

FA

THEO'L SEMINARY.

REC'D FROM THE

AS. REF. SYNOD.

3

~~Saml Harris~~

~~Edin. 1754~~

Jo. Halley

JO. CHRISTOPHORI WOLFII

PAST. AD D. CATHAR. ET

SCHOLARCHÆ

C V R Æ

PHILOLOGICÆ

ET

CRITICÆ

IN

SS. APOSTOLORVM

JACOBI PETRI JVDÆ

ET

JOANNIS EPISTOLAS

HVJVSQVE APOCAL.

ACCEDVNT IN CALCE

QVÆDAM EX PHOTII AMPHILOCHIIIS

ADHVC NON EDITIS

CVM

INTERPRETATIONE LATINA ET NOTIS.

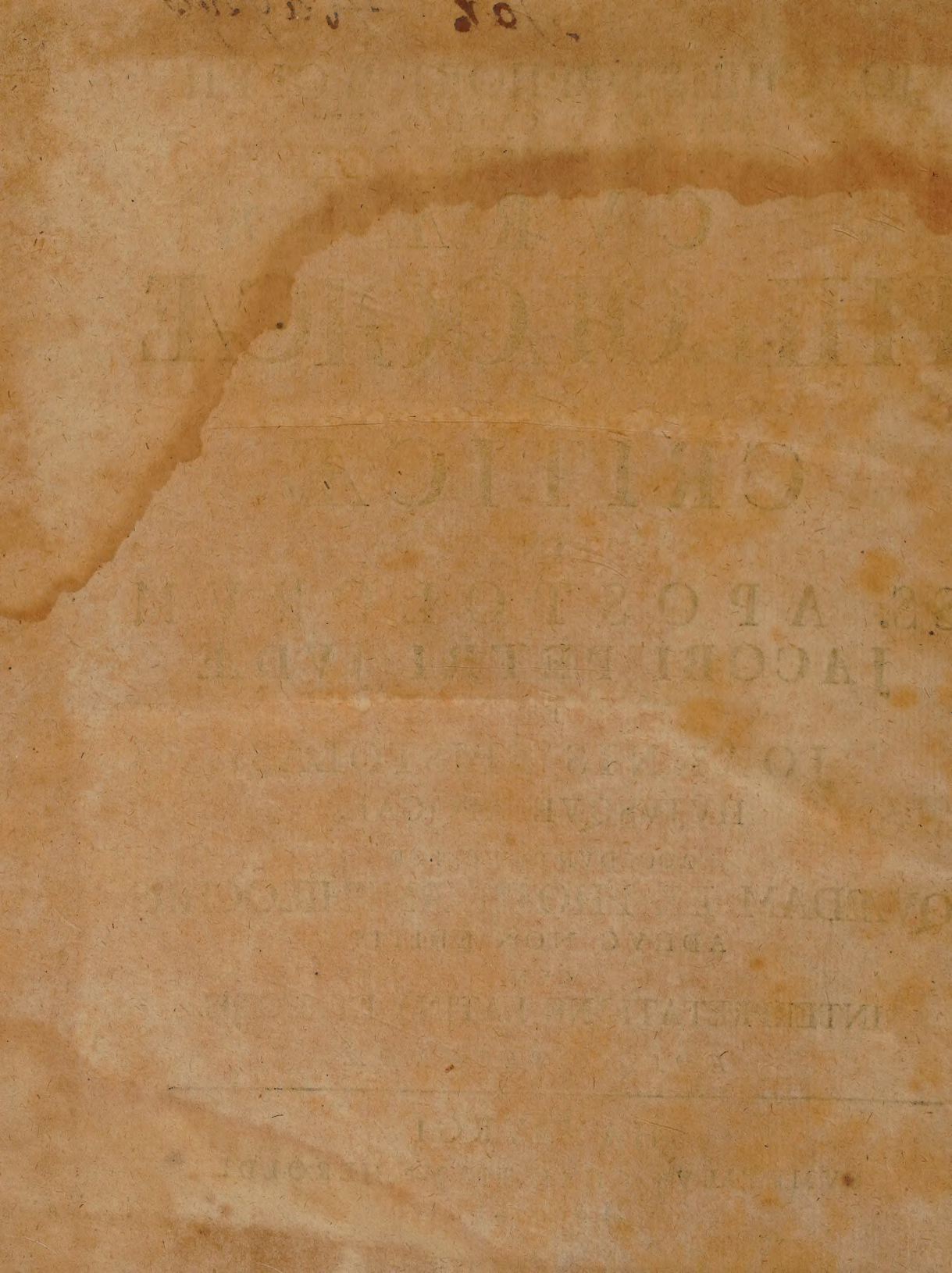
EDITIO SECVNDA.

HAMBVRGI

SVMPTIBVS CHRISTIANI HEROLDI.

MDCCXLI.

NEWBURGH COLLECTION

V I R O
MAXIME VENERABILI DOCTISSIMO
CELEBERRIMOQVE
DOMINO
JOANNI GOTTLOB
CARPZOVIO
DOCTORI THEOLOGO
ET
ECCLESIARVM LVBECENSIVM
SVPERINTENDENTI

V I R O
DE ACADEMIA PARITER ET ECCLESIA LIPSIENSI
OLIM EGREGIE PROMERITO
DE
LVBECENSI VERO CVM MAXIME MERENTI
AVITI NOMINIS GLORIAM
PROPRIA SVA AVGENTI
OMNIVMQVE BONORVM ELOGIIS
OB
PVRIORIS DOCTRINÆ PIETATIS
CANDORISQVE STVDIVM
PRIDEM CVMVLATO

STVDIVM SVVM AMOREMQVE
TESTATVRVS
QVARTVM HOC
CVRARVM SVARVM IN NOVVM FOEDVS
V O L V M E N
LVBENS MERITOQVE OFFERT
ET
POST DIVINI NVMINIS GRATIAM
VBERRIMAM
LONGAM ANNORVM SERIEM
ROBVSTAS CORPORIS
ANIMIQUE VIRES
PROSPEROS DENIQUE CONSILIORVM
SVCCESSVS
PIE PROLIXEQVE
ADPRECATVR

JO. CHRISTOPH. WOLFIUS.

LECTORI

SALVTEM EX FONTE SALVTIS

PLVRIMAM.

Accipis tandem, cordate Lector, quartum & ultimum volumen *Curarum*, quas in illustrando Novo Fœdere collocavi. Illud tibi citius tradidissem, nisi opportuna & pridem expetita occasio *Libanii*, Rhetoris Antiocheni, quem nonnulli veterum Ecclesiæ Doctorum magni fecerunt, epistolas, communi omnium voce celebratas, prelo parandi subnata mihi fuisset. Harum Centuriæ sedecim Græce cum interpretatione mea Latina notisque operas *Waesbergianæ* Amstelodami cum maxime exercent, intra anni spatium, ni fallor, in lucem proditura. Hac opera cum voluptate perfunctus, ad telam hanc, quam cœperam, pertexendam me converti. Quo in negotio quomodo versatus sim, dicere nihil attinet, cum id quidem ex præfatione, Volumini I. præmissa, satis intelligatur. Id unum tamen monendum fuerit, fore fortasse nonnullos, qui in illustranda S. Joannis Apocalypsi copiosiora a me requirant. Illos autem velim meminisse

P R Æ F A T I O.

instituti mei, nec plura adeo exspectare, quam promiserim. Animus mihi erat, volumini huic subjungere, *supplementa, vindicias & emendationes* ad superiora illa volumina pertinentes. Consilium vero illud abjiciendum fuit, intelligenti, illis non paucas, quæ nunc quidem per temporis rationem dari poterant, plagulas, sed vix justum volumen sufficere. Consultius itaque putavi, hanc operam nonnihil proferre, & eruditorum de parte hac ultima judicia exspectare.

Quicquid interea otii reliquum mihi erat, id ad divulgandam partem *Amphilochiorum PHOTII*, adhuc ἀνεκδότων, quam in calce conspicias, contuli. De hoc opere ita habe. Exstat illud Parisiis manu, quæ Sæculum XI. refert, exaratum in codice membranaceo CCLXX. Bibliothecæ *Coisliniana*, olim *Segueriana*, cujus Catalogum indefessæ præstantissimi *Bernardi Montefalconii* industriæ debemus. Inscriptio, ex fide Catalogi illius, p. 326. ita habet: Τὰ Ἀμφιλόχεια, ἢ λόγων ἱερῶν καὶ ζητημάτων ἱερολογίαι πρὸς Ἀμφιλόχειον, τὸν ὀσιώτατον μητροπολίτην Κυζίκου, ἐν τῷ καιρῷ τῶν πειρασμῶν, ζητημάτων διαφόρων, εἰς ἀριθμὸν τριακοσίων συντελούντων ἐπίλυσιν αἰτησάμενον. i. e. *Amphilochia, seu sermones & questiones sacrae ad Amphilochium, sanctissimum Cyzici Metropolitam, qui, tempore tentationum, questionum variarum, quæ numerum CCC. conficiunt, solutionem expetierat.* Inscriptio hæc eadem ratione in codice *Neapolitano*, de quo mox dicemus, legitur in *Ephemeridibus Literariis Venetis, Italice editis, Tom. XXXII. pag. 72.*

Ex illa vero apparet, Ἀμφιλόχεια, vel, ut *Allatius* appellat, Ἀμφιλόχεια, vel, ut alii, Ἀμφιλοχεια, ideo appellari, quod *Responsa* illa ad *Amphilochium*, Præfulem *Cyzicenum*, petentem, sint perscripta. Cavè vero credas, de omnibus ita esse habendum. In *epistolis Photii*, a *Rich. Montacutio* editis, sex omnino *Amphilochii* nomen referunt. Ex his tres tantum exstant in *Amphilochiis* nempe epp. 137. 163. 178. cum quibus exacte conveniunt *Responsa* 162. 255. & 178. tres ceteræ vero nempe 168. 198. & 207. inter *Responsa* illa desiderantur. Ab altera parte

P R Æ F A T I O.

parte in *Amphilochiis* Responsum CXLI. quod habes infra p. 708. inscribitur *Amphilochio*, quod frustra quæris inter epistolas. Præterea multa Responsa, in *Amphilochiis* exstantia, etiam in epistolis, (ceu mox ostendemus) leguntur, sed aliorum nominibus inscripta. Ita Resp. CLXVI. est epistola CXXXV. quæ tamen ibi *Constantini fratris* nomen refert. Propterea ita potius statuendum puto, quod variæ Photii epistolæ hinc inde sint collectæ, & *Amphilochiorum* nomine insignitæ, ideo, quod *Photio* frequens literarum cum *Amphilochio* commercium intercefferit. Taceo, nonnulla in his haberi, quæ non tam *responsa*, quam *excerpta* quædam referunt, quæ *Photius* ex aliis, v. c. *Chrysostomo* &c. petiit. Vide e. g. infra p. 730. 800. Id certum est, *Amphilochio*, Episcopo Iconiensi, non tribuenda esse, quæ in *Amphilochiis* leguntur. Hoc quidem visum fuit *Franc. Combefisio*, qui Responsum XXXVII. de *incircumscripta Filii Deitate* inter *Amphilochii* excerpta p. 226. Operum ejus exhibuit, recte ideo notatus ab *Allatio* de consensione Eccles. Occid. & Orient. p. 576. At ipse *Combefisius* errorem suum agnovit in *Recensitis Auctoribus Bibliotheca Patrum Concionatoria* p. 152. qui libellus seorsim prodiit Parisiis 1662. 8.

Quod ad argumentum collectionis hujus spectat, maxima illius pars in illustrandis Veteris & Novi Instrumenti oraculis difficilioribus occupatur. Reliqua pars nunc Theologica, nunc Philosophica varii generis, nunc Grammatica, nunc Historiæ Ecclesiasticæ & literariæ capita persequitur.

Collectio ipsa nunquam lucem vidit, quamvis manu exarata in variis Bibliothecis exstet. In *Gallia* Parisiis Bibliothecæ *Colbertina* & *Coisliniana* illius copiam faciunt. Prior in codice CCCCXLIV. quem ita describit *Jo. Baptista Cotelerius* in notis ad Tomum III. Monumentorum Ecclesiæ Græcæ pag. 556. *Adversus Manichaicam heresin Paulicianam libri Photii quatuor, Euthymio Zigabeno visi, exstant Cod. Colbertino 444. una cum ejusdem doctissimi viri Amphilochiis, ut certissimis inditiis deprebendi, quamvis titulo, capite, cauda trunca sint.* Posterior in Codice CCLXX. olim CXXXIX. ex quo, quod modo monuimus, *Bernhardus Montefalconius* & titulos & initia CCCVIII. Responsorum exhi-

exhibuit in Catalogo Biblioth. Coislinianæ pag. 325. sqq. subjectis, speciminis loco, quatuor Responsis p. 346. sqq. quæ mox appellabimus. In Italia Roma duplex operis exemplum exhibet; alterum in Bibliotheca Vaticana, alterum in Barberina, atque hoc quidem *Francisci Arcudii* manu descriptum. De utroque testis est *Leo Allatius* in libris III. de Ecclesiæ Occidentalis & Orientalis perpetua consensione lib. II. cap. 6. p. 576. *Opus est, inquit, varium, & multiplice eruditione plenum, Theologis ac Scripturæ expositioribus maxime necessarium, eoque magis amplectendum, quod non alibi, quam in Vaticana, nunc postremum ex libris Lollianis, sub Urbano VIII. inuentum, quod ipse sciam, exstet.* Et paucis interjectis: *Opus tam dignum & doctum, à Francisco Arcudio, Nuscano demum Episcopo, viro Græcis Latinisque literis longe doctissimo, mihiq; studiorum familiaritate conjunctissimo, biennium ante fato functo, characteribus elegantissimis diligentissime descriptum, in sua Bibliotheca reposuit bonarum omnium artium & disciplinarum restaurator, Franciscus Barberinus, publicæ omnium commoditati atque utilitati.* De codice illo Lolliano vide sis ipsius Lollini epistolæ p. 326. Præter hæc Bibliothecam *Taurinensem* ejusdem operis exemplum habere, constat ex *Ephemeridibus Liter. Venetis* Tom. VI. p. 478. Ad illa accedit codex *Neapolitanus*, de quo *Allatius* l. c. ita: *Annis nihilominus elapsis, Neapoli inventus est codex antiquissimus, imo frustum antiquissimi codicis, vetustate exesum, principio & sine mutilum: ex eo transcripta dubia & solutiones viginti, cum plura non essent, & ad me, veluti thesaurus ingens, transmissa sunt ab eruditissimis viris, qui operam suam in illis illustrandis pollicebantur, verum, cum scivissent, cujus illa erant, & opus integrum exstare, neglexerunt.* Hunc ipsum codicem non ita pridem diligentius descripsit V. C. *Sebastianus Pauli*, Lucensis, in ep. ad Illustr. *Scipionem Maffei*, quæ in iisdem *Ephemeridibus Venetis* Tom. XXXII. p. 58. sqq. legitur. Ibi quidem p. 65. codex hic annorum DC. ætatem habere & anno *CIO IO CCXVII.* ex *Archivo SS. Apostolorum* in Bibliothecam Cæsaream Vindobonensem, una cum codicibus aliis centum & amplius, translatus esse dicitur. Comparaverat illum olim *Anton. Caracciolus*, & Romam miserat ad *Leonem Allatium*, qui eundem, a *Neophyto Rodino*, Monacho Cyprio, descriptum, variis lectionibus vel

emen-

emendationibus ad marginem instruxerat. Hujus vero apographi copia una cum epistola *Allatii* ad *Caracciolum* adhuc exstat Neapoli in illo *ss. Apostolorum Archivio*, unde aliam sibi fecit *Nicol. Falconius*, Abbas, qui an. 1719. conversionem ejus Latinam prelo paravit. Illo porro codice comprehenduntur *vinginti* tantum Responsa, auctore *Allatio*, l. c. vel *octodecim*, ex computo *Seb. Pauli* l. c. ubi singulorum titulos & initia, adjecta seorsim Latina versione, legis p. 66-72. Responsum primum refert numerum XXV. ultimum vero XLIII. qui conjuncti conficiunt *novendecim*. Huic si addideris epistolam, cujus initium ibidem p. 72. post inscriptionem operis legis, summam, ab *Allatio* ductam, habebis. His itaque viginti Responsis *Seb. Pauli* p. 66. nihil ait esse commune cum trecentis illis, ad *Amphilochium* datis. Ego vero ex indice codicis *Coisliniani* *Amphilochiorum* intellexi, octodecim ibi legi inde a num. 24. ad 41. eodem etiam ordine, nisi quod Responsum 35. mutato ordine, post 39. legatur,) atque adeo unum tantum, quod in Neapolitano est 37. & incipit: Οὐ μὲν ἡ τῆς Θεῆς πρέσβεια, κ. τ. λ. in *Coisliniano* desiderari. Atque hæc de *Neapolitano* illo codice sufficiant. Video præterea a *Casimiro Oudino* in *Commentariis de Scriptoribus Ecclesiast.* Tom. II. p. 203. adferri *Biblioth. Bavaricam*, cujus codice 175. *Amphilochia Photii* contineantur. At in *Catalogo codicum Græcorum Biblioth. Bavaricæ* p. 67. n. 175. hæc tantum inter cetera aliorum leguntur: *Photii Patriarchæ de incircumscripta Filii divinitate ex Amphilochio*; ubi procul dubio legendum est *ex Amphilochiis*. In his enim hoc Quæsitum legitur n. 37. Codicis *Coisliniani*. Itaque absit, ut de integro *Amphilochiorum* codice cogitemus.

Hi, quos dixi, codices & numero & ordine Responsorum differunt. Ita ex Cod. *Vaticano* Responsa cccxiii. appellat *Allatius* de consensione &c. p. 576. Atque totidem in *Colbertino* exstare intellexi ex illa, quam habeo, *Amphilochiorum* parte. Qui enim eam ex *Coisliniano* descriptam cum *Colbertino* contulit, *Franc. Dionys. Camusatus*, de quo mox, aliquoties monet, hoc vel illud Responsum haberi in *Colbertino* numero v. c. 4. ex *tredecim* illis, quæ supra ccc in *Colbertino* illo exstent. Ita ad Responsum cxvi. διὰ τί πρωτότοκον ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ καλεῖ, lego, exstare illud num. III.

ex

PRÆFATIO.

ex tredecim præter ccc. & ad Responsum cxxiii., legi illud num. X. ex iisdem tredecim supra ccc. Observavi præterea, in *Colbertino* nonnunquam desiderari, quæ exstant in *Coisliniano*. Huc pertinent duo illa, quæ infra habes p. 684. nec minus Responsum xcv. & xcvi. &c. In *Coisliniano* apud *Montefalconium* numerantur Responsa cccviii. Porro ordo Responsorum alius, atque alius est in utroque codice Parisiensi. Quamvis enim uterque usque ad Resp. Lxxvii. sibi invicem exacte respondeant, quod ad cetera tamen admodum a se ratione ordinis dissentiunt.

Quod ad *Amphilochia* ipsa spectat, sexta circiter illorum pars in epistolis *Photii*, quas eruditæ *Richardi Montacutii* industriæ debemus, exstat. Illorum dabo indicem in gratiam eorum, qui fortasse *Amphilochia* edere instituerint, ordinem codicis *Coisliniani* secuturus, ita quidem ut litera r. *Responsa* Amphilochiorum, e. vero *Epistolas* Photii indicet. r. 128. e. 208. r. 129. e. 209. r. 130. e. 210. r. 131. e. 211. r. 132. e. 213. r. 133. e. 214. r. 134. e. 216. r. 138. e. 246. r. 139. e. 247. r. 140. e. 248. r. 163. e. 137. r. 164. e. 138. r. 165. e. 139. r. 166. e. 144. r. 200. e. 30. r. 201. e. 31. r. 202. e. 33. r. 223. e. 35. r. 224. e. 36. r. 225. e. 37. r. 226. e. 38. r. 227. e. 43. r. 228. e. 50. r. 229. e. 54. r. 230. e. 58. r. 231. e. 61. r. 232. e. 62. r. 233. e. 63. r. 234. e. 64. r. 235. e. 72. r. 236. e. 74. r. 237. e. 75. r. 238. e. 76. r. 240. e. 102. r. 241. e. 125. r. 242. e. 127. r. 243. e. 129. r. 244. e. 132. r. 245. e. 133. r. 246. e. 134. r. 248. e. 147. r. 249. e. 151. r. 250. e. 152. r. 251. e. 155. r. 252. e. 156. r. 253. e. 157. r. 254. e. 161. r. 255. e. 163. r. 256. e. 164. r. 257. e. 167. r. 258. e. 176. r. 259. e. 177. r. 260. e. 178. r. 261. e. 180. r. 262. e. 181. r. 263. e. 182. r. 264. e. 187. r. 265. e. 192. r. 266. e. 196. r. 267. e. 203. r. 269. e. 145. r. 270. e. 162. r. 271. e. 163. r. 272. e. 165. r. 273. e. 166. Summa omnino est 65.

Non desunt præterea viri eruditi, qui nonnulla ex his Responsa ediderunt. Inter hos est laudatissimus *Combesius*, qui, quod supra jam monuimus, Resp. XXXVII. de *incircumscripta Filii Deitate* ex *Tiliano* codice

codice (vide ejus *Recensitos Auctores Bibliotheca PP. Concionatoria* p. 152.) inter *Amphilochii* scripta, & Resp. cxxv. de *Asteriis* pluribus in calce *Asterii* sui edidit. Postea diligentissimus *Montefalconius* in Catalogo Bibliothecæ Coislinianæ p. 346. sqq. quatuor omnino Responſa, nempe cxxv. de *Asteriis*, cxxix. de cornu *Amaltbeæ*, clx. de *Sybillis*, & clxvi. de *heresi Eusebii* in communem usum Græcæ & Latinæ produxit. Ubi velim, notes, Resp. cxxv. de *Asteriis* idem esse, quod *Combesius* ediderat, cxxix. vero & clxvi. in epistolis Photii, illud ep. 209. hoc autem ep. 144. jam ante editum legi. Nec omittendi sunt alii, quos Celeberr. Jo. Alberti Fabricii nostri verbis in Bibliotheca Græca Vol. IX. pag. 1362. appellabo. Locum, inquit, ex *Quest. lxxxiii. producit Allatius capite II. Syntagmatis de Engastrimytho: alium ex Quest. clvii. in libro de Simeonibus* pag. 3. Alia loca laudat Franc. Turrianus in *Defensione epistolarum Pontificum* (pag. 24. & 165.) & in notis ad *Constitutiones Apostolicas* (viii. 41. p. 155.) nec non in libro de jure ordinandi ministros Ecclesiæ pag. 155.

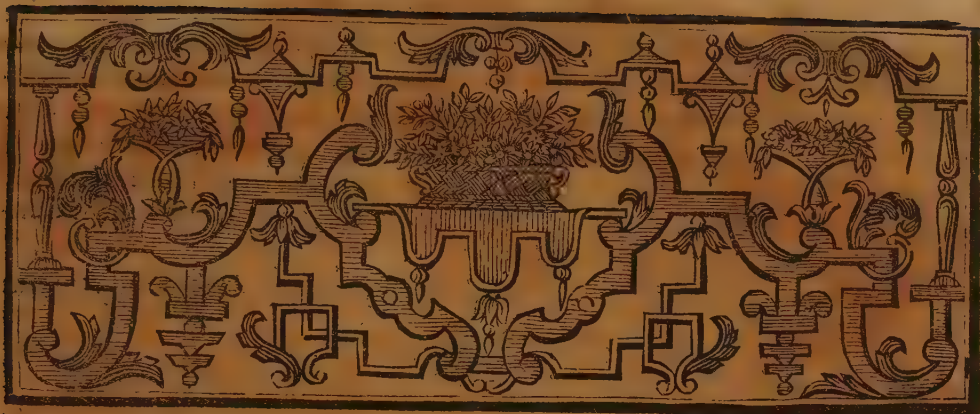
Supereſt, ut de iis dicam, quæ ipſe ego ex egregio opere in calce hujus Voluminis exhibui. Pervenit ad me illa *Amphilochiorum* pars, quæ inde a Resp. lxxiv. codicis Coislin. usque ad Resp. cci. legitur. Debeo illam liberalitatî Viri Rev. & Clarissimi, Jo. Jacobi Wetſteinii, apud Amſtel. cum maxime literas elegantiores ornantis, cui hoc nomine gratias habeo agoque. Ille vero eam ex ſeſſione librorum Franc. Dionyſii Camuſati, an. 1732. d. 28. Octobr. Amſtelodami mature defuncti, (cui præter alia *Alphonſi Ciacconii* Bibliothecam Univerſalem, quoad illa, manu exarata, circumfertur, & apud me quoque exſtat, & *Historiam Criticam Ephemeridum Litarariarum*, gall. Amſtelod. 1734. 8. editam, debemus,) acceperat. Camuſatus quidem totum opus (cujus prima & tertia pars frustra inter ſchedas ejus quaſita eſt) manu ſua ex codice Coisliniano deſcripſerat, & cum *Colbertino* comparaverat, imo & initium interpretationis Latinæ, a me non viſæ, fecerat. Id ipſe in *Historia Critica Ephemeridum* pag. 96. teſtatur, quemadmodum ante hoc quinquennium per literas mihi ſignificaverat, parare ſe omnium Photii (in cujus *Bibliotheca* recensenda ego nunc verſor) operum, atque inter hæc nominatim *Amphilochiorum* editionem. Ex ea igitur illorum parte, quam habeo, illa ſelegi, quæ ad expoſitionem locorum difficiliſſimorum Novi Fœderis

ſpe-

PRÆFATIO.

ſpectant, omiſſis tamen iis, quæ jam inter epiſtolas *Photii* leguntur. Non omnia, fateor, eandem hinc doctrinam, hinc diligentiam ſpirant. Pleraque tamen ita comparata ſunt, ut juvare & delectare poſſint lectorem. Illis itaque, cordate Lector, frueris, & una mecum Deo O. M. gratias ages, quod *Curis* his perficiendis & valetudinem & patientiam clementer mihi ſit largitus. Ita vale in Domino, & *Supplementa*, quæ ſupra promiſi, ſuo tempore exſpecta.

IN EPISTOLAM S. JACOBI PROLEGOMENA.

S JACOBI, *minoris*, ejusdemque Apostoli, hanc esse epistolam, ut inscriptio, ita veterum & recentiorum plerique testantur, quod ex iis, quæ ad comma epistolæ primum dicemus, apparebit.

Eadem καθολική, seu *universalis*, sicut & *Petri*, *Judæ*, & *Joannis* illæ, appellantur, ideo, quod non uni, vel homini, vel urbi, vel regioni, sed vel Christianis omnibus, vel Ex-Judæis, per orbem terrarum dispersis, sunt inscriptæ. *Theodoretus* ita: καθολικὰ λέγονται αὐταί, οἷον ἐν ἐγκύκλιον. ἡ γὰρ ἀφωρισμένως ἔδνη ἐν ἡ πόλει, ὡς ὁ θεῖος Παῦλος οἶον Ῥωμαίοις ἢ Κορινθίοις, προσφωνεῖ ταύτας τὰς ἐπιστολάς ὁ τῶν τοιούτων τῶ Κυρίῳ μαθητῶν διάσος, ἀλλὰ καθόλου τοῖς πιστοῖς; ἤτοι Ἰουδαίοις, τοῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, ὡς Πέτρος, ἡ καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν αὐτὴν πίσιν Χριστιανοῖς τελέσιν. Vide *Suiceri* Thesaurum Tom. I. v. ἐγκύκλιος & καθολικός, *Millium* pag. 542. N. T. & *Illustrem Scipionem Maffejum* in notis ad *Cassiodorii* Complexiones edit. in 8. pag. 248.

Primum inter reliquas locum occupat, quem apud Græcos inprimis jam olim obtinuisse testis est *Hieronymus*, vel quisquis auctor est, in *Prologo* in epistolas Canonicas, & *Eusebius* Hist. Eccles. lib. II. cap. 23. τοῦτο, καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἰακώβον, ἡ ἡ πρώτη τῶν ὀνομαζομένων καθολικῶν ἐπιστολῶν εἶναι λέγει. Schol. Anon. ad epistolam Jacobi in Codice Regio Paris. DCCV. hanc reddit rationem: προτέτακται ἡ τῶ Ἰακώβου ἐπιστολὴ τῶν ἄλλων, ὅτι τε πρῶτος ἐπίσκοπος ἦν, καὶ ὅτι τῆς Πέτρος καθολικώτερον ταῖς γὰρ ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν διεσπαρμέναις ἐγγράφῃ δώδεκα φυλαῖς. Locum hunc attulit *J. B. Corelerius* in *Judicio de Barnabæ* epistola Tom. I. Patrum Apostolicorum edit. Antwerpensi. pag. 6.

Ex-Judæis, per orbem terrarum dispersis, inscriptam eam esse, **com-**
ma primum evincit, ad quod plura dicemus.

Hierosolymis scriptam esse recte ex eo conjeceris, quod *Hieronymus* ex veterum fide per triginta annos Jacobum ibi versatum fuisse testatur, quemadmodum ex Actis Apostolorum XV. 13. colligere licet, eundem in Concilio Hierosolymitano Præsidem egisse.

Tempus scriptionis obscurius est, quod tamen plerique ad Annum Christi LX. cum *Millio* in Prolegomenis ad Novum Testamentum §. 56. referendum censent. Accipe verba ejus: *De tempore, quo scripta est, inquit, certum est inprimis, exaratum fuisse ante excidium Hierosolymorum; de hoc enim, ut & generali Judæorum calamitate, veluti jam imminente, loquitur cap. V. 1. Agite nunc divites, plorate ululantes in miseriis vestris, ταῖς ἐνερχομέναις. Tum & illud constat, scriptam fuisse tempore Persecutionis, cum a Potentibus tracti essent ad tribunalia cap. II. 6. Unde & per omnem fere partem epistolæ illud agit Auctor, ut eos in fide inconcussos adversus omnia, quibus premerentur, mala stabiliret. Jam vero Jacobus statim post Festi mortem martyrium obiit, teste Josepho (Antiquitt. XX. 16.) anno Aerae Vulg. ex rationibus Pearsonianis, quas libenter sequor, LXII. adeoque uno vel altero ante mortem, scriptam censuerim hanc epistolam, circa annum scilicet LX. Non improbo *Millii* sententiam, quamvis non existimem, eam inter cetera superstrui posse verbis cap. V. 1. quæ cur ad imminens tunc Hierosolymis calamitatem speciatim referantur, non admodum video. Post epistolas Pauli ad Romanos & Galatas, imo & post Petri epistolam, circa annum Christi LXI. circiter scriptam esse hanc epistolam nonnulli conjiciunt ex *Jac. IV. 4-6. cum Rom. VIII. 6, 7. Galat. V. 6. & 1 Pet. V. 5.* comparatis, nisi ad loca quædam Veteris Testamenti Apostolum respexisse existimes. *Millius* ab altera parte D. Petrum *vanquata* & *phœtis* varias ex Jacobi illa sumfisse opinatur §. 58. Prolegomen. Vide eruditam D. *Joannis Henrici Michaelis* Introductionem in hanc epistolam pag. 22. ubi & argumentum ab anno martyrii S. Jacobi recte in hanc causam urget.*

Occasionem scribendi ex *Simonis Magi* adflectis, qui bona opera deprimere & negligere studuerint, natam esse post *Claudium Frassenium* in Disquisitionibus Biblicis pag. 739. statuit *Millius* loc. cit. At vide quæ in hanc sententiam animadvertit B. *Ittigius* de Hæresiarchis pag. 36. seqq. Optime illi res instituere videntur, qui existimant, Apostolum se omnibus illis opponere, qui doctrinam de gratia & salute, per fidem impetranda, in fraudem bonorum operum abriperint. Tales scilicet & Paulus castigat *Rom. VI. 1.*

De Canonica epistolæ auctoritate jam pridem disputatum est. *Jacobus Basnagius* in Historiæ Ecclesiasticæ Parte II. lib. VIII. cap. 3. fata illius tribus diversis periodis circumscribit. Prima est, quod primis Ecclesiæ Sæculis

culis parum fuerit cognita: altera, quod Sæc. IV. a variis rejecta: tertia denique, quod Sæc. V. ab omnibus tanquam Canonica recepta sit. Vide ipse, & expende allata veterum testimonia. Nuper recens Editor Novi Testamenti Græco-Anglicani in Notis ad hanc epistolam negare post alios sustinuit, eam vel a Jacobo Apostolo, vel a Jacobo quodam alio exaratam esse. Argumenta ejus sub examen vocavit *Leonhardus Twells* in *Examine Critico*, Lond. 1731. 8. Anglice edito, Part. II. pag. 82. seqq. Dignas puto vindicias ejus, quæ hic Latine ex libro, apud nos parum obvio, conversæ legantur. "Annotator, inquit, epistolam hanc oppugnare adgreditur, primo loco monens, auctorem ejus se non appellare *Apostolum*. Enim vero Scriptor epistolæ Jacobum se vocat, & adversarius vel sic, an a Jacobo aliquo scripta sit, dubitat. Itaque præter rationem queritur, epistolam hanc interna evidentia destitui, quando simul nec eam, quæ ad est, admittit. Primum severioris judicii sui argumentum ab *Eusebii* auctoritate ducit, lib. II. cap. 23. Hist. Eccles. de hac epistola dicentis, ὡς νοθέυεται, quod spuria sit. Huic jungit *Valesium*, existimantem, *Eusebium* hoc loco non instar Historici vulgi sententiam recitare, sed simpliciter pronunciare spuriam. Hic vero primo loco tenendum est, *Eusebium* per νοθέυεται non id sibi velle, quod absolute sit spuria, sed quod non instar canonice ab omnibus fuerit recepta. Ita alibi lib. III. cap. 23. *Apocalypsin* S. Joannis inter νοθα numerat, quam tamen a quibusdam in canonem receptam esse itidem affirmat. Itaque τὸ νοθέυεται *Eusebio* idem est, quod ἀντιλέγεται, eo sensu, quod libro huic controversia mota sit, quamvis idem non sit instar spurii rejectus. Similiter eodem capite epistolam hanc clare refert in numerum τῶν ἀντιλεγομένων, γωαρίμων δ' ἐν τοῖς πολλοῖς, i. e. talium, quibus (quidam) adversati sint, quamvis a pluribus approbati sint & excitati. Porro, *Eusebium* heic non suam, sed vulgarem sententiam explicare, quicquid *Valesius* in contrariam partem dicat, vel ex eo satis adparet, quod idem epistolam hanc alibi, ut scriptum Apostolicum, laudat. Vide *Eusebium* apud *Damascenum* in *Parallelis* lib. I. cap. 9. & lib. III. cap. 45. quos locos adfert *Millius* Prolegom. §. 204."

Provocat postea ad *Hieronymum*, in *Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum* testantem, epistolam hanc ab alio sub *Jacobi* nomine scriptam tradi. Sed & heic manifestum est, *Hieronymum* non suam, sed vulgi sententiam promulgare. In sua enim ad *Paulinum* epistola profitetur, eam a Jacobo Apostolo scriptam esse, sicut eandem *Jacobo*, fratri Domini, lib. I. cap. 24. adversus *Jovinianum* acceptam refert."

Pluribus veterum testimoniis hanc in rem destitutus, negantibus argumentis utitur. Si epistola hæc, inquit, germana est, qui tandem factum est, ut nec *Clemens Romanus*, nec *Polycarpus*, nec *Ignatius*, nec *Justinus Martyr*, nec *Hippolitus* &c. ea ætate, quæ Apocryphis Evangeliiis scatebat,

"mentionem ejus ullam fecerint? Quam falso pariter & inconvenienter hæc dicuntur! Scriptores trium *diversorum* Sæculorum heic conjungi vides, tanquam ad eandem ætatem pertinentes. Præterea horum Scriptorum de Jacobi epistola silentium non efficit, ut *germana* esse negetur. Primo enim Clemens Romanus varias S. Pauli epistolas, tunc omnino exstantes, non magis, quam S. Jacobi illam, allegat, quæ tamen hoc nomine *voθείας* non possulantur. Ignatii epistolæ ex toto *Veteri Instrumento* non nisi duos, putato, locos adferunt; quod ad *Novum* vero attinet, paucas quidem ejus phrasas adhibet, sed ita, ut, non appellatis Auctoribus, eas ad institutum suum accommodet potius, quam *diserte* alleget. Polycarpi una tantum ea, que brevis exstat epistola, in qua vix dimidia pars librorum sacrorum, atque adeo nec hæc Jacobi epistola affertur. Justinus Martyr nonnihil accuratius in allegandis libris sacris versatur Scriptor ceteris copiosior; sed, cum adversarii nostri incommodo, præter Evangelia nullum Novi Instrumenti librum adfert. Ejus itaque silentium efficere non potest, ut S. Jacobi epistolam pro spuria habeamus. Hippolytus denique, quamvis Græce scripserit, Ecclesiæ Occidentalis scriptor existimandus est, cujus præjudicia adversus hanc epistolam in prioribus illis Sæculis satis constant. Taceo, germana ejus scripta, quæ ætatem tulerunt, adeo pauca esse, & volumen adeo exiguum conficere, ut occasionem non habuisse videatur S. Jacobum allegandi, quicquid etiam de epistola, quæ nomen ejus refert, judicarit. Argumentum itaque, quod ab horum Scriptorum silentio ducitur, quantopere etiam urgeatur, robore destituitur.

"Annotator noster ita facilis est, ut nonnulla *veterum* testimonia pro illa facere largiatur, non tamen eo consilio, ut recte de illa judicet, sed ideo potius, quod eadem parum illi prodesse existimaret. Ita Clementem Alexandrinum in epistolam hanc commentari fatetur, eadem vero opera monet, eundem de Apocalypsi Petri, quæ ab omnibus spuria habeatur, idem statuere. Origenem, ait, eam in commentario in Joannem, sed ut dubiæ auctoritatis scriptum, allegare. Millius tamen, cui hoc debet, testatur, Origenem epistolam hanc tanquam dubiæ apud nonnullos auctoritatis allegare, ex quo consequitur, eandem ab aliis in dubium non esse vocatam. Imo, quod plus valet, Origenes Comment. in Joannem pag. 294. meminit τῶν παραδεχομένων, h. e. eorum, qui epistolam hanc ut *Canonicam* receperint. Inter hæc judicia magnum utique discrimen intercedit. Prius illud ex ipsius Origenis sententia epistolam hanc ut dubiam repræsentat; posterius vero ejusdem Critici judicio eam germanam credere jubet. Atque ita res omnino habuit. In reliquis enim operibus suis epistolam hanc tanquam a Jacobo Apostolo & fratre Domini nostri scriptam, & *divinam* affert. Lege locos a Millio Prolegomen. §. 203. allatos.

At præter duo illa testimonia, pro auctoritate epistolæ S. *Jacobi* militantia, plura alia exstant, a *Millio* in *Prolegomenis* collecta, sed ab adversario silentio prætermittenda. Inter hæc invenimus nonnulla *Græcæ & Orientalis* Ecclesiæ, quæ eam a *Jacobo* Apostolo scriptam esse profitentur. Ex urbe *Hierosolymitana*, *Cyrillus* ejus Episcopus, ex sacris *Palæstinæ* cætibus *Eusebius Cæsariensis*, *Procopius Gazæus*, *Leontius*, alii, id testantur. Ex *Syria* Sæculo IV. *Ephræmum*, Diaconum *Edeffenum*, testem habemus. Ex *Cypriis* *Epiphanius*, ex *Ægyptiis* *Antonius Eremita*, *Arbanasius & Didymus*, ejusdem omnes ætatis, præter alios Sæculi V. ineuntis suffragantur. Ecclesiam *Constantinopolitanam* non aliter sensit *Eustathius* Presbyter & alii confirmant, *Jacobi* epistolam ut scriptum *Apostolicum* adferentes.

Canones & Concilia Oecumenica IV. & V. Sæculi pro divîna epistolæ hujus auctoritate stare *Annotator* largitur. Eadem vero opera ægre fert, quod *venerandi* hi conventus nulla attulerint argumenta, quibus decreta sua superstruxerint; statuitque adeo, posteros ideo causam habere, cur vel candorem eorum, vel judicandi texteritatem in dubium vocent. Quasi vero his *Conciliis* proprium & peculiare fuerit, ut acta sua & canones sine argumentis, quibus sententiam suam muniverint, posteris relinquerent. Quodsi autem *Concilia Laodicensium & Carthaginense* nihil ab aliorum institutis alienum habuerunt, nihil causæ est de illis conquerendi, quod in hac causâ sententiæ suæ rationes non magis reddiderunt, quam alia ejusmodi *Concilia* reddere consueverunt. Facilis scilicet est conjectura, testimonium Ecclesiarum Scriptorumque veterum effecisse, ut epistolam hanc in canonem receperint. Ecclesia illa, ad quam missa erat, nec minus illi vicinæ, quæ traditionem fide dignissimam, ad hanc causam pertinentem, servare & ad alios transmittere poterant, & tunc & semper communi consensu eam receperunt. Veri autem simile est, hujus rei documenta indubia extitisse, quæ ætatem ferre, atque adeo omnem querendi materiem adimere possent. Quamvis vero aliter res ceciderit, documentaque & scripta, quibus Synodi illæ decreta sua superstruxerunt, maximam partem perierint, *Annotator* tamen minime omnium queri de eo, aut in causâ suâ argumentum id omne interpretari potest, cui turpe non visum sit, lectores suos maximam partem testimoniorum antiquitatis, quibus temporis injuria pepercit, celare. Quodsi enim plura superfuissent, manifestum est, eum vel sic plura non fuisse producturum. Hæc vero agendi ratio, que relis his non obstantibus, ostendit, egregium illud, quod a traditione petitur, argumentum nimis validum fuisse.

His denique & hoc addendum est, quod omnes librorum sacrorum catalogi Sæculi IV. pro canonica auctoritate epistolæ S. *Jacobi* militent. Huc pertinent *Arbanasius* in epistola Paschali; *Cyrillus Senior* in calce *Catecheses* suæ; *Epiphanius* hæresi LXXVI. contra Anonymum; *Gregorius Nazianzenus* in carminibus suis; *Amphilochius* in Jambis ad *Seleucum*;

"*Philastrius* Hæresi LXXXVII. *Hieronymus* epistola ad Paulinum; *Ruffinus* "Exposit. in Symbol. Apostol. *Augustinus* de doctrina Christiana; & denique Auctor, qui *Dionysii Areopagite* nomen refert, in libro de *Hierarchia Ecclesiastica*. Horum omnium testimonia ab adversario nostro silentio "non minus prætermittuntur, quam illustre illud argumentum de epistola "hac ab Ecclesiis Syriacis antiquitus recepta, cum in prima & originali "earum versione, quæ a multis in priorem Sæculi II. partem refertur, in- "veniat. Illustria hæc pro Catholica epistola S. *Jacobi* suffragia Annota- "tori ignota esse non poterant. Pleraque enim eorum apud *Millium* inve- "niuntur, a quo idem testimonia pro opposita sententia mutua sumsit. Qui- "cunque igitur expenderit, quanta is fiducia inde ea testimonia producat, "quæ libro huic fraudi esse possint, non dubitabit, causam, cur reliqua ta- "cuerit, in eo positam esse, quod illa omni exceptione majora esse credide- "rit." Hactenus *Twelfsius*.

Ex nostratibus pro divina & canonica epistolæ hujus auctoritate pugnarunt B. *Gerhardus* in Locis Theologicis, Tom. I. de Scriptura Sacra pag. 290. seqq. & B. *Calovius* in Prolegomenis ad hanc epistolam jam citatis. B. *Lutheri* sinistrum de illa iudicium, in præfatione ad versionem Novi Testamenti Germanicam, anno 1522. editam, prolatum, nostrati Ecclesiæ exprobrari non potest, cum ὁ μαλακῆς ipse illud mutarit, nec hodie quisquam sit inter nostrates, qui fidem ejus in dubium vocet. Vide, quæ de *Luthero* in hac causâ disputata sunt a *Joanne Musæo* contra *Erbermannum* pag. 110. *J. H. Majo* in Examine Criticæ Simonianæ pag. 205. & *Balthas. Raithio* in Vindiciis versionis Germanicæ pag. 642. nec omitte Rev. *Joannis Melchioris Kraftii* Zweyhaches zweyhundert jähriges Jubel, W. dächmisch, pag. 90.

Commentatores in hanc epistolam universales & speciales suppeditabit *Georgius Jacobus Schwindelius* in Bibliotheca Pastoralis pleniore, German. edita,

Quæ alia hic dici poterant, ea, si placet, petes ex *Isaaci Faustii*, Theologi quondam Argentoratensis, disputatione de sententia veterum de epistola S. *Jacobi*, *Joannis Alberti Fabricii* Biblioth. Græc. lib. IV. cap. 5. §. 9. & *Joannis Henrici Michaëlis* Introductione Historico-Theologica in S. *Jacobi* Minoris, cognati & Apostoli Domini nostri, epistolam Catholicam diligenter scripta, & Halæ 1722. 4. edita. Sex hujus epistolæ voces animadversionibus Philologicis illustravit M. *Sigismundus Andreas Flachs* in disputatione de ἀπαξ λεγόμεναις epistolæ *Jacobi*, Lipsiæ 1730. edita.

De inscriptione epistolæ: *Ἰακώβου τῆς ἀποστόλου ἐπιστολὴ καθολικὴ*, vide *Richardi Simonis* Histor. Critic. textus N. T. pag. 192. seq.

CAPVT I.

Vers. 1. *Ἰάκωβος*] Jacobus innuitur *minor*, five *junior* *Marc. XV. 40.* *Alphæi*, five *Cleophæ* filius, *Matth. X. 3.* & *Act. I. 13.* unus ex XII. Apostolis, atque adeo distinguendus a *Jacobo, majore*, *Zebedæi* filio & *Joannis* fratre, *Matth. IV. 21.* Natus is erat ex *Maria* quadam, *Mariæ* τῆς Θεοτόκου vel sorore, vel cognata, *Matth. XXVII. 56.* quo nomine frater h. e. ex Scripturæ stylo, cognatus Domini nostri, *Galat. I. 19.* collato *Marc. VI. 3.* a doctoribus autem veteris Ecclesiæ ἀδελφός θεος vel θεάδελφος appellatur. Vide *Suiceri* Thesaurum Ecclesiasticum Tom. I. pag. 1430. nec omitte speciatim *Epiphanium* Hæresi LXXVIII. pag. 1045. cognominis hujus rationem hanc reddentem: διὰ τὸ ὁμοδίαιτον, διὰ τὸ σύντροπον, διὰ τὸ ἐν τάξει ἀδελφῶ αὐτὸν ἐζηκέναι. Idem Hierosolymis per complures, &, si *Hieronymo* cap. 2. de Scriptoribus Ecclesiasticis fidem habemus, per triginta annos versatus, *Justique* nomine, teste *Clemente Alex.* apud *Eusebium* Hist. Eccles. H. cap. 1. & *Hieronymo* loc. cit. appellatus, Ecclesiam Hierosolymitanam administravit, conventuique Apostolico, *Act. XV. 13.* commemorato, præfuit, a veterum nonnullis ideo Episcopus Hierosolymitanus vocatus. Quod quidem nomen ut latiore sensu & sine fraude Apostolatus ferri potest; ita cavendum est, ne Jacobus minor a *Jacobo Justo*, Episcopo Hierosolymitano, distinguatur. Quæ adhuc summatim proposui, ea adstruenda variis rerum argumentis; videbis ex nostratibus a B. *Calovio* in Prolegomenis ad hanc epistolam, quæ Biblia Illustrata exhibent, *Thoma Ittigio* in selectis capitibus Hist. Eccles. Sec. I. pag. 450. seqq. & novissime a Rev. *Jō. Henrico Michaëlis* in Introductione Historico-Theologica in hanc epistolam, in Prolegomenis his excitata: ex Reformatis a *Campeg. Vitringa* in Hypotyposi Historiæ Sacræ pag. 265. & *Jacobo Perizonio* epistolis aliquot, quas *Franciscus Fabricius*, Theologus Leidensis, optimo consilio in calce Christiologiæ suæ Noachicæ & Abrahamicæ una cum suis pag. 652. seqq. exhibuit: ex Pontificiis denique a *Dionysio Petavio* Tom. IV. Dogmatum Theologicorum lib. I. cap. VII. & VIII. de Hierarchia Ecclesiastica, *Antonio Coulan* in Examine Historiæ Criticæ Novi Testamenti Simonianæ epist. 13. pag. 331. seq. *Natali Alexandro* in selectis Historiæ Ecclesiasticæ capitibus Sec. I. cap. 8. *Tillemontio* in Memoriis ad Historiam Ecclesiasticam Tom. I. pag. 663. & novissime ab *Augusto Calmeto* in Prolegomenis in hanc epistolam, quæ commentario suo præmisit.

De aliis, quæ ad S. Jacobi vitam resque gestas pertinent, quæve nunc ex vero, nunc non sine admittis fabulis, traduntur, lege *Joannem Albertum Fabricium* nostrum in Bibliotheca Græca lib. IV. cap. V. §. 5. in salutaris Luce Evangelii toti orbi exoriente cap. V. pag. 103. seq. & in primis ad lib.

lib. VI. Historiæ Apostol. Abdiæ Tomo I. Codicis Apocryphi Novi Testamenti pag. 191. seqq. item Collectores Actorum Sanctorum mense Majo Tom. I. pag. 18. seqq.

Constat, ejusdem nomini *Proteuangelium* aliquod tribui, de quo quid habendum sit, tum ex libello ipso, tum ex variorum testimoniis & judiciis cordatus quisque intelliget. Habes hæc in limine Codicis Apocryphi Fabriciani. Nihil plus *Liturgiæ*, quæ circumfertur, tribuendum esse, quicquid ad vindicandam ejus γνησιότητην Leo Allatius in Συμμίκτοις suis attulerit, ex illis adparebit, quæ idem *Fabricius* pag. 314. loc. cit. disputavit. Adde *Ittigii* selecta capita Historiæ Ecclesiasticæ Sec. I. cap. 1. pag. 14. seqq.

Θεὸς καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ δῶλον] Jacobus *servum* se, non *Apostolum* vocat, quod recens editor Novi Testamenti Græco-Anglicani pag. 873. eo interpretatur, ut epistolam a Jacobo Apostolo scriptam esse neget. At nec S. Paulus semper *Apostoli* nomine in epistolarum limine utitur, sed *ser-vi*, ut *Philipp.* I. 1. sicut nec *Joannes* in duabus epistolis suis posterioribus se Apostolum appellat. *Judas* quoque, Jacobi frater, Ἰησοῦ Χριστοῦ δῶλον se vocat. Nihil itaque temere fecerunt *Syrus*, *Arabs*, *Æthiops* & *Vulgar.* Interpretes, quando Jacobum *Apostolum* dixerunt. δῶλον, *ministerium* sine Hebraismi imitatione denotare ostendit diligentissimus *Georgius* in Vindiciis Novi Testamenti ab Ebraismis lib. II. pag. 45. Confer nos Vol. I. *Cura-rum* pag. 1241.

ταῖς δώδεκα φυλαῖς, ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ] *Michaël Mauduit*, Oratorii Presbyter, in Analyfi epistolarum Apostolicarum Gallice edita Tom. II. dissertat. XVII. pag. 648-657. de hac inscriptione commentatur, tres afferens Interpretum sententias. Alii enim intelligi volunt fideles, qui, Saulo annitente, dispersi sint: alii Judæos, qui primum quidem sub Salmanassarē & Nabuchodonosore per Assyriam, postea vero per Græcos & Romanos in Ægyptum sint dissipati; alii denique Christianos omnes, sive ex Judæis, sive ex Gentilibus per orbem dispersos. Idem contra duas priores nonnulla disputat, tertiam vero his argumentis adstruit. Christum ait similiter dicere, XII. Apostolos sessuros super XII. thronis, & XII. tribus judicatu-ros esse; Joannem quoque in Apocalypsi XII. portas Hierosolymorum nomini XII. tribuum signatas vidisse, & cap. VII. 4. aliquot myriadas conspexisse, ex omnibus tribubus Israhælis signatas. Has porro phras-
es de Christianis omnibus accipiendas, atque adeo inscriptionem ipsam de iis interpretandam esse existimat. Addit etiam, hoc modo patere, cur epistola hæc Catholica dicatur, qualis non foret, si tantum ad Ex-Judæos Hierosolymitanos, per Judæam & Samariam dispersos, exarata credatur. Monet denique, alioquin non intelligi, cur Apostolus tam graviter in non-nullos sit invectus. Tales scilicet in nascente Ecclesia non fuisse censet, quales sequens ætas erat paritura. Puto me supersedere posse confutandis
argu-

argumentis in hanc sententiam allatis, si monuero, alios, & speciatim *Braunium* in *Selectis Sacris* cap. XII. pag. 152. seq. idoneis argumentis evicisse, epistolam hanc ad *Judæos* inprimis spectare, quamvis eadem ita comparata sit, ut communi Christianorum usui inservire poruerit. Atque hinc factum est, ut, præter ceteras causas, *Catholicæ* nomine postea sit insignita. Heic tamen & illud tenendum est, *Jacobum* non tam *Judæos* ad Christum convertendos, quam conversos, respexisse. Propterea statim in limine vexationes commemorat, quibus, religionis scilicet causa, sint subjecti, quæque efficere possint, ut non fucatae fidei specimina edant. Summatim dicam: δώδεκα φυλαὶ sunt δωδεκάφυλον *Act.* XXVI. 7. quo nomine *Judæos* ibi intelligi nemo negaverit.

ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ] Hanc phrasin ita illustrat *Salmasius* in *Funere Linguae Hellenisticae* pag. 101. *Animadversione*, inquit, dignum est, *Jacobum* inscripsisse epistolam suam ταῖς δώδεκα φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, duodecim tribubus, quæ sunt in diaspora, non τῇ διασπορᾷ τῶν δώδεκα φυλῶν. Petrus quoque παρεπιδήμους τῆς διασπορᾷς vocavit illos selectos, ad quos priorem epistolam direxit, i. e. inquilinos diasporæ. Nomen διασπορᾷς videatur usurpasse pro regione, in qua dispersi incoluere *Judæi*, non pro ipsa dispersione. Hinc in epistola Petri priore διασπορᾷ Πόντος est Ponti regio, in qua dispersi *Judæi*: διασπορᾷ Καππαδοκίας, Γαλατίας, Ἀσίας, καὶ Βιθυνίας, pro regione, vel provincia Cappadociae, Galatiae, Asiae, Bithyniae, cujus erant παρεπιδήμιοι *Judæi*, in unaquaque διασπορᾷ degentes. Inde & Jacobo δώδεκα φυλαί, αἱ ἐν τῇ διασπορᾷ, duodecim tribus in diaspora agitantes. Quemadmodum ergo διασπορᾷ Πόντος & Γαλατίας apud Petrum regio est Ponti & Galatiae, quam dispersi incolebant *Judæi*, ita apud Joannem διασπορᾷ τῶν Ἑλλήνων est regio Græcorum, vel etiam Gentium, quam inhabitabant *Judæi*, qui ubique terrarum erant dispersi. Conferatur idem in *Offilegio Linguae Hellenisticae* pag. 327. Phrasis, meo judicio, plena fuerit: ταῖς ἐν διασπορᾷ ἔσταις, i. e. διεσπαρμέναις. Ita accepit *Syncellus* ad A. C. XXXVII. pag. 329. τῷ τῷ ἔτει διωγμῷ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γνωμένῃς, πολλοὶ μὲν τῶν πιστῶν διεσπάρησαν, πρὸς ὧς πρῶτον ἔγραψε καθολικὴν ἐπιστολὴν Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος, τοῖς ἐν διασπορᾷ τῷ τῷ ἐπιγράψας.

Adsentior illis, qui *Judæos* per totum orbem sive olim, sive recens dispersos, talesque inprimis, qui Christum ex præconio salutari agnoverint, heic intelligi volunt. Longior hic forem, si adferre instituerem, quæ de dispersione illa, ejusque varietate, locisque, in quibus decem inprimis tribus populi Israëlitiçi exstiterunt, alii sunt commentati. Legi inprimis velim *Hermanni Witsii* dissertationem de *Δωδεκάφυλῳ*; *Richardum Kidderum* in *Demonstratione Messiae*, Anglice edita, Parte III. pag. 155 & *Joannem Creyghbrunum* in præmonitione ad *Salomonis van Till* commentarium Belgicum in Pauli priorem ad Corinthios epistolam, ut eos omittam, quos doctissimus *Fabricius* noster libro IV. Bibliothecæ Græcæ pag. 166. excita-

vit. Vnus instar omnium fuerit B. *Joannes Jacobus Schudtius* in Memorabilibus Judaicis, vernaculo sermone editis.

χαίρειν] Hac salutandi formula cum aliis sacris scriptoribus Jacobus utitur, quam externis frequentatam esse, ostenderunt *Alexander Morus* & *Joannes Alberti* ad h. l. Adde *Lambertum Bos* ad Thomam Magistrum p. 42. & *Joannem Pearsonum* ad Ignatii epistolas pag. 6. Scholiastes *Aristophanis* ad *Plutum* v. 322. auctorem phraseos Cleonem constituit, ad *Nubes* vero v. 607. usum ejus Cleone antiquiorem facit. Vide *Ezechielem Spanbemium* ad *Plutum* loc. cit. qui ad *Callimachum* in *Dianam* v. 268. observat, paganos hymnos suos, Diis dedicatos, formula *χαίρει*, sed alio utique sensu, claudere consuevisse. Phrasis plena est: *χαίρειν εὐχομαι*. Vide laudatum *Bosium* de Ellipsi Græcæ Linguæ pag. 276. editionis Schætgenianæ.

Verf. 2. Πᾶσαν χαρὰν ἡγήσασθε] i. e. *merum gaudium putate*. Vid. infra ad v. 18. De tentationibus, constanter & cum fiducia sustinendis, convenientem veterum Magistrorum locum adfert *Schatgenius* in *Horis Hebraicis* ad h. l. Conf. infra ad 1 *Pet.* IV. 13.

ὅταν πειρασμοῖς περιπέσῃτε ποικίλοις] *Polybius* pag. 402. similiter μεγάλαις ἀτυχίαισι καὶ μεγάλαις συμφοραῖς περιπεσόντας appellat; sicut *Herodotus* lib. VI. pag. 386. ait: ἔτοι μὲν νῦν τοιαύτησι περιέπιπτον τύχησι. Vide Rev. *Rapbellii* notas ex utroque huc relatas.

Verf. 3. Γινώσκοντες, ὅτι τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως] i. e. *id, quo probatur* & *spectatur fides vestra*, h. e. *res adversæ, afflictiones*, interprete *Lamberto Bos* ad h. l. ex 1 *Pet.* I. 7. Ita *Herodianus*, indice eodem II. 36. δοκίμιον στρατιωτῶν κάματος, *labore probatur miles*. *Epiphanius* Hæresi XLVIII. pag. 410. δοκίμια τῆς θεοσεβείας eodem sensu appellat. Hoc sensu δοκίμιον *Erasmus Schmidius* recte exploratum interpretatur. Alii ita vertunt, ac si δοκιμον legatur, quod in uno *Barocc.* exstat. Non erat, cur *Millius* voces τῆς πίστεως, quæ in *Barberin.* uno desiderantur, ex 1 *Pet.* I. 7. huc relatas crederet. Vide *Whitbii* Examen pag. 77.

κατεργάζεται ὑπομονήν] De commodis ex calamitatibus capiendis Scripturæ, Patrum, & externorum locos lege apud *Gatakerum* ad *Antoninum* VII. 58. & X. 33.

Verf. 4. Ἡ δὲ ὑπομονὴ ἔργον τέλειον ἐχέτω] *Petrus Faber* lib. III. cap. 11. Agonistic. & cum eo *Jacobus Lydius* in Agonisticis Sacris cap. XXXIV. pag. 128. opus per patientiam perfectum indicari putat, ita ut ἐχέτω idem sit, quod παρεχέτω. Idem per τέλειον ἔργον ad Athleticam respici volunt, quandoquidem athletæ, post multos labores exantlatos, si non per totam ætatem, saltem per decem menses in proagonibus interdum perfecto & perfectissimo, quod vocabant, exercitationis genere ad coronam adspirarint. Consentit *Hermannus Reiners* in Bibliotheca Bremensi Class. IV. p. 978. seq. Alii ad artem fabrilem hanc φάσιν referre malunt cum *Præcio* & *Svicero* Tom. I. pag. 1206. Conf. *Hebr.* III. 6.

τέλειοι καὶ ὁλόκληροι] Ad sacrificiorum integritatem alludi hic videtur *Reinertio* loc. cit. pag. 976. Sicut *Atbenæus* lib. VII. pag. 700. Sacerdotes ὁλοκλήεις, *Pollux* autem lib. I. §. 1. sacrificia ὁλόκληρα appellat. Sed hæc longius petita videntur. Veterum loca, huic similia, habes apud *Picinellum* in *Luminibus Reflexis* pag. 739.

ἐν μηδενὶ λειπόμενοι] *Polybius* pag. 1202 observante *Raphelio*, eadem structura, quæ apud alios alia est, utitur, ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐννοίᾳ παρὰ τὸ λὺ τὰδελεφῶ λειπόμενος, qui benevolentia populi Romani a fratre vincebatur. *Salmasius* pag. 198. ad *Tertulliani* Pallium monuerat, λείπεσθαι luctatores dici, qui in luctando animo & viribus deficiant. Atque huc respicere *Apostolum* censet *Petrus Zornius* in *Bibliotheca Antiquario-Exegetica* Tom. I. pag. 889. Obstare tamen videtur, quod v. 5. dicitur εἰ δὲ τις λείπεται σοφίας. Hæc enim *Φράσις*, ut speciale aliquod momentum infert, ita priorem illam generatim defectum doni vel virtutis cujusque, Christiano dignæ, sine ejus modi respectu, indicare crediderim.

Verf. 5. Εἰ δὲ τις ὑμῶν λείπεται σοφίας, αἰτείτω παρὰ τῷ δίδόντῳ Θεῷ] Sapientiam a Summo Numine precibus impetrare jubent Judæi in *Sohar* apud *Schætzgenium* in *Horis Hebraicis* h. l. nec minus *Plutarchus* de *Iside & Osiride*, initio, indice *Elsnero* ad h. l. Quomodo sapientia peti a DEO debeat, ostendit *Vrsinus* in *Analectis* Vol. II. p. 77.

πᾶσιν ἀπλῶς] ἀπλῶς alii vertunt simpliciter, i. e. candide, ut *B. Lutherus*; alii liberaliter, adfluenter, quod post *Vulg.* mavult *Jacobus Cappellus* in *Notis* ad h. l. & nuper *Cl. Schætzgenius* in *Horis Hebraicis* ad h. l. & ad *Matth.* VI. 22. Pro *Luthero* lege *Rathii* *Vindicias* pag. 579. qui tamen nec alteram illam significationem averſa ur. Confer, si placet, *Curas* nostras ad *Rom.* XII. 8. Uterque significatus locum tueri potest: malim tamen ferre priorem. Candorem enim hic potissimum indicari ex verbo sequenti ὀνειδίζειν colligas. Confer in eandem sententiam *Pricæum*, & ex eo *Swicerum* Tom. I. pag. 437. *Henrici Heisenii*, Professoris Bremensis, disputationem, de dante simpliciter DEO, Bremæ 1734. habitam, commemorari memini.

καὶ μὴ ὀνειδίζοντος] ὀνειδίζειν de exprobratione beneficiorum a *Polybio* pag. 784. adhiberi ostendit *Raphelius* in *Notis Polybianis*. Adde *Elsnerum* pag. 383. qui inter cetera *Senecam* adfert lib. II. de Beneficiis cap. 10. inter prima de beneficiis præcepta jubentem, ne unquam illa exprobrentur. Hoc scilicet candidi & simplicis animi est argumentum.

Verf. 6. μηδὲν διακρινόμενος] nihil dubitans, utrum scilicet petere debeat, an minus; utrum obtenturus sit, quod petit; an minus. Lege de verbo hoc *Swicerum* Tom. I. pag. 875. & quæ diximus de voce διακρίσις ad *Rom.* XIV. 1.

καὶ ἐπιζομένῳ] Vocis hujus sensum metaphoricum exponit, & veterum locis firmat eruditissimus *Tiber. Hemsterbuius* ad *Luciani Opuscula* pag. 99. & *Solanus* ad *Viras Plutarchi* Tom. IV. pag. 583. edit. Londinensis. Similia his veterum dicta habes apud *Picinellum* in *Luminibus Reflexis* pag. 739.

Verf. 8. Ἀντὶ δὲ ψυχῆς] *Tancbuma* fol. 84. 4. ad *Deuteron. XXVI. 17.* de iis, qui preces ad DEVM facere velint, לֹא יִהְיוּ לָהֶם שְׁתֵּי לִבְבוֹת, *ne habeant duo corda*, unum ad DEVM, alterum vero ad aliam rem directam. Affert locum *Schatgenius* loc. cit. nec minus *Siracidæ* illum I. 26. vetantis ad DEVM accedere ἐν καρδίᾳ διτοῇ. Compara *Svicerum* Tomo I pag. 930. *Doughtæum* in *Analectis Novi Testamenti* Exc. 98. & *J. C. Dietericum* in *Antiquitatibus Biblicis Novi Testamenti* pag. 248. Loco hoc Jacobi usus est *Hermas* lib. I. Pastoris, Mandato IX. addita expositione. Vide *Joannis Alberti Fabricii* Codicem Apocryphum Novi Testamenti Tomo III pag. 777. & 886. vel *J. E. Grabii* Spicilegium Patrum Tomo I. pag. 303.

ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτῆς] in omni vitæ ratione. Vide *Pfochenium* de *Srylo* Novi Testamenti Sect. IX. & *Gatakerum* in opposita illi diatriba cap. XXXII. *Hierocles* ad aurea carmina ἔδδν βίᾱ pag. 103. dixit. Conf. *Ludolphum Kusterum* ad *Aristophanis Equites* v. 1012. & *Joannem Potterum* ad *Lycophronem* v. 10. 11.

Verf. 9. Καυχάδω δὲ ὁ ἀδελφός, ὁ ταπεινός ἐν τῷ ὑψεῖ αὐτῆς] Hoc & sequens comma ita interpretatur *Martianæus* in *Essais de Traduction* pag. 395. *Christianus vere humilis omnem suam gloriam positam habeat in elevatione, quam præmii loco expectare potest; dives autem & superbus gloriam suam, siquidem ita velit, in eo collocet, quod ipsum præcipitem dabit, & confundet.* Putat itaque divitem h. l. appellari hominem superbum, atque adeo idem dici, quod Christus *Matth. XXIII. 12.* ait: ὁς δὲ ὑψώσει ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται, καὶ ὅστις ταπεινώσει ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται.

Verf. 10. & 11. exponit *Vrsinus* in *Analectis* Vol. II. p. 293. 199.

Verf. 10. Ο δὲ πλάσιος, ἐν τῷ ταπεινώσει αὐτῆς] scil. καυχάδω, i. e. *dives demissione sua gloriatur.* Similiter *Xenophon* de *Republica Lacedæmon.* pag. 540. ἐν δὲ τῇ Σπάρτῃ οἱ κρείττοις καὶ ὑπέρτεροι μάλιστα τὰς ἀρχάς, καὶ τῷ ταπεινοῖ ἐναὶ μεγαλύνονται, verum apud *Spartam* præstantissima dignitate viri maxime magistratus observant, ac sibi gloriosum putant, si humiles sint. Vide *Rev. Rapphelii* notas *Xenophonteas* pag. 376. qui eadem opera post *Bezam* monet, Jacobum non ταπεινότητα, sed ταπεινώσειν scripsisse, ideo, quod hæc actionem studiumque magis, illa vero statum atque conditionem significet. Patrum loca, ad commendandam animi demissionem spectantia, promit *Bouhoursius* in *Pensées ingenieuses des Pères* pag. 182. 322. & 331.

ὅτι ὡς ἄνθος χόρτος παρελεύσεται] *Erubbin* fol. 54. 1. *Filii hominis sunt graminibus agri similes, quaedam ex iis florent, quaedam decidunt.* Obfervavit locum *Schatgenius* in *Horis Hebraicis*. Alia comparatione in eadem causa utitur collector τῶν *Pirke Abbotb* cap. IV. 4. חן כח חן רע נון חן חן. *Sis humilis spiritu, quia spes hominis vermes sunt.* Quod ad sensum verborum Jacobi spectat, tenendum est, phrasin illam, ὅτι ὡς ἄνθος χόρτος παρελεύσεται, protasin esse comparationis, quam sequitur ἀπόδοσις v. 11. in phrasi: ἔγω καὶ ὁ πλεῖστος ἐν ταῖς πορείαις αὐτῆς μαρτυρήσεται. Quæ itaque inter utramque φράσιν interjiciuntur, ea παρενετικῶς sunt accipienda. Atque ita contextum recte repræsentavit *Erasmus Schmidius*.

Verf. 11. Ανέτειλε γὰρ ὁ ἥλιος σὺν τῷ καύσωνι] Vide *Picinellum* loc. cit. pag. 739.

καὶ ἐξήρανε τὸν χόρτον] Hebraïsmum a particula καὶ, adductis variis *Herodoti* locis, amolitur *Raphælius* p. 645. Annotationum *Herodotear.* Conf. *M. Georgii* *Vindicias Novi Testamenti ab Hebraïsmo* p. 163.

καὶ ἡ ἐνπρέπεια τῆς προσώπου αὐτῆς ἀπώλετο] *M. Antoninus* VII. 24. idem ita exprimit: τὸ πρόχρημα ἀπεσβέθη. Vide ibi *Gatakerum*, qui & hunc locum illustrat.

ἔγω καὶ ὁ πλεῖστος ἐν ταῖς πορείαις αὐτῆς μαρτυρήσεται] *B. Lutherus*: also wird der Reiche in seiner Haabe verwelcken. reprehensus ideo ab *Emsero*. Scilicet πορείας per opes vertit ὁ μακαρίτης, cum vox ipsa vias inferat. Prius illud placuit quoque *Erasmio*, *Vatablo*, *Castalioni* & *Calvino*, tanquam ad divitem accommodatius, iidemque propterea πορείας legere maluerunt, consentientem nacti ex nostratibus *Raithium* in *Vindiciis* versionis Germanicæ *Lutheri* pag. 580. cui idem vel in exemplari quodam Græco ita legisse, vel *Erasmii* iudicium secutus esse videtur. Absit vero, ut quicquam in recepta lectione mutemus. *Joannes Gagnæus* quidem ad h. l. monuit, in veteri Codice *Dionysiano* πορείας legi: at hæc scriptio non consilio destinato, sed familiari librariis τῆς εἰ & ι permutationi accepta est ferenda. Græcia enim omnis ignorat vocem πορεία, quamvis in vetera quædam Lexica irrepserit. Probo *Henricum Stephanum* in *Thesauro* Gr. L. Tomo III. p. 181. ita differentem: *Annotat eo loco* (Jacobi hunc vult) *Erasmus*, commodiore sensu fortasse legendum πορεύς, ut sit, in abundantia sua: unde in v. *Lexica* puto irrepsisse πορεία, ας, ἡ, facultas, abundantia: (ita habet *Lexicon Græco-Latinum*, quod *Budæi* & aliorum nomina refert, *Basileæ* aliquoties editum) quod omnino mendosum est. Nec enim ut ἐνπορεία ab ἐνπορος, ἀπορεία ab ἀπορος derivatur; ita ἔ πορεία a πόρος; sicut nec ἐδία ab ἐδός, licet ex ἐνodos, δύσodos, ἔ ἀνodos originem habere sciamus ἐνodia, δυσodia, ἀνodia. Confer *J. C. Dieterici* *Antiquitates Biblicas Novi Testamenti* Parte II. p. 137. Contra vox πορεία in viæ vel itineris significatu frequens est veteribus,

quam & *Hesychius* per *ὁδοποιεῖν* interpretatur. Ταῦτο τῆς LXX. eadem libenter uti. Dissentientium causam propius juvat *Huntingtonianus*, in quo *ἐμπορεύς* legitur, testante *Millio*, qui tamen unum hunc codicem tot aliis codicibus, addo & versionibus, opponi non posse recte existimat. Iaque nec *Hammondi* conjectura, dubie tamen prolata, locum haber, secundum quam *ἐμπορεύς*, i. e. *mercaturis* legi debebat. Confer ibi *Clericum*. S. Jacobum *πορεύς* scripsisse hoc minus dubitandum est, quod simili phrasi eundem usum videmus v. 8. ἀνὴρ διψυχὸς ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. Quæ enim ibi ὁδοὶ vocantur, illæ h. l. appellantur *πορεύαι*. Neque vero existimandum est, *πορεύς* vel *ἐμπορεύς* magis convenire diviti, de quo heic Apostolus. Vult enim, quod recte ad h. l. monuit *B. Brochmandus*, indicare, non tantum ipsum divitem, & ipsas divitias, sed etiam quicquid dives aut animo designat, aut facit, marcescere, & velut lenta tabe consumi.

μαρτυρήσεται] Verbo composito ἀπομαρτυρῶναι *Xenophontem* Apolg. Socratis pag. 555. de morte uti, observavit *Rapheilius* in Annotationibus *Xenophonteis*.

Verf. 12. Μακάριος ἀνὴρ, ὃς ὑπομένει πειρασμὸν] Codices quidam heic legunt ὑπομένει, ex ingenio, puto, eorum, qui hanc verbi formam sequenti λήψεται magis convenire credebant.

Verf. 13. Μηδεὶς πειραζόμενος λεγέτω, κ. τ. λ.] Lege *Jo. Georgium Dorscheum* in Semestribus Tiburtio-Dionysianis sive Miscellaneis Theologicis pag. 212. seqq.

ὁ γὰρ θεὸς ἀπειρασὸς ἐστὶ κακῶν] Vocem ἀπειρασός active accepit *Interpres Æthiops*, & cum illo alii, quod nempe DEVS ad malum non incitet. Alii vero *passive*; nominatim *Syrus*, *Arabs*, & recentiorum plerique, ut DEVS malis tentari posse negetur. Ita ex nostratibus *Φράσις* accipiunt *Erasmus* & *Sebastianus Schmidius* in versionibus suis, novissime etiam *Zeltnerus* in notis ad versionem Bibliorum Germanicam, *Altorfii* 1730. editam, ante vero *J. C. Dietericus* in Antiquitatibus Biblicis Novi Testamenti Parte 2. pag. 124. Non dubito his accedere, cum hæc interpretatio & formæ vocis, & seriei Apostolicæ dictionis magis respondeat. Alioquin enim Apostolus duplici phrasi idem diceret. Jam vero hic sensus est: DEVS enim a malis tentari non potest, quemadmodum nec ipse malis quenquam tentat. Vide, quæ pro hac sententia disputat *Pricæus*, & ex illo *Swicerus* Tomo I. pag. 427. Vbi inter cetera *Ignatii* illud ex epistola ad Philippenfes: Τί πειράζεις (θεὸν) τὸν ἀπειρασόν; affertur. Confer Rev. *Joannis Georgii Walchii* Observationes in Novi Fœderis libros pag. 120. Hic speciatim in eo occupatur, ut ostendat. falli eos, qui hanc sententiam *Simoni Mago* ejusque adseclis, respectu doctrinæ de origine mali, oppositam esse censent; cum id potius agat Apostolus, ut generatim vanam & impiam

piam hominum persuasione profliget, qui interdum de DEO sinistre cogitent, inprimis quando piis mala, impiis vero bona evenire observant.

πειράζει δὲ αὐτὸς εἶναι] Ipfi pagani ita de DEO statuerunt. Ita *M. Antoninus VI. 1.* ὁ τὴν ὅλων ἑσίων διοικῶν λόγος εἰς αὐτῶν αἴτιαν ἔχει τὴν κακοποιεῖν. κακίαν γὰρ οὐκ ἔχει (h. e. ἀπείραστος ἐστὶ κακῶν) εἰδὲ τι κακῶς ποιεῖ· εἰδὲ βλάπτει τὰ τι ὑπὸ ἐκείνου. Lege ad h. l. & ad II. 11. alia in notis *Gatakeri*. Adde egregium *Hieroclis* locum inter fragmenta ejus p. 282. seq. editionis Cantabrig. qui etiam simile Platonis dictum recitat. Nonnulla hujusmodi collegit etiam *J. C. Dietericus* in Antiquitatibus Biblicis Novi Testamenti Parte I. pag. 124. Recta hæc de DEO Optimo Maximo paganorum sententia, & accedens mali primigenii ignoratio effecit, ut in eum errorem inciderent, qui duplex rerum principium, alterum bonorum, malorum alterum, invehebat. De hoc argumento commentatus olim sum in *Manichæismo ante Manichæos*, de quo nunc etiam conferes, quæ *Vener. Joannes Laurentius Mosbemi* ad *Radulphi Cudworthi* Systema Intellectuale hujus Univerſi, Latine conversum, erudite observavit. De causâ mali a DEO penitus removenda pristini Ecclesiæ Doctores graviter præceperunt. Vide locos eorum a *Suicero* Tom. II. pag. 654. seq. alatos.

Verſ. 14. 15. illustrantur & vindicantur a *Sebastiano Schmidio* in Collegio Biblico Posteriori pag. 150. seqq. *Francisco Julio Lurkenio* in Collegio Biblico, germanice edito, pag. 319. & *Joanne Guilielmo Bayero* in Analysi & Vindiciis dictorum illustrium Scripturæ Sacræ Parte II. pag. 13. seqq.

Verſ. 14. Εκαστος δὲ πειράζεται, ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενος] In concupiscentiam, homini propriam, i. e. malam, omnis mali culpa hic vertitur. Atque ita quoque Hebræorum Magistri. In *Sabbath* fol. 105. 2. hæc legis: Sic mos est concupiscentiæ pravæ. Hodie dicit: fac hoc; & cras dicit: fac illud; usque dum dicat: exerce idololatriam, quod & facit &c. Vide locum & alios illi similes in *Cl. Schætzgenii* Horis Hebraicis pag. 1011. nec omitte, quæ *Campeg. Vitringa* libro III. Observationum Sacrarum cap. VIII. de האוה, השוקה & יצר הרע, quo nomine Judæi pravam concupiscentiam appellant, ex scriptis eorum congeſſit. Ita v. c. ostendit, eam ab illis מלך, i. e. Regem vocari, ideo, quod omnes illi obediant, quam causam reddit *Midraſch Kobeler* cap. IV. 13. Illi proxime accedit *Becbai* in *Kad bakkemach*, dicens, eam regnare in terra, & dominari omnibus viventibus, qui sunt in mundo. Omitto, quæ *Raymundus Martini* in Pugione Fidei Parte III. Distinct. II. c. VI. & VII. *Bartoloccius* singulari dissertatione de יצר הרע Tomo II. Bibliothecæ Rabbin. pag. 43. seqq. *Hackspanius* de Vſu librorum Rabbinicorum pag. 467. & in Expositione Cabbalæ

lae Judaicae §. 150. *Helvicus* in Elenchis Judaicis pag. 116. & *Georgius Elizer Edzardus* in luculentis notis ad Cap. I. Codicis *Berachoth* ex Judæorum scriptis attulerunt. Ex illis adparebit, alios rectius aliis de hoc momento, & Jacobi effato convenienter, judicasse; nonnullos vero eo demeritiae progressos esse, ut DEVM *figmenti* illius *mali* causam dicere non erubescerent. Vide ea, quæ *J. A. Eisenmengerus* in Judaismo detecto Parte I. cap. I. pag. 35. seqq. commemoravit; nec omitte, quæ ad Rom. V. 13. scripsi.

ἐξελκόμενος] *Polybius* pag. 597. ἐλκόμενον ὑπὸ τῆς συνήθους ἐν τῇ βίῳ ῥαθυμίας καὶ καχεξίης quendam affert apud *Raphelium* p. 689.

καὶ δολιχόζῳμος] Vide eundem pag. 690. ex *Polybio*, & pag. 647. ex *Herodoto* lib. II. pag. 131. qui, de crocodilo capiendo exponens, utroque verbo δολιχόζῳμος & ἐξελκύνει utitur. Confer infra ad 2 *Pet.* II. 14.

Verf. 15. Εἴτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβῶσα γίγνεται ἀμαρτίαν] De effectis pravae concupiscentiae luculente differit *Virringa* libro III. Observationum Sacrarum cap. XI. ubi hunc Jacobi locum confert cum *Hosae* VII. 4. 6. Non dissimilis *Philonis* phrasis est pag. 35. de opificio mundi: ὁ δὲ πόθος ἔτος τὴν ἡδονὴν ἐγέννησεν, quam observavit *Joannes Alberti*, vir diligentissimus, in Museo Bremenfi Tom. I. p. 124. De concupiscentia sensim crescente & ingravescente Judæorum loca attulit *Schætzgenius*.

ἡ δὲ ἀμαρτία ἀποτελεθεῖσα] Voce ἀποτελεθεῖσα utitur *Philo* loc. cit. pag. 4. *Polybius* pag. 100. τὸ μέγιστον ἀσέβημα κατὰ προαίρεσιν ἀπετέλεσαν.

ἀποκύει θάνατον] ἀποκύει editi & scripti codices plerique legunt: ἀποκυεῖ *Vffenbachianus* a Cl. *Bengelio* in Novo Testamento, nuper diligenter curato, allatus, & *Erasmus Schmidius* in sua editione. Scilicet Græci & κύω & κύνω eodem sensu dicunt, quod ostendit *Henr. Stephanus* suo loco. Confer *Georgii* Hiero-criticum N. T. pag. 34. Verbum illud, quod & *Philo* p. 37. loc. cit. adhibuit, Græcis familiare est, & de feminis proprie ac fere semper in sensu pariendi, vel fetum deponendi adhibetur. Id variis *Phlegontis Tralliani* locis testatum fecit *Joannes Henricus Majus*, ὁ μακαρίτης, libro II. Observationum Sacrarum pag. 143. edit. I. & pag. 184. edit. II. qui nec generandi, nec gignendi verbum h. l. cum aliis adhibendum censet. Peccatum enim heic veluti mulier repræsentatur, quo habitu tam virtutes quam vitia a paganis delineari constat.

Verf. 16-21. continetur Pericopa epistolica, quæ pro concione in cæcibus nostratibus explicatur. Eam illustratam lege a *Francisco Wokenio* in Stromatibus Apostolicis Parte II. pag. 31. seq.

Verf. 16. Μὴ πλανᾷδε] Duplicem errorem, quem Pharisei olim aluerint, h. l. ab Apostolo castigari contendit *Georgius Bullus*, Anglus, in *Harmonia Apostolica Pauli & Jacobi* dissertat. II. cap. 15. alterum de fato, de quo v. 13. alterum de astrorum influxu, de quo v. 17. His enim duobus momentis eosdem in rebus humanis multum ait tribuisse. Eadem est sententia *Stephani le Moyne* in dissertat. ad Jerem. XXIII. 6. pag. 45. & *Petri Zornii* de Phrasologia Dogmatica Novi Testamenti pag. 5. & in der Erklärung der schwersten Schriftstellen sub *Amelii* nomine edit. Tom. II. pag. 215. Sed vide, quæ contra hæc disputat Rev. *Walchius* ad v. 13. allegatus.

Verf. 17. Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον] Habes heic versum Hexametrum, quem primus, ni fallor, observavit *Erasmus Schmi-dius*, & postea *A. Blackwall*, Anglus, in *Classicis Sacris* pag. 180. addito illo ad *Hebr. XII. 26.* pentametro, ὃς ἔη φωνὴ γῆν ἐσάλυνσε τότε. Alios ejusmodi ex *Luca* & *Joanne* attulit *Cl. Christophorus Wolle* in *Examine Regularum Hermeneuticarum Augustinini Calmeti* pag. 92. seq. Ne quis vero hoc in vitio ponat, iidem idoneis exemplis ostenderunt, idem & Græcis & Latinis Scriptoribus usu venisse. Adde his ea, quæ attulerunt *Thomas Crenius* Parte XIV. *Animadversionum Historico-Philologicarum* pag. 136. *Caspar Barthius* in *Adversariis* VIII. cap. 21. & XI. 16. *Bircovius* ad *Dionys. Halicarnass.* Tom. II. pag. 51. & *Hutchinsonus* ad *Xenophontis Cyropædiam* VIII. pag. 579. Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ est mera donatio bona, h. e. non nisi donatio bona, sicut supra v. 2. πᾶσα χαρὰ, merum gaudium. Ita *Raphelius* in *Annotationibus Polybianis* pag. 690. Confirmat scilicet *Apostolus* id, quod dixerat v. 13. a DEO neminem ad malum tentari. Id ut demonstrat, hoc utitur argumento, quod a DEO nihil mali, sed mera bona proficiuntur. Idem hanc notionem vocis πᾶς, merus, variis *Arriani* locis adstruit, atque adeo Hebraismi suspensionem amolitur. Ita de *Expedi. Alexandri III. 8. 7.* Phrataphernes, ait, Parthos, Hyrcanos ac Topicos ducebat, τὰς πάντας ἰππέας, omnes equites, i. e. meros equites, nullis admixtis peditibus. Alios Græcorum veterum hanc in rem locos habes apud *Stolbergium* ad *Sophoclis Ajacem* pag. 192. *Eustathius* quoque ad *Iliad. χ. de Homero* monet: ἔστι σύνθεσις Ομήρου νοεῖν τὸ πᾶς ἀντὶ τῷ ὅλος. Vocem omnis apud *Ciceronem* eandem habere notionem, *Lexicographi* pridem observarunt. Est tamen, cur dubitem, hunc significatum h. l. obtinere. Πᾶσα idem utique est quod πᾶν proxime sequens ad δῶρημα. Id vero omnino universalitatis notam infert, quod patet ex addito τέλειον. Sic infra III. 7. πᾶσα γὰρ φύσις θνητὴν & IV. 16. πᾶσα κἀνυχσις τοιαύτη πονηρὰ ἐστίν. Eadem itaque sententia est, quam *Dionys. Halicarnass.* lib. I. pag. 123. sic expressit: παντὸς ἀγαθῆ θεοὶ δοτῆρὲς εἰσι τῇ θνητῇ φύσει καὶ φύλακες.

καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον] Cum donum perfectum hic dono bono jungatur, non defunt, qui hac phrasi dona *minora* & *majora* indicari putant, respicique volunt athletas veterum, quorum aliis majus, levius aliis præmium obtigerit. Ita post *Mercurialem* de Arte Gymnast. I. 14. *Petrum Fabrum* & *Jacobum Lydium* in Agonisticis Sacris cap. 34. pag. 123. *Hammondus* ad h. l. & *Amelius* Tomo II. der Erörterung pag. 214. Sed recte id in dubium vocat *Wokenius* in Stromatibus Apostolicis Parte II. pag. 31. Ipsius adagii rationem exponit *Andreas Schottus* in Adagialibus Novi Testamenti ad h. l.

ἀνωθεν ἐστὶ] *superne est.* Vide *Suiceri* Thesaurum Tomo I. pag. 396. Hebræi עֲלֵה מִתְּנָה, *donum supernum* vocant apud *Schætzgenium* pag. 1012.

καταβαῖνον ἀπὸ τῆ πατρὸς τῶν φώτων] *DEVS* hic *auctor luminum*, i.e. omnis perfectionis, bonitatis, sapientiæ, & prosperitatis appellatur: hæc enim momenta in sacris literis potissimum lucis nomine indicari solent, quæ omnia, itemque his similia, Apostolus voce φώτων comprehendit. Alias causas alii reddiderunt ex Patribus, quorum locos habes apud *Suicerum* Tomo II. pag. 1480. Fieri potest, ut Apostolus phrasi hac ad Solem alluserit, quæ sententia est *Lamberti Bos* in Exercitationibus ad Novum Testamentum pag. 269. & *Joannis Alberti* pag. 445. & 511. Sequentes enim phrasēs παρ' ᾧ ἔκ' ἐν παραλλαγῇ, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα, id suadent. Neque insolens est, Deum & speciatim Messiam cum Sole in veteris Instrumenti tabulis comparari. Adde *Amelium* Tomo II. pag. 598.

παρ' ᾧ ἔκ' ἐν] i.e. ἐνεστὶ vel ἐστὶ, probatorum Græcia Scriptorum exemplo. Vide nos ad *Galat.* III. 28. & adde nunc *Cl. Georgii Hierocriticum* N. T. pag. 152. nec non *Tobias Eckhardi* Observationes Philologicas in N. T. ex Aristophanis *Pluto* p. 33.

παραλλαγῇ] κατὰ παραλλαγῇ *Hieronymum* lib. 1. contra *Jovinian.* & *Augustinum* libro XI. de Civitate Dei cap. 21. legisse, ex eo conjicit *B. Hülsemannus* in Breviario Theologico cap. IV. §. 3. pag. 215. edit. Scherzerianæ, quod *per differentiam prioris & posterioris* converterunt. Hanc & sequentes duas voces exponit *J. C. Dietericus* in *Antiquitat. Biblic. Novi Testamenti*, suis locis.

ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα] Phrasin hanc una cum voce παραλλαγῇ *astronomicam* esse contendit *Lambertus Bos* loc. cit. cum vox prior notet *varios situs Solis*, quibus quotidie apparet Sol; posterior *motum Solis annum, & conversionem a tropico ad tropicum.* Atque hæc plerorumque Interpretum est sententia. At *Raphelius* in *Notis Polybianis ἀποσκίασμα* de ea umbra accipere mavult, *quam terra jacit, Sole sub ea condito. Ut τροπή sit conversio Solis, non a Septentrione ad Meridiem, vel vice versa, sed ab ortu ad occasum,*

quo, cum terram subit, nox efficitur. Ita Epictetus apud Arrianum libro I. c. 14. p. 63. universum hoc ait: ἐπέχεται ὑπὸ σκῆς, ἢν γῆ ποιεῖ, obtegi ab umbra, quam terra facit; & ab Herodoto libro I. pag. 33. μεταβολή de mutatione diei in noctem dicitur. Addit idem Raphelius, τροπὴν quidem de Solstitio a Græcis Scriptoribus & nominatim Arriano dici, se vero non intelligere, quæ ex Solstitio obumbratio oritur. Nec ego existimem, per τροπὴν ad Solstitium respici, aut vocem hanc per conversionem explicari debere, sed potius per mutationem. Hanc enim notionem vox habet apud Antoninum VI. 23. ἦτε γὰρ ὕδατα, οἷον ποταμός ἐν διηκεῖ ἐξοίει, καὶ αἱ ἐνέργειαι ἐν συνεχέσι μεταβολαῖς, καὶ τὰ αἴτια ἐν μυρίαις τροπαῖς, καὶ χεδὼν ἄδὲν ἐς ὧς. Est enim rerum natura instar fluvii cujusdam, qui in jugi sit fluxu; effectiones vero mutationibus continuas, & causæ ipsæ mutationibus innumeris subjacent: nec quod consistat, fere quicquam est. Vides utique, voces μεταβολαῖς & τροπαῖς, ut ἰσοδυναμῶς de mutatione & vicissitudine rerum adhiberi. Confer Hombergii Parerga pag. 355. Hanc igitur mentem Apostoli esse existimo, quod in Deo nulla detur παραλλαγή, mutatio, imo nec mutationis umbra. Talem vero in Sole varia περιέκείμενα efficiunt, cum v. c. nubibus & nebulis obscuratur, vel oculis hominum, interposita Luna, subducitur. Αποσκίασμα itaque non tam referetur ad umbram, quam Sol τροπῇ sua efficit, quam ad τροπὴν ipsam, cujus nec umbra, aut leve vestigium in Deo appareat. Hoc sensu Gregorium Nazianzenum τὸ τῆς αἰληθείας ὑδαγμα καὶ ἀποσκίασμα, veritatis simulacrum & adumbrationem dixisse Henricus Stephanus observavit. In hanc sententiam Dionysius Petavius Tomo I. Dogmatum Theologicorum lib. III. cap. I. pag. 123. Jacobi verba interpretatur. Quem enim, inquit, Patrem luminum, h. e. fontem auctoremque lucis, ac velut Solem esse significaverat, eum nulla infuscarum vicissitudine, & obscuritatis perstringi particula dicit. Ipsa enim mutabilitas, ait Gregorius lib. XII. Moral. cap. 17. Jacobi verba explicans, umbra est, quæ quasi obscuraret lucem, si hanc per aliquas vicissitudines permutaret. Sed quia in Deo mutabilitas non venit, nulla ejus lumen umbra vicissitudinis intercedit: quod splendidissimo illi fideri, vel interposita nube, vel subjecta Luna, plerumque putatur accidere. Deus autem neque speciem, h. e. adumbrationem obscuritatis habet ullam, neque vel momento jacturam luminis facit. Hinc momenti obumbratio apud Augustinum (Tom. VI. lib. de natura boni c. 24.) illic legitur, quasi ἑοπῆς, non τροπῆς. Jacobus scripserit. Idem itaque dicit Jacobus, quod Joannes I. epist. I. 5. ὁ θεὸς ὥς ἐστὶ, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἐστὶν ἑδεμία. Vel quod Chrysostomus ad Psalm. CII. 13. ait: σὺ δὲ ἀτρέπτου ἔχεις τὴν φύσιν, καὶ ἀλλοιώσεως κρείττονα. Argumentum ipsum de illustrissima divinæ immutabilitatis majestate ad h. l. singulari dissertatione persecutus est Joannes Adamus Scherzerus Lipsiæ 1674. de quo etiam Petavius l. c. ex Saecro Codice & Ecclesiæ Doctoribus diligenter commentatur.

Verf. 18. Βαληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμῶς] *deliberato consilio progenit nos, sponte sua, nullis nostris meritis adductus.* Ita παραφράζει Rev. *Raphelius* in *Notis Polybianis & Herodoreis.* Sic *Herodotus* lib. VII. pag. 509. ἢ ἄλλος πως αὐτὸς ἐθέλων ἐκόπασε, *sive aliter tempestas ipsa sua sponte cessavit:* & *Arrianus* in *Epictetereis* lib. II. cap. 19. pag. 219. καὶ σὺ θέλων παίζεις, & tu ultro jocularis. *Απεκύησεν est genuit.* Quamvis enim alias *pariendi* sensu proprie de feminis adhibeatur, *tralate tamen gignendi* illum obtinet, (vide supra ad v. 15.) sicut ὠδίνειν de se dicit *Paulus Galat.* IV. 19. & Latinis *parere* idem est, quod *comparare*, Græcis autem τίπτειν idem, quod *efficere* aliquid & *create.* Lege huc *Majum* lib. II. *Observationum Sacrarum* p. 186. Pertinet huc quoque *Philonis* locus lib. II. de *Allegoriis legis* pag. 101. a *Schatgenio* in *Horis Hebraicis* allatus: *Isaacum genuit Dominus: nam ipse est perfectæ naturæ genitor, σπείρων ἐν ταῖς ψυχαῖς, semen faciens in animas, & felicitatem generans.*

λόγῳ ἀληθείας] i. e. λόγῳ ἀληθείᾳ, sed sine Hebraïsmi, quem nonnulli heic fingunt, respectu. Id alias passim ostendimus. Vide nunc *Cl. Georgii* *Vindicias Novi Testamenti ab Hebraïsmis* pag. 214. seqq. ubi nubem habes exemplorum, ex veteri Græcia petitorum. De verbo Dei, tanquam efficaci regenerationis adminiculo, lege ex h. l. differentem *Stephanum Charnock* Tomo II. *Operum, Anglice editorum,* pag. 230. -- 240.

εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχὴν ἵνα τῶν αὐτῶν κτισμάτων] ἀπαρχὴν i. e. ut *Scholastes* codicis *Medic.* a *Pricæo* allatus, interpretatur, πρῶτος καὶ τιμιωτέρος, *primos & præcipuos*, ideo scilicet, quod primi ex Judæis ad Christum erant conversi, atque adeo primitiæ messis largioris, in posterum expectandar. Phrasis hæc in eadem causâ frequens est *Scriptoribus Novi Testamenti*, nec dubium est, per eam tum ad primogenitos, tum ad primitias, in *Ver. Testam.* celebratas, respici. Vide *Rom.* XVI. 5. & *1 Corinth.* XVI. 15. quæque ibi diximus: nec omitte *1 Corinth.* XV. 20. 23. Adde quoque *Vrsinum* in *Analectis* II. pag. 369. *Sebastianum Schmidium* in *Fasciculo Disputationum, Disputat.* XX. §. 6. & de *Imagine Dei* p. 401. item *Suicerum* Tomo I. pag. 423.

Verf. 19. ὥστε] *Vulg. & Copz.* vertunt, quasi legerint ἵτε, *scitis*, quod & in duobus exstat codicibus a *Millio* allatis & approbatis, præter rem, quod ostendit *Whithy* in *Examine* pag. 77. Eadem loquendi ratione utitur *Paulus* *1 Corinth.* XI. 33. ὥστε, ἀδελφοί μου, συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. Adde XIV. 29. & 58. Sensus est: cum itaque primitiæ sitis conditoris optimi & benignissimi, operam date, ut a virio & sordibus quibusque sitis alieni.

ἔσω πᾶς ἄνθρωπος ταχύς εἰς τὸ ἀκῆσαι, κ. τ. λ.] Sunt, qui heic respiciunt *Proverb.* XVII. 27. non admodum convenienter, quod ostendit *Wokenius* in *Harmonia Veteris & Novi Testamenti Tomo I.* pag. 390. Nec rectius, si quid video, confertur cum *Proverb.* XXI. 28. a *Ludovico Cappello* pag. 474. Operum.

ταχύς εἰς τὸ ἀκῆσαι, βραδύς εἰς τὸ λαλῆσαι] Vide externorum dicta similia apud *Picinellum* in *Luminibus Reflexis* pag. 740. & *Patrum* apud *Svicerum* Tomo I. pag. 766. *Hebræorum* vero apud *Schætzgenium* pag. 1012. interque cetera illud ex *Pirke Avotb.* I. 15. הַרְבֵּה נִשְׁמַע וּמְעַט נִדְבָר, loquere pauca, & fac multum. Addo illis paganorum *Biantis* illud apud *Diogenem Laërtium* I. 87. μὴ ταχὺ λάλει, & *Senecæ* ad *Lucilium*: tardiloquum te esse volo. Pertinet huc quoque inprimis *Zenonis* dictum apud *Laërtium* VII. 23. Διὸ τῷτο δύο ὧτα ἔχομεν, εἶμα δὲ ἓν, ἵνα πλείω μὲν ἀκούωμεν, ἥττον δὲ λέγωμεν. Confer ibi *Menagii* notas p. 275.

βραδύς εἰς ὄργην] *Pirke Avotb.* II. 10. R. *Elieser* præcipit: ne sis facilis ad irascendum. Vide *Schætzgenium* loc. cit. Aliorum hanc in rem admonitiones recitat *Picinellus* pag. 740. Instar somnium sunt *Plutarchus* de ira cohibenda pag. 457. & *Seneca* libris de Ira, qui inter cetera lib. II. c. 24. maximum iræ remedium moram esse pronunciat. Sententiam hanc firmat *Johannes Clericus* in commentar. ad *Genes.* XXXII. 20.

Verf. 20. Οργὴ γὰρ ἀνδρός] i. e. ἀνθρώπου, hominis, vel ἡνός. Vide quæ scripsi ad *Actor.* VIII. 27. & adde *Georgii* *Vindicias* *Novi Testamenti* ab *Hebraïstis* pag. 34.

δικαιοσύνην Θεὸς ἔκατεργάζε[ται] justa a Deo præcepta non exsequitur. Idem est, quod *Paulus Rom.* VII. 18. αἰτ κατεργάζεσθαι τὸ καλόν. De verbo κατεργάζομαι lege *Curas* has Vol. III. pag. 155. & 232. Iracundiam, ut variorum malorum matrem, repræsentant veteres. Vide *Picinellum* l. c. & *Jacobum Duportum* in *Gnomologia Homericæ* pag. 2.

Verf. 21. Διὸ ἀποδέμενοι] *Spencerus* de *Legibus Hebræorum* ritualibus lib. I. cap. 1. Sect. 2. pag. 50. editionis *Tubingensis*, ad circumcisionem alludi existimat, per quam pellicula superflua fuerit rejecta. Alii, interque hoc *Jacobus Lydius* in *Agonisticis Sacris* cap. VIII. pag. 35. rem veterum athleticam invehunt, voce ἐνπαγία adducti. Nam, ait ille, significat sordes, ab unctis & sudantibus luctatoribus ex palastræ pulvere collectas, adeoque illuviem pessimam, cui inprimis peccatum assimilari meruit. Pulverem autem intelligo, non eum duntaxat, qui humi volutantium luctatorum corporibus adhaerebat, sed illum quoque, qui adspersgebatur. Si qua hic allusio locum habere potest, de quo valde dubito, malim ad circumcisionem respectum haberi. Confer interim *Amelium* Tomo II. der *Erdreitung* p. 596.

πάντων ὑπαγίων] Omnes peccati sordes; quas Petrus 1 epist. III. 21. ἑυπνον appellat. *Plutarchus* de Prof. virtut. pag. 85. & *Dionysius Halicarnass.* lib. XI. pag. 689. ὑπαίνεσθαι de vitiis, quibus aliquis infectus est, dicunt. Vide loca apud *Elsnerum* pag. 384. Πυραγὸν ἄετον sordidum panem vocat *Lavertius* VI. 54. & avarum hominem, ad vitia quæque perpetranda idoneum, ὑπαγὸν vocari ostendit *Salmasius* de Fœnore pag. 185. Confer quæ infra ad 1 Petr. III. 21. de v. ἑυπος adferentur. Hebræos quoque vitia sordes appellare ostendit diligentissimus *Schærgenius* ad h. & 1 ad 2. Petr. II. v. 22.

καὶ περισσείαν κακίας] ad excrementum malitiæ, ut *Erasmus Schmidius* vertit. *Dietericus* in Antiquitatibus Biblicis Novi Testamenti pag. 114. ita: Alluditur hoc vocabulo ad sordes & superflua corporis: præcedit enim ὑπαγία. Περισσεία alias in Novo Fœdere de abundantia & magnitudine rei, de qua sermo est, adhibetur. Rom. V. 17. est περισσεία χάριτος, 2 Corinth. VIII. 2. περισσείαν τῆς χάριτος. Putem itaque, Apostolum h. l. vitia quæque, sive leviora illa videantur, sive graviora, illa quidem per ὑπαγίαν, hæc autem per περισσείαν κακίας, aliena a regenitis ira esse jubere, ut illis non data opera indulgeant.

ἐν πραύτητι] cum lenitate, seu mansuetudine. Opponitur hæc antecedenti ὀργῇ, eademque opera indicatur, hominem adfectibus, & speciatim iræ, obnoxium minime omnium idoneum esse ad lene placidumque Evangelii præconium vel recipiendum, vel retinendum.

δέξαδε] accipite, i.e. discite. Vide *Curas* has Vol. I. pag. 196. Cum vero ad eos inprimis sermo fiat, qui Evangelii doctrinam jam acceperant, res ipsa postulat, ut etiam de servanda illa & custodienda loqui existimemus Apostolum. Tales sunt, qui ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ ἀκούσαντες τὸν λόγον κατέχουσιν, quæ DOMINI nostri verba sunt *Luc.* VIII. v. 15.

τὸν ἔμφυτον λόγον] verbum insititum recte *Beza* & *Erasmus Schmidius* reddiderunt; qua ratione ad doctrinam cum jam insitam, tum porro inserendam, & alius infigendam referri potest. Virumque enim hic spectatur. Ἐμφυτον Græcis frequenter id est, quod innatum, seu naturale dicimus. Vide loca a *Raphelio* & *Elsnero* ex *Polybio* & aliis allata. Ideo *Hesychius* per τὸ, ἐν τῇ φύσει, & *Suidas* per τὸ, ἐκ φύσεως interpretatur. Neque tamen hæc significatio perpetuo obtinet; sed vox ad illa etiam transfertur, quæ aliunde accedunt, implantantur, atque animo infiguntur. Ita *Herodotus* Evenium habuisse ait ἔμφυτον μαντικὴν, insitam divinationem, quam tamen divino beneficio acceperat, lib. IX. pag. 624. Similiter *Lysis* apud *Jamblichum* in Vita Pythagoræ cap. XVII. pag. 75. præcipit, extirpatis animi vitiis ἔμφυτεῖν τι χρησίμουν αὐτῷ, utile aliquid implantare. *Plutarchus* quoque de Oracul. defectu pag. 410. ἀγαπητῶς ait ἐμφύεσθαι τῷ ἔμψυτῳ, cupi-

de inhaerere verbo. Vide plura apud Duumvíros, quos modo laudavi. Probe vero hoc tenendum est adversus illos, qui *verbum*, quod vocant, *internum* hoc Jacobi loco palliare annuntunt. Temere id quidem fieri, vel ex eo apparet, quod *δέχεσθαι*, atque adeo *aliunde accipere*, λόγον illum jubeantur. Ne dicam, sermonem esse de λόγῳ ἀληθείας, per quem Deus fideles genuisse dicitur v. 18. Confer in hanc sententiam *Heinsii* Exercitationes in h. l. *Lambertum Bos* in Exercitationibus pag. 271. & *Swicerum* Tomo I. pag. 1104. nec omitte D. *Joannis Guilielmi Baieri* dissertationem singularem de λόγῳ ἐμφύτῳ, Altorfii 1720. habitam. Adpositus præterea *Lysidis* apud Jamblichum de Vita Pythagoræ pag. 63. locus est, a *Bosio* allatus, ἀπορρέοντες σπίλεις, τὸς ἐν τοῖς σάθεσιν ἁμῶν ἐγκεκολλημένως, ἕως πόκαι διελθόντων ἐτέων ἐγενόμεθα δεκτικοὶ τῶν τήνε λόγων. In hoc loco habes primo ἀπορρέοντες σπίλεις, dein δεκτικοὶ λόγων, uti hic primo ἀποθέμενοι ὑπερίαν, dein δέξασθε λόγον. Alia paganorum in hanc sententiam loca attulit *Elsnerus* pag. 385. quæ tamen eo non sunt interpretanda, ut *viam purgationis*, quam Mystici Scriptores vocant, *illuminationis* illa priorem statuamus. Hæc enim non est mens Apostoli, cui res erat cum hominibus, qui verbum salutare jam acceperant, idque animo magis magisque infingere, atque adeo de vitiis, tanquam hujus studii curæque impedimentis, amolendis solliciti esse debebant.

Verf. 22. Γίνεσθε ἐν ποιήσῃ λόγῳ κ. τ. λ.] Comma hoc una cum sequentibus usque ad 27. exponit *Wokenius* in Stromatibus Apostolicis Parte II. pag. 34. seqq. sicut *Robertus Gellus* in commate 22. diligentius illustrando versatur Tomo II. Reliquiarum Anglice editarum pag. 735. seqq.

ποιήσῃ λόγῳ] Codices pauci & versiones quoque pro λόγῳ legunt νόμῳ, procul dubio ex IV. 11. Neque enim dubitandum est λόγῳ scriptis- se Apostolum, qui in superioribus eadem voce repetitis vicibus usus erat, quemadmodum v. 23. ἀκροατοῖς λόγῳ appellat. Similia Patrum & externorum præcepta adfert *Picinellus* in Luminibus Reflexis pag. 741. *Seneca* epist. 108. Sic ista discamus, ut, quæ fuerunt verba, sint opera. Et epist. 75. Quando multa disces? quando, quæ didiceris, affiges tibi, ita, ut excidere non possint? - Non est beatus, qui scit illa, sed qui facit. Qui aliter agebant ex Philosophis, eos *Epictetus* dixit esse φιλοσόφους. ἀνευ τῆ πράττειν, μέχρι τῆ λέγειν. Vide *Gellium* Noct. Artic. XVII. c. 19.

καὶ μὴ μόνον ἀκροατοῖ] μόνου deest in edit. *Aldina* & *Frobeniana*, duobusque Græcis codicibus. Neque tamen cum *Erasmo* pro interpretamento habendum est, quod recte ostendit *Millius*.

παρалоγιζόμενοι ἑαυτὸς] Vide *Curas* has ad *Coloss.* II. 4. & adde *Swicerum* Tomo II. pag. 587. Videtur Apostolus per paronomasiam quandam, Sacris

Sacris Scriptoribus non infueram, hoc verbo uti, habito ad antecedentem λόγον respectu, atque adeo indicare, eos, qui ex audito tantum λόγῳ beatos se iudicent, se ipsos παραλογίζεσθαι.

Verf. 23. ἄνθρωπος ὅμοιος ἀνδρὶ κατανόωντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ.] πρόσωπον γενέσεως est forma. vultus *nativa*, quam alia Græcorum voce γνησίαν dixeris. Ἀρχέτυπον innui contendit *Svicerus* Tomo II. pag. 867. Ἐσόπτρον *speculum* est, quod alias κάτοπτρον appellatur, radios lucis in contemplantem remittens. Hic disputatum est a viris doctis, ex qua materia ea ætate speculum fuerit confectum. Constat enim, specula olim nunc *aurea*, nunc *argentea*, nunc *stannea*, nunc *aerea*, atque adeo metallica fuisse, quod, adductis veterum locis, ut alios taceam, ostendit *Ezechiël Spanhemius* ad Callimachi hymnum in Palladem v. 21. pag. 548. sqq. *Vitrea* eo tempore fuisse negat *B. Dassovius* in disputatione III. de emphasi vocum sacrarum pag. 24. ideoque metallica fuisse censet, qualia feminae Hebrææ olim attulerint, ad labrum metallicum fabricandum, Exod. XXXVIII. 8. Intercessit vero heic nuper *Cl. Christianus Ludovicus Schlichterus* in Decimis Sacris Observ. XLIV. pag. 382. seqq. post *Hulfium & Herm. Gid. Clementem* in dissertatione de labro æneo cap. II. §. 2. seqq. observans, in illo *Exodi* loco de speculis, quæ mulieres attulerint, nihil commemorari. Mavult itaque *de aquis limpidis* cogitare, quæ *objectorum imagines repræsentant*. Non jam inquiram, an non phrasis כְּמִרְיָן *Exodi* loc. cit. specula inferat, ceu τοῖς LXX. & *Vulg.* aliisque Interpretibus visum est: neque simpliciter negabo, speculum, a *Jacobo* commemoratum, metallicum fuisse. Non tamen video, cur *vitreum* illud fuisse negemus. *Plinius* enim, qui sub *Tiberio* natus, sub *Vespasiano* autem variis officiis admotus est, de variis vitrorum generibus exponens, eadem ad specula accommodata esse non obscure profitetur *Histor. Natural.* XXXVI. Sect. 66. *Et aliud, inquit, flatu figuratur, & aliud torno teritur, aliud argenti modo celatur Sidone quondam iis officinis nobili, siquidem etiam specula excogitaverat.* Heic non intelligo, cur *speculorum*, a *Sidoniis* inventorum, meminerit *Plinius*, nisi vitra, eodem loco commemorata, ab iisdem in hunc usum adhibita indicare voluerit. Si *aquam limpidam* intellexisset *Jacobus*, existimaverim, eum *aquæ* disertam mentionem fuisse facturum.

Verf. 24. Κατενόησε γὰρ ἑαυτὸν, καὶ ἀπελήλυθε, καὶ εὐθύς ἐπελάθετο, ὅποιος ἦν.] De tralatitia speculi inspectione loqui Apostolum apparet ex v. 25. ὁ δὲ παρακύψας - - καὶ παραμείνας. Talis vero efficit, ut maculas tenues, in vultu hærentes, non perspicias, atque adeo de iis abstergendis non cogites.

Verf. 25. Ο δὲ παρακύψας.] Accipe verba *Stephani le Moyne* ad *Varia Sacra* pag. 344. *Opponit παρακύψαντα τῷ νόμῳ illi, qui transeundo, &*

non attentus in speculo suam contemplatur imaginem, quæ cito fugit & evanescit, & cujus nullam potest servare sibi memoriam - - Eadem vox παρακύπτειν dicitur etiam de scorto isto infami, nimirum ista meretrice, de qua Proverb. VII. 7. ἀπὸ γὰρ θυρῶν εἰς τὰς πλατείας παρακύπτουσα, quæ ex fenestra in plateas se incurvabat, & omnes plateæ angulos lustrabat, ut aliquem sibi similem tandem posset deprehendere, suis libidinibus implendis & fovendis. Sed παρακύπτειν & ἐγκύπτειν dicitur de priori & nobiliori attentione & intentione, Cantic. II. 9. Verbo ἐγκύπτειν de curatiori consideratione utitur etiam M. Antoninus III. 3. ἐν μὲν γὰρ τοῖς προχειροτάτοις, εἰς ἃ ἐγκύπτεις, ταῦτα ἔσαι τὰ δύο. Confer ibi Gatakerum.

εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας] Conferendi hic fuerint Joannes Melchior in Oratione de lege libertatis & regia Tomo II. Operum pag. 572. seqq. J. H. Vrsinus in Analectis II. pag. 277. & B. Krakevitzius in disputat. de perpetua libertatis lege, Gryphisw. 1721.

Per illam libertatis legem doctrina Evangelii recte, a nostratibus imprimis, intelligitur. Illa appellatur τέλειος, respectu habito ad ἀδελφὴν καὶ πτωχὰ σοιχεῖα Oeconomiae veteris Galat. IV. 9. Appellatur a libertate id eo, quod Paulus Rom. VIII. 2. ait: ὁ νόμος ἡλευθέρωσε με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, Dominus autem Job. VIII. 36. profitetur: εἰάν ᾤν ὁ υἱὸς ὑμῶν ἡλευθερώσῃ, ὅντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε. De lege morali sermonem hic non esse, etiam ex præmissis articulo τὸν emphatico & demonstrativo patet. Plura in hanc sententiam lege in B. Calovii Bibliis Illustratis. Recte Braunius in Selectis Sacris pag. 153. Videtur, inquit, alloqui Judæos, eosque hortari, ut in posterum, lege servitutis deserta, observent legem JESU Christi, quæ jubet DEVM colere (nulla habita ratione ceremoniarum) in spiritu & veritate. Ut lex hic nihil aliud sit, nisi doctrina fidei, de qua Rom. III. 27. ut optime observant doctissimi Belgæ. Putaverim tamen, heic simul indicari Judæorum supinam negligentiam, qua factum sit, ut lege tum morali, tum ceremoniali, obiter inspecta primarium ejus finem non sint adsecuti, nempe CHRISTVM, τὸ τέλος τοῦ νόμου Rom. X. 4. εἰς ὃν ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονε Galat. III. 24. Nolim itaque cum Wokenio in Stromatibus Apostolicis Parte II. pag. 35. per νόμον τῆς ἐλευθερίας intelligere legem moralem, quæ lex libertatis vocetur, in quantum homines per Christum a maledictione legis liberati sponte sua, & voluptate quadam leges divinas implere annuntiantur. Neque satis facturum cuiquam putem Hugveninum, qui legem illam de lege fidei quidem accipit, sed ita, ut eam præceptis Decalogi ad Christum traductis, contineri adfirmet. Contra illum disputat idem Wokenius in Meditationibus Tomo I. pag. 29. seqq. Quod ad phrasin, νόμος ἐλευθερίας, attinet, Judæi in Pirke Aboth VI. 2. profitentur, neminem liberum esse habendum, nisi qui operam det studio legis; iidemque legem a Deo datam perfectam appellant. Vide Schætgenium pag. 1014. Horarum Hebraicarum.

ἔτος ἐκ ἀκροατῆς ἐπιλησμονῆς] Pro ἔτος *Erasmus* ἔτος legit, idque cum antecedente ἐπιμείνας arcte conjungit, nulla codicis veteris auctoritate allata. *Millius* in Prolegom. ἔτος ex verbis mox sequentibus huc relatum censet, cum a quibusdam libris absit. Rectius *Grotius* in repetitione vocis ἔτος pulchram ἀναφορὰν agnoscit. Latine dixeris: *hic, cum non sit auditor oblivionis, sed effector operis, hic*, inquam, &c. quemadmodum rectissime reddidit *Erasmus Schmidius*.

ἀκροατῆς ἐπιλησμονῆς sine hebraismo est *auditor obliuiofus*: vide ad v. 18. Quam noxia sit discenti obliuio, Judæi ostendunt apud *Schatgenium* pag. 1014. & *Socrates* apud *Xenophontem* Memorabil. lib. I. pag. 564. a *Raphelio* in Notis *Xenophonteis* allatus.

ἔτος μακάριος ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἔσται] Placet *B. Höpfnerus* disputat. XII. de Justificatione ita differens: Est sane duplex ποίησις, ut generali nomine appellatur in Scriptura; una est fides in Christum, i.e. fiducialis apprehensio meriti Christi, Joh. VI. 41. altera vero præstatio bonorum operum, Jac. I. & utraque opponitur nudo auditui, Matth. VII. 24. 26. & soli professioni fidei, Matth. VII. 21. differunt tamen, ut signatum & signum. Prior ποίησις, seu fides in Christum, quæ facit Christianum, est res agnoscenda. Posterior autem ποίησις sunt bona opera, quæ non faciunt, sed duntaxat ostendunt bonum Christianum, & habent se instar certæ notæ, ita ut ex eorum, cum præstari deberent, defectu infallibiliter concludi possit, illum, qui peccatis deditus est, non esse verum Christianum, seu vere fidelem. Sapienter itaque Apostolus medium salutis, fidem in Christum, ex doctrina Evangelica receptam, cum ordine salutis conjungit, quod & Paulus facit Rom. VIII. 1. Phrasin hanc *Lud. Cappellus* in Spicilegio Notarum ad Novum Testamentum p. 129. Hebraicam esse opinatur, illi similem וְהָיָה בְּמַעֲשֵׂי אֱלֹהִים. Si vero evolveris, quæ *Cl. Georgius* in Vindiciis Novi Testamenti ab Hebraïsmis p. 151. seq. de significatibus vocis ἐν ex probatis Scriptoribus attulit, Hebraïsmum fortasse frustra quæsieris. Vox ἔτος hic emphatice repetitur, cum proxime antecesserit. Confer *Joannis Henrici Maji* dissertationem de Pleonasmis pag. 34.

Verf. 26. Εἰ τις δοκεῖ, κ. τ. λ.] Hoc ut & sequens comma illustratur a *J. H. Vrsino* in Analectis Vol. II. pag. 288. seqq. & *B. Calovio* in singulari dissertatione de vana & vera Pseudo vereque Christianorum religione, Wittebergæ 1680.

Θεῖος εἶναι] Duo codices, a *Millio* allati, habent Θεσικός, qui nescire se ait, utrum sit rectius. Apud *Hesychium* iridem legis Θεῖος, quam vocem idem per ἐτερόδοξος & εὐγενής, ubicum *Guieto* legere malim εὐσεβής, interpretatur. *Hesychius* enim duplici hac expositione duplicem voīs significatum, in bonam scilicet & malam partem, indicare voluit. Ita vox Θε-

σκέια in Glossis convertitur per *superstitionem* & *religionem*, quemadmodum *δεισιδαιμονία* quoque in utramque partem adhibetur.

ἐν ὑμῖν] Absunt a codicibus nonnullis & versionibus, ideoque *Milio* ad I. & in *Prolegom.* §. 1208. post *Estium* adjectitia videntur. At eadem phrasi utitur *Paulus* *1 Corinth.* III. 18. εἰ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν, & *Jacobus* ipse infra III. 13. τίς σοφὸς καὶ ἐπισήμων ἐν ὑμῖν; IV. 1. & V. 13. 14. 19.

μὴ χαλιναγωγῶν τὴν γλῶσσαν αὐτῆ] Vide ad v. 19.

τάττε μάταιος ἡ θρησκεία] de voce *θρησκεία* diximus ad *Coloss.* II. 18. Adde nunc *Joannis Alberti*, viri diligentissimi, *Glossarium* Græcum in libros *Novi Fæderis* pag. 154. & *Radulphi Cudworthi* *Systema* intellectuale hujus universi pag. 341. versionis Latinæ, ubi in originem vocis, ex veterum sententia a Thracibus repetendam, inquiritur. Hallucinatus utique est *Seravius* pag. 302. *Trihæresi*, *θρησκείαν* non nisi de Christianismo dici opinatus, quem rectiora docuit *Scaliger* in *Elencho Trihæresii* cap. 30.

Verf. 27. *Θρησκεία καθαρά ἢ ἀμίαντος κ. τ. λ.*] Comma totum interpretatur *Robertus Gellius* Tomo II. *Reliquiarum*, Anglice editarum, pag. 745-754. Dicto huic simile est illud *Isocratis* ad *Nicoclem* pag. 36. Ἡγὼ δὲ, τῷτο εἶναι θῦμα κάλλιστον, ἢ θρασυτείαν μεγίστην, εἰάν ὡς βέλτιστον ἢ δικαιοτάτον σεαυτὸν παρέχης. Vide *Lamb. Bos Exercitatt.* pag. 272. & *Biblioth. Bremens. Class. I. Fascic. II. p. 266.*

ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανούς ἢ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν] *Vitringain* *Archisynagogo* pag. 405. ita: *Θλίψις* heic procul dubio defectum, morbum, infirmitatem qualemcunque notat, ad quam τὸ ἐπισκέπτεσθαι respicit, qua laborantes omnis generis, imo viduæ & orphani etiam erant visitandi. Scire enim licet, *Hebræos* veteres credidisse etiam, maximam religionis partem ægrotorum visitationem facere. Afferit idem hanc in rem *Maimonidæ* *Traçtat. ḤḲN* sive de *Luctu*, cap. XIV. §. 4. Imperata est omnibus ægrotorum visitatio: quin major quoque dignitate visitare tenetur minorem. Visitant vero sapius uno die, & quo plus visitet, eo magis est laudandus, tantummodo ne oneri sit ægroto. Nec alia est *Judæorum* recentiorum de hoc officii genere sententia, ad quod provehendum singulares libros ediderunt. Confer, quæ scripsi ad *Matth.* XXV. 36. ubi Dominus noster ait: ἐπισκέψατέ με. Quo quidem loco ab aliis observatum est, eo verbo non nudam ægrotorum visitationem, sed opem etiam iisdem latam innui: quod ipsum & h. I. tenendum est. Latine dixeris *providere*. Vide nos ad *Luc.* I. 68. & 78. *J. C. Dietericus* in *Antiquitatibus* *Biblicis* *Novi Testamenti* recte ad h. I. pag. 316. *Per ἐπισκέψιν* metonymice affectus cum effectu, seu tum *sincera* & ex corde profecta commiseratio, tum ejusdem opera *εὐεργεσίας* quæcunque intelliguntur.

ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τῆς κόσμου] Similiter *M. Antoninus* VI. 30.
τήρησον σεαυτὸν ἀπλῆν, ἀγαθὸν, ἀνομῶν. Confer II. 17. & 1 *Timoth.*
V. v. 22.

CAPVT II.

Ad caput hoc omne pertinent *Bartholdi Botfacci* Disputationes tres, Gedani 1639. editæ, & *Joannis Henrici Heideggeri* Dissertationes ad Theolog. Dogmatic. Tom. I. p. 329. seqq.

Verf. 1. Ἀδελφοί μὲν, μὴ ἐν προσωποληψίαις ἔχετε τὴν πίσιν] Hæc commodè *Simon Episcopus* Tomo I. Operum in Respons. ad LXIV. Quæstiones, pag. 30. ad Quæst. XXXII. ita παραφράζει: Monet *Apostolus*, ne ἐν (i. e. σὺν) προσωποληψίαις habeamus fidem Domini nostri *JESV Christi* gloriæ, i. e. ne nos, qui profitemur religionem *JESV Christi* gloriosi, vel illam, quæ sola gloriam, i. e. excellentiam hominibus supra alios omnes conciliat coram DEO, personas accipiamus, i. e. externas qualitates, ad religionem istam nihil facientes, tanti faciamus, ut propter eas alterum altero majore honore aut digniorem, aut indigniorem esse censeamus. Idem in sequentibus προσωποληψίας, ad externam ejusmodi conditionem relatæ, rationem fufius exponit, eandemque etiam in Diaconis ordinandis aut Presbyteris eligendis cavendam esse pronunciat. Significatum vocis προσωποληψία & adfinium diligenter exponunt *Joannes Camero* ad *Act.* X. 34. & *J. E. Ostermannus* in Positionum Philologicarum, Græcum Novi Testamenti contextum concernentium, disputat II. Vtriusque verba habes apud *B. Majum* in dissertatione de Pleonasmis pag. 37. seq. qui recte observat, vocem hanc itemque phrasin, λαμβάνειν πρόσωπον, ab Hebraismo liberari non posse. Hoc Apostoli monitum nonnulli petitum esse volunt ex *Proverb.* XXIV. 23. ubi προσωποληψία in judiciis caveri jubetur. Id vero recte in dubium vocat *B. Wokenius* in *Harmonia Veteris & Novi Testamenti* pag. 391. Hoc enim loco de longe alio προσωποληψίας capite agitur. Profanorum Scriptorum, qui ex externis, v. i. divitiis &c. æstimari quenquam vetant, præcepta lege apud *Picinellum* pag. 741.

τῆς Κυρίας Χριστῆς ἡμῶν Ἰησοῦ τῆς δόξης] Vocem δόξης alii ad fidem, tanquam gloriæ plenam & parariam, ad Christum alii, tanquam gloriosum, referunt. Vtramque sententiam attulit *Episcopus*; posteriorem vero plerique recte amplectuntur. Christus enim Dominus gloriæ vocatur 1 *Corinth.* II. 8. Itaque Apostolus illud Domini nostri elogium instar argumenti adfert, quo fideles adduci debeant, ne quid rerum externarum in religionis causa spectent, sed id tantum respiciant, quod gloriæ Domini amplificandæ inferviat. *Lambertus Bos* de Ellipsi Græcæ Linguae pag. 18. subintelligi vult αὐ-

δεός, ut phrasis plena sit ἀνδρός τῆς δόξης. Fortasse rectius vocem τῷ Κυρίῳ heic ἀπὸ κοινῆ repetieris, quasi scriptum sit: τῷ Κυρίῳ τῆς δόξης.

Verf. 2. Εὰν γὰρ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν] Vocem συναγωγὴν per *cætum* alii, alii per *Synagogam* interpretantur. Posteriores hi vel *conventum* Christianorum ecclesiasticum, vel ipsum *ædificium*, in quo congregari solebant, intelligunt. De *ædificio*, usibus sacris destinato, post *Baronium* in Annalibus ad annum Christi LVII. num. 30. & *Fullerum* in Miscellaneis Sacris II. 9. cogitavit *Campeg. Vitringa* in Archisynagogo pag. 81. & data opera, in de Vetere Synagoga lib. I. Parte I. cap. 9. pag. 192. & Parte III. cap. II. pag. 448. Priori loco pag. 193. ita: *Clarum est ex contextu verborum, Jacobum Apostolum de loco loqui, in quem primi Christiani convenire soliti erant. In eo autem supponit, distincta fuisse subsellia, alia aliis digniora & honestiora: digniora indicari solere divitibus, qui se splendore vestis aut dignitate muneris commendabant; minus honestas, sive stationes, sive sedes, assignari pauperibus, qui nihil admodum decoris aut fulgoris externi præ se ferebant: sic fere, ut se habuit constitutio Synagogarum apud Gentem Judæam.* Huic vero sententiæ se opponunt alii, v. c. *Fridericus Spanhemius* in Dubiis Evangelicis Parte III. Dub. LXXVII. pag. 368. seq. nec ita pridem *Walttherus Moyle* Tom. I. epp. p. 378. seqq. cujus summam retulit *Joannes Clericus* in Bibliotheca Vetere & Nova Tom. XXVII. p. 277. sqq.

Hi itaque de *cætu* vel civili quocunque, vel speciatim *forensi*, verba Apostoli accipere malunt. De *forensi* h. e. tali, in quo de causis finendis & judicandis agebatur, interpretatur *Amelius* Tomo I. der *Erörterung* pag. 246. seqq.

Mihi quidem illi optime rationes instituere videntur, qui de *cætu*, ad sacra facienda coacto, sermonem esse arbitrantur. De *ædificio* cogitare non licebit, cum nondum putem esse evictum, Christianis Jacobi ætate ædibus, sacro cultui destinatis, uti licuisse, sed nunc heic, nunc alibi, prout occasio ferebat, convenisse. Interim causam ipsam collatis, quos laudavi, Scriptoribus Lectori judicandam permitto. De προσωποληψία, quam Judæi in Synagogis amabant, lege *Vitringam* II. cc. & *Schatgenium* in Horis Hebraicis pag. 1015.

ἀνὴρ χρυσοδακτύλιος] vir, qui digitos auro seu annulis aureis ornatos habet, interprete *Lamberto Bos* in Exercitationibus pag. 272. observante præterea, homines ejusmodi a *Luciano* in Timone pag. 100. χρυσοχείρας appellari. Scholiastes ibi χρυσοχείρας explicat per τοῖς δακτύλοις περιανυζομένους τοῖς χρυσοῖς. Confer *Joannem Albertum* & *Jacobum Elsnerum* ad h. l. Constat præterea, veteres divitias suas frequente annulorum, & quidem plurium, usu ostentasse. Ostendit id inter alios *Fortunius Licetus* libro singulari de annulis antiquis cap. XXXVIII. Adde D. *Petri Burmanni*,

avitis & paternis patruisque vestigiis præclare insistentis, dissertationem Literario-Juridicam de Jure aureorum annulorum, Trajecti ad Rhen. 1734. habitam, cap. I.

ἐν ἐδῆϊ λαμπρῇ] *Baronius* in *Annalibus* ad annum Christi XXXIV. num. 79. per χρυσοδακτύλιον ἐν ἐδῆϊ λαμπρῇ intelligit *virum quempiam regium, cui annulum aureum in veste candida gestare licuerit*. Sed vide, quæ contra eum dixerunt *Casaubonus* Exercit. XVI. §. 73. pag. 532. seqq. & *Petrus Zornius* in *Bibliotheca Antiquario-Exegetica* Tomo I. pag. 348. Scilicet ἐδῆς λαμπρῇ vestem non candidam, sed splendidam & ornatiorē infert, cujuscunque demum sit coloris. Vide, quæ scripsi ad *Luc.* XXIII. 11. *Athenæus* lib. V. p. 212. *Athenionem* Sophistam repræsentat, ut χλαμύδα λαμπρῶν ἐκσύροντα ἢ περιεμένον δακτύλιον χρυσεῖα. Græcos æque ac Romanos in Sacris λαμπρῆς ἐδῆσι usus fuisse ostendit *Elsnerus* ad h. l. De voce λαμπρός lege præterea *Spicerum* Tomo I. pag. 1215. & *Rapbelium* in *Annotationibus Xenophonteis* pag. 330.

ἐν ἑυπαρῇ ἐδῆϊ] *cum sordida veste*. Vox ἑυπαρῆς ostendit, per λαμπρῶν non tam albam, aut candidam vestem, quam splendidam nitidamque intelligi. *B. Lutherus* recte per *hevelich* & *unsauber* convertit.

Verf. 3. Κάθ' ὧδε ὑπὸ τὸ ὑποπόδιόν μου] De voce ὑποπόδιον diximus ad *Matth.* V. 35. Adde nunc *B. J. H. Maji* dissertationem de *Pleonasmis* pag. 35. seq. ubi etiam observat, frequentius alias voces τῶν ποδῶν addi τῷ ὑποπόδιον, quæ heic omittantur; sicut 1 *Corinth.* XV. 25. ὑπὸ τὰς πόδας αὐτῆς legatur sine ὑποπόδιον.

Verf. 4. Καὶ ἐ διεκρίθη ἐν ἑαυτοῖς, ἢ ἐγένεθε κριταὶ διαλογισμῶν πονηρῶν;] Impedita hæc sunt, & variis interpretationibus obnoxia. *Lud. Cappellus* in *Spicilegio notarum* ad *Novum Testamentum* pag. 129. neglecta interrogandi nota, quam tamen codices h. l. exhibent, ita convertit; neque dubitastis apud vosmet ipsos, sed facti estis iudices pravarum cogitationum: (ut ἢ in posteriore sit adversativum pro ἀλλὰ) h. e. non subiit vos hæc cogitatio id factum forte malum esse, sed certo apud vos statuistis, id jure & beneferi. Judex pravarum cogitationum is dicitur, qui perverso mentis judicio probat malas suas cogitationes, h. e. in sequiorem deliberationis partem inclinat, eamque approbat. *Cl. Elsnerus* idem placet, nisi, sensu tamen eodem redeunte, ita potius vertere malis: nec judicatis apud vosmet ipsos, si ve discepratis? malas, puta, illas esse cogitationes & perversa consilia, Διαλογισμὸς πονηρὸς, ut explicari videatur, διεκρίθη per ἐγένεθε κριταὶ, quo sensu frequenter occurrit 1 *Corinth.* XIV. 29. *Jud.* v. 22. *Rev. Oederus* in *Syntagma Observationum Sacrarum* pag. 735. sensum ita repræsentat: Si majore in Ecclesiasticis honore affeceritis divites, quam pauperes, dupliciter peccatis. Primo inter vos ipsos non estis discriminati, h. e. cessat piorum & im-

piorum

piorum differentia: nam pietatis impietatisve ratio in honoribus ignominisve ecclesiasticis habenda fuit. Deinde cogitationum quoque iudices esse conamini, quando ignominia afficitis pauperem, atque adeo impium eum declaratis esse. W. Wall in Notis Criticis in N. T. Anglice editis, *Hammondi*, interrogandi notam negligentis, paraphrasin amplectitur, sensumque putat esse planiorem, si τὸ &, quod in duobus codicibus deest, prorsus omitatur.

Mihi quidem se adhuc probavit *Erasmi Schmidii* interpretatio: nonne discrimen feceritis apud vos ipsos, & facti fueritis iudices, prodentes cogitationes vestras iniquas? Non aliter hæc accepit *Grotius* & *Rev. Zeltnerus* in notis ad versionem Biblicam Lutheri pag. 218. Comma scilicet quartum exhibet ἀπόδοσιν ad comma secundum: ἐδὲν γὰρ εἰσέλθῃ. Hæc vero liquida non est, nisi & τὸ & legatur, & præterea totum comma quartum interrogative accipiat. Hoc posito, sensus hic fuerit: Si in conventibus vestris sacris ita ex altera parte in divites, ex altera in pauperes agitis, nonne discrimen apud, vel, inter vos ipsos facitis: atque adeo προσωπολήπται estis, simul vero prave vos iudicare ostenditis? Καὶ prius h. l. est ἀποδοτικόν, posterius autem copulativum. Verbum διακρίνειν idem est, quod διακρίνειν *Actor. XV. 9.* καὶ ἐδὲν διέκρινε μετὰ τὸν ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, nullum discrimen fecit inter nos & illos. Eodem sensu vocem διακρινόμενοι adhibet *Judas Apostolus v. 22.* καὶ ἔς μὲν ἐλεεῖτε διακρινόμενοι, & alios quidem habito delectu commiseramini. Itaque non audiendum putem *Homburgium* in *Parergis* pag. 356. ἀπόδοσιν demum v. 5. & 6. quærentem. Non enim intelligo, quomodo phrasis v. 5. ἀκέραια, ἀδελφοί μὲν, id quidem admitti patiatur. Imo vero *Apostolus v. 5.* argumentum adfert, ab ipsius Dei exemplo petitum, quo convinci quisque possit, contemptum pauperum Christianos non decere.

Verf. 5. Οὐχ ὁ Θεὸς ἐξελέξατο τὰς πτωχὰς τῷ κόσμῳ ἵνα] τὰτα deest in aliquot codicibus & versionibus, ideoque a recente Editore Novi Testamenti Græco-Anglicani omissum. Eadem tamen phrasis Sacris Scripturibus alias recepta est. Vide *Job. VIII. 23. IX. 39. &c. 1 Corinth. I. 20. III. 19. V. 10. VII. 31.* Nolim tamen cum *Cl. Schatzenio* pag. 1016. hanc phrasin eo interpretari, ut tantum pauperes ex *Judeis* הַיְהוּדִים, עַל עוֹנֵי שָׁלוֹם h. e. qui sub œconomia Veteris Testamenti constituti erant, intelligam. Deus enim etiam ex Gentilibus τὰ ἀδελφὰ τῷ κόσμῳ & ἀγαθὰ τῷ κόσμῳ ἡ ἐξομνημένα elegerat, quod Corinthiis, ex *Judaismo* non minus, quam *Gentilismo*, ad Christum conversis, in memoriam revocat *Paulus 1 Corinth. I. 27. 28.*

πλεονεξίας ἐν πτωχείᾳ] Ellipsin hic dari monet *Cl. Albertius* pag. 447. ita supplendam: εἰς τὸ εἶναι, vel γίνεσθαι, hoc sensu: Elegit pauperes, ut essent

sent vel fierent divites. Sæpe enim, inquit, præpositio eis cum articulo τὸ ante infinitivum & accusativos subintelligitur, ut variis exemplis probat Cl. Bos El. lipf. pag. 271. 272. similiter τὸ εἶναι sæpe deficit, quod ibidem pag. 227. docet V. Cl. Plene, quod idem observat, Ephes. I. 4. ἐξελέξατο ἡμᾶς - - εἶναι ἡμᾶς ἁγίους, & Jacobus supra I. 18. ἀπεκύησεν ἡμᾶς - - eis τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχήν.

Verf. 6. ἐχ' οἱ πλεῖστοι κατὰδυναστεύουσιν ὑμῶν] De verbo hoc vide *Curas* has ad *Actor. X. 38.* De vitiis divitum *Picinellum* lege pag. 741.

καὶ αὐτοὶ ἔλκβουσιν ὑμᾶς εἰς κερήνεια;] Quæ sint κερήνεια, dixi ad 1 Corinth. VI. 2. & 4. Adde nunc M. *Christophori Wolle* commentationem epistolicam de tribunalibus profanarum gentium, Lipsiæ 1731.

Verf. 7. Οὐκ αὐτοὶ ἑλασφημῶσι] Hinc apparet, Jacobum hæcenus de illis divitibus locutum esse, qui ad Christum non erant conversi, quibusque ipsæ divitiæ fraudi fuerant, *Luc. VIII. 14.*

τὸ καλὸν ὄνομα, τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς] præclarum illud nomen Christi, a quo cognominati estis. Ita *Erasmus Schmidius* & verba & sensum optime reddit. Proxime accedit *Lutherus*, quem tuetur *Rairbius* in Vindiciis versionis Germanicæ pag. 580. Sic *Genes. XLVIII. 16.* Vocetur super eos nomen meum, & nomen Patrum meorum, *Abrahami* & *Isaaci*, h. e. nomine meo appellantur. Nomen illud CHRISTI est, a quo *χριστιανοὶ* appellabantur, *Actor. XI. 26.* *Tacitus* in *Annalibus IV. 44.* Quos per flagitia in-visos vulgus Christianos appellabat: auctor nominis ejus Christus. Ipsum Christianorum nomen probri instar paganis habitum fuisse Patres testantur. Eorum loca protulit *Wortbus* ad *Tatianum* §. 44. pag. 95. & *Kortboltus* ad *Justini Martyris Apologiam I. §. 4. & 6.* Neque tamen credendum est, id nominis credentibus a paganis ipsis ignominiae causa inditum fuisse. Vide præstantissimi mihiq; amicissimi *Erdm. Neumeisteri* *Eclogas* *Mayerianas* Parte I. p. 219. Quod καλὸν ὄνομα hic vocat Jacobus, id *Eusebius V. 1. Hist. Eccles.* dicit πάντημον καὶ ἔνδοξον καὶ ζωοποιὸν προσηγορέαν.

Verf. 8. Εἰ μὲν τοι νόμον τελεῖτε βασιλικόν] *Curcellæus* inter variantes lectiones hæc commemorat βασιλεῖκον, quod vel ex frequente librariis τῶ εἰ & i permutatione, vel ex voce βασιλευτικός natum est, de qua leges *Budæi* commentarios Gr. L. pag. 323. Vox βασιλικός, ut Græcis Scriptoribus admodum frequentatur, ita variæ & dubiæ est significationis. Vide *Volumen I. harum Curarum* pag. 832. Speciatim commemorantur βασιλικοὶ λόγοι, & νόμοι. Βασιλικοὶ λόγοι, sunt encomia Regum, seu panegyrici; de quibus vide *Valesium* ad *Eusebii Hist. Eccles. pag. 280.* & *Ezechielem Spanhemium* ad *Juliani Orat. I. pag. 8.* Βασιλικοὶ νόμοι a *Xenophonte* *Oeconomi.*

conom. pag. 676. opponuntur legibus Draconis & Solonis, ut hæc quidem dicantur *ζημία* tantum esse τοῖς ἀμαρτάνουσιν, quemadmodum *Regiæ leges* & μόνον ζημιοῦσι τὰς ἀδικούντας, ἀλλὰ καὶ ὁφέλῃσι τὰς δικαίας, non injustos tantum puniunt, sed justis etiam emolumentum adferunt. Regiam vero legem Jacobus vocasse videri queat, quod a Deo, magno illo Rege, *Malach. I. 14. Psalm. XLVIII. 3. Matth. V. 35.* sit condita, præmiisque simul & pœnis sancita. Summam habes eorum, quæ Rev. *Raphelius* in Annotationibus Xenophonteis pag. 330. ad h. l. commentatus est. Præter eum alii in perquirenda vocis notione occupati diligenter fuerunt. Hi sunt *Joannes Drusius* de Proverbiis Classe II. lib. 3. n. 19. *Picinellus* in Luminibus Reflexis pag. 742. *Joannes Doughtæus* in Analectis Novi Testamenti pag. 148. *Joannes Buxtorfius* in Catalectis pag. 59. *J. F. W. Pagenstecher* in Oratione Inaugurali de Lege Regia Apostoli Jacobi, Harderovici 1721. 4. *Jacobus Nyloe* in Schriftuurlycke Redevoering pag. 287. & *Hermannus Reiners* in Bibliotheca Bremensi Class. III. pag. 988. ex nostratibus autem *Amelius* Tomo I. der Erörterung pag. 16. *Joannes Albertus Bengelius* ad Chrysostomi libros de Sacerdotio pag. 443. *Oederus* in Syntagmate Observationum Sacrarum pag. 754. *J. H. Seelenius* in Meditationibus Exegeticis pag. 431-445. & *C. A. Heumannus* in Poecile Tom. II. pag. 499. seqq. Longum foret, diversa illa momenta recensere, ad quæ ex eorum sententia Apostolus respexisse videatur. Verbo dicam: plerique eorum legem *Regiam* dici volunt, vel ab auctore, Rege cœlesti, vel ab utilitate, ex amore, quem præcipit, redundante, vel a dignitate ejus, vel ab universalitate ad amandos & amatos pertinente. Harum sententiarum patronos ordine appellatos videbis a *Seelenio* loc. cit. qui, ut ultimam ceteris præfert & ex phrasi Hebræorum *דרך המלך*, via Regia, i. e. universalis, sermonisque serie adstruit; ita in *Pagenstecheri*, ad Legem Regiam, qua populus Romanus Augustum declaravit summum Monarcham, eidemque supremam potestatem concesserit, alludi existimantis, sententiam animadvertit. * *Pagenstecher* scilicet Jacobi verba ita *παράθεξις*: Vocet Populus Romanus Legem Regiam, per quam in Augustum summa rerum translata est potestas. Sed verius hæc est Lex Regia: Cole justitiam, dilige proximum tuum, sicut te ipsum. Consistat Lex Regia in summa potestate sub Augusto: sub CHRISTO consistit in amore & justitia.

Adfinis huic conjecturæ est illa Rev. *Oederi* loc. cit. pag. 754. *Intelligit*, inquit, Apostolus, aliquid concedendum quidem, si recte & secundum Scripturæ ductum explicetur, non tamen usque quaque necessarium. Nam de rebus, factu plane necessariis, non poterat, nisi fallor, dici: hoc quidem, si secundum Scripturam observaveritis, bene erit factum. Videtur intelligenda lex quædam Cæsaris, quem βασιλεῦς Græci dicunt, lex, inquam, regia, qua dignitates ordinesque discriminabantur. Hanc qui ita observat, ut

legem divinam, de quovis altero eodem affectu, quo nos colimus, amplectendo, non negligat, recte sane facit &c. Vocabula καλῶς ποιεῖτε, bene facitis, quibus deinde aliquid opponitur, si personarum acceptio fiat, vix patiuntur, legem regiam de divina accipi.

Præcipuum opinionis hujus argumentum continetur phrasi, καλῶς ποιεῖτε, quæ de rebus factu *plane necessariis* adhiberi non possit. At enim-vero Apostolus infra v. 19. eadem dictione de re *creditū necessaria* utitur: σὺ πιστεύεις, ὅτι ὁ Θεὸς εἰς ἐστί; καλῶς ποιεῖς. *Petrus quoque non minus de re factu necessaria* 2 epist. I. 9. καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον, ὃ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες. Porro cogitari non potest, Jacobum de alia lege heic loqui, quam de illa, quæ mox sequitur: ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. 7. λ. Hæc enim quasi indice digito demonstratur per phrasin κατὰ τὴν γραφὴν, quæ idem omnino vult, quod infra v. 23. per, γραφὴ ἢ λέγεται, indicatur. Nam & ibi ἀμέσως subjicitur dictum Scripturæ: ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, quemadmodum hoc loco præceptum divinum statim commemoratur. Conf. Marc. XII. 10. εἰδὲ τὴν γραφὴν ταύτην ἀνέγνωτε; Λέγον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομῶντες, item Job. XIX. 24. & 1 Timoth. V. 18. Itaque absit, ut hanc loquendi formam explicemus per: *secundum Scripturæ ductum*. Omitto alia, quæ obverti poterant, cum hæc sufficere videantur, ut constet, Apostolum de nulla alia *Regia lege* loqui, quam de ea, quæ sacris literis comprehenditur, & ad amorem proximi spectat.

Aliam *Hugvenini* expositionem *Legis Regiæ* affert & refellit *Wokemius* in Meditationibus privatis Tom. I. pag. 32.

Malim ego illis adstipulari, qui νόμον βασιλικὸν a DEO, *Regum Rege*, dici arbitrantur, atque adeo talem, quæ vel ideo diligenter sit observanda. *Iesaias* cap. XXXIII. 22. DEVM simul ut Dominum atque adeo Legislatorem, & ut Regem repræsentat his verbis: ὁ γὰρ Θεὸς μὲς μέγας ἐστίν, & παρέλευσε γὰρ με Κύριος, κύριος ἡμῶν, κύριος ἀρχῶν ἡμῶν, κύριος βασιλεὺς ἡμῶν. Quod ad phrasin attinet, eadem usus est *R. Levi* apud *Hortingerum* de Juribus Hebr. §. 22. ubi hominem, quem gravis a DEO pœna manet, cum eo comparat, qui המלך מצות, *legem Regiam* violarit. Confer *Jacobi Rhenferdii* dissertationem de Via DEI, recusam in Miscellan. Duisburg. Tom. II. pag. 280.

Verf. 9. Εἰ δὲ προσωποληπτεῖτε, ἁμαρτίαν ἐργάζεσθε] Confer huc *Friderici Spanhemii* disputationem de personarum acceptione in divinis, quæ exstat Tomo III. Operum pag. 1273. seqq. & *Gussetii* Commentar. L. Hebr. rad. נשן & נשן.

Verf. 10. Οσις γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσει, π[α]ίσει δὲ ἐν ἐνί, γέγονα πάντων ἐνοχος] [Eadem sententia est in Codice Talmudico *Schabbath* fol. 70. 2. ubi R. Jochanan de 39. operibus, a Mose præceptis, ita: *quod si faciat omnia, unum vero omittat, omnium & singulorum reus est.* Hunc locum aliosque ei similes adfert doctissimus *Schætzgenius* in Horis Hebraicis pag. 1016. Nec abludunt externi, quos adfert *Joannes Alberti* pag. 447. & *Fridericus Christophorus Neubour* in Bibliotheca Bremensi Classe I. pag. 266. De re ipsa lege *Sebastianum Schmidium* de Imagine DEI pag. 422. & Appendice ad Disputationes in F. C. pag. 177. item *Spanhemium* in Dubiis Evangelicis Part. III. pag. 416. nec omitte Rev. *Benjam. Hoadley* in Concionibus de *conditionibus fæderis gratiæ*, Anglice editis, cujus cogitata in compendio refert *Joannes Clericus* in Bibliotheca Vetere & Nova Tom. IX. pag. 434. seq.

Verf. 12. Οὐ[τ]ω λαλεῖτε, κ. 7. λ.] Hæc explicat *Robertus Gell* in Reliquiis, Anglice editis, Tom. II. pag. 753-775.

Verf. 13. Η γὰρ κρίσις ἀνίλεως κ. 7. λ.] Vide *Aletbai Erläuterung*, Tomo III. pag. 350. seqq. qui commati huic lucem accedere existimat ex more Judæis recepto, secundum quem accusatores rei ad sinistram, patroni vero ad dextram in causis cognoscendis stare debebant. Hunc ritum ad DEVM, homines judicaturum, accommodat *Raschi* ad Genes. I. v. 26. provocans ad 1. Regg. XXII. 19. Constat alias, Socinianos hoc dicto abuti, contra quos leges, si placet, *Carolum Lesley* in libro, Anglice edito, & inscripto: *The Socinian controvers discussd*, Dial. V. pag. 6.

καὶ κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως] Hic κατακαυχᾶσθαι aliquot codices legunt, idque *Grotio* a Syro expressum videtur. In eo vero est: *vos ipsos effertis.* Vulg. habet *superexaltat*; ex quo *Cornel. a Lapide* suspicatur, eum legisse κατακαυχᾶται, i. e. ut interpretatur; *cervicem erigit*, addens præterea, id in codicibus nonnullis legi. Sed tales quidem nec a *Millio*, nec ab aliis adhuc sunt observati. Itaque dicere malim, *Vulgatum* hic non tam verbum, quod heic legerat, quam sensum, qui sibi videbatur, expressisse. Taceo κατακαυχᾶται, tanquam ex ἀνχῆν, *cervix*, vocem nihili esse, nec ullius Scriptoris auctoritate constare. Verbum hoc proprie *gloriationem* infert adversus alium, quo sibi videtur superior. Id patet ex *Rom. XI. 19.* & *Fac. III. 14.* Misericordia igitur DEI hic emphatice ut gloriabunda, i. e. superior justitia & rigore, repræsentatur. DEI, inquam, misericordia: quemadmodum enim τὸ κρίνεσθαι v. 12. & κρίσις v. 13. ad DEVM spectat, ita nec ἔλεος alio potest referri. Sensus est, ei, qui misericors est, non esse metuendam DEI justitiam, seu vindictam, sed, si cetera recte habeant, potius

exspectandam esse ejus misericordiam. Ita *Ludovicus Cappellus* in *Spicilegio notarum* in N. T. pag. 130. qui & convenientem *R. Menachemi Recanatenfis* locum promit. Fuit, qui phrasin hanc ita gallice converseret: *La misericorde fait la figue au jugement*; castigatus ideo ab *Henrico Stephano* in *Apologia pro Herodoto* l. 14.

Verf. 14. Τί τὸ ὄφελος, ἀδελφοί μου, εἰν - - μὴ δύναται ἡ πίστις σώσαι αὐτὸν;] Quod ad phrasin primam, illi similis est *Aristophanis* illa in *Pluto* Act. V. Sc. I. p. 76. τί ἂν εἴης ὄφελος ἡμῖν. Ceterum comma hoc una cum sequentibus aliquot commatibus adversari visum est assertionibus Paulinis, in epistola ad Rom. v. c. III. 28. & alias promulgatis; eandemque ἐναντιοφάνειαν occasionem fecisse nonnulli existimant, ut quidam veteris & recentioris memoriæ abjectius de tota epistola sentirent. Itaque complures in Jacobo cum Paulo conciliando operam posuerunt. Ex nostratibus præter Interpretes huc spectant *Joannes Hulfemannus* in *Harmonia Apostolica* SS. Pauli & Jacobi de justificatione contra *Grotium*, *Wittebergæ* 1643. hinc recusa cum *Tractatu* ejusdem de auxiliis Gratiae, p. 335. seq. edit. *Francof.* 1705. *Balthasar Menzerus* Tom. V. *Disputat.* XI. pag. 147. seqq. *Joannes Gerbardus* in brevi & *Synoptica* explicatione commatis 14. usque ad finem capitis, *Jenæ* 1632. 4. *Joachimus Willius* in *Symphonia* SS. Apostolorum Pauli & Jacobi, *Norimbergæ* 1640. 4. vernacule edita, *Niemannus* in dissertatione de fide incarnata, *Joannes Nicolaus Mislerus* in *Harmonia Pauli & Jacobi*, *Gießæ* 1678. *Christophorus Franckius* in *Exercitationibus Anti-Limborchianis* pag. 337. seqq. & *Franciscus Wokenius* in *Meditationibus privatis* Tom. I. pag. 26. seqq. de *Concordia Pauli & Jacobi*, ubi in *Hugveninum* potissimum animadvertit, qui Paulum de operibus legis naturalis & ceremonialis, Jacobum autem de operibus legis Regiæ cap. II. 8. quæ lex libertatis etiam vocetur I. 25. & II. 12. existimat. His nuper accessit *M. Gotthofredus Fentzschenius*, *Pastor Eibenstockensis*, in libro vernaculo, quem inscripsit: *Beweis, wie Paulus Jacobum und dieser Paulum erkläret*, *Schneebergæ* 1732. 8. Adde vero, quæ contra eum recte adferuntur in *Collectione Novantiquorum Theologicorum* An. 1733. pag. 818. seqq. & pag. 821. seqq.

Ex Anglis eandem conciliationem tentavit *Georgius Bullus* in *Harmonia Apostolica*, seu binis dissertationibus, quarum in priorē doctrina D. Jacobi de Justificatione ex operibus explanatur & defenditur, in posteriore autem consensus D. Pauli cum Jacobo liquido demonstratur, *Lond.* 1670. 4to. Huic cum Anonymus animadversiones manu exaratas recte opponeret, Bullus satisfacere se illi posse putavit edito *Examine Censuræ*, ibidem 1676. cui adjecit *Apologiam pro Harmonia ejusque auctore contra Thomæ Tullii Justificationem Paulinam*, *Oxonix* 1674. 4. editam. Scripta hæc Bulli recusa sunt in *Operibus*, Joannis Ernesti Græbii cura, *Londini* 1703.

fol. editis. Optandum vero erat, ut in Anglia ipsa ille *Tullii* liber, quo Apostolicæ & nostratis Ecclesiæ doctrina de Justificatione ex fide sola egregie adstruitur, frequentius exstaret, & suo pretio æstimaretur. Adde *Gvil. Cave* in *Vita Pauli* Sect. IX.

Ex Reformatis huc spectant *Jacobus Gusssetius* in *Confutatione libri Chiffuk Emuna* Parte II. cap. 93. & in libro singulari, qui inscribitur: *de viva deque mortua fide doctrina Jacobi Apostoli* cap. II. 14 - 26. evoluta Amstelodami 1696. 8vo, cujus summam habes in *Actis Eruditorum Lipsiens.* An. 1696. pag. 487. seqq. *Joannes Vorstius* in *facili & expedita ratione SS. Apostolorum Pauli & Jacobi super doctrina de Justificatione conciliandorum*, Berolini 1666. 4. in quem tamen *Mislerus* in laudata modo dissertatione animadvertit, *Jacobus Altingius* Tomo V. *Operum in Heptade Dissertationum* pag. 34. sqq. *Franciscus Burmannus* in *Exercitationibus* p. 116. *Hermannus Witsius* in *dissert.* Caveo opposita, alii.

Longum foret, & fere supervacaneum, diversas, quas illi in hoc argumentum adoptarunt, conciliandi rationes, vel per censere, vel sub examen vocare. Res satis expedita fuerit, si Paulum de Justificationis actu, Jacobum vero de ejusdem statu, vel Paulum de fide vera, Jacobum autem de fide jactata loqui dicamus. Ab actu justificationis opera, quocunque titulo veniant, tam remota sunt, quam præsentia esse debent in statu justificationis. Et aliud est dicere, habere se fidem, aliud eam habere, idque opere ipso, sine quo id fieri non potest, demonstrare. Qui recte expenderit phrasin Jacobi, εἰν πίσιν λέγει τις ἔχειν, si quis dicat, jactet, gloriatur, fidem se habere, opera vero non habeat, μή δύναται ἡ πίσις σώσαι αὐτόν; num talis fides enim salvare potest? quive addiderit v. 17. σίη ἔ' fides, nisi opera habeat, mortua est in se, quicquid homini fidem jactanti in contrarium videatur; is procul dubio intelliget, a Jacobi mente hæc non esse aliena. Atque hæc quidem pro instituti nostri ratione sufficiant. Qui copiosiora velit, eum ablegamus ad *Hulfemanni* Harmoniam Apostolicam, *Grotio* oppositam, & aureas *Hæpferi* Disputationes de Justificatione.

Verf. 15. Εἰν δὲ ἀδελφός ἢ ἀδελφή γυμνοὶ ὑπάρχωσι] De fratrum & sororum appellatione, nascentis Ecclesiæ Christianis frequentata, commentatur ad h. l. *Douglaus* in *Analectis Novi Testamenti* pag. 149. Conf. quæ scripsimus ad *Rom.* XVI. 1. Per γυμνὰς eos intelliges, qui vel male sint vestiti, vel exteriori saltem veste destituti. Confer nos ad *Marc.* XIV. 51. & *Tobiam Eckbardum* in *Observationibus Philologicis* in N. T. ex *Aristophanis Pluto* pag. 23.

καὶ λειπόμενοι ὥσι τῆς ἐφημέρας τροφῆς] *Pollux* III. 22. πένητα τῶν ἐφημέρων ἀπαρῆντα vocat, *Philo* vero pag. 704. περὶ φιλανθρωπίας eum ἐφημέρων

μερον χειροτέχνην dicit, qui operam præstat pro mercede in dies singulos solvenda. Confer *Cornelii Adami* Observationes Theologico-Philologicas pag. 112. Εφήμερος τροφή Scriptoribus alias dicitur ἡ καὶ ἡμέραν τροφή, ut *Sexto* adversus Ethicos lib. XI. §. 56. ubi confer *Fabricium*. *Herodotus* lib. I. pag. 14. εἰ γὰρ τοι ὁ μέγα πλῆσσιος μᾶλλον τῷ ἐπὶ ἡμέρην ἔχοντος ὀλβιώτερός ἐστι. Vide *Raphelium*. *Philo* pag. 27. τὰς τροφὰς πρὸς τὴν καὶ ἐκάστην ἡμέραν χρῆσιν appellat. Vide *Museum Bremense* Tomo I. pag. 124.

Verf. 16. ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ] Phrasin hanc ab Hebraismo liberat *Georgius* in Vindiciis Novi Testamenti pag. 48. Sic *Ælianus* Var. Histor. III. 18. ἐν εἰρήνῃ διαίγειν dixit.

μὴ δῶτε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια τῷ σώματι] *Pollux* III. 22. Onomastici pauperem vocat τῶν ἐπιτήδεων σπανίζοντα. Vocem hanc in Sacro Codice hoc tantum loco occurrentem ex veterum scriptis exponit *M. Flacchus* in Disputat. de ἀπαξ λεγομένοις hujus epistolæ pag. 6.

Verf. 17. Οὕτω καὶ ἡ πίσις, εἰ μὴ ἔργα ἔχη, νεκρά ἐστι] Lege *B. Sebastiani Schmidii* disputationem de fide viva & mortua, Argentorati 1669. & in Appendice ad Repetitionem Articulorum Formulæ Concordiæ pag. 257-281. item *B. Theod. Dassovium* de eo, quo sensu fides sine operibus mortua dicatur? *Kilon*. 1705.

καὶ ἑαυτὴν] *per se*, sola. *Polybius* pag. 714. ψιλῶς αὐτὰς καὶ αὐτὰς ἀναγόντα τὰς Σικελικὰς, qui nudas *per se* res Siculas legat. Vide *Raphelium*.

Verf. 18. σὺ πίσιν ἔχεις] *Tu fidem habes*, i. e. habere te jactas. Vide ad v. 14. Verba enim simpliciter posita non raro adsumto alio, quod res postulat, debent exponi. Ita *Proverb. XX. 9. quis dicet, purificavi cor meum?* i. e. quis dicere potest? Conf. *Glassii* Philologiam Sacram lib. III. Tract. III. Can. V.

δεξιὸν μοι τὴν πίσιν] *Epictetus* ad pugilem, quem ex humeris judicare volebat, ait: δεξιὸν μοι τὸς ὤμους, ostende mihi humeros. Vide *Raphelii* Annotationes *Polybianas* pag. 696.

ἐκ τῶν ἔργων σ2] Pro ἐκ Codd. aliquot legere ἐκτὸς testatur *Estius*. Tales vero nullos vidit *Millius*, recte porro affirmans, particulam hanc in N. T. vel τοῖς LXX. pro sine nusquam occurrere. At plures habent χωρὶς, quod idem præter *Copt. Vulg. Syrum* etiam *Æthiops* expressit, & *Colinæus* quoque edidit. Propterea eadem convenientior visa est *Grotzio*, *Drusio* Præterit. lib. IX. pag. 364. & *Ludovico Cappello* in Spicilegio notarum pag. 130. qui tamen, cum durius videatur, ut ex χωρὶς factum sit ἐκ, *Jacobum*

primo

primo scripsisse existimat ἔγω, (i. e. *præter, excepto, absque*, ad exemplum phraseos Hebr. מן (חוץ) ex quo deinceps alius, hebraïsmum non capiens, fecerit ἐκ. Ex nostratibus quoque hanc lectionem secutus est B. Hulse-mannus in Harmonia Apostolica, supra laudata, §. 6. *Atque hac vi inferendi, inquit, ut ex absentia individui consequentis recte negetur esse antecedens, merito urgeri jactatorem fidei demonstrat Jacobus sequente v. 18. hoc postulado, quod præstitum sit impossibile.* Demonstra mihi fidem tuam absque operibus, & ego demonstrabo tibi fidem meam ex operibus. Quo scilicet jactator redigeretur ad absurdum, & confiteretur: non dari veram fidem, quæ operibus careat tunc, quando operandum est. Eandem lectionem amplexus quoque est B. Christophorus Franckius in Exercitationibus Anti-Limborchianis pag. 339. ideo, quod in disputatione de vera & salvifica fide demonstratio fidei ex operibus, minus commode videatur ab eo postulari, qui fidem habet vacuum operibus, eamque nihilominus veram & salvificam fidem esse pertender. Negari utique non potest, lectionem illam χωρὶς commodum sensum fundere. Cum tamen eo nec altera ἐκ destituatur, imo etiam ex aliqua parte sit superior, nolim in paucorum codicum gratiam receptionem illam, quam & B. Lutherus secutus est, deferere. Recte eam tuetur Millius. *Lectionem hanc, inquit, ideo certe invecctam arbitror, quod altera illa absurdi aliquid in se habere videretur.* Quomodo enim fidem ex operibus ostendat, qui verbis proxime præcedentibus operum expers describitur? Adevitandam hanc difficultatem mutatum ἐκ in χωρὶς in antiquissimis aliquot exemplaribus. *Quanquam neque sic expedita omnia.* Si legas sine operibus, non video, qui constet sensus: nam fides ostendi non potest nisi factis, inquit Erasmus. *Adde, quod recepta lectio sensum præbeat omnino facilem, & Apostolico scopo congruentissimum:* Dixerit, inquit &c. Non desunt alia, quæ τὸ ἐκ tueantur. Apostolus eadem phrasi utitur infra III. 13. δεῖξάτω ἐκ τῆς καλῆς ἀναστοφῆς τὰ ἔργα αὐτῶ ἐν πρᾶνότητι σοφίας. Porro mox eandem phrasin adhibet: καὶ γὰρ δεῖξω σοι ἐκ τῶν ἔργων μὲ τὴν πίστιν μὲ, i. e. ostende mihi (si potes) fidem tuam ex operibus, & ego tibi fidem meam per opera mea restatam tibi faciam. Ponamus, Apostolum scripsisse χωρὶς, res ipsa postulabat, ut mox scriberet, ἐγὼ δὲ δεῖξω σοι, i. e. ego vero ex operibus meis fidem meam tibi demonstrabo, quod tu sine illis facere non potes. Denique sensum mihi optime ita reddidisse videtur Erasmus Schmidius: *Ostende mihi fidem tuam* (quam tantopere jactitas) *ex operibus tuis* (quæ desidero) *& ego ostendam tibi ex operibus meis* (quæ in propatulo sunt) *fidem meam*, (quam non ostento.) Pro communiore lectione pugnant etiam Raitbius in Vindiciis versionis Germanicæ Lutheri pag. 580. & Jacobus Nyloe in Schriftuurlike Redevoeringen pag. 161. seqq. Atque hic quidem contextui rectius consultum putat, si verba: σὺ πίστιν ἔχεις, interrogative legantur hoc sensu: *habesne tu fidem?* Sed eo non opus esse existimo. Quod ad originem lectionis χωρὶς, adeo ab ἐκ remotæ, attinet, fere adducor, ut credam,

credam, eam inde natam esse, quod librarius aliquis pro ἐκ τῶν legerit ἐκ-
τός, atque hanc vocem deinde cum χωρίς tanquam clariore permutarit.
Qui recogitaverit, codices antiquissimos sine accentibus, & continuo vo-
cum nexu exaratos esse, largietur ex vocibus εκ/ων facile nasci potuisse ἐκ-
τός. Hoc χωρίς ut probaretur, efficere etiam id potuit, quod v. 10. χω-
ρίς τῶν ἔργων occurrit.

Verf. 19. καλῶς ποιεῖς] Vide ad v. 8. Similiter *Epiſtetus* apud *Arri-*
anum pag. 156. νῦν δ' εἰ λέγεις, καὶ καλῶς ποιεῖς, item pag. 330. Confer
Rapheii Annotationes Polybianas.

καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι] δαιμόνια hæc cum דִּמְיוֹן in Ver. Testam.
commemoratis comparat *Guffetius* in Commentariis Linguae Hebraicæ v.
דִּמְיוֹן pag. 832. Conf. scripta ad 1 *Corinth.* X. 20. De fide dæmonum
exstat *Christiani Chemnitii* disputat. Jenæ 1688. & alia M. *Fridemanni An-*
dræe Zülchii de Theologia Dæmonum ad h. l. Rostochii 1715. 4.

καὶ Φείσονται] *Orpheus* apud *Clement. Alexandr.* Stromatum V. p. 608.
de Deo: δαίμονες ἐν Φείσονται, quem dæmones horrent. Observatus hic
locus est a *Colomesio* in Observationibus Sacris pag. 136. & *Joanne Alberti*
ad h. l. pag. 447. Notionem & vim verbi ex *Hesiodo* ostendit *Seelenius* in
Bibliotheca Lubec. T. VII. p. 463. data vero opera ex eodem *Hesiodo* & aliis
Scriptoribus M. *Sigismundus Andreas Flachs* dissertat. de ἀπαξ λεγομένοις
epistolæ Jacobi pag. 7. seqq. Adde *Apollinis Milefii*, de Judæorum religio-
ne consulti, responsum:

Ὁν τρέμεται καὶ γαῖα, καὶ ἔρανός, ἡ δὲ θάλασσα,
Ταράξεσσι τε μυχοί, καὶ δαίμονες ἐκφρίττουν.

Confer *Swicerum* Tomo II. pag. 719. & *Cotelerium* ad Patres Apostolic. To-
mo I. pag. 651.

Verf. 20. Θέλεις δὲ γινῶναι, ὃ ἀνθρώπε κενός] Vox κενός respondere
Hebræo קִרְי, vānus, inanis, unde קִרְיָא Syriacum, nonnullis visa est. *He-*
sychius קִרְיָא interpretatur per κενός. Confer *Possini* Spicileg. Evangelic.
pag. 135.

Verf. 21. Αβραάμ, ὁ πατὴρ ἡμῶν, ἐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη;] Confe-
renda hic est *Joannis Friderici Deutschii* disputatio de Justificatione Abra-
hami, Regiomonti 1686. & B. *Joannis Winckleri* Ausführliche Betrachtun-
gen über etliche Sprüche der Heil. Schrift, pag. 310. seqq. ubi ex hoc Jacobi
loco egregie de certitudine salutis commentatur. Ex Anglis inspicere po-
terit *Robertus Gell* in Reliquiis, Anglice editis, T. II. p. 758-763. Verbum
ἐδικαιώθη, idem est, quod, justus cognitus est, seu testatum factum est operi-
bus, eum justum esse, scilicet, ex fide sua. Ita *Camero* olim, cujus sen-
tentiam refert *Jacobus Cappellus* in Observationibus in N. T. pag. 303. Hic
ἐδικαι-

ἐδικαιώθη, inquit, secundum Cameronem significat, probatus est, ἐδοκιμάθη, dedit experimentum sui, quomodo Christus ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, 1 *Timoth.* III. 16. h. e. vi Spiritus probavit, se esse filium Dei. Si opera tua probant, an sis Dei vel ex Deo. Eadem est *Franckii* sententia in *Exercitationibus Anti-Limborchianis* pag. 340. seqq. ut nempe denotetur, Abrahamum a Deo justum esse declaratum, quod ad finem attinet, i. e. vere fidelem esse aestimatum ex operibus. Justificationem ipsam hic non adscribi operibus, ex eo intelligitur, quod *Jacobus*, ut supra monuimus, disputat contra hominem, fidem suam verbis jactantem, v. 14. quam tamen opere ipso non testabatur, v. 18. Hunc, ut a vana persuasione revocaret, Abrahami adfert exemplum, cujus scilicet fides testata facta sit opere. Ex quo consequitur, eum, qui de fidei veritate, atque adeo justificatione coram DEO certus esse velit, in testimonium bona opera adferre oportere.

ἀνενέγκας] cum obtulisset, i. e. cum offerre vellet. Vide *Sebastiani Schmidii Fasciculum Disputationum* pag. 1052. vel etiam, cum Isaacum imposuisset aræ mox mactandum.

Verf. 22. exponit *Maresius* Tomo I. *Disputationum*, Groningæ 1625. editarum, pag. 20. & *Robertus Gell* una cum v. 23. in *Reliquiis* Tomo II. pag. 764. seq.

καὶ ἐκ τῶν ἔργων ἢ πῶς ἐτελειώθη;] i. e. & ex operibus fides ejus, ut perfecta prodita est, & agnita. Vide nos ad 2 *Cor.* XII. 9.

Verf. 23. Καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφή ἢ λέγασα] Provocat h.l. *Jacobus* ad *Genes.* XV. 6. sicut *Paulus* *Rom.* IV. 3. Quomodo uterque ad institutum suum eo loco uti potuerit, ostendit *Surenbusius* in *Βίβλῳ κατὰ λαγῆς* pag. 670. seq. Placent, quæ *Hackspanius* in *Sylloge Disputationum* pag. 596. de significato singulari verbi ἐπληρώθη monuit. Impleri, inquit, idem est, quod per experientiam confirmari ac demonstrari, hoc sensu: Affirmaverat *Genes.* XV. 6. Scriptura de Abrahamo, quod vere crediderit, & hoc ipsi ad justitiam imputatum fuerit; quando vero fiduciali timore & observantia erga Deum obtulit filium, *Genes.* XXII. 10. hoc egregio obedientiæ specimine demonstratum fuit, ipsum veram habuisse fidem, adeoque Scripturam olim vere de ipso testatam fuisse.

καὶ φίλος Θεὸς ἐκλήθη] Hæc non habentur *Genes.* XV. 6. quem disertis verbis adfert *Apostolus*, nec *Genes.* XXII. ubi de eodem argumento agitur, sed *Jes.* XLI. 8. ubi DEVS Abrahamum אברהם suum appellat. *Conf.* 2 *Chronic.* XX. 7. Atque ex his duobus locis hanc allegationem factam credi posse largitur *Whistonius* in *Tentamine germanum textum Veteris Testamenti restituendi* pag. 313. Neque tamen intercedit, si quis existimet, eadem hæc verba, si non in Hebræo codice, saltem in Græca versione

Genes. XV. existisse. Hæc vero precario dici agnoscer, cui confiterit, Hebræis more receptum fuisse, ut plura Scripturæ oracula in unam sententiam compingerent. Vide exempla a *Surenbusio* allata in libro modo laudato thesi VII. & XI. de modis allegandi Scripturas Sacras. Sunt qui τὸ ἐκλήθη idem heic esse volunt, quod *fuit*. Neque nego admitti id posse, ut *Matth.* V. 9. & alias: confer *Cl. Georgii* Vindicias Novi Testamenti ab Hebraïsmis pag. 121. Si vero ponamus, Apostolum heic ad *Jes.* XLI. 8. respicere, ubi Abrahamus a Deo ipso *amicus* vocatur, non video, cur propriam verbi significationem deferere velimus. Quod ad elogium, φίλος Θεῷ, spectat, illud externis Scriptoribus frequentatum fuisse, eruditi prædem monuerunt. Nubem exemplorum habes apud *J. H. Majum* in Observationibus Sacris lib. I. pag. 101. editionis primæ, vel secundæ auctioris pag. 127-150. Adde *Colomesii* Observationes Sacras pag. 115. *Nicolaum Abramum* in Pharo Veteris Testamenti pag. 340. *Raphelium* in Annotationibus Polybianis pag. 696. *Elsnerum* ad h. l. pag. 388. seq. & *Joannem Alberti* pag. 448. Atque hic quidem istum *Maximi Tyrii* locum adfert ex dissertatione IV. pag. 42. εἰ δὲ ἐστὶ καὶ ἀνθρώποις πρὸς Θεὸς ἐπιμιξία, ὁ μὲν εὐσεβὴς φίλος Θεῷ - - καὶ μακάριος εὐσεβὴς, ὁ φίλος Θεῷ. Nec Hebræis φιλῶν hanc insuetam esse ostendit *Cl. Schærgenius* pag. 1020. Horarum Hebraicarum. Cur vero Abrahamus speciatim elogio hoc mactatus sit, inquit doctissimus *Elsnerus* loc. cit. & varias ex variis rationes affert. Arabes speciatim Abrahamum *amicum DEI* appellare post *Golum* in Lexico Arabico observat *Sikius* in notis ad Evangelium Infantiae p. 75.

Ad hunc locum *B. Joannes Henricus Majus* Meditationem Sacram de amicitia inter Deum & homines exegit, quæ inter Exercitationes ejus Selectas Tom. II. num. XI. legitur.

Verf. 24. Ορᾶτε τοίνυν ὅτι ἐξ ἔργων δικαιεῖται ἄνθρωπος κ. τ. λ.] Sensus est: videtis itaque, hominem ex operibus cognoscere, se esse justificatum, non autem ex illa fide, quam *jactat*, quamque opere ipso non demonstrat. Vide ad v. 20. Lege plura apud *Valent. Veltbemium* in singulari dissertatione ad h. l. Jenæ 1691. *Alethæum* in der Erläuterung Tom. IV. pag. 746. seqq. & *Richardum Kidderum* in Demonstratione Messiae, Anglice edita, Parte II. pag. 275. seqq.

Verf. 25. Ομοίως δὲ καὶ Ραὰβ ἡ πόρνη] Vide nos ad *Hebr.* XI. v. 31.

ἐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη ὑποδεξαμένη τὰς ἀγγέλους] Paulus *Hebr.* XI. 31. ait: ὡς καὶ Ραὰβ ἡ πόρνη ἐ συναπώλετο τοῖς ἀπειθήσασιν. Vtrumque Apostolum *Surenbusius* in Βίβλῳ κατὰ λαγῆς pag. 572. ita conciliat: Paulus, inquit, justificationem ex fide docens, respicit ad ea, quæ traduntur apud *Josueam* cap. II. a v. 9. usque ad v. 14. ubi Raab quandam fidei suæ declarationem

nem edit, quando dicit, se de maximis & incomparabilibus Jehovæ miraculis in Ægypto & mari albo patris convictam esse, ita, ut Jehova Deus Israëlitarum in cælis supra & in terris infra, & sic porro; Jacobus vero ad ea, quæ v. 14. & sequentibus traduntur, ubi Raab fidem antea declaratam bono opere exsequitur &c. Hoc in casu veteres Judæorum Doctores dicere solent, unus rem probat ex נשך principio sermonis, alter ex קפס fine sermonis, uti docet thesis nostra XVIII. de modis interpretandi Scripturas Sacras. Qui heic ἀγγελοι dicuntur, ii κατὰσκοποι vocantur Hebr. loc. cit. quam vocem propterea unus alterve codex etiam h. l. exhibent. Exploratores vel nuncios Græcis ἀγγέλως dici, ostensum est ad 1 Cor. XI. 10. p. 480.

Verf. 26. Ὅσπερ γὰρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρὸν ἐστὶ] Vox πνεῦμα ab alijs per animam, ab alijs per respirationem, sive halitum convertitur. Vide quos pro posteriore hac interpretatione affert Calovius in Bibliis Illustratis ad h. l. & adde illis Erasmm Schmidium, & Gatakerum de Stilo Novi Testamenti cap. V. pag. 56. Illo significato adhibetur a τοῖς LXX. Jobi VII. 15. XXVII. 2. & XXX. 16. sicut & נפח Jobi XLI. 10. Atque ita & h. l. accipere malim. Neque enim fidei anima atque adeo vita operibus absolvitur, sed a Christo pendet, quem fidelis amplectitur; illa vero vita per opera exseritur, sicut respirandi vis ab anima hominis proficiscitur. Quemadmodum itaque, respiratione penitus sublata, cognoscitur animam ex corpore excessisse, ita, ubi opera desunt, intelligitur, fidem hominis non veram, sed imaginariam, atque adeo cadaver esse.

CAPVT III.

Verf. 1. Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε] i. e. ne affectetis magisterium, studiumque alios docendi, judicandi, reprehendendi. Sic in Pirke Aboth I. 10. dilige laborem, & Rabbinitum (magisterium) odio habe. Vide Schætgenium pag. 1021. B. Franzius de Interpretatione Scripturæ Sacræ ita pag. 590. ne studeatis privatis opinionibus, quæ in Scripturis nullum habent fundamentum.

Verf. 2. Πολλὰ γὰρ πηλοῖμεν ἅπαντες] in multis labimur omnes. Vocem ἅπαντες per plerosque reddi vult Grotius, in quem recte animadvertit Salomon Deylingius, vir doctissimus, in Missu II. Observationum Exegeticarum pag. 12. Confer Acta Academica an. 1733. pag. 6. Rectius Augustinus epist. 29. Non in uno, sed in multis; nec quosdam, sed omnes dicit. Ciceronis phrasi fortasse diceres, omnes claudicamus in officio. Ita enim ille de Officiis I. cap. 33. In tota vita constituenda multo est ei rei cura major adhibenda, ut constare in vitæ perpetuitate possimus nobismet ipsis, nec in ullo clau-

dicare officio. Crates apud *Diogenem Laërtium* lib. VI. 89. ἀδύνατον εἶναι αἰτ' ἀδιαπύλωτον εὐρεῖν, ἀλλ' ὥσπερ ἐν ῥοῖᾳ ἢ σαπρὸν τινα κόκκον εἶναι. *Fieri non posse, ut inveniatur, qui a lapsu sit immunis, sed veluti in grano punico granum aliquod etiam putridum esse.* Confer *Cornelii Adami* *Observationes Theologico-Philologicas* pag. 383. seq. qui etiam existimat, Jacobum fortasse ad stadium alludere, & ἀθληταῖς ἀπ' ὧτοις, quales commemorat *Plutarchus* *Eumen.* Tom. I. pag. 593. fideles, in studio pietatis πρᾶξοντες quidem, sed a corona non exclusos, opponere. Conferatur *Archytas* apud *Ælium* Var. *Histor.* X. 12. & *M. Antoninus* XI. 18. αὐτὸς πολλὰ ἀμαρτάνεις. *Antonius Epicuræus* apud *Galenum* de affectibus dignoscendis & curandis cap. I. primo loco cogitare jubet, ὅτι ἡ αὐτοὶ πολλὰ παραπλησίως τοῖς ἄλλοις ἀμαρτάνομεν. Vide plura hujusmodi apud *Gatakærum* ad locum *Antonini* citatum, & ad ejusdem VII. 26. Cavendum interim vehementer est, ne Apostolicum hoc adsertum in vitæ morumque licentiam abripiatur. Vide *Speneri* *Vindicias* locorum *Scripturæ* &c. vernacule editas, pag. 435. seq.

Verf. 3. Ἰδὲ τῶν ἵππων τὰς χαλινὰς εἰς τὰ σώματα βάλλομεν] Pro ἰδὲ edit. *Complut.* & codices aliquot habent ἰδε, quod & in contextum recepit *Bengelius*. Recens editor *Novi Testamenti Græco-Anglicani* perperam ēide. Quamvis enim illud instar vocis unius in *MStis* quibusdam legatur, manifestum tamen est, scriptionem illam incuria librariorum ex ἰδε, per confusam pronunciationem natam esse. Quod vero quidam habent εἰδε, idem ad seriem sermonis prorsus non quadrat, neque enim ἀπόδοσις sequitur. Quod ad sensum, nihil interest, sive ἰδὲ legas, sive ἰδε. Vtrumque enim in *N. T.* eodem sensu occurrit. Neque tamen video, cur receptiorem lectionem ἰδὲ deferere velimus. Eadem vocula *Jacobus* utitur v. 4. & 5. item V. 4. 7. 9. 11. nunquam autem τῷ ἰδε, si a paucis quibusdam codicibus discefferis. Quod ad rem similiter *Creon* apud *Sophoclem* in *Antigone* v. 470.

Σμικρῷ χαλινῷ δ' οἶδα τὰς θυμωμένους

ἵππους καταρτυθέντας.

Parvo freno scio feroces Equos regi.

Et *Philos.* pag. 19. Operum: τὸ θυμικώτατον ζῶον ἵππος ῥαδίως ἄγεται χαλινωθεὶς.. *Animosissimum animal equus facile recepto freno regitur.* *Plato* in *epist.* ad *Axiochum*: *Frenis seu loris ac flagello equos dirigimus, & navigamus aliquando, velis navem expandentes; aliquando anchoris frenantes retinemus, seu degravamus.* Sic gubernanda lingua, *Axioche*, modo, ut verbis armetur, modo, ut silentio reprimamus. Vide hæc apud *Lamb.* *Bos Exercitatt.* pag. 273. *Joannem Alberti* in *Museo Bremensi* Tom. I. pag. 124. & *Picinellum* pag. 742. *Phrasis* εἰς τὰ σώματα βάλλομεν idem infert, quod uno verbo *Græci* dicunt ἐπισομίζομεν. *Lege Swicerum* Tomo I. p. 1193.

Verf.

Verf. 4. Ἰδὲ καὶ τὰ πλοῖα τηλικαῦτα ὄντα - - - μετάγεται] *Philol.* loc. cit. pag. 9. observante *Albertio*, ubi supra, ita : κυβερνήτης, διακὼν ἐνειλημμένος ἀγεί, ἢ ἀν' ἐθέλη - - - ἕκαστα, μηδενὸς προσδεόμενος ἄλλου. *Gubernator, clavum tenens, dirigit, qua vult, singula, nullius insuper rei indigens.* Confer pag. 20.

ὑπὸ σκληρῶν ἀνέμων ἐλαυνόμενα] *Et a saevis ventis agitata.* Sic *Arrianus* de *Exped. Alex.* I. 26. 3. νότες σκληρὰς, *saevientes austros*, sicut alibi σκληραὶ βρονταί, χειμῶνα σκληρὸν appellat. Vide *Raphelii* *Annotationes Polybianas* pag. 686. & *Herodoteas* pag. 649. De re ipsa lege *Wideburgii*, Professoris *Jenenfis*, Specimen VII. *Matheos Biblicae* p. 102.

Verf. 5. Οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα μικρὸν μέλος ἐστὶ, καὶ μεγαλαυχεῖ] *Et magna jactat, ut Erasmus Schmidius*, seu, *magnifice sese effert*, ut *Beza*. Hæc enim consueta verbi notio est, quod ostendit *Elsnerus* pag. 390. allato inter ceteros *Plutarchi* loco in *Bruto* pag. 999. ὡς αὐτὸς ὁ σοφιστὴς ἔλεγεν μεγαλαυχόμενος, *quemadmodum ipse Sophista glorians dicebat.* *Martianus* in *Conatibus* novæ versionis ita sensum exprimit : *Qui peut prononcer des paroles très-pernicieuses Et très-insolentes.* Lingua ut μικρὸν μέλος repræsentatur in illo *Hebræorum* adagio : לְשׁוֹן וְגִיד מִכֶּמֶת וְגִיד מִכֶּמֶת. *Lingua modicum quidem membrum est ; sed facile exit in magnam vindictam.* Vide *Plantavittii* *Florilegium Rabbinic.* p. 138. n. 757.

Ἰδὲ, ὀλίγον πῦρ ἤλκην] Pro ὀλίγον legunt ἤλκην codd. *Alex. Barber.* Vel. editio *Colinæi & Vulg.* Horum auctoritas efficere potuit, ut *Millius* ad loc. ὀλίγον explicationis loco haberet, & pro altera lectione in *Prolegomenis* §. 1356. ita differeret : ὀλίγον est in reliquis : eo quod supra lingua dicatur μικρὸν μέλος. Verum non in hoc versatur *D. Jacobus*, ut ostendat, a quantillo igne, seu ignis scintilla, quanta materia accendatur ; sed indefinite, *Et in genere multorum magnorumque malorum causam esse linguam, ingens illud revera, longeque patens instrumentum malitiæ.* Enimvero observandum heic est, integram *Apostoli* phrasin proverbium, ea ætate inter *Judæos* receptum, referre. Tale est illud *Ben Siræ* : אֵשׁ אֲרָמִית מְרַבֵּת בְּרִיבֵי מִרְיָא. *Ignis ardens comburit multos acervos frugum ; de quo vide, quæ differit Drusus* Tomo VI. *Criticorum* pag. 1878. editionis *Frankfurtensis*. Propius accedit illud *Siracidae* XI. 33. ἀπὸ σπινθηρος πυρὸς (i.e. ὀλίγης πυρὸς) πληθύνεται ἀνθρώποις, *de scinrilla ignis complentur prunæ.* Nec *Græcis* hæc locutio infueta est. Ita *Euripides* *Ino* v. 15.

Ἰσὼ δὲ μηδεὶς ταῦθ' ἂν σιγᾶσθαι χρεόν.

Μικρὸν γὰρ ἐκ λαμπρῆς ἰδαίων λέπας

Πηήσσειεν ἂν τις.

Addē similia ab *Andrea Schotto* in *Adagialibus Novi Testamenti* ad h. l. allata. Ad hujusmodi proverbium alludere *Apostolum*, ex eo apparet, quod

quod v. 6. comparisonem cum lingua instituit: καὶ ἡ γλῶσσα ἡ πῦρ, *lingua quoque est ignis*. Itaque hac phrasi proverbiali non tam de lingua, tanquam ingenti longeque patenti malitiæ instrumento, loquitur, quam simili quodam allato viam sibi munit ad linguæ mala clarius exponenda, quod & statim fieri vides. Propterea vel hoc nomine vox ἡλίκον locum habere non potest. Accedit vero & illud, quod proxime ante linguam μικρὸν μέλος dicit. Ex eo enim consequitur, vocem ὀλίγον adprime huc quadrare. Taceo ἐλάχιστον πηδάλιον v. 4. idem postulare. Non dubium mihi est, vocem ἡλίκον primum librarii alicujus incuria per proxime sequentem alterique illi ὀλίγον in pronūciando affinem, irrepsisse.

ἡλίκην ὕλην ἀνάπτει] ὕλην alii cum *Vulg.* per *silvam*; alii cum *Erasmo*, *Beza* & *Evasmo Schmidio* per *materiam* convertunt. Quod ad sensum, nihil admodum refert: quamvis multi malint posterius. Hoc sensu vocem adhibet Græci Interpretes *Jes.* X. 17. καὶ φάγεται ὡσεὶ χόρτον τὴν ὕλην, & *Sap.* XI. 18. κτίσασα τὸν κόσμον ἐξ ἀμέρεθ ὕλης. Vide alia, quæ pro hac interpretatione affert *M. Flachs* in dissertatione de ἀπαξ λεγομένοις hujus epistolæ p. 13. Interim *Euripides* quoque l. c. ait, face parva vel *Idæum nemus* incendi posse.

Verf. 6. Καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ ὁ κόσμος τῆς αἰδίας] *Joannes Clericus* ad *Hammondum* hæc verba fere instar glossematis, ex margine in contextum relati, expungenda suspicatur, atque ita legendum censet: καὶ ἔτως ἡ γλῶσσα καθίσταται κ. 7. λ. Sed recte illi præter communem codicum, addiderim & versionum; consensum *Cl. Elsnerus* pag. 391. obvertit, credi non posse, quenquam ὅλον τὸ σῶμα in margine per κόσμον, & τῆς γενέσεως per αἰδίας explicare voluisse. Vide cetera. Ex superioribus patet, Apostolum proverbiali formula: ὀλίγον πῦρ ἡλίκην ὕλην ἀνάπτει, usum esse. Hæc itaque ad institutum ejus accommodare debebat, quod sit in verbis: καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ. Quemadmodum autem sic lingua cum igne comparatur; ita sequentia ἔτως ἡ γλῶσσα καθίσταται - - σπιλῆσαι ὅλον τὸ σῶμα καὶ φλογίζεσθαι, eo pertinent, ut antecedens phraseos proverbialis *prædicatum*, ἡλίκην ὕλην ἀνάπτει, ad præsens argumentum accommodetur. Hoc modo omnia probe cohererent, quæ luxa & manca forent, si illa, quæ *Clericus* spuria censet, omiseris. Particulum ἔτως codices aliquot omittunt, eamque *Cl. Bengelius* in Apparatu Critico ad h. l. pag. 730. ex v. 5. desumptam arbitratur. Majorem hæc sententia veri speciem habitura erat, si Apostolus pro καὶ scripsisset ἔτω, quod exstat v. 5. Jam vero legis καὶ, quod ad comparisonem linguæ cum igne spectat; mox vero ἔτως, quod ad phrasin ὕλην ἀνάπτει pertinet, hoc sensu: Sicut lingua ignis est; ita comparata quoque est eadem lingua apud nos, ut totum corpus corripiat, vitiet & incendat, quemadmodum ignis materiam corripere & incendere consuevit. Poniamus τὸ ἔτως h. l. omittri, non video utique, quomodo verba Apostoli cohercant:

hæreant: καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας. ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, κ. τ. λ. In priori membro post ἀδικίας subintelligendum est ἐστὶ, sicut in posteriori exstat καθίσταται.

ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας] Fuit, qui pro ὁ κόσμος legi vellet οἰακισμός, indice Auctore Prolegomenorum in Novi Testamenti Græci editionem accuratissimam, pag. 172. Nulla ibi conjecturæ hujus ratio additur. Si quid video, inventori ejus οἰακισμός gubernaculum denotat ad exemplum vocis οἶαξ, & respectus haberi visus est ad antecedens v. 4. πηδάλιον, ejusdem notioni vocabulum. Heic vero notandum est, οἰακισμὸν non esse vocem Græcam, sed οἰάκισμα; hujus vero significatum huc non pertinere, cum non sine καταχρήσει lingua gubernaculum τῆς ἀδικίας dici possit. Syrus legisse videtur καὶ ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας ὡς ὕλη. Vertit enim ita, ac si Latine diceret: *Et lingua ignis est, Et mundus peccati veluti sylva est.* Quæ quidem lectio Erasmo Schmidio, quamvis nihil temere mutanti, visa est aptissima, cum ita lingua igni, mundus vero materiæ cremabili comparetur, neque, quod idem addit, ratio appareat, cur, si ad unum subjectum ἡ γλῶσσα, duo prædicata πῦρ & κόσμος, essent apponenda, articulus posteriore tantum annectendus esset ὁ κόσμος, cum potius articulus subjecto competat: ἡ γλῶσσα πῦρ ὁ κόσμος (ὡς ὕλη) Grotius Syrum ita repræsentat, quasi legerit ἡ γλῶσσα πῦρ τῆς ἀδικίας καθίσταται, neque adeo τῆς ὕλης meminerit, quod inspiciens quisque aliter habere intelligit. Ille vero (Syrus) non tam verba Jacobi, quam sensum, qui ipsi convenientior videbatur, expressisse mihi videtur: tantum abest, ut illam quidem lectionem inveni-erit. Quam pro illa rationem adfert Schmidius, ea parum, si quid video, effecerit. Nam non exstant hic duo prædicata, voci γλῶσσα juncta, πῦρ καὶ ὁ κόσμος. Ita quidem vir optimus in sua editione exhibuit: καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, καὶ ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας. At καὶ illud posterius ante ὁ κόσμος in nullo vel edito vel scripto libro, qui quidem adhuc visus sit, exstat. Ex quo apparet, non duo heic prædicata jungi voci γλῶσσα, sed unum, nempe πῦρ, alteram vero phrasin, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας, pro appositione habendam esse, quæ τὸ πῦρ illustret. Hinc factum est, ut articulus ὁ voci κόσμος præfigeretur. Similis Pauli phrasis est 2 Thessal. II. 3. καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῇ ἀμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας. Hoc posito, non necesse est, ut statuamus, accedere debere prædicatum ὡς ὕλη, quia non antecedit subjectum, ad quod possit referri. Sensus potius est: & lingua ignis est, illa (scilicet) universitas malitiæ. Hac vero phrasi indicare voluit Apostolus, quid per ignem illum, tralate sumtum intelligeret, nempe ejusmodi aliquid, quod omnis iniquitatis fomes & alimentum existeret.

Nihil vero obstat, quo minus lingua κόσμος ἀδικίας dici possit, modo vocem illam recte interpreteris. Vulg. & Beza convertunt per universi-
tatem,

zatem: h. e. interprete Beza, *congeriem & cumulum omnium scelerum*. Hoc significatu occurrit apud τὰς LXX. *Proverb. XVII. 6.* Τὸ πῖς ὁλος ὁ κόσμος τῶν χερμάτων, τὸ δὲ ἀπίς ἐδὲ ὁβολός. Observavit locum *Schætzgenius* pag. 1021. qui etiam huc refert *2 Pet. II. 5.* κατακλυσμὸν κόσμος ἀσεβείας ἐπάξας. Addiderim *Genes. II. 1.* ubi vox נָצַח exercitus vertitur per κόσμον, i. e. copias. Confer *Deuteron. IV. 19. XVII. 3. Jes. XXIV. 21. & XL. 26.* Venerab. *Læscherus* in *Stromatibus* pag. 39. *apparatum insignem ordine dispositum* intelligit, & simul hyperbolen ab h. l. amolitur. Hoc sensu Apostolus linguam *cumulum & receptaculum* malorum dixerit. Hanc interpretationem *Isidorus Pilusiota* lib. I. epist. 4. & lib. II. epist. 158. attulit inter alias, ex quibus ipse tamen eam probat, quæ κόσμον *ornatum vel velamentum* interpretatur. Eum secuti sunt alii a *Carolo le Cene* in *Tentamine* novæ versionis Gallicæ appellati pag. 623. quibus adde *Cl. Elsnerum* p. 391. Mitius vero locutus videatur *Jacobus*, si, vitia linguæ graviter expositurus, eam præclaro alias *ornamenti* nomine indicasset. Taceo ad κόσμον universitatem seu cumulum respici, quando lingua ὅλον τὸ σῶμα cumulare dicitur. Malim utique, nisi superior illa explicatio præferenda esset, cum *Heinsio* per *instrumentum* vertere.

Quod ad rem ipsam attinet, externi quoque Scriptores vitia linguæ noxasque ejus graviter edisseruerunt. Spectant huc *Theophrastus* in *Characteribus* cap. IV. περὶ ἀδολεσχίας, & cap. VIII. περὶ καλιᾶς, & *Plutarchus* de *Garrulitate*. *Heraclitus* de *Homeri allegoriis* pag. 408. in *Opusculis Mythologicis* *Galei ἀκόλαστον γλῶτταν αἰχρίστην νόσον* appellat. *Æsopus*, *Bias*, *Pittacus*, *Anacharsis*, ex veterum testimonio linguam ut ἀγαθόν, ita φαῦλον dixerunt. Vide *Menagium* ad *Diogenem Laërtium* I. 105. *Judæorum* in eandem sententiam effata lege apud *Schætzgenium* p. 1021.

ἔως ἢ γλῶσσα καθίσταται] Vocis ἔως γνησιότητα paulo ante adstruimus. Καθίσταται Latine dixeris *est*, sicut IV. 4. ἐχθρὸς τῷ Θεῷ καθίσταται, i. e. *inimicus DEI fit*. Hanc verbi notionem apud *Herodotum*, aliosque auctores frequentissimam esse testatur *Rapheus* in *Annotationibus* *Herodoteis* p. 650. quem & ibidem p. 429. leges.

ἢ ἐπιῆσσα ὅλον τὸ σῶμα] σῶμα de corpore Ecclesiæ accipit *Grotius*, eumque secutus recens Editor *Novi Testamenti Græco-Anglicani*. Vertit enim per *assembly* i. e. *cætum*. At Apostolo de ipsius hominis corpore sermonem esse phrasis, ἐν τοῖς μέλεσιν, *inter membra nostra*, credere jubet. Hoc ipso enim tale membrum corporis præ aliis esse innuitur, quod totum corpus inficiat.

καὶ φλογίζουσα τὸν τροχόν] *Grotius*, *Heinsius*, & cum hoc *Carolus le Cene* legere malunt *τροχόν*, i. e. *cursum*, ingeniose quidem, sed minus vere. Recte *Lambertus Bos*, vir egregius, in *Exercitationibus* pag. 273. ita: *Per*
τροχόν

τροχὸν τῆς γενέσεως intelligo indefinentem successionem hominum aliorum, post alios nascentium; ac si dicat Apostolus: lingua malo suo affectit primores nostros, nos adhuc adficit, & post nascituros adficiet. Addit idem, Plutarchum in Consolatione ad Apollonium pag. 100. pari modo dixisse τὸν ποταμὸν τῆς γενέσεως, i. e. *fluvium nativitatis*. Similem *Anacreontis* locum affert *Elsnerus* pag. 392. ex Ode IV. 7.

Τροχὸς ἄρματός γὰρ οἶα
Βίος τερέχει κυλιθεῖς.

Omitto alia, quæ in eandem sententiam promit *Jo. Alberti* pag. 449. Ita accepit Apostoli phrasin *Isidorus Pelusiota* lib. II. epist. 158. Τὸ ἱερὸν λόγιον φάσκει, ὑπὸ τῆς γλώττης συγχέσθαι τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν. Τροχοειδὴς γὰρ ὁ χρόνος, εἰς ἑαυτὸν ἀνακυκλούμενος. Confer *Svicerum* Tomo II. pag. 1324. & *J. C. Dietericum* in Antiquitatibus Biblicis Novi Testamenti Part. II. pag. 215. *Generatio*, inquit, orbicum motum imitatur, & dum homo hominem generat, in orbem quasi redit homo. Homo primum est infans, infans fit puer, & hic fit adolescens, & hic postea evadit vir, qui rursus generat infantem, qui pubescit, adolescit, & vir fit, &c. Cum itaque vita hominum non minus cum τροχῷ, rota, propter continuam & in gyros quasi suos redeuntem hominum successionem, quam cum cursu comparari soleat, nil causæ est, cur receptam, & a versionibus quoque probatam lectionem negligamus. Vtramque similitudinem conjunxit *Plato* in Politico, res humanas & κύκλῳσιν & εἰσδῶτα δρόμον appellans. Observavit hoc *Jacobus Windetus* de Vita functorum statu pag. 28. Fasciculi IV. Opusculorum Philologorum, Roterodami 1694. editi. Ibidem similem nostræ R. *Jonæ* in Porta Pœnitentiæ fol. 42. phrasin affert: וגלגל הוא החזור בעולם, & rota hæc in æternum circumvolvitur. Plures ejusmodi Hebræorum locos recitat *Schatgenius* pag. 1023. Horarum Hebraicarum. Longius abit *Gussetius* in Commentariis L. Hebr. pag. 90. ex Proverb. XXV. 11. phraseos hujus vim repetens, ubi sermo super rotas suas prolatus dicitur, hoc est feliciter & facile procedens, quasi rotas haberet. Rotas vero has ait esse inventionem, dispositionem, elocutionem & pronunciationem. Ceterum *Windetus* l. c. vocem γένεσις per φύσιν interpretatur, quo sensu supra πρόσωπον γενέσεως, i. e. φυσικὸν occurrat. Crediderim tamen, eam respondere Hebraico גלגל הולרות *circulus*, seu *rota nativitatum*, sive *generationum*. Confer *Schatgenium* pag. 1024.

Quod ad verbum φλογίζεν attinet, accommodata phrasis est R. *Eleasar* in *Vajikra Rabba* Sect. XVI. f. 159. ubi ita de lingua: כמה שריפות הוא שורף, quanta incendia lingua excitat!

καὶ φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γέννης] *Grotius* legere mavult φλογισομένη, eo sensu, quod lingua ejusmodi inflammans igne vicissim *arsura* sit. Sy-
rum

rum ait eadem ratione legisse videri. Idem sentit *Erasmus Schmidius*, Syrum ita reddens: *ac ardebit etiam ipsa in igne*; sensumque hunc commodum satis esse existimans. Sed id quidem non adeo liquidum est. Commode enim cum *Leusdenio* & *Schaafio* in recentissima Novi Testamenti Syriaci editione veteris: *ac incenditur etiam ipsa igne*. Convenientior saltem hic sensus altero illo videtur. Linguam Apostolus ait ignem esse inflammantem homines, qui & ipse ab igne infernali sit inflammatus. Ita vero loquuntur Hebraei. Locum ex Codice Talmud. *Nedarim* fol. 22. 1. attulit *Schætzgenius* pag. 1024. *Omnes species inferni habent potestatem in eum, qui ad iram pronus est: neque hoc tantum, sed & infima in ipsum potestatem habent*. Crediderim porro, Apostolum, si ignem infernalem tanquam supplicium indicare voluisset, scripturum potius fuisse ἐν γέννη, quam ὑπὸ γέννης. Ita in Psalterio Salomonis pag. 951. editionis Fabricianæ in Codice Pseudepigr. Veteris Testamenti, quem locum hic affert *Cl. Elsnerus*, *Grotii* interpretationem alioquin adstruens, dicitur: ἐν πυρὶ φλογὸς γλῶσσα ψίδυρος ἀπόλοιτο. Similiter *Apocalypf.* XVIII. 8. de Babylone: ἐν πυρὶ κατακαυθήσεται, & *Matth.* X. 28. DEVS dicitur ἀπολέσθαι ἐν γέννη.

Verf. 7. Πᾶσα γὰρ φύσις θηρίων τε καὶ πετεινῶν κ. τ. λ.] Vide *Joannis Stephani Menochii* Trattenimenti Eruditi Parte V. pag. 467. seqq. Φύσις ἐρπετῶν & φύσις ἀνθρωπίνη periphrastice idem est, quod ἐρπετὰ & ἀνθρωποι. Vide omnino *B. J. H. Maji* dissertationem de Pleonasmis Græc. L. in *N. F.* pag. 42. seq. ubi similia τῶν ἔξω, v. c. *Ælian.* Var. Histor. II. 33. τὴν τῶν ποταμῶν φύσιν, καὶ τὰ ζῷα αὐτῶν ἐρῶμεν. Recte tamen idem notat, phrasi huic suam non deesse elegantiam, & simul ad *ingenium* sive indolem rerum respici.

ἐρπετῶν τε καὶ ἐναλίων] *Vulg.* postremam vocem vertit *ceterorum*, unde sunt, qui suspicentur, eum legisse ἄλλων vel ἐνάλλων. Vide *Millii* Prolegomena §. 498. *Erasmus* feliciter conjecit, Interpretem illum scripsisse *cetorum*. Et commodè nuper monuit diligentissimus *Bengelius*, in *MSto* codice *Vulg.* τὸ *cetorum* ita scriptum esse, ut notam omissarum literarum *er* referat.

Verf. 8. ἀκατάχετον κακὸν] incoercibile malum, indomitum, insanum. Voce hac Scriptores frequenter utuntur, v. c. *Phocylides* v. 92.

Λαὸς τοι, καὶ ὕδωρ, καὶ πῦρ ἀκατάχετα πάντα.

Vulgus, aqua & ignis coerceri nequeunt.

Vide omnino *Joannis Alberti* Observationes Sacras pag. 450. ubi & ad rem ipsam adfert *Theophrastum* Character. cap. VIII. ὅτι χαλεπὸν τῷ λαῷ ἐστὶ σιωπᾶν, καὶ ὡς ἐν ὕδατι ἐστὶ ἡ γλῶττα. Loquaci durum est tacere, linguam enim tanquam in udo habet. Adde ibi *Casaubonum*.

μεση ἰδ θανατηφόρος] *plena veneno mortifero*. Phraseos vim & elegantiam erudite illustrat Cl. *Christianus Ludovicus Schlichterus* in *Decimis Sacris* pag. 101. seqq. ostendens, ἰδ & *venenum* & sagittam significare, atque adeo Apostolum ad sagittas veterum, quas, ut vulnus magis lethiferum hostibus infligerent, veneno lethali tingere consueverint. Vocem θανατηφόρος poeticam esse ait *Erasmus Schmidius*, sed cum aliis in communem linguam receptam. Patet hoc ex eo, quod eadem utuntur Græci Interpretes *Num. XVIII. 22.* & *Job. XXXIII. 23.* Vitam & mortem in potestate linguæ esse ait Salomon *Proverb. XVIII. 21.* Idem dicit Hebræorum adagium, de quo *Plantavitius* in *Florilegio Rabbin.* p. 107. n. 591. Adde *Schatgenium* pag. 1024.

Verf. 9. Εν αὐτῷ εὐλογεῖμεν τὸν Θεὸν κ. τ. λ.] Vide *Picinellum* pag. 742. & *Svicerum* Tomo I. pag. 1246. Videri poterat, εὐλογεῖν hic idem esse, quod *maledicere*, κατ' ἀντίφρασιν. nisi v. 20. εὐλογία & κατάρα sibi invicem opponerentur.

τὰς ἀνθρώπους, τὰς κατ' ὁμοίωσιν Θεῷ γεγονότας.] Lege *Sebastianum Schmidium* de *Imagine DEI* cap. XII. pag. 232. seq. & 348. Per hos homines eos, qui ad imaginem Dei postliminio renovati sunt, h. e. fideles intelligi, hæsitanter affirmat *Dionysius Andreas Roell* in dissertatione inaugurali de *Imagine DEI* in homine, *Harderovici* 1717. habita, pag. 44. Confer *Bibliothecam Bremensem Class. I.* pag. 348. ubi *F. A. Lampius* sententiam hanc non dubius amplectitur, & ex eo firmare instituit, quod *exsecratio* hic opponatur *celebrationi* non tantum *Dei*, sed & *Patris*. Hinc enim ait confesqui, tale objectum exsecrationis heic constitui, quo non tantum excellentiæ divinæ, sed & paternitati Dei injuria inferatur. Id vero exstare, si exsecratio fidelium, quorum Pater sit Deus, & novæ imaginis auctor, significari existimetur. Hanc porro exsecrationem de fulminibus excommunicationis, in confessores veritatis jactis, interpretatur, nec eos improbat, qui *anathematizationes Cathedræ Anti-Christianæ* intelligant. Mihi quidem abusus linguæ inter homines generatim, sive adversus fideles, sive adversus alios se exserat, indicari; DEVS vero Pater, h. e. hominum, ad imaginem Dei primum creatorum, conditor appellari videtur, ut appareat, quantopere a prima sua origine, Summique Numinis consilio discedant, qui homines, Dei creaturas, exsecruntur & calumniantur. Eodem argumento utitur *Malachias II. 10.* ad mutuum contemptum cavendum. Nonne unum, inquit, habemus Patrem? nonne unus nos DEVS condidit? Vides, heic *Patris* nomini *DEI* illud jungi, habito ad creationem respectu.

Verf. 10. Εκ τῆ αὐτῆς σώματος ἐξέρχεται εὐλογία κ' κατάρα] Hebræorum dicta; huic similia, attulit *Schatgenius* pag. 1024. Ex illis præ ceteris accommodatus est ille ex *Tanchuma* fol. 10. 4. Os quærit stude

dere in lege, & verba bona proferre, DEVM laudare, glorificare & cantibus celebrare: sed potest etiam caluminari, blasphemare, conviciari & falso jurare.

Verf. 11. Μήτι ἡ πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὁπῆς βεῖται τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρὸν;] Lege *Petavium* in *Dogmatibus Theologicis* Tom. IV. ubi de Hierarchia, lib. I. cap. 8. §. 15. Verbum βεῖται diligentius exponit M. *Flachs* in dissertatione de ἀπαξ λεγμένοις hujus epistolæ pag. 15. ostendens, illud generatim idem esse, quod abundare, specialius autem de fontibus aquam, & floribus, germen e terra producentibus, adhiberi. *Hesychius* βεῖται ἔσει, πηγάζει, ἀναβλύζει, πηδᾷ, iterumque: ἀνθῆ, ἀνήσιν, ἀνέστα. Et active & neutraliter usurpari *Josua Barnesius* ostendit ad *Anacreontem* pag. 128. Atticis autem Scriptoribus frequens esse, *Ezechiel Spanhemius* ad *Aristophanis Nubes* v. 46. Adde quoque *Salmasium* de Homonymis Hyles Iatricæ pag. 30. a. in calce *Exercitationum Plinianarum*.

τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρὸν] scilicet ὕδωρ. Vide *Lambertum Bos* de *Ellipsi Græc.* L. pag. 210.

Verf. 12. Μὴ δύναται, ἀδελφοί μου, συκὴ ἐλαίας ποιῆσαι, ἢ ἀμπέλους σῦκα;] Eodem simili, sed alio instituto, utitur M. *Antoninus* VIII. 15. Μέννησο, ὥσπερ αἰχρὸν ξενίζεσθαι, εἰ ἡ συκὴ σῦκα φέρει, ἔτως, εἰ ὁ κόσμος τὰδε γινώσκει, ὧν ἐστὶ φορέας.

ἔτως ἀδεμία πηγὴ ἀλυκὸν καὶ γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ] scilicet δύναται. Codices pauci heic legunt: ἔτως ἀδὲ ἀλυκὸν γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ, ita neque falsa dulcem aquam potest emitte. Hanc lectionem post *Syrum* & *Vulg.* probant *Lucas Brugensis*, *Estius*, *Beza*, *Grotius*, & *Millius* Prolegom. §. 1208. Imo in contextum recepit recens editor N. T. Græco-Anglicani. At recte pro receptiore lectione pugnat *Homburgius* in *Parergis Sacris* pag. 356. Ad πηγὴν v. 11. commemoratam, respexisse Apostolum, eandemque adeo iterum appellasse, ex eo apparet, quod duo prædicata, quæ ante attulerat, hic iterum conjungit, ita quidem ut alterum, nempe πικρὸν, per ἀλυκὸν explicet. Deinde redit ad prius institutum, quando dixerat, a lingua proficisci εὐλογία καὶ κατάρα, h. e. duo sibi invicem opposita. Hoc itaque non magis a Christianis expectari debere ait, quam ab eodem fonte & falsam & dulcem aquam. Fontem enim natura sua, nonnisi dulcem fundere, sicut ficus non nisi ficus, olea vero non nisi oleas emitat. Accedit denique, *Antigonum Carystium* cap. 148. Historiarum mirabilium pag. 110. testari: τὸν Ἰμέραν, ἐκ μιᾶς πηγῆς χωρίζομενον, τὸ μὲν ἀλυκὸν τῶν εἰθρων ἔχειν, τὸ δὲ πόσιμον. *Himeram* ex uno fonte in duos scindi alveos, alterumque fluvium falsum, alterum potabilem esse. Quem quidem locum ideo adfero, ut phraeos, quæ heic exstat, convenientia appareat, tantoque minus in dubium vocetur. Interim assertioni Apostolicæ fides constat & auctoritas, quam

quam unum exemplum, si vel maxime verum habeatur, infringere non potest, cum quod semel & contra ordinarium naturæ morem accidit, rationi alioquin universali obesse non possit. Per ἀλυκὸν proprie *aqua marina* indicatur. Natum illud est ex ἀλύκη, quod *Hesychius* per θάλασσα exponit. De argumento ipso lege *V.H. Voglerum* de rebus naturalibus & Medicis pag. 395.

Verf. 13. Τίς σοφὸς καὶ ἐπισήμων ἐν ἡμῖν κ. τ. λ.] Hic scientia & sapientia cum usu vitæ, præceptis accommodatæ, junguntur. Confer *Socratis* dictum a Xenophonte in Memorabilibus lib. III. pag. 614. allatum, atque hinc a *Raphelio* repetitum pag. 331. Annotationum Xenophontearum. Adde *Picinellum* pag. 742. Τίς interrogativum pro εἷς ad Hebræorum exemplum h. l. poni *Vorstius* de Hebraïsmis Parte I. cap. 7. pag. 171. existimat. Intercedit vero *Georgius* in Vindiciis Novi Testamenti pag. 184. observans, Græcos interdum τίς pro εἷς ponere, & non tantum vocem τις, sed & alia vocabula, subintellecto εἷ, adhibere solere. In duobus Codicibus pro τις legitur εἷς, quod ex interpretamento natum puto ab eo, qui interrogandi notam non adverterat, vel non legerat; nisi illud εἷ ex v. 14. hucrelatum putes.

Verf. 14. μὴ κατὰκαυχᾶσθε καὶ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας] Anonymus auctor admonitionum amicarum ad futuros Novi Testamenti editores, quæ exstant in Actis Eruditorum Lipsiens. An. 1729. pag. 12. interrogative hæc accipi & explicari vult hoc sensu: *nonne animosi estis adversus veritatem, & mentimini?* Sententiæ hujus hoc affert argumentum, quod Apostolus alioquin tantum monuisse, ne quis ægritudine animi ad veritatis detrimentum abutatur, atque adeo ægritudinem illam pene approbare videri queat. Vide cetera. Similiter Cl. *Schatgenius* pag. 1025. sine hac interrogandi nota sensum non satis commodum fore pronunciat. *Knatchbulli* in Annotationibus in Novum Testamentum eadem olim fuit sententia. Mihi quidem sine sensus detrimento recepta interpunctio teneri posse videtur. Sensus est: Si æmulationem amarā & contentionis studium habetis, cavete, ne gloriemini & mendaces sitis in veritatem; h. e. ne inani arrogantia ducti tales vos esse putetis, quales esse debebatis, h. e. σοφὸς καὶ ἐπισήμονας, atque adeo in veritatem injurii sitis. Eadem loquendi ratione utitur Paulus *Galat. V. 15.* Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεδίδετε, βλέπετε, μὴ ὑπὸ ἀλλήλων ἀναλωθῇτε. Absit autem, ut hinc consequi puremus, Apostolum illud æmulationis & contentionis studium pene videri approbare, modo non in veritatis fraudem exferatur. Sicut Paulus τὸ δάκνειν καὶ κατεδίεν non probasse censendus est, modo non inter se invicem consumantur; ita nec altera illa suspicio in Jacobum ceciderit. Vtroque potius loco damnum aliquod, ex vitio illo proxime consecuturum, comminationis instar, commemoratur. Accedit & illud, quod Jacobo in tota epistola cum illis res

fit, qui veram fidem cum vitiis ejusmodi stare posse existimabant. Denique Jacobus satis indicat, se ζήλον ἢ ἐρίθειαν omni modo averfari, quando v. 16. ait, ὅπερ γὰρ ζήλος καὶ ἐρίθεια, ἐκεῖ ἀκαταστασία, ἢ πᾶν φαῦλον πρᾶγμα. Heic enim vitia illa non veritati tantum noxia esse, sed pessima quæque parere significat. Si comma 13. & 14. secum invicem comparemus, novum pro simplice illa assertione, sine interrogandi nota, argumentum nascetur. Commate enim 13. ostendit, quid agendum sit sapienti & intelligenti; commate v. 14. quid cavendum sit illi, qui insipientiam & incitiam suam æmulatione & contendendi studio prodat.

Pro κατανυχᾶσθε Codices pauci legunt καυχᾶσθε, idque mavult Grotius. Non dubito verbum compositum ab Apostolo profectum esse. Pendet enim a voce ἀληθείας, hoc sensu: ne gloriemini adversus veritatem. Cave, obvertas, sic non opus fuisse præpositione κατὰ ante vocem ἀληθείας. Hac enim opus omnino erat propter interjectum verbum ψεύδεσθε. Alioquin scripturus, credo, fuisset Apostolus, μὴ κατακαυχᾶσθε τῆς ἀληθείας, sicut supra II. 13. καὶ κατακαυχᾶται ἑλεος κρίσεως.

Vers. 15. Οὐκ ἐστὶν αὕτη ἡ σοφία ἀνωθεν κατερχομένη, ἀλλ' ἐπίγειος κ. τ. λ.] Vocem ἐπίγειος & sequentes diligenter illustrat Polemannus in Exercitatione Programmatica XIII. pag. 14-17.

ψυχικὴ] Vide, quæ scripsimus ad 1 Corinth. II. 14. & adde Vitringæ Observationes Sacras lib. III. cap. 11. pag. 165.

Vers. 16. ὅπερ γὰρ ζήλος καὶ ἐρίθεια] Lege Schætgenium pag. 1026. ex Pirke Aboth V. 17. ubi de contentione, quæ ad gloriam DEI, vel minus, referatur, exponitur, laudata altera, altera damnata. De æmulatione laudabili, detestabili, & media differit Joannes Clericus Tomo II. Parrhasianorum Tract. V.

ἐκεῖ ἀκαταστασία] Vide nos ad 1 Corinth. XIV. 32. & J. C. Dieterici Antiquitates Biblicas Novi Testamenti Parte I. p. 697. sq.

καὶ πᾶν φαῦλον πρᾶγμα] Exemplis hoc commonstrat Clemens Romanus in epist. I. §. 4. 5. & 6. ubi vide Cotelerium. Zeli incommoda & noxas graviter exponit Orpianus Halieutic. IV. 211. seqq.

Ὡς ἔδεν ζήλοιο κακώτερον ἀνδράσιν ἄλγος
 Εντρέφεται, πολλὰς δὲ γόας, πολλὰς ἢ ἴσθῃν
 Οἰμωγὰς λύσεως γὰρ ἀναιδέος ἐστὶν ἐταῖρος.
 Λύσση δ' ἀσπασίως ἐπιμίσγεται, ἐς δὲ βαρεῖαν
 Αἴτην ἐξεχόρευσε, τέλος δὲ οἱ ἔπλετ' ὀλεθρος.

*Quam nullus æmulatione pejor hominibus dolor
Inest; multos vero luctus, multosque adfert
Ejularus &c.*

Alia externorum in eandem sententiam adfert *Conradus Rittersbusius* ad h. l.

Verf. 17. Η δὲ ἀνωθὺ σοφία] Judæorum Magistri hanc sapientiam appellant עילאה חכמה, vel עליונה חכמה, *sapientiam supernam*. Vide loca apud *Schætzgenium* p. 1026. sq. Horarum Hebr.

πρωτον μὲν ἀγνή ἐστιν, ἔπειτα εἰρηνική κ. τ. λ.] Vide *Picinelli Lumina Reflexa* pag. 743. Si vera forent, quæ Stoici de Sapientibus suis magnifice prædicarunt, non illustriora requiri possent exempla attributorum, quæ Jacobus heic Sapientiæ supernæ & cælesti vindicat. Vel *Senecam* lege de Sapientis constantia. Recte vero *Cicero* de Amicitia: *Talem, inquit, nobis delineant sapientiam, qualem nemo mortalis est unquam consecutus.* Confer ipsum *Senecam* epist. XLII. Epicuream Sapientis descriptionem non minus magnificam habes apud *Laërtium* X. 117. ubi videbis *Menagium*.

ἐνπειθής] obsequens, vel, obsequiosa, quæ facile sibi aliquid persuaderi & subjici patiatur: sie lässt ihr sagen, ut *Lutherus* eleganter expressit, quem vindicatum vide in Relationibus Theologicis innoxiiis an. 1727. p. 492. contra eum, qui converterat: sich berichten lassend.

ἀδιάκριτος] *expers disputationis*, *Erasmus Schmidius*; *absque disceptatione*, *Beza*: *quæ non discernit homines*; *Grotius*. Et sic *B. Lutherus* unpartheyisch. Optime; h. e. ἀπροσωποληπτικῶς, ut respectus habeatur ad II. 4. κ. εἰ διακρίθητε ἐν ἑαυτοῖς. Voce hac *Ignatius* aliquoties usus est in ep. ad *Ephef. Trallenses* & *Magnes.* ubi vetus interpres nunc *incomparabile*, nunc *inseparabile* vertit. Confer *Pearsonum* ad Ignatii epistolas pag. 35. *Basilius*, eodem monente, ἀδιάκριτον πλεροφορίαν appellat, i. e. *fiduciam animi ab omni dubitatione remotam*. Lege ad hoc comma *Celeb. D. Heumanni*, Theologi Gættingensis, Programma 1734. Gættingæ editum & *Idea Theologi Jacobæa* inscriptum. Ibi vox ἀγνή ad orthodoxiam seu doctrinæ castimoniam, ἀδιάκριτος vero ad omissum partium studium refertur.

CAPVT IV.

Vers. 1. Πόθεν πόλεμοι καὶ μάχαι ἐν ὑμῖν;] Vocem priorem hyperbolice hic adhiberi contendit *Glossus* in *Philologia Sacra* pag. 1937. eo, quod Christiani bella tunc nec gesserint, nec gerere potuerint, renitente Vener. *V. E. Laschero* in *Stromatibus* pag. 39. De contentione & litibus mutuis, quæ intercesserint inter Christianos, sermonem hic esse, sequens comma satis indicat. Eas vero efficaciter cum bellis & pugnis comparari non dubitaverit, qui meminerit, eadem animi contentione lites ejusmodi disceptari solere, quæ in bellis locum obtinet. Privatis vero contentionibus πολέμῳ nomen etiam ab *Epicteto* pag. 332. apud *Arrianum* tribui commode monuit *Raphelius*. Πρὸς τὸ παιδάριον, inquit, πόλεμος, πρὸς τὰς γείτονας, πρὸς τὰς σκώψαντας, πρὸς τὰς καταγελάσαντας. *Bellum contra servulum, contra vicinos, contra dicaces, contra irrisores.*

ἐκ τῶν ἡδονῶν, τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν] *Theophylactus* ad 1 *Timoth. II.* pag. 755. hoc belli genus vocat τὸν ἔνδον πόλεμον, τὸν ἐκ παθῶν ἐπεγεγρόμενον.

Vers. 2. Επιθυμεῖτε, καὶ ἐκ ἔχετε] De insatiabili hominum cupiditate lege *Picinellum* p. 743.

Φονέετε ἢ ζηλᾶτε] In priore voce variant editi. Adponam, quæ huc contulit *Erasmus Schmidius* ad h. l. Φθονεῖτε, invidetis, inquit, legit & reddidit *Erasmus*, an. 1517. uti etiam habet editio *Basileensis* 1540. & *Stephanus* 1604. In *Græcis* codicibus plerisque Φονέετε legitur, occiditis, uti etiam habet *Syrus*, & *Vetus*, & *Erasmus* 1516. Et licet 1522. in versione habet invidetis: in *Græco* tamen rursus Φονέετε reposuit, ut 1516. Et hoc Φονέετε etiam *Tigurina* habet, *Basil.* 1553. & *Casaubonus*. -- -- -- Quicquid sit, omnino Φθονεῖτε legendum esse existimo. Atque ita quoque edidit *Colinaeus* & *Schmidius*, secutus *Erasmmum* & *B. Lutherum*. Hic vero notandum est, quod *Schmidius* τὸ Φονέετε in plerisque *Græcis* codicibus legi dicat, cum tamen dicendum fuisset, in omnibus, qui quidem adhuc sint inspecti. Neque enim vel alius quisquam, vel *Millius* talem aliquem codicem adferre potuit. *Oecumenius* quidem in textu habet Φθονεῖτε, at in commentario Φονέετε. Totā igitur hæc emendatio ingenio *Erasmi*, verbis illis v. 5. πρὸς Φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα, nitentis, debetur. Itaque recte *Estius* mutationem hanc fieri non debuisse censet, cui ipse quoque *Erasmus* videtur diffusus. Propterea receptam lectionem, cum altera illa nec codice ullo, nec versione adstruatur, cum *Calovio* nostrate & aliis plerisque tenere malim, inprimis, cum sensu commodo non destituatur. Placent *Heinsii* hanc in rem verba:

Agit

Agit de perversis hominum cupiditatibus, quæ finem suum raro aut plerumque non adsequuntur: inter quos sunt οἱ Φονέοντες, non qui occidunt, sed qui mortem ut plurimum aut alienam optant, aut vitæ alienæ imminet, ut cum Psalm. LXII. 3. εἰς ποτὲ ἐπιτίθετε ἐπ' ἀνδρῶν; Φονέετε πάντες ὑμεῖς. Est igitur Φονέειν, quod Φονᾶν vulgo dicunt Græci. Nemo autem minus finem adsequitur plerumque, quam, qui alienam optat, nec expectat mortem. Confer i Job. III. 15. πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀνδραποκτόνος ἐστὶ. Quid porro convenientius erat, quam, ut Apostolus, qui bellorum & pugnarum meminerat, cædis quoque faceret mentionem, quamvis illa mitiore sensu, sicut & vox πόλεμος & μάχη, adhibeatur. Neque opus omnino erat, ut Φθόνον illis exprobraret, quæ verbo ζηλᾶτε jam comprehendatur. Taceo, totam hanc sermonis Apostolici structuram efficaciter admodum esse instructam, ut labes illa & noxa, quæ ζήλω & ἐριθείᾳ continetur, in oculos incurrat. Ceterum invidiam a cæde tam prope abesse, quam voces, utrumque denotantes, Φθόνος & Φόνος a se invicem absunt, Jacobus Duportus in Poëmatibus suis pag. 28. ita testatus est:

*Tantillum distant Φθόνος ἔ' Φόνος· at neque distant;
Nimirum invidia est ἔ' Φόνος ἔ' θάνατος.*

Solent alias Scriptores Ecclesiastici Φθόνον de morte suorum, tanquam *facto invido*, usurpare. Ita Gregorius Nazianzenus in Epigrammatibus, quæ prius Græce Ludovicus Antonius Muratorius in Anecdotis Græcis edidit, pag. 23. mortem Euphemii lugens ait:

*Αἶ, αἶ τῶν ἀγαθῶν ὡς Φθόνος ὠκύτερος!
Heu! heu! quam subita est bonorum invidia!*

Vide ibi Muratorii notas, observantis, eandem Φράσιν ab eodem frequentari, & alibi per Φθονεῖν μοῖραν explicari.

Verf. 3. Αἰτέτε καὶ εἰ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτέετε] De perversa precandi ratione vide Judæorum dicta apud Schætgenium pag. 217. & paganorum apud Christianum Bruningium in Compendio Antiquitatum Græcarum e Sacris profanarum pag. 217. Exempla vero ejusmodi attulit Lampsius in Bibliotheca Bremensi Class. II. pag. 630. De argumento ipso commentatur Alethæus Tomo IV. pag. 298.

ἵνα ἐν ταῖς ἡδοναῖς ὑμῶν δαπανήσῃτε] Δαπανᾶν, quod alias in bonam etiam partem dicitur, idem h. l. est, quod, *per luxuriam absumere*. Vide Svicerum Tomo I. pag. 823.

Verf. 4. Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες] Binæ voces posteriores desunt in Codice uno, & quatuor versionibus, Syr. Copt. Æthiop. & Vulg. Hinc cum Estio suspectas eas habet Millius in Prolegom. pag. 498. ideo in primis, quod sexum muliebrem in hac epistola nunquam adloquatur Apostolus.

cens Editor Novi Testamenti Græco-Anglicani prorsus omisit. Ab altera parte *μοιχοὶ* καὶ absunt ab *Alex. & Colbert.* Vtriusque sexus compellatio merito germana habetur, quia idem adulterium non raro in utrumque sexum simul cadit, crimen vero hoc, quod Apostolus figurata loquendi ratione indicat, utrumque eadem ratione pervagabatur.

ἐχθρὸς τῷ Θεῷ κατὰ τὴν αἰτίαν] Vide supra ad III. 6.

Verf. 5. Η δοκεῖτε, ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει πρὸς Φρόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα, ὃ κατώκησεν ἐν ἡμῖν] Locus hic, si quis alius, Interpretes vexavit, ab iisdem vicissim vexatus, ideo potissimum, quod, quæ hic excitantur Scripturæ verba, totidem verbis in Veteri Codice non leguntur. Adferam ego tantum eos, quorum plerique data opera, alii vero ex occasione, in eo illustrando recentiore memoria occupati fuerunt. Huc pertinent ex nostratibus *Godofredus Olearius* in Observationibus ad Matthæum pag. 81. *Wolfsburgius* in Observationibus Sacris pag. 503. *Amelius* Parte I. der *Erörterung* pag. 17. seq. *Heumannus* in Miscellan. Lipsiens. Tom. XII. pag. 172. seqq. *Oederus* in Syntagmate Observationum Sacrarum pag. 713. *H. B. Starckius* succincte in Notis Selectis in loca dubia Novi Testamenti p. 156. & *Christophorus Wolle* in Quadriga dictorum Novi Testamenti ab interpunctionibus novis vindicatorum pag. 14. & in Regulis XXX. ad illustrationem Novi Testamenti ex Auctoribus profanis p. 23.

Ex Reformatis lege *Witsium* in Meletematibus Leidenfibus, Exercitat. XII. & in Miscellaneis Tom. I. pag. 201. *Joannem Claudium* Tomo V. Operum pag. 29. atque hinc Acta Eruditorum Lipsiens. an. 1689. pag. 404. *Davidem Holtzbalbium*, Theologum Tigurinum, in dissertatione de Spiritu ad invidiam concupiscente, *Gabrielem du Mont* in Historia Critica Republicæ Literariæ, gallice edita, Tom. XI. pag. 133. seq. iterumque in Miscellan. Lipsiens. Tom. XII. pag. 186. ubi in singulari epistola ad *Heumannum* data, interpretationem suam hinc illustrat, hinc tuetur, *J. Philalæthem* Tomo X. Bibliothecæ Anglicanæ Parte I. pag. 140. seqq. *Gvilelmum Surenbusium* in libro *καταδυναμῆς* pag. 673. & *Jacobum Elsnerum* pag. 393. seqq. Observationum Sacrarum.

Ex *Anglis Gatakerum* in Adversariis Miscellan. cap. XX. & in *Cinno* cap. VIII. *Joannem Eduardum* in Volumine III. Dissertationum, Anglice editarum, de auctoritate, stylo & perfectione librorum sacrorum cap. XI. pag. 463. (confer Acta Eruditorum Lipsiens. Tomo III. Supplementorum pag. 140.) *Whistonum* in Tentamine contextum Hebr. restituendi pag. 108. & *Ellisum* in Fortuitis Sacris pag. 250. seqq.

Ex *Arminianis* denique *Simonem Episcopium* Tomo I. Operum Parte II. in Responf. ad LXII. Quæstiones, quæst. IV. & *Joannem Clericum* in Bibliotheca Vetere & Nova Tom. XXVII. pag. 152. seqq.

Longior forem, & actum fere agerem, si omnes Interpretum sententias vel adferre, vel expendere instituerem. Perfuncti hac opera diligenter sunt *Gatakerus, Witsius & Oederus* ll. cc. Meum erit, ea tantum commemorare, quæ recentiores quidam ita dixerunt, ut vel nova quædam promerent, vel antiqua nova ratione ornarent.

Witsius verba: πρὸς Φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα, interrogative accipit, tanquam a Jacobo ipso profecta, hoc sensu: ecquid ad invidiam concupiscit spiritus? Hujus quæstionis, quæ negandi simul vim habet, sensum ita edidit: Spiritus Sanctus, qui in fidelibus habitat, quo reguntur, ducuntur, aguntur, nequaquam ἐπιποθεῖ, ingenti desiderio fertur, vel ἐπιποθεῖν ποιεῖ, facit, ut ingenti desiderio ferantur πρὸς Φθόνον, ad invidiam, quo pravo prorsusque diabolico affectu optimo huic Spiritui nihil magis est contrarium, sed ex adverso idem ille sanctissimus Spiritus majorem potius dat gratiam, efficit, ut quisque fidelis non modo non invideat fratri ea, quæ possidet, bona, eumque iis carere optet, sed majora etiam & plura adprecetur, & si possit, reapse conciliet; neque hoc tantum, sed & homini fidei, ita comparato, insignia gratiæ suæ augmenta confert, ut ista in proximum liberali propensione non solum nihil ipse decedat, sed vel ob eam ipsam rem divinæ gratiæ muneribus largissime locupletetur. Idem locum Scripturæ, quem Jacobus velit, repetit cum pluribus aliis ex *Numer. XI. 29.* Sensem hunc *Cl. Oederus*, pag. 722. seq. satis commodum esse largitus, nonnihil tamen in eandem interpretationem animadvertit: ab altera vero parte amplectuntur *Amelius* in der Erklärung Tomo I. pag. 17. & *Alethæus* in der Erläuterung Tomo V. pag. 220. ubi illa *Witsii* sententia enarratur, & ex Reformatis nuper *Cl. Joannes Wesselius* in Dissertationibus Academicis, Leidæ 1734. editis, p. 89. sqq.

Rev. *Gabriel du Mont*, Roterodamensis Ecclesiæ hodie Pastor, in *Historia Critica Reipublicæ Literariæ* loc. cit. voces πρὸς Φθόνον verbo λέγει proxime jungit, addita interrogandi nota, hoc sensu: an putatis, quod Scriptura in vanum loquatur adversus invidiam? Spiritus, qui in nobis habitat, desideria excitat, sed meliora desideriis carnis; majorem enim dat gratiam. Cum hac expositione ex parte consentit Rev. *Heumannus* loc. cit. eandemque quod ad phrasin: ὅτι κενὼς ἡ γὰρ πρὸς Φθόνον; amplius confirmare conatur. Reliqua vero ita convertit: Spiritus, qui in nobis (per DEI gratiam) habitat, non est spiritus invidiæ, & odii rixarumque; (vid. v. i. 2.) sed est spiritus amoris, qui amat, (& quidem ardentissime amat) & ita etiam vobis (quos inhabitat) majorem subinde largitur gratiam, (ut & vos omni deposito odio & æmulatione, simplicissime fratres ametis) uti scriptum legimus: DEVS superbis (in quorum grege etiam contentiosi sunt) resistit, humilibus autem largitur gratiam. Quo ipso, ut a *Dumontio* abit, ita hic paulo post loc. cit. pag. 193. seq. suam sententiam ab objectis vindicare conatur. Ad Duumviros hos, quod ad priorem Jacobi

phrasin accedit D. *Joachimus Langius* in Expositione vernacula; quod ad posteriorem vero ab iisdem nonnihil discedit. Duas scilicet heic quæstiones exstare statuit; alteram: *num putatis Scripturam frustra contra invidiam loqui?* alteram: *num Spiritus, qui in vobis habitat, adeo concupiscit?* nempe malum. Imo vero, (ita phrasin: μέζονα δὲ δίδωσι χάριν accipit) *ampliorē dat gratiam*, per quam ejusmodi concupiscentiæ resistere possimus. Huic sententiæ quæ obstant, ea summatim complexus est doctissimus *Elsnerus* pag. 393. Observationum: *Non solum plane, inquit, discrepat hæc expositio a præcedentibus & consequentibus, verum etiam male vertitur: λέγειν πρὸς Φθόνον, loqui adversus invidiam, cum Græce sit: loqui ad invidiam: vide Luc. IV. 21. &c. Huc nec quidquam faciunt Auctorum loca male intellecta; quæ sita denique est, & a verbo ἐπιποθεῖν abhorrens interpretatio: desideria excitat, sed carnis desideriiis meliora. His addere hæc liceat. Voces πρὸς Φθόνον non possunt connecti cum antecedente λέγειν. Ita quidem unus egit Oecumenius, sed nec codex alius, nec interpret veterum ullus adhuc inventus est, qui hanc rationem adstrueret. Præterea πρὸς Φθόνον recte referri ad verbum ἐπιποθεῖν, apparet ex structura τοῖς LXX. alias recepta. Illi enim τὸ ἐπιποθεῖν cum præpositionibus εἰς, ἐπὶ & πρὸς conjungunt. Psalm. LXXXIII. 1. ἐπιποθεῖ κ' ἐκλείπη ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς ἀνύλας. Deuteronom. XIII. 8. ἐκ ἐπιποθήσεις ἐπ' αὐτῷ. Psalm. XLI. 1. ἐν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἑλπίς ἐπὶ τὰς πηγὰς, ὥτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ. Omitto, quæ Cl. *Wolfe* in Quadriga dictorum Novi Fœderis pag. 14. contra hanc interpretationem disputavit.*

J. Philalethes, Pseudonymus, in *Bibliotheca Anglicana* loc. cit. iidem duas heic interrogationes locum habere putat, tum hanc: *putatisne, vos; Scripturam frustra dicere?* tum illam: *Num Spiritus, qui in nobis habitat, fertur in invidiam?* Per Spiritum vero illum intelligit Spiritum divinum, cum fidelibus communicatum; de quo statim dicatur, quod uberiores potius gratiam largiatur. Propterea Scriptura dicit: *DEVS resistit superbis &c.* ex Proverb. III. 34. His positis tria Jacobi commata 4. 5. & 6. his verbis παγαφράζει, quæ ex Gallico conversa Latine sistam. *Viri & feminae, adulterorum & adulterarum nomine ob genium secularem, qui merito pro idololatria habetur, dignæ, quoniam animum, quem DEO dedicastis, mundo sacrum esse jubetis: potestisne post ea, quæ Prophetæ de idololatria, fœdus DEI cum populo suo intervertente, dixerunt, ignorare, genium secularem idem omnino efficere, amoremque mundi DEI illum evertere, atque adeo eos, qui mundum amant, nec amare DEVM, nec amari a mundo posse. Quod si vero hoc omne edocti estis, creditisne vestram conditionem non esse eandem? Putatisne, Scripturæ locos ad eos, qui conditiones fœderis cum DEO ad exemplum idololatrarum hominumque secularium violent, spectantes, ad vos non pertinere, & frustra ad vos accommodari? Expendite, quæso, ad errorem hunc exuendum, quæ inter*

vos aguntur. Nonne inter vos grassatur æmulationis & invidiæ studium, quod contentionem, discordiam & lites parit? Unde vero nascitur hæc invidia? nonne ex fastu vestro, qui pati non potest, ut quidam vestrum illis dotibus, prærogativis & commodis sint instructi, quibus superiores aliis redduntur? Jam quæro ex vobis, num hujusmodi mores prodant, Spiritum DEI, quem Evangelica æconomia Christianis largitur, vos gubernare? Num Spiritus ille hanc invidiam, hoc aliis insidiandi studium suggerit? Num fastum illum, omnis pravitatis fontem, inspirat? Sæculum est, a quo hæc didicistis. DEVS nihil hujusmodi probat; imo vero demissionem amat & postulat, per quam sua quisque sorte, quam a DEO accepit, contentus, fortunas suas aliis non invidet. Hæc animi demissio ita illi placet, ut novis subinde beneficiis & gratiæ documentis ita infectos cumulat, atque adeo hinc iniquis superbiorum desideriis non satisfaciat, hinc alia super aliis largiatur illis, qui præter ea, quæ a DEO nacti sunt, nihil desiderant. Nihil heic dico, quod non ex Scripturæ lectione pridem perspectum habere possitis. Idem enim Salomon in libro Proverbiorum docet; DEVM nempe resistere superbis, humilibus vero gratiam largiri. Ex quo manifestum est, vos ut superbos, non DEVM, sed mundum sectari. Hactenus ille.

Hujus sententiam amplectitur Anonymus D. in eadem Bibliotheca Anglicana Tom. X. pag. 448. eamque succinctius hac versione comprehendit. v. 5. Putatisne, Scripturam frustra dicere, aut Spiritum, quem DEVS nobiscum communicavit, ad invidiam nos excitare? v. 6. Imo vero majorem potius gratiam nobis largitur: propterea Scriptura dicit: DEVS se opponit superbis, gratiam vero humilibus impertitur. Hæc parum discedunt ab interpretatione D. Langii modo allata, nisi quod voces πρὸς Φθόνον ad verbum ἐπιποθεῖ rectius referantur.

Omiseram fere monere, Ellisum in Fortuitis Sacris, quæ ἀνωρύμως exstant, pag. 250. seqq. eadem ratione, qua Dumontius &c. usi sunt, voces πρὸς Φθόνον ad verbum λέγει referre, sed alio prorsus modo interpretari. Proxime, inquit, ante dixerat Jacobus: an nondum satis ex literis sacris didicistis, mundi amicitias esse DEI inimicitias. Jam pergite: aut existimatis, sine causa sic loqui Scripturas, ac si nobis hæc inviderent? At Spiritus ille, Scripturarum auctor divinus, ex quo in nobis sedem posuit, nobis propitius est, & clemens, magna nos affectione desiderat; imo majorem, prout nobis opus est, dat gratiam, ampliora confert beneficia. Hoc docent sacra volumina. Continuo subjicit: ὑποτάγητε &c. DEO igitur parete, vos illi morigeros præbere; societatem mundo renunciate, hoc modo quod deinceps petituri estis, recte petetis, nihilque adeo boni vobis denegabit DEVS. Vides, Auctorem hujus expositionis πρὸς Φθόνον interpretari, per invidiam, invidiose. Id facere se recte, pag. 252. ex eo conficit, quod τὸ πρὸς, cum accusativis junctum, alia longe significatione per adverbium reddi debeat. Communis, inquit, est, nec minus elegans locutio: πρὸς βίαν, violenter, πρὸς ὑπερβολήν, per excellentiam;

πρὸς καθαρότητα, *claritate*; πρὸς ἀρετήαν, πρὸς ἀφθονίαν. Sic πρὸς Φθόνον λέγειν, *venuste quidem, per invidiam dicere.*

Duo sunt, quæ in his desidero. Ponam, voces πρὸς Φθόνον *per invidiam* converti posse; non sane intelligo, quomodo quis cogitare possit, Scripturam Sacram aliquid *per invidiam*, seu, *quasi nobis hoc vel illud invideret*, dicere. Neque video, quid ratione nexus & ex mente *Ellisii* Scriptura Sacra nobis *invidisse* censi possit, aut debeat: utrum *amorem mundi*, an *majorem DEI gratiam*. Neutrum de Scriptura cogitari, adeoque nec ab Apostolo amotum censi potest, cum ille amorem mundi, ut perniciosissimum, nullaque proinde invidia dignum, repræsentet, gratiam vero DEI ut expetendam commendet, & ut exspectandam promittat. Dubito etiam, an sine ἀκυρολογίᾳ Scriptura dici possit, aliquid *per invidiam*, seu, *quasi nobis invideret*, dicere. Prosopopœia hæc alienior est, nec ullo, nisi fallor, exemplo probanda. Alterum, quod expositioni huic obstat, eo continetur. Vir doctus infert in contextum vocem ἡμῶς, ut sensus prodeat: *desiderat, diligit nos*. Id ut recte fecisse credatur, non efficit phrasis sequens: ὁ κατώκησεν ἐν ἡμῖν.

Idem pag. 255. aliam quandam conjecturam, in quam olim incidit, affert. Putaverat nempe, idem esse, ac si Apostolus diceret: ἐπιποθέῃ ἡμῖν τὸ πνεῦμα, ὁ κατώκησεν ἐν ἡμῖν; *an contra nos desiderat Spiritus?* h. e. num male vult nobis Spiritus, qui in nobis sedem posuit? Ita ait dici ἐπιχάρω κακοῖς, *malis alicujus insulto*, ἐπιβλένω τέτοις, *adversus hos insidias struo*. Hanc vero opinionem postea Auctor ipse recte deferuit. Cum enim verbum ἐπιποθέω, apud Scriptores satis frequens, non nisi *desiderii*, quod in rem aliquam fertur, significatu occurrat, fieri non potest, ut τὸ ἐπὶ *adversus* significare existimetur, ideo, quod aliis verbis junctum hanc notionem obtineat.

Ista, quam retuli, *Ellisii* expositio occasionem fecit Joanni Clerico, aliqua ad loci illustrationem adferendi, in Bibliotheca Vetere & Nova Tomo XXVII. pag. 252. Postquam enim testatus erat, se non satis mentem ejus adsequi, monet, occurrisse sibi locum in τοῖς LXX. Psalm. CXIX. vel secundum Græcos CXVIII. v. 20. ad quem respexisse videatur Apostolus. Verba hæc sunt: ἐπεπόθησεν ἡ ψυχὴ μου, τῷ ἐπιθυμῆσαι τὰ κείμενά σου ἐν παντὶ καιρῷ. Non video, fateor, quomodo Apostolus illa spectasse censi possit, quæ ad longe aliud argumentum omnino referuntur.

Supra monui Cl. M. *Christoph. Wolle* in Quadriga dictorum Novi Fœderis pag. 14. seqq. contra eos recte disputasse, qui voces πρὸς Φθόνον cum verbo λέγει conjungunt. Hac vero occasione idem pag. 16. suam promittentiam his verbis: *Poterant disciplinæ Christianæ alumni sibi persuadere, Apostolica dicta ad se haud pertinere, cum ipsi essent a SPIRITU SANCTO*

renati,

renati, & a mundi amore purgati. Hinc Jacobus ad instar prudentis Medici paulo acrius & propius ipsorum tangebatur ulcus, denuo quærendo: an ad invidiam concupiscit SPIRITVS, qui habitat in nobis? Responſionem fortius negantem propriis ipsorum relinquit conscientis. Vide cap. II. 6. 7. IV. 1. 4. Rem vero hoc medio probat termino: majorem enim dat gratiam iis, qui sua sorte contenti sunt, & humilitati studentes, paucis divinæ gratiæ dotibus, fideliter opera utuntur. Confer Matth. XXV. 29. Totum denique argumentum evincit v. 6. dicto Veteris Fœderis ex Proverb. III. 34. Est igitur infernalis potius genius invidiæ auctor v. 7. Hæc scripta sunt an. 1725. ex quibus constat, virum doctum eam sententiam mutasse, quam an. 1722. in dissertatione de Regulis XXX. ad illustrationem Novi Fœderis ex Auctoribus profanis ita exposuit pag. 23. Aut putatis, quod frustra Scriptura dicat: Invidiam (scilicet μὲν quidem) desiderat spiritus, i. e. prava animi inclinatio וַיִּיחַ, Malach. II. 15. (adde Rom. II. 15.) qui habitat in nobis; majorem autem (δὲ) dat gratiam, (nempe resistendi pravarum affectionum turbini, superbiæ atque invidiæ;) siquidem DEO ejus gratiæ vosmet totos submittat. Itaque ἐπιποθεῖν πρὸς ἡμᾶς est aliquid magno impetu desiderare, ut Psalm. XLII. 1.

Superfunt duæ virorum doctorum de his verbis sententiæ, quas in medium proferre operæ pretium duco. Altera est Jacobi Elsneri, in Observationibus Sacris pag. 394. Negat ille ad Num. XI. 19. aut alios ab aliis allatos locos, respici, sed sensum heic exprimi putat dicti, quod statim disertis Sacræ Scripturæ verbis citatur; cujus rei indicium sit, quod statim repetatur, διὸ λέγει. Sensum itaque hunc esse vult: an putatis frustra Scripturam dicere, spiritum, qui habitat in nobis, proclivem esse ad succensendum resistendumque improbis, voluptatem gloriamque amantibus, quod vel quoniam dicit: DEVS resistit superbis. Nempe Spiritus, qui habitat in nobis, concupiscit ad invidiam, idem est, quod, DEVS resistit superbis. Spiritum itaque, in nobis habitantem, accipit de DEO, qui singulari ratione habitat in fidelibus 1 Corinth. III. 16. Rom. VIII. 11. Hunc dici ait concupiscere, sive proclivem esse πρὸς φθόνον, quia τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται. Φθόνον itaque de ira DEI interpretatur, qua eos multet, qui rebus secundis elati voluptatibusque imminentes sese jactant ἀνδρωποπαθῶς, quod insolentius sese jactantibus & appetentibus altiora invidere solent homines. Eodem modo, quo ira, zelotypia, & zelus DEO tribuitur, cum gloriæ voluptatumque cupidos coercere & multare solet. Vide Jes. XXXVII. 32. XLII. 13. Dan. IV. 26. 27. Monet præterea, Patres quoque hoc sensu DEO tribuere invidiam, & externos quoque Scriptores, nominatim Euripidem Iphigen. in Aulide v. 1097. μή τις θεῶν φθόνος ἔλθῃ, & Appianum de Bello civili cap. I. pag. 661. αἰδώς τε θεῶν, ἢ νέμεσις ἀνδρῶν ἢ φθόνος φόβος εἰδώς ἐπὶ ἡν.

Erudite, fateor, hæc ita disputantur. Est tamen aliquid, quod expositioni huic obſtare viderur. Secundum eam enim φθόνος iræ notione DEO

DEO tribuitur. Id vero a Sacro Scriptore fieri potuisse non existimo. Quamvis enim a Scriptoribus Sacris DEO הַזֵּל , ζήλος , *ira*, tribuatur $\alpha\iota\nu\theta\epsilon\omega\pi\omicron\tau\alpha\theta\acute{\omega}\varsigma$, ex eo tamen non consequitur, eidem similiter $\phi\theta\acute{\omicron}\nu\omicron$ adscribi posse. *Zelus* enim & *ira* mediæ sunt voces, quæ pro diversis vel rei vel personæ $\pi\epsilon\pi\iota\kappa\epsilon\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\iota\varsigma$ nunc præclarum aliquid, nunc vitium secum ferunt. Idem vero de $\phi\theta\acute{\omicron}\nu\omicron$ seu *invidia* non dixeris, quæ semper sit vitiosa. Hinc factum puto, ut $\alpha\iota$ LXX. nunquam illa voce usi sint, ubi vox Hebraica הַזֵּל , *zelus*, ad DEVM vel homines relatus, exprimendus erat. Profani Scriptores huc advocari non possunt. Hos enim Diis suis $\phi\theta\acute{\omicron}\nu\omicron$ impigisse non mireris, qui religioni sibi non duxerint, alios ejusmodi pravos affectus iisdem tribuere. Patres vero, meliori quidem mente, sed non satis caute & prudenter eadem loquendi ratione usos esse, *Casaubonus* recte observavit ad epistolam *Gregorii Nysseni*, *Eustathiae*, *Ambrosiae* & *Basilissae* inscriptam pag. 70. *Opinio*, inquit, *malesanae vetustatis* fuit: mala, quibus hominum bona & $\epsilon\upsilon\epsilon\sigma\omega$ adsidue interpellantur, ab invidia Deum proficisci. Deo enim fingeant sibi malignos & invidos. Nota vox *Herodoti*, $\phi\theta\acute{\omicron}\nu\epsilon\gamma\acute{\omicron}\nu\ \tau\acute{\omicron}\ \delta\epsilon\iota\omicron\nu$, & ab ea persuasionem formula illa originem habuit, apud Græcos usitatissima, *invidiæ Deum vitandæ*, quoties bona sua commemorarent: $\phi\theta\acute{\omicron}\nu\omicron\varsigma\ \delta'\ \alpha\iota\pi\acute{\epsilon}\sigma\omega\ \kappa\ \text{N}\acute{\epsilon}\mu\epsilon\tau\iota\varsigma$. Hujus igitur impiissimæ sententiæ apud piissimos Scriptores vestigia non sine admiratione summa deprehendimus. Quod enim Patrem nonnulli $\tau\acute{\omicron}\nu\ \phi\theta\acute{\omicron}\nu\omicron$ malorum persæpe causam statuunt: quis non videt, veterem esse non quidem sententiam, sed locutionem ab antiquis derivatam? Vide reliqua. Neque aliter *Ludovicus Antonius Muratorius*, in notis ad *Anecdota Græca* pag. 23. *Qua in re*, inquit, *notandum est*, inter alias opiniones *malesanae vetustatis* hanc etiam transisse ad Poetas, & Scriptores Christianos, quæ gentiles *Invidiæ Deorum omnia sua infortunia tribuebant*, quemadmodum & fato invido. Hinc est, quod Theologus (*Gregorius Nazianzenus*) tum in suis carminibus, tum in orationibus atque epistolis mortes carorum suorum & omnia adversa accepta fert $\tau\acute{\omicron}\phi\ \phi\theta\acute{\omicron}\nu\omicron$. Quod quanquam interpretari possimus, *Diaboli invidiam*, fateri tamen cogimur, virum sanctum, quum probe sentiret, minus probam locutionem usurpasse. Scilicet optimi illi Doctores non satis sibi caverunt ab externorum, quibus multi eorum innutriti erant, phrasibus imitatione non satis consulta exprimendis.

Altera, quam summatim exponam, sententia est *Cl. Georgii Ludovici Oederi* in *Observationibus Sacris* pag. 724. seqq. Is itidem, ut *Cl. Elsnerus*, *Jacobum* per $\lambda\acute{\epsilon}\gamma\epsilon\iota\ \eta\ \gamma\epsilon\alpha\Phi\eta$, non ad alium, quam ad locum *Proverb. III. v. 34.* mox diserte excitandum putat respexisse. *Laudaturus*, inquit, est *Apostolus Salomonis verba Proverb. III. 34.* quæ, antequam recitet, quod factum est commate 6, monendum putat: Spiritum hominum, pravas nempe cupiditates, intra ipsos habitantes, potissimum iram, longe aliud facere solere, esse nempe proclives ad invidiam, contra, majorem potius gratiam dare DEVM,

DEVM, quæ verba e textu Salomonis, mox plene recitando, ut maxime notabilia, prælibat. Ne quis autem dubitet, Apostolum in eo esse occupatum, ut laudet dictum Veteris Testamenti, repetit τὸ λέγει, addita vocula διό, ut fere solent Scriptores, alterius verba recitaturi, digressionem facta, eaque finita, his voculis uti: Igitur ait, aut similibus. Eodem modo ait Paulum 1 Corinb. VIII. 1-4. quod cæperat primo commate dicere de idolothytis, interjectis nonnullis, de γινώσκει ψευδωνύμῳ vers. 4. absolvere. His præstructis Vir doctus pag. 727. Apostolici sermonis nexum ita repræsentat: *Commate 1. Apostolus lectoribus suis exprobrat iurgia & dissidia, eorumque fontem voluptatum studium: eandem exprobrationem continuari comm. 2. & 3. non opus est, ut moneam. Jam connectemus comma 4. facillime. O adulteri & adulteræ, omnes nempe utriusque sexus, qui voluptatibus seculi se inquinant. Moris enim in Scripturis est, eos, qui deserto Deo vero, delicias mundi sectantur, adulteros appellare: an nescitis, Supremi Numinis odium eos incurrere, qui mundi captant amicitiam? aut si metus iræ divinæ parum vos territat, age, abducat vos ad Deum spes veræ apud ipsum obtinendæ felicitatis. Num inaniter & cassis verbis, quibus nihil solidi subest, dictum putatis illud Proverb. III. 34. Vestra quidem prava indoles facile invidet aliis paulo beatioribus, verum ita truci ac invidio animo Deus non est, qui potius maiorem subinde gratiam concedit. Igitur illo loco Salomon ait: DEVS elatis animis resistit, at modestis largitur gratiam.*

Habes, lector, potiores Interpretum sententias. Optionem tibi relinquere malim, quam quidquam pronunciare. Neque tamen diffiteor, *Witsii* sententiam, quam pag. 59. retuli, mihi hætenus præ ceteris arridere. Quod enim illi potissimum obvertitur, τὸ ἐπιποθεῖν sensu transitivo pro desiderii excitatione in fidelibus accipi non posse, id quidem non magnum momentum habere videtur. Negari enim non potest, apud Sacros imprimis Scriptores verbum activum de eo adhiberi solere, qui alium ad agendum excitat, vel agendi vim confert. Vide B. *Glassii* Grammaticam Sacram Tract. III. Can. XXII. Porro non dubito, a Jacobo heic ad duos Scripturæ locos respici, ad alterum, qui muniat id, quod innutitur per phrasin, ἡ γραφή λέγει, ad alterum, qui probet, quod Spiritus humilibus ampliorem gratiam largiatur. Rationes ita sentiendi has habeo. Quotiescunque in libris Novi Fœderis occurrit phrasis ἡ γραφή λέγει, vel similis, toties statim sequitur aliquis Scripturæ locus, vel diserte, vel quod ad sensum expressus. Vide v. c. Marc. XV. 28. ἡ γραφή ἡ λέγῃσα. Job. VII. 42. ὅτι ἡ γραφή εἶπεν. XIX. 24. ἵνα ἡ γραφή πληρωθῇ ἡ λέγῃσα; item v. 35. Rom. XI. 2. ἡ λέγει ἡ γραφή; & sic Galat. IV. 30. nec minus 1 Tim. V. 18. Jacobum denique nostrum II. 23. καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφή ἡ λέγῃσα. Nullo porro Novi Fœderis, in quo tamen frequens est Veteris illius allegatio, loco probari potest, Scriptorem sacrum ullum inter locum, quem al-

legaturus erat, & allegandi formulam aliquid interjecisse. Denique satis mihi patere videtur, locum Salomoneum ex *Proverb. III. 34.* tantum ad probandam assertionem proxime antecedentem: *μείζονα δὲ δίδωσι χάριν*, non autem ad priora simul pertinere. Verbis enim Salomonis ipsa phrasis *δίδωσι χάριν* continetur. *Witsius* quidem loc. cit. & hac phrasi ad *Num. XI.* respici existimat; sed hoc alienius videtur, propius autem, si hæc Jacobi ipsius verba esse putemus. Mirum porro videri non debet, quod post *ἡ γραφή λέγει*, ejusmodi aliquid ex Scriptura refertur, quod totidem verbis nusquam legitur. Idem enim usu venit *Matth. II. 23.* *ὅπως πληρωθῇ τὸ ἔρηθ' ἐν τοῖς Περσέων, ὅτι Ναζωραῖος κληθήσεται.* Nam & hæc frustra in Veteri Instrumento quæsieris, ita tamen comparata, ut sensus verborum ipse ex variis Scripturæ locis probari possit. Eadem igitur & hujus loci ratio est, neque necesse puto, ut definiatur, ad quem locum, quodve exemplum Scripturæ diviniore provocetur. Sufficit, talia in iis exstare, quæ huc commode referri possint. Confer, quæ de hoc allegandi more, Hebræis etiam recepto, commentatus est *Surenhusius* in *Βιβλῷ καταλαγῆς* pag. 674. seqq. Inter cetera provocat ad Hebraicam allegandi formulam *אמר הכתוב*, vel *הכתוב אמר*, i. e. *λέγει ἡ γραφή*, vel *ἡ γραφή λέγεται*; & hæc subjungit: *Hac vero allegandi formula veteres Hebræorum doctores uti solebant non tantum, quando ipsa Scripturarum Sacrarum verba, verum sensus eorum tantum allegatur, brevitatis gratia, usque adeo, ut illi apophthegmata illa, quæ Sacrarum Scripturarum porismata sunt, quia fundamentum suum in iis habent, pro Sacris Scripturis habuerint, quemadmodum ex multis exemplis, in Thesi nostra XXXVII. adductis, manifestum est.*

Pauca quædam de phrasis subjienda sunt. *Erasmus* nemo audiverit, qui *πρὸς Θεὸν* legendum suspicatur pro, *πρὸς Θεόνον*. *Πρὸς Θεόνον ἐπιποθεῖν* æque commode dici potest, quam *Polybius* libro III. cap. 13. *τὴν πρὸς τὸ ζῆν ἐπιθυμίαν* dixit. Vide *Raphelium* in Annotationibus *Polybianis* pag. 697.

ἐν ἡμῖν] *Vulg. & Æthiops* vertunt vobis, ὑμῖν. Et sic quoque *B. Lutherus*, sicut & *Henricus Stephanus* edidit. Quod ad sensum, nihil admodum interest, cum *κοινοποίησις* illa Scriptoribus Sacris admodum sit familiaris. Confer tamen *Witsium* in *Miscellan. lib. I. c. 23. p. 201.*

Verf. 6. Μείζονα δὲ δίδωσι χάριν] *Polyb. pag. 989. δίδωσι τῷ δήμῳ τὴν χάριν ταύτην.*

Διὸ λέγει - - δίδωσι χάριν] Pauci Codices hæc omnia omittunt, quæ ideo *Erasmo* & *Grotio* ex *1 Petr. V. 5.* ad marginem primum scripta, deinde vero in contextum relata videntur. Enimvero omissionis causa magis est in propinquo, quam cum *Millio* recte inde repetas, quod librarius aliquis negligentior ad phrasin repetitam *δίδωσι χάριν* impeggerit, & posterio-rem tantum exprefferit.

Ο Θεός τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται κ. τ. λ.] Locus hic petitus est ex *Proverb.* III. 34. ubi apud τὰς LXX. totidem fere verbis legitur. Compara *Surenhusii* Βίβλον καταλαγῆς pag. 676. & *Joannis Grammii*, Viri præstantissimi, Disquisitionem III. de Veteris Testamenti Versionis Græcæ allegatione in Novo pag. 65. seq. Similia huic Ecclesiasticorum Scriptorum dicta vide apud *Andream Schottum* in Adagialibus Novi Testamenti, profanorum autem apud *Picinellum* in Luminibus Reflexis pag. 745. *Lambertum Bos* in Exercitationibus pag. 274. & *Joannem Alberti* pag. 451. Ita *Dionysius Halicarnass.* lib. II. pag. 103. Θεὸν νέμεσιν ὑφορώμενοι, τὴν ἅπασι τοῖς ὑπερόγκοις ἐνιστημένον. *Veriti indignationem Deorum, quibus invisa est omnis superbia.* Vim verbi ἀντιτάσσεται, quo DEVS exercitum quasi quendam superbis opponere dicatur, edisserit *Joannes Gregorius* in Observationibus suis cap. XXXI.

Verf. 7. Ὑποτάγητε ἐν τῷ Θεῷ] Id *Epictetus* apud *Arrianum* p. 419. dicit προσκατατάσσειν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ. Εἰν, inquit, τῷ θεῷ προσκατατάξῃ ἑαυτὸν, διελύσεται ἀσφαλῶς. Πῶς λέγεις προσκατατάξαι; ὣν ὁ ἄν ἐκείνος θέλῃ, καὶ αὐτὸς θέλῃ. καὶ ὁ ἄν ἐκείνος μὴ θέλῃ, τῶτο μὴδ' αὐτὸς θέλῃ. Vide *Raphelii* Annotationes Polybianas p. 698.

ἀνίστητε τῷ διαβόλῳ] Lege *Picinellum* p. 744.

Verf. 8. καθαρίσατε χεῖρας ἀμαρτωλοῖ] Phrasi hac respicitur ad admonitiones Veteris Testamenti, quibus peccatores lavare se jubentur. Vide v. c. *Jes.* I. 1. 16. λέσαδε, καθαροὶ γίνεσθε. David de se *Psal.* XXVI. 6. νύφωμαι ἐν ἁθώοις τὰς χεῖρας μου. *Plutarchus* in Pericle τὸν στρατηγὸν ait εἰ μόνον τὰς χεῖρας δεῖ καθαρίαι ἔχειν, ἀλλὰ καὶ τὰς ὀφθαλμοὺς, non manus solum puras habere debere, sed et oculos. Confer *Raphelii* Annotationes Polybianas pag. 698. Non dicam heic, quæ de lotionē manuum, tanquam innocentiae argumento, apud Judæos vel Gentiles existant. Vide, si placet, quæ dixi ad *Mattb.* XXVII. 24.

καὶ ἀγνίσαι τὰς καρδίας] In *Sohar* *Levit.* f. 33. col. 132. homo dicitur sanctificare se ipsum in terra, et tunc sanctificari etiam in cælo. Vide *Schætzgenium* pag. 1027.

Verf. 9. Ταλαυπηρήσατε] Confer huc, quæ de voce ταλαίπωρος dixi ad *Rom.* VII. 24.

καὶ ἡ χαρὰ εἰς κατήφειαν] *Plutarchus* περὶ δυσωπίας docet, κατήφειαν definiri λύπην κάτω βλέπειν ποιεῖσαν, h. e. tristitiam, quæ facit, ut oculos de-jiciamus. Confer *J. C. Dietericum* in Antiquitatibus Biblicis Novi Testamenti pag. 431.

Verf. 11. Μὴ καταλαλεῖτε ἀλλήλων] Calumniandi vitio pagani quoque graves admonitiones opposuerunt. Vide singularem *Luciani* tractatum de calumnia cum notis *Tollii* editum. Aliorum dicta habes apud *Pfannerum* in *Systemate Theologiæ Gentilis* cap. XI. §. 26.

ὁ κατ'αλαλῶν ἀδελφῶ κατ'αλαλεῖ νόμος] Sic in *Debarim Rabba* Sect. VI. f. 258. 4. *Dixit R. Ase: Nemo alteri detrahbit, qui non simul Deum abneget. Vide Schatzgenium* pag. 1029.

κρίνει νόμον] i. e. κατακρίνει, καταφρονεῖ, *condemnat, despicit*, ut *Oecumenius* interpretatur. Confer *Svicerum* Tomo II. p. 161.

Verf. 12. Εἰς ἐστὶν ὁ νομοθέτης] Non pauci codices & versiones duæ addunt καὶ κριτής, quod editor Novi Testamenti Græco-Anglicani in contextum recepit. Videtur autem additamentum esse illius, cui convenire videbatur, ut DEVS etiam κριτής appellaretur adversus eum, qui judicaret & condemnaret proximum. Cum vero in antecedenti commate νόμος tantum commemoretur, cui detrahat calumniator, sufficiebat, DEVM νομοθέτην appellari, qui legis hinc promissa de vita, hinc minas de morte implere possit.

σὺ τίς εἶ, ὃς κρίνεις τὸν ἕτερον] Codices aliquot legunt πλῆσιόν eo-
dem sensu. Originem hujus varietatis ex eo *Millius* repetit, quod libra-
rius aliquis ante scripserit ex pronunciationis vitio ἐταῖρον, quod alius com-
mutarit cum πλῆσιόν, tanquam voce ejusdem significatus. Non negari
potest, frequentem esse vocum ἕτερος & ἐταῖρος permutationem. Exem-
plis eam probavit eruditissimus *Alberti* ad h. l. pag. 451. & in notis ad Glos-
sarium Græcum in sacros Novi Testamenti libros pag. 113. nec minus *Ku-
sterus* ad *Svidam* Tom. III. pag. 491. Interim non dubito, Apostolum scri-
psisse τὸν ἕτερον, non autem πλῆσιόν. Paulus eadem phrasi utitur *Rom. II. 1.*
ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, Item *II. 21. ὁ ἐν διδάσκων ἕτερον*. Adde *I Corinb.*
IV. 6. VI. 1. X. 24. &c.

Verf. 13. Ἀγε νῦν οἱ λέγοντες] ἄγε hortandi formula, ad plures et-
iam relata, in singulari numero & heic & ab externis Græciæ & Latii Scri-
ptoribus adhibetur. Exempla habes apud *Erasmum Schmidium* ad h. l. *J.*
C. Dietericum in *Antiquitatibus Biblicis* Novi Testamenti pag. 24. *Georgium*
Raphelium in *Annotationibus Xenophonteis* pag. 332. *Lamb. Bos Exercitatt.*
pag. 274. & *Joannem Alberti* pag. 452. seq. Sic *Homerus* *Batrachomyomach.*
v. 190.

Αλλ' ἄγε, πρηνεσόμεθα Θεοῖς τέτοις ἀγγέλοις.

Σήμερον ἢ αὔριον πρηνεσόμεθα εἰς τήνδε τὴν πόλιν] Ita in *Debarim*
Rabba Sect. IX. f. 261. 1. Angelus mortis ait, se circumvagari, ut occidat
eos, qui dicant: *hac vel illa ratione res nostras agemus, & non norunt, quan-*
do mors illos sit oppressura. Vide locum & alios ei similes apud *Schatzgenium*
pag. 1030. Adde *Picinellum* pag. 744.

καὶ ποιήσομεν ἐκεῖ] Ἐ' *commorabimur*, vel, *agemus ibi*. Vide nos ad *Actor.* XV. 33. Notandum heic est, plerosque & scriptos & editos libros legere *πορευσώμεθα*, *ποιήσωμεν*, & sic in sequentibus verbis, non futuri, sed conjunctivi ex aoristis forma. Quocunque modo scripseris, eadem utrobique erit significatio, nempe *futuri temporis*, quam illi aoristorum conjunctivi sæpe obtinent. Confer *A. Blackwalli* *Classicos Sacros* Volumine II. pag. 283.

Verf. 14. Οἷνες ἐκ ἐπίσας τοῦ τῆς αὐριον] Similiter externorum Scriptorum multi, quos afferunt *Picinellus* loc. cit. *Jacobus Cappellus* in *Observationibus* ad h.l. pag. 305. & *Gatakerus* ad *M. Antoninum* III. 10. Illustris est *Senecæ* ille epist. 101. *Quam stultum est ætatem disponere! ne crastino quidem dominamur. O quanta dementia est spes longas inchoantium! Emam, ædificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum lassam senectutem Ἐ' plenam in otium referam.* Et *Pindari* ille *Olymp. Od. XII. v. 10.*

Σύμβολον δ' ἔστι ἐπιχθονίων
Πισόν, ἀμφὶ πρῶτος ἐσ-
σομένης, εὖρεν θεόθεν.

Vix puto monendum, quod per se patet, in phrasi τοῦ τῆς αὐριον duplicem esse ellipsin, quæ plenius ita exprimi possit: τοῦ τῆς αὐριον ἡμέρας.

ἀτμὶς γὰρ ἐστὶν] Pro ἐστὶν scripti & editi quidam libri habent ἔσαι, quod rectius visum est *Millio* in *Prolegomenis* §. 982. Enimvero *Apostolus* non tam indicat, quæ futura sit vita ipsorum, quam quæ per se sit, natura sua, per quam fiat, ut & ipsis cito & præter expectationem perire possit. Similia externorum de vitæ brevitate dicta lege apud *Picinellum* pag. 744. & apud *Gatakerum* ad *Antoninum* II. 14. & 17. *Homerus* *Iliad.* 6. v. 605.

εἰσὸν αὐτμή
Ἐν σήθεσσι μένη, ἧ μοι φίλα γένατ' ὀρώρη.

Summatim præcipua comparationum genera complexus est *Gregorius Nazianzenus* epitaph. in *Cæsarium*: ὄναρ ἐσµέν, inquit, ἔχ' ἰσάµενον, Φάσμα ἧ µὴ κρατέµενον, πῆσις ἐπὶ παρερχοµένης, ναῦς ἐπὶ θαλάσσης ἵχνος ἔκ' ἔχουσα, κόνις, ἀτμὶς, ἑωθινὴ δρόσος, ἀνδρὸς καιρῷ Φυόµενον, καὶ καιρῷ λυόµενον.

ἔπειτα δὲ ἀφανιζοµένη] postea vero evanescens. Vide *Tobias Eckhardi* *Annotationes* in *N. T.* ex *Aristophanis* *Pluto* pag. 65.

Verf. 15. Ἀντὶ τῷ λέγειν ὑµῶς. εἰάν ὁ Κύριος θελήσῃ ἢ ζήσωµεν] Formula illa, ἣν θεὸς θελή, sæpe uritur *Xenophon*, v. c. in *Cyropædia* lib. V. pag. 108. bis, pag. 317. & 369. Vide *Raphelii* *Annotationes* *Xenophontæ*
I 3 pag.

pag. 332. qui recte ait notandum esse ejus ex ἰππαρχικῷ pag. 766. locum ita habentem: εἰ δὲ τις τῶτο θαυμάζει, ὅτι πολλαῖς γέγραπται τὸ σὺν Θεῷ πράττειν, ἔν ἴσω, ὅτι ἦν πολλαῖς κινδυνεύη, ἤττον τῶτο θαυμάζεται. Alii quoque eandem ἐμφημίαν commendatam sibi habuerunt, ubi aliquid instituerent. Judæos, Persas, Arabes, Græcos & Romanos in exemplum producit *Joannes Gregorius* in *Observationibus* ad varia *Scripturæ* loca cap. XX. De Turcis lege *Thomam Smithum* de moribus Turcarum epist. I. pag. 74. de Romanis *Briffonium* de *Formulis* pag. 68. de aliis *Rittershusium* in *Sacris Lectionibus* pag. 5. & *Picinellum* pag. 745. Nec omitte *Drusium* in *Quæstion. Hebr. lib. III. 24.*

καὶ ζήσωμεν, καὶ ποιήσωμεν τῶτο ἢ ἐκείνο] *Codices* quidam habent ζήσωμεν & ποιήσωμεν in futuro. Sed præstat acquiescere lectioni receptiori, hoc sensu: *si DEVS voluerit, & vixerimus, atque adeo agere possimus hoc vel illud.* Sic omnia pendebunt ab eadem particula εἰ. Neque tamen improbo *Erasmi Schmidii* interpretationem: *Si Dominus voluerit; & si vixerimus: & tunc (dicendum esset) faciemus hoc aut illud.* *Gussetius* in *Commentariis* L. Hebr. voce יִהְיֶה pag. 431. τὸ εἰ cum יִהְיֶה Hebraico confert, totamque phrasin ellipticam censet, hoc modo supplendam: *Si Domino placeat, vixerimusque, ac istud vel illud fecerimus, gratum nobis erit, & beneficio deputabimus.*

Verf. 16. Νῦν δὲ καυχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζονείαις ὑμῶν] Hanc glorificationem, quæ in futura tendit, eaque sibi tanquam certa pollicetur, alienam ab omnibus esse vult *Salomon Proverb. XXVII. 1. μὴ καυχῶ τὰ εἰς αὐριον, ὃ γὰρ γινώσκεις, ὅτι τέξεται ἢ ἐπιθῶ.* quæ est τῶν LXX. interpretatio. Similiter *Cyrus* apud *Xenophontem* *Cyropæd. lib. II. pag. 38. ἀλαζόνα* eum appellat, qui promittat, quæ præstare non possit. Confer *Raphe- lium* pag. 334. De voce ἀλαζονεία lege *J. C. Dieterici* *Antiquitates Biblicas* *Novi Testamenti* pag. 75.

Verf. 17. Εἰδότες ἐν καλὸν ποιεῖν κ. τ. λ.] Inspice *Spanbemii* *Dubia Evangelica* *Parte III. pag. 363. & Picinellum* pag. 745. Verbum ποιεῖν a *Codicibus* quibusdam & *versionibus* abest, probante, post *Grozium, Millio*, in *Prolegomenis*. Cum autem frequens *Apostolo* sit τὸ ποιεῖν, non video, cur illud etiam h. l. ab eo profectum esse non credamus.

CAPVT V.

Vers. I. Ἀγε νῦν, οἱ πλάσιοι] Vide ad IV. 13.
 κλαύσατε ὁλολύζοντες] Verbum ὁλολύζειν, semel tantum in Scrip-
 toribus Novi Fæderis exstat, externis alias satis frequentatum. A-
 pud hos vero potissimum de clamore in sacris, & precibus speciatim, ad-
 hibetur, adeo, ut nonnulli affirmarint, neminem veterum, nisi de rebus
 lætis, illud usurpasse. His vero recte se opposuit *Josua Barneſius* ad Anacre-
 ontem v. 633. cujus hi sunt versus:

Τὸν δάκτυλον δὲ δηχθεῖς
 Τῆς χειρὸς, ὠλόλυξε.
Digitum itaque morsus
Manus suæ exclamavit præ dolore.

Ad hæc, inquam, verba *Barneſius* monet, vel ex hoc uno loco constare, quam temere Critici statuerint, nemini veterum ὁλολύζω pro θρηνῶ usurpa-
 tum, additque, se de hac re dixisse, ad *Euripidis* Iphigen. Taur. v. 1137. &
 ad *Homeri* Odyss. γ. v. 450. δ. v. 767. & *Batrachomyomachiam* v. 100. In-
 spice præterea de hoc verbo, ut & voce ὁλολυγή, commentantes *Isaacum Ca-*
ſaubonum ad *Theophrasti* Characteres pag. 399. *Ezechielem Spanhemium* ad
Callimachum in *Palladis* lavacrum v. 135. *Joachimum Kubnium* ad *Pollu-*
cis *Onomasticon* lib. I. Sect. 20. *Ellisum* in *Tract. de Cymbalis* in calce
Fortuitorum Sacrorum pag. 303. *Tiberium Hemsterhuisum* pag. 7. ad *Luci-*
anum, quem cupide exspectamus, & *M. Flachs* de ἀπαξ λεγομένοις hujus
 epistolæ pag. 17. seqq. Frequens verbum est apud τὰς LXX. & quidem
 non nisi in ejulandi, quæ etiam h. l. obtinet, notione. Ita *Jes. XV. 3.* πάν-
 τες ὁλολύζετε μετὰ κλαυθμῶν. Solent autem ita reddere verbum Hebr.
 הלה, sicut לה per ὁλολυγμόν. Nec vox Hebraica ab ὁλολύζειν ita
 aliena est, ut inde non repeti possit. Recte itaque *Svidæ* ὁλολυζέτω idem
 est, quod θρηνέτω, & *Etymologo* ὁλολυγή idem, quod μετὰ ἥχε κλαυθμὸς
 ἢ θρῆνος, *Hesychio* autem Φωνὴ λυπηρά. Nec præter rem Apostolus voce
 usus est in sacris acclamationibus olim recepta. Sicut enim illæ magna vocis
 contentione perfici solebant, ita significare voluit divitibus, olim vehe-
 menter lætantiibus, tales obventuras esse calamitates, quas gravi & lugubri
 ejulatu sint prosecuturi.

ἐν ταῖς τάλαιπωραῖς ἡμῶν τοῖς ἐπερχομέναις] Calamitates has adimmi-
 nens tunc Hierosolymorum excidium & exilium Judæorum cum *Grotio* re-
 fert *Millius* in *Prolegomenis* ad Novum Testamentum. Sed vide in con-
 trariam sententiam *Calovium*.

Vers

Verf. 2. Ο πλεῖστος ὑμῶν σέσηπε] Rev. *Raphelius* in Annotationibus *Xenophonteis* pag. 334. convenienter monet, πλεῖστον heic synecdochice accipi pro specie divitiarum ea, quæ putredini sit obnoxia, cujusmodi v. c. sunt carnes, fruges fructusque arborum, &c. Idem verbum κατὰσήμε in activa forma & significatione affert ex *Xenophontis* *Cyropædia* lib. VIII. pag. 167. Verbum σήμε ex Hebraico היום derivat *Gussetius* in Commentariis L. Hebr.

καὶ τὰ ἡμέλια ὑμῶν σιτόβρωτα γέγονεν] Vide *Picinellum* pag. 745. σιτόβρωτα ξύλα quoque dicuntur, de quibus *Salmasius* de Modo Usurarium pag. 447.

Verf. 3. Ο χρυσὸς ὑμῶν καὶ ὁ ἀργυρὸς κατίωται] æruginē, vel, *rubigine vitiatum est*. *Rubigo* alias ferro tribuitur. Ita *Stobæus* Serm. 38. hanc sententiam tribuit *Periandro*, ὥσπερ ὁ ἰὸς σίδηρον, ἔτως ὁ φθόνος τὴν ἔχουσαν αὐτὸν ψυχὴν ἐξαναΐηται: quam *Diogenes Laërtius* lib. V. verbis nonnihil mutatis *Antistheni* vindicat. Confer *Frontonis Ducæi* notas in *Basilium* Tomo IV. Operum, a *Garnerio* editorum, pag. 753. Sensus est, divites aurum & argentum suum ita custodiisse, ut non majus inde lucrum ipsis vel aliis natum sit, quam nasci solet ex ferro, quod extra usum diu constitutum æruginē tandem corrumpitur. De voce ἰὸς, quæ mox sequitur, *J. C. Dietericus* in Antiquitatibus Biblicis Novi Testamenti Parte I. pag. 399.

ὡς πῦρ ἐθησαυρίσατε ὑμῖν] Post πῦρ *Arabs* & *Æthiops* pronomen relativum ὃ inferunt, quod temere utique in contextum recepit Editor Novi Testamenti Græco-Anglicani, adeo, ut nec rationem additamenti reddiderit, quod alias in lectionum varietatibus facere solet. Adeo dubitandum de vocis γνησιότητι non censuit, quæ tamen ut a *codicibus* omnibus ignoratur, ita accepta ferenda est Interpretibus illis, qui τὸ ἐθησαυρίζειν ad τὸ πῦρ tantum referendum esse putabant. Alii post ἐθησαυρίσατε addiderunt ὀργήν, ut *Vulg.* fortasse ex *Rom.* II. 5. Sed nec hac voce opus esse ex ipsis Pontificiis nonnulli professi sunt. Vide *Rairhii* *Vindicias* *Versionis Germanicæ* pag. 581. Apostolus summam per ἐθησαυρίσατε comprehendit pertinax illud studium divitias, vestes, aurum & argentum congerendi, ut haberent, quo extremis vitæ temporibus uterentur. Non putem, hoc verbo simul respici ad pœnas in posterum v. c. post hanc vitam imminentes. Illæ enim jam ex superiore phrasi patebant.

ἐν ἐσχάταις ἡμέραις] i. e. εἰς ἐσχάτας ἡμέρας, in ultimos dies, sicut v. 5. ἐν ἡμέραις σφαγῆς. Vide *Grotium*, *Heinsium* & *Calovium*. Hos vero dies accipio de diebus hujus vitæ, quos divites illi sibi non minus pollicebantur, quam ille apud *Lucam* XII. 19. ἐγὼ τῇ ψυχῇ μου, ψυχῇ, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλὰ, ἀναπαύε, φάγε, πίε, ἐνφραίνε. Tan-

tum

tum abest, ut de tempore excidii Hierosolymitani sermonem esse existimem, quod *Grotius* ad h. l. & *Jos. Mede* in Operibus, Anglice editis, pag. 664. censuerunt.

Verf. 4. Ἰδὲ, ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν, τῶν ἀμειψάντων τὰς χώρας ὑμῶν] *ἀμῶν* est *metere*, quod patet ex mox sequenti συνωνύμῳ, *θερίζειν*. Sic *Aristophanes* in *Equit.* v. 391.

τ' ἀλλότριον ἀμῶν θέρος.

Alienam messem demetens.

Lege plura apud *Flachsum* in disputatione de ἀπαξ λεγόμενοις hujus epistolæ, pag. 23. seq.

ὁ ἀπεσπρημένος ἀφ' ὑμῶν] Per mercedem illam interversam solutio cum penitus non facta, tum procraftinata, intelligi potest. Nam & hanc caveri voluit DEUS *Levit.* XIX. 13. Hujus præcepti, nempe μισθὸν πένητος ἀνθρώπου ἀποδίδοναι, duas rationes adfert *Philo* pag. 704. Operum. In *Synopsi Soban* pag. 100. n. 45. ita: *Cum pauper opus aliquod servile peragit in domo quadam, halitus ab ore ipsius prodiens sub gravi illo labore ad noctem usque sursum ascendit. Væ igitur illi patri familias, qui mercedem ejus retardat! Observavit locum Schægenius.*

Verf. 5. καὶ ἐσπαταλήσατε] Vide nos ad 1 *Timoth.* V. 6.

ἐθρεψατε τὰς καρδίας ὑμῶν] *Εθρεψάμην* rectius dici media forma, quam *ἐθρεψα*, contendit *Thomas Magister* in Vocibus Atticis pag. 85. non minus heic, quam alias sæpe, judicio suo falsus. *Platonis*, *Demosthenis* & *Pausaniae* exempla a Cl. *Georgio* in *Hierocritico* N. T. pag. 120. allata rem conficiunt. *Plato* in *Epinomide* pag. 1012. B. παλαιὸς γὰρ δὴ τόπος ἐθρεψε τὰς πρώτας ταῦτα ἐννοήσαντας.

ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς] Hæc in unius *Æthiopis*, qui non habet, gratiam ex interpretamento nata credit *Millius* in *Prolegomenis* §. 1217. Non perspicio ego, cur comparatio hæc ab Apostolo non æque profecta videri debeat, quam illa v. 3. φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν ὡς πῦρ. Phrasin ipsam recte verteris, *tanquam in diem mactationis*, ὡς εἰς ἡμέραν σφαγῆς, ut v. 4. Per illum enim diem non diem conviviorum, post victimas σῶησις celebratorum, cum *Grotio* aliisque, & nuper admodum *Blackwallo* in *Classicis Sacris* Tomo II. pag. 183. intellexerim, *tanquam quem lætum sibi sumserint; sed diem cædis*, h. e. judicii in eos exercendi, hoc sensu, quod instar pecorum, cædi destinatorum, paverint se & saginarint lurcones. Ita ut statuam, eo inprimis adducor, quod ἡμέρα σφαγῆς nusquam de *epuli die* occurrit, quæ ab altera parte a τοῖς LXX. de die cædis adhibetur. Sic *Jerem.* XII. 3. ἀγρίσιν αὐτὰς εἰς ἡμέραν σφαγῆς XXV. 34. ὅτι ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι ὑμῶν εἰς σφαγὴν. Confer *Heinsium* in h. l. Alteram illam inter-

pretationem ex eo natam puto, quod non appareret, quomodo deliciæ illæ & comestiones *tanquam in die mactationis factæ* dici possint. Quod si vero τὸ ἐν pro eis positum censeas, hoc, quicquid est, dubii evanescet. Ita Germani nostrates proverbialiter de vorace dicunt, *vorare eum, quasi cras ex furca pendere debeat*. Ceterum elegantissima est hæc Apostoli locutio, ex qua simul intelligere poterant homines ejusmodi, quam funesta fata sibi a Summo Numine immineant, dum lætando & luxuriando lætos sumerent dies.

Verf. 6. Κατεδικάσατε, ἐφονεύσατε τὸν δίκαιον] Per δίκαιον multi Christum intelligunt, tanquam qui ὁ δίκαιος appelletur κατ' ἐξοχήν, (conf. Matth. XXVII. 19. 24. Luc. XXIII. 17. Act. III. 14. & VII. 52.) ut sic Judæis divitibus in memoriam revocetur cædes Domini nostri olim patrata. Vide in hanc sententiam præter antiquiores *Braunium* in *Selectis Sacris* pag. 153. *Wassum* in *Bibliotheca Literaria*, anglice edita, Sect. I. num. 3. *Whistonum* in *Conatu contextum Hebr. restituendi* pag. 97. Anonymum Anglum, qui est *Zachar. Pierce*, in epistolis duabus ad F. V. de nova editione Novi Testamenti, quam *Richardus Bentlejus* tunc moliebatur, scriptis pag. 8. atque hinc in *Bibliotheca Anglicana* Tom. X. Part. I. pag. 87. ex nostratibus autem Cl. *Christoph. Wolle* in dissertatione de *Parallelismo Novi Testamenti verbali cum septuaginta virali* caute instituendo pag. 17. seqq. Speciem habet hæc expositio, sed non talem, quæ rem penitus persuadeat. Apostolus enim, ut cap. IV. 1. seqq. vitia inter Judæos, ad Christum conversos, observata castigat, & speciatim v. 2. τὸ φονεύειν καὶ ζηλῆν meminit; ita hoc etiam capite non Judæos, a Christo adhuc alienos, quod plerique hujus interpretationis patroni existimant, adloquitur, sed eosdem Pseudo-Christianos, tanquam tales, qui & ipsi homines justos opprimere non vereantur. Placent *Calovii* verba ad h. l. *Agitur de Judæis ad religionem Christianam conversis. Neque mortem Christi divitibus imputat Scriptura, sed Principibus & Sacerdotibus Judæorum. Et consolatio oppressorum subjuncta, patientes igitur estote, satis docet, non intelligi Christum, sed pauperes, quibus vim inferebant iniqui divites.*

ἐκ ἀντιτάσσεται ἡμῖν) *Richardus Bentlejus*, vir alioquin eruditissimus, ingenio heic habenas nimis laxavit, quando, contra omnium codicum & versionum quoque fidem, pro ἐκ legi voluit ἐκός, opinatus, primum quidem in codicibus per compendium scriptum fuisse literis majusculis OKΣ, ex quo librarius incuriosus τὸ ΟΥΚ confinxerit. Ita vero statuit in *Remarks upon a late discourse of frythinking*, quas sub *Phileleutheri Lipsiensis* nomine edidit pag. 74. In hanc vero conjecturam tanquam audaciorum & parum verisimilem recte animadverterunt præter Anonymum Anglum in epistolis duabus modo appellatis, ex nostratibus Venerab. *Mosheimius* lib. I. *Observationum Sacrarum* in Belgio editarum p. 95. & *Wollius* loc. cit.

Idem Anglus Anonymus, mutata interpunctione, sensui verborum consuli posse existimans, phrasin interrogative accipiendam putat: ἐν ἀντιτάσσει-
τε ὑμῖν; hoc sensu: *an non Christus, justus ille, nunc, in caelis existens, vobis re-*
sistit? Parum abit Cl. Wölle loc. cit. *nonne resistat vobis?* h. e. *Putetisne unquam*
accidere posse, ut ILLE vestrum hoc adeo nefandum, quod nunc, licentius viven-
tes, in minimis ponitis, impune sinat abire flagitium? Cavete, id vobis persua-
deatis. Enimvero nova hæc interpunctio illud præstruit, quod ὁ δίκαιος de
Domino nostro sit interpretandus. Id vero nondum liquere ex iis patet,
quæ diximus, quæque persuadent potius, ut justum quemvis intelligendum
credamus. Ponamus, rem ita habere, jam de sensu satis constiterit. Apo-
stolus ait: *condemnastis, occidistis justum, vobis non resistantem.* Verbum sci-
licet præfens ἀντιτάσσεται participii significatum habet. Sic codex Stephani
unus, a Millio allatus, in contextu legit ἀντιτασσόμενον, quod procul dubio ex
interpretamento marginali natum est. Grotius quoque recte monuit, *ver-*
bum pro participio poni. Tota Apostoli dictio emphatica est, ac propterea
ἀσύνητος. Dixit: ἐθρῆσατε - κατεδικάσατε, ἐφονεύσατε τὸν δίκαιον ἐν ἀν-
τιτάσσει ὑμῖν. Idem utique est, ac si scripsisset: καὶ ἐν ἀντιτάσσει ὑμῖν, quod
καὶ etiam Vulg. sensus causa expressit. Neque mirum videri debet, quod Ja-
cobus prædicatum hoc *justo* addiderit. Id enim eo fit consilio, ut indignum
hoc facinus tanto magis in oculos incurrat. Qui enim hominem innocen-
tem, ac præterea patientem injuriarum, quibus fortasse resistere poterat, op-
primit, duplici flagitio est obnoxius.

Cl. Schætgenius pag. 1031. Horarum Hebraicarum τὸ resistere de DEO
accipi vult, hoc sensu: *quamvis vos, impii, huc usque egenos opprefferitis, DEVS*
tamen nondum se vobis ipsa re hostem exhibere voluit: hinc opus est, ut vos, o fra-
tres pauperes, patientiam usque ad adventum Domini exhibeatis.

Verf. 7. Μακροθυμήσατε ἐν, ἀδελφοί, ἕως τῆς παρουσίας τῆ Κυρίῃ] Ad-
ventum illum Domini de adventu particulari ad puniendos Judæos,
tum excidio Hierosolymorum, tum gentis totius exilio, accipiunt ii
omnes, qui τὰς ἐσχάτας ἡμέρας eadem ratione interpretantur. Confer
Jof. Mede in Operibus, Anglice editis, pag. 708. & Lightfootum loco
mox citando.

ἕως ἂν λάβῃ ὑετὸν πρῶτον καὶ ὄψιμον] Υετὸν omittunt Steph. 14. Vulg.
& Æthiops. Recte id omnino fieri videtur Millio in Prolegomen. §. 1208.
πρῶτον enim, inquit, ὁ ὄψιμον in Sacris literis etiam de fructu terræ dicitur,
ut in hoc loco. (unde Antiochus hom. 110. habet καρπὸν πρῶτον καὶ ὄψιμον.)
Lector quispiam, hoc ignorans, ne sententia laboraret, adjecit ὑετὸν. Poterat
& Interpres Coptus addi, quid apud Wilkinsium pro pluvia habet fructum. Sed
vel sic receptior lectio ὑετὸς locum satis tuetur. Quos enim idem Scriptu-

ræ locos *Deuteron. XI. 14. Jerem. V. 24. Hof. VI. 3. Joël. II. 23. Zach. X. 1.* adduxit, illam, quam heic statuit, significationem probaturus, illi omnes de pluvia matutina & serotina agunt. Agricola itaque utramque pluviam in frugum incrementum, messisque ubertatem expectare jubetur. Conf. *Whistii Examen* pag. 78. De dulci spe agricolarum ex externis Scriptoribus nonnulla heic adfert *Picinellus* p. 745.

Vers. 9. ἵνα μὴ κατὰ κριθῆτε] κριθῆτε hic habent præter *codices* multos edit. *Erasmi* prima, priores duæ *Rob. Stephani*, & *Aldin.* nuper vero Græco Anglicana Londinensis. Sensus utrinque idem est: nam & κρίνειν idem sæpe est, quod κατὰ κρίνειν, quod supra monuimus.

ἰδὲ, κριθῆς πρὸ τῶν θυρῶν ἔστηκεν] Hæc verba una cum antecedentibus aliquot illustrat *Lightfootus* in concione singulari, quæ exstat Tomo II. Operum ejus, Anglice editorum, p. 1116-1121. Judicium vero illud more suo interpretatur de illo, quod sub everfionem Reipublicæ Judæorum imminabat. Nec aliter *Braunius* in *Selectis Sacris* p. 154.

Vers. 10. Τὰς προφῆτας, οἱ ἐλάλησαν τῷ ὀνόματι Κυρίου] *qui locuti sunt in nomine* (h. e. mandato) *Domini*. Τὸ ἐν deest in codicibus plerisque, quod tamen nonnulli exhibent. Plenam phrasin habes v. 14.

Vers. 11. Ἰδὲ μακαρίζομεν τὰς ὑπομένοντας] Vide *Picinellum* p. 745.

τὴν ὑπομονὴν ἰδὲ ἠκούσατε] Quam efficaciter Jobus in patientiæ exemplum adferatur, ostendit *Surenhusius* in Βιβλῳ κατὰ ἀλλαγῆς pag. 677. seqq. Verbum ἠκούσατε de lectione accipi h. l. posse, ostendit *Raphelius* in Annotationibus Polybianis & Herodoteis. *Lectores* enim a Græcis sæpe ἀκούοντες appellantur. *Polybius* pag. 205. ἐπὶ τί δ' αὖν μᾶλλον συγγράφεις ἐπισήσας τὰς ἀκούοντας; ubi potius, quam heic, scriptor *historiæ* attentionem *lectorum* excitet?

καὶ τὸ τέλος Κυρίου ἴδετε] Cave hic de exitu seu fine Domini nostri *IESU CHRISTI* cogites. De illo enim *fine* sermo est, quem *DEUS* calamitatibus Jobi hinc *destinaverit*, hinc *fecerit*; ut scilicet, quod statim sequitur, misericordia *DEI* manifesta fieret. Confer *Surenhusium* loc. cit. & *Schætgenium* pag. 1031. qui phrasin hanc cum illa Hebræorum הַיְיָ הוּא כֹּסֶף, i. e. *finis, quem DEVS fecit*, comparat. Scilicet eodem commate, hinc calamitates & patientia Jobi, hinc felix earum exitus, divino beneficio conciliatus, indicatur.

πολύσπλαγχνος] *Codices* pauci habent πολυέσπλαγχνος, quod Apostoli esse non dubitat *Millius* in *Prolegom.* §. 1108. ideo, quia mirum non sit, si vocabulum hoc, tanquam ἀπαξ λεγόμενον, ab aliis in receptius mutatum fuerit. Hæc vero ratio rem non confecerit. Nam & alterum illud

illud πολύσπλαγχνος est ἅπαξ λεγόμενον, nec vel Scriptoribus Sacris, vel τοῖς LXX. receptum, frustra quoque adhuc apud externos quaesitum. Origo itaque τῆ πολυέσπλαγχνος in eo potius quaerenda videtur, quod criticus aliquis πολύσπλαγχνος, alibi non obvium, per εὐσπλαγχνος ex *Ephes.* IV. 32. & *1 Petr.* III. 8. exponendum in margine putavit, alius autem glossema hoc cum πολύσπλαγχνος conjunxerit. Non raro enim glossemata contextum ipsum tandem occuparunt. Scilicet πολύσπλαγχνος idem est, quod εὐσπλαγχνος.

Verf. 11. Πρὸ πάντων δέ, ἀδελφοί μου, μὴ ἐμνύετε κ. τ. λ.] Vide *Curas* hasad *Matth.* V. 34. & *Spanhemium* in *Dubiis Evangelicis* Parte III. p. 625. seqq.

ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσῃτε] ita *Curcellæus*: nec aliter *Stephanus in Alexand. Covel.* 2. tum versiones, *Syr. Lat. Æthiops, Arabs, & Coptus* Wilkinsii. At eis ὑπόκρισιν habent codices MSti plures & editiones primæ, quas & *B. Lutherus* noster secutus est, defensus hoc nomine a *Ratthio* in *Vindiciis* Versionis Germanicæ pag. 582. Pro utraque scriptione paria militant argumenta, & utrobique commodus nascitur sensus, sive veritas: ne in condemnationem, sive, ne in hypocrisim incidatis. Itaque mirum non est, ancipitem heic fuisse *Millium*. In notis enim ad h. l. priorem, in Prolegomenis autem §. 1208. posteriorem magis probat. Lectionem ὑπὸ κρίσιν tuerur inprimis *Erasmus Schmidius* ad h. l. Eam putat primo ab Apostolo profectam, postea vero factum fuisse credit, ut duæ voces ὑπὸ κρίσιν in unam coalescerent, ὑπόκρισιν, cui deinde alius præpositionem eis addiderit, ut sensus, qui alioquin non constabat phrasi, ὑπὸ κρίσιν πέσῃτε, commodus prodiret. Pro altera, eis ὑπόκρισιν, lege, quæ post *Grotium & Heinsum* *B. Calovius* noster disse-ruit. Atque in his acquiesco. Confer tamen, quæ pro illa ὑπὸ κρίσιν differit *Vener. Pfaffius* in dissertatione de Variantibus Lectionibus Novi Testamenti pag. 243.

Verf. 13. Κακοπαθεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσευξέσθω κ. τ. λ.] Verba commatiis hujus exponit *Seldenus* de *Synedriis Hebræorum* lib. II. cap. 7. pag. 747. seqq. De vi precum ad amoliendam animi agritudinem vide, quæ Patrum & externorum Scriptorum loca recitat *Picinell.* p. 746.

Verf. 14. Ἀδελφεῖ τις ἐν ὑμῖν κ. τ. λ.] Ad hæc commentantur ex nostratibus *Jo. Andreas Schmidius* in disputatione singulari de curatione morborum per oleum sanctum, Jenæ 1695. edita, hinc vero in *Decade Dissertationum* ejus *Historico-Theologicæ* recusa, *Isaacus Fauskius* in dissertatione, Argentorati 1690. habita, pro *Luthero & Chemnitio* contra extremam unctionem Pontificiorum, *Salomon Deylingius* in *Observationibus Sacris* Parte III. *Observat.* XLVIII. pag. 376. seqq. *Tb. Bartholinus* de morbis Biblicis p. 122. ubi de curatione morborum per oleum apud veteres Christianos, *Joannes*

Saubertus in *Operibus Posthumis* pag. 253. *Thomas Ittrigius* in *Selectis Hist. Ecclesiast. capitibus* Sec. I. cap. 7. Sect. V. §. 1. *Joannes Albertus Bengelius* ad *Chrysostomi libros de Sacerdotio* §. 196. & *Petrus Zornius* in *Opusc. Sacr.* Tom. I. pag. 338. seq.

Ex Reformatis lege *Joannis Marckii* *Exercitationem Textualem* XLV. pag. 415. seq. *Stephanum le Moyne* ad *Varia Sacra* pag. 37. seqq. & pag. 1049. *Ludovicum Christianum Miede* de *Medicis extraordinariis Novi Fœderis* pag. 6. *Braunium* in *Selectis Sacris* pag. 154. *Joannem Dallæum* de *Extrema unctione* lib. I. cap. 3. & *Campegium Vitringam* in *Archisynagogo* pag. 406. seqq.

Ex Anglis huc spectat *Seldenus* de *Synedriis Hebr.* lib. II. cap. 7. §. 11. seqq.

Αδενεϊ 715 ἐν ὑμῖν;] De moribundo hoc intelligi vult *Seldenus* loc. cit. quod tamen rectius de morbo quocunque accipi ostendit *Vitringa* in *Archisynagogo* pag. 412. docens simul, locum *Gemaricum* ad *Sabbath* cap. XXIII. §. 5. de clausione oculorum mortui, h. e. ut *Seldenus* vult, moribundi per oleum huc non pertinere, quam in rem *Marckium* quoque lege in *Exercitatt. Textual.* pag. 432. seqq. Αδενεϊν & ἀδενεϊα de morbo & agrotis non solum in N. T. frequenter adhibetur, sed & אסתנים & אסתנים agroti, voce a Græcis muruo sumta, in codicibus Talmuldicis passim appellantur. Vide *Eliam Levitam* in *Tisbi* sub hac voce, quam de eo interpretatur, שיש לו נפש צרה, cui anima vel vita ægra est.

προσκαλεσάτω τὰς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας] i. q. advocet unum ex presbyteris, more loquendi, tum alias, tum Hebræis inprimis recepto. Vide *Genes.* VIII. 4. & *Judic.* XII. 7. Qui *Presbyteri* sint in tabulis Novi Fœderis, alibi in his *Curis* diximus. Hebraice dixeris זקני הכנסת vel הקהלה. Eos *Seldenus* loc. cit. de quibusvis, etiam זקני השוק *Presbyteris plateæ* & *idiotis* exponit, recte renitente *Vitringa* pag. 414. cum phraseos hujus usus constans in contrariam partem vergat. Heic observatu dignum est, *Adrianum Imperatorem*, in epistola ad *Servianum* Consulem data, & apud *Vopiscum* in *Saturnino* legenda hæc habere: Nemo illic *Archisynagogus Judæorum*, nemo *Samarites*, nemo *Christianorum Presbyter*, non *Marbematicus*, non *aruspex*, non *aliptes*. Vbi *Christianorum Presbyter* nonnullis respondere visus est *aliptæ* i. e. unctioni. Vide quæ de hoc loco post *Salmasium* & *Casaubonum* ad *Vopiscum* in *Scriptoribus Historiæ Augustæ* commentati sunt *le Moyne* loc. cit. pag. 38. & *Vitringa* loc. cit. pag. 415. seqq.

καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν] & precentur pro eo. Vide *Richardi Simonis* *Historiam Criticam Versionum Novi Testamenti* pag. 467. Malim tamen h. l. vertere *super eum*, cum, quæ a præsentibus *Presbyteris* preces pro

pro ægroto fiebant, etiam super eum instituerentur. Salutarem precum pro ægrotis usum Judæi hinc inde commendant. Locos habes apud *Wagenfeilium* ad Seta pag. 685. & *Schatgenium* in Horis Hebraicis pag. 1031. Adde singulare R. *Cbanina* exemplum ex *Bevachoth* cap. V. §. 5. a *Ludovico Cappello* in Spicilegio notarum ad Novum Testamentum allatum pag. 132. Sunt qui hæc ab Apostolo non tam juberi, quam concedi & permitti petenti putant, inprimis quod ad olei usum attinet. Ita jam olim *Michael Servetus* in Restitutione Christianismi pag. 562. seq. Sed quid, inquit de illa in sanandis ægris olei unctione, qua utebantur Apostoli, qua nec lex, nec Christus usi leguntur? Respondeo: quemadmodum, Christus, dicens: cum jejunas, unge caput tuum; unctionis usum fuisse docet, non unctionis præceptum dat; ita Apostoli, unctione solita utentes, unctionem illam non instituunt. Hoc docent *Jacobi* & *Marc* verba, quæ sunt tantum enunciativa. Apostoli, inquit, ungebant oleo multos ægros, & sanabant, *Marc. VI.* *Jacobus*, inter Judæos agens, in circumcisione & plerisque aliis Judaizans, docet Presbyteros super infirmum orare, quando eum ungunt *Jac. V.* Oreat, inquit, super infirmum, ungentes eum oleo &c. Unde Pharisaica colligitur traditio, quæ in lege non ita scribitur. Lege reliqua in Bibliotheca Bremensi Class. I. pag. 754. seq. Eadem est *Seldeni* de nuda permissione sententia. Sed hæc quidem ideo admitti non potest, quoniam unctionis usus cum illo precum conjungitur, atque adeo uterque eadem ratione præcipitur. Non obstat, quod *Servetus* credidit, participium ἀλείφοντες. Frequens enim in sacris literis hic participii usus est, ut jungatur verbis imperandi, eademque, quam illa, vim obtineat. Sic *Ephes. VI. 17.* καὶ τὴν περιβεβλημένην τῆς σωτηρίας δεξιᾷ διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δέσσης προσευχόμενοι ἐν παντὶ καὶ ὅτε ἐν πνεύματι, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ὄνομα κυρίου. Nemo dubitaverit, hoc loco non minus preces & vigilantiam, quam galeæ salutis usum, præcipi. Proinde dubium non est, Apostolum oleum inprimis ad sanandos ægros una cum precibus adhiberi voluisse. Taceo, unctionem illam non nude, sed ἐν ὀνόματι κυρίου, h. e. invocato simul divino Numine, auxilioque ejus implorato, præcipi.

ἀλείφοντες αὐτὸν ἑλαίῳ ἐν ὀνόματι τῆς κυρίου] Fuit, qui per oleum illud commoda medicamenta, sanandis ægris apta, indicari putaret, confutatus ab *Irregio* in Selectis capitibus Historiæ Ecclesiasticæ Sec. I. pag. 433. Nec quicquam est, quod a consueta vocis notione recedere nos jubeat, inprimis, cum oleum ægrotis sanandis adhibendum fuisse ab Apostolis ex *Marc. VI. 13.* constet. Ratio porro in promptu est, cur oleo inprimis usi sint. Constat enim, veteres illud commendatum sibi habuisse. De Judæis luculenta testimonia attulit *Joannes Lightfootus* in *Chronic. Temporum* ad epistolam *Jacobi*, & in Horis Hebraicis ad *Matth. VI. 17.* & *Marc. VI. 13.* De paganis, Græcis & Romanis testantur *Jatraliptæ*, ab illis passim commemo-

morati.

morati. Vide *Antonii van Dale* Antiquitates Dissertat. VIII. pag. 718. *Joannem Rendtorffum* ad Anatolii fragmentum apud *Fabricium* Bibliotheca Græca lib. VI. cap. 29. pag. 307. & *Christianum Andreæ Eschenbachium* in Dissertationibus Academicis, ubi de Vnctionibus Gentilium non sacris c. III. pag. 406. exponit. Veri itaque simile est, Apostolos oleum inprimis curandis ægrotis ideo adhibuisse, ut constaret, usum ejus, precibus junctum, apud Christianos præsentiorē medicinam adferre, quam apud Judæos vel paganos fieri solebat. B. *Saubertus* in Operibus Posthumis pag. 253. præeunte fere *Lightfooto*, præceptum hoc Judæis potissimum oppositum suspicatur, qui tum temporis in curandis morbis, amuletis aliisque magicis remediis ac musitatione inprimis usi sint, atque has incantationes cum olei adplicatione conjunxerint. Apostolum itaque omnia illa superstitionis documenta ab Ex-Judæis, ad quos scribebat, aliena esse, & oleum tantum cum precibus conjungi voluisse.

Quamvis igitur olei usus ex consuetudine, tunc recepta, convenienter repeti possit, nolim tamen existimare, eidem ab Apostolo naturalem quandam ægrotos sanandi vim h. l. adscribi. Ita quidem censet Cl. *Schætzgenius* in Horis Hebraicis pag. 1033. Notum est, inquit, oleum terræ Judæicæ magnam habuisse vim ad confortandum hominem infirmum. Unde & *Samaritanus* vulnera illius, qui in latrones inciderat, oleo infuso curabat. Et peregre abituri oleum semper secum habebant, quo membra fessu reficerent. Ad eoque unctio ista fuit mere naturalis, non miraculosa. Monitum vero *Jacobi* eo tendit, ut in morbis non ante de Medico, quam de precibus cogitemus, id quod & in *Achasia*, Rege *Isrælitarum*, in sacris reprehendi legimus. Non crediderim, hoc tantum consilio Apostolum hæc attulisse. In eo potius erat, ut ostenderet, quanta precum, ad DEUM ex fide factarum, vis sit, tanta scilicet, ut, quæ alias per naturam rei fieri non poterant, illarum ope miraculose perficiantur. Propterea v. 15. diserte ait: *ἐν τῇ τῆς πίστεως σῶσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγγεῖται αὐτὸν ὁ Κύριος*. Sed etiam v. 17. ad *Eliam* provocat, precibus suis pluviam non sine miraculo hinc prohibentem, hinc impetrantem. Et quomodo, quæso, de naturali medendi vi olei loqui Apostolus credi potest, qui, sine facto morborum discrimine, ægrotis illud adhibendum suadeat, quod tamen ad omnia morborum genera amolienda adhiberi posse nemo dixerit. Itaque crediderim, externum hoc remedium ab Apostolo heic suaderi, non quasi illud per se medicinam præstare possit, sed quod singulari divini Numinis auxilio, ad factas in fide preces, sit præstiturum. Similiter symbola illa externa, quibus Dominus noster in curandis ægrotis uti interdum consueverat, nullam illis medendi vim per se habebant, sed ad excitandos potius spectantium oculos & animos pertinebant. Malim igitur in eorum sententia acquiescere, qui h. l. extraordinarium quoddam ægrotos, adhibito oleo, sanandi donum, Christianis nascentis

ſcentis Eccleſiæ conſeſſum, intelligunt. Vide, quæ in hanc ſententiam afferunt *Marckius* loc. cit. pag. 421. & *Deylingius* pag. 379. Ex hujus chariſmatis mentione *W. Wall* in *Notis Criticis ad Novum Teſtamentum*, anglice editis, pag. 349. conficit, hanc Jacobi epiſtolam antiquiſſimam eſſe, cum evincat, eo tempore ſcriptam fuiſſe, quo donum hoc miraculoſum inter Apoſtolos & ordinarios Eccleſiæ Presbyteros viguerit.

Mireris merito, Pontificios huic loco, qui ad ſanandos ægrotos uni- ce pertiner, *Sacramentum extremæ unctionis*, moribundis in animæ, quam putant, ſalutem potiſſimum adhibendum, ſuperſtruere potuiſſe. Ita enim Patres *Concilii Tridentini* Seſſ. XIV. cap. 1. *Sacram hanc unctionem infirmorum, tanquam vere & proprie Sacramentum Novi Teſtamenti a Chriſto, Domino noſtro, apud Marcum quidem inſinuatum, per Jacobum autem Apoſtolum ac Domini fratrem fidelibus commendatum ac promulgatum credere jubent.* Cordatiores ex ipsis Pontificiis, nominatim *Antonius Pagi* in *Critica Baroni- ana* ad annum Chriſti LXIII & *Joannes Launojus* in libro de Sacramento unctionis infirmorum, fruſtra id fieri agnoverunt; noſtrates vero itemque alii data opera oſtenderunt. Huc ſpectant plerique eorum, quos ſupra in limine commatis hujus appellavi, v. c. *Iſaacus Fauſtius* in diſſertatione ſingulari, *Marckius* in *Exercitationibus Textualibus* pag. 427. ſeq. & *Dallaus*, quibus alios addit *Celeb. Fabricius* in *Bibliographia Antiquaria* cap. XI. §. 28. Obiter indicare heic liceat, & *Bellarminum*, & alios ex Pontificiis Sacramenti hujus fictitii cauſam ex epiſtola Innocentii I. qui Sæc. V. rebus præfuit, ad Decentium Eugubinum agere ſolere. Sed ad hanc fruſtra appellari poſt *Jacobum Heilbrunnerum* im *uncatholiſchen Paſtthum* pag. 745. *Joannem Gerbardum* *Confeſſ. Cathol.* pag. 1319. *Calovium* in diſſertatione de *Unctione Extrema*, & *Chriſtianum Kortboltum* in *Diſquiſitionibus Anri-Baro- nianis* pag. 173. non ita pridem oſtendit *Rev. Oederus* in *Centuria Conjectu- rarum* pag. 469. ſeq.

Nihil egit, ut & hoc moneam, qui hanc ægrotorum unctionem phra- ſi, a palæſtra & gymnaſio ſumta, in ſignum ſanitatis & corroboratiſonis ab Apoſtolo ſuaderi exiſtimavit, teſte *Jacobo Lydio* in *Agoniſticis Sacris* pag. 34.

Verſ. 15. Καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίſews ſώſει τὸν καμνοντα.] *Seldenus* de *Sy- nedriis* lib. II. cap. 7. §. 13. pag. 758. hæc ita bene reddi poſſe putat: *ſalvum faciet etiam ipſum mortuum, pro mortuo ſcilicet habitum, ſeu, etiamſi de exitu animæ ejus neutiquam dubitaretur.* Itaque τὸν καμνοντα non de ægroto, ſed de mortuo accipit. Jam negari quidem non poteſt, mortuos Græcis interdum καμόντας appellari, v. c. apud *Homerum*, *Odyſſ.* λ. v. 475. ubi νεκροὶ & καμόντες eodem ſenſu dicuntur:

ἐνθα τε νεκροὶ
 Ἀφραδέες ναίεσι, ἑσθλῶν εἰδωλα καμόντων.
 ubi mortui

Imprudentes habitant, umbrae hominum mortuorum.

Hesychius quoque, *Suidas*, & *Etymologic. M.* τὸ κάμνειν etiam per ἀποθνήσκειν interpretantur, ut alia, a *Seldeno* allata, omittam. Hinc factum est, ut *Bellarminus*, pro Sacramento extremæ unctionis militans, hanc verbi significationem urgeret. At enim vero iidem, quos dixi, *Lexicographi*, verbo κάμνειν morbi quoque significationem tribuunt, & *Homerus* *Iliad.* ψ. v. 444. γῆνα καμόντα *genua lassata* appellat. Græci Interpretes *Job. X.* 1. κάμνοντα τῇ ψυχῇ *Jobum* valde ad afflictum vocant. Itaque verbi hujus notio, ut alias, si hoc quoque loco ex περικειμένοις figenda est. Jam vero *Jacobus* loquitur v. 14. de ægroto, ἀδενεὶ τις ἐν ὑμῖν; nec proinde ὁ κάμων alius esse potest, quam ἀδενῶν. Super quem enim, ut ἀδενῶντα, oleo unctum, preces fieri volebat, eundem, ut κάμωντα, a morbo liberatum iri pollicetur. Lege alia in eandem sententiam a *Swicero* Tomo II. *Thesauri Eccles.* pag. 29. seq. & *Deylingio* loc. cit. pag. 381. allata. *Werenfelsius* in *Sylloge Dissertationum* p. 473. morbos hos præcipue de θεηλάτοις, & a Deo ob certa peccata extraordinario modo immisiss, accipiendos suspicatur ex phrasi sequente, ἔ, si peccata commiserit, ἀφεθήσεται αὐτῷ, hoc sensu: si Deus huic homini morbum infixit in pœnam certorum peccatorum, Deus pœnam istam ægroto ad intercessionem fratrum remittet, morbumque propterea immissum ab ipso auferet. Admitti hæc conjectura possit, modo preces illæ, ex fide factæ, non ad intercedentes alios tantum, sed & ad ægrotum ipsum referantur, tanquam peccata sua confitentem (confer v. 16.) & remissionem eorum quaerentem.

καὶ ἐγερῇ αὐτὸν ὁ Κύριος] ἔ, eriget eum Dominus, scilicet ex morbo. Ita *Christus* προσελθὼν ἤγειρε *socrum* *Petri*, ex morbo decumbentem, *Marc. I.* 31. h. e. ἰάτω αὐτήν, interprete *Theophylacto*. Scilicet Latini surgere dicunt eos, qui sanitatem recuperant: & *Herodotus* lib. I. pag. 9. αἰτ: αὐτὸς ἐκ τῆς νόσος ἀνέστη. Vide *Grotium* & *Rapheum* ad h. l. in Annotationibus *Herodoteis*. Itaque nec verbum ἐγείρειν cum *Seldeno* pag. 737. de excitatione mortuū, ut *Matth. X.* 8. accipidebet. Confer *Fesseli* *Adversaria Sacra* T. II. pag. 387. & *Swicerum* Tom. I. p. 986.

καὶν ἀμαρτίας ἢ πεποινῶς, ἀφεθήσεται αὐτῷ] Codices aliquot legunt ἀφεθήσονται, procul dubio ex eorum ingenio, qui verbum singulare cum voce scæminini generis in plurium numero posita, conjungi non posse putabant, quod in vocibus neutrius generis, v. c. ἀμαρτήματα alias locum habere constat. Enimvero non tam ad vocem, quam ad rem, voce indicatam respexisse *Apostolus* dici potest, nisi cum *Werenfelsio* loc. cit. subintel-

ligere

ligere malis τὸ πεποιημένον ἁμαρτίας. *Hammondus* & cum eo *Wallius* in *Notis Criticis* pag. 349. vertunt: *absolutio illi dabitur*. Pertinet huc, quod Hebræi dicunt *Nedarim* fol. 41.1. Nullus ægrotus a morbo sanatur, donec ipsi omnia peccata remissa sint. Confer *Schætzgenii* *Horas Hebraicas* ad *Matth. IX. 2*.

Verf. 16. Εξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα] Ad Clinicorum penitentiam hæc refert *Anonymus Anglus* in libro, quem inscripsit: *the penitential discipline of the primitive church*. Confer *Petri Zornii* *Opuscula Sacra* Tomo I. pag. 716. & 718. *Henricus Morus* in *Operibus Theologicis Latinis* pag. 530. b. τὰς ἀλλήλους de iis tantum accipi vult, quibus peccata remittendi facultas data sit, quo sensu i *Pet. IV. 9*. Φιλόξενοι εἰς ἀλλήλους esse jubeantur, ii scilicet, qui ex bonis suis tales esse possint. Sed non opus est hoc temperamento. Apostolus non agit de confessione peccatorum, eo fine instituta, ut remissio eorum a verbi divini ministris impertiat, sed de illa potius, quæ eo spectet, ut mutuæ fiant preces ad recuperandam valetudinem. Hæ vero preces rectius ad Deum fieri poterant a fidelibus, si ægrotus peccata sua, in proximum patrata, profiteretur, atque sic alios adduceret, ut penitentis causam & conditionem in precibus suis Deo eo ardentius ad amovendam morbi originem, & morbum ipsum commendarent. Ita ut Apostoli verba accipiamus, contextus ipse, & inprimis finis, ὅπως ἰαθῆτε, postulat. Scilicet de illis tantum peccatis h. l. sermo est, quæ alter in alterum commisit, quorumque veniam ab altero poscit. Quemadmodum enim v. 15. de peccatis in Deum commissis præcipue dixerat Apostolus; ita nunc v. 16. de peccatis, quæ proximum spectabant, exponit, eaque, facta mutua professione, tolli vult, ut mutuus inter fideles amor atque hinc orta ad Deum precatio rectius constaret. Confer, quæ in eandem sententiam dicit *B. Franzius* de *Interpretatione Scripturæ Sacræ* p. 631. Mutuam illam peccatorum confessionem fieri externi quoque voluerunt. *Arrianus* *Exposit. Alex. lib. VII. cap. 29*. *Unicam*, inquit, peccati medicinam esse censeo, ἐξομολογεῖν τε ἁμαρτόντα, peccata confiteri, manifestumque penitentiae documentum edere. Nam, qui injuriam accepit, non ita graviter læsum se judicat, si is, qui læsus, perperam se fecisse fateatur: & bona alicui spes fit, se non amplius injuria affectum iri, si eum, qui affecit, penitentiam facti sui præ se ferre appareat. Observavit locum *Jo. Alberti* pag. 453. De Hebræis lege *Schætzgenium* p. 1033.

πολὺ ἰσχύει δέησις δικαίᾳ ἐνεργεμένη] Verbis his lucem affundunt *Althaus* in *der Erläuterung* Tom. IV. pag. 350. seqq. & *Gerhardus Outhovius* in *Bibliotheca Bremensi* *Class. I. pag. 457. seqq.* Dubia inprimis est vocis ἐνεργεμένη significatio, utrum nempe active an passive accipi debeat. Accipe *Joannis Arrowsmithi* verba ex *Tacticis Sacris* pag. 243. *Crux Interpretum*, inquit, illa vox ἐνεργεμένη. Assidua; sic Vulg. sed absque omni ad vim

vocis analogia. Efficax; sic Beza, multo quidem melius. Verum, si sic interpretemur, superfluum videbitur illud *πολὺ ἰσχύει*, vel hoc participium *ἐνεργημένην*. Quod enim multum valet, illud est efficax; & quod efficax est, illud multum valet: imo, quia multum valet, ideo efficax esse dicitur, & quia est efficax, multum valere. Videamus itaque, an non possit produci expositio, non ad rem solummodo nostram, sed & ad Apostoli mentem accommodatior. Hilarius *ἐνεργεῖαν* alicubi (in 1 Corinth. XII. 6.) vertit inoperationem. Nove quidem, ait Beza, sed non inepte, nec infelicitur. Quidni itaque *δῆσις ἐνεργημένην*, sit oratio, quam intus in nobis operatus est Spiritus? Certe *ἐνεργημένοι* dicuntur, qui a dæmone correpti sunt, & aguntur malo spiritu: fortassis & heic apud Jacobum oratio dicitur *ἐνεργημένην*, quæ a Sancto Dei Spiritu nos intus agente dictata & formata est in cordibus nostris. In margine idem monet Arzam in Apocalypf. VI. dicere: *προφῆτις ἐνεργημένη πονηρῷ πνεύματι*, i. e. Prophetissa a malo spiritu agitata. Hanc Arrowsmithi interpretationem nuper amplius ornavit Cl. Outhovius loc. cit. ubi primo loco contendit, verbum *ἐνεργεῖσθαι*, ut & *ἐνεργημένην*, novies in N. T. occurrens, semper passive posse exponi. Porro autem pag. 477. duas ita de hoc loco sentiendi rationes affert. Altera est, quia non valet oratio, nec multum valere potest apud Deum, quæ caret hac *energeia*, seu efficace operatione Spiritus Sancti. Altera ista, quia Spiritus Sanctus est, qui preces in nobis formare debet, & cujus instinctu ac inflatu Deum orare debemus, ut Paulus docet Rom. VIII. 26. At rem non persuadet vir doctus. Locos illos Novi Testamenti, qui adferuntur, non omnes significationem passivam admittere, fatis ostendisse mihi videor ad Rom. VII. 5. ubi idem de 1 Thessal. II. 13. probavi. Hi vero duo loci sunt inter novem illos, quos pro causa sua adfert Outhovius. De aliis nonnullis idem probatum dedit Alethæus loc. cit. pag. 360. Itaque huic axiomati nihil tribui potest. Verum est, preces nullas aliquid efficere apud Deum, quæ vi Spiritus Sancti destituantur; verum etiam, Spiritum Sanctum ad preces excitare, & ad illas faciendas idoneos reddere. Sed hæc Spiritus Sancti in fidelibus precantibus, tanquam qui nec hoc facere sine ipso possint, operatio ut semper præstruitur; ita h. l. a Jacobo commemorari non debebat, qui in eo potius esset, ut ostenderet, quænam precantis conditio in se esse debeat. Eum scilicet vult esse *δικαιον*, precesque ita fundere, ut apud Deum valere possint. Valent autem illæ, si omni animi virium contentione ad Deum perferantur. Tales erant Domini nostri preces, Luc. XXII. 44. *ἐκτενέστερον προσήχετο*. Tales fidelium illæ, quæ pro Petro Apostolo fundebantur, Act. XII. 5. *προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενής γινομένη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ*. Intentas ejusmodi preces etiam h. l. innui ex allato mox Eliæ precantis exemplo apparet, *προσευχῇ προσήχετο*, h. e. valide, vehementer orabat. Porro non verendum est, ne Apostolo hoc modo *ταυτολογία* impingatur. Phrasis enim *πολὺ ἰσχύειν* ad Deum spectat, apud quem preces efficere aliquid possint, vox *ἐνεργημένην*

γαμένη vero ad precantem, ejusque inter precandum conditionem, ira scilicet comparatam, ut flectere Deum precando possit. Placet igitur B. *Luthe-
rus*, qui vertit: *wenig ernstlich ist*, eumque secutus *Erasmus Schmidius*, per
precationem seriam interpretatus. Nec aliter *Erasmus*, qui orationem *ex ani-
mo profusam* intelligit. Compara, quæ pro *Lutheri* versione dixit *Raitbuius* in
Vindiciis versionis Germanicæ p. 583.

Hanc precum efficaciam Rev. *Salomon Deylingius* Parte II. Observat.
XLVIII. pag. 447. seq. editionis prioris, & ex hoc Apostoli oraculo, & ex
variis tum Scripturæ tum Historiæ Ecclesiasticæ exemplis contra *Pompona-
rium* aliosque illi similes commonstrat & adstruit. Judæorum de vi pre-
cum asserta habes apud *Schatgenium* in Horis Hebraicis pag. 1033. v. c. ex
Vajikra Rabba Sect. X. fol. 153. 4. ubi R. *Jebuda* dicit: *Penitentia potest
aliquid, sed preces possunt omnia*; R. *Jeboschua* autem: *Penitentia potest
omnia, sed preces possunt aliquid*. Alia habes apud *Buxtorfium* in Lexico
Talmud. Rabbin. pag. 1745. v. תפלה. Patrum hanc in rem dicta leges
apud *Svicerum* Tomo I. pag. 1274. Preces omni animi contentione fa-
ciendas esse Judæi præcipiunt, dicentes: תפלה בלי כוונה כגוף בלי נשמה
*Precatio sine attentione, vel, meditatione est, sicut corpus sine
anima.*

Verf. 17. Ηλίας ἄνθρωπος ἦν ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν] *Macrobius* Saturnal.
lib. IV. cap. 6. *Oratores ὁμοιοπάθειαν vocant, quoties de similitudine passio-
nis πάθος nascitur. Max. Tyrius* Dissertat. XXVII. pag. 261. ὁμοιοπαθὴς ha-
bet. Vide hæc apud *Joannem Alberti* pag. 454. Confer, quæ scripsi ad
Act. XIV. v. 15. *J. C. Dietericus* in Antiquitatibus Biblicis Novi Testamenti
pag. 61. vim vocis recte ita expressisse videtur: *Sensus est, quod sint peccato,
morbis, adversis, actandem etiam ipsi morti obnoxii. Chrysostomus* Orat. I. de
Statuis, rat. 7. sapienter monet, sanctorum virorum τότε πάθη καὶ τὰ παθή-
ματα ideo esse in Sacro Codice commemorata, ἵν', ὅταν παρακαλῶμεν ὑμᾶς
πρὸς τὴν ἐκείνων ἀρετὴν, μὴ νομίζοντες διὰ τὴν τῶν κατεργασμάτων ὑπερβο-
λήν ἐτέρας αὐτὸς μετεσχηκεῖναι φύσεως, ἀποκινήσητε πρὸς τὴν μίμησιν. Et
mox: πρὸς τὸ μὴ λέγειν ἡμᾶς εἰς τὴν αὐτὴν πολιτείαν παρακαλεσμένους, ὅτι
ἐκεῖνοι φύσεως ἐτέρας μετέχον, ἢ ἐκ ἧσαν ἄνθρωποι, διὰ τὸτο ὁμοιοπαθεῖς λέ-
γει ἀπὸ τῆς τῶν παθῶν κοινωνίας δεικνύων αὐτὸς ἀνθρώπους ὄντας κατ' ἡμᾶς.
Οὐτε γὰρ οἱ παλαιαί, κατὰ νόμον βιώσαντες, ἀπὸ δυνὸς ἦσαν παλαιότατος, εἰ
ἀπὸ πένης. Hæc & his similia lege apud *Gatakerum* ad M. Antoni-
num VI. 9. qui & eadem argumentandi & cohortandi ratione utitur.

καὶ προσευχῇ προσήξατο] Quidam ita vertunt: *precationem fecit*:
Sed sic scribendum erat: *προσευχὴν προσεύξατο*. Itaque rectius alii: *pre-
cibus precatus est, h. e. serio, enixe, vehementer* precatus est. Hæc enim
L 3 hujus-

hujusmodi phrasium vis est, v. c. ἀκοῇ αἰεὶν, χαρῇ χαίρειν &c. Vide, quæ scripsi Vol. I. harum *Curarum* pag. 227. 458. 581. & 751. Ibi inter cetera ostensum est, phrasin hanc adeo non esse Hebraicam, ut idoneis Scriptorum Græcorum locis fulciatur. Confer jam Cl. *Georgii* Vindicias Novi Testamenti pag. 197. seqq. & *Joannis Henrici Maji* τὸ μακρίτε, dissertationem egregiam de Pleonasmis L. Gr. in N. T. p. 7. seq.

τὴ μὴ ἑρέξαι] ut non plueret, scilicet Deus, quam vocem hic subintelligendam esse & pie & recte monuit B. *Franzius* de Interpretatione Scripturæ Sacræ pag. 632. Ita vero profani quoque Scriptores loqui amant. Vide nos ad *Matth.* V. 45. Constat, alludi heic ad 1 *Regg.* XVIII. 1. ubi cum diserta precum, ab Elia factarum, non fiat mentio, Interpretes nonnulli Apostolo de precibus his ex vetere traditione constituisse affirmant. Alii vero rectius etiam ex Judæis precum indicium exstare ajunt in his Eliæ verbis: אֲנִי עֹמְדִי לְפָנָיו, coram cujus facie ego sto, collato *Genes.* XIX. 27. & *Genes.* XVIII. 22. Vide *Surenhusii* Βίβλον κατὰ λατρίαν pag. 680. Nisi illas quærere malis in verbis: כִּי אִם לִפְנֵי דְבָרִי, nisi ad verbum meum, scilicet ad Deum in precibus factum.

καὶ οὐ ἔβρεξεν ἐπὶ τῆς γῆς] Dominus noster *Luc.* IV. 25. eundem pluviae defectum commemorans, addit, ὡς ἐγένετο λιμὸς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. De terra Israëlita omni hoc accipi malim, quam de universo terrarum orbe. Agebatur enim de incolis terræ Israëlita. Solent vero Hebræi ארץ & ארץ כל de sola terra Israëlita dicere. *Kimchi* ad *Zach.* XIII. 8. ארץ בכל הָאָרֶץ ait: ישראל בכל הָאָרֶץ, in universa terra Israëlita. Confer *Adriani Relandi* Palæstinam p. 29.

ἐνιαυτὸς τρεῖς καὶ μῆνας ἔξ] Tempus hoc eadem ratione designat Dominus noster *Luc.* IV. 25. Cum vero 1 *Regg.* XVIII. 1. anni tres tantum definiri videantur, alii vitium codicis Hebræi heic commenti sunt, cum *Whiston* in Conatu textum Hebr. Veteris Testamenti restituendi pag. 96. alii vero cum Judæis quibusdam pugnam inter utrumque locum esse clamaverunt. Vide quæ diximus ad *Lucam* loc. cit. & adde nunc *Wokenii* Harmoniam Veteris & Novi Testamenti pag. 221. itemque *Surenhusium* loc. cit. pag. 681. Posterior hic commodè observat, a Judæis ipsis idem tempus definiri. Ita enim *Falkut Schimoni* ad 1 *Regg.* XVI. fol. 32. Anno XIII. Achabi fames regnabat in Samaria per tres annos, & dimidium anni, & sederunt tres annos sine bello inter Regem Syriæ & Israël; illius filius Achazia regnavit duos annos, anno autem secundo Elias p. m. absconditus fuit. Vide cetera, quæ in compendio retulit *Surenhusius*.

Quod [ad rem ipsam spectat, Beda in Historia Angliæ lib. IV. cap. 13. auctor est, Saxoniam Australem, in paganismo hærentem, per tres annos continuos pluvia caruisse, quæ tamen ceciderit, quamprimum incolæ ejus ad

ad Christum fuissent conversi. Confer *Picinellum* pag. 747. *Iosephus* VIII. 7. *Menandrum*, Historicum, adfert, testantem, ficitatem ejusmodi Tyrum eodem tempore per annum integrum vexasse.

Verf. 18. καὶ πάλιν [προσέξατο, καὶ ὁ θεὸς ἰσὺν ἔδωκε] Judæi גשמים, *potestatem pluendi soli Deo tribuunt* in Talmude Hierosol. cap. I. §. 1. f. 2. & in *Masfechetb Sanhedrin* f. 113. Vide *Pocockium* ad Portam Moſis pag. 148. seq. & *Roszeſcherum* disputatione de Jejuniis Hebræorum §. 6. qui & observat, eosdem, deficiente pluvia, jejunia instituere consueville. Ejusdem copiam ad piorum preces factam esse iidem tradunt Judæi in Codice *Taanith* cap. III. pag. 24. col. 1. & 3. Vide *Bartoloccium* Tomo II. Bibliothecæ Rabbin. pag. 703. seq. & *Car. Lundium* T. II. Mischnæ Surenhusianæ pag. 375. Eandem ab Hebræis Tolerantibus in Christianorum gratiam impetratam fuisse mentitur Jos. fil. Jechaja in *Schevet Jebuda* pag. 392. versionis Latine Gentianæ. Confer pag. 411. aliud exemplum. Pagani quoque pluvias precibus elicitas esse tradunt. Lege *Huetium* in *Alnetanis* Quæstion. II. 12. §. 18. & adde, quæ Turcæ de Muhamede, alii autem de Indis Græcisque in eandem causam gloriantur apud *Elfnerum* pag. 398. seq. Quæ quidem ut ad exempla in Sacro Codice relata conficta merito creduntur, ita Christianorum precibus hoc munus datum fuisse Historiæ Ecclesiasticæ documenta majori fide testantur. Vide *Salom. Deylingium* loc. cit. & *Hermannum Witſum* in disputatione de Legione Fulminatrice §. 53. seqq.

Verf. 19. καὶ ἐπισέφη τις αὐτὸν] Vide huc commentantem *Joannem Henricum Heideggerum* in Tomo II. Dissertationum Selectarum pag. 827. seqq. ubi de conversione & coërcitione legitimæ errantium exponit. *M. Antoninus* IX. 42. similiter jubet μετὰ δίδασκειν τὸν πεπλανημένον, cujusmodi alia paganorum præcepta existant, a *Gatakero* ibidem & ad VIII. 59. collecta.

Verf. 20. Γινώσκτω] *Calvinus* legi maluit γινώσκετε, sine ulla codicum auctoritate.

ὁ ἐπισέφους ἀμαρτωλὸν] Hominem talem amplā a DEO præmia expectare jubent Judæi apud *Schærgenium* in Horis Hebraicis pag. 1034. Inter cetera in *Foma* fol. 87. r. dicitur: כל המוכה את הרבים כל המוכה את הרבים. Quicumque multos ad justitiam adducit, per ejus manus non perpetratur peccatum, h. e. hunc DEUS non permittit in peccata illabi.

ἐκ πλάνης ὁδὸς αὐτῶ] Errorem hic ad doctrinam non minus quam vitam referri recte observat *Leonb. Twells* in *Examine Novi Testamenti Græco-Anglicani* Parte I. pag. 131.

σώσει ψυχὴν] Post ψυχὴν codices quidam & versiones addunt αὐτῇ, *animam ejus*, præter rem, cum vel ex re ipsa intelligi, vel etiam indefinite phrasim accipi possit. Frequens alias Sacris Scriptoribus est phrasim, σώζειν ψυχὴν, v. c. *Matth.* X. 39. XVI. 25. nec insueta externis, v. c. *Lysiae* Orat. V. pag. 74. *Ανδοκίδης* δὲ ἔχει τὰ μὲνυσθα παρ' ἡμῶν, σώσας τὴν αὐτῇ ψυχὴν, ἐτέρων διὰ ταῦτα ἀποθανόντων. *Euripidi* *Oreste* v. 627. ἢν ψυχὴν ἐμὴν σώσῃς &c. quos affert *Joannes Henricus Majus* in dissertatione de Pleonasmis Gr. L. in N. F. pag. 44. Hoc tamen inter Sacros & externos illos est discrimen, ut quemadmodum hi per ψυχὴν vitam *naturalem* tantum intelligunt; ita illi ad *beatior*em & futuram respiciant. Hoc sensu *Jacobum* h. l. adhibuisse per se patet.

καὶ καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν] *obteget*, i. e. faciet, ut obtegantur vel condonentur peccata, hominis scilicet emendari, & ad DEUM conversi. *Polybius*, observante *Rapheliō*, similiter πλῆθος ἐλπίδων pag. 563. & τραυμάτων πλῆθος pag. 691. dixit.

PROLEGOMENA IN EPISTOLAM S. PETRI PRIOREM.

S. PETRVM *Simonis* nomine primum, deinde vero a Domino nostro in lingua Syriaca *Κηφᾶν*, i. e. Πέτρον appellatum esse constat ex Joanne Evangelista I. 42. ubi *Lampii* commentarium velim conferri, qui ineptas aliorum etymologias confutat. Confer Cl. *Joannis Alberti* *Glossarium Sacrum* in libros Novi Fœderis pag. 24. A lapide seu *petra* ita vocatum esse, ut vox Syriaca indicat; ita expositio Domini nostri *Matth.* XVI. 18. non obscure data confirmat. Itaque non est, cur in ignorantia vel scurrilibus Judæorum ineptiis confutandis versetur. Illi scilicet ex Hebr. *רשע*, quæ asini primogenitum *Exod.* XIII. 2. 12. significat, derivant in *Toldos Jeschu* pag. 35. & *Nizzachon* *Wagenfeiliano* pag. 240. Telorum Igneorum Satanæ, ridente & indignante merito *Huldrico* in notis ad librum priorem pag. 39.

Vitam & res gestas *Petri* ex veteribus exposuit *Abdias* libro I. *Historiæ Apostolicæ*, in Codice Apocrypho Novi Testamenti ab eruditissimo *Joanne Alberto Fabricio* Parte II. pag. 402. seqq. recognitæ, notisque illustratæ. Ex recentioribus inter Pontificios operam huc contulit *Paulus Æmilius*

lius Sanctorius, Archiepiscopus Vrbinas, in *Actis S. Petri, ex Sacra Scriptura collectis*, quæ Romæ primum edita, jam in *Actis Sanctorum* mense Junio Tomo VII. pag. 2 - 16. recusa exstant. Ibidem Tom. V. ejusdem mensis pag. 398, seqq. de Petro & Paulo, Apostolis, fuscè disseritur, ita quidem, ut Scriptores vitæ utriusque commemorentur, tum vero vitæ anni & martyrii tempus, collatis inter se *Papebrochii* & *Henschenii* sententiis, usque ad pag. 404. exponantur. Sequuntur postea Acta utriusque Græca & Latina ex codice Mediceo, interprete *Jacobo Sirleto* pag. 411 -- 422. porro vero Acta S. Petri, Lino supposita, una cum Analectis ad utrumque Apostolum pertinentibus, usque ad pag. 477. Adde, quæ de vita & martyrio Petri in iisdem Actis mense Januario ad d. XXIX. & de martyrii ac sepulturæ loco ab *Aringbio* in Roma subterranea lib. II. cap. 5. traduntur. Præter hæc conferes inprimis *Guilelmum Caveum* in *Vitis Apostolorum*, *Carolus Stengelium* in commentario *Rerum Augustanarum*, & *Tillemontium* in *Memoriis Historiæ Ecclesiasticæ*; ex nostratibus autem *B. Ægidium Strauchium* in dissertatione singulari de Vita Petri, quæ a *Th. Crenio* in *Fasce V. Exercitationum* num. XII. recusa est, & *B. Thomam Ittigium* in *Selectis Capitibus Historiæ Ecclesiasticæ* Sec. I. pag. 438. seq. De locis, quos adiit Apostolus, ex veterum monumentis exponit *Fabricius* noster in *Luce Evangelii* salutari, toti Orbi exoriente, cap. V. pag. 97. seqq. Num Romæ etiam versatus sit, non æque constat, sed adhuc disputatur. Qui rem ex *Papia*, *Ignatio*, *Cajo*, *Irenæo*, *Origène*, *Lactantio*, *Eusebio*, *Epiphania* & aliis, non inter Pontificios solum, sed Protestantes etiam, affirmant, eos recitat *Fabricius* loc. cit. p. 97. & *Ittigius* loc. cit. pag. 226. seqq. qui nec eos omittit, qui negant, ipse interim affirmantibus adstipulatus. His nuper etiam accessit *Hyacinthus Gimmæ* in *Idea historiæ literariæ Italiæ* Tomo I. pag. 83. seqq. *Henricus Valesius* ad *Eusebii Historiam Ecclesiasticam* pag. 33. nihil, ait, in tota historia Ecclesiast. illustrius, nihil certius, nihil testatius, quam adventum Petri in urbem Romam esse. Convenientiam factorum & fatorum *Petri* & *Pauli* nuper edisseruit *Rev. Henricus Sebarbau* in *Observationibus Sacris*, Lubecæ 1731. editis, p. 86 - 113.

Epistolam hanc a *Petro* scriptam esse, nemo est, qui dubitarit. *Walonem* vero *Messalinum*, i. e. *Salmasium*, de Episcopis & Presbyteris pag. 14. hanc solam genuinam esse, præter rem existimare, in *Prolegomenis* ad posteriorem ostendemus.

Ad quos exarata sit, disputatur. Alii enim ad Ex-Judæos, alii ad Ex-Gentiles, alii ad utrosque spectare adfirmant. De hoc momento ad comma primum cap. I. plura dicemus.

Tempus scriptionis non minus obscurum est. Jam sub Claudio datam putat *Grotius* ad II. 13. sed *A. C.* 54. atque adeo *Neronis* anno primo *Henricus Dodwellus* *Dissertatione* I. *Cyprianica* §. 5. *Lightfootus* plane reducit ad Annum Christum 65. sed præplacet mihi media sententia, quæ epistolam hanc

refert ad Annum Christi LXI. Neronis VII. Habes verba *Fabricii* nostri ex Bibliotheca Græca lib. IV. cap. 5. §. 8. pag. 164. Eadem est *Joannis Millii* sententia in Prolegomenis §. 59. Cum vero ille eo præcipue nitatur, quod *Romæ*, quam per *Babylonem*, V. 13. memoratam, indicari putat, scripta sit, huic argumento non multum tribui posse existimem. Per eam enim Romam intelligi vix posse, ex iis patebit, quæ ad locum illum dicemus. Ponam porro, Petrum Romæ fuisse, quod in gratiam antiquitatis fere consentientis, negare nolim; desunt tamen indicia, quibus constare possit, quo tandem tempore ibi degerit.

Stili Petrini rationem edisserit Celeb. *Joannes Conradus Schwarzius* in de Solæcisimis Discipulorum JESV Christi antiquatis pag. 54. Petrum, ait, sanguineum fuisse & cholicum, idque documentis nonnullis ex vita ejus allatis firmare instituit, tandemque subjungit, *bac natura qui sint, eos ad exprimenda cogitata sua cumprimis esse idoneos, ut coherentia quædam & elegantia scripturæ* expectari possit. Cave tamen, alio hæc sensu accipias, quam quod Spiritus Sanctus sese ad genium & indolem Scriptorum Sacrorum, salvo interim ductu suo liberrimo, accommodarit. Hinc enim diversam scribendi rationem repetendam esse alii monuerunt. *Hebraice* scriptam, a Marco autem Græce conversam esse, unus, ni fallor, *Baronius* fine veri specie opinatur in Annalibus ad A. C. XLV. n. 29.

Alia præter binas epistolas ab Apostolo scripta esse, nominatim *Evangelium, Apocalypsin, Liturgiam, Prædicationem* &c. sunt, qui contendunt. Vide, quæ hanc in rem *Fabricius* noster commentatus est in Codice Apocrypho Novi Testamenti suis locis. Ignorantiam suam prodit auctor Nizzachon Wagenseiliani pag. 240. Telorum Igneorum Satanæ, hæc tradens: *Scriptum in libro Simonis Cephe, sive Petri, JESVM dixisse Petro onagro*; Satanæ id fedulo agit, studetque, ut te occidat: verum ego, Jesus, Deum precabor, ne vitæ dies tibi imminuat. Ibidem pag. 247. aliquod Petri dictum de dubia credentium salute, tanquam inter Christianos frequentatum, adfertur, cujus nec vola nec vestigium in epistolis ejus exstat, quæ potius eidem adversantur.

Interpretes epistolarum Petri tum generales, tum speciales *Schwindelius* in Bibliotheca Pastoralis recenset. Illis nuper accessit Rev. *Hieronymi van Alphen*, Theologi Ultrajectini, commentarius Belgicus in epistolam priorem, Ultrajecti 1734. 4. editus, antea vero *Dominici Goltzii*, Amstelod. 1721. 4. recus. Locos earum aliquot illustrat M. *Adamus Lebrecht Mullerus* in libro vernaculo, quem *Theologiam Petri Anti-Pontificiam* inscripsit, 1731. 8vo.

CAPVT I.

Vers. 8. Πέτρος, ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ] Vide Prolegomena nostra.

ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις διασπορᾶς Πόντος, Γαλατίας, κ. 7. λ.] Accipe ad hæc *Salmasii* verba de Lingua Hellenistica pag. 221. Generaliter loquendo unica erat *Judæorum* διασπορά, qua per totum orbem inter Gentes dispersi agitabant. Hæc est διασπορά Ἑλλήνων, quam vocavit *Joannes* (VII. 35.) Ceterum, ut orbis secatur in partes plures ac provincias; ita διασπορά illa universalis dividitur in totidem minores διασπορὰς, quot sunt orbis partes & provinciae. Hinc διασπορά Πόντος, Γαλατίας, Ἀσίας *Petro*, quod idem est, ac si dixisset, χώρας Πόντος, Γαλατίας, Ἀσίας, & ita de ceteris, quæ ibi sequuntur. Non igitur illa proprie *Asiana* diaspora *Judæorum*, ad quam scripsit epistolam suam Catholicam *Petrus*. Sed pars fuit universalis, ex illis regionibus constans, quæ ibi enumerantur. Diaspora autem illa *Judæorum*, ne quis erret, non exulum fuit, sed colonorum, nec coacta, sed voluntaria. Adde eundem de Funere Linguae Hellenist. pag. 101. item in Apparatu de Primatu Pontificis pag. 19. & 45. & in Responsione ad *Miltonum* p. 285. Ex his inter cetera intelligis, *Salmasium* hanc epistolam ad conversos *Judæos* retulisse. Atque hæc est plerorumque sententia, quos enumerare longum foret. Vide inprimis *Joannis Braunii* Selecta Sacra pag. 156. seq. & *Virringam* ad *Jes.* XI. 11. pag. 355. Alii ad Ex-Gentiles exaratam contendunt. Inter hos ex veteribus est *Junilius*, lib. I. de Partibus Divinæ Legis cap. 6. ubi eam epistolam ad Gentes inscribit, ex nostratibus *B. Lutherus*, *Osiander* & *Winckelmannus*, a *Calovio* in Bibliis Illustratis ad h. l. allati. In has partes nuper discessit *Jos. Hallettus*, Anglus, in dissertatione de auctore & lingua originali epistolæ ad Hebræos, quam Latinam subjunxit Volumini III. Curarum. Vide ibi pag. 822. seqq. Denique alii medios se præstant, literasque has ad Ex-Judæos pariter & Ex-Gentiles scriptas existimant. Inter hos video ex nostratibus *B. Gerhardum* esse, ex Pontificiis vero *Estium*, & *Michaëlem Mauduit* in dissertatione singulari, quam in ejus Analysis epistolarum Apostolicarum, gallice edita, Tomo II. pag. 658. seqq. legis, nec minus Anonymum in Bibliotheca Lubecensi Vol. X. pag. 263. Atque in hac sententia & ego acquiesco. Sunt enim quædam in hac epistola, quæ tantum in Ex-Gentiles cadunt, v. c. II. 10. οἱ ποτε ἔλαος, νῦν δὲ λαός Θεοῦ, οἱ ἐκ ἡλεημένων, νῦν δὲ ἐκκληθέντες. Hoc *Hosæ* oraculo *S. Paulus Rom.* IX. 25. utitur, ut probet non tantum ex Judæis, sed & ex Gentilibus quosdam ad Christum esse vocatos. Similiter cap. IV. 3. illi, ad quos scribit Apostolus, τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν perfecisse, & speciatim ἀθεμίτοις εἰδωλαλατρείαις indulgisse dicuntur. Omittō alia ab *Halletto* allata. Sunt vero quædam,

quæ ad Ex-Judæos referri oportet. Ita I. 18. liberatos esse ait ἐν ματαίᾳ ἀναστροφῇ πατροπαράδοτῃ. Jam nemo ignorat, Judæorum hoc vitium præcipuum fuisse, ut ad Patrum traditiones provocarent. Vide *Matth.* XV. 2. 3. *Marc.* VII. 3. 8. 9. *Galat.* I. 14. &c. Quando III. 6. sceminæ Christianæ filiaē Sara adpellantur, verisimile fit, id in Ex-Judæarum, quibus Sara inprimis in pretio erat, gratiam fieri. Non obverti nobis potest vox διασπορῆς, quod illa ad Judæorum exilium proprie pertineat, ceu vel ex *Jac.* I. 1. constet. Recte enim docuit *Salmasius* loc. cit. διασπορὰν non exilium coactum, sed coloniam voluntariam significare. Ideo, inquit idem pag. 212. Apostoli, ne quis διασπορὰν illam Judæorum de dissipatione ac disjectione gentis acciperet, per fugam & exilia procurata, non Ἰσραὴλιν διασπορὰν eam nominarunt, sed Ἑλλήνων & aliarum regionum, in quibus ita sparsi debebant Judæi, ut non exules aut relegati in iis censerentur, sed coloni & cives, & eodem jure cum originalibus eorum locorum civibus fruenter. Quod fere semper in omnibus, quas circa ea tempora habitandas elegerunt, civitatibus eos habuisse constat. Commode etiam pag. 223. observat, Noachidarum familias, varia orbis loca petentes, a τοῖς LXX. *Genes.* XI. 4. dici: διασπαρῆναι εἰς πρόσωπον πάσης τῆς γῆς. Illam vero secessionem & migrationem voluntariam exilii, sive ἐξορισμῶς nomine nunquam appellaris. Porro διασπαρῆναι est varia per loca spargi. Ut in agro ferendo διασπορὰ fit seminum, quæ per totum agrum vage ac sparsim jactantur; ita & populorum, dum sparguntur per varias orbis partes, quas incolendas accipiunt, aut occupant. Ex his consequitur, non minus de Ex-Gentilibus, quam Ex-Judæis, per varios orbis locos disperfis, & Christi nomen profitentibus, hanc διασπορὰν accipi posse. Ita *Job.* XII. 52. illi, qui aliquando ex Gentilibus ad Christum perducendi erant, vocantur τέκνα τῆ Θεᾶς, τὰ διεισχωρησμένα. Præterea nec fraudi nobis est vox παρεπιδήμιοι, quæ plerisque ideo h. l. ab Apostolo adhibita videtur de Judæis respectu provinciarum, in quas delati vel ejecti fuerint. Hoc enim nomine ideo potius appellari videntur, quod ad cætum Christi, a quo olim alieni fuerant, accesserint. Id patet ex addita voce ἐκλεκτοῖς.

Neque denique objici potest, *Jacobum* Apostolum I. 1. iidem διασπορῆς mentionem facere, quando ad Ex-Judæos scribit. Ille enim eodem loco ταῖς δώδεκα φυλαῖς commemorat, atque hoc modo διασπορὰν artioribus terminis definit; contra vero *Petrus* ἐκλεκτοὶ καὶ παρεπιδήμιοι appellat, & sic subindicat, se ad omnes eos scribere, qui ad Christum sive ex Judæis sive ex Gentilibus accesserint, & in variis Orbis locis commorentur. Verbo dicam: *Petrus* utramque epistolam illis inscripsit, quos olim vel Judæos vel Gentiles docuerat, dum varias Orbis regiones obiret. Quamvis enim Judæorum inprimis rationem in Evangelii præconio haberet, (vide *Galat.* II. 7. & adde *Spanhemium* Tomo II. Operum pag. 342. ac *Bertramum* in *Lucubrationibus* *Franckenthalensibus* cap. IX. pag. 135. seqq. Tomi I. *Thesauri* librorum *Creniani*.) non magis tamen *Petrus* Gentiles, inter

inter quos Iudæi degebant, neglexisse censendus est, quam Paulus neglexit Judæos, quare hic quidem de Gentilibus potissimum convertendis laboraret, *Galat. II. 7.* Cave interim, existimes, ex hac sententia perire argumentum, quod ad epistolam ad Hebræos Paulo vindicandam ex 2 *Pet. III. 15. 16.* peritur. Cum enim Petri epistolæ ad Ex-Judæos non minus, quam ad Ex-Gentiles exaratae sint, nihil obstat, quo minus Petrum credamus illam ad Hebræos epistolam h. l. appellare, ideo, quod illud, de quo ibi agitur, argumentum in eadem illa ad Hebræos epistola, a Paulo tractetur.

διασπορὰς Πόντου, Γαλατίας κ. 7. λ.] In his aliisque Orbis regionibus & provinciis Petrum salutaris doctrinae præconem egisse veteres testantur, quorum testimonia recitat *Joannes Albertus Fabricius* in Luce Evangelii salutari toti Orbi exoriente pag. 95. seqq. Has Imperii Romani provincias fuisse ostendit *Emanuel Schelstratenus* Parte I. Antiquitat. Illustrat. p. 36.

Verf. 2. Κατὰ πρόγνωσιν Θεῶ πατρὸς κ. 7. λ.] Comma hoc egregium habet testimonium pro SS. Trinitate, ex quo præterea intelligitur, quod beneficium singulis personis in opère salutis acceptum ferri debeat. Πρόγνωσις est *præscientia*, sive *prænotio*, quæ *electioni*, v. i. per vocem ἐκλεκτοῖς indicatæ, prævia est in mente divina, accurate perspicienti, quinam in posterum consilium divinum de salute sua sint vere amplexuri. Vide, quæ scripsimus ad *Rom. VIII. 29.* Itaque *Erasmus* per *præfnitionem*, *Lyranus* per *prædestinationem*, *Estius* per *prædilectionem*, seu, quod idem ait, *providentiam*, aut *benignam ordinationem* minus recte converterunt. Nec rectius Interpretes Galli Montenses *preordinationem* reddunt, quorum causa in continuata Defensione illius versionis pag. 60. infelicitè agitur. Provocatur ibi ad codicem *Stephani* unum, qui legat *πρόθεσιν*. Sed hic tot aliis opponi non potest. Porro *πρόθεσις* divina a *πρόγνώσει* tanquam antecedens a consequente in negotio salutis diserte distinguitur *Rom. VIII. 28. 29.* nec potest non distingui, cum illa *consilium* Dei, hæc vero *præscientiam* Dei de consilio illo, ab hominibus recipiendo, inferat.

ἐν ἁγιασμῷ Πνεύματος] *B. Lutherus* rectè & linguæ Germanicæ convenienter convertit durch, per *sanctificationem*, pro quo *Trillerus* in der Untersuchunges des Verter Neuen Testaments p. 23. mavult in. Sed vide tu *Schrandii* Vindicias vernaculas illi oppositas p. 62.

εἰς ὑπακοήν] in *obedientiam*, ut scilicet finis indicetur, ad quem sanctificatio Spiritus Sancti tendat. Itaque nolim cum *Erasmio Schmidio* & *Beza* τὸ εἰς per præposi tionem per interpretari. Ὑπακοή vero hic idem est, quod πίσις, ut *Rom. XVI. 19.* ubi vide quæ scripsimus. Ita v. 14. credentes τέκνα ὑπακοῆς appellantur. De fide heic sermonem esse, patet ex proxi-

me sequente phrasi: καὶ ἅντισμόν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Sicut enim per sanguinem illum *expiatio* hominum inferitur, ita per ἅντισμόν, *adsperisionem*, indicatur ejusdem *adplicatio*, quæ non nisi per fidem fieri potest. Nihil igitur agit *Georgius Bullus*, quando in Harmonia Apostolica cap. II. §. 5. ex h. l. probare conatur, quod Justificatio sequatur sanctificationem, cum Sanctificatio Spiritus in obedientiam heic adsperioni sanguinis Jesu Christi præmittatur. Si sanctificatio Spiritus phrasi Scripturæ ad pietatem & bona opera restringeretur, habuisset fortasse, cur ita sentiret. Jam vero illa ad omnia ea pertinet, quæ ad hominem Christo vindicandum requiruntur. Recte proinde Anonymus Anglicus in hanc παρερμηνείαν animadvertit, cui *Bullus* in Examine Censuræ p. 18. Operum, Londini 1703. junctim in folii forma editorum, satisfacere frustra conatur, quemadmodum & *Joannes Ernestus Gravius* sententiæ ejus non consulit, Petrinum hunc locum cum illo *Exodi* XXIV. 4-8. comparans, & ad illum respexisse Apostolum opinatus. Quemadmodum igitur, inquit, *Moses sanguinem fæderis, per sacrificium icti, non resperxit in populum ad emendationem carnis, nisi postquam is obedientiam pollicitus erat; ita & nos non possumus esse ἐρραντισμένοι τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς* adsperfi corda a conscientia mala, *Hebr.* X. 22. nec sanguis Christi, qui per Spiritum æternum semetipsum obtulit Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis *Hebr.* IX. 14. nisi prius firmiter in corde proponamus, & ore promittamus obedientiam, legibus a Christo latis præstandam. Hæc quidem cordato lectori judicanda secure permitto.

Verf. 3. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν] Comma hoc una cum duobus sequentibus explicatur a B. *Joanne Oleario* in singulari disputatione de *Regeneratione*, Lipsiæ 1689. & a D. *Joachimo Langio* in disputatione de *Regeneratione* ad spem vivam vitæ æternæ, Halæ 1711.

ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ] h. e. *Deus*, qui est *Pater Domini nostri*, ut τὸ καὶ explanandi vim habeat, ut sæpe alias. Confer *Rom.* XV. 6. & loca alia in Bibliotheca Bremensi Class. V. p. 472. allata.

εἰς ἐλπίδα ζωῶν] *Vnus Stephani* codex pro ζωῶν legit ζωῆς, quam vocem *Syras* quoque & *Hieronymus* expresserunt. Enimvero Apostolus non de spe vitæ æternæ præcise hic loquitur, quam v. 4. demum tanquam finem spei vivæ commemorat, sed de interiore spei illius, resurrectioni Christi viventis innixæ, conditione nominatim veritate & efficacia. *Evangelinus Schmidius* recte ζωῶν per veram & certam explicat. Similiter *Paulus* θυσιᾶν ζωῶν *Rom.* XII. 1. *Petrus* vero II. 5. λείπεις ζῶντας appellat. *Sophoclem* ζώσας συμφορὰς eas dicere, quæ sint ἐνεργεστέαι, ἀσφαλῆς & αἰδιόπρωτοι, ab aliis est annotatum. Neque præter rem Apostolus spem credentium

tium *vivam* appellat, sed eo potius consilio, ut insignis ejus prærogativa præ ea, qua homines seculares crebro non magis duci quam falli consueverunt, innuatur. Ita *Ælianus* Var. Histor. XIII. 29. ἐλπίδας ἐγρηγορότων ἀνθρώπων ὀνείρας, *spes hominum vigilantium somnia* appellat, & ex *Platonis* quidem, ad quem provocat, sententia, quamvis eam *Diogenes Laërtius* V. 18. *Aristoteli*, *Stobæus* vero Serm. 109. *Pindaro* tribuat. Confer *Colomesii* Opuscula pag. 233. & *Bouhoursii* Pensées Ingenieuses pag. 141. Et vel sic tamen spei tantum pagani tribuebant, ut *Bias* interrogatus, τί γλυκὺ ἀνθρώποις; quid jucundum accidat hominibus? responderit: ἐλπίς. Vide *Laërtium* I. §. 87. ibique *Menagium* pag. 51. qui Philosophos *Elpisticos* ideo appellatos esse scribit, quod summum bonum in spe collocarent. Alia veterum de commodis, ex spe in homines redundantibus, dicta recitat *Picinellus* pag. 747.

Verf. 4. Εἰς κληρονομίαν ἀφθαρτον καὶ αἰώνιον καὶ ἀμάραντον] Alludi hic ad coronas, victoribus olim adsignatas, easque longe deterioris conditionis, per se patet. Compara interim *Cornelii Adami* Observationes Theologico-Philologicas pag. 436. seq. *Jacobi Lydii* Agonistica Sacra cap. XLV. p. 171. & *J. C. Dieterici* Antiquitates Biblicas Novi Testamenti pag. 84.

ἀμάραντον] non marcescentem, vel arescentem, in oppositione ad coronas victorum, ex floribus vel herbis cito marcescentibus contextas. Vide *Dietericum* loc. cit. ubi etiam contendit ad *amarantum* florem speciatim respici. Atque hoc placet quoque *Cornelio Adami* loc. cit. *Malim* tamen, inquit, alludi ad *amarantum*, nitorem gratiamque suam diu servantem (oppositione facta contra coronas, ex floribus cito marcescentibus & flaccescentibus confectas, quales coronæ ἡμιμάραντοι, semimarcidæ vocantur a *Luciano* (Tomo II. *Toxari* pag. 41.) quam ob causam coronis adhiberi solebat. Confer *Grozium*, & ex nostratibus *J. H. Vrsinum* in *Analect.* S. Tom. I. pag. 413. *Columella*, inquit, vocat immortales *amarantos*, qua de causa Deos coronant illis, *Plinius* XXI. 25. creditumque gloriam consequi eo flore coronatos. *Athenæus* XV. 11. *Senes* aquilinæ senectæ, vegetos puta & sanos, *Ægyptii* *amaranto* coronabant. Hoc quidem loco existimem coronam hanc ἀμάραντον appellari, tanquam non marcescentem, quo sensu & antea ἀφθαρτος vocatur, sine respectu ad *amarantum*, quod floris genus ipsum nomen suum κατ' ἐξοχήν ex eo accepit, quod est ἀμάραντος, seu non marcescit. Quod vero ad ἀμαράντινον i *Per.* V. 4. spectat, ipsa vocis terminatio ostendit, eo loco *amarantum* florem spectari. Conf. quæ ibi dicemus.

τετηρημένον ἐν ἔσχατοις] *Judæi* quoque vitam æternam hereditatem possessionis cælestis appellant. Lege loca apud *Schætzgenium* in *Horis* Hebraicis pag. 1036.

εἰς ἡμᾶς] Sic *Curcellæus* & editiones pleræque recentiores, antiquiores autem v. c. *Aldin. Froben.* editt. 2. priores *Roberti Stephani* & *Colinæi* habent εἰς ὑμᾶς, quam lectionem amplexi sunt *Beza* in editione quarta, *Erasmus Schmi- dius*, auctor editionis *Græco-Anglicanæ*, & nuper admodum Cl. *Joannes Albertus Bengelius*. Confirmatur eadem a variis Codicibus MStis, quos idem æque ac *Millius* attulit, & a versionibus *Vulg.* & *Syr.* B. *Lutherus* in versione sua duas has voces prorsus omisit, quod casu quodam accidisse existimo. Malim equidem legere εἰς ὑμᾶς. Postquam enim Apostolus v. 3. per κοινοποιῶν dixerat ὁ ἀναγενήσας ἡμᾶς, spemque vivam credentibus communem fecerat, jam v. 4. spei illius objectum præcipuum, vitam æternam, illis, ad quos scribebat, non sine emphasi propriam facit, ut eo fortius illos ad sustinendas præsentēs, quibus premebantur, calamitates excitaret. Propterea eosdem v. 6. diserte adloquitur: ἐν ᾧ ἀγαλλιάσθε, quæ phrasis itidem evincit, Apostolum proxime ante per εἰς ὑμᾶς sermonem suum ad eosdem propius convertisse.

Verf. 5. Τὰς ἐν δυνάμει Θεοῦ Φερεσμένas] qui virtute Dei custodimini. B. *Lutherus*: aus Gottes Macht, & sensui & linguæ nostræ convenienter, quamvis *Trillerus* loc. cit. malit in der Kraft Gottes, contra quem leges *Schænzlandium* pag. 65. De verbo Φερεῖν lege *Curas* has ad *Galat.* III. 23.

εἰς σωτηρίαν ἐπομένην ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ] καιρὸς ἔσχατος, tempus adventus Domini ultimi ad iudicium infert, quod ἐσχάτη ἡμέρα vocatur *Job.* VI. 39. & XI. 24. Sermo enim est de salute æterna fidelium eo tempore plenissimè manifestanda & conferenda. De hac *Paulus Coloss.* III. 4. ὅταν ὁ Χριστὸς Φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς Φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. Nolim igitur καιρὸν illum accipere de toto tempore Oeconomiae Novi Testamenti, in quo salus & per gradus revelata sit, & porro revelanda, quæ F. A. *Lampii* est sententia in *Exercitat.* XII. ad *Psalm.* XLV. pag. 576. Quamvis enim in ea nihil sit absurdi, non tamen video, quomodo illa cū scopo Apostoli conciliari possit. Scopus enim Apostoli est, credentes excitare ad calamitates præsentis seculi hoc constantius perferendas, quo certior sit futuræ gloriæ expectatio. Confer v. 6. Taceo, dici non posse, salutem illam æternam (de ea enim heic sermo est) dici non posse per gradus sub Novo Testamento revelatam, aut porro revelandam, cum & Dominus noster & Apostoli de ea abunde & plenissime sint testati, ut testator fieri non possit.

Verf. 6. Ἐν ᾧ ἀγαλλιάσθε] ἀγαλλιάσθε Codex quidam legit, & sic *Origenes* in *Protreptico*; sicut & de tempore futuro interpretati sunt *Vulg.* & *Syrus*, non inepte quidem, quia τὸ ἐν ᾧ ad antecedens καιρῷ ἐσχάτῳ retulerunt, quo sensu *Oecumenius* formam verbi præsentis h. l. tanquam futuri monet

monet accipiendam. Alii tamen τὸ ἐν ᾧ, cum *Erasmo Schmidio* tanquam in neutro genere positum interpretantur, qua in re, qua de re; rectius, si quid video, ut nempe bona illa, & speciatim expectatio vitæ beatioris indicentur, quibus etiam in hac vita calamitates suas levare possint. Confer 2 *Corinth. IV. 17*. Plena phrasis foret ἐν ᾧ χεῖματι, quam vocem sæpe omitti *Lamb. Bos de Ellipsi Gr. L.* ostendit.

Verf. 7. ἵνα τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως] ut exploramentum fidei vestræ &c. Hanc enim vocis δοκίμιον notionem esse ostendisse me puto ad *Jac. I. v. 3*. Sensus est, ut exploratio fidei vestræ per calamitates multo illustrior esse videatur exploratione (hanc enim vocem tanquam ἀπὸ κοινῆς repetendam esse recte vidit *Erasmus Schmidius*) auri, quæ fit per ignem. Ex quo simul ratione sensus consequitur, fidem ipsam ita exploratam, & explorationem sustinentem auro, igne explorato, nobiliorem esse, & ut talem conspici.

διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζόμενος] Hac comparatione externi quoque de variis capitibus utuntur v. c. *Seneca* de Providentia cap. V. *Ignis aurum probat, miseria fortes viros.* Aliorum dicta similia attulit *Rev. Raphelius* in Annotationibus Polybianis pag. 700. In his est illud *Isocratis* ad Demonicum: τὸ μὲν χρυσίον ἐν τῷ πυρὶ δοκιμάζομεν, τὰς δὲ φίλας ἐν ταῖς ἀτυχίαις διαγινώσκομεν. *Polybius* pag. 1140. τὴν ἐκ πυρὸς εἰσακτον appellat, quod hic δοκίμιον vocatur.

εὐρεθῇ εἰς ἔπαινον] Sic *Polybius* pag. 231. πολλὰ μὲν εὖροι γις εἰς τῆτο. Argumentum ipsum exponit *B. Martinus Chladenius* in dissertatione singulari ad h. l. de fidei probatione divina, Wittebergæ 1720.

Verf. 8. Ὁν ἔκ εἰδότες ἀγαπᾶτε] *Beza* pro εἰδότες mavult ἰδόντες, quod præter aliquot Codices exprimunt etiam *Vulg. & Syr.* Nolim tamen a receptiore lectione recedere, quæ, observante *Bengelio*, vel ex corrupta lectione ἰδόντες, quæ in *Vffenbachiano* codice clare legitur, vel ex sequenti phrasi μὴ ὁρῶντες, nata est. Vox εἰδότες vel de conspectu oculari accipi possit, ut idem sit, quod ἰδόντες, vel, si hujus significatus exemplum non detur, de cognitione salutari intelligi, ut sensus sit: quem, antea cognitum non habentes, nunc diligitis. Sic mox sequitur ἄρτι.. Alias *Xenophon*, ceu observatum est *Raphelio* p. 335. in *Cyropædia* pag. 2. ὁρᾶν & ἰδεῖν eodem sensu conjungit, vocem vero εἰδότες ab utraque illa distinguit his verbis: τὰς δὲ εἰδ' ἐωρακότας πῶποτε αὐτὸν, τὰς δὲ καὶ εὖ εἰδότας, ὅτι εἰδ' αὖν ἰδοίεν, partim, qui nunquam ipsum viderant, partim denique certo quum scirent, se ipsum non visuros, nibilo tamen minus ei obtemperandum putabant. Similia *Herodoti*, ἰδεῖν & εἰδέναι eadem ratione distinguuntis, loca habes apud eundem pag. 651. Annotationum *Xenophontearum*, eadem opera observantem, phrasin, ἔκ εἰδότες, ex more Græcæ Linguæ idem esse, ac si Latine dicas: quamvis non videritis.

εἰς ὃν, ἀρετὴ μὴ ὀρῶντες, πιστεύοντες δέ] Ita recte hæc interpunxit *Erasmus Schmidius*, ut τὸ, εἰς ὃν, ad vocem πιστεύοντες referatur, hoc sensu: *in quem, quamvis nunc non videntes, creditis tamen & gaudetis &c.* *Polycarpus* §. 1. epistolæ suæ legit, εἰς ὃν ἰδόντες πιστεύετε, πιστεύοντες δὲ ἀγαλλιᾶσθε, omillis reliquis, non improbane *Millio* in Prolegom. §. 285.

Verf. 9. Κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίσεως ὑμῶν] Τέλος alii per *finem*, alii per *mercedem* interpretantur. Inter posteriores sunt *Beza*, *Grotius*, *Heinsius*, *Pfochenius* de L. Gr N. T. puritate Sect. 122. *Carolus le Cenc* in Tentamine novæ versionis pag. 627. & nuper diligentissimus *Joannes Alberti* p. 454. Observationum, hoc inprimis argumento usus, quod κομιζεσθαι de mercede reportanda fere usurpatur. Vide infra V. 4. & 2 epist. II. 13. & *Arrian*. V. cap. 27. pag. 231. τὰ ἄθλα τῶν πόνων κεκομισμένοι. Ab altera parte *finis* significatum præferunt plerique, & inter hos *Gatakerus* de Stilo Novi Instrumenti c. XLIII. pag. 256. Nusquam, inquit ille, in sacra pagina reperio mercedem fidei dictam vitam æternam. Ego proinde finem retinuerim, finis utique nomine id intelligendo, ad quod fides perducit: sicut ad Rom. VI. 21. finis peccati mors dicitur, quia ad mortem perducit; v. 22. finis vitæ pie transactæ vita æterna, quia eo tandem pertingit; quæ tamen non merces, sed χάρισμα θεῷ. - - Nec minus quadrabit, τὸ τέλος finem simpliciter reddere, quia κομιζόμενοι, reportantes, præcesserat, quam τὴν ἐλπίδα, spem ad Coloss. 1. 5. quia ἀποκειμένην, sepositam ibi sequatur. Hanc sententiam & mihi præplacere non diffiteor. Apostolus ideo salutem æternam finem fidei appellasse videtur, quod fides illuctendar, quod eam, qui ad finem perseveret, adsequatur (Matth. X. 22.) quod denique ἐν ἐσχάτῳ καιρῷ plenissime conferatur. Porro salutem, quam hic appellat, v. 13. ἐπιφερομένην χάριν, gratiam oblatam, seu conferendam vocat. Accedit & illud, quod vox τέλος in mercedis notione nusquam in N. T. adhibeatur, quæ ab altera parte finem sæpe significat. Ita Petrus I. IV. 7. πάντων δὲ τὸ τέλος ἤγγικε, & v. 17. εἰ δὲ πρῶτον ἀφ' ἡμῶν, τί τὸ τέλος τῶν ἀπειθόντων τῷ θεῷ Θεῷ εὐαγγελίῳ; *Hebr.* VI. 8. ἥς τὸ τέλος εἰς καὺσιν. Externi Scriptores summum bonum, ad quod scilicet tendere oporteat, similiter appellant. *Cicero* Academ. Quæst. I. 5. & *Finium* I. 12. τέλος vertit extremum rerum expectandarum & finem bonorum, Apud *Pindarum* Olymp. .v. 81. 82. similem nostræ phrasin invenio

Δόρυκλος δὲ τέλος

Πυγμαῖς φέρε, Τίρυνθα ναίων πόλιν.

Doryclus vero finem

Pugilatus tuit, *Tirynthem* incolens urbem.

Quod hic τέλος πυγμῆς φέρει dicitur, id Petro est, τέλος πίσεως κομιζέσθαι. Verbum κομιζέσθαι non solum de mercede reportata, sed & de victoria dici, patet ex *Demosthenis Philippica* de Pace pag. 152. edit. Dounæi. Νῦν γὰρ, inquit, Θεβαίους πρὸς μὲν τὸ τὴν χώραν κεκομίδαι κάλλιστα πέπρακται, πρὸς δὲ τιμὴν καὶ δόξαν αἰχίσια. Nunc enim Thebanis ad obtinendos fines suos & agrum recuperandum res acta est optime: Honoris autem dignitatisque intuitu turpissime.

σωτηρίαν ψυχῶν] salutem æternam h. l. indicari neminem novi, qui dubitarit, præter Cl. Joannem Georgium Schellbornium. Hic enim in Bibliotheca Bremensi Class. IV. pag. 783. seq. per eam Christum, per metonymiam effectus pro causa efficiente, indicari existimat. Hunc ait σωτήριον θεῶν Luc. II. 30. αἰτίον σωτηρίας αἰώνις Hebr. V. 9. & ἀρχηγὸν τῆς πίσεως. II. 10. dici. Similiter Christum fidei finem & scopum vocari h. l. putat, in quem V. T. fidelium spes omnis ac desiderium ardens collimaverit: hunc jam obtinuisse novi Fæderis cives, cum de priscis fidelibus Paulus scripserit, ἐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν Hebr. XI. 9. Argumenta sententiæ hæc habet. Apostolus in præsentī non in futuro loquitur, commate vero decimo & sequentibus veterum desiderium, quo adventui Messiae inhiarint, exponit, cujus vestigia tum alias, tum *Psal. XIV. 6.* existent: τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ σωτήριον τῷ Ἰσραὴλ; imo v. 11. Prophetas ait scrutatos esse tempora Messiae, quod factum ab illis sit vel vaticinando de illius adventu, vel adventum hunc exoptando, vel denique illius temporis momenta & circumstantias monstrando. Addit denique vir doctus pag. 786. fortasse etiam per σωτηρίαν τῶν ψυχῶν intelligi posse benedictum redemptionis opus, quo salus nostra nobis restituta sit, quodque jam perfectum & consummatum esse Novi Testamenti fideles gaudere poterant. Enimvero non de Christo, salutis auctore, sed de salute æterna, per ipsum parta, loqui Apostolum ex antecedentibus apparet. Commate enim quinto prædicat σωτηρίαν, ultimis temporibus revelandam, & quidem ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ, v. 7. quæ non potest non de ultimo ejus adventu accipi, cum alioquin Christus fidelibus jam esset revelatus. Confer *Coloss. III. 3. 4.* De hac salute eos ait lætari, tanquam certissime suo tempore reportanda v. 9. Nec obstat, quod κομιζόμενοι, non autem κομισόμενοι, dicantur. Constat enim, Scriptores Sacros de re futura tanquam de præsentibus loqui, certitudinem rei significaturos. Ita v. 13. eadem salus in præsentī vocatur ἐπιφερομένη χάρις, gratia, quæ offertur, seu confertur, i. e. quæ offeretur, cum addita phrasis, ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ, satis ostendat, de futuro esse sermonem. Præterea Christum τέλος πίσεως, seu finem fidei appellari non posse puto, qui ejus potius sit objectum. Sic v. 8. εἰς ὃν πιστεύοντες. Christus potius est *Legis finis*. Paulus *Rom. X. 4.* τέλος γὰρ νόμος Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πισεύοντι. Christus σωτήριον τῷ Θεῷ & σωτήριον τῷ Ἰσραὴλ appellatur, nusquam

quam vero σωτηρία τῶν ψυχῶν. Apostolus v. 10. seqq. non tam de desiderio, quo fideles Veteris Testamenti in venturum Messiam ferebantur, quam de Prophetarum vaticiniis, ad Christum pertinentibus, exponit, & quidem talibus, quæ non ad adventum ejus, sed ad παθήματα εἰς Χριστὸν καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας spectent. Ea igitur vult, quæ Christum hinc passurum, hinc gloria ornandum, præsignificarint: hoc utique consilio, ut fideles Novi Testamenti intelligerent, idem sibi eventurum, ut calamitates præsentis sæculi ab illustri vitæ æternæ gloria exciperentur. Ita infra V. 1. se vocat μάστιγα τῶν τῷ Χριστῷ παθημάτων, καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύψεως δόξης κοινωνόν. Eodem sensu Paulus Rom. VIII. 17. συγκληρονόμους Χριστοῦ fideles ait futuros, ἕπερ συμπάσχμεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. Itaque manifestum est, Apostolum heic non provocare ad vaticinia Prophetarum de Christo in universum, sed ad ea, quæ perpassiones ejus & insecutam gloriam prænunciarint. Hoc vero institutum Apostoli requirebat, qui in eo esset, ut credentes illius ætatis tum ad patientiam, sub calamitatibus probandam, tum ad vitam, Christo & Evangelio dignam agendam, certa futuræ gloriæ expectatione incitaret. Huc tendit exhortatio v. 13. Διὸ ἀναλωσάμενοι τὰς ὁσφύας τῆς διανοίας ὑμῶν, νήφοντες, τελεῶς ἐλπίζατε ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χάριν ἐν τῇ ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Verf. 10. 11. Περί ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν κ. τ. λ.] Oraculum hoc evincit, Christum, cujus Spiritus Prophetas agitalle dicitur, ante adventum in carnem exstitisse. Illud a Socinianorum cavillationibus vindicavit *Spenerus* in Tractatu vernaculo de Deitate Christi, pag. 428. seqq. Alia in eadem hæc commata & 13. quoque adferunt *Saldenus* in Otiis Theologicis pag. 298. & *Cloppenburgius* Tomo I. Operum pag. 533. & 903. ex nostratibus vero B. *Brandanus Henricus Gebhardi* in dissertatione de salute illa, quam scrutati sunt Angeli *Gryphisw.* 1720.

Verf. 11. Ερευνῶντες, εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλα τὸ ἐν αὐταῖς Πνεῦμα Χριστοῦ κ. τ. λ.] Vide *Roberti Gelli* Reliquias, Anglice editas, Tomo II. pag. 775. seqq. & *Petrum Zornium* in Opusculis Sacris Tomo II. pag. 500. ubi nonnulla de temporibus, ad Christum pertinentibus, legeris. Propius ad nos spectat *Zachariæ Piercii*, Angli, conjectura, quam in duabus epistolis de editione Novi Testamenti, quam *Richardus Bentlejus* olim moliebatur, ἀνωτύμως editis, in medium attulit. Expungit ille voces ἢ ποῖον, quas aliquis adjecerit, ut constaret, vocem τὴν idem hic esse, quod *quale*. Hinc factum putat, ut eas nec *Syrus*, nec *Coptus*, Interpretes expresserint. Opportune illi jam occurrit B. *Joannes Henricus Majus* in Græcæ veritatis stilique Apostolici Vindictis adversus recentissimi Critici Anglicani censuram pag. 14. seq. observans, eandem loquendi rationem existare *Marc.* IV. 30. τὴν ὁμοιωσάμεν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ; ἢ ἐν ποίᾳ παραβολῇ παραβάλοιμεν αὐτήν. Confer *Actor.* VII. 49. nec minus apud externos, v. c. *Herodianum* III. 12.

pag. 161. καὶ τίνα - - - ἔλεγχον μείζονα βέλεσθε, ἢ ποῖαν ἀπόδειξιν φανερωτέραν; & *Aristidem* circa finem τῆ Πρεσβευτικῆς τίνος λόγους ἐρᾶμεν ἀπελθόντες; ἢ ποῖας ἀποκρίσεις ἀποκρινέμεθα; & κατὰ τῶν ἐξορχυμένων pag. 90. ναῖς δὲ αὐτὰς ποῖας καὶ τίνας μέλιστα ὀρῶντες χαίρομεν καὶ εκπληττόμεθα. Addere his liceat, non idem utraque phrasi significari. Nam τῆς καιρὸς ipsos temporis articulos, ποῖος vero temporis illius circumstantias, sive a locis, sive a personis &c. petitas, denotat. *Grotius* recte huc attulit Danielis vaticinium cap. IX. obvium, ubi & tempus ipsum, speciatim perpeffionis definit, & alia ejus περιεχόμενα exponit. Talia & ab aliis Prophetis indicantur, ubi nunc conditionem populi Judaici, sceptro & libertate destituti, ut *Jacobus Genes. XLIX.* nunc templi Hierosolymitani statum, ut *Haggæus* cap. II. & *Malach. III.* nunc alia describunt, quæ temporis illius qualitatem certis notis distinguere poterant. *Joannes Wesselius*, Theologus Leidenfis, in Dissertationibus Academicis p. 96. scite observat, Petrum heic non solum ad privatum scrutandi studium Prophetarum respexisse, verum etiam ad scholas eorum Propheticas, in quibus verbum promissionis, inde a paradiso auditum, legisque ceremonialis umbras, & immediatas a Deo acceptas revelationes, & denique, quæ ipsimet de illis pia meditatione adsecuti erant, ex discipulis suis explicabant.

τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα] i. e. *venturas in Christum passiones*, ut recte *Erasmus Schmidius*. Apostolus V. 1. τὰ τῆς Χριστοῦ παθήματα appellat. Ita V. 10. τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος. Locutio est elliptica, qualis Latinorum illa: *quod ad me*, scilicet attinet.

Verf. 12. Οἱς ἀπεκαλύφθη, ὅτι ἐκ ἑαυτοῖς, ἡμῖν δὲ δηκόντων αὐτὰ] *Quibus revelatum est & hoc, eos non sibi ipsis tantum, sed etiam nobis ista administrasse.* Ita recte *Erasmus Schmidius*. Omissum est μόνον, quod sæpius fieri constat. Vide Curas nostras Vol. I. pag. 75. 182. 340. 872. & 932. Scilicet Prophetæ hæc a Spiritu Sancto acceperant, non solum, ut & ipsis & fidelibus veteris œconomix de salute illa, in posterum paranda, constaret, sed imprimis etiam ideo, ut posterī & nominatim Apostoli intelligerent, ea omnia, quæ suo tempore contingerent, divino nutu facta esse. Vox ἡμῖν in *Codicibus* variis cum ὑμῖν est permutata, male, ut puto, & ex eo fortasse, quod mox ὑμῖν sequitur. At idem illud facit, ut ἡμῖν h. l. ab Apostolo scriptum existimare oporteat. Per ἡμῖν Petrus indicat, se & ceteros Apostolos, tanquam qui vaticinia illa Prophetarum de Christo, non minus quam illi, Spiritus S. ope promulgaturi erant audientibus, & significaturi, ea nunc evenisse, quæ Prophetæ, Spiritu Dei acti, prænuñciarint. Hinc statim sequitur, αὐτῶν ἀνηγγέλη ὑμῖν διὰ τῶν εὐαγγελισταμένων ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἀγγέλω. Apostoli itaque distinguuntur, ut præcones ab illis, ad quos præconium perferebatur. Apostolos autem ad veterum Prophetarum oracula provocasse, ubi de perpeffione Christi, excitatione ex mortuis & exaltatione ad gloriam

gloriam verba faciebant, tum aliunde, tum imprimis ex Petri concione *Act. II.* obscurum esse non potest.

εἰς αὐτὸ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι] Vide huc *B. Joannis Francisci Buddei* Meditationes Sacras, quæ cum Syntagmate Dissertationum ejus Theologicarum, Jenæ 1715. 4to edito, prodierunt, pag. 15, seqq. & *Vener. Valentini Ernesti Läscheri* Decimas Evangel. Tomo IV. pag. 201. Adde *Petavii* Dogmata Tomo III. ubi de Angelis, lib. I. cap. VIII. §. 5. & *Erasmum* Tomo IX. Operum pag. 241. De ενεργεία verbi παρακύψαι dictum est ad *Jac. I. 25.* Adde nunc *Jacobum Elsnærum* ad h. l. pag. 401. Observat is, παρακύψαι proprie esse exerto capite inspicere, ut *Luc. XXIV. 12.* deinde vero rem cognoscere, & exerto quasi capite & intentis oculis acerrime contemplari, ut h. l. & *Jac. I. 25.* quomodo & *Lucianus* Revivisc. pag. 407. dixerit: καὶ περὶ μόνον παρέκλυα εἰς τὰ ὑμέτερα. Monet præterea, ἐπιθυμοῦσι idem esse, quod gaudent, delectantur; quam in rem legi cupit suas in *Luc. XVI. v. 21.* observationes.

Verf. 13. Διὸ ἀναλωσάμενοι τὰς ὁσφύας τῆς διανοίας ὑμῶν] Phrasin hanc ex antiquitate Hebraica & profana illustrat *Joannes Braunius* de Vestitu Sacerdotum Hebræorum pag. 491.

ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ] Hac phrasi adventum Domini nostri ad judicium indicari ex aliis Scripturæ locis, & Patribus quoque, ostendit *Svicerus* Tomo I. pag. 448.

Verf. 14. Ὡς τέκνα ὑπακοῆς] Filii obediētes hic sunt fideles: vide ad v. 2. Illis oppositi dicuntur οἱ ἀπειθείας ad *Ephes. II. 2.* & V. 6. Phrasin ipsam ex Hebraismo repetit & illustrat *Vorstius* in *Philolog. Sacr.* Parte II. p. 45. Confer *Sebastiani Schmidii* dissertationem de filiis lucis in *Append. ad Disputat. in Formulam Concord.* p. 230.

μὴ συζηματιζόμενοι] Videnos ad *Rom. XII. 2.*

Verf. 15. Ἀλλὰ κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον] Quemadmodum ille sanctus est, qui vocavit vos, ita & vos &c. Κατὰ heic similitudinem infert, ut apud *Xenophontem* *Hist. Græc.* lib. II. pag. 363. ἐξ ἀρχῆς τιμώμενος ὑπὸ τῷ δήμῳ, κατὰ τὸν πατέρα Ἀγῶνα, i. e. sicut & Pater ejus Hagno fuerat. Vide plura apud *Raphelium*.

Verf. 16. ἅγιοι γένηθε] Codices aliquot habent ἑσθε, quos & Patres nonnulli sequuntur, fortasse ex τοῖς LXX. qui ita habent *Levit. XI. 44.* & *XIX. 2.* Sensus utrinque idem est, quia futurum sæpe habet imperandi notionem.

ὅτι ἐγὼ ἅγιός ἐμι] Deum saepe in sanctitatis variarumque virtutum exemplum, quod imitari oporteat, proponi constat. Vide *Gatakerum* ad Marc. Antoninum X. 8. ubi ἐξομοῖσθαι θεοῖς occurrit.

Vers. 17. Καὶ εἰ πατέρα ἐπικαλεῖσθε τὸν ἀπροσωπολήτως κείμενον] Vide ad *Jac.* II. 1.

Vers. 18. Εἰδότες, ὅτι ἡ φθαρτοῖς, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ ἐλυτρώθητε κ. τ. λ.] Huic & sequenti commati lucem affuderunt nostrates Theologi singularibus dissertationibus, *Joannes Meisnerus* de Sanguine Christi, Wittebergæ 1662. *Caspar Laseberus* de incorruptibili sanguine JESV, ibidem 1681. *Joannes Georgius Neumannus* de passione Christi cruenta vicaria, ibidem 1696. & *Joannes Andreas Danzius* de lytro redemptionis humanæ ex parallelismo locorum *Jes.* LIII. 10. & *1 Petr.* I. 18. 19. Jenæ 1720. qua inprimis vox λύτρον philologice explicatur. Adde *Theod. Dassovii* dissertationem I. de Emphasi vocum sacrarum, comm. 9. Programma Paschale Jenense de redemptione, agni DEI sanguine facta an. 1727. ed. *Alethæi* *Erläuterung* Tomo III. pag. 255. seq. *Zeltneri* *Historiam* *Crypto-Socinismi* *Altorfini* pag. 621. & 838. & *Joannis Pearsoni* notas ad *Symbolum Apostolicum* pag. 333. & 645. De expiatione Christi, per dimidium siclum redemptionis *Exod.* XXX. 11 -- 16. præfigurata, exponitur in *Hebäischen Heb. Opfern* Fascicul. II. p. 170. seqq.

ἐκ τῆς μαλακίας ὑμῶν ἀνατροφῆς πατρὸς παραδότῃ] Voce πατρὸς παραδότῃ usus est *Diod. Siculus* IV. pag. 151. ἡμᾶς δὲ πρὸς τὸν Θεὸν μηδὲ τὴν πατρὸς παραδότῃ ἐυσέβειαν διαφυλάττειν, ut observatum est *Lamb. Bos* pag. 276. Exercitationum, & *Jo. Alberti* pag. 455. bis eandem vocem lib. XVII. occurrere monenti, apud quem & alia leges. Paganos temporibus Christianismi nascentis patria instituta pertinaciæ suæ prætexuisse Patres tradiderunt, quorum locos *Gatakerus* adfert ad *Marc. Antonin.* IV. 46.

Vers. 19. Ἀλλὰ ἡμῖν αἵματι ὡς ἀμνὸς ἀμώμῃ] Vide *B. Dassovii* *Diff.* I. de Emphasi Sacrarum Vocum loc. cit. & *Rev. Salomonis Deylingii* *Observationes* *Sacras* Parte III. *Observat.* XXXV. p. 254. seqq.

Vers. 20. Προεγνωσμένῃς μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου] Nomen Messiae ante mundum conditum esse traditur in *Pirke R. Eliezer* cap. 3. idque probatur ex *Psal.* LXXII. 17. & *Mich.* V. 1. Vide locum apud *Schatgenium* in *Horis* *Hebraicis* p. 3. De phrasi, πρὸ καταβολῆς κόσμου lege *Curas* has ad *Matth.* XIII. & XXV. 34.

Φανερωθέντος δὲ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων δι' ὑμᾶς] *Codices* aliquot legunt, ἐπ' ἐσχάτῃ τῶν χρόνων, quæ phrasis propius respondet *Hebraicæ* עַד הַיּוֹם הַזֶּה & totidem verbis occurrit 2 *Epist.* III. 3. ἐπ' ἐσχάτῃ τῶν ἡμερῶν. Sed hic alii *codices* habent ἐσχάτων.

Vers.

Verf. 21. Τῆς δι' αὐτῆ πίστεύοντες εἰς Θεὸν κ. τ. λ.] Lege *Cloppenburgium* Tomo I. Operum pag. 1044.

Verf. 22. Τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγωνίζεσθαι κ. τ. λ.] Comparetur *Grotius* Tomo III. Operum pag. 641. & *Henricus Morus* in Operibus Theologicis, Latine editis, p. 320. seq. cujus etiam singularis in hoc & sequens comma dissertatio de regeneratione, cum delectu legenda, existat in ejusdem *Discourses on several texts of Scripture* p. 496.

διὰ Πνεύματος] Omittunt *codices* pauci, & *Vulg.* una cum *Copto* Wilkinsii. Ideo scholion videtur *Millio* in Prolegom. §. 1209. sicut editor *Novi Testamenti* Græco-Anglicani parentheseos notis inclusit. Germanum esse non dubito. Apostolus enim in hoc capite aliquoties ad Spiritus Sancti operationem provocat v. c. v. 2. 11. 12. Adde IV. 14.

ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἐκτενῶς] Postrema voce aliquoties utitur *Polybius* & *Herodotus*, quorum locos habes apud *Raphelium*.

Verf. 23. Αναγεγεννημένοι ἐκ ἐκ σπορῶς φθαρτῆς κ. τ. λ.] Vide *Amelii* *Erdörterung* Parte II pag. 350.

διὰ λόγῳ ζῶντος Θεοῦ καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα] Lege *Trilleri* *Untersuchung* etlicher Dertter Neuen Testaments, Parte I. pag. 198. seqq. collatis *Schænlandii* *Vindiciis* pag. 189. Obscurum heic est, quo epitheta ζῶντος καὶ μένοντος referenda sint. Alii, nominatim *Beza*, *Erasmus*, *Grotius*, & *Surenhusius*, ad Deum utrumque spectare ajunt, alii ζῶντος ad Deum, μένοντος autem ad λόγον referunt, ut *Hombergius* in *Parergis*; alii utrumque de λόγῳ, & quidem rectius cum *B. Luthero* accipiunt. Non tam enim de Deo, quam verbo ejus, h. l. sermo est, tanquam semine incorruptibili. Itaque ad institutum Apostoli proprius facit, verbo illi & vitam & perpetuitatem tribuere, ne dicam, prædicatum alterum v. 25. de verbo repeti, quod vivum quoque appellatur *Hebr.* IV. 12. Si elogia hæc ad Deum pertinerent, scribendum potius fuerat διὰ λόγῳ Θεοῦ ζῶντος καὶ μένοντος. Confer pro hac sententia *Erasmum Schmidium*, *Calovium* in Bibliis Illustratis, & *Vitringam* in commentario ad *Jes.* XL. 9. pag. 363. Propterea nec existimo, verba hæc ab Apostolo ex *Daniel.* VI. 27. desumpta esse, ubi DEVS vivus atque in æternum permanens dicitur, quæ *Surenhusii* loco mox citanda est sententia; nisi *Petrum* putes phrasin *Danielis* ad aliud argumentum accommodasse.

Verf. 24. Διότι πάντα σάρξ ὡς χόρτος κ. τ. λ.] Petita hæc sunt ex *Jes.* XL. 6. 8. cum aliquo tamen discrimine, & quidem compendii causa. Vide *Surenhusii* Βίβλον καταλλαγῆς pag. 684. Σάρκα heic non hominum naturam & conditionem, sed statum Judæorum externum, spiritui contradistinctum, ut natales ex Patribus, circumcisionem, liberationes varias populo

pulo a Deo procuratas, legem, legisque opera, & alias praerogativas indicare, *Vitringa* censet loc. cit. ad *Jesaiam* pag. 362. qui & pag. 363. cultum carnalem Oeconomiae veteris & praerogativas, quibus populus Judaicus excellebat, *flori agri* ait comparari, primum quidem, quod magno se decore, elegantia & varietate ostendet, deinde vero, quod cito marcescat & concidat, & impetum gravioris venti non facile ferat. Lege in eandem sententiam *Adriani Relandi* *Antiquitates Hebraicas* pag. 247. & *Amelium* loc. cit. ad v. 23. Equidem Petrum id sibi velle non existimo, quippe qui vocem *σάρα* statim per vocem *ἀνθρώπος* exponat, atque adeo hominum fragilitatem in universum indicet, quod & comparatio, cum Deo ejusque verbo facta, innuit.

καὶ πάντα δόξα ἀνθρώπου] Pro ἀνθρώπου *Codices* pauci habent αὐτῆς, quam & versiones quaedam exhibent, quemadmodum & in Hebraeo *Jesaiæ* contextu est *וְכָל*. At in LXX. Intt. itidem exstat ἀνθρώπου perspicuitatis causa, quam *Apostolus* eorum, quos etiam alias sequitur, exemplo confectandam censuit. Itaque non erat, cur *Millius* illud αὐτῆς probaret in *Prolegomenis* §. 1209. aut editor *Novi Testamenti Graeco-Anglicani* in contextum ipsum reciperet, recte ideo a *Leonardo Twells* in *Examine Critico* pag. 24. castigatus.

Verf. 25. τὸ δὲ ἐκ τῷ ῥήματι, τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς] *Emserus* & *Zangerus*, *B. Lutherus* notant, qui integram hanc sententiam in versione sua omiserit. Quae illa editio sit, dicere non habeo. *Böhringerus* saltem testatur, se eam legisse in editione *Novi Testamenti germanici Augustae 1523.* curata; quemadmodum & in *Wittebergen* an. 1540. & 1545. quam ὁ μακαρίτης ipse recensuit, item in edit. 1547. exstat. Confer *B. Raitbii* *Vindicias* hujus versionis pag. 583. seq.

CAPVT II.

Verf. 1. 2. & 3. explicat *Christophorus Sonntagius* in *Disputatione de λογικῷ*, seu rationali lactis *Catechetici*, *Altorf. 1705.* duos vero priores *Robertus Gell* in *Reliquiis*, *Anglice editis*, *Tomo II.* pag. 779 - 787.

Verf. 2. Ως ἀγτιγέννητα ἑρέφη κ. τ. λ.] Comma integrum explicat *Joannes d'Ourvein* in *Prolegomenis ad Cimelium aureum*, five explicationem *Catechismi Heidelbergensis vernaculam*. *Infantes modo nati* appellantur recens regeniti, sicut *Hebraei* proselytum appellare solent *קטן שנולד*, *parvulum natum*. Vide *Triglandii* *Diatribam de Karaeis* pag. 140. Idem discipulos novitios appellant *תּינוקות lactentes* a *ינק* suxit, quod variis locis

cis probatum dedit diligentissimus *Schatgenius* in *Horis Hebraicis* p. 1036. sequi & pro phrasi illa priore pag. 1038. illud ex *Falkut Rubeni* fol. 169. 3. גר שנתגייר כקטן שנולד רמי. *Profelytus, qui ad religionem Judaicam accessit, est instar infantis recens nati.*

τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα] Phrasedos hujus, qua Socinianos aliosque, rationi in rebus diviniis nimium tribuentes, abuti constat, sensum exponit *J. H. Vrsinus* in *Analectis*, Parte II. p. 353. & *B. Abrahamus Calovius* in epist. ad *Ruarum*, quæ in hujus epistolis nuper a Rev. *Zeltnero* recognitis exstat, pag. 174. *Calovius* intelligit *lac sermonis seu verbi Dei*, quo nutrimur, & ex quo venati sumus. *Ruarus* autem pag. 180. *lac rationale*, quæ in re tum veteres, tum recentiores interpretes plerosque, ac inter ceteros *Lutherum*, se ait sequi. Recte vero illi *Zeltnerus* in notis obvertit, *Lutherum*, quando per *lac illud verbum Dei* intellexit, versione sua idem illud a lacte materiali & naturali, corporibus alendis destinato, ac propinato, ita distinxisse, ut indicaret, hominibus ratione sua utentibus, (non autem abutentibus) mente, *tanquam instrumento*, illud esse hauriendum. Interim rectissime illi agere videntur, qui phrasin per *lac sermonis*, seu *verbi* cum *Beza* & *Erasmo Schmidio* convertunt, quemadmodum *Th. Hayne* in præfatione ad dissertationem de cognitione linguarum pag. 13. *Analectorum Crenii lac verbi, in Sacris Scripturis contenti*, interpretatur: Compara Rev. *Salomonis Deylingii* *Observationes Sacras* Parte III. pag. 316. Adde quæ supra scripsimus ad λογικὴν λατρείαν *Rom. XII. 1.* Ad verbum, & quidem Evangelii, heic respici, satis ex eo patere videtur, quod commatibus capitis I. extremis illud tanquam medium regenerationis vivum & efficacissimum prædicaverat Apostolus. Hinc scilicet factum est, ut nunc denuo illud cum lacte, ut antea cum semine, comparatum, commendet illis, qui instar infantum, recens per verbum natorum, ali, foveri & ad ampliorem staturam spiritua-lem provehi velint. Nolim igitur cum doctissimo *Elsnero* in *Observationibus* pag. 402. per λογικὸν καὶ ἄδολον γάλα, seu *sincerum illum mentis & animæ cibum*, ut vertit, *intelligere gratiæ divinæ amorisque in JESU Christo sensum penitiorum uberrimum, qui dolos non modo expellit, & contentiones v. i. pax. quippe. Dei ἐραβεύσας ἐν καρδίαις Coloss. III. 5. verum etiam vitam mentis ita augeat & corroborat v. 5. ut fiant τέλει, Ephes. IV. 13.* Cur vir doctus *verbum doctrinamque Evangelii* intelligere nolit, eam habet rationem, quod sermo fiat ad eos, qui jam essent a semine illa ἀφθάρτου regenitis capiendis, ἵνα ἐν αὐτῷ ἀυξηθῇτε. Hæc vero *incrementa*, non minus quam *initia*, verbo Evangelii recte percepto, & animis magis magisque infixo, debentur. Propterea *Jacobus I. 21.* Ex-Judæis, atque adeo regenitis idem verbum commendat, dum eosdem, ut h. l. Petrus, ad abjiciendas omnis generis sordes cohortatur. Διὸ ἀποθέμενοι πᾶσαν ὑπαρίαν καὶ πε-
ριστείαν

επισείαν κακίαις· ἐν πρᾶντητι δέξαθε τὸν ἔμφυτον λόγον τὸν δυνάμενον σῶσαι
 τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Nec aliter Paulus Actor. XX. 32. καὶ τανῦν παρατίθεμαι
 ὑμᾶς, ἀδελφοί, τῷ Θεῷ καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τῷ δυνάμην ἐποικοδομή-
 σαι καὶ δέναι ὑμῖν κληρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πᾶσιν. Idem Apostolus Eph.
 IV. v. 13. ad quem vir doctus provocat, ad τελειότητα consequendam ἐνότητα
 τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τῇ οὐκ τῇ Θεῷ commendat, quam per præco-
 nium Evangelii perfici v. 11. seqq. innuerat.

Lac illud verbi ἄδολον seu *sincerum* ideo appellari puto, ut indicetur, ope-
 ram dandam esse, ne illud, traditionibus humanis per καπηλεύοντας τὸν λόγον
 2 Corinth. II. 17. corruptum, hauriatur. Vocem ἄδολον non minus de re, ut
 h. l. quam persona & facto dici ostendit Erasmus Schmidius ad h. l.

ἐπιποθήσατε] Grotius legi mavult ἐπιποτίζετε, Hammondus similiter ἐπι-
 ποτίσατε, si credimus Auctori Prolegomenorum ad Novi Testamenti editio-
 nem accuratissimam pag. 172. In notis ejus ad N. T. hanc conjecturam fru-
 stra quasivi. Cave alterutrum admittas; verbum enim ἐπιποτίζω Græcia,
 quoad memini, ignorat, quamvis ποτίζειν agnoscat, sed eo sensu, qui locum
 hic habere non possit. Significat enim *porum dare*, non autem *appetere*, quod
 Apostolum h. l. indicare voluisse per se patet. Ab altera parte verbum ἐπιποθεῖν
 de desiderio vehementi frequens est Sacris Scriptoribus. Vide Rom. I. 11.
 2 Corinth. V. 2. Philipp. I. 8. &c. Apostolus procul dubio hoc verbo alludit ad
 infantes, quos sponte sua & imperu quodam naturali in lac maternum ferri
 constat. Spectat huc Achillis Tatii locus lib. I. pag. 37. ab Elfenro allatus.
 Ὅσπερ γὰρ τὰ ἀρετίονα τῶν ἐρεφῶν εἰς διδάσκει τὴν τροφήν, αὐτόματα δὲ ἐκ-
 μακθάνει, καὶ οἶδεν ἐν ταῖς μαζοῖς ἔσαν αὐτοῖς τὴν τράπεζαν.

ἵνα ἐν αὐτῷ ἀυξηθῇτε] Codices aliquot addunt εἰς σωτηρίαν, quam & ver-
 siones quædam, interque has Vulg. exprimunt. Millius recte ex Scholio ali-
 quo duas illas voces natas putat, quas Erasmus quoque in sua Novi Testamen-
 ti versione, tanquam ad propositam metaphoram parum facientes, recte omisit.
 Et sane, si quid addere voluisset Apostolus, scripturus potius erat εἰς ἀνδρα τέ-
 λειον, quæ Pauli phrasis est Ephes. IV. 13. Frustra igitur Emserus & alii hoc
 nomine in Lutherum, qui nec ipse habet, inveci sunt.

Verf. 3. Εἴτερε ἐγένεσθε] Siquidem, i. e. quoniam gustastis. Vide quæ
 de hac particulæ notione scripsi ad 2. Thessal. I. 6. Eam Blackwallus huic lo-
 co in Classicis Sacris Parte II. pag. 203. vindicaturus idoneum Aristotelis locum
 ex Ethic. Nicomach. III. cap. 9. adfert: τὸ τύπτεσθαι ἀλγεινὸν, εἴτερε σάρκενοι,
verberari molestum est hominibus, quoniam ex carne sunt.

ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος] Pro χρηστὸς Codices aliquot compendium scribendi χρ. atque hinc alii χρηστὸς exhibent. Hanc lectionem germanam censet *Trillerus* in der Untersuchung etlicher Dertter Neuen Testaments, pag. 268. seq. Contra illum lege *Schanlandii* Vindicias, germanice editas, pag. 241. & *Joannis Eberensfriedi Pfeifferi* disputationem eidem oppositam pag. 29. Clarum utique est, respici heicad *Psal.* XXXIV. 9. ubi οἱ LXX. Γένουθε, καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. Interim per Κύριον, ut alias sæpe, ita & h. l. Christum indicari ex v. 4. patet. - B. *Lutherus* χρηστὸς per freundlich convertit, recte quidem, quod ostendit *Rairbius* pag. 584. Confer, quæ de hac vocedixi ad *Luc.* V. 39.

Verf. 4. Πρὸς ὃν προσερχόμενοι λίθον ζῶντα] i. e. ὡς λίθον ζῶντα. Vide *Lambertum Bos* de Ellipfi Gr. L. pag. 381. edit. *Schærgenii*, & *Joannem Alberti* pag. 456. qui ceteris *Sophoclis* locum addit ex *Oedip.* Colon. v. 138.

Μὴ μ' ἑκτένω προσίδητ' ἄνομον.

Ne me (tanquam) scelestum, quæso, adspicite.

Vbi Scholiastes: λέιπετ τὰ ὡς, ἢ ὡς ἄνομον. Ita mox v. 5. plene: ὡς λίθον ζῶντες. Notandum hic præterea est, comma quartum cum quinto arctissime cohærere, hoc sensu: ad quem (Dominum five Christum), accedentes (si accesseritis) tanquam ad lapidem vivum - - - ipsi quoque ædificamini, vel ædificemini &c. De phrasi λίθος ζῶν lege *Fesslii* Adversaria Sacra Tomo II. p. 93. Adde *Gatakerum* in *Cinno* pag. 39c. & B. *Gottfriedum Olearium* in Observationibus ad *Matthæum* p. 549. & 604.

Verf. 5. καὶ αὐτοὶ ὡς λίθοι ζῶντες] *Petrus fideles vere lapides vivos, vere spirantes & loquentes Dei statuas spirituales & participes.* θείας ἐπιπνοίας dicit, observante *Alexandro Moro* ad h. l. dum interim pagani & speciatim *Plutarchus* libro de fluminibus λίθους ἐμφύχους falso jactant. Confer, quæ de εαυτύλοις paganorum ad h. l. adfert *Amelius* in der Erklärung. Parte II. p. 168. sq. Subtilior merito videatur *Campeg. Vitringa*, quando libro IV. Observationum Sacrarum cap. IX. §. 29. existimat, fideles, qui modo cum infantibus recens natis comparati erant, nunc λίθους ζῶντας appellari, facta ad voces Hebraicas בן filius, & לבן lapis, verbumque בנה ædificavit, allusione.

οἰκοδομεῖτε αἶκος πνευματικὸς] *Stephanus le Moyne* in Notis ad *Varia Sacra* pag. 914. ita: Secundum sapientiores *Judeos* *Messias* non debet templum tertium materiale ædificare, sed בית רוחנית domum spirituales, cum secundum illos sub *Messia* omnia debeant esse spiritualia. Ad istam sententiam videtur alludere *Petrus Apostolus*, qui II. 3. dicit nos esse lapides ἐμφύχους καὶ ζῶντας, & πνευματικὸν οἶκον, quia revera *Judæi* etiam templum spirituale a *Messia* expectabant, &c. Ejusmodi *Judæorum* testimonia de templo spiri-

tuali

tuali tempore Messiae habes apud *Buxtorfium* in *Historia Arcae foederis* cap. 23.

ἱεράτευμα ἅγιον] Spectat huc B. *Joannis Benedicti Carpozovii* disputatio de regali fidelium Sacerdotio, in Disputationibus ejus Academicis pag. 1171. seqq. Adde infra ad v. 9. Phrasis hæc in abstracto posita idem vult, ac si dixeris ἱερεῖς ἅγιοι. *Græcanice* genus est *elegantiae* σοφισμα pro σοφιστής, πάλαισμα pro luctatore & disputatore cauto. Sic apud *Lycophronem* *Paridis* ψυχρὸν παρκαμίσμα, *Helena*. *Troilus*, τερπνὸν ἐναγκάλισμα συγγόνων, *mulier de gabelo pendens* αἰώρημα &c. Sic in literis sacris *Αργύπῃ* ἀνχημα apud *Jesaiam*, ἐξῆθενμα λαὸς apud *Regium Psalten* ore τῶν LXX. ἱεράτευμα pro ἱερεῖς apud *LXX. Exodi XIX. 6.* & *Petrum Apostolum*. Habes verba *Isaaci Casauboni* ex *Animadversion. ad Athenæum* lib. I. cap. 9. pag. 30. qui ibidem similes Patrum locutiones recitat. Similiter *Diogenes Laërtius* σοφὸν ἀρεσνάμημα pro σοφὸς ἀρεσνόςμος dixit I. 34. Nec aliter Latinis *aviditas* & *pudor*, *avidus* est & *verecundus*, ut *Phædro* II. 1. Plura ejusmodi exempla attulit *Dispositivus* in *Collectaneis* suis in *Phædrum* tit. *Abstracta pro Concretis*. Ex aliis utriusque Linguae Scriptoribus talia collegerunt *Kechnerus* in *Hellenolexia* pag. 330. & *Elias Major* de *varianda oratione* pag. 9. Ex ignoratione phrasis hujus Græcæ natum videtur, ut codices quidam eis ante ἱεράτευμα exhibeant, quasi *sacerdotium* illud *sanctum* finis esset, in quem *domus spiritualis* strueretur.

Si parva magnis, vera falsis, componere liceat, monere fas fuerit, paganos quoque Sapientes suos Deorum Sacerdotes appellasse. *Porphyrus* de *Abstinent. I. 2.* ὁ ὄντως φιλόσοφος τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ ἱερεὺς. *Stoicos* id de suis prædicare tradidit *Stobæus* Tomo I. lib. II. tit. IV. §. 4. Adde *M. Antoninum* III. 4. ibique *Gatakerum* pag. 93.

ἀνεύγμαι πνευματικὸς θυσίας] Vocem *πνευματικὸς* non habet *Syrus*, quamvis in codicibus omnibus, & versionibus ceteris exstet. Et vel sic *Milhius* in *Prolegomenis* pro interpretamento, ex margine in contextum relato, habere potuit. Cl. *Schatgenius* in *Horis Hebraicis* Magistrorum locos recitat, qui sacrificia legitima & Deo placentia cum animi & spiritus meditatione conjungi debere præcipiunt. Nonnulli eorum sacrificia *σεαρχικὰ* tempore Messiae cessatura esse testari sunt. Vide B. *Georgii Eliezzeris Edzardi* *Annotationes ad Berachoth* cap. I. p. 191.

Verf. 6. Διὸ καὶ] Codices aliquot habent διότι, alii vero διὸ γὰρ, quod & in editione prima *Erasmi*, & *Aldina* quoque legitur. Communior lectio nostra merito germana habetur. Eadem phrasi utitur *Paulus* apud *Lucam* *Act. XIII. 35.* locum Scripturæ, ut h. l. fit, allegaturus: διὸ καὶ ἐν ἐτέρω λέγει. Confer *Rom. I. 24. IV. 22. XV. 22. 2. Corinth. V. 9. &c.*

περιέχει ἐν τῇ γραφῇ] In Codicibus aliquot est περιέχει ἢ γραφῇ, quam phrasin *Vulg.* expressit, ad quem *Estius* Græcum contextum retinetum esse coniecit, adprobante *Millio*. Fortasse tamen a sciolo aliquo Græcum aliquod exemplum est interpolatum, cui phrasis hæc non satis Græca videretur. Talis vero est, si ex simplici verbo ἔχει eam æstimes. Hoc enim sæpe neutraliter usurpatur, ut idem sit, quod *existat*. Vide *Raphælii* Annotationes *Herodoteas* pag. 652. *Herodotus* enim libro III. pag. 204. ita: ὁδοῖμα ἐς τῆτας ἔειπε ἐκ τῶν Σαμίων γενόμενον, in quos *Samiotum* *existabat* injuria. *Bæza* ideo vertit: quapropter etiam continetur in Scriptura. *Erasmus Schmidius* vero: quapropter & summario complexu tradit DEVS in Scriptura. Neque hæc ellipsis in citandis Scripturæ locis infrequens est. *Paulus Ephes.* IV. 8. Διὸ λέγει Ἀναβάς & V. 14. Διὸ λέγει ἔγειραι κ. τ. λ. *Surenhusius* in Βιβλῷ καταλλαγῆς phraseos hujus, περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, hanc reddit rationem, pag. 687. quod ea, quæ deinde adferuntur, ex variis Sacræ Scripturæ locis, nempe *Jes.* XXVIII. 16. *Psal.* CXVIII. 22. & *Jes.* VIII. v. 14. sint petita.

Ἰδὲ τίθημι ἐν Σιών λίθον ἀκρογωνιαίον κ. 7. λ.] Locus est ex *Jes.* XXVIII. v. 16. cum quo Petri allegationem comparant *Surenhusius* loc. cit. *Vitringæ* comm. in *Jesaiam* Tom. II. p. 121. & *B. H. Gerhardi* in *Vindiciis* textus Hebr. contra *Pezronium* p. 183. De λίθῳ ἀκρογωνιάῳ lege *Fesselium* Tomo II. *Adversariorum Sacrorum* p. 92.

καὶ ὁ πισεύων ἐπ' αὐτῷ, & μὴ κατὰ κινεῖται] *Paulus Rom.* IX. 33. ita hæc adfert: καὶ πᾶς ὁ πισεύων ἐπ' αὐτῷ, & κατὰ κινεῖται. Vide, quæ ibi scripsimus, & adde *Vitringam* loc. cit. itemque *Stephanum le Moyne* ad *Varia Sacra* pag. 574.

Verf. 7. Ὑμῶν ἔν ἡ τιμὴ τοῖς πισεύουσιν] Quomodo hoc ex *Jesaiæ* loco citato deducatur, ostendit *Guffertius* in *Commentariis* L. Hebr. rad. 701 pag. 331. Pro τιμὴ *Flacius* initio ἔντιμος scriptum fuisse coniecit ex v. 4. & 6. sed præter rem, cum altera vox cum altera fine summa negligentia permutari non potuerit, quod recte monet *Stolbergius* de *Solæcismis* & *Barbarismis* Græcæ dictioni *Novi Testamenti* adiectis pag. 68. undene culla codicum varietas h. l. observatur. *Stolbergius* idem abstractum pro concreto positum putat, τιμὴ pro ἔντιμος. Sic *Philiscus* apud *Ælianum* Var. *Histor.* XIV. 11. ad *Alexandrum* dixit: δόξης φερόντιζε, ἀλλὰ μὴ ἔσο λοιμὸς, καὶ μὴ μεγάλη νόσος, ἀλλὰ εἰρήνη καὶ ὑγεία. Ad gloriam incumbe, verum ea conditione, nescis pestis, vel magnus aliquis morbus, sed pax & sanitas. Plura ejusmodi exempla habes apud *Cl. Georgium* in *Vindiciis* *Novi Testamenti* ab *Hebraïsmis* pag. 217. Fortasse tamen rectius heic subintellexeris verbum ἐστὶ cum *Joanne Erico Ostermanno* in *Positionibus Philologicis* Græcum *Novi Testamenti* contextum concernentibus, *Disputat.* II. §. 12. hoc sensu:

lib. I. §. 13. τρήρεις τε περὶ τὴν Σικελίαν τοῖς τυράννοις εἰς πλῆθος ἐγένοντο, *trivemes etiam tyrannis in Sicilia in multitudinem fiebant.*

καὶ λίθος προσκόμματος] Vide *Fessellii* Adversaria Sacra Tomo II. pag. 92. & *Swiceri* Thesaurum Tomo II. pag. 244. Mirum heic nemini videri debet, quod Apostolus dicit, incredulis quoque Christum factum esse εἰς κεφαλὴν γωνίας; & simul tamen λίθον προσκόμματος, quem antea v. 6. credentibus λίθον ἀκρογωνιάον esse dixerit. Ex consilio enim Dei etiam illis, qui non credebant, positus erat in lapidem angularem, cui inniterentur, si crederent; ipsorum vero incredulitate atque adeo culpa fiebat, ut evaderet lapis offensionis. Simile quid accidere videmus lapidibus angularibus, quibus aedes muniri solent. Illi scilicet tum ad tutelam & præsidium domus, tum ad securitatem prætereuntium ponuntur; sæpius tamen usu venit, ut prætereuntes culpa sua ad illos offendant. Sensus itaque fuerit: incredulis autem idem ille lapis, quem ædificantes reprobaverunt, in se lapis est angularis, simul autem lapis offensionis & petra scandali. Similiter utrumque prædicatum conjungitur a Simeone *Luc. II. 34.* Ἰδὲ ἔστος κᾶται εἰς πῶσιν καὶ ἀνάσσειν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραήλ.

Verf. 8. Οἱ προσκόπῃσι τῷ λόγῳ ἀπειθῶντες] Vide *Franzium* de Interpretatione Scripturæ Sacræ pag. 119. & *Jacobi Schalleri* disputationem de Christo lapide offensionis, Argentorati 1690. Dubium heic est, quomodo voces allatæ interpungi debeant. Editi, quos vidi, omnes ita: οἱ προσκόπῃσι τῷ λόγῳ, ἀπειθῶντες. At *Oecumenius* σιγμὴν ponit post verbum προσκόπῃσι, & sic *Syrus* quoque reddidit: *Et offendunt in ipsum, propterea quod non credunt sermoni.* Atque hoc videtur rectius. Sensus est: qui inpingunt, nempe, in lapidem illum angularem, verbo non credentes; quo ipso & offensio ipsa & ejus causa indicatur, ut appareat, lapidem illum angularem non eo consilio a Deo ipso positum esse. Eadem phrasi Apostolus infra III. 1. utitur: ἵνα καὶ εἰπὼς ἀπειθῶσι τῷ λόγῳ, & IV. 17. τί τὸ τέλος τῶν ἀπειθῶντων τῷ Θεῷ εὐαγγελίῳ. Confer in eandem sententiam *Joannem Marckium* in Exercitationibus Biblicis pag. 781. & *Starckium* in Notis Selectis ad loca dubia & difficiliora Novi Testamenti pag. 155. Ceterum verbo προσκόπῃσι passim utitur *Polybius* v. c. p. 45. ἀλλὰ καὶ προσκόψαντες τῇ ἐαυτοῦ τῇ Μάρκῳ, sed etiam duritia *Marci* non mediocriter offensi. Vide *Raphelium* p. 701. Annotat. Polybian.

εἰς ὃ καὶ ἐτέθησαν] *Starckius* loc. cit. recte observat, phrasin hanc multis λίθον προσκόμματος fuisse. Inter hos numerandi sunt illi, qui ad probandum absolutum reprobationis decretum ea abutuntur. *Beza* nominatim ita explicat: alterum Judæorum genus est, qui sunt immorigeri, quibus Christus est offendiculo, prout etiam ad hoc ipsum a Deo sunt conditi. Idem credo indicare voluisse *Hombergium* in Parergis ad h. l. quando τὸ ἐτέθησαν vertit,

vertit, *facti sunt*. Eam vero expositionem nostrates diligenter sunt amoliti, ex quibus legi velim *Flacium* in Clavi, voce *Pono*, & in *Glossa* ad h. l. *Franzium* loc. cit. *Glassum* in Grammatica Sacra Tract. I. Can. 21. pag. 78. & *Tarnovium* in Exercitationibus Biblicis pag. 883. seqq. Sed nec illi eandem omnes viam ingrediuntur. *Tarnovius* §. 6. ita explicat: *in quo suo malo proposito inobediendi Deo sunt sepositi*. At §. 7. addit: *si cui hoc non placeat, videat, num h. l. εἰς ὃ possit explicari, per ἐφ' ᾧ*, quare, idcirco, Rom. V. 12. *Matth. XXVI. 50. quo & alludit versio Syriaca*. Ad hæc B. *Albertus Ehlers* in suo exemplo Novi Testamenti observaverat, τὸ εἰς sæpe apud sacros & profanos Scriptores denotare propter, teste *Rhenio* in Grammatica majore pag. 435. & *Noldio* in Concordantiis Particularum pag. 63. §. 18. v. c. *Marci*. I. 38. 2 *Corinth. II. 9. εἰς τὸτο*, propter hoc. Confer *Noldii* not. 1953. *Τιθέ-
vay* vero idem esse ait, quod *seponere*, ut simplex sit pro composito. Vide *Matth. XXIV. 51. Job. XV. 16. Actor. XIX. 21. & 1 Corinth. XVI. 2. Flacius* in *Glossa* ad h. l. ita: *Rectius meo iudicio, si sensum spectes, verteretur: in quod intenti fuerant*. Idem vero in Clavi pag. 935. v. *Pono*, innumera exempla ait in Scriptura esse, ubi verba Passiva neutralem quandam significationem habent, & simplicem tantum nudamque existentiam declarant, ut proinde impii a Petro heic dicantur tales esse, ut resistent, aut non obedi-
ant sermoni de Christo. Multi τὸ, εἰς ὃ, referunt ad λόγον, quasi scriptum esset εἰς ὃν, hoc sensu, quod ad verbum illud audiendum positi sint. Cum vero ejusmodi enallages exemplum frustra in tali structura quæretur, fa-
tente *Glassio*, rectius illi agere videntur, qui phrasin εἰς ὃ referunt ad προσ-
κόπτοντες. Placet *Glassius* loc. cit. pag. 79. ita differens: *Tota phrasis præ-
cedens est, ὁ προσκόπτει τῷ λόγῳ ἀπειθεύς, h. e. qui offendunt verbo non
credentes, seu, qui eo ipso, quod increduli sunt, impingunt in verbum (parti-
cipia enim Græca causam rei quandoque includunt, Hebr. II. 31. &c.) Igitur
phrasis dicta complectitur duo: 1. τὸ ἀπειθεῖν, seu incredulitatem. 2. τὸ προσ-
κόπειν, seu offensionem in Christo, & sermone ejus sancto. Prius causa est, po-
sterius effectum. Offensio autem isthæc nihil aliud est, quam iudicium divinum
& pæna horribilis, quam increduli incurrunt ob propriam culpam & contuma-
ciam: quæ significatio τῆς προσκοπῆς patet tum ex descriptione ejus *Jes. VIII. 14.*
15. Matth. XXI. 44 (quæ loca exactissime considerentur) tum ex phraseos,
quæ metaphorica est, conditione. Sicut enim, qui in lapidem impingit, læditur,
& dolorem sentit; sic, qui ad Christum, lapidem salutis, incredulitate impin-
gunt, insigniter læduntur, & dolores æternos incurrunt. Et notetur bene, quod
v. 7. præcedenti τὸ ἀπειθεῖν, ut antecedens, a προσκόμῃ, ut consequente, sejun-
gatur. Ad hoc igitur iudicium divinum, & pænas, propria contumacia prome-
ritas, utique increduli positi sunt a Deo, justissimo omnis ἀπειθείας vindice & ju-
dice, non antecedentis, sed consequentis & judiciariæ voluntatis respectu. Con-
fer epistolam *Judæ v. 4. &c.* Eandem expositionem locum habere posse
Franzium quoque largitur, & fufius ostendit, quamvis alioquin τὸ ἐτέθησαν*

*ad verbum Evangelii de Christo recipiendum referre malit. Cum Glassio facit Starckius ita vertens: Qui impingunt (in illum,) dum verbo (Evangelii) non credunt, ad quod (impingere & cadere) etiam positi sunt. Similiter interpretatur Hammondus. Nec fere aliter inter veteres sensit Oecumenius ad h. I. cujus hæc habe verba: Ουχ ὡς ἀπὸ τῆ Θεᾶ εἰς τὸ το ἀφωρισμένοις εἰρη-
ται. ἐδεμία γὰρ αἰτία ἀπολείας παρὰ τῆ πάντας ἀνθρώπους θέλοντος σωθῆ-
ναι βραβέυεται, ἀλλὰ τοῖς ἑαυτὲς σκέυη κατηρητικόσιν ὀργῆς, καὶ ἡ ἀπειθεία ἐπικολέθησε, καὶ εἰς ἣν παρεσκύεασαν ἑαυτὰς τάξιν ἐτέθησαν. Εἰ γὰρ αὐτε-
ξέσιος ὁ ἄνθρωπος γέγονε, καὶ ἐκ ἑστὶ βιάζεσθαι τὸ αὐτεξέσιον, ἐκ ἂν εἰκότι μέμφαιτό τις λόγῳ τῷ τοιαύτης λήξεως ἀξιώσαντι τῆτον, ἥς διὰ τῶν αὐτῶ
ἔργων ὁ ταῦτα δράσας ἑαυτῷ ἐμνησέυσατο. Non quasi ad hoc sint segregati a
Deo, id dictum est; (nempe, eis ὁ ἐτέθησαν) nulla enim perditionis causa ab
eo, qui vult omnes homines salvos fieri, ministratur: sed eos, qui se ipsos vasa
iræ effecerunt, & incredulitas secuta est, & in eo ordine constituti sunt, ad
quem sese præparaverant. Si enim liberi arbitrii homo factus est, nec potest co-
gi liberum arbitrium: nequaquam decenti sermone quispiam eum accusaverit,
qui talem ipsi sortem decrevit, quam suis operibus is, qui ea operatus est, sibi
ipsi adscribit.*

Quod si quis τὸ ἐτέθησαν a *judicaria Dei*, incredulos punientis, vo-
luntate repetere noluerit, is verbo illi eandem notionem tribuere possit,
quam phrasis illa *Act. XIII. 48.* ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, obti-
net. Quemadmodum enim ibi vox *τεταγμένοι* non pertinet ad Deum, a
quo ad vitam destinati sint, sed ad illos, qui secuti & amplexi erant ordinem
Dei in negotio salutis; ita τὸ, ἐτέθησαν commodè referre possis ad homines,
qui animum suum obfirmarint, ut ad Christum offenderent. Sensus itaque
foret, incredulos hos ad offensionem illam se ipsos disposuisse. Constat utri-
que, phrasin *τιθέναι τὴν καρδίαν*, vel *τιθέναι εἰς καρδίαν* a τοῖς *LXX.* sæpe
de instituto & consilio animi adhiberi. Sic *Hagg. I. 7.* δέδε τὰς καρδίας
ὑμῶν εἰς τὰς ὁδὸς ὑμῶν, & *Malach. II. 2.* καὶ εἰ μὴ θῆθε εἰς τὴν καρδίαν
ὑμῶν. Nec infuetum Scripturæ est, passiva verba neutraliter usurpare,
sine indicio causæ efficientis, quæ ex *περικειμένοις* æstimanda est. Sic *Rom.*
IX. 22. vasa κατηρητισμένα εἰς ἀπώλειαν, & *VII. 4.* homo πεπραμένος *sub*
peccatum dicuntur, & *Gentiles Rom. I. 21.* ἐματαιώθησαν. Confer *B. Glassii*
Grammat. Sac. Tract. III. can. XXIV. p. 308.

Verf. 9. Τρεῖς δὲ γένος ἐκλεκτὸν κ. τ. λ.] Hoc commate ad varia
Veteris Testamenti loca respici ostendit *Surenhusius* in *Βίβλῳ καταλλαγῆς*
pag. 689. Adde *Wokenium* in *Harmonia Mosis* pag. 109. & *Gussetum* in
Confutatione libri Chissuk Emuna I. 1. 34. & I. 6. 145. Diversa, quæ heic
exstant, Christianorum elogia persequitur *B. Abrahamus Calovius* in singu-
lari disputatione de Christiani nominis dignitate, *Wittebergæ 1679. Friden-*
ricus

ricus Rappoltus in dissertatione de Ecclesiæ dignitate, Lipsiæ 1672. & *Christophorus Reuchlinus* de dignitate Christianorum, Tübingæ 1705.

[βασιλειον ιεράτευμα] Confer ad v. 5. Phrasis hæc totidem verbis exstat *Exod.* XIX. 6. quem locum Judæi in *Tanchuma* fol. 31. 3. inter eos numerant, qui in Veteri & Novo Testamento כהן ובעולם הזה ובעולם הבא obtineat. Lege verba apud *Schætzgenium* in *Horis Hebraicis* pag. 1039. Hujus elogii dignitatem edisserit *Amelius* in *der Erörterung* Tomo II. pag. 389. seq. ea etiam adferens, quæ de Sacerdotum inter Judæos & paganos prærogativis celebrantur. Rem ipsam nostrates variis dissertationibus exposuerunt. Inter hos sunt *Guilielmus Baierus* de Sacerdotio Christianorum regio, Jenæ 1689. quæ recusa est in *Thesauro Theolog. Philolog. Novi Testamenti* pag. 789. *Joannes Benedictus Carpozovius* in *Disputat.* ejus *Academic.* pag. 1171. recusa, Lipsiæ 1695. *Joannes Nicolaus Quistorpius*, Rostochii 1706. & *Gottlieb Wernsdorffus*, Wittebergæ 1728. Atque hic quidem recentiores potissimum controversias, quas de hoc argumento motas esse constat, diligenter excussit. Confer *D. Christophori Eilmari* *Erörterung der Lehre vom geistlichen Priestertum*, Vitembergæ 1704. & *Joannis Adolphi Frobenii* *Nacht des geistlichen Priesters zu Ministräl-Wercken in allerley Noth-Fällen*, Naumburgi 1705. nec omitte *B. Joannis Fecbtii* *Philocaliam Sacram* p. 29. *Salomonis Deylingii* *Observationes Sacras Parte III.* pag. 320. & *Joannis Steuberi* *Dissertationes Theologicas* p. 221. sqq.

Ex Anglis huc pertinet *Joannis Dodwelli* liber singularis *de Jure Laicorum Sacerdotali*, Latine editus, & alter Anglicanus, *de uno altari & uno Sacerdotio*.

[λαὸς εἰς περιποίησιν] Vide nos ad *Epbes.* I. 14. & *Gussetium* in *Commentariis* L. Hebr. rad. לָקַח p. 549.

[ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε] *Polybius*, observante *Raphelio*, dicit ἐξαγγέλλειν τὰς πράξεις, *narrare res gestas*, p. 1411.

Verf. 10. Οἱ ποτε ἔ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς Θεῷ] Hæc verba ostendunt, Apostolum non ad Ex-Judæos tantum, sed & ad Ex-Gentiles, qui in paganismo non pertinebant ad populum Dei, (quo nomine Judæi alias in Scriptura frequenter appellantur) epistolam hanc scripsisse. Vide ad I. 1.

Verf. 11. Ἀγαπητοί, παρακαλῶ ὡς παροίκους ἢ παρεπιδήμους] Quo sensu ita appellantur Christiani, disquirunt *Albertus a Felde* in *Decade Observationum* ex Patribus Apostolicis, *Observat.* IX. pag. 25. &, qui in eum animadvertit, *Amelius* Parte I. *der Erörterung* p. 259. seqq. De paganis, homines cum peregrinis comparantibus, lege *Picinellum* pag. 748. Confer nos ad *Hebr.* XI. 13.

ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν] Vide *Joannis Andreae Bosii* Exercitat. ad 2 *Timoth.* II. 22. p. 9. & *Picinellum* l. c.

αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς] Itaque & hoc nomine vita hominum bellum est & jugis militia. Sic *M. Antoninus* II. 17. ὁ δὲ βίος πόλεμος. Vide ibi *Gatakerum*.

Verf. 12. Τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν κ. τ. λ.] Lege *Amelium* Tomo I. pag. 182. seqq.

ἐποπτεύσαντες] scilicet τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν, nisi etiam subintelligere velis αὐτὰ, scilicet ἔργα, quorum proxime ante fit mentio, quæ *Raphelii* est sententia in Annotationibus *Xenophonteis* pag. 337. Verbo ἐποπτεύειν accuratam inspectionem & examen innui pridem observatum est. Vide inprimis *Amelium* loc. cit. &, qui idem est, *Petrum Zornium* Tomo I. Bibliothecæ Antiquario-Exegeticæ pag. 51. in notis, item *Ezechielem Spanhemium* ad *Aristophanis* *Ranas* v. 757. *Hesiodum* ἔργα ἐποπτεύειν dicere observavit *Seelenius* in Bibliotheca *Lubecensi* Tomo VII. pag. 465. ubi etiam commentationem suam de *Epoptis veterum* expectare juber.

ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς] in die visitationis, sive inspectionis, aut examinis, accurate scilicet & publica auctoritate instituti. Ita *Rev. Raphelius* loco citato: De horum *Episcoporum*, similiumve Magistratuum publicis, non aliorum quorumvis privatis judiciis arbitror *Petrum* hic loqui, atque ἡμέραν ἐπισκοπῆς vocare eum diem, quo *episcopi* isti munere suo censorio fungantur, cognitisque hominum factis vel præmia decernant, vel pœnas. Notæ enim sunt vel ex *Actis Apostolicis* cum *Gentilium*, tum *Judæorum calumniæ*, quibus *Christianorum doctrinam* & vitam criminabantur, quasi ea ad evertendum statum publicum aut seditionibus turbandum atque immutandum esset comparata. Cui sententiæ optime conveniunt, quæ sequuntur v. 13. 14. 15. Occurrit verbum hoc eodem sensu *Oeconom.* p. 654. l. 17. & 30. Lege in eandem sententiam *Zornium* II. cc. Patrum, qui ad Deum hanc ἐπισκοπὴν referunt, loca lege apud *Swicerum* Tomo I. pag. 1177.

Verf. 13. Ὑποτάγητε ἐν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει] Explicat locum *B. Sebastianus Schmidius* in Collegio Biblico Posteriori pag. 337. seqq. Eundem a *παρεργηθείᾳ Miltoni* vindicat *Salmasius* in Responsione ad *Miltonum* p. 285. seqq.

ἀνθρωπίνῃ κτίσει] Phrasin hanc juri divino Magistratus fraudi non esse, ostendit *Samuel Bochartus* Tomo II. Operum pag. 1003. ubi de Jure Regnum commentatur. Neque enim, inquit, ideo dicitur humana, quod sit juris humani, aut homines habeat auctores; sed quia Principatus ab hominibus & in homines exercetur. Sic virga hominis dicitur, qua homines castigat *Deus*, 2 *Sam.* VII. 14. & tentatio humana, qua eos idem tentat 1 *Corinth.* X.

v. 13. *De cætero vel ipse Petrus aperte docet, humanam hanc ordinationem a Deo esse; cum fideles illi subjectos esse jubet propter Dominum. Idem enim est, ac si dixisset, id esse a Domino; quod hominum, qui natura æquales sunt, alii aliis subjiuntur, ac proinde nostrum esse, vel in Auctoris gratiam huic ordini nos submittere.* Ita quidem phrasin hanc accipere malim, quam cum *Wilhelmo Nicholsio*, Anglo, statuere, τὸ ἀνθρώπινον heic πνευματικῶν ὀπποῦν, & constitutiones, a mundanis ethnicisque Regibus factas, respici. Vide librum ejus, quem inscripsit: *the duty of inferiours towards their Superiours*, cui præmissa est dissertatio de *Jure Principum divino*. Summam ejus habes in *Actis Eruditorum Lipsienf.* an. 1702. pag. 398. seq. Neque enim de institutis aut legibus imperantium inter paganos heic sermonem esse, sed de imperantibus ipsis, ex eo satis intelligitur, quod ἀνθρώπινη illa κτίσις mox in varias imperantium personas, quales sunt βασιλεῖς & ἡγεμόνες, distinguatur. B. *Lutherus* noster κτίσιν rectissime per *Ordnung* convertit. Vide *Raitzii* *Vindicias* pag. 584. Nec aliter jam olim *Oecumenius* accepit. Κτίσιν ἀνθρώπινην, inquit, τὰς ἀρχὰς καλεῖ τὰς χειροτονητάς ὑπὸ τῶν βασιλέων, ἢ καὶ αὐτὲς τὰς βασιλεῖς, καθότι καὶ αὐτοὶ ὑπὸ ἀνθρώπων ἐτάχθησαν, ἥτοι ἐτέθησαν. ὁδε γὰρ ἡ γραφή τὴν θείαν κτίσιν λαλεῖν. i.e. Κτίσιν ἀνθρώπινην vocat magistratus a Regibus ordinatos, vel etiam ipsos Reges, quoniam illi quoque ab hominibus ordinati, vel constituti sunt. Solet enim Scriptura ordinationem vocare κτίσιν.

ἔτε βασιλεῖ] Imperatorem Romanum, tanquam supremam potestatem tunc habentem, h. l. indicari recte existimavit *Grotius*. Ita enim Imperatores Romani ea ætate a Græcis appellabantur. Vide quæ scripsi in *Curarum* Volumine I. pag. 976. Adde *Ezechielem Spanhemium* de usu & præstantia Numismatum Tomo II. pag. 397. & *Nathan. Lardnerum* in *Fide Historiæ Evangelicæ*, quem librum nuper Latine conversum edidi, lib. I. pag. 143. Affert ille inter cetera *Josephi*, Scriptoris æqualis, locum de Bello Judaico lib. V. cap. 13. §. 6. οἱ μὲν γὰρ Ῥωμαίων βασιλεῖς ἐτίμησάν τε καὶ προσεκόμισαν τὸ ἱερόν αἰεί. Itaque *Joannes Harduinus* in *Operibus Selectis* pag. 338. b. temere hoc nomine in *Grotium* animadvertit, ideo, quod *Polemon*, amicus & socius Populi Romani, illa ætate Ponto, Galatiæ & Cappadociæ, ad quarum incolas Christianos Petrus scripserit, cum Regis auctoritate præfuerit. Hoc enim assertioni illi non obstare nuper erudite ostendit *Petrus Zornius* in *Historia Fisci Judaici* p. 189.

Verf. 14. Εἰτε ἡγεμόσιν] Vox ἡγεμῶν generalis est, & nunc Procuratorem, nunc Proconsulem, nunc Legatum Cæsaris denotat. Vide *Curas* has ad *Matth.* XXVII. 3. & *Actor.* XXIII. 26. Adde *Spanhemium* loc. cit. Tom. II. pag. 597. & *Zornium* loc. cit. pag. 507. Vrbi alicui præfectos eodem nomine appellari ostendit *Garnerius* ad *Basilium* Tomo III. pag. 156. & 441.

εἰς ἐκδίκησιν μὲν κοκοποιῶν] Vide *Picinellum* pag. 748.

Verf. 15. Φιμῶν τὴν τῶν ἀφρόνων ἐνθρόπων ἀγνοσίαν) De verbo Φιμῶν lege *Gerhardum Outhovium* in Bibliotheca Bremense Class. I. Fascic. II. pag. 67. seqq.

Verf. 16. Ὡς ἐλευθεροί] i. e. libere id facientes, & voluntarie, non coacte. Ita *Salmasius* Respons. ad Miltonum p. 288.

ἐπικάλυμμα τῆς κακίας ἐλευθερία] Vide *Andrea Schotti* Adagialia Novi Testamenti ad h. l.

Verf. 17. Πάντας τιμῆσατε] Verbum τιμᾶν latius patere, & non honorem solum, sed & charitatem & officia, aliis præstanda, innuere *Beza* ad h. l. recte monuit, in eo tamen falsus, quod Hebraicum loquendi morem heic videre sibi videtur. Nubem auctorum, Græce ita loquentium, produxit *Cl. Georgius* in Vindiciis Novi Testamenti pag. 143. Inter eos est *Isocrates* ad Demonicum pag. 4. οἱ μὲν γὰρ τὰς φίλας παρόντας μόνον τιμῶσιν, οἱ δὲ καὶ μακρὰν ἀπόντας ἀγαπῶσι, alii enim amicos præsentis tantum honore prosequuntur, alii vero etiam longe absentes amant. Quibus verbis τιμᾶν & ἀγαπᾶν ita inter se invicem permutantur, ut alterum alterum explicet. Confer, quæ scripsimus ad 1 *Timoth. V. 3.* Hæc notio si teneatur, non opus fuerit, præceptum Petri temperare cum versione Gallica Montensi, quæ ita habet: rendez l'honneur à tous ceux, à qui il est dû. Charitatis enim officia nemini sunt deneganda. Vide tamen, quæ pro hac versione contra *Malletum* adferuntur in continuata defensione illius versionis pag. 541. Apostolum h. l. officium aliquod generale, sive honore strictè sic dicto, sive amore & studio exhibeatur, indicare, ex eo patet, quod mox fratres i. e. Christianos, eo dignos, speciatim commemorat.

τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε] i. e. fratres, (Christianos) diligite, per metonymiam; quemadmodum *Herodotus* συμμαχίας dicit pro focis lib. I. pag. 37. εἰς τε δὴ ὦν τὰς ἄλλας ἔπεμπε συμμαχίας, & ad alios socios misit, observante *Raphelio*. Vox ἀδελφότης Ecclesiasticis Scriptoribus, Petri procul dubio exemplo, receptissima est, nominatim *Basilio*, cujus locos affert *Fronto Ducaus* ad κεφάλαια τῶν ὅρων τῶν κατ' ἐπιτομὴν Interrogat. LXXI. pag. 440. Vide notas ejus Tomo II. editionis Basilii Garnorianæ pag. 774. b. Sic & *Cyprianus* epist. 24. & 32. fraternitatem salutate. Cur vero Christiani fratres appellentur, *J. H. Vrsinus* ostendit in *Analectis* Vol. II. pag. 143. seq.

τὸν Θεὸν φοβεῖσθε, τὸν βασιλέα τιμᾶτε] Vtrumque conjunxit *Sophocles* Ajace v. 653.

Τοι γὰρ τὸ λοιπὸν εἰσόμεθα μὲν Θεοῖς εἶκεν
Μαθησόμεθα δ' Ἀτρεΐδας σέβειν
Ἀρχοντες εἶσιν, ὡς θ' ὑπεκτίον.

Artabanus apud *Plutarchum* in Themistocl. pag. 125. Ἡμῖν δὲ πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων, κάλλιστος ἔτος ἐστὶ, τὸ τιμᾶν βασιλεῖα, καὶ προσκυνεῖν εἰκόνα Θεῶ, τῷ τὰ πάντα σώζοντος. Vide *Hombergium* & *Joannem Alberti*. Philippus, Macedonum Rex, apud *Polybium* pag. 1034. *se ait φοβεῖσθαι ἐδένα πλὴν τῶς θεῆς*.

Verf. 18. ὃ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς] *Vulg.* extremam vocem interpretatus est *dyscolis*, ex quo *Millius* ad locum & in Prolegomenis §. 499. suspicatur, δυσκόλοις olim in contextu scriptum fuisse, in margine vero interpretamenti loco σκολιοῖς, quod deinde locum prioris illius occupavit. At recte γνησιότητα vocis σκολιοῖς vindicant *Kusterus* in præfatione ad repetitam Novi Testamenti Milliani editionem pag. 4. *Whitbii* pag. 78. Examinis, & olim *Bochartus* Tomo II. Operum pag. 1004. Pro ea inprimis pugnat codicum omnium consensus. *Vulg.* vero alteram illam δυσκόλοις fortasse ad marginem, scholii instar, invenit, in N. F. alias receptam v. c. *Marc.* X. 24. *Matth.* XIX. 23. & *Luc.* XVIII. 24. quam tanquam frequentiore & clariorem, retinendam putavit. *Bochartus* loc. cit. observat, σκολιὸν proprie obliquum sonare, ad mores vero translatum pro *pravo* & *perverso* sumi, ut apud *Hesiodum*:

Ρῆα δὲ ἰθύνει σκολιὸν καὶ ἀγένορον κέρφει
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης.

Addit quoque, hanc lectionem a Syro etiam, qui lucis causa *duvos* & *perversos* reddidit, propius vero ab *Arabe* & *Æthiope* per, *perversæ naturæ* & *pravos* exprimi, ac præterea melius cum sequentibus cohærere, ubi πάχων ἀδίκως commemoretur: sub δυσκόλοις enim seu *morosis* Dominis sæpe *indigna* homines pari; sub σκολιοῖς, *perversis* vero, etiam ἀδίκαι, *injusta*. Sic *Proverb.* IV. 4. junguntur σκολιὸν στόμα καὶ ἀδίκαι χεῖλη, *perversum os* & *injusta labia*. Et *Proverb.* XXVIII. 11. ὁ πορευόμενος δικαίως, qui *juste* incedit, & ὁ σκολιαῖς ὁδοῖς πορευόμενος, qui *obliquis* seu *perversis viis* incedit, sibi mutuo opponuntur. Omnino igitur illi Domini, sub quibus *injusta* patimur, non solum sunt δύσκολοι *morosi*, sed & σκολιοὶ *perversi*. Confer in eandem sententiam *Erasmum Schmidium*.

Verf. 19. Τῷτο γὰρ χάρις] *Codices* hic variant. Plerique in hac conspirant: alii vero habent nunc χάρις Θεῶ, nunc χάρις Θεῶ, nunc χάρις παρὰ τῷ Θεῶ, quam postremam lectionem *Syrus* quoque expressit. Sed voces illæ omnes interpretandi causâ additæ videntur, inprimis cum proximo commate 20. eadem phrasis, τῷτο χάρις παρὰ Θεῶ, legatur. Ipsa verò hæc phrasis efficit, ut credamus, χάρις heic idem esse atque *gratum*, *acceptum*, atque adeo abstractum pro concreto positum, ut supra v. 7. Τῷ δὲ ἢ ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν. Paulus καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τῷ Θεῷ dixit, 1. *Timoth.* II. 3. & V. 4.

εἰ διὰ συνείδησιν Θεῶ] Nonnulli, inter quos & *Heinsius* est, & *Carolus le Cene* in Tentamine novæ versionis pag. 627. conscientiam hanc ad Deum referunt, tanquam illius rei conscium; alii vero ad conscientiam hominis, quæ Deo testata fiat; idque rectius, quod & *Paulus* voluit, quando *Rom. XIII. 5.* obsequium magistratui probari jubet διὰ τὴν συνείδησιν simpliciter.

Verf. 20-25. Hæc commata, quæ pericopen epistolicam, pro concione apud nostrates explicari solitam, complectuntur, illustrantur a *Francisco Wokenio* in Stromatibus Apostolicis Parte II. p. 23. seqq.

Verf. 20. Ποῖον γὰρ κλέος] *Daniel Fidlerus* in Positionibus Philologicis super quædam loca Novi Testamenti, Posit. IV. subintelligi vult ὑμᾶς μένει, quæ phrasis exstat *Acton. XX. 23.* Rectius vero subintelligitur ἐς, sicut in antecedente phrasi: τῷτο γὰρ χάρις. Sic *Jac. IV. 4.* ποῖα γὰρ ἡ ζωὴ ὑμῶν.

κολαφιζόμενοι ὑπομενεῖτε] De verbo κολαφιζεσθαι vide dicta Volum. I. harum *Curarum* pag. 358. & 680. Constat alias, servos inprimis a Dominis colaphis cædi solitos, ex quo patet, Petrum, servos heic adloquentem, verbo accommodatissimo usum esse. Cave itaque, vocem hanc ad exemplum paucorum codicum cum altera κολαζόμενοι permutandam existimes.

Verf. 21. Εἰς τῷτο γὰρ ἐκλήθητε, ὅτι ἡ Χρεῖδος ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν κ. τ. λ.] Comma hoc *B. Gottlieb Wernsdorfus* singulari disputatione de ὑπογραμμῷ Christi piis in passione relicto illustravit, *Wittebergæ 1726.* Idem ante fecerant *Val. Alberti* de passione Christi meritoria & exemplari, *Lipsiæ 1695.* & *Joannes Deutschmannus* de passionali ὑπογραμμολογίᾳ Salvatoris nostri, *Wittebergæ 1690.* Adde *J. H. Vrsini* *Adversaria Sacra* pag. 50. seqq. & *Spanhemii* *Dubia Evangelica* Parte III. pag. 91. seqq. A Socinianorum, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν prave interpretantium, calumniis locum hunc vindicatum vide in *G. G. Zeltneri* *Historia Crypto-Socinismi Altorfini*, pag. 838.

ἡμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμὸν] Vox ὑπογραμμὸς occurrit 2 *Maccab. II. 28.* τὸ μὲν διακριβὲν περὶ ἐκάστων τῶ συγγραφεὶ παραχωρήσαντες, τὸ δ' επιπορεύεσθαι τοῖς ὑπογραμμοῖς τῆς ἐπιτομῆς διαπονέοντες, veritatem quidem de singulis Autori concedentes ipsi autem secundum datam formam brevitati studentes. Glossæ veteres: ὑπογραμμὸς, *perscriptum.* Eadem voce usus est *Polycarpus* epist. ad Philippenfes: μιμηταὶ ἔν γενώμεθα τῆς ὑπομονῆς αὐτοῦ. καὶ εἰν πάχωμεν διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, δοξάζωμεν αὐτόν. τῷτον γὰρ ἡμῖν τὸν ὑπογραμμὸν ἔθηκε δι' ἑαυτοῦ, καὶ ἡμεῖς τῷτο ἐπιστεύσαμεν. Vide locum, qui manifeste ad Petrinum hunc alludit pag. 10. in Variis Sacris *Stephani le Moyne*,

Moyne, cujus *Observationes* Tom. II. pag. 510. vocem hanc diligenter illustrant. Summam habes pag. 513 his verbis comprehensam: *Tales delineationes* (ædificiorum) *et formæ vocabantur etiam ὑπογραφαί*, *et in genere omnes lineæ, et formæ, quibus erat insistendum, ut aliquid regulare redderetur, et rite procederet, vocabantur ὑπόγραμμα et ὑπογραμμός.* Sic Auctor 2. Maccab. loco laudato; sic Petrus, sic Polycarpus utuntur ista voce ὑπογραμμῶ, pro linea minio ducta, cui debent operarii insistere, et pro delineatione, forma, regula, exemplo, ad quod opera dirigi debent, et ad quæ mores nostros debemus institueret et componere.

Verf. 22. Ὅς ἀμαρτῶν ἔκ ἐποίησέ κ. τ. λ.) Lege *Petavii Dogmata Theolog.* Tomo III. ubi de Pelagianis I. 6. 7. & Tom. V. ubi de Incarnatione lib. XI. cap. V. §. 6. cap. VII. §. 2. & cap. X. §. 4.

ἔδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ σώματι αὐτῷ) *nec fuit dolus in ore ejus.* *Εὐερίσκειται* enim apud LXX. Interpretes & Scriptores Sacros Novi Fœderis sæpe idem est, quod εἶναι, *existere*, quemadmodum Hebræi verbo נמצא eodem sensu utuntur. Vide, quæ scripsi ad *Mattb.* I. 18. & *Gatakerum* ad *M. Antoninum* pag. 329. a. Cave tamen, phrasin prorsus Hebraicam putes, quamvis Hebræis inprimis receptam. Ita enim idoneos Græciæ Scriptores loqui ostendit diligentissimus *Georgius* in *Vindiciis Novi Testamenti* pag. 115. Sic *Thucydides* lib. III § 47. καὶ τὸ Κλέωνος τὸ αὐτὸ δίκαιον καὶ ξύμφορον τῆς τιμωρίας ἔκ εὐερίσκειται ἐν αὐτῷ. Et *Cleonis* quod attinet sententiam, non invenitur, seu non est in ea justum, vel utile ultionis quicquam. Similiter Germani sich finden pro esse adhibent. Confer, quæ scripsi Volumine II. *Curarum* pag. 353. & 530. *B. Gotthofredus Olearius* in *Observationibus* ad *Matthæum* pag. 40. recte ita: Sane vim verbi εὐρέθη minime heic adsequeretur, qui verteret: nec deprehensus est in ejus ore dolus. Ille enim hoc tantum diceret, deprehensam ab aliis in Christo Jesu nullam fallaciam, nullum dolum fuisse, quod cuicumque mendaci et impostori, dictorum affatim memori, contingere potest. Præterea verba ista respondent illis *Esaiæ* רלא מרמה בפיו (LIII. 9. quæ certe magis literaliter verti non possunt, quam istis: non fuit dolus in ore ejus, quem sensum etiam ibi expresse-re versiones, sive veteres, sive recentiores ad unam omnes. Observare hic liceat, τὰς LXX. *Jes.* loc. cit. ita habere: ἔδὲ δόλον ἐν τῷ σώματι αὐτῷ. Ibi vero *Alexandrinum* exemplum legit: ἔδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ σ. α. & *Cyrillus* ἔδὲ δόλος εὐρέθη. Fieri potest, ut verba hæc ad nostra *Petri* sint reficta.

Verf. 23. Ὅς λοιδορούμενος ἔκ ἀντελοιδόρει) Comma hoc a Patribus, non verba, sed sensum spectantibus, varie allegari ostendit *Cotelerius* ad Tomum I. Monumentorum Eccles. Græc. pag. 726. Remipsam fieri jubent Hebræi, eumque, qui ita agat, חסיד sanctum ajunt appellari. Vide *Schætzgenii* *Horas* pag. 1040. Inter externos *M. Antoninus* VI. §. 30. Patris exemplum

plum imitandum sibi commendat, ὅς ἐφερε τὰς αἰδώς μεμφομένους μὴ ἀντι-
μεμφομένους, qui tulerit immerito reprehendentes, nec eos vicissim redarguerit.
Confer eundem §. 26. μὴ ἀντιδυχεγαίνοντα, ibique compara Gatakerum.
Exempla similia attulit Saldenus de usu & abusu librorum lib. I. cap. 3. §. 4.
Sophocles Ajace v. 1340.

- - - Εγὼ γὰρ ἀνδρὶ συγγνώμην ἔχω
κλύοντι φλαῦρα, συμβαλεῖν ἔπη κακά.

παρεδίδε δὲ τῷ κήροντι δικαίως]. Vulg. vertit, ac si legisset, αἰδώς: tradebat
autem judicanti se injuste. Hanc lectionem & interpretationem defendunt
Pontificiorum plerique, inter quos est *Richardus Simon* in Observationibus No-
vis in textum & versiones Novi Testamenti pag. 386. seqq. Eandem ample-
xus est *Casaubonus* in epist. ad Frontonem Ducæum pag. 106. editionis Londi-
nensis, mirante *Colomesio* in Opusculis Sacris pag. 119. Ab altera parte com-
munioem & constantem, si unum *Vesalii* exemplum præterieris, codicum
Græcorum lectionem tuentur ex nostratibus *Balthasar Raitbuis* in Vindiciis
versionis Germanicæ pag. 585. ex Pontificiis autem *Arnaldus* in continuata de-
fensione versionis Gallicæ Montensis, quæ contextum Græcum versioni præ-
tuleret, pag. 576. seqq. Recte ille urget consensum codicum Græcorum fere
universalem, & exemplum versionum Syriac. & Arab. Monet quoque, non-
dum satis constare, num versio illa Latina vetus vere habuerit injuste. Quam-
vis enim nonnulli, nominatim *Cyprianus* de bono patientiæ, & *Paulinus* epist. 2.
ita locum allegent, *Augustinum* tamen Tract. 21. in Joannem, & *Fulgentium* li-
bro I. ad Thrasymachum contrariam vocem juste adferre, fierique facile po-
tuisse, ut librarii duorum illorum Patrum locos interpolarent, cum id sine de-
trimento argumenti, quod tractabant, fieri potuerit; contra vero dubitari non
posse, *Augustinum* loc. cit. juste legisse, cum locum Petrinum eo fine adferat, ut
probet, Patrem æque ac filium judicium exercere. Præterea, quod idem
urget, *Didymus* & *Oecumenius*, qui in hanc epistolam ex Patribus sunt commen-
tati, δικαίως legerunt; nec ex Pontificiis desunt, qui hanc lectionem probent.
Inter hos sunt *Cajetanus*, *Hesseli*, *Estius*, *Joannes Baptista Folengius*, *Fromon-
dus*, *Benedictus Justinianus*, *Claud. Guili*, *Idorus Clavius*, & *Erasmus*;
sicut alii utramque lectionem promunt, & neutram judicant inconvenientem.

Negari quidem non potest, Vulgati Interpretis lectionem commo-
dum sensum secum ferre, si de Pilato, injusto judice, cui Dominus no-
ster se permiserit, accipiatur. Interim altera illa Græci contextus omnino
vera est, secundum quam res ad Deum, justum judicem, refertur. De Chri-
sto enim, ut jam patiente, sermo est; itaque commemorari non debebat,
Christum se injusto judici permisisse: sed Apostoli institutum potius requi-
rebat,

rebat, ut exponeret, qualem se sub perpesione præstiterit. Præterea recte monuerunt Interpretes nonnulli, & inter hos *Estius*, phrasi hac respici ad *Jer. XI. 20.* *Tu autem, Domine Zebaoth, qui judicas juste, & probas venes & corda, videam ultionem tuam ex eis.* Tibi enim revelavi causam meam; & ad alios Scripturæ, speciatim Psalmodum, locos, in quibus Deus *justus judex* vocatur. Omitto alia, quæ adferri poterant, nisi opera hac perfunctum viderem *B. Gottlieb Wernsdorfium* in disputatione de Judice, juste non injuste judicante, contra statores infallibilitatis Pontificiæ, Wittebergæ 1717.

Ceterum non obscurum est, verbum *παρέδωκε* vocem aliquam requirere subintelligendam. Et parum refert, siue cum nonnullis *ἐαυτὸν*, quo vide *Lambertum Bos* de Ellipsis Gr. L. pag. 58. editionis *Schætzgenianæ*, siue cum aliis, & Syro speciatim, *κρίειν* intelligas. Hoc quidem ego malim propter vocem *κρίνοντα*, quæ *κρίειν* præstruit.

Verf. 24. *Ὅς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν κ. τ. λ.*] Lege *B. Joannis Friderici Mayeri* disputationem de officio Christi Sacerdotali, Gryphiswald. 1704. *Andreas Danielis Habichorstii* disputationem de crucifixione Christi satisfactoria, Rostochii 1681. *Amelium* Tomo II. p. 652. seq. *Joannem d'Outrein* in Bibliotheca Bremense Class. IV. pag. 154. seqq. & *Alexandrum Morum* ad *Jes. LIII.* pag. 139. Contra Socinianos locus urgetur & vindicatur in *Rev. Zeltneri* Historia Crypto-Socinianismi Altorfini pag. 600. & 915. & in *Joannis Frischmuthi* dissertatione de hirco emissario, quæ exstat Tomo II. Thesauri Theologico-Philologici pag. 926. Phrasin *ἀνήνεγκεν*, qua ad victimas Veteris Testamenti in aram sublatas alluditur, præ ceteris illustrent *Vitringa* libro II. Observationum Sacrarum cap. 13. *G. J. Vosius* Tomo VI. Operum pag. 897. *Alexander Morus* loc. cit. & *Stephanus le Moyne* in Observationibus ad *Varia Sacra* pag. 480. *Vitringa* pag. 228. ita: *Vix uno verbo ἑμφασίς vocis ἀναφέρειν exprimi potest, quam ideo Syrus duplici voce circumscript.* Notat ferre & offerre. Et posteriore quidem significato in v. 5. hujus ejusdem capituli. Item *Hebr. VIII. 27.* & *XIII. 15.* Primo itaque dicere voluit *Petrus*, Christum portasse peccata nostra, in quantum illa ipsi erant imposita, alludens ad *Jes. LIII. 4.* Secundo ita tulisse peccata nostra, ut ea secum obtulerit in altari. Respicit ad animantes, quibus peccata primo imponebantur, quique deinceps peccatis onusti offerebantur. Sed in quam aram? *ξύλον*, ait *Petrus*, lignum, b. e. crucem. Huc putem respicere, quod *Exod. XX. 24.* jussit Legislator, ut aræ ex lapidibus minime cæsis exstruerentur. Adde *Gussetii* Commentarios Linguae Hebraicæ rad. *נשך* O. 2.

ἐπὶ τὸ ξύλον] super lignum. Vide *Herzogii* dissertationem de particula *ἐπὶ* pag. 19. qua ostendit, eam, ut alias, ita & h. l. accusativo junctam

ἄταμ, respondere Latinorum *super*. Subtilior est *Wokenius* in *Stromatibus* Apostolicis loc. cir. contendens, Christum heic dici peccata nostra *iterum super lignum sive ad lignum detulisse*, cum *Adamus* atque *Eva* ex arbore olim deduxerint peccatum. Αναφέρειν de sacrificiis oblati usurpari ex locis Scripturae modo citatis constat, ubi significatio τῆ ἀνά *iterum* utique exulat.

ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι] Idem est, quod *Paulus Rom. VI. 2.* dicit: ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ. Eleganter etiam ἀπογίνεσθαι *mori* opponi τῷ γίνεσθαι *nasci*, illustri *Herodoti* loco lib. V. pag. 330. docet *Raphelius* pag. 653. Annotationum *Herodotearum*. *Trausi*, inquit, in cæteris quidem omnibus quod *Thracæ* faciunt, κατὰ δὲ τὸν γινόμενον σφι καὶ ἀπογινόμενον ποιεῦσι τάδε· τὸν μὲν γινόμενον περικυζόμενοι οἱ προσήκοντες ὀλοφύρονται, ὅσα μιν δοκεῖ, ἐπεὶ τε ἐγένετο, ἀναπλήσας κακά· ἀνοίγεσθαι τὰ ἀνθρώπεια πάντα πάθεα· τὸν δ' ἀπογινόμενον, παύζοντες τε καὶ ἡδόμενοι γῇ καλύπτει, ἐπιλέγοντες, ὅσων κακῶν ἐξαπαλαχθεῖς ἔσι ἐν πάσῃ εὐτυχίᾳ. Conf. idem pag. 135. & lib. VI. pag. 4ci.

ἔ τῷ μῶλωπι αὐτῆ ἰάθητε] Μῶλωψ non vulnus esse, sed vibicem, sive vestigium verberum aut flagellorum, *Raphelius* observat ex *Siracida XXVIII. 17.* πληγὴ μάστιγος ποιεῖ μῶλωπας, *Plaga flagelli efficit vibicem*; & ex *Arriani* *Epictet.* pag. 211. ubi iterum μάστιγας ἔχει μῶλωπας, ἀλλ' ἔλκη ποιεῖν, *flagellatus non jam vibices, sed vulnera accipere dicitur*. Vox αὐτῆ pleonastica nonnullis visa est, & hoc nomine in codicibus aliquot fortasse omissa. *Millius* tamentenendam censet, sed ideo, quod *Hebraicæ* loquendi rationi conveniat. Sed & *Gæcos* ab ea phrasi non abhorreere luculente ostendit *Cl. Georgius* in *Vindiciis* *Novi Testamenti* ab *Hebraïsmis* pag. 262. Ita *Plato* *epist. XIII. p. 130i.* καὶ ὧν ἂν γέγονται πατέρες αὐτῶν ἐμὲ πλησιώτεροι, ἢ ἐκδοτέον, *quorum ipsorum patres si me ditiores essent, dos curanda non esset*. *Germanum* esse τὸ αὐτῆ & efficaciam causa h. l. positum, vel id ostendit, quod in eodem commate ὅς - - αὐτὸς dicitur. Huic scilicet mox respondet τῆ - - αὐτῆ tanquam perpeffioni ante significatæ, ut causæ, effectus sive fructus.

Verf. 25. Hte γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενα κ. τ. λ.) Lege *J. H. Ursinum* in *Analectis* Vol. I. pag. 278. & *Ludovici Cappelli* *Opera* pag. 40. πεπλανημένα καὶ τὴν ὁδὸν ἀγνοῶντα conjungit *M. Antoninus* VI. 22. Hanc ovium simplicitatem & ad deerrandum proclivitatem describit *Aristoteles* *Hist. Animal.* IX. 3.

ἀλλ' ἐπεσφάφητε νῦν ἐπὶ τὸν ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν] De hoc Domini nostri elogio lege *Petavium* Tomo IV. *Dogmatum Theologicorum*, ubi de *Hierarchia*, lib. III. cap. 7. §. 12. Vox ἐπίσκοπος alias *curatorem* & *inspectorem* in genere denotat, & infra V. 2. ποιμαίνειν atque ἐπίσκο-

ἐπισκοπεῖν conjungitur. Sic Solon apud *Plutarchum* in Vita ejus pag. 88. Senatum Areopagitarum constituisse dicitur ἐπίσκοπον πάντων καὶ φύλακα τῶν νόμων. Vide *Joannem Alberti* p. 457.

CAPVT III.

Verf. 1. Ομοίως αἱ γυναῖκες ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν]. *Similiter, uxores, subdita estote viris vestris*, ut recte *Erasmus Schmidius*, sic-
ut II. 18. οἱ οἰκέται in vocandi casu. De re ipsa lege, quæ scripti ad *Ephes.* V. 22. & *Coloss.* III. 18. Adde *Erasum* Tomo V. Operum pag. 704. & *Spenerum* in Consiliis Theolog. German. Tom. IV. p. 350.

ἵνα - - - ἀνευ λόγου κερδηθῶνται] Apostolus sperat, fore, ut mariti, verbo Evangelico non audientes, ipso opere, nempe vita uxorum honesta & decente, ad animum emendandum adducantur. Sic passim *Xenophon* ἢ λόγῳ ἢ ἔργῳ ἀναδεικνύναι, διδάσκειν & ἀναπείθειν dixit. Vide locos apud *Raphelium* p. 338. Pro κερδηθῶνται Codices quidam habent κερδηθήσονται, eorum, puto, consilio, qui credebant, futura Græcorum passivis conjunctivis destitui. Hanc vero Grammaticorum traditionem, ut vanam esse *Erasmus Schmidius* ad h. l. monuit; ita *Dorismum* in hac structura a *Wysio* frustra queri ostendit *Cl. Georgius* in Hierocritico Novi Testamenti pag. 159. Similem verborum formam habes 1 *Corinth.* XIII. 3. καὶ κηρύσσονται & *Matth.* V. 25. qualis etiam est apud *Isocratem* Orat. ad Dæmonicum pag. 10. ἐφθέσθη.

Verf. 2. ἐποπτεύσαντες]. Vide supra II. 12.

Verf. 3. Ὡς ἔσω ἔχῃ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν]. Lege *Spenerum* l. c. Parte I. pag. 28. seqq. & Parte II. pag. 223. & 359. seqq. item *Val. Henr. Voglerum* de rebus naturalibus & Medicis pag. 264.

Ὡς idem h. l. esse, quod ὁμῶν statuit Celeberr. *Joannes Conradus Schwarzius* de Solæcismis discipulorum Jesu Christi antiquatis pag. 118. ex eo, scilicet, quod personæ in eadem oratione ab optimis quibusque Scripto-ribus soleant permutari. Vide exempla ab eodem allata. Inter hæc est illud *Luciani* in *Pseudomant.* pag. 61. Ταῖς κλήρων διαδοχαῖς αἰεὶ ἀνεβόλλετο προσιδεῖς, ὅτι ἔσαι πάντα, ὅποταν ἐθελήσω ἐγώ, καὶ Ἀλέξανδρος ὁ προφήτης μὲν δεσθῇ καὶ εὐξηται ὑπὲρ ἡμῶν. Hereditates semper differebat, addens, omnia fore, quum voluisset, & *Alexander* vates ipsius pro ipsis deprecaretur & vota faceret.

Quæ de ἐμπλοκῇ, sive plicatura crinium dici heic poterant, ea occupavi ad 1 *Timoth.* II. 9. Adde nunc singularem Anonymi de hoc ornatus genere observationem, quæ exstat in Bibliotheca Lubecensē Vol. X. p. 161. seqq. Ostenditur ibi crinium plicaturam & crispaturam non minus inter Judæos, quam gentes, olim receptam fuisse, causasque nunc habuisse Petrum, cur in epistola, ad Ex-Judæos & Ex-Gentiles scripta, in adfectatum hunc comarum cultum animadverteret. De illo leges præterea, quos idem adfert, *Adrianum Junium* in commentario de coma cap. VIII. quod de crispatura & contortionē capillorum exponit, & *Stephanum Chamillardum* in dissertationibus, Gallice editis, *sur plusieurs medailles & pierres gravées de son cabinet & autres monumens d'antiquité*, Parisiis 1711. 4. editis epist. XVI. Adde illis, si placer, *Junium* de pictura veterum libro III. cap. 9. *Bonifacium* IV. 29. *Histor. ludicræ*, ubi de muliebri capillorum cultu, *Salmasium* ad Capitolini *Pertinacem* cap. 12. & *Saubertum* de Sacrificiis cap. X. De scæminis, quæ ornandis mulierum comis operam dabant, quæque *ornatrices, politrices & cultrices* appellabantur, erudite differit *Postellus* in notis ad Junonem callidam, metro germanico editam, pag. 209. seqq.

Verf. 4. Αἰ' ὁ κρυπτός τῆς καρδίας ἄνθρωπος] Ornatum animi internum externo illi corporis etiam a paganis prælatum fuisse allatis veterum testimoniis ostendunt *Jacobus Cappellus* in Notis ad h. l. & Anonymus in Bibliotheca Lubecensē loc. cit. pag. 263.

ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τῇ πραέος καὶ ἡσυχίας πνεύματος] Eandem fere phrasin habes in epistola *Melissæ*, *Pythagoreæ*, quæ exstat in *Opusculis Mythologicis, Physicis & Ethicis*, a Th. Galeo editis, p. 749. *χερὶ τῶν σωφρονα καὶ ἐλευθέραν (γυναικας) τῷ κατὰ νόμον ἀνδρὶ ποτῆμεν, ἀσυχίας κεκαλλωπισμένην, ἀλλὰ μὴ πολυτελῶς. ἡμεν δὲ τὰ ἐσθᾶτι λευκοσιμονα καὶ καδάριον, καὶ ἀφελῆ, ἀλλὰ μὴ πολυτελῆ καὶ περισσάν. παραιήτεον γὰρ αὐτὰν τὰν διαγῆ καὶ διαπόρφυρον, καὶ τὰ χρυσόπασα τῶν ἐνδυμάτων. ταῖς ἐταίραις γὰρ τάδε χρήσιμα ποτῶν τῶν πλειόνων θήσαν. ταῖς δὲ πόθ' ἓνα τὸ ἴδιον εὐαρεσάσας γυναικὸς κόσμος ὁ τρόπος πέλει καὶ ἔχ' αἱ σοταὶ. εὐμορφον γὰρ τὰν ἐλευθέραν ἀδέσσει τῷ αὐτᾷ ἀνδρὶ ἀλλ' ἔ τοῖς πλησίον. ἔχοις δ' ἂν ἐπὶ ταῖς ὄψεος ἐρύθημα μὲν σαμείον αἰδῆς, ἀντὶ φύκεος. καλοκαγαθίαν δὲ καὶ κοσμιότητα καὶ σωφροσύναν ἀντὶ χρυσῷ καὶ σμαράγδῳ, κ. 7. λ. Oportet igitur modestam & liberam viro legitimo quiete cobabitare & ornatum, sed non magnifice. Et vestitum quidem candidum mundum ac tenuem, non autem splendidum ac superfluum gestare. Nam rejiciendæ sunt illæ pellucidæ totæ & purpureæ, & auro intertextæ vestes, quoniam hoc lupas & scorta decent, ut quamplurimos pelliciant, atque capiant. Ejus vero mulieris, quæ uni marito placere debet, ornatus in moribus ac industria positus est, non in stolis. Decorum est enim & pulchrum, liberam uni marito placere, non quibusvis obviis. In vultu autem pudo-*

pudorem & ruborem possis signum verecundiae, loco fuci, adhibere. Probitatem vero, modestiam atque ingenuitatem, pro auro & smaragdo &c.

Verf. 5. Οὕτω γάρ ποτε καὶ αἱ ἁγίαι γυναῖκες, αἱ ἐλπίζουσαι ἐπὶ τὸν Θεόν] Postrema phrasis αἱ ἐλπίζ. ἔ. τ. Θ. desideratur in versione Æthiopica, ideoque *Millio* in Prolegomenis §. 1217. παρεμβλήσεως suspecta est, cum nemo talia, si adfuissent, prætermittere potuerit. Quis vero crediderit, ab alio eadem ita inferi potuisse, ut codices ad unum omnes, qui quidem adhuc inspecti sunt, & versiones cæteras occuparet? Quis porro non animadvertat, a Petro hæc profecta esse, qui meminerit, eundem ad Deum aliquoties in hoc argumento provocare, quando v. 2. ἀγνὴν ἐν φόβῳ ἀναστροφῇ & v. 4. τὸ πολυτελὲς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ commemorat.

ἐκόσμεν ἑαυτοὺς, ὑπολασσόμενα τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν] Obsequium hoc marito præstitum pro optimo uxoris ornatu haberi vult *Melissa* loc. cit. Ἀρέσκειν δὲ, inquit, (δὲ) τῷ αὐτῷ ἀνδρὶ, ἐπιτελέας ποιεῦσαν τὰς ἐκεῖναι θελήσας· αἱ γὰρ τῷ ἀνδρὶ θελήσεις νόμος ὀφείλει ἀγαθὸς εἶναι κοσμίᾳ γυναικί, ποθ' ὃν χεὶρ εἶδ' αὐτάν. νομίζεν δὲ προῖκα πολενεῖν χθονὶ αἶμα αὐτῶν καλῶσαν καὶ μεγίσαν τῶν εὐταξίων. Placere vero (fæminam oportet) marito suo voluntati ejus absolute morem gerendo. Voluntas enim mariti pro lege non scripta debet esse honestæ mulieri, ad quam ei vita est exigenda, putandumque ei est, se dotem pulcherrimam & amplissimam ei attulisse obedientiam.

Verf. 6. Ὡς Σάρρα ὑπήκουσε τῷ Ἀβραάμ, κύριον αὐτὸν καλεῖσα] Similiter Judæi, observante *Schatgenio*, in *Tanchuma* fol. 9. 3. Sed *Abrahamum* coluit uxor ejus, & vocavit ipsum *Dominum*, dicens, *Genes. XVIII. 12. Et Dominus meus senex est.* Sic *Megisto*, *Timoleontis* conjux, apud *Plutarchum* de virtut. mulier. pag. 252. *Aristotimum* adloquens ait: εἰ μὲν ἦς ἀνὴρ Φρόνιμος, καὶ ἂν διελέγχετο γυναῖξιν περὶ ἀνδρῶν, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους ἂν ὡς κυρίως ἡμῶν, ἔπεμπε, sed ad ipsos, utpote *Dominos* nostros, nos misisses. Vide *Joannem Alberti* pag. 458. eadem opera monentem, maritos non δεσπότας, sed κυρίως appellari, quorum nominum differentiam exposuerit *Ant. Hotmann* de vet. rit. nupt. cap. 23. Compara tamen heic *Elsnerum* pag. 403. ostendentem, maritos a Græcis & Romanis non solum κυρίως, sed etiam δεσπότας ab uxoribus appellari v. c. ab *Euripide* in *Medea* v. 223. & *Helena* v. 578. item *Achille Tatius* lib. V. p. 309. Latinis quoque illud *dominorum* elogium adversus maritos receptum fuisse docet *Tiraguellus* Leg. I. Connubiali n. 14. sqq. Adde *Picinelli* *Lumina Reflexa* p. 749.

καὶ μὴ φοβούμενα μηδεμίαν πλῆξιν] Dubia heic visa est nonnullis ultimæ vocis significatio, quippe quæ nunc *timorem*, nunc *libidem veneream* inferat, quo posteriore sensu eam adhibet *Aristoteles* de generatione animalium lib. IV. cap. 5. διὸ καὶ τῶν γυναικῶν ὅσα πρὸς τὴν ἐμύλιαν ἀρετὰν

τεῖς τὴν τοιαύτην, ὅταν πολυλοκήσωσι, παύονταί τῆς πόρνης. Vide *Henrici Stephani Schediasmata* lib. II. Sched. XII. pag. 59. in *Supplemento ad Tomum V. Thesauri Critici Gruteriani*, qui non obscure hanc notionem h. l. admittit. Allatis enim Petri verbis subjungit: *ubi non male fortasse μηδεμίαν πόρνην intelligemus τὸ περὶ μηδεμίαν ἐπιθυμίαν ἐπισημαί. Grotius terriculamenta intelligit; ad prodendam pudicitiam, quam magistratus provinciarum saepe etiam minus attentarint, relata, & præpositionem πρὸς ante μηδεμίαν intelligi vult. Similiter W. Wall in Notis Criticis ad Novum Testamentum pag. 353. existimat, talem heic terrorem indicari, quo a fide maritis probanda avocari possint, allato in exemplum illo, quod Abrahamo & Saræ accidit Genes. XX. 2. Idem statuit Millius; sed inconvenienter, quod ostensum est a Jacobo Lenfant in Bibliotheca Selecta Joannis Clerici Tom. XVIII. pag. 210. Procul dubio ab Apostoli mente hæc aliena sunt. Ideo Stephanus in Thesauro Tom. III. pag. 589. de pavore rectius accepit, eo quidem sensu, ut jubeantur mulieres officium facere etiam, cum nullus eas metus constringit, i. e. sponte & ultro. Non dubito tamen ego, φοβέμεναι μηδεμίαν πόρνην recte converti ab Erasmo Schmidio: si nequaquam terremini ulla conservatione. Eadem phrasi utuntur Interpretes Græci Proverb. III. 25. καὶ ὁ φοβηθήσῃ πόρνην ἐπελθῶσαν, εἰδὲ ὁρμᾶς ἀσεβῶν ἐπερχομένης. Timor vero hic apud scæminas oriri poterat vel a maritis, Judaicæ aut Gentili superstitioni addictis (vide v. 1.) atque adeo durioribus; vel a calamitatibus, quas sibi religionis causâ imminere sentiebant. Pavorem ejusmodi amoliri debebant spe læta in provida Numinis cura collocata, de qua v. 5. Fortasse & recte dixeris, Apostolum hac phrasi cavere in universum voluisse, ne obsequium, maritis præstandum, uxores meticulosiores redderet, quod usu venire constat. Atque hoc innuere voluisse videtur B. Luberus, ita vertens: und syd nicht so schüchtern, de qua voce lege Stadenii Expositionem vocum difficiliorum versionis Germanicæ. Denique phrasis hæc eadem est, qua Apostolus v. 14. utitur: τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, quod recte monuit Hombergius in Parergis pag. 358.*

Verf. 7. Οἱ ἄνδρες ὁμοίως συνοικῶντες) Memineris, non minus & heic οἱ ἄνδρες, quam supra II. 18. οἱ ἄνδρες, & III. 1. ὁμοίως οἱ γυναῖκες in vocandi casu accipi debere, ut sensus sit: *viri similiter uxoribus cohabitantes estote; ut Erasmus Schmidius; vel: viri pariter connubio juncti sint, vel vivant; ut Joannes Henricus Majus in Observationibus Sacris lib. II. pag. 120. editionis primæ, vel pag. 160. editionis secundæ. Idem nubem exemplorum adfert, qua constare possit, συνοικεῖν dici de matrimonii vinculo copulatis. Confer Fessellii Adversaria Sacra Tomo I. pag. 150. & Gatakerum de Stilo Novi Testamenti cap. XI. pag. 121. Interim non existimandum est, Petrum ad solam tori conjugalis consuetudinem τὸ συνοικεῖν referre. Latius enim id patet, & generatim domesticam maritorum cum uxoribus consociationem,*

nem, ejusdemque habitaculi communionem denotar, quæ verba sunt Rev. *Raphelii* in Annotationibus Xenophonteis pag. 339. Accipe *Xenophontis* locum ex *Cyropædia* lib. IV. pag. 82. οἰκίσετε τὰς αὐτὰς οἰκίας, καὶ χώραν τὴν αὐτὴν ἐργάσασθε, καὶ γυναῖξι ταῖς αὐταῖς συνοικήσετε, καὶ παῖδων τῶν ὑμετέρων ἀεξετε, ὥσπερ νῦν. Vide alia apud eundem in Annotationibus *Herodoteis* pag. 654.

κατὰ γνώσιν] Plerique hæc referunt ad συνοικῶντες, ut idem sit, quod *prudenter*, ut *Erasmus Schmidius*, cum *ratione*, ut *B. Lutherus*; ut *scientes* decet, ceu *Beza*. *Hombergius* autem in *Parergis* pag. 359. mavult conjungere cum phrasi sequente, ἀπονέμοντες, hoc sensu: *Similiter vos marito secundum scientiam*, h. e. cum sciatis infirmitatem mulierum, illis tribuatis honorem, vel: *secundum cognitionem aut prudentiam*, qua polletis præ mulieribus illis, ut infirmioribus &c. Cum vero jam ostensum sit, vocem συνοικῶντες non pro nudo epitheto vocis ἀνδρες, ut scilicet *mariti* sic tantum indicentur, sed potius pro prædicato, imperandi forma posito, habendum esse; facile patet, phrasin, κατὰ γνώσιν, ad idem hoc prædicatum esse referendam. Scilicet κατὰ γνώσιν est, *prudenter, sapienter, cordate*. Hoc sensu *Paulus* 2 *Corinth.* VI. 6. dicit ἐν γνώσει. Habet vero κατὰ hunc significatum apud Græcos in phrasibus similibus v. c. *Marc.* I. 27. κατ' ἐξουσίαν, *potenter*, *Rom.* II. 2. κατὰ ἀλήθειαν, *vere*, & 1 *Corinth.* XIV. 40. κατὰ τάξιν, *ordinate*. Vide *Majum* loc. cit. pag. 164.

ὡς ἀδενεσερον σκεῦος] *tanquam vasi infirmiori*. Judæi quoque uxorem כְּלִי & כְּנָנָה, i. e. *vas* appellant in *Megilla* fol. 12. 2. & in *Sohar* *Levit.* fol. 38. col. 152. Propterea quisvis Deum roget, ut ipsi *vas* bonum destinet. Quicumque enim semen suum immittit in *vas* non bonum, ille semen suum deturpat. Vide *Schætgenium* in *Horis Hebraicis* pag. 827. Videri itaque potest *Apostolus* ad illam appellationem, Judæis receptam, respexisse. *Vorstius* in *Philologia Sacra* Parte I. pag. 23. hanc vocis σκεῦος significationem hebraizantem appellat, ideo, quod pro πρᾶγμα adhibeatur. Sed vide in contrariam partem *Cl. Georgium* in *Vindiciis Novi Testamenti* pag. 83. inter cetera vaviis *Arriani* & *Thucydidis* locis evincentem, Græcis quoque *Scriptoribus* varias res & supellectiles σκεῦος appellari. Quod ad argumentum ipsum spectat, *Plato* quoque libro V. de *Republica* pag. 654. ait: ἐπὶ πᾶσι δὲ ἀδενεσερον γυνὴ ἀνδρὸς, & *Aristoteles* libro III. *Oeconomicorum*. Confer *Josua Arndii* *Miscellanea* pag. 68. qui *Scholiam* ad *Apollonii* librum I. *Argonauticorum*, ἀνδρας φύσει θρασυτέρους, γυναῖκας δὲ ἀδενεσερους appellantem, adfert, ac præterea monet, in *Glossa* ad *Gemaram Sanhedrin* cap. II. §. 15. mulierum appellari כְּלִי שְׂכִינָה נָגֶמֶר, *vas imperfectum, ἀτελέσερον σκεῦος*.

ἀπονέμοντες τιμὴν] *honorem exhibentes*. *W. Wall* in *Notis Criticis ad Novum Testamentum*, Anglice editis, pag. 353. de alimentis uxori parandis

dis τιμὴν accipit, tanquam quibus uxores per imbecillitatem sexus acquirendis non sufficiant. Jam negari quidem non potest, τιμὴν & τιμᾶν hoc sensu adhiberi. (vide nos ad 1 *Timoth.* V. 17.) idem vero ab h. l. omnino exulat. Apostolus enim heic *prudentiam* requirit a maritis, cum uxoribus versantibus, qua scilicet efficiatur, ne obsequium, ad quod idem uxores cohortatus erat, durius evadat. Id vero inprimis cavetur, si maritus infirmitates uxorum patienter ferat, leniter eas tractet, adeoque id illis tribuat, quod sexus conditio requirit. Fieri potest, ut Apostolus hanc admonitionem de honore uxoribus habendo Judæis inprimis opposuerit, quos constat de sexu muliebri abjectius sensisse. Lege hanc in rem *Wagenseilium* ad *Tela ignea Satanae* p. 471. seqq.

ὥς καὶ συγκληρονόμοις χάριτος ζωῆς] Ita *Curcellæus* & *Erasmus Schmidius*: συγκληρονόμοι habent codices, tum scripti, tum editi plerique. Vide *Millium* ad loc. & in *Prolegom.* §. 822. & 1209. Nostram illam lectionem secuti sunt *Vulg. Syr. Arabs, Æthiops, Oecumenius, Ambrosius, Hieronymus, & B. Lutherus*. Atque illa quidem scopo Apostoli accommodatior, adeoque ab eo profecta videtur. In eo enim est, ut maritos cohortetur ad honorem uxoribus, sibi alioquin subjectis,tribuendum. Huic admonitioni argumentum jungit, quo permoveri possint. Hoc vero eo continetur, quod uxores eodem loco, quo viri, a Deo habitæ sint in eo, quod fœminas non minus gratiæ suæ participes reddiderit, quam viros. Hujus argumenti vim non adeo perspicio, si vox συγκληρονόμοι ad maritos referatur. Idem persuadet particula καὶ, qua opus non erat, si de maritis sermo esset. Juber itaque Apostolus maritos cogitare, rem sibi esse cum fœminis, quæ non tantum sint *conjuges*, quibus συνοικῆσι, sed etiam *cobæredes* gratiæ cœlestis. Nec omitendum est illud, quod particula ὥς non minus ἀδενεσέρω σκέυει, quam συγκληρονόμοις præmittitur; eo nempe fine, ut utrumque prædicatum ad idem subjectum pertinere credatur. Altera lectio συγκληρονόμοι ex eo fortasse nata est, quod magis respondere videretur structuræ vocum, nempe antecedenti phrasi, οἱ ἄνδρες συνοικῆντες, quam συγκληρονόμοις respondeat ἀδενεσέρω σκέυει γυναικείῳ.

εἰς τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι] Ita iterum *Curcellæus*, & editi ac scripti codices plerique. *Erasmus Schmidius* vero ἐγκόπτεσθαι, quod verbum exprimunt Interpretes *Syrus, Vulg. Arabs, Æthiops & Lutherus*. Hoc ipsum germanum videtur *Millio* ad loc. & in *Prolegom.* §. 1209. *Joanni Alberti* in *Observationibus ad Galat.* V. 7. pag. 365. & Editori *Novi Testamenti Græco-Anglicani*. Intercedit vero *Whirby* in *Examine Variant. Læctionum Millii* pag. 78. observans, *Oecumenium* non legisse ἐγκόπτεσθαι, quod *Millius* tradit, obscurumque esse, quid in Græco contextu legerint *Syrus & Arabs*. Quod ad *Oecumenium* attinet, in textu quidem verbum ἐκκόπτεσθαι occurrit, in commentario vero per ἐγκοπήν explicatur. Quod ad rem ipsam vel nihil

vel parum admodum refert, quam lectionem sequaris. Vtrumque verbum in sacris literis receptum est; alterum vero *impedimentum* infert, alterum *excisionem*, vel *interruptionem*. Interim pro lectione ἐκκόπτεσθαι id facit, quod Hebraei quoque preces dicant *exscindi*. Ita in *Schemoth Rabba* Sect. XXII. fol. 121. R. *Jehoschua* quaerit: וכי יש הפרה עכורה, num preces quaedam abscinduntur? & clarius in *Falkut Rubeni* fol. 61. 3. ad *Deuteron*. VII. 14. non erit apud te עקרה ועקרה, *sterilis vir & femina*, שלא ידא תפלתך עקורה לפני הכקום, ne eradicentur preces tuæ apud Deum. Vide Cl. *Schærgenii* Horas Hebraicas pag. 1041. Versio *Montensis* Gallica phrasin hanc ita reddit: afin, que vos prieres ne soient pas interrompues; pro quo *Malletus* malebat poni *empechées*. Vide autem, quæ pro priore illa, allatis variorum expositionibus, dicuntur in *Nova illius* versionis defensione, Gallice edita, pag. 257. seqq.

Vers. 8-15. explicantur a *Francisco Wokenio* in *Stromatibus Apostolicis* Parte II. pag. 81. seqq.

Vers. 8. Τὸ δὲ τέλος] i.e. in genere, *summatim*. Vide nos ad 1 *Tim.* I. 5. & adde *Martianæi* Essais de Traduction p. 397.

συμπαθεῖς] *similiter affecti*, ut mutuo tangamini non tantum malorum, sed etiam bonorum sensu; quæ expositio est Rev. *Raphelii* in Annotationibus ex *Polybio*, qui pag. 819. συμπαθεῖς vocat, in quibus eadem est animorum fiducia.

φιλόφρονες] *bene invicem vobis cupientes*; sic *Erasmus Schmidius*: *cones*; sic *Beza*. Ad verbum reddideris: *amice sentientes*. Ad comitatem & affabilitatem in vitæ usu respici non dubito: hæcenim vocis φιλόφρονος notio est *Actor*. XXVIII. 7. Eadem ratione φιλοφροσύνη dicitur, de qua lege *Valesium* ad *Eusebii Historiam Ecclesiasticam* pag. 152. b. Codices quidam legunt ταπεινόφρονες, & utramque lectionem exponit *Oecumenius*; sicut *Vulg.* habet, *modesti, humiles*. Vide *Millium* ad loc. qui vocem ταπεινόφρονες, ad marginem primum scholii loco positam, in contextum tandem irrepsisse existimat. Versio Gallica *Montensis* reddidit: une douceur, qui gagne le coeur, Græcum contextum secuta. Pro illa versione lege Novam defensionem, Gallice editam, p. 589. seqq.

Vers. 9. Μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακῆς, ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας] Vide supra ad II. 23. B. *Joannis Deutschmanni* dissertatio de recriminandi more huc spectat, Wittebergæ 1676. edita. *Raphelius* huc ex *Herodoto* l. 7. p. 497. *Getonis* ad Spartanorum legatum, contumeliosis vocibus usum, hoc adfert responsum placidissimum: σὺ μέντοι ἀποδεξάμενος ὑβρίσματα ἐν λόγῳ ἔμε πείσεις ἀχρήμονα ἐν τῇ ἀμοιβῇ γενέσθαι. Verum tu, contumeliosis in me invehens verbis, non tamen induces me ad vicem contumeliose reddendam.

Verf. 10. Ο γάρ θέλων ζωὴν ἀγαπᾶν, καὶ ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς] *Respiciunt hæc ad Psalm. XXXIV. 12. ubi ita οἱ LXX. τίς ἐστὶν ἀνθρώπος, ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς.* B. *Franciscus Wokenius* Apostoli verba cum contextu Hebræo & Græcis Interpretibus confert in *Harmonia Veteris & Novi Testamenti* pag. 315. seqq. Cum eo tamen *vitam* illam de *æterna* accipere nolim in *Stromatibus* pag. 83. Vitam enim, quæ hic agitur, tranquillam & facilem innui, sequens phrasis ἡμέρας ἀγαθὰι, prodit; ne dicam, ea heic commemorari, quæ ad usum vitæ faciliorem reddendum inprimis faciunt, & commate duodecimo divini Numinis curam, precesque audiendi facilitatem illis, qui ita agant, promitti.

παυσάτω τὴν γλῶσσαν αὐτῆ] *cobibeat, coërceat linguam suam.* Lutherus: der schweige seine Zunge. Vide *Stadenii* Expositionem vocum aliquot versionis Germanicæ p. 572.

Verf. 12. πρὸς ὅσον ἐπὶ ποιῶντας κακά.] Ex paganis *Xenophon* *Histor. Græc. lib. V. pag. 442.* ait multa commemorari posse, quibus constat, ὡς θεοὶ ἔτε τῶν ἀσεβούντων, ἔτε τῶν ἀνόσια ποιούντων ἀμελεῖσι, eos, *qui se impie gerant, ac nefaria designent, a Diis baud negligi.*

Verf. 13. Καὶ τίς ὁ κακῶσον ὑμᾶς;] Sic M. *Antoninus XI. 20. τί γάρ σοι ποιήσει ὁ ὑβριστικώτατος, εἰάν διατελής ευμενῆς αὐτῷ;*

εἰάν τῷ ἀγαθῷ μιμηταὶ γένησθε] *Codices* quidam pro μιμηταὶ habent ζηλωταί, quod *Millius* in *Prolegom. §. 647. ex Tit. II. 14. defumtum* putat.

Verf. 14. Αλλ' εἰ καὶ πάχοιτε διὰ δικαιοσύνη] Cum *δικαιοσύνη* hic *virtutem, pietatem &c.* designet, vel τὸ ἀγαθόν, de quo v. 13. *Vorstius* *Philolog. Sacr. Part. I. pag. 44.* exinde colligit, Apostolum ad vocis Hebraicæ *הַרְוּ* exemplum ea usum esse. Contra vero Cl *Georgius* in *Vindiciis Novi Testamenti* pag. 42. ostendit Græcos etiam *δικαιοσύνην virtutem* generatim appellare. Inter ceteros luculentus est *Aristotelis* locus lib. III. *Politic. c. 13. pag. 445.* κοινωνικὴν γὰρ ἀρετὴν εἶναι φάμεν τὴν δικαιοσύνην, ἥ πάσας ἀναγκαῖον ἀκολουθεῖν τὰς ἄλλας, *communem, sive sociabilem enim virtutem dicimus justitiam, quam ceteræ omnes virtutes necessario consequuntur.* Confer eundem in *Moral. Nicomachic. lib. V. cap. 2.*

τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε] Vox αὐτῶν respicit hostes Christianorum, sive paganos, qui auctoritate valebant, & magistratuungebantur. Eos vero ad cavendam offensionem non diferte appellavit Apostolus. Vide *A. Blackwalli* *Classicos Sacros* pag. 96. φόβον φοβεῖσθαι Græce dici satis alibi in his *Curis* ostendimus.

Verf. 15. Κύριον δὲ τὸν Θεὸν ἀγιάσετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν] Comma hoc una cum sequenti explicat *Philippus Mullerus* in dissertatione VII. de statu confessionis, Jenæ 1687. Vide & *Joannem Albertum Bengelium* ad Chrysostomi libros de Sacerdotio pag. 438.

μετὰ πρᾶυτης καὶ φόβου] Hæc editi, quos vidi, omnes, ad comma hoc 15. referunt, a quibus *Erasmus Schmidius* in contextu Græco & versione initium facit commatis sequentis, nescio, quo consilio. Rectius enim referuntur ad antecedentia, ubi ratio reddi jubetur omni, qui eam de spe Christianorum requirat. Ibi vero dubium est, utrum propius pertineat ad rationem reddentem, quam ad eum, qui eam postulet. Versio *Anglicana* refert ad eum, qui rationem reddi vult, ut scilicet id faciat cum lenitate & timore; at recens editor Novi Testamenti Græco-Anglicani de eo accepit, qui rationem reddere jubetur, reprehensus ideo a *Leonb. Twells* in Examine Critico Parte I. pag. 125. Equidem non dubito ab hujus partibus stare. A paganis enim, de veritate religionis Christianæ nondum convictis, & Christianos inter errantes, imo maleficos, numerantibus lenitas & timor seu reverentia expectari non poterat: utrumque vero conveniebat Christianis, inprimis, ubi cum magistratibus res erat; ut scilicet partim leniter partim reverenter causam suam agerent, & hac ratione hinc duritiam eorum frangerent, hinc placidis moribus animos alienos ad mitiorem rectioremque sententiam de se & doctrina Christiana adducerent. Id patet ex verf. 16. ubi ἀγαθὴ ἐν Χριστῷ ἀναστροφὴ commendatur, tanquam talis, quæ pudore afficere possit homines, sinistre de Christianis judicantes.

Verf. 16. ἵνα ἐν ᾧ καταλαλῶσιν ὑμῶν, ὡς κακοποιῶν] Voces duæ potestremæ defunt in *Vulg.* & uno Codice *Velef.* quas propterea cum *Estio* ex cap. II. 12. repetitas putat *Millius*. Cum vero nihil obstat, quo minus Apostolus eadem phrasi de eodem argumento usus credi debeat, nimium uni vel codici vel versionis tribueretur, si in ejus gratiam communis fere lectio deferatur.

καταιχυνθῶσιν οἱ ἐπηρεάζοντες ὑμῶν τὴν ἀγαθὴν ἐν Χριστῷ ἀναστροφὴν] *Henricus Stephanus* in dissertatione de Stylo Novi Testamenti Græco non procul a fine, in verbo καταιχυνθῶσιν vacare putat præpositionem, ut sit προαἰχυνθῶσιν, atque ita cum hoc verbo jungi possit sequens accusativus, qui alioqui non videatur apte cum participio ἐπηρεάζοντες jungi, hoc sensu: ut illi, qui incessunt vos, pudeant ob vestram bonam in Christo conversationem, vel, ut pudeant a vestra bona conversatione, eorum maledicta refellente. Equidem non video, cur accusativus participio ἐπηρεάζοντες jungi non possit. Eundem enim sibi junctum habet *Matth.* V. 44. & *Luc.* VI. 28. ἐπηρεάζόντων ὑμᾶς, quemadmodum nec externis Scriptoribus insuetum est, ac-

cusandi casum verbo illi vindicari. Vide *Curas* has ad *Matthæi* loc. cit. Porro Sacri Scriptores verbo καταχυνέωσιν simpliciter pro pudore afficii utuntur, v. c. *Luc.* XIII. 17. *Rom.* IX. 33. 2 *Corinth.* VII. 17. & IX. 4. Denique verbum καταχυνθῶσιν pendet a phrasi, ἐν ᾧ καταλαλῶσιν. Sic *Paulus* 2 *Corinth.* IX. 4. μήπως - - - καταχυνθῶμεν ἡμεῖς - - ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχίσεως.

Verf. 17. εἰ θέλει τὸ θέλημα τῷ Θεῷ] θέλει in duobus Codicibus omissum est, quod videretur superfluum; ab aliis vero cum θέλοι permutatum, quod posterius post *Complut.* & *Erasmus* in editione prima exhibet *Cl. Bengelius*. Eadem phrasi utuntur Hebræi: וְיִצְחָק בְּרַחֲמָיו, si placuerit voluntati Dei. Vide *Drusii* Præterita lib. VI. ad 1 *Corinth.* IV. 19. Propterea *Grotius* ad h. l. agnoscit *Ebraicum exundantem sermonem*. Ego vero (verba habes *B. Maji* in dissertatione de Pleonasmis Græcæ Linguae in N. T. occurrentibus pag. 24.) existimaverim, esse heic periphrasin potius, quam *Ebraismum*, ac voces τὸ θέλημα τῷ Θεῷ idem esse, quod DEUS ipse. Sic enim amant Græci dicere. *Eustathius* ad *Odyss.* λ. pag. 1686. ὅτι δὲ τὸ, βίη Ἰφικλήϊη, περιφραστικῶς δηλοῖ τὸν Ἰφικλῆην, δηλον, καθὰ καὶ τὸ βίη Ἡρακλήϊη τὸν Ἡρακλῆην. Mihi quidem Apostolus ad formulam illam Hebræorum respexisse videtur, sicut *Paulus* 1 *Corinth.* IV. 19. & *Jacobus* IV. 15. Neque tamen propterea phrasin non Græcam puto existimandam, sed talem potius, quæ voces συγγενεῖς jungat, qualis est χαίρειν χαρὰν, φοβηθῆναι φόβον &c. Ita vero & Græcos loqui passim in his *Curis* ostendi. Vide interim *Georgii* Vindicias Novi Testamenti p. 199.

Verf. 18. Οτι καὶ Χριστὸς ἅπαξ περὶ ἁμαρτιῶν ἔπαυε κ. τ. λ.] Conferes huc *Christiani Langii* Analyfin dicti de Passione Dominica contra Pontificios, Lipsiæ 1632. ex Anglis vero *Pearsonum* ad Symbolum Apostolicum pag. 198. & 641. versionis Latinæ, & *Henricum Morum* in Operibus Theolog. Latinis p. 237. lib. I. c. 9. Mysterii Pietatis.

ἅπαξ] *semel*, i. e. *perfecte*, ut *Cl. Christophorus Wolle* interpretatur in dissertatione de vera fictaque particularum Novi Fœderis emphasi, quæ subjuncta est commentationi ejus de Ecclesia Pharisaica & Christiana, pag. 307. seq. Confer, quæ in eandem rem scripsi ad *Hebr.* VI. 4. Non negaverim, significationem hanc, Scriptoribus externis quoque receptam, locum heic habere posse, modo illud præstruatur, respectum primario haberi ad sacrificia Veteris Testamenti, quæ non *semel*, sed repetitis vicibus, quoties res ferebat, offerri debebant.

περὶ ἁμαρτιῶν] *Codices* duo pro περὶ legunt ὑπὲρ, quod etiam *Aldin.* & *Froben.* cum *Oecumenio* exhibent. Scilicet ea particula in negotio perpeffionis salutaris alias utuntur Scriptores S., Apostolus autem περὶ heic adhibuisse videtur ideo, quod mox scripturus erat δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων, atque adeo &

rem,

rem, propter quam, & personas, pro quibus Dominus passus fuerit, eo efficacius & clarius repræsentaturus.

ἐπαθε] Pauci Codices & versiones aliquot ἀπέθανε habent: germanam vero esse lectionem communiorem, manifestum est ex eo, quod Apostolus perpeffionem Christi in exemplum adfert illis, qui πάχεν debebant, quodque cap. IV. 1. Christum his repræsentat ut παθόντα, non vero ut ἀποθάνοντα, atque adeo ut perpeffione jam defunctum.

ἵνα ἡμῶς προσαγάγῃ τῷ Θεῷ] ut nos ad Deum adduceret, facta scilicet expiatione. Ita Paulus Rom. V. 2. δι' ἧς (Χριστὸς Ἰησοῦς) καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχάκαμεν τῇ πίσει εἰς τὴν χάριν ταύτην, ἐν ᾗ ἐσθήκαμεν. Confer, quæ ibi scripsimus, & adde *Vitringam* Tomo II. Commentarii in Jesaïæ XLIX. 5. pag. 570. Alias verbum προσάγειν ab externis Scriptoribus de iis adhiberi solet, qui in Regum aulis aditum aliis ad Reges salutandos aperiunt. Ita apud *Xenophontem* Cyropæd. lib. I. pag. 23. edit. *Hutchinsonii*, minister aliquis dicitur γιμνᾶν τῷ βασιλεῖ προσάγειν τὰς δεομένους Ἀσυνάγους.

Θανατωθεὶς μὲν σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ Πνεύματι] Ut per σάρκα humanam Christi natura, secundum quam mortuus est; ita per πνεῦμα divina, per quam & vitam resumfit, & vivum se stitit, familiari Scripturæ phrasi indicatur. Vide Rom. I. 3. 4. IX. 5. & 1 *Timoth.* III. 16. Confer inprimis *Joannem Philippum Storr* de sensu vocum carnis & spiritus, cum de Christo dicuntur. Hanc expositionem nuper adstruxit Vener. *Joannes Laurentius Mosheim* adversus *Radulphum Cudworthum* in Systemate Intellectuali hujus Vniversi cap. V. Sect. III. pag. 1076. seqq. versionis Latinae. *Cudworthi* scilicet judicio Christus a Petro morti traditus dicitur in corpore crassiori, vitæ vero redditus in corpore subtili, quod animis proprium est. Quæ quidem sententia quam prope accedit ad Platonicorum de subtili animæ vehiculo, tam remota est a Scripturæ Sacræ oraculis, & speciatim a phrasi hac Apostolica aliena. Recte *Mosheim* loc. cit. Meo quidem judicio aut nihil, quod ego queam intelligere, dicit Petrus, aut vocabulo πνεύματι causam indicat efficientem resurrectionis CHRISTI. Quæ causa cum anima non sit CHRISTI, sed divina ejus natura, illis accedere haud dubito, qui, πνεῦμα divinitatem CHRISTI hic indicare, arbitrantur.

Vers. 19. Ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκέρυξεν] Loculus hic adeo obscurus est, ut nonnulli judicium suspendere, quam pronuntiare sententiam maluerint. Inter hos est *Joachimus Camerarius*, qui postquam candide professus erat, plane sibi ignotum esse, quæ phrasis illa sit, aut quid b. l. significetur, subjungit: est igitur hic unus ex iis locis sacrarum litterarum, de quibus pietas religiosa quærere amplius, & dubitare, quid dicatur, sine reprehensione possit. Hoc minus itaque mirum est, complures in hoc comma

comma non solum commentatos esse, sed & in varias abiisse sententias. Adferam ego primum ex nostratibus illos, qui oraculum hoc una cum sequenti singularibus dissertationibus explicare aggressi sunt. Inter hos appello *Joannem Affelmannum* in disputatione de descensu Christi ad inferos, Rostochii 1616. *Joannem Guilelmum Bayerum* de Christo prædicante in inferno, Jenæ 1689. 4. *Abrahamum Calovium* de descensu Christi ad inferos, Wittebergæ 1682. *Christ. Chemnitium* Jenæ 1661. 4. *Joannem Benedictum Carpzovium* Lipsiæ 1687. recus. in Disputationibus ejusdem Academicis pag. 640. quam *Joannes Gottlieb Lucius* adversus *Cornelii Hufæi* Disputationem de descensu Christi in inferiores partes terræ super *Ephes. IV. 9.* vindicavit, ibidem 1703. *Joannem Deutschmannum* in Jubilæo Christologico-Apostolico-Ecclesiastico-Symbolico, Wittebergæ 1700. *Joannem Fechtium* Rostochii 1704. 1710. & 1719. *Bernbardum Gosmannum* de Christo prædicante in carcere spiritibus, Rostochii 1657. *P. C. Hilscherum* Tomo II. *Analektorum Societatis Charitatis & Scientiarum* pag. 453. seqq. *Joannem Hulfemannum* Wittebergæ 1647. *Joannem Justinum Keulingium* Lipsiæ 1668. *Isaacum Laurbeckium* de descensu Christi ad inferos majestate, Altorf. 1700. 4. *Cælestinum Myslentam* Regiomonti 1647. *Joannem Georgium Neumannum*, Wittebergæ 1694. & 1703. *Paulum Roberum*, ibidem 1647. *Kilianum Rudraufum*, Gießæ 1685. *Joannem Trellundium* de metaphorico Christi ad inferos descensu, & proprio descensu, Hafniæ 1721. *August. Varenium* in Triumpho Jesu Christi vivificati, Rostochii 1681. & in Trifolio Panegyrico gemino, ibidem 1661. 12. *Joannem Weinmannum*, Altorf. 1660. & *Gustavum Georgium Zeltnerum* in epistola ad *J. A. Danzium* de Peccato in Spiritum Sanctum, & descensu Christi ad inferos. In eundem locum commentantur *Alethæus* in der Erläuterung, Tomo I. pag. 110. seqq. *Amelius* in der Erörterung, Tomo I. pag. 50. & pag. 97. *H. B. Starckius* in Notis Selectis in loca dubia Novi Testamenti pag. 156. & nuper *Schætzgenius* in Horis Hebraicis pag. 1042. seqq. Singulares præterea nostratium de descensu Christi ad inferos libri exstant, in quibus hic inprimis locus ad partes vocatur. Tales sunt *Danielis Crameri* Exegema de descensu Christi ad inferos, Stetini 1615. 8. *Joannis Eckhardi* Tractatus, Lipsiæ 1610. 8. *Jacobi Himmeli*, Spiræ in 4to. *Joannis Meisneri*, Wittebergæ 1663. *Pbil. Jacobi Burcklini* tract. de descensu Christi ad inferos atque de inferno Anonymo cuidam Anglo oppositus an. 1730. quibus addes *Joannis Petri Sigismundi Winckleri* Gründlichen Beweis zur Bestärkung der Lehre von der Höllenfahrt Christi, tribus fere plagulis comprehensam, Halæ 1725. 8. Vide Collectionem Novantiquorum Theologic. an. 1728. pag. 562. seqq. Omitto, quæ non ita pridem de loco & argumento hoc disputata sunt hinc a Rev. *Joanne Reinbardo Rus* hinc a *Lisseo*, *Snitlingio*, *Hofmanno*, Rev. *Joanne Georgio Webero* libro singulari, Vinar. 1731. 8. & aliis, qui ipsi se opposuerunt. De his dixi nonnulla ad *Ephes. IV. 9.* Confer *Biblic thecam Theologicam*

ologicam Selectam Tomo III. pag. 913. seqq. & *Heinsii* quaestiones ad Historiam Ecclesiasticam Novi Testamenti pertinentes Tomo VIII. pag. 1245. Omitto etiam, quæ huc commentati sunt, qui libros nostratis Ecclesiæ Symbolicos illustrarunt.

Longior forem, si diversas, etiam nostratum, de sensu loci hujus, & descensu Christi ipso, sententias vel enarrare, vel expendere vellem. Plerasque, vel saltem potiores, collectas videbis a B. *Thoma Ittigio* in Selectis Capitibus Histor. Eccles. Sec. I. pag. 101. seqq. & in Dissertatione de Evangelio mortuis annunciato, quæ in Enneade Exercitationum ejus Theolog. pag. 265. reclusa est, tum a Rev. *Joanne Georgio Walchio* in Introductione in libros Ecclesiæ Lutheranae Symbolicos pag. 842. seqq. Idoneas habeo causas, cur in communiore doctorum nostrorum sententia acquiescam. Mover me inter cetera id, quod Apostolus sectione illa, quæ v. 18--22. continetur, omnia, quæ Dominus noster in hominum salutem procurandam & restandam hinc passus est, hinc fecit, ordine suo commemorat. Habes heic passionem, mortem, vivificationem, descensum ad inferos, adscensum in cælos & sessionem ad dextram Dei. Porro vers. 22. Christus dicitur *πορευθεὶς εἰς ἄγανθον*, quod ut proprie accipi debere nemo negaverit; ita cur v. 19. *τὸ πορευθεὶς ἐκένυξεν* proprie accipi non debeat, non perspicio. Totam vero illam sectionem ad Christum referri, & cetera, quæ de diluvio & arca Noæ, illique respondente baptismo, adferuntur, lucis causa interjici, ex eo apparet, quod initio cap. IV. lectores ad Christum *παρόντα* revocantur. Sententiam ipsam luculente mihi proposuisse videtur B. *J. F. Buddeus* in Institutionibus Theologiæ Dogmaticæ lib. IV. cap. II. §. 25. pag. 1083. *Primo loco, inquit, mortem Christi commemorat (Petrus) quam cum secundum humanam naturam subierit, dicit: παραβῆκεν μὲν σαρξί, morte quidem adfectus, qua carnem; tum vivificationem, quæ, quoniam ex divina Christi natura originem trahit, dicit: ζωοποιήθεως δὲ τῷ πνεύματι, vivificatus autem spiritu; denique descensum Christi ad inferos: ἐν ᾧ, in quo (spiritu) h. e. virtute divinæ naturæ, qua vivificatus est, etiam πορευθεὶς abiit, seu revera in locum damnatorum se contulit, atque illis ἐκένυξεν, prædicavit. Atque hæc cum sit mens & sententia Apostoli, ut ex propria atque genuina omnium verborum significatione liquet, manifestum est, nec de morte, nec de sepultura, nec de utraque simul, descensum Christi ad inferos intelligi posse. Contigit enim post ζωοποίησιν seu resurrectionem ejus. Manifestum porro, nec de doloribus eum accipi posse, siquidem vivificatio seu resurrectio significabat, omnia jam peracta esse, quæ nostri causa Christus peragere voluit. Multo minus de doloribus, quos ante mortem sensit, descensus hic accipi potest, cum Petrus doceat post vivificationem, adeoque multo magis post mortem Christi eum contigisse. Sed & cum vivificatio animæ corporisque conjunctionem denotet, solam animam Christi in infernum descendisse, ut dolores ibi pateretur, adferri nequit.*

Accedit, quod diserte Petrus dicit, eum prædicasse τοῖς ἐν Φυλακῇ πνεύμασι. Atque eadem ratione nec totum exinanitionis statum, nec destructionem regni Satanici per descensum Christi ad inferos intelligi posse demonstratur. Superest itaque, ut concludamus, descensum Christi ad inferos proprie esse intelligendum, eo quidem modo, quod Christus, postquam resurrexerat, sed, antequam resurrectionem suam manifestaret, qua corpus pariter ac animam in locum, ubi spiritus maligni animæque damnatorum captivi detinentur, revera se contulerit, atque ibi prædicarit. Idem pag. 1088. Christum eo fine ad inferos ait descendisse, ut se diabolo omnibusque spiritibus malignis ceu victorem demonstraret, atque tanquam præco aliquis regnum illorum jam destructum, caputve serpentis antiqui contritum denunciaret, simulque animabus damnatorum earum incredulitatem exprobraret, & quod sua culpa miserae essent, nec ullam de injustitia aut immisericordia divina conquerendi causam haberent, significaret. Hæc, etiam longiora, ideo repetere placuit, quoniam potiora hujus argumenti capita breviter & clare repræsentant.

Si ab hac expositione discesseris, veri specie se præ ceteris ea commendat, nec paucos patronos invenit, quæ de præconio, impiis tempore Noachii facto, locum accipi vult. Proponam rem verbis B. Joannis Gerbardi, ὁμοψήφῃ, ex commentario ejus in h. l. pag. 489. *Simplicissime exponuntur (hæc verba) de prædicatione penitentiae, quia Filius Dei per Noachum comminatione imminentis diluvii eos, qui vixerunt temporibus Noæ, invitavit ad penitentiam, Genes. VI. 3. Huc referendum, quod Apostolus noster 2 epist. II. 5. vocat κήρυκα τῆς δικαιοσύνης, præconem justitiæ, (ubi usurpat nomen ex verbo κηρύττω, quod hic habetur, deductum,) ergo prædicavit illis ex Christi mandato justitiam, quæ consistit in remissione peccatorum, Luc. I. 77. ac fide in promissum Messiam obtingit, cujus fidei antecedens est vera contritio, consequens studium bonorum operum. Prædicavit Noachus in nomine Messiae, adeoque filius Dei per Noachum prædicavit penitentiam & remissionem peccatorum, Luc. XXIV. 47. ut peccata sua agnoscerent, serio de illis dolerent, in promissum Messiam crederent, vitam emendarent & animum ad justitiæ studium applicarent. Eadem inter nostrates sententia est Winckelmanni & Horneji commentariis in hanc epistolam, Erasmi Schmidii ad h. l. Balthasaris Raibii in Vindiciis versionis Germanicæ Lutheri pag. 587. Gothofredi Olearii in dissertatione de Angelis desertoribus & captivis ad epistolam Judæ v. 16. §. IV. Hedingeri in Notis Germanicis ad Novum Testamentum, Aletbæi in der Erläuterung loc. cit. & D. Joachimi Langii in commentar. Lat. quos citat B. H. Starckius in Notis Selectis pag. 156. ipse quoque illis adstipulatus, atque ita verba hæc vertens: in quo (Spiritu nempe suo æterno coll. Ebr. IX. 14. & Notis Selectis ad h. l. pag. 72.) etiam illis, qui jam sunt in custodia, seu carcere, (infernali) spiritibus abiens prædicavit (in præcone inprimis justitiæ) Noa 2 Perr. II. 5. B. Hilscherus in Analectis Societatis Charitatis & Scien-*

Scientiarum Tomo II. p. 455. seq. alioquin ὁμόψηφος illis, per πνέυματα ἐν Φυλακῇ intelligit homines tempore Noachi in undis jamjam perituros ac ea de causa maximo angore constrictos, quemadmodum Olearius loc. cit. Proceres indicari opinatur, qui præcipua corruptionis universalis causa & subsecuti diluvii occasio exstiterint. Confer quoque Rev. *Gustavum Georgium Zeltnerum* in epistola supra citata & in notis ad versionem Lutheri Biblicam.

Eandem hanc expositionem Reformati doctores plerique cum *Beza* amplectuntur. Ex his vide *Samuelem Bochartum* Tomo II. Operum pag. 985. *Jacobum Elsnerum* in Observationibus p. 404. & nuper D. *Danielem Gerdesium*, Theologum Duisburgensem, in Observationibus Miscellan. ad loca quædam Scripturæ Sacræ historiam Patriarcharum illustrantia Observ. X. cujus summam habes in Miscellaneis Duisburgensibus Tomo I. pag. 654. seq. Vir doctus, quem postremo loco laudavi, vocem πορευθεὶς speciatim ex *Genes. VI. 3.* לא ירון רוּחִי ita interpretatur, quasi id veller, quod *Spiritus Christi* etiam tunc, cum abiturum seu discessum minitaretur, longanimitatem tamen suam per concessum CXX. annorum spatium demonstraturus prædicaverit illis, qui nunc sunt in carcere. Eadem ratione phrasin hanc exposuit D. *Ludovicus Christianus Miegius* in Bibliotheca Bremensi Class. II. pag. 588. Ex Reformatis doctoribus lege præter hos *Joannis Carrei* dissertationem de descensu Christi ad inferos, Hagæ 1654. 12. *Joannis Hundii* nudam veritatem oppositam nudo errori de descensu Christi ad inferos, in 8vo. *Joannis Jacobi Hottingeri* diatribam de Spiritu Sancto prædicante spiritibus in carcere, Tiguri 1692. 4. *Barthol. Holtzhusii* disputationem, Francofurti ad Viadrum 1699. *Matthiae Netbeni* disp. de descensu Christi ad inferos, Herbornæ 1676. *Cornelii Hasei* disputationem de descensu Christi in inferiores partes terræ, ad Ephes. IV. 9. directe relata; Bremæ 1702. & *Friderici Adolphi Lampe* epistolam ad *Theodor. Haseum* contra Vindicias *J. G. Lucii* supra memoratas, ibid. 1704. 4.

Ex Arminianis non alieni ab hac postrema expositione sunt *Joannes Clericus* in Notis ad *Hammondi* versionem Novi Testamenti Gallicam, & *David Clericus* in Quæstionibus Sacris Quæst. 18. pag. 190. ita tamen, ut per Spiritum Christi divinitatem ejus, per πνέυματα vero ἐν Φυλακῇ bonos angelos, hominum custodes, intelligant, atque adeo Christus in divinitate sua, sanctisque Angelis, incredulis temporibus Noæ prædicasse dicatur. Similiter *Amelius* Tomo I. der Erörterung pag. 51. phrasin illam accipit, præterea vero Christum ipsum in assumpta humana natura præconio hoc perfunctum opinatur. Hoc vero quomodo cum phrasi ἐν ᾧ (πνέυματι) conciliari possit, equidem non video. Vide autem, quæ contra illam phrasin, πνέυμασι ἐν Φυλακῇ, expositionem ex nostratibus attulit B. *Ittigius* in Selectis Capitulis H. E. Seculi I. pag. 104. & ex Jesuitis *Despineuil* in Memoriis Trev-

voltinis an. 1704. pag. 116. seqq. tum vero *Philaletes* quidam in Bibliotheca Anglicana Tomo X. pag. 411. seqq.

Ab hac sententia abeunt illi, qui de illo præconio sermonem heic esse volunt, quod Spiritus Christi, cum Apostolis communicatus, ad Judæos & Gentiles, tanquam homines in carcere incredulitatis & peccatorum, Satanæque laqueis detentos, pertulerit. Ita sentiunt ex Arminianis *Philippus Limborchius* libro III. Theologiæ Christianæ cap. 13. & ex Anglis *Joannes Edwardus* in *the Enquiry into four remarkable texts of the N. T.* de quo *Acta Eruditorum Lipsiens.* an. 1693. pag. 53. exponunt. Confer *Amelii Erörterung* Tomo I. pag. 93. qui sententiam hanc in medio relinquit, quam nuper amplexus est *Cl. Schætgenius* in *Horis Hebraicis* pag. 1043. Πνεύματα hic, inquit, in genere denotant homines, quemadmodum paulo post ψυχῶν. ἐν φυλακῇ, in captivitate, erant tum Judæi, sub jugo legis existentes, tum quoque Gentiles, sub potestate Diaboli jacentes. Illos omnes Christus liberavit, prædicationem verbi sui ad ipsos mittens & continuans & Apostolos divina virtute instruens. Sed, ut alia sunt, quæ huic interpretationi opponi possint; quam in rem lege *Philalethæ* cujusdam animadversiones in Bibliotheca Anglicana Tomo X. pag. 401. seqq. ita admitti non potest, quod vir doctus post ἀπειθήσασι ποτε, τελευτῶν σιγμὴν poni, pro ὅτε autem ὅτι legi mavult, de quo mox videbimus.

Liceat denique subungere novam prorsus *Philalethæ*, quem modo appellavi, conjecturam loc. cit. pag. 415. seqq. propositam. Is vero τὰ πνεύματα ἐν φυλακῇ, de militibus, observando & custodiendo sepulchro Domini nostri præfectis, accipit, sententiæque suæ summam pag. 425. his verbis, quæ ex Gallicis Latina feci, comprehendit: *Christus vitæ redditus est per omnipotentiam Dei: per hanc Dei omnipotentiam ita demonstratam, & per dispositionem (seu conditionem) hominum, qui sepulchrum ejus custodiebant, quique testes erant oculati, factum est, ut Apostoli, secundum Domini sui præceptum, cum fructu doctrinam Christi Judæis incredulis promulgare, eosque adducere potuerint, ut tanti Monarchæ imperio se submitterent.* Nolo recitare argumenta, quæ pro adferenda conjectura hac ab auctore adferuntur. Ita enim comparata mihi videtur, ut non facile quenquam in ad sensum perducere possint. Taceo etiam, quæ eidem paulo post ab Anonymo pag. 449. seqq. recte sunt opposita.

Neque tamen idem ille Anonymus est audiendus, quando omne illud, quod v. 19. dicitur, ad *Noachum* putat pertinere, qui, ab Angelis de imminente diluvio admonitus, *Genes.* VI. 8-21. incredulis emendandis operam dederit, *præco justitiæ* ideo 2 epist. II. 5. appellatus. Propterea *Noachi* nomen, quod v. 20. in gignendi casu occurrit, in initio commatis 19. in nominativo subintelligi vult, tanquam quod in fine v. 19. omnino subintelligi

telligi debeat. Eo etiam procedit, ut suspicetur, olim post, ἐν ᾧ καὶ, scriptum fuisse Νῶε, quod nomen deinde tum ex adfinitate literarum cum illis ἐν ᾧ, (quæ easdem habent transpositas) tum ex facta v. 20. ejusdem nominis repetitione, librariorum culpa perierit. His positis sensum verborum hunc esse vult: *Per eum quoque Noachus spiritibus in custodia* (h. e. qui nunc tenentur in tenebris usque ad extremum diem æque ac angeli apostatæ, de quibus 2 Pet. II. 4. & Judæ v. 6.) *illis, qui olim increduli erant, cum, sua ætate, longanimitas Dei eos ad penitentiam expectaret.* Siquid ego video, conjectura illa de nomine Νῶε initio v. 19. vel restituendo, vel saltem subintelligendo, adeo non est verisimilis, ut, si in uno alterove codice, (sine quibus auctor ipse illud adserere se nolle proficitur) exstaret, sphalma librariorum agnosci deberet. Omnia enim, quæ in hac pericope existant, prædicata ad Christum referri debere, ex eo intelligitur, quod & antecedentia & consequentia verba ad eum proxime spectant. Christus dicitur passus, ut nos ad Deum adduceret, dicitur occisus, dicitur vitæ redditus, dicitur v. 22. post resurrectionem ad Dei dextram esse, postquam in cælum ascendit. Cur itaque illud ἐκέρυξε ad Noam referetur, neque potius ad Christum, siue illa prædicatio ἀμέσως per ipsum, siue, quod auctor statuit, per Noachum virtute ejus facta censeatur? Auctoris causam non juvat, quod v. 20. ἡμέρας Νῶε commemorantur, imo vero id ipsum persuadere potius, ut credamus, de Noacho non alio fine mentionem fieri, quam ut illa indicentur, quæ Noachi ætate ab incredulis patrata sint. Porro non intelligo, cur in fine commatis 19. Noachi nomen omnino subintelligi debeat. Ponamus denique, nomen Noachi in initio versus 19. scriptum fuisse, nonne Apostolus potius scripturus erat ἐν ἡμέραις αὐτοῦ, quam ἐν ἡμέραις Νῶε? Quamvis enim nonnunquam nomen ejus, de quo sermo est, loco pronomini relativi repeti soleat, id tamen nec frequens admodum est, nec sine efficacia quadam, quam nullam heic video, fieri solet.

De Scriptoribus Pontificiis nihil h. l. dicere attinet, quos ὑποθέσει suæ δαλεῦεν constat. Vide interim, si placet, *Petavium* in Dogmatibus Theologicis Tomo V. lib. XIII. cap. 14. & *Michaëlem Mauduit* in singulari dissertatione, quam *Analysi epistolarum Apostolicarum* Tomo II. pag. 665. seqq. subjunxit. Is scilicet enarratis & confutatis aliorum, *Augustini* nominatim & *Fromondi*, sententiis, suam adstruere conatur, quod nempe Christus, vita functus, quod ad animam eos, carcere justitiæ divinæ detentos, adierit, iisque lærum de reconciliatione cum Deo facta nuncium attulerit. Contra hanc Pontificiorum sententiam, quam *Walenburchii* fratres contra *Joannem Hundium*, supra laudatum, adstruere conati sunt, lege disputantem inter ceteros *Ludovicum Cappellum* in Operibus pag. 235. Fuerunt etiam, qui Diabolis redemptionem nunciatam esse dicerent. Vide *Pitschmanni* *Dubia vexata Historiæ Eccles. Sec. I. Fascic. I. p. 52.*

Qui Patrum & de loco Petrino, & de descensu Christi ipso ad inferos sententias legere voluerit, illi evolvendos suaserim post *Spicerum* Tomo I. Thesauri pag. 92. seq. *Petavium* loco modo citato, *Th. Milles* ad Cyrilli Catechesin IV. 8. pag. 53. *Joannem Pearsonum* ad Symbolum Apostolicum pag. 418. seq. versionis Latinae, *J. B. Cotelervium* ad Patres Apostolicos Tomo I. pag. 117. *Fevardentium* ad Irenæum V. 31. pag. 451. editionis Græbiana, & Scriptorem Anglum Historiæ Criticæ Symboli Apostolici passim. Hæc pro instituti nostri ratione sufficiant. Jam de vocibus & phrasibus aliquot nonnulla dicemus.

ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι] Accipe *Jacobi Lensant* annotata ex Bibliotheca Selecta *Joannis Clerici* Tomo XVIII. pag. 214. *Ad vocem πνεύμασι* Millius notat: spiritu. MSS. Codd. Lat. multi. Imo plerique Latini impressi. Sunt mihi tres, in quibus legitur spiritu, & in duobus ex his spiritibus notatur in margine, tanquam varia lectio. Robertus Stephanus videtur habuisse MStum Græcum, in quo legeretur πνεύματι: namque in variis lectionibus, quas subjunxit editioni anni MDLVIII. hæc leguntur πνεύμασι πο. manifesto errore typographico, pro, πνεύματι πο. cum in ipso textu idem Robertus Stephanus ediderit πνεύμασι. Ac revera Millius observat Append. p. 57. col. 2. in Velefianis codicibus legi πνεύματι, & certe parum abest, quin hanc lectionem genuinam esse credam. Nempe Apostolus per Spiritum intellexit Spiritum Sanctum, a Christo post ascensionem in cælum, in Apostolos demissum, quo spiritu prædicavit populis τοῖς ἐν φυλακῇ. Cl. Bengelius in Apparatu Critico Novi Testamenti ad h. l. monet, *Allixium* in concione de descensu Christi ad inferos, observasse, *Clementem Alexandrinum* & Codices quosdam MStos habere πνεύματι. Vnde illa Latinorum codicum lectio, spiritu, orta sit, non dixerim; falsam vero esse non dubito. Cum enim voces, ἐν ᾧ omnino pertineant, ad antecedens πνεύματι, sicut v. 21. ᾧ spectat ad antecedentem vocem ὕδατος, non video, quomodo Apostolus eandem vocem repetere v. 19. voluerit. Fac autem repetere voluisse, scripturus potius erat ἐν ᾧ καὶ πνεύματι. Neque per posterius illud πνεύματι Spiritus S. intelligi possit, nisi per prius illud eundem indicari probaveris, atque adeo statueris, Dominum nostrum a Spiritu Sancto speciatim in vitam revocatum fuisse. Τὸ, ἐν ᾧ idem esse, quod per quem, idque Græce dici, ostendit Cl. Georgius in Vindiciis Novi Testamenti p. 151.

τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι] Has voces varie ex variis explicari in superioribus est admonitum. Si Scripturæ stylum respexeris tutissime de Spiritibus, infernali carcere detentis, acceperis. Ita *Matth. V. 25. εἰς φυλακὴν ἐλθῆσθαι*, & *Apocal. XX. 7. σατανᾶς ἐκ τῆς φυλακῆς αὐτῶς λυθήσεσθαι* dicitur. Sic *Aristotelem* lib. II. de cura rei familiaris dixisse ἐν φυλακῇ εἶναι, in carcere detineri, observavit *Elsnerus*.

πορευθεὶς ἐκέρυξε] Cum *profectio* illa etiam *adventum* includat, *Beza* hebraicam dicendi rationem videre sibi visus est. Similes vero Græcorum locutiones habes apud *Gregorium* l. c. p. 141.

Verf. 20. Απειθήσασι ποτε, ὅτε] Cl. *Schatgenius* in *Horis* Hebraicis pag. 1043. posita post ποτε, τελεία σιγμῇ, factoque novo commatis initio, legi pro ὅτε vult ὅτι, quod in editione sua *Genevense* exstet, & codices quidam teste *Erasmo* habeant. *Millius* unum pro hac lectione adfert. Ex hac lectione vir doctus hunc promit sensum: Jam enim semel Deus temporibus Noachi pro longanimitate sua homines invitavit, eorumque penitentiam expectavit: quæ quia secuta non est, reliqui omnes, octo tantum exceptis, perierunt. Hodie vero increduli aliud quoddam diluvii genus habent, nempe, qui cum præconio Evangelii conjungitur, hominesque non suffocat, sed salvat. Interpunctionem hanc & lectionem vir doctus ideo præfert receptæ alteri, quod persuasum sibi habet, non de incredulis illis, qui Noë, sed qui Domini temporibus fuerunt; heic agi. Idem τὸ ὅτι in ὅτε mutatum putat, quod proclivi esse videtur dicere, τὸ, ὅτι vel casu vel incuria in editionem illam *Genevensem*, & unum alterumve scriptum codicem irrepsisse, quam existimare, ὅτε illud tot codices veterumque versiones ideo occupasse, ut ad antecedens ποτὲ quadraret. Præterea is est ut plurimum vocis ποτὲ usus, ut præterlapsum tempus longius indicet, atque idem sit, quod πάλα. Sic *Petrus* supra II. 10. οἱ ποτε ἔλαος ad eos dicit, qui ipsi quorumque majores in paganismi tenebris versati erant, & v. 5. hujus capituli τὰς ποτε ἁγίας γυναῖκας appellat, quæ veteris sint memoriæ, quo nomine *Saram* diserte commemorat. In 2 epist. I. 21. inquit ἡνέχθη ποτὲ προφητεία, omnia illa tempora superiora respiciens, quibus Deus unquam oracula sua exstare voluit. Porro ποτὲ illud & ὅτι ad illa diluvii tempora referri debere, satis patet ex eo, quod ἡμέρας Νῶε allegantur. Si denique Apostolus id voluisset, quod vir doctus censet, ut scilicet Deus dicatur homines jam semel ad penitentiam invitasse, hodie vero incredulis baptismi aquam in salutis lavacrum destinasse, scripturus, puto, erat: ἔγω ἀπαξ, sicut supra verf. 5. Οὕτω γὰρ ποτε καὶ αἱ ἁγίας γυναῖκες. Imo vero Apostolus invitationem illam ad penitentiam, frustra factam tempore Noë, eo potius consilio adfert, ut appareat, quanta fuerit illorum ἀπειθεσάντων pertinacia, quæ nec 120. annorum spatium frangi potuerit.

ἀπαξ ἐξεδέχετο] Codices quidam habent ἀπαξ ἐδέχετο, & sic *Erasmi* edit. prima *Ald.* & *Col.* alii vero ἀπεξεδέχετο, quam vocem *Vulg. Syr.* & *Æthiops* expresserunt. Lectoris eam alicujus, non ipsius Apostoli esse *Millius* censet in *Prolegomenis* §. 958. Apostolo vero tribuit *Lambertus Bos* in *Exercitationibus* pag. 276. & phrasin hanc confert cum Pauli illa *Rom. VIII.* ἡ ἀποκαταδοκία τῆς πίστεως ἀπεκδέχεται, ut sensus sit: quando Deus patienter admodum

admodum expectabat, scil. resipiscentiam illorum hominum per spatium annorum CXX. Confer omnino Cl. *Joannis Alberti Bengelii* Apparatum Criticum ad h. l. qui ipse τὸ ἀπεδέχετο in contextum recepit, non contemnendis argumentis adductus. Ab altera parte *Elsnerus*, V. c. pag. 405. vocem ἀπαξ defendi posse ait eo sensu, quo occurrit suprav. 18. & *Judæ* v. 3. & 5. ubi τὸ semel significet tempus peremptorium, quo elapso non detur simile. Confer *Glassii* Grammaticam Sacram Tract. V. Can. XIV. Sic *Latini & Germani*: semel pro semper. Ceterum *Lambert. Bos* loc. cit. recte animadvertit in *Homburgium* pag. 360. Parergorum, ita vertentem: cum Dei longanimitas prohiberetur, seu contemneretur ab incredulis etiam eo tempore, quo arcam intrabat Noë familia. Recte ille monet, ex Scriptorum usu verbum ἐκδέχεσθαι, mediæ formæ, non nisi activam habere significationem. Idem contra *Erasmum* monuerat *Erasmus Schmidius*, ita convertentem: cum semel expectabatur Dei lenitas; & contra *Vulgati* interpretationem: quando expectabant Dei patientiam. Non male res instituunt, qui heic subintelligunt resipiscentiam, quam Deus expectaverit; putarim tamen, commodius & propius dici Deum expectasse τὰς ἀπειθήσαντας, ut sic vox hæc ἀπὸ κοινῆ repetatur, quod sæpius fieri debere constat. Sic *Hebr.* IX. 18. commemorantur οἱ ἀπεκδεχόμενοι Χριστὸν εἰς σωτηρίαν. Similiter Deus h. l. dicitur ἐκδέχασθαι τὰς ἀπειθήσαντας εἰς μετάνοιαν.

ἐν ἡμέραις Noë] Ex hoc præcipue loco *Snabelius* in Amœnitatibus Theologicis, Emblematicis & Typicis pag. 167. seqq. colligit, Noachum typum CHRISTI fuisse, variaque ex vita ejus & rebus gestis, inprimis arcæ structura, capita repræsentat, quæ huc pertineant. Spectant huc ex parte *Balthasaris Bebelii* Historia Ecclesiæ Noachicæ, Argentorati 1666. 4to, & *J. H. Heideggeri* Historia Patriarcharum pag. 228. seqq. De typico Noë respectu vide quoque *Aringhii* Romam subterraneam Tomo II. pag. 242. Originem nominis alii aliam reddiderunt, nec pauci, inprimis ex veteribus, ineptiunt. Vide præstantissimi *Fabricii* nostri Codicem Pseudepigraphum Veteris Testamenti pag. 229. & Cl. *Joannis Alberti* Glossarium Sacrum Novi Fœderis pag. 45. itemque *H. B. Starckii* Notas Selectas ad Pentateuchum pag. 25. seqq.

κατασκευασμένης κιβωτῆς] Arcam Noë ejusque architecturam libris tribus exposuit *Athanasius Kircherus*, Amstelodami 1673. fol. editis. Postea idem egit *Joannes Pelletier* in dissertatione Gallica de arca Noachi, Rothomagi 1700. 12. Vide *Ephemerides* Paris. an. 1700. pag. 438. seqq. editionis Amstelodamensis, & Nova Reipublicæ Literariæ *Jacobi Bernardi* an. 1702. pag. 422. seqq. mensis Aprilis. Ex illa sciagraphiam arcæ habes in *Vener. Valentini Ernesti Læscheri* Decimis Evangelicis Parte I. pag. 201. Alcorani de ea fabulas ridendas proponit *Maraccius* in Confutatione ejus pag. 340. sicut de ejusdem reliquiis, quæ venditantur, disserit *Justus Gorbofredus Rabenerus*

Rabenerus in *Amcenitatibus Historico-Philologicis Programm. VIII.* Ex Noacho a paganis Deucalionem, aliosque hujus generis, effectos fuisse non pauci sunt, qui existiment. Eos videbis apud *Fabricium* loco citato p. 240. seqq.

εἰς ἣν ὀλίγα (τρεῖς ὀκτώ) ψυχὰς διασώθησαν] in quam ingressæ paucae, nempe octo animæ, servatæ sunt in aqua. Ita *Erasmus Schmidius*: recte utique, ellipsin supplens, quam & res ipsa, & structura sermonis requirit. Lege in eandem sententiam *Hombergium* p. 360. & *Elsnerum* pag. 406. Posterior hic similem *Diodori Siculi* phrasin ex libro II. pag. 138. adfert: εὖ μὲν εἰ πεμφθέντες εἰς τὴν νῆσον διασωθῶσιν, *sc.* qui missi sunt, salvi & incolumes in insulam pervenissent: & *Luciani* Ver. Histor. lib. II. pag. 771. facta naufragio, μόλις ὑπὸ Λευκοθέας διασωθῆναι εἰς τὴν τῶν Φαιάκων χώραν.

τρεῖς ὀκτώ ψυχὰς] Vox ψυχὰς vacare videtur, quando ponitur pro toto homine, ut *Actor* II. 41. 43. III. 23. XXVII. 37. & h. l. Ita statuit *J. H. Majus* de Pleonasmis Græc. L. in Novo Fœdere pag. 44. *Euripidis* similem locum excitans ex *Hecuba* v. 87.

Πῶς ποτε θείαν Ἑλένη ψυχάν
Ἡ Κασάνδρας ἐσίδω.

*Vbi tandem divinam Heleni animam
Et Casandræ intuebor.* i. e. Helenum & Casandram.

Nec profarios Scriptores ab hac dictione alienos esse, evicerunt *Lambertus Bos* in *Exercitationibus* pag. 69. & *Georgius Raphelius* in *Annotationibus Polybianis* pag. 309. Hinc factum puto, ut unus alterve codex legeret ὀλίγοι.

δι' ὕδατος] Alii in aqua, alii per aquam interpretantur. Illud, in aqua, *Erasmus Schmidius* & *Gerhardus* speciatim ita accipiunt, ut idem sit, atque, non obstante aqua, sicut 1 *Timoth* II. 15. σωθήσεται γυνὴ διὰ τεκνογονίας. Qui per aquam vertunt, subintelligunt vocem, *delati*. Sic *Raphelius* in *Annotationibus Xenophonteis* pag. 340. allato libro 5. de Expedir. Cyri pag. 278. Επεμψεν ἡμᾶς, ὧς ἄνδρες στρατιῶται, ἡ τῶν Σινωπέων πόλις συνηδησόμενος, ὅτι διὰ πολλῶν τε καὶ δεινῶν. ὡς ἡμεῖς ἀκούομεν, πραγμάτων σεσωσμένοι πάρεστε. Misit nos, milites, Sinopensium Respublica, vobis gratulatum, quod e multis ac difficilibus rebus, quemadmodum accepimus, incolumes hic evaseritis. Conferri idem vult *Luc.* VI. 1. *Joh.* VI. 4. & *Actor.* XIV. 22. Similiter *Hombergius* pag. 361. phrasin δι' ὕδατος refert ad illam: κατασνευαζομένης κιβωτῆ, quod nempe arca sit parata per aquam, i. e. quæ per aquam debebat vagari. Et sic *Elsnerus*: in arcam, per aquam scilicet euntem. Non præter rem hæc ita traduntur: malim tamen in *B. Calovii* interpretatione acquiescere. *Re-*

tineri tamen posset, inquit, hoc loco usitatio significatio, quod δι' ὕδατος, per aquam servatæ sint octo animæ illæ. Nam si in terris mansissent, perivissent. Per aquam autem non simpliciter, sed in arca, servatæ sunt. Arca enim aquis innatabat. Sic analogia concinnior. Nam δι' ὕδατος, per aquam salvamur, non simpliciter, sed qua abluimur, in Ecclesia a peccatis per baptismum, & per aquas baptismi trajicimus in portum æternæ vitæ. Hanc vero Apostoli mentem fuisse, ut aquam illam, qua arca ferebatur, tanquam medium salutis conciliandæ indicaret, ex eo in primis colligo, quod baptismum, aquæ illius antitypum, ait nunc σώζειν ἡμᾶς, sicut antea dixerat, octo illos διασωθῆναι δι' ὕδατος. Quemadmodum igitur negari nequit, baptismum efficax salutis medium esse, ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λυγρῆς παλινγενεσίας, Tit. III. 5. ita, vi factæ h. l. comparationis, aquæ illæ diluvianæ, respectu credentium, pro medio conciliatæ vitæ naturalis haberi debent.

Verf. 21. Ω καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει ἑάπισμα] Lege B. *Hülsemanni* dissertationem de efficacia baptismi, Wittebergæ 1640. *Sebastiani Schmidii* Collegium Biblicum posterius pag. 313. Rev. *Salomonis Deylingii* Observationes Sacras Parte I. pag. 194. seqq. & nuper Vener. *Joannis Laurentii Mosheimii* dissertationem Theologicam de baptismo diluvii antitypo, Helmstad. 1727. de qua conferri possint Annales Julii Semestri XIV. pag. 160. seqq.

Pro ᾧ Alex. alique, quos habemus, optimi legunt ὁ νῦν: quique mutarunt in ᾧ νῦν, (quantquam melius mutatum esset in ἧ νῦν) id claritatis gratia fecere. Ita *Millius* ad loc. In *MSto Alexandr.* majusculis scilicet literis exarato τὸ Ο *Salmasio* pro Ον positum esse videtur, ad exemplum similis scriptionis in ejusmodi codd. obviæ, in lib. de Transubstantiat. sub *Simplicii Verini* nomine edito, pag. 31. adeo, ut non dubitet, veram lectionem h. l. esse ἧ καί. Confer Cl. *Joannis Alberti Bengelii* Apparatum Criticum ad h. l. qui τὸ ὁ in contextum recepit, libris & scriptis & editis nonnullis adductus. Eandem lectionem expressit quoque B. *Lutherus*: welches nun auch uns selig machet in der Taufe, die durch jenes bedeitet ist, sicut & amplectitur *Deylingius* loc. cit. Præterea murato vocum ordine codices quidam habent: ᾧ ἀντίτυπον νῦν καὶ ἡμᾶς σώζει ἑάπισμα. At similis huic trajectio supra exstat II. 19. ᾧ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες pro ᾧ προσέχοντες ὡς λύχνῳ &c. καλῶς ποιεῖτε.

De voce ἀντίτυπον diligenter commentati sunt *Salmasius* de Transubstantiatione pag. 30. seqq. & ex eo *Swicerus* in Observationibus cap. IV. & in Thesaurο Ecclesiastico Tomo I. pag. 383. seqq. *J. C. Dietericus* in Antiquitatibus Biblicis Novi Testamenti pag. 118. & nuper Vener. *C. M. Pfaffius* ad Fragmenta Irenæi pag. 131. sqq. & 291. itemque in præfatione. Adde *Jacobum Elfnerum* & *Joannem Alberti*, qui & conferri heic vult *Christ.*
Scho-

Schotani opus posthumum de octo Sacramentis Veteris & Novi Testamenti pag. 7. *Beza*, *Erasmus Schmidius* & *Alberti* vertunt, *correspondens exemplar*, quo sensu *Moschopulus* ἀντίτυπα interpretatur τὰ μεταγεγραμμένα καὶ τὸν αὐτὸν τύπον ἔχοντα, ἀπὸ τῆς τύπος. *Elfnerus* imaginem & formam e regione oppositam intelligit. Placet *Raphelius* in Annotationibus Herodoteis ita præcipiens pag. 655. Μεταφορικῶς τύπος dicitur res aliud quid præfigurans, ἀντί-τυπος autem res illa præfigurata. *Latinus interpres* reddidit similis formæ; non male. Quomodo vero baptismus diluvii antitypus dici possit, ostendit *Mosheimius* disputatione modo laudata, pag. 32. seqq. *Cl. Schærgenius* in Horis Hebraicis ad hanc φράσιν observat, Judæos quoque in *Falkut Rubeni* fol. 29. 1. mentionem facere diluvii superioris, seu, mystici, מבוֹל למעלה, & arcae Noæ superioris, תיבת נח למעלה.

ἡ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπτῃ, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεὸν]

Hæc verba editiones pleræque per parentheses notam, tanquam baptismi descriptionem, a reliquis separant, & sic sequentia, δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, ad verbum σώζειν referunt. Licenter vero id fieri videtur doctissimo *Deylingio* loc. cit. pag. 195. qui, omissa παρενθέσει, extrema illa verba ad ἐπερώτημα εἰς Θεὸν pertinere ἀμέσως censet. Ita ait accepisse *Arabem* & *Æthiopem*, idque rem ipsam postulare, cum resurrectio Christi expiationis peccatorum & liberationis nostræ terminus sit *Rom.* IV. 25. & proinde conscientiae nostræ tranquillitas ea cumprimis nitatur, tanquam certissimo argumento, Deum, qui vadem ex sepulchri claustris eduxerit, nobiscum esse reconciliatum.

Inprimis vox ἐπερώτημα Interpretibus negotium facessit, quorum alii alios significatus attulerunt. Novem omnino recenset *Sebastianus Schmidius* in Colleg. Bibl. loc. cit. Nos ea adferemus, quæ recentioribus quibusdam placuerunt. Inter hos sunt auctores *Vesperarum Groningandarum* Colloquio III. pag. 35. seqq. quorum sententiam recitant *Acta Eruditorum Lipsiens.* an. 1678. p. 347. & *B. Joannes Franciscus Buddeus* in Theologia Morali pag. 347. Illis scilicet indicari videtur petitio sive interrogatio ad Deum, tum quid fieri velit, ad exemplum Judæorum, *Actor.* II. 37. tum, quomodo in se sit affectus, an non sibi instar Patris faveat &c. Sed vide, quæ in hæc animadvertit *Deylingius* loc. cit.

Cl. Elfnerus pag. 408. conscientiae confugium ad Deum & postulationem salutis indicari putat, ideo, quod ἐπερώτημα apud τὰς LXX. *Daniel.* IV. 14. καὶ ῥῆμα ἀγίων τὸ ἐπερώτημα occurrit, quemadmodum iidem ἐπερωτᾶν Θεὸν passim usurpant, v. c. *Jes.* XXX. 2. & LXV. 1. ubi de illis sermo est, qui se ad Deum conferunt, ut, quæ saluti sibi sint, intelligant. Idem huc refert *Hebr.* X. 22. 23. ubi accedere jubemur ad Deum ἑρραντισμένοι τὰς καρδίας ἐπὶ συνειδήσεως πονηρᾶς καὶ λελεμένοι τὸ σῶμα ὕδατι καθαρῷ. Addit, apud

Auctores quoque v. c. *Thucydidem* lib. III. pag. 209. & pag. 219. idem esse, quod *interrogationem*, aut *postulationem*. Monet denique, ἐπερώτημα male conjungi cum vocibus εἰς Θεόν, quæ potius pertineant ad verbum σώζειν, hoc sensu, quod acerrimum illud confugium, enixaque postulatio & imploratio dicatur σώζειν εἰς Θεόν, quia ita accedentes salutem apud Deum impetrent. *Rom. X. 13.* Hoc modo ait Paulum 2 *Timoth. IV. 18.* dicere: ὁ Κύριος σώσει εἰς τὴν ἑσθιείαν αὐτῆς τὴν ἐπαρόντιον. Omitto alia, quæ ad hæc moneri poterant. Certe voces εἰς Θεόν ab ἐπερώτημα divelli non possunt. Videtur quidem viro docto Petrus, si aliud voluisset, scripturus potius fuisse πρὸς Θεόν. Sed eodem tamen loquendi modo etiam alibi Apostolus utitur v. c. I. 4. κληρονομίαν τεληρημένην ἐν ἐρανοῖς εἰς ἡμᾶς, item v. 10. οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες, v. 11. τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα, v. 25. εὐαγγελισθέντες εἰς ὑμᾶς, IV. 7. νήψατε εἰς τὰς προσευχάς. In his locis omnibus τὸ εἰς idem est, quod πρὸς, ad, apud, adversus, & objectum infert, in quod aliquid feratur, aut cum quo ipsi res sit. Itaque non video, cur vox ἐπερώτημα non possit conjungi cum phrasi εἰς Θεόν, tanquam objectum, in quod feratur. Præterea non crediderim, voces εἰς Θεόν cum verbo σώζειν conjungi posse, ut idem sint, quod salutem apud Deum impetrare. Quos enim Vir doctus ex 2 *Timoth. IV. 18.* *Iosepho* lib. II. contra Apionem p. 1061. & *Diodoro Siculo* lib. II. pag. 131. attulit, illi omnes non personas, sed rem v. c. ἑσθιείαν, χώραν, οἰκίαν, in quam aliquis salvus perductus sit, commemorant. Ex quo non consequitur, eandem phrasin adhiberi posse, ubi de Deo, tanquam persona, seu objecto, sermo est.

Placent itaque illi, qui ἐπερώτημα baptismale de stipulatione interpretantur, cum *Grotio*. Hoc enim sensu vocem Auctoribus adhiberi constat & *Cl. Elfsnerus* aliquot locis probavit. Addam *Salmasii* verba ex libro de Usuris pag. 227. Stipulatio (est) quæ interponitur ad firmandum pactum, quam Græci interpretes ἐπερώτησιν reddiderunt, quia interrogatione fiebat. Dabis? dabo. Promittis? promitto. Hinc & interrogatio sæpe in jure pro ipsa stipulatione. Et apud *Senecam* lib. III. de Beneficiis: ille non est interrogatione contentus, nisi reum manu sua teneat: i. e. stipulatione. Nec aliter Græci stipulationem dicere norunt, quam ἐπερώτησιν. Pro hac vocis h. l. expositione vide, quæ præter *Dylingium* dixit *Mosheimius*. Adde *Wolfburgii* Observationes Sacras pag. 217. seq. *Petri Zornii* Opuscula Sacra Tomo II. pag. 247. & *J. C. Dieterici* Antiquitates Biblicas Novi Testamenti pag. 310. Tom. I. ex Reformatis autem *Hermannum Witsium* in Oeconomia lib. IV. c. 16. § 19. sqq. Confer præterea *B. Marini Cbladenii* disputationem de Abrenunciatione baptismali, & alterum ejusdem de Professione baptismali, *Wittebergæ* 1713. nec non *M. Christiani Gottlieb Clugii* commentationem sacram de ritu interrogandi infantes de fide ante ipsam aquæ adfusionem, speciatim de ejus adversariis, *Wittebergæ* 1731. 4.

δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ] Verba hæc alii ad bonam conscientiam referunt, tanquam cuius fulcrum præcipuum sit resurrectio Christi, alii ad salutem per baptismum impetrandam, cuius causa & fundamentum eadem Christi resurrectione contineatur. Prius placet *Deylingio*, posterius *Moshemio* disputat. citata Sect. I. §. 32. seq.

Atque hoc malim, inprimis ideo, quod Apostolus I. 3. Deum dicit ἀναγεν- νῆσαι ἡμῶς εἰς ἐλπίδα ζωῆς δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν. Subjungam totius commatis paraphrasin his *Moshemii* verbis §. 34. conceptam: Olim cum diluvium tempore Noachi omnes perderet, octo tamen animæ Noachidarum, arca veti, ministerio aquæ servabantur, ita, ut incolumes aquas pertransirent ad salutem. Hujus conservationis vestigia legere videmus baptismum, qui in aqua juxta similitudinem illam nos usque etiam salvat salute spirituali. Qui etiamsi aqua peragi debeat in corpore, non tamen id propter meram nobis sistit sordium corporis ablutioem. Quo respectu neutiquam salvat, & omnino distinguendus est, tum a Judæorum ritibus & profelytorum baptismo, quos in praxi, si spectamus, meræ tantum sunt ceremoniæ & notæ inanes doctrinæ Judæorum, cujus finem, sanctitatem scilicet, ignorant: tum etiam cum Gentilium lustratione neutiquam confundendus, qui nitori corporis tantum student in gratiam Deorum, animæ stultè nullam plane curam habentes. Salvat nos potius eatenus baptismus, quatenus corporis immersione in aquam animæ eluuntur inquinamenta, & fidem nostram publice nos profitemur, rogati in Deum, seu causa Dei, quo ipso Dei castra nos sequi velle testamur, & in ejus cultu obedientiam nostram ipsi probare sancte promittimus, de æterna felicitate sic quasi cum illo contrahentes. Quod fieri sane non potest integre, quin pura adsit & sanguine Christi mundata conscientia. Quod autem hoc modo vere salvet baptismus, id omne proficiscitur ex virtute resurrectionis Christi, qui hanc evēγε- νειαν in baptismum contulit; dum illum salutis medium efficacissimum ipse constituit. Idem *Moshemius* Sect. II. hujus disputationis consecraria ex priore deducit, interque ea pædobaptismum nominatim contra *Hermanni Schynii*, *Mennonitæ*, placita adstruit. Patrum de efficacia baptismi ad salutem cogitata exhibet *Voicerus* Tom. I. p. 649. seq.

Verf. 22. Ὁς ἔστιν ἐν δεξιᾷ τῆς Θεοῦ, πορευθεὶς εἰς τὸν ἄραν] h. e. qui, postquam in cælum profectus est, est ad dextram Dei. Alii traiectionem statuunt. Supra v. 19. observato vocum ordine ita: πορευθεὶς ἐν ἡμέρῃ. Post vocem Θεοῦ in *Vulg.* legis: deglutiens mortem, ut vitæ æternæ heredes efficeremur; quæ *Veles.* Græce ita exhibet: κατὰ πῶν τὸν θάνατον, ἵνα τῆς αἰωνίας ζωῆς κληρονόμοι γινώμεθα. *Millius* ad loc. & in Prolegom. §. 844. sententiam hanc a *Studio* aliquo ad marginem primum fortasse ex 2 *Timoth.* I. 10. scriptam, atque hinc in contextum relata esse, recte existimat. Neque enim ullo modo veri est simile, Apostolum hic demum post commemoratam sessionem ad dextram Dei abolitionem mortis, quæ per passionem ipsa præstita erat, commemoraturum fuisse. Ita.

Itaque non erat, cur *Emserus*, *Dietenbergerus* & *Zangerus* dicam scriberent *Luthero*, qui hæc omiserit. Vide contra eos *B. Raitbii* *Vindicias* p. 587.

ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων καὶ ἐξουσιῶν, καὶ δυνάμεων] Per ἐξουσίας καὶ δυνάμεις *Braunius* in *Selectis Sacris* pag. 111. intelligi vult *Principes* & *Pædagogos Ecclesiæ Judaicæ*. Sed vide, quæ scripsimus ad *Coloss.* I. v. 16.

CAPVT IV.

Vers. 1-8. *Franc. Wokenius* in *Stromatibus Apostolicis* Part. I. pag. 114. sqq. illustrat. Comma primum & secundum exponit *Iustus Feurbornius* in *Dilucidatione salutiferæ passionis JESV CHRISTI*, *Gieslæ* 1621.

Vers. 1. Χειρὶς ἔν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, καὶ ὑμεῖς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὀπλίσασθε] Similem postremæ phrasi illam *Xenophontis* de *Expedi.* *Cyri* lib. VI. pag. 296. adfert *Raphelius*: Χεὶρ παρασκευασταμένως τὴν γνώμην πορεύεσθαι ὡς νῦν εὐκλεῶς τελευτῆσθαι ἐστίν. Sic comparatis animis pergendum nobis est, ut statuamus, hoc tempore gloriose occumbendum esse. Ita *Eustathius* ad *Iliad.* δ. v. 325. ὀπλιζέσθαι interpretatur παρασκευάζεσθαι ὅπλα γὰρ, inquit, πάσης τέχνης τὰ ἐργαλεῖα, καὶ ὀπλιζέσθαι τὸ εἰς ἔργον ἐτοιμάζεσθαι.

Ἐπὶ ὁ παθὼν ἐν σαρκὶ πέπαυται ἀμαρτίας] Hanc sententiam parenthesi includi vult *Hombergius*. Alii vero causam antecedentis cohortationis ad eundem, qui in Christo patiente erat, animum induendum adferri existimant. Alii ipsam ἔννοιαν, qua armati & muniti esse debeant, indicari putant, nempe illam, quod, qui passus est in carne, destitit a peccato. Hæc postrema est *Erasmii Schmidii* & *Bezæ* sententia, in versione expressa. Primam ego prætulerim. Pro ἐν σαρκὶ codd. aliquot habent σαρκί, si ne ἐν, quod rectius omitti censent *Grotius* & *Millius*. Recte vero repugnat *Whitbii* pag. 79. *Examinis Critici*. Apostolum h. l. ἐν σαρκὶ scripsisse vel id indicio est, quod v. 2. eandem phrasin repetit, quamvis sensu nonnihil diverso. Cave interim τὸν παθόντα ἐν σαρκὶ de Christo accipias cum *Socinianis*, contra quos disputat heic *Calovius*, quemadmodum *Gvilelmum Amesium* hoc nomine confutat *Wokenius* l. c. Quis enim diceret, Christum peccare desuisse, qui nec peccare potuerit, nec peccaverit unquam? Vide supra II. 22. Quis vero præterea non videt, exemplum CHRISTI παθόντος proponi veris ejus sectatoribus, addito simul fructu, qui ex calamitatibus fortiter exantlatis in patientes redundet? Qui τὸ παθεῖν ἐν σαρκὶ cum *Grotio* & aliis de affectibus carnalibus crucifigendis & interficiendis acci-

accipiunt, illi non attendunt, se hoc loco id intrudere, quod Petrus vers. 2. instar finis affert, qui ex perpeſſione ante commemorata conſequatur, ut ſcilicet non amplius ad ſuas aliorumque hominum cupiditates, ſed ad Dei voluntatem vitam componant. Non recogitant quoque, & alibi hunc calamitatum fructum proponi v. c. 2 *Corinth.* IV. 16. & *Hebr.* XII. 11. Pro *πάντα ἀμαρτίας* Hammondum malle *ἀπέθανε ταῖς ἀμαρτίαις* Auctor Prolegomenorum ad Novi Teſtamenti editionem accuratiſſimam p. 172. tradit: ſed fruſtra ejus hanc conjecturam, quam fortasſe alibi, neſcio quo argumento inductus, propoſuit, in notis ejus ad N. T. quaero.

Verſ. 2. *Εἰς τὸ μηκέτι ἀνθρώπων ἐπιθυμίας*] Hæ ſunt ἐπιθυμίαι κοſμικαί, quas Paulus *Tit.* II. 12. caveri vult. Confer *Suiceri* Theſaurum T. I. p. 1166.

τὸν ἐπιλοιπον ἐν σαρκὶ ἑωῶτα χρόνον] *M. Antoninus* IV. 31. *τὸ δὲ ὑπόλοιπον τῶ εἰς διέξειλε.*

Verſ. 5. *Ἀρετὴς γὰρ ἡμῶν ὁ παρεληλυθὼς χρόνος τῶ εἰς*] Voces ἡμῶν & τῶ εἰς deſunt in *Codd.* quibusdam, ideoque omittendæ videntur *Millio*, cujus exemplo ἡμῶν proſus ex contextu expunxit Editor N. Teſt. Græco-Anglicani. Contra *Millium* lege *Whitbium* pag. 79. contra alterum vero *Leonb. Twells* in *Examine Critico* illius N. T. Parte I. pag. 49. Pro ἡμῶν. *Halletus*, Angluſ, in diſſertat. de Auctore epiſtolæ Pauli ad Hebræoſ legi vult ὑμῶν. Vide eam in calce Voluminis III. harum Curarum pag. 823. Idem ſtatuit *W. Wall* in *Notis Criticis* ad Nov. Teſt. Anglice editis p. 355. Nec alienus ab hac lectione eſt *B. Calovius* in *Bibliis Illuſtratis*, quam & *Codd.* quidam exhibeant, & *Syrus* exprimat, inprimis etiam ideo, quod Apoſtoluſ v. 1. & 4. in ſecunda perſona loquatur. Nihil video opus eſſe, ut receptiorem lectionem deſeramus, cum ejusmodi κοινώσεις frequenter utantur Apoſtoli. Ceterum in hac phraſi: ἀρετὴς γὰρ eſt λιτότης, qua etiam ad dehortandum utitur *Ezechiel* XLIV. 6. & XLV. 6. nec minus *Polybiuſ* pag. 1408. *Ἰκανὰ γὰρ τὰ κατ' ἀγνοίαν γενόμενα τοῖς γράφουσιν, ἃ διαφύγειν ἀνθρώπον δυſχερές.* Vide *Raphelium* pag. 703. ubi etiam monet, a *Polybio* pag. 173. τὰς παρεληλυθότας χρόνας commemorari.

πεπορευμένους ἐν ἀσέλγείαις] Externos Græciæ Scriptores τὸ πορεύεσθαι de vitæ uſu adhibere oſtendit *Cl. Georgiuſ* contra eos, qui de Hebraiſmo cogitant, in *Vindiciis* Nov. Teſt. pag. 139. Sic *Plato* lib. IV. p. 820. πορεύεσθαι δὲ τὸν νομοθέτην δὲ πρῶτον ταύτη, ὅπηκερ ἀν' ἀλήθειαν: *Legiſlatorem autem decet, ut omnium primuſ ſecunduſ eas leges ambulet*, (i. e. vivat) *ſecunduſ quas vult, ut alii vivant.* Et lib. VII. pag. 1282. Πορευθεὶς δὲ, ὡς ἐλέγομεν, καὶ ἑαυτὸν ἔμφρονά τε καὶ σώφρονα ἀπεργαζόμενος, *qui autem ita ambulabit* (i. e. vivet) *ſicut diximus, ille ſe ipſum ſapientem ac prudentem efficiet.* *Videri poterat hic ſcribenduſ fuiſſe πεπορευμένοις, ut vox reſponderet*

deret antecedenti ἡμῖν. At ita loqui amant Græci, ut accusativus sequatur infinitivum verbi, dativum aliumve casum regentis. *Polybius* Histor. V. 9. Εἰ δ' ὀρθὸς ὁ λόγος, σκοπεῖν ἐν μέσῳ πάρεσι χρωμένους ἔχ' ἐτέροις τισιν, ἀλλὰ τοῖς ἐξ αὐτῆς τῆς δικίας ταύτης παραδείγμασιν. *Quæ an recte sentiam nunc, promittum est unicuique dijudicare non aliunde quam ex illa ipsa regia petitis exemplis.* Locum hunc pluresque ei similes adfert *J. C. Schwartzius* de Solæcis discipulorum *J. C.* antiquatis pag. 88. seqq.

ὀνοφλυγίαι] Eadem voce *Philonem* uti pag. 36. Opp. observavit *Jo. Alberti* in Museo Bremensi Volum. I. pag. 125. *Andronicus Rhodius* lib. περὶ παθῶν pag. 6. Οὐνοφλυγία ἐστὶν ἐπιθυμία οὐκ ἀπληστίας. Confer *J. C. Dieterici* Antiquitt. Biblic. Nov. Test. T. II. p. 57. *Etymologus*: οὐνόφλυξ, ὁ εἰς τὸν οὐνὸν ὀρμῶν.

κῶμοις, πότοις] Vtramque vocem a *Plutarcho* quoque conjungi ostendit *Seelenius* in Annotatt. Philolog. ex *Plutarcho* pag. 14. De voce κῶμος vide nos in Vol. II. *Curarum* pag. 270. & 741.

καὶ ἀθεμίτοις ἰδωλολατρείαις] De voce ἀθέμιτος, quæ etiam *Act.* X. 28. occurrit, lege omnino *J. C. Dieterici* Antiquitt. Bibl. Nov. Test. pag. 50. *Est*, inquit, ex α τερητικῶ & θέμις, jus. *Θεμιτὸς idem quod θεμιστὸς seu θέσμιος* licitus, justus, aut legibus consentaneus. Nam *θέμις est lex, jus*: unde & *θέμις ἐστίν, ἔ* sine verbo, & *θέμις, ἔ* *θεμιτόν*, non est justum, nefas est, fas & æquum non est: *θεμιτῶς* juste ἔ legitime. *Αθέμιτος contra idem, quod ἀθέσμιος, nefarius, illicitus.* Vide cetera. *Xenophon* *Cyropæd.* lib. I. pag. 21. ἀθέμιτα ἐυχόμενος eos dicit, qui contra voluntatem divinam aliquid petant; eademque paulo post παράνομα vocat. Vide *Raphelium*. *Joannes Spencerus* de Legibus Hebræorum ritualibus lib. II. c. 3. Sect. IV. p. 614. ed. Tubingensis, cultus gentilium profanos a Petro ideo ἀθεμίτες appellari existimat, quod omnia πορνείας exempla, adulterium, incestum, venerem masculam aliaque libidinis genera in sacris suis habuerint; ut, quo longius abessent a puritate, eo spiritibus, quos colebant, immundis gratiora redderentur. Nam auctor apocryphus, ita pergit, μiasμὸν, γενέσεως ἐναλλαγὴν, γάμων ἀταξίαν, μοιχείαν καὶ ἀσελγείαν inter alia scelera recenset, quæ inter media Gentilium μυστήρια καὶ τελετὰς admittebantur. (Vid. *Sapient.* XIV. 23.) Certe *Tertullianus* fornicationem, tam indivisum idololatriæ comitem existimavit, ut dicere non dubitaverit; quis, immundis spiritibus operatus, non conspurcatus & constupratus incedit? Atque hic ipse Petri locus ex iis est, qui faciunt, ut credamus, epistolam hanc non præcise ad Ex-Judæos, sed etiam ad Ex-Gentiles esse exaratam.

Verf. 4. Ἐν ᾧ ξενίζονται κ. τ. λ.] Verbum ξενίζεσθαι eleganter idem esse, quod, novitate rei alicujus insolite perturbari, monuit *Lamb. Bosad* v. 12. allato *Polybii* loco ex lib. V. pag. 521. ξενιδεῖς καὶ διαπορήσας διὰ τὸ παρα-
δο-

δοξον. Similes huic *Polybii* locos & aliorum alios recitant *Raphelius* in Annotart. Polybianis, & *Elsnerus*. Recte itaque *Erasmus Schmidius* vertit: *itaque alienum & insolens illis videtur*; minus autem convenienter *Beza*: *quamobrem illi peregrinari sibi videntur*. *Lutherus* & sensui & voci Græcæ, & Germanicæ linguæ convenientissime: *Das bestrembdt sie*. Hac enim phrasi utimur Germani, ubi rem insolentem nec expectatam etiam cum indignatione quadam conspiciamus. Conf. *J. C. Dieterici* Antiquitat. Biblicas N. T. Tom. II. pag. 46. *Svicerum* Tom. II. pag. 440. & *Homburgium* in *Parrergis*, qui vel per *turbari*, vel per *alieno animo esse*, explicari phrasin posse existimat. At posterior significatio non nisi per consequentiam ex verbo ipso elici potest.

μη συντρεχόντων ὑμῶν εἰς τὴν αὐτὴν τῆς ἀσωτίας ἀνάχυσιν] *non concurrentibus vobis ad easdem luxuriæ sordes*. Ita *Lamb.* Bos auctoritate *Hesychii*, qui ἀνάχυσιν per Φυγμὸν, βλακίαν i.e. *sordes, mollitiem*, Φυγμὸν autem alibi μολυσμὸν, ῥύπον & μίασμα *pollutionem, sordes, inquinamentum* interpretatur. *Ανάχυσιν* proprie esse *colluviem aquarum, seu paludem* ex *Strabone* lib. I. pag. 10. monet *Elsnerus*, ut proinde metaphorice *sentina* seu *gurges vitiorum* indicetur.

Verf. 5. Οἱ ἀποδώσει λόγον κ. τ. λ.] Hoc comma una cum sequenti explicavit *Paulus Ræberus* in dissertat. singulari, Wittebergæ 1647. *Sam. Battierius* in Museo Bremenfi Vol. II. pag. 194. murata & interpunctione & voce οἱ in ᾧ ita legi vult: βλασφημῶντες ᾧ ἀποδώσει λόγον τῷ ἐτοίμως ἔχοντι κρῖνα &c. Structuram vero hanc comparat cum illa *Actor.* XXI. 16. ἀγοντες παρ' ᾧ ξενιθῶμεν, Μνάσωνι τινι Κυπρίῳ. Quemadmodum vero nullam mutationis utrinque factæ causam adfert, ita nemo eam temere admittet. Vox βλασφημῶντες a verbo ξενίζονται separari non potest. Hanc enim loquendi rationem amat *Petrus*, ut scilicet participium hoc cum verbo aliquo conjungat. Ita ep. 2. cap. II. 10. δόξας ἑ τρέμεισι βλασφημῶντες, & verf. 12. ἐν οἷς ἀγνοῶσι βλασφημῶντες, quæ phrasis nostræ prorsus est similis, ἐν ᾧ ξενίζονται, βλασφημῶντες, mentemque Petri h. l. simul declarat, quod scilicet pagani, emendatæ vitæ rationem, quam stupentes & indignantes conspiciant, convitiis proscindere audeant. Scilicet non tam de Deo sermo est, in quem invehantur, quam de religione & vita, quam Christiani profiteantur. Sic 2 ep. II. 2. ὁδὸς τῆς ἀληθείας βλασφημηθήσεται. De calumniis vero, quibus pagani Christianos homines, Christianique doctrinam prosciderunt, dicere, nihil attinet. Plaustra earum videbis in *Apolo*giis veterum Doctorum, quarum summam exhibuit *B. Christianus Kortboldus* in *Pagano obrectatore*.

τῷ ἐτοίμως ἔχοντι κρῖνα ζῶντας καὶ νεκρούς.] De phrasi ἐτοίμως ἔχειν, paratum esse, diximus ad *Actor.* XXI. 13. De iudicio extremo, a Christo aliquando exercendo, sermonem heic esse patet ex *Actor.* X 42. collato cum

Job. V. 22. & 2 Timoth. IV. 1. διαμαρτύρομαι ἐν ἐγὼ ἐνώπιον τῷ Θεῷ καὶ τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ, τῷ μέλλοντος κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς. Mirum utique est, *Mich. Mauduit* in singulari dissertat. quam *Analyſi* epistolarum Apostolicarum gallice editæ Tom. II. Diff. XX. pag. 677. ſqq. ſubjunxit, phraſin hanc ad omnia alia retuliſſe. Per *vivos* ille intelligit Chriſtianos, per *mortuos* autem incredulos. Utroſque Chriſtum ait tunc fuiſſe judicaturum, idque factum arbitratur ſub Claudio Imperatore, (cujus ætate ſcripta ſit hæc episto-
la,) per famem, quæ ſub eo contigerit. Cumque illa & bonos & pravos oppreſſerit, ideo Petrum putat v. 6. monuiſſe, Evangelium ideo etiam hominibus, per incredulitatem mortuis, nunciatum eſſe, ut, recepta per fidem vita, non ut mortui, ſed ut viventes a Deo judicentur, &, ubi juxta carnem, ſicut alii, fame ſint perempti, animæ tamen ſemper coram DEO ſint ſuperſtites. Enimvero ut hæc interpretatio ſuperſtruitur hypotheſi de episto-
la in initio imperii, a Claudio geſti, ſcripta, quæ *Grotio* quidem & paucis aliis ſe probavit, plerisque autem vel falſa vel ſaltem dubia viſa eſt; ita a fame illa repeti non poteſt judicium, quod imminere Apoſtolus teſtatur. Omitto reliqua, quæ ab erronea quadam Pontificiorum opinione pendent.

Verſ. 6. Εἰς τὸτο γὰρ καὶ νεκροῖς εὐηγγελίῳ] *Sam. Battierius* in *Bibl. Bremſi Claſſ. VIII. pag. 956. ſeqq.* loco huic conſulturum ſe putavit, ſi reſcriberet: εἰς τὸτο γὰρ καὶ νεκροὶ εὐηγγελίῳσαν. Hanc enim phraſin apud *Matth. XI. 5. & Paulum Hebr. IV. 2. & 6.* occurrere, neque adeo dubitari poſſe, quin τὸ, νεκροῖς εὐηγγελίῳ interpretandi cauſa, primum ad marginem ſcriptum, poſtea in contextum irreperit. Ex hac lectione hunc elicit ſenſum: *Propter iſtud enim etiam mortui fuerunt evangelizati* (i. e. mortuis fuit Evangelium prædicatum) *ut cenſerentur*, (numerarentur, haberentur) *quidem inter homines carne*, i. e. per hanc præſentis vitæ naturalem conditionem) *viverent autem ſecundum ſpiritum Deo*. Per mortuos vero intelligit illos, qui per Chriſtum nondum ſint regenerati & ad novam vitam ſuſcitati; & ſignificatum verbi κριθῶσι ex *Thucydide* lib. II. p. 43. probat: κριταῖς δ' ἂν τὴν ψυχὴν δικαίως κριθεῖεν &c. *fortiſſimi & optimi merito cenſeantur* &c. Miror, virum doctum in hanc conjecturam incidere potuiſſe, quæ nullam veri ſpeciem habet. *Millius* quidem unum adfert codicem, in quo legatur εὐηγγελίῳσαν, voce νεκροῖς junctum. Cum vero hanc ſtructuram Grammaticæ rationes non padantur, neceſſe eſt, ut in alterutra voce librarii mendum agnoſcatur. Pro conjectura ſua *Battierius* id adfert, quod hic locus nullum nominandi caſum habeat, qui vel cum verbo εὐηγγελίῳ, vel etiam cum κριθῶσι commode jungi poſſit, ac præterea cum antecedentibus male prorsus cohæreat. Non fallor, ſi dixero, admiſſa etiam nova illa lectione non magis cohæreſcere locum cum antecedentibus: nexus enim ille penderet a verbis εἰς τὸτο γὰρ, quæ tamen viro docto ſana &
inte-

integra videntur. Neque deest verbo *ἐυηγγελίσθη* nominandi casus, quamvis non diserte sit expressus. Id vero in verbis passivis frequenter fieri solet, v. c. *Rom XII. 21. οὗτος ἐκ ἀνηγγελίῃ περὶ αὐτοῦ, ὄψοντα.* Nam & ibi nominandi casus deest, qui tamen ex re ipsa facile supplerur, nempe vel λόγος, vel τί. Similiter & hic agendum est. Ita *Grotius* non male subintelligi vult *Χριστὸς ex Galat. I. 16.* Plenior exstat phrasis *Luc. XVI. 16. ἡ βασιλεία τῶ Θεοῦ ἐυαγγελίζεται,* & *supra I. 25. τὸ ἔῃμα τὸ ἐυαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς.* Præterea phrasis *νεκροὶ ἐυηγγελίσθησαν* æque clara, nisi potius clarior est, quam nostra illa, *νεκροῖς ἐυηγγελίσθη*, ut interpretatione vel scholio aliquo opus non fuerit. Nec denique deest verbo *κηρύττει* nominandi casus: hic enim est *νεκροί*, quæ vox ἀπὸ κοινῆ est repetenda.

Adserta germana verborum lectione, de sensu eorum erimus solliciti. In eum inquisiverunt data opera ex nostratibus *B. Thomas Ittigius* in singulari dissertatione, Lipsiæ 1699. edita, & Jenæ 1730. recusa, quæ etiam in ejusdem *Enneade Exercitationum Theologicarum* exstat pag. 265. seqq. *Theophilus Alethæus* in der *Erläuterung* Tom. II. pag. 1. seqq. & *B. H. Starckius* in *Notis Selectis* ad loca dubia Novi Testamenti pag. 156. Ex Reformatiis vero nuper Rev. *Daniel Gerdesius*, Theologus Duisburgensis, in *Miscellaneis Duisburgensibus* Tom. I. Fascic. II. pag. 286. seqq. & *Samuel Batteredius* loc. cit. Ex Pontificiis denique præter *Mauduitium* loc. cit. *Joannes Martianeus* in *Conatibus* novæ versionis pag. 398. seqq. Diversas Interpretum sententias enarravi *Ittigius* loc. cit. Itaque actum non agam, sed præcipuas earum commemorabo. Sunt scilicet, qui per τὰς νεκρὰς *spiritualiter* mortuos intelligunt, ut *Apostolus* hoc dicto id confirmare videatur, quod sub initium capituli docuerat, nempe *Christianos & fortiter adversa pati, & sanctam vitam agere debere, quia eum in finem evangelium etiam mortuis prædicatur, ut a spirituali morte excitati non amplius secundum carnis desideria, sed secundum Dei voluntatem vivant, nec a sanctimonie studio perverſis hominum judiciis aut aliis adversitatibus revocentur.* Verba habes *B. Itigii* ex dissertatione modo allegata pag. 359. seq. in qua hæc sententia pluribus ornatur. Alii νεκρὰς de illis accipiunt, qui vita tunc functi erant, vivi autem Evangelii doctrinam audiverant, hoc omnino sensu: *Eum in finem* (ut scilicet voluntati Dei conformes se redderent collato v. 2.) *etiam mortuis* (i. e. credentibus jam vita functis) *Evangelium* (dum adhuc superstites erant) *nunciatum est; ut judicati quidem* (& usque ad mortem vexati) *sint secundum homines* (quoad impiis eorum conatibus licuit) *sed non nisi quod ad carnem, cum interim secundum Deum* (& gratiam ejus) *spiritu vivant.* Ita sentiunt *Alethæus* & *Starckius* ll. cc. Illi itaque contendunt, mortuos in eadem propria significatione accipiendos esse, qua v. 5. vi aoristorum *ἐυηγγελίσθη* & *κηρύττει*: mortuos autem non ut jam mortuos, sed ut olim superstites evangelium audivisse dici ajunt, perinde ut v. 5. *mortui* non ut mortui ju-

dicabantur, quæ phrasis conformis est illi, quam legis *Ruth.* I. 8. Phrasi porro illa, ἵνα κριθῶσι κατὰ ἀνθρώπου σαρξί, respici putant ad homines βλασφημούντας v. 4. & ad τὸ κεῖμα, *judicium a domo Dei inceptum*, quum per mortis supplicium *carnis* quidem seu corporis jacturam fecerint conversi & pii, quoad spiritum autem sive animam vitæ æternæ sint participes. Legis verba *Starckii* loc. cit.

De his *vere*, sed in *Domino* mortuis τὰς νεκρὰς interpretatur etiam *Gerdesius* loc. cit. sed ita, ut illis, Christo nixis, in ipso mortis articulo in *judicio particulari* lætus hic nuncius factus existimeretur, remissa ipsis esse peccata, & vitam beatam concessam, adeo, ut quamvis hoc *judicium* illis subeundum fuerit *secundum carnem*, ipsique *secundum hominem*, h. e. ad exemplum hominum ceterorum, *judicati sint*: i. e. *mortui*, nihilominus tamen *vivificati sint quoad Spiritum*, & *secundum Deum vivant*. Ita D. *Gerdesius*.

Mihi quidem media ex his sententia, quæ *Alethæi* & *Starckii* est, se præ ceteris probat; quemadmodum illi inprimis displicent, qui ex hoc dicto damnatis etiam spem salutis superesse adstruere conati sunt. Contra hos lege B. *Ittigium* in dissertatione citata pag. 324. Enneadis & in præfatione ad eandem pag. 2. seqq. Confer *Unschuldige Nachrichten*, an. 1716. pag. 135. seqq.

Verf. 7. Πάντων δὲ τὸ τέλος ἡ γῆραι] *Finem* hunc de exitio Reipublicæ Judaicæ accipiunt nonnulli v. c. *Jos. Mede* in *Operibus* pag. 664. B. P. *Karlus* in *Bibliotheca Bremensi* *Class.* VI. pag. 598. & ex nostraribus nuper Cl. *Schatgenius* in *Horis Hebraicis* pag. 1046. Cum vero paulo ante de *judicio extremo* in vivos & mortuos exercendo v. 5. & de naturaliter mortuis v. 6. actum sit, in eorum sententia acquiesco, qui finem hunc de *judicio*, cujus vim & rationem mortui statim post mortem experiuntur, accipiunt. Propterea illud *Apostolus* credentibus, tum adhuc vivis, inculcare poterat, ut tanto magis sobriæ, & ad preces aptæ, vitæ studerent.

σωφρονήσατε ἐν] *sobrii estote*. Ita *Beza* & *Erasmus Schmidius*, nec minus *Lutherus*. so syud nun māsia; quam versionem contra *Emserum* defendit *Raitbius* in *Vindiciis* versionis Germanicæ p. 588. sq.

Verf. 8-11. explicantur a B. Fr. *veisco Wokenio* in *Stromatibus Apostolicis* Parte II. pag. 44. seqq.

Verf. 8. Περὶ πάντων δὲ τὴν εἰς ἑαυτὰς ἀγαπὴν ἐκτενῆ ἔχοντες] *habentes*, scilicet, estote; ut supra II. 18. & III. 1. nisi velis τὸ δὲ heic pro abundanti habere, atque adeo participium hoc referre ad σωφρονήσατε καὶ νήψατε. De voce ἐκτενὴς lege *Suicerum* Tom. I. p. 1072.

ὅτι ἀγάπη καλύπτει τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν] *Codices* varii legunt καλύπτει, quod & versiones veteres pleræque, nec minus *Lutherus* expresserunt, quemadmodum *Bengelius* in contextum Novi Testamenti Græci recepit. De peccatis non in Deum, sed in homines commissis, quæ per amorem mutuum tegantur, excusentur, remittantur, sermonem h. l. esse, tum ipsa hæc ad amorem mutuum cohortatio, tum locus parallelus *Proverb. X. 12.* evincit. Vide hoc contra Pontificios adstruentes *Fesselium* Tomo II. *Adversariorum Sacrorum* pag. 483. & *P. J. Spenerum* in *Responsis Theologicis Germanicis* Tomo I. pag. 17. & 23. Adde Nova Reipublicæ Literariæ Jacobi Bernardi an. 1700. Tom. II. pag. 490. Apostolum vero ad *Proverbia* loc. cit. respicere, sensumque verborum ex Hebraico contextu reddere, ostendit *Wokenius* in *Harmonia Veteris & Novi Testamenti* Parte II. p. 388. *Cl. Schatgenius* p. 1046. Horarum Hebr. ex *Synopsi Sobar* p. 53. n. 10. locum hunc adfert: cum homo quidam peccat coram Domino suo, qui alias justus est, tam superi, quam inferi illud contegunt.

Verf. 9. Φιλόξενοι εἰς ἀλλήλους] Hospitalitatem veteres sibi inprimis commendatam habuisse constat. Vide quos in hanc rem citat *Petrus Zornius* Tomo II. *Opusculorum* p. 441. qui & de hospitalitate Judæorum speciatim commentatur ad *Hecatæi* fragmentum p. 22.

Verf. 10. Ἐκασος, καθὼς ἔλαβε χάρισμα, εἰς ἑαυτὸς αὐτὸ διακονή-
τες] Durior hæc phrasis videri poterat, quando ἕκασος participio plurali jungitur. Similem vero *Herodoti* lib. VII. pag. 413. locum promit *Blackwallus* Tomo II. *Classicorum Sacrorum* pag. 70. Μαχοίμην ἂν πάντων ἡδιστα ἐνὶ τατέων τῶν ἀνδρῶν, οἱ Ἑλλήνων ἕκασός φησι τριῶν ἄξιος εἶναι. Idem con-
ferri vult eundem lib. IV. pag. 277. & *Euripidem* in *Oreste* v. 1716. Quod ad rem, quæ heic inculcatur, eandem præcipiunt ipsi Gentiles. Hieroni *Pindarus* Pyth. α. πολλῶν ἔσσι ταμίαις. Et *Alexander Severus* apud *Lampri-
dium* se dispensatorem publicum profitebatur. Confer *Gatakerum* ad *M. Anto-
ninum* XII. 26. & *Picinellum* pag. 749. *Senecæ* locum ex epist. 6. adferen-
tem, quo testatur, se cupere omnia in alium transfundere, & in hoc gaudere, ali-
quid discere, ut doceat.

Verf. 11. Εἰ τις λαλεῖ, ὡς λόγια Θεῶ, κ. τ. λ.] Vide huc *Joan-
nis Faustii* dissertationem, Argentorati 1686. habitam, & aliam *Joannis Ni-
colai Quistorpii* de nonnullis Sacræ Scripturæ affectionibus, Rostochii 1714.

ὡς λόγια Θεῶ] Vide nos ad *Rom. III. 2.* & *Actor. VII. 38.* Adde *G. Kirchmaieri* *Parallelismum Novi Fæderis & Polybii* ratione dictionis pag.

εἰ τις διακονεῖ] *Jacobus Rhenferdus* in dissertatione II. de decem Oti-
ofis Synagogæ cap. II. §. 6. διακονεῖν illud, a ministerio verbi (λαλεῖν) di-
stinctum, de administratione eleemosynarum accipit, cum illis temporibus
præter duo illa ministeria nullum aliud in Ecclesia institutum legatur.

Verf. 12. Αγαπητοί, μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει] De verbo
ξενίζεσθαι vide supra ad v. 4. *Vulg.* vertit: nolite peregrinari in fervore;
quam versionem tanquam bene Latinam contra *Arnaldum* defendit *Richar-*
duſ Simon in Observationibus Novis ad Novum Testamentum pag. 336.

Simili loquendi ratione utitur *M. Antoninus VIII.* 15. Μέμνησο, ὅτι,
ὥσπερ αἰχρὸν ξενίζεσθαι, εἰ ἡ συνὴ σῦκα φέγει, ἔτως εἰ ὁ κόσμος τάδε τινα
φέγει, ὧν ἔστι φόρος. Confer ibi *Gatakerum* pag. 300. De re ipsa lege *J. S.*
Menochii Trattenimenti Parte II. pag. 144.

Vocem πύρωσιν diligenter illustrat *J. C. Dietericus* in Antiquitatibus
Biblicis Novi Testamenti Parte II. pag. 144. seqq. Inter cetera hæc habet:
In Medicis officinis quantam præstet utilitatem πύρωσις, utilitas loquitur quoti-
diana. Ab his ἐργασίαις δοκιμασίαις sumta est metaphora, ut πύρωσις sumatur
pro δοκιμασίᾳ rerum extra furnum consideratarum, idque perquam commode
ab illa probatione, quæ fit igne. Vt spectatur in ignibus aurum, æstu ferveſa-
ctum, æstu probatum; sic animus Christiani in ignibus tribulationum, a Phle-
gonibus, & Æthonibus, & Pyroentibus efferveſactis &c. Confer *Swicerum*
Tomo II. pag. 894. & inprimis *Doughtejum* in *Analectis Veteris Testamenti*
Exc. 142. pag. 377. seq.

Verf. 13. Ἀλλὰ καθὼς κοινωνεῖτε τοῖς τῷ Χριστῷ παθήμασι, χαίρετε] Varios Rabbiorum locos, quibus gaudium de calamitatibus præcipitur,
affert *Cl. Schætgenius* in *Horis Hebraicis* pag. 1046. Ex reliquis illustris est
ille in *Mechilta* fol. 47.2. & *Tanchuma* fol. 28.3. Præterea homo gaudeat in
afflictionibus plus quam de bonis. Nam licet homo omnibus diebus suis felicitate
gaudeat, tamen nulla ipsi peccata delentur, id quod afflictiones faciunt.

Verf. 14. Εἰ ὀνειδίζετε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάριοι κ. τ. λ.] Lege
Joannis Michaëlis Langii, Professoris quondam Altorfini, dissertationem
de beatitudine male audientium propter Christum, quæ recusa est in De-
cade II. Dissertationum ejus Theologicarum num. X. Confer *Unschuldige*
Nachrichten, an. 1706. pag. 757. En ὀνόματι. *B. Lutherus* vertit: über dem Na-
men, quod displicuit *Trillero* in *der Untersuchung etlicher Dertel Neuen Testa-*
ments, pag. 14. dubio scilicet, an non phrasis hæc ad vocem μακάριος per-
tineat, hoc sensu: beati estis in nomine Christi. Enimvero de contumelia,
propter Christi nomen id est doctrinam ejusque professionem fidelibus fa-
cta, sermonem heic esse patet ex loco parallelo *Math. V.* 10. 11. Præpo-
ſitio.

fitionem vero ἐν idem esse, quod *propter*, dubitari non potest per 2 *Timoth.* II. 9. κατὰ τὸ εὐαγγελισμόν, ἐν ᾧ κακοπαθῶ. Sæpe vero, ubi de afflictione fidelium agitur, Christi & nominis ejus fit mentio v. c. *Matth.* X. 22. διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, *Actor.* V. 41. IX. 16. XV. 26. ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, & *Marc.* VIII. 35. ἐνεκεν αὐτοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου.

ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται] Codd. quidam & versiones post δόξης habent καὶ δυνάμεως, quas voces Studiosus aliquis fortasse ex *Jes.* XI. 2. ad marginem primum collocasse videtur *Millio* ad loc. Cl. *Bengelius* in Apparatu Critico ad N. T. pag. 736. ita: *Frequens in Doxologiis conjunctio gloriæ & virtutis: eam librarii festinantes hic quoque arripuerunt; vel etiam loca 2 Pet. I. 3. Jes. XI. 2. 2 Tim. I. 7. respexerunt. Grotius germanam lectionem hanc esse credit: ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ δυνάμεως τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα, omissa particula καὶ, ante τὸ τοῦ Θεοῦ. W. Wall in Notis Criticis ad N. T. pag. 356. ὅτι τὸ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ πνεῦμα mavult, hoc sensu: Spiritus gloriæ Dei quiescit super vobis. Sed non opus est, ut καὶ illud abjiciamus, modo pro explanativo habeamus, ut idem sit, quod, id est, vel nempe. Hanc vero τῆς καὶ notionem frequentem esse passim in his *Curis* ostendi. Vide inprimis ad 1 *Tim.* III. 19. Ita Spiritus gloriæ explicaretur per Spiritum Dei. Phrasi hac ad *Schechinam*, Spiritus S. symbolum, respici putat *Theod. Haseus*, in Dissert. III. de gloria templo II. per Spiritum S. in eo apparationem accessura §. 14. quam vide in Sylloge Dissertationum ejus pag. 151. Respici, inquit, heic loci illustre illud gloriæ ac præsentis divinitæ signum, non ex eo solum conicere licet, quod, cum appellatur πνεῦμα τῆς δόξης, id referendum sit ad *Schechina*. quam gloriam, δόξαν, הכבוד dici abunde ostendimus, sed & ex phrasi quiescere, quæ ad cogitandum de *Schechina* nos quasi manu ducit. Vide cetera.*

κατὰ μὲν αὐτὰς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται] Defunt hæc in codd. aliquot & versionibus, interque has *Vulg.* Ideo & *Millio* in Prolegom. §. 808. ex scholio marginali petita videntur. Rectius vero a librariis quorundam incuria sententiæ hujus omissionem repetas. Accommodata utique est ad Petri verba antecedentia. Dixerat is de calumniis in Christianos conjectis, dixerat de Spiritu gloriæ super illis quiescente. Quid propius ad institutum suum, & solatium Christianorum dicere poterat, quam si moneret, eundem spiritum, qui ab adversariis conviciis proscinderetur, ab ipsis Christianis, tanquam spiritum gloriæ glorificari? Pro illorum verborum γνησιότητι pugnat etiam *Rathius* in *Vindic.* p. 591.

Verf. 15. Μὴ γάρ τις ὑμῶν παροξέτω, ὡς Φονεὺς κ. τ. λ.] Vide B. *Franzium* de interpretatione Scripturæ Sacræ p. 423. seqq.

ἢ ὡς ἀλλοτριοεπίσκοπος] Vocis hujus notionem edisserit J. C. Diete-
ricus in Antiquitat. Biblicis N. T. Tom. I. pag. 82. Talem ait esse ἀλο-
τριοεπίσκοπον, qui alias πολυπράγμων dicatur, quique fines alieni officii inva-
dat, ea curare satagat, quæ ad se nihil attinent, in aliorum vocationem sine
legitima vocatione sese ingerat, omnia reformare studeat, cum tamen ea nec in-
telligat, nec facere jussus sit. Hos ait a Demonstbene f. 61. dici περιεργάσασθαι
τὰ τῶν ἄλλων. Idem tamen monet, aliis h. l. videri denotari avidum aliena-
rum rerum inspectorem, qui alienas res inspicit, earumque sibi acquirenda-
rum desiderio stimulat. Atque hæc est Calvini, Heinsii & Car. le Cene
pag. 628. Tentaminis sententia, quam una cum nonnullis aliorum recitat
Spicerus Tom. I. pag. 197. Cum h. l. ἀλλοτριοεπίσκοπος τοῖς φονεῦσι, κλέ-
πταις καὶ κακοποιῖς jungatur, videtur omnino aliquid amplius, quam cu-
riosa quædam περιεργία indicari, atque adeo tale quid, quod publicam
censuram mereatur. Propterea Nathan. Lardnerus, vir doctus, in Fide
Historiæ Evangelicæ, Latine a me nuper editæ, lib. I. c. 8. pag. 349. Vox,
inquit, Græca, heic adhibita, eum infert, qui aliorum hominum rebus dirigen-
dis & gubernandis, præesse cupiat, & h. l. speciatim alius populi publica nego-
ria respicit. Idem in sequentibus ostendit, eam Judæorum indolem tunc
fuisse, ut facile in aliarum gentium negotia se ingererent, & principatum
adfectarent. De argumento ipso compara Georg. Weiski delineationem A-
postolicam allotrioepiscopi, Lips. 1683. & 1701. & Georg. Lebrecht Wilkii
ἀλλοτριοεπίσκοπον condemnatum, Dresdæ 1705.

Verf. 16. δοξάζετω δὲ τὸν Θεὸν ἐν τῷ μέρει τέτῳ] Pro μέρει codd.
quidam habent ὀνόματι, & sic Vulg. in isto nomine. Sed scholion hoc esse
videtur Millio ex v. 14. desumptum. Videri poterant Græci codices ad Vul-
gatam refecti. Latine enim dici potest hoc nomine, i. e. hac de causa, quod
Græco ἐν τῷ μέρει τέτῳ tam bene responderet, quam alienum ab hoc argu-
mento est Græcum illud, ἐν τῷ ὀνόματι τέτῳ. Latine recte cum Beza verteris
hac in parte. Confer quæ scripsi ad 2 Corinth. III. 10. & IX. 3. ubi postero-
re loco ex Raphelio admonitum est, Polybium hac phrasi uti frequentissime.
Conf. G. G. Kirchmaieri Parallelismum Vet. & Nov. Testam. ratione dictionis
pag. 57.

Verf. 17. Οτι ὁ καιρὸς τῆ ἀρχαδα τοῦ κῆμα ἀπὸ τῆ οἰκῆ τῆ Θεῶ]
Vt per κῆμα tentationes & castigationes, ita per οἶκον τῆ Θεῶ cætus fidelium
intelligitur. Ille enim domus Dei clare appellatur, 1 Tim. III. 15. & Hebr.
III. 1. ubi vide quæ scripsimus. Itaque nolim cum Cl. Schatgenio in Horis
Hebraicis pag. 1048. per domum Dei intelligere templum Hierosol. cum toto
ejus cultu, qui primum abolutus sit, quemque deinde vastatio totius terræ &
eversio totius Reip. Judaicæ sit infecuta. Fideles & ad Christum converfos
illa phrasi indicari constat ex eo, quod statim exponitur per ἀφ' ἡμῶν, a no-
bis. Per eos vero significari fideles liquet ex phrasi sequente, per quam
ἀπει-

ἀπειθῶντες, *refractarii & pertinaces* illis opponuntur. Taceo, tunc temporis templum illud non amplius οἶκον τῷ Θεῷ, sed σπήλαιον ληστῶν fuisse. Commode vero idem vir doctus ex *Bava kama* fol. 60. i. locum, huc pertinentem, adfert: *Panæ nunquam perveniunt in mundum, nisi impii in eo sint: verum nunquam incipiunt, nisi a justis.* Conf. *Jerem.* XXV. 29.

Verf. 18. Καὶ εἰ ὁ δίκαιος μόλις σῶζεται, κ. τ. λ.] Eadem hæc verba exstant *Proverb.* XI. 31. apud τὰς LXX. quæ tamen non nihil aliter in Hebræo contextu habent. Exinde B. *Franciscus Wokenius* in *Harmonia Veteris & Novi Testamenti* pag. 389. dubitat, num Apostolus ad locum hunc respexerit. Mihi id quidem dubium non est, cum ex aliis locis constet, & Petrum & alios Apostolos Græcam versionem etiam tunc esse secutos, ubi οἱ LXX. cum Hebræo fonte non prorsus conspirant. Neque tamen propterea necesse est, quod *Wokenius* recte monet, ut de emendando Hebræo codice cogitemus. Id video post alios egisse *Samuelem Barkerum* in *Bibliotheca Litævaria*, seu *Collectione Inscriptionum, Numorum & Dissertationum*, Anglice edita, num. X. p. 42. qui pro בָּרָךְ legi vult בָּרַךְ, cum industria, cum difficultate, quia חַוְוִי אַנְדְּרֵיֹוס opponatur τῷ עֲצֵל אֲדֵרְגָו, ὀνηρῶ, *Proverb.* X. 4. XII. 24. 27. Idem suspicatur, Græcos pro כִּי אֶחָד legisse אֶחָד.

Vox μόλις, i. e. ægre, non nisi summo labore, eodem sensu occurrit apud *Philonem* pag. 18. Operum, observante *Joanne Alberti* in *Museo Bremensi* Vol. I. pag. 125.

Verf. 19. Ως καὶ οἱ πάχοντες κατὰ τὸ θέλημα τῷ Θεῷ κ. τ. λ.] Lege *Cloppenburgii Opera* Tomo I. pag. 347.

CAPVT V.

Verf. 1. Πρεσβύτερος, τὰς ἐν ὑμῖν, παρακαλῶ ὁ συμπρεσβύτερος] *Walo Messalinus*, i. e. *Salmasius* libro de *Episcopis & Presbyteris* pag. 14. ita: *Hortatur* (Apostolus) *πρεσβύτερος* eorum, ad quos *epistolam direxerat*, &c. Non igitur superior in *Ecclesiis* illorum locorum eo tempore ordo præter *Presbyteralem* confusum cum *Episcopali*. Cum vocat eos *πρεσβύτερος*, ipse se *συμπρεσβύτερον* eorum appellat. Quod idem est, ac *συνεπισκοπος* Pauli in illa ad *Philippenses*. Ut autem sciremus, qui essent illi *Presbyteri*, ad quos scribit, & quod eorum esset officium, eos *adhortatur*, ut pascant Dei gregem, ἐπισκοπῶντες ἡν ἀναγκασθῶς. Ergo eorum *Presbyterorum* munus hoc tunc temporis fuit, pascere gregem Christi, & ἐπισκοπεῖν, i. e. eum procurare. Idem itaque illi *Presbyteri* cum *Episcopis*, eodem nomine appellati, & eodem munere fungentes, &c. Et pag. 16. Apparet ex his, longe maiorem esse dignitatem

Apostoli, qui est μάγιστρος τῶν παθημάτων τῷ Χριστῷ, quam Episcopi, vel Presbyteri, qui tunc re ac nomine idem fuit. Descendebant igitur, ac se humiles faciebant Apostoli, cum Presbyterorum, sive Episcoporum, quos in Ecclesiis instituebant, se συμπρεσβυτέρους, vel, quod idem erat, συνεπισκόπους appellabant. Comparetur idem pag. 152. seqq. Tam clara hæc sunt, ut ubi luce non indigeant, nec facile quicquam excipi possit. Vide tamen Henricum Dodwellum in Parænesi ad exteros de nupero Schismate Anglicano §. 7. Confer in eandem Salmasii sententiam Campeg. Virringam in Archisynagogo cap. III. & V. ubi πρεσβυτέρους illos & ἐπισκόπους cum Judæorum פֿרנסיס confert, & pag. 72. ait: Statuit igitur divus Petrus, Presbyterorum officium ποιμαίνειν καὶ ἐπισκοπεῖν, unde erudimur, πρεσβυτέρους, ποιμένας καὶ ἐπισκόπους ejusdem nationis esse vocabula, h. e. פֿרנסיס esse ποιμένας καὶ ἐπισκόπους. Confer, quæ de voce πρεσβύτερος commentatur Suicerus Tomo II. pag. 825. seq. Paulus Colomesius in Observationibus Sacris pag. 159. ex hoc loco non inepte conficit, πρεσβυτέρους, vocem alioquin ambiguam, ibi, ubi de ministris Evangelii sermo est, rectissime per Pastores, qui scilicet ποιμαίνουσιν, explicari.

Verf. 2. Ποιμαίνετε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τῷ Θεῷ] Vide nos ad Act. XX. 28.

ἐπισκοπεῖντες] Codices, si unum & item alterum exceperis, in hac voce consentiunt, & vel sic Millius in Prolegom. pro scholio marginali venditare potuit. Scilicet curam pastorem intento studio agi vult Apostolus, ideoque τῷ ποιμαίνειν junxit τὸ ἐπισκοπεῖν. Similiter Paulus Act. XX. v. 28. προσέχετε ἑν ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποίμνι, ἐν ᾧ ὑμεῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχετε ἐπισκόπους ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τῷ Θεῷ. Multo minus probavero, quod Robertus Valesius ad Isaacum Causaubonum scribit in hujus epistolis, ab Almeloveenio editis, pag. 670. ἐπισκοπεῖντες, inquit, interpretantur quidam οἱ ἐπὶ τῆς σκοπεῖντας. Fallax, dixit quidam, etymologia. Cautius quidam distinguunt inter σκοπεῖν, quod ad quosvis Presbyteros pertinere scribit, & ἐπισκοπεῖν, quod ad solos Episcopos, proprie sic dictos. Scilicet facile patet, hoc, quicquid est, eo consilio esse inventum, ut Apostoli ætate inter Episcopos & Presbyteros discrimen aliquod fuisset credatur.

μὴ ἀναγκασθῶς, ἀλλ' ἐκούσιως] Similiter Polybius II. 39. pag. 176. ὅχι ἐκσῶς, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην αὐτῶν ἀπέσιπσαν, quem locum observavit G. G. Kirchmaierus, vir doctus, in Parallelismo dictionis Novi Testamenti & Polybii p. 58. cum quo tamen dicere nolim, Spiritum Sanctum heic Polybii vestigiis instituisse, sed instar imitatoris, libero erectoque animo præditi, qui addere demere variisque immutare modis soleat. Phrasis hæc ita comparata est, ut eam Apostolus, a divino Spiritu actus, non minus quam Polybius ex media Græcia petere potuerit.

Post ἐκστῶς codices nonnulli & versiones addunt κατὰ Θεόν, quod *Millio* in Prolegomen. §. 9; 8. ex scholio marginali natum recte videtur.

μη ἀνοχοκερδῶς] Vide *Curas* has ad 1 *Timoth.* III. 3.

Verf. 3. Μηδ ὡς κατὰκυριεύοντες τῶν κλήρων] Lege huc ex nostratibus D. *Joachimi Langii* dissertationem de Idea boni Pastoris, Halæ 1711. ex Reformatis autem *Joannis Marckii* Exercitat. Scripturarias num. XXV. Constat heic inprimis disputari de significatione vocis κλήρων. Si *Henricum Dodwellum* audimus, *hæreditates*, i. e. bona *Ecclesiæ* indicari credemus. Ita enim ille in dissertatione Cyprianica I. §. 9. *Vt autem verum fatear, κλήρων nomine ego non personas, sed hæreditates potius Ecclesiæ dicatas intelligo. Quod illæ quoque non sacris modo Scriptoribus, sed optimis etiam castissimisque Græcæ linguæ Scriptoribus κλήρος appellantur, frustra sim, si exempla congererem. Primos autem Christianismi profelytos sua vendere solitos, atque in communes usus distribuisse ex Actorum ipsa constat historia. Nec id minus manifestum est, Apostolorum fuisse primum, deinceps Episcoporum illud distribuendorum Ecclesiæ thesaurorum officium. Hoc igitur erat ποιμαίνειν τὸ ποίμνιον v. 2. dare operam, ne quid illis deesset, qui Ecclesiæ elemosynis alerentur. Ita enim sequitur, ἐπισκοπεῖντες &c. Hactenus Dodwellus, quem & leges in Parænesi ad exteros de nupero Schismate Anglicano §. 7. seqq. Eandem sententiam ex nostratibus amplexus est *Amelius* in der Erörterung Tomo I. pag. 123. seq. quam & adstruere conatur ibidem pag. 271. seqq. *Dodwello* vero se opposuit præter *Marckium* loc. cit. Vener. C. M. *Pfaffius* in Originibus Juris Ecclesiastici p. 61. seqq. Confer B. *Buddei* dissertationem de origine & potestate Episcoporum passim.*

Negari quidem non potest, κλήρον apud Græcos, inter cetera, bona, possessiones, fundum significare. *Ezechiel Spanbemius*, vir summus, ad hymnum *Callimachi* in Delum v. 281. idoneis locis evicit, κλήρον præter sortem modo hæredium rusticum, modo uniuscujusque facultates, modo agrorum sortem, ac divisionem, modo terram, seu regionem, quam quævis gens inasedit, denotare. Conferatur idem ad hymnum in Palladem v. 142. & ad *Aristophanis* Nubes pag. 203. item in Exercitat. II. de Orbe Romano pag. 79. Tomi XI. Thesauri Antiquitatum Græviani: nec omitte *Salmasium* de Vsuris pag. 189. seq. & *Grævium* ad Hesiodum pag. 37. seq. Itaque in tantum facultates, seu hæreditates Ecclesiarum etiam h. l. intelligi poterant. Cum vero non appareat, Apostoli ætate Ecclesias hæreditatibus, seu fundis ejusmodi instructas fuisse, vel ideo de illis cogitare non licebit. Quod enim *Dodwellus* urget, profelytos sua vendere & in communes usus conferre consuevisse, id ex Actis quidem ratione cætus Hierosolymitani constat, gratis autem ad cætus quoscunque, per orbem terrarum dispersos, transfertur.

Vide, quæ hanc in rem monui ad Actus Apostolorum Volum. I. pag. 1047. & 1070. Imo vero ex Paulinis epistolis constat, eleemosynis, hinc inde collectis, pauperum cœtuum necessitatibus consultum fuisse. Ibi vero vehementer dubitandum est, ejusmodi eleemosynas, præsentī inopiæ sublevandæ destinatas, in *fundum* aliquem converti, atque adeo ab Apostolo hoc nomine appellari potuisse. Male quoque τὸ ποιμαίνειν ad bonorum Ecclesiasticorum administrationem restringi patet ex *Job.* XXI. 16. & *Actor.* XX. 28. Taceo, Patres, & speciatim *Ignatium*, verbum ποιμαίνειν ad curam gregis subiecti agendam, quæ certe alimentis procurandis non absolvitur, adhibere.

Necesse itaque est, vocem κληροί alia notione h. l. accipere, ea scilicet, quæ gregem infert. Accipe Vener. *Pfaffii* loc. cit. verba. *Ratio* (hujus significatus) ab Interpretibus adfertur duplex: I. quia populus Israëliticus olim dicebatur κληρος, sive patrimonium, aut hereditas Dei, *Deuteronom.* IV. 20. IX. 29. in cujus locum utique nunc Christiana plebs successit. II. quia portiones illæ gregum Episcopis veluti sortito obtigerunt, ut partes terræ, quæ singulis obvenirent in possessionem & sortes olim vocabantur, *Judic.* I. 3. III. quia mox per ποιμῶνα κληροί explicantur. Addimus IV. quia expresse ii, qui ad gregem accessere olim, dicuntur προκληρωθῆναι tanquam per sortem adjecti esse *Actor.* XVII. 4. ex quo & patet, Clericos hic cum grege haud intelligendos, quæ mens est Petri de Marca, Archiepiscopi olim Parisiensis, in dissertatione de discrimine Clericorum & Laicorum §. 8. fol. 289. editionis Bæbnerianæ. Ratū igitur esto, per κληρος cœtus Christianorum diversos indicari, qui ut per se κληροί erant Θεῷ, ita diversis Presbyteris quasi per sortem administrandi obtigerant. Ad hanc cœtuum, a se invicem distinctorum, diversitatem indicandam Apostolum non in singulari, sed plurium numero κληρος appellasse sine enallage, vel Hebraismi imitatione, existimo. Illi vero junctim sumti constituebant λαὸν εἰς περιποίησιν & γένος ἐκλεκτόν, quo nomine supra II. 9. appellantur. Propterea & Patres nonnulli κληρος nomen de cœtu fidelium usurparunt. Vide *Swicerum* Tomo II. pag. 111. & *J. A. Bengelium* ad Chrysostomi libros de Sacerdotio pag. 504. lib. VI. cap. 7. §. 553. *Scaliger* in *Scaligeranis* pag. 225. *Clerus* temporibus Apostolorum erant plebeji, quod apparet ex 1 *Petri* epistola majestuose.

Quod ad vocem κατὰ κυριεύειν attinet, ea ut Pontificiis recte pridem est opposita, ad dominium, quod illi Pontifici Summo & Episcopis in Ecclesiam adserere conantur, irritum reddendum; ita hi quidem eam sibi non obesse ostensuri, verbum hoc de *abusu dominii* accipiendum esse contendunt, *Dodwellum* loc. cit. ὁμόφωνον nacli. Recte vero ex ipsis Pontificiis *Richard. Simon* in notis ad versionem Novi Testamenti Gallicam *Matth.* XX. 25. expositionem illam averſatus est, ideo, quod S. *Lucas* XXII. 25. id simpli-

simpliciter κυριεύειν & ἐξουσιάζειν appellat, quod *Matthæus* καὶ κυριεύειν & καὶ ἐξουσιάζειν dicit. Similiter simplici verbo usus est *Paulus* 2 *Corinth.* I. 24. ὃ κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως. Confer *Hacksperium* in Notis Philologicis Parte III. pag. 140. & Vener. *Salomonem Deylingium* in Missu I. Observationum Exegeticarum pag. 18. seq. Scilicet verba, cum κατὰ composita, sæpe simplicium significatum tuentur. Sic καταχρῶμαι idem est, quod χρῶμαι, utor 1 *Corinth.* VII. 31. & IX. 18. ubi vide, quæ scripsi.

Ceterum *Joannes Braunius* in Selectis Sacris pag. 158. hanc admonitionem ad Antistites Ecclesiæ Christi, ex Judæis collectæ, speciatim relata ab Apostolo esse existimat, ut agnoscerent, nullum in posterum dominium exercere se posse in gregem Christi, ut fieri solebat a Patribus carnis, dominatoribus, curatoribus & pædagogis, cum hodie Sancti non sint pueri sub tutoribus & pædagogis dominatoribus, qui ad præcepta & traditiones constringantur, sed ut liberi & adulti, qui solidiori cibo opus habeant: cum omnes sint fratres, & ut fratres fedent una cum Domino.

Dicere heic poteram de eo, quando & quo jure vox κληῆρος ad pastores & Sacerdotes, Clericorum nomine designandos, & a Laicis distinguendos, adhibita sit. Malo tamen lectorem ad eos ablegare, qui de hoc argumento data opera sunt commentati. Vide *Pfaffum* loc. cit. pag. 113. seqq. & *Amelium* in der Erklärung Tomo I. pag. 123. Adferam interim nonnulla ex *Adriani Beverlandi* Otii Oxoniensibus MStis cap. XII. Κληῆρος, inquit, in *Glossario* fors. Sors significat matrimonium, unde consortes. *Festus*: hæreditas inter consortes Erectum. Hinc actio de familia Ericiscunda. Hercules totam epitheti sui sortem cum muliebri cultu compensavit: *Tertullianus*. Sors itaque hæreditas, & consortes cohæredes. Cum hæredis institutio sit fundamentum testamenti; ideo Christus, supremum conditurus arbitrium, in procinctu XII. Apostolos, ex æquis partibus palam nuncupavit πρωτοκληῆς, cohæredes. Hebræi terræ sanctæ κληῆροι, *Deuter.* IV. 20. quæque tribus occupavit unciam. Απόστολοι erant filii adoptivi. Deus Pater Jesu Christi: tu es filius meus, principio epistolæ ad Hebræos. Cum Christus esset militantis Ecclesiæ Imperator, gaudebat militari jure testandi, vivo licet Patre. Et cum ille non haberet naturales liberos, familiam suam fulsit adoptione Apostolorum. Si filii, ergo hæredes. *Galat.* IV. 7. & proximi successores Num. XXVI. Qui per adoptionem in aliam transiere familiam, illi debent in ultima vera agnosci, adeo, ut, si fuerint præteriti, eis detur bonorum possessio contra tabulas. Hi πρωτοκληῆροι dici quoque possunt πρωτοκληρονόμοι. Suus hæres est, qui proximum in familia obtinet gradum. Omitto cetera: longius enim horum pleraque petita esse nemo non intelligit.

ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τῇ ποιμνίᾳ] τύποι sunt exempla: vide Vol. III. *Curae* pag. 254. 352. & 401.

Verf. 4. καὶ Φανερωθέντος τῷ Αρχιεπισκόπῳ] Lege *Vitringam* in *Archisynagogo* pag. 15. & 44.

κοιμῶν τὸν ἀμαραντίνον τῆς δόξης σέφανον] Ad vocem ἀμαραντίνον *Curcellanus* in sua *Novi Testamenti* editione monuit, *Henricum Stephanum* conjicere legendum ἀμάραντον. Vbi hanc conjecturam attulerit, nescio. Si qua prodidit, necesse est, ut mentem postea mutarit. Ita enim in *Thesauro* Tom. II. pag. 792. *Apud Petrum tamen*, inquit, *epist. I. cap. V.* κοιμῶν τὸν ἀμαραντίνον τῆς δόξης σέφανον, redditur: reportabitis immarcescibilem illam gloriae coronam. Sed mihi verisimile non fit, uti voluisse *Petrum* nomine ἀμαραντίνος pro ἀμάραντος, cum ἀμαραντίνος non fiat ex ἀμάραντος, quatenus est nomen appellativum, sed quatenus est nomen certi floris proprium, habeatque κτητικῆς formam hoc ἀμαραντίνος. Cum autem huic lectioni in illo *Petri* loco nostros omnes veteres codices assentiri viderim, non jam suspicor, ἀμάραντον scriptum ab eo fuisse, sed ἀμαραντίνον σέφανον pro vera lectione agnoscens, reddendum puto: Reportabitis coronam gloriae amarantinam, seu, quae est ex amaranto. Perinde ac si diceret: quae est ex vero, seu ex pretioso amaranto, aut, quae gloriae corona magis etiam est immarcescibilis, quam ea, quae est ex amaranto. Fateor tamen, quod ad sensum, parum vel potius nihil interesse. Recte haec docet *Stephanus*, nec aliter *Erasmus Schmidius* ad h. l. qui & propterea vertit gloriae coronam non marcescentem, quando *Beza* haber, amarantinam illam gloriae coronam. Ex amaranto autem corollas rexi, & in funeribus speciatim adhiberi solitas esse testatur *Philostratus* in *Heroicis* cap. XIX. pag. 741. editionis *Olearii*. Ὅθεν καὶ σέφανος ἀμαραντίνος ἐς τὰ κήδη πρῶτοι Θεσσαλοὶ ἐνόμισαν, ἵνα, καὶ ἄνεμοι τὴν ναῦν ἀπολάβωσι, μὴ σαπρὺς ἀποφύγῃ μηδ' ἐξώρῃς. Hinc & coronis amarantinis primi *Thessali* in funeribus utendum sanxere, ut, si venti etiam navim longius egissent, non flaccidos tamen & deformes adferrent. Vide etiam *Cl. Tobiae Eckhardi* *Observationes Philologicas* in *N. T.* ex *Aristophanis* *Pluto* p. 54. Argumentum ipsum exponit *B. Abrahamus Deutschmannus* in disputatione de corona gloriae immarcescibili, *Wittebergæ* 1684.

Verf. 5. Ομοίως νεώτεροι ὑποτάχῃτε πρεσβυτέροις] πρεσβύτεροι heic sunt seniores ratione ætatis, ut i *Timoth. V. 1.* & *Hebr. XI. 2.*

πάντες δὲ ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι] Postremam vocem omittunt codices pauci & versiones, quam ideo scholii marginalis loco habet *Millius*. Cum vero non insuetum sit, verbo alicui ejusdem verbi participium ἀμείσως jungi, (vide *Cl. Georgii* *Vindicias Novi Testamenti* p. 192.) mirum non est, hoc loco ὑποτασσόμενοι, interjectis aliquot vocibus, repeti, a quo verbum sequens ἐγκομίζομαι pendeat.

τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομῶσαδε] Totam hanc phrasin, inprimis verbo verbum ἐγκομῶσαδε, diligenter exposuit *Joannes Sibranda* dissertatione singulari, *Francqueræ* primum an. 1696. edita, & in Bibliotheca Bremense Class. VII. pag. 954. recusa. Ille vero hæc ita vult converti: innectite & innodate humilitatem, i. e. in mentibus vestris facite quasi foramina, & per illa agite ligamentu, at illa quasi per nodos τὴν ταπεινοφροσύνην connodent in vobis, & connectant mentium vestrarum partes separatas & divisas, ut per hanc ταπεινοφροσύνης innodationem semper & perpetuo sine ulla scissura aut ruptura conjunctæ & copulatæ maneant, & quidem quam maxime instituite talem connodationem, ut servi, pastores, puellæ viles: humilesque facere solent, ut sic semper vestra humilitas ubivis gentium, quotquot sunt, & victura sunt, innotescat. Hanc verbi vim esse, idem ex vocibus κόμος, κόμωμαι & ἐγκόμωμαι, Græciæ receptis, fusius ostendit, cumque ἐγκόμωμαι proprie de puellarum, pastorum & servorum vestimento, quod nodo contrungi solebat, adhiberi ab Auctoribus videat, hinc conficit, metaphorice usurpari de quocunque negotio sub metaphora, vestimenti humilitatem repræsentante, quo quis innectitur & connodatur, inprimis si virtus fuerit. Hac occasione inprimis alienum se profitetur a *Gatakeri* sententiâ, existimantis, ianui heic amiculi alicujus decentioris vel cultioris genus, quod externum geri, nodoque vel fibula adstringi consueverat. Idem expresse runt *Peza* & *Erasmus Schmidius*, vertentes: intus ornari estote. *Sibranda* porro in reliquos Interpretes p. 973. animadvertit, ex iis vero *Erasmum* ad verum propius accedere arbitratur, verentem: humilitatem vobis fixam habete; & *Vatablum*: humilitatem animi vobis infixam habete, i. e. arcte seu nodis illigatam tene. Et sic *B. Lutherus*: Haltet fest an der Demuth. Atque id quidem Apostoli sententiæ apprimè respondere existimo, ut nempe innuatur, submissionem animi instar amiculi alicujus exterioris, nulla forma conspicui, ceteris virtutibus & dotibus præclaris superinjiciendam quasi esse, ne quid de earum pulchritudine deminuat. Jam vide, quæ de verbi hujus significatu differunt *Gatakerus* de Stylo Novi Testamenti cap. IV. & in *Cinno* lib. I. cap. 9. atque hinc *Suicerus* Thesäuro Tom. I. pag. 996. *Heinsius* in Exercitationibus Sacris f. 609. & ex hoc *Carolus le Cene* in Tentamine novæ versionis pag. 629. itemque *Braunius* de Vestitu Sacerdotum Hebr. pag. 368. ex nostratibus autem *J. C. Dietericus* in Antiquitatibus Biblicis Novi Testamenti Tom. I. pag. 266. *Christophorus Sonntagius* in Spicilegio Observationum in ἀπαξ λεγόμενα Novi Testamenti Observat. VI. pag. 17. *J. C. Schwarzius* in Monumentis Ingeniorum Tomo III. pag. 299. & *Amelius* Tomo I. der Erklärung, pag. 51. Non possum mihi temperare, quin *Dieterici* aliqua in hanc rem subijciam. Dixerat ille, ἐγκομῶσαδε idem esse, quod: vobis insinuate, & veluti innodate, quia ἐγκόμωμαι vestimenti genus sit *Polluci* IV. 18. Itaque sententiam Apostoli ita repræsentat: Omnes, alii aliis subjecti, modestiam animi sinceram, non fucatam, vel hypocriticam, quæ ipsissima est superbia, & hoc per-

stilen.

silentior, quo rectior, amplectimini & colite, & altissime mentibus vestris infigite, ita ut societatis vestrae & conjunctionis vinculum seu compages & nodus κόμβος, sit ταπεινοφροσύνη. Vide reliqua. Scholion vetus codicis Coisliniani ἐγκομβώσαδε ita interpretatur: ἐνεilahσαδε, περιβαλέαδε, ἢ ἀνατείλαδε. Debemus hæc doctissimo Joanni Alberti in Glossario Græco pag. 217. quod vide. De voce ἐγκόμβωμα velim etiam conferri Jungermannum ad Pollucem IV. 18. pag. 421. editionis Belgicae.

Georgius, Nicomediae Metropoli, verbum hoc instar barbari abjecerat, rectiora edoctus a Photio, epistola singulari, quæ legitur num. 156. Hic vero ad Apollodorum Carystium in Απολειπέση & Epicharmum provocat. Ex locis, quos διαρρήδην recitat, apparet, verbum illud media forma adhibitum esse, quod vel ideo notandum est, ne ἐγκομβώσατε, quod codex Alex. habet, rectum censeamus.

ὅτι ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται] Vide supra ad Jac. IV. 6. B. J. H. Majus libro I. Observationum Sacrarum pag. 118. editionis primæ, & pag. 154. seqq. editionis secundæ, varia externorum Scriptorum loca congestit, quibus homines, vitiis dediti, Diis inimici pronunciantur. Quod ad superbos speciatim attinet, Achilles Tatius libro V. pag. 305. μισεῖ ὁ Θεὸς τὰς ἀλαζόνας, & Xenophon libro VI. de Expedit. Cyri pag. 379. ὁ Θεὸς τὰς μεγαληγορήσαντας ταπεινώσας ἐάλεται. Item Herodotus libro VII. pag. 442. Φιλέει γὰρ ὁ Θεὸς τὸ ὑπερέχοντα πάντα κολάειν. Vide & similem locum ex Bammidbar Rabba Sect. II. f. 190. apud Schætgenium in Horis Hebraicis pag. 1048.

ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν] Phrasi hac, quæ aliis Hebraica visâ est, & Auctores utuntur. Andocides Orat. II. pag. 263. ita: Νῦν δὲ, ὧ Ἀθηναῖοι, εἰ μοι ἐκλείητε δῶνα χάριν. Inprimis ea delectari video Libanium in epistolis, quarum Centuriæ XVI. operas, quibus exscribendas dedi, cum maxime exercent.

Verf. 6-11. explicantur a Wokenio in Stromatibus Apostolicis Parte II. pag. 72. seqq.

Verf. 7. Πᾶσαν τὴν μέμνην ὑμῶν ἐπιρρέφαντες ἐπ' αὐτὸν] Eadem est Psal. admonitio Psalm. XV. 23. cum quo hunc locum confert idem Wokenius in Stromatibus Apostolicis Parte II. p. 335. Similiter M. Antoninus IV. 31. τὸ δὲ ὑπόλοιπον τῆς βίης διέξελεθε, ὡς Θεοῖς μὲν ἐπιτετροφῶς τὰ σεαυτῶ πάντα, ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς. Quod autem vitæ reliquum est, ita exigit, ut qui Diis tua omnia ex toto animo commiseris. Compara, quæ ibi adfert Gatakerus p. 156. b.

Verf. 8. Νήψατε, γρηγορήσατε] De sobrietate & vigilantia, in usu vitæ adhibenda, lege, quæ ad h. l. tradit Arrowsmithus in Tacticis Sacris p. 259. seqq.

διάβολος

διάβολος, ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ] Eadem phrasi diaboli in *A-*
both R. Nathan. cap. 36. dicuntur: סופו דגמל מוסר העולם ועד סופו, *circumambulantes ab uno fine mundi ad alium*, observante *Schatgenio*. Leo-
 nes, lupos & canes, horrendum vociferantes, & ululantes proprie ὠρυόμεθα
 dici a Scriptoribus, ostendit *Lambertus Bos* Exercitationibus pag. 280. Cur
 cum leone conferatur Diabolus, docent Patres apud *Swicerum* Tomo II. pag.
 232.

Verf. 9. Ω αντίστητε στρατοὶ τῇ πίστει] Vide *Arrowsmithi* *Tactica Sa-*
cra pag. 262.

εἰδότες τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων τῇ ἐν κόσμῳ ὑμῶν ἀδελφότητι ἐπιτε-
 λῆσθαι] Quid ἀδελφότης velit, diximus supra ad II. 17. Per illam paganos,
 ad Christum conversos, intelligit *Altingius* Tomo V. Operum pag. 143. in
 Heptade Dissertationum, ideo, quod epistola hæc ad Ex-Judæos scripta sit.
 His itaque ait fraternitatem tribui, tanquam qui præter naturalem cognatio-
 nem *Actor.* XIII. 26. *Rom.* IX. 3. aliam spiritualem habeant, quæ sit religionis
 fraternitas *Actor.* IX. 13-30. XI. 1. 12. Hos putat ad tolerantiam afflictionum excitari
 eo argumento, quod eadem tolerantur a fratribus Christianis, qui sint in hoc
 mundo, h. e. inter Gentiles. Recte hæc dici crederem, modo constaret,
 epistolam hanc tantum ad Ex-Judæos esse exaratam, quod, quo minus ratum
 habeatur, in limine hujus epistolæ ostendisse mihi videor. Itaque rectius ἀδελφότη-
 τος accipitur de Christianis omnibus, sive ex Judæis, sive ex Gentilibus ad Chri-
 stum fuerint conversi, & inter Gentiles versarentur. Nam & illi ipsi, ad quos
 scribebat Apostolus, inter Gentiles degebant. Verbum ἐπιτελεῖσθαι idem
 est, quod *accidere, evenire*, quo sensu & *Xenophontem* in *Memorabilibus* So-
 cratis lib. IV. pag. 645. adhibuisse monuit *Raphelius*: Εἰ δὲ βιώσωμαι πλείω
 χρόνον, ἴσως ἀναγκαῖον ἔσται τὰ τῷ γήρῳ ἐπιτελεῖσθαι, καὶ ὁρᾶν τε καὶ ἀκρίβειαν
 ἡττοῦ. Quod si diutius vivam, fortasse necessarium erit ea evenire, quæ senectuti
 accidunt, & minus audire ac cernere &c.

Verf. 10. Ο δὲ Θεὸς πάσης χάριτος, ὃ καλέσας ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον
 αὐτῷ δόξαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὀλίγον παθόντας, αὐτὸς καταλείψαι ὑμᾶς] *Woke-*
nii loc. cit. phrasin ὀλίγον παθόντας referre mavult ad antecedentia illa,
 quam ad sequentia, αὐτὸς καταλείψαι ὑμᾶς, ut sic *Synchysis*, ab *Heinsio* ad-
 structa, evitetur. Cum vero hujus trajectory non minus in probatis Scri-
 ptoribus, quam in N. F. multa existant exempla, quæ non sine vi quadam e
 medio tolli possint, (vide v. c. paulo post v. 12.) malim Lutherum, eadem
 ratione interpretantem, sequi, cum idem illud vortum Apostolus ad Chri-
 stianos eo consilio faciat, ut intelligant, talem esse Deum, qui etiam sub
 his calamitatibus eos in bono conservare possit. Neque obstat vox αὐτὸς
 & ὑμᾶς repetita. Repetitio enim hæc efficaciam dicendi auget, nec alius
 insueta est. Vide supra II. 24. ὃς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ
 σώματι

σώματι αὐτῶ, & μοχ: ἔ τῷ μώλωπι αὐτῶ ἰάθητε. Vide, quæ ibi scripsimus. Pro κατὰρτίσαι, σηρίσαι &c. codices quidam habent κατὰρτίσαι, σηρίσαι &c. quæ, in futuro posita, versiones quædam exhibent. Recte vero observavit *Erasmus Schmidius*, priorem illam formam tenendam esse, quæ referunt aoristum primum Optativorum, & vorum continent: *instauret vos, stabiliat* &c. De verbo κατὰρτίζειν lege, quæ scripsi ad 2 *Corinth.* XIII. 11. & *Galat.* VI. 1. B. *Lutherus* interpretatur vollbereiten, de qua voce leges B. *Stadenii* Expositionem vocum aliquot Germanicæ. versionis Biblicæ.

Verf. 12. Διὰ Σιλβανῶ] Vide nos ad 2 *Corinth.* I. 19.

ὡς λογίζομαι] ut arbitror, certis scilicet argumentis adductus. Hæc enim verbi vis est. Vide *Rom.* III. 28. & VIII. 18.

δι' ὀλίγων ἔγραψα] Ex his nonnulli cum *Grotio* efficere conantur, Apostolum priorem hac epistolam exarasse. Alii vero, inter quos vide imprimis *Calovium* nostrum, rectius verba de ipsa hac epistola accipiunt: quæ eadem ratio est phraseos Paulinæ 1 *Corinth.* V. 9. ἔγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ, scripsi vobis in ipsa hac epistola. Nonne merito huc referas, quæ cap. I. v. 10. leguntur: ἐξερευνήσαντες προφῆται οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες, & v. 13. τελείως ἐλπίζατε ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χάριν. Facit huc, quod *Petrus* 2 *epist.* III. 1. δευτέραν appeller, habita hujus, tanquam prioris ratione. Confer *Joannis Alberti Fabricii* nostri Codicem Apocryphum N. T. Tom. II. pag. 905. seq.

εἰς ἣν ἐσήκατε] Pro εἰς ἣν unus codex *Alexandr.* legit ἐν ἣ, quod scilicet ad sensum magis accommodatum videbatur. At enim vero τὸ εἰς sæpe cum ἐν permutatur. Vide exempla, quæ attuli Vol. I. Curarum p. 44. 263. 434. 435. & 17. 557. & 1116. Videri præterea potest Apostolus εἰς ἣν ideo adhibuisse, ut indicaret, fideles gratiam illam, in qua stabant, pro scopo habere, in quem constanter ferantur.

Verf. 13. Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτή] Per Babylonem *Romam* intelligunt multi, atque hanc veterum traditionem fuisse post *Eusebium* testatur *Hieronymus* in Catalogo. Ex quo factum est, ut *Valesius* ad *Eusebium* pag. 33. *Millius* item in Prolegomenis ad Novum Testamentum §. 59. & alii idem traderent. Vide vero, quæ contra hos observantur a *Jacobo Lensant* epistola singulari, quam habes in *Joannis Clerici* Bibliotheca Selecta Parte XVI. pag. 297. seqq. Alii itaque nomen *Babylonis* proprie accipiunt, in eo tamen dissentientes, utrum urbs *Babyloniæ*, seu *Assyriæ*, an *Ægypti* illa sit intelligenda. Pro illa *Salmasius*, pro posteriori vero militant *Bonaventura Cornelius*, *Bertramus* in Lucubrationibus *Franckentalensibus* c. IX. pag. 132. seqq. Tomi I. Thesauri librorum *Creniani*, *Joannes Pearsonus* in Operibus Posthumis, ubi de Successione primorum *Romæ* Episcoporum differit

differit, cap. VIII. §. 7. seqq. ex nostratibus vero *Calovius*. Atque in hac sententia & ipse acquiesco. Confer præterea doctissimi *Fabricii* nostri Bibliothecam Græcam libro IV. cap. 5. pag. 164. *Pearsonio* adstipulatur *W. Wall* in *Notis Criticis* ad Novum Fœdus pag. 357. & *Jac. Nyloe* in *Redeværing* pag. 71-84. Præcipuum sententiæ hujus momentum in eo vertitur, quod Babylon, Assyriæ urbs, tunc temporis devastata fuerit. *Marcus* autem, qui Petro epistolam scribenti, præsens erat, in Ægypto doctrinam salutarem prædicarit. *Pearsoni* argumentis calculum suum *Vitringa* quoque adjecit in *Commentario* super *Jesaiam* Tom. I. p. 421.

Vox συνεκλεκτή omnino aliam subintelligendam requirit. Plerique vocem ἐκκλησία intelligunt, præeuntibus scholio marginali codicis *Lincolniensis*, *Oecumenio*, *Vulg. Syr. & Arabe*. *Jacobus Cappellus* in *Notis* ad h. l. διασποράν mavult, hoc sensu, ut dispersio Babylonienſis coëlecta salutare dicatur dispersionem electam Ponticam. *Millius* denique nove, quoad memini, sceminam aliquam, & speciatim Petri uxorem, indicari censet, ad locum, tanquam fidei simul susceptæ, vitæ, laborumque sociam, quæ Babylone Ægyptiaca tunc, cum hæc scriberentur, egerit. Notari heic primum velim, *Millium*, cum hæc scriberet, *Babylonis* nomen proprie accepisse. In Prolegomenis enim, ceu modo monuimus, de urbe *Roma* accipit. Quicquid hujus erit, idem sententiæ huic ipse videtur diffusus. Mox enim hæc subjicit: Si dicas, illud, ἡ ἐν Βαβυλῶνι denotare potius feminam aliquam, quæ fixam sedem habuerit Babylone; nihil equidem repugno. Esto ἡ ἐν Βαβυλῶνι, sive uxor Petri, sive etiam opulenta quædam ac illustri loco nata femina apud *Babylonios*, quæ Apostolum hospitio exceperit: certe nihil hoc loco de Ecclesia *Babyloniorum*. *W. Wall* in *Notis Criticis* pag. 357. de femina Christiana potius generatim, quam de uxore Petri, interpretatur. Εκλεκτός, inquit, apud *Petrum* Christianum indicat; & sic συνεκλεκτός Christianismi socium, significabit. In salutatione sua cap. I. 2. eosdem appellat ἐκλεκτός, i. e. Christianos. Eadem phrasi jam in fine epistolæ utitur, talem συνεκλεκτήν eos salutare testatus. *S. Johannes* in epistola secunda similiter habet: ἐκλεκτῇ κυρίᾳ, femina Christiana. Circumspectis probe rationibus omnibus, non possum non in eorum ire sententiam, qui vel διασποράν, vel ἐκκλησίαν intelligi volunt. Cum enim Christiani alias ἐκλεκτοὶ & συγκληρονόμοι & συγκοινωνοὶ appellentur, nihil obstat, quo minus ecclesiam aliquam συνεκλεκτήν, respectu alterius Ecclesiæ, appellari censeamus. Neque video, unam aliquam personam συνεκλεκτήν commode appellari posse, quando ad integrum cætum, hinc inde dispersum scribitur. Rectius sane hæc appellatio itidem ad cætum aliquem referetur. *Millius* quidem causetur, Judæos, suppressa voce ἐκκλησία, intellegendos non fuisse, quid sibi velit Apostolus per τὴν ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτήν. At vocem aliquam subintelligendam esse, facile illi perspicere poterant, nec minus videre, cætum aliquem intelligendum esse. Propius id cogitationi

rationi suggeri, quam feminae alicujus singularis mentionem, communis fere Interpretum, qui ita censuerunt, consensus evincit. Quod si porro vel uxorem Petri, vel feminam aliam intelligere velimus, praestui id debet, quod alterutra illarum Christianis, per tot provincias dispersis, cognita fuerit. Sine hoc enim salutatio, ejus nomine facta, obscurissima mansisset. Credine vero potest, famam alterutrius ad eos ita pervenisse, ut intelligere possent, quamnam innueret Apostolus? Si conjecturis heic opus esset, mallet utique Συνεκλεκτῆς nomen pro nomine proprio habere, quo sensu nonnulli τῆς ἐκλεκτῆς nomen in epistola *Johannis* secunda acceperunt. Ex communiore interim sententia salutatio hæc, in fine epistolæ facta, salutatio-
ni Petrinæ in limine ejus egregie responderet. Scilicet ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκ-
λεκτῇ salutem impertitur τοῖς ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις τῆς διασποράς. Con-
fer *Jacobum Niloe* loc. cit. pag. 82. in notis.

Omiferam fere monere Lectorem, quod *Joannes Lightfootus* in O-
peribus Anglicanis T. II. Parte II. p. 1141 - 1147. singulari concione comma
hoc illustrarit, hoc consilio, ut ostenderet, per *Babylonem* non *Romam*, ubi
nunquam fuisse Petrum existimat, sed *Babylonem*, Assyriæ vel regionem, vel
urbem, per συνεκλεκτὴν vero cætum fidelium, Christo ibidem collectum,
intelligendum esse. Vocem ἐκκλησίας idem propterea non additum fuisse
censer, quod eam vox συνεκλεκτῇ ipsa cuique suggerere facile potuerit.

καὶ Μάρκος ὁ υἱὸς μου] Per *Marcum* hunc Evangelistam intelligi
non dubito.

Verf. 14. Ασπάσαθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης] Pauci codd.
pro extrema voce legunt ἀγάπῃ, procul dubio ex Pauli locis *Rom.* XVI. 16.
1 Cor. XVI. 20. *2 Cor.* XIII. 12. & *1 Thessalon.* V. 16. Vide, quæ ad primum
ex his locis scripsimus. *Ferrarius* de epistolis Ecclesiasticis antiquis pag.
177. existimat, *salutationem per osculum sanctum*, seu amoris, eam esse, quæ
conjuncta fuerit cum voto: *gratia Domini nostri Jesu Christi tecum sit.*

PROLEGOMENA IN EPISTOLAM S. PETRI POSTERIOREM.

Posteriorem hanc epistolam a S. Petro scriptam esse, præter inscriptionem credere jubent verba cap. III. 1. Ταύτην ἤδη, ἀγαπητοί, δευτέραν ὑμῖν γράφω ἐπιστολήν. Apostoli esse evincit comma 14. capitis primi: καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐξ ἑρανοῦ ἐνεχθεῖσαν. Nec minus III. 2. καὶ τῆς τῶν Αποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς. Cum vero *Eusebius* III. 3. Hist. Eccles. scribat: τὴν Φερομένην ἑτέρη δευτέραν ἐκ ἐνδιαθήκων μὲν εἶναι παρελήφμεν. Ὅμως δὲ πολλοῖς χεῖσιμος φανεῖσα μετὰ τῶν ἄλλων ἐσπαραδίῃ γράφῃ; fuerunt, qui eam Apostolo suppositam crederent. Inter hos sunt *Scaliger* in *Scaligeranis* II. pag. 22. *Salmasius* de *Episcopis* & *Presbyteris* pag. 14. *Grotius* in hanc epistolam, & recens editor *Novi Testamenti* Græco-Anglicani pag. 903. Ab altera parte γνησιότητα ejus vindicarunt ex nostratibus *Calovius*, *J. H. Majus* in *Examine* *Histor.* Criticæ *Simonianæ* pag. 211. &c. ex *Reformatis* *Jacobus Basnagius* in *Historia Ecclesiastica* gallice edita Tomo I. lib. VIII. cap. 3. & *Campeg. Vitringa* Obsl. Sacrar. lib. IV. cap. 9. ex *Anglis* speciatim *Hammondus*, *Cavius* in *Vita Petri* Sect. X. *Thomas Smizbus* in *Miscellaneis* Tomo II. pag. 179. sqq. inprimis contra *Grotium*, *Joannes Millius* in *Prolegomenis* §. 213. seqq. *Thomas Scherlockius* in dissertatione singulari, quæ exstat in calce libri ejus Anglicani, quem de usu & scopo prophetiarum in diversis mundi ætatibus scripsit, Londini 1726. 8. secundum editi, & *Leonbardus Twells* in *Examine Critico* *Novi Testamenti* Græco-Anglicani Parte II. pag. 88. sqq. Ex Pontificiis denique *Huetius* in *Demonstratione Evangelica* pag. 41. *Richardus Simon* Tomo I. *Histor. Criticæ* *Novi Testamenti* cap. 17. pag. 197. & *Claudius Frassenius* in *Disquisitionibus* *Biblicis* pag. 741.

Cum *Twellsium* modo laudatum in hoc argumento diligentissime versatum videam, operæ pretium duco, vindicias, editori *Novi Testamenti* Græco-Anglicani oppositas, Latine exhibere. Dixerat ille: quod ad γνησιότητα epistolæ hujus attinet, probe observandum est, nullum ex duobus *Seculis* prioribus *Scriptorem* ad eam provocasse. Respondet *Twellsius* pag. 88. seqq. Paulo ante (nempe ubi epistolam S. Jacobi germanam esse ostenderrat) ostendi, observationem hanc parvi esse momenti, si respicias eos, quorum scripta ætatem tulerunt. Præter eos duo illa ætate scripserunt, de quibus nihil dixi, *Irenæus* nempe & *Clemens Alexandrinus*. Cum vero prior eorum occidentalis Ecclesiæ fuerit *Episcopus*, silentii ejus ratio repetenda ex illo præjudicio fuerit, quo Latini doctores in hanc epistolam occupati fuerunt. *Clemens* vero adeo

adeo frequenter libros suos Ecclesiasticos, imo & Apocryphos, adfert, ut ratio, cur hanc non alleget, alia reddi non possit, quam quod occasione eam excitandi fuerit destitutus. Eundem vero cognitam habuisse hanc epistolam, ex illis intelligitur, quæ Eusebius de Hypotyposibus ejus tradit, nec minus ex allusione ad II. 2. his verbis facta: τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας ἐμπροδίζοντες. Vide Cohortat. ad Gentes pag. 83. edit. Oxon.

Primum, quod epistolæ huic testimonium opponit, Eusebio debetur Hist. Eccles. III. scribenti: ἐκ ἐνδιάθηκον μὲν εἶναι παρειλήφαμεν, quæ verba noster ita convertit: traditione veterum accepimus, eam nunquam ut particulam N. T. agnitam fuisse. Addere vero debebat: ab Ecclesia universali. Hoc enim Eusebius voce ἐνδιάθηκος indicat, quæ non idem est, quod canonicus, in quantum opponitur apocrypho, aut libro simpliciter spurio; sed de iis libris adhibetur, qui utut ab aliquot Ecclesiis sint recepti, ab aliis tamen in dubium sint vocati, & vel prorsus non, vel tantum ut libri Ecclesiastici lecti fuerint.

Proximum, quo Annotator, in fraudem hujus epistolæ abutitur, testimonium Origenis est, apud Eusebium lib. VI. 25. Id vero Anglice ita exprimit: Petrus ——— unam tantum epistolam, quæ ejus esse existimatur, reliquit: pone vero etiam alteram ejus esse: utrum enim ejus sit, an minus dubitatur &c. (Annotator scribit, hæc Origenis verba exstare in Philocalia ejus; sed fallitur. In errorem vero hunc inductus est ex eo, quod Valesius in prima verba capitis XXV. Eusebii, ubi is Origenis de numero librorum V. T. ex commentario ejus in Psalm. I. recitat, commentans, ait, locum integrum exstare cap. III. Philocaliæ, eo scilicet sensu, quod verba illa, quorum initium est: ἐκ ἀγνοητέον, ibidem legantur. Atque hæc ut exstant cap. 3. Philocaliæ; ita ibidem nihil amplius legitur. Noster vero, opinatus, Valesium de integro illo Eusebii capite loqui, præceps & falso affirmavit, Origenis de Petri epistola testimonium etiam in Philocalia ejus occurrere.) Hæc vero viri interpretatio falsa est. Vox enim ὁμολογεμένη, h. l. idem significat, quod ἐνδιάθηκος antea, & Origenes id tantum testatur, quod Petrus unam reliquerit epistolam, ab omnibus agnitam: quod ipsum & Latina Valesii interpretatio exprimit. Quando vero porro ait, ἔσω δὲ καὶ δευτέραν, id quidem de nuda concessione accipi non potest, ceu interpretes noster innuit, qui præterea callide his verbis eam notam addit, ex qua colligas, Origenem plura in sequentibus de hac concessione commentari, cum tamen vere in his acquiescat. Verba itaque Origenis nudam concessionem adeo non inferunt, ut potius sententiam ejus & judicium exprimant, epistolam hanc secundam Petro similiter esse vindicandam. Quando enim addit: ἀμφιβάλλεται γὰρ, non a se, sed ab aliis γνησιότητι ejus in dubium vocari, subindicat. Eadem ratione eodem loco, postquam adfirmaverat, Johannem scripsisse epistolam, addit: ἔσω δὲ καὶ δευτέραν καὶ τρίτην,

την, ἐπεὶ & πάντες Φασὶ γνησίως εἶναι ταύτας h. e. *largire vero, etiam secundam & tertiam epistolam ejus esse: neque enim omnes eas genuinas esse existimant.* Itaque *Origenes*, quem noster partium studio adfert, testem potius, quam adversarium epistolæ hujus agit. Sed de hoc momento mox amplius constabit.

Post hæc observat Noster, librum de Antichristo, qui sub *Hippolyti* nomine circumfertur, quique posteriorem hanc epistolam frequenter excitat, spurium esse. Quis vero id negat, aut quis auctoritati libri illius γνησιότητα epistolæ hujus superstruit? Enimvero adversarius noster passim victoria ludicra delectatur.

Pergit Noster ita: Didymus, Sæculo IV. exeunte an. 392. fatis functus, (vir, Socratis judicio, variæ & omnigenæ doctrinæ) in commentario suo super posteriorem epistolam ita: *Non est ignorandum, præsentem epistolam esse falsatam, quæ licet publicetur, non tamen in canone est.* Heic vero tenendum est, ad rem nostram non pertinere, quo tempore obierit *Didymus*, sed potius, quo scripserit & claruerit. Mox vero apparebit, qua de causâ is Scriptoris hujus ætatem tam singulari ratione definiverit. Interim incertum admodum est, an *Didymus* hanc epistolam suppositam censuerit. *Quando enim falsatam appellat, verisimile est, nihil aliud eum indicare voluisse, quam quod Eusebius per νοθεύεται aut ἀντιλέγεται exprimit, hoc scilicet, quod non ab omnibus Petro sit adscripta; quemadmodum illud: non est in canone, id innuit, quod non universe ab Ecclesia in canonem sit recepta.* Falsatam esse secundum *Glossarium idem interdum est, quod falsam dici.* Vide *Dufrenii* Glossarium mediæ & infimæ latinitatis. Quod porro *Didymus* minime omnium adfirmare voluerit, secundam Petri epistolam a nulla Ecclesia, speciatimque Alexandrina, in qua & ipse erat, in canonem receptam esse, ex eo manifestum evadit, quod id quidem non ex vero testari potuerit. *Athanasius* enim, indicem librorum sacrorum, qui ab Ecclesia Alexandrina ante *Didymum* recepti erant, texens, epistolam hanc inter eos, qui sensu strictissimo Canonici haberentur, numerat. Verbo dicam: *Didymus* nihil habebat, quod hujus epistolæ γνησιότητι opponeret, si exceperis præjudicatas Ecclesiarum quarundam specialium opiniones, quæ tamen adversus alias aliquot epistolas Catholicas, quibus idem nihil tale objicit, pugnant. Veri quoque simile est, eum de hac Petri epistola ita judicaturum fuisse, nisi ipsi doctrina de novo cælo & de nova terra, quæ capite III. continetur, displicuisset. Interim Annotator testimonio hoc porro utitur, ut probet, Canones Concilii Laodicensi, saltem illorum LX. in quo epistola hæc commemoratur, confictos esse. Ita enim argumentatur: *Concilium Laodicenum quod an. 365. habitum creditur, in canone ultimo, secundam hanc epistolam S. Petro adscribit, & inter libros Canonicos Novi Testamenti numerat; Didymus vero, qui an. 392. obiit, in canone* eam

eam fuisse inficiatur: itaque concilium hoc, vel penitus, vel saltem quod ad canonem ejus LX., est suppositum. Ad hæc respondeo, primum quidem, quod *Didymus*, quamvis an. 392. fatis functus, Enarrationes suas scribere ante potuerit, quam Concilium Laodiceum canonicam epistolæ hujus auctoritatem firmaret. Eo enim tempore annum agebat LVI. magnæque jam per aliquod tempus auctoritate in Ecclesia valuerat. Quocunque igitur sensu epistolam hanc in canonem receptam esse negaverit, non tamen existimandus est vel sententiæ Concilii Laodicensi de hac epistola contradixisse, vel Concilium hoc aut totum, aut ex parte, confictum tradidisse. Hoc vero probe perspicuus adversarius tempus potius, quo obiit *Didymus*, quam id, quo ut Scriptor floruit, commemorandum censuit, lectori persuasurus, ut crederet, *Didymum*, qui XXVII. annis post habitum illud Concilium vixerit, enarrationes illas suas eo temporis intervallo exarasse. Ponamus porro, illud *Didymi* testimonium anno 365. posterius esse, ne sic quidem LX. canoni Concilii Laodicensi, qui epistolam hanc Canonicam esse declarat, contradiceret, aut illum suppositum esse evinceret. *Didymus* enim, quod modo ostendi, nihil aliud indicat, quam quod epistola hæc sua, qua scribebat, ætate ab universa Ecclesia in canonem non fuerit recepta. Hoc vero cum prævia illa Patrum Laodicenorum declaratione, in gratiam epistolæ hujus facta, non pugnat. Concilium enim ibi coactum Provinciale tantum erat, non Oecumenicum, aut ad Ecclesiam Catholicam universam spectans. Ecclesia quoque Alexandrina, ad quam *Didymus* pertinebat, Laodicensæ Synodi partem non constituerebat. Quando itaque *Didymus* affirmat, secundam Petri epistolam in canone non fuisse, id fraudi non est LX. canoni Concilii Laodicensi, aut *γνωστότης* ejus quicquam derogat, siue phrasi hac sua canonem Ecclesiæ late patentis, siue illum Concilii particularis, Alexandrinam Ecclesiam obligantis, siue hujus Ecclesiæ canonem particularem respiciat.

Hactenus *Twelfsius* adseruit *γνωστότης* epistolæ hujus adversus exceptionem a *Didymo* sumtam, qui in sequentibus usque ad pag. 100. auctoritatem canonis LX. Concilii Laodicensi ab aliis, ei objectis, vindicat. Hæc vero ego, utpote longiora, data opera omitto, & ad ea pergo, quæ ad præsentem causam spectant. Annotator noster novum ab *Hieronymo* argumentum pro sua sententia petit, ita de utraque Petri epistola in literis ad *Hedibiam* scribente: *Stylo inter se & charactere discrepant; structuraque verborum* ——— *secunda a plerisque ejus esse negatur propter styli cum priore dissonantiam.* (vide *Catalogum* voce *Petrus*.) Ad hæc *Twelfsius* ita pag. 101.

Annotator h. l. unum testimonium Anglice repræsentavit, quod tamen ex duobus Hieronymi locis Latinis, qui in diversis Patris hujus scriptis exstant, petitum est. Prior illorum inprimis huc facit, quia propriam

Hie-

Hieronymi de epistola hac ejusque Auctore sententiam exhibet. Illum vero adversarius decurtavit, probe gnarus, eum sibi maxime adversari. Hieronymus loc. cit. de utraque epistola ait: *stylo inter se & charactere discrepant.* In his vero non acquiescit, multo minus epistolam secundam hujus disparitatis causa spuriam esse largitur; imo vero statim de ea ita loqui pergit, ut appareat, Petrum nihilominus utriusque esse Auctorem. Statim enim addit: *ex quo intelligimus, pro necessitate verum diversis eum usum Interpretibus.* Hieronymus itaque ratum esse volebat, Petrum utriusque epistolæ, quæ nomen ejus refert, esse Auctorem, styli vero differentiam ex eo natam, quod duos diversos adhibuerit, qui mentem suam Græca lingua expreſſerint. Jam vero Annotator hanc Hieronymi sententiam lectoribus occultam esse voluit, & vulgaria tantum præjudicia, quibus alii adversus hanc epistolam capti erant, addit, ab Hieronymo in Catalogo Scriptorum recitata, in quo tamen sententias, de Scriptoribus Ecclesiasticis sua ætate receptas, historici instar, judicio suo vel raro vel nunquam interposito, enarrare consuevit. Summatim dicam: prior locorum, ex Hieronymo allatorum, Hieronymi judicium pro epistola Petri secunda exhibet, sicut in posteriore ad dubium, ex styli diversitate natum, respondet. Et vel sic Noster, probe hæc sciens, unum ex utroque loco testimonium confarcinavit, quasi uterque auctoritati epistolæ hujus adversaretur. Quod interim ad differentiam styli utriusque epistolæ spectat, eam *Millius* quidem negari non posse censet; alii vero non minus, quam ipse, idonei judices, penitus inficiantur. Inter hos *Ellisius Dupin*, vir & doctrina & judicio valens, in Historia Canonis Scripturæ Vol. III. cap. 2. affirmat, in utraque epistola eandem & efficaciam & breviter, eandem quoque dictionis & sententiarum structuram observari.

Statim post *Hieronymi* ætatem, epistola hæc pro Canonica universim habebatur. Annotator itaque pluribus, quibus eam impugnaret, testimoniis destitutus, in veneranda illa Concilia invehitur, quæ libri dubii auctoritatem adstruxerunt. Idem quoque communem, quæ postea sequebatur, epistolæ adprobationem ingravescenti temporum caligini, & sæculi Monachalis cæcitati acceptam refert. Conciliorum decreta, tanquam meris fraudibus, ad instar Tridentini illius, superstructa, repræsentat, Patresque veteres, qui illis interfuerunt, pro arbitrio pronunciasse criminatur. Persuasissimum equidem mihi habeo, Auctorem, cujus verbis hac occasione utar, non præclara admodum critici sui acuminis documenta hac in parte dedisse. Omnia enim ex liberiori imaginatione profecta sunt, & de acerbitate testantur, quam in Concilia IV. & V. Sæculi, quæ controversiæ de auctoritate epistolæ Petrinæ secundæ finem imposuerunt, exferendam censuit. Absit itaque, ut omnia insulsæ hujus sectionis capita persequar. Id unum monebo, Criticum nostrum in veritatem injurium esse, quando opinatur,

Monachoseos fuisse, qui auctoritatem epistolæ hujus controversæ adstruxerint. Id enim acceptum potius ferendum est Conciliis, quæ constabant Episcopis, qui non ex Monachorum ordinibus, sed virorum Ecclesiasticorum cœtu, in hanc dignitatem evehi solebant. Monachi vero illius ætatis, hoc nomine proprie appellati, Laici erant, qui singulari cuidam disciplinæ adstricti, & Episcoporum in singulis diœcesibus arbitrio subiecti, vitam una agebant ab Ecclesiæ administratione & cura penitus sejuncti.

Vt vero calumnia illa, per quam epistola hæc ea ætate, quæ literarum luce & Critici acuminis vi se commendavit, prorsus rejecta esse dicitur, abstergetur, lectorque intelligat, quam præclara & antiqua pro *γνησιότητι* ejus testimonia ab Annotatore silentio prætermissa sint, indicem eorum Scriptorum subjiciam, qui eam intra IV. priora Sæcula ut scriptum Canonicum excitarunt. Primum quidem Judas Apostolus ipsam hanc epistolam præ oculis habuit, atque hinc varia in eam, quæ nomen ejus præfert, quæque in canonem Novi Testamenti recepta est, derivavit. Mox vero ostendam, epistolam hanc Judæ omnino esse, ut proinde usus epistolæ hujus solus auctoritatem epistolæ canonicam extra dubium collocet. Ponamus vero nunc, illam Judæ epistolam non ante A. C. 130. existisse, quæ *Grotii* conjectura est, vel sic tamen testimonium tam antiquum, pro epistola tanquam *θεοπνευστω* latum, dubiis sequentium Seculorum recte opponitur. In fine ejusdem Sæculi *Clemens Alexandrinus* eam, ut Petri Apostoli epistolam, adfert, quod argumento est, illam ea ætate non sub alterius nomine cognitam fuisse. *Origenes* Sæculo III. varios ejus locos in commentariis suis excitat. Vide *Millii* Prolegomena §. 214. Speciatim in homilia VII. super Josuæ librum duas Petro epistolas tribuit. Eodem tempore *Firmilianus*, Episcopus in Cappadocia Cæsariensis, Origeni valde amicus, in epistola ad Cyprianum, ad locum aliquem posterioris epistolæ omnino alludit, quod & *Novatianus* eodem Sæculo medio fecit. Sæculo IV. ab innumeris Scriptoribus, per varias orbis Christiani partes dispersis, allegatur. In Palæstina quidem a *Cyrillo* Seniore; in Cypri insula, ab *Epiphanio*; in Syria, ab *Ephraëmo*; Alexandriæ, ab *Athanasio* & *Macario*; in Africa, ab *Augustino*; in Gallia, ab *Hilario*; in Italia ab *Ambrosio*, *Philastro* & *Rufino*; Romæ ab *Hilario* Diacono, & frequentissime ab *Hieronymo*. Num quid igitur parium studium magis prodit, quam id quidem, quod Annotator noster, de auctoritate epistolæ hujus Petrinx ex traditione disputans, omnia hæceaque illustria cœtus Christiani lumina silentio abscondidit, ejusque auctoritatem Canonicam tenebris sequentium sæculorum, & arbitrario Monachorum judicio acceptam tulit?

Recipit se denique Noster, epistolam hanc impugnaturus, ad recentiores quosdam, quos Triumviros appellat, *Grosium* puta, *Salmasium* & *Scali-*

Scaligerum. Cave tamen, credas, eorum singulos causam ejus pari ratione juvare. *Grotius* enim, qui in *Critica Sacra* reliquis illis multum præstabat, canonicam epistolæ hujus auctoritatem non inficiatur, quamvis eadem opera ex internis quibusdam indiciis suspicetur, eam post exscidium Hierosolymorum, atque adeo post Petri, Apostoli, mortem esse exaratam. Quæ quidem res *Grotii* nomine indigna est. Multi enim in hac epistola loci sunt, qui Petrum Auctorem ejus omnino probant; eos vero omnes interpolatos credere velle, difficilius & durius est, quam illa est difficultas, quæ *Grotii* opinioni occasionem fecit. Contra *Grotium* lege *Hammondum* & *Whitbbium* in præfationibus, quas suis in hanc epistolam commentariis præmiserunt; ut & *Richardum Simonem* in *Historia Critica Novi Testamenti* Parte I. cap. 17. Sed, ut ad institutum revertar, Noster ait, *Grotium*, *Salmasium* & *Scaligerum* Triumviros tantum fuisse, Patres vero Duumviros. Acumen in hac dictione procul dubio latet; sed illud me non satis adsequi libenter profiteor. Id vero mihi habeo persuasissimum, ab eo, qui recentiores, quamvis magnæ auctoritatis, viros veteribus in ejusmodi causâ, quæ ex traditione & testimoniis ultimæ antiquitatis pendet, opponat, res maxime disparatas secum invicem comparari. Veteres cum veteribus comparare debebat: sic enim discrimen, quod primo intuitu inter illos se offert, pro partibus epistolæ controversæ pugnare intellexisset. Postea recentiores, qui ab utraque stant parte, comparare inter se potuisset, ut perspiceret, causam hanc ita esse comparatam, ut tres quidem negent, S. Petrum epistolæ hujus esse Auctorem; ab altera vero parte saltem trecenti eam Petri esse profiteantur.

Haftenus *Twelfsius*, qui inter cetera recte provocavit ad *Judæ* epistolam, tanquam ad illam Petri posteriorem omnino respicientem. Hoc argumento alios plerosque, & inter hos *Calovium* quoque nostrum, usos esse video. Contra *Grotium* enim, qui *Simeonem*, Hierosolymitanum Episcopum, auctorem ejus suspicatur, disputans in *Prolegomenis* super hanc epistolam, ita inquit: *Hæc* (epistola *Judæ*) *veluti compendium est epistolæ Petrinæ, & præcipue capitulis II.* Quis autem credat, *Judam* voluisse *Scriptorem* non *ᾠδοῦν* in compendium redigere, aut *Spiritum Sanctum* id egisse, ut per *Apostolum* ea, quæ non sunt *Apostolica*, repeterentur?

Quod ad styli differentiam, per quam altera ab altera, ratione Scriptoris, omnino distinguenda sit, attinet, pauci fuerunt, qui cum *Hieronymo* eam a diversis Scriptoris, seu amanuensibus, quibus *Apostolus* usus sit, repetierunt. Neque hanc sententiam, a veterum nemine, quem quidem sciam, approbatam, admitti posse existimo, iis, quæ *Calovius* loc. cit. urget, argumentis adductus. Rectius itaque alii hanc dictionis disparitatem cum *Estio*, *Dupinio*, cujus locus supra allatus est, & *Th. Smithe* negant. Si qua tamen admitti debeat, rectius ea ab argumento ipso, vel a diverso

scriptionis tempore derivabitur. *Basnagius* Tomo I. *Histor. Eccles.* pag. 425. in hanc sententiam non infcite sequentia observat, quæ ex Gallico Latine conversa dabo: *Cur vero non potius dicimus, S. Petrum, cum hanc epistolam scriberet, ætate admodum provectum fuisse? Morti erat proximus, Spiritus vero Sanctus, qui homines agit, nec stylum eorum nec characterem mutat; imo vero ad temperamentum eorum & ætatem se accommodat.* Id vero, salva θεοπνευσία, fieri posse, ab iis ostensum est, qui de Scriptorum Sacrorum temperamentis commentati sunt, ut taceam, alioquin rationem reddi non posse, cur ipsi illi Scriptores Sacra se invicem, quod ad dicendi rationem, differant.

Ad eosdem, quibus prior illa inscripta est, & hanc pertinere, ex eo dubitari non potest, quod cap. III. v. 1. ad priorem ita provocat, ut eandem illis inscriptam fuisse testetur. Quemadmodum autem prior illa non minus ad Ex-Gentiles, quam ad Ex-Judæos, data est; quod ad cap. I. v. 1. ostendimus; ita idem de hac pronunciandum putamus. Confer in eandem sententiam *Lud. Cappelium* in Appendice ad *Histor. Apostolic.* pag. 44. cujus argumentum, ex cap. I. v. 2. hujus epistolæ petitur, *Jo. Braunium* in *Selectis Sacris* pag. 159. infregisse non existimo.

De tempore scriptionis nihil liquet, nisi quod proxime ante suprema Apostoli fata exarata appareat ex cap. I. 14. Εἰδὼς ὅτι ταχὺς ἐστὶν ἡ ἀπόθεσις τῆς σκηνῆς αὐτοῦ. Singularis est *Isaaci Newtoni*, Equitis Aurati, sententia, quam in limine Observationum suarum in Apocalypsin an. 1733. editarum, attulit, contendens, utramque Petri epistolam post Apocalypsin exaratam esse, atque posteriorem commentarium perpetuum in illum Revelationum librum exhibere. De hoc capite infra in Prolegomenis ad Apocalypsin dicturi sumus.

In scopum & consilium scriptæ hujus epistolæ data opera inquisivit *Camppeg. Vitringa* in dissertatione de argumento epistolarum Petri posterioris & Judæ Catholicarum, quæ exstat in libro IV. Observationum ejus Sacrarum cap. IX. hinc autem nuper, non sine accessione quadam, quæ in *Addendis* occurrit, in Thesauro Novo Disputationum Amstelodami, laudatissima *Hassii* & *Ikenii* opera, edito, recusa est pag. 982. seqq. Illius judicio epistola hæc Petri, & Judæ illa, opposita est sententiis quibusdam Pseudo-Prophtarum, vel Pseudo-didascalorum ex Gnosticis, quibus Christianorum animos illa ætate irretire conabantur. Harum duas potissimum fuisse ait. Alteram quidem, quod immune habuerint omne exercitium voluptatum carnalium, scortationes, adulteria, incestus, & se qua alia impuritatum nomina dentur: alteram, quod Magistratibus Gentilibus obedientiam præstandam esse negaverint. Vtramque ait recitari cap. II. v. 10. Μάλιστα δὲ ὁπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ καὶ πορνείᾳ πορευομένους, καὶ κυριότητος κατὰ φρενὸντας, τολμηταί, ἀνδρά-

δεis,

δεῖς, δόξας ἢ τρέμειν. De priore illa tum ex aliis partibus orationis Petri v. c. v. 13. 14. 18. 28. & Judæ v. 7. 8. 16. 18. tum ex comparationibus, quæ a Petro & Judæ in vitiis illorum describendis adhibentur, ait liquere, & huiusmodi esse exemplum incolarum primi mundi a Petro v. 8. adductum: nec non Sodomæorum & Gomorrhæorum, qui carnem sectati sint peregrinam; ut Judas ait v. 7. Israëlitarum denique, qui se per Bileamum Pseudo-Propphetam ad congressus voluptatum illicitos abduci permiserint secundum *Numer. XXV. 2. 3.* Mihi quidem hoc modo institutum Apostoli arctioribus limitibus confringi videtur, quam ipsa ejus verba permittant. Epistolam enim eo comparatam fuisse, ut ad tenendam, quam nacti erant, *fidei doctrinam*, eandemque *vita sanctitate* probandam, excitarentur, patet ex v. 5. capitis I. καὶ αὐτὸ τὸτο δὲ σπεδὸν πᾶσαν παρεισενέγκαντες ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίσει ὑμῶν (cujus præstantiam v. 3. repræsentaverat) τὴν ἀρετὴν, ἐν δὲ τῇ ἀρετῇ τὴν γνώσιν κ. τ. λ. De his duobus capitibus v. 12. ita ait: Διὸ ἔκ' ἀμελήσω ὑμᾶς ἀεὶ ὑπομνήσκων περὶ τέτων, καίπερ εἰδότας, καὶ ἐξηργημένους ἐν τῇ παρέσει ἀληθείᾳ. Quemadmodum vero utrumque horum Apostolus etiam in priore epistola inculcaverat; ita idem, quod in illa, in hac quoque, agere se profitetur cap. III. 1. Ταύτην ἡδὲ ἀγαπητοὶ, δευτέραν ὑμῖν γράφω ἐπιστολήν, ἐν αἷς διεγείρω ὑμῶν ἐν ὑπομνήσει ἐλπίκεν ἡ διάνοιαν. Porro impuras illas, quibus vir doctus epistolam hanc oppositam putat, sententias, in vitam sanctiorem injurias, non tam eo jam tempore invaluisse, quam in posterum metuendas fuisse liquet ex capite II. 1. ἐγένοντο δὲ καὶ ψευδοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ, ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι. Denique Apostolus v. 10. μάλιστα δὲ κ. τ. λ. non tam innuit, quid præcipue in hac epistola agat, quam τὰς ἀδίκους v. 9. commemoratos, quod ad specialia flagitiorum momenta, fusius describât, initio facto ab impuris libidinibus, & Magistratuum contemtu, quibus deinceps amplius vitiorum aliorum index subjicitur.

Quod ad *commentatores* spectat, unum hoc moneo, existare inter *Thomas Smithi*, Angli, viri doctissimi, *Miscellanea*, *Londini* 1690. 8vo edita, *commentarium* in hanc epistolam pag. 177-318. ad quem in sequentibus passim provocabo.

CAPVT I.

Vers. 1. Συμεών] Ita plerique *codices*; nonnulli tamen Σίμων, qua ratione Petri, Apostoli, nomen alias perpetuo in N. F. scribitur. Altera tamen illa scribendi ratio, ubi de tribu Simeonis, vel aliis, hujus nominis consortibus, sermo est, in N. T. locum habet, v. c. *Apocal. VII. 7. Luc. III. 30. II. 25. & Actor. XIII. 1.* Virumque Hebraico שִׁמְעוֹן responder, quamvis Σίμων illud cum Græcæ linguæ rationibus magis conveniat, quod recte monuit *Grotius*.

Πέτρος δ᾽ ἄλλος καὶ Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ] Mirum est, *Grotio* illud *Petri & Apostoli* nomen postliminio insertum h. l. videri potuisse, sine ulius codicis exemplo. Frustra quoque idem speravit, fore, ut aliquis antiquiora aliquando exemplaria, quæ hanc conjecturam firment, inueniat. Tale enim adhuc nemini occurrit, atque adeo conjectura ejus omni tibicine destituitur, qua *Simeonem*, qui post Jacobi obitum Episcopum Hierosolymis egerit, & post Hierosolymorum excidium usque ad Trajani tempora vitam produxerit, epistolæ hujus auctorem esse tradidit. Vide contra hæc *Richardum Simonem* Tomo I. Historiæ Criticæ Novi Testamenti pag. 197. seq. *Th. Smithum* loc. cit. & *Millium* ad loc. *Smithus* speciatim pag. 187. verbis ejus, quibus eos, qui *spectabiliorē & vendibiliorem epistolam hanc reddere voluerint*, voces illas adjecisse contendit, hæc subjungit: *Quæ verba illi excidisse dolet pigetque, cujus famæ longe melius consultum fuisset ab operis posthumi editoribus, si ejusmodi conjecturas, primo cogitationum æstu e secundo cerebro extrusus, in lucem prodire non svisissent.*

τοῖς ἰσότημον ἡμῶν λαχῶσιν πίστιν] qui æque pretiosam nobiscum fidem sortiti sunt, ut *Erasmus Schmidius*, qui recte observat, vocem ἡμῶν regi ab ἴσος. Vox illa familiaris est *Luciano*, morientium æqualitatem monstraturo, quod observavit *Dietericus* in Antiquitatibus Biblicis Novi Testamenti p. 401. Hic quidem Apostolus suam ceterorumque Apostolorum fidem cum illa aliorum, in Christum credentium, ita comparat, ut hanc æque præstantem, & Deo æque æstimatam, quam illam, esse adseveret, non habito scilicet aliorum charismatum, quibus Apostoli valebant, respectu. Vocis hujus vim singulari dissertatione edisseruit *Joannes Henricus Michaëlis*, vir doctissimus, quam ἰσοτιμίαν πίστεως, sive *Æquale fidei pretium* inscripsit, Halæ 1722. Probat autem ἰσοτιμίαν fidei: 1) ex fidei causis, 2) ex constitutione ejus materiali, 3) ex notabili fidei relatione ad Christum, 4) ex fidei consequentibus, & 5) ex fine fidei ultimo. *Josephus* Antiquitat. Judaic. XII. pag. 398. b. de Seleuco Nicanore, qui Judæis jus civitatis in urbe Antiochena dederat, ita: ἐν αὐτῇ τῇ μητροπόλει Ἀντιοχείᾳ πόλεως αὐ-

τὰς ἡξίωσε, καὶ τοῖς ἐνοικιδέουσιν ἰσοτίμως ἀπέδειξε Μακεδόσι, καὶ Ἑλλήσι. Confer *J. B. Otii* Annotationes in Iosephum, Tomo II. editionis Haverkampianæ pag. 317. Hanc phrasin non minus ad Ex-Gentiles, quam Ex-Judæos, quadrare modo in Prolegomenis est admonitum.

ἐν δικαιοσύνῃ τῷ Θεῷ ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ] *per justitiam Dei nostri & Servatoris Jesu Christi.* Heic Jesus Christus non tantum Servatoris, sed & Dei, nomine appellatur; sicut infra cap. III. 18. ἐν χάριτι καὶ γνώσει τῷ Κυρίῳ ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, Dominus & Servator vocatur. Confer ad Tit. II. 13. Hoc notandum est contra eos, qui h. l. Dei nomen ad Patrem, Servatoris autem ad Jesum Christum, retulerunt; quod & ab Editore Novi Testamenti Græco-Anglicani factum esse video. Sermo enim heic est de justitia a Christo, ut θεανθρώπῳ, nobis parta, quæ fide apprehenditur.

Verf. 2. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθεῖη ἐν ἐπιγνώσει τῷ Θεῷ] Lege *Sebastianum Schmidium* de Imagine Dei p. 285.

Verf. 3. Ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης κ. τ. λ.] Spectat huc B. *Joannis Sensii* dissertatio de beatitudine nunc & tunc, an specie differant? Rostochii 1708. Comma hoc una cum duobus sequentibus, ratione structuræ & significationis vocum quarundam, Interpretibus negotium creavit, effecitque, ut in diversa abirent. Lege *Michaëlis Mauduit*, Presbyteri Oratorii, dissertationem singularem, quam Tomo II. Analyseos epistolarum Apostolicarum pag. 687. seqq. subjecit. Nos sigillatim ista persequemur. Primo loco heic tenendum est, ab his verbis, ὥς πάντα ἡμῖν κ. τ. λ. ipsam Petri epistolam incipere, atque adeo particulæ ὥς hunc sensum esse: *quandoquidem*, vel, *quoniam nobis divina ejus potentia omnia donavit.* Sic recte B. *Lurberus*: Nachdem. Particulam ὥς hac notione a Scriptoribus adhiberi, idoneis locis evicit eruditissimus *Joannes Alberti* pag. 459. Ita *Æschines* Dial. III. Sect. 13. Populus est res ingrata ----- ὥς ἂν συνηρανισμένον ἐκ σύγκληδος ὄχλου, *quoniam collecta est ex adventitia turba*: & *Ælianus* Var. Histor. XII. 57. Οἱ δὲ, ὥς ᾤοντο Ἀλέξανδρον τεθνᾶναι, πολλὰ καὶ βλάβος εἰς αὐτὸν ἀπερίβλεπον. *Quidam vero quoniam Alexandrum defunctum putabant, multa acerba in eum convicia conjiciebant*: &, quod maxime huc accommodatum est, IV. 12. ὥς ἔν μὲν τῷ Θεῷ ἡμεῖς λαμβάνοντες. Porro vox δεδωρημένης non passivo, sed activo sensu, sicut mox etiam δεδώρηται, accipienda est: alioquin enim nihil esset, a quo vox πάντα penderet. Passivam autem verborum formam non raro active adhiberi, ut *Erasmus Schmidius* recte ad h. l. monuit; ita alii exemplis probarunt. Vide B. *J. H. Majum* libro IV. Observationum Sacrarum pag. 154. seq. &, quos ille citat, *Grævium* ad *Lucianum* Tomo I. pag. 995. & *Vechnerum* libro I. *Hellenolexias* cap. 8. *Majus* hunc *Polyani* locum

locum adfert ex lib. II. cap. 11. Καρχηδόνιοι γνωρίζοντες τὰ οὐκ ἄσφατον πλοῖα αὐτῶν τῷ λιμένι τῶν Συρακουσίων ἐκ ἐκωλύθησαν. *Carthaginienses, navigia sua agnoscetes, adnavigantes eos in Syracusanorum portum non impediunt.* Heic ἐκωλύθησαν pro ἐκώλυσαν positum esse, nemo negaverit.

διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τῆς καλέσαντος ἡμᾶς διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς] Cod. *Alexandr.* pro ultimis verbis legit, ἰδίᾳ δόξῃ καὶ ἀρετῇ, quam lectionem, a *Vulg.* etiam & *Syro* expressam, veriolem iudicat *Thom. Smithius* pag. 193. ideo, quod quamvis altera illa eundem fundat sensum, hæc tamen rem magis exserte exprimat. Præstat vero in communiore lectione acquiescere, imprimis cum mox sequatur v. 4. δι' ὧν, scilicet δόξης καὶ ἀρετῆς. *Beza* hæc ita vertit: *qui vocavit nos ad gloriam & virtutem;* minus recte, cum διὰ, genitivo junctum, nunquam per ad exponi possit, & male huc *Rom. VI. 4.* advocetur. Vide, quæ contra eum dixerunt *Vitringa* lib. I. Observationum cap. XVIII. pag. 219. ed. primæ. *Suicerus* Tom. I. pag. 706. *Hombergius* in *Parergis* pag. 363. & *Jo. Alberti* pag. 460. Sensus omnino est: *qui vocavit nos per gloriam suam & virtutem.* Dubium vero est, quid per ἀρετὴν intelligatur, utrum *virtus*, per quam se *benignum, sapientem & potentem* hominibus in vocationis salutaris negotio exhibet Deus, an speciatim *potentia*, quæ alias in eodem argumento solet prædicari? Ita *Ephes. II. 19.* agnosci vult Paulus, ὅτι τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτῆς εἰς ἡμᾶς τῆς πίστευοντες κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς χάριτος τῆς ἰχύος αὐτῆς. *Potentiam* hanc speciatim indicari multi statuunt. Vide *Vitringam, Hombergium, Albertium*. Ill. cc. tum vero *Lambertum Bos* in *Exercitatt.* pag. 281. & *Jos. Mede* in *Fragmentis* sacris Tom. X. Opusculorum a Crenio editorum pag. 247. Illi phrasin totam ita convertunt: *per gloriosam suam potentiam*, vel, *gloriosè & potenter.* Ostendunt quoque, externis scriptoribus non solum ἀρετὴν de potentia dici, sed ab iisdem δόξαν καὶ ἀρετὴν conjungi. Ita *Plutarchus* de vitioso pudore pag. 535. Πῶς δ' παρίσταται δεινὸν εἶναι τὸ τῆς ἰδίας δόξης καὶ ἀρετῆς ἀφαιδέν, ἵνα τὸ τῆς δεινότητος βαλάντιον βαρύτερον γένηται: *Qui non videtur flagitium, propriam gloriam ac virtutem prodigere, ut gravior fiat alterius crumena?* Similiter *S. Marcus XIII. 26.* Christum ait venturum μετὰ δυνάμεως πολλῆς καὶ δόξης, ubi vox δύναμις respondere videtur voci ἀρετῇ cum δόξῃ h. l. conjunctæ. Non nego, hanc expositionem egregiam speciem habere; neque tamen prior illa illi est postponenda, per quam complexus quidam attributorum Dei in negotio vocationis ad salutem concurrentium significari existimatur. Huc pertinet, quod *Petrus* 1. ep. II. 9. ait: ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε τῇ ἐκ σκότους ὑμῶν καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτῆς φῶς. Ibi vides non ἀρετὴν in singulari, sed ἀρετὰς in plurium numero adhiberi, atque adeo plura virtutis divinæ in vocationis causa momenta indicari, qualia in eo manifesta esse nemo negaverit. Per ἀρετὴν potentiam speciatim indi-

cari

cari non puto, cum τῆς θείας δυνάμεως in eodem hoc commate facta sit mentio. Porro dubito, an phrasis, διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς per hendiadyn exponi tuto de gloriosa virtute possit, cum Apostolus v. 4. non scribat δι' ἧς, sed δι' ὧν, adeoque innuat, se de duobus capitibus heic loqui.

Verf. 4. Δι' ὧν τὰ μέγιστα ἡμῶν καὶ τίμια ἐπαγγέλματα δεδώρηται] per quas maxima nobis & pretiosa promissa donavit. Τὸ δι' ὧν, omnino per- rinet ad antecedentem gloriam & virtutem, quemadmodum mox διὰ τέτων spectat ad ἐπαγγέλματα. Id non observarunt, qui in contextu scripserunt δι' ὧν, quos *Castellio* præceps secutus est. De illustri hujus commatis argu- mento lege *Sebastianum Schmidium* in egregio libro de Imagine Dei pag. 289. & *B. Spenerum* in Responsis Theologicis. German. Parte I. pag. 140. A Socini- anorum strophis locum vindicat *G. G. Zeltnerus* in Historia Crypto-Socinif- mi Altorfini pag. 672. & *Theodorus le Blanc* in Principes contre les Sociniens, Tom. II. pag. 189.

ἵνα διὰ τέτων γένηθε τῆς θείας κοινωνοὶ φύσεως] De communione hac divinæ naturæ singularibus dissertationibus commentari sunt *Michaël Wal- zherus* & *Joannes Andreas Quenstedius* Wittebergæ, hic quidem an. 1681. ille an. 1689. postea vero *Joannes Conradus Klemmius*, Theologus Tubingensis, Tubingæ 1708. Vide Nova Literaria Germaniæ an. 1708. pag. 468. Pa- trum cogitata leges apud *Petavium* in Dogmatibus Theologicis Tomo V. lib. II. cap. 9. & lib. IV. cap. 14. Eorum nonnullos parum caute, Mysticos vero Scriptores multo incautius in hoc argumento versatos esse constat, de quo rectiora nostrates tradunt, ubi de unionem mystica commentantur. Lege speciatim *Scherzerum* ad Breviarium Hulsemanni cap. II. thes. 26. Philoso- phos paganos simili loquendi ratione usos esse, apparet ex locis illis, quos *Gatakerus* in Cinno pag. 65. *Joannes Clericus* in Arte Critica Parte II. Sect. I. cap. 3. §. 6. & *Petrus Needhamus*, Anglus, ad Hieroclis commentarium in Aurea Carmina pag. 361. adducunt. Adde *Zentgravium* in Specimine anti- quitatum moralium Dissert. I. §. 15. & *Tobiæ Eckhardi* Technic. Sacr. p. 152. Cave autem, putes, κοινωνίαν hanc, de qua Petrus, non conditionis, aut ori- ginis esse longe nobilioris, quam quæ paganis illis in mentem venire potue- rit. Nec magis credo, Apostolum ad phrasin aliquam Cabbalisticam respe- xisse, quod fere suspicatur *Ludovicus Cappellus* in Exercitat. ad locum Soharis pag. 262. quem locum recitavit *Amelius* Tomo II. der Erörterung, pag. 838.

ἀποφύγοντες τῆς ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς] Codices tres habent ἐπιθυμίας καὶ φθορᾶς, quæ ex sciolo aliquo ingenio nata sunt, ideo, quod ἐν κόσμῳ antecedit. Apostolus cupiditatem, tanquam instrumentum corrup- tionis hominum in mundo, adfert, sicut Paulus *Ephes. IV. 22. ἀνδραπνον, ait, φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης.*

Verf. 5. Καὶ αὐτὸ τῷτο δὲ σπαδὴν πᾶσαν παρεισενέγκαντες ἐπιχορηγήσατε κ. τ. λ.] *etiam vos secundum, vel propter, hoc ipsum omne studium conferentes suppeditate* &c. Pendet hoc comma, tanquam ἀπόδοσις, a comm. 3. tanquam προτάσει, hoc sensu: *quandoquidem divina potentia nobis donavit* &c. *etiam vos* &c. *Alexandr.* habet καὶ αὐτοὶ δὲ σπαδὴν, sine τῷτο, quæ lectio, a *Vulg.* expressa, placet quoque *Thomæ Smithe* pag. 198. qui per *membranas Aegyptias*, quas appellat, ipsum illum codicem *Alexandr.* intelligit. Mihi non dubium est, lectionem nostram, tantum non communem, rectam esse. Eadem enim loquendi ratione, αὐτὸ τῷτο Paulus frequenter utitur. Vide v. c. 2 *Corinth.* V. 5. VII. 11. *Galat.* II. 10. *Ephef.* VI. 18. & 22. & *Coloss.* IV. 8. Neque opus erat, ut vox αὐτοὶ exprimeretur, quæ in participio παρεισενέγκαντες, & in admonitione ipsa, ἐπιχορηγήσατε, jam lateat. Obscurum vero heic est, a quo illud, αὐτὸ τῷτο pendeat. *Oecumenius* habet εἰς αὐτὸ τῷτο. Alii τὸ εἰς in verbo παρεισενέγκαντες jam exstare, atque ad voces illas referri debere, contendunt, inter quos est *Erasmus Schmidius* ad h. l. & *Joannes Alberti.* Alii denique διὰ subintelligi volunt, ut *Raphelius* in *Notis Xenophonteis* pag. 342. Alii κατὰ, ut *Homburgius* pag. 364. & *Schatgenius* ad *Lambertum Bos* de *Ellipsi* Gr. L. pag. 341. Particulam εἰς in voce παρεισενέγκαντες huc referri posse non crediderim. In aliis enim ejusmodi verbis id fieri non memini. Ita *Paulus* Rom. V. 20. νόμος δὲ παρεισῆλθεν, *Galat.* II. 4. οἵτινες παρεισῆλθον. *Petrus* infra II. 1. παρεισάξουσιν αἰρέσεις. In his locis omnibus τὸ εἰς verbo suo ita relinquitur, ut non respiciat ad nomen aliquod, quod ab illo pendeat. Malim itaque subintelligere vel κατὰ, vel διὰ. Prius illud sæpe in oratione omitti constat ex *Lamberto Bos* de *Ellipsi* loc. cit. pag. 333. speciatim in phrasi τὰ λοιπὰ, τὰλλα, quod ad cetera attinet, & sic in τὰ δυνατὰ, pro facultatibus. Sensus fuerit: *etiam vos secundum illud ipsum*, quod nempe de divinæ potentiae, gloriæ & virtutis in vos studio dixi, *studium omne adhibentes* &c. Ita potentia & gratia divina repræsentaretur instar exempli, quod a credentibus imitatione sit exprimendum. *Petrus* 1 epist. I. 15. simili adhortatione utitur in his verbis: ἀλλὰ κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον καὶ αὐτοὶ ἅγιοι ἐν πάτῃ ἀναστροφῇ γενήθητε. Si διὰ subintellegeris, sensus æque commodus nascetur, nempe hic: *propter hoc ipsum* (quod nempe Deus tam beneficum se vobis præstitit) *vos etiam studium adhibentes* &c. Præpositionem vero διὰ ante accusativum sæpe ἐλέειπεν, ostenderunt *Lamb. Bos* de *Ellipsi* pag. 305. & *Raphelius* ad h. l. ex *Xenophonte*, lib. I. *Cyropædiæ* pag. 17. ταῦτ' ἄρα ἐνεώρας μοι, propterea igitur me intuebaris.

ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετὴν] *subministrate in fide vestra virtutem.* De verbo ἐπιχορηγεῖν diximus ad 2 *Corinth.* IX. 10. ubi idem est, quod *suppeditare*, nec alio sensu occurrit *Galat.* III. 5. *Coloss.* II. 19. & heic infra v. 11. Si *Knatchbullum* ad h. l. audis, respexisse videretur *Apostolus* ad anti-

antiquum morem ducendi choros, cum ἐπιχορηγεῖν proprie significet *chorum ducere*, in choris vero συνεπλέκοντο ἀλλήλοις, i. e. *invicem complicarentur*, aliique, aliis famulantes vel ministrantes, se invicem sustinerent. *En vero hic bellum*, ita pergit, *Gratiarum chorum*, ubi *chorum ducit fides*, eique *invicem complicatae famulantur reliquæ Gratiæ*, sese *mutuo sustinentes*. Cogitata hæc ad rem ipsam satis sunt accommodata; nescio tamen, an ex ipsius vocis usu apud Scriptores probanda. Apud eos enim ἐπιχορηγεῖν pro, *chorum ducere*, invenire me non memini. Confer interim Vener. *Valentini Ernesti Læscheri Decimas Evangelicas Parte III. pag. 117.* Pro, ἐν τῇ πίσει unus Codex legit τῇ πίσει sine addito ἐν, quod librario illi fortasse visum est superfluum, & ad vocem πίσει referendum, ut intelligeretur, *fidei superaddenda esse ea*, quæ sequuntur, nempe ἀρετὴν, γνῶσιν &c. Propterea & *Smithus* pag. 198. verti vult simpliciter, *fidei vestrae*. Enimvero per ἐν illud fides instar fontis repræsentatur, ex quo ἀρετὴ, seu *virtus* in universum, hinc vero reliqua omnia petantur & deriventur. Τὸ ἐν idem est, quod per. Per ἀρετὴν heic nonnulli non virtutem, aut virtutis studium in genere, sed *constantiam virilemque animum* intelligi volunt. Inter hos est *Smithus* loc. cit. & ex nostratibus *Zeltnerus* in notis ad versionem Biblicam pag. 212. Non nego, hanc notionem externis Scriptoribus admodum frequentari. Malim tamen eam tenere, quæ *Philipp. IV. 8.* occurrit: ὅσα ἔυφημα, εἰ τις ἀρετὴ, καὶ εἰ τις ἔπαινος, ταῦτα λογιζέσθω.

ἐν δὲ τῇ ἀρετῇ τὴν γνῶσιν] Cum de virtutibus heic sermo sit, γνῶσιν non de scientia theoretica, sed prudentia & sapientia, in vitæ usu probata, accipio, quo sensu eandem vocem 1 epist. III. 7. adhiberi supra ostendi. Ceterum de singulis his capitibus, quæ usque ad v. 7. enumerantur, lege Vener. *Læscherum* in Decimis Evangeliiis Parte I. pag. 118. & *Sebastianum Schmidium* de Imagine Dei loc. cit.

Verf. 8. Ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπάρχοντα καὶ πλεονάζοντα] Postremas duas voces omisit *Æthiops*, quas ideo *Millius* in Prolegom. ab annotatore aliquo profectas putat. Cum vero manifestura sit, Apostolum h. l. vitæ sanctioris studium vehementer urgere, facile patet, eundem hac voce id indicare voluisse, quod opera danda sit, ut idem majus subinde incrementum capiat. Ita Paulus *Philipp. IV. 17.* καρπὸν πλεονάζοντα in Philippenfibus esse cupit, & in Thessalonicensibus laudat ἀγαπὴν πλεονάζουσαν 2 epist. I. 3.

ἐκ ἀργέας ἢ δὲ ἀκάρπεις καθίστησιν] Ακαρπον & κενὸν *Plutarchum* de audiendis Poëtis pag. 15. conjunxisse: τὸ γλυκὺ τῆ λόγου καὶ ἀγωγὸν ἐκ ἀκαρπὸν ἐστὶν ἢ δὲ κενόν, observavit *Lambertus Bos* pag. 282. De voce ἀκαρπος differit etiam *J. C. Dietericus* in Antiquitatibus Biblicis Novi Testamenti Tomo I. pag. 68. b.

Verf. 9. Ω γὰρ μὴ πάρεσι ταῦτα, τυφλὸς ἐστὶ, μωπάζων] Verbum μωπάζειν diligentissime exposuit magnus *Bochartus* in *Hierozoico* lib. I. c. 4. Tom. I. Operum pag. 31. seq. Quatuor scilicet ejus significatus ab interpretibus adhuc sunt allati. *Vulg.* vertit: *manu tentans*; & sic *B. Lutherus*, plenius *Erasmus*: *manu viam tentans*. Alii, ut *Syrus* & *Arabs*, per *cæcutiens*, vel *plane cæcus*. Aliis idem est, quod μύωψ, qui proxima tantum videt. Quarta interpretatio est eorum, quibus μωπάζειν idem est, quod *oculos claudere, nictare, connivere*. Hanc amplectitur variisque argumentis idoneis adstruit *Bochartus* loc. cit. Grammatici veteres ita fere accipiunt, ex quibus *Hesychius* & *Suidas* per καμύειν, i. e. *oculos claudere*, explicant. Idem patet ex origine verbi, cum μωπάζειν nihil aliud sit, quam μύειν τὰς ὄπας, *oculos claudere*. Itaque τυφλὸς μωπάζων is dicitur, qui ideo cæcus est, quia sponte claudit oculos, ut ne videat, aut qui videre se dissimulat, quod vel invitus cernit. Habes summam eorum, quæ pro hac interpretatione dixit *Bochartus*, apud quem plura leges, nisi ad manus sit *Svicerus*, qui Tomo II. pag. 383. seq. omnia ejus descripsit. Phrasi Apostolicæ similis est illa *M. Antonini* IV. 29. τυφλὸς, ὁ κατὰ μύον τῷ νεκρῷ ὄμματι. Confer *Gatakerum* ad lib. II. 13. & IV. 29. Adde quoque, si placet, *Sauberti* *Palæstram* p. 318.

λήθην λαβὼν τῷ κατὰ ρισμῷ] Similis fere phrasis est *Herodoti*, ab *Æmilio Porto* in *Lexico* observata: λήθην ἐκείνην ποιούμενος.

Verf. 10. Διὸ μᾶλλον, ἀδελφοί, κ. τ. λ.] Lege *J. G. Baieri* *Anafysin* & *Vindicias* dictorum *Scripturæ Sacræ illustrium* Parte II. pag. 121. ubi & comma sequens explicatur. Adde *V. E. Læscheri* *Decimas Evangelicas* Parte VI. pag. 286.

Verf. 11-18. explicantur ab *Henrico Moro* in *Operibus Theolog.* Lat. pag. 206.

Verf. 11. Οὕτω γὰρ πλεονέως ἐπιχορηγηθήσεται ὑμῖν ἡ εἰσοδος] De verbo ἐπιχορηγέω lege supra ad v. 5. ad quem oculos retulisse videtur *Apostolus*, indicaturus, si ipsi ἐπιχορηγήσῃ ἐν τῇ πίσει τὴν ἀρετὴν, forte etiam, ut ἐπιχορηγηθῇ ἡ εἰσοδος &c. *Henricum Stephanum* legere maluisse ἐπιχορηγηθῇ monet eruditus *Auctor Prolegomenorum* in accuratissimam *Novi Testamenti* editionem pag. 172. Quo loco, aut quibus argumentis adductus id suspicatus fuerit, nescio, nec intelligo. De voce εἰσοδος lege *Svicerum* Tomo I. pag. 1041.

Verf. 12. Διὸ ἐκ ἀμελήσω ὑμᾶς ἀπὸ ὑποσημανήσεων] *Alexandr.* habet διὸ μελήσω, alius διὸ ἐ μελήσω. Confer *Joannem Baptistam Cotelierum* Tomo I. *Patrum Apostol.* pag. 16. ad epistolam *Barnabæ*. Recipram lectionem probat *Millius* ad loc. at in *Prolegom.* §. 1040. ait, phrasin durioresse effecisse, ut alii mutarent in ἐ μελήσω vel ἐκ ἀμελήσω.

Verf.

Verf. 13. ἐφ' ὅσον εἰμι ἐν τᾷ σκηνώματι] Σκηνώμα h. l. denotat corpus, sicut σκῆνος 2 Cor. V. 1. ubi vide quæ scripsi.

διεγείρειν ὑμᾶς ἐν ὑπομνήσει] Ὑπόμνησιν minus esse, quam παρακλήσιν ex Polybio pag. 360. ὑπομνήσεως μόνον, παρακλήσεως δ' ε' προσδεῖ, observat *Rapbelius* pag. 704.

Verf. 14. Εἰδὼς, ὅτι ταχίσει ἐς τὴν ἀπόθεσιν τῆς σκηνώματός μου] Ita per ἐνφνησιμόν obitum imminentem describit Apostolus. Confer *Ritmeieri* disputationem de nomenclaturis mortis emphaticis §. 3.

καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδήλωσέ μοι] Ex his verbis nata esse videtur visio illa, quam Petro proxime ante mortem a Christo oblata veterum quidam tradiderunt. Vide B. *Ittigii* Selecta Capita Hist. Eccles. Sec. I. cap. VI. §. 6. Ad Domini nostri vaticinium *Job. XXI. 18.* alludi, non inepte suspicatur *Smitbus* p. 208. ad h. l.

Verf. 15. Σπιδάσω δὲ καὶ ἐκάστοτε ἔχειν ὑμᾶς κατὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον τὴν τῶν μνήμην ποιῶσθαι] Operam autem dabo, ut semper etiam post exitum meum possitis horum mentionem facere. Verbum ἔχειν heic idem est, quod posse, ut *Matth. XVIII. 25. Luc. VII. 41. & Marc. XIV. 8.* Vide *Ludovicum Cappellum* in Spicilegio notarum super Novum Testamentum pag. 132. ubi eadem opera contra *Vulgatum*, ambigue & barbare hæc interpretantem, disputat. Recte itaque versio Gallica *Montensis* ab illo discessit, cujus vindicias adversus *Malletum* lege in continuata illius defensione pag. 492. sqq. Ostendit illa post *Estium*, *Cajetanum*, & alios ex ipsis Pontificiis, Apostolum de literis suis loqui, quibus efficere studeat, ut admonitionum suarum memoriam etiam post obitum suum sibi refricent. Itaque non dicit Petrus, quid ipse, fatis functus, sed quid credentes, post fata ejus, sint facturi. Hanc mentem clarius, quamvis præter rem, exprimere conatus est librarius aliquis, qui in Codice, a *Millio* allato, scripsit σπιδάσατε δὲ, quod tamen & *Syrus* expressit. De voce ἔξοδος, i. e. obitus, lege *Ritmeieri* disputationem de nomenclaturis mortis emphaticis §. 2. seqq. *Gatakerum* ad M. Antonin. II. 11. & *Swicerum* Tomo I. pag. 1142. Μνήμην ποιῶσθαι dixit etiam *Polybius* p. 387. & 400. observante *Rapbelio*.

Verf. 16. Οὐ γὰρ σεσοφισμένοις μύθοις ἐξακολούθησαντες κ. τ. λ.] Vide *Joannis Sauberti* Opera posthuma pag. 288. *Amelium* Tomo I. der *Erörterung*, pag. 617. seqq. *Miscellanea Lipsiensia* Tomo VIII. pag. 14. *Jacobum Elsnerum* pag. 411. & *Petrum Zornium* Tomo I. Opusculorum Sacrorum p. 120. seqq. ubi de ritibus sacrarum concionum in sacris gentium commentatur. *Fabulas arte compositas se consecratum* esse negat Apostolus. Eadem fere phrasi utitur *Josephus* in Antiquitatum Judaicarum procemio pag. 4. editionis *Havercampianæ*, ubi *Mosen* legislatorem confert cum illis paganorum his

his omnino verbis: οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι νομοθέται τοῖς μύθοις ἐξακολουθήσαντας, τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτημάτων εἰς τὰς θεὰς τῷ λόγῳ τὴν αἰσχύνην μετέθησαν καὶ πάλιν ὑποτίμησιν τοῖς πονηροῖς ἔδοκεν. ὁ δ' ἡμέτερος νομοθέτης αἰκραιφνῇ τὴν ἀρετὴν ἔχοντα τὸν Θεὸν ἀποφήνας ὥςτιν δὲν τὰς ἀνθρώπους ἐκείνης πειρᾶσθαι μεταλαμβάνειν, καὶ τὰς μὴ ταῦτα φρονῶντας μηδὲ πιστεύοντας ἀπαραιτήτως ἐκόλασε. *Alii namque Legislatores, fabulas secuti, pudenda hominum peccata ad Deos verbis transtulerunt, multamque dederunt impiis semet excusandi materiam: at noster Legislator, ostenso, Deum virtutem habere puram & defæcatam, homines summa ope niti debere censuit, ut de ea participent; in eosque, qui neque sapiunt hæc, neque credunt, severe admodum animadvertit.* Per hos μύθους nonnulli μυθολογούμενα inter Gentiles infinito numero & admirabili arte adinventæ de variis Diis, eorumque oru &c. intelligi volunt, inter quos est *Hermannus von der Hardt*, in præfatione ad *Lutheri commentarium in Scripturam Sacram* pag. 95. Alii vero eas speciatim, quibus ἐπιφανείᾳ & ἐπιδημίᾳ deorum efficaces credebantur, & saluberrimæ, quæ aut ægris salutem, aut afflictis solarium, aut laborantibus præsidium adferrent. Ita statuit *Ezechiel Spanhemius* Tomo I. de præstantia & usu Numismatum pag. 426. *Jacobus Elsnerus* pag. 411. & *Amelius* loc. cit. eo scilicet argumento ducti, quod statim δύναμις & παρρησία Christi commemoratur. Alii denique omnes illas fabulas & orationes significari contendunt, quæ vel a Philosophis, vel ab hæreticis eo tempore circumferebantur. Accipe hanc in rem *Thomæ Smithi* verba pag. 211. commentarii: Μύθοι, inquit, σεσοφισμένοι sunt fabulæ, & orationes ejusmodi, quibus utuntur Sophistæ, ut securius fallant, arte quadam & specie veri & σοφίας, sive sapientiæ confictæ & compositæ & eo fine subdole elaboratæ, ne fraudulentum istud propositum, quod latet, deprehenderetur. Ita quidam e Philosophis, famæ & honori velificantes, absurda sua dogmata, quæ quivis vel medicoris ingenii, si nude proponerentur, facile rejecisset, artificiosis subtilitatibus incrustarunt; ita hæretici, qui γνώσιν seu scientiam cælitus sibi illapsam præ se tulerint, fabulas plane Sophisticas concinnarunt, novasque revelationes venditantes, discipulorum aures verbis affabre confictis demulserunt &c. Quando ego recogito, epistolam hanc ad Ex-Judæos pariter ac Ex-Gentiles exaratam esse, veri mihi fit simile, Petrum ad omnes ejusmodi fabulas & παραδόξα spectasse, quæ tum inter Christianos ex præpostera vel paganorum Philosophorum, vel Cabalistarum, genealogias suas crepantium, imitatione haupta, spargi cœperant. Ceterum ex hac phrasi *Eliam Benoît* pro plebeja & idiotica scribendi ratione Apostolorum gratis disputasse, post *T. H. Honertum* in dissertatione de Stylo Novi Testamenti Græco pag. 263. ostendit *Georgius* in Hierocritico Novi Testamenti pag. 101. qui inter cetera *Xenophontis* ex libro de Venatione pag. 787. locum affert, quo negat, se σεσοφισμένως λέγειν, i.e. Sophistarum, seu Rhetorum more scribere. Quemadmodum vero hinc *Xenophonti* plebeja & impura scribendi ratio male tribueretur; ita non rectius eadem

ex hac phrasi adscriberetur Apostolo, cui non de dictione, sed de rebus & argumentis, quæ promulget, sermonem esse vel ex ipsa phrasi, ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν δύναμιν καὶ παρεσίαν, apparet. Voce σοφίζομαι utitur *Aristophanes* Νεφέλ. v. 547. de rebus novis in medium allatis:

Ἀλλ' αἰεὶ καινὰς ἰδέας εἰσφέρειω (fortasse legendum εἰσφέρων, sicut
v. 546. εἰσάγων) σοφίζομαι
Οὐδὲν ἀλλήλαισιν ὁμοίας, καὶ πάσας δεξιάς.

B. *Lutherum* recte per *Fluge Sabeln* expressisse ostendit *Balthasar Raithius* in *Vindiciis* versionis Germanicæ pag. 592. Verbi ἐξακολοθεῖν eadem notio est, quæ τῇ παρακολοθεῖν, quod exstat *Luc. I. 3.* ubi vide, quæ scripsimus. In *Josephi* l. c. codices quidam habent παρακολοθέσαντες.

ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τῇ Κυρίῃ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ δύναμιν καὶ παρεσίαν] Sunt, qui τὴν παρεσίαν Christi de imminente tunc temporis Judæis iudicio accipiunt cum *Hammondo*, quem sensum si non necessario, saltem commode admitti posse etiam *Smithus* censet pag. 216. Alii futurum Domini adventum ad iudicium universale indicari putant, inter quos est *Coccejus*. Alii denique de adventu Christi in carnem jam facto, & altero, qui expectatur, ad iudicium, Petri verba interpretantur. Malim eos sequi, qui de adventu Christi in carnem, operibusque cum illo conjunctis τὴν δύναμιν καὶ παρεσίαν accipiunt. De eo enim Apostolus heic exponit, quod aliis prædica- vit. Quis vero negaverit, præconii huius argumentum præcipuum fuisse τὴν ἐπιφάνειαν τῇ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, φωτίσαντος δὲ ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ εὐαγγελίᾳ. 12 *Timoth. I. 10*? Quis porro negaverit, cum hoc adventu conjunctam fuisse potentiam, quam Dominus non solum exseruit διδάσκων, ὡς ἐξουσίαν ἔχων *Matth. IX. 8*? Ad hunc adventum, ad hanc potentiam, opere demonstratam, respicere Apostolum ex eo dubitari non potest, quod mox ad αὐτοψίαν provocet, quam etiam Johannes 1 ep. I. 1. & I. 14. Evangelii urget. Lege in hanc sententiam plura apud *Calovium* nostrum. Perinde vero fuerit, si phrasin hanc separarim de potentia & adventu Christi, si per ἐν διὰ δυοῖν, de potente adventu, cum *Grotio* & *Elsnero* interpreteris. Num vero Petrus simul ad venditatem a Gentilibus Deorum suorum ἐπιφανείας respexerit, parum habeo exploratum, facilius id mihi persuasurus, si eadem ἐπιφανείας voce, quam Gentiles de hoc argumento adhibere solent, usus fuisset. Vide interim, quæ de illis ad h. l. erudite attulerunt *Elsnerus* & *Amelius*. Confer & *Joannis Gottlob Nimptschii* dissertationem singularem de ἐπιφανείας Θεῶν, Lipsiæ 1720. & *Jac. Nyloë* *Schriftuurlycke Redevoeringen* pag. 163. seq.

ἀλλ' ἐπόπται γενηθέντες τῆς ἐκείνης μεγαλειότητος] Voce ἐπόπται ad sacra Gentilium, & speciatim Eleusinia alludi non dubitat *Honertus* l. c. pag. 263. De illa vide, quos adferunt, auctores *Elsnerus* pag. 413. *Amelius*

lius pag. 620. &, qui idem est, *Petrus Zornius* Tomo I. *Opusculorum Sacrorum* pag. 236. seqq. ubi & pag. 242. per μεγαλειότητα ad *Cabiros* seu Deos magnos alludi putat, qui non modo apud *Samothracas*, sed & alibi culti fuerint.

Verf. 17. Λαβὼν γὰρ παρὰ Θεῶ πατρὸς τιμὴν καὶ δόξαν] sc. ἦν, *acperat enim* &c. Sie *Hebr. XII. 15. ἐπίσκοπῶντες, μή τις ὑπερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τῆς Θεῶ* scil. ἦ. Plura ejusmodi exempla, ubi participia verbo auxiliari destituuntur, collegit *Knatchbullus* ad *Eph. IV. 1.*

ὑπὸ τῆς μεγαλοπρεπῆς δόξης] Simili phrasi *Herodotus* libro IV. pag. 282. εὐστὴν μεγαλοπρεπέα κάετα, *festum magnifico apparatu celebratum* dixit.

Verf. 18. Καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἠκούσαμεν ἡμεῖς] Vide nos ad *Matth. XVII. 1. 7.*

Verf. 19. Καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον κ. τ. λ.] *Comma* hoc una cum duobus sequentibus singularibus dissertationibus exposuerunt ex nostratibus *J. B. Carpzovius* de *petra fidei*, Lipsiæ 1688. in *Dissertation. ejus Theologicæ*. pag. 760. seqq. recusa, *Gothofredus Cundisius* in *Analysi Oraculi Sacri*, Jenæ 1650. *Joannes Deutschmannus* de firmitate pariter & fidelitate *Scripturæ Sacræ*, Wittebergæ 1688. *Isaacus Faustius* in duabus, altera de certitudine & claritate; altera, de perfectione *Scripturæ Sacræ*, Argentorati 1663. & 1664. *Balthasar Raithius* de principio *Theologiæ*, Tubingæ 1656. *Joannes Scharfsus* de principio fidei, Wittebergæ 1652. *Sebastianus Schmidius* de *Scriptura Sacra*, ἐξοχικῶς accepta, Argentorati 1664. & 1702. & *Bernhardus Wagnerus* de *Illuminatione spiritali*, ibidem 1706. Alios *Theologos* nostros, qui data opera passim huic oraculo lucem affuderunt, copiose recitat *B. Severinus Lintrupius* in *Lineamentis Protheoriæ Theologicæ*, ubi h. l. tanquam sedem articuli de *Sacra Scriptura* adfert. Ex *Philologia* speciatim illustrare illa instituerunt *Hermannus von der Harde* in præfatione ad nervosum *Lutheri* in *Scripturam Sacram* commentarium, Helmstadii 1708. 8. & *Joannes Gothofredus Lakemacherus* *Observationibus Philologicis* Parte II. pag. 166. seqq. Adde illis ex *Reformatis Joannem d'Outrein* in *Reden van Vreeze en hope*, Parte I. cap. 4. *Joannem Melchiorum* Tomo II. *Operum* pag. 668. *Joannem Marckium* in Fasciculo *Dissertationum* ad *Selectos locos Nôvi Testamenti*, Lugduni Batavorum 1727. edito, Exercit. XXV. *Hermannum Alexandrum Roellium* in dissertatione prævia ad *Samuelis Zatzmari Nemethi* commentarium in *Zachariam*, & *Gothofredum Jungstium* in *Aphorismis Theologicis*, Bremæ 1714. Ex *Pontificiis* huc spectat *August. Calmeti* dissertatio de *librorum Sacrorum inspiratione*, quæ inter *Prolegomena* ejus & dissertationes sacras, Latine conversas & *Luçæ* editas, exstat Tom. II. pag. 289. seqq.

Verf.

Verf. 19. Καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον] Compara ad hoc comma ex Reformatis *Hermannum Witsium* in Miscellaneis Sacris lib. I. cap. 11. §. 4-10. & ex nostratibus M. *Christophorum Wolle* de Parenthesi Sacra pag. 49-60. Vocem βεβαιότερον plerique Interpretes per enallagen graduum vertunt *firmissimum* cum *Beza*, alii *firmum*, ut *Syrus* & B. *Lutherus* noster; alii comparativum retinent cum *Erasmio Schmidio*, inter quos est *Thomas Smithus* pag. 224. & *Wollius* de genuina Comparativorum ac Superlativorum Sacrae Scripturae explanatione, quæ Examini regularum Hermeneuticarum August. Calmeti subiecta est, p. 146. sqq. quamvis idem in illa de Parenthesi commentatione pag. 53. pro superlativo pugnet. Scilicet utraque sententia præfidiis suis non destituitur. Pro comparativo ita disferit *Smithus* pag. 224. *Licet gloria & majestas Christi ita nobis Apostolis apparuerit clarissimis hisce cælestibus indiciis firmata; tamen ad vaticinia de Christo, longe antequam nasceretur, quæ hisce apparitionibus firmiora sunt, saltem respectu vestri, qui sacra hæc oracula, Deo inspirante edita, colitis & inconcussa fide amplectimini, provocamus. Inde firmamentum fidei nostræ in Christum, uti in verum Messiam, petimus: ab eorum auctoritate, cui nemo ex vobis citra crimen pervicaciæ possit refragari & obsistere, totipendemus. Respectu illorum, ad quos scribit Apostolus, sermo propheticus firmior est, quia de auctoritate Prophetarum nulla lis apud eos ordiatur. Vocem vero illam cælestem, solis tribus auditam, tanquam fictam calumniari & rejicere poterant homines immodesti & perversæ mentis, cum Prophetarum fidem in dubium vocare nunquam ausuri essent.* Mihi quidem illi placent, qui *firmum*, vel *firmissimum* sermonem Prophetarum, h. e. Scriptorum Veteris Testamenti dici h. l. arbitrantur, sine habito ad vocem illam divinam respectu. Apostolus, enim in eo est, ut præfidia præconii Apostolici de Christo, tanquam Domino nostro, enarret. Illa vero tria sunt. Primum hoc est, quod μεγαλειότητα Christi viderint; alterum, quod testimonium ex cælo divinum audiverint; tertium, quod vaticinia de eodem Prophetica, tanquam omni exceptione majora & firmissima legerint. Cumulare Apostolum argumenta ejusdem generis ex eo patet, quod scribit, καὶ ἔχομεν, i. e. habemus præterea. Quod si ultimum hoc in respectu ad vocem Dei auditam firmitus dicere voluisset, scripturus, credo, erat: ἔχομεν δέ. Scilicet Apostolus non hæc adfert, ut illi, ad quos scribebat, intelligerent, quibus præfidiis ipsi inniti deberent, sed enarrat, quibus argumentis Apostoli ipsi de veritate præconii sui sint convicti. Ita vero vox divina e cælo audita eandem omnino fidem apud ipsos habebat, quam vaticinia Prophetarum. De se autem & reliquis Apostolis loqui hæc Apostolum, ex eo etiam apparet, quod sub finem hujus commatis sermonem convertit ad eos, ad quos scribebat: ὅ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, i. e. cui (sermoni Prophetico) & vos recte attenditis. Confer, quæ pro hac sententia disputantur ab Anonymo Anglo in *Remarks on some books* pag. 52. seq. Minime omnium probandus est *Michaël Mauduit*

in dissertatione singulari, quæ Tomo II. Analyseos epistolarum Apostolicarum, pag. 690. seqq. legitur, sermonem propheticum *firmiorem* dici contendens, respectu *μύθων σεσοφισμένων* v. 16. Neque enim credibile est, Apostolum speciosas ejusmodi ineptias cum oraculis Prophetiis etiam hoc modo comparare voluisse. Ceterum ex h. l. B. *Albertus Feldenius* Propheti- cum studium nostris etiam temporibus gnaviter urgendum esse, contendit in Decade I. Observationum Sacrarum ex Patribus Apostolicis, Observat. X. *Is. Newtonus* προφητικὸν λόγον de Apocalypsi Joannea, tanquam libro Prophetico nove accipit, de quo infra in Prolegomen. ad Apocalypsin dicemus.

ὃ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες] i. e. cui merito, recte, *præclare animi advertitis*, ut recte interpretatur Cl. *Elsnerus* pag. 414. adducto loco simili ex *Actor.* X. 33. & externorum nonnullis. Memini, *Libanium* in epistolis suis sæpe eadem phrasi uti.

ὡς λύχνοι φαίνοντι] Alludi heic ad lucernas sacras, nocturno tempore accendi solitas, & usque ad luciferi ortum ardentes, quibus Judæi in primis attendere solebant, suspicatur B. *Dassovius* Disputat. I. de Emphasi Sacrarum vocum pag. 31. seqq. Ad lychnuchum, sive candelabrum illud aureum, quod sanctum tabernaculi templique spatium illuminavit, speciatim respici contendit *Joannes Gotthofredus Lakemacherus*, Vir doctissimus, Parte II. Observationum Philologicarum, Observat. VI. pag. 166. seqq. Per λύχνοι itaque non lucernam aliquam vulgarem, sed candelabrum templi, per *αὐχμηρὸν τόπον* vero non locum obscurum quemvis, sed sacrum templum intelligit. Lege in eandem sententiam *Petrum Zornium* ad Hecataei Abderitæ Eclogas pag. 141. seqq. Mihi quidem simplicius & convenientius λύχνος de lucerna quavis, locus vero obscurus de re caliginosa intelligi videtur. Verbum enim Dei cum lucerna, viam præmonstrante, passim comparatur; v. c. *Psal.* CXVIII. 105. λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ ὡς ταῖς τρεβοῖς μου. Confer *Proverb.* VI. 23. Quod si Apostolus ad candelabrum sacrum respexisset, *λυχνίαν*, puto, dixisset. Illud enim *λυχνία* perpetuo appellatur a τοῖς LXX. quemadmodum candelæ, illi impositæ, vocantur *λύχνοι*. Vide *Exod.* XXV. 37. XXXV. 13. XXXVII. v. 26. &c.

ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ] *Henricus Stephanus* legi mavult *ἀμαυρῷ* sine ullius codicis exemplo.

ἕως ἧς ἡμέρα διαυγάσῃ καὶ φωσφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν] Cl. *Lakemacherus* loc. cit. pag. 183. hæc ex Codice Talmud. *Tamid.* cap. III. § 3. ubi quovis mane ante Solis ortum in locum quendam templi edirum ascendisse aliquis, & aurora observata *ברקא*, *illucescit*, exclamasse traditur, illustrans, hunc sensum elicit: *Simili modo Prophetarum vaticinia lucebant, do-*
nes

nec Sol oriretur, h. e. vim quandam insignem in eorum, qui de Christi rebus dubitarent, animis exferebant, aut exferere saltem poterant, donec fulgentior Evangelii lux omni ignorantiae, erroris aut dubitationis nocti finem imponeret. Alio modo rem instituit Cl. Wolle de Parenthesi Sacra pag. 57. Ex dictis, inquit, elucet, verbum Mosaicum, typicas describens umbras, cum obscuro loco; verbum autem Propheticum cum lucerna; verbum denique Apostolicum cum clarissima diei comparari luce, particulamque eius non aliter ac comparative accipiendam esse. Mihi quidem ita videtur. Apostolus commendat studium & scrutinium sermonis Prophetici, quoad ille ad Christum ducit 1 Pet. I. 10. Hic sermo comparatur cum lucerna in obscuro loco lucente. Obscurior locus in apodosis sunt αἱ καρδιαί, sive corda hominum. Hæc demum recte illustrantur, ubi Christus plenissime agnoscitur. Hic est ἡμέρα διανυκτέσαι & Φωσφόρος ἀνατέλλων. Ita Christus appellatur Φῶς ἀληθινόν, ὁ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον. Joh. I. 9. Hic est, ὁ ἀστὴρ ὁ ἀληθινὸς καὶ ὀρθρινός, Apocalyps. XXII. 15. hic ἐπιφάνει, Ephes. V. 15. Id itaque Apostolus vult, ut credentes Propheticum illum sermonem magis magisque scrutentur, quo ad pleniorē Christi, tanquam φωτὸς ἀληθινὸς cognitionem perveniant. Hanc supra urferat cap. I. 8. ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπάρχοντα καὶ πλεονάζοντα ἐκ ἀργῆς ἐδὲ ἀκέραιας ὑμᾶς καθίστησιν εἰς τὴν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ ἐπίγνωσιν. Confer in eandem sententiam Elsnerum pag. 414. Non video heic ullum vestigium comparationis verbi Mosaici, in typicis umbris occupati, cum sermone Prophetico, nec Prophetici cum Apostolico; sed Propheticum verbum simpliciter commendatur, tanquam quo & Apostoli ipsi usi sint, quod ex orationibus eorum, ad convertendos habitis, patet, & ipsi credentes uti perpetuo debeant. Ex his apparet, fieri vix posse, ut verba illa ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν referamus ad phrasin antecedentem, ἣ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, quod fieri vult idem Wollius loc. cit. pag. 55. ita, ut tota illa sententia, ὡς λύχνῳ φαίνοντι — ἀνατείλῃ per parentheseos notanda reliquis separentur. Frequens in N. F. phrasis est προσέχειν τινί, v. c. προσέχειν μύθοις, 1 Timoth. I. 4. & Tit. I. 14, προσέχειν τῇ ἀναγνώσει, 1 Timoth. IV. 13. προσέχειν τοῖς ἀκροῦσι, Hebr. II. 1. Nunquam vero, quoad memini, legem illam, προσέχειν ἐν τῇ καρδίᾳ. Neque juvat virum doctum, quod ad προσέχειν intelligenda sit vox νῆς, ut per eam intellectus indicetur, καρδιαί vero ad voluntatem referantur. Vt enim hoc admittamus, saltem unum huiusmodi locutionis & structuræ exemplum erat adferendum. Id vero non invenitur Actor. XVI. 14. ἥς ὁ Κύριος διήνοιξε τὴν καρδίαν, προσέχειν τοῖς λαλῶμένοις ὑπὸ τῷ Παύλῳ. Imo vero locus ille potius evincit, καρδίαν in notatione voluntatis ad προσέχειν non pertinere, sed illam quidem, nempe voluntatem, seu desiderium, præviam esse debere attentioni, si quis προσέχειν velit τὸν νῆν, h. e. intellectum adhibere ad percipiendae ea, quæ proponantur. Vt vero insolens phrasis est, προσέχειν τὸν νῆν ἐν ταῖς καρδίαις, ita nihil obstat, quo minus ἀνατέλλειν conjungatur cum ἐν ταῖς καρδίαις. Simili phrasi utuntur

tur οἱ LXX. *Jes.* LVIII. 10. τότε ἀνατελεῖ ἐν τῷ σκότει τὸ φῶς σ8, & *Psal.* XCVI. 12. φῶς ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ, καὶ τοῖς ἔθνεσι, & *Malach.* IV. 2. καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοβεμένοις τὸ ὄνομα. Præterea ipsa comparatio, qua Apostolus heic utitur, requirit, ut existimemus, phosphorum dici oriri in cordibus. Ante enim sermonem Propheticum comparaverat cum lucerna in loco obscuro lucente. Huic loco obscuro jam opponitur cor a Christo tanquam phosphoro illustratum, quod scilicet antea loco caliginoso simile fuerat.

Verf. 20. Τὸτο πρῶτον γνώσκοντες, ὅτι] Causam his verbis reddi, cur recte agant, qui attendant literis Propheticis, quod eæ sint divinæ originis, observat *Raphelius*, adducto simili *Polybii* loco pag. 300. Eandem phrasin habes infra III. 3.

ὅτι πάντα προφητεία γραφῆς ἰδίας ἐπιλύσεως ἐ γίνεται] προφητεία γραφῆς est προφητικὸς λόγος, de quo v. 19. qui heic a scriptione appellatur, eo quod non solum voce promulgatus, sed & in literas relatus est. Πᾶσα ——— ἐ idem est, quod nulla, ut *Matth.* XXIV. 22. & *Luc.* I. 37. sine hebraismo, quem amolitus est externorum auctoritate *Georgius* in Vindiciis Novi Testamenti pag. 316.

Phrasis ἰδίας ἐπιλύσεως ἐ γίνεται crucem fixit Interpretibus, de vero ejus h. l. sensu sollicitis. Vide singularem de ea *Henrici Pontani* disputationem, Franequeræ 1700. habitam. Alii vocem ἐπιλύσεως cum alia permittandam censuerunt, alii aliam atque aliam eidem notionem tribuerunt. Ex prioribus sunt, qui legere malint ἐπηλύσεως cum *Grotio*, vel ἐπελεύσεως cum *Heinsio*, eo sensu, ut idem sit, quod *impetu*, seu *instinctu*: non est res proprii impetus. Idem ante *Grotium* statuit *Calvinus*, eamque emendationem admitti posse censet *Alexander Morus* in Causa Dei pag. 28. & in præfatione ad Notas in *Jes.* LIII. quamvis utrinque etiam receptæ lectionis expositionem, de qua deinceps, adferat. *Curcellæo* eadem lectio cum sequenti commate magis convenire videtur. Ex nostratibus *Cl. Lakemacherus* loc. cit. pag. 184. nonnulla pro eadem ornanda adfert, quod scilicet error a librario figuras literarum H & I haud adeo dissimiles, pronuntiatione etiam ad se invicem accedentes permutante, committi facile potuerit. Cum vero ἐπίλυσις non inusitata Græcis vox sit, mendi suspicionem cessare posse idem existimat. Atque ita recte arbitratur. *Ant. Borremansius* similiter in Dialogo de Poëtis & Prophetis pag. 109. mutationem hanc iridem averfat, nec minus *Millius* ad loc. Nempe codices omnes, si unum exceperis, qui διαλύσεως habet, in hac lectione conspirant. Confer, quæ contra eandem dixit *J. C. Dietericus* in Antiquitatibus Biblicis Novi Testamenti Tom. I. pag. 315. & *Joannes Camero* in Prælect. de Ecclesia pag. 308. Opp. *Hi*, inquit ille, se tumentur auctoritate *Hesychii*, qui ἐπηλύσειν interpretatur ἐπώδην, incan.

incantationem. In quo, ita pergit, id primum reprehendendum videtur, quod Hefychius non ἐπῆλυσιν, sed ἐπηλυσίαν sic interpretatur. Sed hoc fortasse videbitur levius; at illud multo gravissimum est, quod ἐπηλυσία Hefychio non est afflatus, sed efficacia, quæ verba incantatorum sequitur, nam ἐπωδὴν esse ἐπηλυσίαν dixit. Denique non est credibile, ἐπηλυσέως h. l. legendum esse, siquidem a Magis infamata fuit ea vox. Nam cæteroquin verum est, illud Scripturæ, irruit in me Spiritus Domini, posse fortasse exponi, ἐπῆλθεν ἐπ' ἐμὲ, vel, ἐμοί, præsertim cum, quæ nobis suggeruntur tacite nullius hominis opera, de iis soleamus dicere Latine, venisse nobis in mentem; hæc est ἐπῆλυσis quædam, Græci vero in hoc genere, ἐπῆλθέ μοι, dicunt. Sed quoniam nulla ἐπηλύσεως mentio fit in Scriptura, & in nullis neque vetustis, neque item recentioribus codicibus vocabuli mentio fit, exstat vero constanter ἐπιλύσεως vocabulum, profecto illud retinendum est.

Atque hæc quidem ad vindicandam ἐπιλύσεως vocem sufficiant. Jam de sensu ejus dispiciendum est, quem alii alium faciunt, prout vocem ipsam vel ad Prophetas, qui scripserunt, vel ad Scripturam Propheticam, vel ad homines, ea utentes, referendam censuerunt. Tres itaque Interpretum quasi classes constituimus.

Prima eorum est, qui ad Prophetas referunt. Hi ἐπίλυσιν idem purant esse, quod motum vel impulsum, quo Propheta aliquis adductus fuit, ut linguam solveret, & manum ad scribendum admoveret, quique a Petro non αὐτόματος sed θεόπνευστος fuisse dicatur. Hæc est sententia Jacobi Cappelii in Observationibus ad h. l. & Joannis Cameronis loco cit. qui tamen voce hac ad alia atque alia alludi incertus existimat, tandemque copiosius allata his verbis mentem exprimit: Hæc igitur est Petri mens: Prophetæ non a se, sed a Deo missi cucurrerunt, nec Scriptura Prophetica inde est profecta, quod quis voluntatis suæ fuerit interpret, quod non cucurrerit, quod os suum ipse solverit, &c. In easdem partes concessit Antonius Borremansius in Dialogo literat. de Poëtis & Prophetis pag. 209. quando idias ἐπιλύσεως vertit propriæ missionis, cum is ἐπιλύειν dicatur, qui solutos à carceribus in stadium aut circum mittit; sicut & alibi legatur: ἔτρεχον, ἐγὼ δὲ ἔκ ἐπέλυσον. Hunc locum ostendi sibi voluerat Philippus Limborchius, quod constet ex ejusdem Borremansii Vesperis Gorinchemensibus pag. 113. ubi tamen nihil aliud responderet, quam, quovis pignore se certare, in Jeremia Prophetâ inveniri. Excipit vero Limborchius pag. 116. frustra & ibi & alibi quæri, & Cameronem quidem ad Jerem. XXIII. 21. & Ezech. XIII. 6. 7. provocasse, ubi dicatur: cucurrerunt & non misi eos; at id sibi non voluisse, quod hæc ab Interpretibus ita Græce sint expressa, sed ex suo ingenio ita reddi posse, monuisse his verbis: Græce dicas: ἔτρεχον, καὶ ἐγὼ αὐτὰς ἔκ ἐπέλυσα. Atque hæc recte dixit Limborchius: neque dubito, etiam Alexandrum Morum, Camerone obiter inspecto, eo adductum esse, ut in præ-

fatione ad Notas in cap. LII. & LIII. *Jesaja* pag. 2. scriberet, phrasin hanc 2 Regg. XIII. legi. Cum vero ibi nihil hujusmodi exstet, crediderim pro *Regum* libro illum *Ezechielis* XIII. caput citare voluisse. Alia itaque ratione hanc interpretationem nuper ornare instituit *Joannes Gothofredus Lakemacherus*, vir erudite doctus, in *Observationibus Philologicis Parte II.* pag. 185. seqq. Is nempe ἐπίλυσις ex verbo ἐπέρχομαι, vel antiquo ἐπελεύθω, potius quam ex ἐπιλύω, solvo, interpretor, derivandum censet. Ita ait ἐπέρχεσθαι esse advenire, accedere, in mentem venire, ut in *Aristidis* illo: ἐπέρχεται μοι ἀποφάνειν, vel ἐλθεῖν ἐπὶ νῦν apud *Arrianum* pag. 2. de expedit. *Alexandr.* quemadmodum & *Spiritus S.* ἐπέρχεσθαι dicatur *Luc. I. 35.* Hinc tandem conficit, Petrum h. l. negare, propheticam esse accessus proprii, aut talem, quæ virtute quadam mentis humanæ propria & naturali proveniat, & ad hominem quasi accedat. Quo ipso putat refelli opinionem magistrorum quorundam Judaicorum, qui vaticinia edendi facultatem excitari vel juvari saltem existimabant naturali quadam mentis dispositione, studioque & fortunæ muneribus, id quod locis quibusdam allatis probat. Hæc ut erudite disputari, non nego; ita vereor, ut vox ἐπίλυσις unquam a verbo ἐπέρχομαι vel ἐπελεύθω derivari, atque adeo eadem significatione, qua verbum illud valet, indui possit. Quam pro ἐλευσις, ἐπέλευσις, ἐξέλευσις, εἰσέλευσις, προσέλευσις, voces Græcis usitatæ, ad verbum ἐλεύθω accedunt, & ab illo recte repetuntur, tam prope ἐπίλυσις ad verbum ἐπιλύω accedit, atque inde recte derivatur. Quemadmodum vero ἐπιλύω nunquam idem est, quod ἐπέρχομαι, ita, si vocem ἐπίλυσις tuearis, accessus notione accipi non potest. Idem tamen *Erasmus* olim quoque statuisse, ex hac ejus annotatione patet: *Græca vox (ἐπίλυσις) dicta est a solvendo, quod convenit rebus intricatis; vel ab adeundo, quod magis congruit his, quæ sequuntur.* In universum autem illi virorum doctorum interpretationi per missionem, adventum, impetum, id obstat, quod v. 21. phrasin ἡνέχθη προφητεία, *perla-za est prophetia*, id dicit, quod h. l. illi dici volunt. Aliud vero v. 21, dici quam v. 20. ex eo patet, quod v. 21. argumentum adfertur, cui antecedens assertio sit superstructa. Quod alii ἐπιλύειν de emissionem cursorum ex carceribus olim adhibitum dicunt, id nondum esse probatum, contra *Hammondum*, idem adferentem, *Joannes Clericus* in *Annotationibus* ad illum suis ostendit, qui tamen non magis recte ἐπίλυσις de solutione oris accipit: id enim λύεσθαι non ἐπιλύεσθαι dici, recte monuit *Lambertus Bos* in *Exercitatu*. pag. 283.

Idem *Bosius*, ad Prophetas quoque ἐπίλυσις hanc pertinere censens, id h. l. dici arbitratur, quod Prophetæ in vaticiniis suis, non suam mentem aut propriam voluntatem, sed mentem Dei, voluntatemque divinam, tanquam nuntii Dei, populo sint interpretati. Quo ipso, ut recte existimat, ἐπίλυσις de interpretatione, explicatione & solutione ex usu veterum accipi

accipi debere; ita non satis ostendit, ad Prophetas ipsos hanc ἐπιλυσιν esse referendam.

Alii, qui classem secundam constituunt, non ad *Prophetas*, sed ad *Scripturam Propheticam* ἐπιλυσιν hanc pertinere censent, diversa tamen & ipsi via incedentes. Nonnulli enim eorum Petrum existimant id velle, quod *omnis Scripturæ prophetia, omnis promissio, a Prophetis in literas relata, non sit idias ἐπιλύσεως, suæ dissolutionis, sed indissolubilis, immutabilis, quæ nullo modo irrita reddi, aut eventu frustrari possit, nulli mutationi obnoxia, indubitabilis, inviolabilis.* Verba habes *Hermani Hardtii* ex præfat. ad nervosum *B. Lutheri* commentarium in *Scripturam Sacram*, pag. 27. qui hujus sententiæ suæ indicium jam fecerat in *Vindiciis Ephemeridum Generalibus* pag. 17. Adfinis illi est expositio *D. Joachimi Langii* in *Exegesi Latina & Germanica epistolarum Petri.* Sensum enim ait esse, *scripturam non se ipsam dissolvere, ac destruere, sed, etiamsi diversis temporibus, & a diversis viris consignata sit, sibi tamen in omnibus suis partibus firmiter constare, ita, ut ea niti possimus, tanquam fundamento solidissimo.* Nihil contra hæc dicam, cum hac opera perfunctum esse videam *B. Gottlieb Wernsdorsum* in singulari dissertatione *Hardtio* opposita & inscripta: *Nodus in Scirpo* 2 *Pet. I. 20. quæsitus, & ab H. H. non solutus, sed nexus,* Vitemberg. 1729. Confer præterea *Relationes Innoxias Theologicas* an. 1709. pag. 552. & *Casp. Calværii* Apologiam Anti-Hardtianam Sect. III. pag. 175 - 183. quæ ejus *Gloriæ Moysi vindicata* præmissa est. Id unum monebo, mirari me, quod viri illi docti nec unum hactenus vel ex Sacris vel ex profanis Scriptoribus locum attulerint, quo constet, ἐπιλύειν idem esse, quod destruere. Quæ enim hanc in rem promunt loca, ea ad λύειν vel καταλύειν pertinent, Jam vero a significatione vocis simplicis ad compositam argumentari non licet, nisi usus scriptorum accesserit. Ab altera parte verbum ἐπιλύω interpretandi seu explicandi sensu adhibetur *Marc. IV. 34. Χωρίς δὲ παραβολῆς ἐκ ἐλάλει αὐτοῖς κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς μαθηταῖς αὐτῷ ἐπέλυε πάντα.* Ibi per ἐπιλύειν omnino expositio parabolarum intelligenda est, quam *Matth. XIII. 36. discipuli* his verbis poscunt: *Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολήν, i. e. expone nobis parabolam.* Similis locus non minus clarus exstat *Act. XIX. 39. εἰ δέ τι περὶ ἐτέρων ἐπιζητεῖτε, ἐν τῇ ἐννόμῳ ἐκκλησίᾳ ἐπιλυθήσεται, i. e. Beza interprete, si quid autem de rebus aliis requiritis, in legitima concione explicabitur.* Ibi de causarum cognitione sermo est, quæ ut non fine instituto περιεμειμένων examine & inquisitione instituitur, ita, hac facta, rem omnem extricat, explicat & definit. Non video, quicquam contra utrumque locum allatum esse, quod ab hac expositione abducere nos possit. Adde his, quod *Aquila* *Hebr. פתר* *Gen. XL. 8. per ἐπιλύόμενος, & פתרנים per ἐπιλυσιν* expressit, qua voce & *Symmachus* *Hof. III. 4. vocem תרפם* reddidit. Vide *Lexicon Græcum ad Hexapla Origenis* in calce *Concordantiarum Græcarum*

carum Trommii pag. 26. Porro *Genes.* XLI. 12. ubi de interpretatione somnii a Iosepho facta, οἱ LXX. ita: καὶ διηγήσάμεθα αὐτῷ, καὶ συνέκρινεν ἡμῖν, *codices* quidam addunt: τὰ ἐνύπνια ἡμῶν, ἀνδρὶ κατὰ τὸ ἐνύπνιον αὐτῷ ἐπέλυσεν. Quod ad profanos Scriptores attinet, & eos ἐπιλύειν æque ac ἐπίλυσιν de explicatione ac declaratione rei obscuræ v. c. ænigmatis, somnii, oraculi, adhibere, idoneis locis evicit *Lambertus Bos* loc. cit. Quamdiu itaque clara & idonea ex Scriptoribus loca non adferuntur, quibus *destructionis* vel *dissolutionis* notio verbo ἐπιλύειν & voci ἐπίλυσις vindicetur; tamdiu utique in altera illa, testibus suis munita, secure acquiescimus.

Jacobus Gussenius, de Scripturæ interpretatione sermonem esse censens, vocem ἰδίας ita accipit, ut prophetia habere dicatur expositionem, quæ non ipsam solam illustret, sed communem litem inferat in alias aliquas, ita ut explicatione sui mutuam sibi solutionem faneventur. Vide ejus commentarios Linguae Hebr. pag. 702. Hæc vero longius petita, nec scopo Apostoli respondere videntur, ac præterea id præstruunt, quod de una aliqua prophetia seorsim sumta loquatur Apostolus, qui rectius de scriptis Prophetarum collectivè sumtis, qualia nunc habemus, loqui existimatur, quo sensu Paulus 2 *Timoth.* III. 16. πᾶσα γραφὴ θεόπνευτος.

Denique *Samuel Werenfelsius* in Sylloge Dissertationum Theologicarum, Basileæ 1709. 8vo editarum, pag. 428. verba Petri ita accipit, ac si scripsisset: προφητεία ἢ ἔχει τὴν ἐαυτῆς ἐπίλυσιν, vel, ἢ ἐπιλύει ἑαυτὴν, i. e. non est talis solutionis, quam suppeditat & subministrat (plene videlicet & perfecte) prophetia ipsa. Vel, ut pag. 22. ait, Mens Petri est: Oracula V. T. de Messia esse quidem insigne lumen, quondam fidelibus datum, sed lumen, non tamen & tenebras e loco, in quo splendet, non penitus dispellens; quale est, cum dies illucescit, & lucifer oritur. A solis Prophetarum oraculis non majus lumen oriri, nec latius illud spargi, quam a lumine lucernæ alicujus, noctu accensæ. Expositionem hanc seriei sermonis satis accommodatam putat *Joannes Clericus* Tomo XXI. Bibliothecæ Selectæ pag. 433. sed majorem veri speciem habituram, si scriptum fuisset: ἰδίας αὐτῆς ἐπίλύσεως ἢ γίνεται. Ex instituto vero contra eam disputat *Marckius* in Fasciculo Dissertationum Philologico-Exegeticarum pag. 771. seqq. quem legi velim. Amplexus tamen eam est *Adrianus a Cattenburgh*, Professor Theologus inter Arminianos Amstelodam. in Spicilegio Theologiæ Christianæ Phil. Limborchii pag. 70. Spiritus Propheticus, inquit, non fuit in potestate Prophetarum, verum ipsi Prophetæ fuerunt in potestate Spiritus. Adeo, ut Prophetæ non tantum vel tam multa toties, vel iis momentis, & (quod probe notandum) tam clare potuerint vaticinari, quoties, quantum, & quomodo ipsi, aut illi, ad quos verba fecerint, desiderarunt, sed contentos eos esse oportuit eo modo, & ea mensura revelationis, qua Spiritus S. illis & per illos aliis impertiri dignabatur. Res scilicet huc redit,

dit, Scripturam Prophetica[m] obscuram esse, atque adeo luce, aliunde ex scriptis N. T. illata, indigere. Idem jam ante in mentem venisse video *Kuatchbullo* in *Animadversion.* ad h. l. Verit enim: *omnis prophetia Scripturæ non fit propria interpretatione vel solutione.* *Prophetiæ enim*, ita pergit, *plerumque habent sensum typicum, mysticum & analogicum.* — Itaque *videntes γεὰφην non vident ἐπίλυσιν, nisi in quorum cordibus illuxit dies Evangelii.* Ab hac expositione non alienum se profitetur *Borremanus* pag. 110. *Dialogi citati.*

Tertia interpretum classis ea est, quæ, Scripturam Prophetica[m] *ἰδίας ἐπίλυσως* non esse, dici putat respectu hominum, qui eam legunt & explicare conantur; hoc sensu, ut moneat Apostolus, cavendum esse, ne quis pro arbitrio suo, ingenique solertia interpretationem ejus suscipiat. Ita Petri verba accipiunt nostrates tantum non omnes; ex Reformatis autem plerique, quibus ex Arminianis quoque suffragatur *Limborchius* in *Theologia Christiana* lib. I. cap. II. §. 8. seq. Eandem nuper etiam adstruxit *Marckius* loc. cit. pag. 765. seqq. in qua & ego acquiesco. Præsidia enim invenit tum in phrasī ipsā, tum in nexu sermonis. *Επίλυσιν* enim ex usu Scriptorum *explicationem* inferre ostendimus, *ἰδία* vero ea est, quæ cuique arrideat. Ita *ἰδίας* *vñs propria sententia* dicitur Paulo *Rom. XIV. 5.* quam non quidem dissuadet, sed cum hoc temperamento, ut *ἐκαστος πληροφροῦται.* *Ἰδιογνώμονες* Græcis dicuntur, qui pertinaciter placita sua atque adeo vitiose tuentur. *Ἰδία* itaque *ἐπίλυσιν* est, quæ a *θελήματι ἀνθρώπου*, de quo v. 21., proficiscitur. Huic *φράσεως* proprietati accedit nexus sermonis. Apostolus ad legendam Scripturam Prophetica[m] erat exhortatus. Quid magis in promptu erat, quam ut monitum de ea recte intelligenda adjungeret, atque adeo ab *ἰδιερμηνείᾳ* cavere sibi juberet? Huc spectat illud: *τὸ το πρῶτον γινώσκοντες*, i. e. *hoc imprimis exploratum & perspectum habentes.* Idem evincit ratio v. 21. allata, quod non ex arbitrio hominis profecta sit Scriptura Prophetica, sed Spiritus S. nutu & consilio. Ex hoc enim consequitur, nec lectorem Scripturæ impetu quasi quodam naturali in eam vel legendam, vel interpretandam ferri debere, sed ita potius, ut Spiritus S. ope nixus in hoc negotio versetur.

Subjicere denique his liceat insignem locum, quem ex R. *Elia*, *Karæi*, libro *אדרת אליהו* suppeditavit *Jacobus Triglandius* in dissertatione de Secta *Karæorum*, quam cum mea *Karæorum Notitia* recudi curavi, pag. 285. allatum, & ad interpretationem Scripturæ recte instituendam pertinentem. *Summa*, inquit, *rei est, quod omnis expositio, cujus veritas eruitur ope ratiocinii, ex uno aliud inferentis, si cum dictis Prophetiæ conspirat, de ea dicemus: nostrum scrutinium est verum scrutinium; quoniam ejus conclusio consentit veritati.* *Suntque velut duæ lampades in duabus manibus nostris, lucerna legis nostræ, & lucerna intellectus nostri.* At vero, si forte is (*Prophetiæ dictis*)

dictis) non consentiat, tunc dicendum est, quod ad fundum & finem hujus examinis penetrare non queamus humana sagacitate; & (fide) accipiemus, quod dictat Prophetia. Etenim, si possibile fuisset humano intellectui, omnia, quæ intelligi debent, secundum omnes vias suas & propositiones, notitia complecti; Prophetia non fuisset opus. Verum jam data est Prophetia, ut suppleat intelligendorum notitiam, hac parte, quæ per lumen intellectus ea attingere nequimus. Locum hunc ideo adduxi, quod in eo phrasæ occurrunt, Petrinis similes, quandoquidem scripta Veteris Testamenti נבואה Prophetiæ appellantur, eademque cum lumine conferuntur. Recte præterea Elias ille ratiocinium non longius vult extendi, quam Scriptura ipsa id patiat, ut, si hæc adveniret, illud rei indagandæ non sufficere profiteamur.

Verf. 21. Ου γὰρ θαλήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτε προφητεία κ. τ. λ.] Hoc comma una cum antecedenti exposuerunt *Balthasar Bebelius* disputat. de Hermeneutica vera & falsa, Argentorati 1676. & *D. Fridericus Ernestus Meis*, Schleusingæ 1705. Confer *Speneri* Responsa Theolog. German. Tomo IV. pag. 44.

ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν] Vide *Stephanum le Moyne* ad Varia Sacra pag. 94. Quomodo Scriptores Sacri Θεοπνευστίας fuerint convicti, ad h. l. ostenditur in *Berlinischen Hebopfer* Tomo II. pag. 357. seqq.

CAPVT II.

Verf. 1. Εγένοντο δὲ καὶ ψευδοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ κ. τ. λ.] Ad hoc comma lege ex nostratibus *B. Joannis Hülsemanni* dissertat. de pretiosa redemptione Jesu Christi, Salvatoris, Witteb. 1639. & *D. Georg. Frider. Schräeri* de reprobo Jesu Christi morte redempto, ibid. 1711. nec minus *D. Joannes Balthasaris Bernholdi* illam de characteribus Pseudo-Prophetarum in *B. Luthero* minime obviis, Altorf. 1731. Ex Reformatis extant *D. Joannis Christiani Kirchmeieri* disputationes duæ de falsis doctoribus Dominum, ipsorum emtorem, negantibus, Marpurgi 1733. quarum summam habes in *Miscellaneis Duisburgens.* Tom. II. pag. 157. seqq.

ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι] Ad Gnosticos heic respici, impuras doctrinas tum temporis spargentes, & partim vitæ licentiam, partim contemtionem Magistratus a Christianis non alienam esse statuentes, *Campeg. Virringa* contendit, de quo in Prolegomenis diximus.

οἵτινες παρεισάξουσιν αἰρέσεις ἀπωλείας] Vide *J. C. Dieterici* Antiquitates Biblicas Novi Testamenti Tomo I. pag. 58. qui tamen hebraïsmum

in hac phrasi agnoscit, quem amolitus est *Georgius* in Vindiciis Novi Test. pag. 214. Verbum *παρεισάγειν* frequens esse *Polybio*, ostendit *Raphelius* in Annotatt. Polybianis pag. 704.

καὶ τὸν ἀγορεύσαντα αὐτὰς δεσπότην] Contra Reformatos doctores, incredulos etiam a Christo redemptos esse inficientes, hunc locum efficaciter urserunt nostrates, quam in rem lege laudatam D. *Schraëri* disputationem. Confer etiam Rev. *Coleri* Bibliothecam Theolog. Selectam, germanice editam, Tom. III. pag. 454. ubi ostendit, quam parum se heic expediat *Steph. Vitus* in Vindiciis Apologiæ Synodi Dordracenæ pag. 471. Nec felicius res cessit *Constant. Lempereur*, qui τὸν ἀγορεύσαντα exponit, qui redemisset eos, scilicet, si fidem habuissent, ad normam Hebrææ locutionis, quæ subjunctivum modum ignorat, exemplique loco esse vult Psalm. CXXIV. 4. *יְיָ שָׁפְטֵנוּ* tum aquæ nos inundassent; vel τὸ αὐτὰς non referendum putat ad eos, qui pereunt, sed illos, quibuscum vixerint, quod pateat ex sequente εαυτοῖς cum priore loco non sit εαυτὰς sed αὐτὰς i. e. quibuscum versabantur. Recte vero contra hæc *Erasmus Vindingius* in σκέφει φιλολογικῇ ἀμφισβητησίμων τιῶν Ἑλληνικῶν, Hafn. 1648. edita §. 13. observat, crudum hoc glossema confutari ex Rom. XIV. 15. & 1 Cor. VIII. 11. & Psalmi locum inconvenienter huc adferri, quod sensus illic modum subjunctivum requirat, & præterea *יְיָ* illius vim inferat; heic vero nihil tale sit, nec particula ejusmodi exstet, quæ apud Græcos indicativo alias jungi solet, ut subjunctivi vim & significationem illi adferat. Ita apud *Demosthenem* πρὸς Αφροδον ἐτι δὲ τὸ πρᾶγμα ὃν ἐξελέγξαμ ζητῶν, ἐξήτησεν ὃν με τὸν παῖδα τὸν γεάφοντα τὰς μαρτυρίας. Conf. Matth. XXIV. 22. & 1 Cor. II. 8. Neque solidior est expositio vocis αὐτὰς, cum nulla vox præcedat, ad quam referri possit. Addidero his, quod Apostolus in hoc capite aliquoties participio aoristi primi in consueto significatu utatur, v. c. v. 4. ταρταρώσας, v. 5. ἐπάξας, & v. 6. præterito τεθεικώς. *J. C. Kirchmeierus* disputat citata pag. 42. phrasin ἀγορεύσαντα αὐτὰς ita refert ad objectum, ut significetur, non quidem, quid beneficii apostatæ ab eo acceperint, sed quid de eo negent, sensusque sit, eos negare Dominum, qui eos emerit, h. e. quod eos emerit, atque adeo inficiari, Redemptoris gloriam Christo esse tribuendam, & Redemptionis beneficium, ejusque five necessitatem five plenitudinem, five efficaciam e medio tollere. Idem in calce disputationis existimat, ab Apostolo, de futuris temporibus loquente, in Ecclesiam Anti-Christianam nostri temporis hæc dicta esse. Non sunt mihi ad manus illæ viri docti disputationes, atque adeo ignota interpretationis hujus præsidia, sine quibus expensis nihil tuto dixerim.

Verf. 2. Καὶ πολλοὶ ἐξαπολεθῆσθαι αὐτῶν ταῖς ἀπωλείαις] Multi *Codices* pro ἀπωλείαις legunt ἀσθενείαις, quam vocem etiam *Vulgatus*, *Syrus*, *Arabs* & *Æthiops* exprimunt, quemadmodum eandem repræsentant editiones *Compluten-*

plutensis, Colimæi, Stephani, & recentissima Bengelii. Eandem lectionem cum Grotio ex nostratibus probat Calovius, tanquam probatoribus codicibus receptam, & loco parallelo Judæ v. 4. atque infra v. 18. convenientem. Eadem est Thomæ Smithi in Commentario pag. 237. & Vener. C. M. Pfaffii sententia in Dissertat. de Variantibus Lectionibus Novi Testamenti pag. 212. Contra ea Millius nostram illam tuetur. *Quæ lectio, inquit, Estio longe probabilior videtur.* Non enim proprie, inquit, nec usitate quis dicitur sequi alterius perditionem. Imo vero illa ipsa de causa mutatam suspicor lectionem, quam sequimur, in ἀσελγείας. Dabant novam hanc lectionem in margine, & quidem ex capitis hujus v. 18. seu potius 2 Pet. II. 2. aliqui, quibus haud intelletum, ἀπωλείας h. l. idem esse, quod αἰρέσεις τῆς ἀπωλείας. Huic Millii iudicio non invitatus nec præceps subscripserim. Apostolo enim h. l. de αἰρέσεσι, seu erroribus sermo est, quibus statim opponitur ὁδὸς τῆς ἀληθείας. In sequentibus vero v. 13. ad castigandos pravae mores proficiscitur, inter quos etiam τὰς ἀσελγείας v. 18. numerat. Itaque per ἀπωλείας h. l. indicantur dogmata ut perdita, ita alios perditionia. Non obest Judæ comma quartum. Cum enim Petrus in hac epistola v. 18. & v. 7. τὰς ἀσελγείας commemoret, ad hos æque, quam ad v. 2. respexisse credi potest. Taceo Apostolum in tribus his prioribus commatibus præter h. l. ter ἀπάλειαν commemorare.

δι' ἧς ἡ ὁδὸς τῆς ἀληθείας βλασφημηθήσεται] Cur religio Christiana ὁδὸς nomine appelleretur, dixi ad Actor. IX. 2. & alibi. Τῇ ὁδῷ ἀληθείας opposita est ψευδὴς ὁδὸς, quam Herodotus libro I. pag. 55. appellat. Vide Raphelium pag. 658. Quod ad verbum βλασφημεῖσθαι attinet, apud externos in hoc quidem significatu non admodum obvium, substantivum ejus simili notione a Polybio XI. 4. p. 872. adhibitum esse monuit G. G. Kirchmaierus in Parallelismo dictionis Novi Fæderis, & Polybii pag. 59. Ille enim πόλεμον dicit πολλῆς ἀδοξίας πλήρη καὶ βλασφημίας, multæ turpitudinis & infamiae plenum. Confer Isaacum Casaubonum ad Theophrasti Characteres cap. 19.

Verf. 3. Καὶ ἐν πλεονεξίᾳ πλᾶστοις λόγοις ὑμᾶς ἐμπορεύσονται] Et per avaritiam confectis sermonibus vos negotiabantur. Ita, cum Beza, Erasmus Schmidius. Verbi hujus usum ex Scriptoribus Ecclesiasticis exponit Svoicerus Tomo I. pag. 1101. seq. Activa ejus forma cum accusativo rei, qui heic locum habet, usus est Polybius pag. 1357. καὶ πολλὰ δὴ τινα πρὸς ταύτην τὴν ὑπόθεσιν ἐμπορεύων καὶ μεθοδεύμενος ἐκίνει καὶ παρώξυνε τὰς ὄχλους. Multa item alia in eam sententiam proprii lucri causa jactans, & ad fallendum comminiscens, hominum faciem commovebat atque concitabat. Vide Raphelium. Plinius de Medicis famæ cupidis lib. XXIX. 1. Nec dubium est, omnes istos, famam novitate aliqua aucupantes, animas statim nostras negotiari. De πλᾶστοις illis λόγοις ita Anonymus in codice Coisluniano XXVI. ταῦτα δὲ οἱ κατ' ἐκείνους

ἐκεῖναι τὰς καὶ τὰς Γνωστοί, ἤτοι Νατσανοί, οἱ δὲ αὐτοὶ καὶ Λαμπετιανοὶ καὶ
 Εὐχῆται ἐκλήρωσαν. Attulit hæc Rev. *Albertius* in Append. ad Glossar. Sacr.
 pag. 218.

οἷς τὸ κῆμα ἔκπαλα ἐκ ἀργεῖ] *Quibus damnatio jam olim non otia-*
tur. Vox ἔκπαλα & ἀπόπαλα *Phrynicho* pag. 20. tanquam minus proba,
 cum illa ἐκ παλαιᾷ permutanda videretur: nec dissentit *Salmasius* in *Hellenisti-*
ca pag. 104. Ἐκπαλα tamen a *Plutarcho* Themistocle pag. 127. *Arriano*
 de *Exped. Alex.* lib. I. cap. 9. & aliis, non minus atque ἐκ παλαιᾷ, scilicet
 χρόνῳ, adhiberi evicit diligentissimus *Joannes Alberti* pag. 463. Confer *A.*
Blackwalli *Classicos Sacros* Tomo II. pag. 34. *J. C. Schwarzii*, vir doctis-
 simus, in commentatione de Solæcismis discipulorum Jesu Christi antiquatis
 pag. 69. Ἐκπαλα spernitur in libris sacris. *Eloquentiæ laudem appetens Jo-*
sephus non contempsit Antt. XVI. 8. 4. pag. 808. ἔκπαλα μὲν συνεδέευν αὐτῷ
 προσέκειτο. Idem in nota marginali in exemplum affert particulas Græco-
 rum similes, ἔκτοτε, προπερυσί, κατάντικρυ, quarum auctoritatem se alibi de-
 monstraturum pollicetur.

Verf. 4. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς αἰγγέλων ἀμαρτησάντων ἐκ ἐφείσατο, κ.τ.λ.]
 Apodosis hujus commatis quærenda est v. 9. De argumento ipso lege B. *A-*
dami Rechenbergii disputationem de ταρταρώσει malorum Angelorum, Li-
 psie 1679. recusam in Thesaurο Theolog. Philolog. Novi Testamenti p. 789.
Joannem Seldenum de Diis Syris pag. 205. & *Jacobum Windetum* de Vita fun-
 ctorum statu Sect. XIII. Tom. V. Opusculorum Philolog. a Crenio editorum
 pag. 191. seq. *Windetus* per dæmones illos Titanas Gentilium intelligit,
 ὁμοψήφον nactus *Zachariam Boganum* in epistola ad *Edmundum Dickinsonum*,
 hujus Delphis Phœnicissantibus subjecta. Vide Fasciculum I. Opusc. Philo-
 logic. pag. 223. Ex Patribus de illo Angelorum lapsu & pœna differit *Peta-*
vius in Dogmatibus Theologicis Tom. III. ubi de Angelis lib. III. c. 2. seqq.
 Adde, ut alios taceam, *Gvilielmi Saldeni* singularem exercitationem, quam
 in Otiis ejus Theologicis lib. III. num. VIII. legis, *Labrune* in *Entretiens Hi-*
storiques & Critiques, Parte I. pag. 57. seqq. & *Amelii* Tomum I. der *Erörter-*
ung pag. 97. seq. & pag. 523. Mireris merito, quantopere ingenio abu-
 sus sit *Zach. Webber* ad hæc verba alio, quam quem præ se ferunt, sensu ex
Baltasaris Beckeri sententia induenda. Vide eum in libro belgico: *Oor-*
sprong, Voort-en Ondergang des Satans, p. 192-241.

σεραῖς ζέφει ταρταρώσας] Similem phrasin habes in *Midrasch Ruth*
 in *Sohar* Genes. fol. 4. col. 178. Postquam (filii Dei Genes. VI. 2.) filios
 genuerunt, sumsit eos Deus S. B. & ad montem tenebrarum perduxit, li-
 gavitque eos catenis ferreis, quæ usque ad medium abyssi magnæ pertin-
 gunt. Observavit locum doctissimus *Schatgenius* pag. 1050. Horarum Hebr.
 Adde *Brightii* præfationem ad *Lightfooti* Opera Anglicana, plagula D. fol. 1.
 Cc 3 Lucia-

Lucianus in *Necyomant.* pag. 332. de impiis in tartaro detentis ita: προσήγοντο πολλοί τινες ἐφεξῆς ἀλύσει μακρᾷ δεδεμένοι, ἐλέγοντο δὲ εἶναι μοιχοί, πορνοβοσκοί, καὶ τελευταί, καὶ κόλακες, καὶ συγκοφάνται. Verbum ταρταρώσας ex gentilitate desumfisse Apostolum monet *Dietericus* Tomo II. *Antiquitatum Biblicarum* Novi Testamenti pag. 200. Ex Gentilium itaque scriptis illud expositum vide a *Windeto* loc. citato, *Radulpho Cudwortho* in *Systmate Intellectuali* hujus *Vniverfi* pag. 817. editionis Anglicanæ, (qui per τάρταρον aërem inferiorem caliginosum, seu atmosphæram terræ minus recte intelligit,) *Joanne Clerico* ad *Hesiodi* Theogoniam v. 119. *Lamberto Bos* in *Exercitationibus* pag. 285. *Joanne Alberto Fabricio* ad *Sextum Empiricum* lib. III. cap. 24. *Pyrrhon.* Hypotypof. pag. 180. ubi ait, ὁ δὲ Ζεὺς τὸν Κρόνον κατατάρτρωσε, & *Joanne Henrico a Seelen* in *Bibliotheca Lubecensi* Vol. VII. pag. 465. De voce τάρταρος lege *Clericum* ad *Hesiodum* v. 841. speciatim vero de origine ejus *Windetum* loc. cit. pag. 87. qui a Chald. ܪܪܪ, i.e. *cecidit*, derivat, quam ex Hebr. נָטַר, *custodit*, abjecto נ & duplicata syllaba posteriore repetendam potius censet *Lamb. Bos* in dissertatione de *Etymologia Græca* pag. 42. seq.

παρέδωκεν εἰς κρίσιν τετηρημένους] Hæc ita versio Gallica *Montensis*: pour être tourmentés & tenus comme en reserve, jusqu'au jugement. In hanc versionem *Malletus* animadverterat, quod patrocinari videretur *Calvino*, existimanti malos dæmonas non nisi post extremi judicii diem pœnis subiectum iri. Quam iniqua vero & sinistra hæc sit suspicio, in defensione illius versionis continuata ostenditur pag. 414. seqq. Eadem opera ibidem differitur de eo, quod codices quidam pro τετηρημένους legunt κολαζομένους τηρεῖν. Constat alioquin, veterum Ecclesiæ Doctorem permultos, malos genios cruciatibus infernalibus nondum subiectos esse, existimasse. Eorum testimonia recitat *Petavius* in *Dogmatibus Theologicis* Tom. III. lib. 3. cap. 4. pag. 100. & *Fevardentius* ad *Irenæum* libro V. cap. 26. pag. 441. testatus præterea, se hanc sententiam, quamvis singularem nec a Concilio, nec a veterum ullò damnatam legisse. Eodem fine eorundem Patrum nonnulli diabolos non in infernum præcipites actos esse, sed in aëre versari adfirmarunt, plerique tamen alios in infernis detineri, alios autem orbem obire contendunt. Lege *Petavium* loc. cit. & adde *Gvilielmi Scherlockii Practical Discourse concerning future judgement*, Lond. 1692. 8. edit. pag. 164. qui ibidem diabolos in aëre versari ex *Ephes.* II. 2. contendit, Petri vero ταρταρώσας de dejectione ex ætherea regione in aëream inferiorem, quæ respectu ejus tenebricosa dicatur, exponit. Confer *Acta Eruditorum Lipsiens.* an. 1693. pag. 266. seq. Nuper etiam varia & nove de hoc argumento dixit *Joannes Reynolds* in libro Anglicano: *Enquiries concerning the State and Oeconomy of the Angelical Worlds*, Londini 1723. 8. Summam libri habes in *Bibliotheca Anglicana*, gallice edita, Tom. XII. Parte I. p. 223-243. Sed hæc quidem ad Theologorum scholas pertinent.

Verf. 5. Καὶ ἀρχαίς νόμοις ἐν ἐφείστατο, κ. τ. λ.] *Lege Roberti Gelli Reliquias, Anglice editas, Tom. II. pag. 788-805. & D. Dav. Gerdesii, Theologi Duisburgensis, Observationes Miscellaneas ad loca quædam Scripturæ S. historiam Patriarcharum illustrantia, Observ. VIII. cujus summam habes in Miscellan. Duisburgens. Tom. I. p. 651. sq.*

ἀλλ' ὄγδοον Νῶε δικαιοσύνης κήρυκα ἐφύλαξε] Vox ὄγδοος ab aliis Interpretibus ad personam Noachi, cum septem aliis, uxore scilicet, tribus filiis, & totidem nuribus servati; ab aliis ad prædicatum κήρυκα δικαιοσύνης, tanquam qui *octavus* iustitiæ præco exstiterit, refertur. Inter hos sunt, ut alios taceam, *Heinsius*, *Carolus le Cene* in *Projet d'une nouvelle version* pag. 619. *Joannes Lightfootus* Tom. I. Opp. pag. 3. *Gerdesius* l. c. & ex nostratibus *A. H. Franckius* in *Observationibus super aliquot loca Scripturæ*, germanice editis, pag. 181. seqq. Illi vero, facti ab origine idololatriæ numerandi initio, *Enosum*, *Kenanem*, *Mabaleelem*, *Iaredum*, *Henochum*, *Methusalam* & *Lamechum* in computum ducunt, quibus tandem octavus successerit *Noachus*. Habet utique hæc interpretatio speciem veri non exiguam, quæ præterea indulgentiæ divinæ, non unum sed plures monitores impiis hominibus largitæ, argumentum exhibeat. Malim tamen in priore illa, & communiore & *Luthero* quoque, (*selb achte*) vertenti, acquiescere. Huic interpretationi cum Græcæ linguæ rationibus convenit. Rever. *Raphelius* in *Annotatt. Xenophonteis & Polybianis* aliquot utriusque Scriptoris locos, ad hunc vocum numeralium usum comprobandum attulit. *Xenophon* *Hist. Græc. II. pag. 358.* ita: Μετὰ ταῦτα ἡρέθη πρεσβευτὴν εἰς Λακεδαιμόνα αὐτοκράτωρ αὐτός. *Posthæc ipse cum decem aliis, ut Lacedæmonem plena cum potestate legatus iret, deligitur.* *Polybius* similiter pag. 589. εἰσπορεύεται τρίτος γενόμενος εἰς τὸν χάριν; *duobus tantum comitatus vallum intrat tertius.* Firmat hanc interpretationem locus parallelus 1 ep. III. 20. ubi septem illæ personæ, divino nutu servatæ, itidem commemorantur non sine indicio rigoris iustitiæ divinæ, de qua hic sermo est, in refractarios ita probati, ut, si octo illos exceperis, reliquis omnibus fuerit pereundum. Porro vocem ὄγδοον ad Noam, respectu ad septem illos habito, rectius referri, quam ad κήρυκα δικαιοσύνης, structura verborum credere jubet. Si enim alterum illud Apostolus voluisset, scripturus, puto, erat: ἀλλὰ Νῶε, δικαιοσύνης κήρυκα ὄγδοον. Denique existimaverim, Noam h. l. *præconem iustitiæ* ideo appellari, quod a Deo excitatus sit ad homines suæ ætatis tum disertis monitis emendandos. Nihil vero ejusmodi de reliquis illis Patriarchis antediluvianis legimus testatum. Cæterum ex hoc Noæ elogio natum videtur κήρυγμα illud Noachi, quod ex lib. I. *Oraculorum Sibyllinorum* exhibet præstantissimus *Jo. Alb. Fabricius* noster in *Codice Pseudepigrapho. V. T. pag. 230. seqq.*

Verf. 6. Καὶ πόλεις Σοδόμων καὶ Γομόρρεας τεφρώσας] Sodomæ & Gomorrhæ everfionem fingularibus differtationibus perfecuti funt *Joannes Guilelmus Baierus*, Halæ 1696. *Chriftophorus Cellarius*, ibidem, & *Georgius Henricus Aff*, præfide *Alano*, Aboæ 1709. Vulgo creditur, lacum *Asphaltizen* natum effe eo tempore, quo *Sodoma*, *Gomorrha*, *Adama* & *Zeboim* a Deo fubverfæ funt, ita, ut aquis illius lacus teftæ & mervæ fuerint. Verum non videtur ea opinio firmis rationibus niti. Habes verba *Adriani Relandi*, viri egregii, ex *Palæftina* ejus pag. 254. qui deinde fententiæ fuæ rationes ex fententio *Scripturæ Sacræ* utriusque *Fæderis* & externis veterum monumentis reddit, ad hunc etiam locum & parallelum *Judæ* v. 7. provocans, ubi urbes illæ in cinerem redactæ & ignis pœnam fufinentes, non vero aquis teftæ dicantur. Lege in eandem fententiam doctiffimi *Joannis Conradi Schwarzii* Monumenta Ingeniorum Tomo III. pag. 263. feqq. Arabum testimonia de Sodomæorum flagitiis & interitu habes apud *Hottingerum* in *Smegmate Orientali* c. VIII. p. 317. feqq.

ὑπόδειγμα μελλόντων ἀσεβεῖν τεδεικώς] Vocem ὑπόδειγμα, ut minus probam, cum altera παράδειγμα permutari jubet *Phrynichus* pag. 6. Illius vero judicio adverfantur *Polybius* pag. 986. *Xenophon*, *Herodianus* VIII. 8. & *Apollonius Alexandrinus* libro de Syntaxi, quorum locos adferunt *Raphelius* & *Albertius*. Adde *J. C. Dieterici* Antiquitates Biblicas Novi Testamenti Tomo II. pag. 224. In voce τεδεικώς nullum *Bæotismi*, quem h. l. videri fibi vifus eft cum aliis *Angelus Caninius* in *Hellenismo* pag. 134. fed *Atticismi* potius frequentiffimi vefigia exftare oftendit *Cl. Georgius* in *Hierocritico* pag. 167.

Verf. 7. Καὶ δίκαιον Λὼτ καταπονόμενον] Vide *Fabricii* noftri *Pseud-epigrapha* V. T. pag. 428. feq. ubi tum de aliis huc pertinentibus, tum de origine nominis *Lothi* differitur. Adde *Glossarium Græc.* in *Novi Fæd.* dictiones quod *Rev. Alberti* induftriæ debemus, pag. 42. Idem hic in *Observationibus Sacris* pag. 464. verbi καταπονέσθαι efficaciam ex veteribus exponit, inter cetera *Ælianum* Var. *Hift.* III. 17. adferens, qui τὸν ὑπὸ πενίας καταπονόμενον, paupertate adflictum, commemorat.

ὑπὸ τοῖς τῶν ἀθέσμων] Vocem ἀθεσμος explicat *Dietericus* loco citato pag. 53.

ἐν ἀσελγείᾳ ἀνατροφῆς] De voce ἀσελγεία vide nos ad *Rom.* XIII. 13. Phrafis hæc hebraizans videtur *Gataker* de *Stylo* N. T. cap. 31. cum quo compara in contrariam partem *Pfocbenium* §. 85. minus feliciter heic difpurantem.

Verf. 8. Βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ, ὁ δίκαιος, ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν] *Videndo enim & audiendo, justus ille inter ipsos habitans, indies animam suam justam iniquis illorum facinoribus excruciabat.* Ita recte hæc *Erasmum Schmidium* puto convertisse, ut βλέμματι καὶ ἀκοῇ non ad ὁ δίκαιος, quasi Lothus & auribus & oculis justum seu innoxium se probarit, sed ad, ψυχὴν δικαίαν ἐβασάνιζε referatur, atque adeo oculi & aures instar instrumenti, per quod scelestorum illorum ἄνομα ἔργα animo Lothi obversata sint, commemorentur. Idem est, ac si scripsisset Apostolus: ἰδὼν γὰρ καὶ ἀκούων — ἐβασάνιζεν. Similem *Xenophontis* locum ex lib. IV. *Histor. Græc.* pag. 407. attulit Rever. *Raphelius*. Ωτ' ἐνίς καὶ τῶν τυπτομένων, νομίμων δ' ὄντων ἀνθρώπων, ἀδημονῆσαι τὰς ψυχὰς, ἰδόντας τὴν ἀσέβειαν: ut jam nonnulli, tametsi non caderentur, homines tamen justī, mirifice animis, impietate hujusmodi conspecta, perturbarentur. Idem cum *Beza* recte monet, si βλέμματι καὶ ἀκοῇ ad vocem δίκαιος pertineret, scribendum potius fuisse, ὁ γὰρ βλέμματι καὶ ἀκοῇ δίκαιος. Confer tamen, quæ pro altera illa sententia dicit Cl. *Alberti* pag. 465. ostendens, Atticis βλέμμα de vultu, ejusque conditione, v. c. μελίχιον, Φαιδερόν βλέμμα, dici.

ἡμέραν ἐξ ἡμέρας] *indies, quoz diebus.* Plenius diceretur, ἐξ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, quod commode monet *Schatgenius* ad *Lambertum Bos* de Ellipsi pag. 311.

ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν] *animam justam (i. e. se ipsum) — excruciabat.* Pro ἐβασάνιζεν unus Codex habet ἐβασάνιζον, quod præter *Vulg.* etiam *Æth.* expressit toti commatis structuræ minus convenienter. Compara *Trilleri* *Untersuchung etlicher Derter des Neuen Testaments*, pag. 300. una cum oppositis *Schænlandii* *Vindiciis* pag. 282. Ἀνομα illa speciatim dici, quæ fiunt contra verecundiam, quodam *Herodori* loco lib. I. ostendit *Raphelius*.

Verf. 9. Οἶδε Κύριος εὐσεβεῖς ἐκ πειρασμῶ ῥυεσθαι] Sequitur heic apodosis, respiciens ad v. 4. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς κ. τ. λ. hoc sensu: Si enim Deus nec Angelis, nec mundo pristino, nec Sodomæis illis pepercit, ab altera vero parte Lothum ab impiis illis saluum præstitit; idem utique pios omnes similiter a calamitatibus vindicabit, impios vero penas luere jubebit. Sic omnia sibi constant, nec ἀνακολέθω, quod nonnulli heic statuunt, locus est. Confer in hanc sentiam *Franckii* *Observationes & Gerdesum* ll. cc. Deest itaque heic particula ἀποδοτική, sicut supra I. 5. quod comma omnino se instar apodoseos refert ad v. 3. ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτῷ — δεδορημένης. Hoc omnino malim, quam quod *Erasmo Schmidio*, solertissimo alioquin Interpreti, placuit. Is enim v. 4. τὸ γὰρ ad exemplum τῷ quidem Latinorum παρέλκειν, atque adeo per si-
D d quidem

quidem reddendum, verba vero illa, quæ inde a v. 4. usque ad 10. leguntur, parentheseos nota a reliquis separanda censet, ut denique voces *τολμηταί, αὐθάδεις* &c. orationis seriem denuo incipiant, & pertexant. Ut hoc efficiat, idem h. l. τὸ, οἶδε Κύριος ita vertit: *Novit quippe Dominus.* Hoc vero supplemento non opus est, si ita, ut diximus, sermonis nexum conformemus. Nec rectius *Hombergius* in v. 10. ἀνταπόδοσιν commatis quarti quærit. Manifestum enim est, τὰς μάλισα — πορευομένους spectare αἰέτως ad τὰς ἀδικίας, εἰς ἡμέραν κρίσεως κολαζομένους, qui v. 9. commemorantur.

κολαζομένους τηρεῖν] *puniendos servare.* Præsens positum est pro futuro, ut infra III. 11. λυομένων pro λυσομένων vel λυθησομένων. Confer *Schmidium* & *Hombergium*, & nos infra ad III. 11.

Vers. 10. Μάλισα δὲ τὰς ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μiasmῶ πορευομένους κ. τ. λ.] Hoc commate totius epistolæ argumentum contineri, eosque ex Gnosticis doctrinæ Christianæ depravatores castigari, qui tunc temporis vitæ impuræ licentiam, & Magistratuum contemptum urgere cœperint, existimat *Vitringa*, de quo in Prolegomenis dictum est. Phrasin ὀπίσω σαρκὸς ἐτέρας, *Judas* v. 7. plenius effert, addita voce ἐτέρας, ex quo recte colligas, scortationem & adulterium heic notari. B. *Fesselius* in *Adversariis Sacris* Tom. I. p. 112. ad venerem masculam referre mavult, a Paulo *Rom.* I. 26. 27. castigatam.

καὶ κυριότητος καταφρονέοντας] *Et dominatum despicientes.* Quandoquidem *Romani* eo cum maxime tempore, quo epistolas suas scripserunt *Petrus* & *Judas*, imperium in florentissimam partem orbis terrarum, & eorum jam aliqui, *Tiberius* quidem, *Cajus*, *Nero*, illud imperium cum sevitia & impietate summa administraverant, haud dubie ipsi illi *Romani* Impp. cum *Procuratoribus* & *Præsidibus* *Provinciarum*, ab iis dependentibus, intelligendi sunt per illas ἀρχάς, δόξας, κυριότητας, *Principes* potentes & gloriosos, quos *Petrus* & *Judas* ab hisce *Pseudonymis* *Christianis* contemni & vituperari, imo blasphemari quæsi sunt. Verba habes *Campeg.* *Vitringæ* in dissert. de argumento epistolæ *Petri* posterioris §. 39. pag. 988. *Theauri Disputationum Novi.*

τολμηταί, αὐθάδεις, δόξας ἢ τρέμεισι βλασφημούντες] *Cl. Wolle* in *Commentat.* de eo, an *N. T.* sit Auctor classicus, pag. 60. ita hæc interpungenda putat, ut exclamandi signis muniantur: *homines audaces! sibi placentes! conviciantes imperia non exhorrescunt.* Idem visum est *Celeb. J. C. Schwarzio* de *Solcecis* discipulorum *Jesu Christi* antiquaris, pag. 121. *Mahm* ego ad voces *τολμηταί* & *αὐθάδεις* subintelligere vel εἰσι, vel ὄντες. *Thomas Smithus* p. 254. necessario putat præfigendum αἱ, nisi dicere velis, quod idem addit, *majestatem divini eloquii spernere leges Grammaticæ.* Absit vero,

ro, ut majestatem illam Solæcismi suspicione deturpemus! De voce αὐθά-
 δης dixi ad Tit. I. 7. Extremam phrasin *Vulg.* ita convertit: *Sectas non
 metuunt introducere.* Erasmus vero monuit in antiquis Codicibus MStis
 verbum *introducere*, frustra quæri. Per δόξας itaque Interpres *opiniones* in-
 tellexit, minus convenienter, cum per se pateat, δόξας & κυριότη/α sibi in-
 vicem συνωνύμως respondere. Idem firmatur ex v. 8. *Judæ.* Itaque non
 erat, cur *Emserus* in B. *Lutherum*, qui Græcum contextum expresse, inve-
 heretur. Vide *Raitbii* Vindicias p. 594.

Verf. 11. Οπὲ ἀγγελοὶ ἰσχύϊ καὶ δυνάμει μείζονες ὄντες ἢ φέρονται κατ'
 αὐτῶν παρὰ Κυρίου βλάβος κτισίν] Cum tamen ipsi Angeli, licet robore &
 potentia majores existant, non ferant adversus eas (dignitates) coram Domino
 blasphemum judicium. Ita recte puto vertisse *Erasmum Schmidium*, ut scili-
 cet Angeli ipsi a judicio sinistro & iniquo, adversus Magistratus ferendo,
 cavere sibi significantur. Confer pro hac interpretatione *H. B. Starckium*
 in *Notis Selectis* ad loca difficiliora *Novi Testamenti* pag. 157. & *B. Georgi-
 um Nitschium* in *Mystra* in pulpito simplice pag. 240. Atque illa quidem
 cum plurium & probatorum codicum lectione egregie conspirat. Qui
 enim existimant, Apostolum hic loqui de judicio contra se ipsos a Domino
 lato, quod non ferant, illi vertunt, ac si in Græco legeretur καὶ' εαυτῶν,
 quod tamen in uno *Stephani* tantum occurrit, quamvis a *Vulgato* & *Arabe*
 sit expressum. Similiter pro παρὰ Κυρίου, apud Dominum, quatuor tantum
 Codices habent παρὰ Κυρίῳ. *Trillerus* in *der Untersuchung etlicher Dertter
 Neuen Testaments*, pag. 267. seq. ex parte recte heic sentit, ex parte vero recte
 notatur a *Schænlandio* in *Vindiciis* pag. 235. seq. & *Joanne Ehrenfried Pfeif-
 fero* in *Disquisitione* eidem opposita pag. 9. & 41. Temere egit Editor *No-
 vi Testamenti Græco-Anglicani*, quando, duorum codicum & aliquot ver-
 sionum exemplo, voces παρὰ Κυρίου prorsus omisit, & pro κατ' αὐτῶν scripsit
 καὶ' αὐτῶν recte ideo notatus a *Leonardo Twells* in *Examine Critico Novi
 Testamenti Parte I.* pag. 43. Ab illa tamen lectione καὶ' αὐτῶν non alienus
 videtur *Hombergius*, quam ab altera parte averfatur *Thomas Smithus* p. 256.
 commentarii. Ceterum sunt, qui per τὰς δόξας, ad quas τὸ, κατ' αὐτάς
 respicit, non magistratus, sed divina attributa, omniscientiam, omnipræsen-
 tiam, omnipotentiam &c. intelligunt. Inter hos est *Oecumenius*, cujus sen-
 tentiam edisserit & amplectitur *Joannes Marckius* in *Exercitationibus Miscella-
 nais* p. 364. Hoc posito in præsentī commate hominibus, τὴν κυριότη/α καὶ δόξας
 βλασφημῶσι, opponi putat angelos, sapientia & dignitate homuncionibus præ-
 cellentes, nec vulgares quidem, sed, qui majores, seu excellentiores sint ro-
 bore aliis omnibus, & vel sic non ferant judicium blasphemum, i. e. divino ju-
 dicio, aut gloriosis ejus perfectionibus quicquam detrahant.

Verf. 12. Ουτοι δὲ ὡς ἄλογα ζῶα] *Animantia muta* heic intelligit *Bochartus* in *Hierozoico* lib. I. cap. 2. atque hoc nomine pecora a Scriptoribus frequenter appellari ostendit. Sic v. 16. ὑποζύγιον ἄφωνον.

γεγεννημένα] Deest in duobus *codd.* & *Vulg.* ideoque ex scholio marginali natum videtur *Erasmo*, ut scilicet explicaretur vox φυσικά. Recte autem his adversatur *Whitby* p. 79. Examinis.

ἐν οἷς ἀγνοῶσι βλασφημῶντες] i. e. per ellipsin Græcam, ἐν ἐκείνοις, ἃ ἀγνοῶσι βλασφημῶντες, ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν καταφθαεήσονται, *dum blasphemias evomunt de iis, quæ ignorant, in perditione sui ipsorum interibunt.* Sic *Erasmus Schmidius*. Ita Judas v. 10. Ουτοι δὲ ὅσα μὲν ἐκ οἶδασι, βλασφημοῦσι ὅσα δὲ φυσικῶς, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα, ἐπίσανται, ἐν τέτοις φθείρονται. Phrasin, ἐν οἷς non retulerim ad βλασφημῶντας, cum nondicatur βλασφημεῖν ἐν τινί, sed βλασφημεῖν τι vel τινα, sed ad καταφθαεήσονται, hoc sensu, *propter*, vel, *per ea, quæ ignorant blasphemant, se ipsos perdentes interibunt.* Solet autem Petrus τὸ ἐν in simili significato frequenter adhibere, imo etiam geminare. Sic cap. I. 4. ἀποφυγόντες τῆς ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς. Nec inconcinna quidem est *Homburgii* observatio, statuentis, ἐν φθορᾷ καταφθαεήσονται idem esse, quod Hebræi alias dicunt, *morte mori*. Sed si hoc tantum voluisset Apostolus, scripturus potius erat φθορᾷ καταφθαεήσονται. Ita οἱ LXX. *Jes.* XXIV. 3. φθορᾷ φθαεήσεται & φθορᾷ καταφθαεήσεται *Exod.* XVIII. 18.

Verf. 13. Κοιμέμενοι μισθὸν ἀδικίας] De verbo κοιμέσθαι dixi ad I. epist. I. 9. Μισθὸς ἀδικίας est μισθὸς ἀδικος. Vide *Georgii* *Vindicias* *Novi Testamenti* pag. 213. Hebraice diceret, קרשׁ כרשׁ, quod *Grotius* est observatum.

ἡδονὴν ἡγάμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τελευτῇ] Phrasin, ἐν ἡμέρᾳ alii per *quodidie*, & plerique quidem, præeunte *Oecumenio*, convertunt, ut idem sit, καὶ ἡμέραν; alii per *interdiu*, ut pejores dicantur illis, qui alias noctu potius epulentur, I. *Thessalon.* V. 7. ut *Leonhardus Twells* in *Examine Critico* *Novi Testamenti* Græco-Anglicani Parte I. pag. 106. alii *ad breve tempus*, ut *Grotius*, non refragante *Calovio*. Atque idem voluisse videtur B. *Lutherus*, quando interpretatur *das zeitliche Wollen*. Ita M. *Antoninus* VI. 30. longe alium hujus vitæ fructum sectari jubet his verbis: αἰδῶ θεός, σῶζε ἀνθρώπους. βραχύς ὁ βίος. εἰς καρπὸς τῆς ἐπιγείας ζωῆς διάδοσις ὅσια, καὶ πρᾶξεις κοινωτικά.

σπίλοι καὶ μῶμοι] *labe* & *macula*. Vide *Bibliothecam Lubecensem* Tomo VII. pag. 647. & J. C. *Diericci* *Antiquitates Biblicas* *Novi Testamenti* Tomo II. pag. 178.

ἐντροφῶντες] Beza vertit, *se oblectantes*; Erasmus Schmidius vero *ludibrio vos habentes*. Posteriores hanc notionem amplectitur Cl. Elsnervus pag. 416. variis veterum locis adductis, ubi ἐντροφᾶν, *insultare, illudere, & contumelia adficere* significat. Ita Lucianus Dialog. marin. pag. 221. *illa contumelia erat, quæ vos faciebatis, cum adorari volebatis, καὶ ἐλευθέροις ἀνδράσιν ἐντροφῶντες, liberisque hominibus insultabatis*. Idem observat, ἐντροφᾶν & ἐνυβρίζειν, *illudere & contumelia afficere* illos speciatim dici, qui ad stupra sollicitant, allatis Genes. XXXIX. 17. & XXXIV. 31. quod & Latini imitentur. Eos itaque ἐντροφῶντας ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν, h. l. dici putat, qui dolis & artibus venereis circumventas *contumelia adficere, & illudere* pudicitiae earum conentur. Prætulim equidem priorem *se oblectandi* notionem. Eam invenio apud τὰς LXX. ubi verbum Hebr. הִתְעַבְּרָא interpretantur v. c. Jesh. LV. 3. in bono sensu: καὶ ἐντροφήσει ἐν ἀγαθοῖς ἡ ψυχὴ ὑμῶν, & in sequiore Jesh. LVII. 4. ἐν τίνι ἐντροφήσατε. Iidem vocem ἐντροφήμα ad exprimendam Hebr. עִשְׂשׁוֹן, id est, *delicias*, adhibent, Eccles. II. 8. & עִשְׂשׁוֹן בֵּן appellant παῖδιον ἐντροφῶν Jerem. XXXI. v. 20. Altera illa notio locum tueri poterat, si Apostolus scripisset, ἐντροφῶντες ὑμῖν ἐν ταῖς ἀπάταις. Cum vero h. l. legatur, ἐντροφῶντες ἐν ταῖς ἀπάταις, *res* potius illa, qua se oblectent, quam personæ, quibus illudant, indicari videtur. Quod si interpunctio, quam Erasmus Schmidius h. l. adhibet, locum habere posset, vox ὑμῖν ad ἐντροφῶντες pertineret. Ita enim is verba distinxit: ἐντροφῶντες, ἐν ταῖς ἀγάταις αὐτῶν συνευωχήμενοι, ὑμῖν; & in *conventiculis suis convivantes, vos ludibrio habentes*. At durum utique videtur, τὸ ὑμῖν separare a voce συνευωχήμενοι, cui non solum proxime juncta est ab Apostolo, sed quæ etiam τὸ ὑμῖν per præpositionem σὺν sibi omnino vindicat. Scilicet, quod Apostolus hic dicit συνευωχεῖσθαι ὑμῖν, id Aristophanes in Pluto Act. II. Sc. V. v. 615. εὐωχεῖσθαι μετὰ παιδῶν dixit: Εὐωχῶ ἐν ἐθέλω πλετῶν εὐωχεῖσθαι μετὰ παιδῶν.

ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν] Recte hæc proxime cum antecedenti ἐντροφῶντες conjungi modo ostendi, ut sensus sit, *homines hos egregie sibi placere fraudibus & dolis suis*, quibus ad libidines suas provehendās utantur, ubi cum aliis conviventur. Multi sunt, qui pro ἀπάταις legere malint ἀγάταις. Inter hos ex nostratibus Erasmus Schmidius ἀγάταις in contextum recepit, meliorem autem censuerunt Vener. C. M. Pfaffius de Variantibus Lectionibus Novi Testamenti pag. 164. & in Originibus Juris Ecclesiastici pag. 68. Petrus Zornius de Philosophismis Novi Testamenti pag. 19. & Tomo I. Opusculorum Sacrorum pag. 655. & Tobias Eckhardus in Notis Philologicis ad Novum Testamentum ex Aristophanis Pluto pag. 57. Ex Anglicis idem sentiunt Thomas Smithus in commentar. ad h. l. pag. 259. Henricus Hammondus, & Willhelmus Wall in Notis Criticis ad Novum Testamentum pag. 362. Ex Reformatis Campegi. Vitringa in dissertatione de argu-

mento epistolarum Petri posterioris & Judæ pag. 987. Thesauri Disputationum Novi, *Hombergius* in *Parergis* pag. 366. Cl. *Johannes Alberti* in *Observationibus* pag. 466. & quod idem testatur, *Lambertus Bos*. Atque hæc sententia non exiguum veri speciem habet. Innititur enim tum codice *Alexandrino*, *Barberin*. & *Vesl.* lectionibus, tum *Vulgati* & *Æthiopis* versionibus, & quod plurimum valet, remque omnem illis conficere visum est, loco *Judæ* parallelo v. 12. Nihilominus tamen causæ sunt, cur alii calculum suum adicere noluerint. Inter hos nostratum sunt plerique omnes, ex quibus legi velim *Calovium*, *Fesselium* in *adversariis Sacris* Tomo I. pag. 71. & *H. B. Searckium* in *Notis Selectis* ad loca difficiliora Novi Testamenti pag. 158. Ex *Anglis* *Millius* contra lectionem receptam nihil dicit, imo potius allato Græco quodam scholio firmare eam videtur. Idem facit doctissimus *Jacobus Elsnerus*, cujus verba accipe: *Pro vulgari*, inquit, *lectione melior stat codicum numerus, catena itidem MS. a Millio in locis pavellellis allata*. Alexandrinus, qui hic legit ἀπάταις, in Judæ contra epistola v. 12. habet ἀπάταις, ubi alii ἀγάπαις: quamobrem etiam Petro vindicandum vocabulum censent, adeo ut parum in eo codice sit præsidii. Judæ locus aut non est parallelus, aut iisdem fundamentis recipiet ἀπάταις. Librarii substituere solent notiora, ἀγάπη autem in sequentibus temporibus notius vocabulum erat, cum συννευχόμενος præsertim conjunctum, quam ἀπάταις. Denique adjectum αὐτῶν, quod omnes Codices præferunt, legendum suadet ἀπάταις, non ἀγάπαις. Quæ enim, quæso, sermonis insolentia, illi suis agapis convivantur vobiscum? Idem postea τὰς ἀπάτας de dolis & fraudibus accipit, quibus homines illi inter convivia δολοῦν (vide v. 13.) pellicere ad turpes amores consueverint, quo sensu ἀπατῶν occurrat apud τὰς LXX. *Exod.* XXII. v. 16. & *Jud.* XIV. 15.

Quod ad me attinet, Petrum ἐν ἀπάταις scripsisse non dubito. Nec fortasse fallar, si dixerò, eundem Apostolum ad ἀγάπαις illas, quas Judas commemorat, alluisse, & data opera ἀπάτας appellasse, tanquam in quas illi quidem ἀγάπαις converterint. Ita Paulus, περιτομὴν Judæorum rifiurus, τὴν κατατομὴν appellat *Philipp.* III. 2. Simile quid indicare videtur *Oecumenius* ad h. l. his verbis: ἀλλὰ καὶ συννευόμενοι (malim συννευχόμενοι) φησιν ὑμῖν, ὅτι δι' ἀγάπην, καὶ τὸ μεταλαμβάνειν αὐτῶν τὸτο ποιεῖσιν, ἀλλὰ διὰ τὸ καιρὸν εὐρίσκειν τὸτον ἐπιτήδειον τῆς πρὸς γυναῖκας ἀπάτης· ἔτοι γὰρ ὀφθαλμοὺς ἔχοντες εἰδὲν ἄλλο εὐλέπασιν ἢ μοιχαλίδας. Illi enim convivantes, inquit, una vobiscum, non ex dilectione, aut, quod salis, ut ajunt, participant, hoc faciunt, sed ut tempus hoc aptum inventioni deceptioni apud mulieres. Hi enim quum oculos habeant, nihil aliud intuentur, quam adulteras. &c. Vides heic ἀγάπην & ἀπάτην ita ab *Oecumenio* conjungi, ut simul indicet, convivia illa, quæ ad ἀγάπην firmandam erant instituta, & propterea ἀγάπαις appellabantur, ab impudicis illis hominibus in ἀπάτην conversâ fuisse. Vides quo-

quoque, Anonymum illum Catenæ MS. Collegii Oxoniensis Noviauctorem, a Millio allatum, sua fortasse debere *Oecumenio*, cujus ipsa fere verba ibidem legis. In eandem sententiam *Fesselius* Tomo I. Adversariorum Sacrorum p. 71. *Sed videtur pulchra potius & elegans vocum allusio, qua significatur, Pseudo-Christianos tum temporis ἀγάπας, h. e. fraternis illis conviviiis πρὸς ἀπάτας, h. e. ad fraudes & deceptiones abusus fuisse.* Conf. Rev. *Zeltneri* glossam ad h. l. & *Acta Eruditor.* Lipsienf. Tom. IX. Supplementorum pag. 18. ubi commodè monetur, utramque lectionem, ἀγάπας & ἀπάτας ex illa *Oecumenii* observatione concurrere videri. Similiter *J. C. Dietericus* in *Antiquitat. Biblic. Nov. Test.* Tom. I. pag. 19. *Similiter, inquit, D. Petrus 2 ep. II. 13. notat maculas epulantium ἐν ταῖς ἀγάπαις, si quidem Pseudo-Apostoli τὰς ἀγάπας εἰς τὰς ἀπάτας mutarant, prout constanter legunt Græci codd. Unde Pseudo-Apostolorum & Hæreticorum ἀγάπαι prope discriminandæ sunt a vere Christianorum ἀγάπαις.*

B. *Lutherus* vertit, sie prangen von euren Almosen, *elemosynis vestris superbium*; Vulgati scilicet illud, *in conviviiis suis*, secutus, habito simul respectu ad morem in agapis receptum, ex quo symbolæ colligebantur, quæ ad sublevandam pauperum inopiam adhiberentur. Non crediderim, B. *Luthero* codicem ejusmodi inspectum fuisse, in quo ἀγάπαις legeretur, quæ *Sauberti* conjectura est in præfat. ad Var. Lect. Evangelii S. Matthæi p. 36. Confer M. *Petri Adolphi Boysen* dissertat. de Codice Gr. N. T. & consilio, quo usus est B. *Lutherus* in conficienda interpretatione Germanica pag. 31.

συνευωχήμενοι ὑμῖν] *convivantes, epulantes vobiscum.* Verbo ἐυωχεῖσθαι *Xenophon* in *Memorabil. Socratis* lib. III. extremo, & κατευωχεῖσθαι *Herodorus* lib. I. extremo utuntur, observante *Raphelio.* *Aristophanes* l. c. dixit ἐυωχεῖσθαι μετὰ παιδῶν, de quo loco confer Cl. *Eckhardi* *Observat.* ex *Pluto* ejus collectas pag. 57. Versio Gall. *Montensis* ita hæc reddiderat: *ils s'emporent en des excès de bouche, dans les festins de charité, qu'ils font avec vous.* Eam contra *Malletum* tueretur ejusdem versionis *Defensio* gallice edita pag. 313. seqq. allata nube interpretum, qui τὸ συνευωχεῖσθαι eadem ratione acceperint.

Vers. 14. ὀφθαλμοὺς ἔχοντες μετὰ μοιχαλίδος] *Alex.* habet μοιχαλίδος, alius μοιχείας. Prius hic mavult *Grotius*, quod etiam legisse videitur *Vulg.* per adulterii convertens. Sed nihil necesse est, ut a recepta lectione recedamus; modo ita vertamus: *oculos habentes plenos adultera.* Hæc enim perpetua vocis μοιχαλίδος notio est apud τὰς LXX. & in N. F. v. c. *Matth.* XII. 39. XVI. 4. *Marc.* VIII. 38. *Rom.* VII. 3. & *Jac.* IV. 4. sive illa adjectivi, sive substantivi loco habeatur. Eadem vero loco huic accommodata est, inprimis si numerum singularem pro plurali, quod sæpe fit, positum

positum existimes. Ita accepit olim *Oecumenius*, Petri verba sic παραφράζων: ἔτοι γὰρ ὀφθαλμοὺς ἔχοντες ἔδεν ἄλλο βλέπεσιν ἢ μοιχαλίδας. Nec aliter *Erasmus Schmidius* in notis ad h. l. plenos adulteræ, i. e. oculos nihil magis aut gratius recipientes, quam speciem adulteræ; & *Gatakerus* de *Stylo* N. T. cap. XII. pag. 137. Potest, inquit, energiae amplius aliquid voci μοιχαλίδος hic subesse, ut substantive potius sumatur, & adulteram designet, quam in oculis (quod proverbio dici consuevit,) ferre jugiter perhibeantur. Eandem expositionem pluribus ornavit doctissimus *Heumannus* in *Pœcile* Tomo I. lib. III. pag. 416. seqq. Similiter anonymus Auctor *Admonitionum* ad futuros N. T. editores, quæ existant in *Actis* *Erudit.* *Lipfienf.* an. 1729. p. 15. Maluerunt, inquit, μοιχείας. Sed ita dictum Petri vim & gratiam omnem perdidisset. Adulteris enim non adulterium, sed adultera semper versatur ante oculos. Neque vero ignota est hæc loquendi ratio utriusque linguae scriptoribus. Ex Græcis exempla habes apud *Gatakerum* ad *Antoninum* III. 2. *Lamb. Bos* pag. 286. & *Elsnerum* pag. 418. ex Latinis apud *Heumannum* l. c. *Achilles Tati* pag. 168. ὀφθαλμὸν πελάγῃ γεμιδέντα dixit, & *Moschus* *Idyll.* β. v. 18. de Europa:

Εξομένη δ' ἐπὶ θερὸν ἀκὴν ἔχεν, ἀμφοτέρως δὲ
Εἰσέτι πεπταμένοισιν ἐν ὄμμασιν εἶχε γυναῖκας.

Plato in *Convivio* pag. 324. & δήπερ με ἔτω θεάτρας μεσὸν ἡγῆ. Non me ita theatri plenum putas. Itaque non opus est, ut μοιχαλὶς pro adjectivo h. l. habeamus, quamvis alias ea notione occurrat. Vide *Raphelii* *Annotatt.* *Polybian.* pag. 706. & *Georgii* *Vindicias* pag. 245. Nec necesse est, ut per adulterium cum *Lamb. Bos* l. c. vertamus, quamvis negare nolim, oculos æque adulterii plenos dici posse, quam homines maleferiati dicuntur μεσολ εἶναι φόνος, & φόνος *Rom.* I. 29. & lingua μεσὴ ἰὺ θανατηφόρος *Jacob.* III. 8.

ἀκαταπαύσας ἀμαρτίας] a peccatis non cessantes. Codd. pauci habent ἀκαταπαύσας, quod & *Colin.* in sua edit. exhibet, & *Vulgar.* per incessabilis delicti, expressit, quamvis *Estius* testetur, in antiquis ejus codd. legi incessabiles. *Castalio* eandem lectionem secutus est, non repugnante *Rich. Simone* in *Hist. Critica* versionum N. T. pag. 284. rectiorem quoque censuit *Lamb. Bos* pag. 288. Verterim ego, inquit, infedabilis peccati, i. e. intemperantis libidinis: nam per ἀμαρτίαν, quam jungit Auctor cum voce μοιχαλίδος, intelligit impudicitiam. Notavit *Casaubonus* ad *Luc.* VII. generale illud ἀμαρτάνειν, sæpe restringi ad particulare impudicitiae vitium. Jam ἀκατάπαυσον non tantum est indefinens; verum etiam id, quod coerceri, refrenari, & sedari nequit: unde *Glossæ veteres* ἀκατάπαυστος quoque reddunt infedabilis. *Diodor. Sicul.* lib. XI. pag. 227. τὴν ὁρμὴν τῶν Σαρακηνῶν ἀκατάπαυσον. Alia vocis ἀκατάπαυστος exempla adfert *Elsnerus*. Non intercedo

cedo, quo minus *ἀμαρτία* h.l. *speciatim de impudicitia* accipiat, quam *iam* vide quæ dixi in Vol. I. *Curarum* pag. 889. Malim tamen in recepta lectione *ἀκαταπαύτως ἀμαρτίας* acquiescere. *Ακατάπαυτος ἀμαρτίας* idem est, qui ἐ πᾶντα τῆς ἀμαρτίας, quæ phrasis Petrina est i epist. IV. 1. Altera illa lectio & interpretatio, *Tb. Smitho* quoque pag. 262. probata, præstruere videtur, vocem *μοιχαλίδος* in notione *adulterii*, quod sic amplius describatur, accipiendam esse. Id vero aliter habere modo ostendimus. Lectio *ἀκαταπαύτως ἀμαρτίας* ex eo nata videtur, quod sciulus aliquis, non statim intelligens, vocem *ἀμαρτίας* in gignendi casu huic voci jungi posse, ut objectum inferat, a quo homines illi tibi non caveant, structuræ melius se consulere posse putavit, si *ἀκαταπαύτως* instar nominis adjectivi rescriberet. Video a *Millio* pro hac lectione adferri etiam *Oecumenium*, minus, ut videtur, recte. Ille enim sic habet: Ουτοι γὰρ ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, ἔδὲν ἄλλο βλέπουσιν ἢ μοιχαλίδας. καὶ ἐν τῷ ἀκαταπαύτως ἀμαρτάνοντες, ὡς κατὰ τὰς τέκνα, ψυχὰς δελεάζουσιν. Et in hoc incessanter peccantes, tanquam homines execrables, animas instabiles inescant. Credisne, illud *ἀκαταπαύτως ἀμαρτάνοντες* propius ad oculos, continuo peccantes, quam ad infedabile peccatum referri? Taceo, ibidem in contextu legi *ἀκαταπαύτως*.

δελεάζοντες ψυχὰς ἀσηκίτας] De verbo *δελεάζειν* diximus ad *Fac. I. 14*. Confer nunc veterum loca ab *Elsnero* & *Albertio* allata. *Hesychius* ita: δελεάζει, ἐξαπατᾷ. Δελεαζόμενος, παγιδευόμενος. Δέλεαρ, αἰπάτη, δόλος. Δελεαθεὶς, ἀπατηθεὶς. Eadem voce, *inescandi* sensu, bis uti *Philonem* pag. 38. monuit *Albertius* in Museo Bremensi Vol. I. pag. 125.

καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίας ἔχοντες] Pro *πλεονεξίας* codd. aliqui habent *πλεονεξίας*, quam vocem etiam in edit. *Rob. Stephani* prima expressam legis, approbante *Millio* in Prolegom. §. 984. Verit enim: habentes cor avaritiæ, sive animum avarum, eumque res alienas acquirendi artibus assidue exercitatum. Neque enim, ita pergit, *πλεονεξίας* a γεγυμνασμένην regi volo, id quod *Grammatices* lex haud permiserit, sed a voce *καρδίαν*. Hujus exemplo adductus editor N. T. Græco-Anglicani eandem lectionem in contextum recepit. *Grotius* quoque illam præfert, & cor avaritiæ peritum dici existimat. Eruditus auctor Prolegomenorum in accuratissimam N. T. editionem pag. 172. testatur, eundem *Grotium* pro γεγυμνασμένην legere malle γεμισμένην i. e. refertam. Vbi hujus conjecturæ indicium fecerit, frustra quæro: saltem ex notis ejus & versione id colligere non licet, quamvis alioquin γεγεμισμένην ad πλεονεξίας magis accommodatum videri possit. Interim nec vocem alteram gignendi casum averfari monuit *Stephanus* in Thesauro Tomo I. pag. 888. Cum genitivo enim γεγυμνασμένος construi probat ex *Philostrato*, γεγυμνασμένος πολλῶν πολέμων, & γεγυμνασμένος τῆς θαλάττης. Quæ constructio, ita pergit, cum rara sit, habetur tamē

men ἔσ' apud Petrum 2 epist. II. καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίας ἔχοντες. *Hanc enim lectionem, (non alteram πλεονεξίας) invenimus in plurimis vet. codd. quos Regia Bibliotheca nobis suppeditaverat.* Nihil quod ad sensum interest, quam lectionem sequaris. Malim interim communiores illam πλεονεξίας, tanquam in plurium numero efficaciam causā positam. Sic *Marc. VII. 22. πλεονεξία, πονηρία &c.* Nec dubium est, γυμνάζεσθαι cum ablativo casu a Græcis conjungi. *Isocrates ad Demonicum pag. 4. ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα τοῖς πόνοις ἐγύμναζε, τῇ δὲ ψυχῇ τὰς κινδύνους ὑπέμενε.* *Hier. Wolfius pag. 80. ad illum locum observat, variam esse verbi structuram, atque adeo dici, nunc γεγυμνασμένος τὴν ἔξιν πρὸς τι, nunc γυμνάζεσθαι ἐπ' αὐτῶν τῶν ἐργῶν, nunc, ut apud Xenophontem, τὸ σῶμα γυμνασέον ἐν τοῖς πόνοις καὶ ἰδεῶν τι.* Ex his intelligitur, *Millium* præter rationem vocem πλεονεξίας, si eam etiam præferamus, a voce γεγυμνασμένην separasse. Disputari heic præterea poterat, an non vox πλεονεξία in plurium numero posita, h. l. omne aviditatis genus, & speciatim immoderatam libidinem denoret. Vide, quæ de hoc vocis significato diximus in Vol. III. *Curarum pag. 105. 117. & 354.* Ita quidem post *Hammondum* sentit *Thomas Smithus pag. 263.*

Verf. 15. Καταλιπόντες τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν κ. τ. λ.] Vide huc *Jo. Lightfooti Opera Anglicana Tom. II. Part. II pag. 1179-1184. Surenhusii Βιβλὸν καταλλαγῆς pag. 691. seqq. itemque Vitringæ dissertationem aliquoties allatam Tom. II. Thesauri Novi Disputat. pag. 986.*

ἐξακολουθήσαντες τῇ ὁδῷ τῆ Βαλαάμ] *Præcipua comparationis vis, audis Vitringam l. c. in eo sita est, quod, sicuti Balaam Propheta auctor fuit Moabitis, ut Israelitas ad commercium prohibitarum libidinum, ἔσ' per libidines ad idololatriam, pellicerent, ἔσ' hoc medio in eos derivarent gravissima Dei judicia; sic falsi hi Doctores, patrandarum libidinum carnalium licentiam facientes credentibus, ad avaritiam suam ad Bileami exemplum satiandam, pariter in Ecclesiam provocarint iram Dei, ἔσ' quæ iram sequi solent, castigationes severas.* Id vero præcipuum esse, quod huic subest comparationi, intelligimus ex *Apocalypsi Johannis II. 14.* In eandem causam provocat ad *Numer. XXV. 18.* De Balaamo hoc lege, sis, *Bartoloccium* in Bibliotheca Rabbinica Tom. I. pag. 655. seq. *Andr. Masium* in *Josuam XIII. 22.* *Paul. Fagium* ad *Onkelosi Chaldaicam Paraphrasin, Num. XXIV. 4.* *Hottingerum pag. 575.* *Thesauri Philolog. Pet. Jurieu* in *Historia Dogmatum & Cultuum cap. V. & Joannem Albertum Fabricium* in *Codice Pseudepigrapho Veteris Testamenti p. 808. seqq. ubi inprimis de διδαχῇ ejus exponitur.*

τῆ Βοσόρ] *Codex quidam habet ἐκ Βοσόρ, & sic Vulg. alius τῆ Βεώρ, & sic Syrus. Lectio τῆ Βεώρ nata est ex τοῖς LXX. qui sita Hebr. בעור Numer. XXXI. 7. exprimunt. Sunt, qui putent, Apostolum ad locum aliquem בשור,*

בשור, vel בצר, unde oriundus is fuerit, alluisse. Sed illis se opponunt *Drusius* in commentario priore ad Voces Hebr. pag. 24. & *Grotius* ad h. l. qui ad nomen פְּזוּרָה, locum Mesopotamiæ, ubi Bileamus habitasse *Numer.* XXII. 5. traditur, respici existimat. Recte vero *Vitringa* pag. 987. observat, locutionem Græcam, Βαλαάμ τῷ Βοσὸς, eo nos ducere, ut cogitemus, Βοσὸς heic potius esse nomen Parentis Bileami, quam loci, in quo is habitavit, cum imprimis constet, Bileamum in sacris familiarius a Parente describi, & parentem ejus nomine affinis soni בעור gavisum esse. *Vitringa* itaque Hebr. בעור a Petro per Βοσὸς potius, quam Βεωδῆ expressum putat, ideo, quod ע, apud veteres adspirationis fortissimæ nota, sæpe in sibilantem transierit, quemadmodum ex ἄλς, lttinum sal, ex ἐπτά septem sint nata, & *Jacobus Perizonius* ad Sanctii Minervam lib. IV. pag. 599. τὸ συν ex Hebr. עם salio vero ex ערה derivet. Non contemnenda est hæc observatio, quamvis illi id obverti possit, quod οἱ LXX. τὸ ע in nominibus propriis nunquam per σ expresserint, alibi vero alia atque alia ratione literæ hujus vim repræsentarint. Vide doctissimi *Bernardi Montefalconii* dissertationem præviam ad Lexicon Hebr. & Gr. Hexaplis Origenianis accommodatum, Tomo II. Hexaplorum illorum pag. 396. seq. Interim hæc de appellationis Petrinæ origine conjectura reliquis omnibus hætenus est præferenda. Præter hæc *Vitringa* suspicatur, Apostolum hanc vocis בעור pronunciationem per Βοσὸς ideo elegisse, ut ad vocem בשר, i. e. carnem, alluderet, subindicaturus, Bileamum, suadendo voluptatum carnalium usum, merito filium Βοσὸς, h. e. בשר, carnis appellari. Ejusmodi allusiones plures ait in Petrinis epistolis occurrere, arque eo etiam pertinere phrasin μὲν ἀδικίας, quæ per paronomasiam, observante *Grotio*, referat Hebraicam שבר שקר. Poteras huc quoque referre vocem ἀπάταις v. 13. per quam ad vocem soni adfinis ἀγάπας respici, in superioribus monuimus. Eandem *Vitringæ* observationem suam, ni fallor, fecit *Surenhusius* in βίβλῳ κατὰ ἀλφάβητος pag. 692. Hicce Bileam, inquit, apud Mosén loc. cit. vocatur filius τῷ בעור Beor, sed apud Petrum filius בשר Bosor, i. e. carnis, sive Bafar, (Judæi enim more Syriaco Kametz, ut cholem pronunciare solent) cum esset vir carnalis, concupiscentiæ deditus. Etenim malas res malis nominibus insignire, literis inter se transpositis, non solum veteribus Hebræorum profanis, verum etiam Sacris Scripturibus in more positum fuisse, constat ex thesi nostra XXV. de modis interpretandi Scripturas Sacras. Hanc τῷ kametz per o instar cholem efferendi rationem olim quoque, ut hodienum inter Judæos, receptam fuisse probare possis exemplis a *Montefalconio* loc. cit. pag. 398. ex fragmentis Hexaplorum allatis. Quod enim in Hebræo est במקור, makor, *Genes.* XXXVI. v. 24. id illi reddunt μακὼς, & quod 1 Regg. XVII. 1. est רמים, damim, hoc illi exprimunt per δομῖν. Judæos porro nomina tum propria tum appellativa, levi mutatione facta, in sinistrum sensum convertere consuevisse alibi probavi, idque vel ex scriptis eorum Anti-Christianis liquet. Con-

fer interim B. *Schudtii* Delicias Hebræo-Philologicas pag. 115. Non exigua itaque veri specie & elegantia hæc *Virringæ* conjectura, a *Petro Zornio* etiam Tomo I. Opusculorum Sacrorum pag. 346. approbata, se commendat. Mihi tamen sufficere videntur illi, quæ de diversa τῆ γ pronuntiatione observata sunt. His adde, quod veteres τὸ *sebeva* Hebræorum initiale per o expresserint. Hinc enim Græci pro שֶׁבַע habent Σολομών. Ex quo satis apparet, quomodo ex נֶרְעַב natum sit Βοσῶς. *Lightfootus* loc. cit. pag. 1180. τὸ Βοσῶς repetit ex Chaldaismo, in quo τὸ *Sin* frequenter in *Ajin* & *Ajin* vicissim in *Sin* convertatur. *Smithus* quidem in Commentario pag. 266. suspicatur, in contextu Græco fortasse legendum τῆ Βεῶρ, cum ejusmodi variationes absque læsa Scripturæ Sacræ, quæ ex minutiis Genealogicis aut Chronologicis non pendeat, auctoritate admitti possint. Ut vero taceam, unum alterumve codicem tantum legeré Βεῶς, pater ubique, τὸ Βοσῶς per librariorum non facile ex Βεῶς scribi potuisse, nisi id ante oculos habuerint.

ὃς μὴδὲν ἰδίαις ἠγάπησεν] Vide supra ad v. 13. In historia Mosai-
ca relatum non legimus, Bileamum præmia, a Balaco per legatos missa, accepisse. Hinc *Grotius* conficit, traditionem Scripturæ silentium supplē-
visse. Recte vero *Surenhusius* monet, nec h. l. dici, quod Bileamus præmi-
um illud acceperit, sed quod ejus studio ductus fuerit; id vero lucri studium
ex eo patere, quod Rex Moabitarum dona ejusmodi ad Bileamum vix fuis-
set missurus, nisi avaritiam ejus perspectam habuisset. Compara *Isaacidæ* com-
mentarium Numer. XXII. 18. & ad limen Numer. XXV. & XXXI. v. 16. ex *Siphre*
& *Sanbedrin*. Adde Rev. *Oederi* Syntagma Observationum Sacrarum p. 74. seqq.
ubi avaritiam Bileami satis ait apparere, & junge illi *Bibliothecam Theologicam*
Selectam, germanice editam, Tomo IV. pag. 353.

Verf. 16. Ελεγχεν δὲ ἔχεν ἰδίαις παρανομίαις, κ. τ. λ.) *Vulg.* vertit: *cor-*
reptionem vero habuit suæ vesanïæ, quasi legisset παρανομίας, vel παρανοίας.
Nihil vero mutandum est, cum heic agatur de peccato Bileami, & divinæ
legis transgressione, sicut in fine commatis hujus παρανομία ejus castigatur.
Ita recte judicat *Smithus* pag. 267. *Tindallus*, Anglus, in impio libro, quem
Christianity as old as Creation inscripsit, Parte I. pag. 254. seqq. Bileami
causam agere sustinuit, recte ideo castigatus a D. *Waterlandio* in *Scriptura*
vindicata, Parte II. p. 42. seqq.

ὑποζύγιον ἄφρων) Vide huc magni *Bocharti* Opéra Tom. I. lib. II. c. 14.
p. 191. seqq. qui p. 97. nonnulla Mythologorum, idem de bestiarum loquela
testantium, loca promit.

ἐν ἀνθρώπῳ φωνῇ φθελγόμενον) *Herodotus*, observante *Rophelio*,
lib. II. pag. 126. τέω τρόπῳ ἃν πελεκᾷς ἀνθρώπινῃ φωνῇ φθελγαιτο; quomo-
do

do columbā humanā voce loqueretur? *Plilo* pag. 36. ἀνθρωπίνην φωνήν προϊέ-
 δαι dixit: v. *Museum Bremense* Vol. I. pag. 126. *Iosephus* Antiquitat. Judaic.
 IV. 6. κατὰ βῆλῃσιν Θεῷ ἀνθρωπίνην λαβῆσα ἡ ὄνος κατεμέμφετο τὸν Βά-
 λαμον.

ἐκώλυσε] *Grozium* heic malle ἐκόλῃσε Actor Prolegomenorum in ac-
 curatissimam Novi Testamenti editionem p. 172. non allato, quo id profes-
 sus sit, loco, monuit. Quæ hujus conjecturæ ratio sit, non intelligo. Ver-
 bum κωλύω eodem, quo h. l. exstat, sensu Scriptoribus N. T. frequentissimum
 est, qui ab altera parte κολᾶει ignorant.

τὴν τῷ Προφῆτῃ παραφροσύνην] παραφροσύνην aliquot *codices* habent,
 idque mavult *Grotius*, quemadmodum etiam *Stephanus* illius alterius exem-
 plum se desiderare testatur.

Verf. 17. Οὗτοι εἰσι πηγὰὶ ἄνυδροι, νεφέλαι ἀπὸ λαίλαπος ἐλαυνόμε-
 ναι] *Codices* aliquot habent πηγὰὶ ἄνυδροι καὶ ὀμίχλαι, fontes aqua caven-
 tes & nebulae. Hanc lectionem præfert *Millius* in Prolegom. §. 585. alteram
 vero illam *Judæ* v. 12. ubi νεφέλαι ἄνυδροι, esse opinatur. Imo in contextum
 recepit editor Novi Testamenti Græco-Anglicani. Præstat credere, illud
 ὀμίχλαι natum esse ex explicatione, quam τὸ νεφέλαι ex *Judæ* epistola huc esse
 relatum. Sic οἱ LXX. νεφέλην & ὀμίχλην conjungunt *Joël* II. 2. & *Zephan.* I.
 16. ἡμέραι νεφέλης καὶ ὀμίχλης.

εἰς αἰῶνα τετήρηται] Cum duæ priores voces a codicibus aliquot ab-
 sint, eas quoque ex epistola *Judæ* v. 13. huc relatas opinatur *Millius*. At con-
 stat, eundem Apostolum interdum phrasas prorsus easdem, interdum nonni-
 hil mutatas, adhibere. Itaque ex ejusmodi comparatione nihil certi in gra-
 tiam codd. colligi potest.

Verf. 18. Ὑπερόγκαι γὰρ ματαίωτοι φεγγόμενοι, κ. τ. λ.] Le-
 ge *Jo. Henr. Vrsini* *Analeceta* Parte I. pag. 136. & *Gatakeri* *Adversaria*
 pag. 15.

δελεάζουσιν] Vide ad v. 14.

ἐν ἐπιθυμίᾳ σαρκὸς] Phrasin hanc ab Ebraismo vindicare conatur
Cl. Georgius in *Vindiciis* Novi Testamenti p. 80.

ἐν ἀσελγείᾳ] *Millius* habet simpliciter ἀσελγείᾳ sine ἐν, quod citra
 omnem MSS. fidem ait inferi. Ideo etiam τὸ ἐν omisit editor Novi Testa-
 menti Græco-Anglicani, & *Bengelius*. Quod quidam habent ἀσελγείας in
 genitivo, id non puto probandum, quamvis *Th. Smirho* pag. 270. cum
Vulg. arrideat.

τὰς ὄντας ἀποφυγόντας] *Codices* aliquot pro ὄντως habent ὀλίγως, alii
 vero ὀλίγον. Prius illud expresserunt *Colinaeus* & recens editor Novi Testa-
 menti

menti Græco-Anglicani: posterius vero Complutenses & Plantinus in Bibliis Regiis. Communiorem illam recte præfert *Jacobus Cappellus* in Observationibus ad h. l. *Pertinet enim id*, inquit, *ad corruptores illos tanto magis dammandos, quod optimos quosque corrumpere nituntur, adeoque corrumpunt aliquando, non quidem, ut prorsus subvertant, sed, ut ad tempus avertant etiam electos, quos etiam omnino perderent, siquidem id esset possibile.* Matth. XXIV. 24. *Cl. Bengelius* in Apparatu Critico ad Novum Testamentum ex similitudine literarum vocis ὄντως, vel etiam ex phantasia librarii, vocem ἀσελγείαις memoria tenentis, repetit. Vox ὁλίγως utique rarior est, apud Scriptores quoscunque, τὸ ὄντως vero Sacris Novi Fœderis Auctoribus non infrequens. Vide v. c. *Job.* VIII. 36. i *Corinth.* XIV. 25. i *Timoth.* V 3. & 5. & 16. Quis ille sit, qui pro ὄντως ἀποφυγόντας ex ingenio restituerit οἰνοφλυγῶντας, teste Auctore Prolegomenorum ad accuratissimam Novi Testamenti editionem pag. 172. non dixerim, tantum abest, ut rationes conjecturæ insolentioris perspiciam. Neque enim heic intelligi possunt homines vel ebrietati, vel aliis vitiis dediti. Hi enim, tanquam in vitiis hærentes, non possunt dici δολοῦντες, vel inescari. Hoc autem in eos cadit, qui ab illis alieni veritati & virtuti student. Indem patet ex phrasi proxime sequente: τὸς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφόμενος. Hæc enim ἀμέσως pender a participio ἀποφυγόντας, hoc sensu, quod revera effugerint eos, qui in errore versantur. Ostendit hoc *Beza* & *Erasmus Schmidius*, quod etiam ex v. 20. manifestum evadit: εἰ γὰρ ἀποφυγόντες τὰ μιάσματα τῷ κόσμῳ. Hæc enim phrasis idem vult, quod antea dictum erat, nisi quod μιάσματα τῷ κόσμῳ in abstracto positum sit pro concreto, τὸς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφόμενος.

Verf. 19. Ελευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι] Hunc libertatis prætextum *Vitringa* in dissertatione aliquoties citata pag. 988. *Thesauri Disputationum Novi fundamentum* ait fuisse, cui Pseudo-Doctores prava sua dogmata de vitæ licentia & obsequio Magistratui denegando superstruerint. Id vero Paulus τὴν ἐλευθερίαν convertere eis ἀφορμὴν τῇ σαρκὶ dicit.

αὐτοὶ δὲλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς] Phrases δέλον εἶναι τινος, δεδωλῶσθαι τινι & δολέειν τινι de eo adhiberi, qui rei alicui vel adfectui, ut domino servus, subjectus sit, ex Scriptoribus ostendit optimus *Albertius* p. 468. Confer *Curas* nostras ad *Rom.* VI. 16. & alias.

ὃ γὰρ τις ἡτήται, τέτω ἢ δεδωλῶται] *Xenophon* Orat. de Agesilao pag. 726. ἀλλὰ μὴν ἢ ὅσα γε ἡδονὰ πολλῶν κρατῆσιν ἀνθρώπων, ποίας οἱ δὲ τις Ἀγησίλαον ἡτήθηντα; Ceterum a quamvis earum voluptatum, quibus multi succumbunt homines, Agesilaum quis superatum vidit? Rationem hujus phraseos idoneam reddit *Thomas Smithus* pag. 271. Eadem enim est ratio servitutis animi ac corporis, quæ jure belli ac gentium, quo victor in man-

cipium

cipium plenam habet potestatem, introducitur. Confer Raphelii Annotationes Herodoteas.

Verf. 20. Εἰ γὰρ ἀποφυγόντες τὰ μιάσματα τῷ κόσμῳ] *Codd.* tres habent οἱ, atque hanc veram lectionem credit esse *Grotius* vi sequentium. Sed id non admodum perspicio, cum structura vocum sit convenientissima: εἰ γὰρ — ἤτῳνται, γέγονεν αὐτοῖς. durior vero, si legas: οἱ γὰρ ἀποφυγόντες — γέγονεν αὐτοῖς. *Demosthenes* similiter dixit, δι' ὧν ἀποφεύγονται τὴν νόσον *Orat. de Corona* pag. 347. & *Herodotus* lib. II. pag. 146. ἀποφυγὼν τὴν πάθην τῶν ὀφθαλμῶν. Vide *Raphelium* & *Albertium*.

Γέγονεν αὐτοῖς τὰ ἔχματα χεῖρονα τῶν πρώτων] Similis est phrasis *Salustii* de *Diis* cap. IV. μὴ τῶν ἐχμάτων γενέσθαι τι χεῖρον.

Verf. 21. Κρεῖττον γὰρ ἦν αὐτοῖς, μὴ ἐπεγνωκέναι τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης κ. τ. λ.] Vide *J. H. Vrsini* *Adversaria Sacra* pag. 50. seqq.

ἢ ἐπιγνῶσιν ἐπιστρέψαι] *Codd.* pauci habent εἰς τὰ ὀπίσω ἐπιστρέψαι, & pro ultimo verbo nonnulli ἀνακάμψαι. Voces, εἰς τὰ ὀπίσω, ex scholio marginali natas crediderim ad exemplum phrasium similium *Marc.* XIII. 16. *Luc.* XVII. 31. & *Job.* XX. 14. Has scilicet voces argumentum ipsum cuique suggerit, nec necesse est, ut diferte addantur verbo ἐπιστρέψαι, vel hoc etiam in ἀποστρέψαι mutetur, quæ *Thom. Smithi* sententia est pag. 273 commentarii. Ita verbum ἐπιστρέψωσι *Marc.* IV. 12. simpliciter adhibetur, sine commemoratione objecti, quod ex ferie sermonis satis liquet.

Verf. 22. Κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέγραμα] Vide *Proverb.* XXVI. 11. cum quo h. l. comparant *Surenhusius* in *Βιβλῳ καταλαγῆς* pag. 693. & *Franc. Wokenius* in *Harmonia Veteris & Novi Testamenti* pag. 392. De voce ἐξέγραμα, non admodum obvia, lege *Wolfburgii* *Observationes Sacras* pag. 205. *Gatakerum* in *Adversariis Miscellaneis* pag. 410. *Bochartum* in *Hierozoico* Tom. I. Opp. pag. 672. & *Colomesium* in *Observatt. Sacris* pag. 101. qui de eadem *Robertum Creyghronum* in *Prælectionibus suis* in *Aristophanem*, luce dignissimis, commentatum esse testatur.

Τς λασαμένη εἰς κύλισμα βοεβόρε] *A. Blackwall* in *Classicis sacris* Part. II. pag. 101. iustum & nobilem versum jambicum, si una syllaba ῶ vel ὡς initio ejus jungatur, fisti heic observat. Idem & de hoc & de priori proverbio monuerat *Gatakerus* loco cirato. Vide de hoc adagio *Bochartum* l. c. pag. 705. Simile est Crateris illud apud *Apostolium* *Adagio* 1910. Τς ἐν βοεβόρῳ ἐλυσπᾶται. Confer *Zebnerum* in *Adagiis* pag. 240. *Andr. Schottum* in *Adagialibus* N. T. pag. 147. & *Job. Vorstium* in *Adagiis* N. T. cap. IV. qui ad finem ejus vocem ἐπιστρέψασα ex priori illo proverbio repetendam esse recte post *Bochartum* monuit. Judæorum Magistros hominem, pristina peccata repetentem, ad sordes suas reverti frequenter dice-

cere observavit doctissimus *Schatgenius* in *Horis Hebraicis* pag. 1051. Ad-
do his locum disertum *Maimonida* ex *Jesode hattora* cap. V. Sect. 7. *Si quis*
poterit animam suam eripere & effugere e manu Regis, & non facit הִי
יִמָּוֵץ עַל שֶׁבַח כִּכְלָב רוֹחַ ille est instar canis, revertentis ad vomitum suum.
Virumque proverbium, ut nec hoc omitam, conjunxit *Horatius* l. ep. 2. 26.

Vixisset canis impurus, vel amica luto sus.

CAPVT III.

Vers. 1. Ταύτην ἤδη, ἀγαπητοί, δευτέραν ὑμῖν γράφω ἐπιστολήν] Ex
commemoratione posterioris hujus epistolæ recte confici, ipsam illam
æque ac priorem a Petro exaratam esse, in Prolegomenis monui. Hu-
jus argumenti vim ut eluderet *Grotius*, novam ab his verbis epistolam *Si-*
meonis Episcopi, quem Scriptorem putavit, incipere dixit, quæ secunda
dicatur respectu illius, quæ duobus capitibus superioribus contineatur. Hoc
vero, ut alia raceam, vel ideo admitti nequit, quod hoc modo superiori illi
clausula, huic vero salutandi formula desit, cujus rei exemplum & in Apo-
stolicis, & in Apostolicorum virorum illius ætatis epistolis, frustra quæsi-
veris.

ἐν αἷς διεγείρω] ἐν αἷς, scil. ταύτῃ τῇ δευτέρᾳ καὶ τῇ πρώτῃ posteriore
bac & superiore epistolis excito. Nihil itaque solæci heic observes. Con-
fer *Ostermanni* Positiones textum N. T. Græcum concernentes Disput. II. §.
11. *Stolbergium* de Solæcismis N. T. cap. XI. pag. 7. seq. *Colomes.* Obser-
vatt. Sacr. pag. 170. & *Georgii* Hierocriticon N. T. pag. 56. *Stolbergius* &
Georgius varia veterum dicta adferunt, in quibus relativum sequens ab an-
tecedente nomine, sive genere, sive numero, differat. Sic *Appianus* de
Bello Punico: ταῦτα μὲν ἐν τριάκοντα ἡμέραις, ἀφ' ἧς ἀν' εἰρήνῃ κειθῆ. Vbi
post ἧς & necesse est subintelligas χρόνος, sicut h. l. ἐπιστολαῖς. Plura ejus-
modi exempla habes apud *Gatakerum* ad M. Antoninum II. 4. cujus phrasis
nostræ prorsus est similis: Μέννησο, ἐκ πόσῃ ταῦτα ἀναβάλῃ, καὶ ὅποσά-
κις προθεσμίων λαβὼν παρὰ τῶν θεῶν & χρόν' αὐταῖς. Memento, quamdiu
ista distuleris, & opportunitates, a Diis oblatis neglexeris. Ad hæc ita *Gata-*
kerus: Nihil adest, inquit *Xylander*, ad quod illud αὐταῖς referri possit.
Itaque mutila esse suspicatur ista: sed immerito. Adest enim, ad quod referatur.
προθεσμια collective sumta: estque transitio a numero ad numerum baud infre-
quens. Vide ibi plura. Sive igitur de utraque epistola heic sermonem esse
dicas, sive a singulari ad pluralem transitum fieri per σύνθεσιν dicas, erit,
quod phrasin hanc ab omni solæcismi suspicione liberet.

ὑμῶν ἐν ὑπομνήσει τὴν εἰλικρινῇ διάνοιαν] *per commonitionem vestram sinceram mentem.* Voces εἰλικρινῆς & εἰλικρίνεια diligenter exponuntur a Re-
ver. Christophoro Henrico Zeibichio, Theologo Wittebergenfi, in Program-
mate singulari de Theologo ad splendorem Solis judicato, Wittebergæ
1732. 4to.

Verf. 2. Μνηθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν αἰγίων προφη-
τῶν, καὶ τῆς τῶν Αποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς, τῆς Κυρίου καὶ Σωτῆρος] Transpositæ
in hoc commate voces quædam sunt; quarum ordinem ut argumentum, de
quo sermo est, suppeditat, ita *Erasmus Schmidius* in versione sua recte ex-
pressit: *Vt memores sitis verborum, quæ prædicta sunt a sanctis Prophetis, &*
mandati nostri, qui sumus Apostoli Domini & Servatoris. Ita scilicet in verbis
ipsis, prout a pluribus & melioribus Codicibus exhibentur, nihil mutatur, &
sensus commodus nascitur. Neque alienum ab hac verborum expositione
se proficitur *Thomas Smithus* pag. 279. commentarii, quamvis ibidem pag.
278. suspicetur, periocham hanc fortasse ita legi debere, ut τῆς loco suo re-
stituatur hoc modo: μνηθῆναι τῶν π. ῥ. ὑπὸ τ. αἰ. π. ἡμῶν, καὶ τῆς ἐντολῆς
τῆς Κυρίου καὶ Σ. atque adeo tria distincta hujus versiculi membra existent,
quibus admoneantur credentes, ut memores sint eorum, quæ Prophetæ
prænuñciaverint, quæ Petrus ceterique Apostoli, quæ denique Christus ipse
præceperit. Atque hoc mandatum Christi putat existare *Matth. XXIV. 4.*
Videte, ne quis vos seducat &c. & v. 11. multi Pseudoprophetæ exorientur, ac
seducent multos. Præstat vero in priore illa interpretatione acquiescere, ut
voces, τῆς Κυρίου καὶ Σωτῆρος ad vocem Αποστόλων referantur, cum Apostoli
se non simpliciter Apostolos, sed *Apostolos* Jesu Christi appellare soleant, v.
c. 1 *Pet. II. & 2 Pet. I. 1. &c. Apostoli* quoque & *Prophetæ* ita conjungi soleant, ut Je-
sus Christus utrinque lapis angularis dicatur. Sic *Ephes. II. 20. ἐποικοδομη-*
θέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν Αποστόλων καὶ Προφητῶν, ὄντες ἀκρογωνιαίαι αὐτῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ. Atque hæc ipsa verba efficiunt, ut credam, Petrum h. l. voces,
τῆς Κυρίου καὶ Σωτῆρος ideo ultimo loco posuisse, ut illæ tum ad Prophetas tum
ad Apostolos referri, atque adeo utrique, Prophetæ æque ac Apostoli, Jesu
Christi esse intelligi possint. Itaque non est, cur nuperam *Sam. Battierii*
conjecturam, in Museo Bremensi Vol. II. pag. 195. prolatam, amplectamur.
Is enim verba ultima legi vult: καὶ τῆς τῆς Αποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς τῆς Κυρίου
καὶ Σωτῆρος, ut sic Salvator noster Petro dicatur ὁ ἀπόστολος ἡμῶν, quemad-
modum *Hebr. III. 1. ὁ ἀπόστολος καὶ ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν* appellatur.
Recte utrique *Theodor. Hæsius*, vir de his & aliis literis, dum viveret, meri-
tissimus, in notis ibidem contra hæc disputavit, quibus evertendis *Judæ* lo-
cus parallelus v. 17. sufficit: ὑμεῖς δὲ, ἀγαπητοί, μνηθῆτε τῶν ῥημάτων τῶν
προειρημένων ὑπὸ τῶν Αποστόλων τῆς Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Hic fane iidem
Apostoli dicuntur esse Domini nostri Jesu Christi.

Vocem ἡμῶν post ἀποστόλων infarctam censuit *Grotius*, quæ scilicet inprimis obstabat, quo minus Petro epistola hæc adjudicaretur. Eam vero habent codd. omnes, si a paucis aliquot codd. qui ὑμῶν legunt, discesferis. Illud vero ὑμῶν ex eo natum est, quod convenientius alicui videbatur, si respectu eorum, ad quos scribebat Apostolus, ἀποστόλων ὑμῶν, quam respectu sui & reliquorum, ἀποστόλων ἡμῶν scriberet. At idem non recogitavit, aut ὑμῶν illud prorsus esse omittendum, aut incommode illi jungi τῇ Κυρίᾳ καὶ Σωτῆρι. Nonne enim inconcinnum foret, si dixeris τῆς ἐντολῆς τῶν Ἀποστόλων ὑμῶν τῇ Κυρίᾳ καὶ Σωτῆρι?

Verf. 3--7. Pericopen hanc epistolicam illustravit *Franc. Wokenius* in *Stromatibus Apostolicis Parte II. pag. 199.*

Verf. 3. Τὸ πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι ἐλεύσονται ἐπ' ἐσχάτῃ τῶν ἡμερῶν ἐμπαῖκται] ἐπ' ἐσχάτῃ sc. μέρῃ τῶν ἡμερῶν, *ultimis diebus.* Ellipsis hanc non recogitantes librarii quidam scripserunt, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, quæ phrasis in N. F. alias frequentior est. Pro ἐμπαῖκται codd. quidam habent ἐν ἐμπαιγμονῇ ἐμπαῖκται, quam lectionem etiam *Vulg. Syrus, Arabs & Æth.* expresse, probantibus *Estio, Th. Smitho, Millio*, & ex nostratibus *C. M. Pfaffio* in *Dissertat. de variantibus lectionibus N. T. pag. 165. Millius* putat, ἐν ἐμπαιγμονῇ excidisse, tum propter Græcæ vocis utriusque syllabas initiales similes, tum quod apud *Judam* desint. Ita ad locum; at in Prolegomenis §. 925. voces ἐν ἐμπαιγμονῇ tantum germanas, alteram vero illam ἐμπαῖκται ex *Judæ* epistola huc relatam censet. Recte puto *Millium* statuisse, alterutram phrasin esse superfluum; cum idem utraque dicat. Hinc vero consequitur, ἐμπαῖκται ab Apostolo scriptum rectius censer, quam ἐν ἐμπαιγμονῇ, cum alteram illam plures codd. & *Judas* quoque habeant. Conf. *B. Raithii* *Vindicias versionis Biblicæ pag. 595.*

κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι] Simili phrasi *Herodotus*, observante *Raphelio*, pag. 646. de Homero cæco dicit: ἐπορεύετο κατὰ φωνὴν τινα αἰγῶν νεμομένων, *sequebatur vocem caprarum, quæ ibi pascebantur.* Sicut vero heic verbum πορεύεσθαι proprie usurpatur, ita idem a Scriptoribus sensu morali, ut h. l. adhiberi ostendit *Georgius* in *Vindiciis Nov. Testam. pag. 129.*

Verf. 4. Καὶ λέγοντες, πᾶ ἔστιν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ κ. τ. λ.] Adventum hunc Domini de adventu ad Judicium extremum Interpretes tantum non omnes recte acceperunt. Pauci quidam aliter sentiunt, iique inter Anglos potissimum. Ex his enim *Jos. Mede* in *Operibus Anglicanis pag. 609. Joannes Lightfootus* in *Chronico Temporum pag. 116. Henricus Hammondus* ad h. l. *Joannes Owenus* in *Theologumenis lib. III. cap. 1. §. 2. sq. Th. Smithus pag. 282. Guilelmus Caveus* in *Vita Petri cap. X. §. 6. de judicio, Judæis tum temporis imminenti, sermonem esse contendunt. Smithus,*

ibus, qui libenter *Hammondum* sequitur, ita: *Certum ergo fixumque esto, S. Petrum pbrasi, ἐπ' ἐσχάτῃ τῶν ἡμερῶν velle tempus illud, quo finis cultui Judaico imponendus esset, instare, & excidium illud, quo increduli Judæi perituri essent, etiam imminere, novumque Mesia regnum per universum terrarum orbem incipere diffundi: neque incongruum erit, ut credamus, omnia, quæ sequuntur, ad idem propositum referri oportere.* Eandem sententiam pingere & ornare adgressus est *Samuel Werenfelsius* in disput. Theolog. de adventu Domini ad h. l. Basil. 1701. 4. Vide *Joannis Jacobi Scheuchzeri* Nova Literaria Helvetica an. 1703. pag. 117. Abolitionem is Ecclesiæ & Reip. Judaicæ statumque Ecclesiæ N. T. insecutum significari censet, quæ ut a Domino prædicta sint, ita, facta urbis Hierosol. expugnatione & templo combusto, acciderint. Hoc fine in sequentibus celum & terram de Ecclesia Judaica, quæ igne perierit, combusta urbe & destructo templo; elementa vero de ceremoniis Judaicis; ultimos porro dies de tempore mox futuro, adventum Domini de die excidii Judæorum, novum vero cælum & novam terram de temporibus N. T. regno Christi, & propagatione doctrinæ ejus interpretatur. Non est cur in his expendendis moremur. Recte *Joannes Clericus* in Annotatt. ad *Hammondum* h. l. monuit, *eum ad hoc caput, in torquenda Scriptura, semet ipsum superasse, ne in eo inveniret verum omnium finem;* atque ea porro attulit, quæ παρρησια huic omnem veri speciem adimunt. Confer præterea, quæ ex Anglis præter *Henricum Morum* in Oper. Theologicis Latinis pag. 205. seqq. *Thomas Burnetus* in Theoria telluris lib. III. cap. 11. & in Archæologia Philosoph. eo dixit, ut vaticinium hoc de adventu Christi extremo accipi debere constaret. Adde nos infra ad v. 10.

Nec majore veri specie se commendant illa, quæ *B. P. Karlius* in Biblioth. Bremenfi Class. VI. p. 488. seqq. attulit. Ejus enim iudicio adventus hic Christi *ad novam regni ipsius in Ecclesia faciem, quam sub tubicinio septimo Apocal. XI. 15. seqq. futuram expectemus, referendus fuerit.* Nostratium Theologorum sententiam adstructam lege a *D. Joanne Weinmanno* in diss. contra empæctas promissionis adventus Christi ultimi, Altorf 1656. & ab *Amelio Tom. II. der Erörterung* p. 701.

ἀφ' ἧς γὰρ] scil. ἡμέρας, plane ut Latini, ex quo, scilic. tempore. Vocem ἡμέρας sæpe in sermone desiderari ostendit *Lambert. Bos* de Ellipsi pag. 77. edit. Schætzgenianæ: conf. ibidem pag. 251. *Wokenius* l. c. τὸ ἧς a voce παρρησια pendere existimat, quasi homines illi hoc sibi voluerint: non datur alius adventus Christi futurus, quam quo unicuique tempore mortis advenit, ad animam in cælum deferendam. Nam post eam apparitionem gratiosam, qua unicuique patrum sua gratia apparuit, & moribundo ita subvenit, ut bene mori potuerit, nulla alia apparitio, nullus alius adventus notari potuit, vel saltem aliquod signum ejusdem, sed omnia manserunt in statu pristino, ut itaque

lus alius adventus expectari possit. Non puto, τὸν μακαρίτην in hæc cogitata incidere potuisse, nisi ab ellipsis, omni Scriptorum generi familiaribus, animum penitus alienum habuisset.

ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως] scilicet ὡς, omnia ita permanent, ut ab initio creaturæ. Vide *Lamb. Bos* lib. cit. p. 365. ibique *Schatgenium*.

Verf. 5. Λανθάνει γὰρ αὐτὲς τὲτο θέλοντας, κ. τ. λ.) Comma hoc una cum sequenti exponit *Sebastianus Schmidius* in Collegio Biblico Posteriori pag. 95. seqq. Ex Philosophia naturali lucem illis adfundere instituerunt præter *Thomam Burnetum*, non sine delectu habito legendum, in Archæologia Philosophica lib. II. cap. 3. pag. 466. seqq. *Bernardus Nieuwenyze* in libro Belgico elegantissimo, quo contemplationem naturæ ad Summi Numinis gloriam retulit, cap. XX. §. 9. seqq. & *Joannes Jacobus Schillingius*, Professor Duisburgensis, in Miscellaneis Duisburgensibus, Tom. II. Fascic. I. pag. 61. seqq. Prima commatis hujus phrasin recte ab *Erasmio Schmidio* ita conversa est: *illud enim volentes hoc nesciunt*; nec aliter a *Beza*: *illud enim sponte ipsos latet*. Verbum θέλω enim a Scriptoribus ita passim adhibetur, ut studium atque contentionem inferat. Vide, quæ scripsimus ad *Coloss.* II. 18. & adde heic *Raphelium* in Annotationibus Polybianis. *Oecumenius* disertè: ἐθέλοντι μύσαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Sensus est: præfracte nolunt admittere, quod scire poterant & debebant. Nolim igitur cum *Hombegio* pag. 366. Parergorum ita interpretari: *eos, qui hoc volunt, dicunt*, quod nempe dixerat, v. 4. Non video, quomodo hæc cum sequentibus cohæreant. Nihilominus tamen eadem fere ratione verba hæc accepit *Paulus Bauldry*, & interpunctionem quoque mutavit hoc modo: Λανθάνει γὰρ αὐτὲς, τὲτο θέλοντας, (ὅτι ἔρανοι ἦσαν ἐκπαλαί, καὶ γῆ ἐξ ὕδατος, καὶ δι' ὕδατος συνεσώσα τῷ τῷ Θεῷ λόγῳ) δι' ὧν ὁ τότε κόσμος, ὕδατι κατὰ κλυθεὶς ἀπώλετο. Verborum porro ordinem & nexum ita instruit, ac si scripsisset Apostolus: λανθάνει γὰρ αὐτὲς (ἐμπαιγτὰς nempe ἐλεύσομεν) αὐτὸ τὲτο θελήσαι ἐκείνης, δι' ὧν ὁ τότε κόσμος ἀπώλετο κατὰ κλυθεὶς, ὅτι ἔρανοι ἦσαν ἐκπαλαί, κ. τ. λ. Latine dixeris: *Eos enim, (irrisores venturos) latet, hoc homines illos voluisse, vel innuisse*; nempe: *cæli jam olim exstiterunt per Dei sermonem* &c. (hoc scilicet dictum est veterum empæctarum) *per quos, seu quorum occasione, prior mundus diluvio periit, &c.* Lege epistolam ejus Bibliothecæ Novorum librorum an. 1699. pag. 384. seq. insertam. Vides heic, verba illa, ὅτι ἔρανοι — τῷ τῷ Θεῷ λόγῳ a *Bauldry* a sermone Apostoli distingui, & empæctis illis tribui. Id vero per phrasin antecedentem, λανθάνει γὰρ αὐτὲς τὲτο θέλ. fieri non potest. Ea enim rationem, indicio particulæ γὰρ, reddit, cur empæctæ illi venturi in impia ejusmodi cogitata sint prolapsuri, nempe ideo, quod præfracte scire aut credere nolint, veterem illum mundum periisse, atque adeo & præsentem illum perire posse & esse perituum. Itaque empæctæ illi venturi non comparantur cum

cum veteribus illis ante diluvium, idem sentientibus, quorum nec mentio heic facta erat. Proinde gratis inseritur vox ἐκείνης, ut ad illam referri possit τὸ, δι' ὧν, quod ad proxime antecedentia referri debere mox ostendimus. Porro verbum λανθάνει requirit, ut illud, quod sequitur, nempe, ὅτι ἔρανοι ἦσαν ἔκπαλα, id esse censeamus, quod empæctæ præfacte ignorent. Eadem phrasi mox utitur Petrus v. 18. Ἐν δὲ τῷτο μὴ λανθανέτω ὑμᾶς, ἀγαπήτοι, ὅτι μία ἡμέρα κ. τ. λ. Vides omnino, post μὴ λανθανέτω, sequi id, quod ignorare non debebant, idque per particulam ὅτι indicari. Taceo denique, hoc modo verborum trajectionem præter idoneam rationem invehiri.

καὶ γὰρ ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος συνεσῶσα τῷ τῷ Θεῷ λόγῳ] His inter cetera verbis usus est *Thomas Burnetus* loc. citato, ut evinceret, aliam terræ ante diluvium faciem & conditionem fuisse, quam quæ hodie in oculos incurrat. Constat vero hanc ejus hypothesin a *Keillio*, *Wbistono*, *Leydeckero*, aliis, satis esse confutatam. Accipe interim verba ejus ex pag. 467. *Archæologia Philosoph.* *Negant*, inquit, *adversarii*, (contra quos scilicet Petrus disputabat) ullum futurum esse mundi naturalis excidium aut mutationem. In eam fidem adducti, quod nullam hætenus viderint, aut audiverint, in natura inconstantiam aut mutationem, ab antiquissimorum Patrum temporibus, ab extrema hominum memoria, ab ipso rerum initio. Quid his reponit *Apostolus*? Ait eos libenter oblivisci primævi naturæ status, sive antiquorum cæli & terræ, quæ ex aqua & per aquam constituta, eam ob causam, sive propter illam constitutionem in aquarum diluvio perierunt. Hodierni autem cæli & terræ, inquit, aliter constituti, igne perituri sunt. Intelligis procul dubio, lector, *Burnetum* sententiæ suæ pondus inprimis collocare in particulis δι' ὧν, quasi illæ ad conditionem terræ pristinam & diversam omnino respiciant. At vide, quæ mox dicuntur.

Jam videndum est, quid sibi phrasis ipsa velit. *Erasmus Schmidius* vertit: *terram ex aqua & inter aquas exstitisse*, non quidem, quod in notis monet, *materialiter*, sed *localiter*, eductis scilicet in altum montibus, & magnis passim cavitatibus in terra factis, in quas aquæ tanquam in alveos recederent; quemadmodum eadem aquæ partes terræ fccas interfluunt. *Andreas Dounæus* ad *Chrysostomum* Tomo VIII. editionis Savilianæ p. 283. ita phrasin accipit, ut pars terræ latere in aqua, pars exstare dicatur, quo sensu vocem διὰ *Chrysostomus* homilia XXXII. in 1 epist. ad Corinth. adhibuit, mentionem faciens τῷ σώματι τῷ διὰ πασῶν συναμείνεν τῶν ἐκκλησιῶν. Amplectitur hanc interpretationem præstantissimus *Fabricius* noster ad *Sextum Empiricum* libro IX. pag. 594. his verbis: *Aqua ut levior supernatare debet; sed propter necessarium illarum usum undæ terris ita admixtæ, ut non minus γῆν τὸ ὕδωρ φέσῃ, quemadmodum ait Jarchas Judas apud Philostratum III. II. quam terra aquas, atque ut S. Petrus Apostolus 2 epist. III. 5.*

ἢ ἐξ ὕδατος ἢ δι' ὕδατος συνεστώσα, *h. e. ut verba illa rectissime interpreta-
tur Andreas Dounæus &c. Schillingius modo laudatus pag. 66. Tomi II.* Miscellan. Duisburgens. phrasin ἐξ ὕδατος eadem ratione accipit, alte-
ram vero δι' ὕδατος, aquam, ut *causam instrumentalem*, seu *efficientem*, in-
dicare putat, hoc fere sensu, quod terra *per aquam*, seu *ab aqua* consisten-
tiam suam, i. e. firmitatem, soliditatem, partiumque cohæSIONem, atque
totam adeo formam suam vel maxime sit consecuta. *Quis enim, ita per-
git, nescit, terram aresactam nimis, atque in extrema hinc superficie male co-
hærentem debiscere, rimas agere, & in pulverem collabi tenuissimum, eandem
vero irrigatam restituto humore tenaciter iterum agglutinari compingique?*
*Nieuwentytius loc. cit. pag. 394. editionis Belgicæ tertiæ, non solum illud
dicit, sed & τὸ ἐκ eadem significatione accipit, ut utrinque materia, ex qua,
& causa terræ materialis indicetur. Eam in causam ad destillationes Chy-
micas provocat, quarum ope aqua in terram adeo firmam & solidam con-
vertatur, ut in aquam denuo converti non possit. Robertum Boyleum hoc
experiundo didicisse testatur Isaacus Newton in Opticis pag. 319. sicut de R.
Hooekio idem traditur in Actis Eruditorum Lipsiens. an. 1707. pag. 154. Sed
vide, quæ contra ejusmodi experimenta excipit Schillingius loc. cit. pag. 63.
Quantum veteres Philosophi aquæ in rerum origine tribuerint, eamque
omnium principium crediderint, ex Historia Philosophica constat. Vide,
quæ eam in rem dixi olim ad Origenis Philosophumena cap. I. pag. 22. ubi
Pseud-Origenes ita de Thalete: Ουτος ἔφη ἀρχὴν τῶ πάντων εἶναι ἢ τέ-
λος τὸ ὕδωρ ἐκ γὰρ αὐτῆς τὰ πάντα συνίστασθαι πηγνυμένα, ἢ πάλιν δια-
νιμένα, ἐπιφύεσθαι τε αὐτῇ τὰ πάντα. Hic aquam universi initium & finem
statuit: constare namque ex hac densata vel rursus extenuata; & in ea, vel
super illam ferri omnia. Ex Senecæ quoque Natur. Quæst. III. 13. testimo-
nio Thales dixit, terrarum orbem aqua sustineri, & vehi more navigii, mo-
bilitateque ejus fluctuare tum, cum dicitur tremere. Sensum verborum Petri
optime mihi expressisse videtur Thomas Smithus pag. 291. Hic plane, inquit,
mihi videtur Apostolus respexisse ad rudem indigestamque terræ molem, aquis
submersam & coopertam, antequam ipsa fieret arida, — — — & antequam
aquæ, quæ ipsius superficiæ incubuerunt, in excavatos canales, tanquam in tor-
conceptacula, jussu Sapientissimi Conditoris confluxissent &c. ἢ ἐξ ὕδατος,
tanquam ab operimento, quo tegebatur, sese attollens emerfit & apparuit, prius
inconspicua; non ex aqua tanquam ex principio materiali constituta — — —
δι' ὕδατος ἐστὶν ἐν ὕδατι, in aqua: tellus enim omni ex parte circumcirca aquis
cingitur.*

τῷ τῷ Θεῷ λόγῳ] Similiter Thales apud Origenem loc. cit. statim
commemorat ἀρχηγόν τῆ γενέσεως, eumque αἶρ εἶναι Θεόν τὸν μήτε ἀρχὴν μό-
τε τελευτὴν ἔχοντα. Quemadmodum Cicero Thaletem aquam αἶρ dixisse
initium rerum, Deum autem mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Com-
para

para *Cudworthi* Systema Intellectuale hujus Vniversi lib. I. cap. I. §. 22. & cap. III. §. 20.

Verf. 6. Δι' ὧν ὁ τέτε κόσμος ὑδατι κατακλυθεὶς ἀπώλετο] In lectione δι' ὧν codices omnes consentiunt, unus vero *Arabs* ita eas reddit, ac si legisset δι' ὅ. Nostrium illud plerique cum *Grozio*, *Erasmo Schmidio*, & *Beza* vertunt: *quamobrem*; eo sensu, quod, quia terra & aqua ita ex aqua & inter aquam constituta sit Dei verbo, eodem quoque Dei verbo aqua obruta fuerit tempore diluvii. Sensem arbitror satis esse concinnum, qui tamen non velificatur sententiæ *Burneti* ante recitatae, quasi pristina illa & diversa a præsente terræ seu orbis habitabilis constitutio instar causæ diluvii repræsentetur. Causa enim diluvii refertur potius ad verbum seu voluntatem Numinis, a qua, ut creatio terræ, ita & interitus ejus pependerit. Nihilominus tamen τὸ, δι' ὧν, per quæ interpretari malim, non quidem, ut ad vocem ὑδωγ tantum respectus habeatur (nam statim sequitur vox ὑδατι, & præterea Synthesis aliqua vel transitus a numero singulari ad pluralem sine urgente causâ invehetur,) sed ut ad cælum & terram, ex aqua per aquam consistentem, respiciatur. Ita ut sentiam, communior phraseos δι' ὧν significatus efficit, per quem causam mediâ seu instrumentalem infert. Ita supra I. 4. δι' ὧν (scilicet δόξης καὶ ἀρετῆς) τὰ μέγιστα ἡμῖν καὶ τίμια ἐπαγγελµατα δεδώρηται, & mox v. 12. hujus capituli, δι' ἣν nempe παρεσίαν, per quem, vel propter quem adventum, vel cujus efficacia, ut *Erasmus Schmidius* reddit. Sensus itaque fuerit, cælorum illorum & ipsius telluris, aquam largiter suppeditantium, adminiculo factum esse, ut mundus, seu homines illius ætatis maleferiati perirent. Hæc expositio responder penitus narrationi de diluvio Mosaico *Genes.* VII. 11. ubi ad inundationem illam procreandam omnes abyssi magnæ fontes, & cæli cataraictæ apertæ dicuntur. Recte in hanc sententiam *Thomas Smithus* pag. 295. ita: *Per hæc duo, cælum & terram, b. e. nubibus ex continuis vaporibus constipatis, unde ingens suppetebat pluvia, in terram cum impetu & vi procellosa effundendæ, copia, tandem liquefactis, cataraictisque cæli effractis, deinde erumpente ex interioribus terræ meatibus, specubusque aquarum colluvie, &, ut Mosaicis verbis utar, omnibus abyssi magnæ fontibus ruptis, terra, universis incolis, exceptis octo, delectis cooperiebatur.* Si hoc sensu Apostoli verba accipias, simul apparet, S. Petrum emperactarum illorum vanam persuasionem efficaciter retudisse, ostendentem, ipsum illud cælum, & ipsam illam terram, quam illi tam firmam solidamque esse opinabantur, ut nihil unquam mutationis extrimescendum sit, arma suppeditalle Divino Numini, quibus terræ incolas penitus profligaret. Idem video statuisse *Joannem Harduinum* in *Operibus Selectis* pag. §20. *Per cælum & terram, quæ dixi, inquit (Petrus) cælis æque ac terra ad diluvium aquam subministrantibus, mundus, b. e. universus orbis habitabilis perit.* — Eo autem verbo, per quæ, necesse est designari ea, quæ antea proxime dixit, præter aquam, quam ipsa suppeditalle dicuntur ad diluvium, cum dicit *Apostolus*:

Ius: per quæ illa tunc mundus aqua inundatus periit. Nec aliter olim *Oecumenius* ad h. l. Δι' ὧν διὰ τῆς ἑρανῆς καὶ τῆς γῆς, τοῖς μὲν τὸ ὕδωρ ἐπιπλυσάσης, τῶν ἑρανῶν δὲ τὰς καταρρέοντας αὐτῶν ἐπαφέντων, τρεῖςιν, ὡς ἐν καταρρέονταῖς κατεπεργόντων τὸ ὕδωρ. Quæ ad hoc comma illustrandum ex Scientia Naturali peti possunt, ea attulit nuper Cl. J. J. Schillingius in Miscell. Duisburgens. Tom. II. pag. 528. seqq.

Verf. 7. Οἱ δὲ νῦν ἑρανὸι καὶ ἡ γῆ τεθησσυρισμένοι εἰσι τῷ αὐτῷ λόγῳ] Verbum *θησσυρίζεσθαι* i. e. *congeri* & *congestum servari* etiam de re exitio suo destinata æque usurpari potest, quam alias de rebus tum utilibus tum noxiis adhibetur. Vide, quæ scripsimus ad *Rom.* II. 5.

πυρὶ τηρέμενοι] Mundum omnem igne aliquando periturum *Heraclitus* quoque dixit, teste *Diogene Laërtio* lib. IX. 7. ἓνα εἶναι τὸν κόσμον, γεννᾶσθαι τε αὐτὸν ἐκ πυρὸς, καὶ πάλιν ἐκπυρῆσθαι κατὰ τινὰς περιόδους ἐναλλάξ τὸν σύμπαντα αἰῶνα. Idem Stoicorum dogma fuisse ostendit *Lipsius* de Physiolog. Stoic. lib. II. cap. 22. 23. & *Jacobus Thomasius* de Exultatione mundi Stoica. Adde, quæ scripsi ad *Origenis* Philosophumena pag. 146. Nec desunt aliorum ex paganis hanc in rem testimonia, quæ leges apud *Douglaum* in *Analectis Sacris Novi Testamenti*, Excursu Cl. pag. 151. Judæos quoque, mundo interitum ab igne imminere, tradidisse ex *Mechilta* fol. 37. & *Jalkut Rubeni* fol. 32. 2. ostendit Cl. *Schætgenius* in *Horis Hebraicis* pag. 1052.

Verf. 8. ὅτι μία ἡμέρα παραὶ Κυρίῳ ὡς χίλια ἔτη] Ex Psalmo XC. 4. hæc adferri Interpretes observarunt, ad quem alludi tantum putat *Franciscus Wokenius* in *Harmonia Veteris & Novi Testamenti* pag. 355. Quod ad sententiam ipsam attinet, *Zosimus* Histor. pag. 445. similiter dixit: πᾶς γὰρ χρόνος τῷ Θεῷ βραχύς, αἰεὶ τε ὄντι καὶ ἐσομένῳ. Nam omne tempus Deo breve est, qui semper existit, & erit. Idem vero ante dixerat de vaticinio aliquo, quod, interjectis aliquot sæculis, tandem eventu erat confirmatum. Judæi alias distinguunt inter dies divinos & humanos, atque diem divinum mille annis definiunt. Vide *Schætgenium* loco citato.

Verf. 9. Οὐ βραδύνει ὁ Κύριος τῆς ἐπαγγελίας] *Nontardat Dominus promissum*, ut recte *Beza* & *Schmidius*. Neque enim vox ἐπαγγελίας ad Κύριον sed ad βραδύνει referendum est: hoc enim etiam transitive sumi patet ex *Jes.* XLVI. 13. Vide *Fessellii* *Adversar. Sacr.* Tom. I. pag. 22. Cum vero paternus casus heic sequatur τῆς ἐπαγγελίας, ubi accusativus potius requiritur, sensus intransitivus, moratur, retineri potest, & ante vocem ἐπαγγελίας subintelligi ἕνεκα, quod recte monuit *Camerarius*. Eam vero præpositionem sæpe ante gignendi casum deesse abunde evicit *Lamb.* Bos de

de Ellipfi Gr. L. pag. 327. Sic *Lucianus* in *Philospeude* pag. 327. τίνας ἀ-
γαθὰ τέτο παιδῶν; scil. ἕνεκα. *Cujus boni gratia hoc faciunt?* Ita non opus
est, ut cum *Ludovico Capello* in *Spicilegio notarum* ad h. l. μετάπτωσιν seu
mutationem casuum hic factam suspicemur, vel *Syntaxin Græcam* a Scripto-
ribus Sacris non adeo accurate observari dicamus. Hoc sine *Thomas Smitbus*
quoque pag. 303. τὴν ἐπαγγελίαν reponendum esse suspicatur; vel dicen-
dum, Apostolos, cœlestia mysteria tractantes, ad ejusmodi regulas Gram-
maticales non adstringi.

ἀλλὰ μακροθυμεῖ εἰς ἡμᾶς] Ex hoc verbo Rev. *Oederus* in *Centuria*
Conjecturarum pag. 213. colligit, Apostolum h. l. id non velle, ut quæ *cito*
Deus *ventura* prædixisset per Prophetas, nos ita accipiamus, quasi post mil-
le vel bis & amplius bis mille annos sint futura; sed de die extremo, quem
Deus nusquam *cito*, sed *subito*, h. e. cum minime exspectatur, venturum præ-
dixerat, non statuendum esse, in Deo aliquam esse cunctationem, imo vero
μακροθυμίαν reputandam, quod non festinanter ad judicium veniat. Oppo-
ni his potest, quod Dominus noster *Apoc. XXII. 12. & 20.* de adventu hoc
suo loquens, dicit: ἔρχομαι ταχύ, quodque Apostolus βραδυτῆτα sive *mo-
ram* a Deo, in implendo promisso, talem amoliat, quæ cum vitio aliquo
ex hominum opinione conjuncta videri poterat. Id, inquam, vitium amo-
litur ex eo, quod longum, ut hominibus videtur, tempus, apud Deum
breve sit, & Deus præterea a judicio suo, quod citius agere poterat, longa-
nimitatem suam testaturus, abstineat.

Verf. 10. Ἦξει δὲ ἡ ἡμέρα Κυρίου ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτὶ] Voces, ἐν
νυκτὶ defunt in *Codd.* aliquot & versionibus, quas propterea ex 1 *Thess. V. 2.* *Ze-
gerus* & *Estius* huc relatas existimant, quemadmodum *Colin.* & recens editor
N. T. Græco-Anglicani in contextu omiserunt. Cum vero Dominus noster
Matth. XXIV. 43. de suo judicis adventu loquens, κλέπτῃς faciat mentionem,
fares autem noctu opprimere securos soleant, non apparet ratio, cur Apo-
stolum h. l. eadem phrasi æque ac Paulum l. c. usum esse dubitemus. Recte
Thomas Smitbus pag. 305. *Mundo, profunda securitate sopito, fatalis illa hora*
*superveniet instar furis, qui in intempesta & silenti nocte in domos, quas expila-
turus est, sine strepitu solet irrepere.* Confer de locutione hac proverbiali *An-
dreæ Schottum* in *Adagialibus Novi Testamenti*, & *Svicerum* Tomo II. pag.
110.

Ἡμέραν sive diem hunc Angli illi, quos ad v. 4. appellavimus, de die,
Reipublicæ Judaicæ fatali, accipiunt. Iis nuper etiam accessit *Joannes Ho-
nertus*, Theologus nunc Leidenfis, in *Disputat. Theologica de Die Domi-
nico*, Trajecti 1733. habita, pag. 27. Recte vero contra hanc sententiam
olim disputavit *Virringa* lib. IV. *Observationum Sacrarum* cap. 16. & nu-
per ex nostratibus, *Joan. Herman. Benner*, Professor nunc Giesfensis meri-
tissi.

cere observavit doctissimus *Schabgenius* in *Horis Hebraicis* pag. 1051. Ad-
do his locum disertum *Maimonida* ex *Jesode hattora* cap. V. Sect. 7. *Si quis*
poterit animam suam eripere & effugere e manu Regis, & non facit היה
על קיר *illem est instar canis, revertentis ad vomitum suum.*
Virumque proverbium, ut nec hoc omitam, conjunxit *Horatius* l. ep. 2. 26.

Vixisset canis impurus, vel amica luto sus.

CAPVT III.

Vers. 1. Ταύτην ἤδη, ἀγαπητοί, δευτέραν ὑμῖν γράφω ἐπιστολήν] Ex
commemoratione posterioris hujus epistolæ recte confici, ipsam illam
æque ac priorem a Petro exaratam esse, in Prolegomenis monui. Hu-
jus argumenti vim ut eluderet *Grotius*, novam ab his verbis epistolam *Si-*
meonis Episcopi, quem Scriptorem putavit, incipere dixit, quæ secunda
dicatur respectu illius, quæ duobus capitibus superioribus contineatur. Hoc
vero, ut alia taceam, vel ideo admitti nequit, quod hoc modo superiori illi
clausula, huic vero salutandi formula desit, cujus rei exemplum & in Apo-
stolicis, & in Apostolicorum virorum illius ætatis epistolis, frustra quæsi-
veris.

ἐν αἷς διεγείρω] ἐν αἷς, scil. ταύτῃ τῇ δευτέρᾳ καὶ τῇ πρώτῃ posteriore
bac & superiore epistolis excito. Nihil itaque solæci heic observes. Con-
fer *Ostermanni* Positiones textum N. T. Græcum concernentes Disput. II. §.
11. *Stolbergium* de Solæcismis N. T. cap. XI. pag. 7. seq. *Colomes.* Obser-
vatt. Sacr. pag. 170. & *Georgii* Hierocriticon N. T. pag. 56. *Stolbergius* &
Georgius varia veterum dicta adferunt, in quibus relativum sequens ab an-
tecedente nomine, sive genere, sive numero, differat. Sic *Appianus* de
Bello Punico: ταῦτα μὲν ἐν τριακοντα ἡμέραις, ἀφ' ἧς ἂν εἰρήνη κριθῇ. Vbi
post ἧς necesse est subintelligas χρόνος, sicut h. l. ἐπιστολαῖς. Plura ejus-
modi exempla habes apud *Gatakerum* ad M. Antoninum II. 4. cujus phrasis
nostræ prorsus est similis: Μέμνησο, ἐκ πόσῃ ταῦτα ἀναβάλλῃ, καὶ ὅποσά-
κις προδεσμίαν λαβὼν παρὰ τῶν Θεῶν ἔχῃ αὐταῖς. Memento, quamdiu
ista distuleris, & opportunitates, a Diis oblatas neglexeris. Ad hæc ita *Gata-*
kerus: Nihil adest, inquit *Xylander*, ad quod illud αὐταῖς referri possit.
Itaque mutila esse suspicatur ista: sed immerito. Adest enim, ad quod referatur,
προδεσμία collective sumta: estque transitio a numero ad numerum baud infre-
quens. Vide ibi plura. Sive igitur de utraque epistola heic sermonem esse
dicas, sive a singulari ad pluralem transitum fieri per σύνθεσιν dicas, erit,
quod phrasin hanc ab omni solæcismi suspicionem liberet.

ὑμῶν ἐν ὑπομνήσει τὴν εἰλικρινῇ διάνοιαν] *per commonitionem vestram sinceram mentem.* Voces εἰλικρινῆς & εἰλικρίνεια diligenter exponuntur a Rever. Christophoro Henrico Zeibichio, Theologo Wittebergenfi, in Programme singulari de Theologo ad splendorem Solis iudicato, Wittebergæ 1732. 4to.

Verf. 2. Μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἀγίων προφητῶν, καὶ τῆς τῶν Αποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς, τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι] Transpositæ in hoc commate voces quædam sunt; quarum ordinem ut argumentum, de quo sermo est, suppeditat, ita *Erasmus Schmidius* in versione sua recte expressit: *Vt memores sitis verborum, quæ prædicta sunt a sanctis Prophetis, & mandati nostri, qui sumus Apostoli Domini & Servatoris.* Ita scilicet in verbis ipsis, prout a pluribus & melioribus Codicibus exhibentur, nihil mutatur, & sensus commodus nascitur. Neque alienum ab hac verborum expositione se proficitur *Thomas Smithus* pag. 279. commentarii, quamvis ibidem pag. 278. suspiceretur, periocham hanc fortasse ita legi debere, ut τῆς loco suo restituitur hoc modo: μνησθῆναι τῶν π. ῥ. ὑπὸ τ. ἀ. π. ἡμῶν, καὶ τῆς ἐντολῆς τῷ Κυρίῳ καὶ Σ. atque adeo tria distincta hujus versiculi membra exstent, quibus admoneantur credentes, ut memores sint eorum, quæ Prophetæ prænunderint, quæ Petrus ceterique Apostoli, quæ denique Christus ipse præceperit. Atque hoc mandatum Christi putat exstare *Matth. XXIV. 4. Videte, ne quis vos seducat &c.* & *v. 11. multi Pseudoprophetæ exorientur, ac seducent multos.* Præstat vero in priore illa interpretatione acquiescere, ut voces, τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι ad vocem Αποστόλων referantur, cum Apostoli se non simpliciter Apostolos, sed Apostolos Jesu Christi appellare soleant, v. c. *1 Pet. I. 1. & 2 Pet. I. 1. &c. Apostoli* quoque & Prophetæ ita conjungi soleant, ut Jesus Christus utrinque lapis angularis dicatur. Sic *Ephes. II. 20. ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν Αποστόλων καὶ Προφητῶν, ὅντες ἀκρογωνιαίαι αὐτοῦ* Ἰησοῦ Χριστοῦ. Atque hæc ipsa verba efficiunt, ut credam, Petrum h. l. voces, τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι ideo ultimo loco posuisse, ut illæ tum ad Prophetas tum ad Apostolos referri, atque adeo utrique, Prophetæ æque ac Apostoli, Jesu Christi esse intelligi possint. Itaque non est, cur nuperam *Sam. Battierii* conjecturam, in Museo Bremensi Vol. II. pag. 195. prolatam, amplectamur. Is enim verba ultima legi vult: καὶ τῆς τῷ Αποστόλῳ ἡμῶν ἐντολῆς τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι, ut sic Salvator noster Petro dicatur ὁ ἀπόστολος ἡμῶν, quemadmodum *Hebr. III. 1. ὁ ἀπόστολος καὶ ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν* appellatur. Recte utique *Theodor. Hæsius*, vir de his & aliis literis, dum viveret, meritiſſimus, in notis ibidem contra hæc disputavit, quibus evertendis *Judæ* locus parallelus v. 17. sufficit: ὑμεῖς δὲ, ἀγαπητοί, μνήσθητε τῶν ῥημάτων τῶν προειρημένων ὑπὸ τῶν Αποστόλων τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Hic sane iidem Apostoli dicuntur esse Domini nostri Jesu Christi.

opponi potest illis, qui de die, Judæis fatali, etiam hoc comma interpretantur.

δι' ἣν] Has voces alii ad ἡμέραν, *in qua*, alii ad πᾶσιν, *per quam*, seu cuius vi & efficacia id omne sit eventurum, referunt. Vterque sensus satis est commodus, posterior tamen ad phrasin Græcam magis accommodatus. Vide huc *Schmidium*, & adde *Blackwallum* loc. cit. pag. 181. Posterior in exemplum adfert *Job. VI. 57. καὶ ὡς ζῶ διὰ τὸν πᾶσα*, item *Platonem* lib. III. de Legib. p. 196. *Thucydid.* p. 187. & *Aristophan. ἐκκλησιαζ.* v. 199. Adde, quæ scripsimus ad *Job. VI. 57.*

ὡς σοιχεῖα καυσάμενα τήκεται] Codices quidam habent τακήσεται, quod etiam *Vulgatus*, *Syrus*, *Arabs* & *Æthiops* expresserunt, sensui convenienter. Interim nihil est mutandum. Patet enim, Apostolum in duobus his commatibus, data opera, nunc præsenti λυομένων & τήκεται, nunc futuro λυθόντων de ea re uti, quæ tam certo futura erat, ac si jam fieret. Itaque non erat, cure editor Novi Testamenti Græco-Anglicani τὸ τακήσεται in contextum reciperet, quamvis idem etiam in *Complutens.* exstet. Eadem phrasis apud τῆς LXX. exstat *Jes. XXXIV. 4.* & verbo Hebr. ירדו respondet. Καὶ τακήσονται πᾶσα ἡ δυνάμεις, ὡς ἐλκήσεται ὡς βιβλίον ὁ βράνός.

Verf. 13. Καὶ νῦν δὲ βράνός κ' γῆν καὶ νῦν κατὰ τὸ ἐπαγγελμα αὐτῆ προσδοκῶμεν κ. τ. λ.] Comma hoc *Joannes Lightfootus* in Tomo II. Operum Anglican. pag. 1071 - 1079. ita interpretatur, ut per novos cælos & novam terram intelligat œconomiam Evangelicam Novi Testamenti, oppositam œconomiae Veteris Testamenti Judaicæ, atque adeo *justitiam* de illa accipiat, quæ per Christum parta sit, & credentibus in eam conferatur. Sicut vero hæc expositio præstruit, in antecedentibus quoque de abolitione Reipublicæ & œconomiae Judaicæ sermonem esse, quod alios recte negare supra ostendimus; ita eam etiam hoc loco admitti non posse manifestum est. Memini quoque, *Jos. Hallerum* in Notis suis ad quædam Scripturæ loca Vol. II. pag. 167. seqq. ad hæc verba commentari, ita quidem, ut non de nova quadam œconomia sermonem esse censeat, sed de illo rerum statu, qui post resurrectionem & extremum iudicium sit futurus. Hoc fine idem hic ait indicari, quod Petrus *Act. III. 21.* dicat: ὃν δεῖ βράνον μὲν δεξασθαι ἀρχὴν χρόνων ἀποκαταστάσεως πάντων, ὃν ἐλάλησεν ὁ θεὸς διὰ στόματος πάντων ἁγίων αὐτῶ προφητῶν ἀπὸ ἀιώνος.

Constat alias, nonnullos veteris & recentioris memoriæ interpretes *cælos novos* & *novam terram* eo accipere, ut rerum orbem non penitus abolitum, sed in melius mutatum iri contenderent. Pro posteriore sententia plerique Patrum militant. Eorum locos adferunt *Gerhardus Joannes Vosius* in Theſibus Theologicis Disputat. XVIII. Tomo VI. Operum pag. 422. seqq.

seqq. & ex eo *Svicerus* Tomo II. pag. 151. *Fridericus Spanbemius* in Dubiis Evangelicis Parte III. Dub. 32. *Fevardentius* ad Irenæum IV. 6. pag. 279. editionis Grabii, & *Petavius* in Dogmatibus Theologicis Tomo II. lib. I. cap. 12. de sex dierum opificio. Ex nostratibus eadem Patrum testimonia collegit *Adamus Rechenbergius* in dissertatione de sana in Theologia curiositate §. 13. seqq. & diligentius *Gothofredus Olearius* in Observationibus ad Matth. XIX. v. 28. qui eadem opera ostendit, sententiam hanc doctoribus Seculi III. & IV. potissimum receptam fuisse, nonnullis vero, qui pro eadem adferri soleant, non adprobatam. Ex Anglis eam adoptarunt permulti, inter quos eminent *Thomas Burnetus* & *Joannes Rajus*, hic quidem in dissertatione aliquoties allata, ille vero in Theoria Telluris sacra lib. III. cap. 7. pag. 204. & lib. IV. cap. 1. seqq. ubi sententiam suam primum dictis Scripturæ Sacræ, hinc Patrum, tum vero Judæorum & Gentilium testimoniis adstruere conatur. Fuit tamen inter Anglos *Joannes Prideaux*, Episcopus Vigornien- sis, qui eam in Fasciculo controversiarum Theologicarum cap. VII. qu. VII. confutandam sumpsit. Ex Reformatis plerique eandem tuentur, ex quibus nominare suffecerit *Samuelem Maresum* in Examine Theologico quatuor insignium quæstionum, quod singularem dissertationem laudato modo *Pridavio* oppositam exhibet, *G. J. Vossum* & *Fridericum Spanbemium* locis citatis. Nec inter nostrates desunt quibus eadem vel certa, vel probabilis visa est. Eos attulit *Olearius* loco citato. Non negaverim, pro utraque sententia non contemnenda dici posse; priorem tamen illam emphaticis aliquot Scripturæ de interitu mundi dictis magis convenire existimo, atque adeo in illa B. Gerhardi nostri *ἐπιμνησκει* acquiesco, quam in Loc. Theol. de Consummatione Seculi §. 38. ita conformavit: *Proinde sententiam de substantiali mundi φθογῇ, seu interitu non defendimus, ut fidei articulum, ad salutem scitu & creditu simpliciter necessarium; sed eum emphaticis Scripturæ dictis, quæ de fine mundi loquuntur, magis conformem esse dicimus.* Pro hac sententia vide, quæ *Rechenbergius* & *Olearius* disputationibus laudatis, & *Sebastianus Schmidius* in Collegio Biblico Posteriori pag. 393. seqq. dixerunt. Cabbalistarum ex Judæis suffragia non multum moramur, quos Stoicorum hac in parte exemplum secutos esse non inepte suspicatur *Jacobus Thomasius* de Stoica mundi exustione Dissertat. XVIII. pag. 240. Vide interim, quæ ex illorum scriptis adfert *Menasse ben Israël* lib. III. de Resurrect. cap. 4. & *Hoornbeckius* de convertendis Judæis lib. VIII. cap. 6.

ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ] Judæi in *Chaggia* fol. 12. 2. septem cælos commemorantes, in septimo *משפט ודין*, justitiam & judicium habitare ex Psalm. LXXXIX. 15. tradunt. Vide *Schætzgenium* p. 1050.

Vers. 14 - 16. exponuntur a B. *Franzio* de Interpretatione Scripturæ Sacræ p. 33. seqq.

lus alius adventus expectari possit. Non puto, τὸν μακαρίτην in hæc cogitata incidere potuisse, nisi ab ellipsis, omni Scriptorum generi familiaribus, animum penitus alienum habuisset.

ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως] scilicet ὡς, omnia ita permanent, ut ab initio creatura. Vide *Lamb. Bos* lib. cit. p. 365. ibique *Schætgenium*.

Verf. 5. Λανθάνει γὰρ αὐτὲς τῷ Θεῷ. (Comma hoc una cum sequenti exponit *Sebastianus Schmidius* in Collegio Biblico Posteriori pag. 95. seqq. Ex Philosophia naturali lucem illis adfundere instituerunt præter *Thomam Burnetum*, non sine delectu habito legendum, in *Archæologia Philosophica* lib. II. cap. 3. pag. 466. seqq. *Bernardus Nieuwentyt* in libro Belgico elegantissimo, quo contemplationem naturæ ad Summi Numinis gloriam retulit, cap. XX. §. 9. seqq. & *Joannes Jacobus Schillingius*, Professor Duisburgensis, in *Miscellaneis Duisburgensibus*, Tom. II. Fascic. I. pag. 61. seqq. Prima commatis hujus phrasin recte ab *Erasmio Schmidio* ita conversa est: *illud enim volentes hoc nesciunt*; nec aliter a *Beza*: *illud enim sponte ipsos latet*. Verbum *Θέλω* enim a Scriptoribus ita passim adhibetur, ut studium atque contentionem inferat. Vide, quæ scripsimus ad *Coloss. II. 18.* & adde heic *Raphelium* in *Annotationibus Polybianis. Oecumenius* diserte: *ἐθέλοντι μῦθοι πρὸς τὴν ἀλήθειαν*. Sensus est: præfracte nolunt admittere, quod scire poterant & debebant. Nolim igitur cum *Hombegio* pag. 366. Parergorum ita interpretari: *eos, qui hoc volunt, dicunt*, quod nempe dixerat, v. 4. Non video, quomodo hæc cum sequentibus cohererent. Nihilominus tamen eadem fere ratione verba hæc accepit *Paulus Bauldry*, & interpunctionem quoque mutavit hoc modo: Λανθάνει γὰρ αὐτὲς τῷ Θεῷ, (ὅτι ἔθελον ἦσαν ἑκκαλαί, καὶ γὰρ ἐξ ὕδατος, καὶ δι' ὕδατος συνεστῶσα τῷ Θεῷ λόγῳ) δι' ὧν ὁ τότε κόσμος, ὕδατι καὶ ἀκλυδαίς ἀπώλετο. Verborum porro ordinem & nexum ita instruit, ac si scripsisset Apostolus: *λανθάνει γὰρ αὐτὲς (ἐμπαϊκῶς nempe ἐλευσομένοις) αὐτὸ τῷ Θεῷ ἐκείνης, δι' ὧν ὁ τότε κόσμος ἀπώλετο καὶ ἀκλυδαίς, ὅτι ἔθελον ἦσαν ἑκκαλαί, καὶ τ. λ.* Latine dixeris: *Eos enim, (irrisores venturos) latet, hoc homines illos voluisse, vel innuisse; nempe: celi jam olim exstiterunt per Dei sermonem &c. (hoc scilicet dictum est veterum empæctarum) per quos, seu quorum occasione, prior mundus diluvio perivit, &c.* Lege epistolam ejus Bibliothecæ Novorum librorum an. 1699. pag. 384. seq. insertam. Vides heic, verba illa, ὅτι ἔθελον — τῷ Θεῷ λόγῳ a *Bauldry* a sermone Apostoli distingui, & empæctis illis tribui. Id vero per phrasin antecedentem, *λανθάνει γὰρ αὐτὲς τῷ Θεῷ*. fieri non potest. Ea enim rationem, indicio particulæ γὰρ, reddit, cur empæctæ illi venturi in impia ejusmodi cogitata sint prolapsuri, nempe ideo, quod præfracte scire aut credere nolint, veterem illum mundum periisse, atque adeo & præsentem illum perire posse & esse periturum. Itaque empæctæ illi venturi non comparantur cum

cum veteribus illis ante diluvium, idem sentientibus, quorum nec mentio heic facta erat. Proinde gratis inseritur vox ἐκείνης, ut ad illam referri possit τὸ, δι' ὧν, quod ad proxime antecedentia referri debere mox ostendimus. Porro verbum λανθάνει requirit, ut illud, quod sequitur, nempe, ὅτι θεοὶ ἦσαν ἔκπαρατοι, id esse censeamus, quod empæctæ præfractæ ignorant. Eadem phrasi mox utitur Petrus v. 18. Ἐν δὲ τῷτο μὴ λανθανέτω ὑμῶς, ἀγαπήτοι, ὅτι μία ἡμέρα κ. τ. λ. Vides omnino, post μὴ λανθανέτω, sequi id, quod ignorare non debebant, idque per particulam ὅτι indicari. Taceo denique, hoc modo verborum trajectionem præter idoneam rationem inveni.

καὶ γὰρ ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος συνεῶσα τῷ τῷ Θεῷ λόγῳ] His inter cetera verbis usus est *Thomas Burnetus* loc. citato, ut evinceret, aliam terræ ante diluvium faciem & conditionem fuisse, quam quæ hodie in oculos incurrat. Constat vero hanc ejus hypothesin a *Keillio*, *Whistono*, *Leydeckero*, aliis, satis esse confutatam. Accipe interim verba ejus ex pag. 467. *Archæologia Philosoph.* *Negant*, inquit, *adversarii*, (contra quos scilicet Petrus disputabat) ullum futurum esse mundi naturalis excidium aut mutationem. In eam fidem adducti, quod nullam hætenus viderint, aut audiverint, in natura inconstantiam aut mutationem, ab antiquissimorum Patrum temporibus, ab extrema hominum memoria, ab ipso rerum initio. Quid his reponit *Apostolus*? Ait eos libenter oblivisci primævi naturæ status, sive antiquorum cæli & terræ, quæ ex aqua & per aquam constituta, eam ob causam, sive propter illam constitutionem in aquarum diluvio perierunt. *Hodierni autem cæli & terræ*, inquit, *aliter constituti, igne perituri sunt.* Intelligis procul dubio, lector, *Burnetum* sententiæ suæ pondus inprimis collocare in particulis δι' ὧν, quasi illæ ad conditionem terræ pristinam & diversam omnino respiciant. At vide, quæ mox dicuntur.

Jam videndum est, quid sibi phrasis ipsa velit. *Erasmus Schmidius* vertit: *terram ex aqua & inter aquas exstitisse*, non quidem, quod in notis monet, *materialiter*, sed *localiter*, eductis scilicet in altum montibus, & magnis passim cavitatibus in terra factis, in quas aquæ ranquam in alveos recederent; quemadmodum eadem aquæ partes terræ siccæ interfluunt. *Andreas Dounæus* ad *Chrysostomum* Tomo VIII. editionis Savilianæ p. 283. ita phrasin accipit, ut pars terræ latere in aqua, pars exstare dicatur, quo sensu vocem διὰ *Chrysostomus* homilia XXXII. in 1 epist. ad Corinth. adhibuit, mentionem faciens τῷ σώματι τῷ διὰ πᾶσάν συνιστάμεν τῶν ἐκκλησιῶν. Amplectitur hanc interpretationem præstantissimus *Fabricius* noster ad *Sextum Empiricum* libro IX. pag. 594. his verbis: *Aqua ut levior supernatare debet; sed propter necessarium illarum usum unde terris ita admixta, ut non minus γὰρ τὸ ὕδωρ φέρεται, quemadmodum ait Iarchas Judas apud Philostratum III. II. quam terra aquas, atque ut S. Petrus Apostolus 2 epist. III. 5.*

ponebat, argumento ait in epistola sua quadam iisdem cætibus, ad quos ipse scribebat, per orbem dispersis, commentari. Novi quidem, esse quendam inter nostrates, qui Petrum ad *Rom.* IX. 22. respicere putet ideo, quod ibidem μακροθυμίας Dei diferta fiat mentio, & in eo quidem capite, quo δυσνόητα quædam deprehendantur. Responderim vero, Paulum l. c. μακροθυμίας quidem meminisse, sed in longe alio argumento, quam de quo Petrus h. l. exponit, qui tamen Paulum περὶ τῶν, de iisdem, quæ Petrus tunc urgebat, agere testatur. Δυσνόητα vero illa non ad unum Apostoli locum, aut epistolam, imo nec ad epistolas ipsas, sed ad argumenta potius ab eo tractata (ἐν οἷς) pertinent.

Verf. 16. Ως καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς, λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τῶν] Quomodo Paulus in omnibus suis epistolis doctrinam de expectando Domini ad iudicium adventu præcipiat, eoque ad vitæ sanctioris studium inculcandum utatur, modo ostendimus. Itaque nec *Millium* probem, in *Prolegomenis* §. 6. opinantem, Petrum ad 1 *Theffalon.* V. 2. seqq. oculos intendisse, in qua Paulus de adventu Domini eadem, ex parte, loquendi ratione præcipiat.

ἐν οἷς ἐστὶ δυσνόητά τινα] *Codices* aliquot legunt ἐν αἷς, quasi de ἐπιστολαῖς Pauli sermo sit. Eam lectionem sensus maxime exigere videtur *Thomæ Smitho* pag. 314. de ea propterea non dubitanti, quod Apostolus statim addat, homines indoctos idem in reliqua scripta, quod scilicet in epistolas Pauli, tentare. Enimvero de Paulinis epistolis hic agi nemo negaverit: detorsio vero sicut non ad epistolas, sed ad δυσνόητα illa per relativum & refertur; ita nihil obstat, quo minus δυσνόητα ad argumenta potius, quam ad epistolas, spectare existimemus. Rectius vero illi agunt, qui τὸ, ἐν οἷς, ad proxime antecedens, περὶ τῶν referunt, hoc sensu, quod in argumentis a Paulo tractatis quædam intellectui minus sint obvia. Tale vero omnino est illud ipsum, quod ad iudicium extremum ejusque περιέκείμενα, a Paulo exposita, spectat. Vide hanc in rem *Franzium* & *Franckium* l. c. ut & *Hermanum von der Hardt* in *Vindiciis Ephemeridum Generalibus* pag. 71. *Jacobus Cappellus* in *Observat.* ad *Nov. Testam.* pag. 153. Petrum putat respexisse ad *Hebr.* V. 11. ubi Paulus, de Melchisedeco loquens, ait: περὶ ἧς πολλὴς ἡμῖν ὁ λόγος, καὶ δυσσεμνήνευτος λέγειν, ἐπεὶ νοθεοὶ γεγονότες ταῖς ἀκοαῖς. Id certum est, non epistolas Pauli obscuritatis per se argui, sed argumenta quædam altioris indaginis esse moneri. Confer hanc in rem *B. Bernhardi von Sanden* *Dissertat.* *Exegetico-Elencticam* contra Pontificios de δυσνοήτοις Pauli, obscuritatem Scripturæ Sacræ hinc arguentes, *Regiomonti* 1711. Similiter *Darius Hystaspis* in *epist.* ad *Heraclitum*, quæ exstat apud *Laërtium* lib. IX. §. 13. inquit: καταβέβλησαι λόγον περὶ φύσιος δυσνόητόν τε καὶ δυσεξηγήτον: *librum de natura scripsisti obscurum & explicatu difficilem.* Vide *Lamb.* *Bos* pag. 298.

ὁ δὲ ἀμαθεὺς καὶ αἰσθητικοὶ σρεβλᾶσι] Verbo σρεβλᾶν utitur *Aristophanes* *Pluto* Aët. IV. Sc. 3. v. 876. ubi servus ἐπὶ τῷ τροχῷ σρεβλᾶμενος, *ad rotam torquendus*, dicitur. Conf. *Svidam* voce τροχιώεσσα, & adde Cl. *Tob. Eckhardi* Notas in N. T. ex *Aristophanis* *Pluto* pag. 84. Vocem ἀμαθείς diligenter exponit *Erasmus Schmidius* ad h. l. qui per *indoctum* vertit, quamvis non neget, *indocilem* etiam hac voce Græcis notari. Atque hoc malim cum B. *Luthero*, qui vertit ungelehrig. Confer *Limborchii* Institut. Theologic. pag. 24. Commode quoque utraque notio conjungi potest, ut homines dententur, qui ad interpretanda sacra oracula imparati accedunt, & ad rem propositam minime attendunt, leviculisque ingeniis freti judicio & intellectu sano destituuntur. Habes verba *Th. Smitzi* pag. 315.

πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν] *Suo ipsorum exitio*. Hoc exitium de æterno illo a plerisque accipitur; *Joannes Markius* vero de *dogmate exitiali* metonymice interpretari mavult, ad quod adstruendum & defendendum Scripturæ mala expositione torqueantur. Vide ejus Exercitatt. Miscellan. pag. 367. Similiter Petrum ait supra II. 2. dicere: καὶ πολλοὶ ἐξακολοθήσασιν αὐτῶν ταῖς ἀπωλείαις i. e. *dogmata exititalia sequentur*. Præstat, si quid video, ἀπώλειαν de *exitio*, quod homines illi sibi ipsis consciscant, accipere, quemadmodum supra II. 1. iidem, qui αἰρέσεις ἀπωλείας invehant, dicuntur ἐπάγοντες ἑαυτοῖς ταχινὴν ἀπώλειαν, quod non nisi de pœna promerita intelligi potest.

Verf. 17. Τρεῖς ἔν — — φυλάσσεσθε, ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀθέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες] Similiter profani Scriptores συνεκφέρεσθαι & συμπαράφερεσθαι dicunt eos, qui torrente quasi quodam abripi se patiuntur. Vide locos eorum apud *Elsnerum* & *Alberitium*.

ἐκπέσητε τῷ ἰδίᾳ σηγυμῷ] *excidatis, vel, expellamini e præsidio vestro*. Vide *Elsnerum*, qui inter ceteros *Plutarchi* in *Gracchis* locum pag. 834. affert, dicentis ἐκπεσεῖν καὶ σέρεσθαι τῆς πρὸς τὸν δῆμον εὐνοίας. Confer *Raphelii* Annotatt. *Herodoteas* pag. 660.

Verf. 18. εἰς ἡμέραν αἰῶνος] i. e. εἰς ἡμέραν αἰώνιον, *in æternum*, quod Petrus alias 1 ep. I. 23. & 25. & supra II. 17. εἰς αἰῶνα dicit.

PROLEGOMENA IN I. S. JOANNIS APOSTOLI EPISTOLAM.

De S. JOANNIS, Apostoli & Evangelistæ, vita fatisque dicere h. l. nihil attinet, cum ea, quæ huc spectant, *Friderici Adolphi Lampii*, Theologi quondam Ultraj-ctini & Bremensis, solers industria in Prolegomenis ad Evangelium ejus occuparit. Summam eorum in Prolegomenis ad Evangelium S. Joannis attulimus. Ab eo vero primam hanc epistolam profectam esse omnis tradidit antiquitas, teste *Eusebio Hist. Eccles. III. 24.* Τῶν δὲ Ἰωάννη συγγραμμάτων πρὸς τῷ Ευαγγελίῳ καὶ ἡ πρότερον τῶν ἐπιστολῶν παρὰ τε τοῖς νῦν καὶ τοῖς ἔτ' ἀρχαίοις ἀναμφίλεκτος ὡμολόγηται. Porro inter Joannis scripta, præter Evangelium, prior quoque epistola, tum a recentioribus tum ab antiquis omnibus citra controversiam admittitur. Similiter; *Chrysostomus* apud *Cotelierium* Tom. III. Monumentor. Eccles. Gr. pag. 148. τὴν μέντοι πρώτην ἐπιστολὴν ἅπαντες εἶναι Ἰωάννη συμφώνως ἀπεφάνητο. Primam tamen epistolam Joannis esse, omnes una voce professi sunt. Ex recentioribus non memini, eam a quoquam in dubium vocatam esse, nisi a *Scaligero*, si fides habenda est *Scaligeranis* Secundis pag. 72. Præter illum antiquitatis, si hæreticos aliquot exceperis, consensum, Joanni eam vindicant tum dictionis in Evangelio, cujus etiam initio comma epistolæ primum ex parte responder, observatæ conformitas, tum argumenti, quod utrinque ad divinam Christi Majestatem iisdem fere phrasibus vindicandam, & ad amorem mutuum, quem Dominus noster in Evangelio Joannis urget, inculcandum refertur, quod posterius *Augustino* jam observatum est Tract. VII. in hanc epistolam.

Inter *Catholicas*, h. e. tales, quæ ad fideles in universum omnes, non autem ad particularem aliquem cœtum spectant, eam numerari constat. Judæos tamen Apostolus maxime respexisse videtur *Joanni Braunio* in *Selectis Sacris lib. I. cap. 14. pag. 160.* Huc refert verba cap. II. 2. ubi Christum *expiationem pro peccatis nostris*, i. e. Judæorum, & *pro totius mundi*, i. e. Gentilium dici existimat; quemadmodum ibidem v. 13. per *Parves*, illos *Judæorum Seniores*, qui Christum Hierosolymis viderint, indicari opinatur. Talia tamen hæc esse non puto, quæ conjecturam hanc verisimilem reddant. Fortasse autem veri reddetur similior ex eo, quod ad illos scribit Apostolus, qui doctrinam Christi ab initio audiverant, II. 7. Hoc enim de Judæis potius, quam de Gentilibus, ad quos, interjectis aliquot annis, præconium Evangelii perlatum data opera esse constet, dici posse, nemo negaverit. Sunt ex veteribus, qui *Parthis* eam in veteribus libris inscribi testantur. Inter hos est *Augustinus* Quæst. Evangelic. II. 19. & alii a *Fabri-*

cio nostro in Biblioth. Græc. lib. IV. pag. 143. & *F. A. Lampio* in Prolegomenis ad Evangelium Joannis pag. 48. & pag. 105. allati. Illis nunc addes *Casiodori* Complexiones, ab Ill. *Scipione Maffejo* Florent. 1721. 8. primum editas. Ibi enim pag. 118. epistola ad Parthos diserte appellatur, quod ab eodem Divin. Lect. cap. 14. fieri videas. Accipe ad hæc *Maffej* verba ex pag. 250. *Cur sic inscribatur, ex ipsa non est eruere: verum sic antiquitus inscriptam ostendunt præter D. Augustinum ad ep. Johannis & in Qvv. Evangel. etiam Vener. Cardin. Thomasi codices, in quibus: Incipiunt Capitula S. Joannis ad Parthos. In Prologo quodam, Bedæ adscripto, apud Gvil. Cave pag. 404. Multi Scriptorum Ecclesiasticorum, in quibus est S. Athanasius, primam ejus epistolam scriptam ad Parthos esse testantur. Grotius quidem post Gvil. Estium per Parthos illos Judæos, qui tunc temporis sub Parthorum imperio in locis trans Euphratem, ut Neardeæ, Nisibi, & aliis in locis vixerint, intelligi vult. Neque tamen hæc conjectura verisimilis visa est Lampio l.c. pag. 105. qui & pag. 48. quorundam de Evangelio, Parthis a Joanne prædicato, traditionem in dubium vocat. Whistonus in Prolegomenis commentarii sui in hanc epistolam Christianis Asiæ Minoris inscriptam statuit.*

De tempore scriptæ hujus epistolæ nihil certi vel ex antiquitatis testimoniis, vel ex epistolæ visceribus conficias. Hinc natæ sunt diversæ sententiæ, quas *Lampii* verbis ex Prolegomen. in Evangelium S. Joannis pag. 106. enarrabo. Multi, inquit, in ultima senectute post reditum e Patmo ab Evangelista esse exaratam tradunt. Ambros. in Ps. XXXVI. ait Joannem jam senem scribere cœpisse Evangelium & epistolas. Ita multis etiam recentioribus videtur, qui ad an. XCVIII. aut XCIX. referunt, v. c. Baronius, Ottius, Basnagius & Dupinius Prolegom. lib. II. cap. 2. §. 11. Alii paulo ante exilium in Patmo circa an. XCI. & XCII. illam ordinant, ut Millius, Clericus & Kettnerus in historia dicti Joannei epist. V. 7. Potissima eorum, tam sero eam ordinantium, hypothesis est, quod contra Gnosticos jam invalescentes consignatam putant. — Alii maturius aut brevi ante, aut saltem circa excidium Hierosolymitanum scriptam esse existimant, (ut Grotius & Hammondus,) qui nobis maxime ad verisimilitudinem accedere videntur. Probabile enim est per ἐσχάτην ὥραν intelligi tempus judicii divini in Judæos cap. II. 18. ejusdemque consummationem spectare verba cap. II. 8. Tenebræ transierunt, & verum lumen jam lucet. Vnde etiam per mundum transeuntem cum suis cupiditatibus ad idem excidium Reipublicæ Judaicæ respicere Evangelista potuit. Accedit, quod ad fratres scribat, qui præceptum a principio audiverant, cap. II. 7. per quod intelligi debet principium prædicationis Evangelicæ, a quo igitur non nimium removeri debent illi, quos Apostolus alloquitur. Hactenus *Lampius*. Qui ab eo adferuntur loci, tanquam ad excidium Hierosolymitanum tunc imminens spectantes, eos alio spectare infra suis

locis ostendemus. Itaque nihil hactenus exstat, quod probet, epistolam hanc vel ante vel circa excidium illud exaratam esse. Quod ad alteram rationem attinet, nullus eorum, qui Joannis Evangelistæ ætate ad Christi cognitionem adducti sunt, ab originibus Evangelii nimium removebitur, sive illi ante, sive post excidium Hierosolymitanum eo pervenerint. Omnes enim sub originibus ejus eam adepti censerī debent, quippe quibus Joannes, ut ἀνρόπῃς earum testis & præco, adfuerit. *Gvilhel. Whistonus* in Prolegomenis commentarii sui Anglicani in tres S. Joannis epistolas, Londini 1719. 8. editi, epistolam hanc an. 82. vel 83. adeoque plusculis annis post illud scriptam esse existimat. Evangelio tamen posteriorem censer, atque hanc sententiam ex *Irenæo* III. 19. pag. 241. & 243. adstruere conatur. Confer *Memoires Littéraires de la Grande Brétagne* Tom. I. pag. 245. *Irenæus* priori loco col. 1. versu 10. adfert *Joh. XX. 31.* atque comma illud a Joanne scriptum ait, cum provideret has blasphemias regulas, qui dividunt Dominum, quantum ex ipsis attinet, ex altera & altera substantia dicentis eum factum. Deinde idem v. 19. recitat epistolæ primæ II. 18. - 22.

Epistolam hanc ab altera parte ante Evangelium scriptam esse existimat *Artemonius*, i. e. *Sam. Crellius*, in Initio Evangelii S. Joannis restituto. Parte II. cap. 15. pag. 359. quippe quod ad illustrationem initii hujus epistolæ relatum sit. *Cerintbus*, inquit, pervertebat sensum epistolæ Joannis, prius, quam Evangelium editæ, eamque in Apostoli absentia ad Anti-Christianam suam hæresin cogebat. Ab ejus ergo perversis explicationibus ac detorsionibus eam initio sui Evangelii liberare voluit — — — Nam *Irenæus* testis est lib. III. cap. 11. Joannem Evangelium suum opposuisse *Cerinto*, inter alia statuente, αἰχὴν seu Principium esse Monogenem seu Unigenitum Dei filium; & Verbum Filium hujus Unigeniti. At unde, quæso, *Cerintus*, antequam Joannes suum Evangelium edidisset, arripuit ausum, in ista controversia vocem λόγος de persona mere spiritali intelligendi, vocem Unigenitus, vocem etiam αἰχὴν usurpandi, & eam de quadam persona exponendi, nisi ex Joannis epistola pessime detorta, & ad suum Anti-Christianum systema & hypozbesin coacta? Idem cap. XVIII. pag. 371. seqq. ostendere conatur, quomodo *Cerintus* epistolam primam Joannis perverterit, aut pervertere potuerit. Equidem nondum video, illo, quod *Artemonius* adfert, argumento constare, epistolam hanc ante Evangelium Joannis exaratam esse. Nonne enim *Cerintus*, Judæus quippe, voces illas & phrasas ex sermonibus Joannis Apostolicis, nonne etiam ex scriptis Judaicis, in quibus v. c. מִסְרָה רַיִי frequens erat, haurire & pravo sensu induere potuit? Nec perspicio præterea, Joannem clarius in Evangelii sui limine de persona τὸ λόγος loqui, quam quidem in initio epistolæ hujus factum sit. Imo vero in ipsa hac epistola clarius contra hæreticos illius ætatis differit, quam in historia Evangelica. Ibi enim doctrinam de Christi persona puram tradit, non com-

memoratis dissentientium erroribus; heic vero II. 18. dissentientes *Anti-Christi* appellantur, errorque ipsorum palmarius v. 22. & 23. enarratur. Conf. IV. 1. seqq. Quod si igitur conjecturis indulgere libuerit, illa utique foret veri similior, quæ hanc epistolam Evangelio posteriorem esse, & ad firmanda illa, quæ in hoc tradita erant, pertinere contendit. Ponamus denique, Cerinthum ex scriptis Joannis Apostoli voces illas ἀρχή, μονογενής, λόγος desumpsisse & detorsisse, nonne illud ex Evangelio ejus æque ac ex epistola fieri poterat. Vtrinque enim eadem, & in Evangelio quidem sæpius occurrunt. Ex Miscellan. Duisbergenfibus Tom. II. pag. 361. intelligo, Cl. *Venemam*, Theologum Franequeranum an. 1734. singulari dissertatione de tempore conscriptæ primæ epistolæ Joannis contra Artemonium commentatum esse. Eam nondum conspexi. Quod si Cl. *Theod. Sigfrid. Bayerum* audias, epistolam hanc eodem, quo Evangelium, tempore scriptam, atque huic dedicationis instar præmissam esse credes. Is enim in dissertat. de elegantia manuum eruditæ, quæ in Rev. *Michaelis Lilienthalii* Selectis Histor. & Literariis continuatis exstat, pag. 297. ait, se multis sibi & gravissimis argumentis persuasisse, epistolam Joannis primam dedicationem Evangelii, deinde vero separatam & solo loco repositam fuisse, ab iis, qui Evangelia conjunctim, nulla epistola intercedente, exstare voluerint. Nullam, cur ita sentiat vir doctus, rationem attulit. Conjecturam itaque hanc ex initio epistolæ natam putem, in quo v. 3. Joannes ait: ὃ ἐπαράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν. Hæc enim verba videri possint spectare Evangelium illud, quippe quo præconium hoc continetur. Cum vero eadem verba non minus ad ipsius hujus epistolæ argumentum quadrent, veteres quoque eam, ut Epistolam, ab Evangelio distinguant, conjecturæ huic suffragari nolim. Longior præterea est, quam ut credere possimus, dedicationis loco scriptam esse. Alia utique ratione S. Lucas Evangelium suum & Actus Apostolicos Theophilo dedicavit.

Scopus epistolæ ad duo præcipue capita recte refertur. Horum alterum veram de Christo, Θεανθρώπου, doctrinam; alterum admonitionem ad amorem & sanctitatem, doctrinæ illi convenientem, complectitur. Vtrumque momentum oppositum est falsis illius ætatis doctoribus, quales erant Cerinthus, Simoniani, Carpocratiani, Gnostici. Illi enim docebant, Jesum non fuisse Christum, & filium, neque eum vere in carne venisse, sed putative tantum: sanctitatem & bona opera non necessaria esse ad salutem consequendam &c. Vide huc *Millium* in Prolegomenis §. 148. & *Whistonum* in Prolegomenis ad commentarios in epistolas Joannis, & ex his *Memoires Littéraires* Tom. I. pag. 246. seq. *Lampius* quidem in Prolegom. ad Evangelium Joannis pag. 106. præcipuum Apostoli scopum esse ait, officia fidelibus præscribere, quæ ad communionem eorum cum Deo confirmandam ac gaudium consummandum spectabant, errorum vero noxiorum etiam mentionem

fecisse, quod fuga illorum maxime huc faciat. Scilicet idem negat, Evangelium Joannis Cerintho potissimum ejusque erroribus oppositum esse, quod tamen non ita pridem solide evicisse mihi videtur Rev. *Oederus* libello singulari de Scopo Evangelii S. Joannis, Frf. 1732. 8.

De *stilo* Apostoli præclare judicavit olim *Dionys. Alexandr.* apud *Eusebium* Histor. Eccles. VII. 25. de Evangelio & epistolis ejus ita differens: τὰ μὲν γὰρ εἰ μόνον ἀπταισῶς κατὰ τὴν ἑλληνικὴν φωνὴν, ἀλλὰ καὶ λογιώτατα ταῖς λέξεσι, τοῖς συλλογισμοῖς, ταῖς συντάξεσι τῆς ἐρμηνείας γέγραπται· πολλὰ γὰρ δεῖ βάριον ἵνα φθόγγον, ἢ σολοικισμόν, ἢ ὅλως ἰδιωτισμόν ἐν αὐτοῖς εὐρεθῇνοι. *Illā non modo Græcam linguam non offendunt, sed verbis etiam, argumentis, & tota elocutione sapientissima sunt, tantum abest, ut barbarum quicquam, aut solæcum, aut omnino proprium ibi reperiat.* Plura in dictionis Joannæ laudem lege apud *Celeb. J. C. Schwarzium* de Solæcismis discipulorum Jesu Christi antiquatis pag. 52. seq. Phrases nonnullas, quæ Joanni vel propriæ, vel præ ceteris Scriptoribus Sacris familiares sunt, diligenter collegit *B. Glassius* in *Philologia Sacra* lib. I. Tract. IV. Sect. III. pag. 240. Hæc eo faciunt, ut appareat, quantopere scripta, quæ sub ejus nomine exstant, sibi invicem respondeant. Prioris hujus epistolæ synopsis habes in *Vener. Val. Ern. Læschberi* Decimis Evangelic. Dec. IV. pag. 21. seqq. De Interpretibus leges *Schwindelium* in *Bibliotheca Pastoralis*.

CAPVT I.

Vers. 1. Ο ἦν ἀπ' ἀρχῆς] Phrasin hanc de principio præconii Evangelici cum Socinianis accipit *Artemonius* in Initio Evangelii S. Joannis restituto pag. 347. & 382. æque ut *Joan. I. 1.* Hæc vero *ψευδερμνεία* jam satis a *Calovio* nostrate & *Lampio* ad Joannis Evangelium est profligata. *Artemonius* præterea pag. 382. Joannem putat per τὸ ἐν ἀρχῇ, quod est in Evangelio, explicasse τὸ ἀπ' ἀρχῆς, quod h. l. exstat, ut hoc modo contra Cerinthum ostenderet, se in epistola hac, quam Cerinthum in sensum alienum detorsisse opinatur, non de *Principio*, tanquam de persona quadam, a qua aliquid propagari aut generari potuerit, verum de tempore, in quo λόγος apparuerit inter homines, scripisse. Idem vero *Artemonius* pag. 347. ex eo, quod τὸ ἀπ' ἀρχῆς h. l. principium Evangelici temporis significet, conficit, τὸ ἐν ἀρχῇ idem indicare in limine Evangelii. Ex quo apparet, eum non admodum sibi constare. Nunquam vero probaverit, ἀπ' ἀρχῆς & ἐν ἀρχῇ diversa esse, aut prius illud explicare posterius. Recte *Grotius* idem utroque significari adfirmat, provocans ad *Matth. XIX. 4. 8.* Idem olim *Nonno*, Metaphrastæ Evangelii Græco, visum est. Hic enim τὸ ἐν ἀρχῇ *Joan. I. 2.* per ἀπ' ἀρχῆς reddidit:

ἔτος ἀπ' ἀρχῆς

Αἰενάω συνέλαμπε θεῶ.

Jacobus Altingius quidem Tom. V. Operum pag. 351., inter Epistolas, inter utramque hanc locutionem discrimen aliquod statuit, sed alio utriusque sensu & fine, quam quem *Artemonius* spectavit. Etenim ἀπ' ἀρχῆς, inquit, *diabolus peccat* (Joh. III. 8. *qui idem ἀπ' ἀρχῆς est homicida*. Scilicet *Filius Dei est λόγος*, ὅς ἦν ἐν ἀρχῇ: nam, *antequam erat principium, erat ipse, utpote æternus Deus cum Patre & Spiritu S.* Non tamen fuit ab æterno λόγος τῆς ζωῆς, ejus nempe vitæ, quæ per *Evangelium* patefacta est, & *cujus ipse in prima Evangelii revelatione princeps constitutus est.* Hæc enim vita gratiæ est, *cujus initium lapsit, adeoque & integritate naturæ serius est.* Omnia per λόγον facta sunt, & quidem valde bona: sed principio durante (quod sextidui est, ut recte *Hebræi*, מְשֻׁשָׁת יוֹם רִאשִׁית & מְבִרָאשִׁית pro æquipollentibus habent) & *diabolus peccavit, & homicida factus est homine seducto.* Auxit igitur *Deus principium creationis, quod sextiduum non excedit, Gen. I. sed operum suorum externorum die uno i.e. septimo* (qui itidem principii est, cum *Moses principium describens septimum diem eidem annumeret, ac sic demum natales verum omnium indicatos ostendat II. 1. 2. 3. 4.* quo natalem dedit operibus gratiæ, & per promissionum τὸν λόγον *Filius suum æternum constituit λόγον τῆς ζωῆς, qui vitam amissam, necato mortis Domino Satana, peccatoribus mortuis restitueret, quæ promissio est ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιά, ὁ λόγος ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, Joan. II. 7. &c.* Unde liquet τὸ ἀπ' ἀρχῆς alio venire significatu, quam τὸ ἐν ἀρχῇ, & plus dicere λόγον τῆς ζωῆς, quam λόγον simpliciter. Hæc *Altingius* subtilius, meo judicio, quam verius pronuntiavit. Si qua inter utramque Θεάσει differentia statuenda, aut potius ratio, cur alteram cum altera *Joannes* permutarit, adferenda videatur, magis idoneam reddi non posse existimem, quam quæ *Beza* in mentem venit. *Joannem* ait ἀπ' ἀρχῆς heic scribere, quod de *Christo* quidem ut *Deo* loquatur, non tamen simpliciter, sed ut carne induto, perinde ac si diceret, *Christum* illum visibilem & palpabilem non tunc capisse existere, cum videretur & palparetur; sed semper præterea exstitisse, nempe secundum *Deitatem*, *cujus respectu jam tum erat, cum res omnes creatæ principium existentie reciprent: ideoque naturam duplicem sic commodius quoque significari, quam si dixisset: ὅς ἦν ἐν ἀρχῇ, ὃν ἐωγάκαμεν.* Ex nostratibus quidem *Cl. Schætzgenius* in *Horis Hebr.* pag. 1053. h.l. initium ministerii *Christi* intelligi mavult, idque tum sequentia ostendere putat, tum loca parallela *Joan. XVI. 4. & infra II. 7.* Enimvero loca illa ita comparata sunt, ut περικείμενα satis ostendant, qui sensus sit phraeos, ἀπ' ἀρχῆς. Ex eo vero non consequitur, eandem notionem etiam h.l. obtinere. Rectius *Joannes* hac una phrasi: ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ea expressisse creditur, quæ in limine Evangelii per aliquot commata copiosius ex-

exponit. Sequentibus vero verbis ea proponit h. l. uberius, quæ in cap. I. Evangelii v. 14. summam & paucis indicat.

Sunt qui ellipsin hic statuunt, ita explendam: *quod erat ab initio*, hoc ipsum est &c. Vide *Jacobum Cappellum* in Observationibus ad h. l. pag. 31. Ea vero non opus est, modo comma secundum per *παρενθέσεως* notam a reliquis separe, quod & in editis plerisque fieri video. Clarum enim est, Apostolum comm. 3. filium dictionis resumere, repetitis iisdem commatis primi phrasibus: ὁ ἐωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν. Exemplum simile habes 1 Cor. VIII. 1. περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων & v. 4. περὶ τῆς βρώσεως ἐν τῶν εἰδωλοθύτων.

Quod *Joannes*, de λόγῳ τῆς ζωῆς loquens, non scripsit, ὅς ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃν ἀκηκόαμεν &c. sed, ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς &c. tantum, abest, ut *σολοικισμός* sit, ut potius majestatem quandam divinam, & quiddam *ultra naturæ modum* sapiat. Neque enim Evangelista h. l. de λόγῳ simpliciter, & in sua Deitatem considerato, seu in Abstracto loquitur; sed de λόγῳ incarnato, qui videri &c. potuit in concreto. Ideo neutro genere Apostolo & Evangelistæ, imo ipsi Spiritui S. cujus instinctu *Joannes* hæc θεόπνευστα scripsit, uti placuit. Cujus rei rationem a Spiritu Sancto, Linguarum largitore & sanctificatore, rigide exigere velle, & per regulas angustæ nostræ Grammaticæ rejicere, aut barbarici vel solæci accusare velle, πρότερος nimis imo ἄθεον foret. Ita recte *Er. Schmidius* ad h. l. apud quem plurā in eandem leges sententiam.

ὁ ἀκηκόαμεν] Joannem Baptistam hic respici, a quo de Christo testimonia & prædicationem prius audierit, quam Christum ipsum videret & contemplatus esset, ac manibus contrectasset (*Joannes Evangelista*) opinatur *Artemonius* l. c. pag. 395. Hoc autem non sine vi, verbis illata, fieri non facile quisquam negaverit. Quæ enim ratio est, cur τὸ audire ad præconium a Joanne Baptista factum, referre velimus, cum sequentia videre, contemplari & manibus palpere ad Christum ipsum omnino pertineant, quod nec *Artemonius* ipse inficiatur? Porro causa in promptu est, cur Apostolus h. l. τὸ audire reliquis verbis, videre, contemplari & palpere præponat. Apostoli enim prius audiverant Dominum, quam viderant, contemplati erant & palpaverant, h. e. familiariter instar discipulorum cum Domino versati erant. Taceo, comm. 3. inverso ordine dici: ὁ ἐωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ubi omnino necesse est, ut videre & audire eodem sensu de Christo ipso, tanquam λόγῳ ζωῆς incarnato, accipiamus.

ὁ ἐωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς] Hebraismum h. l. videre sibi visi sunt nonnulli, quem nube veterum Scriptorum dispellunt *Pfochenius* de Stylo N. T. §. 105. & *Joannes Henricus Majus*, filius, in commentatione de Pleonasmis N. F. pag. 34.

ὁ ἐθε-

ὁ ἐθεσάμεθα] Plerique interpretes per hoc verbum amplius aliquid, quam per antecedens *εωράκαμεν*, h. e. talem intuitum indicari putant, qui cum *attentione* singulari, vel *admiratione*, vel *voluptate* fuerit conjunctus. Ita inter ceteros *A. Blackwallus* in *Classicis Sacris* Tom. II. pag. 152. vertit: *quod attente cum gaudio & admiratione conspeximus*. Hoc sensu verbum monet occurrere apud *Xenophontem* *Cyropæd.* pag. 467. & *Homerum* II. ή. v. 444. *Θηεῦντο μέγα ἔργον*, quod Scholiastes per *ἐθαύμαζον*, *Barnesius* autem Latine per, *intente spectabant*, exponunt. Et recte quidem ita judicari existimo, loco *Joannis* parallelo *Evang.* I. 14. adductus, ubi ita: *καὶ ἐθεσάμεθα τὴν δόξαν αὐτῆς, δόξαν ὡς μονογενῆς παρὰ πατρός*. Quo illustrior erat λόγος incarnati majestas, hoc intentius & jucundius utique Apostolorum oculi in eam contemplandam vertebantur. Conf. *Lampii* comment. ad h. l. pag. 371. *Herodotus* quidem lib. II. pag. 166. utrumque verbum in eadem verborum serie & de eodem argumento itidem conjungit: *τὰ μὲν μετέωρα τῶν οἰκημάτων αὐτοῖς τε ὠρέομεν διεξιόντες, καὶ αὐτοὶ θεησάμενοι λέγομεν, superiora quidem domicilia ipsi videbamus pertranseuntes, & ipsi contemplati enarramus*; sed nihil obstat, quo minus verbum posterius contemplationem quandam curatorem domiciliorum labyrinthi, de quibus ibi sermo est, inferre censeamus. Confer tamen Rever. *Raphelium* in *Annotationibus* *Herodoteis* pag. 661. ubi h. l. adfert ad firmandam *Sebastiani Schmidii*, interpretis egregii, sententiam, qui pro synonymis hæc habet hoc sensu: quod vidimus oculis, quod, inquam, ita vidimus, ut etiam manus nostræ contrectaverint.

καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν] De verbo hoc lege nos ad *Luc.* XXIV. 39. & *Actor.* XVII. 27. Verba sensuum communiter a Græcis cum gignendi, sæpe vero etiam cum accusandi casu jungi ostendit Cl. *Georgius* in *Hierocritico* pag. 83. seq.

περὶ τῆς λόγος τῆς ζωῆς] Vide nos ad *Joan.* I. 1. Ibi v. 4. similiter dicitur *ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν*. Λόγον ζωῆς amplius aliquid, quam λόγον simpliciter, inferre modo vidimus tradentem *Altingium*.

Ceterum compara ad hoc comma *Dionys. Petavium* in *Dogmatibus Theologicis* Tom. I. lib. VII. c. 6. §. 7. & Tom. V. ubi de Incarnatione lib. III. c. 6. ex nostratibus autem D. *Joach. Langii* dissertat. de mysterio λόγος ὑποστατικῶς, Halæ 1711. & B. *Jo. Quistorpii* aliam de fidei Christianæ fundamento, Rostoch. 1641.

Verf. 2. Καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη κ. τ. λ.] Vid. *Petavii* *Dogmata* Tom. II. lib. II. c. 12. §. 14.

ἥτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα] Mireris merito, *Artemonium* loc. cit. pag. 93. hanc phrasin ita accipere potuisse, ut significet, Dominum nostrum ante, quam Evangelium prædicaret, in cælum raptum, atque hinc localiter ite-

rum delatum in terras fuisse. Non magis vero hanc phrasin, quam ceteras, quas huc torquet, id sibi velle solide evicit Vener. *Joannes Laurentius Mosheimius* in singulari dissertatione de raptu Christi in cælum contra Socinianos, & speciatim *Sam. Crellium*.

Verf. 3. & 4. Ο εὐαγάκαμεν, κ. τ. λ.] Lege *Joannis Cothmanni* disput. de prædicationis Evangelicæ emolumento, Rostoch. 1644. & *Vorstii* Dissertatt. Sacr. I. pag. 98.

Verf. 4. Καὶ ταῦτα γράφομεν ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾗ πεπληρωμένη] Gaudium hoc *Artemonius* pag. 93. eo refert, quod Christus ea, quam diximus, ratione apud Patrem fuerit ante, quam hominibus præconio suo manifestaretur. *Inde enim*, inquit, *quia jam tunc cælo fuerat receptus, evidenter patebat, eum adeo integrum vitæ totius anteactæ omnisque peccati purum, adeo innocentem fuisse, ut vita nostra æterna & secundus ille Adamus, mundi per primum dammati & corrupti Servator & reparator esse potuerit.* Quæsi-
rim merito, num *Enochi*, quod & corpus & animam, aut *Pauli* Apostoli, quod ad animam, in cælum raptus efficere possit, ut idem de utroque affirmet? Patet utique, Joannem per gaudium plenum ad κοινωνίαν illam cum Christo respicere, de qua certos illos reddiderat v. 3. Hanc secum communionem Dominus noster discipulis pollicitus, & ad eandem tenendam cohortatus XV. 5. seqq. Evangelii, v. 11. ait: ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ ἐν ὑμῖν μένῃ, καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν πληρωθῇ. Tandem heic, qua Apostolus utitur, φράσιν, & in eodem argumento adhibitam vides. Pro ὑμῶν tres codd. habent ἡμῶν, quod & *Vulg. Arabs & Æthiops*, nec non *B. Lutherus* exprimunt, *Bæclerus* autem in edit. sua *Argentorat.* exhibuit. Firmari hæc lectio videtur commate 12. epistolæ secundæ, ubi eadem phrasis exstat: ἵνα ἡ χαρὰ ἡμῶν ᾗ πεπληρωμένη. Neque tamen locus ille nostro prorsus est παράδειλος, quandoquidem Apostolus ibi proficitur, se nunc pauca scribere, cum plura posset, qui malit præsens illos alloqui, ut gaudium suum perfectum evadat. Taceo, & ibi alios codd. habere ὑμῶν. Atque hoc ipsum h.l. malim, cum v. 3. ὑμῖν & ὑμεῖς, v. 4. autem proxime ante ὑμῖν occurrat, ac communio porro illa cum Christo fons & origo gaudii in Christianos, ad quos scribebat Apostolus, magis esse potuerit, quam in Apostolis, de eadem mutuo gaudentibus.

Verf. 5. Καὶ αὐτὴ ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία] Codd. multi habent simplex ἀγγελία, quæ vox infra III. 11. exstat, unde huc relatam esse suspicatur *Mililius*. Sensum vocis ἀγγελία exprimunt *Vulg. Arabs & Æth.* nec minus *B. Lutherus*. *Henricus Stephanus* mavult ἀπαγγελία. Ex Latinis Interpretibus alii per *promissionem*, ut *Erasmus Schmidius*, alii per *nuncium*, ut *Beza* vertunt. Vox ἐπαγγελία in N. F. nusquam, si recte memini, *nuncii*, sed semper *promissionis* significatu adhibetur, quem & secum fert infra II. 25.

καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, ἣν αὐτὸς ἐπηγγείλατο ἡμῖν ζωὴν αἰώνιον. Itaque existimem, Apostolum h. l. non de nudo nuncio aut præconio loqui, sed de eo doctrinæ momento, cujus usus & fructus a Domino suis sit promissus. Hanc promissionem Apostolus se ait accepisse a Domino, nunc vero ipsis nunciare. Si dicamus, Apostolum respicere ad verba Domini *Joann. XV. 35.* ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ Φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστὶ. περιπατεῖτε, ἕως τὸ Φῶς ἔχετε, & v. 36. ἕως τὸ Φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ Φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γενήθε: patebit, his verbis non tantum doctrinam adhortantem, sed & promissionem contineri, fore scilicet, ut & ipsi, adhortationi huic audientes, filii lucis atque adeo communionis cum Christo, & vitæ æternæ participes evadant. Conf. VIII. 12. & IX. 5. Itaque absit, ut h. l. quicquam mutemus. Neque vero necesse est, ut interpunctionem mutemus, quod vult *Artemonius* l. c. in notis. Cum vero, inquit, promissio non possit ad sequentia commode referri, Deus enim jam est lux, & non demum lux fore promittitur, hinc potius punctum post ἀπ' αὐτῶ ab eo v. 4. ponendum, ut promissio ad superiora, ad communionem cum Patre & Filio, v. 3. memoratam, referatur, & sensus sit: Et hæc utique est promissio, quam audivimus ab eo (Filio) *Joan. XIV. 23.* quod nempe habituri simus communionem cum Patre, & cum eo. Et in hunc finem, annunciamus vobis, quod Deus sit lux & sanctitas perfectissima, & nullæ sint in eo tenebræ; ut si cum eo velimus habere communionem, a via tenebrosa abstineamus. Enimvero verbum ἀναγγέλλομεν non magis heic separari potest a phrasi, ἣν ἀκηκόαμεν ἀπ' αὐτῶ, quam v. 3. verbum ἀπαγγέλλομεν ab antecedentibus: ὃ ἐωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, sejungi debet. Quemadmodum enim ibi id, quod viderat & audiverat Apostolus, renunciare aliis dicitur; ita ἐπαγγελίαν, quam heic audiisse se a Domino ait, annunciare quoque aliis existimandus est, eo scilicet sensu, ut, qui Dominum tanquam lucem agnoscere & constanter tenere studeat, idem vi promissi ejus, *Joan. XV. 35.* facti, sperare possit, se filium lucis futurum.

Vocem καὶ per Hebraismum hic idem esse, quod igitur, *Beza* adfirmat. At Scriptores quoque externos τὸ καὶ eodem sensu adhibere ostensum est Vol. I. *Curarum* pag. 497. & 1151. Confer *Clar. Georgii* *Vindicias* N. T. pag. 166. seq. Taceo, alias quoque esse particulæ καὶ significationes, quæ non minus locum hic tueri possint.

ὅτι ὁ Θεὸς Φῶς ἐστὶ] Vide quæ supra scripsimus ad *Jac. I. v. 17.* Adde *Seb. Schmidii* disput. de Filiis lucis, §. 14. 15. quæ exstat in Appendice ad *Form. Concord.* p. 225.

Verf. 6. καὶ εἰ ποιεῖμεν τὴν ἀλήθειαν] Vide *Swicerum* Tomo I. p. 188.

Verf. 7. Εὖν δὲ ἐν τῷ φωτὶ περιπατοῦμεν] Ad daduchos, in mysteriis Eleusiniis obambulantes, & præ aliis in luce versantes, heic alludi existimat Zornius in Bibliotheca Antiquario-Exegetica Tomo. I. pag. 173. rectius autem *Christianus Bruningius* in Compendio Antiquitatum e sacris profanarum pag. 171. phrasin reperit ex simili Jesaiæ II. 5. בָּלַכְהוּ בְּאוֹר יְיָ, *ambulemus in luce Domini*. Scilicet frequentissime in V. T. lux de veritate & sanctitate dicitur, & Deo ipsi tribuitur; ex quo fit, ut illi in luce versari dicantur, qui utriusque sunt studiosi.

κοινωνίαν ἔχομεν μετ' ἀλλήλων] *Curcellæus* pro ἀλλήλων alicubi αὐτῶν legi monuit, cujus tamen lectionis vestigium nusquam invenit *Millius*. Si *Artemonius* loc. cit. pag. 367. audis, vox αὐτῶν Cerinthianis debetur, qui Patrem seu Principium τῶ λόγῳ hic intellexerint. Adeo ille facilis est ad amplectenda omnia, quæ ὑπόθεσιν suam ornare possint, per quam Cerinthum hanc Joannis epistolam pervertisse aut pervertere potuisse opinatur. Ceterum de mutua Christianorum communione vide, quæ differit *Vitringa* lib. V. Observationum Sacrarum cap. VII. p. 96. seqq.

καὶ τὸ αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ υἱὸς αὐτοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας] Heic voces τὸ υἱὸς αὐτοῦ omittit *Æthiops*, quæ ideo addititiæ videntur *Millio* in Prolegom. *Artemonius* loc. cit. pag. 376. omissionem illam acceptam iterum fert *Cerintho*, conjectura, nescio qua, ductus. Germanas has voces esse ex verborum Apostolicorum serie apparet. Dixerat ille verf. 3. κοινωνία ἡ ἡμετέρα μετὰ τῷ πατρὶ, καὶ μετὰ τῷ υἱὸς αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Idem v. 6. Deum Patrem vocaverat *lucem*, in qua non sint tenebræ. Jam v. 7. ostendit fundamentum communionis cum Patre, nempe sanguinem Jesu Christi, filii ejus, nos mundantem.

De sanguine illo Christi nos mundante, quoque sensu hic καθαρίζει ἡμᾶς a peccatis dicatur, nostrates variis dissertationibus præceperunt. Inter hos sunt *Joannes Gvilelmus Baierus* de justificationis & renovationis nexu & discrimine, Jenæ 1693. *Fridericus Bechmannus*, ibidem 1674. *Christianus Colbius*, Regiomont. 1657. *Gothofredus Cundisius* de panacea officinæ sacrae, Jenæ 1644. *Joannes Deutschmannus*, Wittebergæ 1693. *Joannes Hapsnerus* de sanguine Christi ἡλυσμῶ, Lipsiæ 1621. *Andreas Hoierus* in pia biblica meditatione aurei hujus dicti, Gedani 1623. *Joannes Major*, Jenæ 1623. & 1714. item Lipsiæ 1703. *Joannes Georgius Neumannus* de emundatione sanguinis Christi justifica, Wittebergæ 1703. *Joannes Olearius* de emundatione ab omni peccato, Lipsiæ 1683. *Joannes Steuberus* de passione Christi, Marburgi 1603. *Justus Wesselius Rumpæus*, Sufati 1711. *Godofredus Wegnerus*, Regiomont. 1705. & *Joannes Weinmannus*, Altorf. 1640. 4to. Adde his *Orthodoxi Symbolophili* commentationem vernaculam eruditam de discessione D Joannis Philippi Pfeiferi a libris Symbolicis pag. 157. seqq. qua ostendit, locum hunc

hunc recte adhiberi ad probandum, Deum in justificatione per sanguinem Christi omnia hominum peccata, sive crassiora illa, sive ignorantia sint, tollere & remittere. Ex *Anglis* conferri potest *Stephanus Charnock* Tom. II. Operum pag. 1183 - 1211. Contra *Socinianos* locum egregium vindicatum vide in *G. G. Zeltneri* Crypto-Socinismo Altorfino pag. 612. 917. & 979. seq. Contra eos *Grotius* rectissime in Defensione fidei Catholicae de Satisfactione Christi cap. X. Tom. III. Operum pag. 337. ita disputaverat: *Neque* 1 Joh. I. 7. ubi est: sanguis Christi καθαρίσει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας, exponere licet: mundos nos esse declarat. Repugnat enim manifeste & verborum proprietas, & perpetuus Scripturae usus in hoc argumento. Immunditiae nomine significari passim reatum fatetur Socinus. Hinc καθαρίσειν & ἀρμάρζειν est eum reatum tollere, sive efficere remissionem, ut ipse Scriptor ad Hebraeos exponit vocem καθαρίσειν IX. 22. Christus per se ipsum fecit hunc καθαρισμὸν Hebr. I. 3. Christus καθαρίσειν conscientiam ab operibus mortuis, Hebr. IX. 14. h. e. ipso Socino (lib. II. cap. 15.) interprete, a reatu & pœna, pœnaeque timore conscientiam liberat. — — — In epistola Joannis omnino absurdum est, καθαρίσειν de declaratione mundationis, non de ipsa mundatione interpretari, cum paulo post jungatur ἀφίεναι, & καθαρίσειν v. 9. Argumentatur Apostolus a conjunctis: Si in luce ambuletis, habetis mundationem h. e. remissionem per sanguinem Christi, quia nemini in luce ambulanti imputantur peccata. Vellem, ut in hac sententia perstitisset vir magnus, nec contra hæc in notis ad h. l. scripsisset: Vult enim dicere: ostendit, qui talis est, se vere repurgatum Christi sanguine, i. e. fide ea, quam in nobis operatur Christi passio. Contra hanc glossam lege *Calovium* nostrum in Bibliis Illustratis.

Verf. 8. & 9. illustrantur & vindicantur a *Joanne Guilielmo Baiero* in *Analyfi & Vindiciis dictorum illustrium Scripturae Sacrae Parte II.* p. 86.

Verf. 8. Εὰν ἔπωμεν, ὅτι ἀμαρτίαν ἔκ' ἔχομεν] Hominem aliquem, hoc stolide jactantem, ex *Bava kama* fol. 80. 1. & *Temura* fol. 15. 2. affert *Schargenius* in *Horis Hebraicis* p. 1054.

Verf. 9. Εὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν κ. τ. λ.] Vide *D. Francisci Alberti Aepini* disputationem ad h. l. Rostochii 1722. & *B. Francisci Julii Lütkenii* Conciones Miscellan. pag. 327. Pœnitentiæ robur simili phrasi declarant *Judæi Tanchuma* fol. 71. apud *Schargenium* p. 1054.

πιστός ἐστὶ καὶ δίκαιος] Vocem δίκαιος *Grotius* & alii nonnulli per bonum & lenem interpretantur, ut Deus hinc veracitate sua, hinc lenitate, ad peccata nobis remitrenda in Christo adduci dicatur. Ita ex nostratibus quoque *Erasmus Schmidius*, nisi, quod idem monet, δίκαιον hic idem esse

malis, quod *justitiam* nobis conferentem. Nec aliter Cl. Schargenius in Horis Hebraicis. *Vitringa* de Synagoga lib. III. Part. I. cap. 12. pag. 792. de hoc significato ita certus est, ut in hanc sententiam scribat: *Quicquid ad hunc locum dicant Commentatores, clarum mihi est, illam vocabuli JUSTITIÆ interpretationem huic loco omnium optime convenire*, (nempe ut *æquitatem* inferat) quam supra (pag. 788.) satis late explicavi, & subjunctis exemplis confirmavi. *DEVS* quidem peccatori credenti & resipiscenti peccata remittit, jure & juste propter Christi Domini obedientiam; attamen *justitiæ DEI*, qua a nobis consideratur ut virtus gloriam suam prosequendi per vindicias peccati in ipso quoque Christo Domino, ut peccatoris sponse, non est in causis impulsivis, quas vocant, peccatum condonandi, at summa DEI æquitas, ut sic loquar, demonstrata in benignissima peccatoris gubernatione; quam nunc *DEVS* æquitatem absque ullo suæ gloriæ detrimento justissime exercet post Christi Domini passiones & obedientiam. Jam negari quidem non potest, voces צִדִּיק & צֶדֶק in Veteri Fœdere, δίκαιος autem & δικαιοσύνη in Novo æquitatis & benignitatis interdum notionem habere (vide nos ad Matth. I. 19.) nec inficiari licet, eundem significatum etiam h. l. admitti posse; nihilominus tamen communio *justitiæ* acceptionem tenere cum Interpretibus nostratibus, tantum non omnibus, malim, adductus inprimis oraculo Pauli Rom. III. 25. 26. ubi nos vide. In eandem sententiam lege *Hermannum Reiners* in Bibliotheca Bremensi Class. VI. pag. 399. seq. Quapropter, inquit, bene observandum est, nihil decedere *justitiæ Dei vindicativæ*, sed hanc simul valide demonstrari in media ipsius gratia Rom. III. 26. quando peccata remittit resipiscantibus & credentibus, quoniam censentur esse in Christo per fidem, ejusque perfectæ *justitiæ* participes. Putaverim equidem, illam DEI *justitiam* in remittendis homini peccatis ex eo inprimis aestimari debere, quod DEUS homini, ad Christi meritum, tanquam alienum, provocanti, parcit, reatumque & pœnam omnem, sine præstita ulla satisfactione, remittit.

CAPVT II.

Vers. 1. Τεκνία μου — καὶ εἰάν τις ἀμαρτή, παρακλήτην ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον] παρακλήτης advocatum denotat: vide *Curas* has ad *Job. XIV. 16.* & adde ad h. l. *Elsneri* Observatt. inter cetera monentis, vocem פִּרְקָלִי Hebræis quoque receptam esse. Idem affert *Philonis* locum libro III. de Vita Mosis pag. 673. quo Pontificem, λογείω instructum, supplicasse ait Deo, τῷ λόγῳ ut paracleta usum. Αναγκάειν γὰρ ἦν, ita pergit, τὸν ἱερωμένον τῷ τῷ κόσμῳ πατρὶ παρακλήτῳ χρησάμιν τελειοτάτῳ τὴν ἀρετὴν υἱῷ πρὸς τε ἀμνησίαν ἀμαρτημάτων, καὶ χορηγίαν ἀφθονωτάτων ἀγαθῶν. *Neceffe enim erat, ut sacra factur*

advo-

advocatum adhiberet perfectissimæ virtutis filium, ad impetrandam peccatorum veniam bonorumque abundantiam. Confer Cl. Schærgenii diff. de Hierosolyma cælesti cap. III. ubi de *Synedrio cælesti* ex mente Judæorum, recusam in Horis Hebraic. pag. 1228. Quo vero sensu Christus paracletus, quo nomine alias & Spiritus S. venit, appelleretur, quave ratione advocatum se credentium præstet, nostrates singularibus dissertationibus ad h. l. ostenderunt. Hi sunt *Meno Hannekenius* Tomo VIII. Dispp. Gieffensium Disp. IX. *Jacobus Henningius* de intercessione Christi gloriosa, Gryphiswald. 1693. *Joannes Andreas Hochstetterus*, Tübingæ 1681. *Christianus Matthiæ*, Norimbergæ 1618. *Joannes Olearius* in disputatt. 4. de Advocatione Jesu Christi, Lipsiæ 1688. & *Henricus Opius*, Kilonii 1702. Ex Anglis inspicere licuerit *Henr. Morum* in Operibus Latinis pag. 237. & *Stephan. Charnock* Tomo II. Operum Anglice editorum pag. 1109--1144. Ex Reformatis Doctoribus *Joan. Rudolphum Wetsteinium* de JESU CHRISTO advocato & propitiatione nostra.

Advocatum hunc δικαίον hic dici arbitrantur, vel, qui ipse *justus* sit, vel, qui *lenis* & *bonus* sit, quæ Grotii est sententia, vel, qui *justificet* alios, h. e. justitia sua peccata tegat, aboleat, expungat. Postrema hæc expositio est *Stephani le Moyne* in Dissertatione Theologica ad Jerem. XXI. 6. pag. 192. seq. *Nam sicut*, inquit Joh. VI. ἀγρός ζῶν panis vivens est panis ζωοποιῶν vivificans, sic advocatus justus est advocatus justificans. Ita vero Christum ait appellari in oppositione ad *Mosen*, qui pro populo intercesserit, sed populi peccata amovere non potuerit: ad *Sacerdotem Summum*, qui, licet in Sanctuario intercederet pro populo, sæpe Dei justam indignationem placare non poterat: ad istos *intercessores*, de quibus *Jes. XLIII. 27-29* Aludi præterea putat ad *Jes. LIII. 11.* ubi *servus justus justificaturus multos* dicitur. Hæc non inepte ita dicuntur, & admitti possunt, modo non excludatur primarius ille vocis significatus, secundum quem Christus ipse *justus* dicitur tum ratione essentiae, tum ratione vitæ & morum, quæ sanctitas commemorari solet, a Sacris Scriptoribus, quando ut Sacerdos noster representatur, v. c. *Hebr. VII. 27.* & *1 Petr. III. 18.* Hæc ipsius Christi justitia certos nos facit, intercessionem ejus pro nobis apud Patrem valere, cui ab altera parte accedit ἱλασμός, seu propitiatio nostri ab illo justissimo facta, de qua vers. 2.

Vers. 2. Καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κ. τ. λ.] Vide huc dissertationem *Pauli Antonii* de ἱλασμῷ dolentibus conscientiis constituto, Halæ 1698. *Abrahami Calovii* de propitiatione pro peccatis, & *Pauli Hæpneri* de propitiatione Christi pro peccatis totius mundi, Lipsiæ 1676. Ex Reformatis lege *Jo. Hoornbeckii* Disputatt. Miscell lib. III. p. 391. Contra Socinianos vocem ἱλασμός rectissime urget *Grotius* in Defensione fidei Catholicæ

tholicae de Satisfactione Christi Tomo III. Operum p. 323. Adde Rev. Zeltneri Crypto Socinismus Altorfin. p. 1051. sq.

αὐτὰ καὶ περὶ ὅλης τῆς κόσμου] Per κόσμῳ gentiles, 'qui Judæis opponantur, intelligit Cyrillus libro XI. in Joh. cap. 19. & nonnulli ex Doctolibus Reformatis, nominatim *Jacobus Altingius* in Operum Tomo V. pag. 143. Heptade V. dissertat. V. *Christus*, inquit, *est propitiatio pro peccatis nostris*, Judæorum, quos inter *Joannes ipse* fuit numerandus, & est quoque pro peccatis mundi, ad quem *Joannes* referri nequibat, h.e. gentium, & quidem totius mundi, ut nulla ejus natio a Christi beneficio exclusa sit. At Theologi nostri pridem ostenderunt, per κόσμῳ non nationes & gentes, sed homines omnes & singulos intelligendos esse, tanquam ad quos meritum, ex perpessione & morte Christi natum, ratione consilii divini pertineat. Vide *Calovii* dissertationem modo laudatam. *Buddæus* in Institutionibus Theologiæ Dogmat. p. 1131. recte adfirmat, nostrum hoc *Joannis* effatum rem omnem conficere, nec ullam admittere exceptionem.

Verf. 3. sqq. Καὶ ἐν τῷ γνωστόμεν, κ. τ. λ.] Comma hoc una cum sequentibus aliquot exponit *Joannes Olearius* in orthodoxa explicatione aphorismi Joannei, Lips. 1690. Adde *Josephi Mede* Opp. Anglican. p. 303. Constat, nostra inprimis ætate de vera Dei rerumque sacrarum notitia disputatum, & a nonnullis adsertum esse, nullam talem veram esse, nisi quæ cum effectu spirituali in subjecto sit conjuncta. Hanc vero sententiam illi inter cetera oraculo huic Joanneo superstruunt. Precario id fieri ostendit B. *Joannes Fecbtius* singulari dissertatione, quam Disputationi cuidam Halensi opposuit de Notitia Christi cum observatione mandatorum ipsius conjuncta ad Joannis 1 ep. II. 3. 4. Prodiit illa primum Rostochii 1710. recusa ibid. 1719.

Verf. 6. Ο λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, ὁφείλει, καθὼς ἐκεῖνος περιπατήσει] Pronomina αὐτὸς & ἐκεῖνος ad Christum spectant, quemadmodum in hac epistola etiam alias v. c. in hoc capite v. 12. 27. 28. & III. 3. 5. 7. 16. fieri consuevit. Monuit id doctissimus *Elsnerus*, atque hac occasione observavit, eodem modo in V. T. ὁ θεὸς interdum Deum κατ' ἐξοχὴν significare, quam in rem videri jubet *Gatakerum* de stilo N. T. cap. 3. & *Lampium* Exercit. VIII. in Ps. XLV. pag. 408. Græcos vero passim nunc *Socratem*, nunc *Pythagoram*, nunc alios viros vel doctrina, vel virtute illustres, αὐτὸς aut ἐκεῖνος appellasse. De hoc usu vocis ὁ θεὸς lege etiam *Baselium* in Disquisitione Philologica I. ad Genes. III. 15. pag. 52. & elegantissimum *Joannem Albertium* in Periculo Critico pag. 2. inter cetera ex *Petri Wallensis* Itinerario Part. I. pag. 32. monentem, hodieque apud Turcos, Dervissios, religiosorum quoddam genus, in sacris suis alta sæpe voce repetere Hu, coque Deum innuere. Pythagoræ discipulos, doctorem suum commemoraturos,

tuos, illud αὐτὸς ἔφα, adhibuisse constat, quamvis id alii Pythagoræ ipsi ferant acceptum. Vide *Menagium* ad Laërrium VIII. 46. Adde *Kubnium* pag. 534. Αὐτὸς alias idem est quod δεσπότης. Lege *Casaubonum* ad Theophrasti Characteres περὶ κολακείας, & *Kusterum* ad Aristoph. Nubes v. 195. & 219. item *Julian. Garnerium* ad Basilii Opera Tom. III. pag. 101. b. Civem quoque Atheniensem αὐτὸν appellatum esse, ostendit *Ezech. Spanhemius* ad Aristophanis Nubes v. 219.

Verf. 7. Ἀδελφοί] *Codd.* aliqui, & cum illis versiones nonnullæ, habeant ἀγαπητοί, qua compellatione etiam alias in hac epistola utitur Apostolus. Prior illa lectio recte heic tenetur, ideo, quod v. 9. 10. & 11. vox ἀδελφός ter occurrit, quando Joannes in inculcando mutuo amore occupatur. Itaque vix dubirandum est, eundem hoc etiam loco eam vocem adhibuisse de commendando amore fraterno cogitantem. Similiter III. 13. legis ἀδελφοί μὲν.

ἐκ ἐντολῆν καὶ τὴν γράφω ὑμῖν] Vocem ἐντολή proprio sensu h. l. pu- to accipiendam, ut *præceptum* inferat. Innuitur enim illud, quod ad *amorem* mutuum spectat, quod patet ex v. 9. seqq.

οἱ δὲ ἐντολὴν παλαιάν, ἣν ἔχετε ἀπ' ἀρχῆς] Voces ἀπ' ἀρχῆς desunt heic in uno *Copto*, ideo procul dubio, quod superflue viderentur Interpreti, cum in calce hujus commatis iterum occurrant. Atque hoc posteriore loco easdem plures *codd.* & versiones quoque omittunt. Hinc factum est, ut eas Editor N. T. Græco Anglic. priore loco in contextu, addita *παρενθέσεως* nota, exhiberet. Germanam utrinque *Freisinn* esse non dubito, quæ priori loco omitri non possit, quia alioquin causa non daretur, cur præceptum hoc *vetus* appelletur; posteriori vero loco repetatur ἐξεργασίας causa, quæ Apostolo familiaris est, quemadmodum posterior phrasis tota priorem illam aliis fere verbis tantum exhibet. Interim ratio fortasse aliqua reddi possit, cur ἔχειν & ἀνθεῖν ἀπ' ἀρχῆς sibi invicem subjungantur. Prius enim ad illos spectaverit, qui ex Judæis ad Christum erant conversi. Illi enim jam ante præceptum hoc de amore mutuo ex lege Moſis & Prophetis cognitum *habebant*. Posterius respiciet Ex-Gentiles, qui idem inter prima Evangelicæ doctrinæ præcepta acceperant. Ceterum τὸ, ἀπ' ἀρχῆς de initiis doctrinæ Evangelicæ capi debere, recte monuit *Henricus Dodwellus* ad Opera Posthuma *Jo. Pearsonii*, p. 223. Id vero non efficit, ut phrasin eandem ἀπ' ἀρχῆς eodem significatu. *Joan.* I. 1. accipiendam censeamus, quod contendit *Artemonius* p. 348. Talia enim sunt prædicata, qualia permittuntur a suis subjectis. Jam vero h. l. de ἐντολῇ sermo est, quæ certo quodam tempore, ex *περικειμένοις* æstimando, recepta & audita sit; in Evangelia vero de λόγῳ, qui exstiterit ἀπ' ἀρχῆς, vel ἐν ἀρχῇ h. e. eo jam fuerit tempore, quo omnia fiebant, ita, ut ipse λόγος ea esse fecerit, adeoque

antea omnia h. e. ab æterno exstiterit. Quod ad phrasin, ἐντολὴ παλαιὰ attinet, similem illi ex *Synopsi Sohar* pag. 94. n. 51. attulit Cl. *Schætzgenius* in *Horis Hebraic.* pag. 1056. *Via illa, in qua vadunt iusti, quamvis sit antiqua, nova tamen dicitur in amorem iustorum.*

Verf. 8. Πάλιν ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν] Πάλιν *Erasmus Schmi-*
dus vertit *juxta*, *Beza* autem *e contrario*. Vertere etiam poterat: imo vero. De hoc vocis usu non infrequente diximus *Voll. II. harum Curarum* pag. 665. 750. & 767. Cave, putes, Apostolum sibi contradicere, qui diverso respectu idem de amore præceptum & *vetus* & *novum* appellare omnino poterat. Accipe, quæ *Jac. Gussenius* in *Consutatione libri Chissuk Emuna* Judæo, Domini nostri præceptum de amore mutuo *Joan. XIII. 34. novum* appellantis, dictum cavillanti, opposuit *Part. I. c. 45. pag. 333. Vetus est*, inquit, *quatenus illud in Oeconomia veteri Lex docebat. Novum vero tum gradu, quia exigitur ad exemplar, a Christo, pro nobis moriente, exhibitum, tum motivis in nova luce expositis, tum amplitudine, quia extenditur ad omnes promiscue gentes diligendas.* Confer dicta ad *Joan. XIII. 34.*

ὁ ἐστὶν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ] To ὁ respicit sequens ἀληθὲς, quod scriptoribus frequentissimum est. Vide, quæ scripsimus *Vol. III. harum Curarum* pag. 301.

ὅτι ἡ σκοτία παράγεται] *Lampius* in *Prolegom. ad commentarium* super Evangelium Joannis pag. 106. phrasin hanc refert ad iudicium divinum in Judæos, per excidium Hierosolymorum & exilium gentis Judaicæ mox consummandum. Sed non video, quomodo imminens illud Judæorum supplicium argumentum esse possit, quo Apostolus ad inculcandum & urgendum amorem mutuum uti voluerit. Tenebræ omnino inferunt pristinam & Judæorum & Gentilium conditionem, per quam non solum *erroribus*, sed & *vitiis* ita erant immerfi, ut *viol* σκοτὲς appellari potuerint. Hæ vero tenebræ jam luce Evangelii vera dispellebantur; erant etiam, qui illa luce fruebantur. Hos itaque fas erat, in illa luce persistere & ambulare, idque inter cetera amore in se mutuo testari. Hanc Apostoli mentem, hunc scopum esse, evincunt proxime sequentia, nec minus verba Pauli *Rom. XIII. 12.* Ἡ νύξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν' ἀποθώμεθα ἐν ταῖς ἔργοις τῆς σκοτὲς, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὅπλα τῆς φωτὸς. Vides utique, Paulum eodem argumento uti ad studium virtutis generatim commendandum, quo heic utitur ad urgendum amorem mutuum. Pro παράγεται *H. Stephanus* legi mavult *παράγει*, quod exstat *1 Cor. VII. 31.* Cum [vero eadem verbi forma observetur, recte in hac lectione acquiescimus. Neque puto passivam verbi formam esse, quam *Stephanus* idem in *Thesauro* sibi persuader; sed *neutram*, quam *activæ* significatum frequenter habere constat.

Verf. 10. ἡ σκάνδαλον ἐν αὐτῷ ἔκ ἑστίν] Offendiculum hoc vel referri potest ad alios, qui offendantur, vel ad hominem ipsum, qui eo prohiberi se a recto tramite tenendo patiat. Vterque sensus satis est commodus: malim tamen posteriorem, qui etiam Rev. *Zeltnero* in notis ad versionem Lutheri Biblicam se prae-bavit. Apostolus ait, eum qui in amore mutuo perseveret, atque adeo in luce Evangelicae doctrinae persistat, omnia, quae illi objici possint, impedimenta facile perspecturum, atque adeo sibi ab illis cauturum esse. Hanc ejus mentem esse, comma 11. evincit, ubi is, qui odit fratrem, in tenebris versari, & quo vadat, nescire, atque adeo facile offendi & prolabi dicitur.

Verf. 12. Γράφω ὑμῖν, τέκνια] Vocem τέκνια generali significato h. l. acceperim, ut Christiani quivis, cujuscunque aetatis sint, indicentur, eo consilio, ut intelligant, se omnes remissionis peccatorum factos esse participes. Illi enim v. 15. in tres classes distinguuntur, nempe *patrum*, *juvenum* & *infantum*, παιδίων. Sic etiam alibi Apostolus credentes generatim τέκνια appellat. v. c. supra v. 1. & III. 7. 18. &c. Itaque nec cum *codd.* paucis pro τέκνια legendum fuerit παιδία, quae vox v. 13. sine ulla codicum varietate occurrit. Cave etiam, putes, τέκνια & παιδία esse συνώνυμα. Prius illud generale est, & ad quosvis credentes, tanquam τέκνα Θεῷ, (quae affectus causa τέκνια vocantur,) pertinet: posterius vero credentes, aetate teneros, indicat. Haec perpetua vocis παιδίων in N. T. acceptio est, (ut nempe *infantes* aut *pueros* significet) si excipias Jo. XXI. 5. & infra v. 28. hujus capituli. Vtrinque vero vox παιδίων per blandam aliquam compellationem adhibetur, quod recte ad v. 18. monuit *Grotius*.

ὅτι ἀφένοντα ὑμῖν αἱ ἁμαρτίαι] De forma & sensu verbi ἀφένοντα diximus ad *Matth.* IX. 2.

διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, scilicet Χριστοῦ] Hujus enim mentio diserta fit v. 1. ad quem sequentia omnia referuntur. Rectissime itaque hunc locum contra *Socinum* pro adstruenda Christi pro nobis satisfactione *Grotius* urget l. c. Tomo III. Operum pag. 322. cum propter Christum peccata dicantur remissa.

Verf. 13. Γράφω ὑμῖν, πατέρες] Per Patres h. l. Seniores inter Judaeos, qui Christum in carne viderint, eumque Hierosolymis & in Judaea versantem conspexerint, intelligit *Braunius* in *Selectis Sacris* pag. 161. Adstipulantur *Amelius* in *der Erörterung*, Tom. I. pag. 430. & *Schatgenius* in *Horis Hebraicis*. Cum vero epistola haec non ad Ex-Judaeos Hierosolymitanos, sed ad credentes quosvis, sive ex Judaeis, sive ex paganis fuerint, sit exarata, nec dubium sit, alios ex iis provecta jam aetate, alios adolecentes, alios pueros ad Christi cognitionem adductos esse, praestat *Patrum* ap-

pellationem de illis, qui maturiorem ætatem habuerunt, sive Christum viderint, sive minus, accipere.

γράφω ὑμῖν, νεανίσκοι.] *Juvenum* nomine recte virilis quoque ætatis homines intelligas, quemadmodum eos, qui modo *Patrum* nomine sunt appellati, non de *viris* speciatim, sed & *senibus* accipere fas est. Viros vero, h. e. ætate maturiores, νεανίσκους appellatos esse ex eo patet, quod milites hoc nomine *Job. XIV. 5. 1.* insigniuntur. Inter hos enim non juvenes solum, sed & adultiores cooptatos esse constat. Hos Apostolus ait, νενικημέναι τὸν πονηρόν, non sine allusione quadam ad vocem νεανίσκους facta, quippe quæ priori illi ratione soni adfinis est, & vires vegetas infert.

γράφω ὑμῖν παιδία.] *Codices* quidam h. l. habent ἔγραφα, quod etiam *Syrus* & *Æthiops* exprimunt. Atque id mavult *D. Joachimus Langius* in *Commentario Latino* ad hanc epistolam, ita quidem, ut initium commatis 14. ab his verbis fieri debere censeat. Rationem ita sentiendi hanc adfert, quod ab his verbis incipit trium præcedentium membrorum repetitio, quandoquidem v. 12. per τεχνία denotentur παιδία, quæ v. 13. appellantur. Cumque in repetitione reliquorum ducrum membrorum iidem legatur ἔγραφα, eandem lectionem etiam h. l. putat præferendam. Admitti hæc poterant, modo constaret, per τεχνία v. 12. παιδία, quæ v. 13. appellantur, indicari. Jam vero satis mihi ostendisse videor, per τεχνία credentes, ad quos scribebat Apostolus, generatim indicari. Accedit ad hæc, quod, hoc posito, constat, Joannem non mutare ætatum ordinem. Ex illis enim τεχνίοις primum *seniores*, deinde *juvenes*, denique *pueros* compellet. Hoc præstructo fieri non potest, ut pro γράφω ὑμῖν παιδία legamus ἔγραφα ὁ. π. Nihil enim fuerit in antecedentibus, quod ad παιδία speciatim scripserit, cum illud, quod v. 12. legitur, ad omnes spectet. Porro ipsa repetitio ostendit, Apostolum initium ejus non facere a τεχνίοις, v. 12. tanquam παιδίοις, sed a πατέρας. Si enim ad τεχνία v. 12. respexisset, scribere debuisset: ἔγραφα ὑμῖν παιδία, ὅτι ἀφέντα ὑμῖν αἱ ἀμαρτίαι. Jam vero scripsit: γράφω ὑμῖν παιδία, ὅτι ἐγνώκατε τὸν πατέρα, adeoque aliud adfert prædicatum, quam quod v. 12. exstat. E contra duo illa membra, quæ ad *Patres* & *juvenes* v. 13. referuntur, eadem ratione repetuntur v. 14. Itaque manifestum est, ea, quæ v. 12. ad τεχνία dicuntur, ad universos, non autem ad παιδία, seu pueros, pertinere. Exceperis forte, hac ratione tertium membrum, quod παιδία spectat, prorsus omitti. Et ita res omnino habet, cujus rationem mox ad v. 14. reddemus. Itaque, ut finem dicendi faciam, ipsa illa lectio ἔγραφα ex eo nata videtur, quod nonnulli prave existimaverint, tria illa membra v. 13. ex hodierna eaque vera interpunctione conjuncta, v. 14. repeti debere.

ὅτι ἐγνώκατε τὸν πατέρα] Lege & mirare, qua ratione *Artemonius* pag. 346. ex eo, quod hic *filiolis*, seu infantibus cognitio Patris, Patribus autem cognitio Jesu Christi tribuitur, efficere conetur, per τὸ ἀπ' ἀρχῆς Evangelii principium intelligi debere. Acumen ejus fateor me non satis adsequi, sive ingenii vitio hoctribuendum sit, sive dicta ejus non satis cohaereant, nec scopum feriant. Itaque ab illis expendendis abstineo. Id quidem perspicuum mihi est, *Patribus*, tanquam ætate provectioribus, cognitionem ejus, qui ante omnem *etatem* fuit; *juvenibus*, tanquam vegetis & robustioribus victoriam de hoste pessimo; *filiolis* autem cognitionem Patris, tanquam qui primum omnium Parentes suos familiariter sibi cognitos habere soleant, assignari. Tantum abest, ut ex mente Apostoli cognitio Patris cognitione Jesu Christi facilius existimari debeat, eaque propterea *filiolis* tribuatur, quæ *Artemonii* l. c. opinio est.

Verf. 14. Ἐγραφα ὑμῶν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς] Desunt hæc in duobus *codicibus* & *Vulgato* quoque, fortasse ex incuria librariorum, qui ex priori hoc ἔγραφα ad alterum, quod mox sequitur, incaute oculos converterunt. Si enim hanc sententiam pro superflua habuissent, quod *Millius* suspicatur, probabile sit, eosdem similiter sequentem fuisse omisuros, quæ tamen in ipsis illis *codicibus* exstat. Audacior est conjectura *W. Wallii*, in *Notis Criticis* ad *Novum Testamentum* pag. 370. existimantis, repetitionem harum sententiarum, totiusque adeo commatis, ex varietate lectionum natam esse, quæ primum ad marginem scripta sit, inde vero, succedente tempore, in contextum irrepserit. Certe, si hæc repetitionis causa fuisset, fieri non poterat, quin aliquot saltem *codices* comma 14. penitus omitterent. Jam vero omnes & libri & versiones in hoc consentiunt, si excipias duos illos & *Vulg.* in quibus ipsis tamen ea tantum, quam modo dixi, sententia desideratur. Taceo, postremam sententiam: ἔγραφα ὑμῶν νεανίσκοι, ὅτι ἰσχυροὶ ἐσθε, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῶν μένει, καὶ νενικηκατε τὸν πονηρὸν, non nude superiora repetere, sed ea potius, additis victoriæ reportatæ causis, & illustrare & firmare. Hoc ipsum argumento est, totum illud comma æque ac prius ab Apostolo esse profectum. Neque vero obscurum est, cur Apostolus hæc denuo inculcare voluerit. Id enim omne eo pertinet, ut intelligerent, necesse esse, ut hujus cognitionis suæ & victoriæ jam reportatæ perpetuo meminerint, aptiores hoc modo futuri ad curam & amorem rerum sæcularium eo constantius a se amoliendum. Id enim commate proxime sequenti urgetur. Alias causas recitat *Raitbius* in *Vindiciis* versionis Germanicæ pag. 191. seqq. Videndum nunc est, cur in hoc commate *παιδίων* non fiat iterum mentio, sicut *πατέρων* & *νεανίσκων*. *B. Calovius* noster hanc reddit rationem, quod sub *νεανίσκων* nomine etiam *παιδιά* comprehendantur, & eadem opera innuatur, omnia illa prædicata, quæ de singulis, nempe *Patribus*, *juvenibus* & *parvulis* figillatim attulerat

Apostolus, ad omnes generatim pertinere, nec uni tantum eorum generi propria esse. Fortasse etiam dici poterat, *parvulorum* mentionem ideo heic omisam esse, quod ad illos proxime sequens admonitio de amore rerum sæcularium, ad quam inculcandam antecedentia illa inprimis referebantur, non adeo pertineret, cum illi cupiditatibus ejusmodi non æque ac proveciores & adultiores ducantur. Ita v. c. Dominus noster *Matth. XVIII.* discipulis suis παιδίων repræsentat, cujus exemplum in fugiendo vanæ gloriæ studio imitando exprimere debeant.

Verf. 16. ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἢ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, ἢ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, ἢ ἡ ἀλαζονεία τῆς βίης] Tria hæc studiorum genera, quibus homines sæculares inprimis indulgent, interpretes recte de *voluptatibus, divitiis, & nominis gloria* accipiunt. Eadem vero tanquam palmaria, & inprimis cavenda externi quoque Scriptores commemorant. Ita *Lucianus* in *Hermotimo* pag. 502. εἰ γὰρ ἔτε χρυσίον ἔτι, ἔτε ἡδοναίς, ἔτε δόξαις ὀρέσων, ὡς διαφέρεσθαι περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ πάλαι τῆς πόλεως ἐξεληλάκασιν αὐτά, ἐκ ἀναγκῆς ἡγησάμενοι συμπολιτένεσθαι. Neque enim aurum, neque voluptates, neque honores spectant, ut de ipsis contendant; verum jam olim hæc rati non necessaria ad civilem societatem, urbe expulerunt. Observavit locum *Lambertus Bos* in *Exercitationibus* pag. 289. qui & similem illi in *Reviviscent.* pag. 417. videre jubet. Alia ejusmodi ex profanis adferunt *Grotius* ad h. l. *Jo. Alb. Fabricius* ad *Sextum Empiricum* pag. 317. & *Picinellus* in *Luminibus Reflexis* pag. 752. *Trinum* hoc mundi numen, quod *Joannes Baptista Manzuanus* scite appellat, etiam in aliis Scripturæ locis notari, v. c. *Matth. IV. 3. Marc. IV. 19. Philipp. III. 9. & Deuteronom. XVII. 16. 17.* monuit doctissimus *Heumannus* in *Pæcile Tom. I.* pag. 326. Compara præterea *Jacobi Thomasi* dissertationem de tribus vitiis cardinalibus, quæ exstat Tomo IV. *Observationum Hallensium*, Observat. V. & *Buddei* *Theologiam Moralem Parte I. cap. I. Sect. IV. §. 40. seqq.* Judæi quoque tria potissimum vitia, nempe *zelum, concupiscentiam & ambitionem* hominem e mundo educere ajunt in *Pirke Avoth. IV. 21.* quod observatum est *Schatzenio*. Constat alias, septem vitia palmaria ab aliis voce *Saligia, i. e. Superbiam, avaritiam, luxuriam, iram, gulam, invidiam, & acediam* designari, de quibus idem *Thomasius* loc. cit. Quatuor video numerari a *Tito Bostrensi* lib. I. contra *Manichæos* pag. 34. Codicis MS. quem Bibliotheca *Hamburgensis* publica ex legato *Holsteiniano* servat. Τέσσαρα αὖτ' ἐστὶν τῆς κακίας, ἀφροσύνην, ἀκολασίαν, δειλίαν, & ἀδικίαν.

ἢ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν] *Avaritiam* hac phrasi indicari præ ceteris diligenter ostendit *Osiander* ad *Grotium* de *Jure Belli & Pacis* pag. 1160. Confer *Viringæ* *Observationis Sacras* libro III. cap. VI. pag. 106. *Jacobus Gusssetius* in *Commentar. Linguae Hebr. rad. 777* pag. 264. alludi putat ad *Genes.*

Genes. III. 7. כי תאוו הוא לעינים, (quem locum etiam *Schatgenius* huc adfert) ideoque eam objective sumendam censeret, ut non tam cupiditas ipsa, quam objectum oculorum cupidorum indicetur, inprimis cum Joannes illam in mundo collocet, non vero in homine, eamque cum mundo transire dicat; & hominem sibi ab ea cavere jubeat. Malim tamen de cupiditate ipsa, qua homo in objecta illa fertur, accipere. Cupiditatem enim Apostolus a DEO esse negat: idem vero non dixeris de rebus, in quas homo pravo & nimio amore fertur. Hæ enim originem suam Deo, rerum omnium conditori, debent; quemadmodum ab altera parte insanum earum studium mundo, i.e. *corruptioni originali*, per quam totus in maligno esse dicitur V. 19., pravisque aliorum exemplis debetur. Neque obstat, quod mundus hic interitus dicatur cum concupiscentia ejus. Quamvis enim interitus ille etiam ad objecta concupiscentiæ seu irritamenta malorum pertineat, tanquam suo tempore peritura, idem tamen (interitus) etiam ad hominem, ea concupiscentem, refertur ideo, ut a studio illo hoc diligentius caveat. Id patet ex eo, quod Apostolus addit: ὁ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τῆς Θεᾶς, μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ibi studium voluntatis divinæ perficiendæ omnino opponitur pravo illi rerum sæcularium studio, tanquam ita comparato, ut hominem illi deditum aliquando deferat, & hiantem deludat. Rectius itaque idem *Gussetius* pag. 924. b. in Addendis ἐπιθυμίαν τῆς κόσμου, de qua mox v. 17. ita exponit: *Hi affectus, postquam tempore sibi concesso luxuriarint, interibunt.*

καὶ ἡ ἀλαζονεία τῆς βίης] Et fastus vitæ, ut *Beza* & *Erasmus Schmidius* convertunt, quorum posterior in notis vocem speciatim de vana & inani jactatione virium suarum, allato *Jac.* IV. 16., interpretatur, consentientem *Seb. Schmidius* nactus. Horum vestigiis ex parte insistens *Rev. Raphælius* in Annotat. Xenophonteis pag. 346. suspicatus erat, vitium illud heic notari, quod *Jac.* IV. 16. castigetur, cum quis vitam, cujus nequaquam penes ipsum est potestas, in longinquum tempus sibi promittit. Idem vero in Annotat. *Polybians* pag. 709. B. *Lutheri* versionem hoffärtiges Leben, i.e. *superbam vitam*, præfert, sed ita, ut non tam ambitio, gloria & fastus, quam magnificus splendidusque apparatus & cultus vitæ indicetur. Ita ait *Polybius* lib. VI. cap. 55. pag. 694. dicere τὰς βίης γίνεσθαι πολυτελεσέστερας, *luxum in mores irreperere*, vel, *vitæ rationem fieri sumtuosiore*; & mox subjungere: πρὸς δὲ τέτοις ἢ περὶ τὰς βίης ἀλαζονεία. Hic vero ἀλαζονείαν ait inferre luxum omnis generis, non in cultu solum, in vestibis, domibus, villis, famulatio, supellestiles & aliis; sed etiam in victu tum quotidiano, tum quo in conviviis sese ostentant homines, splendoris cupidi. Idem alios *Polybius* in eandem sententiam locos recitat. Eadem fere ratione phrasin hanc accepisse video *Joannem Andreæ Rorhium* in commentatione vernacula, quam *Unterricht von der Christlichen Freyheit in Kleidern und Schmuck* inscripsit, & Lipsiæ

Lips. 1713. 12. edidit. Ibi enim pag. 52. ἀλαζονείαν τῆ βίᾳ per *ostentationem facultatum* suarum interpretatur, atque adeo vocem βίᾳ de opibus & vitæ subsidiiis accipit, quibus aliquis ad luxum fastumque abutatur. Mihi quidem vox βίᾳ vitæ rationem, qualis in hoc mundo agi a plerisque solet, indicare videtur, quo sensu Lucas VIII. 14. ἡδοναὶς τῆ βίᾳ, appellat, quemadmodum ἀλαζονεία omnia illa complectitur, quæ fastum animi vel juvant, vel produnt, sive jam dignitates secleris, sive divitias epulis ostentes, sive luxui in vestibus indulgeas. *Cyrillus Alexandrinus* Homilia Paschali XXVII. pag. 315. ἀλαζονείαν, inquit, τῆ βίᾳ φησι τὴν τῶν ἀξιομα-
των ὑπεροχὴν καὶ τὸ ἡμεῖνον ὑψὲς κατὰ γὰρ τιμὴν καὶ δόξαν, vitæ *superbiam* vocat *dignitatum eminentiam*, & *elationem ob honorem & gloriam*. Ἀλαζών scilicet hominem *arrogantem* seque *jaçantem* denotat. Hinc *Hesychius* explicat per ὑπερήφανος, Paulus autem Rom. I. 30. ὑπερήφανος & ἀλαζόνος proxime jungit, sicut *Polybius* pag. 529. se nonnulla ait recitalle χάριν τῆς ἀλαζονείας τῶν ὑπερηφάνωντων ἐαυτῆς, idemque pag. 1234. *Polyaratum* ἀλαζωνικώτερον καὶ κενοδόξον, hominem ad ostentationem & *vanis gloriae studium comparatum* appellat. *J. C. Dietericus* in Antiquitat. Biblicis Novi Testamenti pag. 76. ἀλαζονείαν studium earum rerum notare censet, quæ in hac vita splendidissima videntur. Idem tres veteres jambos adfert, ita habentes:

Ἀλαζονείαν ὄγκον οἶδα καρδίας
τύφον δ' ἀναψιν, ἣν ἐγείρει κηφότης
ὑπερήφανος δ' ἔμοιγε καὶ φανητίας.

Commemorare denique liceat, Anglum Anonymum in *treatise of the tree evils of the last time*, Lond. 1711. 8. edito, statuere, Deum bellum pestem & famem ultimis mundi temporibus pœnæ loco tribus illis vitiis esse immissurum. Vide *Acta Erud. Lips.* Tom. V. Supplem. pag. 453.

Verf. 17. Καὶ ὁ κόσμος παρέρχεται] De verbo παρέρχεται lege supra ad v. 8. Sententiam eandem Paulus exprimit 1 *Corinth.* VII. 31. ubi vide, quæ scripsimus. *M. Antoninus* mundum similiter cum *flumine* comparat, ἐφ' ὃ εἶναι ἐκ ἔξερων, in quo consistere non datur, & subiungit: τί ἂν τις τῶν τῶν παραθεόντων ἐκτιμῇσαιεν; quorum quis horum sic præterlabentium quicquam in pretio habeat? Adde eundem II. 17. IV. 43. & V. 23. nec omitte similia veterum apud *Picinellum* in *Luminibus Reflexis* pag. 753. Phrasi hac Joannem ad excidium Reipublicæ Judaicæ, tunc imminens, respexisse *Lampius* in *Prolegomenis* ad Evangelium Joannis suspicatur pag. 106. sine ulla tamen, si quid video, veri specie. Eodem enim sensu vox κόσμος sumenda h. l. est, quo accipitur v. 15. μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον. Quis vero ibi æconomiam Judaicam intellexerit, aut existimaverit, Joannem adhortari illius ætatis Christianos, ne Judaismo, a quo discesserant, capi se iterum patiantur? Omitto alia.

καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτῶν] Similiter R. Schemuel ben David in libro: חסר שמואל fol. 7. i. impios introducit profitentes, se secutos esse concupiscen-
tiam cordis sui, בכל תאות עולם הזה, in omni cupiditate hujus mundi. Vi-
de Schergenium.

Verf. 18. Παιδεία] Vox hæc h. l. ut & Job. XXI. 5. idem valet, quod
tenetia, filioli, & affectus tenerrimi indicium est, cum alias semper ad æta-
tem puerilem referatur, quod ad v. 13. monuimus. Confer Kirchmaierum
de Parallelismo dictionis N. T. & Polybii p. 59.

ἐσχάτη ὥρα ἐστὶ] ultimum tempus est. Ὁραν Græcis idem, quod tem-
pus definitum esse, ostendimus ad Rom. XIII. 1. Hoc vero cum nunc lon-
gius non brevius sit, ex ἀγγεικμένους judicandum est, quale a Scriptoribus
indicetur. Heic quidem non breve aliquod intervallum, sed periodum
longiorem, quæ respectu aliarum antecedentium ultima dicatur, indicari
plerique Interpretes ex argumento, de quo agitur, recte existimant. He-
bræi appellant אחרית היום dies posteros, de qua phrasi singulari olim dis-
sertatione commentatus, ostendi, eam a Judæis frequenter de temporibus
Messiæ eorumque decursu usurpari. Illa vero tempora ultima appellant,
respectu habito ad illa, quæ ante legem & sub lege acta fuerunt. Aliam ra-
tionem, cur Joannes periodum hanc, Antichristo infamem, ultimam appel-
let, ex Historia Ecclesiastica reddit Vener. V. E. Lascberus in Decimis Evan-
gelicis Parte IV. pag. 16. In omnia alia abeunt, qui hac phrasi excidium
Hierosolymitanum & interitum œconomiae Judaicæ intelligi volunt. Inter
hos sunt Grotius & Hammondus ad h. l. tum vero Lightfootus in Harmonia
Novi Testamenti Tom. I. Operum Anglicanorum pag. 276. & 297. & Lam-
pius in Prolegomenis ad Evangelium S. Johannis pag. 106. Nec aliter
Josephus Medus in Operibus Anglicanis pag. 663. Per ἐσχάτην, inquit, ὥ-
ραν, nihil aliud puto indicari, quam imminentem tunc finem LXX. hebdoma-
dum Danielis, simul vero cum eo proximum Reipublicæ Judaicæ interitum: Et
nonne ipsa hæc epistola hebdomade illa Danielis ultima scripta merito credetur,
sub cujus initium Jesus Ananiæ, teste Josepho, lib. VII. de Bello Judaic.
lugubri voce clamabat: vae Hierosolymis & templo? Ab his vero ex
Anglis ipsis recte ex parte discessit Henricus Morus in Operibus Theologi-
cis Latinis pag. 580. contra Grotium & Medum ita disputans: Cum vero
ἐσχάτη ὥρα nihil aliud sit, quam καὶ τὸς ἐσχάτος (nam τὸν indifferenter red-
ditur ὥρα ἔ καὶ τὸς) cumque quartum apud Daniele regnum ultimum sit;
tempus etiam illius regni significari potest per ἐσχάτην ὥραν. Vnde illud S. Jo-
annis 1 ep. II. 18. hujusmodi sensum, supposito, prædictionem modo aliquantul-
lum elliptico formatam esse, habere potest, nempe, quod tempus ultimum in qua-
tuor Regnorum Calendario Danielis, h. e. regnum ultimum tunc labebatur,
quod est Romanum, durante quo cornu parvulum, quod hic appellatur Anti-
christus, in scenam erat ascensurum. Hic est ὁ ἀντίχριστος, inquit ille, infi-
gnis

gnis ille Anti-Christus, quem ex Daniele accepistis venturum esse, verum illius adventus majori temporis spatio distat. Vt igitur ea loquar, quæ propius ad vos spectent, etiam nunc multi Antichristi ceperunt esse, quos non Daniel quidem, sed ipse Servator venturos prædixit, unde rursus intelligimus, horam ultimam esse, non autem quatuor regnorum Danielis, sed Reipublicæ Judaicæ, quemadmodum prædixit Dominus. Vel brevius sic: Filioli, ultima hora est, h. e. quatuor regnorum ultimum, Romanum scilicet, & quemadmodum audivistis, insignem illum Antichristum tunc venturum esse, videlicet, in ultima hora; ita & nunc in ultima hora Politicæ Judaicæ multi sane sunt Anti-Christi. Unde certo colligere possumus, ultimam illius esse horam, multis istis Antichristis secundum prædictionem, hanc horam ultimam comitantibus, quemadmodum unus ille insignis Antichristus illam demum est concomitaturus. Describenda hæc putavi, tanquam talia, quæ non incite ostendant, quo sensu, si quidem id tempus scriptæ hujus epistolæ pateretur, ultimum illud tempus hinc de imminente Judæorum exitio, hinc de futura aliquando Ecclesiæ per Antichristum illum magnum corruptione accipi possint. Alterum scilicet alterius typus erat futurus. Illustrari hæc possunt exemplo vaticinii duplicis, quod Dominus noster Matth. XXIV. conjunxit, primum de excidio Hierosolymorum, & sine Politicæ Judaicæ, deinde vero de fine totius mundi præcipiens. Parum ab his abit Corollarium, quod inter cetera subjectum video B. Joannis Fechtii Historiæ Caini & Abelis, Rostoch. 1704. disputationis loco editæ. Ibi enim phrasis ita explicatur: Filioli mei, Judæi, quos ab amore hujus mundi variis argumentis debortatus sum, nunc aliud addo: extrema hora est. Imminet *παραδειξα* Reipublicæ Judaicæ, quam devastabunt Romani. Audistis ex Pauli epistolis, quod sub finem mundi Anti-Christus magnus venturus sit. Et nunc quoque Antichristi multi facti sunt, quod pariter indicio vobis esse debet, vestræ Reipublicæ finem in propinquo esse. In eandem fere, quam Medus exposuit, sententiam verba hæc interpretatur W. Wall in Notis Criticis ad Novum Testamentum pag. 371. Accipe nonnulla ejus ex Anglico Latine conversa: *Ἐσχάτη ὥρα*, inquit, non solum ultimam mundi ætatem, Messiæ scilicet illam, quæ alias *μέλλον αὐτῶν*, & Hebr. I. 1. *ἐσχάτου ἡμετέρας* appellantur, sed & corruptionem ejus in pejus denotat, & quemadmodum de Antichristo, tanquam ultimis temporibus venturo, vaticinia exstant, jam initia Antichristianismi conspiciuntur, sicut Paulus pronunciavit: mysterium iniquitatis jam operatur. Sicut vero Paulus his verbis non indicavit, apostasiam illam magnam jam exstare, sub cujus finem dies ille erat expectandus, sed tantum quædam ejus præludia observari; ita S. Joannes, dicens, multi jam sunt Antichristi, non significat, Antichristum illum magnum jam advenisse, sed ejus prodrōmos potius ejusdem scilicet conditionis & instituti, quod insignis ille aliquando sit probaturus. Idem in sequentibus Grotii & Hammondi sententiam confutat. Neque illa admitti potest, cum & phrasi ipsi *ἐσχάτη ἡμετέρας* ex usu Scripturæ non respondeat,

& præterea illud præstruat, epistolam hanc Joannis ante excidium Hierosolymitanum exaratam esse. Id vero ut ex epistola ipsa adhuc probari non potuit, ita veterum traditioni adversatur, quæ epistolam hanc a Joanne senne admodum scriptam esse contendit. *Lampius* ipse, quamvis eandem sententiam tueatur, l. c. tamen candide in notis pag. 106. profiteretur, argumenta a *Grotio* & *Hammondo* allata, rem non conficere. Nos vero ostendimus, nec ea, quæ *Lampius* pro illa ex cap. hoc II. v. 7. 8. & 17. attulit, majori robore esse instructa.

Non ita pridem *Cl. Schatgenius* in *Horis Hebraicis* pag. 1057. rectissime monuit, ἐσχάτην ὥραν nec de ultimis Reip. Judaicæ temporibus, quia templum tunc jam vastatum erat; nec de fine mundi, qui nondum adsit, intelligi posse. Vereor tamen, ut suam sententiam multis probet vir doctus, per quam ἐσχάτην ὥραν periculosa, pessima & abjectissima tempora, qualia tunc fuerint, indicari eo modo censet, quo alias ultima & extrema pati homines dicantur. Non existimem, illum vocis ἐσχάτος, imprimis si de tempore dicatur, significatum ullo ex Novo Fœdere vel Scriptoribus aliis exemplo adstrui posse. Εσχάτη ὥρα non alia est, quam ἐσχάται ἡμέραι 2 *Timoth.* III. 1. *Hebr.* I. 2. *Jac.* V. 3. vel καιρὸς ἐσχάτος 1 *Pet.* I. 5. aut ἐσχάτοι χρόνοι, ib. v. 20. & c. Periculosa aut pessima tempora Paulus 2 *Tim.* III. 1. χαλεπὸς καιρὸς appellat, qui ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται, quo ipso ἐσχάται ἡμέραι a καιροῖς χαλεποῖς tanquam continens a contento clare distinguuntur.

καὶ θὼς ἡέσαστε, ὅτι ὁ Ἀντίχριστος ἔρχεται] ὅτι deest in *Alexandr.* uno, nec male, judice *Grotio*. Male vero id omitti recte statuit *Whitbrius*. Scilicet *Grotius* ita statuit in gratiam ὑποθέσεως suæ de Antichristo mox venturo, quæ non ita probabilis videri poterat, si τὸ ὅτι interjicerentur, tanquam index, fore aliquando, ut Anti-Christus, jam prædictus, existat. Longior forem, si diversas de Antichristo sententias enarrare aggrederer. Opera hac perfuncti sunt illi, qui Institutiones Theologiæ Dogmaticæ scripserunt, quibus addi velim Vener. *Læscherus* & *B. P. Karlium* locis mox citandis, ubi insolentior quædam sententia confutatur. Hæc vero est *Hermannii Hardtii*, Professoris Helmstädiensis. Hic enim dissertatione quadam gallice an. 1706. 8. edita, & *l'Antichrist* inscripta probare instituit, per Antichristum heic, ut & infra cap. IV. itemque 2 *Thessalon.* II. 2. seqq. commemoratum, nationem Judaicam significari. Cave, putes, sententiam hanc prorsus novam esse. Eandem enim jam amplexus erat *Lightfootus* in *Harmonia N. T.* Tom. I. Opp. Anglican. pag. 297. Verba Pauli 2 *Thessal.* II. 8. interpretaturus: Verum est, inquit, hic indicari Romanum (Antichristum) sicut Chaldæus (*Paraphrasia, Jes.* XI. 4.) & Theologi Protestantes, præeunte Joanne in *Apocalypsi*, interpretantur: sed primo tamen loco & sensu primario

natio Judaica intelligenda est, quæ se Antichristum probavit æque ac Roma unquam, imo etiam ante Romam &c. Sicut Judæi & Romani socias operas in cæde Christi collocarunt; ita in Antichristi negotio heic junguntur, quamvis Judæi primo loco significantur. Vide v. 7. ubi Apostolus ait, mysterium iniquitatis jam operari, eo nempe tempore, quo epistolam hanc scribebat; quod non nisi de gente Judaica commodè accipi potest. Eadem vero ratione negotium hoc iterum iterumque explicatur: Joan. II. 18. & IV. 3. item 2. Joan. v. 7. Hoc tamen inter Lightfooti & Hardtii sententiam discrimen intercedit, quod ille Judæos quasi prodromos Antichristi venturi sistit, hic vero in Judæis simpliciter acquiescit. Hanc vero ejus opinionem data opera repulerunt Vener. Val. Ern. Lasccherus in Exercitat. Theolog. qua recens portentum exegeticum, Antichristum esse nationem Judaicam, examinatur Viteberg. 1707. & B. P. Karlius in Observat. de Antichristo non Judaico, quasi jam dudum cum Republica Judæorum abolito, quæ exstat in Bibliotheca Bremensi Class. V. pag. 799. Lasccherus quod ad hunc Joannis locum §. 27. ita recte disputat: Repugnat hominis invento primo tempus scriptæ hujus epistolæ, quæ communi Patrum consensu, consentientibus etiam temporum rationibus, post excidium Hierosolymit. & dispersionem Judæorum confecta publicataque est, nulloque adeo pacto de iis, quæ ante catastrophem illam gesta sunt, tanquam de futuris differere posset; deinde Joannis ipsius verba, qui v. 19. de illis, quos Antichristi nomine insignitos voluit, ita loquitur: fuerunt ex nobis. Quis vero Christianorum, nedum Apostolorum, diceret, Judæos, Christiani nominis hostes deploratissimos, ex suis fuisse. Hæc ἀποτόμως adeo hoc somnium refellunt, ut a prolixiori examine supersedere possimus. Unum est, quod addam. Vidalius in libro gallico, quem l'Eglise Romaine pleinement convaincue d'Antichristianisme inscripsit, ostendit, si verba Apostoli de Judæis, tanquam Antichristi præcursoribus, accipiantur, vel sic tamen Antichristum aliquem insignem, tanquam olim venturum, promitti existimandum esse. Interim ex dictis patet, non opus esse, ut illud dissentientibus largiamur.

ὃ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ γέγονασιν] Quinam illi sint Antichristi plures illius ætatis, disputatur ab Interpretibus. Alii enim cum Josepho Medea pag. 664. Operum Pseudo-Prophetas intelligunt, qui Christo se tanquam vero Messiae opposuerint, unctionem, i. e. mandatum, cœlitus sibi ad docendos homines factum, jactantes, quales Dominus noster apud Matthæum venturos prædixerit. Hos vero intelligi non posse comma sequens indicat, quo ex Christianorum eos numero antea fuisse significatur. Neque video, quomodo hæc conciliari satis possint cum iis, quæ ipse Medus ibidem pag. 900. in Fragmentis Sacris tradit. Ibi enim hæc Joannis verba, aliaque iis similia explicaturus, ait, eum loqui de Simone Mago, Archihæretico, & discipulis Menandro, Saturnino, Cerintho &c. allatis in hanc causam veterum Scriptorum testimoniis. Et rectius utique illi agunt, qui & hos modo memoratos,

ratos, & alios, quorum in epistolis, speciatim Paulinis, passim fit mentio, volunt intelligi. *Simonem* quidem *Magum* & *Nicolaitas*, quales nulli fuerint, male huc advocari *Campeg. Vitringa* libro I. Observationum Sacrarum cap. II. pag. 130. & lib. IV. cap. IX. §. 5. existimat; neque tamen negat, *Simonem* aliquem alium, Gnosticæ Theologiæ auctorem, ejusque discipulum *Menandrum* existitisse, ad quos, eisque similes *Docetas*, Joannis verba referri possint. Vide eum lib. V. Observationum Sacrarum cap. XII. multis verbis hanc causam perorantem. Lege præterea ad hoc comma totum *Joannis Marckii* Exercitationes Exegeticas p. 788. sqq.

Verf. 19. Εξ ἡμῶν ἐξῆλθον, ἀλλ' ἐκ ἡσάν ἐξ ἡμῶν, κ.τ.λ.] Vide *Jo. Winckelmanni* Disputat. Tomo VI. Giessensium p. 89. seqq. & *Vitringam* loco modo citato p. 155. qui recte hinc conficit, de *Christianis impostoribus*, non de *Judeis* heic loqui Apostolum.

Verf. 20. Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου; καὶ οἴδατε πάντα] Explicarunt hæc ex nostratibus disputationibus singularibus *Fridem. Bechmannus* de unctione Christi annorum spirituali, Jenæ 1694. *Joannes Franc. Buddeus* de unctione sacra Novi Testamenti, ibidem 1729. *A. C. Heumannus* in *Programmate*, quod recusum est in *Bibliotheca Bremensi* Class. IV. pag. 991. seq. *J. G. Neumannus* in dissertatione de unctione omnia docente contra *Ψευδοεμνησίαν Barclaji*, Witteberg. 1694. edit. & ibid. 1703. & 1718. recusa, idem in *Programmatibus Academicis* pag. 192. de unctione fanatica & vere Christiana; *Aegidius Strauchius* de spirituali fidelium unctione, Gedani 1672. & 1688. & *Fridericus Weise* in *Programmate* de unctione. Abusum dicti hujus fanaticum, qui in contemptum ministerii sacri, & in ostentationem luminis cujusdam extraordinarii vergit, præter *Neumannum*, castigavit & amolitus est *Valentinus Ernestus Lascberus* in *Decimis Evangelicis*, Decade II. pag. 27. seqq. Ex Pontificiis, sed cum delectu, legi poterit *Petauvius* in *Dogmatibus Theologicis* Tomo I. lib. IX. cap. VI. §. 12. & Tomo V. lib. XI. cap. VIII. 1.

Pariculam καὶ in limine hujus commatis *adversative* quam *copulative* accipere malim, ut vere Christiani opponantur illis, qui modo alio deflexisse dicebantur. Vos vero &c. Hanc vero τὸ καὶ notionem interdum esse passim in his *Curis* ostendi. Adde *Cl. Georgii* Vindicias Novi Testamenti pag. 165. Quod ad χρίσμα attinet, aliena sunt, quæ habet *Jacobus Lydius* in *Agonisticis Sacris* pag. 34. *Verisimile magis*, Joannem huc (nempe ad oleum, quo athletæ ante certamen ungi & corroborari solebant) allusisse, cum de lucta & certamine cum *Antichristis* & *seductoribus*, 1 epist. II. 19. & 26. agens proximo utrobique commate unctionis meminit, qua corroborandi in hoc certamine, quasi spirituales athletæ. Idem vult *Samuel Tennilius* ad *Frontini Strategem.* l. 2. pag. 20. seq. & ex parte *Alexander Morus*, de quo

mox ad v. 27. Nulla heic luctæ mentio fit, multo minus ad eam subeundam cohortatio. Tota dicendi ratio ex antiquitate Hebræorum & phrasi-
bus Scriptorum utriusque Fœderis illustranda est, quod diligenter in disser-
tatione B. *Buddei* modo allegata præstitum video. Interim optime illi age-
re videntur, qui per *χρίσμα* Scriptum Sanctum cum donis gratiæ ab eodem
communicatis intelligunt. Hic enim *unguentum* diserre vocatur *Psalm.*
XLV. 8. eoque unctus dicitur *Christus* *Luc.* IV. 18. & *Act.* X. 38. Hunc
credentes ἔχειν ἀπὸ τῆς ἀγίας habere h. e. accepisse & possidere a *Sancto* di-
cuntur, per quem *Christus* ex *Dan.* IX. 24. & *Luc.* I. 35. intelligendus est, qui
illum promeruerit *Joh.* XV. 26. & in corda credentium a Patre mittat. Ne-
que mirum videri cuiquam debet, sic nomen appellativum & quasi abstra-
ctum pro concreto poni. Id enim Scriptoribus utriusque linguæ frequens
est. Ita *Virgil.* certamen pro certatore dixit. Vide *Joannis Schulzii* *Florum*
Sparfionem pag. 129. seq. & quos ille citat, *Lucam Fruterium* Verosimil. II.
13. *Salmasium* ad *Lampridii Heliogabal.* cap. 25. & *Gronovium* in *Livium*
XXVI. 51. Nihil refert, si per *unguentum*, quod *Grotius* & *Schætgenius*
malunt, si per *unctionem*, quod plurimi faciunt, convertas. Vtramque
enim notionem, quamvis priorem illam primario, infert. Græci Interpre-
tes *Exod.* XXV. 6. & XXIX. 7. itemque alias, promiscue nunc ἔλαιον χρίσεως,
nunc ἔλαιον χρίσματος dicunt, atque adeo χρίσιν, quæ proprie *unctionem*
denotat, & *χρίσμα* eodem loco habent. Taceo, Spiritum Sanctum, ubi in-
star *unguenti* est, *unctionem* ipsam i. e. communicationem donorum gra-
tiæ secum ferre.

καὶ οἶδατε πάντα] Scitis omnia, quæ ut homines a Spiritu Sancto
uncti doctique scire tum ad salutem, tum ad cavendos illos seductorum
& Antichristorum errores, scire debetis. Ad falsos enim illos doctores,
cujuscunque generis fuerint, heic respici existimem, qui sublimia quædam
ἀτεγ γραφῆς jactare, & aliorum prudenti simplicitati illudere solebant.
Celeb. *Heumannus* in *Bibliotheca Bremensi* *Class.* IV. pag. 992. seqq. hac
phrasi calumnias tum paganorum, tum *Gnosticorum* notari & refelli existi-
mat. Gentiles enim, teste *Minutio Felice*, in *Octavio* cap. V. 4. & XII. 7.
Christianos vocarunt *studiorum rudes*, *literarum profanos*, *expertes artium*,
indoctos, *impolitos*, *agrestes*, ne ad civilia quidem intelligenda, nedum ad dis-
ferenda divina, idoneos. *Gnostici* autem ἀγνώσται, seu scientia appellati, indice
Tertulliano, de *Præscript. adv. hæreticos* cap. 23. ipsorum *Apostolorum igno-
rantiam* sugillare ausi sunt.

Verf. 21. καὶ ὅτι πᾶν ψεῦδος ἐκ τῆς ἀληθείας ἐκ ἑστὶ] i. e. nostris
nullum mendacium esse ex veritate. Πᾶν ἔ idem est, quod ἔδεν, non He-
braica tantum, sed Græca etiam dicendi ratione, Scriptoribus familiari. Vi-
de *Cl. Georgii Vindicias* pag. 315. De re ipsa lege *D. Haferungii*, *Theologi*
Witte-

Wittebergenfis, programma, Wittebergæ 1715. editum, & in *Gabrielis Terne Sylloge Programmatum* p. 802. fqq. recufum.

Verf. 22. Τίς ἐστὶν ὁ ψεύτης, εἰ μὴ ὁ ἀρνέμενος, ὅτι Ἰησοῦς ἐκ ἐστὶν ὁ Χριστός] Atticos verbis negantibus eleganter fuperaddere negandi particulam, quæ & h.l. adest, ut idem fit, quod ἀρνέμενος εἶναι, ostendit Cl. *Alberti* pag. 470. Observationum. Sic *Lucian.* Dial. Mort. pag. 193. ἐκ ἀν' ἔξαρκος γένοιο, μὴ ἐκ ἐμὸς υἱὸς εἶναι, non inficiaberis, te filium meum esse. Confer, quos idem allegat, *Lambertum Bos* Exercitation. ad *Hebr.* XII. 19. & *Jac. Perizonium* ad *Ælian.* Var. Hist. p. 287.

ἔτός ἐστιν Ἀντίχριστος] Cl. *Alberti* l.c. ἀντίχριστον non solum eum dici, qui ἐναντίος fit τῷ Χριστῷ, sed &, qui se ἀντὶ Χριστοῦ, *Christi* vice gerat, observaverat, allato loco *Aristophanis* ex *Equitib.* *Act.* III. Sc. 1. pag. 332. ἐγὼ γὰρ ἀντὶ λέοντος εἰμὶ σοι, cui statim populus respondet: καὶ πῶς μὲ ἐλελήθεις, Ἀντιλέων γεγενημένος. Hunc vero locum huc parum quadrare admonitum erat in Tomo IX. Supplementorum *Actorum Eruditor.* *Lipsiens.* pag. 18. Ad hæc vir doctus respondet in calce præfationis ad *Periculum Criticum.* Adde eadem Supplementa pag. 373. *Henricus Morus* in *Operibus Theologicis Latinis* pag. 581. itidem talem hæc impostorem significari existimat, qui non nude neget, *Jesum esse Christum*, h. e. magnum illum *Regem, Sacerdotem, ac Prophetam*, a Deo missum, sed qui præterea se ipsum *Christum* faciat, vel in ejus locum se ingerat. Hoc sensu ait dici posse, *Barcochab* innui, quem *Grotius* vult; modo non negetur, similem aliquem simul significari, qui in posterum *Ecclesiam Christianam* sit turbaturus. Non facile hoc admiseris, si memineris, de illis hominibus sermonem esse, qui a Christianis discesserant. Necesse potius est eos intelligi, qui tunc temporis ejusmodi doctrinas invehebant, quæ tum in personam Christi *θεανθρώπου*, tum in officium ejus mediatorium erant injuria. Id ab Interpretibus tantum non omnibus ostensum est. Confer *Amelii Erörterung*, Parte I. p. 354. Quomodo hodiernum Pontificii dici possint negare, *Jesum esse Christum*, Vener. *V. E. Lascherus* in *Decadibus Evangelicis*, Decade IV. pag. 369. ostendit.

Verf. 23. Πᾶς ὁ ἀρνέμενος τὸν υἱόν, ἔδδὲ τὸν Πατέρα ἔχει] His verbis codices plusculi, versiones quoque, & Patres nonnulli subjungunt sequentia: ὁ ὁμολογῶν τὸν υἱόν, καὶ τὸν πατέρα ἔχει. Vide *Joannis Morini* *Exercitationes Biblicas* pag. 39. & *Millium* ad loc. *Estius* quidem ea ex Græcis codicibus excidisse putat ob ὁμοιοτέλετον sententiæ utriusque, quod efficere potuit, ut librarii oscitantis oculus in posterius ἔχει converteretur. Idem ex nostratibus persuasum sibi habet *C. M. Pfaffius* in *Dissertatione* de variantibus lectionibus *Novi Testamenti.* Alii tamen rectius pro interpretamento habent. Inter hos est *Millius* in *Prolegom.* §. 708. ad ejusmodi probanda &

& recipienda alias proclivior. Nec *Whitbius* in *Examine* pag. 80. dissentit, suspicatus additamentum hoc ex *Job*. VIII. 19. natum esse: εἰ ἐμὲ ἤδετε, καὶ τὸν πατέρα μου ἤδετε ἄν.

Verf. 24. Ὑμεῖς ἔν, ὃ ἡγάσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἐν ὑμῖν μενέτω] De structura vocis ὑμεῖς vide mox ad v. 27.

Verf. 25. τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον] Phrasis solæca videtur *Leonardo Twelfso* in *Vindiciis Apocalypseos* pag. 115. cum respectu phraseos antecedentis, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, scribi debuisset: ζωὴ αἰώνιος. At recte jam monuit *Grotius*, phrasin hanc similem esse illi: *Urbem, quam statuo, vestra est*. Hujusmodi vero plures in Scriptoribus utriusque linguæ exstare passim in his *Curis* ostendimus. Lege præterea de hoc commate *Seb. Schmidii Collegium Biblicum* posterius pag. 409.

Verf. 27. Καὶ ὑμεῖς τὸ χεῖσμα, ὃ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ, ἐν ὑμῖν μένει] Cave & heic de Solæcismo cogites, quem vox ὑμεῖς ob sequens mox, ἐν ὑμῖν referre videri possit. Vel enim ὑπέρβατον, Scriptoribus non infæctum, agnoscendum est cum *Erasmo Schmidio*, ut sensus sit, καὶ τὸ χεῖσμα, ὃ ὑμεῖς ἐλάβετε κ. τ. λ. vel ex eorundem Scriptorum more phrasis illustranda est, quo nominativus orationem exorditur, quamvis talia mox sequantur, quæ cum illo contexti non possint. Ita *Philostratus* in *Vita Apollonis*. lib. VI. 15. ἀφορμαὶ δ' ὁπόσαι λόγων, τὰς μὲν αὐτὸς παραδίδοι, τὰς δ' ἐγὼ δώσω, materiam sermonum partim tu suppedita, partim ego dabo. Vide huc præstantissimum *J. C. Schwarzium* de Solæcismis discipulorum Jesu Christi antiquatis pag. 92. & ad *Joannis Olearii* librum de *Stilo* Nov. Test. pag. 268. Vertere etiam possis: quod vero ad vos attinet, ut nominativus ὑμεῖς absolute positus dicatur. Hujusmodi locutionis exempla alibi attulimus. Adde ad h. l. *Raphelii* *Annotatt.* *Herodoteas* pag. 662. Eadem phrasis supra v. 24. exstat.

Quam inepte χεῖσμα, h. l. commemoratum, ad Sacramentum confirmationis stabilendum a Pontificiis abripiatur, ostendit *Dallæus* lib. 1. c. 7. de Confirmatione.

καὶ ὃ χεῖσαν ἔχετε, ἵνα τις διδάσκη ἡμᾶς] Phrasin hanc totumque comma non patrocinari Ministerii Ecclesiast. osoribus ac fanaticis, genuinum autem veritatis & pietatis studium excitare, & insigniter promovere singulari differt. ostendit *D. Joachimus Langius* de *Theodidascalia* e *Spiritus S.* unctiōe proveniente Hal. 1712. quæ postea in *Commentario* ejusdem Lat. in hanc epistolam recusa est. Hæc ut multa bonæ frugis continet, ita κυρίας quasdam δόξας inculcare & hinc stabilire frustra conatur. Confer *D. Friederici Ernesti Meis* disput. ad h. l. *Schleusing.* 1705.

ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ χεῖσμα διδάσκει ὑμᾶς] Pro τὸ αὐτὸ codd. quidam & versf. habent αὐτῶ, male utique & ex Græcis posterioribus explicationis causa, quod recte monet *Millius* in Prolegom. §. 601. χεῖσμα est Spiritus S. quod supra v. 20. ostendimus. De hoc in limine commatis locutus erat Apostolus, atque idem χεῖσμα h. l. repetit emphatice. Pro χεῖσμα, πνεῦμα habent codices duo, & *Æthiops* quoque, indice *Millio*, cui addes *Coptum* Wilkinsii. Argumento hoc est, & illos τὸ χεῖσμα de Spiritu S. accepisse, quod & facit *Oecumenius*: τὸ αὐτὸ χεῖσμα, ἦτοι τὸ Πνεῦμα. *Alex. Morus* ad h. l. idem esse vult, quod ἀλείπτης, ut ad athleticam respiciatur. At quia, ira pergit, Dominum ἡλειμμένον dicunt *Judæi*, ne τὸν χεῖσον agnosceant, dixit χεῖσμα, quia χεῖσθης non dicitur, 'ut σόφισμα pro σοφισθης, & πάλαισμα pro παλαισθης, auctores valde boni; & *Plinius* Solem principale regimen naturæ dixit, h. e. rectorem. Sed eundem retinuit sensum, quem si dixisset ὁ ἀλείπτης. Jam vero ἀλείπτης est doctor, hortator, & ἀλείφειν, docere, hortari. Solebant nimirum *Aliptæ* inter ungendum athletas condocere hortatu & consilio juvare. *Dictionary Ecclesiasticum*: ἀλείπτης, συνήγορος. Optime, quasi diceret παράκλητος, Spiritus S. Dei, cui opponitur κατήγορος, Apoc. XII. 10. spiritus malignus diaboli. Vide cetera. Hæc erudite quidem, sed infra sublimitatem locutionis sacræ, dicuntur, quam latius patere, & aliunde repetendam esse supra ostendimus.

καὶ ἀληθὲς ἐστὶ, ἢ ἐν ἑστὶ ψεῦδος] i. e. ψευδές. Similiter *Polybius* pag. 814. hoc ipsum substantivum loco adjectivi adhibuit, observante *Raphelio*. Τὸ δ' ἐστὶ ψεῦδος, sed hoc falsum est.

καὶ καθὼς ἐδίδαξεν ὑμᾶς, μενεῖτε ἐν αὐτῷ] Pro μενεῖτε codd. pauci habent μένετε, quod & *Vulg.* & *B. Lutherus* nolter expressit. Præstat veroprius. Mox enim v. 28. adhortatio sequitur: καὶ νῦν μένετε ἐν αὐτῷ. Priori itaque μενεῖτε non tam adhortatio continetur, quam spes & fiducia Apostoli significatur, fore scilicet, ut credentes ejusdem Spiritus, qui eos docuerat, ope in doctrina accepta persistant. Conf. *Philip.* I. 6. & *1 Pet.* V. 10.

Vers. 28. Καὶ νῦν, τέκνια, μένετε ἐν αὐτῷ] scil. in Christo: de hujus enim adventu statim præcipit, tanquam argumento, quo permoveri debeant ad tenendam cum Christo, quem judicem aliquando habituri sint, communionem. Alii ad χεῖσμα referunt, minus convenienter, quod ostendit etiam *Rich. Simon.* in *Observationibus Novis* pag. 266. seqq.

ἵνα, ὅταν φανερωθῇ, ἔχωμεν παρρησίαν, ἢ μὴ αἰσχυνθῶμεν ἀπ' αὐτῶ] Spectat huc *D. Christiani Frieder. Bærneri*, Theologi Lipsiensis, Disputatio egregia de παρρησίᾳ fidelium in die judicii, Lipsi. 1723.

CAPVT III.

Vers. 1. *Idete, ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν ἡμῖν ὁ πατήρ, ἵνα τέκνα Θεῶ κληθῶμεν*] Vide B. *Phil. Lud. Hannekenii* disput. de præstantia hominis secundum regenerationis genuinum statum, Witteb. 1696. & 1702. item *Frid. Rappolti* aliam de filiatione renatorum. Lips. 1676. Adde *Seb. Schmidium* de Imagine Dei pag. 292. sqq. & ex Pontificiis *Petavium* in Dogmatibus Tom. II. lib. II. cap. 10. & lib. VIII. cap. 7. §. 7.

Post κληθῶμεν codices nonnulli habent, καὶ ἐσμεν, quod etiam *Vulg. Syrus* & *Æth.* exprimunt. Recte vero illud ex interpretamento, collato inprimis v. 2., natum arbitratur *Millus*, & antea *Pricaus*, qui vel κληθῶμεν retinendum, vel pro eo ὦμεν legendum, existimat. At κληθῶμεν scriptum a Joanne fuisse, dubitari non potest, cum alioquin non pateat, unde hæc lectio nata sit, & quomodo tot codd. in ea consentiant, quæ altera illa ὦμεν procul dubio obscurior est. Ab altera parte illud καὶ ἐσμεν a Joanne proficisci non potuit, cum antecedens κληθῶμεν omnino per interpositum καὶ eandem verbi formam, atque adeo ὦμεν, postulet. Itaque per se ruunt *Emseri* in B. *Lutherum*, qui voces illas in versione sua omisit, criminationes, quas *Raitbuis* quoque pag. 597. Vindiciarum amolitus est. Ceterum καλεῖσθαι Græcis quoque Scriptoribus pro εἶναι, ut h. l., adhiberi a multis ostensum est. Vide, quæ diximus ad *Matth.* V. 6. & confer ad h. l. Cl. *Albertinum* pag. 34. Periculi Critici.

διὰ τὸτο ὁ κόσμος ἔ γινώσκει ἡμᾶς] Pauci *Codd. MSS.* & interpretes *Arabs* habent ἡμᾶς, quod & in edd aliquot, v. c. *Aldin. Froben. Colin. Erasmi* tribus, & *Tigurina* exstat, & B. *Lutherus* quoque expressit. Præstat vero ἡμᾶς in prima persona, a qua Apostolus incepit in verbo κληθῶμεν, & in qua v. 2. perfistit: νῦν τέκνα Θεῶ ἐσμεν, & οἶδαμεν δέ.

Vers. 2. *Ἀγαπητοί, νῦν τέκνα Θεῶ ἐσμεν, κ. τ. λ.*] Inspice *Jo. Gvilel. Baieri* *Analyfin* & *Vindicias* dictorum Scripturæ S. illustrium Parte I. pag. 145. & *Lutkenii* *Conciones* *Miscellaneas* pag. 241. ex *Reformatis Ludovic. Cappellum* in *Opp.* pag. 245. b. *Cloppenburgium* Tomo I. *Operum* pag. 738. & ex Pontificiis *Petavium* in *Dogmat. Theologic.* Tomo V. lib. II. cap. 11. §. 13.

καὶ ἔγω ἐφανερώθη, τί ἐσόμεθα] Quæ de futura beatorum conditio-
ne Scriptura tradidit, ea in summam refert *Vitringa* lib. III. *Obss. Sacrar.* cap. 20. sub finem pag. 300. ac deinde ita pergit: de ordine & æconomia illius status, sicut etiam de ordine ceterarum rerum omnium, quæ nunc sunt, ut illæ ad Deum & nos in eo statu referentur, nihil quicquam intelligimus distincte.
Er

Et sane memoratu dignum est, Christum carissimo discipulo suo Joanni ea revelantem omnia, quæ in his terris acciderent, usque ad ultimi diem judicii, hoc tamen arcanum fere præteruisse silentio. Ut vero de illo æternorum gaudiorum & molestiarum modo nihil distincte percipimus, sic quisque fidelis, qui consilio Dei in his terris inservit, multo adhuc magis ignorat, quæ sua in illis gaudiis Domini futura sit sors &c.

οἶδαμεν δε, ὅτι ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα] Hinc accepisse profanos animarum suarum ἀποθέωσιν, existimat Cl. *Elsnerus* pag. 422. allatis, qui huc spectant, *Hieroclis* pag. 162. 226. & 228. commentarii in Aurea carmina, aliorumque locis. Cum vero inter Philosophos paganos *Pythagoras* & *Plato*, cujus locum vir doctus ipse ex *Diogen. Laërt.* III. 76. de illa ἐξομωῶσαι τῷ θεῷ multo ante dixerint, hujus sententiæ, quamvis admodum depravatæ, semina apud illos *Hierocles* aliique invenisse videntur.

Verf. 3. Καὶ πᾶς, ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπ' αὐτῷ, ἀγνίζει ἑαυτὸν] Verbum ἀγνίζει *Montenses* in versione sua Gallica expresse runt per, *se conserve pur*, quemadmodum *Beza* Latine: *purum se conservat*. Displicuit hoc *Malleto*, qui malebat verti: *justificat se*. Recte vero illi in continuata defensione illius versionis pag. 370. seqq. respondetur, sermonem heic esse de homine jam justificato, adeoque de eo, qui a peccatis sibi in hoc statu sollicitè caveat; & studeat virtuti. Præterea aliud est δικαῖν, aliud ἀγνίζειν. Prius illud in hominem non cadit, nec usquam de eo nisi vitii instar, dicitur; at vero posterius. Pagani hoc virtutum studio homines ἐξομωῖσθαι τοῖς θεοῖς dixerunt. Vide *Marc. Antonin.* X. §. 8. & ibi *Gatakerum*. Similem *Arriani* locum ex II. 14. adfert *Raphelius* in Annotatt. *Polybian.* pag. 711. Ait ille: ἀνάγκη περᾶσθαι κατὰ δύναμιν ἐξομωῖσθαι ἐκείνοις (θεοῖς) εἰ πιστὸν ἐστὶ τὸ θεῖον, καὶ τῷτον εἶναι πιστὸν εἰ ἐλεύθερον, καὶ τῷτον ἐλεύθερον, κ. τ. λ. Confer *Pearsonum* ad *Symbol. Apostol.* pag. 635. verf. Lat.

Verf. 4. Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν, καὶ τὴν ἀνομίαν ποιεῖ καὶ ἡ ἀμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία] Ex h. l. peccati naturam & conditionem delinearunt ex nostratibus complures singularibus dissertationibus. Talis est *Johan. Gvil. Baieri* in *Analyfi & Vindiciis dictorum Scripturæ illustrium* Part. II. pag. 1. seqq. *Joannis Deutschmanni*, de peccati natura, *Wittebergæ* 1699. *Antonii Reiseri* de peccati definitione Logica, *Augustæ Vindelicorum* 1674. *Sebastiani Schmidii* in Collegio Biblico posteriori pag. 133. seqq. *Christophori Sonntagii* de inverso decalogo, *Altorf.* 1700. & *Gothofr. Tettelbachii* Tomi. I. *Analectorum Societatis charitativæ & scientiarum* pag. 226. seqq. Ex Reformatis leges *Campegii Vitringæ*, Patris, *Observatt. Sacr.* lib. VI. cap. 15. toto p. 421. *Vitringæ*, filii, qui Patris sententiam contra *Wesselum* defendere nititur, *Dissertationes Sacras* pag. 379 — 400. & *Jo. Wesseli*, Theologi *Leidenfis*, *Dissertationes Academ.* Lugd. Bat. 1734. ed. Diff. XX. una cum vindiciis ejus contra *Vitringam*, filium, quæ in præfatione leguntur.

Controversiæ hujus mentionem facit *Tiberius Hemsterbuisius*, Professor Franequeranus, & doctrina & meritis insignis, in oratione, qua finis *Vitringæ*, filii, cohonestavit. Præmissa illa est Dissertationibus Sacris *Vitringianis*, quam leges, si placuerit, plagula quarta. Sed illa quidem, & quæ inter nostrates quoque Theologos de natura peccati disputata sunt, ad forum nostrum non admodum pertinent. Vocum ἀμαρτία & ἀνομία rationem interiorem & ex parte differentiam indagant *Tettelbachius* l. c. & *Cl. Albertius* pag. 472. seq. Posterior ἀμαρτίαν ait aberrationem proprie innuere, præcunte *Etymologo M. & Hesychio*, qui uterque ἀμαρτίαν per ἀποτυχίαν, ἀμαρτήσασθαι vero per ἀτυχῆσθαι, vel potius ἀποτυχῆσθαι explicant. Ἀμαρτίαν ποιεῖν ad insignes peccatores refert, qui Hebræis efficaciter אִנּוּנִים h. e. observante *Coccejo*, tales, qui nil nisi peccant, appellantur. Ἀνομίαν porro amplius aliquid, quam ἀμαρτίαν, inferre docet ex Glossis, ubi ἀνομία est scelus & iniquitas, quemadmodum *Arrianns* pag. 401. ἀνομίαν & ἀδικίαν, *Iso-crates* autem *Panegyri*. pag. 125. σφαγὰς & ἀνομίας καὶ ἐπὶ injurias conjungit. Ἀνομον *Hesychius* per, μὴ ὑποκείμενον νόμῳ interpretatur, ex quo idem conficit, ἀνομον eum proprie esse, qui legi subjectus esse non vult, & a Principe suo deficit. Tales Hebræis dicuntur פושעים. Lege ibidem ex *Auctoribus* in hanc sententiam plura. Ex nostratibus ἀνομίαν *Erasmus Schmidius* verit, legis transgressionem; *Sebast. Schmidius* vero l. c. contra legalitatem, vel dislegalitatem h. e. disconvenientiam cum lege, qui & pag. 136. ἀμαρτίαν & ἀνομίαν æque late patere affirmat, cui libenter subscripsero. Confer, quæ de utraque voce erudit tradit *J. C. Dietericus* in *Antiquitatibus Biblicalis* pag. 85. & 115. *Socrates* apud *Xenophontem* in *Memorabilibus* lib. IV. pag. 636. ἀνομον ait esse ἀδικον, νόμιμον vero δίκαιον, quod *Raphelius* monuit.

Verf. 5. Καὶ οἶδατε, ὅτι ἐκεῖνος ἐφανερώθη, ἵνα τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἀγῇ κ. τ. λ.] Lege *Petavium* in *Dogmat. Theolog.* Tom. V. lib. II. cap. 12. §. 8. & lib. XI. cap. 5. §. 6. De phrasi ἀγῆν τὰς ἀμαρτίας vide nos ad *Joban.* I. 29.

Verf. 7. ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην, δίκαιός ἐστι] Vide *Sebastiani Schmidii* Tractatum de imagine Dei pag. 290. Phrasin similem habes apud *Xenophontem*. *Memorabil.* lib. IV. pag. 641. ἐκὼν οἷγε τὰ δίκαια ποιεῖντες δίκαιοι εἰσι.

Verf. 8. ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν ἐκ τῆς διαβόλης ἐστι κ. τ. λ.] Confer *Sebastianum Schmidium* in *Mysterio Pietatis* pag. 186. Totum comma etiam illustrat *Jacobus Altingius* Tom. IV. Opp. pag. 162. seqq. in calce. Adde quoque *Petavium* in *Dogmat. Theolog.* Tom. V. lib. II. cap. 6. §. 18. sqq. & cap. 10. §. 12. sqq. item lib. V. c. 12. §. 5. sq.

ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ διάβολος ἁμαρτάνει] *Altingio* iudice idem est, quod, inde a mundi exordio, i. e. durante adhuc principio, septidui primi periodo circumscripto. Vide eum Tomo II. Operum pag. 26. ubi ex hac phrasi id conatur efficere, quod diabolus die sexto Hexaëmeri lapsus sit.

Verf. 9. Πᾶς, ὁ γεγεννημένος ἐκ τῷ Θεῷ, ἁμαρτίαν ἔποιε κ. τ. λ.] Hominum renatorum conditionem, a peccato alienam, ex hoc commate singularibus dissertationibus exposuerunt *F. V. Calixtus* de natis ex Deo an peccent? Helmstad. 1695. *David Christiani* de ἀδυναμία renatorum, *Jacobus Henningius* de Christiani hominis nativitate & vita, Gryphiswald. 1686. *Joannes Kieslingius* de ἀναμαρτησία renatorum, Lipsiæ 1709. *Fridericus Ernestus Meis* de renatorum perfectione, Lipsiæ 1698. *Joannes Christophorus Pfaffius* de indole divina renatorum, Tubing. 1667. & *Joannes Nicolaus Quistorpius* de absoluta renatorum ἀναμαρτησία, Rostochii 1695. Adde *Amelii Erörterung* Parte I. pag. 327. seqq. *Läscberi* Decimas Evangelicas Decad. I. pag. 170. *Sebastiani Schmidii* Lutherische Frömmigkeit pag. 76. *J. F. Lütkenii* Conciones Miscellaneas pag. 311. & *Speneri* Responsa Theolog. Germanica Parte III. pag. 49. seqq. tum *Vindicias* dictorum Sacrae Scripturae ab abusu hominum profanorum pag. 425. Ex Anglis legi huc possit *Steph. Charnock* Tom. II. Operum Anglican. p. 87. in Supplementis, inprimis vero *Thom. Gatakerus* in Advers. c. 33.

ὃς ἔδυναται ἁμαρτάνειν, ὅτι ἐκ τῷ Θεῷ γεγέννηται] Placent, quæ *Rev. Raphelius* in phraseos hujus expositionem in Annotationibus Polybianis pag. 712. ita differit: *Qui ex Deo natus est, Et totum se ad imitationem ejus composuit, tantum animo concepit odium peccati, ut non possit idem committere, non quasi per verum naturam non possit, sed quod per mores suos non facile possit, qui ab eo sunt alienissimi. E contrario, addit, eos, qui fraudibus innutriti sunt, fidem servare non posse dici, allato Polybii loco, quo pag. 693. homines ejusmodi ἔδυναται τηρεῖν τὴν πίσιν dicuntur. Lege ibidem plura, & ex Novo Fœdere adde Matth. XII. 34. & Luc. XI. 7. In eandem sententiam *Oecumenius* ita: ἔκατὰ φυσικὴν ἀδυναμίαν τῷτο λέγει, ἀλλὰ κατὰ προαιρετικὴν τῆς ἁμαρτίας ἀρχὴν. Taceo rationes alias, Theologicas magis & ex doctrinae Christianae visceribus petitas, quas alii attulerunt. Hæc enim eo potissimum pertinent, ut hominibus φλυαροῦσι, & dictionem Scripturae Sacrae cupides fugillantibus, os obstruatur.*

Verf. 10. Ἐν τῷ φανερό ἐσι τὰ τέκνα τῷ Θεῷ κ. τ. λ.] Lege *Amelium* Parte II. der Erörterung p. 335. sq.

ὃς τὰ τέκνα τῷ διαβόλῃ] Hebraica loquendi formula *filium alicujus* dici, qui opera alicujus facit, sive ad exemplar ejus se componit, ut *Joh. VIII. 41.*, recte observat & ostendit *Cl. Schatzgenius* in Horis Hebraicis pag. 1058.

105. Neque tamen Græci ab ea alieni esse censendi sunt, quod vel ex proverbiali illa formula: τὸ πατὴρ τὸ παιδίον, constat.

Verf. 11. Ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγγελία] Codices pauci habent ἐπαγγελία procul dubio ex I. 5. ubi vide, quæ scripsimus. Ἀγγελία denuntiatio est; vide *Er. Schmidium* ad loc.

Verf. 12. Οὐ καθὼς Κόϊν ἐκ τῆς πονηρᾶς ἦν] Judæi in *Talkut Rubenii* fol. 20. 3. ajunt: quia Eva peperit Cainum ex impuritate serpentis, is etiam semper voluit sequi radicem suam. Pluribus illam Judæorum de Caini origine sententiam ex *Sohar* super *Genes. IV.* exponit *Lud. Cappellus* in *Spicilegio notarum* ad *Novum Testamentum* pag. 133. seqq. Confer *Gaulmini* *Notas* ad *Vitam Moysis* p. 216. Totum comma explicatur a *Lightfoot* in *Operibus Anglican.* Tom. II. Part. II. p. 1306-1310.

καὶ χάριν τίνος ἔσφαξεν αὐτόν;] Hæc in uno *Æthiope* desunt, atque adeo Annotatoris alicujus, qui sic explere voluerit sententiam, esse videntur *Millio* in *Prolegom.* §. 1218. Merito id mireris, cum nihil sit, quod, phrasin emphaticam a Joanne ipso non profectam esse, credere jubeat. Eadem loquendi ratio placuit *Paulo Rom. IX.* 31. 32. Ἰσραὴλ δὲ, διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης ἐκ ἔφθασε. Διὰ τί; ὅτι ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμος. *Herodotum* lib. III. pag. 186. verbum σφάττειν de cæde adhibuisse *Raphel* monuit. Quod ad rem ipsam lege *Petavii* *Dogmata* Tom. ubi de *Opifício* hominis lib. III. c. 2.

Verf. 13. seqq. continetur sectio epistolica, quæ pro concione exponi solet. Eam illustrat *Franciscus Wokenius* in *Stromatibus Apostol.* Parte II. pag. 68. seqq.

Verf. 13. Μὴ θανατάζετε, ἀδελφοί, εἰ μὴ τῷ ὑμᾶς ὁ κόσμος] Particulam εἰ verbo θανατάζειν similiter jungit *Arrianus* *Epict.* I. 16. init. μὴ θανατάζετε, εἰ τοῖς μὲν ἄλλοις ζώοις κ. τ. λ.

Verf. 14. Ἡμεῖς οἶδαμεν. ὅτι μεταβεβήκαμεν ἐκ τῆς θανάτου εἰς τὴν ζωὴν κ. τ. λ.] Lege *Franzium* de *Interpretat.* *Script. Sacr.* p. 543.

ὁ μὴ ἀγαπῶν ἀδελφὸν] Postremam vocem pauci codices & versiones quoque omittunt, quam ideo Lectoris alicujus, non vero Apostoli esse *Millius* in *Prolegom.* existimat. Cur vero non crederetur Apostoli, qui eadem prorsus phrasi supra utitur II. 10. [quique paulo ante dixit, ἀγαπῶμεν τὰς ἀδελφὰς, & v. 11. ex altera parte: πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς, scribit?

Verf. 15. Πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς, ἀνθρώπων ὄντος ἐστὶ] Similiter, observante *Schargenio*, in *Synopsi Sohar* pag. 97. 6. Qui male dicit proximo suo in faciem, idem facit, ac si sanguinem ejus effunderet. Confer *Gatakeri* *Adversaria Sacra* p. 332. *Salviani* locus huc spectat lib. VIII. de *Gubernat. Dei* p. 788.

ἐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένσαν] Similiter *Herodotus*, indice *Raphelio* lib. I. pag. 3. dicit, τὴν ἀνθρωπίνην ὧν ἐπιστάμενος εὐδαιμονίην εἰδामीν ἐν τῷ αὐτῷ μένσαν.

Verf. 16. καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς ῥιθύναι] Quo sensu, & in qua rerum conditione hoc amoris officiique genus præci-
piatur, ostendunt ex nostratibus *Rappoltus* in Opp. Theol. pag. 374. *Calo-
vius* in Arminianism. pag. 335. *Thomas Crenius* in Animadversion. Histor.
Philolog. Parte X. pag. 216-221. *Spenerus* in Respons. Theolog. German.
Tomo II. pag. 276. & IV. pag. 576. itemque *Christophorus Matthæus Pfaffius*
in Schediasmate de Morte naturali pag. 78. Adde *Episcopium* Tomo II. Ope-
rum pag. 335. seq. & *Spanhemium* in Dubiis Evangelicis Parte III. pag. 678.
seqq. Ita animo erant adfecti Christiani, teste *Tertulliano* Apologet.
cap. 39. Vide ut invicem se diligant, & ut pro alterutro mori sint pa-
rati.

Verf. 17. Ὅς δ' ἂν ἔχη τὸν εἶον τῶ κόσμῳ] *Eios facultates* h.l. deno-
tat, sicut alias. Vide Vol. I. harum Curarum p. 514. & 689.

Verf. 18. Μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ, μηδὲ γλώσσῃ] Judæi in *Pirke Avot*.
cap. V. Omnis dilectio, quæ dependet a verbo, verbo cessante, ipsa quoque ces-
sat: at, quæ non dependet a verbo, nunquam cessat. Confer *Hacksperium* de
usu librorum Rabbincorum in calce libri *Nizzachon* pag. 480. & *Schatge-
nium* pag. 1059.

Verf. 19. καὶ ἐν τέτῳ γινώσκουμεν] *Codices* aliquot habent γνωσόμε-
θα, i. e. cognoscemur, quod & versiones quædam exprimunt. Id rectum
Millio videtur in Prolegom. §. 639. Sed, quod tempus præsens, inquit, huic
loco magis congrueret, & vero phrasis hæc Joanni perquam familiaris esset, γνω-
σόμεθα mutavit quispiam in γινώσκουμεν. Imo vero probabilius est, γνωσόμε-
θα illud expositionis causa ad marginem primum positum esse, & deinde lo-
cum alterius occupasse. Γινώσκουμεν utique magis huc quadrare, ex eo et-
iam patet, quod mox sequitur πείσομεν. Certa enim illa animi persuasio
magis pendet a notitia, quam de nobis ipsi habemus, quam quæ aliis de
nobis constat.

καὶ ἔμπροσθεν αὐτῷ πείσομεν τὰς καρδίας ἡμῶν] & coram ipso securæ
reddemus corda nostra. Ita recte *Erasmus Schmidius*. Hanc verbi notionem
Montenses in margine versionis Gallicæ ita expresserant: nous assurerons nô-
tre coeur; idque recte factum esse adseritur in defensione ejus continuata
pag. 511. seqq. B. *Lutherus* vertit: und können unser Herz für ihm stillen. Et
sic olim *Syrus*. Hanc versionem reliquis omnibus recte prætulit *Sam. An-
dreæ* in dissertatione ad h.l. de corde condemnante, quæ in Thesauo Philo-
logico novo Disputationum Tomo II. pag. 990. seqq. recusa est. Agitur
enim

enim hic, inquit, de persuasione tali, quæ τῇ καταγνώσει opponitur, & tranquillitatem pro scopo habet, quando alicui, qui commotus est, persuasione hac eximitur scrupulus, ut acquiescat pacatus. Qualis illa, qua apud Pilatum usuri erant Pontifices & Seniores Matth. XXVIII. 14. ἡμεῖς πείσομεν αὐτὸν, ubi recte eadem ratione interpretes Syrus, Lutherus, Belgæ, emphasi melius expressa ac ab illis factum, qui suadebimus ei, aut, persuadebimus ei, reddunt.

Verf. 20. Ὅτι ἐὰν καταγνώσκῃ ἡμῶν ἡ καρδία, ὅτι μείζων ἐστὶ ὁ Θεός] Ὅτι posterius deest in *Alexandr. & Linc. Vulg. item & Arab.* Id rectum videtur est *Grozio*. Alii pro ὅτι illo legi malunt ἐτι, (ad hoc major;) nominatim *Henricus Stephanus, Beza, Piscator & Pricæus*, nisi prorsus sit delendum; ex nostratibus vero *Erasmus Schmidius* in versione, quamvis in Notis profiteatur, eam lectionem sibi non displicituram, si codicum suffragia darentur. Itaque dubius fuit. Alii illud ὅτι idem esse volunt, quod certe, profecto, quæ significatio interdum est τῷ כִּי Hebræorum. Ita Galli quidam, *Diodati & Angli*, quos probat *Whitbius* in *Examine* pag. 80. Sunt &, qui per ἀποσιώπησιν, vel ellipsin præstructam, phrasi huic consuli posse censent; quam aliis atque aliis modis supplent. *Camerarius* ita: Si condemnat nos cor nostrum, nihil relinquitur bonæ spei apud Deum, quia Deus major est; Amplectitur hoc *Cl. Alberti* pag. 33. Periculi Critici. Et sic *Episcopus*: Nam si cor nostrum nos condemnet, cheu! quam male nobiscum agetur. *Calovius* sic: nam si reprehendat nos cor nostrum, scimus, aut scire debemus, quod &c. Hos omnes deserit *Sam. Andrea* l. c. pag. 994. Putat is comma 19. & 20. ut sententiam continuam cohærere, nihilique adeo esse redundant, hiulcum nihil. *Claudamus*, inquit, versum 19. commate, & patebit, versu 20. casum proponi, quo illa cordis πεισμονῇ seu animi perturbati sedatio maxime locum habeat: & sic prius ὅτι cum ἐὰν conjunctum idem erit quoad rem, quod ὅτε αὖ vel ὅταν, posterius vero vim suam causalem simpliciter retinebit. His præstructis ita vertit utrumque comma: Et per hoc cognoscimus, nos ex veritate esse, & coram ipso sedabimus corda nostra, si quando cor nostrum nos arguendo condemnet, eo quod Deus major corde nostro, & novit omnia. Ad firmandam sententiam inter cetera affert, quod ὅτι ἐὰν alibi denotet quod si v. c. *Matth. V. 31. Actor. XV. 1. & Rom. X. 9.* Erudite hæc, nec sine veri specie, proponuntur: sed rem non penitus persuadent. Non crediderim, τὸ, ὅτι ἐὰν idem esse quod ὅταν, neque illud probatum esse video. Manifestum potius est, τὸ ὅτι prius referri debere ad sequentem phrasin, μείζων ἐστὶ ὁ Θεός; hoc sensu, quod, si quando condemnet nos cor nostrum, major Deus est corde nostro. Apostolus scilicet proxime ante animum sedare & componere nos posse dixerat. Jam ostendit, qua de causa & in quo casu id fieri possit, & subjungit: quia, si quando &c. Eadem hæc est loquendi ratio, quæ supra III. 2. existat: οἶδαμεν δὲ. ὅτι, ἐὰν φανερω-

ἢ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα. Ibi enim τὸ, ὅτι omnino distinguendum est a sequenti ἐάν, & conjungendum eum ἐσόμεθα. Conf. infra V. 14. His ita positis consequetur, ὅτι posterius abundare. Hujus vero particulæ pleonasmum non insuetum esse pater ex exemplis a *Lamb. Bos* pag. 23. Exercitatt. & *J. H. Majo* de Pleonasmis Græcæ dictionis in N. F. pag. 68. allatis. Confer nos ad *Matth.* IX. 18. *Marc.* I. 37. VIII. 16. & alias. Speciatim quidem is observatur post verba λέγειν, εἰπεῖν, & similia. Sed & alias occurrere, patet ex *Act.* XXVII. 10. θεωρῶ, ὅτι μίλλειν ἔσεσθαι τὸν πλῆν, cujusmodi loca alia idem *Majus* affert pag. 70. Neque vero existimandum est, non dari similem aliarum vocum pleonasmum. Talis enim apud Latinos quoque occurrit in vocibus *ut, cur, si* &c. Exempla habes apud *Thom. Wopkens* in Lectionibus Tullianis pag. 30. qui ea ad nostrum locum itidem accommodat. Ita *Livius* XXVIII. 9. *ut, quoniam* — — — *deduci non potuisset, ut M. Livium quadrigis* &c. *Florus* II. 6. *si, quod Penum illum dixisse ferunt, Annibal si, quemadmodum sciret vincere, sic uti victoria scisset.* In his locis notandum, quod τὸ *ut, & si* repetitum ad eandem sententiam, sicut h. l., pertineat.

ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς καρδίας ἡμῶν, καὶ γινώσκει πάντα] Augusta summi Numinis majestas & perfectio, & quæ hinc sequitur, certa & perfecta rerum omnium cognitio heic opponitur angustiae, dubitationi & trepidationi conscientiae afflictæ & de statu suo dubiæ, tanquam cui occurrere memoria veri in fratres amoris, qui veræ fidei sit argumentum, possit, recogitando, Deum rectius illum apud nos perspicere, quam ipsi perspiciamus. Ita Petrus, a Domino interrogatus, num se amaret, respondebat: σὺ οἶδας, & σὺ πάντα οἶδας *Johan.* XXI. 16. seqq. Hæc est plerorumque Interpretum de phrasi hac sententia. Hanc tenere malim, quam cum *Sam. Andrea* l. c. pag. 995. existimare, quod *judicii conscientiae erronei argumentum ipsa omniscientiæ divinæ & sapientiæ imperscrutabilis consideratio*, ab afflictio instituta, constituatur. Lege argumenta ejus pag. 997. & expende. Longius adhuc abit *Cl. H. J. van Basbuisen* in Dissert. epistolica de Observationum Sacrarum dignitate, jucunditate & utilitate, *Servestæ* 1722. edita, & Collectioni Novantiquorum Theologicorum vernaculæ ejusdem anni pag. 315. seqq. inserta. Ille enim v. 20. & 21. retrogrado ordine legi vult, atque ita explicari: *Si conscientia nostra nos non condemnat, habemus libertatem loquendi apud Deum h. e. petendi remissionem peccatorum in sanguine Christi per fidem nostri facti.* Ita v. 21. *Si vero contingat, hominem certo casu se absolvere, ut cor ipsius illum non condemnet, an ideo habet libertatem loquendi apud Deum? Puto Apostolum dicere: non, nam Deus est potentior corde tuo, & novit omnia, adeoque novit, quod injuste te consoletis, etsi ad mortem usque fiat: hinc, quia potentior est corde tuo, te tibi abblandientem nihilominus condemnare potest: conf. Deuter. XIX. 29. Conf. ejusdem tracta-*

Nn

tum

tum vernaculum de præstantia precum p. 13. & Analysin Logicam Scripturæ Sacræ, Servestæ 1721. Sunt, fateor, ex nostratribus aliqui, qui eadem fere ratione acceperunt, v. c. *Erasmus Schmidius ita παραφράζων: si condemnnet nos cor nostrum, seu propria nostra conscientia, multo magis nos condemnabit Deus, qui corde nostro major est.* Illi vero *Sebastiani Schmidii* paraphrasin horum commatum elegantem recte opposuit approbavitque *Spenerus* in Respons. Theolog. Germanicis Parte I. pag. 165. Mihi quidem ex scopo Apostoli de sensu horum verborum iudicium ferendum videtur. Ille vero efficace ad veram *φιλαδελφίαν* cohortatione absolvebatur v. 18. Illam porro commendat v. 19. a singulari ejus fructu. Is duplex est, nempe alter, convictio de eo, *quod finis ex veritate*; alter, tranquillatio conscientiæ. Hanc fieri posset ait duplici occasione, nempe tum, ubi conscientia nostra nos turbat, & timidos reddit; tunc enim se recipit ad majorem & rectiorem Dei de nobis scientiam & sententiam; tum, ubi eadem conscientia tranquilla quiete fruitur; tunc enim cum certissimâ fiducia ad Deum accedimus. Vides, hinc conscientiam luctantem, sed sensim confirmatam, hinc eandem lætam per se & confidentem commemorari.

Verf. 21. *παρήσϊαν ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν*] *Παρήσϊαν* recte de fiducia & confidentia accipi, ostenditur in continuata defensione versionis Gallicæ *Montensis* pag. 512. seq.

Verf. 22. *καὶ ὃ ἐὰν αὐτῶμεν, λαμβάνομεν παρ' αὐτῶ, ὅτι τὰς ἐντολὰς αὐτῶ τηροῦμεν*] Vide *Alethæi Erläuterung* Tom. IV. pag. 305. Pagani quoque eorum, qui Deos recte colant, preces ratas esse, & cum fiducia fieri posse, professi sunt. Ita apud *Xenophont.* *Cyropæd.* lib. I. pag. 21. *ἐπὶ νῦν, ἔφη, ὦ παῖ, διάγε ἐκείνας τὰς ἐπιμελείας ἥδιον μὲν ἔρχη πρὸς τὰς θεὰς δεησόμενος, ἐλπίζεις δὲ μᾶλλον τεύχεσθαι, ὧν ἂν δέη, ὅτι συνειδέναι σαυτῶ δοκεῖς & πώποτ' ἀμελήσας αὐτῶν.* Vide *Raphelium*.

καὶ τὰ ἀρετὰ, ἐνώπιον αὐτῶ ποιεῖμεν] *Arriamus*, eodem monente, caput 13. lib. I. inscripsit: *πῶς ἕκαστά ἐσι ποιεῖν ἀρετῶς θεοῖς;*

CAPVT IV.

Vers. 1. Ἀγαπητοί, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε, ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα, εἰ ἐκ τῆς Θεοῦ ἐσιν] De probatione Spirituum ad hoc & sequentia aliquot commata commentati sunt nostrates quidam singularibus commentationibus, nominatim *Balthasar Reithius* Tubingæ 1656. *Joannes Deutschmannus* Witteb. 1692. *J. C. Dannbauerus*, Argentor. 1665. & ib. auct. 1682. itemque in Disputt. Academic. n. XVII. pag. 441. *Salom. Deylingius* in Observat. Sacris Part. III. n. XLV. pag. 346. *J. G. Neumannus* in Programmat. Academic. pag. 170. *Georg. Frider. Niebenck* Rostoch. 1703. *Gothofr. Olearius* Lips. 1711. quæ recusa est in Thesauro Disputationum Novo Tom. II. pag. 999. seqq. & *J. W. Zieroldus* in der Erklärung pag. 787. seqq. Anonymi cujusdam Angli dissertat. de probatione & examine spirituum exstat in calce libri de vita S. Mariæ Magdalenæ de Pazzi, Londin. 1685. edit. Vide *Clerici* Bibliothecam Universalem Tomo VIII. pag. 121.

Per πνεύματα Doctores inprimis intelligi, quatenus hinc a spiritu veritatis, hinc a spiritu mendacii agi se patiantur, ab Interpretibus ostensum est, quamvis *Sebastianus Schmidius* intelligere malit Spiritus revelantes, & homines ad vera vel falsa docenda impellentes. Vide inprimis *Deylingium* l.c. & adde *Er. Schmidium* ad Luc. I 47. ubi diversos vocis πνεῦμα significatus exponit.

Vers. 2. πᾶν πνεῦμα, ὃ ὁμολογεῖ] Verbum ὁμολογεῖν heic non de nuda privati cujusque professione, sed de ea, quæ a doctore publice fit, accipiendum esse, recte observavit *Olearius* disput. citata Sect. I. §. 2. Sermo enim est de doctoribus tum veris, ut hoc versu, tum falsis, qui ψευδοπροφήται i. e. falsi doctores vocantur v. 1. Hoc sensu *Act. XXIII. 8.* Pharisei dicuntur ὁμολογεῖν ἀνάστασιν & ἄγγελον, i. e. in scholis suis profiteri, docere, & contra Sadducæos propugnare.

Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα] Unus alterve codex legit ἐληλυθέναι, quod & versiones quædam exprimunt. Præstat vero altera illa, & omnino efficacior est, efficitque, ut credamus, Joannem non de professione incarnationis τῶ λόγῳ simpliciter loqui, sed de professione illius doctrinæ, quæ ad personam & officium mediatorium Jesu Christi, qui in carne venerit; pertineat, & tenenda sit, loqui. Ostenderunt hoc *B. Neumannus* & *Deylingius* ll. cc. Voces ἐν σαρκὶ, *B. Lutherus* vertit non im Fleisch, sed ins Fleisch, in carnem: procul dubio ideo, quod τὸ ἐν & εἰς sæpe secum invicem permutantur. Vide, quæ in hanc rem passim in his *Curis* attulimus, & adde *Cl. Georgii* Hierocriticum pag. 36. Quod ad rem ipsam, nihil

hil interesse, quocunque modo veritas, contra anonymum quendam, Lutheri censores, ostendit B. Spenerus pag. 734. tractatus vernaculi egregii de divinitate Christi, quamvis ipse non tam de adventu Christi in carnem, quam de adventu ad prædicationem Evangelii, *in carne factam*, sermonem esse existimet. *Viringa* phraseos hujus δένωσιν & amplitudinem nimis arte constrinxisse videtur lib. V. Observationum Sacrarum cap. XII. §. 5. Opinatur enim, eam illic opponi, *qui Filium Dei verum corpus, ex virginis Maria substantia virtute Spiritus S. formatum, assumpsisse, & arctissimo atque individo conjunctionis vinculo sibi univisse*, negarint. Hoc ipsum ait aperte egisse *Docetas*, sive *Gnosticos*, præ se ferentes, Christum Jesum solummodo ἐν χήματι ἀνθρώπου ἐληλυθέναι, sed vere μὴ εἶναι ἀνθρώπον, μηδὲ σάρκα ἐληφέναι, non esse hominem, nec assumpsisse carnem, teste *Epiphanio* Hæresi XXIV. §. 3. Atque hinc idem conficit, Joannis orationem contra Pseudo-Prophetas Gnosticis illis, seu Docetis, esse oppositam: quæ & *Artemonii* est sententia in Initio Evangelii S. Joannis restituto pag. 361. quamvis idem contra *Cerinthianos* quoque facere existimet.

Mirum est, *Henricum Morum* in Operibus Theologicis Latinis p. 66. huic phrasi suam de anima Christi, tanquam præexistente, sententiam superstruere potuisse. *Atque profecto*, inquit, *animam Messiae in rerum natura fuisse, antequam nostram carnem sumserat, sensus maxime facilis ac naturalis illius loci* (1 Joh. IV. 2.) *videtur etiam inferre. Videtur hic S. Joannes* Cabbalistam agere, *quemadmodum in multis locis Apocalypseos, h. e. in lingua loqui doctorum ex Judæis. Sensus enim genuinus est: quicunque Spiritus profitemur Jesum esse Messiam, profectum in carnem, sive in corpus terrestre, ex Deo est; quod supponit, eum fuisse, antequam in illud venerat, vel hoc e caelo profectus erat. Quæ Judæorum doctrina est, & adeo accurate ad sensum eorum enarrata, ut nec ipsi eam exprimere potuissent locutione magis naturali & emphatica.* Præstat utique, Joannem ex se ipso, quam ex impuris Cabbalistarum lacunis interpretari. Jam vero ille non animam Messiae, sed λόγον carnem assumpsisse profitemur I. 14. καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, atque hinc factum ait, ut conspicerent δόξαν ejus, ut μορφογενὲς παρὰ πατρός. Divina itaque Christi natura seu λόγος, non anima præexistens, est, quæ in carne venit, h. e. naturam humanam adsumsit. Eadem phrasi usus est Paulus 1 Timoth. III. 16. Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί. Taceo σάρκα, ubi de Domino nostro sermo est, non corpus præcise, sed corpus & animam denotare.

Verf. 3. καὶ πᾶν πνεῦμα, ὃ μὴ ὁμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα } Olim pro his alicubi lectum fuisse, καὶ πᾶν πνεῦμα. ὃ λέγει τὸν Ἰησοῦν, collegeris ex *Vulg.* qui ita habet: *omnis Spiritus, qui solvit Jesum, ex Deo non est.* Adde *Socratem* Hist. Eccles. lib. VII. cap. 32. Αὐτίκα ἡδὲ ἠγνόησεν, ὅτι ἐν τῇ Καθολικῇ Ἰωάννης ἐγγράπτω ἐν τοῖς παλαιοῖς ἀντιγράφοις, ὅτι πᾶν

πάν πνεῦμα, ὃ λύει τὸν Ἰησοῦν, ἀπὸ τῆ Θεᾶ ἐκ ἑσ. ταύτην γὰρ τὴν διάνοιαν ἐκ τῶν παλαιῶν ἀντιγράφων περιεῖλον οἱ χωρίζοντες ἀπὸ τῆς οἰκονομίας ἀνθρώπων βεβλόμενοι τὴν θεότητα. *Primum igitur ignoravit, in Catholica Joannis epistola ita scriptum esse in antiquis exemplaribus: omnis spiritus, qui Jesum separat a Deo, non est ex Deo. Hanc enim sententiam sustulerunt ii, qui ab hominis dispensatione divinitatem separare studebant. Vide ibi Valesium, & Stephanum le Moyne ad Variâ Sacra pag. 403. Vulgati Interpretis auctoritas effecit, ut Latinae Ecclesiae Patres nonnulli verba hæc eadem ratione afferrent. Loca eorum habes apud Millium ad loc. & in Prolegomenis passim. Adde Joannem Morinum in Exercitationibus Biblicis lib. I. pag. 36. Richardum Simonem in Historia Critica textus Novi Testamenti pag. 157. & 356. Nicolaum le Nourry in Apparatu ad Biblioth. Max. Patrum. Tom. I. pag. 207. Joannem Clericum in Arte Critica Parte III. Sect. I. cap. XV. §. 15. in Bibliotheca Universali Tom. VIII. pag. 121. & in Bibliotheca Selecta Tom. XVI. pag. 319. Germanam interim esse lectionem receptam, variis argumentis ita constat, ut dubitari non possit. Primum enim familiare id sibi habet Apostolus, ut sententiæ alicui contrariam perspicuitatis causa adjungat. Vide v. c. IV. 7. 8. Codices Græci omnes in eadem consentiunt. Ex Patribus Græcis primis nullus alteram illam amplexus est, si Irenæum III. 18. excipias, apud quem hæc legis: *Omnis spiritus, qui solvit Jesum Christum, non est ex Deo.* Cum vero hodie Græca Irenæi eo loco non habeamus, dubitari merito potest, utrum interpretes ex *Vulg.* Latina ita reposuerit, an ipse Irenæus jam in suo exemplari legerit: ὃ λύει τὸν Ἰησοῦν. Recte hoc monuit J. E. Græbius pag. 742. Quod vero Cyrillum Alexandr. huc retulit Millius, in eo Latinam ejus versionem securius est secutus. Nam Tom. I. p. 397. & de recta fide pag. 8. & 94. Græca cum nostris codicibus consentiunt. Ab altera vero parte ex Græcis Polycarpus, Joannis discipulus, in epist. ad Philippenſes §. 7. lectionem receptam exhibet. Ex Latinis Patribus eandem tenuit Cyprianus libro II. ad Quirin. §. 8. alii autem, ut Augustin. Terrull. & Fulgentius utramque adferunt. Versiones denique Syra, Arabica & Æthiopica pro communiore faciunt. Hæc itaque & alia argumenta eandem sententiam tuentur, quæ amplius urgent, Raithius in Vindiciis versionis Germanicæ pag. 599. Glasſius in Philol. S. lib. I. pag. 179. ex nostratibus Deylingius loc. cit. pag. 350. Thomas Irrigius de Hæresiarchis pag. 185. Vener. Pfaffius in Primitiis Tubingenſibus pag. 62. Wolfburgius in Observationibus Sacris pag. 551. Bernhardus Raupach in Decade II. Observationum Sacrarum ex Patribus Observat. IX. & Joannes Vogtius in Bibliotheca Lubecensē Tom. IV. pag. 581. seqq. ex aliis vero Millius, & Clericus ll. cc. Stephanus le Moyne in Notis ad Varia Sacra pag. 402. seqq. Whitbius in Examine Variarum Lectionum pag. 80. & W. Wallius in Notis Criticis ad Novum Testamentum pag. 373.*

Ex Pontificiis ipsis *Montenses* ad marginem versionis suæ Gallicæ lectionem Græcorum Codicum expresse-
runt; quod recte se fecisse ostendunt
in continuata ejus defensione p. 444. seqq.

Quæsitum denique est, unde lectio illa altera primum nata sit, aliis
originem ejus ad orthodoxos quosdam, aliis ad hæreticos & speciatim *Nes-
torianos*, aliis ad casum fortuitum referentibus. Vide quæ huc diligenter
commentatur laudatus modo *Vogtius* pag. 193. seqq. Ipse quidem, *Millium*
maxime secutus, ab orthodoxo quodam illam primo vel explicandi causâ,
vel, ut hæreticis, naturam Christi vere humanam inficiantibus, adeoque
a divina separantibus, opponi posset, ad marginem collocatam censet, ex
quo factum sit, ut postea vel una cum altera illa in contextum irreps-
erit, vel sola genuinæ locum occuparit.

ὃ τὸ ἐστὶ τὸ τῆς Ἀντιχρίστου] Vide supra ad II. 18. Subintellige ex
antecedentibus πνεῦμα, quod *Er. Schmidius* jam monuit.

ὁ ἀκηκόατε, ὅτι ἔρχεται] *Codices* omnes heic consentiunt in] vocula
ὁ, nisi quod unus prorsus omittit, duo vero ὅτι habent. Prius illud sensum
hiuicum reddit, alterum ex sequenti ὅτι natum videtur. Et vel sic tamen ὁ
Estius, *Henricus Stephanus* & *Jo. Priceus* pro ὁ maluerunt. Quod si illi de
supplenda voce πνεῦμα in phrasi, τὸ τῆς Ἀντιχρίστου, cogitassent, aliter, puto,
statuissent, nec *Leonhardus Twelfsius* in *Vindiciis* Apocalypseos Joannis p. 115.
Solæcismum hic agnovisset. Putat enim, scribendum fuisse περὶ ὁ. Atque
sic legisse videri poterat *Vulg.* qui itidem habet *de quo*, nisi potius dicere ma-
lis, eum non tam voces, quam sensum, exprimere voluisse, cum τὸ τῆς Ἀντι-
χρίστου per *Antichristum* simpliciter vertat. Confer *Cl. Albertii* *Periculum*
Criticum p. 35.

Verf. 4. Τρεῖς ἐκ τῆς Θεᾶς ἐστε, τέσσα, ὃς νενικήκατε αὐτοὺς] Pro αὐτοὺς
Vulgatus, *Æthiops* & *Augustinus* exprimunt αὐτὸν, quod *Millio* in *Prolegom.*
rectum videtur, ideo, quod de *Antichristo* sermo sit. Ita vero scribendum
potius fuisset αὐτὸ, quia antecedit τὸ τῆς Ἀντιχρίστου, scilicet πνεῦμα. Apo-
stolum vero heic non tam ad *Antichristum* respicere, quam ad illos, qui
doctrinam ejusmodi sectarentur, patet ex v. 5. αὐτοὶ ἐκ τῆς κόσμου εἰσὶ. Ver-
bo νενικήκατε ad *Nicolaitas* hæreticos alludi opinatur *Artemonius* in *Initio*
Evangelii Joannis restituto pag. 361. Hos enim ait *Victores mundi* se ap-
pellasse, quasi nova sua doctrina de Christo impassibili melius universo orbi,
quam dogma de Christo crucifixo placitura sit, atque adeo populos terra-
rum superaturi, & mundum sub Evangelii sui novi potestatem redacturi es-
sent. Hæc quidem conjectura majori jure rejicitur, quam adfertur. Phra-
sis hæc Christi est *Job. XVI. 32.* qua Apostolus aliquoties nunc de diabolo,
ut supra II. 13. 14. nunc de veritatis hostibus, ut h. l. nunc de mundo infra V.
4. 5. superatis, utitur.

Verf.

Verf. 7. Ἀγαπητοὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους] Vide *Erasmus* Tomo IX. Operum pag. 1534.

Verf. 8. ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν] Lege *Romani Telleri* dissertat. de Deo amore, Lips. 1713. & Programma in honorem Jesu Christi, Dei incarnati, qui ipsa charitas est, quod Regiomonti 1711. lucem vidit. Hoc Dei elogium *Fesselius* in Adversariis sacris Tom. II. pag. 493. exponit. Prædicam ait Dei esse definitionem, qua innuatur, Deum essentialem & substantialem esse charitatem, & ipsius naturam nil aliud esse, quam charitatem, & charitatem in Deo non accidens, sed essentiale attributum esse, quod absoluta simplicitate idem cum Deo sit, & prædicando cum ipsius natura convertatur, ut possim dicere: Deus est charitas, & Dei charitas est Deus ipse. Vide ibi plura. Anonymus quidam, qui videtur esse *des Maizeaux*, in Novis Reipubl. Literariæ Bernardinis an. 1700. Tom. II. pag. 491. observat, phrasin hanc, Θεὸς ἀγάπη ἐστίν, a Gallis minus plene & efficaciter conversam esse per: *Dieu est charité*, rectius autem a *Montensibus* per: *Dieu est amour*; rectissime denique ita reddi: *Dieu est la source d'Amour*, Deus est fons amoris. Ex paganis Deum ab amore inprimis nonnullos celebrasse constat. *Proclus* in Timæum Platonis pag. 37. auctor est, Phanem, supremum Ægyptiorum Deum, ἀβρὸν ἔρωτα esse appellatum. *Pherocydes* dixit, εἰς ἔρωτα μεταβεβλήσθαι τὸν Δία μέλλοντα δημιουργεῖν, *Jovem in amorem conversum esse, cum mundum condere veller*; teste eodem *Proclo* l.c. pag. 165. Vide *Cudworthi* Systema Intellectuale versionis Latinæ pag. 615. Quid dicturi erant pagani, si veritatem de filio Dei, hominum perditorum causa in mundum misso, cognitam habuissent? Hoc divini amoris argumentum in sequentibus urget Apostolus.

Verf. 9. Ἐν τῷ ἐφανερώθῃ ἡ ἀγάπη τῷ Θεῷ ἐν ἡμῖν,] Τὸ, ἐν ἡμῖν idem videtur esse, quod εἰς ἡμᾶς sicut supra ἐν σαρκί, idem, quod εἰς σάρκα v. 3. nisi dicere malis, eo id inprimis significari, quod Dei amor, hac ratione in homines demonstratus, animis eorum plenissime pateat, & perceptus sit.

ὅτι τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἀπέσταλκεν] Voce μονογενῆς Apostolum ideo uti, ut Antichristis, qui jam ex uno Jesu Christo, duos genitos, duos filios, alterum Dei summi, alterum vero demiurgi, aut Josephi filium conficiebant contradiceret, *Artemonius* in Init. Ev. S. Joan. restituto p. 362. censet. Alias, easque magis idoneas elogiū hujus rationes ad Evangelium *Joh. I. 14.* attulit *Lampadius* pag. 371. seq. ubi eadem opera contra *Grotium* disputat, qui Gnostici obviā ivisse Evangelistam censet, μονογενῆ a λόγῳ divellentibus. Græci Interpretes aliquoties Hebr. יחיד per μονογενῆς exprimunt, quod alibi per ἀγαπητὸν convertunt. Atque hinc fortasse factum est, ut *Hesychius* ἀγαπητὸν per μονογενῆ & κεχαρισμένον interpretaretur. Jam vero eodem titulo insigni-

tur Dominus noster *Matth.* III. 17. ἔτός ἐστιν ὁ υἱὸς μὲν ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἐνδόκησα. Interim non nego, voce hac talem generationem indicari, quæ nihil sibi habeat in rerum natura simile, nihilque habere possit, divinæ quippe essentiae propriam, quod recte *Lampius* observat. Atque hæc cogitata *Artemonius* nova illa sua interpretatione avertere voluisse videtur.

Verf. 10. καὶ ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἱλασµὸν περὶ τῶν ἁµαρτιῶν ἡµῶν] Vide supra ad II. 2.

Verf. 12. Θεὸν ὁδεῖς πῶποτε θεάσασθαι] *Euripides* apud *Clement.* in *Horrat.*

Θεὸν δὲ ποῖον, εἰπέ μοι, νοητέον;
Τὸν πάνθ' ὁρώντα κ' αὐτὸν ἔχ' ὁρώμενον.

Similia habes apud *Gatakerum* ad *Antoninum* XII. § 28. ubi tamen alia paganorum adferuntur, qui Deos in ὁρατὰς & ἀορατὰς distinxerunt, a doctoribus veteris Ecclesiæ etiam hoc nomine castigati.

Verf. 13. ὅτι ἐκ τῷ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡµῖν] Ex h. l. *Athanasius* & *Cyrillus* divinitatem Spiritus S. probarunt. Vide loca eorum apud *Petavium* Tom. II. Dogmatum lib. II. c. 16. §. 6.

Verf. 14. Καὶ ἡμεῖς τεθεάμεθα, καὶ μαρτυροῦμεν, ὅτι ὁ πατὴρ ἀπέστειλε τὸν υἱὸν] Visio hæc Christi illa omnia complectitur, quæ Apostoli, cum Christo versantes, ipsi conspexerant, sive ad personam ejus, sive ad doctrinam, sive ad miracula &c. spectarent. Ex his scilicet omnibus conficiebant, Christum eum esse, quem Pater misit in hominum salutem. Mirum itaque est, *Artemonium* in Initio Evangelii S. Joannis restituto pag. 399. visionem hanc ad descensionem Spiritus S. juxta Jordanem, sub baptismo ejus factam, restringere potuisse. Non alibi certe, inquit, missionem ipsam filii, nisi apud Jordanem Spiritu in eum descendente, contemplari poterat *Joannes*. Tunc enim eum Pater sanctificabat & in mundum mittebat, ut ipse Christus dicit Joh. X. 36. Velim scire, unde constet *Artemonio*, Joannem Evangelistam, qui postea demum in societatem discipulorum Christi adscitus fuit, baptismo Christi interfuisse? Ponamus autem, fuisse, num illa Spiritus Sancti descensio conspecta efficere poterat, ut crederet, Christum esse Salvatorem mundi? Joannes Baptista, ad quem provocat, apud Evangelistam I. 34. ait de Christo: καὶ γὰρ εἶδον αὐτόν (scilicet Spiritum Sanctum descendentem) καὶ μεμαρτύρηκα, ὅτι ἔτός ἐστιν ὁ υἱὸς τῷ Θεῷ. At idem v. 33. se non ex illo descensu in se considerato, sed ex oraculo Dei ante sibi edito, & illum descensum prænuncianti, intellexisse, ait, Christum esse eum, qui baptisatus sit Spiritu Sancto. Καὶ γὰρ ἐκ ἡδὲν αὐτόν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν· ἐφ' ᾧ ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, ἔτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Falsum præterea est.

Patrem

Patrem tum demum Christum in mundum misisse. Paulus *Gal. IV. 4.* ad nativitatem ejus refert: ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τῆς χάριτος, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον. ἵνα τῆς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ κ. τ. λ. Dominus noster, ostensurus, cur discipuli sui crediderint, quod Pater se miserit, ad verba sua provocat, quæ acceperint, & pro veris habuerint. *Joan. XVII. 8.* Allatus ex *Joan. X. 36.* locus non evincit, τὸ ἀγαθὸν de Spiritus S. in Christum descensu accipi debere. Latius hæc phrasis patet, & consilium Patris de Filio, summo Sacerdote futuro, & hanc in rem misso, indicat. Vide *Lampium* ad h. l.

Verf. 16. τὴν ἀγάπην, ἣν ἔχει ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν] i. e. eis ἡμῶς, quod *Twelfsio* in Vindiciis Apocalypseos p. 115. præter rem minus Græcum visum est. Illa enim τῆ ἐν & eis permutatio idoneis Græciæ scriptoribus recepta fuit. Vide supra ad v. 3.

ἐν τῷ Θεῷ μένει, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ.] Posterior sententia deest apud *Syrum*, sed agnoscunt eam, præter alias versiones, codices Græci omnes, sine quorum consensu si foret, *Millius* eam ex v. 15. huc relatum crediturus erat, quod in *Prolegom.* proficitur. Enimvero, etiamsi unus alterve codex hanc omissionem probaret, vel sic pro spuria habenda erat in reliquorum gratiam, cum Joanni familiare sit, eandem sententiam eadem fere ratione repetere, hoc vero loco idem factum esse ex eo merito colligas, quod de duobus diversis subjectis v. 15. & 16. sermo sit. In priore enim agitur de eo, qui Jesum filium Dei esse profiteatur; in posteriore de illo, qui fidem hanc suam amore comitetur. De utroque vero dicitur, quod Deus in illo, & ipse in Deo maneat.

Verf. 18. φόβος ἐκ ἔσιν ἐν τῇ ἀγάπῃ.] Amori in cultu divino plus tribuendum esse, quam timori, Judæi quoque tradunt, quorum loca habes apud *Schætzgenium* in Horis Hebraic. p. 1060.

ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον.] De amore Dei perfecto, quem רבה רבה vel מלש appellat, vide eosdem Judæos l. c. Conf. *Schotti* Adagial. N. T. Notandum vero est, h. l. non de amore credentium in Deum, sed de amore Dei in credentes agi, in quantum scilicet de eo certissime sunt persuasi, ac proinde a timore servili ex sua parte liberi. Hanc Apostoli mentem esse patet ex v. 17. ubi amor ille (Dei in nos) ut fundamentum παρρησίας nostræ in die judicii repræsentatur.

ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει] Pro κόλασιν *Grotius*, invitis *codd.* & versionibus omnibus, legi malebat κόλσιν i. e. mutilationem, alius vero κόλυσιν, indice *Lamb. Bos* p. 290. nisi forte ipse ita olim suspicatus fuerit, aut, *Grotium* ita statuisse memoriæ quodam lapsu censuerit. Neutra tamen mutatione opus est, cum lectioni receptæ idoneus sensus constet, sive per cruciatum & pœnam sive per impedimentum aut obstaculum vertas. Posterius præfert *Lamb. Bos* l. c. allato *Dionys. Halicarn.* Antt. Rom. XI. p. 719. ὁ δὲ Ἀππίος ἀδμημονῶν ἐπὶ τῷ παρ' ἐλπίδας τῆς κολάσεως. *Ibi* Appius insperato isto
O o obstaculo

obstaculo perturbatus &c. & *Maximi Tyrii* illo ex *Differt.* XXV. p. 259. *κολάζει τὰς τῶν ἵππων ὁρμαῖς, impetum equorum reprimit.* Adstipulatur illi *Cl. Alberti* p. 475. ad *Glossas* provocans, quæ *κολάζω* per *coherceo*, & *κόλασιν* per *coercitionem* interpretantur, quemadmodum apud *Lucianum Ver. Histor.* p. 679. *κολαθησόμενος, reprimendus*, dici videatur. Interim *cruciatus* vel *pænæ* significatum rectius heic teneri existimat *Cl. Elsnerus* p. 413. cum *κόλασις Matth.* XXV. 46. & apud *Plutarchum* de *sera Numinis vindicta* p. 558. & 562. itemque apud alios *pænam* denotet. Atque huic assentior. Idoneus hanc in rem *Xenophontis* locus ex *Cyropæd.* lib. III. pag. 58. adfertur à *Raphelio*. λέγεις σὺ, ἔφη, ὡς ὁ φόβος τῶ ἔργῳ κακῆσαι μάλλον, κολάζει τὰς ἀνθρώπους; *Hoccine dicis, inquit, metum hominibus majori esse supplicio, quam si re ipsa lædantur?* Ita *Plinius VIII.* ep. 17. *Parvulum differt, patiavis adversa, an exspectes; nisi quod tantum est dolendi modus, non est timendi: doleas enim, quantum scias accidisse; timeas, quontum possit accidere.* *Κόλασις* etiam alias *vexam* denotat, quod ostendit *Salmasius* de modo *Vsurarum* p. 888. Interim negari non potest, timorem ut aliis conatibus, ita & amoris obicem ponere. *Philo* p. 17. *Opp. μήθ' ὁ κακὸς σύμβελος φόβος τὰς ἐπὶ τὰ σπενδαῖα τῶν ἔργων ὁρμαῖς ἀναχατίσῃ.* Locum attulit *Albertius* in *Museo Bremen-* *fi Tom. I.* p. 126.

ὁ δὲ φοβόμενος ἔτετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ] *Pricæus* ita malebat: ὁ φοβόμενος (omisso δὲ) ἔτετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ, ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει. Illi vero merito se opponit idem *Alberti* in *Periculo Critico* p. 35. quem vide.

Verf. 19. ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς] *quia ipse prior dilexit nos*, superlativo posito pro comparativo. Ita *Beza*, *Er. Schmidius* &c. Recte, ut puto, quamvis *Cl. Wille* in commentatione de genuina comparativorum ac superlativorum explanatione, quæ ejus examini regularum *Hermeneutic.* *Calmeri* subjuncta est, p. 159. in superlativi notione, accipere malit hoc sensu: *nemo mortalium omnium, præter solum immortalem Deum ad sui nos primus excitavit amorem.* Neque ullus mortalium Deum, ad nostri primus amorem excitavit. Vereor, ut hæc *Apostoli* mens sit, nec hac ratione potius præcipuus argumenti nervus pereat, qui clare apparet, si statuamus, Joannem ad amorem Dei ideo excitare, quod Deus nos ante amaverit, quam nos vel amaverimus ipsum, vel amare potuerimus. Neque alio sensu accipi potest v. 10. quem heic addita voce *πρῶτος* explicari recte monuit *Grotius.* *Conf. Rom. V.* 6. 7. 8.

Verf. 20. ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτῶ, ὃν ἑώρακε] Vide *Schatgen.* p. 1061. ejusmodi *Judæorum* locos prominentem, quibus Parentum amor & timor illi in Deum amoris æqualis in scriptura haberi dicitur.

CAPVT V.

Versf. 1. Ἐν τῷ γινώσκωμεν, ὅτι ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα τῆ Θεᾶς, ὅταν τὸν Θεὸν ἀγαπῶμεν] Verba hæc inter cetera explicat *Henr. Morus* in *Opp. Theologic.* Lat. p. 219. sqq. ubi de Apostolorum ad amorem mutuum fervidis cohortationibus commentatur.

Versf. 2. Αὐτῇ ἐστὶν ἡ ἀγάπη τῆ Θεᾶς, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτῆς τηρῶμεν] Ita fere Judæi in *Sobar.* *Exod.* fol. 23. col. 91. apud *Schætzgen.* *Nam nullus alius cultus Deo exhiberi potest, præter amorem. Et quicumque ipsum amat, & cultum ex amore exhibet, hunc Deus S. B. dilectum suum vocat.* Conf. *Joh. Deutschmanni* disput. de amore legis observatione conspicuo. Witteb. 1695.

καὶ αἱ ἐντολὰὶ αὐτῆς βαρεῖαι ἔκ εἰσι] Eadem est sententia, quam Dominus noster exprimit *Matth.* XI. 20. 30. Per se vero patet, præcepta Dei non gravia dici, non per se, aut respectu hominum, sibi ipsis relictorum, sed ratione illorum, qui in Christum credant, atque adeo ex Deo geniti sint, & ut filii vero in Deum amore, qui omnia leviora facit, ferantur. Confer, quæ inter alios *Jac. Cappellus* ad h. l. habet, ubi & similia quædam paganorum de facili & jucundo Deorum cultu adfert. Sed illa quidem hinc ex ignorance impotentiae hominum & præceptorum divinorum; hinc ex fiducia, in viribus naturalibus collocata, promanarunt.

Versf. 4. Ὅτι πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆ Θεᾶς νικᾷ τὸν κόσμον] Eruditus auctor Prolegomenorum ad accuratam N. T. editionem pag. 172. adfert aliquem, qui pro ὅτι legere maluerit ἔτι. Nescio, utrum ille sit *Grotius*, cujus nomen proxime antecedit, an alius quidam. De *Grotio* id nusquam video, nec alius mihi, ita sentiens, occurrit. Neque vero etiam intelligo, cur ulla mutatione opus sit. Per ὅτι enim ratio redditur, cur præcepta Dei gravia non sint, quia scilicet ex Deo regeniti & possint & velint mundum seu pravitatem omnem vincere, atque adeo præceptis divinis constanter studere. De illa mundi victoria exstat Programma Jenense Paschale an. 1723. promulgatum, & in *J. F. Buddei* Meditationibus Sacris a M. J. D. Leonardo Jenæ 1725. sqq. editis, recusum, p. 162. Adde *Rob. Gelli* Reliquias Anglice editas Tom. II. pag. 810-829. B. *Lutheri* concio quædam in hoc comma, ante quam Pontificiorum corruptelis se opponeret, scripta, inter Sacra superioris ævi Analecta, a M. *Alberto Menone Verpoortenio*, 1708. edita, legitur. Per κόσμον Ecclesiam Judaicam sive Judaismum intelligit Cl. *Schætzgenius*, qui Hebraice alias dicatur עולם הזה *seculum hoc*; ideo quidem quod ille κόσμος negabat Messiam jam advenisse, de qua re Gentiles non pugnant; Apostolus autem veritatem religionis Christianæ contra τὸν κόσμον Judaico more probat. Sensum itaque hunc promit: *Qui veram in Christum fidem tenet, ille religionem Judaicam falsitatis facile convincere potest.* Pace viri

viri docti dixerim, per κόσμον heic intelligi omne genus pravitatis, sive incredulitate, sive pravis moribus contineatur. Hinc v. 19. ait: καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται. Porro Apostolus nec contra Judæos nec contra Gentiles in hac epistola pugnat, sed contra falsos inter Christianos doctores, qui doctrinam ex parte agnitam depravabant. Id patet ex II. 18. 19. & IV. 1. Denique non tantum de fide in Jesum Christum agit, sed & de amore in Deum, qui observatione præceptorum ejus demonstratur. Hinc patet, victoriam illam latius patere, quam ut ad Judaismi confutationem referri possit.

Verf. 5 - 10. Sectione epistolica constant, quam pro concione explicare publice solemus. Ad eam lege *Franc. Vokenii* Stromata Apostolica Parte ultima p. 19. seqq.

Verf. 6. Οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος, καὶ αἵματος] Paucialiquot *codices* addunt, καὶ πνεύματος, quod tamen ex v. 8. huc relatum esse recte *Millius* existimat. Phrasin, δι' ὕδατος καὶ αἵματος idem dicere, quod sequentem, ἐν ὕδατι καὶ αἵματι atque adeo διὰ & ἐν recte eadem ratione a B. *Luthero* conversa esse, contra *Trillerum* ostendit *Schænlandius* in Vindiciis illi oppositis pag. 81. seqq. Quid per aquam & sanguinem intelligendum sit, de eo dissentiant interpretes. Vide B. *Jo. Cypriani* Analysin fidei Christianæ Lips. 1699. Probent eos, qui ad duo Novi Fœderis Sacramenta, Baptismum scilicet & S. Cœnam, respici existimant. Hæc enim ut Dominus ipse instituit, ita iisdem hodiernum utitur, ut gratiæ meritique sui participes reddamur. Fieri potest, ut hac ipsa phrasi respectus habeatur ad aquam & sanguinem, cujus utriusque usus erat in N. T. ad homines mundandos & expiandos. Id certe malim, quam cum Cl. *Schætzgenio* in Horis pag. 1062. statuere, Christum ita & *Mosi* & *Aaroni* opponi ac præferri, quandoquidem Israelitæ in *Mosen* in nube & mari baptisati dicantur 1 Cor. X. 2. *Aaronem* vero Sanctum Sanctorum cum sanguine ingressum esse constet. Non negaverim quoque, ad aquam & sanguinem alludi, quem ex latere Christi in cruce mortui, non sine miraculo fluxisse *Joannes* XIX. 34. testatur, modo ne in eo tantum acquiescendum existimes. Hæc vero *Jo. Edwardi*, Angli, est sententia in Exercitationibus Criticis in varia Scripturæ loca Anglice Lond. 1701. 8. editis. Ibi enim Parte II. Exerc. IX. pag. 371. post rejectas aliorum sententias de aqua, sanguine & Spiritu, heic & v. 8. commemoratis, sensu literali ad passionem Christi respici, existimat, & per Spiritum Servatoris animam, a corpore solutam, per aquam vero & sanguinem utrumque ex perfosso ejusdem latere profluentem, intelligit; quemadmodum sensu mystico per Spiritum communicationem Spiritus S. credentibus factam, per aquam sanctimoniam eorum & innocentiam ipsiusque doctrinæ puritatem ac baptismum; per sanguinem denique moris cruentæ Christi fructum designari opinatur. Conf. Acta Eruditor. Lipsiensian. 1704. p. 139. Lege præterea de

h. l. *Saldeni* Otia Theolog. p. 654. *Cloppenburgii* Opera Tom. I. pag 959. & *Gussetii* Confutat. libri *Chiffuc. Emuna* lib. I. c. X. §. 61. seq.

καὶ τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυρῶν, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια] Interpretes, imprimis ex nostratibus, multi hanc phrasin ita accipiunt, ut Spiritus S. testari dicatur, *Spiritum* i. e. verbum Evangelii, ab ipso profectum, verum esse. Vide huc *Jo. Joach. Zentgravii* disput. de testimonio Spiritus S. interno de Scripturæ Sac. veritate, Argentor. 1702. Cl. *Schargenius* πνεῦμα, priore locum positum, de donis Spiritus S. internis & externis v. c. dono linguarum & miraculorum, posterius vero de cultu Dei interno & spirituali interpretatur, hoc sensu, ut dona illa spiritualia, Christianis concessa, testari dicantur, religionem Christianam esse veram, quippe quæ se exserat ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Recogitans ego, vocem πνεῦμα v. 7. omnino de Spiritu S. proprie accipiendam esse, malim eandem significationem, quam & alias in hac epistola obtinet, etiam in hoc commate, & quidem utrinque, tenere hoc sensu, ut Spiritus S. dicatur ea testata facere, quæ paulo ante de Christo dicta erant, & quidem ideo, quia Spiritus sit veritas, adeoque non possit non de veritate testari. Vide que in hanc sententiam post *Calovium* in Bibliis Illustr. ad h. l. & *Jo. Gerhardum* in disput. ad 1 *Job*. V. 7. dixit D. *Joach. Langius* in Exegeſi hujus epistolæ Latina p. 685. ed. in 4. Atque hanc sententiam ex veteribus illi indicare voluisse videntur, qui pro πνεῦμα posteriore *Christi* nomen posuerunt. Hoc enim exstat in *Vulg.* Interprete & Patribus aliquot Latinis. Neque tamen illi efficere debebant, ut B. *Luthe- rus*, invitis codic. Græcis omnibus, *Christi* nomen reciperet; quod contra *Emserum* recte monet *Raitbius* in Vindiciis vers. German. p. 600. seq.

Vers. 7. Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυρῶντες (ἐν τῷ ἔρανῳ, ὁ πατήρ, ὁ λόγος καὶ τὸ ἄγιον πνεῦμα, καὶ ἔτοι οἱ τρεῖς ἐν εἰσι. Καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυρῶντες ἐν τῇ γῇ) Ita hæc verba exhibet *Curcellæus*, ut indicaret, (ceu in nota marginali profiteretur,) illa, quæ parentheseos notis inclusa sunt, in multis veteribus codicibus Græc. & Latinis, ut & in versione Syriaca, Arab. & Æthiop. desiderari &c. Atque hinc factum est, ut nostra imprimis memoria a multis de γνησιότητι vel νοθείᾳ hujus loci sit disputatum. Adferam itaque præcipuos eorum, qui huc operam suam recentiore potissimum ætate retulerunt, five egregium hoc pro SS. Trinitate testimonium pro genuino habuerint, five minus.

Ex nostratibus huc spectant *Theophil. Aletæus* in der gründlichen Erläuterung Tom. VI. p. 195-304. *Jo. Guil. Bayerus* in Analyſi & Vindicatione locorum Scripturæ Sac. illustrium Parte I. p. 49. *Jo. Alberus Bengelius* in Apparatu Critico ad N. T. p. 745-771. diligenter & curate, *Jo. Fr. Buddeus* in Institutionibus Theol. Dogmaticæ pag 356. seqq. *Jf. Faustius* in dissertat. de tremendo SS. Trinitatis mysterio Argentor. 1688. *Jo. Gerhardus* singulari differt. quæ in dispp. ejus Academicis recusa est pag. 1293. *Sylvester Grabinus* in

in dissert. inedita pro ἀνθερία hujus loci adversus Sandium, quam *Georg. Hicseus* in diss. de vita & MSS. *Job. Ern. Grabii*, filii ejus, laudat, *Evid. Ernestus Kettnerus* primum quidem in dissertat. de divina auctoritate sensu & usu hujus loci, Lips. 1696. 4. cum præfat. D. Valent. Alberti edita, hinc in Vindiciis ejusdem & Supplemento ib. 1702. 4. denique vero plenissime in Historia dicti hujus per multa secula omissi, Seculo V. restituti, & exeunte Sec. XVI. in versionem vernaculam recepti, una cum Apologia B. Lutheri, Francof. & Lips. 1713. 4. Laudanda utique est sollers viri industria, quam & Reverend. Angliæ Primas, *Guil. Wake*, in litteris ad auctorem datis, & a *Tob. Eckardo* in Vita ejus exhibitis, prædicavit, quamvis non satisfecerit Rev. *Reimanno*, cui in Catalogo Bibliothecæ suæ Part. I. p. 15. non tam historiam dicti hujus, quam potius apparatus ad eam sistere videtur. Accedunt illis *Caspar a Lilien* in dissertat. Sacris p. 43. *Jo. Henr. Majus* in Examine Historiæ Criticæ Simonianæ c. 18. *Jo. Laur. Mosheimius* in Dissertat. de tribus in terra testibus ad v. 8. ubi in priore parte γνησιότης v. 7. vindicatur. *Jo. Georg. Neumannus* in prolegomenis ad B. Lutheri commentarium in epist. Joannis §. 22. sqq. *Christoph. Matth. Pfaffus* in Dissert. Critica de variant. lection. N. T. p. 173. & 219. in Primitiis Tubingens. p. 80. & in Tom. I. Historiæ Theolog. Literar. p. 295. *Elias Sigism. Reinhardus* in diss. qua contra Socinianos ostendit, quod, etiamsi Spiritus locum hunc nunquam dictitasset, eadem tamen concludendi vis Marth. XXVIII. 19. contineatur, Lips. 1666. & 1703. *Georg. Gothofr. Richter* in Catalogo testium veritatis, german. Lips. 1727. 4. edito, ubi & de fatis hujus testimonii in versione Lutheri Biblica pag. 19. sqq. disserit, & veteres aliquot vulgatæ versionis codices manu exaratos commemorat, in quibus locus hic diserte legatur. *Jo. Reinhard Rus* in Introductione Generali ad N. T. p. 102. *Jo. Andr. Schmidius* in Pentade dissertationum Helmstad. 1716. 4. *Christian. Schætgenius* in Horis Hebraic. p. 1063. sqq. ubi ex antiquitate Judaica testes ex cælo & terra a Joanne allatos illustrat, eadem opera γνησιότητα dicti hujus adstruens. *Gothofr. Wegnerus* in Vindicatione testimonii trium testium in cælo, Francof. ad Viadr. 1690. & M. *Christoph. Wölle* in Commentatione de Parenthesi Sacra p. 101. sqq.

Inter hos, quos dixi, nemo est, qui genuinum hoc dictum esse non contendat. Quod ad initia doctrinæ repurgatæ attinet, negari non potest, sub illis Theologos quosdam nostrates, nominatim *Joan. Pomeranum*, sive *Bugenhagium* de dicto illo sinistre sensisse. Præjudicio vero huic occasionem id fecit, quod a B. Luthero in versione sua erat omissum, non malo quidem consilio, aut Arianismi studio, sed ideo, quod in exemplo Græco, quo usus est, non deprehenderet. Ipse *Rich. Simon* cordatum se judicem in Historia Critica versionum N. N. præstat, quando p. 523. allata eadem, quam modo dixi, ratione Lutherum excusandum potius, quam reprehendendum arbitratur. Ex nostratibus vero causam τῆς παραστήσεως copiosius egerunt post *Raitbium* in Vindiciis versionis vernaculæ p. 18. *Neumannus* loco modo ci-

tato, & plures alii, quos præstantissimus *Jo. Albertus Fabricius* in Centifolio Lutherano Parte I. p. 470. & Parte II. p. 856. itemque *J. H. à Seelen* in Selectis Literariis p. 205. attulerunt. *B. Gerhardus* in ep. quadam, ad *D. Hoe* scripta, quæ una cum aliis ejusdem in Vita *Gerhardi* ab *E. R. Fischeo* descripta, exstat, p. 541. testatur, in exemplari Bibliothecæ Academicæ, novissima Lutheri manu correcto, ad marginem hæc legi: *in celo non est testimonium, sed clara visio.* Ex quo *Gerhardus* ipse colligit, quod *perstiterit in illa sententia, dictum illud non esse genuinum Scripturæ Canon. partem.* Sunt qui existiment, locum hunc primum à *Leonb. Huttero* an. 1606. Wittenbergæ Bibliis vernaculis restitutum esse. Sed falluntur illi. Vt enim non dicam, eundem in exemplis versionis dialecti Saxonicæ inferioris v. c. *Lubecensi* 1494. & *Halberstaden* an. 1520. vel 1523. procul dubio ad exemplum Vulgati Interpretis legi, quod observatum est *Seelenio* p. 247. Selectorum Literariorum; constat jam, eundem in editione *Francofurt.* 1581. apud *Egenolphi* hæredes, & alia ibid. 1582. apud *Nic. Bassæum* in forma octava maiori curata, tum *Jenensi* 1596. & *Wittenbergensi* 1604. exstare. Vide hanc in rem Collectionem Novantiquorum Theologicorum an. 1733. p. 180. quas & an. 1711. p. 156. & 327. item 1712. p. 645. conferes. Adde Historiam Ecclesiastic. N. T. vernacula lingua ad methodum *Hubnerianam* editam, Tom. VIII. p. 1150. sq. & Acta Borussica Tom. II. p. 467. ubi *Henr. Bartschius* monet, dictum hoc in Bibliis German. *Tigurinis* an. 1531. sed minoribus literis, item *Wittenbergens.* 1597. *Hamburgensibus* 1596. fol. & *Francofurt.* ad *Mæn.* 1577. 4. expressum legi. Imo in Relationibus Literar. *Hamburgens.* an. 1735. p. 23. sq. ab erudito Anonymo observatum est locum illum in omnibus, quæ ante *B. Lutherum* lucem viderunt, versionibus vernaculis exstare.

Ex Reformatis huc pertinent *Theod. le Blanc* in Principes contre les Sociniens Parte I. pag. 130--195. seqq. *γνησιότητα* ejus adstruens, *Jacobus Guffetius* in Confutatione libri *Chissuk Emuna* Parte I. cap. 10. §. 53. seqq. *Joannes Jacobus Lavaterus* in disp. de bis tribus in cælo & in terra testibus, omni tempore inde a condito mundo de *Jesu Christo*, salutis auctore, testantibus, & ad probandam fœderis gratiæ cum unitatem tum firmitatem suo testimonio tendentibus, *Tiguri* 1716. *Dav. Martinus*, Pastor quondam apud Reformatos *Ultrajectin.* in duabus dissertationibus gallice *Ultrajecti* 1717. 8. editis, quorum priore locum hunc *Joannis*, posteriore vero *Josephi* de *Christo* testimonium egregie vindicat. Idem, *Thomam Emlinum*, Anglum, adversarium nactus, edito an. 1719. Responsionis ejus examine causam hanc adseruit. Vide, quæ mox de *Emlino* inter *Anglos* dicentur. *Gerb. a Mustricht* in Notis ad suam N. T. Græci editionem, & *Hermannus Witsius* in Exercitatt. Academ. pag. 196. & in Miscellaneis Tom. II. Exerc. III. §. 29. seqq.

Jungam his proxime *Anglos*, inter quos inprimis hoc argumentum disputatum esse constat, non tantum in scriptis contra Socinianos & Ari-

nos magna copia editis, quæ heic commemorare longum foret, sed in aliis commentationibus, quarum scriptores nunc adferam. Inter hos sunt *Anonymus*, cujus dissertat. Anglicanam, loco oppositam, a *Lockio* sibi missam esse testatur *Joannes Clericus* in epistola, quæ in Amstelodamensi edit. N. T. *Milliæ* recusa exstat: *Anonymus* alius, auctor *animadversionum in libros aliquot*, Londini 1709. 8. editarum, qui pag. 186. seqq. *Joannem Clericum* refellit: *Anonymus* denique alius in dissert. quæ inscribitur: *Enquiry into the authority of the primitive Complutensian edition &c.* h. e. *Examen auctoritatis editionis N. T. Complutensis, tanquam quæ potissimum nititur antiquissimo Codice Vaticano, de quo simul disquiritur ad finiendam, quæ de loco 1. Joh. V. 7. fervet, controversiam.* Lond. 1722. 8. Scriptoris hæc est sententia. Cum Complutenses illi primi sint N. T. Græci editores, vehementer interesse, ut constet, num illi antiquissimorum codicum, & speciatim *Vaticani* illius, a Leone X. P. M. ipsis commendari, fidem sint secuti. Id vero probabile esse, variis rationibus ostendit, & exceptiones quasdam amolitur. Ad fidem tamen rei plenissime faciendam novo codicis illius examine opus esse adfirmat, eadem vero opera p. 31. monet, codicem illum *Vatic.* ex quo comma hoc videatur desumptum, probe distinguendum esse ab altero itidem *Vaticano*, cujus mentio fiat in calce Bibliorum Sixti V. In hoc enim comma illud septimum frustra quæri, quod *Emlinus* & alii nonnulli præter rationem eo abripuerint, ut illud a Complutensibus in ullo codice *Vatic.* lectum esse negarent. Auctor itaque est, ut codex ille vel Romæ, vel in Hispania, quo missus olim sit, diligenter investigetur. Adferenda hæc putavi, cum nonnihil ad Complutensis editionis, ad quam in hac causâ inprimis provocatur, fidem confirmandam faciant. Hos excipiat *Georg. Bullus* in Operibus pag. 139. seqq. pro ἀνθεντίας loci pugnans, suppetias ibidem *Jo. Ern. Græbio* in notis ferente. Ab altera vero parte *Thomas Emlinus*, Unitarius, eam impugnare ausus est scripto Anglicano sub titulo: *a full Inquiry into the original authority of text 1 Joh. V. 7. ἀωνύμως* (ex quo factum est, ut quidam nostratum illud *Whiston* tribueret) Lond. 1715. & auctius ibid. 1717. 8. edito, in quo id inprimis agit, ut *Millii* argumenta inania esse evincat. Huic se postea opposuit *David Martinus* in dissertat. supra allegata, cui cum *Emlinus* Responsionem opponeret an. 1719. 8. variis scriptis ἀποβασίς nata est occasio. Eorum indicem habes in Collectione Nov-antiquorum Theologicorum vernaculâ an. 1721. pag. 976. seqq. & in Vener. *Pfaffi* Histor. Literar. Tom. I. pag. 295. cujus observatis hoc unum addi velim, quod *Martinus* denique *Emlino* opposuerit dissertationem gallicam de veritate hujus commatis argumentis omni exceptione majoribus demonstrata, Ultrajecti 1721. 8. Hic vero inprimis ad codicem MS. *Hibernicum* & Græcæ Latinæque Ecclesiæ testimonia provocat. Quo levius de *Millio* sensit *Emlinus*, hoc plus ejus & industriæ & candori alii tribuerunt. Vtriusque enim laudem me-

rito reportavit, ex collectaneis & observationibus in Novo suo Testamento ad h. l. ita suppeditatis, ut simul profiteretur, *sibi argumentis, ad auctoritatem huic versiculo conciliandam adductis, tantum roboris inesse videri, ut eum nullo modo de loco suo movendum esse censeat.* Neque dubito, falli *Jo. Clericum*, quando in epistola ad C. Junium Optimianum, quæ in limine editionis N. T. Milliani Amstelodamensis recusa est, hæc habet: *Nec tam ejus judicio adscripserim, quod rationum pondere se permoveri passus non sit;* (nempe ad *ἡμεῶν* loci agnoscendam) *quam iis, qui libere veritatem professos maligne infamare solent, quasi hæresibus, nescio quibus, faverent, quia nolunt eas depravatis locis oppugnari.* Causam *Millii* recte egit Scriptor anonymus *Animadversionum* in aliquot libros, quem paulo antelaudavi. Præter *Millium* dignus est, qui inspiciatur *Jo. Seldenus* de Synedriis Hebræorum lib. II. c. 4. & *Thom. Smithus* in *Miscellaneis* Londini 1690. 8. editis, quibus continetur dissertatio, qua integritas hujus loci a suppositionis nota vindicatur p. 13. seq. una cum ejusdem defensione contra exceptiones *Simonii*, in *Historia Critica* textus N. T. c. XVIII. propositas. Eam *B. Jo. Henr. Majus* in calce Examini sui *Historiæ Criticæ Simonianæ* recudi fecit. Porro *Eduard. Stillingfleetus* in *Vindiciis doctrinæ de SS. Trinit.* p. 164-168. *Abrah. Taylor* in *Vera Scripturæ doctrina pro Sacrosancta Trinitate* Anglice Lond. 1727. 8. edita, Vol. I. cap. 2. (conf. *Acta Erudit. Lipsienf.* an. 1728. p. 393.) & *Leonb. Twells* in *Examine Critico Novi Testam. Græco-Anglicani* Parte II. p. 123-154. contra editorem ejus anonymum, qui locum non tantum, quæ potuit, oppugnavit, sed & ex contextu Græco prorsus expunxit. Idem quoque *Gvil. Whistonus* in commentario suo super epistolas Joannis fecerat, qui & alibi, v. c. in *the Account of primitive Faith.* Tom. I. p. 379. seqq. impotenter in locum invehitur, suppositionem ejus inter clarissimas & perniciosissimas, quæ unquam exstiterint, corruptelas habendam esse p. 382. professus. Contra *Jo. Wallisus* pro hoc loco perorat Tom. IV. Opp. p. 312. seqq.

Ex *Arminianis* huc referas *Jo. Clericum*, qui in *Notis ad Hammondum*, in *Biblioth. Vniversali* Tom. XII. p. 450. & in *Bibliotheca selecta* passim, item in *Arte Critic.* Parte III. Sect. I. c. 15. 15, c. 17. 38. locum suspectum reddere magna animi fiducia conatus est.

Ex *Pontificiis* appello *Augustin. Calmetum*, cujus pro eo dissertatio exstat Tom. II. *Dissertationum ejus Biblicarum*, ex versione Latina, p. 296. sqq. & *Illustr. Scipionem Maffejum*. Hic enim primus *Cassiodorii* Complexiones in Epistolas, *Acta Apost.* & *Apocalypsin* ex tenebris in Lucem Florentiæ 1721. protraxit, eademque opera novum loco huic testimonium ex antiquitate *Ecclesiastica* attulit. In his enim diserte hæc verba p. 125. leguntur: *Testificentur in terra tria mysteria, aqua, sanguis & spiritus, quæ in passione Domini leguntur impleta: in calo autem Pater, & Filius, & Spiritus S. & hi tres unus est Deus.* Quantum huic testimonio tribuendum sit, idem in *Notis* ostendit p. 251. sqq. Eadem vero occasione Londini 1734. 4. Latine prodiit epi-

stola ad eundem *Massejum*, qua ostenditur, loci hujus ἀνδρωτίαν illi *Cassiodori* loco, ac præterea alii codici MS. ex ἀνδρότοις Historiæ Literariæ *Gvil. Cavei* ibidem exhibito, invicte superstrui. Conf. Nona Literaria Germanica Lipsiensia an. 1734. p. 340. Quæ *Jo. Morinus* in Exercitat. Biblicis lib. I. Exercit. II. p. 36. sq. attulit, ea locum suspectum magis quam certum reddunt. Idem vero majore contentione egit *Rich. Simon* in Histor. Critica N. T. tum *Textus* ejus cap. XVIII. tum *Versionum* c. IX. tum *Interpretum* p. 890. & ibidem in subjecta de Codd. MS. dissert. p. 13. & p. 80. seqq. imo & in animadversionibus Criticis ad Dupinii Bibliothecam Scriptorum Ecclesiast. Paris. nuper an. 1730. 8. editis, Tom. II. p. 420. seqq. cui tamen ibidem p. 575-628. se anonymus auctor ab altera parte opposuit. Idem fecit *Ludov. Rogerius* in dissertationibus duabus Critico-Theologicis, quarum prior Socinianis & novis Criticis pro vindicando loco est opposita Paris. 1713. 8. Vid. *Memoires de Trevoux* an. 1714. Parte I. p. 194. seqq.

De Socinianis & Arianis nihil est, quod admodum dicam. Inter eos *Christoph. Sandius* in Append. ad Interpretat. paradoxas IV. Evangeliorum p. 376. seqq. locum impugnavit. Ei vero *Sylvestrum Grabium* dissertat. singularem ἀνδρότοις opposuisse supra monui. Mireris fortasse, *Georg. Enjedinum* eum agnovisse. Id sane apparet ex ejus *Explicationibus locorum V. & N. T. ex quibus Trinitatis dogma stabiliri solet*. Postquam enim p. 119. adfirmaverat, tres testes confirmasse, Jesum verum Messiam & Filium Dei esse, nempe Patrem, Jesum ipsum & Spiritum S., subjicit: *Atque hi sunt tres illi, testes caelestes, de quibus Joannes 1. ep. 5. loquitur, quos in testificando, Jesum esse Christum, unum esse adfirmat*. Vides utique, *Enjedinum* hinc loci ὁμοιότητι in dubium non vocasse, hinc vero vim ejus & sensum ad placita sua accommodasse. Idem à *Serveto* quoque factum esse, alibi legere me memini.

Atque hæc de iis Scriptoribus sufficiant, qui in utramque partem de loci Joannei conditione disputarunt. Si quis ex me quærat, quid de illa habendum sit, respondero, eam non rectius aut distinctius cognosci posse, quam ex iis, quæ nuper admodum *Jo. Alb. Bengelius*, vir diligentissimus, in Apparatu Critico ad N. T. editionem attulit, p. 745. sqq. Operæ itaque prærium puto, summa capita dissertationis illius, suis præsidiiis & argumentis ibi munita, apponere. 1. Ipsa sectionis varietas hoc loco plane est singularis. 2. Crisis debet esse vera, rigida & a studio partium remota. 3. Hunc versum editio *Complutens.* non ex Græcis habet MSS. 4. Neque *Erasmus*. 5. Neque *Stephanus*, neque *Beza*. 6. Neque adhuc alii codd. Græc. MSS. idonei hunc versum exhibent. 7. Desideratur in versionibus antiquis tantum non omnibus. 8. Neque citatur, ubi vel maxime ad rem pertineret a Patribus Græcis plerisque & Latinis quibusdam. 9. Circumspecte ergo fecit Lutherus, qui in sua versione Dictum prætermiserit. 10. Tota horum verborum sententia ex aliis etiam locis minime controversis disci & deduci potest v. c. Joh. X. 30. Joh. III. 8. 11. XIV. 6. XV. 26. *Matth.* XXVIII. 9.

11. Habuit vero in suis codic. hanc periocham *Terrullianus*. 12. Habuit *Cyprianus*. 13. Nec non *Phœbadius*. 14. Et *Marcus* Celedensis, & *Marius Victorinus Afer*. 15. Et apertissime *Eucherius* Lugdunensis. 16. Habuit plane *Vigilius* Tapsensis cum Episcopis illius ætatis in Africa, non solum Catholicis, sed etiam *Arianis*. 17. Legit hunc versum *Fulgentius*. 18. Legit *Cassiodorus*, *Ambrosius Ansbertus*, & alii. 19. Habet Latina versio antiquissima. 20. *Augustinus*, vel etiam *Hieronymus*, potius dissimulanter tractaverunt hoc dictum, quam ignoraverunt. 21. Versus 7. post v. 8. legendus est. 22. Citerioribus demum seculis *Armeni*, atque ipsi *Græci*, hunc versum postliminio receperunt. 23. Remanent tamen vestigia periochæ apud Græcos initio lectæ non contemnenda. 24. Periocha hæc non est glossa ex allegorico Spiritus & aquæ & sanguinis interpretamento conficta. 25. Non tam incuria librariorum factum est, ut in monumentis plerisque prætermitteretur hæc periocha, aut dolo Arianorum, quam consilio virorum Ecclesiasticorum quorundam. 26. Testimonia, dictum comprobantia, se invicem valde confirmant. 27. Nemo tamen, ut nunc est, aut obtrudere alteri dictum potest, aut eripere. 28. Ex historia dicti hujus elucet ὅτι quoddam, apud eos saltem, qui dictum accipiunt: argumentum vero irrefragabile pro dicto ipse contextus præbet Apostolicus. Horum assertorum pleraque ab Auctore penitus ad liquidum perducta esse, unum tamen itemque alterum exceptionibus patere, existimo.

Nonnulli in hac causa omni nihil definendum, sed amplius cogitandum censuerunt. Inter hos video esse *Anton. Coulanum* in *Examine Histor. Criticæ N. T. Simonianæ* p. 370. sqq. quamvis ad amplectendum locum proclivorem se profiteatur pag. 377. ideo, quod filum orationis egregie cohæreat, &c. Num dictum hoc in Novo suo Testamento, quod *Richardus Bentleius*, Vir eruditissimus, olim paravit, locum aliquando sit habiturum, nondum exploratum se habere, ipse in epistola quadam, quæ gallice in *Biblioth. Anglicana* Tom. II. p. 27. exstat, profitetur.

Fuerunt, qui illius auctoritatem ex Judaicis antiquitatibus, seu ex more, Judæis in adferendis testibus recepto confirmare instituerunt. Ita *Cl. Schætzgenius* pag. 1063. Horarum Hebr. observat primo, apud Judæos testem unum nihil valuisse *Deuter. XIX. 15.* sed duos vel tres fuisse requisitos *XVII. 5.* deinde eum, qui uno tantum teste esset instructus, testem quoque cœlestem, nempe Deum, vel per juramentum, vel per postulationem auxilli cujusdam & testimonii extraordinarii, advocare potuisse. His positis conficit, Apostolum h. l. demonstratione validissima, nec Judæorum ulli unquam recepta, usum esse, tres testes non terrenos tantum, sed & cœlestes, appellando. Addit post *Grotium*, Dominum nostrum transfigurationis suæ veritatem similiter trium in terra, nempe Petri, Jacobi & Joannis; trium vero de cœlo, nempe Patris, Moïsis & Eliæ testimoniis superstruxisse. Novum denique hoc ait esse argumentum pag. 1066. quo dictum

hoc classicum stabiliri possit. Memini quoque, *Joannem Meyerum* in *Dissert. Theologica de mysterio SS. Trinitatis*, *Harderovici* 1712. edita pag. 79. locum afferre ex libro *Fezira* cap. VI. Sect. 1. f. 88. 2. ubi dicitur נאמנים ערים עולם שנה נפש *testes sunt fideles, mundus, annus & anima*; & מוֹחַ: שלשה *tres, ignis, aqua & Spiritus*. Per mundum designatur *corona*, per annum *sapientia*, per animam vel hominem *intelligentia*, sicut rursus per ignem *intelligentia*, per aquam *corona*, & per Spiritum *Sapientia*. Hæc deinde idem cum loco hoc Joanneo comparat, quo non minus pars testimonii triplicis repræsentatur; ac præterea monet, in libro *Fezira* aliquoties legi, quod tres primæ *Sephiroth, corona, sapientia & intelligentia unum sint*.

In *Syriaca* versione locum non esse expressum constat. Illum vero *Tremellius*, a se conversum, notis suis, *Gutbirius* autem & *Carolus Schaafius* contextui ipsi intulerunt.

In superioribus monui, *Rev. Leonardum Twels*, in *Examine Critico Novi Testamenti Græco-Anglicani Parte II.* pag. 123. seqq. occurrissæ exceptionibus, quas editor ejus anonymus in *Actis* pag. 921-935. magno conatu contra loci hujus γνησιότητα attulit. *Vindicias Twelfii* dignas puto, quas ex Anglico Latine factas adponam. Præmissis itaque generalibus quibusdam observationibus, fidem Annotatoris candorem & æquitatem suspectam reddentibus, primo loco ostendit, testimonia illa veterum, quæ is loco opponit, non omnia huc pertinere. Indicem, inquit, Græcorum codicum, in quibus locus hic frustra quæritur, obsignat eo, quod *Antiquum Bibliorum Correctorium* testetur, eum in nullo codice Græco vetere exstare. Interim verba *Correctorii* hæc sunt: *Hic corrupti sunt quidam libri Græcorum, ut ait B. Hieronymus, qui hoc capitulum non habent, &c.* *Hieronymus* itaque non omnes, sed quosdam libros eo ait destitui. Præterea auctor *Correctorii* non de suo id tradit, sed præeunte *Hieronymi* Prologo, cujus tamen sententiam non est adsecutus. In eo enim omissionis culpa non in Græcos codic. sed in Latinos Interpretes transfertur, qui nempe in versionibus suis non exprefferint, quæ in exemplaribus Græcis invenerant. Vide *Rich. Simonis* *Hist. Critic. Versionum N. T.* p. 111.

2. Ad Latinos codices, dicto hoc destitutos, non referendus est ille, quem primo loco appellat, *Lecttionarium* scilicet MS. a *Mabillionio* editum. Neque enim *Latinum* hoc erat, sed *Gallo Teutonicum*, quo nomine ipse Editor p. 930. notarum appellavit.

3. Velim, ostendat, quo loco *Antiquum Bibliorum Correctorium* docuerit, dictum hoc in codic. *Latinis* antiquis, tum exstantibus, non inveniri. *Rich. Simoni* id omne debere mihi videtur, qui emendat errorem *Correctorii, Græcorum* pro *Latinorum* habentis. Error itaque hic novum contra hunc locum testimonium, emenda io vero ejus iterum aliud suggerit. Taceo *Simonem* p. 111. 112. *Historiæ Versionum, de Seculo X.* quo *Correctorium* hoc confectum

fectum est, loquentem, pauca *Latina* exemplaria MSS. loco hoc ea aetate caruisse profiteri.

4. Auctor *Synopses S. Scripturæ* male refertur inter Patres, quorum silentium loco illi fraudi sit. Unius enim tantum loci meminit, qui in capite V. diserte legitur, alludit vero ad locum aliquem, qui nulli totius epistolæ commati similior est, quam commati huic septimo. Verba hæc sunt: καὶ τὴν ἐνότητ᾽ αὐτῆς διὰ τὴν οὐκ ἐκ τῶν πατέρων δείκνυσιν.

5. *Didymus* non iusto commentario epistolam Joannis primam, sed brevibus potius *stricturis*, quas *Enarrationes* appellat, illustravit. In his vero non magis sextum aut octavum hujus capituli comma, quam septimum, aut ullum ex sequentibus usque ad 14. commemorat. Itaque hoc ejus silentium nihil probat.

6. Ex indice *Scriptorum Latinorum* per quinque priora Secula, qui non meminerunt hujus loci, expungi debet *Eucherius*, qui, quamvis comma octavum, non autem septimum, in libro *Responsionem ad Quæstiones* super loca difficilia, (ideo nempe, quod septimum nulla difficultate premeretur,) adferat, in illo tamen opere suo utrumque attulisse intelligitur.

7. Ex eodem indice expungendus quoque est *Cerealis*. Quamvis enim dictum hoc, adversus *Maximianum* disputans, non citet, pro genuino tamen habuit, quando subscripsit Confessione fidei Africanæ, *Hummerico*, Vandalorum Regi, per *Eugenium*, Episcopum Carthaginensem, oblata, quippe in qua idem dictum allegatur. Sed de hoc plura in sequentibus. Hoc *Eucherii* exemplum commonstrat, parum roboris argumento *negativo* adversus locum nostrum inesse. Videmus enim, scriptores quosdam veteres, qui illum agnoscebant, & tanquam γνήσιον *Arianis* opponebant, alia tamen occasione iisdem adversariis se opposcentes, ejus non meminisse. Plura hujusmodi exempla in *Martinii* super h. l. dissertat. Part. II. cap. 3. pag. 179. 180. leguntur.

Denique 8. inter editiones, quæ comma hoc omittunt, nihil tribuimus *Hagenoensi* 1521. & *Argentorat.* 1524. tanquam non authenticis, & ope novorum quorundam codicum adornatis, sed prorsus ad exemplum editionum superiorum conformatis.

Testimoniis, quæ loco huic opponuntur, ad pauciora sic redactis, videbimus nunc, quam liberalem se præstet Annotator in admittendis iis, quæ pro illo faciunt. Quod ad *Græca* attinet, tria tantum largitur. 1) MS. *Dublinense*, quod a *Britannico* non putat esse diversum, ab *Erasmo* allatum. 2) Fragmentum *Græcum*, ad Concilii *Lateranensis*, an. 1214. habiti, Acta spectans. 3) Editionem N. T. *Græci Complutensem*. Paucissima hæc sunt, si cum iis comparentur, quæ ipse non potest ignorare a loci hujus patronis allata esse. Sunt autem ista:

1) Codices MSS. cum quibus *Laur. Valla* Sec. XV. *Latinum Vulg.* contendit. In notis enim suis super Testam. *Græcum* diligentissime omnia, Pp 3 quæ

quæ in illa versione vel deficiunt, vel redundant, perçenset, cui ipsi non admodum fuisse videtur. Ita 1 Joh. V. 8. ubi Latinus habet; *bi tres unum sunt*, Valla monet: *Græce est: bi tres sunt in unum*. Ad v. 7. nullam observat varietatem, quod insigni argumento est, codices ejus Græcos comma hoc habuisse. Argumentum hoc negativum quidem tantum est, sed contra illud nihil excipere potest adversarius, qui eodem frequenter utatur.

2) MS. vel MSS. illa quorum fide comma heic in edit. *Complutensem* illatum est. *Erasmus* in notis ad loc. agnoscit, editionem illam Hispanicam locum debere codici *Vaticano*, & *Amelotus* in notis ad versionem suam Testam. *Græci* testatur, eum sibi in antiquissimo Biblioth. *Vaticanae* exemplo lectum esse. Confer epistolam Anonymi Angli, qua in auctoritatem editionis *Complutensis* inquiritur. (a)

3) MS. *Britannicum*, cujus auctoritate adductus *Erasmus* comma hoc editioni suæ tertriæ an. 1522. inseruit.

4) Exstabat etiam in aliquot *Stephani* codicibus, teste ad loc. *Beza*, qui ibidem varietates lectionum ad v. 7. adfert.

5) MS. *Dublinense*, antea *Montfortense* dictum, diversum ab *Erasmii* Britannico, secus quam Noster opinatur. Sed de illo mox plura.

6) MS. Biblioth. Reg. *Berolinensis*, cujus contextum locus hic occupat. Vide *Martini* Examen c. 14. pag. 165. Fallit itaque Annotator insigniter, quando pag. 927. affirmat, in uno MS. *Hibernico* illum exstare. (b)

7) *Maximus*, Scriptor Græcus, an. 645. auctorque disputationum in Concil. Niceno (inter opera *Athanasii*) oraculum hoc allegat.

8) Idem legitur in *Lectionario* Ecclesiæ Græcæ, quod *Απόσόλος* vocatur, Venet. 1602. ed. *Velut ab antiquis seculis recepta lectio*, ut ait *Seldenus* de Synedriis lib. II. c. 4. art. 4. *Lectionarium* hoc cadit in Sec. V. Vide *Millii* Prolegom. §. 1054. & *Martini* Dissertat. Part. I. c. 13.

9) Fragmentum *Græcum*, spectans ad Concilium Lateranense, sub Innoc. III. an. 1215. per Episcopos *Græcos* & *Lat.* habitum, eundem agnoscit.

10) Habet eundem *Emanuel Calecas*, Scriptor Græcus, an. 1360.

11) Editio *Complutensis* N. T. Græci 1525.

12) Edit. III. ab *Erasmio* 1522. adornata.

13) Editio *Rob. Stephani* prima an. 1546.

14) Editio ejusdem *tertia* an. 1550. Habet quoque ejusdem *secunda*, quam ideo non affero, quia tota ad fidem primæ recusa est, sine collatis novis quibusdam exemplis.

(a) Vide quæ nos paulo ante de ea pluribus diximus p. 297.

(b) De utroque codice, *Berolinensi* & *Dublinensi*, lege epistolam V. C. *Maturini Veyssiere la Croze*, quæ exstat in C. S. *Jordani* Voyage Littéraire p. 153. Is vero in *Berolinensi* locum illum manu recenti ex Bibliis *Complutens.* descriptum esse, tum ex vitiis typographorum *Complutensium* penitus retentis, tum ex novitate membranae conjicit; in *Dublinensem* vero ex Concilii *Lateranensis* versione Græca translatum suspicatur.

De antiquis versionibus, quæ oraculum hoc agnoscunt, Annotator prorsus tacet. Lacunam itaque hanc, studio relictam, supplebo.

Primo itaque observari velim, nos, si affirmemus, dictum hoc de tribus in cælo testibus in versione *Italica* vetere, quæ ante *Hieronymum* universæ, post illum vero per aliquot secula communiter recepta erat, existisse, majore veri specie nostram, quam adversarii, rem audacter negantis, sententiam ornare posse. Neque enim superest nunc codex illius versionis manu exaratus, qui epistolas *Catholicas* complectatur. Quod vero ad Patres *Latinos* attinet, qui locum ex hac versione adferunt, luculentis eorum testimoniis constat, eos illum in exemplaribus suis invenisse, quando adversarius pro sua sententia tantum ad silentium aliorum Patrum provocat.

Deinde versio *Hieronymi Vulgata*, sive verus *Italica*, ad optimos quosque codices recognita, habet hunc locum.

Tertio versio *Armenica*, *Amstelodami* ab Episcopo Armeno edita, eundem exhibet, de cuius fide præclare judicat *Rich. Simon*. in *Histor. Critica versionum* c. XVII. (c)

Hactenus vidimus, quam mala fide usus sit Noster in adferendis testimoniis *Græcorum* librorum, editionum item & versionum veterum, quæ commati huic patrocinantur. Dispiciendum porro est, num majore utatur in excitandis testimoniis *Latinorum*. Inter hæc affert

1. Prologum ad epistolas Canonicas, qui *Hieronymo* tribuitur.
2. Exemplum Latinum *Lotharii* II. ætate inter an. 1125. & 1139. scriptum, & una cum plerisque Latinis *codic.* intra VI. secula postrema exaratis.
3. Epistolas Decretales Pontificis *Joannis* II. & *Hygini*, à Pseudo-*Isidoro*, alias *Riculpho*, Episcopo *Moguntino*, fabricatas. His jungit denique Scriptores quosdam spurios, *Idatium Clarum*, alias *Vigilium Tapsensem*, & *Victorem Vricensem*, alias *Vicensensem*. Eos quidem non diserte inter loci hujus patronos numerat, sed subinnuit, lectores cavere sibi jubens, ne in societatem pravorum ejusmodi hominum abripi se patiantur, h. e. ne auctoritati eorum in hac causa quicquam tribuant. Atque hæc sunt *Latinorum* testimonia, ab Annotatore pro singulari fide sua tantum admissa. His oppono indicem sequentem pleniorum. Pertinent huc.

1. *Vulg. vers.* codex *Lat.* ante 800. annos, *Lotharii* II. tempore, indice *Rich. Simone*, exaratus. Hic non est diversus ab eo, quem Noster supra intra an. 1125. & 1139. scriptum fuisse tradit. Ita vero codex ille 600. annorum ætatem non superaret. Causa dissensionis inter *Simonem* & Annotatorem nostrum in eo est posita. *Simon* dixerat, codicem hunc tempore *Lotharii* II. scriptum esse. Cumque *Lotharius Saxo*, Sec. XII. a *Chronographis* nonnullis

(c) At in hanc versionem oraculum hoc ex Cornelio Sifensi A. C. 1307. translatum esse existimat V. C. *Maturinus Veyssiere le Croze* in epistola, quæ existat in *C. S. Jor- dani Voyage Littéraire* p. 156.

lis *Lotharius II.* appelleretur, Annotator ætatem ejus pro ætate codicis hujus habet, atque hac ratione antiquitatem testimonii hujus ducentis saltem annis facit inferiorem. Heic vero data opera peccavit. *Simonius* enim codicem hunc eo, quo *Historiam* suam *Criticam* scribebat, tempore 800. annorum ætatem habuisse clare satis testatur. Itaque necesse est, *Lotharius* ille II. sub quo codex scriptus erat, in seculo IX. quæratur. Eo enim invenimus *Lotharium*, Patri suo ex parte succedentem an. 855. Vide *Petavii* Rationarium Temporum p. 526. Propterea codex ille, quem adversarius ad Sec. XII. retulit, nunc quidem 900. fere annorum ætatem habere recte existimabitur.

2. MS. *Vulg.* a *Burneto*, Episcopo, *Argentorati* conspectum, quod ætatem *Caroli M.* atque adeo 900. annorum refert.

3. Aliud *Genevense*, cui idem Episcopus 700. annos tribuit.

4. Biblia *Caroli M.* ab *Alcuino* & aliis, jussu Imperatoris, ad fidem MSS. ante 900. & amplius annos, correctæ.

5. Codd. *Latini*, ad sex Secula postrema pertinentes, comma hoc communiter habent, quod *Simonius* cum assieclis suis, aperte profitetur.

6. *Antiquum Correctorium Bibliæ*, a Doctoribus *Sorbonicis* ante septem Secula & amplius factum.

7. *Ordo Romanus*, secundum *Cavium* & *Vsserium* an. 730. confectus, lectionem verborum 1. *Job. V. 7.* inter *Octavam* Paschatos & Dominicam in Albis fieri jubet, quod ex *Durando*, Scriptore Seculi XIV. in Rationali divinorum Officiorum discimus, testante, locum hunc *Ordini Romano* convenienter lectum fuisse. Similiter *S. Bernardus* locum habet in Sermone super *Octavam* Paschat. & Sermonibus aliis pluribus. Hæc de *Latinis codd.* & *Ritualibus*, pro commate hoc facientibus, sufficiant. Sequantur jam scriptores *Latini* idem firmantes.

1. *Tertulian.* an. 200. diserte alludit ad h. l. *contr. Prax. c. 25.*

2. *S. Cyprianus*, qui floruit an. 248. clare ut Scripturæ particulam id laudat, quod non nisi h. l. invenimus. In libro enim *de unitate Ecclesiæ* ita: *Dixit Dominus: Ego & Pater unum sumus. Et iterum de Patre Filio & Spiritu S. scriptum est: & hi tres unum sunt.* Illustre hoc testimonium invictè probat, locum hunc Sec. III. in probatis codicibus lectum fuisse. Testimonium vero hoc *affirmans* *ὑποστήντα* ejus magis adstruit, quam argumenta *negantia* omnia, quæ illi opponuntur, eandem infringunt. Propterea inimici eius nulli operæ pepercerunt, ut illud nobis extorquerent. Sed frustra. Si enim, quod a nonnullis fit, dicatur, sanctissimum *Martyrem* his verbis sensum tantum *mysticum* commatis octavi tradere, quo *Spiritus*, *aqua* & *sanguis* ad tres personas Trinitatis referantur, ea certe interpretatio ætati *Cypriani* adscriberetur, quæ ab *Augustino* demum, atque adeo 150. annis post, inventa videtur. Si porro largiamur, expositionem hanc *Cypriani* ætate jam fuisse receptam, vel sic tamen illa a *Cypriano* in medium allata fuisse non credetur, nisi aliis exemplis constiterit, illum expositiones ejusmodi Scripturæ locorum, qui in

suæ ætatis exemplaribus non exstiterint, proferre consuevisse. Jam vero nemo ex Patribus *Græcis* aut *Latinis*, ipsa Scripturæ *verba* diligentius affert, quam *Cyprianus*. Nihil igitur agit *Clericus*, quando ex laxioribus *Tertulliani* & *Optati* allegationibus conficit, nulli Scriptori *Africano* in hoc momento aliquid esse tribuendum. Neque enim in ejusmodi causis ad *indolem* vel *ætatis*, vel *regionis*, sed ad consuetudinem *Scriptoris* cujusque, de quo quæritur, respici debet. Quoniam porro in momento adeo gravi adversarii nostri nec unum exemplum adferre potuerunt, quo *S. Cyprianus* a litera codicis sui in alleganda Scriptura abierit, recte adseveramus, locum hunc in exemplaribus aliquot *Africanis* ante Sec. III. medium exstitisse. Addo denique, ipsam rationem, qua *Cyprianus* in locis *Job. X. 30.* & *Job. V. 7.* tanquam uno *balitu* citatis, usus est, certiores nos facere, quod, quando *Tertullianus* iisdem phrasibus, altera post alteram, utitur, Scripturæ verbis utrinque sit usus.

3. *Eucherius* Lugdunensis, an. 434. in tractatu, quem inscripsit *Formula spiritualis intelligentiæ* c. II. 3. 4. septimum æque ac octavum comma eodem, quo in editis nostris exstant, ordine exhibet, atque adeo calumniam evertit, qua comma 7. mysticam tantum octavi interpretationem continere dicitur.

4. *Vigilius Tapsensis* an. 484. in libris suis *de Trinitate* inter *Athanasii* opera (lib. 1. & 7.) editis, item in Tract. contra *Varimadum* Arianum, sub nomine *Idacii Clavi*, locum hunc bis allegat.

5. *Victor Vitenfis*, *Vigilii* æqualis, in Historia Persecutionis Vandalicæ, Confessionem fidei exhibet, quam *Eugenius*, Episcopus Carthagin. & Orthodoxi in Africa Episcopi, *Hunnerico* Regi, Arianis faventi, qui Episcopos illos ad vindicandam Catholicam de Trinitate doctrinam convocaverat, obtulerant. In hac Confessione, an. 484. exhibita; inter alia Scripturæ loca etiam ad hunc Joannis provocabant, hoc ipso clarissime testati, sibi illum genuinum videri. Neque Ariani, quoad nobis constat, contra illum excipiebant. Patres itaque, illa ætate dissentientes, in admittenda loci *authenticitate* consensisse videntur.

6. Annis 23. post, Scriptor quidam ejusdem regionis orthodoxus, nempe *Fulgentius Ruspenfis*, an. 507. oraculum hoc in Operibus suis ter ad partes vocat: id quod evincit, *Arianos* Hunnerici tempore textum hunc suspectum reddere non potuisse. Quod si enim id fecissent, nullus Scriptor Catholicus, testimonio jam expulso, cujus memoria recens utique fuisset, uti sustinuisset.

7. Seculo eodem medio *Cassiodorus*, vel *Cassiodorius* potius, Patricius Romanus, vixit, Monachisque, sibi subiectis, delectum antiquissimorum & correctissimorum Scripturæ S. codicum commendavit, & in eorum usum exemplaria, ope contextus Græci, emendavit, auctorque exstitit, ut in locis dubiis duos tresve antiquos & emendatos codices consulerent. Tanto studio is ferebatur in recognoscendum sacrum contextum, ut opera reliquos libros emendandi *Notariis* suis relicta, ipse sacrorum librorum curam in se reciperet. Testatur porro, se de *Orthographia* ideo commentatum esse, ut accuratam

facrōrum librorum descriptionem proveheret. In hac igitur causā definienda magni momenti esse oportet, si cognitā habeamus lectionem codicis ejus h. l. Ex omnibus vero ejus tractatibus nullus desiderio nostro satisfacere rectius poterat, quam *Complexiones* ejus, h. e. breves & succinctæ in *epistolas Apostolicas*, *Acta* & *Apocal.* annotationes. Recte enim statues, illum, qui emendata exemplaria, cum *Græco* collata, & ex antiquis emendatisque libris descripta, ad communem etiam usum necessaria esse judicabat, non minus accurate versatum fuisse in contextu recognoscendo, quem commentario illustrare instituerat. At hæ ipsæ *Complexiones Cassiodorii* inter deperditas ad exemplum similium monumentorum veterum reputabantur, donec paulo post operam, a *Martino* erudite & sapienter in hoc oraculo collocatam, præter expectationem, a *Scipione Maffeo* in Bibliotheca *Veronensi* inventæ, *Florentiæ* an. 1721. in lucem proferrentur. Ex his vero constat, oraculum hoc in *Cassiodorii* codice lectum fuisse. In Commentario enim suo in 1. Joh. V. i. seqq. hæc denique verba legis: *Testificantur in terra tria mysteria, Aqua, Sanguis & Spiritus; quæ in passione Domini leguntur completa: in Cælo autem Pater, & Filius, & Spiritus S. & hi tres unus est Deus.* Postea ad citandum & explicandum comma 9. progreditur.

8. Seculo VIII. an. 705. *Isidorus Mercator* creditur fabricasse *Epistolas decretales* ab ipso editas. In harum prima, quæ est *Hygini* Papæ, locus hic adfertur, quamvis ordine inverso, qualis & in *Cassiodorii* exemplari fuisse videtur. Sint autem spurix hæ epistolæ, id tamen non oberit, quo minus credamus, locum hunc in codicibus illius ætatis lectum fuisse.

9. Eodem tempore *Ambrosius Autpertus* floruit, in cujus super *Apocalypsin* commentario verba hæc adferuntur in expositionem *Apocal.* I. 5.

10. Præfatio ad epistolas Canonicas, *S. Hieronymo* adscriptas, non potest esse inferior Seculo VIII. imo eo antiquior videtur. Quicquid hujus erit, certo ea testatur, locum ea ætate non solum in *Vulg.* Hieronymi, sed & in aliquot *Græcis* codd. exstitisse.

11. In *Glossa Ordinaria* *Walafridi Strabonis*, quæ Sec. IX. universim recepta erat, verba hæc & in *textu* & in *commentario* leguntur.

12. Nullus Scriptor *Latinus* de loco hoc (qui inde a Sec. V. in variis codd. exstitit) tanquam supposito questus est, ex quo recte collegeris, nihil alicujus momenti contra ejus γνησιότητα adferri potuisse. Præfatio *Hieronymi* Interpretes quosdam ob *omissionem* ejus culpat, *inserio* vero ejus non ante *Erasmi* ætatem, ut fraudis plena, damnata est.

Qui jam indicem testimoniorum, ab Annotatore pro loco hoc allatum, cum meo comparaverit, is quidem eum partium studium insigniter prodidisse agnosceret. Neque omissionem tot testimoniorum tum *Græcorum*, tum *Latinorum*, eo excusare poterit, ut dicat, sibi illa vel in se *falsa*, vel in adplicatione minus idonea esse visâ. Nam & de illis, quæ attulit, idem judicat. Itaque præstantiora ideo tantum silentio præterisse merito existimabitur, quod persuasum sibi

sibi haberet, nihil contra ea excipi posse. Interim & illæ exceptiones, quas reliquis testimoniis, pro loco hoc facientibus, opposuit, imbecilles admodum, vel parum ingenuæ sunt, atque ita comparatæ, ut nemo illis, nisi *Anonymus* aliquis, cui pudor nullus extorqueri possit, uti potuisse videatur. Ita v. c.

1. falso *Erasmii* codicem *Britannicum* Græcum, & *Montfortensem*, seu *Dublinensem*, unum eundemque esse censet, quem tamen oraculi hujus patroni recte distinguunt. Codices enim illi comma 7. diversimode legunt, atque adeo iidem esse non possunt. Vox ἁγίων voci πνεύμα in MS. *Dublinensi* additur, quæ tamen deest in illo *Erasmii*: similiter in illo οἱ antecedit vocem μαρτυροῦντες, in hoc vero desideratur. *Britannicum* porro illum, quem ab *Hibernico* non distinguit, inter *Græcos* numerari vix posse existimat, quem *Erasmus* ipse ad *Vulg.* correctum esse fateatur. Hac vero ratione & alii codd. eximie notæ, quibus Annotator ad suam de h. l. sententiam tuendam usus est, deferendi fuerint, nominatim *Beza* ille, vel *Cantabrig.* item *Rob. Stephani* β. Præterea manifestum est, *Erasmum* conjectura sua heic falsum fuisse, quoniam comma hoc ex *Vulg.* mutuum sumi non potuit. *Britann.* enim ante πνεύμα omittit ἁγίων, quando vox *Sanctus* in *Vulg.* codd. & scriptis & editis exstat. Denique Annotator monet, teste *Millio* in cod. *Hibernico* varia loca esse *erasa*, alia vero varietatibus *interlinearibus* distincta. Sed quid hoc facit ad locum Joannis, qui nec *erassus* erat, nec varietatibus *inter lineas* distinctus? Neque hoc momentum fidem codicis illius elevat, quandoquidem meo judicio pauca exemplaria ab ejusmodi defectibus immunia sunt; quemadmodum nec *Millius* hoc omne in præjudicium codicis hujus adfert. Credit enim, utrumque illud a manu *recente* & idonea *Wilhelmi Chark*, cujus codex quondam fuit, viri & docti & judicio valentis, profectum esse. Hujus igitur circumstantiæ commemoratio, tanquam quæ a *Millio* ad codicis auctoritatem deprimendam facta sit, fraudem facit lectoribus.

2. *Græco* contextui Concilii *Lateranensis*, qui locum hunc agnoscit, eumque ἐν τισὶ κώδικεσιν, in codicibus nonnullis, exstitisse ait, Annotator objicit post *Simonium*, *Latinum* contextum esse originale, eademque opera inuit, testimonium hoc iater *Græca* proprie numerari non posse. Cum vero Concilium hoc ex *Græcis* æque ac *Latinis* Patribus constiterit, quorum utrique ad *Acta* ejus consignanda socias operas contulisse creduntur, exceptio hæc nihil valet. Præterea vero phrasis illa, ἐν τισὶ κώδικεσιν, melius quadrat ad codices illius ætatis Græcos, quos propterea indicari maxime veri fit simile. Concilium enim hoc habitum est an. 1215. quo tempore locus hic in nonnullis tantum *Græcis* codd. exitit: quando ab altera parte in *Latinis* codd. tantum non omnibus, legebatur. Id *Rich. Simonius* ipse fatetur, idem affirmans de illis quoque *Latinis codd.* qui duobus tribusve Seculis ante Concilium *Lateranense*, quando Sorbonistæ *Correctorium Bibliæ* concinnabant, h. e. Sec. X. exstiterunt. Eo ipso, teste *Simonio*

p. 111. & 112. *Hist. Crit. Vers.* pauci Latini *codd.* locum hunc desiderarunt. Quod si itaque Patres *Lateranenses* de *codd.* Latinis loqui voluissent, scripturi potius erant, ἐν πλείοις, quam ἐν τισὶ κώδῃ. *Græcum* itaque hoc *fragmentum* satis idoneus testis est, locum hunc in aliquot *Græcis codd.* Sec. XIII. ineunte lectum fuisse. Quod *Annotator* noster porro observat, *Simonii* iudicio locum hunc, in *Erasmii* Cod. *Britannico* obvium, ex his *Actis* desumptum esse, id quidem *Martinius* pag. 138. *Dissertat.* luculenter confutavit, ostendens, *Græcum* illum Concilii textum & *Erasmii* codicem in quatuor momentis a se invicem differre, ut alter ex altero describi non potuerit. Quomodo *Annotator* orbi erudito rationem *levium* ejusmodi & *inanium* prætextuum rationem reddere possit, ipse viderit.

3. Quod ad *Vatic.* Codicem antiquissimum, a Leone X. in fundamentum edit. *Complutensis*, in quam etiam locus hic ex eodem translatus esse creditur, commendatum attinet, negat *Annotator*, illum vel in hoc vel in ullo alio codice, *Roma* misso, lectum fuisse. Erasmus enim, inquit, postulaverat a *Stunica*, qui *codices* Hispanicos & Romanos comparaverat; ut vel unum nominaret, qui comma illud haberet, *Stunica* vero eum non nisi ad Prologum ablegabat. Ad hæc respondeo. *Millius* observat, *Stunica* non exiguas in conferendis MSS. quos *Ximenes* ad curandam editionem suam comparaverat, partes fuisse; quod ipsum subinnuit, pluribus hanc provinciam fuisse impositam. Fortasse itaque collatio epistolarum Apostolicarum alii cuidam credita fuit; neque proinde mirum, quod *Stunica* Erasmo postulanti non nominare potuerit codicem, oraculo illo instructum. Hinc etiam videtur factum, ut *Erasmus* ipse ex responsione *Stunica* non idem, quod noster, colligeret. Postquam enim hæc ita gesta erant, *Erasmm* in notis suis ad loc. videmus clare profiteri, Editores Hispanicos codicem *Vatic.* h. l. esse secutos. Neque denique similitudo, quæ inter codicem illum *Vatic.* vere antiquum, & *Laudanum* n. 2 notatum, intercedit, evincit, quod comma hoc in priori non legatur; quam conjecturam Noster facit. Editio enim *Complutensis* centum habet lectiones sibi proprias, quæ omnes, *Millio* iudice, *Vaticano* illi debentur. Gemini itaque sint illi *codic.* & similes sibi invicem; vel sic tamen varietatibus quibusdam a se invicem distinguuntur, ad quas & locus, de quo disputatur, merito referetur.

Inter testimonia ex Scriptoribus Latinis nullum nisi *Hieronymi* Prologum affert, quem tamen *Millius*, & alii loci hujus patroni, tanquam nullius momenti dimittunt. Huic itaque *Millii*, *Simonii* & *Martianæi* argumenta opponit, nihil de suo addens, nec eadem a responsionibus *Martinii*, pro Prologo illo militantis, vindicans, quamvis illum in hac causa sibi potissimum adversantem habeat. Turpiter vero se etiam dedit, quando alia illustria in hac causa testimonia silentio præteriiit. *Tertullianum* enim & *Cyprianum* ne nominavit quidem. *Eucherium*, antiquum in Occidente Sec. V. Scriptorem, a *Millio*, imprimis vero a *Martinio*, tum in *Dissertatione*, tum in *Examine*,

ne, huc allatum, cujusque testimonio nihil potest opponi, vix obiter appellavit. *Fulgentium Ruspensem*, ex initio Sec. VI. qui alias inter testes pro loco Joanneo appellari solet, non minus tacuit. Fortasse novum illud *Cassiodorii* eodem Seculo testimonium, nuper detectum, magnumque illius pondus, Nostrium laruit; vereor tamen, ne & illud volens sciensque omiserit. Incredulis enim adversariis nostris hæc laus relinqui debet, quod *libros* quod ad *titulos* cognitos habeant. Jam vero in ipso *Complexionum Cassiodorii* titulo locus ille Joanneus, tanquam commentationis, nuper ex tenebris eruat, ornamentum singulare, comparet. *Victorem* quidem *Vitensem* & *Vigilium Tapsensem* appellavit, vel potius male appellavit, non vero instar testium (quales tamen inprimis sunt,) ad hanc causam pertinentium. Propterea etiam priorem illorum infamia quadam notavit, inter *spurii* generis Scriptores numerans, & ejusmodi titulo designans, quo Criticorum nemo huc tum usus est. Operæ vero pretium est, observare, quam diversa sit *scribendi judicandique* ratio, quæ apud Annotatorem nostrum hinc contra *Prologum*, qui *Hieronymo* adscribitur, hinc contra Scriptores, modo appellatos, disputantem invenitur. In priore illa disputatione nihil de suo habet, sed omnia debet viris in hoc scribendi genere exercitatis, ac proinde *sobrie, prudenter*, argumentoque *convenienter* disputat. Posterior vero illa tota Nostri est, ubi *rationi, argumentis & eruditioni* per integram & dimidiam paginas, diſtertiis malignis & ignorantie plenis refertas, valedicitur. Primo scilicet *Victorem Uticensem*, vel *Vitensem*, scriptorem esse ait ejusdem *notæ, genii*, & fortasse quoque *ætatis*, cujus fuerit *Prologi, Hieronymo* suppositi, artifex. Eum vero pagina proxime sequente ad *Caroli M. ætatem*, h. e. Sec. VIII. refert, nec dubitat, eum hoc tempore in scenam prodiiſſe. Contra hæc eruditi existimant, *Victorem* Seculis tribus ante, i. e. an. 484. floruisse. Et quid tandem aliorum auctoritati in hac causa Noster opponit? Primo quidem loco nomen *Victoris Uticensis*, vel *Vitensis*, incertum esse causatur, idque pro certo *spuriae notæ* argumento habet. Non nego, in foris criminalibus ejusmodi aliquid semper suspectum visum esse; at in rebus criticis inventum hoc prorsus est novum. Regula vero hæc non *Victoris* tantum, sed & plurium aliorum, qui *boni adhuc & legales homines sunt*, famæ fraudi esset futura. Quod si etiam locum inveniret, occasionem præbitura esset, longe aliter de conditione veterum Scriptorum omnis generis, speciatim vero Ecclesiasticorum, judicandi. Sic v. c. *Proculus*, qui an. 210. floruit, inter *spurios* numerandus fuerit, cum alias *Proclus* vocetur. Nec minus *Geminus*, an. 232. alias dictus *Geminianus*. *Lucifer Calaritanus* an. 354. alias *Calaritanus*, *Phæbadius* alias *Phægadius* an. 359. *Ulpbilas* an. 365. alias *Urbilas* eadem sorte uterentur: nec alia *Philastrius*, alias *Philaster*, *Celestius*, alias *Celestinus*, an. 407. *Claudius Marius Victor*, sive *Victorinus*, an. 434. *Idatius*, seu *Hydasius*, an. 445. *Victorius*, alias *Victorinus*, an. 457. *Rusticus Elpidius*, sive *Helpidius* an. 498. Imo amitteremus etiam *Cassiodorum*, cum testimonio ejus pro loco Joanneo recens detecto,

quem *Scipio Maffejus*, Complexionum ejus editor, alias *Casiodorium* vocatum esse ostendit. Eo tamen solari nos possumus, quod si huic regulæ aliquid tribuatur, Annotator nonnullos suorum, quorum *silentium* contra nos urget, sit perditurus, numinatim *Luciferum Calaritanum* & *Phæbadium*. Ut vero serii simus, num adversarius adeo rerum omnium ignarus esse poterat, ut statueret diversa ejusmodi nomina veteres illos nunquam habuisse, sed librariorum lapsibus suam debere originem? Aut num potius, eorum probe gnarus, lectorem fallit? Compendia scriptionis ante inventam typographiam ad laborem librariorum expeditiorem reddendum adhibebantur. Hinc factum est, ut *Victori* cognomen *Utenfis* contractum hæreret, quod postea in notius illud, & ab eadem regione petitus *Uticensis* a librario aliquo conversum est. Habet vero Annotator aliud, quod objiciat. *Historia* ejus, ait, omnem *fabulæ speciem* habet; quando v. c. testatur, *Arianos* varias *feminas* excoriare, & ut publice in plateis in ludum saltarent, cogere consuevisse; quando porro auctor est, *Eugenium* signo crucis cæcos sanasse, aut alia ejusmodi miracula recitat, & ab humanitate æque ac rectò judicio alienum se esse prodit. Qui fraudibus ejusmodi delectantur, fruuntur illis pro lubitu; rectius autem agerent, si recogitarent fructum, ex prava ejusmodi societate nascentem. Ad hæc respondeo. Omnia illa ad institutum nihil faciunt, & nihil aliud probant, quam *Victorem* nimis credulum fuisse; quem tamen propterea vitii hujus nondum largior esse convictum, quamvis ab illo non vindicem. Non unus ille est scriptor, qui barbaros *Arianorum*, potestate valentium, insultus in Orthodoxos recitet. Quod vero ad miracula attinet, *Martinus* pag. 76. *Dissertat. Marcellinum Cozem* variosque alios, qui eadem ætate vixerunt, de iisdem ad *Victoris* exemplum loqui confirmat. Quicquid hujus erit, ex eo, quod *Victor*, pro more seculi, famæ plus, quam par erat, tribuit, non consequitur, fidem illi habendam non esse, ubi de re, quam ipse perspicere poterat, tradit. Testimonio enim ejus utimur ad Confessionem aliquam Fidei cognoscendam. In hac vero tanquam testis *αὐτόπῃς* eorum, quæ agebantur, falli non poterat. Ante vero, quam Scriptori alicui in ejusmodi casu fidem negare velimus, necesse est, ut constet, eum non solum credulum sed & falsum fuisse. Neque tamen Confessionis hujus fides uno *Victoris* testimonio nititur. *Gennadius* enim, illi æqualis, in *Catalogo illustrium Scriptorum*, sub *Eugenii* nomine, rem cum nonnullis, quæ apud *Victorem Vitensem* inveniuntur, circumstantiis commemorat. Itaque nihil in scriptis *Historici* hujus exstat, quod dubios nos de *γνωστόν* vel fide eorum facere possit. Fidem potius meretur, quando illustrem illam fidei Confessionem commemorat, in qua *Africa*, *Mauritaniæ*, *Sardinia* & *Corfica* Episcopi una cum illis insularum *Baleari-dum*, quorum numerus 300. aut 400. conficit, loco illo Joanneo veritatem doctrinæ Catholicæ confirmabant.

Proxime in *Vigilium Tapsensem*, alium in hac causa testem, invehitur. Eum *Victori* & *Eugenio* æqualem communi consensu eruditi statuunt.

Anno-

Annotator vero illum ad Caroli M. ætatem detrudit, librumque, qui sub *Idacii Clari* nomine circumfertur, ipsius esse negat, ex eadem officina, quæ *Decretales Epistolas* cudit, prodiisse adfirmans. Una temerarii adserti causâ hæc est, quod sub *fictio* nomine incedit. Leve autem hoc argumentum esse facile intelligit, qui in libris non prorsus est hospes. Nihil scilicet est frequentius, quam ut Scriptores, dissimulato vero nomine, *alieno* utantur, non ut aliis sua supponant, sed quod idoneas habent consilii sui rationes. *Vigilius Tapsensis* ea vivebat ætate, qua minus tutum erat, Arianismo se aperte opponere. Quæcunque igitur contra Arianismum scribebat, ea sub fictis *Atbanasii*, *Idacii Clari* vel *Austini* nominibus promulganda esse putabat: id vero ea ratione fecit, ut eruditus in promptu esset, scripta illa omnia germano auctori vindicare. Itaque *Vigilius*, invito etiam Annotatore, oraculo Joanneo invictum testimonium præbet.

Postquam hac ratione præcipua pro loco nostro testimonia infregisse sibi visus est Noster, id porro agit, ut evincat, errare eos vehementer, qui illum ab *Arianis* vel expunctum, vel interpolatum esse opinantur. Cum vero ipse non ignoret, recentissimos loci patronos omissionem ejus casui & fortunæ tantum acceptam ferre, convenientius erat acturus, si hanc eorum sententiam primo loco commemorasset, & ad institutum non sufficere ostendisset. Ajunt illi, & recte quidem, omissionem commatum quorundam N. T. Græci frequenter ex eo natam esse, quod commata sibi invicem vicina idem habeant initium, & eadem ratione definant: id quod in præsentique loco observatur. Ubi vero ejusmodi aliquid usu venit, librarii commatum ejusmodi sibi similibus & vicinorum prius tam crebro solent omittere, ut magis miraturi essemus, si nostrum illud in omnibus codicibus exstaret, quam nunc miramur, quod in tam paucis occurrit. Librarius aliquis, qui a commate 7. incipiens scripserat: *ὅτι τοῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες*, relato in codicem oculo, in eadem commatis octavi verba incidit, &, quæ ibi porro inveniebat, secure descripsit. Hæc prima est omissionis origo. Quod si illa antiqua est (quadam versio *Syriaca*, in qua hoc comma desideratur, credere jubet) & eo tempore accidit, quo pauca hujus epistolæ exempla exstabant, patebit simul, unde factum sit, ut comma 7. in plerisque codd. *Græcis* desideretur, idemque a tot *Græcis* & *Latinis* Doctoribus silentio prætermittatur. *Græci* enim adferre non potuerant, quæ in codd. suis non legebant; *Latinorum* autem multi, ejusmodi *Italica veteris* exemplis, quæ hoc ipso in loco ad *Græcum* codicem mutata erant, usi, de eodem dicere nihil poterant. Ab altera vero parte illi, qui in iisdem regionibus & eadem fere ætate vivebant, exemplisque non mutatis utebantur, atque adeo locum, qualis in *Italica* versione expressus erat, legebant, eum & allegabant, & ad probandam SS. Trinitatis *ὁμοσίαν* strenue adhibebant.

Ex eo, quod *Annotator* illam *omissionis* causam, quam modo diximus, tacuit, merito collegeris, talem ei visam, quæ non possit non admitti. Si quis vero de ejus veritate dubius sit, illum exemplo luculento certiorum facere possim. *Annotator* ipse, ex variantibus *Millii* lectionibus nonnulla describens, similem erravit errorem. *Millius* in *Gal.* III. 12. exempla eorum, qui vocem ἀνθρώπος ibi omittunt, ita recitat: *Alex. Clar. Gr. Lat. Germ. Lat. puto & Græc.* Hactenus *Annotator* eadem recte descripsit. Idem vero, mox ad *Millium* reversus, oculos casu quodam in varietates lectionum, ad comma sequens pertinentes, conjecit, ubi eadem verba: *puto & Græc.* iterum occurrunt, atque hinc describit omnia, quæ ibidem sequuntur: nempe *Colb. 7. Lincoln. Vulg. Æthiop. Iren. Ambros. Hier. & Scholiast.* quasi illi omnes vocem ἀνθρώπος v. 12. omiserint &c. Itaque *Annotatori* nostro idem, quod librariis olim, in hoc loco usu venit.

In summam denique omnia collaturus *Noster*: *Si hæc, inquit, non evincunt, verba Joannea, de quibus quaeritur, spuria esse, quis tandem Joannis locus genuinus esse probabitur?* Ad hæc respondeo. Pro veritate quorundam S. Joannis verborum plura quam pro aliorum illa militant argumenta; omnia vero & ejus & aliorum Scriptorum SS. verba merito genuina habentur, quæ non manifesta interpolationis indicia habent, quæque Patribus, codd. *Græcis & Latinis*, in versionibus item & Lectionariis allegantur; neque contra ejusmodi dicta valide pugnat, quod Græcorum Patrum plerique illa tacent, aut major codicum pars non agnoscit, modo idonea ratio factæ omissionis reddi possit. Jam vero ex superioribus *puto* constare, textum nostrum Joanneum omnia hæc γνησιότητος indicia habere. Adversarii quidem ejus comma hoc pro scholio & interpretamento commatis octavi venditarunt, sed frustra. Scholia enim communiter vel *explicant* textum aliquem, vel ex eo aliquid, *corollarium* instar, derivant. Neumatis octavi distinctam, eique oppositam, complectitur. Præterea in teordine *scholiorum & corollariorum*, prorsus pugnat. Quod si igitur *interpolatio* agnoscenda est, eam data opera factam fuisse necesse est: hoc vero ipsi *Annotatori* pag. 933. dictu absurdum videtur. Quoniam itaque ratio ut ad *suppositionem* provocare necesse sit, ab altera vero parte causa, cur in variis aliis exstet, dari non possit, nisi eum genuinum esse largiamur, major contextus *Græci* tantum inimitur auctoritati *Græcorum Patrum*, horum vero auctoritas illi antiquissimorum codicum superstructa est. Enimvero prior assertio & in facto & in jure falsa est. Multa enim commata apud Græcos Patres non inveniuntur, multa etiam a variis Patribus varie allegantur; imo

imo eruditi interdum, ubi Patres locum aliquem eadem ratione allegant, causam inveniunt, cur lectiones *Latinorum* Patrum & versionum præferant. Et vel sic tamen Noster audacter argumentationem suam ita persequitur: *Jam, inquit, Patres Græci omnes, nemine excepto; codd. Græc. omnes, excepto uno Hibernico; versiones veteres omnes, vetus Italica, Hieronymi illa, Syriaca, Arabica, Æthiop. & Coptica, Patres Latini omnes, & antiquissimi codd. Latini N. Tuna voce contra locum illum pugnant.* Enimvero ex superioribus manifestum est hæc omnia falso ita dici. Nullus Græcorum Patrum contra hoc clamat, nisi adversarius probaverit, *profundum silentium* exclamationis loco esse habendum. Ab altera vero parte *Maximus*, Scriptor Sec. VII. disertum ejus testem agit. Imo, quod plus valet, Ecclesia *Græca* integra, uno sæculo ante, in *Apostolo* suo, idem comma, ut genuinæ Scripturæ partem, publice legi voluit. Porro nec omnes *Græci* codd. illo destituuntur. Præter enim *Hibernicum, Valla, Ximenes, Erasmus, Rob. Stephanus, Beza & Amelotus*, singuli, inquam, hi, locum in uno aut pluribus *codd.* quorum nonnulli ætate venerandi erant, legerunt. Et hodiernum præter *Hibernicum* illum, *Bevolinensis* eum in contextu exhibet. *Tertio*, comma hoc non desideratur in *versionibus* veteribus omnibus. *Vetus Italica* locum habuisse videtur, *Vulgata* vero *Hieronymi* in plerisque codd., editionibus autem omnibus, exhibet. *Versio* porro *Armenica* vetus eodem instructa est. *Falsissimum* vero est, quod *Latini* Patres omnes una voce illi adversentur. Constat enim, *Tertullianum* & *S. Cyprianum*, Patrum *Latinorum*, qui Scripturæ testimonia adferunt, antiquissimos, loco huic testimonium præbere, & ex omnibus, quæ sequuntur, Seculis, si unum excipias, testes pro illo sistere luculentos. *Falsum* denique est, codicem *Latinum* antiquissimum eo destitui. Biblia enim Caroli M. ab *Alcuino* recognita & correctæ, fatentibus adversariis, locum agnoscunt, nec iidem adhuc adferre potuerunt codicem illis antiquiorem, in quo desideretur. Unus, qui huc adfertur, *Mabillonii* *Lectionarium* est. Sed illud proprie non est codex N. T. MS. nec Latina, sed *mixta* lingua, scriptum est, idcoque *Teutonico-Gallicum*, vel *Gallico-Teutonicum* appellatur.

Summatim ut dicam, locus Joanneus tot *γνησιότητος* habet indicia, ut, nisi doctrinam talem sisteret, a qua *disputatores hujus Seculi* se alienissimos semper professi sunt, auctoritas ejus nunquam in dubium fuisset vocata. Certissimum hujus rei argumentum illud est, quod varia Scripturæ loca, prout hodie leguntur, non æque ferri possint, quam noster ille, & vel sic tamen ab hominibus illis non vexentur. Inter reliquos vero omnes Editor noster postremus esse debebat eorum, qui locum hunc, tanquam idoneis testimoniis destitutum, oppugnare auderent, cum idem ille lectiones quasdam in contextum suum receperit, quarum nonnullæ unum, nonnullæ vero nullum, testem habent. Hactenus *Twelfsius*. Jam pergemus ad sequentia.

Καὶ ἔτοι οἱ τρεῖς ἐν εἰσι] Phraeos hujus exempla ex scriptis Judæorum Cabbalisticis adfert *Schætgenius* p. 1074.

Verf. 8. Καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ, τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἐν εἰσι] Comma hoc illustrent ex nostratibus *Jo. Georg. Dorscheus* dissertat. singulari Francof. 1653. & *J. Laur. Moshemius* diss. de tribus in terra testibus Helmstad. 1725. cujus summam habes in Annalibus Juliis Semestri X. pag. 129. seq. ex Reformatis autem *Jo. Marckius* in Exercitatt. Textualibus pag. 441. seqq. *Jac. Guffetius* in Confutat. libri *Chiffuk Emuna* Parte I. c. 10. §. 61. & 63. & *Theodor. le Blanc* in *Principes contre les Sociniens* p. 193. Ex *Anglis* singularem dissertationem huc retulit *Jo. Edwardus* de cujus sententia ad v. 6. dictum est, ante vero illum *Simon Patrick*, Episcopus quondam Eliensis, in libro: *Jesus and the Resurrection justified by witnesses in heaven and in earth*, Lond. 1709. tertium recusò, Parte I. pag. 119. fqq. Atque ille quidem per *Spiritum* intelligit partim *miracula*, quæ Christus ante mortem ediderit, partim *resurrectionem*, per quam in vitam redierit: per *aquam* autem hinc *puritatem*, hinc *baptismum*; *puritatem* nempe tum doctrinæ, tum vitæ, a Christo actæ, utramque divinitatis Christi indicem; hinc *baptismum*, à Joanne Baptista administratum, & Christo ipsi collatum; per *sanguinem* denique *mortem* Christi, qua se Dei Filium esse testatus sit secundum *Joan. XVIII. 37.* Extat & Anonymi, (fortasse *Sam. Crellii*) epistola in *Bibliotheca Anglicana* Tom. VII. Part. I. pag. 271. seq. Sententia ejus huc redit, quod per *Spiritum* intelligatur Joannes, testis *αὐτόπτης* lateris Christi perfossi, per *aquam* vero & *sanguinem* liquidum illud utrumque, quod ex perfosso latere emanarit. Sententiam ejus, nec minus aliorum plerasque, sub examen vocavit *Moshemius* l. c. ad quem ablegatum velim lectorem. Ipse interim *Moshemius* per *Spiritum* effecta *Spiritus S. post largam illius super Apostolos effusionem, die Pentecostali factam, in admirando linguarum dono, propagatione Evangelii subita, innumerisque fere miraculis se exferentia*; per *Aquam*, tanquam symbolum Baptismi, sacrum hunc regenerationis fontem, editamque ibidem ab adultis fidei Christianæ professionem; per sanguinem denique sanguinem Martyrum, pro cælesti veritate sponte occumbentium, illoque eandem obfignantium, intelligi existimat. Mihi quidem illi recte judicare videntur, qui v. 6. & 8. eadem ratione interpretantur, quia utrinque eadem hæc tria momenta conjunguntur. Cum vero v. 6. *Spiritus* commodissime de Spiritu S., *aqua* autem & *sanguis* de sacramento Baptismi & S. Cænæ accipiatur, non video, cur ab eadem significatione in hoc commate discedere velimus. Neque vero objici potest, hac ratione Spiritum S. inter cælestes & terrestres testes numerari, qui tamen diserte à se invicem distinguantur. Discrimen enim hoc pendet a diverso testandi modo. Alter enim, de quo hic sermo est, fit a Spiritu S. in terris, ad homines, per Evangelium, quod sæpe *testimonii* nomine appellatur, vocatos.

Καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσι.] Hæc phrasis (in qua *codd.* Græci omnes penitus consentiunt, nisi quod in cod. *Britann.* & edit. *Complut.* pag. 202. seq. deest) ad argumenta interna spectat, quibus superioris commatis γνησιότης vindicari potest. Neque enim dicitur: ἓν εἰσι, neque εἰς ἓν εἰσι, sed εἰς τὸ ἓν εἰσι. Articulus itaque ille τὸ indicio est, antecessisse ἓν aliquod, ad quod respiciatur, hoc sensu, quod testes illi terrestres testi cœlesti *trino* sed simul *uni*, in hoc negotio suffragentur. Confer *Gussetii* Confutat. libri *Chissuk Emuna* p. 72. *Jac. Triglandius* in Diatriba de Secta Karæorum pag. 168. *R. Elie Karæi* phrasin hanc adfert כְּחֶדֶר וְלֹא כְּחֶדֶר, *unum & non in unum*; atque ex ea Joanneam istam optime illustrari posse existimat. Cum vero locus integer non sit allatus, obscurum quoque est, quo sensu a Karæo illo sit adhibita.

Verf. 9. Εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων λαμβάνομεν κ. τ. λ.] Et hæc verba testes illos cœlestes, v. 7. commemoratos, præstruere pridem est monitum. Conf. *Gussetium* l. c.

Verf. 10. ὁ μὴ πιστεύων τῷ Θεῷ] Pro τῷ Θεῷ *codd.* pauci & versiones aliquot habent τῷ υἱῷ, quod cum *Grotio* præfert *Millius* in Prolegom. ideo, quod alterum illud a lectore quopiam, claritatis gratia, ad marginem adscriptum, hinc vero in contextum illatum, videatur. Phrasis autem sequens, qua *Deus* testatus de filio suo dicitur, postulat omnino, ut etiam heic *Dei* nomen positum censeamus, cujus de filio testimonium in dubium vocetur. Conf. quæ præterea ad h. l. habet *Virringa* Obs. Sacrar. lib. III. p. 27.

Verf. 11. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία, ὅτι ζωὴν αἰώνιον δέδωκεν ὑμῖν ὁ Θεὸς κ. τ. λ.] Ad expositionem hujus commatis *Simon Patrik* integram Partem II. libri ad v. 8. laudati retulit, qua hinc de vita æterna ejusque conditione, hinc de certitudine ejus, bis ternis testibus v. 7. 8. commemoratis, confirmata, fuscocommentatur. Confer *Nouvelles de la Republ. des lettres* an. 1708. Tom. II. p. 243. Adde *Jac. Alringii* Opera Tom. IV. p. 165-171. in calce, qui & sequens comma 12. simul exponit.

Verf. 12. ὁ μὴ ἔχων τὸν υἱὸν τῷ Θεῷ] Τῷ Θεῷ omisit *Vulg.* idque ex superioribushuc relatum præter rem credit *Millius*.

Verf. 14. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ παρέρησία, ἣν ἔχομεν πρὸς αὐτὸν, ὅτι, εἴαν τι αἰτέμεθα κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀκούει ἡμῶν.] Vide huc *Speneri* Responsa Theologica Germanica Part. IV. p. 528. seq.

Verf. 16. Εἴαν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀμαρτάνοντα ἀμαρτίαν.] Postrema phrasis, in qua substantivum cognatum verbo suo jungitur, ex parte pleonastica est, quod vel ex eo patet, quia mox simpliciter dicitur, τοῖς ἀμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον. Neque tamen inter Hebraicas cum *Vorstio* aliisque numerari debet, quæ potius ἐμφατικὸν τι καὶ ἐπιτακτικόν, καὶ Αττικόν

ὃν secum ferat, & optimorum Scriptorum auctoritate firmari possit. Docuerunt hoc *Hénr. Stephanus* in *Corinthy* libellum de dialectis pag. 20. pluresque alii a *J. H. Mayo*, filio, de Pleonasmis L. Græcæ in N. T. occurrentibus p. 8. allati, quorum messes ipse egregio spicilegio auget. Confer nos, si placet, ad Centuriam epistolarum Libanii p. 21.

ἐν ἀμαρτία πρὸς θάνατον] Eadem phrasi uti Judæos ostendit Cl. *Schætzgenius* in *Horis Hebraicis* pag. 1076. ex *Joma* fol. 50. 1. & *Sota* fol. 48. 1. ubi distinguitur inter חטא vel למיתה עון inter peccatum ad mortem, & שלא למיתה עון peccatum non ad mortem. Per prius *Schætzgenius* illud intelligit peccatum, cui lege divina pœna mortis statuta sit, quale v. c. est idololatria, incestus &c. Eandem video esse sententiam *Sam. Werenfelsii* (cui phrasis hæc ex Num. XVIII. 22. חטא למות petita viderur) in *Sylloge Dissertat. Theologicarum* diss. XI. pag. 470. seqq. & ex nostratibus *Amelii Tom.* II. der Erörterung pag. 881. A reliquis aliorum Interpretum sententiis abstineo, allaturus eos, qui de hoc commate, & inprimis de precibus, pro peccatore ad mortem faciendis, fusius sunt commentati. Ex nostratibus itaque leges *Joannis Guilelmi Bayeri* & *Joan. FridERICI Mayeri* disputationes de eo, an pro peccantibus ad mortem precandum sit, illam Jenæ 1688. hanc *Grypbiswald.* 1711. habitam, item *Jo. Baltas. Bernholdi*, Theologi Altorfini, disput. de peccato ad mortem, Altorf. 1732. *Wolfg. Franzii* Tract. de Interpretat. Scripturæ Sac. pag. 127. Auctores mensium Reservatorum Tom. I. pag. 989. Auctorem Observationum Miscellan. vernacule editarum Tom. I. pag. 35. & *Amelium* loco modo allegato. Ex Reformatis lege *Jo. Marckium* in *Exercitationum Biblicarum* ultima pag. 1083. seqq. & *Werenfelsium* l. c. Ex Anglis *Lightfootum* Tom. II. Opp. Parte II. pag. 1093 - 1099. & *W. Wallium* in *Notis Criticis* ad N. T. pag. 375. seqq. Ex *Arminianis Episcopium* Respons. ad LXIV. Quæst. Resp. XII. Ex Pontificiis denique *Petavium* Tom. IV. Dogmarum, ubi de Pœnitentia lib. II. c. 2. §. 4. & c. 8. §. 16. Patrum sententias lege apud *Svicerum* Tom. I. p. 214. Nostratum plerique de peccato in Spiritum Sanctum, quod Dominus noster, tanquam irremissibile, repræsentavit, interpretantur, quorum partes etiam amplexus est, & copiosius adferuit D. *Joach. Langius* in *Exegesi* hujus epistolæ. Idem vero & mihi se adhuc præ ceteris probavit. Ad has partes accedere quoque videtur *Lightfootus* l. c. ubi peccatum ejusmodi notari existimat, quod Paulus *Hebr.* X. 26. commemorat. *Vallius* l. c. tale innui censer, quod tum temporis inter Christianos sub illis phrasibus, quibus Joannes utitur, notum fuerit. Hanc in rem adfert *Hermæ* Pastorem lib. III. Similitud. VI. §. 2. ubi Angelus ita ad Herman: Obliviscuntur enim mandata Dei vivi, & in luxuriis conversantur & deliciis vanis: & corrumpuntur ad hoc Nuncio malo aliqui usque ad mortem: aliqui vero usque ad defectionem. Respondet ibi Hermas: Domine, non intelligo, quid sit ad mortem, & quid ad defectionem. Audi, inquit, (Angelus) Quæcunque pecora vidisti valde læta & exultantia:

ria; ii sunt, qui in perpetuum a Deo discesserunt, & tradiderunt se desideriis huius sæculi. Iis ergo non est per pœnitentiam regressus ad vitam: quoniam quidem adjecerunt ad reliqua delicta sua, & nomen Domini nefandis infectati sunt verbis. Hujusmodi homines morti sunt destinati, &c. Per peccatorem ad mortem eum, cui mortis pœna lege definita est, indicari ideo non puto, quod non apparet, cur Apostolus pro tali homine preces ad Deum fieri nolit, cum pœna secularis promerita & inflicta non prohibeat, quo minus aliquis gratiæ divinæ, atque adeo remissionis peccati sui, siquidem ratione a Deo præscripta quæatur, pœnitens fieri possit.

Verf. 17. καὶ ἔστιν ἀμαρτία καὶ πρὸς θάνατον] Particula εἰ h. l. deest in *Vulg.* & *Æthiop.* item apud *Tertull.* de Pudicit. cap. 19. ideoque adventititiam putat *Millius* in *Prolegom.* §. 503. & 647. Si vero recogites, Apostolum v. 16. diserte dixisse: ἔστιν ἀμαρτία πρὸς θάνατον, dubitare non poteris, eundem heic scripsisse: καὶ ἔστιν ἀμαρτία καὶ πρὸς θάνατον.

Verf. 18. τηρεῖ ἑαυτὸν] Eadem phrasi utitur *M. Antoninus* VI. 30. τηρήσον σεαυτὸν ἀπλὲν ἀγαθόν, & II. 17. Conf. nos ad 1 *Tim.* V. 22. & *Jac.* I. 27.

καὶ ὁ πονηρὸς ἔχ' ἅπτεται αὐτῆς] & malus ille non tangit eum, h. e. non lædit, per λιτότητα, quali usus quoque est *Polybius* pag. 1371. dicens, ἀλλ' ἐδὲ τῶν περιοικέντων ἐτόλμησε βασιλεύων εἰς αἰσχροτάτης Μακεδονίας, observante *Raphelio*, cujusmodi loca plura huc adfert *Cl. Elsnerus*.

Verf. 19. Καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κείται] Per τὸν πονηρὸν heic diabolus non minus quam v. 18. & supra II. 13. debet intelligi, cum id & articulus ὁ, & antecedens vox θεός, cui πονηρὸς opponitur, requirat. Phrasis ipsa exstat *Exod.* XXXII. 22. ubi de populo dicitur: כי ברע הוא, quod in malo est: observante *Scharfgenio*; quamvis heic non tantum de peccato, ut illo loco, sed de primo ejus auctore ejusque potestate & dominio sermo sit. Hæc enim est vis verbi κείται, quod variis Græcorum & Latinorum Scriptorum locis evicerunt *Josua Arndius* in *Miscellaneis Sacris* pag. 137. & *Raphelius* in *Annotatt. Polybianis* pag. 714. Itaque amplius aliquid inferitur, quam si scriptum fuisset ἐστὶ, quanquam *Jf. Casaubonus* ad *Gregorii Nysseni* epistol. ad *Eustathiam* pag. 73. ita interpretatur ex phrasi mox sequente: Καὶ ἐσμεν ἐκ τῶ ἀληθινῷ. Hæc vero respicit potius illam versus 19. οἶδαμεν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν. Sicut enim per hanc regenerationem, ex Deo facta, inferitur, ita per alteram illam perseverantia in eodem statu innuitur. Confer de phraseos hujus efficacia *Amelium* Parte I. der *Erörterung* pag. 38. & *Andr. Schottum* in *Adagialibus* N. T. *Joannis Reynoldii*, Angli, judicio in *Inquiries concerning the state and æconomy of the Angelical Worlds* (vide *Bibliothecam Anglican.* Tom. XII. Part. I. pag. 240.) ex hoc loco patet, orbem hunc inferiorem malis geniiis cinctum esse. Interim de potestate Diaboli morali in homines impios, qui laqueo ejus capti arbitrio ejusdem aguntur 2 *Tim.* II. 26. sermonem esse, vel ex eo apparet, quod κόσμος secundum

dum dictionem Joanneam non orbem habitabilem, sed pravos homines denotet, qui oppositi sunt τοῖς ἐκ τῆ Θεᾶ γεγεννημένοις, καὶ ἐχ ἁμαρτανῶν, V. 18.

Verf. 20. Οἰδαμεν δὲ, ὅτι ὁ υἱὸς τῆ Θεᾶ ἦκει, καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν, καὶ ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ, Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ἡ ζωὴ αἰώνιος.] Comma hoc a Socinianorum calumniis vindicarunt ex nostratibus Spenerus in tractatu vernaculo de Deitate Christi pag. 529. seq. C. A. Heumannus in Parergis Criticis pag. 180. seqq. Alethæus in der Erläuterung Tom. II. pag. 147. seqq. & Amelius paucis Tom. II. der Erörterung pag. 140. Confer G. G. Zeltneri Historiam Crypto Socinismi Altorfini pag. 537. 971. seq. & 1115. Constat scilicet, Socinianos veteres & recentiores τὸν ἀληθινόν Θεόν non ad Christum, Dominum nostrum, sed ad Patrem, tanquam unum illum verum Deum, quem putant, referre. Ita, ut veteres taceam, censent Mart. Ruarus in epistolis pag. 673. edit. Zeltnerianæ, Guilel. VVhistonus in the Account of the primitive Faith pag. 20. Sam. Clarke in the Reply to the Objections of Robert Nelson p. 96. seqq. (conf. Supplementa Actorum Erudit. Lips. Tom. VI. pag. 397.) & Christian Fende in commentatione quadam vernacula. Quamvis enim postremus hic Socinismi hac in parte suspicionem a se apologia singulari sub titulo: veranlaste in Gottes Wort gegründete Schutz-Schrifft, Francos. ad Mœnum 1718. 4. edita, amoliri conatus sit, in ipso tamen titulo Deum Patrem solum verum Deum, profitetur, & in tractatu ipso subordinationem urget. Contra eos h. l. disputat non est meum; qua opera illi, quos dixi, strenue perfuncti sunt. Id ex commate ipso, si vel obiter inspiciatur, satis constat, quod primum illud ἀληθινός respiciat Patrem, in cujus notitiam nos Filius perduxerit, alterum vero ad Filium, qui diserte nomine Jesu Christi appelletur, tertium denique ad eundem (Filium) addita voce Θεός, quo nomine Pater paulo ante erat appellatus. Fidiculis opus est illi, qui hanc Apostolicæ dictionis seriem turbare & evertere velit. Confer, quæ præterea ad h. l. commentantur Petavius Tom. V. Dogmatum lib. VII. c. 1. & Erasmus Tom. IX. Operum pag. 412. Id unum non prætermittam, quod in multis Codd. & versionibus aliquot vet. nominatim Vulg. Arab. & Æthiop. itemque Patribus, a Millio appellatis, tum vero etiam in edit. Complut. & Colinæi legatur: ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν Θεόν. Hanc lectionem si admittamus, necesse fuerit, ut sequentem phrasin: Ἐτός ἐστιν ἀληθινὸς Θεός, ad Filium referamus, non vero ad Patrem, quia alioquin causa reddi non potest, cur Joannes de Patre idem iterum profiteatur. Interim non nego, vocem, Θεόν in priore phrasi ex posteriore illa illustrandi causa petitam mihi videri. Denique nec id omittendum, quod Joannes Evang. I. 9. simili phrasi utitur, quando Christum τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν & XV. I. τὴν ἀμπελὸν τὴν ἀληθινὴν appellat.

ἔτος ἐσιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος] Sententiam hanc erudite illustrat Cl. *Christianus Ludovicus Schlichterus* in *Decimis Sacris* pag. 131. seqq. quamvis cum illo vocem ἔτος pro αὐτὸς & quidem eo sensu, ut idem sit, quod μόνος sive *solus*, accipere, aut verbum ἐσιν per *vivit*, aut *manet*, interpretari nolim. Nolim etiam cum doctissimo *Heumanno* l. c. pag. 192. vocem ἀληθινὸς separare a voce Θεός, hoc sensu: ille (Filius) est verus ille Messias, imo est *Deus & vita aeterna*. Nullam video hujus distinctionis causam. Quod enim vir doctus ait, in ipso hoc commate Christum bis appellari τὸν ἀληθινόν, id ideo factum esse apparet, ut intelligatur, quid inprimis vox ἀληθινὸς inferat, quodque per eam non tam ad opera aut officia Domini nostri, quam ad essentiam & personam ejus, respiciatur. Obstare porro videtur structura vocum & loquendi ratio, quæ duo tantum prædicata infert, quod tum ex posita inter utrumque particula καὶ, tum ex præmissis utrique prædicato articulo ὁ apparet. Si viri docti interpretatio locum habere deberet, scribendum potius fuerat, ἔτος ἐσιν ὁ ἀληθινός, καὶ ὁ Θεός, καὶ ἡ ζωὴ αἰώνιος. Accedit denique, quod phrasis ὁ ἀληθινὸς Θεός, alibi occurrit, nempe *Job. XVII. 3. & 1 Thessal. I. 9.*

Verf. 21. Τεκνία, φυλάξατε ἑαυτὰς ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας.] Per ἑαυτὰς *codd.* aliquot habent ἑαυτὰ, ad cavendam puto solæcismi suspicionem. Illa vero nemini suborietur, qui meminerit, pronomina ab optimis scriptoribus non semper ad voces ipsas, sed interdum ad res seu personas, vocibus designatas, referri. Admonitionem hanc de idolis cavendis Sociniani eo interpretati sunt, ut contenderent, comma 20. non de Christo, sed de Patre, qui deastris heic, ut alias, opponatur, accipiendum esse. Occurrit illis post *Calovium* in *Bibliis Illustratis* ad h. l. *Alethæus* Tom. I. der *Erörterung* pag. 693. seqq. speciatimque ostendit, Apostolum non tam a defectione ad deastrorum cultum, quam ab εἰδωκοθύτοις epulisque sacris, ad quas invitari Christiani solebant, dehortari ad exemplum Pauli *1 Cor. VIII. & sq. qui c. X. 14.* eodem sensu dicit: διόπερ, ἀγαπητοί μου, φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας. Confer *Jacobi Triglandi* dissertationem de Secta Karæorum pag. 179.

PROLEGOMENA IN EPISTOLAM JOANNIS II.

DUbitatum etiam inter veteres fuisse, utrum hæc epistola Joannis Evangelistæ sit, an alterius Joannis, Presbyteri Ephesini, constat ex testimoniis veterum, quæ *Millius* in limine hujus epistolæ attulit. Hinc factum est, ut recentiores aliqui, interque hos *Grotius* inprimis, eam Joanni, Presbytero Ephesino, adscriberent. Hujus sententiæ patronos recitat *Jo. Mællerus* in Homonymoscopia Sect. II. cap. I. pag. 176. seqq. Ab altera parte Joanni Evangelistæ eam vindicant ex nostratibus *B. Calovius* in Bibliis Illustratis, *Jo. Henr. Majus* in Examine Historiæ Criticæ N. T. Simonianæ pag. 214. & *Jo. Albert. Fabricius* in Biblioth. Græca Vol. IV. pag. 144. ex Anglis *Gvil. Cavius* in Vita S. Joannis §. 16. & *Jo. Millius* in Prolegomenis §. 151. seqq. ex Reformatis *F. A. Lampius* in Prolegomenis ad Evangelium S. Joannis pag. 107. seqq. ex Arminianis *Jo. Clericus* in Historia Ecclesiast. duorum a C. N. Seculorum pag. 506. seqq. ex Pontificiis *Tillemontius* in Memoriis Hist. Eccles. edit. Bruxell. Tom. I. Part. III. pag. 1093. & 939. Hujus sententiæ adsertores recte urgent & dictionis & rerum convenientiam, quæ tanta est, ut, *Millio* §. 153. observante, paucorum commatum, quibus secunda epistola constat, & sententiæ, & *πρῶτος* in prima legantur; quemadmodum tertia utrique egregie respondet. Ad hanc similitudinem accedit auctoritas *Irenæi* lib. I. c. 16. *Clementis Alexandr.* Stromatum II. 15. & *Tertulliani* de Præscript. adv. Hæreticos c. 33. loca quædam ex epistola II. vel III. sub Joannis Apostoli nomine adferentium. Neque vero credibile est, vel Joannem Presbyterum, vel alium aliquem, Apostoli dictione ita usurum fuisse, ut personam ejus sumere voluisse videri posset. Quæ in contrarium ex *πρεσβυτέρου* nomine, quo Joannes utitur, disputantur, de iis ad comma primum dicemus.

Epistola ipsa *electæ Dominae* inscripta est, de qua mox itidem commentabimur.

De tempore scriptionis non magis constat, quam de illo epistolæ primæ: veri tamen est simile, illam ab hac exiguo intervallo remotam fuisse. Vide, quæ in hanc sententiam *Millius* differit in Prolegom. §. 151. seq. ubi *occasionem* scribendi ex eo natam putat, quod nonnulli, ex præconio Evangelii Ephesum reversi, *Dominae* illius, ad quam II. & *Cajæ*, ad quem III. epistola spectat, in fide constantiam & animum in se prolixum prædicarint, atque adeo effecerint, ut Joannes has ad utrosque epistolas scriberet.

Ex hoc judicium quoque fieri potest de scopo utriusque epistolæ. Is enim eo pertinet, ut credentes illi de fide constanter, inprimis adversus falsos doctores, tenenda, eademque re ipsa & in vitæ usu probanda admonerentur.

Eandem hanc epistolam non tam sero, quam quidam existimant, in canonem receptam fuisse, recte adstruxisse mihi videtur *Lampius* l. c. pag. 110. seq.

CAPVT VNVM.

Verf. 1. Ο Πρεσβύτερος] Mirum visum est nonnullis, cur Joannes se non *Apostolum*, nec *servum JESU Christi*, quod alias faciunt Apostoli, sed Presbyterum simpliciter appellarit. Itaque causas alii alias dederunt. Ex veteribus vide *Oecumenium* inter cetera ita differentem pag. 606. Πρεσβύτερον δὲ μόνον ἑαυτὸν ἠξίωσε καλέσαι, ἥτοι ὅτι γηραιὸς ὢν ἤδη ἐργάσθαι ταύτας, ἢ καὶ ἐπίσκοπον καλῶν ἑαυτὸν διὰ τῶν πρεσβυτέρων, εὐθότος κατ' ἐκείνο καιρὸν, καὶ ἐπὶ τῶν Ἐπισκόπων φέρεσθαι τῶν ἀνόματος τῶν πρεσβυτέρων, ὡς καὶ ἀπὸ τῶν Πράξεων δῆλον, ὃν ὁ μακάριος ἐργάσθαι Λακῆς, καὶ διὰ τῶν Πέτρων τῆς ἐπιστολῆς. i. e. Presbyterum vero tantum se appellare voluit, sive quod jam ætate provectus has scripsit, sive quod Presbyteri nomine Episcopum se dixit, cum illo tempore Presbyteri nomen de Episcopis etiam adhiberetur, quod ex *Actis* etiam, quæ *D. Lucas* scripsit, & ex *Petri* epistola apparet. Duplicem habes causam, alteram ad senium, alteram ad Episcopatus dignitatem spectantem. Posteriores illam urget *Salmasius* in Apparatu de Primatu Papæ pag. 53. & in Tract. de Episcopis & Presbyteris, quem sub *Waltonis Messalini* nomine *Petavio* opposuit, pag. 16. seqq. & 24. seqq. Necputo satisfactura illa esse, quæ *Petavius* in contrarium adfert de Hierarchia Ecclesiast. lib. IV. cap. 12. Tomo IV Dogmatum Theologicorum pag. 143. seq. Subtilior quoque videtur *Millius*, quando in Prolegom. §. 153. elogi hujus ὁ Πρεσβύτερος, simpliciter positi, vim & efficaciam ita explicat: *Grandis omnino est titulus, & Apostoli illo major, ὁ πρεσβύτερος, κατ' ἐξοχὴν, quique privato homini, vel etiam Episcopo, haudquaquam conveniat.* Joannes Presbyter dictus esset *Ἰωάννης πρεσβύτερος*, vel *Ἰωάννης ὁ πρεσβύτερος*, vel etiam ὁ πρεσβύτερος *Ἰωάννης*, quomodo apud *Eusebium* *H. E.* III. 39. ὁ πρεσβύτερος absque ulteriori addito, sonat excellentius quidam, & quod ne simplici quidem Apostolo, multo minus ex Discipulis (inter quos Joannem hunc numerat *Papias*) apud *Eusebium* loc. cit. Domini cuiusdam congruat. Mihi quidem simplicissime ita videtur statuendum, quod Joannes Apostolus ea ætate τῶν πρεσβυτέρων nomine in cætibz sacris cognitus fuerit, tantum tali, quod ipsi non tantum ex provecta ætate, nonagenario scilicet, sed & ex eo competebar, quod Apostolis reliquis omnibus superstes esset. Constat utique ex vetere memoria, tum profana, tum Ecclesiastica, nomina appellativa interdum quibusdam instar propriorum & singularium tributa fuisse. Imo Joannes noster a veteribus simpliciter, sine addito nomine proprio, ἐπισήδιος, in pectore recumbens, ex *Job.* XIII. 23. appellatur.

Vide *Swicerum* Tomo I. *Theſauri*, pag. 1190. In inſcriptione Apocalypſeos *Θεολόγος* audit. Similiter *Ignatius* tum in inſcriptione epiſtolæ ad *Smyrναος*, tum alias, *Θεοφόρος*, κατ' ἐξοχὴν, vocatur, de cujus nominis origine & ſenſu leges *Joannis Pearsonii* notas ad Ignatii epiſtolas pag. 3. *Ducæum* ad Baſilium Tomo II. *Operum* pag. 766. edit. Garner. & *Joannem Ens* in *Bibliotheca Sacra* pag. 351. Quid igitur obſtat, quo minus *Πρεσβυτέος* nomen Joanni ea ætate, proprii inſtar, hæſiſſe cenſeamus? Addere & hoc liceat, quod Paulus in epiſt. ad Philemonem v. 9. itidem *πρεσβύτην* ſe a grandiori ætate appellat.

Ex hoc ſimul intelligitur, eos judicium præcipitaſſe, qui ex ipſa hac appellatione *Joanni* cuidam, Presbytero Ephesino, epiſtolam hanc tribuendam cenſuerunt. Ex illa enim primum hanc conjecturam natam eſſe non dubito cum *Millio*, *Clerico*, & ante illos *Salmaſio*, in *Diatriba* de *Episcopis* & *Presbyteris* p. 17. *Certus ſum*, inquit hic, *ex hoc errore* (nempe quod *Episcopii* & *Presbyteri* jam ea ætate fuerint diſtincti) *manafſe illam opinionem*, quæ commenta eſt, *Joannem Presbyterum alium fuiſſe ab Apoſtolo*, cui & *Apocalypſin* inſcripſerunt: cum opus omnino ſit *Apoſtoli*, qui in inſulam *Patmon*, tota antiquitate teſte, relegatus, eam revelationem ibi vidit, & ſcripſit. Imo quod plus valet, valde eſt dubium, num quis ejusmodi *Joannes Presbyter* Ephesi unquam exiſtiterit. Id quidem adſtruere ex antiquitatis teſtimoniis conati ſunt nonnulli, nominatim *Henr. Dodwellus* in *Diſſertat.* I. ad *Irenæum*. Ab his vero diſceſſit *Jo. Clericus* in *Hiſtoria Eccleſiaſt.* duorum primorum à *C. N. ſeculorum* pag. 507. ad *A. C.* 92. Itaque, inquit, *commentitium eſſe Joannem illum Presbyterum, harum epiſtolarum, ut quidam putarunt, auctorem, cujus ſepulchrum Ephesi oſtenſum fuerit, ſeorſim à Joannis Apoſtoli ſepulcro, remque ex prima duarum harum epiſtolarum vucula conſictam exiſtimarim, & quidem à Papiæ, homine ſubleſtæ fidei, qui duos hoſce Joannes primus diſtinxit, ut intelligere eſt ex Eufebio lib. III. c. 39.* Cauſas, cur ita ſentiat, has habet. *Hieronymus* in *Catalogo ſepulchrum Joannis Presbyteri apud Ephesum*, præter illud Joannis Apoſtoli, oſtendi, teſtatus, mox addit: *& nonnulli putant duas memorias Joannis Evangeliftæ eſſe.* *Papias* quidem apud *Eufebium* l. c. Joannem Apoſtolum & Joannem Presbyterum diſtincte commemorat, *Irenæus* autem, *Papiæ* alioquin admirator, unius Joannis Evangeliftæ meminit, eidemque epiſtolam II. lib. III. cap. 16. 8. & *Apocalypſin* lib. V. acceptam refert, quemadmodum etiam *Polycrates* unius tantum Joannis Evangeliftæ facit mentionem. At de hoc momento amplius puto eſſe cogitandum.

[*Εκλεκτῇ κυρίᾳ*] Quatuor diverſæ exſtant Interpretum de duabus his vocibus ſententiæ. Alii enim vocem priorem *ἐκλεκτῇ* pro nomine *Proprio* matronæ, cui inſcripta eſt, habent, eamque *Electam* appellaram fuiſſe cenſent. Ita ſtatuit *Clemens Alexandrinus*, ſub cujus nomine *Adumbrationes* in hanc

hanc epistolam in Latinis Cassiodori existant. *Secunda*, inquit, *epistola, quæ ad Virgines scripta est, simplicissima est.* Scripta est vero ad quendam *Babyloniam*, Electam nomine, significat autem electionem Ecclesiæ Sanctæ. Eandem sententiam expressit versio Germanica Bibliorum dialecti Saxonicae inferioris, Lubecæ 1494. in fol. edita, quam diligenter recenset doctissimus *J. H. Seelenius* in *Selectis Literariis* pag. 248. Verba ita habent: *ick olde Johannes sende grute Electen der vrouwen.* Et sic commate ultimo: *Dy grueten de sene dyner Suster Electe.* Interpres *Lyram*, hic vero *Clementem Alex.* in *Adumbrationibus*, cujus sententiam de scæmina *Babylonica* exprimit, secutus videtur. *Εκλεκτή* quoque litera majuscula scribitur apud *VVeibelium* & in editione *Roberti Stephani*, quam secutus est *Millius*, quamvis ipse eo nomine *Christianam scæminam* indicari existimet. Ex recentioribus nomen proprium visum est *Grotio*, *Jacobo Cappello* ad h. l. *Calomessio*, in *Observationibus Sacris* pag. 63. qui in exemplum simile *Diaconum* aliquem adfert, quem *Sanctum* appellatum *Eusebius* *Histor. Eccles. V. 1.* testatur. Adde illis *Pricæum*, *Dupinium* *Prolegom. II. 2.* pag. 64. *Tillemontium* loco mox citando pag. 1095. & *Joannem Albertum Fabricium* nostrum ad *Hieronymum* de *Viris Illustribus* in *Miræi Bibliotheca Ecclesiastica* pag. 55. & lib. IV. *Bibliothecæ Græcæ* p. 143., *Εκλεκτόν* viri nomen esse apud *Herodianum* lib. I. & *Tzetzen* *Chiliad. VI. hist. 55.* observantem.

Alii vocem *Κυρία* proprii nominis loco habent, quasi *electa* a Domino *Cyria* appellaretur. Primum hoc, ni fallor, in mentem venit doctissimo *Heumanno* in *Pæcile* Tom. II. pag. 422. seqq. *Tillemontii* quidem iudicio Tomo I. *Memor. Hist. Eccles. pag. 1095.* editionis *Bruxellensis Athanasius* in *Synopsi Scripturæ Sacræ* Tomo II. editionis *Montefalconianæ* pag. 191. idem indicaverit, ita scribens: *ταύτην ὡς πρεσβύτερος γράφει κυρία καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς.* Mihi sane id ex phrasi ista non admodum liquet. *Heideggerum* tamen in *Enchiridio Biblico* lib. III. cap. 26. §. 2. idem suspicatum esse, quando ait, nomen *Κυρία* idem esse posse, quod *Syriacum*, *Martham*, i. e. *Dominam*, nec minus *C. S. Schurzfleischium*, in *Actis Literar.* pag. 70. *Κυρίας* nomen interdum apud veteres proprium fuisse ex *Grutero* tradentem, ipse *Heumannus* monet pag. 426. Hanc in rem porro exempla adfert nominis *Κυρίας* & *Cyriæ*, quorum illud apud *Gruterum* pag. 1127. num. XI. *Inscriptionum*, *Φένιππος, καὶ ἡ γυνὴ αὐτῆς Κυρία*, hoc vero in *Lexico Hagiologico*, *Lipsiæ* (non *Coloniæ*, ut titulus habet) 1719. edito, pag. 448. duabus martyribus tributum existat. Alteram earum, *Aquilejensem*, in *Actis Sanctorum Antwerpensibus* mense *Junio* Tom. III. pag. 287. commemoratam, inveneris. Addit his *Cyros* & *Cyrillos* itemque *Dominos* & *Dominos*, hinc a *Græcis*, hinc a *Latinis* appellatos. Observat quoque pag. 422. *Κυρία* ἐκλεκτὴν eadem ratione heic vocari, qua *Πᾶρον τὸν ἐκλεκτόν* *Rom. XVI. 13.* His denique Tomo III. *Pæciles* pag. 15. seqq. ex *Inscriptionibus Florentinis*

rentinis, ab *Antonio Francisco Gorio* pag. 63. num. 173. *Curiam*, i. e. *Cyriam*, *Feliculam* & ex eadem pag. 63. num. 176. *Cyrium*, *filium dulcissimum*, succenturiavit. Vera hæc conjectura visa est *Theod. Haseo* in corollario XVI. quod capiti III. dissertationis suæ de monumento Paneadenſi subrexit: amplius autem cogitandum cenſet eruditus auctor Bibliothecæ Theologicæ Selectæ Parte XX. pag. 760.

Alii utramque vocem pro appellativa habent, matronæque nomen simili ſilentio rectum cenſent, quo ſuum Joannes ipſe textit. Hæc communior fere eſt ſententia, quam data opera adſtruere inſtituit B. *Chriſtophorus Henricus Rirmeierus* in diſſertatione ſingulari de *ἐκλεκτῇ κυρίᾳ*, Helmſtadii 1706. edita. Sequitur is inprimis *Flacium* in Gloſſa compendiaria ad h. l. eximiam ac præſtanti virtute & pietate feminam, aut ſanctiſſimam matronam ſignificari, exiſtimantem. Confer B. *Chriſtophori Sontagii* Hecdecadem Hecdecadum, ſive hypomnemata miſcellanea ad poſteriores duas Joannis epiſtolas, Altorf. 1698. 8. edita, p. 19. ſqq.

Alii denique utraque voce non matronam aliquam, ſed *Eccleſiam* potius *Chriſtianam*, vel univerſim, vel particularem aliquam indicari exiſtimant. Huc ex parte referri poteſt *Clemens Alexandr.* in Adumbration. l. c. Quamvis enim *Babyloniam* quandam, *Electam* nomine, heic compellari exiſtimet, addit tamen: *ſignificat autem electionem Eccleſiæ Sanctæ*. Propius vero huc ſpectat *Hieronymus* ep. XI. ad Ageruchiam, ubi verbis Cantici Salomonei: *una eſt columba mea, electa genitrici ſuæ*, hæc ſubjungit: *ad quam ſcribit Joannes epiſtolam: Senior electæ Dominae & filii ejus*. Video præterea, a nonnullis in hanc claſſem referri *Oecumenium*, ſed præter rem, cum aliud hæc ejus verba pag. 606. teſtentur: *Πρὸς δὲ γυναῖκα γράφων πεισὴν, εἰδὲν ὑπερείλατο, ὅτι ἐν Χριſτῷ Ἰηſὺ εἰδὲ ἀρρέν, εἰδὲ θῆλυ διδε*. Et mox: *ἐκλεκτὴν δὲ ἢ ἀπὸ τῶ ὀνόματος, ἢ ἀπὸ τῆς περὶ τὴν ἀρετὴν φιλοτιμίας καλεῖ*. Ex prioribus verbis patet, eum matronam hanc pro perſona particulari habuiſſe; ex poſterioribus vero, *ἐκλεκτὴν* dici cenſuiſſe, vel ad nomen (proprium) vel ad virtutem ejus habito reſpectu. Idem tamen pag. 612. ad v. 13. epiſtolæ hujus commentans, ait: *διὰ δὲ τῶ προδῶναι ἀσπάζεταί σε τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς σε τῆς ἐκλεκτῆς, βάλονταί τινας βεβαιῶν, ὡς ἔ πρὸς γυναῖκα ἢ ἐπιτολή, ἀλλὰ πρὸς ἐκκλησίαν. περὶ ἔ εἰδὲν τῷ βελομένῳ διαλεχθεῖν*. Aliorum itaque hanc ait eſſe ſententiam, contra quam diſputare nolit. Sed ex eo non conſequitur, ipſum illam, quam antea profeſſus erat, deſeruiſſe. Ex noſtratibus eadem ſententia placuit *Calovio* ad h. l. ex Angliſ *Hammondo* & *VViſtano*, de Eccleſia Philadelphiensī ſpeciatiim cogitanti, in commentariis, ex Pontificiis autem *Serario*, & non ita pridem *Michaëli Mauduitio*, Presbytero Oratorii, Tomo II: Analyſeos epiſtolarum Apoſtolicarum gallice ditæ, diſſert. XXIII. pag. 699. ſeqq. Cum liber hic apud nos rarior ſit, auctor vero inſtitutum ſuum data opera urgeat, operæ præ-

tium facturum me puto, si argumenta ejus in summam referam. Ecclesiam aliquam particularem a Joanne compellari ex eo primo conficit, quod *Petrus* 1 ep. V. 13. in verbis: *salutat vos Ecclesia, quæ Babylone est, coelecta*, h. e. salutat electam, scilicet Ecclesiam Asiaticam, Babylonia coelecta, eadem phrasi utitur, qua Joannes hic v. 13. dicit: *salutant te filii sororis tuæ electæ*, i. e. Ecclesiæ. Provocat etiam ad prosopopœiam, Hebræis familiarem, per quam villæ & urbes, v. c. *Sion, Samaria & Jerusalem* instar sceminarum repræsententur, quemadmodum Ezechiel c. 23. *Samaritiam & Jerusalem* instar sororum adferat. Joannem porro ait in Apocalypsi epistolas exhibere ad septem Asiæ Episcopos, quos Angelos appellet, & nihilominus ea loquatur, quæ ad totam Ecclesiam pertineant; sicut & in epistola ad Angelum Thyatirensensem sectam aliquam *Jesabelis* nomine insigniat. Monet itidem, Apostolum plurimum numero uti, qui matronæ uni non conveniat, v. c. *audistis, ambuletis, videte, ne perdati* &c. Eundem etiam sine decore læso ad integram Ecclesiam, non vero item ad unam aliquam personam, scribere potuisse: rogo te, ut diligamus nos invicem, v. 5. Urget etiam, quod v. 13. matronam illam electam nomine liberorum sororis electæ appellat, cum tamen non consentaneum sit, duas sorores ejusdem familiæ idem habere nomen. Cumque illa salutatio non ipsius sororis, sed liberorum ejus nomine fiat, membra quædam Ecclesiæ Ephesinæ, quæ fortasse tunc Apostolo scribenti adfuerint, convenientissime intelligi posse existimat. Id quoque inprimis urget, quod ep. 3. v. 9. diserte scribat Apostolus, se scripsisse Ecclesiæ, quod factum non sit, nisi de hac secunda epistola accipiamus, vel epistolam ipsam prorsus periisse fateamur. Denique suspicatur, Apostolum secundam & tertiam epistolam Cajo per eosdem nuncios perferendas curasse, ut hic alteram illam Ecclesiæ redderet, propter Diotrephen Episcopum, quem a se alienum esse v. 9. epistolæ III. queritur, quique adeo prohibitus erat, ne Ecclesiæ exhiberetur.

Jam dispiciemus, quænam ex diversis his sententiis probanda videatur. *Ecclectam* proprii nominis loco vix habuerim, per comma 13. ubi matrone hujus soror itidem *ἐκλεκτῇ* appellatur; quod ut illius ætatis moribus non respondet, ita soror illa *ἐκλεκτῇ*, tanquam Christiana, commode vocari poterat. Crediderim præterea, Joannem v. 13. scripturum fuisse *ἀσπάζεσθαι* σε τὰ τέκνα ἐκλεκτῆς τῆς ἀδελφῆς σα, si sororem illam *Ecclectæ* nomine compelleret. Ita Paulus *Rom. XVI. 1. συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην, τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν. Conf. 1. Corinth. I. 1. XVI. 12. 2 Cor. I. 1. II. 13. Colloss. I. 1. & IV. 7. 1 Thessal. III. 2. &c.*

Posterius hoc argumentum me etiam adducit, ut nec *Cyria* nomen proprium heic agnoscam. Ita enim Apostolus scripturus erat: *Κυρία τῇ ἐκλεκτῇ*, quemadmodum v. 1. epistolæ tertiæ: *Γαίῳ τῷ ἀγαπητῷ*. Simili scribendi ratione aliquoties utitur Paulus *Rom. XVI. 5. ἀσπάζεσθε Ἐπιανετὸν τὸν ἀγαπητὸν μου*, v. 8. *Ἀμπλῖον τὸν ἀγαπητὸν μου*, v. 12. *Περσίδα τὴν ἀγαπῆ- τήν*,

την, & v. 13. Πᾶρον τὸν ἐκλεκτὸν &c. Ultimum hoc exemplum ut Celeb, *Heumannus* l. c. pro firmanda sententia ex parte satis convenienter attulit; ita collocationem appellativi nominis ante nomen proprium sibi fraudi non esse existimat, cum i *Tim.* V. 21. τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων ordine mutato mentio fiat. Vereor autem, ne dissimilitudo satis sit perspicua. Hic enim utrinque est nomen appellativum, quando nunc agitur de nomine proprio, quod appellativo jungitur.

Tertiam itaque sententiam amplecti malim, quæ duo nomina appellativa, atque adeo *electam Dominam*, heic agnoscit. Utraque vox illi ætati, qua Joannes scribebat, recepta erat. Christiani frequenter in sacris ἐκλεκτοὶ appellantur. Paulum *Rom.* XVI. 3. Rufum ἐκλεκτὸν appellari modo vidimus. Idem ἐκλεκτὸς τῷ Θεῷ *Coloss.* III. 12. & 2 *Tim.* II. 10. commemorat. Petrus i ep. I. 1. ἐκλεκτὸς πατριδὴμῆς & II. 9. γένος ἐκλεκτὸν compellat. Nec alia ratio est vocis κυρία seu *domina*. Illa usus est *Hermas*, Vir Apostolicus, in Pastore lib. I. Visione I. §. 1. *Domina, quid tu hic facis*, ubi in Græco lectam fuisse vocem κυρία recte ad locum monuerunt *Fellus* & *Cotelerius*, qui posterior similes veterum locos recitat. *Epictetus* cap. 62. αἱ γυναῖκες εὐθὺς ἀπὸ τεσσαρεσκαίδεκα ἐτῶν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν κυρία καλεῖνται. *Seneca* ep. 3. *Sic illum amicum vocasti, quomodo obvios omnes, si nomen non succurrit; dominos salutamus.* Ille, quem diximus, vocum sensus, aliis Apostoli in hac epistola locutionibus egregie respondet. Commemorantur enim liberi ejus, soror item ejusque liberi, quæ phrasæ, sensu maxime obvio acceptæ, matrem familias præstruunt. Ait præterea v. 12. se ad illam ejusque liberos venturum, & coram allocuturum esse, qua eadem phrasi etiam ep. 3. v. 14. ad *Cajum* utitur. Non jam inquiram, cur ἐκλεκτὴν eam vocarit, utrum ob opulentiam, an pietatem singularem, aut dignitatem, quam *Sal. van Till* in Op. Analyt. Tomo II. pag. 734. speciatim innui censet, eo quod *Diaconissæ* munere functa liberalem se & munificam in præcones Evangelii præstiterit. *B. Olearius* in Observatt. ad Matth. pag. 549. honoris titulum agnoscit, quem Latine per *excellentissimam Dominam* verteres. Malim equidem simpliciter ad Christianismum heic respici, cum nihil sit frequentius, quam ut Christianis insigne illud electionis, in Christo factæ, beneficium in memoriam revocetur, ipsique ἐκλεκτοὶ appellentur.

Contra quartam sententiam eorum, qui *Ecclesiam* intelligi volunt, multa sunt, quæ militent, perpauca autem, quæ veri aliquam speciem illi concilient. *Tillemontius* l. c. *Mauduitium* deserit, & ad argumenta ejus facile responderi posse censet. Nos, cum opera hac non sit perfunctus, paucis ea lustrabimus. Ita i *Pet.* V. 13. vox συνεκλεκτῇ huc non pertinet. Ponamus enim, ibi ecclesiam, quæ Babylone erat, intelligi, quod veri est simile, ceu ad locum ostendimus; id tamen non ex voce ipsa, sed ex eo

consequitur, quod integro fidelium atque adeo electorum cœtui salus nunciatur, cuius respectu alius cœtus συνεκλεκτός appellari poterat. Protopopœia, Hebræis alias familiaris, in libris Prophetis locum habet, non vero efficit, ut talem eidem in epistola familiari, qualis hæc est, faciamus. Nec proinde epistolæ ad VII. Ecclesias in Apocalypsi, stilo itidem Prophetico scripta, & vaticinia continente, huc accommodari possunt. Apostolus plurimum numero utitur, habito non ad fideles Ecclesiæ alicujus, sed ad liberos matronæ, cui scribebat, respectu. Id manifestum est ex inscriptione: ἐκλεκτῇ κυρίᾳ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς. Decorum non lœditur a Joanne, ad matronam scribente: ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. Facile enim ex Job. XV. 12. pater, de quo amoris genere h. l. sermo sit. Hoc vero Domini præceptum Joannes non tantum ad matronam & se ipsum, sed ad illos omnes referebat, qui illud ab initio accepti præconii Evangelici audiverant, v. 6. Sororis, itidem Christianæ, liberi æque facile & convenienter de liberis, ex ea natis, & ad Christum conversis, accipi possunt, quam de fidelibus Ecclesiæ alicujus particularis. Quod ex ep. 3. v. 9. promittitur argumentum, ad illud mox respondebimus. Conjectura denique illa, quod epistola hæc una cum tertia ad *Cajum* missa sit, Ecclesiæ reddenda, tam facile rejicitur, quam adfertur. Hæ sunt rationes, quibus sententiam suam ornare conatus est *Mauduitius*. Illis puto satis factum: vereor autem, ut dissidentes ea, quæ illis opponi possunt, amoliantur. Dicant illi, cur κυρίαν vocare Joannes voluerit ecclesiam aliquam, quam suo nomine, ad aliorum exemplum, insignire poterat. Quæ enim *Hammondus* affert, ut ostendat, κυρίαν idem esse, quod *curiam*, seu *concionem*, ea quidem erudite magis, quam solide, dicta recte existimavit *Lampius*. Dicant illi, cur τέκνα appellet Ecclesiæ, quam putant, membra, quæ tamen Ecclesiam ipsam constituunt. Dicant, cur τέκνα illa non solum a se, sed & ab omnibus, qui veritatem agnoverint, amari affirmet, si liberos matronæ hujus non intelligat, quos veram Christianismi indolem tueri cum voluptate intellexerat. Vide v. 4.

ὅς ἐγὼ ἀγαπῶ] Relativum ὅς non tam ad vocem τέκνα, quam ad rem, voce indicatam, refertur. Vide supra ad V. v. ult. & hic v. 4. Fortasse hinc recte collegeris, illos matronæ liberos masculos fuisse.

ἐν ἀληθείᾳ] i. e. ἀληθῶς, quod Hebræi אמת dicunt. Neque tamen hæc phrasis Græcorum similibus destituitur. Vide eas in Cl. *Georgii* Vindiciis pag. 223. seq.

Verf. 3. Ἐσαυ μεθ' ὑμῶν] Ita *Curcellæus*: at editi plerique omnes μεθ' ἡμῶν, & sic scripti quoque, ita ut pro altera illa *Millius*, *Lincoln*. cod. & *Veles*. lectiones, tum vero ed. *Complut.* *Vulg.* & *Oecumenium* adferre poterit.

Prætu-

Præulerim itaque μεθ' ἡμῶν, quod & B. Lutherus expressit, inprimis cum eadem phrasis proxime antecedit, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσται εἰς τὸν αἰῶνα. Hoc scilicet respiciens Joannes eos, ad quos scribebat, certos esse jubet, fore, ut & ipsi in agnita doctrinæ salutaris veritate persistant, & gratia misericordiaeque divina perpetuo fruantur. Cl. *Bengelius* μεθ' ὑμῶν retinuit. Tota hæc phrasis, ἔσται μεθ' ἡμῶν, deest in Cod. *Alexandr.* recte, judice *Pricæo*, qui vocem χάρις & sequentes proxime jungi vult verbis: ὁ Πρεσβύτερος ἐκλ. κυρία λ. τ. τέκνοις αὐτῆς, reliquis illis, ἐς ἐγὼ ἀγαπῶ — εἰς τὸν αἰῶνα parenthesi inclusis. Recte vero Rev. *Albertius* in Periculo Critico pag. 36. monuit, nihil esse omittendum, & eandem heic observari phrasin, quæ vers. 1. epistolæ tertiæ exstat: Ο Πρεσβύτερος Γὰρ τῷ ἀγαπητῷ, ὃν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ, sine addito verbo γραφῶ, vel simili, quod a veteribus passim in epistolis omittitur.

Verf. 4. ὅτι ἔνρηκα ἐκ τῶν τέκνων σα περιπατῶντας] scilicet τινας, per synthesin, quasi scriptum fuisset υἱός. Confer Cl. *Georgii* Hierocriticon p. 49. Patet vero hinc, liberos matronæ illius vel non omnes Christi sacris addictos, vel saltem Apostolo non cognitos fuisse. De sensu & efficacia verbi περιπατεῖν lege *Swicerum* Tomo II. p. 680.

Verf. 7. Οτι πολλοὶ πλάνοι εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον κ. τ. λ.] Vide supra ad 1 epist. II. 18. 22. & IV. 1. 2. 3.

Verf. 8. Βλέπετε ἑαυτὰς, ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν, ἀ ἐργατάμεθα] Nonnulli Codices & versiones quoque habent ἀπολέσητε & ἐργάσασθε, ac paulo post ἀπολάβητε, ideo scilicet, quod illa antecedenti βλέπετε magis respondere videbantur. Absit vero, ut receptiorem lectionem deferamus. Transitorio a numero ad numerum & a persona ad personam frequens est Scriptori- bus. *M. Antoninus* VI. 50. πειρώμεν πείθειν αὐτὰς, πράττε δὲ καὶ τῶν ἀκόντων. Confer II. 9. VIII. 12. & 31. X. 35. Præterea locum heic habet ἀνακοίνωσις, qualis supra epist. 1. II. 28. occurrit: καὶ νῦν, τέκνία, μένετε ἐν αὐτῷ, ἵνα, ὅταν φανερωθῇ, ἔχωμεν παρρησίαν, κ. τ. λ. Similiter hic v. 6. ἵνα περιπατῶμεν, & μοχ, ἵνα ἐν αὐτῷ περιπατήτε.

Verf. 10. Εἰ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ταύτην τὴν διδαχὴν ἢ φέρει, μὴ λαμβάνετε αὐτὸν εἰς οἶκον, καὶ χαιρεῖν αὐτῷ μὴ λέγητε.] Legendi huc sunt ex nostratibus *Thomas Ittigius* in Appendice de Hæresiarchis pag. 149. *Joannes Fridericus Mayerus* in disputatione de non salutandis a fide deviis, *Valentinus Ernestus Læscherus* in Decimis Evangelicis Dec. II. pag. 349. *Christophorus Matthæus Pfaffius* de Jure Ecclesiastico pag. 76. & *Amelius* Parte II. der Erörterung pag. 440. ex Reformatis *Joannes Marckius* in Exercitatione Textuali XLVII. pag. 444. & *Campeg. Vitranga* de Synagoga vetere pag. 759. Non civilem & externam vel salutationem vel consuetudinem, sed familiarem, & talem, quæ consensionem animi & prolixam voluntatem præferat,

rat, heic prohiberi & argumentum ipsum, & phrasis, in ædes recipere, testatum facit. Ad excommunicationem refert *Vivringa* loc. cit. In excommunicatos vero ita, ut heic præcipit Apostolus, a Judæis actum esse, ostendit *Seldenus* I. 7. de Synedriis. Similem ex *R. Elia*, Karæi, *Addereth Eljabu* attulit *Triglandius* in Diatriba de Secta Karæorum pag. 176. *Operæ pretium est*, inquit, *advertere, quod unusquisque, qui est ex semine Israel, & non credit hisce decem articulis, vel uno excepto, non est in censu Israelis, neque convenit ipsum amare, aut fratris nomine compellere.* Confer *Schatgenii* Horas Hebraicas pag. 1077. Paganos eodem cum improbis hominibus tecto uti, eosque alloquio dignari non sustinuisse, exemplis aliquot ostendit *Cl. Elsnerus* ad h. l. Confer *Grotium* & *Raphelium* in Annotationibus Herodoteis. S. Joannem idem, quod h. l. præcepit, exemplo suo docuisse, cum ex balneo, quo Cerinthus utebatur, ocyus discederet, post alios observat *Picinellus* in *Luminibus Reflexis* pag. 754. Vide tu, quæ de hoc argumento, quod *Irenæi* inprimis testimonio III. 3. edito, & a multis in dubium vocato, nititur, copiose commentatur diligentissimus *Lampius* in Prolegom. ad commentarium in Joannis Evangelium p. 67. sqq.

Ex eo, quod Joannes ait, illum, qui hanc doctrinam non adferat, recipiendum non esse, suspicantur nonnulli, ad tesseræ hospitalitatis alludi, quibus instructos esse oportebat, qui aliorum ædibus & victu excipi vellent. Lege huc *Amelium* loc. cit.

Verf. 11. Ο γὰρ λέγων αὐτῷ χαίρειν, κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτῶ τοῖς πονηροῖς.] *Arrian.* III. 22. pag. 349. ἡ δοκεῖ σοι, ὅτι χαίρειν ἂν αὐτῷ λέγει προσερχόμενος, φίλος ἐστὶν αὐτῷ. *Polybius* pag. 304. πάντος κοινωνεῖν ἔργα καὶ κινδύνους τοῖς περὶ τὸν Αννίβαν dixit. Uterque locus observatus est a *Raphelio*. Per ἔργα πονηρὰ falsam & perniciosam doctrinam, quam deceptores illi data opera urgebant, intelligi non dubito. De διδαχῇ enim adulterata locutus antea erat Apostolus. Idem *Apocalypf.* II. 16. ad Præfulem Ecclesiæ Ephesi-næ ita: ἀλλὰ τὸτο ἔχεις, ὅτι μισεῖς, τὰ ἔργα τῶν Νικολαιτῶν, ὃ καὶ γὰρ μισῶ. mox autem v. 15. ad Ecclesiæ Pergamenæ Episcopum: ἔτις ἔχεις καὶ σὺ κρατῶντας τὴν διδαχὴν τῶν Νικολαιτῶν, ὃ μισῶ. Vides altero commate διδαχὴν appellari, quod altero ἔργων nomine venit. Itaque frustra noster locus ad stabiliendam *bæresin*, quam vocant, *practicam* advocatur. Post πονηροῖς *Veles.* addit: ἰδὲ προέπον ὑμῖν, ἵνα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ Κυρίας μὴ αἰσχυνθῆτε. Leguntur eadem Latine in *Vulg.* editionis *Sixtinæ*, in *Clementina* postea omissa. Confer *Jamesii* Bellum Papale, & *Rairhii* Vindicias versionis Germanicæ pag. 601. Petita sunt ex 1 *Job.* IV. 17. Vide *Millium* ad locum, & in Prolegom. §. 504.

Verf. 12. Πολλὰ ἔχων ὑμῖν γράφειν] id est, *cum multa baberem vobis scribenda*. Similiter Polybius pag. 790. εἰ μὴν ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν γεγονότων ἔχων πολλὰ λέγειν, ἀρχεῖν ἡγῶμαι. Vide *Raphelium*.

ἢ ἡβελήθην] ἡβελήθην & ἡβελόμην pro ἐδυνήθην & ἐβελόμην pro his Græciæ Scriptoribus dici ostendit *Georgius* in *Hiero-Critico* pag. 125.

διὰ χαίρης ἢ μέλανος] *Pricæus* ex verf. 13. epistolæ III. malebat, διὰ καλάμῃς ἢ μέλανος. Cum vero codices utroque in loco penitus consentiant, & *calamo* non minus, quam *charta* ad scribendum opus sit, nihil mutandum esse recte arbitratur *Albertius* in *Periculo Critico* pag. 37.

σώμα πρὸς σώμα] In sacris passim legimus, פה ל פה & פנים ל פנים, unde inter Hebraicas phrasin hanc numerare non dubitat *Vorstius* de Hebraïsmis Parte II. pag. 261. At nec illa Græciæ prorsus ignota est. Apud *Xenophontem* libro II. Memorab. Socratis pag. 595. σώμα πρὸς σώμα osculum infert: ἔπος πρὸς ἔπος legitur in *Platonis Sophista* pag. 154. & *Aristophanes* in *Nubibus* v. 1378. ἔπος πρὸς ἔπος ἐρίζεσθαι, i. e. *mutuo altercari*, dixit. Confer *Georgii* *Vindicias* p. 322.

Verf. 13. Ασπάζεται σε τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς σε τῆς ἐκλεκτῆς] Vide quæ dicta sunt ad verf. 1. Pro ἐκλεκτῆς, libros aliquos habere *Εὐδεκτῆς*, ut sit nomen proprium, *Grotius* monet, idque rectum censet, fortasse ideo, ut verisimilior evaderet conjectura de sorore, quam v. 1. *Electam* dici statuit. At non inventus adhuc talis codex est, & incertum, unde *Grotius* hauerit. Merito etiam dubites, num vox ἐνδεκτὸς Græciæ unquam cognita fuerit, cum verbi ἐνδέχομαι vestigium vix occurrat.

AD S. JOANNIS EPIST. III.

De hac epistola nihil est admodum, quod præmoneamus, cum, quæ supra ad epistolam II. in Prolegomenis dicta sunt, maximam partem huc spectent; cetera vero ad epistolam ipsam commemorari possint.

Verf. 1. Ο Πρεσβύτερος] vide ad II 1.

Γάϊος τῷ ἀγαπῶντι] Quis, cujusve *Cajus* hic sit, non admodum constat. Notus est *Cajus* quidam, ut Pauli comes, *Actor.* XIX. 29. & XX. 4. ubi *Derbensis* videtur appllari. *Caji* cujusdam hospitio idem Corinthi usus est *Rom.* XVI. 23. quem se Paulus ait baptisasse 1 *Corinth.* I. 14. Utrumque eundem, nec a nostro Joannis distinctum, alii putant, alii negant. Vide, quæ huc differunt *Lampius* in Prolegomenis ad Evangelium S. Joannis pag. 112. seqq. *Salomon van Till* in Opere Analytico Tomo. II. pag. 734. *Tillemontius* Tomo I. Memoriarum Historiæ Ecclesiasticæ pag. 940. *Joannes Clericus* in Historia Ecclesiastica duorum primorum Seculorum pag. 506. & *Joannes Albertus Fabricius* noster in Bibliotheca Græca lib. IV. pag. 144. *Derbensem* innui putant *Clericus* & *Tillemontius* ll. cc. *Corinthium* vero ex nostratibus *Calovius*, & *Sonntagius* in Hecdecadibus suis ad hanc epistolam pag. 114. seq. ex ceteris *Lightfootus* in Harmonia Novi Testamenti Tomo I. Operum Anglicanorum pag. 339. & *Salomon van Till* loc. cit. qui & dissentientium argumenta confutat. *Lampius* nihil definit. Veri tamen simillima videtur eorum sententia, qui *Corinthium* illum intelligunt, quem Paulus *Rom.* XVI. 23. ab hospitalitate, sibi & toti ecclesiæ probata, commendat. Ejusdem enim laudem habet etiam in hac epistola verf. 5. Neque obstat ætas, quæ objicitur, cum *Cajus* juvenis Paulum, alios autem, ætate provector, hospitio excipere potuerit. Inter τέκνα Joannis numeratur verf. 4. adeoque, ut multi volunt, inter discipulos, inter quos tamen locum non habuisse videri poterat, qui Paulum audiverit. At nihil obstat, quo minus elogium hoc amoris potius, quam disciplinæ, argumentum interpretemur, cum in prima Joannis epistola fideles παιδίων & τέκνων nomine frequenter appellentur. *Cajum* Macedonium fuisse, & ex Parentibus Judæis natum, suspicatur *Braunius* in Selectis Sacris pag. 161. & *Joannes Ens* in Bibliotheca Sacra pag. 300. Unde *Gvilelmo Whiston*o in Prolegom. ad commentarium in epp. Joannis constat, *Cajum* Pergamenæ Ecclesiæ Episcopum fuisse, non dixerim.

ὃν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ] Vide ad v. 1. epist. II.

περὶ πάντων] *Piscator* malebat legere περὶ, invitis codicibus omnibus, & præter necessitatem. *Beza* recte vertit *inprimis*, i. e. *supra omnia*, ut περὶ idem sit, quod ὑπὲρ, quam in rem *Homeri* locum adfert. Intercedit quidem *Erasmus Schmidius*, apud *Homerum* non περὶ, sed περί legendum esse contendens. Itaque vertendum putat: *de omnibus*. Recte vero in contrarium monet *Sontagius* in *Hecdecade* ad hanc epistolam pag. 117. *Joannem Rhenium* in *Grammatica* majore pag. 512. exemplis idoneis ostendisse, τὸ περὶ, Genitivo junctum, excellentiam inferre, ut apud *Isocratem*: τὰς νῦν ἔχοντας περὶ πολλὰ ποιεῖ, καὶ θεράπεινε. *Jos. Halletus* in *Notis* super aliquot loca *Scripturæ*, Anglice editis, Tomo I. pag. 62. interpretari mavult, ante omnes alios, ut phrasis non ad res, sed ad personas referatur, sensusque sit, Joannem optare, ut *Cajus*, sibi dilectissimus, alios omnes prosperitate superet. Negat scilicet, esse quicquam, quod *Joannes* adprecari *Cajo* potuerit, præter prosperum rerum successum corporisque valetudinem, quam, præstructa animæ salute, heic adprecetur. At videtur *Apostolus* hanc voti formulam illis opposuisse, qui & sibi & aliis specialia quædam momenta, v. c. honores, opes &c. votis expetunt, de præcipuis non *inprimis* solliciti, nempe, ut ea recte & feliciter agant, quæ agere debent, & corpore præterea valeant. Altera illa voti *Joannei* ratio, quam vir doctus vult, nescio an a προσωποληψία liberari possit. Obstat etiam videtur vocum structura. Si enim id voluisset *Apostolus*, scripturus, puto, erat: ἐυχόμαι σε περὶ πάντων εὐοδῆσαι.

ἐυχόμαι] opto, quod & *B. Lutherus* expressit, pro quo *Emserus* & alii, oro, malunt. Videtur *Rairbium* in *Vindiciis* p. 602.

σε εὐοδῆσαι] Lege nos ad *Rom. I. 10.* Verbum est generale, quod rerum prosperitatem infert. Sic *Herodotus*, observante *Raphelio*, lib. VI. pag. 407. ὡς τῷ Κλεομένηι εὐοδῆθη τὸ ἐς τὸν Δημάρετον πηγήμα. Cum *Cleomeni* res in *Demaratum* bene cecisset. *M. Antoninus* libro VII. 7. eo utitur, habito ad res naturales, & ad animum quoque, respectu. Ἀρχέται πᾶσα φύσις ἑαυτῇ εὐοδῆσαι· φύσις δὲ λογικὴ εὐοδεῖ ἐν μὲν φαντασίαις μήτε ψευδεῖ μήτε ἀδύλῳ συγκατατιθεμένη. *Natura* omnis sese prospere procedente acquiescit; prospere autem procedit rationalis natura, ubi in cogitando nec falso nec incerto assentitur. Similiter *Apostolus* *Cajum* h. l. in externis prospere agere & valere vult, sicut anima prospere agar.

Verf. 3. καθὼς σὺ ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖς] Τὸ, ἐν ἀληθείᾳ respondet Hebraico אמתה ideoque inter Hebraismos a nonnullis relatum est. Vide supra ad v. 1. ep. II. & adde *Gregorii* *Vindicias* pag. 33. ubi ostendit sinceritatem similiter a Græcis per ἀληθείαν exprimi, v. c. *Xenophonte* in *Memorabil.* lib. II. pag. 584. τὰ ὄντα διηγέσσομαι μετ' ἀληθείας & *Demosthene* *Olynth. II.* pag. 6. καὶ γὰρ ἐγὼ μετ' ἀληθείας τις σκοποῖτο, si quis sincere rem consideret. Tenendum tamen heic est, ex stilo *Joanneo* in veritate am-

ambulare eum dici, qui verum se Christi discipulum & doctrinæ & vitæ probitate demonstrer.

Verf. 4. Μειζότεραν τῶν ἐκ ἔχω χαρὰν] μειζότεραν, pro μείζω, βαρβαρίζον visum est *Camerario*. At similes comparativi formas luculentis Scriptorum exemplis Græciæ vindicarunt post *Erasmum Schmidium* ad h. I. *Szolbergius* in Exercitatt. Gr. L. pag. 88. & *Fabricius* ad Sextum Empiricum pag. 627. Conf. nos ad *Ephes.* III. 8. Pro τῶν codd. aliqui habent τῆς, quod & *Pricæus* malebat, tanquam voci χαρὰ convenientius. Receptionem lectionem Cl. *Alberti* p. 37. Periculi Critici ex eo tuetur, quod phrasis sit elliptica, plenius ita exprimenda: ἐκ ἔχω χαρὰν μειζότεραν πρὸ τῆς χαρᾶς τῆς ἐκ τῶν, scilicet ἐρημάτων vel πραγμάτων. Malim cum *Beza* subintelligere post τῶν, vocem χαρῶν.

ἵνα ἀκούσω] Plenius, ἢ ἵνα ἀκούσω, quemadmodum alis μάλλον ante ἢ in comparandi negotio omittitur. Vide *Lamb. Bos* de Ellipfi pag. 373. edit. Schætgen. Eadem phrasis exstat *Job.* XV. 14. μείζονα ταύτης ἀγάπην ἔδεις ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτῆς θῇ ἀπὲρ τῶν φίλων αὐτῆς.

Verf. 5. Αγαπητὲ, πιστὸν ποιεῖς] πιστὸν scilicet τι vel ᾧ το ποιεῖς, fideliter agis, seu, agis, ut fidelem decet, ceu *Beza* explicat. Ita *Oecumenius* olim: ἀξιὸν πιστῷ ἀνδρὶ. *Cajus* scilicet πιστὸν οἰκονόμον 1 *Cor.* IV. 1. se præstabat, qui facultates suas in commodum Ecclesiæ erogabat. Simili phrasi utitur *Libanius* in epist. ad Maximum: εἴτε μὴ βοηθεῖς οἷς ἀξιόμεν, ἔχ ἑλληνικὸν τῷ το ποιεῖς. Exstat illa in Collectione mea, quæ cum maxime operas in Belgio exercet, num. 360.

ὁ ἐὰν ἐργάσῃ εἰς τὰς ἀδελφὰς καὶ εἰς τὰς ξένους] Pro ultimis verbis in *Alex.* qui tamen apud *Millium* aliter habet, legi, καὶ ταῦτα ξένους, tradit *Grotius*, quam lectionem & ipse & *Pricæus* probat, ut sensus sit: quodcumque feceris in fratres, & quidem peregrinantes. Receptionem illam tuetur *Alberti* in Periculo Critico pag. 37. ex qua etiam sensus idem prodibit, qui ex altera elicitur, modo καὶ illud pro explanativo accipias, ut *Marc.* XVI. 7. εἰπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτῶν, καὶ Πέτρῳ, dicite discipulis ejus, & quidem inprimis Petro. Sunt, qui per ξένους intelligant homines ab ecclesia alienos: sed illis commata sequentia, in quibus ἐκκλησίας mentio fit, & ξένοι illi seu peregrinantes a paganis (ἔθνεσι) distinguuntur, adversatur. *Braunio* in Selectis Sacris pag. 161. veri videtur simile, peregrinos istos fuisse Judæos, sed aliunde accedentes ad Judæos credentes, qui ibi jam fixa haberint domicilia.

Verf. 6. ἔς καλῶς ποιήσεις προπέμψας ἀξίως τῷ Θεῷ] Pro ποιήσεις codd. aliquot legunt ποιεῖς. B. *Lutherus* vertit: Du hast wol gethan, quasi legisset ἐποίησας, quod *Grotio* etiam placuit. At enimvero tenenda est recepta lectio. De iis enim fratribus sermo est, qui a Cajo adventantes ejusdem in se liberalitatem Ecclesiæ testatam fecerant. Itaque vult Apo-

stolus, ut similem se adversus eosdem nunc denuo abiturientes, & alios, eorum similes, in posterum præstet. Vocem εἰς malim referre ad προπέμψας, quam ad ποιήσεις, quamvis ex *Matth.* V. 43. etiam ad hoc per linguæ rationes referri possit. Sic *Actor.* X. 33. καλῶς ἐποίησας παραγενόμενος.

Verf. 7. Τῆς γὰρ τῆς ὀνόματος αὐτῆς ἐξῆλθον, μηδὲν λαμβάνοντες ἀπὸ τῶν ἐθνῶν] Pro diversa horum verbum interpunctione diversus nascetur sensus. Vel enim verbum ἐξῆλθον conjungetur cum phrasi, ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. posita post λαμβάνοντες distinctionis nota, & sic sensus erit, eos exiisse vel expulsos esse a paganis, rebus suis omnibus relictis; vel vox λαμβάνοντες conjungetur cum phrasi ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, hoc sensu, quod præconio Evangelii inter Gentiles, sine accepta mercede, perfuncti fuerint. Posterior placet Interpretibus plerisque. Parum vero abest, quin prius præferam cum *Beza* & *Schmidio*. Frequens phrasis est in Novo Fœdere, ἐξέρχεσθαι ἀπὸ τινος, deferere aliquem, quod ἐξῆλθον ἐξ ἡμῶν dicit *Joannes* 1 ep. II. 19. verbum vero λαμβάνειν nusquam video cum ἀπὸ conjunctum, si exceperis *Apocal.* VI. 4. λαβεῖν τὴν εἰρήνην ἀπὸ τῆς γῆς, ubi tamen auferendi potius, quam accipiendi significatus obtinet. Porro sensus, qui ex hac interpunctione nascitur, ad institutum Pauli videtur accommodatior. Is enim ἀδελφές illos hac liberalitate dignos repræsentat, qui Dei & religionis causâ facultatibus omnibus cesserint, paupertati nunc & inopiæ expositi. Taceo a paganis hominibus, qua talibus, nihil expectari, nedum accipi potuisse. Quæ causâ quoque videtur fuisse, cur *Piscator* pro ἐθνῶν legere maluerit ἐκκλησιῶν, si credimus Auctori Prolegomenorum in accuratorem N. T. editionem p. 172. Neque enim ejusmodi quicquam in Notis *Piscatoris* ad N. T. invenio.

Verf. 8. Ἡμεῖς ἔν ὁφείλομεν ἀπολαμβάνειν τὰς τοιαύτας] Pauci codd. habent ὑπολαμβάνειν, fortasse ex *Actor.* I. 9. Præstat prius, quod eodem sensu *Marc.* VII. 33. occurrit. Alibi usurpatur ἀναλαμβάνειν *Actor.* XX. 13. 14. παραλαμβάνειν, *Matth.* XXIV. 40. προσλαμβάνεσθαι, *Philem.* v. 12. & προσδέχεσθαι, *Luc.* XV. 2.

Verf. 9. Ἐγραψα τῇ ἐκκλησίᾳ] *Vulg.* vertit: scripsissem Ecclesiæ. Itaque legisse videtur ἔγραψα αὐν, quod alii aliquot codices apud *Millium* clare exhibent. Interpretatio illa probat se *Joanni Clerico* in *Historia Ecclesiast.* priorum duorum seculorum p. 506. Deferunt vero eam ex ipsis Pontificiis *Erasmus*, *Mauduitius* in *Analysi Epistolarum Pauli & Canonicarum* Tom. II. pag. 705. & *Tillemontius* Tom. I. Part. III. *Memoriarum Histor. Ecclesiast.* pag. 941. edit. *Bruxellens.* Poterat, fateor, τὸ αὐν subintelligi, quod alias fieri ostendi *Rom.* IX. 3. sed nihil admodum causæ video, cur idem h. l. factum credamus. Nihil enim obstat, quo minus epistolam aliquam ad Ecclesiam ab Apostolo vere scriptam esse statuamus. Qui ita sentiunt,

sentiunt, in tres scinduntur partes. Alii enim de prima Joannis epistola, alii de secunda accipiunt, alii vero penitus eam periisse censent. Primam sententiam amplexus est *Lightfootus* Tom. I. Operum Anglican. pag. 339. cui eadem ad Corinthiorum Ecclesiam, in qua Cajus fuerit versatus, scripta videtur. Altera se probavit illis, qui τὴν ἐκλεκτὴν κυρίαν v. i. epistolæ secundæ de Ecclesia aliqua sunt interpretati. Inter hos *Mauduitium* esse Tom. II. Analyseos epistolarum Paulinarum & Canonicarum pag. 705. supra monuimus. Huic enim secunda illa una cum tertia ad Cajum missa videtur, ut eam Ecclesiæ redderet, cui illam alioquin Diotrophes, tanquam ab Apostolo alienus, traditurus non fuisset. Quemadmodum vero per ἐκλεκτὴν κυρίαν Ecclesiam intelligi non posse, supra satis est ostensum; ita necesse est, hæc sententia per se ruat. Tertia arrisit *Tillemontio* l.c. & ex nostratibus *Sonntagio* in Hecdecadibus ad hanc epistolam pag. 144. epistolam hanc inter Canonicas nunquam receptam adeoque deperditam esse existimanti. Probaverim eos, qui ad primam Joannis epistolam heic respici arbitrantur. Quamvis enim in illa, quod *Sonntagius* objicit, egenorum fratrum mentio non fiat, amor tamen, in fratres probandus, generatim & graviter inculcatur.

ἀλλ' ὁ φιλοπρωτεύων αὐτῶν] Audi *Salmasium* de Episcopis & Presbyteris pag. 24. Diotrophes, inquit, videtur unus ex collegio Presbyterorum vel Episcoporum fuisse, qui in ea Ecclesia instituti ab Apostolo fuerant. Quia autem ille noller agnoscere superiorem aliquem, in Presbyteros habentem potestatem, Apostoli autem quasi primi Presbyterorum, qui & eos instituebant, jure ipso præminere ipsis debebant, ideo non admittebat Joannem, qui in Ecclesia major jure suo futurus erat omnibus ejus Episcopis sive Presbyteris. Vel sane dicendum, illum Diotrophem inter suos collegas Presbyteros, h.e. Episcopos, φιλοπρωτεύοντα, idcirco noluisse admittere Johannem, qui eum ejus ambitionem & φιλοπρωτείαν non tulisset, sed castigasset. Fortean hic Diotrophes a Paulo Presbyter constitutus inde multum sibi tribuebat, & Johanni concedere nolebat, ut vetus Presbyter, & a maximo magnique meriti Apostolo creatus. Conf. *Dav. Blondellum* de Episcopis pag. 13.

Διοτρεφὴς] De eo lege *Thomam Ittigium* de Hæresiarchis pag. 86. & *Lampium* in Prolegomenis ad commentarium in Joannis Evangelium pag. 113.

Verf. 10. Προμνήσω αὐτὰ τὰ ἔργα, ἃ ποιῶ] *Pricæus* pro αὐτῷ malebat αὐτόν. Posito vero hoc, scribendum etiam fuisse τῶν ἔργων, opportune monet Cl. *Albertius* in Periculo Critico pag. 37. additque, sensum hunc esse, quod Joannes illis, ad quos venturus erat, in memoriam opera ejus sit revocaturus, sicut *Ælianus* Var. Histor. V. 19. de aliis ait, ὑπομνήσαν τῶν ἔργων αὐτῶν.

λόγοις πονηροῖς φλαυεῖν ἡμᾶς] De verbo φλαυεῖν lege *Raphelii* Annotati. Herodoteas pag. 664. Neutrum quamvis sit, activa tamen significatione pollet, ut verbum *θριαμβεύειν Coloss. II. 15.* Construitur autem cum accusativo personæ, sicut alias verba dicendi, v. c. *κακῶς λέγειν τινα.* Vide *Sonntagium* ad h. l.

καὶ τὰς βεβηλωμένους] scil. ἐπιδεδωμένους. Hinc puto natum ἐπιδεδωμένους,
quod in codicibus aliquot legitur.

καὶ ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐβάλλει] i. e. ἀποσυναγωγῆς ποιᾷ, *Joh. XVI.*
2. Vide *Grotium* ad loc. & *Tom. III. Operum* p. 246. b. etiam *Camp. Vitri-*
gam de *Synagoga vetere* pag. 759.

Verf. II. ο ἀγαθοποιῶν ἐν τῷ Θεῷ ἐστίν] Illud ἀγαθοποιεῖν ad benefici-
centiam & liberalitatem, aliis testatam, referunt nonnulli, interque hos *Gro-
tius* & *Picinellus* in *Luminibus Reflexis* pag. 755. qui posterior nonnulla ve-
terum dicta in hujus virtutis laudem recitat. Præstat tamen, phrasin de vir-
tutis studio generatim interpretari, quod omnino per ἀγαθὸν μιμεῖσθαι, pro-
xime antecedens, indicatur. Id *Paulus* *Ephef.* VI. 8. dicit ἀγαθὸν ποιεῖν, &
1 *Thessalon.* V. 15. τὸ ἀγαθὸν διώκεν. Conf. 1 *Pet.* III, 11.

Verf. 12. Δημητρίῳ μεταστύχεται ὑπὸ πάντων] Nonnulli Demetrium hunc Apostoli literas ad Cajum pertulisse existimant. Rectius vero talis indicari videtur, qui ejusdem Ecclesiæ, in qua Cajus degebat, membrum exstiterit, quique adeo Diotrephi, homini pessime morato, opponatur, & tanquam exemplum ad imitationem proponatur.

Verf. 13. *אם' 8 דעלעו דיא מלאנוס ה' קאלאמס סוי גראצא*] Vide ad v. 12. epistolæ superioris. Phrasin hanc Hebræi ex parte civitate donarunt. Hæc enim legis in *Bereschith Rabba* Sect. I. fol. 3.3. *טלע מלגן וקלמן לבני אדפרה קאלאמ וטראמענטום פיליו מעו.* Vide Cl. *Schætzgenii* *Horas Hebraic.* pag. 1077.

PROLEGOMENA IN EPISTOLAM S. JVDÆ.

S. JVDAM cognomine *Thaddæi*, & *Lebbæi*, (de quo posteriori conjecturam *Theod. Hafæi* in Bibliotheca Bremensi Class. V. Fascic. III. dissertat. VI. & ejusdem Syllogen Dissertationum pag. 114. seq. videbis) appellatum, & S. Jacobi Apostoli fratrem, epistolæ hujus scriptorem esse, & comma primum epistolæ & communior ultimæ antiquitatis traditio credere jubet. De vita ejus, rebus gestis, præconio Evangelico, martyrio &c. leges Florentinum ad Martyrologium Hieronymi pag. 171. & *Joannem Albertum Fabricium* in Bibliotheca Græca lib. IV. pag. 167. ad Codicem Apocryphum Novi Testamenti pag. 608. 634. & 930. ad Hieronymum de Scriptoris Ecclesiasticis cap. IV. in Miræi Biblioth. Ecclesiast. p. 32. & in Luce Salutari orbi oriente p. 111.

Judæ Thaddæi non esse, persuasum sibi nonnulli recentiorum habuerunt, tum ex veterum quorundam silentio, allegatoque *Enochi* libro apocrypho, tum vero ex eo, quod in versione Syriaca olim non extiterit. Inter hos sunt Scaliger in Scaligeranis II. pag. 72. & *Grotius*. Confer B. *Joannis Mælleri* Homonymoscopiam pag. 181. seq. *Grotius* speciatim pro auctore habet *Judam*, Episcopum Hierosolymitanum, Barcochebæ, Pseudo-Messia, sub Hadriani temporibus proximum. Illi vero se opposuerunt ex nostratibus *Calovius* in Bibliis Illustratis, ex Reformatis *Hermannus Witsius* in copiosis Prolegomenis ad commentarium in hanc epistolam, Meletematibus Leidenfis annexum, & *Campegius Vitringa* libro IV. Observationum Sacrarum pag. 973. seq. (quæ dissertatio in Thesauro Disputationum Novo Tomo II. pag. 981. seqq. recusa exstat) ex Pontificiis denique *Richardus Simon* in Historia Critica contextus Novi Testamenti pag. 201. *Grotii* vestigiis more suo institit Editor Novi Testamenti Græco-Anglicani in annotationibus pag. 943. a Rev. *Leonardo Twells* Parte II. Examinis Critici, anglice editi, confutatus. Hujus vindicias, in compendium relatas, paulo post Lectori exhibebimus. Ab illis abit *Daniel Papebrochius* in Actis Sanctorum Antwerpiensibus Tomo III. Junii pag. 802. seq. singulari dissertatione contendens, epistolæ hujus scriptorem fuisse ex LXXII. discipulis, martyrioque Arariæ in Armenia perfunctum, atque adeo a Thaddæo, ratione cultus locique fatalis, distinguendum. Canonicam epistolæ hujus auctoritatem *Petrus Furius* in Historia Critica cultuum & dogmatum pag. 24. elevare nonnullis visus est, qui tamen suspicionem hanc a se amoliri conatur in Novis Literariis Bernardinis, an. 1704. pag. 30. mensis Julii.

De tempore scriptæ epistolæ, ut non admodum constat, ita post Petri alteram exaratam esse notabilis, quæ inter utramque observatur, convenientia evincit.

Eadem vero probat, scopum & argumentum ejus ab illo Perrinæ non esse diversum, in cujus conditionem *Vitringam* inprimis inquisivisse in Prolegomenis ad Petri illam monuimus.

Ad Ex-Judæos potius, quam Ex-Gentiles scripisse Apostolum, existimat *Braunius* in *Selectis Sacris* p. 161.

Commentariorum in hanc epistolam notitiam hauries ex *Schwindelii* Bibliotheca Pastoralis. Illis adde *Hugonis Broughtoni* Expositionem, quæ Tomo II. Operum ejus Anglicanorum pag. 402. seqq. legitur, Anonymi commentarium, Lugduni Batavorum 1676. 4to editum, M. *Henrici Andreae Waltheri* Exegeſin epistolæ hujus, Helmſtadii 1727. 4to, Anonymi, (quem Rev. *J. F. Reimannum* credi testatur *Collectio rerum Theologicarum novantiqua* an. 1732. pag. 639. quemadmodum eidem *Conatus* hic acceptus fertur in *Europa Erudita* Rev. *Gærttenii* pag. 798.) Versuch einer neuen Enſiegelung der Epistel Judæ, Brunſvigæ 1731. 4to, & M. *Wilhelmi Chriſtophori Büchneri* erbauliche Erklärung des Endſchreibens Judæ, Erfurti 1727. 4to. *Joannes Henricus a Seelen*, vir doctiſſimus, ſingulari Programme *Judam Antiſanaticum*, ſive obſervationes ad nonnulla epistolæ S. Judæ loca, quibus capitales quidam Fanaticorum errores refelluntur, exhibuit Lubecæ 1732. 4to.

Quæ alia heic dici poterant, ea occuparunt ex noſtratibns B. *Joannes Henricus Gærtzius* in epistola ſingulari, quam *Meletemata* ejus *Annæbergenſia* exhibent, pag. 413. *Joannes Wandalinus* de Judæ Apoſtoli auctoritate Canonica, Hafniæ 1663. *Mich. Frider. Quade* Progr. in epistolam Judæ, & vitam ejus, Gryphiswald. 1709. *Fridericus Weiſe* in Orthodoxa ſuper hanc epistolam commentatione, Helmſtadii 1722. (confer *Annales Academ. Juliae Semestri V.* pag. 24.) M. *Henricus Andreas Waltherus* in diſſertatione Iſagogica, dicto ejusdem commentario præmiſſa, *Franc. Wokenius* in *Sciagraphia Theologiæ* epistolæ Judæ, quæ *Decadi Schediaſmatum* ejus inſerta eſt, ex Reformatis vero *Wiuſius* in *Prolegomenis* ante appellatis, & *Joannes Millius* in *Prolegom.* ad N. T. §. 209. ſeq.

Promiſi modo, me Rev. *Twelfſii* vindicias epistolæ hujus adverſus *Annotatoris* Anglicani exceptiones allaturum eſſe. Habe itaque eas in compendio, prout pag. 107. ſqq. leguntur. *Annotator Origenem* & *Eusebium* proferit, tanquam tales, qui epistolæ hujus auctoritatem non in confeſſio fuiſſe teſtentur. At verba *Origenis* nihil inferunt aliud, quam quod illa non ab omnibus fuerit agnita. Ei δὲ, inquit *Comm.* in *Matth.* pag. 488. καὶ τὴν Ἰδὲα πρὸς τοὺς τοὺς ἐπιστολὴν, ἐγράψω, τί ἔπειτα τῷ λόγῳ, διὰ τὸ κ.τ.λ. i. e. ille,

ille, qui epistolam Judæ recipit, videat &c. post quæ comma sextum adfert. Heic vero phrasis ἐῖ δὲ τις, non est conditionalis, sed eadem, ac si dixeris, ὅς vel ὅστις ἂν. Itaque Origenes clare præstruit, epistolæ hujus auctoritatem a nonnullis agnitam fuisse, tantum abest, ut ab omnibus fuerit repudiata. Origenem vero ipsum eam agnovisse, patet ex iis, quæ p. 223. Commentar. in Matthæum leguntur. Judas, inquit, epistolam scripsit paucorum quidem commatum, plenam vero verbis, divina gratia valentibus, &c. His adfinis sunt loci, ex homiliis ejus in Genesin & Josua librum a Millio allegatis, in quibus Judæ & Jacobi epistolæ inter canonica Nov. Test. scripta numerantur.

Origeni jungit Eusebium. Ille vero VI. 14. Hist. Eccles. ad quem provocat, tantum ait, epistolam hanc esse τῶν ἀντιλεγομένων γραφῶν, h. e. ex iis scriptis, quibus nonnulli contradixerint. Hæc enim perpetua phraseos hujus apud Eusebium notio est, minime vero id infert, quod ab omnibus fuerit rejecta. Ita III. 25. & hanc & alias epistolas, olim controversas, ait esse ἀντιλεγόμενας, statim vero addit, easdem fuisse γνωρίμας τοῖς πολλοῖς h. e. multis probatas.

Tertium & ultimum, quod epistolæ huic opponit, testimonium a Sophronio repetitur. Illud vero in Hieronymi Catalogo Scriptorum Ecclesiast. ubi de Judæ, ex Græco latine conversum, his verbis exhibetur: *Ecce quia de libro Enoch, qui apocryphus est, in ea assumit testimonium, a plerisque rejicitur.* Hic vero non acquiescens statim sic pergit: *tamen auctoritatem vetustate jam & usu meruit, & inter Sanctas Scripturas computatur.* Ex quibus consequitur, epistolam hanc tunc temporis universaliter fuisse receptam, ante vero semper ab aliquibus inter Canonicas numeratam.

His tandem subnectit Hieronymum epist. 103. ad Paulinum, non alia de causâ, quam quod & h. l. Millium exscribit. Neque enim Hieronymus epistolæ huic adversatur, qui ibi septem Catholicas epistolas Jacobo, Petro, Joanni & Judæ adscribat. Hos quidem adfert ex veteribus.

Ex recentioribus ad unum Grotium provocat, monentem, Judam non addidisse vocem Ἀπόστολος, quod Apostoli facere solent in epistolis etiam ad privatos. Ad hoc respondetur, Judam revera Apostolum se vocare, dum Jacobi fratrem se appellat. Quæ verba quamvis in codicibus & versionibus omnibus legantur, Grotio tamen a librariis ideo addita videntur, ut Judas hic esse Apostolus crederetur, quod ipsum & Simeonis epistolæ, quæ secunda Petri sit, usu venerit. Heic vero principium petit Grotius. Nemo enim locum aliquem, tanquam a librariis interpolatum, causari potest, qui codicem, vel versionem aliquam, ad firmandam sententiam suam promovere non potest. Alioquin tota Judæ epistola, quod recte Rich. Simon observat, expungi posset. Jam vero constat, voces, ἀδελφός δὲ Ἰακώβ, U u 2 Origenis

Origenis ætate in contextu lectas fuisse. Id apparet ex his ejus verbis comm. in *Matth.* p. 228. Καὶ Ἰδδας ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν ὀλιγόστιχον μὲν, πεπληρωμένην δὲ τῆς ἐρανίας χάριτος ἐβρώμενων λόγων· ὅσις ἐν προοιμίῳ εἰσηκεν, Ἰδδας Ἰησοῦ Χριστοῦ δῆλος, ἀδελφός δὲ Ἰακώβου.

Annotator porro post *Grotium* urget, si epistola fuisset Apostolica, eam in alias linguas conversam, & ab Ecclesiis omnibus procul dubio receptam fuisse, cum nunc quidem res aliter habeat. Enimvero id ipsum nec *Apocalypsi* usu venit, quam tamen scripti Apostolici loco habet *Grotius*. Porro omissa hujus epistolæ in alias linguas conversio, aut universalis receptio, id tantum probat, quod non omnes gentes & Ecclesiæ Apostolicam ejus auctoritatem agnoverint. At vel sic Apostolica esse potuit, quemadmodum & talis a variis Ecclesiis, speciatim Palæstinæ illis, habita est. Neque vero epistola hæc in versione vetere ulla, si *Syriacam* exceperis, desiderata est. Causa in eo posita videtur, quod versio *Syriaca* prima tam mature facta erat, ut Syrorum Ecclesiæ in epistolæ hujus dignitatem inquirere satis non potuerint. In canone tamen Syrorum jam seculo IV. extitisse, atque adeo in linguam eorum conversam fuisse, constat. Eo enim tempore *Ephremus*, Diaconus, eam frequenter adhibet; cumque Syri Palæstinæ adeo vicini fuerint, eosdem illam jam longe ante habuisse veri fit simile. Verbo dicam: non nisi ex præjudicio quodam factum est, ut *Grotius* contra ipsius epistolæ indicia eam *Judæ*, Jacobi fratri, abjudicandam censeret. Multo minus ad Adriani tempora, h. e. A. C. 130. quæ ejusdem viri doctissimi conjectura est, referri potest. Id vero *Annotator* sibi habet persuasissimum, addens, epistolam hanc Carpocratianis potissimum oppositam fuisse, quorum enormia scelera, extinctis candelis patrata, *Clemens Alex.* Stromat. III. pag. 430. recitet. Quod si vero id admittatur, *Judas* Apostolus, longe ante Carpocratianorum originem defunctus, epistolam hanc scribere non potuit. At vero *Clemens Alex.* qui sexaginta tantum annis post, nempe A. C. 130. floruit, clare præstruit, epistolam *Judæ* illa ætate, vel saltem hæresi ista antiquiorem fuisse. Stromatum enim libro III. epistolam *Judæ* ait de *Carpocratianis* vaticinari, quod omnino infert, Apostolum pluribus annis ante, quam hæretici illi comparuerint, scripsisse.

Auctoritate epistolæ hujus ab oppositis illi testimoniis vindicata, illa ex antiquitate, quæ pro ea pugnant, adferam, ut lector intelligat, *Annotatorem* ea heic non minus, quam in superioribus epistolis factum est, omisisse.

De *Clemente Alexandrino* Sec. II. & *Origene*, discipulo ejus, jam dictum est. Inter utrumque floruit *Tertullianus*, qui initio seculi III. epistolam hanc *Judæ* Apostolo diserte vindicat. Seculo proximo *Cyrillus Hierosol.*

Sol. & Athanasius locum illi in catalogis librorum Scripturæ S. Canonico-
rum faciunt. *Didymus* in eandem, sine addita censura, commentatus est.
His accedit *Ephrem Syrus*, *Epiphan. Concil. Laodicenum*, & *Gregorius Na-
zianz.* ejusdem seculi scriptores. Ex Occidentali Ecclesia *Lucifer Calari-
ranus* Sec. IV. eam sub nomine Judæ Apostoli adfert. Post illum *Ambro-
sius*, & sub finem hujus seculi *Philastrius* ac *Ruffinus* eandem suis librorum
Canonicorum indicibus inferuerunt. Ex Doctōribus Afris ejusdem ætatis
Augustinus eam Canonicam reputat. Secula his inferiora commemorare ni-
hil attinet, tanquam quibus epistolam hanc pro genuino Judæ Apostoli scri-
pto habitam fuisse constat.

CAPVT VNVM.

Vers. 1. Ἰδὼς, Ἰησοῦ Χριστοῦ δῆλος, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου] Comma inte-
grum explicat *Robertus Gell* in Operibus Anglicanis Tomo II. pag.
830-835. Voces, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου, a librariis additas censet *Gro-
tius*, ut Apostolus esse crederetur: sed nec unus adest codex, qui conjectu-
ram ejus firmet. Apostolum se non vocat Judas, quamvis talis fuerit, quemad-
modum Paulus in limine epistolæ ad Philippenses se non ἀπόστολον, sed δῆλον
Ἰησοῦ vocat. Petrus 2 epist. I. 1. utrumque ἀποστόλος & δέλος nomen conjun-
git. Vide, quæ ibi scripsimus.

τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγιασμένοις] Τὸ ἐν idem est quod *per*, quo sensu
non tantum ex Hebræorum, sed & ex Græcorum, more adhibetur. Lege
loca a *Cl. Georgio* in Vindiciis N. T. pag. 151. allata. Pro ἡγιασμένοις pau-
ci codd. habent ἡγαπημένοις. Præstat prius. Ita *Rom. XV. 16.* ἡγιασμένη ἐν
πνεύματι ἀγάπῃ & 1 *Cor. I. 2.* ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τετηρημένοις] Pro Χριστοῦ quidam libri legunt Χριστῶ.
Enimvero τὸ ἐν repetendum est ἀπὸ κοινῆς, ut vocati illi per Deum Patrem
sanctificati, per Christum vero servati dicantur. Huc spectat precatio Chri-
sti ad Patrem *Joh. XVII. 11.* τήρησον αὐτὰς ἐν τῷ ὀνόματί σου.

Vers. 2. Ἐλεος ὑμῖν καὶ εἰρήνη, καὶ ἀγάπη πληθυνθεῖη] Vide supra
ad 2 *Pet. I. 2.* & *Suicerum* Tom. I. Thesauri p. 1032.

Vers. 3. Ἀγαπητοί, πᾶσαν σπεδὴν ποιέμενος γράφειν ὑμῖν] Hac phra-
si familiariter utitur *Polybius*, & *Herodotus* quoque, quorum locos attulit
Rev. *Raphelius* Ille quidem pag. 877. ita: περὶ γε μὴν τῆ παρ' ὅλον τὸν βίον
ἀληθέναι μεγίστην ἐποιήσατο σπεδὴν, hic autem lib. I. pag. 2. τὸ ἀρπαδεύειν
σπεδὴν ποιήσασθαι τιμωρεῖν ἀνοήτων, *amentium vinorum esse, faminis raptis ul-
ciscendis operam dare.* Vides utrinque eandem structuræ rationem.

περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας — τῇ ᾧπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίσει] Ut tautologia caveatur, quæ ex nonnullorum interpretationibus consequi videtur, *Scherlockius*, Præful Anglicanus, in dissertatione super 1 Petri epistolam pag. 226. hanc commatis totius paraphrasin suppeditat: dilecti, animus mihi erat, scribere ad vos de communibus doctrinis & spe Evangelii ad fidem vestram & Jesu Christi cognitionem amplificandam; jam vero coactum me video, ut hoc institutum deferam, &, ad cavendum præsens periculum, vos exhorter, ut serio teneatis eam, quæ vobis tradita est, doctrinam, contra falsos doctores, quos clanculum audio irrepisse. Hoc sensu κοινὴ σωτηρία inferit doctrinam Evangelicam, sine respectu ad tempora aut personas, falsasque doctrinas habito, prædicatam; πίσις vero παραδοθεῖσα singularia quædam doctrinæ Evangelicæ capita significat, quæ tunc temporis a nonnullis sollicitabantur, & interpolabantur. Hanc observationem probat & adstruit *A. Blakwall* in *Clasficis Sacris* Tomo II. pag. 202. seq.

παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ᾧπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίσει] *adhortans vos, ut decertetis pro fide, quæ semel data est sanctis.* Ita rectissime *Erasmus Schmidius*, ut sic vox τῇ πίσει in dandi, non auferendi casu posita, objectum inferat, pro quo sit decertandum. De efficacia verbi ἐπαγωνίζεσθαι lege *Suicerum* Tom. I. pag. 203. & *Jac. Hæsaum* in *Biblioth. Bremenſe* Class. IV. pag. 341. seq. ubi versionem *Vulgati*, per *supercertare* interpretantis, adstruit, eademque opera ostendit, iterationem & frequentiam certaminis inferri. Eo sensu verbum adhibet *Plutarchus* in *Vita Cimonis*, Tomo III. *Vitarum* pag. 124. edit. *London.* *Sextus Empiricus* id διαγωνίζεσθαι i. e. *constanter decertare* dicit lib. XI. §. 100. διαγωνίζεται μέχρι θανάτου, & §. 101. μέχρι τῆς ὑσάτης ἀναποῆς διαγωνίζεσθαι. Vide ibi eruditissimum *Fabricium* nostrum pag. 709. De argumento ipso lege ex nostratibus D. *Joh. Henr. Feustkingii* *Theologema Sacrum de Epagonismo fidei*, *Vitemb.* 1710. 4. *Casauboni* epist. dedicat. ad *Exercitationes Anti-Baronianas*, *Robert. Gellum* in *Operibus Anglicanis* Tom. II. pag. 836-840. & *Joh. d'Outrein* in *Bibelsche Keurstoffen* p. 168-200.

Verf. 4. Παρεισέδυσαν γάρ τινες ἄνθρωποι κ. τ. λ.] *Joh. Pricæus* τινὲς refert ad sequens ἀπεβείς, intermedia vero, ἄνθρωποι — κῆμα parenthesis nota a reliquis separat, & articulum οἱ ante προγεγραμμένοι forte abesse debere contendit. Vide contra hæc recte disputantem *Albertium* in *Periculo Critico* pag. 38. Παρεισέδυσαν, *clam irrepserunt.* *Heliodorus* lib. I. pag. 21. de furtivo adulteri adventu ita: τὸν δὲ ἔτω συγκείμενον αὐτῷ πρὸς τὸν *Δημανέτην* ἄρτι παρεισδεδυκένον. Observarunt locum *VV. CC.* *Elsnerus* & *Albertius* in *Observatt. Sacris*, qui & alios addunt, ac *Pricæum* præterea videri jubent. Quod ad rem ipsam confer *Gal.* II. 4. & *2 Pet.* II. 1.

οἱ πάλαυ προγεγραμμένοι εἰς τὸ τοῦ κῆριμα] *qui dudum ante adju-*
cati sunt ad hanc condemnationem. Petrus 2 epist. II. 3. ita: οἷς τὸ κῆριμα ἐκ-
 παλαυ ἐκ ἀργεῖ. Phrasin hanc ex Scriptura Sacra & Judæorum libris copio-
 se exponit *Hackspanius* in Sylloge Disputationum Theologicarum & Philo-
 logicarum pag. 310. seqq. Judæi enim לַמָּוֶת נִכְחָבִים, *proscriptos ad mor-*
tem, & כְּחוּבֵי חַיִּים, vitæ adscriptos commemorant. Confer eundem de
 usu librorum Rabbinicorum pag. 480. seq. & in Notis Philologicis ad *Luc. X.*
 20. Neque tamen hanc dicendi formulam Græcis ignotam esse ostendit *Els-*
nerus pag. 427. Προγράφειν ait esse *palam scribere*, quod Latini dixerint *pro-*
scribere, vide *Cuperum* Observat. I. 17. *Plutarchus* de iis, qui in iudicium
 vocati erant in *Aristide* pag. 326. ait, οἷς πρῶτοις ἢ κῆρις προεγράφη, & in
Camillo pag. 134. τῆς δίκης προγεγραμμένης αὐτῷ, *cum ei esset dies dicta.* Por-
 ro illi, quorum nomina in tabula publica notata, quibusque cædes destinata
 erat, præmio percussoribus proposito, προγεγραμμένοι *proscripti* dicebantur,
 teste *Plutarcho* in *Sylla* pag. 472. Ex his tandem laudatus *Elsnerus* conficit,
 hoc loco eos homines denotari, qui non solum scelerum rationes Deo debe-
 ant, verum etiam ad pœnam promeritam destinati sint, iræ divinæ victimæ
 piaculares. Cavendum tamen hic est, ne præscriptionem hanc cum *Joanne*
Piscatore in Notis ad h. l. & in Responf. Apologet. ad *Vorstii* *Parasceven* pag.
 6. ita accipiamus, ut homines illos æterno Dei decreto destinatos esse ad istam
 impietatem, qua sibi iudicium seu damnationem æternam attrahunt, existime-
 mus. Nihil hujusmodi phrasi Apostolica indicari, ex nostratibus, ut alios
 taceam, evicerunt *B. Wolfg Franzius* de interpretatione Scripturæ Sacræ pag.
 117. *Hackspanius* loc. citat. & *Wolfburgius* in Observationibus Sacris pag. 502.
 Ex phras eos hujus usu apud Scriptores, *Rev. Raphelius* in Notis *Xenophon-*
teis pag. 350. ubi eundem adstruit, recte hæc conficit: *quare οἱ πάλαυ προ-*
γεγραμμένοι εἰς τ. τ. κ. illi sunt, qui dudum sunt accusati, & in hoc iudicium
vocati, in quo impietatis, cuius mox mentionem facit, condemnabuntur. Si ac-
 cusatoris, qui hanc dicam jam olim ipse scripserit, nomen quæris, *Moses* est,
Joh. V. 45. Et cum ὁ μὴ πισεύων dicatur ἤδη κεκρίσθαι, Job. III. 17. omni-
no etiam οἱ τὸν μόνον δεσπότην Θεόν, καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀνέμενοι
rectissime dicuntur προγεγραμμένοι εἰς τὸ τοῦ κῆριμα. *Rev. Zeltnerus* in anno-
 tat. ad h. l. versioni *Lutheri* *Biblicæ* pag. 218. subjecta τὰς προγεγραμμένους ita
 accipit, ut homines ex Ecclesia jampridem in verbo Dei *proscriptos* indicari
 existimet, collatis *Deuteronom. XXXII. 5. Proverb. XXX. 11. Psalm. L. 15.*
 & *Jes. XXIX. 13. Artemonius* in initio Evangelii *S. Joannis* restituto pag.
 349. προγεγραμμένους quasi a Petro in epistola posteriore *descriptos* interpreta-
 tur, cui tamen τὸ πάλαυ obstat. Confer *Hebr. I. 1. & 2 Petr. II. 3.*

τὴν τῷ Θεῷ ἡμῶν χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσέλγειαν] Vide *Petavii*
Dogmata Theologica Tomo II. lib. III. cap. 11. §. 11. Confer nos ad
2 Petr. II. 18.

καὶ τὸν μόνον δεσπότην Θεὸν καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνέμενοι.] Vox Θεός a nonnullis codicibus & *Vulg.* quoque Interprete abest. Vide præter *Millium*, *Richardum Simonem* in *Historia Critica Novi Testamenti* libro III. pag. 869. Alii itaque eam pia quadam fraude additam, alii ab aliis vel casu vel consilio omisam esse existimant, alii de utroque dubii hærent. Primam classem Ariani & Sociniani ut plurimum occupant, ne Christum Dei nomine appellatum confiteri necesse habeant. Illos sequuntur Auctor Prolegomenorum ad accuratam Novi Testamenti editionem pag. 190. & Editor Novi Testamenti Græco-Anglicani, qui Dei nomen in contextu positum in versione omisit. Mediam sententiam orthodoxi tuerentur. Tertiæ se jungit *Joannes Clericus* *Artis Criticæ Parte III. Sect. I. cap. 15. §. 15.* Sive data opera, inquit, detracta fuerit hæc vocula, sive addita a Theologis, quicumque sint, & quacunque de causa; illa quidem fraus est, indigna bonis viris, & veri amantibus. Sunt etiam, qui, vocem Θεός admittentes, contendunt, eam non ad Jesum Christum, Dominum nostrum, sed ad Patrem referri debere, cum Servator noster nusquam in N. T. δεσπότης nomine appelletur. Ita sentit *Sam. Clarke* in *Responsione ad Robertum Nelsonum* Anglice edita pag. 110. Cum vero Jesus Christus 2 *Pet. I. 11.* δεσπότης nomine veniat, quod frustra contra Grotium inficiatur *Clarckius*, argumento illi nullum inesse pondus per se apparet. Vide etiam Interpretes N. T. Gallos Berolinenses, vocem δεσπότην ad Patrem, tanquam Patremfamilias, referentes, qui, ab auctore *epistolæ Pastoralis*, gall. editæ, ideo notati, defendere se conati sunt singulari *Responsione*, pag. 89. Non minus vero δεσπότης, quam Κύρις, nomen ad Christum pertinere, ex eo probari potest, quod veteres utrumque nomen in Imperatore designando adhibere & conjungere solebant. Ita Agrippa ad Cajum apud *Philonem* in *Legatione ad eum* pag. 798. καὶ γὰρ τις εἰμι, ait, εἰδόντων μὲν, ὅτι δεσπότην ἔχω καὶ κύριον, observante *Lamb. Bos* in *Exercitatt.* pag. 291. Similiter h. l. Jesus Christus & δεσπότης respectu creationis, & Κυρίου respectu redemptionis appellari recte existimatur. Lege alia in hanc sententiam argumenta apud *Calovium* in *Bibliis Illustratis* ad h. l.

• Verſ. 5. Ὑπομνήσαι ὑμᾶς βέλομαι εἰδότας ὑμᾶς ἅπαξ τῷτο] Disputatur heic de significato vocis ἅπαξ, quem alii alium constituunt. Quidam enim referunt ad verbum ὑπομνήσαι, hoc sensu, quod Apostolus adhuc semel eos sit commonefacturus, quasi legeretur: ὑπομνήσαι δὲ ὑμᾶς βέλομαι ἅπαξ τῷτο, καίπερ εἰδότας ὑμᾶς q. d. etsi scio, vos hæc tenere cognita, tamen semel adhuc (dum scilicet in tabernaculo hoc sum) vos de eo commonefaciam. Sic Petrus 2 epist. I. 12. Διὸ ἐν ἀμελήσω ὑμᾶς αἰεὶ ὑπομνήσκων περὶ τῶτων καίπερ εἰδότας. Hæc est sententia B. *Glassii* in *Grammatica Sacra* libro III. Tractat. V. can. XVI. & ante eum *Grotii*, tum vero Anonymi in *Actis Eruditorum Lipsiensibus Tomo IX. Supplemento-*
rum

rum pag. 19. qui *semel* illud per *extremum* explicat, inprimis ideo, quod Judæ epistola omnes Apostolorum epistolas obfignet. Alii referunt ad vocem *εἰδότες*, & per *omnino* interpretantur, *licet sciatis omnino hoc*. Ita statuunt *Lambertus Bos* pag. 292. *Exercitationum*, & *Joannes Alberti* pag. 477. seq. *Observationum*, qui uterque idoneis veterum locis hanc significationem adstruunt. Alii denique τὸ ἀπαξ ad sequens σώσας per hyperbaton pertinere censent, ut sic opponatur sequenti δεύτερον, hoc sensu, quod Deus semel quidem populum suum ex Ægypto eduxerit, postea vero incredulos perdidit. Ita ex nostratibus *Erasmus Schmidius* ad h. l. qui præterea *ωλεονόκῃς* vel *πολλάκις* putat subintelligendum, & *Calovius*; ex Reformatis vero doctoribus *Joannes Rogers* in epist. ad Coccejum, quæ in Operibus hujus Posthumis Tomo II. pag. 739. exstat. Ab omnibus his abit *Elsnerus* pag. 405. *Observationum*, cui *tempus peremptorium*, quo elapso nullum detur simile, heic indicari videtur. Mihi placet sententia media, per quam vox ἀπαξ voci εἰδότες jungitur, & per *omnino* convertitur. Hæc interpretatio loco Petrino, phrasi ipsi, ejusque structuræ, nec minus argumento, de quo agitur, optime congruit. Nemo enim Ex-Judæorum ignorare poterat fata Judæorum, ex Ægypto eductorum, deinde vero incredulitatis suæ pœnas luentium. Particula ἀπαξ non opponitur voci δεύτερον, sed hæc, quod recte *Grotius* monuit, idem valet, quod, *e contrario*, ut sensus sit, Deum populum suum ex Ægypto quidem salvum præstitisse, eundem vero repetitis vicibus variisque modis incredulitatis pœnas dare jussisse.

ὅτι ὁ Κύριος λαὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου σώσας] Pro κύριος codices quidam habent Θεός, alii vero Ἰησῆς. Vide *Richardum Simonem* libro III. *Historiæ Criticæ Novi Testamenti* pag. 903. & *Millium*, qui recte utrumque ex interpretamento, ad oram libri scripto, natum censet.

Verf. 6. Ἀγγέλους τε τὰς μὴ τηρήσαντας τὴν ἐαυτῶν ἀρχὴν κ. τ. λ.] Vide huc ex nostratibus *B. Gothofredi Olearii* dissertationem de Angelis desertoribus & captivis, Lipsiæ 1705. habitam, & in Thesauro Philologico Disputationum novo Tomo II. pag. 1008. seq. recusam, *Joannis Gvilielmi Bayeri* *Analyfin* & *Vindicias illustrium dictorum Scripturæ Sacræ* pag. 111. sqq. *Alethæi* *Erläuterung* Tomo VI. pag. 451. & *Amelii* *Erörterung* Tomo I. pag. 30. Ex Anglis inspicere *Jos. Medum* eo loco, quem ad 2 *Petr.* II. 4. & *Bryanum Turnerum* in libro de primi peccati introitu, sive Tentamine de lapsu Angelorum & hominum cap. I. Paradoxa sunt, & ex Beckeriana hypothesi nata, quæ *Joannes Adolphsz*, i.e. *Zacharias Webber*, pictor quondam Amstelodamensis, in v. 6. 7. & 8. commentatus est in libro Belgico, quem de origine, progressu & interitu Satanæ inscripsit, pag. 192 - 241. Exstat etiam singularis *Georgii Paforis* epistola inter Gothanas a Venerab. *Sal. Ern. Cypriano* pag. 156. edita.

Quod ad rem ipsam attinet, alii per ἀρχὴς Spiritus a Deo conditos, alii homines quosdam, tralato sensu ita appelleros, intelligunt. Qui de angelis accipiunt, vocem ἀρχῶν, vel per principum & originem, vel per principatum & dignitatem, vel per dominium interpretantur. Qui originem indicari volunt, primigeniam naturæ bonitatem: qui principum, prerogativas singulares, quibus instructi ab initio fuerint, significari videntur. Alterutrum horum nostrates amplectuntur, quorum nonnulli utrumque conjungunt. Qui denique dominii significatum præferant, illi quidem id vel de dominio Dei, cui se subdixerint, vel de illo, quod habuerint ipsi, & amplificare per superbiam conati sint, exponunt. Dominium Dei, cui subiecti esse noluerint, intelligit laudatus Olearius Tomo II. Theſauri Disputationum Novi pag. 1014. Μὴ τῆσιν ἀρχῶν, inquit, ἐστὶν καταλῆναι ἀρχῶν, vel ἀδελφῶν, imperium detrectare, & quantum in se est, evertere. Εἰς παραδειγματὸν αὐτῶν οὐββᾶτον, non observare Sabbatum, non colere & recedere est; sic αὐτῶν ἀρχῶν ἐστὶν non observare imperium, non colere, non recedere habere. Intellego autem imperium Dei, quod proterve detrahentes rebelles sūt Spiritus pessima sua gloria excidere. Sententiæ hujus has habet rationes, quod primo quidem Apostolus eos redarguat, qui iniquitatem adhibēt, λέγει δὲ βλάσφημοι; h. e. imperia contemnant, & majestatem cunctarum præsumant, v. 8. atque adeo conveniens videatur, ut exempla judiciorum divinorum ejusmodi adferantur, quæ opprēsserint protervos, his similes. Deinde idem patet ex loco Petri 2 ep. II. 4. ubi ἀρχαὶ dicuntur ἀναγινώσκοντες, h. e. פוסעים. Jam vero verbum פוע, quod LXX. Interpretes per ἀναγινώσκοντες passim convertunt, non tantum peccare in genere, sed etiam adhibere & rebellare, significat, & ab iisdem Interpretibus per ἀδελφῶν, 2 Regg. III. 20. 24. & ἀδελφῶν 2 Paralipom. XXI. 10. convertitur.

Ex illis, qui dominium intelligunt, quo Angeli defectores gaviſi sint, sed parum eo contenti majus adfectarint, est Βριαντὶς Τυρρῆτις, Anglus, libri laudati cap. I. Numen Summum & omnipotens præsidiale quoddam dominium ejusque administrationem Aristocraticam variis Archangelis commississe; hanc vero Satanam cum sociis suis sibi vindicare, & reliquos ordines suæ præfecturæ subicere conatum fuisse, ex ista. In hanc sententiam Judæ verba ita παραδειγματὸν: Principatum proprium non servantes, i. e. transgressi in aliorum potestatem intraverunt, ceteraque mansiones Angelicas invaserunt; quarebreum facti sunt ἀδελφῶν τῶ ἑκείνου, h. e. stationis ipsis assignatæ deferre. Confer Acta Eruditor. Lipsienſ. an. 1692. pag. 516. Huc refero Hombergium in Patensis Sacris pag. 136. ita scribentem: Αρχῶν h. l. est origo, principum, vel etiam, si quis vult, imperium, non quod ipsi defectores in alios habebant. sed cui ipsi subiecti fuerant. Certum enim est Angelos habere suos ordines, & regna, quod ut probemus, non opus est.

Ex his sententiis ea verisimilis videri possit, quæ vel *originem*; vel *dignitatem* pristinam indicari censet, & τηρεῖν per *servare* seu *retinere* explicat. Hæc enim notio magis respondet sequenti phrasi, ἀπολιπόντες ἴδιον οἰκητήριον, *relicto proprio domicilio*. Nescio porro, an Græce dicatur ἀρχὴ ἑαυτῶν, de dominio alieno, cui Angeli fuerint subiecti. Itaque culpa Angelorum generatim indicatur, quemadmodum & a Petro in genere αἰμαρτήσων dicuntur. Ad institutum denique Apostoli utriusque satis erat, *peccantes* in exemplum sistere, quamvis ipsum peccati genus non fuerit expressum.

Porro probabilior illorum, qui fugam domini divini heic indicari censent, est sententia, quam illa *Petri Juriei* in *Historia Critica dogmatum & cultuum bonorum malorumque*, Parte I. cap. IV. pag. 24. proposita. Eum enim si audias; Scriptor epistolæ hujus pro vera habuit fabulam de angelis, qui ante diluvium mulieribus abusi gigantes procreasse dicuntur; ideo, quod v. 7. Sodoma & Gomorrha, urbes, simili modo, quo illos, nempe Angelos, fornicatas esse tradat. Rectissime hoc profligavit *Olearius* l. c. pag. 1010. ostendens, τέτοις non ad Angelos, sed ad Sodomitas & Gomorrhæos esse referendum, de quo mox videbimus. Eandem tamen sententiam Apostolo tribuere veritus non est *Gvilelmus Whistonus* in *Conatu contextum Hebr. restituendi* pag. 313. sqq. recte ideo notatus ab *A. Blackwallo* in *Classicis Sacris* p. 20. seq. Taceo, *Lud. Cappellum* in *Spicilegio notarum* ad h. l. idem statuere.

Longissime denique *Kippingius* a vero sensu aberrare censendus est, qui Angelos hos in *homines* convertit. Illi enim h. l. intelligendi videntur *filiis Dei*, Genes. VI. qui instar *legatorum* Dei vices in his terris gerere debebant, sed potentia sua ad lasciviam hominumque oppressionem abutebantur. Ita scilicet statuit in *Exercit. XXIX.* de *Scriptura Sacra commate* imprimis septimo, quod modo diximus, adductus, sed ab eodem *Oleario* pag. 1009. seq. confutatus. Aliud hominum genus hic invehit *Dallonius*, exul Gallus, inter Anglos commoratus, in *Examine oppressionis Reformatorum* in Gallia, apud *Baltbas. Beckerum* lib. II. *Orbis Fascinati* §. 11. Hic enim Principes tribuum intelligit a Mose ad explorandam Cananæam *Numer. XIII.* missos, sed munere suo male functos, ideoque ejus fructu privatos. Hanc ejus sententiam, omni veri specie destitutam, & enarrat amplius & examinat *Olearius* pag. 1013. postquam brevius eadem opera perfuncti erant *Witsius* ad h. l. pag. 470. Meletem. Leidenium, & *Joannes Henricus Majus* *Oecon. Judiciorum divinatorum* Tom. I. Nihilominus tamen ea se probavit *Amelio* Tom. I. der *Erörterung* p. 30.

ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον] Per οἰκητήριον recte intellexeris beatas illas & gloriæ plenas sedes, in quibus non acquiescebant angeli ma-

le seduli. *Polybium* pag. 1072. regiam sedem *καθίστημι* appellasse observavit *Raphebus*. Mireris, *Rad. Cadmoorthum* in *Systēmate Intellectuali* hujus Universi pag. 816. edit. Anglican. *καθίστημι* illud de corpore Angelorum cœlesti, quod postea cum aëreo & obscuro permixtum sit, accipere potuisse.

ἐς κρίσις μεγάλης ἡμέρας. δευτέρῃ αἰῶνι ἐπὶ ζῆσιν τεταγμένῃ. Vide *Patristium* in *Dogmatis Theologicis* Tom. III. ubi de Angelis lib. III. c. 4 §. 7. *Δευτὴς αἰὼς* Poëta quidam Græcus apud *Platonium* καὶ πολὺ χρόνος p. 96. πῶς ἀγαπῶντες. *Seneca* autem in *Hercule Furiente* *utroque perpetui* appellat. Vid. *Lamb. Bos* in *Exercitiis* p. 193. Phraſi Apostoli adſinis eſt illa, quæ legitur in *Enochi* fragmento de *Egregoris* (vide *D. Fabricii* *Codicem Pſeudepigraphum* Vet. Teſt. pag. 191.) ubi Deus Angelum *Raphaelem* ita ſillocutus fertur: πορεύε Ραφαήλ, ἐλὶς ἵστη τῷ Αζαήλ χεῖρ ἐλὶ ποῦ, ἐλὶ ἐνδραῖς αὐτοῦ ἐς τὸ σῶσαι αὐτόν & τ. λ. Atque ad hunc locum, monente ibi *Fabricio*, Apostolus respiciſſe videtur *Scaligerus*, *Cronius*, *Lud. Capſello*, *Dan. Heuſio* & *Grabe* Tom. I. *Spicilegi* Patrum p. 147. ſq. Ad hiltoriam lapſus *Genef. III.* traditam reſpici putat *Satandeſus* in libro *καταδραγῆς* p. 695. cum Theologi Hebræorum per ſerpentem, ſepius auctorem, intelligant *Sammælem*, dæmoniorum principem, qui non, niſi priſtino ſtatu relictio, facinus ejusmodi audere potuerit. Id unigue conſtat, Hebræos & imprimis *Cabbaliſtas* de mutata Angelorum quorundam conditione ſimilibus phraſibus uti. Tales exſtant in libro de morte *Molis*, & in *Medraſchim* τῷ *Solur* fol. 46. p. 2. col. 2. ubi *Asa* & *Aſaſ*, contra Deum murmurantes, ex ſede ſancta præcipitati, aëriſque vehiculis inſtructi & catenis ferreis ad montes caliginofos adligati dicuntur. Similiter *R. Menachem Reſnerenſis* in *Genef. VI.* 2. Angelos commemorat, qui ex loco ſanctiſſimis ſuis exciderint; quemadmodum in *Solur* ſuper *Exod.* fol. 8. col. 32. Deus familiam cœleſtem puniturus, peccantes in fluvium igneum mittere, imperium iſtis adimere, aliosque in eorum loco ſurrogare dicitur. Vide locum apud *Sperſengium* in *Horis Hebraicis* p. 1078. Cum perpetuorum vinculorum hec mentio fiat una cum imminente die judicii, recte hinc Theologi conſciunt, malis genis nullam redemptionis ſpem ſuperelle. Vide imprimis *D. Georg. Friderici Schræveri* diſput. de ἀποκατάſτασις πάντων a *Juda* Apoſtolo negata, *Viteb.* 1731.

Verſ. 7. Ως Σόδομα & Γόμορρα & τ. λ.] Vide nos ſupra ad 2 *Pet.* II. 6. *D. Zivoldi* *Enſtiarung* p. 1421. *Spencerum* de legibus Hebræorum ritualibus pag. 729. *Satandeſu* librum *καταδραγῆς* pag. 696. & *Jof. Meſe* pag. 914. *Opp.* Anglicanorum. Particulam ἐς per *ſimilitudinem*, convenientius texui, verū poſſe cenſet *Okarius* diſputat. laudata pag. 1010. ad Obſervationes ſuas Philolog. in *Marthæum* provocans. ubi hoc ſignificatu particulam ἐς cum accentu & ſine eo pollere oſtenderit. Non dicam de aliis locis,

locis, in præsentē tamen communior significatus rectius tenetur propter sequens v. 8. ὁμοίως.

ὡς αἱ περὶ αὐτὰς πόλεις, τὸν ὁμοίον τέτοις τρόπον] Monuimus modo, nonnullos pronomen τέτοις retulisse ad angelos, vers 6. commemoratos, atque hoc nomine absurdam de angelis, turpi mulierum amore correptis, sententiam S. Judæ tribuisse. Putant enim, si de urbibus sermo esset, ταύταις scribendum fuisse. Atque eadem de causa illud τέτοις in nonnullis codd., quos *Millius* adfert, omissum fuisse illis videtur. Sed res in vado est. Pronomen illud omnino pertinet ad Σόδομα & Γόμορρα, ad quarum urbium exemplum circumjectæ aliæ fornicatæ dicuntur. Illa vero nomina in neutro genere poni solita (vide *Luc.* XVII. 29. & *Marc.* VI. 11. item τὰς LXX. *Genes.* XIII. 10.) particulam τέτοις non solum admittunt, sed etiam postulant. Itaque nihil opus est, ut ad rem potius, i. e. πολίτας seu *cives* Sodomæos & Gomorrhæos, quam ad vocem, respectum haberi dicamus. Neque excipi potest, Apostolum scribere περὶ αὐτὰς πόλεις, atque adeo voces Sodoma & Gomorrha in scæminino genere ponere. Id enim fit propter sequentem vocem πόλεις, cum Sodoma & Gomorrha æque ac ceteræ illæ inter urbes numerari possent. Denique nihil apud idoneos Scriptores frequentius est, quam illa generis in pronominebus enallage. Memini *Dav. Hæschelium* ad Bibliothecam *Photii* p. 920. exempla non inficienda adferre, qualia etiam videbis apud *Blackwallum* l. c. De efficacia verbi ἐκπορεύσασα lege *B. Glassii* Grammaticam Sacram p. 472. & *Fessellii* Adversaria Sacra Tom. I. lib. II. c. 27. §. 3.

ὡς ἀπελθῆσαι ὀπίσω σαρκὸς ἐτέρας] Pro ἐτέρας (habes verba *Olearii* ex disputationis laudatæ §. 5. pag. 1010. *Theauri Dispp.*) in antiquis quibusdam Codicibus lectum videtur τέφρας, quod ad sequentia necessario referendum hoc modo: ἀπελθῆσαι ὀπίσω σαρκὸς, τέφρας πρόκεινται δέγµα. Itaque versionis *Italæ* auctorem legisse necesse est: nam ita hunc textum, qui ea usus est, repræsentat *Lucifer Calaritanus*, cinis propositæ sunt exemplum; firmareque lectionem videtur, quod in loco *Petri* parallelo verbum πεφρώσας legitur. Video *Colomesium* etiam pag. 138. *Observ.* τέφρας legere malle. At nulla veri speciei lectio hæc se commendat. Urbes enim illæ in exemplum cineris propositæ esse dici non possunt, quippe quæ mox ignis æterni pœnam luere dicantur. Itaque in genere heic urbes illæ dicuntur exemplum sistere, sicut *Deus* eadem ratione 2 ep. *Pet.* II. 6. ὑπόδειγμα μελλόντων ἀσεβῆν τεδεικνύει dicitur. Et quamvis *Petrus* cineris & eversionis urbium illarum l. c. meminit, in testimonium vindictæ divinæ, illius quidem mentio h. l. fieri a *Juda* non debebat, cum ignem cœlitus ad evertendas illas delapsum, & æterni illius, respectu incolarum prodromum, commemoret. Recte itaque *Millius* in *Prolegom.* §. 77. mutationem illam absurdam esse pronunciat, atque ex eo natam, quod lector aliquis ex 2 *Pet.* II. 6. e regione

ne verborum πυρὸς αἰώνιος ad marginem posuerit τεφρώσεως, hanc autem vocem librarius alius in locum ἐτέρας suffecerit, ab Interprete per cinis absurde conversam.

Non felicius conjecit *Sam. Battierus* in Museo Bremensi Tomo II. p. 198. pro ἐτέρας legendum esse ἐτέροις, ut aliis in exemplum proposita dicantur. Sufficere scilicet putat ὀπίσω σαρκὸς simpliciter positum, sicut 2 *Pet.* II. 10. dicantur ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μiasμὸς πορευόμενοι. At recte ibidem doctissimus *Theod. Haseus* in notis monuit, vocem ἐτέρας heic omitti non posse, ideo, quod de flagitio παρὰ φύσιν sermo fit, de quo Paulus *Rom.* I. 26. 27. exponat; quodque rectius vox ἐτέροις pro superflua habeatur, cum exemplum omne per se ita sit comparatum, ut aliis proponatur. Addidero his, Hebræos fornicatores cujusque generis appellare בשר זכר חללים *confestantes carnem alienam*, quæ phrasis Judæ illi egregie responderet. Lege præterea *Fesseli* Adversaria Sacra lib. II. cap. 8. pag. 112. Phrasin, προκεινται δῆγμα, ita explanat eruditissimus *Albertius* pag. 479. Observat. Δῆγμα proprie est specimen, quod de singulis rebus venalibus monstratur: sed olim Δῆγμα locus erat in Atheniensium mercatu, in quem specimina ferebantur. Vide Harpocrationem. Ita hæc urbes tanquam δῆγμα considerantur, quatenus exemplum omnibus essent (ut *Terent. Adelph.* V. 1. 9.) Ἐ divina severitatis specimina ibidem prostarent. Hoc enim notat προκεῖται, nimirum prostare, Ἐ publice propositum exhiberi. Ita apud *Ælian.* V. H. I. 16. προκειτο ἄθλον, prostabat, publice propositum erat præmium. Confer de voce δῆγμα *Salmasium* Observat. ad *Jus Atticum* pag. 382. Hebræos vocem Græcam civitate donasse ex *Tanchuma* fol. 53. cap. 2. ostendit ad h. l. *Schætgenius* p. 1069. וְהָיוּ לָנוּ רֹגְמָה וְפִעֲרָה ἔ' fecerunt ipsum δῆγμα.

πυρὸς αἰώνιος δίκην ὑπέχουσα] ὑπερέχουσα legit *Cod. Alexandr.* quæ lectio placuisse videtur *Grozio*, eo quidem sensu, ut urbes illæ incensæ instar exhibere dicantur ignis æterni. Eadem est sententia *Jos. Mede* pag. 914. Operum Anglicanorum. Enimvero, si παρέχουσα scriptum ibi fuisset, interpretatio hæc magis forte quadraret, quamvis nondum intelligam, quomodo δίκη verbo ejusmodi, quod hic legimus, juncta de exemplo dici possit. Tenenda itaque est lectio recepta: eadem enim phrasi *Polybius* aliquoties utitur, observante *Raphelio*, v. c. pag. 1334. τὸν Περσῖαν ἀναγκάσαι δίκας ὑποχεῖν Ἀττάλῳ τῶν κατὰ πόλεμον ἀδικημάτων. *Prusiam* pro injuriis bello illatis pœnas *Attalo* pendere cogerent. Et pag. 1392. θανάτῳ κείνῳ ὑπέχειν. Similes Græcorum phrasēs, ἐκδύνειν, δῶνα, πάχειν δίκην adfert *Pfochenius* de linguæ Græcæ Novi Testamenti puritate pag. 77. Confer nos ad 2 *Thessal.* I. v. 9. Ignem illum æternum alii de igne naturali cœlitus delapso, quo urbes illæ funditus & perpetuo deletæ sint, accipiunt: inter quos est *Henricus Dodwellus* in libro Anglicano de discrimine animæ & spiritus pag. 49. &

Joannes

Joannes Clericus in dissertatione de Subversione Sodomæ §. 8. commentario in Pentat. inserta. Alii de igne infernali interpretantur, quo incolæ illarum urbium in æternum torqueantur, quod nostratibus fere placet. Alii denique utrumque, & naturalem illum & æternum, simul innui volunt. Inter hos est *Wissus* ad h.l. pag. 474. *At externus ille, inquit, atque hoc sensu æternus ignis, quo urbes confagrarunt, est ὑπόδειγμα, exemplar aliis ad validam monelam ob oculos positum, 2 Petr. II. 2. 6. & simul figura ignis vere æterni, quo, dum hæc scribebat Judas, excruciabantur scortatorum animæ. Urbes ipsæ habent ὑπόδειγμα, vel ἀντίτυπον αἰώνις πυρός, sed improbi homines sustinent δίκην πυρός.* Ultimam hanc sententiam & mihi placere non diffiteor. Neque enim alioquin video, quomodo urbes illæ in exemplum prostare dici possint, nisi respectus habeatur ad ignem, quo penitus everse omnium oculis patebant. Negare tamen nolim, ignem infernalem & æternum etiam simpliciter intelligi h.l. posse, si dicamus, Apostolum illius commemoratione alterum illum, cœlitus in urbes flagitiosas delapsum, subindicare. Versio *Montensis* Gallica ita horum verborum sententiam exprimit: *ont été proposées pour un exemple du feu éternel, par la peine, qu'elles ont souffertes.* Interpretes itaque illi vocem δῆγμα proxime retulerunt ad voces πυρός αἰώνις. Id vero per linguæ rationes fieri non potest. Προκείμενον δῆγμα, vel εἶναι δῆγμα, sine addito, Græcī dicunt; eosdem vero δίκην ἀδικημάτων, vel θανάτου ὑπέχεν dicere, atque adeo causam, vel conditionem pœnæ simul exprimere modo vidimus. Lege tamen, quæ pro vindicanda hac versione adferuntur in Defensione ejus continuata pag. 420. seqq.

Vers. 8. Ομοίως μέντοι] *Vnus Alex.* legit ὅμως, quod malit *Grotius*. Enimvero ὁμοίως est ἀποδοτικόν, & respicit ὡς v. 7. Recte ita veteris: *Similiter vel sic, vel similiter tamen.* ὅμως illud latet jam in μέντοι, nisi in *Alex.* scriptum dicas ὁμῶς, id est, ὁμοίως. Τὸ ὁμοίως adstruitur etiam a sequente phrasi, καὶ ἔτοι, & ab illa v. 7. τὸν ὅμοιον τέτοις τρόποις.

καὶ ἔτοι ἐνυπνιαζόμενοι] *Et hi somniantes, i. e. somnia quædam, seu visiones aut revelationes quasdam jactantes, quales Gnostici a veteribus jactasse traduntur.* Lege de hac voce *Heinsium*, & ex eo *Carol. le Cene* in Specimine novæ versionis pag. 630.

σάρκα μὲν μιάνεσι, κυριότητα δὲ ἀθετῶσι, δόξας δὲ βλασφημῶσι] *Vides, particulam δὲ bis post antecedens μὲν repeti. Idem vero externis receptum esse, eo quidem sensu, ut δὲ illud copulandi vim habeat, ostendit Rev. Rabbelius in Annotationibus Xenophonteis pag. 351. Accipe exemplum unum ex Cyropædia lib. III. pag. 233. διαθεώμενος αὐτῶν ὅσην μὲν χάραν καὶ οἶαν ἔχοιεν, ὡς δὲ ἀφθονὰ τὰ ἐπιτήδεια, ὅσας δὲ θεράποντας, ὅσα δὲ κτήνη, χρυσὸν δὲ, ἐσθῆτα δὲ. Voces κυριότητα & δόξας de CHRISTI, Domini*

Domini nostri, *majestate*, a profanis illis hominibus depressa, accipiunt nonnulli, non inconvenienter quidem; propius tamen & rectius ad Magistratus Politicos referri & voces ipsæ, & ætatis, qua Judas scribebat, conditio testantur. Compara quæ dicta sunt ad 2 *Pet.* II. 10. 11. *Witsius* loc. cit. pag. 478. post *Grotium* per *κρηστότητα* magistratum quemvis, etiam inferioris ordinis, per *δόξας* autem eos, qui in summis sunt honoribus, seu *ἐξουσίας ὑπερεχέσας* *Rom.* XIII. 1. intelligit.

Verf. 9. Ο δὲ Μιχαήλ, ὁ Ἀρχάγγελος, ὅτε διαβόλῳ διακρινόμενος διέλεγτο κ. τ. λ.] Comma hoc, quod recte inter *δυσνόητα* numeraveris, interpretum industriam admodum exercuit. Habe indicem præcipuorum, qui illud sibi vel data opera, vel ex occasione excutiendum sumserunt. Ex nostranibus huc spectant *Amelius* Parte I. der *Erörterung* pag. 18. seq. *Jos. Arndius* in *Miscellan.* pag. 31. D. *Philippus Buchius* de certamine circa corpus Mosis, recusat in *Thesauro Theologico-Philologico Novi Testamenti* pag. 794. D. *Christianus Chemnitius* de Michaelis Archangeli cum Diabolo de corpore Mosis certamine, Jenæ 1653. *Thomas Crenius* *Animadversion.* Parte XVIII. pag. 142. D. *Joannes Conradus Dannbauerus* in *διαλέξει* Angelica inter Michaelē & Diabolum, Argentorati 1698. recusa in *Disputationibus ejus Academicis* pag. 525. *Joannes Albertus Fabricius* in *Codice Pseudepigrapho Veteris Testamenti* pag. 839. seq. B. H. *Gebhardus* in *Observatione* ad h. l. fragmento commentarii Dorschei in hanc epistolam addita, *Joannes Ernestus Gerbardus* de sepultura Mosis, Jenæ 1667. capite sexto, *Matth. Zacharias Henselius* de certamine Michaelis &c. *Wittebergæ* 1676. recusa in *Thesauro Theologico-Philologico* pag. 797. *Ernestus Fridericus Neubauer* in *dissertationibus* tribus, Halæ 1732. habitis, quarum prima de Michaelē Archangelo, non creato, sed creatore JESU CHRISTO, ex hoc & aliis Scripturæ locis, quorum sunt 27. disserit; altera eundem Archangelum creatorem ab exceptionibus 26. vindicat; tertia denique de corpore Mosis disserit. Accessit illis quarta *Giesl.* 1733. de Michaelē, Messia ipsis Judæorum testimoniis comprobato. *Nic. Nierenbergerus* in *Exercitat. de corpore Mosis*, Ratisbon. 1682. *Ernest. Frid. Rabtlef* in *Bibliotheca Theologica Selecta vernacula* Parte LXXII. pag. 1162. seq. H. B. *Starckius* in *Notis* ad loca dubia N. T. *Selecta* pag. 159. *Joannes Andreas Schmidius* in *disput.* de morte Mosis §. 44 -- 62. & *Augustus Varenius* præfat. ad *Decades Mosaiacas* in *Genesin* pag. 6.

Ex Reformatis leges *Ruwardum Andalam* in *Exegesi locorum illustrium* pag. 255 -- 294. *Ludovicum Cappellum* pag. 137. *Operum, Franciscum Fabricium*, Theologum Leidensem, in *disputatione* de *disceptatione* & *collocatione* Michaelis cum Diabolo, Leidæ 1733. quæ enarrata est in *Actis Academicis Lipsiensibus* an. 1734. pag. 193. *Jo. Vlricum Heydenum* in *diss.* de

de refuscitatione Mosis, Halæ 1723. *J. C. Hottingerum* in notis ad Discursum Germanicum de Incestu pag. 34. ubi speciatim Michaëlem de Christo ex Judæorum scriptis accipiendum esse ostendit, *Anton. Klinglerum* in Dodecade Exercitatt. Academicarum p. 128. *Fridericum Adolphum Lampe* in Exercitatt. ad Psalm XLV. pag. 117. ex *Zachar. III. 1.* explicantem, *Jacobum Saurinum* in Dissertat. Historicis super Pentateuchum, (Conf. *Bibliothèque Raisonnée* Tom. I. Parte II. pag. 400.) *Gvilelmum Surenbusium* in libro *καταδ'αγής* pag. 698. *Franciscum Vlricum Walterum* in Triade Dissertationum ad h. l. Rinthelii 1727-1729. publicarum, *Joan. van der VVæyen* in Confutatione Balthaf. Beckeri pag. 1183. & *Herman. VVitsium* in Exercitatt. Academicis n. 5. seu in Miscellaneis Tom. II. Exercit. IV.

Ex Pontificiis huc spectant *August. Calmetus* in dissert. de Mosis obitu & sepultura Tom. II. Dissertatt. Biblicarum pag. 304. versionis Latinæ, *J. S. Menochius* in *Trattenimenti eruditi* Parte II. pag. 173. *Petrus Possinus* in *Spicilegio* pag. 27. & *Illustris Scipio Maffejus* ad *Cassiodorii* Complexiones pag. 254. seq.

Non fert nunc animus, diversas Interpretum sententias vel percontare vel expendere. Sufficere enim puto, si duas commemorem, quæ & præ ceteris se commendant argumentis, & plurium suffragia tulerunt. Earum altera expositionis fundamentum ex *Zachar. III. 1. 2.* ubi quædam Judæ phrasid diserte legitur, repetit, & omne hoc certamen allegorice interpretatur; altera, literæ insistent, momentum aliquod historicum de corpore Mosis defuncti, tanquam disceptationis illius argumento, a Juda recitari existimar. Priorem illam *H. B. Starckius* in *Notis Selectis* pag. 159. ita enarravit: *Quæ* (certamina) *omnium felicissime decertata ac composita fuisse ab iis persuasissimus sum, qui defendunt, Apostolum* Judam ad *Zach. III. 1. 2.* respicere, argumento luculento adversarii utrobique ejusdem, puta, *Satanæ* seu *διάβολο*, & signi victoriæ *יהוה כר יגער* ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος, adeoque 1) materiam certaminis & rixæ esse non proprium & physicum Mosis corpus, quod in valle terræ Moabiticæ sepultum est, *Deut. XXXIV. 6.* sed figuratum & politicum, nempe Rempubicam V. T. Judaicam, quæ corpus Mosis dicitur, quod mediator ejus testamenti, & caput adeo ejus populi esset Moses, ac propterea corpus seu ecclesia Mosis perinde ac Ecclesia N. T. Christiana corpus Christi dicitur. 2) Litigantes ab una parte esse Michaëlem aliquem i. e. principem t. t. populi Judaici Serubabelem, eumque simul ἀρχάγγελον i. e. vi vocis primum legatum (qualis vere fuit, nempe primarius Dei Cyrique ad promovendam Hierosolymæ cultusque sacri restorationem missus legatus, una cum Josua, summo Sacerdote, quemadmodum ex *Esræ* & *Nebemiæ* historia constat) ab altera parte *διάβολον* & Satanam i. e. Judæorum adversarios & calumniatores apud Regem Persarum, Tattenai, & Schtarbosnai, Syriæ Judæaque regendæ Præsides, qui restorationem urbis templique omnibus modis impedire

sergebant; & quoniam in sua cum Judæis lite facile superiores se evasuros præselebant, ideo Satan in visione Zachariæ ad dextram Josuæ stans sistitur. Personam autem magistratum gerentem, talem quidem, quæ Ecclesiam Dei infestaret, sacræque Dei cultum impedit, immo promotores ejus acriter objurgat, *Zacharias nomine merito venire nemo negabit, licet propterea adversus tales dē-
xæ non sit ferenda Blasphemia xptis*, monente non Apostolo tantum Juda, sed & Petro 2 Pet. II. 11. id quod etiam princeps Serubabel cum Proceribus, adversariis suis, verbis contendens (*διαξακουεως δαδερετο*) præstitit, dum istis molestissime respondit, nullis admixtis conviciis, seu apologia Judæorum edocet Elze V. 11-14. & vindictam soli Deo commisit, his usus verbis: increpet te Deus! Hoc igitur exemplum modestiæ in Judæis antiquioribus adversus magistratum Persicum commendat Judas, nec minus Petrus Judæis conversis & Christianis, sub Magistratu Romano degentibus, ut ne & in hunc, licet se præmentem, loco reverentia debita, convicia ac blasphemias conciperent. Hactenus Scarckius. Consequentem sibi adferi B. J. A. Schumacher disput. de Morte Moïsis §. 44. 62 ex par e vero aliqua quoque *Joannem Clericum ad Hammondum, B. H. Gebhardus* in commentatione ad h. l. quæ B. Dorschei fragmento commentarii in hanc epistolam addita est, tum *Gotthfr. Olearium* disput. de Transfiguratione Christi pag. 20. & imprimis *Joan. Fric. Heydenum* in disput. de Moïsi resurrectione §. 16-27. qui Zachariam & Judam per omnia conciliare instituit. Sunt & alii, qui ex Zacharia locum hunc explicandum censent, & corpus Moïsi allegorice, alia atque alia ratione, accipiunt. Vide *Zach. Nemethi* commentariar. ad Zachar. III. 1. 2. & *Judam explicatum*, item *F. A. Lampium* ad Ps. XLV. pag. 117. *Ja. Jo. van der Ffaa* in libro Belgico contra *Beckerum* pag. 1183. *Per. van Hæke* in comm. super Zachar. III. 1. & *Ruardus Andela* in Exegeſi locorum illustrium, itemque in Tractatu belgico Anri Beckeriano §. 149. Corpus Moïsi de corpore umbrarum Leviticarum, Michaeliæ autem de Christo, interpretantur. Alii adæque de volumine legis Moïsaicæ accipiunt, inter quos est Anonymus apud *Witsium* pag. 483. *Meletemstium Leidenſium*, & fere *Joannes Henricus Majus* lib. IV. Obseruat. Sacrar. pag. 98. qui tamen pag. 99. corpus Moïsi *αγαθὸς καὶ σῶς* pro Mōse ipso positum credi posse existimat, quod & in Dissert. de Pleonasmis N. T. pag. 4. amplius adstruit. Hæc sufficiant de prima, quam dixi sententia, illique adfinibus.

Alteram, quæ literæ inhæret, *Witsii* potissimum verbis ex l. c. pag. 483. proponam. Omnibus, inquit, expensis, ea mihi interpretatio maxime arridet, quæ simplicissima est, & textum Juda legenti ex naturali dictionis generis sui quæſſimè in mentem venit. Atque illud quidem primo loco observari, quod *αγαθὸς καὶ σῶς* quæque de hominis alienius corpore in Veteri Instrumento sermo est, quæque dicitur Hæbraico nomine vocatur, toties eam hominis partem significat, quæ ab anima distinguitur, sive ea animæ juncta, sive ab ea separata sit: quod

quod & verum est de voce σώματος in Testamento Novo, quando ea de homine aliquo prædicatur. Nusquam autem sive Mosi, sive alterius cujusvis hominis, σώμα vel typi alicujus complementum, vel populum ab eo dependentem, vel Scriptorum ejus syntagma in sacris notat. — — — — — Magis autem in usitata interpretatione confirmabitur lector, si in animum sibi revocaverit, de Mosi corpore singulare aliquid narrari, quod nulli mortalium præter ipsum contigit: nimirum, illud ab ipso Deo, incognito cunctis hominibus loco, conditum esse. Quod mox eam cogitationem injicit, rei tam insolite notabiles esse variationes: & quis probabiliorē assignaverit, quam justissimum metum, ne vel Israëlita, vel alii, tanti Prophetæ cadavere, si nolis ad idololatriam, certe ad νεγομαγείαν aliasque magicas superstitiones abuterentur? Id enim ea ætate familiare vicinis gentibus fuisse ex Deuter. XVIII. 11. res est notissima, neque a genio populi Hebræi abhorruisse Samuelis & Saulis historia evincit. Quæ nunc addit Apostolus de Michaëlis Archangeli cum Diabolo super Mosi corpore disceptatione, ea, fateor, in sacra historia non exstant. Sed nihil vetat credere, mansisse ista in historia Israëlitarum ex κατηχήται veterum, quæ longinqua traditione ad Apostolorum ætatem devenerit: eam autem traditionem erroneam non esse, sed Spiritus S. instinctu, didicisse ac docuisse Judam. Quod eo minus mirum videri debet, quum non aliunde illam Henochi prophetiam habeat, de qua mox nobis erit dicendum. Undecunque habuerit, ex Deo certe habuisse, Christianis omnibus, epistolæ hujus auctoritatem agnoscantibus, in confesso est. Atque ex hac ipsa traditione suam fortassis originem traxere fabulosæ istæ Hebræorum narrationes, supra a nobis allatæ; uti fictionibus solet involvi veritas. Porro cum non dicta solum Dei, sed & acta ejus, sapienti analogia sibi invicem respondeant, non est absurdum cogitatu, voluisse Deum in restauratione politiæ Israelis, post reditum ex captivitate Babylonica, Josue Sacerdoti visionem aliquam exhibere, in qua replicatio analogica esset rei antiquissimæ, circa ejusdem politiæ primordia gestæ: ubi occurrit idem contendendum par, & Michael eodem contra Diabolum sermone utens: quippe idem semper habens Φρόνημα. Neque propterea necesse est, ut idem fuerit contentionis argumentum. Neque enim apud Zachariam de corpore Mosi agitur: neque alibi in sacris verum Christi Sacerdotium, vel populus Hebræus, vel legum Mosaicarum volumen corpus Mosi vocatur, vel analogo ei nomine indigitatur. Hactenus VVitsus, qui mox, scopum hujus narrationis ostensurus, hæc subjungit: Nimirum id agit Apostolus, ut doceat, quam abominabile Deo crimen sit, dignitates aspernari & conviciis incessere; quandoquidem ne ipse quidem Michael sustinuit notam maledicti impingere principi Dæmonum, reveritus eam imperti principatus ac potestatis speciem, quam in malis spiritibus agnoscit Paulus Eph. VI. v. 12. Neque absudit Petri argumentatio 2 Pet. II. 10. 11.

Hæc posterior sententia, ut antiquioribus Interpretibus se probavit, ita & recentiorum plerorumque calculum tulit. Vide ex nostratibus Calo-

vium ad h. l. *Buddeum* in Institutionibus Theologiæ Dogmaticæ pag. 251. Anonymum auctorem *der Entfäetlung* hujus epistolæ, *Büchnerum* in commentarij vernaculo ad h. l. & doctissimum *Schatgenium* pag. 1079. seq. Horarum, qui, quamvis non tam de corpore Moſis, quam de Moſe ipſo, quacunq; tandem de cauſa certamen hoc ſuſceptum fuiſſe exiſtimet, illud tamen, quod heic commemoratur, vere inter Michaelẽ & Satanam interceſſiſſe, ejusque notitiã, Judæis tunc familiã, ex traditione hauſtam ab Apoſtolo fuiſſe exiſtimat. Idem ex Reformatis ſtatuunt *Surenbusius* in libro *καταλλαγῆς* pag. 699. ſeq. *Franciſcus Fabricius* in diſſert. ſupra laudata, & *Fridericus Ulricus Walterus* in diſſert. II. ad h. l. pag. 31. & 43. ſeq. ubi confutatis quatuor aliorum ſententiis, hanc ipſam adſtruit, & ab exceptionibus vindicat. Memini *Joannem Albertium*, virum elegantiffimum, in Appendice ad Gloſſarium Græcum in ſacros Novi Fœderis libros pag. 218. ex Cod. *Coislin.* XXVI. adferre Anonymi veteris obſervationem, illam, quam diximus, ſententiã adſtruẽtem, his verbis: Λέγεται ἐν Αποκρύφους, Μιχαὴλ τὸν Αρχαγγέλον τῇ τῷ Μωſέως ταφῇ διηκονηένῳ, τῷ Διαβόλῳ τῷτο μὴ καταδεχομένῳ, ἀλλὰ ἐπιφέροντος ἐγκλημα αὐτῷ τῷ Αἰγυπτίῳ Φόνι, ὡς διὰ τῷτο ἐνόχῃ ὄντος Μωυſέως, ὃ μὴ ſυγχωρεῖσθαι τυχεῖν ταφῆς. Apud *Oecumenium* idem legi, & a Gregorio in ſcholiis ad N. T. allatum eſſe, ibidem monuit *Albertius*.

Atque huic ſententiæ ego quoque ſuffragari non dubito. Allegoriæ illius interpretationis, quam priore loco attuli, fundamentum vel unicum vel præcipuum in eo poſitum eſt, quod Apoſtolus per formulã imprecandi: ἐπιτιμήſαι σοι Κύριος ad Zachar. III. reſpicere viſus eſt. Id vero adeo non liquet, ut *Lightfootus* Tom II. Operum Latin. pag. 116. *abſurde* nimium nonnullos ad Zachar. III. 1. 2. hæc referre exiſtimet, cum neque nomen Michaelis, neque aliquid ſimile corpori Moſis ibi reperiat. Conf. ex noſtratibus *Andr. Keſleri* diſſert. de dictorum V. T. allegatione in Novo. Imprecatio huiusmodi, hoſtibus impacta, Divino Numini ſæpe in Ver. Teſt. eodem, quo Zachariã utitur, verbo tribuitur, v. c. 2. *Sam.* XXII. 16. *Jobi* XXVII. 11. *Pſ.* IX. 6. *LXVIII.* 31. &c. quibus locis etiam *οἱ LXX.* verbo ἐπιτιμῶν, quod *Judas* h. l. adhibet, utuntur. Quid igitur obſtat, quo minus Michael Archangelus eadem formulã adverſus Satanã uſus fuiſſe, & *Judas* id ipſum, ſine habito ad Zachariã reſpectu, narraſſe credatur? Memini, *Eiſenmengerum* in Judaismo detecto Part. I. cap. 19. pag. 879. ex Codice *Berachorb* obſervare, Judæos ejusdem formulæ uſum adverſus Satanã præſcripſiſſe. Ita malus dæmon in *Kidduſchin* fol. 81. b. obſervante *Wagenſeilio* ad Sota pag. 484. coerceri ſe poſſe profitetur, ſi quis dicat: רחמנא ניגער ביה בשטן *Miſericors (Deus) impreceſtur Satanã.* Hoc fundamento deſtructo, vel ſaltem admodum lubrico factò, nihil video, quod oculos ad Zachariã referre nos jubeat. Qui porro ita rationes ſu-

as instituunt, in corpore Mosis allegorice interpretando admodum dissentiunt, nunc de Republica Judaica, nunc de populo Judaico, nunc de umbris Leviticis, nunc de volumine legum Mosáicarum, nunc de illarum complemento illud interpretantes; sicut quidam eorum per Michaelē CHRISTUM, Dominum nostrum, alii Serubabelem, alii vero angelum quendam creatum principem intelligunt. Qui CHRISTUM, Angelum increatum, indicari putant, illis imprimis adversatur Petri locus, nostro omnino parallelus, 2 ep. II. 11. *ὅτι ἄγγελοι ἰσχύι καὶ δυνάμει μείζονες ὄντες ἔφερον κατ' αὐτῶν παρὰ Κυρίου βλάσφημον κρίσιν.* Vides utique postremam hanc dictionem respondere Judæ illi h. l. de Archangelo: *ἐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεργεῖν βλασφημίας.* Jam vero Petrus id ipsum diserte angelis creatis tribuit: itaque & Judam de Archangelo creato loqui necesse est. Si vero hoc ponamus, novo argumento constabit, Zachariæ & Judæ locos secum invicem conferri non posse. Zacharias enim imprecationem illam Domino ipsi tribuit, non Angelo creato. Qui existimant, Archangeli nomen nusquam in sacris literis nisi de Domino nostro accipi, illis liquido adversatur Paulus 1 *Thessalon.* IV. 16. ubi *Κύριος* adventans ab *Archangeli voce* manifestè distinguitur. Denique non video, quomodo Dominus noster dici possit vel disceptasse, vel ausus non fuisse maledicere Satanæ, sed judicium omne Deo permisisse.

Quæ dissentientes interpretationi literari opponunt, minoris videntur esse momenti. Nihil hujusmodi in sacris literis exstare causantur. At nec de illo Angelorum lapsu, pœnaque illis statuta, in Veteri Instrumento quicquam clare pronuntiatur, nec de Enochī oraculo ex illo quicquam constat. Et vel sic Apostolus v. 6. & 15. de utroque momento commentatur. Sufficit, rei hujus gestæ notitiam Judæis non penitus obscuram fuisse. Id scilicet patet ex illis vestigiis, quæ præter *Surenbusium* Cl. *Schætgenius* l. c. attulit. Parum vero intererit, si hæc ex traditione orali, siue ex inspiratione divina Judam hausisse dicamus. Mihi quidem posterius veri videtur similius; neque tamen prius illud adversari necesse est, cum veritas rei inde satis pateat, quod Apostolus *θεόπνευστος* ad ductum Spiritus S. id omne exararit. Si cui tamen vel sic dubium hæreat, non intercessero, si pugnam illam non de Mosis mortui, sed vivi potius corpore susceptam esse existimaverit cum *Josua Arndio* in *Miscellaneous Sacris* pag. 134. *Angelus, inquit, resistit Mosis, ut Josuæ Zach. III. aususque est procul dubio corporis Mosis potestatem petere, ut Jobi a Deo. Increpuit ideo eum angelus, verbis, quæ apud Zachariam reperiuntur simillimis, Et restitit ei potenter. Eo exemplo Judas, a Spiritu doctus sancto, utitur ad retundendam blasphemorum sui temporis impietatem, qui ausus, quod ne Michael quidem fuerit ausus.*

Id unum in hac causâ prætermittendum non est, Vitrinam lib. IV. cap. 9. §. 35. Observatt. Sacrar. vel Tom. II. Thesauri Novi Dissertationum in N. T. pag. 987. locum hunc ad illum Zachariæ referentem, eo adductum esse, ut Judam h. l. scripsisse περί τῆς Ἰησοῦ σώματος, atque adeo ad Josuam, de quo apud Zachariam sermo est, respexisse existimet. *Hodiernam itaque lectionem a manu imperitioris bibliographi repetit, qui cum nihil in Scripturis memorabile legisset de corpore Josuæ; sed contra ex historia sacra intellexisset, quid circa corpus Moysi singulare accidisset, nec interea de loco Zachariæ cogitaret, Josuæ nomen illud commutavit. Sed quam certum est, ita pergit, Judam his verbis respexisse illum Zachariæ, tam quoque certum est, non scripsisse, Michaelem disputasse cum Diabolo de corpore Moysi. Sic pariter 2 Pet. II. 13. vitiose legitur ἀνάρταις pro ἀγαπίαις.* Enimvero lectionem illam Perrinam germanam esse, non autem librariorum lapsui deberi, supra ad illum locum; Zachariam autem non spectari, modo nobis evicisse videmur. Præsentem vero conjecturam nemo temere admisit, qui recogitet, fieri non potuisse, ut vox Μωσέως hodie in omnibus exemplis, & versionibus legatur, cum eadem, quam vir doctus adfert, causâ pluribus vel librariis sciolis in mentem venire potuerit. Omitto alia, quæ contra eum Andala in exegefi locorum illustrium l. c. & F. V. V. Valterus l. c. p. 40. seq. attulerunt.

Paucis verbis E. L. Rabtlefi sententiam, in Bibliotheca Theolog. selecta Parte LXXII. pag. 1162. seqq. propositam, enarrabo. Illi quidem Apostolus alludere ad Judæorum de Mose, ejusque morte & corpore fabulam videtur, ita tamen, ut eam ἀληγορικῶς ad gentem Judaicam ejusque de libertate seculari opinionem castigandam accommodet. Itaque corpus Moysi de gente Judaica ejusque κυρία quadam δόξη parum verisimiliter accipit. Vide inprimis pag. 1171.

Supereft, ut de phrasibus aliquot hujus commatis dicamus.

ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διελέγετο] *quando cum diabolo disceptans differebat: vide huc Andr. Dounæum ad Philippicam Demosthenis pag. 165. de quo mox.*

περί τῆς Μωσέως σώματος] *Pro Μωσέως malit Vitringa legere Ἰησοῦ, Josuæ, de quo modo diximus. Alii σῶμα abundare putant, quod superius est admonitum.*

ἐκ ἐτόλμησε] *non ausus est.* Hanc versionem, a pluribus probatam, aversantur illi inprimis, qui per Archangelum Dominum nostrum intelligunt, tanquam ad quem hunc vocis significatum minime quadrare facile perspiciunt. Malunt itaque vertere; *non sustinuit, non induxit in animum, noluit.* Inter hos sunt Gatakerus in Cinno lib. II. cap. 9. Colomes. Observatt. Sacr. pag. 162. Joannes Buxtorfus in Catalectis pag. 191. Suicerus Tom. II. The;

Theſauri pag. 1277. *Sam. Szattmar Nemethi* ad Zachariam pag. 62. & novissime *A. Blackwall* in *Classicis Sacris* Tom. II. pag. 162. Provocant illi ad *Rom. V. 7. & XV. 18.* & *Scriptores externos*, v. c. *Theognidem* v. 377. *Hesiodum* v. 718. *Pindarum* *Pyth. IV. v. 491.* ubi *τολμᾶν*, & cognatæ illi voces, mitiori sensu adhibentur. Præstare tamen puto, si verbum hoc communiori significationi relinquatur. Exemplum enim hoc angeli, potestate sua in Satanam non utentis, opponitur hominibus improbis, qui Magistratus calumniari audeant. Ideo a Petro 2 ep. II. 10. appellantur *τολμηται* & *αὐθάδεις*.

κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας] *Petrus* ita v. 11. ὃ φέρει κατ' αὐτῶν βλάσφημον κρίσιν, i. e. non ferunt - - *blasphemum iudicium*, h. e. famam lædendens. Vide, quæ ibi diximus. *Κρίσις* itaque βλασφημίας est κρίσις βλάσφημος, a qua abstinuit Michael, Deo iudicium permittens. Nolim iraque audire *Andr. Dounæum*, virum alioquin doctissimum, ad Philippicam *Demosthenis* pag. 165. ira differentem: Cujus (commatis) vera interpretatio petenda erit ex participio διακρινόμενος, non est ausus altercationem vel disceptationem inferre blasphemiam. Ex τῇ κρίνομαι, κρίσις concertatio, vel disceptatio, ut vel hoc evidenter ostendit: ἀκρόατε δὲ ἑλεγχον τῷ σώματός μιν, κρίσιν δὲ χειλέων μιν προσέχετε *Joh. XIII.* Existimaverim potius, κρίσιν hic omnino de iudicio seu sententia laa accipi debere, quæ disceptationem, per διακρίνωσθαι jam significatam, consequi solet: nec video, quid sibi velit, altercationem blasphemiam inferre. Sensus iraque est: non ausus est conviciis, maledictis incessere, & condemnare. Ideo v. 10. de hominibus, quibus hoc Archangeli exemplum oppositum est, dicitur: ἔτοι δὲ, ὅσα μὲν ἐκ οἶδασιν, βλασφημῶσι. Ceterum similiter, quod *Raphelio* est observatum, *Polybius* pag. 1381. ait: ψευδῇ διαβολῇ ἐπενέγκας, conficta adversus eum calumnia.

Vers. 10. Οὗτοι δὲ, ὅσα μὲν ἐκ οἶδασιν κ. τ. λ.] Vide ad 2 *Pet. II. 12* & *Seb. Schmidii* *Tract. de imagine Dei* pag. 255.

Vers. 11. Οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τῷ Καὶν ἐπορεύθησαν κ. τ. λ.] Hæc cum narratione, de Caino & Bileamo in V. T. instituta, confert *Savenhusius* in libro καταλλαγῆς pag. 703. sq. & de Caino speciatim ex Hebræorum scriptis nonnulla recitat. Conf. supra ad 2 *Pet. II. 15.* Homines hos Caini vestigii, instituisse, ideo dici putat *Artemonius* in *Initio Evangelii* S. Joannis restituto pag. 331. quod, suggerentes Ethnicis Magistratui, ut Christianis idololatra obtruderentur, hac ratione eos, ab idololatria abhorrentes, in manifestam vitæ discrimen conjiciebant, & per Magistratum cruciabant, quorum fratres in religione Christiana videri volebant. Odios τῷ Καὶν proverbialiter de odio in fratres dicta videtur *Drusio* in *Proverbiis Classe II. libro IV. num. 56.*

καὶ τῇ πλάνῃ τῇ Βαλαάμ μισθὸν ἐξεχύθησαν] *Et deceptione mercedis*, qua deceptus est *Balaam*, effusi sunt. Ita recte, post *Bezam*, *Erasmus Schmi-*
dus, ut vox μισθὸν proxime ad πλάνῃ referatur. Ita non opus est, ut cum
Grotio μισθὸν pro ἀντὶ μισθὸν positum existimemus. Verbum ἐξεχύθησαν re-
 spondet *Petrino* ἐπλανήθησαν, atque adeo idem est, quod effusi ruverunt. Id
 recte observatum est a *Cl. Elsnero* pag. 429. allatis similibus veterum phra-
 sibus. Provocat enim ad τὰς LXX. *Judic.* IX. 44. αἱ δύο ἀρχαὶ ἐξεχύθησαν
 ἐπὶ πάντας, XX. 37. *Siracid.* XXXVII. 32. *Themistium* Orat. X. pag.
 133. οἱ δὲ ἐξεκέχυντο ἀγγελιδὸν ἐπὶ τῆς ὄχθης ἡμεροὶ καὶ χειροίθεις, πλῆθος
 ἔρητον ἀριθμῷ, at illi gregatim in litus effundebantur mansueti *Et tractabiles*,
infinita multitudo; & alios. Ostendit quoque, de cupiditate fervente specia-
 tim adhiberi verbum. Itaque necesse non est, ut cum *Hammondo* legamus
 ἐξεκαύθησαν, cujus verbi notio in altero illo latet. Ita *Polybius*, ab *Elsnero*
 allatus, pag. 1457. in Excerptis de virtut. & vitiis, οἱ μὲν γὰρ εἰς ἐρωμένους
 τῶν νέων, οἱ δ' εἰς ἐταίρους ἐξεκέχυντο. *Hesychius* ἐξεχύθησα exponit ἐφάνι-
 θησαν, ubi doctissimus *Alberti* pag. 480. Obsl. legere mavult ἐνεφανίσθησαν,
 i.e. manifestantur, vel patefiant, atque hanc significationem ab hoc loco non
 abhorreere existimat. Malim tamen, quod idem monet ἡφανίσθησαν. De
Balaamo illo lege, quæ tradit *Witsius* ad h. l. & in Misc. sacr. ubi de Prophe-
 tis lib. I. cap. XVI. §. 23. seqq.

καὶ τῇ ἀντιλογίᾳ τῇ Κορὴ ἀπώλοντο] De hac *Coræ* rebellione & clade,
 illi sociisque ejus inflicta, idem *Witsius* diligenter commentatur in Meletema-
 tibus *Leiden*sibus pag. 249. seqq.

Verf. 12. Οὗτοι εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες συνενωχέμενοι κ.
 τ. λ.] Illustrat hæc *Lightfootus* Tomo II. Oper. Anglican. Parte II. pag. 1034-
 1039.

ἐν ταῖς ἀγάπαις] In loco *Petri* parallelo 2 *epist.* II. 13. pro ἀγάπαις
 legitur ἀπάταις, non ex librariorum errore, quem sibi multi persuaserunt,
 sed Scriptoris Sacri consilio. Vide, quæ ibi diximus. Hæc de Agapis
 nonnulla dicere attinet. Eas *Lightfootus* ad 1 *Cor.* XI. 11. ad illum naicen-
 tis Ecclesiæ, quem putat, morem refert, quo peregrini hospitio in singulis
 Ecclesiis, idque sumtibus Ecclesiæ, fuerint excepti. Contra hanc senten-
 tiam solide, ut solet, differit *Witsius* ad h. l. rectius arbitratus, indicari
 fraterna Christianorum convivia, tam pauperum, quam divum, in publi-
 co conventus loco, ad conservationem atque excitationem mutuæ charitatis
 celebrata. De illis ex antiquitatis monumentis complures exposuerunt, v.
 c. ex nostratibus *J. C. Dietericus* in Antiquitatibus Biblicis Novi Testamenti
 pag. 19. *Balthaf. Stolbergius* in dissert. singulari, quæ in Exercitatt. ejus Gr.
 Lingu. pag. 280. & in Thesauro Theologico Philolog. Tom. II. pag. 800. ex-
 stat, *Matthias Zimmermannus* ad dictum *Tertulliani* pag. 16. seqq. *Joannes*
Hisbertus

Hilpertus disp. de Agapis, Helmstad. 1656. & *Paulus Resenius* disputationibus duabus, Hafniæ 1600. Ex aliis vero *Doughtæus* in *Analectis Sacris* N T. ad h.l. *Svicerus* Tom. I. *Theauri* pag. 23. *Salmasius* *Observatt.* ad *Jus Atticum* pag. 88. & 148. *Martinus Lydius* in *Cæna Dominica* *Literatorum* p. 109. seqq. & *J. S. Menochius* in *Trattenimenti eruditi*, Parte I. pag. 163. seq.

ὕμῶν σπιλάδες] *Σπιλάδες* aliis sunt *maculæ*, aliis *scopuli maris*, qui offenculo sunt navigantibus. Priores illi non differre *σπιλάδας* putant a σπῖλοις, quos *Petrus* appellat l. c. Imo sunt, qui ita h. l. legere malint, nominatim *Pricæus* & *Svicerus* Tom. II. pag. 997. Alii verunt *scopulos*, inter quos ex veteribus est *Oecumenius*, ex nostratibus *Er. Schmidius*, ex Anglis autem *Lightfootus* l. c. cui ita ob *falsam doctrinam* videntur appellati. Vterque significatus, fateor, commodus est, neque tamen lectio communior σπιλάδες deferenda, quam codd. omnes, si *Veslianas* lectiones exceperis, tuentur. Recte *Cl. Alberti* pag. 39. Periculi Critici, *variorem hujus vocis usum esse* monet, quo ponitur pro σπῖλοις *Hesychio* & *Vulg.* aliquatenus confirmantibus, qui μεμιασμένοις (abstract. pro concreto) & maculas reddunt vocem σπιλάδας. Scilicet utraque vox a Scriptoribus utroque significato adhibetur, ut nunc *maculam*, nunc *scopulum* inferat. Vide, quæ in hanc causam *Stephanus* attulit. Fieri tamen potest, ut *Apostolus* data opera σπιλάδας in *scopulorum* notatione vocarit, quos σπῖλας *Petrus* appellat. Neque enim, etiam de eodem argumento loquens, iisdem, quibus ille phrasibus, utitur. Ita pro ἀπάταις habet ἀγάπαις, pro πηγῇ ἄνδρες, νεφέλαι &c. νεφέλαι ἄνδρες. *Erasmus Schmidius* verba ita vult distingui: ἔτι εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες, συνευχόμενοι, hi sunt, in agapis suis convivantes, vestri scopuli. Ita enim omnia cum verbis Petri ejusque sententia concordare existimat. Ex hoc vero consequeretur, impuros illos homines agapas suas seorsim, non vero ceteris Christianis junctos, celebrasse, quod tamen adversatur Petro, ubi dicuntur συνευχόμενοι ὑμῖν. Taceo, apud Petrum legi ἐν τρυφῶντες ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν. Itaque recepta interpunctio teneri debet, hoc sensu, quod homines illi impuri, cum agapis ceterorum interessent, societati Christianorum dedecus attulerint. Pro versione *B. Lutheri* lege *Raitzii* *Vindicias* p. 602.

ἀφόβως ἑαυτὰς ποιμαίνοντες] *Pricæus* malebat ποιμαίνειν. Ita vero αἰσύνετον præter necessitatem invehetur. Participia enim illa & cetera prædicata pendunt ab antecedente phrasi, σπιλάδες εἰσὶ. Recte itaque *Albertius* l. c. a *Pricæo* discessit.

νεφέλαι ἄνδρες, ὑπὸ ἀνέμων περιφερόμεναι] Vide ad 2 *Pet.* II. 17.

δένδρα φθινοπωρινὰ] *arbores fructus perdentes*, quomodo & originis vocis & argumento, de quo sermo est, convenienter convertit *Erasmus*

Schmidius, quem vide. Recte enim derivatur vox ex φθίνω, *perire facio*, & ὄπωρα, *fructus*. *Pindarus* Pyth. ε. v. 161. μὴ φθινοπωρεὶς ἀνέμων χειμερία καταπνοὰ δαμαλίζοι χρόνον, *ne fructibus exitialis ventorum hybernus flatus profliget ei tempus*. Eidem Peth. δ' v. 471. δρῦς φθινόκαρπος ἐοῖσα; *quercus, quæ fructus amisit, vel perdidit*, appellatur, sicut *Homerus* Odyss. κ'. v. 510. ἰτέας ὠλεσκάαρπας vocat. Conf. *Schotti* Adagialia Sacra Novi Testamenti pag. 159.

Verf. 13. Κύματα ἄχρια θαλάσσης] Eadem phrasi utitur Scriptor libri *Sapient.* XIV. 1. & fere *Oppianus* Halieutic. III. 505.

———— νόος δὲ οἱ ἦντε κύμα
Εἰλεῖται.

Monuit hoc Cl. *Alberti* pag. 480. Observatt. Adde *Libanii* ep. 99. inter eas, quæ nunc mea cura in Belgio prelum exercent.

ἐπαφρίζοντα] Codices quidam legunt ἀπαφρίζοντα. Sed ἐπαφρίζειν, indice *Albertio*, existat apud *Moschum* Idyll. V. 5.

Αλλ' ὅταν ἀχήσῃ πολὺς βυθὸς, αἱ δὲ θάλασσα
Κυρτὸν ἐπαφρίξῃ, τὰ δὲ κύματα μακρὰ μεμήνη.

*Ast, ubi cana fremunt maria, assurguntque profundo
Turgent fluctus, decumanaque dum furit unda.*

Phrasin Apostolicam imitatus videtur *Hieronymus*: venter, inquit, *mero æstuans despumat in libidines*. Eodem despumandi verbo in causa simili usus est *Seneca*. Vide *Grotium*.

αἰέρες πλανήται] *stellæ erraticæ*, cum quibus falsi doctores h. l. comparantur. Lege de phrasi hac Rev. *Salom. Deylingium* in Obss. Sacris Parte I. p. 205. sqq. vel p. 335. edit. repetitæ auctioris, & *J. H. Seelenii* Exercitatt. Exegeticarum p. 98 ~ 142. tum vero *Wideburgii* Matheos Biblicæ Specimen VII. *Val. Henr. Voglerum* de rebus naturalibus ac Medicis pag. 396. *Zimmermannus* in Scriptura Copernizante pag. 19. homines illos cum planetis, globis terrestribus & per se obscuris ideo comparari putat, quia & ipsi vero lumine destituantur. Huic sententiæ patrocinator phrasis mox sequens, οἷς ὁ ζόφος τῷ σκότεις εἰς τὸν αἰῶνα τετήρηται.

Verf. 14. Προεφίτευσε δὲ καὶ τέτοις ἑβδομος ἀπὸ Ἀδὰμ Ἐνῶχ κ. τ. λ.] Hoc comma una cum sequenti illustratur a *Joanne Georgio Dorscheo* in Pentate Differtt. Theologic. pag. 555. & *Martino Geiero* in Meditatione de adventu Domini glorioso ad supremum judicium, Lips. 1660. 4. quæ hodie in Opusculis ejus Philologicis legitur pag. 495. Adde *Jos. Mede* in Operibus Anglicanis pag. 344. *Robertum Gell* in Reliquiis Anglicanis Tomo II. pag.

pag. 841. & *Guilelmum Surenbustum* in libro *καταλλαγῆς* pag. 708. seqq. *Enochum* ab Hebræis & *septimum* ab *Adamo*, & *Prophetam* appellari ostendit *Surenbusius* loc. cit. Amant illi hanc computandi rationem, ubi de viris sanctis agitur. Ita *Mosen* ab *Abrahamo*, & *Phineam* a *Jacobo* septimum dicunt, quod ex *Bechai* in *Pentateuchum* commentario ad *Num.* XXV. 12. f. 182. & *Menachemo Recanatenſi* comm. in *Pentat.* f. 93. 4. ostendit *Jacobus Rhenferdius* in *Operibus Philologicis* pag. 718. seq. *Bechai* verba hæc sunt: *Erat autem Phineas progenies septima a Jacobo, patre nostro, quemadmodum Enoch septimus fuit ab Adamo: Et uterque respondent diei septimo, qui est Sabbatum, quod est dies quietis Et vitæ.* R. *Menachem* in *Genes.* V. fol. 32. de *Enocho*: *Et propterea fuit septimus ætatum, quemadmodum dixerunt Magistri nostri: Septima quæque ætas est æstimatorissima.*

Phraſin, *προφῆτευσέ τέτοις*, alii, & quidem plerique, reddunt *prophe-
tavit de illis*; alii *prophetavit his* Inter hos posteriores est *Robertus Gellus* loc. cit. nec præter rem. Quamvis enim parum quod ad sensum interſit, convenientius tamen videtur, verba *Apoſtoli* ita accipere, ut *Enochus* non tantum suæ ætatis hominibus, sed & posteris quibusque, annunciaſſe dicatur iudicium divinum, flagitiis eorum imminens. Hunc sensum firmat particula *ἔ*, quæ ad alios etiam respici jubet, ad quos hoc vaticinium pertineat. Ita *Matth.* XXVI. 68. *προφῆτευσον ἡμῖν χεῖρέ.*

Ἰδὲ ἦλθε Κύριος ἐν μυριάσιν ἁγίους αὐτῶ] Post *ἁγίους* quidam *Codd.* *ἀγγέλων*, alii, sine illo, pro *ἁγίους* legunt *ἀγίων*. Rectius tenetur lectio *μυ-
ριάσιν ἁγίους*, cum sanctis myriadibus, ut sic cætus & Sanctorum & Angelo-
rum infinitus intelligatur. Conf. *Zach.* XIV. 5. *Dan.* VII. 10. & *Matth.* XXV.
31. Vox *ἀγγέλων* *Millio* ex *Hebr.* XII. 12. addita recte videtur.

Quæritur h. l. unde illud *Enochi* vaticinium innotuerit *Apoſtolo*? Alii speciali cuidam revelationi, alii traditioni antiquæ, alii denique libro, ab *Enocho* exarato, & nunc deperdito, acceptum ferunt. Quod ad postre-
mos attinet, constat, ab Ecclesiasticis Scriptoribus nunc vaticinium aliquod *Enocho* generatim tribui, nunc libros ejus allegari. Testimonia illa *Fa-
bricius* noster, more suo, diligenter collegit in *Codice Pſeudepigrapho Ver.* Test. pag. 160. seqq. Constat etiam, fragmenta quædam libri *de Egregoris*, *Henoch* tributi, circumferri, quæ idem vir doctissimus l. c. pag. 179. ſqq. Gr. & Lat. *Guilelmus VVbiſtonus* autem (quem etiam in *Tentamine* contex-
tum Hebr. restituendi pag. 109. & 314. videbis) Anglice in *Collection of the
authentick records of the Old Testament* pag. 260—270. (subjuncta pag. 271—
294. singulari dissertatione, qua *γνησιότητα* eorum adſtruere conatur,) ex-
hibet. Ex eodem *Fabricio* pag. 199. intelliges, quam diverſa de fonte pro-
phetiæ hujus, ad *Judam* delatæ, viri docti ſenſerint. Librum aliquem *He-
nochi* ſingularem exſtitiſſe, in quo hæc lecta fuerint, ex his *Apoſtoli* ver-
bis

bis non apparet. Neque enim de Henochō dicit, ἔγραψε, sed προσέφητευσεν λέγων. Jam vero vaticinium voce edere potuit, quamvis literis non consignarit. Porro nec in illis, quæ hodie circumferuntur, fragmentis quicquam huic, quod Judas adfert, simile legitur; ut non dicam, alia in illis esse, quæ ab Enochō scribi non potuerunt. Itaque recte illi sentiunt, qui cum *Heideggero* in Historia Patriarcharum p. 264. & *Witsio* ad h. l. existimant, Christianum aliquem, sive sciolus ille, sive hæreticus fuerit, librum ejusmodi Henochi nomine inscripsisse. Neque audiendum putem *Joannem Ens*, in Bibliotheca Sacra p. 27. seq. tradentem, Apostolum fragmentum ex libro Henochi adferre, qui jam olim perierit, deinde vero ab aliis ex variis fragmentis & accessionibus confarcinatus sit & refectus.

Propius ad verum accedunt, qui cum *Witsio* & aliis ex traditione hoc ad Judam pervenisse existimant. Hanc in rem *Surenhusius* l. c. nonnulla ex Judæorum scriptis recitat, quæ apud ipsum legi velim.

Magis tamen illos probem, qui ad revelationem divinam specialem id omne referunt cum *Calovio* & *Pomario* ad h. l. itemque *Pfeifero* in Exercitat. de Henochō cap. IV. 8. & *Bangio* in Cælo orientis pag. 94. Quod enim nonnulli ex verbis Moſis de Henochō *Genes.* V. 22. id Judam collegisse & scripsisse volunt, longius petiit videtur. Lege tamen, quæ in hanc sententiam disserit *Dan. Gerdesius*, Theologus Duisburgensis diligentissimus, in Observatt. Miscellaneis ad loca quædam Scripturæ Sacræ historiam Patriarcharum illustrantibus, Parte I. Observ. VI. atque hinc in Miscel. Duisburgens. T. I. p. 648.

Ἰδὲ ἡλθ'] Præteritum pro futuro h. l. poni per se patet. Confer Cl. *Georgii* Vindicias N. T. ab Hebraismis p. 213.

ποιῆσαι κείσιν κατὰ πάντων] Pro κατὰ *Pricæus* maluit μετὰ contra auctoritatem codicum omnium, & præter necessitatem, quod recte monuit Cl. *Alberti* in Observationibus pag. 481. & in Periculo Critico pag. 39. allata simili phrasi *Ælian.* Variar. Historiar. II. 6. τὴν κατ' αὐτῶν κείσιν dicentis.

Verf. 16. Οὗτοι εἰσι γογγυσαί, μεμφίμοιροι] De μεμφίμοιροι, i. e. hominibus querulis, lege *Casaubonum* ad Theophrasti Characteres cap. 17. *Suicerum* T. II. p. 841. & *Elsnerum* p. 430.

ὡς τὸ σῶμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκα] quorum os tumida & magnifica loquitur. Vide eundem *Elsnerum*, & quem idem laudat, *Tiber. Hemsterhuisum*, V. C. ad *Luciani* Dialogos p. 2. cujus opera, ejusdem cura egregie expolita, cupide expectamus.

Θαυμάζοντες πρόσωπα] Phrasis est τοῖς LXX. familiaris, ut *Gen.* XIX. 21. &c. vide *Elsnerum*, ex Scriptoribus profanis ostendentem, Θαυμάζειν idem esse, quod *nimirum suspicere*. Horum hominum, qui hinc superbiæ, hinc assentationi serviunt, ingenium veteres notarunt, quos laudat *Gatakerus* ad *Antoninum* IV. 31.

Verf. 17. Ὑμεῖς δὲ, ἀγαπητοί, μνήσθητε τῶν ῥημάτων, τῶν προειρημένων ὑπὸ τῶν Αποστόλων τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ] Judas in animum revocat suis præmonitiones, ab Apostolis vel voce vel scriptis jam ante factas, quales leguntur 1 *Tim.* IV. 1. 2. 2 *Tim.* III. 1. & IV. 3. 4. tum 2 *Pet.* III. 3. ad quem locum nonnulli eum speciatim respexisse volunt. Quicquid hujus erit, hac ipsa appellatione Judas non magis Apostolorum numero se exclusisse putandus est, quam Paulus *Hebr.* XIII. 7. doctorem se eorum esse negavit, scribens: μνημονεύετε τῶν ἡγεμένων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Provocat scilicet ad alios Apostolos, tum modestiæ causa, tum ideo, ut se nihil ab illorum doctrina & monitis diversum docere asseferat, tum denique, ut cavere eos sibi jubeat a falsorum doctorum & præceptis & moribus.

Verf. 17. Ὅτι ἔλεγον ὑμῖν, ὅτι ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ ἔσονται ἐμπαῖκται] Vide ad 2 *Pet.* III. 3.

κατὰ τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας παρεύμενοι τῶν ἀσεβειῶν.] Ultimam vocem cum illa ἀσελγείῳ permutari malit, *Rich. Bentlejus*, Vir doctissimus, Animadversionibus in dissertationem de libertate cogitandi Anglice editis pag. 73. ideo scilicet, quod *Petrus* 1 ep. III. 3. ἐν ἀσελγείῃς ἐπιθυμίας πεπορευμένους, & 2 ep. II. 18. ἐπιθυμίας σαρκὸς ἀσελγείας junctim commemoret. Id scilicet viro præstantissimo usu venit, quod pluribus aliis, qui nunc Petri epistolam ex Judæ illa, nunc Judæ ex Petrina emendandam censuerunt, quod subinde altera alteri ex asse respondeat. Valere aliquid hæc argumentatio poterat, si pateret, Judam Petrinam illam describere penitus voluisse. Jam vero aliter utique judicandum est. Judam h. l. scripsisse ἀσεβειῶν vel ex eo apparet, quod paulo ante v. 15. ἀσεβείας & ἀσεβεῖς ter commemoravit in vaticinio Enoch, quod ad ejusmodi homines relatum esse monuerat. Habito igitur ad illam prædictionem respectu v. 17. moneri, idem Apostolos quoque de ultimis temporibus prædixisse, fore scilicet homines, κατὰ τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας τῶν ἀσεβειῶν παρευομένους, h. e. in impiis suis cupiditatibus pergentes. Notandum præterea est, *Petrum* II. cc. varia flagitiorum genera nominatim recitare, *Judam* autem omnia illa ἀσεβειῶν nomine complecti. Omitto, quæ huic conjecturæ alii, nominatim *Anonymus* Anglus in epistolis duabus de nova editione N. T. a *Bentlejo* tunc expectata, Latine 1721. editis pag. 9. & *Vener. Joannes Laurentius Mosheimus* in libro I. *Observatt. Sacrar.* Amstelod. 1721. 8. publicatarum pag. 98.

98. seq. opposuerunt. Neque vero rectius idem ille Anonymus conjecit, vocem ἀσεβειῶν prorsus esse expungendam, quippe quæ nec 2 *Pet.* III. 3. nec apud *Coptum* h. l. legatur. Vox illa, fateor, abesse poterat, & ea ratione est collocata, ut abesse debere videri possit. Cum vero vel sic in omnibus codicibus, adhuc inspectis, & versionibus quoque, si *Copticam* unam exceperis, legatur, dubitari non potest, eandem in antiquissimis exemplis existisse, atque adeo ab ipso Juda esse profectam. Quis enim librarius vel sciolus adderet vocem, quæ salvo sensu abesse poterat? His adde, quod & v. 15. in varicinio *Enochi* legitur, περὶ πάντων τῶν ἔργων τῆς ἀσεβείας αὐτῶν, ὧν ἠτέβησαν, ubi vox ἀσεβείας magis, quam hoc loco, supervacua videri poterat ob verbum ἠτέβησαν, quod proxime sequitur; & vel sic in paucis tantum codd. desideratur.

Vers. 19. Οὗτοί ἐσιν οἱ ἀποδιορίζοντες] scilicet ἑαυτὰς, quam vocem & editi & scripti aliquot libri exhibent; quod partim de præsumptione, partim de vitæ licentia cum *Vitisio* accipere possis. Sunt tamen, qui intelligere malint ὑμᾶς, qui scilicet alios, sui reprehensores, expellant & segregent. Ita *H. A. Valtberus* ad h. l. cum *B. J. H. Majo* in *Oeconomia Temporum* ad h. l.

ψυχῶν, πνεῦμα μὴ ἔχοντες] Vide *Vitringam* lib. III. *Observatt. Sacr.* cap. XI. pag. 167. ψυχῶν, inquit, sunt, nullum in se alium habentes morum, præter quem animantia cetera viva habent, qui ex corporis sui conversatione & carnis concupiscentia oritur, neque ullam in se sentientes operationem Spiritus S. quod est, πνεῦμα μὴ ἔχειν. Confer, quæ de voce ψυχῶν dicta sunt ad 1 *Cor.* II. 14. Diligentius vero phraseos hujus sensum investigavit *B. Martinus Chaldenius* dissert. singulari, quam *Inspiratos sine Spiritu* inscripsit, & nostræ memoriæ hominibus, qui variis in locis inspirationes extraordinarias jactabant, opposuit *Witteberg.* 1715. Qua quidem occasione *Jo. Lysi & Christ. Lud. Stieglitzii*, qui illam *Chladii* dissertationem, cum haberetur, defenderat, scripta quædam prodierunt. Ea enarrata vide in *Relationibus Theologicis Nov-antiquis vernaculis an.* 1716. p. 894. 909. 914. 916. & 1063.

Vers. 20. Ὑμεῖς δὲ, ἀγαπῆτοί, τῇ ἀγιοτάτῃ ὑμῶν πίσει ἐποικοδομῶντες ἑαυτὰς] Recte hæc expressit *Lamb. Bos* in *Exercitatt.* pag. 294. Vos autem, dilecti, sanctissimæ vestræ fidei superædificantes vos invicem, i. e. incitantes alter alterum ad fidem illam sanctissimam, in qua tanquam in fundamento statis, adaugendam & exornandam omnibus pietatis exercitiis. Recte idem monet, ἑαυτὰς idem esse, quod ἀλλήλους, sicut 1 *Thessal.* V. 11. dicitur: οἰκοδομεῖτε ἑς τὸν ἕνα, & V. 13. εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς, pacem colite inter vos invicem. *Heinsius* vocem ἑαυτὰς mavult referre ad sequens τῆρήσατε. Cum vero ipsa illa vox ἑαυτὰς v. 21. ante τῆρήσατε occurrat, patet omnino prius illud, quod ad προσευχόμενα referri non potest, ad ἐποικοδομῶντες pertinere.

istis habent. Ad *Vitisii* & *Tob. Gutberlethi* in libro de Saliis Martis Sacerdotibus cap. X. pag. 48. exemplum *Amelius* Tom. II. der E. örterung pag. 268. flagitium Onaniticum heic prohiberi ab Apostolo putat, eumque in finem χιτών de tunica interiore non polluenda, σάρα vero de illa corporis parte, quam appellare pudor verat, accipi vult. Idem antea fecisse video *Jo. Piscatorem* ad h. l. At vero parum verisimile est, Apostolum in calce epistolæ speciale ejusmodi peccatum notare exserte voluisse. Ab altera vero parte satis videtur manifestum, *externas vivendi agendique consuetudines, quibus pravi se homines ex sæculi more quasi amiciant*, quæ *Læscheri* verba sunt l. c., intelligi. In eandem sententiam *Cl. Elsnerus* l. c. χιτών de homine externo moribusque interpretatur, qui a carne ejusque vitiosis cupiditatibus contaminantur. Ita ait *Apocal.* III. 4. afferri, qui non contaminarint vestimenta sua, ab *Arriano* autem l. 25. pag. 47. τὸ τελευταῖον χιτωνάριον, τέτρεσι τὸ σωματίον, appellari, cujusmodi phrasēs plures *Gatakerus* ad *Antonin.* X. 1. pag. 288. recitet. Scilicet Apostolus, scribendi finem factururus, fideles graviter cohortatur ad mentes in fide, precatione, amore & spe, quæ quidem internæ sunt dotes, conservandos; his vero jungi etiam vult externum virtutis studium, quod a vitæ fordibus sit alienum, ut sic ἄπταιστοι & ἄμωμοι aliquando Domino sistantur. Summam hujus admonitionis *Paulus* 1 *Cor.* VI. 20. his verbis repræsentat: δοξάζετε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι, ὑμῶν καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅτινά ἐσι τῷ Θεῷ. Atque hoc sensu allusio ad ritualement vestium impuritatem, vel speciatim eam, quæ ex sanguine menstruo oriebatur, quæ *Drusii* est in *Proverbiis* *Class.* II. lib. III. n. 64. sententia, admitti possit.

Verf. 24. Τῷ δὲ δυναμένῳ φυλάξαι ὑμᾶς] Pro ὑμᾶς, quod *Curcellæus* & alii editi, quos affert *Erasmus Schmidius*, habent, *Millius* exhibet αὐτὰς, & pro altero illo ὑμᾶς novem codices adfert. Sensus utrinque idem est, nempe vos ipsos; nostra vero lectio Paulina phrasi *Rom.* XVI. 25. τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς τηρεῖν stabilitur. De additamento, quod in hoc commate apud *Vulg.* exstat, lege *Raithii* *Vindicias* versionis *Biblicæ* *B. Lutheri* pag. 603.

Verf. 25. Μόνω σοφῷ Θεῷ] Cum vox σοφῷ a nonnullis codd. abfit, eam ex *Rom.* XVI. 27. huc relata more suo existimat *Millius*.

καὶ ἐξουσία] Similiter *Hesychius* καὶ ἐξουσία per βασιλείαν & ἐξουσίαν interpretatur, nec minus *Glossarium* *Græcum* in libros *N. F.* a *Cel. Jo. Albertio* nuper editum pag. 171. quem ibi videbis.

PROLEGOMENA IN APOCALYPSIN S. JOANNIS.

Inscriptio libri hodie recepta ita in plerisque libris habet : ἀποκάλυψις Ἰωάννης τῷ Θεολόγῳ. In eam nonnulli recentiorum data opera commentati sunt, nominatim B. *Joannes Hermannus ab Elswich* in dissertatione de Inscriptiōe Apocalypseos Joanneæ, Wittebergæ 1715. 4. *Christophorus Augustus Heumannus* in Supplementis Actorum Eruditorum Lipsien- sium Tomo VI. pag. 170. de titulo Theologi, Joanni Prophetæ tributo, *Adamus Henricus Lackmannus*, Professor hodie Kiloniensis, qui *Heumanno* se opposuit, in Miscellaneis Literariis pag. 63. seqq. *Joannes Henricus a Seelen* in Θεολογούμενοις ex inscriptionibus Biblicis pag. 21. & *Friedericus Adolphus Lampe* in Prolegom. commentarii in Evangelium S. Joannis pag. 118. seqq. Originem ejus alii aliam faciunt. Alii Joanni ipsi tribuunt, a quibus non dis- sentire videtur B. *Joannes Gerhardus* in comment. ad h. l. Alii ab aliis repe- tunt, v. c. *Calovius* in Bibl. Illustr. ad h. l. *Theologi*, inquit, nomen non *Joannes sibi sumsit, sed qui inscriptionem libri fecit*. Alii denique rem in me- dio relinquunt, utrum ab ipso Joanne titulus sit profectus, an ab alio. Ita olim senserat idem *Calovius*, quod ex Isagoge ejus in Theologiam patet pag. 9. Secundam illam, quam dixi, sententiam plerique amplectuntur, & re- cte. Testantur id varietates, quæ in codicibus Græcis multæ, in versioni- bus autem plures occurrunt. Testatur etiam Θεολόγῳ nomen, quod Joanni nunquam a Doctoribus trium primorum a Christo nato sæculorum tribui- tur, etiam, ubi Apocalypsin ad partes vocant. In hanc sententiam lege ex nostratibus *Elswichii* dissertationem laudatam; ex Anglis *Hammondum* in h. l. & *Joannem Owenum* in Theologumenis pag. 5. ex Pontificiis *Richardum Si- monem* in Historia Critica Novi Testamenti cap. 19. pag. 226. & *Dionysium Petavium* in Prolegomenis ad Dogmata Theologica.

Qua ætate hoc *Theologi* nomen vel in inscriptione hac, vel alias, vindici- cari cceptum sit Joanni præ aliis, non liquet. Constat quidem, vocem ipsam usu pridem cum inter Latinos, v. c. *Ciceronem* de Natura Deorum III. 20. tum inter Græcos, nominatim *Plutarchum* de Iside & Osiride, & *Sextum Empiri- cum* libro IX. adversus Physicos pag. 593. edit. Fabrician. frequentatam fuis- se, quod pluribus ostendunt *Fabricius* & *Seelenius* ll. cc. tum vero *G. G. Gree- nius* in disputatione de Theologis Græcorum §. 7. Eandem in numis quo- que expressam legi monuit Vener. *Valentinus Ernestus Lasccherus* in Siromati- bus pag. 184. Confer *Joannis Harduini* Opera Selecta pag. 939. Hactenus vero ex Doctoribus Ecclesiæ veteris nemo allatus est, qui ante *Eusebium*

Joannem hoc titulo insigniverit. Is scilicet Præparat. Evangel. XI. 18. Joannem Εβραίων Θεολόγον appellat. Post illum vero eadem appellatio magis frequentata est, quod apparet ex testimoniis a *Suicero* in Thesaurο Ecclesiast. voce Θεολόγος, & *Lampio* in Prolegom. ad commentar. in Evangel. Joannis allatis p. 118. *Grotius* quidem in Præloquio ad notas in Apocalypf. *Christianos*, ait, post Origenem hoc titulo Joannem insignivisse tradunt. Vbi vero Origenes ita illum appellarit, nec ipse, nec *Owenus*, eum in Theologumenis p. 5. secutus, indicant.

Qua de causa elogium hoc acceperit Vir Θεόπνευστος, itidem, quamvis non æque, obscurum est. Vartorum sententias recitat *Elswichius* p. 21. Inter eas communior & verior est illa, quæ illud a Deitate Sanctissimi Salvatoris nostri, luculente a Joanne tradita & adserta, repetit. Illius patronos plures adfert B. *Joannes Georgius Dorscheus* in not. 46. ad Append. Sceletomania, quibus ex recentioribus addes *Stephanum le Moyne* in notis ad Varia Sacra pag. 1015. *Petavium* loc. cit. & *Lampium* pag. 121. Atque hic quidem hanc sententiam inprimis adstruit, ex usu vocis Θεολόγος & Θεολογία, Patribus ea ætate, qua titulus ille Joanni primum tributus videtur, recepto. Tunc enim doctrina de Deitate Christi, respectu ad humanitatem ejus habito, Θεολογία vocari solebat, quod ostendit *Elias Veieli* in egregio tractatu de Oeconomia Sacra cap. I. §. 3. Propterea & *Lampius* deferendam censet illam *Elswichii* sententiam, secundum quam Joannes Θεολόγος eo sensu appellatus videri possit, quo Græci Theologos appellabant eos, qui Θεοπνοῖ quodam agitari, & futura significandi facultate valere videbantur.

Aliam ingressus est viam *Celeb. Heumannus* in Actis Erudit. T. VI. Supplement. pag. 171. seqq. Statuo, inquit ille, hoc Theologi titulo alium designari Joannem, a quo inscriptionis istius auctores (perperam quidem) credebant diviniſsimam illam Apocalypsin profectam esse. Constat enim inter omnes; & inscriptiones & subscriptiones librorum Novi Testamenti non esse ab eorum auctoribus adjectas, sed ab aliis posterioris ætatis. — — Dico itaque Joannem illum Theologum non esse Joannem Apostolum. Sententiæ meæ causas, quæ tres sunt, paucis exponam. Argumenta illa postea sub examen vocavit *Lampius* loc. cit. pag. 119. seqq. causam suam tuente *Heumanno* in Poecile Tom. III. pag. 221. seqq. Ibi vero is queritur, *Lampium* dissertationem illam suam eo interpretatum esse, ut lectoribus videri posset negare, Joannem Apostolum esse auctorem Apocalypseos. Et hoc scripserat *Lampius*: Divortium tamen ab iis fecit V. C. atque eruditionis laude in Germania insignis, C. H. Heumannus, qui Joannem Theologum ab Joanne Apostolo diversum esse defendit. Id puto, *Lampium* ex illis *Heumanni* verbis collegisse: dico itaque Joannem Theologum, non esse Joannem Apostolum. At horum verborum sensus æstimandus & finiendus erat ex illis, quæ proxime antecedunt, ubi in-

inſcriptionis illius auctores ab alio Joanne Apocalypſin *perperam* repetiſſe traduntur; nec minus ex illis, quæ pag. 174. ſequuntur: *Equidem nultus dubito, imo perſuaſiſſimum habeo, Joannis Apoſtoli calamo exaratum eſſe librum Apocalypſeos, idque dilucide probavit, ut alios præteream, Gerhardus noſter.* Sicut igitur *Heumannii* cauſa hac in parte eſt integra; ita vereor, ut ſuam illam conjecturam de origine hujus tituli ex eo repetenda, quod inſcriptionis auctores alium a Joanne Evangeliſta Apocalypſeos auctorem in limine libri pronunciare voluerint, ſatis probarit. Vide, quæ argumentis ejus oppoſuit *Lackmannus*, vir doctus, in *Miſcellaneis* pag. 65. ſqq. Id unum ego monebo, recte affirmaviſſe *Lampium*, maximam Græcorum Chriſtianorum partem Apocalypſin tribuiſſe auctori Joanni Apoſtolo; quod probari poſſe inſiciatur *Heumannus* pag. 222. Poeciles. Id ſcilicet *Leonbardus Twelfſius* in illa, quam mox exhibiturus ſum, commentatione manifeſtum mihi feciſſe videtur. Addo præterea libro huic non ante initium Sæculi III., *Cajo Preſbytero* ſigna tollente, motam eſſe controverſiam. Ex his duobus momentis duo conſequuntur. Primum illud eſt, quod veri non fiat ſimile, Eccleſias Græcos inſcriptionem aliquam recepturas fuiſſe, quæ communiore ſententiæ de Joanne Apoſtolo, Apocalypſeos auctore, eſſet adverſa, inprimis cum ignorare illæ non potuerint ſenſum hujus inſcriptionis, ſi quidem talis fuiſſet, qualem vir doctus ſuſpicatur. Alterum eſt, quod de ſenſu & ſcopo hujus inſcriptionis, quem *Heumannus* vult, non ante conſtare poſſit, quam conſtiterit, quo tempore illa Apocalypſi ſit præſcripta. Si enim ante motam libro controverſiam exſtitit & recepta fuit, *Theologi* nomen *διακριτικόν* non fuiſſe, nec alium Joannem indicaviſſe, liquet. Quicquid interim vel de origine, vel de ſenſu, vel de ſcopo vocis *θεολόγος* ſtatutas, id certum eſt, ad eam provocari non poſſe, ut liber ipſe Joanni Evangeliſtæ adjudicetur.

Illius enim eſſe, argumentis tum internis & domeſticis, tum externis, i. e. antiquiſſimæ ætatis testimoniis, ita evictum eſt, ut cum ratione dubitari amplius non poſſit. Tempero mihi ab illis enarrandis, qui data opera hoc egerunt. Potiores recitant *Fabricius* in *Bibliotheca Græca* lib. IV. pag. 147. *Joannes Mællerus* in *Homonymoſcopia* pag. 178. ſeqq. & *Lampius* *Prolegomenis* in *Evangelium Joannis* pag. 115. qui & ipſe hanc cauſam erudite agit. Relata quoque huc eſt B. *Gustavi Schrædteri* diſſertatio, præſide D. *Joanne Fechtio*, de canonica Apocalypſeos auctoritate, Roſtochii 1697. habita. Addidero illis ex noſtratibus Rev. *Oederum* in *Centuria Conjecturarum* pag. 214. ſeqq. ubi pag. 227. ex commate 2. capitis I. Apocalypſ. Joanni eam vindicare conatur; ex Pontificiis vero *Michaëlem Mauduit*, Preſbyterum Oratorii, in *Analyſi Apocalypſeos*, Pariſiis 1714. 8vo. recuſa. Hic enim in diſſertationibus decem, *Analyſi* illi ſubjectis, tum alia quædam momenta Apocalypſica diligenter perſequitur, tum in I. de auctore

Apocalypseos, in II. de vita Joannis Evangelistæ; in III. de auctoritate libri Apocalypseos, in IV. de stilo ejus, in V. de Interpretibus ejus &c. commentatur. Huic jungo *Augustin. Calmetum* in Prolegomenis commentarii in Apocalypsin, quæ recusa sunt Tomo II. Dissertationum ejus Biblicarum, Latine seorsim editarum pag. 317. seq. Præ ceteris vero palmam nuper sibi vindicavit *Leonhardus Twells*, Anglus, in Parte III. Examinis Critici Novi Testamenti Græco-Anglicani, Londini 1732. 8vo edita. Hæc enim tota refertur ad γνησιότητῃ Apocalypseos ab exceptionibus tum Editoris Novi Testamenti διγλωτῇ, tum Anonymi scriptoris *dissertationis Historicae & Criticae de Apocalypsi Joannis* vindicandam. Hujus maximam partem, Latine a me conversam, mox leges.

Cur vero Apocalypsis in dubium vocata sit, alii alias causas reddiderunt. Inter has singularis est illa, quam Cl. *Heumannus* primus, & fortasse unus, in medium produxit in præfatione ad Lutherum Apocalypsicum. Suspiciatur scilicet, Episcopos Ecclesiæ Sardicenis & Laodicenæ, a Joanne atro carbone notatos, eorumque, ut & ceterorum, levius reprehensorum, auditores, hanc animadversionem ægre ferentes, effecisse, ut Scriptor ejus contemtum haberetur. Conjectura hæc aliquam fortasse speciem haberet, si γνησιότητῃ Apocalypseos primo statim alterove sæculo in controversiam adducta fuisset, quando Episcopi illi erant superstites. Jam vero constat, id Sæculo demum III. contigisse.

Habemus igitur sat multa, nec illa levia, quæ Apocalypseos adversariis opponamus. Veteres quidem in Vindiciis *Twelfsianis* secundum Seculorum seriem enarratos leges. Venit in mentem recordari, illis se olim opposuisse Scriptorem Græcum Anonymum Proemii in Apocalypsin, quod nuper ex Codice CCXXIV. Coisliniano Græce cum Latina versione in lucem primus protulit *Montesalconius*, ὁ χαλκέντερος, in Bibliotheca Coisliniana pag. 276. Ex illo, brevitatis studio nonnulla Latine tantum describam. Quidam dicunt, inquit, banc Apocalypsin spuriam esse, & Theologo affectam, non autem genuinam, quibus respondemus. Quoniam, heus vos, ejus sententiæ captum intellectus vestri longe superant, ideo fortasse dicitis non esse Theologi, id ipsum agentes, quod ii, qui, cum Deum comprehendere nequeant, ejus existentiam negant. Atqui vobis saltem id persuadeat magnus Theologus, Gregorius, in Apologetico suo, qui ex dictis suis Apocalypsin divini Joanni germanum esse opus declarat. Sic enim loquitur: Puto certe alios Angelos alii Ecclesiæ præfici, ut me Joannes per Apocalypsin docet. Similiterque in oratione de Filio, ubi ait: qui est, & qui erat, & qui venturus est. Quod si illa in Nomocanone non posita fuerit a sanctis Patribus, quando libros assignant in Ecclesia legendos, quid inde? Nam de necessariis tantum sollicitudo ipsis erat, & instabant solum, quæ magis urgebant, illamque ideo cum aliis non annumerarunt, aut quia illam minutatim non exposuerant, aut propter obscuritatem ejus

ac difficultatem, quod a paucis capi atque intelligi posset, itemque, ut existimo, quod multis non expediret, neque utile esset ejus profunditatem investigare. Hæc ille. De recentioribus quibusdam, qui vel dubitarunt vel negarunt, Apocalypsin Joannis esse, lege *Fabricium* in Codice Apocrypho N. T. pag. 690. & *Heumannum* in Actis Eruditorum l. c. pag. 174. Inter hos ipse B. *Lutherus* rem in medio reliquit, pro quo vide quæ differit B. *Hülsemannus* in Anti-Bellarmino pag. 31. Nostra quidem ætate inter Anglos nonnulli procaces impetus in Apocalypsin facere sustinuerunt, v. c. Editor N. T. Græco-Anglicani in notis, & Scriptor anonymus dissertationis Historiæ & Criticæ de Apocalypsi, qua disquiritur, an auctor ejus sit Joannes Apostolus, nec minus de fati libri variis, & exceptionibus, quæ per plura sæcula illi recipiendæ oppositæ fuerunt. Prodiit illa Londin. 1730. 8. ex ἀντογραφῶς Anglicano, sed mendoso illo, gallice conversa. Vide *Bibliothèque Raisonnée* Tom. V. Part. II. p. 478. Utriusque conatibus mascule se *Leonhard. Twelfsum* opposuisse modo diximus. Id monere h. l. fas sit, Apocalypsin illam γνήσιον occasionem fecisse varias ἀποκαλύψεις ἀποκρύφους fingendi. Dodecada earum exhibet *Fabricius* noster in Codice Apocrypho N. T. p. 936. sqq.

De loco & tempore, quo Apocalypsis exarata sit, pridem est disputatum. Adferam primum, quæ Anonymus Græcus in Bibliotheca Coisliniana pag. 276. pronunciavit. Ille quidem commentationi suæ hanc inscriptionem præmittit: περὶ τῆς ἐν Πάτμῳ, τῇ νήσῳ γεγραφῆς τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ἣν ἀπεκάλυψεν ὁ Κύριος ἡμῶν ἡ Θεὸς τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ τῷ θεολόγῳ. Ex his apparet, ex ejus quidem sententia Apocalypsin in Patmo Joanni non solum oblatam, sed & literis consignatam fuisse. Uberius hæc explanaturus, ista subjungit: *Postquam divinum suum scripserat Evangelium, & petentibus tradiderat, divinam vidit Apocalypsin seu revelationem. Quamobrem cum eam descripsisset, atque septem Ecclesiis in ea memoratis misisset, perque eam secreta quædam mysteria docuisset, quæ soli attingere poterant ii, qui, sicut ille, spiritu divino afflarentur, futurarumque rerum eventum adumbrasset, ad Epbesiorum urbem profectus est, ut eos Christi verbo illuminaret.* Montefalconius pag. 177. summam testatur, ibidem paulo post tempus scriptæ Apocalypseos in annum ab adscensione Christi XXXII. referri.

Nostra quidem ætate viri eruditi in definiendo scriptionis tempore curatius versati sunt. Duæ vero sunt sententiæ potiores. Altera ad *Claudii* vel *Neronis*, altera ad *Domitiani* imperium, idque inclinans, eam refert. Posteriori amplectitur *Millius* in Prolegomenis §. 157. *Paucis*, inquit, post conscriptas has epistolas annis, exorta est Christianorum persecutio sub *Domitiano*, *Eusebius* H. E. lib. III. cap. 17. *Tertull. Apologet. c. 5.* In hac persecutione *Joannem Apostolum* in insulam Patmon relegatum tradit *Eusebius* H. E. III. 28. *Domitiani* anno XVI. sive ultimo (XIV. Kal. Octob. enim seu Septemb. die

XVIII. ejusdem anni occisus est Domitianus, teste Suetonio VIII. 17.) in insula vero Patmo, in quam relegatus erat Joannes (Domitiani ultimo, quod dixi, seu anno vulgaris æræ XCVI.) propter verbum Dei (quod ait Apocal. I. 9.) & testimonium Jesu, facta est ipsi, die Dominico, revelatio; quam universam postea expresso Christi mandato scriptis consignavit, cap. I. v. 11. &c. scriptamque Domini ejusdem jussu misit ad septem Ecclesias Asiæ, Ephesinam, Smyrnæam, &c. Unde manifestum est, visionem non modo Joanni factam fuisse, sed etiam ab eo literis traditam in insula Patmo. (Neque enim in alium aliquem locum post liberationem ab exsilio, ubi librum hunc scripserit, concessit, quod legimus, sed recto cursu petiit Ephesum.) Ex insula ideo ista missum est a Joanne Apocalypseos istius exemplar ad Ecclesiæ alicujus Asiæ, (puta Ephesinæ) episcopum cum reliquis, inibi commemoratis, communicandum. Scriptam fuisse ex prædictis constat anno vulgaris æræ XCVI. seu Domitiani XVI. & quidem ad finem imperii ejusdem, inquit Irenæus V. 30. seu tempore æstivo anni æræ vulg. XCVI. Hactenus Millius, qui tamen in *Emendandis* ita scribit: Hic sententiam (nempe Apocalypsin in ipsa Patmo scriptam esse) mutavimus. Constat enim ex ipsis Joannis verbis, Apocal. I. 9. eum post reditum ad Ephesios hunc librum scripsisse. Eandem sententiam de tempore exilii Joannis, atque adeo & visorum Apocalyptricorum, jam ante ornaverat *Vitringa* ad Apocal. I. 2. p. 7. sq. non solum veterum Scriptorum auctoritate, sed & notis quibusdam & indicii, in Apocalypsi ipsa obviis, quæ Ecclesiarum Asiaticarum conditionem talem sistunt, qualis non *Claudii*, sed *Domitiani* temporibus fuit, adductus. Compara præter eum *F. A. Lampium* in Prolegomenis Joanneis pag. 61. sqq. qui omnium industriam in hoc argumento superavit. In has partes concedere ipse non dubito, inprimis ob illustria veterum testimonia, nominatim *Irenæi* V. 30. *Eusebii* *Histor. Eccles.* III. 18. & V. 8. ad *Irenæum* ibidem provocantis, & *Hieronymi* de Scriptor. *Eccles.* cap. X. quorum testimonia aliis aliorum, magis recentium, auget *David Blondellus* de Sibyllis lib. II. c. 4. p. 153.

Nihilominus altera illa sententia, quæ exilium Joannis & visa Apocalypctica ad *Claudii* vel *Neronis* imperium refert, ipsamque adeo Apocalypsin ante excisum templum Hierosolymitanum scriptam, contendit, non paucis se probavit. Inter hos sunt *Joannes Hentenius* præfat. ad *Aretham* in Apocalypsin, (cui se *Blondellus* loc. cit. opposuit) *Grotius*, *Lightfootus* Tom. I. Opp. pag. 799. & Tom. II. pag. 563. *Hammondus* ad Apocalypsin, *Joannes Lomeïerus* *Dierum Genial.* Dec. II. diff. 3. ex nostratibus autem *Peganius* i. e. *Christianus Knorr a Rosenroth* ad Apocal. pag. 40. & *Herman.* ab *Havdt* in conjectura de millenario; quos omnes adfert *Fabricius* noster in *Biblioth. Græca* lib. IV. cap. 5. pag. 146. Accessit illis *Joan. Harduinus* in *Chronologia Vet. Test.* pag. 636. locis quibusdam apocalypcticis usus, quæ hinc, templum Hierosolymitanum, scribente Apocalypsin Joanne, factum te-

etum.

Etumque fuisse, evincant, hinc imminens ejus excidium prædicant. Ad hæc breviter respondit *Lampius* in Prolegomenis pag. 131. Easdem partes adoptavit nuper *Isaacus Newtonus*, vir egregius, in Observationibus super Danielis vaticinium, & Joannis Apocalypsin Londini 1733. 4. anglice editis. Operæ pretium facturum mē puto, si, quæ in hanc rem commentatus est, ex libro, rarius inter nos obvio, latine conversâ exhibeam. *Irenæus*, inquit p. 235., auctor est illius opinionis, quod Apocalypsis scripta sit sub imperio Domitiani, qui idem alios aliquot Scriptorum Sac. libros ratione temporis postponebat, & Apocalypsi ultimum tribuebat locum. Fortasse ex *Polycarpo*, doctore suo, perceperat, se librum hunc a Joanne sub Domitiani obitu accepisse; aut Joannes ipse eo tempore Apocalypsin suam denuo publicaverat, ut sic *Irenæo* subnasceretur conjectura, eam tunc demum scriptam fuisse. *Eusebius* in Chronico suo & in Historia Ecclesiast. Irenæum, sequitur, postea vero in Demonstratione Evangelica I. 3. exilium Joannis, in Patmo cum morte Petri & Pauli conjungit; idem faciunt *Tertullianus*, & *Pseudo Prochorus*, non minus atque primus quicumque fuerit, auctor fabulæ de Joanne a Nerone in fervens oleum conjecto, & postea, cum salvus exiisset, in insulam Patmum relegato. Vide *Pamelium* in notis ad Tertullianum de Præscription. n. 215. & *Hieron.* lib. I. contra Jovinianum cap. 14. edit. Erasmi. Quamvis vero narratio hæc fabulæ loco sit habenda, superstructa, tamen erat Ecclesiæ veteris traditioni, Joannem scilicet in Patmum insulam, Neronis tempore ejectum fuisse. Epiphanius Evangelium Joannis, Domitiano imperante, Apocalypsin vero proxime ante Neronis tempora scriptam, esse tradit. *Aretas* in limine commentarii *Irenæi* sententiam ex *Eusebio* recitat, sed non sequitur: mox enim, Apocalypsin ante everfam Hierosolymam scriptam esse, & Interpretes antiquiores sigillum Apocalypticum sextum de excidio ejus accepisse affirmat.

Cum antiquiorum illorum Interpretum sententia Ecclesiarum Syriæ, traditio conspirat, quam hodiernum inscriptio Apocalypseos in versione, Syrica superstitem servat. Illa vero ita habet: *Revelatio, facta Joanni, Evangelistæ a Deo in Patmo insula, in quam a Nerone Casare ejectus erat.* Firmatur eadem narratione veteri ab *Eusebio* Hist. E. III. 23. ex *Clemente, Alexandrino*, aliisque Scriptoribus antiquis, allata. Spectant illa ad juvenem quendam, quem Joannes aliquo a reditu suo ex Patmo tempore Episcopo urbis alicujus commiserit. Hunc Episcopus eduxerat, instruxerat, & saluari aqua sacris initiaverat. Illo vero a cura sua remittente, juvenis, in pessimorum hominum societatem abreptus, vitiis sensim sedebat, quosque sibi noctu habebat obvios, spoliabat, eo impietatis denique progressus, ut a sociis suis dux cohortis latronum deligeretur. Talem vero longo tempore, teste *Chrysostomo* ad Theodorum lapsum agebat,

agebat. Joannes tandem in urbem illam reversus, & quæ gesta erant, edoctus, hominem maleficerit equo adibat, & præ pudore fugientem persequeretur, revocatumque Ecclesiæ reddebat. Historia hæc est antiquissimæ ætatis, atque adeo evincit, Joannem ex Patmo, *Neronis* potius, quam *Domitiani*, tempore, esse reversum, quoniam inter Domitiani & Joannis mortem non nisi duo & dimidius anni intercedunt, Joannes vero senio ita confectus fuit, ut curru in Ecclesiam veheretur, tandemque nonagenario major diem obiret. Ex quo consequitur, eum tunc temporis illum prædonum ducem equo persequi non potuisse. Vide *Hieronymum* in epist. ad Galat. lib. III. c. 6.

Eadem sententia præsidium invenit in phrasibus quibusdam Apocalypsicis, quæ ad Templum & altare, urbemque sanctam, tanquam tunc adhuc salva, nec non Gentiles, qui mox civitatem sanctam & atrium exterius conculcaturi essent, respiciunt. Fulcitur porro ipso Apocalypseos stilo, plura Hebraïsmorum vestigia, quam quidem in Evangelio existant, referente. Hinc enim colligere fas est, scriptam esse eo tempore, quo Joannes ex Judæa, in qua Syriaca lingua illi familiaris evaserat, recens erat reversus, Evangelium autem non ante fuisse exaratum, quam ex consuetudine cum Ecclesiis Asiaticis ab Hebraïsmis factus esset alienior. Stabilitur præterea per Apocalypses varias, *Petri*, *Pauli*, *Thomæ*, *Stephani*, *Elie* & *Cerinthi*, ad exemplum germanæ illius confectas. Quemadmodum enim *Evangelia Apocrypha*, *Acta Apocrypha*, & *Epistolæ Apocryphæ* ex occasione librorum vere talium, nec titulos mentientium, nata sunt; quemadmodum etiam scriptio Apocalypsum confictarum, earumque sub Apostolorum & Prophetarum nominibus venditatio præstruit, veram talem & Apostolicam apud Christianos nascentis Ecclesiæ in pretio fuisse; ita germana hæc Joannis Apocalypsis recte existimabitur citius exarata, ut appareat, qui factum sit, ut ætate etiam Apostolica tot aliæ *Petri*, *Pauli*, *Thomæ* & aliorum, qui ante Joannem fatis functi erant, nominibus falso inscriberentur. *Cajus*, *Tertulliano* æqualis, auctor est, apud *Eusebium* Histor. Eccl. III. 28. edit. Valesii, *Cerintum* Apocalypses suas ad instar magni Apostoli scripsisse, visaque ab Angelis sibi oblata venditasse, millennio suo & deliciis sæcularibus, quas post resurrectionem Hierosolymis expectari jubebat, fidem facturum. Itaque Apocalypsis ejus ad imitationem Joannæ scripta erat. Jam vero *Cerintus* ea ætate vixit, ut Apostolis se ante primum annum Claudii Imperatoris h. e. XXVI. annis ante obitum *Neronis* Hierosolymis opponere potuerit, teste *Epiphanio* Hæresi XXVIII. & ante ipsum Joannem obierit, auctore *Hieronymo* adv. Lucifer.

Hæc argumenta ad definiendum scriptionis tempus sufficere possint; in promptu tamen est aliud, quod cordatis idoneum, aliis vero non, item habeatur. Adferam illud, & lectoris cujusque arbitrio permittam. Ad Apocalypsin in epistolis *Petri*, atque illa ad *Hebræos* alludi, illaque ad, eo ante has exarata esse viderur. Inter allusiones, in epistola ad *Hebræos*, factas, numero ea, quæ de Sacerdote Summo in cœlesti tabernaculo, qui, Sacerdos pariter ac Rex ad exemplum Melchisedeci erat, exponunt; nec minus illa, quæ *verbum Dei*, *gladium acutum bicipitem*, *σαββατισμὸν*, si, ve *mille annorum quietem*, *terram*, quæ *comburenda tandem sit*, nempe in, lacu ignis, *judicium & indignationem ardentem*, *adversarios consumpturam*, porro *civitatem cœlestem*, *bene fundatam*, *cujus structor & conditor sit Deus*, *nubem testium*, *montem Sionis*, *Jerusalem cœlestem*, *congregationem generalem*, *spiritus justorum. perfectorum*, nempe per resurrectionem, *concussio-* *nem cœli & terræ*, *eorumque abolitionem*, ut *novum cælum*, *nova terra &* *novum regnum*, quod *vacillare non possit*, *super sit*, commemorant. In pri- ori *Petri* epistola hæ phrasæ, Apocalypsicis similes, occurrunt. *Reve-* *latio Jesu Christi*, bis terve repetita, 1 *Pet.* I. 7. 13. IV. 13. & V. 1. *sanguis Christi*, (*Apocalypf.* XIII. 8.) ut *agni*, *ante fundamenta mundi constituti: ædi-* *ficium* (*Apocalypf.* XXI.) *spirituale* (in cœlis) 1 *Pet.* II. 5. *hæreditas incor-* *ruptibilis & intemerata*, & *non marcescens*, *in cælo reposita pro nobis*, qui, *saluti servantur*, *ultimis temporibus revelanda*, 1 *Pet.* I. 4. 5. porro *regnum*, *Sacerdotium*, *Apocalypf.* I. 6. & V. 10. *sanctum sacerdotium*, *Apocal.* XX. 6., *judicium a domo Dei incipiens*, *Apocalypf.* XX. 4. 12. & *Ecclesia in Babylo-* *ne*, *Apocalypf.* XVII. Hæ quidem allusiones, fateor, obscuriores sunt; at posterior *Petri* epistola inde a v. 19. capitis I. perpetuum commenta- rium in Apocalypsin exhibere videtur. Ibi enim *Petrus* ad *Ecclesias*, *Asiæ* scribens, quibus vaticinium suum mittere jussus erat *Joannes*, te- statur, *habere eas verbum Propheticum firmitus*, quod *observare debeant instar* *luminis in obscuro loco lucentis*, *donec dies illucescat*, & *phosphorus in cordibus* *oriatur*, h. e. donec illud intelligere incipiant. Neque enim, ita pergit, *ulla prophetia Scripturæ privata est interpretationis*; *prophetia non venit olim* *pro arbitrio hominis*, *sed sancti Dei viri locuti sunt*, *prout a Spiritu Sancto fe-* *rebantur*. *Daniel ipse VIII. 15. 16. 27. & XII. 8. 9. profitebatur*, se vatici- nia sua intelligendo non adsequi. *Ecclesiæ* itaque interpretationem non, a *Propheta* suo *Joanne* expectare, sed ipsi prophetiis intelligendis stude- re debebant. Hæc summa est eorum, quæ *Petrus* capite I. docet. Post, ea cap. II. pergit ex *firmitate illo verbo Prophetico* exponere, quomodo in *Ec-* *clesia* prodituri sint *falsi Prophetæ*, aut *falsi doctores*, qui nempe in *Apo-* *calypsi* nomine *falsi Prophetæ* generatim indicentur, *quique exitiosissimas hæ-* *reses sint invekturi*, *abnegantes Dominum*, *qui ipsos redemerit*, quæ *Anti-* *christi* est nota. *Et multi*, ait, *libidinibus suis* (*ἀσελγείας*, ut meliores ali- quot codices habent) *indulgebunt*. Scilicet illi, qui habitant terram,

“(*Apocalypf. XIII. 7. 12.*) decipientur a falso Propheta, & ex vino fornicationis mulieris ebrii reddentur. *Per quos adeo via veritatis blasphemabitur*; Bestia enim blasphemis scatet, (*Apocalypf. XIII. 1. 5. 6.*) iidemque per *avaritiam fictis sermonibus vos negotiabuntur*. Hi enim homines sunt mercatores terræ, qui negotiantur cum muliere, mercesque eorum sunt omnes res pretiosæ, una cum corporibus & animabus hominum (*Apocalypf. XVIII. 12. 13.*) *Eorundem judicium non tardatur, & damnatio non dormitat*, (*Apocalypf. XIX. 20.*) sed certissime extremo die subito illos opprimet, sicut olim mundum veterem diluvium, ignis vero & sulphur Sodoma & Gomorra opprefferunt, justis interim ad exemplum Lothi salvis. (*Apocalypf. XXI. 3. 4.*) *Novit enim Dominus pios ex tentationibus educere, impios vero in diem judicii servare puniendos*, in lacu ignis; *inprimis vero eos, qui carnem in deliciis & impuritate sectantur*, ebrii scilicet vino scortationis mulieris (*Apocalypf. IX. 21. & XVII. 2*) homines, qui aspernantur magistratus, & majestates conviciari non verentur. Bestia enim aperiebat os suum adversus Deum, ut blasphemaret nomen & tabernaculum ejus, eosque, qui habitant in cælo. (*Apocalypf. XIII. 6.*) *Hi, instar naturaliter brutorum*, i. e. bestia decem cornibus instructa & bestia bicornis, sive falsus Propheta, qui facti sunt, ut capiantur & destruantur, in lacu ignis, blasphemant res, quas non intelligunt, — *in deliciis habent diurnas consecrari voluptates, delectantes se fraudibus suis, dum vobiscum convivantur*, (*Apocalypf. XVIII. 3. 7. 9.*) *habentes oculos plenos adulteræ*. Regna enim bestiarum deliciantur cum meretrice magna, & gentes vino fornicationis ejus inebriatæ sunt. Illi a recta via averſi sectantur *viam Balaami, filii Beor, qui mercedem injustitiæ amabat*, i. e. falsi Prophetæ, *Apocal. II. 14.* qui Balacum docebat offendiculum ponere liberis Israël. *Hi sunt*, non fontes aquæ vivæ, sed *fluctus sine aqua*, non nubes Sanctorum tales, in quibus duo testes adscendunt, sed *nubes tempestate jactatæ &c.* Ita hujus epistolæ scriptor totum caput II. describendæ bestiarum Apocalypticarum & falsi Prophetæ conditioni impendit; deinde cap. III. exitium eorum & regnum futurum describere pergit. Prænuntiat, fore, ut ob dilatum Christi adventum illudant aliis, dicentes: *ubi est promissio adventus ejus?* Proxime vero diem Domini *instar furis noctu*, quæ phrasis est Apocalyptica, venturum testatur; nec minus millennium, sive mille annos, qui apud Deum sint *instar unius diei*; cælosque ait *transituros* cum terra, facta per lacum ignis conflagratione, nos vero *expectaturos novos cælos terramque novam, in quibus habitet justitia*.

“Cum itaque Petrus & Joannes Apostoli fuerint circumcisionis, videntur illi mihi una cum Ecclesiis suis in Judæa & Syria permansisse, donec Romani gentibus illis bellum inferrent, h. e. usque ad annum Neronis XII.; postea vero cœtus suos, in Asiam se recipientes, puto secutos esse, Petrum.

Petrumque Corintho Romam discessisse; Romanos porro hos cæterus pro,,
hostilibus habuisse, tanquam ex Judæis ortos, atque adeo, ad cavendas,,
seditiones, duces eorum & doctores sibi vindicasse, & Joannem specia,,
tim in *Patmum* insulam relegasse. Veri porro simile mihi videtur, Apo,,
calypsin ibi esse conscriptam, non multo vero post epistolam ad *Hebræos*,,
& *Petri* utramque ad Ecclesias illas, respectu ad Prophetiam hanc, quæ ad,,
easdem speciatim pertinebat, exaratas fuisse. Ex ipsis enim his epistolis ap,,
paret, scriptas eas fuisse eo tempore, quo Gentiles calamitates generatim su,,
scitabant, & Romanum Imperium Judæos bello premebat. Usque ad illud,,
enim tempus Gentiles pacem cum Ex-Judæis æque ac reliquis colebant. Cum,,
enim epistola ad *Hebræos* mentionem faciat *Timothei*, tanquam *Hebræis* co,,
gniti, ad eos scriptam eam fuisse necesse est, postquam in *Asiam*, ubi Timo,,
theus Episcopum agebat, se recepissent; atque adeo post bellum in Judæa,,
exortum, cum *Hebræi* in Judæa *Timotheum* cognitum non habuerint. *Petrus*,,
quoque *Romam* videtur appellare *Babylonem*, cum ob bellum, Judææ mo,,
tum, & imminentem captivitatem, Babylonicæ illi similem, tum habito ad,,
nomen illud, in Apocalypsi obvium, respectu. Cumque Petrus literas suas,,
inscribat peregrinis, per Pontum, Galatiam, Cappadociam, Asiam & Bithy,,
niam dispersis, subinnuere videtur, eos nuper admodum per illud Romano,,
rum bellum eo ejectos fuisse. Hi enim soli peregrini ibi erant, ad curam,,
ipsum pertinentes.,

Hæc rerum facies omnium optime respondet historiæ recte consti,,
tutæ. *Justinus* enim (Apolog. ad Antoninum Pium) & *Irenæus* (Hæres.,,
I. 22. confer *Tertullian.* Apologet. cap. 13.) testantur, *Simonem Magum*,,
Romam venisse Claudio imperante, ibique varias imposturas exercuisse.,
Pseudo-Clemens addit, eundem, ibi volare per aërem conatum, ad *Pe*,,
tri preces cervicem fregisse. (vide *Eusebii* Chronicon.) *Eusebius*, vel po,,
tius *Hieronymus*, interpolator ejus, auctor est, *Petrum* Romam venisse,,
anno Claudii secundo; *Cyrillus* vero *Hierosolymitanus* Catech. VI. *Phila*,,
stius de Hæresibus cap. XXX. *Sulpicius* Histor. I. 2. *Prosper* de promiss.,,
dimid. temp. cap. 13. *Maximus Taurin.* serm. V. in Natal. Apost. & *Hege*,,
sippus junior II. 2. hanc Petri victoriam ad *Neronis* tempora referunt. Et,,
sane antiquior traditio, *Petrum*, Nerone imperante, Romam venisse docet,,
quam in rem lege *Lactantium* de mortibus Persecutorum cap. II. *Chrysosto*,,
mus homil. LXX. in Matth. XXII. auctor est, Apostolos diu in Judæa commo,,
ratos esse, hinc vero, a Judæis expulsos, ad Gentiles divertisse. Hæc dispersio,,
in primum annum belli Judaici incidit, quando Judæi, teste *Josepbo*, res no,,
vas ubique moliebantur, & crudeliter agebant. Omnes enim in eo consen,,
tiunt Apostolos simul & una in varias regiones dispersos esse. *Origenes* quo,,
que tempus definit, apud *Eusebium* Hist. Eccles. II. 25. testatus, Apostolos &,,

“discipulos Domini nostri inter gentes sub initium belli Judaici; *Thomam* quidem in *Parthiam*, *Andream* in *Scythiam*, *Joannem* in *Asiam*, *Petrum* primum quidem in *Asiam*, ubi dispersis verbum Evangelii prædicabat; hinc vero in *Italiam* dispersos fuisse. *Dionysio Corinthio* auctore, apud *Eusebium* Hist. Eccles. II. 25. *Petrum* ex *Asia* per *Corinthum* *Romam* venit; *Petrum* vero & *Paulum* ibidem inclinante *Neronis* imperio religionis causa trucidatos esse omnis tradit antiquitas. *Marcus* una cum *Timotheo* *Romam* venit, 2 *Timoth.* IV. 11. *Coloss.* IV. 10. *Sylvanus* Pauli comes erat, & ex *Petri* sociis, in priore epistola commemoratis, conjicimus, eum *Romam* scripsisse, quemadmodum & veteres in eo consentiunt, eundem *Romam* *Babylonis* nomine indicasse. Posterior ejus epistola ad peregrinos dispersos eodem, ad quos prior illa, data erat, 2 *Pet.* III. 1. In hoc vero capite ait, *Paulum* de iisdem ad eos argumentis scripsisse, quemadmodum & in aliis suis epistolis, v. 15. 16. Sicut vero non alia Pauli ad peregrinos illos, quam illa ad *Hebræos*, exstat; ita in hac ipsa cap. X. 11. 12. mentionem fieri videmus illorum momentorum omnium, de quibus *Petrus* dixerat, & ad quæ hic provocat. Nominatim huc pertinet transitus veterum cælorum & terræ, & hæreditatis immobilis largitio, una cum exhortatione ad gratiam, quoniam *Deus* adversus impios sit ignis consumens, *Heb.* XII. 25-29. Hactenus *Newtonus*.

Non est mihi nunc animus, ad argumenta, a viro solertissimo in medium allata, respondere. Cum enim pleraque eorum nova non sint, opera hac jam perfunctos esse video *Blondellum*, *Vitringam* & *Lampium* II. cc. nec minus *B. P. Karlium* in Bibliotheca Bremense Class. VI. pag. 1106. seqq. Propterea suffecerit mihi, illud tantum expendere, quod *Newtonus* proprium sibi habet. Putat scilicet, epistolam ad *Hebræos* & *Petrinam* utramque ad phrasas Apocalypticas respicere, ac proinde Apocalypsin, tanquam prius scriptam, præstruere. Hoc vero posito necesse fuerit, librum hunc longe ante *Domitiani* imperium inclinans scriptum existimare, cum Pauli & *Petri* epistolæ illud longissime antevertant. Gratia utique habenda erat viro illustri, si, quod ait, sapis probatum dedisset. Ita enim novum exstaret argumentum pro auctoritate Apocalypseos Apostolica, quippe ad quam alii Apostoli se receperint. At enimvero non efficit id *Newtonus*, quod instituerat. Quod enim ad phrasas epistolæ ad *Hebræos*, tanquam Apocalypticas similes, spectat, illarum aliæ obscuriores sunt, aliæ Apocalypticas quod ad sensum non respondent, aliæ ex Scriptis Propheticis Ver. Test. non minus, quam Apocalypticae illæ, sunt petita. Eadem est ratio phrasum *Petri*. Ita v. c. ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ, a *Petro* allata, longe alia est ab ea, quæ a *Joanne* dicitur. *Petri* illa spectet revelationem Christi judicis & remuneratoris. Id clare apparet ex 1 epist. I. 7. & 9. Postquam enim ἀποκάλυψιν illam v. 7. commemoraverat in solatium Christianorum, reli-

religionis causa tunc afflictorum, designat tempus, quo illa fit eventura, & quo fideles solatii illius plenissime futuri sint participes, nempe, quando finem fidei suae, salutem animarum, sint consecuturi, κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν, σωτηρίαν ψυχῶν. Conf. *Coloss.* III. 4. ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. Ab altera parte ἀποκαλύψις Ἰησοῦ Χριστοῦ, ad Joannem perlata, refertur ad res, in regno gratiae in posterum eventuras, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ, αἱ δὲ γενέσθαι ἐν τάχει. Altera phrasis, quae Christum ut agnum repraesentat, respectum habet tum ad agnos Vet. Test. expiatorios in genere, tum ad *Jes.* LIII. 7. quod manifestum est ex 1 *Pet.* II. 22. ubi Apostolus eandem phrasin adhibet, qua usus est Jesaias in innocentia Christi, quem ut agnum repraesentabat, describenda. Porro phrasis, προσεγνωσμένος ἀπὸ καταβολῆς κόσμου multorum judicio non ad αἰνίον ἐσφαγμένον, sed ad τὸ, ὃν ἔ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς referri debent. Vide quae ibi scribimus. Reliquae phrasēs, quae adferuntur, nec Prophetis V. T. nec Scripturis Novi alias insuetae sunt, quibus proinde & *Petrus*, sine respectu ad Apocalypsin habito, uti potuit. At ipse *Newtonus* his allusionibus, quas obscuriores esse fatetur, in causae suae praesidium parum tribuisse videtur, multum vero illi, quod porro subnectit. Epistolam enim posteriorem inde a v. 19. capituli I. perpetuum commentarium in Apocalypsin sistere opinatur, προφητικὸν λόγον βεβαιότερον de Apocalypsi interpretatus. Enimvero facile apparet, Petrum non respexisse ad propheticum illum librum N. T. sed ad Prophetica scripta V. T. Ad haec enim tuum ipse in epistolis suis provocat, (conf. imprimis 1. ep. I. 10.) tum Apostoli ceteri, hinc in concionibus ad Judaeos habitis, hinc in literis suis recipere se solebant, hoc consilio, ut intelligeretur, nihil se pronunciare, quod non ante, divini Numinis auspiciis, a Prophetis, quos magni faciebant, inculcatum fuerit. ita Paulus *Ephef.* II. 20. ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν Ἀποστόλων καὶ Προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. De his Prophetis, atque adeo pluribus, (non vero uno Joanne,) sermonem esse Petro, ex eo manifestum evadit, quod v. 21. *Sanctos Dei viros, tanquam a Spiritu Sancto actos*, commemorat. Ponamus vero, Apocalypsin tunc temporis jam scriptam fuisse, ut ad eam provocare *Petrus* potuerit, nonne diserte appellatus erat Joannem, quemadmodum *Paulum* appellat 2. III. 15? Num porro veri fit simile, Petrum fideles ad scriptum illud Joannis Propheticum ablegaturum fuisse, ubi de cognitione salutaris doctrinae amplificanda & animis infigenda agebatur? Apocalypsis enim non tam in tradendis fidei doctrinis, quam in fatis Ecclesiae edisserendis, potissimum occupatur, quae sine jactura salutis ignorari poterant ab iis, qui tunc temporis ad Christum erant perducti. Num etiam credi potest *Petrus*, Apocalypseos lectionem suis commendare & inculcare voluisse, qui liber, judice *Newtono*, ita ob-

scurus est, ut a Joanne ipso non sit intellectus, nec ejus explicatio a Joanne expectari potuerit? Quod si hoc Petri consilium fuisset, crediderim, obscurioribus Apocalypseos visis lucem in hac ipsa epistola allaturum fuisse, ut eo rectius a lectoribus intelligi possent. Jam vero Petrus tantum in describendis falsis doctoribus & impostoribus generatim occupatur. Everso ita ὑποθέσεως fundamento præcipuo, nempe quod *Petrus*, Apostolus, per προφητικὸν λόγον Apocalypsin indicaverit, necesse non est, ut comparisonem, quam inter eam & epistolam Petrinam instituit *Newtonus*, quoad singula capita persequamur. Generalia utique sunt illa Pseudoprophetarum & empæctarum, sive doctrinam, sive mores spectes, κατήγια, a Petro allata, quæ non minus ad alios, quam speciatim ad Antichristum, quod ille vult, designandum adhiberi possint. Propterea etiam in exemplum adfert homines mundi antediluviani, tum incolas Sodomæ & Gomorrhæ, denique Bileami, quos Antichristi prodromos vel typos fuisse nemo dixerit. Atque hæc quidem pro instituti nostri ratione sufficiant.

Supra monui, ex nostratibus *Hermannum Hardtium*, Virum alioqui doctissimum, illam de Apocalypsi, ante Hierosolymorum ruinas scripta, sententiam adoptasse. Atque hanc idem data opera adstruere conatus est primum quidem in *Friderici Ulrici Calixti* tractatu Theolog. de Chiliasmo antiquo & renato pag. 70. seqq. deinde in suis de *Millennio Conjecturis*, aliquoties editis, denique in programme quo *Græcarum rerum cupidos auditores* ad prælectiones in *Apocalypsin* audiendas invitavit, Helmstad. 1722. Summa cogitatorum huc redit. Post primas cætum Asiaticorum cohortationes ad religionem Christianam pure servandam, statuit, a capite IV. & deinceps esse imagines suppliciorum, quæ Deus a Judæis sumserit, a nece inde Jesu Christi usque ad bellum *Vespasiani*. Deinde a capite XI. sub idea status veteris Judæorum in *Babylonia*, & reditus eorundem in patriam repræsentari gentem Christianam sub jugo Judæorum, & hoc per Titum sublato, in libertate exoptata degentem. Hæc Hierosolymam significari imagine Babelis, per *Cambysem* eversæ, Christianismum vero figura Hierosolymæ, post *Babelem* deletam superantis. His verbis Hardtiana cogitata enarrantur in Annalibus Juliis Semestri IV. pag. 121. seq. Opposuit se illi, ut alios taceam, *Bernhardus Petrus Karlus* in dissertat. de Apocalypsi, non in Judaismo jam olim adimpleta, qua nonnulla quoque ejus visa (præsertim de dracone & bestiis) illustrantur. Exstat illa in Biblioth. Bremense, Class. IV. pag. 1105. seqq. *Hardtii* partes amplexus est *Joannes Gotthofredus Lakemacherus*, V. C. iisque nonnullas suas in visa Apocalypica commentationes superstruxit. Ita v. c. Parte III. Observationum Philolog. Obs. VI. septem montes, de quibus *Apoc.* XVII. 9. ad Hierosolymam septicollem refert, & pag. 286. ait, magnam Apocalypseos partem ad Reipublicæ Judaicæ interitum, Hierosolymorumque, urbis principis,

cipis, excidium spectare. Confer eundem Parte IX. Obs. II. pag. 30. sqq. ubi numerum bestiarum Apocalypticæ refert ad *Rabban Simeonem*. Idem Parte X. Observ. V. pag. 346. contendit, Joanni visiones illas non uno eodemque tempore obtrigisse. *Mea, inquit, opinione visiones illæ septem (tot enim numerari solent) quæ Apocalypseos libro comprehenduntur, Joanni non uno eodemque tempore obtrigere omnes, sed, per intervalla, modo hæc, modo illa, ut eo facilius memoria retinere posset, quæ patefacta ipsi fuissent divinitus, & in literas accurate referre.* Accidit ergo Joanni, quod Prophetis V. T. compluribus, e. c. *Esaiæ, Ezechieli, Danieli, quibus sane visa divina temporibus oblata sunt diversissimis.* Concedendum igitur puto, esse in vaticiniis Joannis aliqua Claudiani temporibus inferiora, modo non negetur, alia, ac fortasse pleraque, imperante Claudio, vel ante Hierosolymorum certe excidium fuisse edita. Ita dum statuit vir doctus, primum quidem antiquitatem omnem deserit, quæ vel Claudii, vel Neronis, vel Domitiani imperio visa hæc Joanni simul oblata esse asseverat. Deserit vero etiam diserta Joannis verba, quibus I. 9. in Patmo insula hæc sibi conspecta esse asseverat, quæ in sequentibus ita connectit, ut nusquam vel minimum intervalli, inter visa interjecti, vestigium conspiciatur. Itaque mera hæc est viri docti conjectura, cui nullam veri speciem conciliavit. Quod enim ait, visa hæc diversis temporibus oblata Joanni fuisse, ut eo facilius singula memoria tenere, & literis consignare potuerit, id quidem gratis adseritur, cum scribenti adfuerit Spiritus, qui, ut cetera, a Christo olim audita, Apostolo in mentem revocabat, vi promissi a Domino facti *Johan. XIV. 26.* ita efficere poterat, ut in memoriam visorum, recens oblatorum, facilis & recte rediret, ne dicam, eundem Spiritum non solum res, sed & *φράσεις* ipsas scribendi suggessisse. Porro exemplum Prophetarum V. T., diverso tempore diversis visis illustratorum, nihil aliud probat, quam Joanni, siquidem Numini placuisset, idem usu venire potuisse; re vera autem accidisse, non evincit.

Conferri præterea velim, quæ pro nostra sententia dixit *Nicolaus Mullerius* in Exercitationibus in Apocalypsin, Exercit. I. comparatis illis, quæ *Joannes Marckius* pro contraria attulit in Exercitationibus Textualibus ad locos aliquot N. T. pag. 447. seqq. Interim, si recte rem æstimes, inter *Mullerium* & *Marckium* non tam de eo disputatur, utrum visiones illæ uno eodemque die Joanni obtrigerint, quam de illo, utrum illæ visiones in septem potissimum distingui, & ad diversa tempora referri debeant. Quod ad prius enim attinet, *Marckius* rem in medio fere relinquit, & in eo acquiescit, ut in commentario ad *Apocal. IV. 1. §. 3.* probabilia pro utraque parte argumenta adferat, & controversiam ad liquidum deduci posse inficietur. Hæc itaque de tempore scriptæ Apocalypseos sufficere existimem.

Jam de *stilo* pauca fuerint monenda. Eum nonnulli Cabbalisticam scribendi rationem referre existimant. Vide huc *Grelloti* præfat. ad Prodrumum Apocalypseos pag. 17. seqq. *Vitringam* lib. I. Observatt. Sacrarum cap. X. *Jacobum Rbenferdium* in dissertat. singulari, quæ in Operibus ejus Philologicis recusa exstat pag. 1. item Anonymum (*Joannem Franciscum Buddeum*) Tom. I. Observatt. Selectarum Hallensium Obs. I. Contra *Rbenferdium* hac in parte disputavit *Joannes Clericus* in Bibliotheca Veteri & Nova Tom. XVII. Part. I. pag. 88. sqq. quibus addes, quæ a nobis ad primum Apocalypseos caput adferuntur.

Aliis dictio visa est hebraïsmis, imo & solcëcïsmis, obnoxia, atque adeo talis, quæ Joanni Evangelistæ & Apostolo, si cum Evangelio & epistolis ejus compares, tribui non possit. Hoc argumentum *Twelfsius* in *Vindiciis*, quarum præcipua capita mox leges, expendit; nos vero ad singula loca, in quibus ejusmodi phrasæ occurrere visæ sunt, attingemus. Confer *Stolbergium* de Solcëcïsmis & Barbarïsmis N. T. pag. 9. seqq. Cl. *Bengelius* interim pag. 877. Apparatus ita: *In summa Hebraïsmus toto regnat libro, prima specie insolens & asper, sed revera, cum assueveris, non solum tolerabilis, sed etiam dulcis, ac plane celestis stilo curiæ dignus.*

Proximum est, ut de *conditione* Apocalypseos, qualis in libris editis hodie exstat, nonnihil subjiciamus, præeunte inprimis eodem *Bengelio* in Apparatu Critico pag. 776. Observat is, *prudenter Bentlejum ex Apocalypsi potissimum delegisse Novi Testamenti Græce Latineque edendi specimen, cum in hoc uno libro plus navandi locus sit, quam in universo reliquo Novo Testamento.* Rationem asserti ex singulari hinc paucitate codicum, hinc varietatum copia petit. Hinc conficit, singulare studium in expendendis receptis lectionibus collocandum esse, allatisque variis hanc in rem præfidiis, h. e. codicibus & versionibus antiquis, ostendit, quomodo in illis adhibendis, verioribusque lectionibus deligendis, versari oporteat, viam sibi hoc ipso muniens, cui in exhibendo Apocalypseos contextu insistendum esse censeat. Hinc factum est, ut frequenter a recepta hodie lectione discesserit. Quam feliciter hoc negotium illi cesserit, ex iis, puto, intelligetur, quæ ad potiora loca monebuntur.

Supereſt, ut de *Interpretibus* Apocalypseos nonnihil dicamus. Ea est libri hujus Prophetici obscuritas, & sensus tam abditus, ut *Scaliger*o judice *Scaligeranis* II. pag. 14. & 15. duo tantum ejus capita nempe XIII. & XVII. intelligi posse existimet, & *Calvinum* sapuisse dicat, quod in Apocalypsin non scripserit. Id tamen non prohibuit, quo minus totidem, nisi plures, in illam recentiorum inprimis commentarii exstent, quot in ullum alium Novi Instrumenti librum leguntur. Indicem eorum copiosum habes in *Ge. Jac. Schwindelii* Bibliotheca Pastoralis pag. 674-689. Adde *Michaëlis Mauduit*, Oratorii Presbyteri diff. V. Analyſi Apocalypseos subjunctam, quæ de variis ejus interpretibus pag. 255-260. commentatur. Plures illis, nostræ

stræ potissimum memoriæ addi poterant, siquidem id ageremus. Novissime, quod quidem sciam, industriam suam, sed parca manu, huc retulit *J. Newtonus*, Anglus, Mathematicis inventis magnam, & merito, nominis celebritatem consecutus, in Observationibus, quas una cum illis in Danielem, post fata ejus Londini 1633. 4. editas esse constat. A testibus, fide dignis, accepi, *Newtonum* hanc operam suam repetita vice ad limam revocasse & de integro descripsisse. Vereor autem vehementer, ut expectationem sustineat. Lege, si placet, *Bibliothèque Raisonnée* Tom. XI. Parte I. pag. 193. seqq. & *Bibliothèque Britannique* Tom. I. Parte I. pag. 204. sqq. & Parte II. pag. 293. seqq. item Bibliothecam Theologicam selectam, verna- cula lingua editam, Parte LXXIV. pag. 169. seqq. Inter Anglos ipsos, *Guilielmus Whistonus*, qui & ipse in Apocalypsin commentatus est, singula- rem illi dissertationem opposuit, quæ quinta est inter sex illas, quas de va- riis argumentis Londini 1734. 8. edidit.

Sunt præterea, qui vel ideas aliquas Systematis Apocalyplici, vel specimina integri commentarii ediderunt. Ita Rev. *Heumannus* singulari programme Analyfin Apocalypseos usque ad cap. XIV. exhibet, eo fine, ut ostendat, capita XI. priora fata Ecclesiæ inde ab adscensione Christi us- que ad Sæc. XVI. persequi, capite vero XII. Reformationem doctrinæ, Lu- theri opera factam, describere &c. Recusum illud est in limine Lutheri Apo- calyplici pag. 1. seqq. in cujus præfatione Auctor profitetur, in promtu sibi esse interpretationem singulorum Apocalypseos verborum, quam una cum integra totius libri illustratione aliquando sit editurus, si generalem hanc Systematis Apocalyplici delineationem probari intelligat. In specimen vi- deri jubet observationem suam de voce *Θεολόγος* supra commemoratam. Aliam ingressus est viam Rev. *J. F. Reimannus* in Analyfi Systematis Apocalyplici *Ideæ Compendii Theologici*, Hildesæ 1714. 8. subjunctam. Eam integram leges in Biblioth. Bremensi Class. VII. pag. 736. seq. cujus aucto- res illam fere *παράδοξον* nonnullis visum iri existimant. In eadem Biblio- theca exstant variæ *Bernb. Per. Karlii* observationes, maximam partem ge- nerales, in Apocalypsin, v. c. de vera ordinis ac temporis Apocalypseos ratione Classe II. pag. 598. sqq. item Consideratio Responsionum Cl. *Drief- senii* ad dubia, circa Chronotaxin Apocalyptricam mota, ibid. pag. 968. sqq. &c. Conferri præterea merentur Vener. *V. E. Læscheri*, ni fallor, medita- tiones Apocalyptricæ sive Cogitata de accuratiore Apocalypseos explicatio- ne; quæ exstant in *Unschuldigen Nachrichten* an. 1702. pag. 267. sqq. ubi præ- cipuæ Interpretum, qui adhuc prostant, ὑποθέσεις exponuntur, subje- cto novo consilio, quomodo in illa illustranda versandum esse videatur. Pro- stat porro Cl. *Jo. Alb. Bengelii* delineatio accuratæ & luculentæ expositionis Apocalypseos im Alten und Neuen aus dem Reiche *GOttes* Parte X. pag. 3. sqq. ubi etiam promittitur ejusdem nova Apocalypseos versio Germani- ca & expositio. Sequitur vero pag. 55. seqq. observatio de *Væ tertio*,
Ccc in

Apocal. XIII. Ex Pontificiis *Mich. Mauduit* in Analyfi Apocal. diff. VI. de variis libri interpretationibus, & VII. de regulis in ea observandis non inepte exposuit. Ex nostratibus porro B. *Zieveroldus* Clavem totius Apocalypseos suppeditavit in Explicatione variorum locorum Scripturæ, germanice edita, pag. 550-570. quemadmodum eruditi Auctores des *Freymülligen Hebræopers* Tom. II. pag. 467. seqq. summam & scopum Apocalypseos primum exposuerunt, & subinde alias aliasque observationes huc pertinentes inferuerunt, quæ Sectione XVI. XVII. XVIII. XX. & XXIII. leguntur. Ex Pontificiis *Job. G. Kerckberdere* Novum Systema Apocalypseos, quanta potuit brevitate, expositum eruditorum judiciis, antequam prolixiores commentarii edantur, stitit, Lovanii 1711. 12. Specimen novi ejusmodi commentarii non ita pridem lucem vidit sub titulo: *Monatliche Blätter vom Baum des Lebens zur Gesundheit der Heyden. Erstes Blat. Berolini 1732. 4.* quod ad cap. V. Apocal. refertur. Vide *Sammlung von Alten und Neuen Theologischen Sachen* an. 1733. p. 626. Postea duo alia specimina sub eodem titulo ibidem lucem viderunt, an. 1735. quorum primum ad caput IV. alterum ad caput XX. 1-10. pertinet, & tabulam Apocalypseos chronologicam in calce exhibet. Auctor se fanaticis expositionibus opponit. Ibidem an. 1732. pag. 1021. enarratur M. *Joan. Pet. Sigism. Winckleri* Früliche Botschaft von der Seeligkeit der Gläubigen, Jen. 1731. 8. Alius *Joan. Casp. Maltschii* commentarius promittitur in *Novis Literariis* Lipsiensibus, quæ vernacula lingua prostant, an. 1727. pag. 707. De Rev. *Sylvestri Tappii* commentario in Apocalypsin *avendóro*, germanice scripto, cujus ipse in tractatu vernaculo de veritate religionis Christianæ mentionem facit, lege Cl. *Gab. Wilb. Gattenii* Europam eruditam Parte I. pag. 816. Quæ jam pridem promissa est nova versio & paraphrasis una cum pleniori libri expositione in schediasmate vernaculo: die durch Schrift und Zeit erklärte und entsiegelte Offenbarung, Hamb. 1716. 4. ea necdum lucem adspexit. Auctor est *J. C. Seizius*, qui se in titulo *minimū Jesu Christi discipulum* appellat, a chiliaisticis opinionibus, quas passim in scriptis suis prodidit, non alienus. Novissime nova versio germanica primorum quatuor capitum Apocalypseos lucem vidit in *Freymülliger Nachlese bey den gelehrten und erbaulichen Monats-Schriften*, Collect. II. p. 144. sqq. Illa vero stilo narratorio, nescio, quo consilio, est concinnata.

In superioribus repetita vice provocavi ad *Leonb. Twells* Vicarii ad S. Mariæ, Marlburii, *Vindicias divinæ auctoritatis Apocalypseos*, quas hinc dubiis Editoris Novi Testamenti Græco-Anglicani, hinc Anonymi *dissertationi Historicae & Criticae de Apocalypsi* opposuit. Prodierunt illæ Anglice, & inscriptæ sunt: *a Critical examination of the late New text and version of the New Testament in Greeck and English*, Lond. 1732. 8 pag. 187. Dignas eas puto, quas heic Latine conversas listam, nunc quidem ipsa Auctoris eruditi & diligentis verba, nunc summam eorum, ubi restulit, exhibens.

LEONARDI TWELSII VINDICIÆ APOCALYPSEOS.

PARS I.

*in qua variis argumentis ostenditur, APOCALYPSIN
a Joanne Evangelista scriptam esse.*

CAPVT I.

evincens, APOCALYPSIN omnia habere indicia,
quæ ad libri alicujus γησιότης demonstrandam
requiruntur.

Nullus liber spurius æstimatus est, qui quatuor hæc momenta secum
fert, ut

- I. eandem, qua Scriptor ipse, cujus nomen gerit, floruit, ætatem referat.
- II. Scriptores, qui vel sub, vel paulo post illius promulgationem vixerunt, ei illum adscripserint.
- III. Nihil in libro ipso exstet, quod ejusdem Auctoris scriptis non dubiis adversetur.
- IV. Stilus denique ipse rationi scribendi, Auctori, qui creditur, alias receptæ, non aperte repugnet.

Si quis liber vetus, his indiciis & notis instructus, spurius haberi possit, nullius ex antiquitate monumenti, quod eruditæ adhuc se probavit, γησιότης adstruere licebit. Jam vero omnes hæ notæ in Apocalypsi, quæ Joanni communiter vindicatur, observantur. Huic itaque eam adscribi necesse est.

SECT. I.

*Apocalypsis ætate Joannis Evangelistæ, cui communiter tribuitur,
scripta est.*

In hoc disputandi genere primum omnium in ætatem libri, de quo contenditur, inquirei debebat. Nisi enim appareat, eam, quam Scriptor, cujus

ejus nomen refert, ætatem habere, vel, quamdiu ab altera parte contrarium suspicari merito licet, omnia alia frustra in medium adferuntur. Jam vero dubium hujusmodi nullum adversus *Apocalypsin* motum fuit. Imo illi ipsi, qui Joannis Evangelistæ esse inficiati sunt, ejus tamen ætate scriptam esse professi sunt. Ita *Cajus Romanus*, *Apocalypsin*, a *Cerinto* allegatam, ab Apostolo scriptam esse inficiatus, *Cerintum* ipsam, *Joanni* æqualem, auctorem ejus credidit. Similiter *Dionysius Alexandrinus*, ostensurus, *Joannem* in *Apocalypsi* appellatum, non esse *Evangelistam*, *Joannem* alium, *Ephesi* Presbyterum, & Apostoli æqualem, substituit. Quicumque itaque verus *Apocalypseos* auctor extiterit, *Joanni Apostolo* certissime fuit æqualis.

SECT. II.

Scriptores, qui ad ætatem scriptæ Apocalypseos proxime accedunt, quique Scriptorem libri illius commemorant, Joanni Apostolo & Evangelistæ eum tribuunt.

Ubi de rebus olim gestis disputatur, argumentum ipsum in eam sententiam, quæ antiquissimis testimoniis confirmatur, pronunciare jubet. Illi enim, qui facto ejusmodi proximi fuerunt, rectissime de eo testari posse merito existimantur. Quod si itaque Scriptores, *Apocalypsi* scriptæ proximi, eam *Joanni Evangelistæ*, nec alii ulli, adscribunt, recte id ab aliis fieri, quoad res ex hominum testimonio pender, constabit. Jam vero omnes Scriptores Catholici per integrum Sæculum & amplius, ex quo *Apocalypsis* apparuit, de Scriptore ejus aliquid commemorantes, *Joanni Apostolo* & *Evangelistæ* eam tribuunt; alii vero, ejusdem ætatis, qui Auctorem non diserte appellant, librum tamen ipsum ut *authenticum* recipiunt. Inter hos sunt

1. *Papias* an. 110.

Episcopus hic antiquissimus, qui cum Viris Apostolicis diversis versatus est, quique duodecim a scripta *Apocalypsi* annis floruit, eam divinum librum esse censuit. Auctorem rei habemus *Andream Cæsareensem* in præfatione ad commentarium super *Apocalypsin*.

2. *Justinus Martyr* an 140.

Hic magni nominis Scriptor in Dialogo *Ephesi*, quæ præcipuus traditionis fons, in hoc quidem argumento, habenda est, cum *Tryphone*, *Judæo*, habito, diserte testatur, *Joannem Apostolum Apocalypseos* esse auctorem. Παρ' ἡμῶν ἀνὴρ τις, ὃ ὄνομα Ἰωάννης, εἰς τῶν Ἀποστόλων τῶ Χριστῷ, ἐν Ἀποκαλύψει γενομένη αὐτῷ, χίλια ἔτη ποιῆσαι ἐν Ἱερουσαλὴμ τὰς τῷ ἡμετέρῳ Χριστῷ πισεύσαντας προσεφύτευσεν.

3. *Irenæus*

3. *Irenæus* an 167. vel secundum alios an. 187.

Præful hic illustri, qui fuit auditor *Polycarpi*, (v. *Euseb.* H. E. V. 20.) discipuli S. *Joannis*, quippe cum nonnullis, qui Apostolum viderant, super locum aliquem *Apocalypseos* (v. *Irenæum* V. 30. & *Euseb.* H. E. V. 8.) disputavit, deque visionibus Apocalyptiis, tanquam brevi ante factis loquitur, *Joannem*, qui eas viderit, eum esse, qui in pectore Domini ad Cœnam recubuerit, i. e. *Joannem Apostolum*. *Joanne* vero, inquit IV. 57. non sustinente *Visionem*, — vivificans eum verbum & admonens, quoniam ipse est, in cujus pectore recumbebat ad Cœnam.

4. *Melito, Episcopus Sardenſis* an. 170.

Hic ex Canone Veteris Testamenti, quem collegerat, clarus, & uni ex septem Ecclesiis, ad quas Apolalypticæ visiones directæ sunt, præfectus, certissime cognitam habebat traditionem de auctore libri existentem. Idem vero singularem tractatum περὶ τῆς Αποκαλύψεως Ἰωάννης, i. e. ut videtur, commentarium in illam scripsit. Maxime autem verisimile est, eum per *Joannem* indicasse Apostolum. Si enim *Joannem* alium voluisset, *Presbyteri* nomen distinctionis causa, addidisset, quod *Papias*, *Dionysius Alexandr.* & alii, de eo loquentes, fecerunt. Perit hic tractatus, quem tamen *Eusebius* IV. 26. H. E. & *Hieronymus* (lib. de Viris Illustribus) inter *Melitonis* scripta commemorarunt.

5. *Theophilus, Episcopus Antioch.* an. 168.

Doctor hic hæresi *Hermogenis* (teste *Eusebio* IV. 24.) testimonia aliquot *Apocalypseos* opposuit, quod argumento est, librum ipsum *Canonicum* illi visum esse.

6. *Clemens Alexandr.* an. 192.

Vir doctissimus, allato *Apocalypseos* loco *Stromat.* VI. pag. 793. edit. *Oxonienſ.* subjungit: ὡς φησιν ἐν τῇ Αποκαλύψει Ἰωάννης. *Apostoli* quidem nomen non addit; at nec id facit, quando epistolam ejus primam ad partes vocat. In simplici enim *Joannis* nomine acquiescit. Vide *Pædagog.* III. 11. & 13. *Stromat.* II. pag. 464. & III. pag. 525. Hinc vero manifestum videtur esse, *Clementem* nullum hujus nominis Scriptorem Sacrum, præter Apostolum, cognitum habuisse, atque adeo hunc non minus *Apocalypseos*, quam primæ epistolæ, auctorem existimasse.

7. *Apollonius* an. 192.

Erudite pariter & copiose contra *Montanistarum* hæresin scripsit, testimoniis *Apocalypseos* contra illos usus, quod *Eusebius* H. E. V. 18. tradit. Ibidem vero *Apollonius* testatur, *Joannem*, illius Scriptorem, hominem aliquem ex mortuis suscitasse.

8. *Tertullianus* an. 198. vel secundum alios an. 206.

Antiquus pariter & acutus Scriptor *Apocalypsin* non minus in libris, quos, ut Catholicus, sed & in illis, quos, ut *Montanista*, postea scribebat, allegat. Speciatim lib. III. contra Marcionem cap. 14. de ense Apocalyplice loquens ait: *Apostolus Joannes in Apocalypsi ensē describit.*

Verbo dicam: nullus Scriptor Catholicus per Sæculum integrum & amplius, ex quo *Apocalypsis* promulgata est, eam Auctori alii, quam *Joanni Apostolo*, adscripsit. Nonnulli, qui eodem tempore vixerunt, diserte eam illi acceptam ferunt, alii vero ut librum Canonicum allegant.

SECT. III.

Nihil est in Apocalypsi, Joanni tributa, quod aliis ejusdem scriptis non dubiis contradicat.

Contradictiones ejusmodi alia hominum scripta merito suspecta reddunt, fidem vero librorum *sacrorum* penitus evertunt. Homines enim, suis ingenii viribus tantum utentes, interdum sententias pristinas oblivione amittunt, interdum vero cum aliis permutant. Ex utraque vero causa contradictiones in ejusdem hominis scriptis nascuntur. Nihil autem hujusmodi libris illis, qui Spiritus S. ductu sunt exarati, accidere potest. Recta itaque ratio non minus, quam pietas Christiana, librum, quamvis inter sacros relatum, ut spurium averſari jubet, si quidem is ceteris ejusdem Scriptoris libris contradicat. Hoc vero ab *Apocalypsi* longissime abest. Acerrimi enim ejus adversarii nunquam causati sunt, eam quicquam in rebus vel *fidei* vel *morum* tradere, quod Evangelio & epistolis S. Joannis aut ceteris libris sacris adverſetur.

SECT. IV.

In dictione Apocalypseos nihil est, quod ab illa, in reliquis ejus scriptis non dubiis recepta, dissentiat.

S. Joannes Apostolus origine Judæus erat, &, quamvis linguarum dono æque, ac reliqui Apostoli, instructus esset, ut Græce etiam scribere posset; manifestum tamen est, eum in Evangelio & epistolis suis, Græce scriptis, *Hebraicam* & *Syriacam* dialectum imitari. Hoc ita perspectum & confectum habetur, ut exemplis nihil opus sit. Quod si jam stilus *Apocalypseos* diversus esset; si dictio perpetuo pure Græca esset; si nulla Hebraismi vestigia in ea observarentur; suspicio nasci poterat, Joannem Apostolum & Evangelistam auctorem ejus falso haberi. At enimvero *Apocalypsis* ab hac exceptione est immunis. In ea enim non minus multi & fortasse

rasse plures, quam in ullo Novi Testamenti libro, Hebraismi dantur. Multa huc adferre poteram exempla: lubet tamen lectorem remittere ad *Salomonis Glassii* Philologiam Sacram, ubi agit de *Nomine*, Canon. 8. 12. 32., de *Pronomine* Canon. 11., de *Verbo* Canon. 2. 11. 20. 22. 26. 56. de *Adverbio* Canon. 1.

Ex his itaque apparet, omnia illa argumenta externa, quæ rem extra dubium collocare possunt, in promptu esse, quibus S. *Joanni* Apocalypsis vindicetur.

CAPVT II.

Exempla traditionis, quæ Joannem Apostolum Apocalypseos auctorem profitetur, per III. IV. V. & sequentia Sæcula continuata.

Ostendi jam, prææcipuos Sæculi II. Scriptores, ætati, qua Apocalypsis scripta & promulgata est, proximos, communibus suffragiis Joannem Apostolum Scriptorem ejus renunciare. Itaque apparet, per centum annos, ex quo Apocalypsis, tanquam ab Apostolo illo scripta, recepta fuit, fidem ejus in dubium vocatam non fuisse, si *Cerdonem* & *Marcionem*, vaferrimos hæreticos, qui, nulla habita veri æquique ratione, scripta omnia, doctrinis suis adversa, audacter repudiabant, exceperis. Propterea *γνησιότης* libri nullo ex antiquitate tibicine amplius indiget. *Tertulliani* regula: *id verius, quod prius*, in omnibus ejusmodi causis locum tueri, & exceptiones inferioris ætatis enervare merito existimanda est. Recta ratio, & perpetua hominum consuetudo huic regulæ suffragatur; si vero heic fallat, totus orbis in judicandis hujusmodi causis hætenus pessime egit. Hæc vero non eo dico, quasi testimonium recentiorum Scriptorum subterfugere debeamus. Si enim inde a primo traditionis fonte rivos etiam remotissimos scrutemur, hos ipsos maximam partem in eundem canalem confluere videbimus. Præjudicia temporum & circumstantiæ Scriptorum aliquot cursum quidem non nihil impediunt, veritas autem & causæ ipsius conditio effecit, ut traditioni illi libera & aperta ad nos via constaret.

Prima exceptio, quæ contra *γνησιότητα* & canonicam Apocalypseos auctoritatem facta creditur, a *Cajo*, Presbytero Romano, an. 210. profecta est. Constat utique ex *Eusebio* H. E. III. 28. *Cajum* exprobrasse *Cerintho*, quod Apocalypsin aliquam, tanquam a magno aliquo Apostolo scriptam invexerit. Virum vero id de Apocalypsi, quam nunc habemus, an de alia aliqua, ad ejus exemplum conficta, accipi debeat, paulo post expendemus.

Qua-

Quadraginta vel quinquaginta annis post, *Dionys. Alexandr.* scriptor Catholicus, cum *Nepote*, Chiliaſta acerrimo, diſputans, divinam Apocalypſeos auctoritatem largitur quidem, eam vero a Joanne Apoſtolo ſcriptam eſſe graviter negat, eamque Joanni, *Ephesine* Presbytero, & Apoſtoli æquali, adſcribit.

Præter hos duos hiſtoria Eccleſiaſtica nullum alium nobis ex Sæculo III. offert, qui Apocalypſin Joannis eſſe negarit: a contraria vero parte ſtant, & pro canonica libri auctoritate ex eodem ſæculo pugnant ſequentes.

1. *Hippolytus* an. 220. aut ſecundum alios 240.

Inſcriptio quædam *Romæ* detecta eſt, quæ indicem librorum *Hippolyti*, atque inter eos hunc exhibet: τὰ ὑπὲρ τῆ κατὰ Ἰωάννην Ευαγγελίῃς καὶ Αποκαλύψεως i. e. tractatum pro Joannis Evangelio & Apocalypſi. Vide *Cavei* Hiſtor. Literar. pag. 69. Hunc *Millius* putat vindicias libri utriusque contra hæreticos illius ætatis comprehendiffe. Sive autem deſenſionem illorum, ſive commentarium in illos libros intelligas, (ſicut *Hieronymus* in Catalogo Scriptorum hunc librum inter ceteros Hippolyti commentarios recenſet) id ſaltem certum eſt, *Hippolytum* Evangelium S. Joannis & Apocalypſin ab eodem auctore repetiſſe. Hoc vero ad inſtitutum noſtrum ſufficit.

2. *Origenes* an. 230. ſecundum Caveum, vel ſecundum alios an. 249.

Pater hic doctiſſimus Joannem Evangeliſtam Apocalypſeos auctorem pronunciat comm. in *Joan.* pag. 5. & iterum pag. 50. Idem comm. in *Joan.* pag. 14. & in *Matth.* pag. 417. ait, Joannem, filium Zebedæi, ſcripſiſſe Apocalypſin. Porro in Catalogo librorum Scripturæ (apud *Euseb.* H. E. VI. 25.) poſtquam Joannis Evangelium commemoraffer, addit: ſcripſit etiam Apocalypſin. Dum vero ita Apocalypſin ſimpliciter inter germana ſcripta refert, ſecundam & tertiam epistoſas, Joanni adſcriptas, non ab omnibus receptas eſſe, aperte proſitetur. Interim non poterat is ignorare *Caj*i exceptionem, ſupra commemoratam. Aut igitur ſententiam ejus ſiniſtram & fundamento deſtitutam cenſuit, aut, quod magis eſt probabile, jam non ad librum Apocalypſeos, ſed ad alium, a *Cerintho* ſuppoſitum, pertinere exiſtimavit.

3. *Cyprianus* an. 248.

Innumeris in locis Apocalypſin ad partes vocat, quod argumento eſt, cum inter libros Canonicos illam retuliſſe. Quamvis enim frequenter Apocryphis libris V. T. utatur, accuratiſſime tamen in libris N. T. allegandis verſatur. Non adhibet libros Chriſtianæ diſciplinæ, quorum dubia eſt inſpira-

inspiratio. Imo rarissime, si unquam, ex epistolis, quas canon hodiernus habet, *dubiis* quædam adfert.

4. *Victorinus Petavionensis* an. 290.

Exiguus hujus Scriptoris tractatus *de Fabrica mundi* in *Cavei* Histor. Literar. pag. 102. excusus exstat. Ibi vero Apocalypsin *Joanni* Apostolo & Evangelistæ diserte adscribit.

5. *Methodius Tyrius*, an. 290.

Apocalypsin in *Symposio* suo allegat. Hinc vero ut & ex dissertatione ejus *de Resurrectione*, *Andreas Casariensis* in Commentario suo super Apocalypsin loca quædam adfert ad illius libri expositionem facientia.

6. *Pamphilus Casariensis*, an. 294.

Vir eximius, cujus studium & zelus pro libris Canonicis abunde constat, in Apologia Origenis, Apocalypsin Joanni tribuit, *Apostolum* procul dubio innuens, quem *Origenes*, tanti ab eo factus, auctorem libri simpliciter appellaverat.

Videmus itaque, ex tribus prioribus Sæculis, quæ auream Ecclesiæ ætatem constituebant, quorumque scripta inter signa scriptæ pro Christianismo puriore traditionis habentur, non nisi duos Catholicos Scriptores, eosque in disputandi fervore constitutos, adferri posse, qui Joanni Apostolo Apocalypsin adjudicarint.

Quod si itaque Patres sequentium Sæculorum librum illum in universum repudiassent, præsens tamen Christianorum cætus culpari non potuisset, si vel sic illum in canonem recepisset, adductus testimoniis superiorum Sæculorum longe validioribus, quorum consensus in causis, ad religionem spectantibus, rem omnem definit. At enimvero nec illud heic usum venit.

Neque enim Sæculo IV. vel Concilium ullum, vel Doctorem aliquem invenimus, qui *γνησιότητα* aut canonicam *Apocalypseos* auctoritatem expresse negarit. Omnia, quæ illi adversantur, vel *negatione* absolvuntur, vel ab aliis *mutua* sumuntur. Ita librum in catalogis aliquot illius ætatis, speciatim in illo *Cyrilli* senioris, in canone LX. Concilii Laodicensi, & in *Gregorii Nazianzeni* ac *Philastrii* illis, frustra quærimus. *Amphilochius* in *Jambis* suis ad Seleucum a quibusdam ait esse receptam, a pluribus vero rejectam. Denique *Hieronymus* in epistola ad Dardanum, Græcos suæ ætatis eam inter libros Canonicos non numerare fatetur. Nihilominus tamen Scriptor hujus Sæculi nullus *expresse* & ex suo *judicio*, Apocalypsin rejicit.

Ab altera vero parte, Patres omnium Ecclesiarum, *Græciæque ac Latini*, nonnullis etiam eorum, ex quorum catalogis exulat, non exceptis, argumenta pro gravissimis fidei articulis ex ea repetunt. Ipse *Epiphanius* (Hæref. LXXVII. 26.) Scriptor Græcus, quique plerarumque Ecclesiarum instituta probe cognita habebat, *Apocalypsin* plerisque & optimis Christianis fidem suam probasse adfirmat. Scilicet *Hieronymi* regula, in epistola ad *Dardanum* proposita, apud plerosque Sæculi IV. Scriptores obtinuisse videtur. Ibi enim profitetur, se non suæ ætatis mores sequi, sed exemplum veterum Scriptorum, qui communiter *Apocalypsin* allegant, non ut librum aliquem *apocryphum*, sed ut *Ecclesiasticum & Canonicum*. Proinde Græcarum aliquot Ecclesiarum & Scriptorum dubitatio, quæ tam parum apud viros suæ ætatis efficere poterat, apud nos, tanto intervallo ab illis remotos, nihil valere debebat.

Ceterum testimonia Sæculi IV. pro auctoritate *Apocalypseos* allata sunt a *Millio* in *Prolegomenis* n. 231. & 232. ubi lector locos invenerit, in quibus singula illa testimonia exstant.

Initium facit a *Pseudo-Dionysio*, præter quem *Eusebium* quoque ad Ecclesiam *Palæstinæ* refert. Hos sequitur *Ephrem* in Syria; *Gregorius Nyssenus* & *Nazianzenus* in Cappadocia; *Epiphanius* in Cypro; *Athanasius*, *Didymus* & *Macarius* in Ægypto; *Victorinus* in Africa; *Ambrosius*, *Philastrius*, *Hieronymus* & *Ruffinus* in Italia; *Hilarius Pictaviensis*, in Gallia; *Pacianus* & *Prudentius* in Hispania. Nonnulli horum non solum allegant *Apocalypsin*, ut a Joanne scriptam, sed & in suis librorum sacrorum catalogis eandem commemorant. Inter hos sunt *Eusebius*, *Athanasius*, *Epiphanius*, *Hieronymus*, *Ruffinus* & *Pseudo-Dionysius*.

His addere *Millius* poterat sequentes. Ex Scriptoribus *Palæstinæ Basilium* M. Episcopum Cæsariensem, qui *Apocalypsin* tanquam a Joanne Evangelista scriptam citat lib. II. adv. Eunomium Tom. I. edit. Benedictin. & iterum lib. IV. pag. 282. *Africanis* jungere poterat *Tichonium* an. 390. quæ integrum in *Apocalypsin* commentarium. Tom. IX. Operum *Augustini* adhuc exstantem, exaravit. *Italici* addi debet *Hilarius* Diaconus, qui in commentariis suis super Pauli epistolas inter *Ambrosii* opera non solum provocat ad *Apocalypsin*, sed & Joannem Apostolum auctorem ejus appellat. *Joannes Apostolus*, inquit, *inscius, cum Angelum ut Deum vellet adorare, audit ab eo, ne feceris &c.* Comm. in cap. IX. ep. ad Roman.

Ad sæculum V. progressi *Apocalypsin* a Latinis omnibus admitti videmus, nominatim a *Salviano*, & *Alcimo Avito* in Gallia; ab *Innocentio Pontifici* in Italia, in epist. Decretali ad *Exuperium*; & a Concilio Carthagin. an. 419. denique vero ab *Augustino* in Africa. *Græcorum* hujus Sæculi multi, testimonia veterum potius, quam suæ ætatis dubia, securi, eam *Canonicam* repu-

reputarunt. Tales sunt *Cyrillus Alexandria*, *Cassianus* & *Nilus CPoli*, & *Andreas Caesariensis* in Cappadocia. His addere possumus *Isidorum Pelusiotam*, Apocalypsin frequenter allegantem, & Auctorem *Synopses Scripturæ Sacræ* inter opera *Athanasii*, qui catalogum librorum Nov. Test. Apocalypsi, quam *Joanni Evangelistæ* tribuit, obsignat. Dignum *Athanasio* opus est, quamvis non ab eo, sed ab alio ejusdem nominis & Ecclesiæ, Sæculo V. medio, quæ ingeniosa *Millii* conjectura est in Prolegomen. §. 994. profectum.

Ab his temporibus usque ad nostra nullum ex *Latinis* Scriptorem invenimus, qui auctorem aut auctoritatem Apocalypseos in dubium vocet, nisi *Junilium Africanum*, Sæc. VI. Scriptorem, id fecisse credamus. Affirmat enim, dubitarum de ea valde ab Orientis Christianis fuisse, atque adeo in suo librorum sacrorum non dubiorum indice omittit. Sed de hoc plura in sequentibus.

Græci variis Sæculis in hoc argumento a se invicem dissenfisse videntur. Ultimus i. e. LXXXV. canon Apostolicus, (qui, judice *Millio*, in Prolegom. §. 1004. non nisi Sæculo VI. medio apparuit,) Apocalypsin omittit. Nihilominus tamen eadem ætate *Aretbas Caesariensis* singularem Catenam in eam collegit. Sæculo VII. *Joannes Damascenus* Apocalypsin inter libros *Συνοψεύς* collocat; sequenti vero *Nicephorus* in *Stichometria* sua dubiis annumerat. Ut rem summatim dicam, eruditi statuunt, Sæculo X. *Græcos* cum *Latinis* in recipienda Apocalypsi, *tacito* potius consensu, quam *Synodi* alicujus auctoritate, adductos, penitus conspirasse.

Summa igitur externorum pro Apocalypsi argumentorum huc redit. Scriptores antiquissimæ ætatis, testes in ejusmodi causâ procul dubio maximi, nemine contradicente, Apocalypsin Joanni Apostolo per Sæculum integrum & amplius tribuunt. Sæculo III. Patres orthodoxi omnes, duobus exceptis, idem sentiunt. Sæculo IV. *Latini* omnes, & ex *Græcis* plerique, easdem partes amplectuntur. Sæculo V. *Latini* in univèrsam, *Græci* vero passim, pro illis pugnant. Ab hoc vero tempore usque ad repurgatam doctrinam unus tantum ex *Latinis* Scriptor Apocalypsin in dubium vocasse creditur: inter *Græcos* vero exiguum, quæ quidem aperte fiat, disensionem invenimus, quæ & ipsa indea Sæculo X. penitus cessavit.

Ab adversa parte *Cerdo* & *Marcion*, pessimi Hæretici, Sæculo II. canonicam libri auctoritatem non minus, quam illam aliorum Nov. Test. librorum, non suspectorum, oppugnarunt. Sæculo III. *Cajus Romanus* & *Dionysius Alexandr.* illum *Joanni* abjudicasse creduntur. Sæculo sequenti *Græci* quidam privati, & *Concilium Laodiceum* Apocalypsin in catalogis librorum sacrorum omiserunt. Neque tamen invenimus, ullum eorum eo processisse, ut illam suppositam & absolute apocrypham pronunciaret. Ca-

non quidam Apostolicus spurius Sæculo VI. Apocalypsin in indice librorum sacrorum præerit. Sæculo VII. in *Hispania* contradictionem aliquam passa videtur, & Sæculo VIII. *Nicephorus* in *Stichometria* sua librum *dubie* fidei esse indicat.

Ex summaria hac veteris traditionis, quæ canonicam Apocalypseos auctoritatem hinc vindicat, hinc oppugnat, insignis prærogativa ratione multitudinis testium, pro ea facientium, elucet. Præterea vero cordatus lector duo hæc magni ponderis momenta observet. Primum est, quod antiquissimi & maxime idonei testes pro ea omnino pronunciant, illis interim, qui ei adversantur, magno intervallo ab eo tempore, in quod res ipsa cadit, remotis, atque adeo longe minore loco habendis. Alterum est, quod multi antiquissimorum maximeque idoneorum testium absolute tradunt, eam a S. *Joanne Apostolo* scriptam esse, dum duo tantum, eidem adversantes, contrariam sententiam *diserte* amplecti creduntur. Reliqui omnes *cauti* tantum *dubique*, atque adeo *neutri parti* addicti apparent. Traditio itaque, quæ Apocalypsin *Joanni Evangelistæ* tribuit, omni modo præferri meretur illi, quæ contra eam adhuc allata est.

Unum adhuc monendum est, quod *Indices* codicum veterum Græcorum, manu exaratorum, nominatim *Alexandrini* & *Claromontani*, Apocalypsin habent, eamque S. *Joanni* adscribunt. Uterque vero XII. Sæculorum ætatem habere videntur, atque adeo credere jubent, Ecclesias Græcas Sæculi VI. ab hoc libro non prorsus alienas fuisse.

CAPUT III.

ex internis aliquot indicitiis *γνησιότητα* APOCALYPSEOS demonstrans.

S. *Joannem* Apocalypsin scripsisse ex nube testimoniorum evidentium hætenus constat: neque vero in libro ipso quicquam est, quod veritatem hujus traditionis dubiam facere possit. Imo vero eadem indicia aliquot habet, quæ Apostoli, nec alterius ullius, esse evincunt, quæque effectura erant, ut eam illi tribueremus, etiamsi *historia* ipsa id in universum fieri non jussisset.

Primum enim Scriptor *Apocalypseos* se ipsum vocat *Joannem*, sine adita aliqua distinctione. Itaque maxime fit probabile, Scriptorem illum fuisse, qui sub hoc nomine, ea ætate, præ aliis cognitus erat, h. e. *Joannem Evangelistam*.

Ita I. i. legimus Deum revelationem per Angelum fecisse *Joanni* servo suo. Commate 4. epistola ad septem Ecclesias scripta est nomine *Joannis*. Comm.

Comm. 7. legis: *ego Joannes, qui & frater vester sum.* Porro XXI. 2. *Et ego, Joannes, videbam sanctam urbem.* Conf. XXI. 8. Hac frequenti commemoratione *Joannis*, tanquam Scriptoris *Apocalypseos*, sine additamento ullo, quo a reliquis ejusdem nominis distinguatur, adducimur, ut credamus, *Joannem* illum indicari, qui ea ætate præcipuus erat, h. e. *Joannem Evangelistam*. Talis enim vir communiter & sufficienter solo nomine suo a reliquis omnibus est distinctus, nec *additamento* ullo indiget. Ita, *Ciceronem* hoc vel illud fecisse aut dixisse, legentibus, perspicuum est, quis indicetur. Statim enim intelligimus, *Oratorem* hujus nominis, non autem vel *Quintum Ciceronem*, fratrem ejus, vel *Marcum*, filium ejus, significari. Quando vero contra hæc aliquis aliis ejusdem nominis inferior & obscurior commemoratur, *perspicuitatis* causa addi aliquid, quod errorem omnem caveat, necesse est. Hæc ratio est, cur veteres, *Joannem* alium, Apostolo æqualem, sed eo inferiorem & *Ephesi Presbyterum*, appellantes, eum perpetuo addito *Presbyteri* nomine distinguant. Cum itaque per totam *Apocalypsin* is, qui visiones illas nactus, & literis complexus est, *Joannes* simpliciter appelleretur, in promptu est colligere, non alium nisi *Joannem* Apostolum & Evangelistam nomine illo indicari. Non dico jam, ita rem esse *demonstratam*, sed pro eo tamen argumento habeo, quod valde sit probabile, & Apostolo librum ita vindicet, ut abjudicari illi non possit, nisi evidentia testimonia, aut argumentum aliquod *internum*, afferantur, quæ evincant, fieri nullo modo posse, ut Scriptor ejus esse existimetur. Cum vero neutrum horum adferri possit; cum *testimonia* pro nobis faciant, nullum vero argumentum *internum* contra nos pugnet, causa est idonea, cur ex indeterminata mentione Joannis, tanquam Scriptoris *Apocalypseos*, conficiamus, eam jure merito illi adscribi.

Secundo Scriptor Apocalypseos testatus est verbum Dei, & testimonium Jesu, atque ea, quæ vidit, Apoc. I. 2. quæ quidem descriptio in nullum alium hujus ætatis Joannem, nisi Evangelistam illum, cadit.

Hoc Scriptoris *Apocalypseos* indicium manifeste eo spectat, ut ab omnibus aliis ejusdem nominis & professionis distinguatur. Quocunque enim sensu *testificationem* illam & *testimonium* acceperimus, voces illæ *Joannem Apostolum* exserte indicant. Sive enim de Evangelio *scripto* interpretemur, nullus alius *Joannes*, nisi hujus nominis Apostolus proprie erat Evangelista. Sive publicam promulgationem historię & doctrinæ Jesu Christi intelligere malimus, præconio salutari factam, vel sic *Joannem Apostolum* indicari videbimus. Neque enim *Joannes* alius ea ætate, & in illa orbis parte tam eminenter *testem Dei & Jesu Christi* agebat, ut illa *periphrasi* denotari posset. Itaque solus ille commate secundo describitur. Præterea vero ultima ejusdem commatis verba, *ὅσα τε εἶδε*, sine dubio omnia, quæ antecedunt, *Joanni Apostolo* propria faciunt. Ostendunt enim, de quo ser-

mo est, αὐτόπτην fuisse rerum omnium, quas testificabatur; inprimis, si pro verbis ὅσα τε εἶδε, simpliciter legamus, ὅσα εἶδε, quæ lectio a *Millio* præferatur, & a Codice *Alexandr.* decemque aliis codicibus, tum vero versionibus, *Vulgata*, *Syriaca* & *Æthiopica*, denique & a *Dionysio Alexandr.* & editione *Complutensi* confirmatur. Secundum hanc lectionem sensus hic fuerit: qui testificatus est verbum Dei, & testimonium Jesu Christi, quas res ipse vidit. Eadem ratione vox ὅσα pro α̃, ita quidem, ut *numerus* & *genus* vocum antecedentium diversam structuram requireret, usurpatur 2 Regg. XVII. 13. apud τὰς LXX. φυλάξατε τὰς ἐντολάς μὲ καὶ τὰ δικαιώματά μὲ, καὶ πάντα τὸν νόμον, ὃν ἐνετείλαμην τοῖς πατέράσιν ὑμῶν. ΟΣΑ ἀπέσειλα πρὸς ὑμᾶς ἐν χειρὶ τῶν δούλων μὲ τῶν προφητῶν. Pro ὅσα in *Hebr.* est וְכָל quod etiam v. 15. & *Eccles.* VIII. 15. occurrit. Similiter *Joannes Evangelista* ὅσα pro α̃ adhibet, c. XXI. 25. Num vero *Joannes* aliquis illius ætatis præter *Apostolum* nostrum res Evangelii gestas oculis conspexit? Ille itaque & quidem unus fuit *Joannes* iste, cui *Jesus* apocalypsin Angeli ministerio fecit.

Tertio, Apocalypsis illius *Joannis* scriptum erat, qui in insula *Patmo* Evangelii, de quo testatus erat, causa detinebatur: id vero *Joanni Apostolo* usu veniebat.

Joannes, Scriptor *Apocalypseos*, cap. I. 9. dicitur fuisse in insula, quæ *Patmus* vocatur, propter verbum Dei & propter testimonium Jesu Christi, i. e. in insulam illam relegatus erat, ob præconium Evangelii Jesu Christi, quod Gentiles *seditionem* vocabant, cujus poena exilium in insulas steriles & desolatas statuebatur. Vide *Grotium* ad loc. Hoc ipsum vero non tantum historiæ *Joannis Evangelistæ* responderet, sed ipsi adeo proprium est, personamque ejus tam clare designat, ac si diserte ita appellatus fuisset. Veteres enim una voce testantur, *Joannem* hunc in hanc insulam, inclinante *Domitiani* imperio, relegatum fuisse. Vid. *Clem. Alex.* in lib. *quis dives salvetur*, c. 42. p. 959. *Tertull.* lib. de *Præscript. adv. Hæret.* c. 36. *Euseb.* Chron. ad an. *Domit.* 14. & *H. E.* III. 18. 20. Idem statuerunt *Epiphan.* & *Sulpic. Severus*, nec minus *Hieron.* Catal. Vir. illustr. & lib. I. contra *Jovinian.* cap. 14. Alium vero *Joannem* eo tempore in insulam *Patmum* relegatum fuisse, historia Ecclesiastica nusquam tradit. Quoniam itaque Scriptor *Apocalypseos* *Joannes* fuit, præco Evangelii, in insulam *Patmum* religionis causa ejectus; quoniam *Joannes Apostolus*, nec *Joannes* quidam alius, eo tempore his fatis fuit obnoxius; parum abest, quin demonstratum sit, *Joannem Apostolum* eum esse, qui res hoc libro recitatas & viderit, & literis consignarit.

Quarto, maxime veri fit simile, epistolam *Joannis* ad septem Ecclesias Asiae minoris vel Proconsularis, atque adeo *Apocalypsin* ipsam ab illo *Joanne* exaratam esse, qui singularem harum Ecclesiarum curam agebat, h. e. *Joanne Apostolo*.

Evangelistam nostrum his Ecclesiis sigillatim prospexisse claris & non inficiandis ultimæ antiquitatis testimoniis constat. *Eusebius* H. E. III. 1. ex traditione auctor est, *Asiam*, Apostolis per orbem dispersis, *Joanni* obtigisse. Id certum est, eum ibi Evangelii præconio functum esse, & varios cætus passim collegisse. Cumque *Ephesus* primaria hujus provinciae urbs esset, *Joannes*, ibi rerum suarum sedem figens, vicinas Ecclesias, re ita ferente, *Joannes*, ibi rerum suarum sedem figens, vicinas Ecclesias, re ita ferente, visitabat & administrabat. Vid. *Iren.* III. 1. II. 39. & III. 3. *Clem. Alex.* τὴς ὁ σωζόμενος πλῆσιος, & *Tertull.* de Præscript. adv. Hæret. cap. 32. Cum his consentiunt *Euseb.* *Hieron.* & *Chrysost.* Neque hæc traditio a Scriptore antiquo ullo in dubium vocatur. Num vero *Joannes* aliquis alius eo tempore tantam *Ephesi* & reliquarum Ecclesiarum Asiae minoris rationem habebat? *Papias* quidem, & post eum *Dionysius Alexandr.* *Eusebius* item & *Hieronymus* alium *Joannem*, Apostoli jæqualem, & *Ephesi* commorantem, ibique sepultum, commemorant. Describitur is ut vir Apostolicus & insignis notæ, sed talis tamen, qui *Presbyteri* tantum locum sub Episcopo *Ephesino* tueretur. Credine vero potest, Spiritum S. alia his Asiae Ecclesiis, earumque Episcopis nunciaturum, alia vero in iisdem reprehensurum, alio aliquo in hanc rem usurum, earumque primum auctorem & magnum Apostolum præteriturum fuisse? Scilicet alterutri ex his *Joanni* honor hic habitus est, ut ipsi aliquid a Christo committeretur. Jam vero consentaneum non est, opinari, Sacerdotem aliquem privatum, unius Ecclesiae rationem habentem, prælatum fuisse illi, qui curam totius provinciae agebat. Propterea maxime veri fit simile, *Joannem* Apostolum *Apocalypseos* Scriptorem fuisse.

Quinto, convenientia sententiarum & phrasium, quæ inter *Apocalypsin* & reliqua *Joannis Apostoli* scripta non dubia intercedit, evincit, illa omnia unum habere auctorem. Varia hujus generis exempla a viris eruditissimis sunt allata, v. c. a *Millio* Proleg. §. 177. *Dupinio* *Histor. Canon. Script.* S. Vol. II. c. 2. & ab Episcopo Londinensi epist. Pastoralis III. p. 59. 60. *Talia sunt sequentia.*

1.) Scriptori *Apocalypseos* I. 2. testatur de illis, quæ de Verbo & testimonio *Jesu Christi* viderat. Ita Evangelista vidit gloriam Verbi, Joan. I. 14. & in epistola prima I. 2. testimonium fert de iis, quæ oculis suis conspexit.

(2.) *Apocal.*

2) *Apocal. I. 5.* Καὶ λύσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ. Eodem modo Apostolus 1 *Joh. I. 7.* καὶ τὸ αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας. Priori in loco, *Millius* λύσαντι rectius legi quam λύσαντι ideo statuit, quod prius illud *ineptum* & *incongruum* videatur. Et sane, si necesse foret, dicere, alteram harum vocum origine sua scholion esse, rectius suspicari poteris, λύσαντι tale esse, quam λύσαντι. Mireris autem, virum doctissimum utramque vocem prointerpretamento marginali habere potuisse, quandoquidem variantis hujus lectionis ratio ex eo recte repetitur, quod librarius aliquis literam unicam vel addiderit, vel omiserit. Vocem vero λύσαντι, non λύσαντι librarii lapsum esse, sequentibus argumentis putem constare. *Primo* enim posterior lectio in omnibus exstat codd. si *Alexandrinum* & duos alios exceperis; in Patribus omnibus, præter *Primasium*; porro in versionibus omnibus, si a *Syriaca* abeas; ac denique in editis omnibus. *Secundo*, vox λύσαντι alibi sine dubio per errorem librarii pro λύσαντι irrepsit, nempe *Act. XVI. 33.* ubi in *Bezae* codice, seu *Cantabrig.* illo, tum *Græco*, tum *Latino*, exstat. Heic vero æque atque ibi τὸ λύσαντι magis apparet incongruum. *Millius* tamen, insuper habito axiomate suo *Act. XVI. 33.* non recipit τὸ λύσαντι, quod h. l. facit. *Tertio*, locus *Joannis* parallelus 1 *epist. I. 7.* itemque alius *Hebr. IX. 14.* lectionem λύσαντι firman, quemadmodum alterum illud λύσαντι nec accommodatum huic loco est, nec parallelismo aliquo stabilitur.

3) *Apocal. I. 7.* Oculi omnes eum videbunt, & illi quoque, qui eum confoderunt. Verba hæc petita sunt ex *Zachar. XII. 10.* posterior vero eorum particula a *Joanne* itidem *XIX. 37.* Evangelii adfertur, nusquam vero alibi in *N.F.* inveniuntur.

4) *Apocal. II. 17.* Scriptior cibum spiritualem appellat *occultum manna* i. e. fensum mysticum *mannæ* illius, quo *Israelitæ* in deserto nutriebantur. Similes sententiæ frequenter inculcantur, nominatim *Joan. VI. 32.* ubi Dominus noster cibum illum, quem perpeffione sua parabat, *verum panem*, h. e. antitypum panis illius, seu *mannæ*, quod in deserto datum erat, appellat. Phrasēs ejusmodi allegoricæ *Joannis* libris sunt propriæ.

5) *Apocal. III. 7. 14. & XIX. 11.* *Christus* efficaciter vocatur ὁ ἀληθινός, qui verus est. Idem vero elogium illi tribuitur 1 *ep. V. 20.* Confer *I. 4. & XIV. 6.* Evangelii in eandem admodum sententiam. Ejusmodi vero phrasēs nusquam alibi occurrunt.

6) *Apocal. III. 20.* Dominus noster credenti promittit, se ad eum venturum, cumque eo cenaturum, sicut illum secum. Similiter *Evang. XIV. 23.* Ego & Pater meus ad illum veniemus, & apud eum habitabimus.

7) *Apocal.*

7) *Apocalypf. VI. 12.* *Christus vocatur agnus occisus*, h. e. in sacrificium oblarus. Et sic *Joh. I. 29.* Baptista eum esse ait *agnum Dei, qui tollit peccata mundi*, h. e. per suum ipsius sacrificium.

8) *Apocalypf. XIX. 13.* *Christus vocatur verbum Dei.* Nemo vero ignorat, eum ita in scriptis Joannis non dubiis frequentius, quam alibi, appellari.

His addi possunt sequentia exempla:

1) *Apocalypf. I. 15.* vox filii hominis comparatur cum voce ἰδαίων ποταῶν, *aquarum multarum.* Hæc vero phrasis nusquam alibi invenitur, si excipias *Joh. III. 23.* ubi Joannes dicitur baptisasse *Ænone*, quoniam ὕδατα ποταῶν ἦν ἐκεῖ, *aquæ ibi multæ fuerint.*

2) *Apocal. II. 10.* Spiritus ad Angelum Ecclesiæ Smyrnenfis ait: γίνεαι πιστός, quemadmodum Dominus noster *Joh. XX. 27.* post resurrectionem ad Thomam ajebat: μὴ γίνεαι ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός.

3) *Apocal. III. 10.* Spiritus ad Angelum Ecclesiæ Philadelphiensis: ἐγὼ σε τηρήσω ἐκ τῆς ὥρας τῆς πειρασμοῦ, *servabo te ex hora tentationis.* Huic phrasi adfinis est illa Domini nostri *Joh. XII. 27.* σώσον με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης, *serva me ex hora ista.*

4) *Apocal. III. 21.* Christus ait; ἐγὼ ἐνίκησα, *vici ego.* Convenienter huic *Jo. XVI. 33.* ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον, *ego vici mundum.* Porro Christianorum sub calamitatibus constantia frequenter vocatur *victoria* cap. II. & III. *Apocal.* quod & fieri videas *1 Joh. II. 13. 14. & IV. 4.* item *V. 5.* Phrasis hæc Joanni est propria.

5) *Apocal. XII. 9.* Satanæ ex cælo ejectio ita exprimitur: ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν. Et sic *Joh. XII. 31.* Dominus noster de eodem: νῦν ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τέτλε ἐβλήθησεται ἔξω.

6) Christiani, sub calamitatibus Evangelio constanter adhærentes, frequenter in *Apocalypfi* ἔχον τὴν μαρτυρίαν, *firmiter tenere testimonium* dicuntur. Quæ loquendi ratio nusquam alias in *N. F.* nisi *1 Joh. V. 10.* occurrit. Testificatio de veritate Christianæ doctrinæ nusquam, si Joannis scripta exceperis, *μαρτυρία* sensu eminenti appellatur. Frequenter enim in Evangelio & prima epistola, semel in epistola tertia, & sæpissime in *Apocalypfi* occurrit.

7) *Apocal. XXI. 6.* Christus ait: *sitienti dabo de fonte aquarum vitæ*, alludens ad *Jes. LV. 1.* Nec aliter *Jesus Joh. XVII. 2.* veniat, *qui sitit*; & qui voluerit, *capiat aquam vitæ libere.* Idem *Jesus* ad eundem Scripturæ locum respiciens *Joh. VII. 37.* ait: *qui sitit, veniat ad me, & bibat.* Compara *IV. 10. 14.* ubi Dominus noster dona sua spiritualia *aquam vivam & fontem aquæ vivæ* appellat. Allusiones vero hujusmodi extra scripta Joannis frustra quærimus.

Si forte excipiat, impostorem aliquem phrasas ejusmodi & sententias similes ex scriptis Joannis Apostoli & Evangelistæ mutuas sumsisse, ut

fraudi veri speciem conciliaret, respondebimus, exceptionem hanc nullum heic locum, habere posse. Certissime enim Evangelium Joannis post Apocalypsin scriptum est. Itaque impostor aliquis eo tempore, quo Apocalypsis scripta fuit, Evangelium S. Joannis exscribere aut imitari non potuit. Peculiares igitur ejusmodi sententiæ *Joannis Apostoli*, quæ in Apocalypsi copiosæ exstant, eum libri hujus Scriptorem esse firmiter probant.

6) Similitudo structurarum & significatum verborum, in Apocal. & scriptis *Joannis* non dubiis exstantium, & reliquis Scriptoribus Sacris non admodum receptorum, verisimillimum faciunt, unum eundemque omnium illorum esse Scriptorem.

1) Emphatica articuli inter Substantivum & Adjectivum repetitio frequens est in *Apocalypsi*. v. c. ὁ μέγας ὁ πικρός, cap. I. 5. ἡ πόλις ἡ μεγάλη, XIV. 8. Confer XII. 9. XVIII. 10. & XXII. 16. Non dico, hunc articuli usum scriptis S. *Joannis* proprium esse: ille tamen ita præ reliquis N. F. libris in illis copiosus & frequens est, ut copia hæc recte pro nota styli Evangelistæ hujus singulari habeatur. Vide *Joh.* V. 30. VII. 6. 10. 11. XV. 1. 12. XVII. 17. XVIII. 36. 1 *Joh.* I. 3. II. 7.

2) *Apocal.* I. 12. *Convertebam me ad videndum vocem*, ἥτις ἐλάλησε μετ' ἐμῆ. Eandem structuram invenimus IV. 1. X. 8. XVII. 1. & XXI. 9. 15. Et sic Evangelista cap. IV. 25. IX. 37. & XIV. 30. Reliqui Scriptores sacri omnes sententiam hanc per dandi casum exprimunt, si *Marc.* VI. 50. excipias: ἐλάλησε μετ' αὐτῶν.

3) *Apocal.* V. 5. *Ενίκησεν ὁ λέων*, ὁ ὢν ἐκ τῆς φύλης Ἰούδα. Idem *participium* nonnunquam additur in Evangelio Joannis v. c. I. 18. III. 13. XII. 17. Reliqui Scriptores communiter, omisso *participio*, articulo tantum utuntur. Ita *Matth.* VI. 23. τὸ φῶς τὸ ἐν σοί, & XVI. 23. ὁ πατήρ με ὁ ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Solus *Lucas* bis *participium* illud adhibet, nempe *Act.* V. 17. XVI. 3.

4) *Apocal.* VIII. 6. *ἐτοίμασαν ἑαυτὰς, ἵνα σαλπίσωσι*, *Angeli se præparabant ad clangendum*. Eodem modo *Gerundium* in *dum* exprimitur ab Evangelista I. 19. III. 17. IV. 8. VI. 15. 28. VII. 32. X. 10. 31. XII. 47. Absit, ut statuam, hanc vocum structuram *Joanni* propriam esse. Nemo tamen Evangelistarum & Apostolorum eam tam frequenter, quam quidem ille, adhibet. Communiter enim *Gerundium* illud per *Infinitivum* exprimunt.

5) *Apocal.* II. 5. 16. *Εἰ δὲ μὴ* idem est, quod *alias*; & sic *Joh.* XIV. 2. 11. Reliqui dicere amant, *εἰ δὲ μὴγε*, excepto S. *Marco*, qui bis habet, *εἰ δὲ μὴ*, nempe II. 21. 22.

Septimo, varia in Apocalypsi exstant exempla structuræ & sensus vocum, Joanni Evangelistæ propriarum, quæ eidem librum hunc vindicant. Ita

1) *Apocal. I. 1.* σημαίνεν idem est, quod *veritatem aliquam divinam aut præternaturalem obscurius indicare.* Specialis hæc verbio notio tantum in Evangelio *Joh. XII. 33. XVIII. 32. & XXI. 19.* occurrit. S. *Lucas* idem, sed sensu diverso, adhibet. Ita *Act. XI. 28.* de aperto & claro vaticinio, & *XXV. 27.* de notitia perspicua per literas facta adhibetur.

2) *Apocal. I. 2.* ὅσα exstat pro α, quem sensum etiam nonnunquam apud τὰς LXX. obtinet. Unum vero non inficiandum exemplum ejusdem notionis in N. T. exstat *Joh. XXI. 25.* In reliquis locis omnibus ὅσα idem significat, quod *quæcunque*, aut, *quanta*; vel saltem significare potest. v. c. *Actor. IX. 39.*

3) *Apocal. II. 6.* μισῆς τὰ ἔργα Νικολαϊτῶν α καὶ γὰρ μισῶ. Nonne huic phrasæ structuræ similis est illa *Iob. V. 17.* ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι.

4) *Apocal. II. 28.* ὁ τηρῶν ἄχρι τέλους τὰ ἔργα μου. Heic ἔργα, *opera* ponuntur pro λόγῳ, *verba*. Monuit id *Grotius* ad loc. Nusquam vero eundem vocis ἔργα significatum alias invenimus, quam *Iob. XIV. 10.* Τὰ ῥήματα, εἰ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυτῆς εἰ λαλῶ ὁ δὲ πατήρ, ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Heic oppositio occurrit, quæ declarari non potest, nisi ponamus, quod *phrases*, *loquens verba*, & *faciens opera*, unum idemque significant. Quando enim Pater dicitur *facere opera*, eo non negatur, quod Filius non loquatur *verba* a se ipso. Loci igitur hujus hæc est sententia: *verba*, quæ loquor, non sunt tantum mea; sed Pater, qui manet in me, eorundem juxta mecum auctor est. Hunc sensum Dominus noster diferte exprimit v. 24. hujus capituli. *Verbum*, quod auditis, non meum est, sed Patris, qui misit me. Et rursus *VIII. 28.* *Nil facio a me ipso, sed, prout Pater meus me docuit, ita loquor.*

5) *Apocal. III. 4.* καὶ περιπατήσῃ μετ' ἐμοῦ. Similiter *Joan. VI. 66.* καὶ ἐκ ἔτι μετ' αὐτῆς περιεπάτην. Reliqui Scriptores in simili argumento utuntur verbo ἀκολουθεῖν.

6) Τηρεῖν λόγον aut λόγῳ frequens est in *Apocalypsi.* Vid. *III. 8. 10. & XXII. 7. 9.* Eam vero phrasin nusquam in N. F. invenimus, si excipias *Joannis* Evangelium & epist. primam. Vide *Joan. VIII. 51. 52. 55. XIV. 23. 24. XV. 20. XVII. 6. & I. Joh. II. 5.*

7) *Apocal. III. 9.* καὶ ποιήσω αὐτῆς, ἵνα ἤξῃσι: iterumque *XIII. 12. 15. 16. 17.* Idem structuræ genus *Joan. XI. 37.* ἐκ ἡδύνατο ἔτος ποιῆσαι, ἵνα καὶ ἔτος μὴ ἀποθάνῃ. Reliqui hanc locutionem per *infinitivum* exprimunt, nominatim *Marc. VII. 37. & Luc. V. 34.*

8) *Apocal. IX. 11.* Ὄνομα αὐτῆς Ἀβάδδων, & *VI. 8.* ὄνομα αὐτῇ ὁ θαλάσσης. Eadem loquendi ratio occurrit *Joan. I. 6. III. 1. XVIII. 10.* Reliqui ita loqui amant: ὃ ὄνομα, vel etiam: ὀνόματι δεῖνα ἢ δεῖνα.

9) *Apocal. IX. 5.* καὶ ἐδόθη αὐταῖς, ἵνα μὴ ἀποκτείνωσιν αὐτὰς, ἀλλ' ἵνα βασανισθῶσι. Posterius ἵνα abundat, cujusmodi pleonasmus exstat etiam *Joan. XVIII. 26.* ubi legimus, Judæos non intrasse Prætorium, ἵνα μὴ μωυνοῦσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάχα. Sic. *Job. III. 17.* Quod si codicem *Cantabrig.* sequi velimus, aliud habebimus exemplum *Johan. VI. 39.* Meo quidem iudicio nusquam ejusmodi aliquid in N. T. invenimus.

10) *Apocal. XX. 4.* καὶ εἶδον θρόνους, καὶ ἐκάθισαν ἐπ' αὐτὰς supple, ἄνθρωποι. Eandem ellipsin deprehendimus *Johan. III. 23.* καὶ παγεγίνοντο καὶ ἐβαπτίζοντο.

11) *Apocal. II. 3.* καὶ ἐβάστας διὰ τὸ ὄνομά μου, καὶ ἐκ ἐκπύσεως, vel ἐκ κεκοπίας. Tu portasti propter nomen meum, & non defatigatus es. Hic verbi ἐκπύσεως significatus exstat quoque *Joan. IV. 6.* ubi Servator noster dicitur κεκοπικώς ἐκ τῆς ὁδοπορίας, fessus ex itinere. Reliqui Scriptores Sacri hac voce in laborandi sensu utuntur. Fateor equidem, τὸ κεκοπίας eundem sensum hoc quoque loco secundum hodiernum textum habere. Lectionem vero modo suppeditatam germanam esse veri est similis. Firmatur enim ab Alexandr. & decem aliis Græcis codd. ut & *Vulg. Syriac. Arab. & Æthiop.* versionibus. Invenitur præterea apud *Averham* in textu & commentario, nec minus in *Complutensi* & *Aldina* edit. itemque in duabus prioribus *Erasmii* editionibus. Denique vero inter lectiones *Velestianæ* exstat. Præterea cum varietas hæc ex scholio quodam aut interpretamento marginali orta videatur; lectio, pro qua pugno, interpretamento ejusmodi minus est conveniens, quia ἐκπύσεως ibi significatum habet non consuetum: quæ causâ est, cur κεκοπίας ex adverso in margine, expositionis instar, positum fuerit. Hinc vero, quæ & *Millii* est sententia, succedente tempore, librorum lapsu, in contextum irrepfit.

Ita testatum feci, Scriptorem *Apocalypseos* cum *Joanne* Evangelista egregie non solum in sententiis particularibus, sed & in rationibus loquendi conspirare. Utrumque vero momentum argumentum, reliquis internis validius, pro γνησιότητι librorum suppeditat. Minutæ enim & exiguæ phrasum ac structurarum conformitates a Lectoribus raro observantur, ideoque ab impostoribus & spuriorum librorum scriptoribus imitando minus exprimuntur.

Summa dictorum hæc est, quod *Apocalypsis S. Joanni* Apostolo & Evangelistæ iisdem, vel potius melioribus argumentis adscripta sit, quam quibus scripta antiqua in universum omnia suis vindicata sunt auctoribus. Nonne igitur insigne partium studium testatur, quod homines increduli *Apocalypsin* pro spuria habent, reliqua vero illa scripta ut germana admittunt? Tam male vero animati sunt illi, cum quibus nobis res est. Causæ inde a quindecim sæculis definitæ novo examini subjiciuntur, nec longissimum temporis intervallum pro libris Canonicis valide pronunciare existi-

existimatur. At enim vero Divini Numinis providentia idoneis subsidiis nos instruxit, quibus sacra ejus oracula adferere possimus. Tot enim testimonia pro libro Apocalypseos facientia adhuc exstant, & tot interna γνησιότητος ejus argumenta supersunt, ut incredulitas nihil examine suo, inique repetito, fit lucratura. *Apocalypsis*, ut summatim dicam, omnia veritatis & fidei indicia & argumenta habet, nec minimam νοθείας speciem adfricari sibi permittit. Aut illa itaque *germana* est scriptio, aut nullum antiquitatis monimentum eo loco haberi debet.

Huc usque exhibui Partem I. Vindiciarum integram, qualem eam Twelfsius dedit: reliqua, ne longior sim, in compendium referam.

PARS II.

qua Annotatoris ad Novum Testamentum Græco-Anglicanum & Auctoris Dissertationis Historicæ & Criticæ de Apocalypsi, S. Joanni tributa, exceptiones contra argumentum a traditione sumtum diluuntur.

CAPVT. I.

testimonia eorum Patrum vindicans, qui inde a promulgatione ejus usque ad Annum Christi CCX. quo tempore primum causa hæc in dubium vocata videtur, Apocalypseos γνησιότητι & θεοπνευσίαν adseruerunt.

SECT. I.

De JUSTINO MARTYRE.

Justini Martyris testimonium pro fide Apocalypseos ab Annotatore & Auctore Dissertationis pag. 6. tacite agnoscitur. Uterque vero auctoritati ejus parum tribuunt ob hallucinationes quasdam, in scriptis ejus obvias, quando v. c. *Simonem Magum* cum *Semone Sango* confudit, & *Herodem* Ptolemæo Philadelpho æqualem dixit. *Dissertator* præterea credulitatem ejus nimiam ex admittis *Sibyllæ Cumææ* oraculis, & Interpretum Alexandrinorum LXXII. cellis patere existimat. Sed positis his *Justinus M.* idoneus testis haberi potest Apocalypseos sua ætate receptæ. Neque enim hæc res a noti-

tia Linguae Latinae pendet, per quam factum est, ut Latinam inscriptionem *Semoni Sango* dedicatam, *Simoni Mago* tribueret. Illa enim, quae ad *Apocalypsin* spectant, inter *Græcos* agebantur. Erraverit etiam in negotio τῶν LXX. quod quatuor vel quinque Sæculis ante actum est, utique vel sic vera narrare potuit de re illa, quae ipsius ætate agebatur. Imponi porro Christianis & Justino M. poterat carminibus, *Sibyllæ* alicui *antiquæ* ab impostore aliquo suppositis; idem vero non æque fieri poterat de libro, non ante annos admodum multos a Joanne sub nomine suo scripto, & a Christianis recepto. Denique errare potuit idem in admittenda speciali illa de cellis τῶν LXX. traditione; non vero similiter in adferenda suæ ætatis de conditione libri paulo ante scripti sententia. Scilicet exempla allata ostendunt tantum, *Justinum* M. in arte *Critica*, *Chronologia* & *Historia* remotiore cespitasse; non autem evincunt, eundem testari non posse de re suæ ætatis, ad quam judicandam nec *eruditio*, nec *judicium*, nec *acumen* multum requirebatur.

At enimvero nondum evictum est, *Justinum* in his omnibus, quæ illi exprobrantur, errasse. Ita non liquet, eum Romanis falso imputasse, quod *Simoni Mago* statuatam dedicarint, ex eo, quod statua quædam reperta est *Semoni Sango* vel *Sango* erecta. Quamvis enim, quod nonnulli sibi persuadent, alterius nomen cum illo alterius primo intuitu a *Justino* confundi facile potuerit, credine potest, virum non ineptum rem non penitus expensam in *Apologia* publica, ad Superiores missa, consignaturum, aut Christianos, qui *Romæ* versabantur, ea legentes, de errore eum non monituros, aut Imperatorem denique & Senatum Romanum allucinationem ejus reprehensuros & castigaturos non fuisse? Ponamus vero, eos castigasse, credine potest, eum idem altera vice, imo etiam in *Dialogo cum Tryphone* repetiisse? Imo num veteres doctores, qui eum secuti sunt, nominatim *Irenæus*, qui ipse *Romæ* fuit, & *Tertullianus*, superstitionis paganæ adeo peritus, idem tradere potuisse censendi sunt? Num *Eusebius* & *Cyrillus* senior, eundem errorem, si talis fuit, errare potuerint? Ipso Sæculo V. ineunte *Augustinus* & *Theodoretus* idem, additis etiam circumstantiis, ante non commemoratis, repetunt, quod, *Tillemontio* iudice, in *Memoriis Ecclesiast.* Tom. II. pag. 482. not. 2. argumento est, narrationem hanc non unius viri sed plurium auctoritate inniti. Vide ibidem alia pro *Justino* allata.

Dissentientes rectius *Justino* id exprobrant, quod *Herodem* Ptolemæo Philadelpho, qui duobus Sæculis ante vixerat, æqualem dixerit. Si enim id Justinus M. scripsit, si *Herodem Magnum* indicavit, eum historiæ satis cognitæ ignarissimum fuisse necesse est. Talis vero non fuit, cum *Cobortatio* ejus ad *Græcos* egregiam historiæ & *Chronologiæ* notitiam illi vindicet, *Photiusque* illum πολυμαθὴς τε καὶ ἱστορίων περιέξομενον πλάττω ἀρ-
pellet.

pellet. Num itaque hic talis vir hunc errorem committere, aut *Herodis* ætate Bibliothecam Alexandrinam conditam credere potuit, quam tiro quivis eo tempore flammis jam periisse noverat? Hæc certe efficiunt, ut credamus, parachronismum ejusmodi a *Justino* committi non potuisse. Probabile itaque est, nomen *Ἡρώδης* & *Ἡρώδης*, quod hodie in libris *Justini* editis & scriptis constanter legitur, non ab ipso *Justino* profectum, sed a Scholiaste aliquo in margine collocatum, inde vero a librariis incuriosis in contextum relatum esse. Causa utique est, cur credamus, *Justinum* illius nomen, qui tempore *Ptolemæi Philadelphi* Hierosolymis rebus præfuerit, non diserte appellasse, aut, si appellaverit, eum *Eleasarem*, non *Herodem* vocasse. *Justinus* enim in hac causa vel *Philonem* vel *Iosephum*, ad quos lectores ipse ablegat, fuit secutus. Jam vero *Philo*, sine ullo nomine appellato, ait *Ptolemæum* πρὸς τὸν τῆς Ἰεδαίας ἀρχιερεῖα καὶ βασιλεία misisse, (de Vita Mosis pag. 658.) *Iosephus* autem de Antt. Judaic. XII. 2. Summum illo tempore Sacerdotem *Eleasarem* post *Aristeam* appellat. Num autem veri est simile, *Justinum* duobus illis, ad quos provocat, contradicere voluisse. Fortasse tamen dici poterat, *Justinum* *Herodis* nomen eo sensu adhibuisse, ut Regem indicaret, qui *Ptolemæi* tempore urbi Hierosol. præfuerit. Quod ad *Sibyllarum* carmina & cellas illas τῶν LXXII. attinet, illa quidem *Justino* fraudi non sunt, cum testes suos attulerit, quorum fide sit nixus. Denique observandum est, errare *Dissertatorem*, quando *Justinum* ad an. 170. refert, cum edictum *Antonini Pii* pro Christianis, *Apologia* ejus prima impetratum, jam anno 140. promulgatum esse constet.

SECT. II.

De IRENÆI testimonio.

Irenæum Annotator credulum nimis fuisse, *Dissertator* autem pag. 9. alienis tantum oculis vidisse affirmat. Neutrum fraudi nobis est, qui ejus testimonio in ejusmodi causa utamur, de qua homines ejus æquales testabantur. Jam vero *Irenæus* non tantum lib. IV. cap. 37. *Apocalypsin* adhibet, quod *Dissertator* frigide ait, sed eandem *Joanni*, qui olim Domini pectori accubuerit, tribuit. Imo nec eo tantum loco, quo millennium tuetur, sed passim alias alia occasione adfert.

Idem prophetiam *Baruchi* allegat; sed ex eo non consequitur, quod eandem pro libro Scripturæ canonico habuerit.

Irenæus *Hermæ* Pastorem excitans ait, *Scriptura* pronunciavit. Scilicet Patres frequenter *scripta*, quæ inter apocrypha numerabant, *Scriptura* nomine appellabant, quod contra *Tolandum* evicit *Richardsonus* in Canone N. T. vindicato pag. 26.

Eidem obvertitur, quod methodo parum idonea usus sit, ad veritatem & fidem quatuor Evangeliorum explorandam & stabiliendam, cum ta-
men

men longe aliis iisque magis idoneis præsidiis uti potuerit. Respondeo, nos testimonio ejus uti in causa illa, quæ nulla argumentatione, sed oculis tantum indiget. Porro *Irenæus* usurus fortasse erat illis, quæ dissentiens recitat, præsidiis, aditurus Ecclesias, exploraturus tabularia, inspecturus αὐτογγραφα. His vero ut ipse non indigebat, de fide eorum certissime persuasus; ita probe intelliebat, ea apud adversarios parum esse valitura.

Ultimo loco Dissertator pag. 11. ostendere conatur, *Irenæum* Papiam & Polycarpum, Joannis discipulos videre, quod vulgo creditur, atque adeo γνησιότητα Apocalypseos ex ore ejus discere non potuisse. *Papiam* enim ait ante *Polycarpi* ætatem obiisse, *Irenæum* vero de posteriore hoc, tanquam viro adeo sene, loqui, ut eum in juventute sua videre vix potuerit. Quasi vero, quo magis senex fuit Polycarpus, hoc minus sit probabile, *Irenæum* illum in juvenili sua ætate vidisse. Quo vero argumento ostendit, *Papiam* ante *Polycarpi* ætatem obiisse? Sane auctor Chronici Alexandrini Papiam testatur anno *M. Aurelii* tertio h. e. An. C. 163. vel 164. martyrium subiisse. Tum vero, quod mox testatum faciemus, Polycarpus aliquot annis ante obierat. Quod si igitur *Irenæus* *Polycarpum* vidit, quod ipse clare & diserte affirmat, multo magis *Papiam* conspexisse cumque eo versatum esse necesse est. Monet idem, *Irenæum* nusquam testari, se cum alterutro eorum versatum esse. At enimvero *Irenæus* in epistola ad Florinum, quæ exstat apud *Eusebium* Hist. Eccles. V. 20. diserte affirmat, se Polycarpi ad populum conciones, in quibus ea, quæ cum *S. Joanne* locutus sit, narrare consueverit, sedulo audivisse, eaque omnia memoria tenere. (*Plura in hanc causam affert Twelsius, quæ, utpote longiora, apponere nolo, cum dicta sufficiant.*)

SECT. III.

De MELITONIS testimonio.

Dissertator pag. 13. objicit, ab *Eusebio* tractatum *Melitonis* de diabolo Apocalypseos adferri, neque tamen constare, cum ille perierit, utrum *Melito* auctoritatem Apocalypseos adstruxerit, an minus. Male ille ex duobus *Melitonis* tractatibus, ab *Eusebio* memoratis: καὶ τὰ περὶ τοῦ Διαβόλου, καὶ τῆς Αποκαλύψεως unum facit; quando *Hieronymus* quoque, idque clarius, duos ejus libros, *de diabolo librum unum*, *de Apocalypsi Joannis librum unum* adfert. Data opera ita egit Noster, ut verisimilius evaderet, *Melitonem* Apocalypsi non fuisse. Idem porro *Joannis* nomen penitus taceret, quod tamen & *Eusebius* & *Hieronymus* recitat; ideo tantum, ut majori specie suspicari posset, *Melitonem* unum ex illis fuisse, quos *Dionysius Alexandrinus* ait Apocalypsi esse adversatos. Hæc vero conjectura exigua veri specie se commendat, cum credibile non sit, *Dionysium* nomen tam illustre,

lustre, si huc pertinuisset, taciturnum fuisse, quod & *Eusebius* non magis, quam *Caji* & *Dionysii* illud, silentio erat prætermisurus.

SECT. IV.

De Apollonio & Theophilo Antiocheno.

Dissertator pag. 15. largitur, *Apollonium* in libro adversus *Montanistas*, *Theophilum* autem in Tract. contra *Hermogenem* Apocalypsin attulisse, negat vero, constare nunc posse, cum uterque liber perierit, quomodo illam citarint, aut num Joanni Evangelistæ adscripserint. At libri illi *Eusebii* ætate exstabant, qui non taciturnus erat, si Apocalypsis vel ut liber Apocryphus, vel ut Joannis alterius scriptum fuisset allata, cum alias veterum v. c. *Caji* de ea sententias candide exposuerit. Imo *Apollonius*, teste *Eusebio*, testatus est eundem Joannem hominem mortuum divina virtute Ephesi in vitam revocasse. *Joannes* itaque, qui Apocalypsin scripsit, *Apollonii* judicio non fuit Scriptor apocryphus. Contra *Theophilum* id assertur, mirum non esse, quod *Apocalypsi* adversus hæreticos utatur, cum *Sibyllina* carmina, tanquam prophetica, paganis opponere non dubitarit. At hoc ipsum pro nostra causa facit. *Sibyllina* carmina *Theophili* ætate germana habebantur. Eam itaque ut non deseruit *Theophilus*, ita, quando Apocalypsin ut Θεόπνευστον adfert, ætatis suæ sententiam candide exposuisse hoc magis censendus est. Jam vero Patres in hac causa non *judicum*, sed *testium* loco a nobis adferuntur.

SECT. V.

De testimonio CLEMENTIS ALEXANDRINI.

Dissertator ex variis *Clementis* locis, ubi *Apocalypsis* citatur, eum tantum affert, qui *Pædagog.* II. 10. sine addito nomine existat. Sed nec eo opus erat, cum ibi emphatice dicatur: ἡ ἀποκάλυψις Φησι, tanquam quæ una reliquis, quæ tunc exstabant, ἀποκαλύψει esset eminentior, & sola *Canonica*. Notandum porro est, *Clementem*, qui alias in *Stromatibus* apocrypha Christianorum scripta passim citat, nullum ejusmodi in *Pædagogo* unquam appellare.

Clementem pag. 16. ait ex *Petri Apocalypsi* locum promere. Id vero fit non in scriptis *Clementis* fidei non dubiæ, sed in *Theodori* excerptis, de quibus quid habendum sit, inter eruditos nondum constat. Nec apparet aliunde, *Clementem* illi Apocalypsi multum tribuisse.

Obvertitur porro, eundem alibi *Baruchi* & *Hermæ* Pastorem ut divinam Scripturam citare. Heic vero tenendum est, & *Clementem* & alios Patres prophetiam non sub *Baruchi* sed *Jeremiæ* nomine adferre, atque ad-

eo illi acceptam tulisse videri. *Hermæ* dictum aliquod, ut *divinum*, adfert rhetorica quadam loquendi ratione, quemadmodum pag. 688. aliquid ab *Euripide* πᾶν θανάσις dictum proficitur, & Platonem μόνον προφητεύοντα pag. 714. appellat.

Tobiæ librum *Scripturam* vocat, more Patrum; neque tamen id, ut supra jam monitum est, tales libros ab ipsis pro Canonicis habitos esse, evincit.

Denique testimonia promit ex libro *Sapientiae*, *Ecclesiastico*, epistolis item *Clementis Romani* & *Barnabæ*. Sed mera illorum allegatio non efficit, ut Clemens eos inter Canonicos numerasse credatur, nisi idem de *Platonis* & *Euripidis* scriptis, ab eodem allegatis, adserere velimus. Idem tenendum est de *Petri Prædicatione*, *Pauli Itineribus*, *Evangelio secundum Hebræos*, & *secundum Ægyptios* &c. Hos enim libros nusquam vel *Scripturam* appellat, vel pro *Canonicis* venditat.

Quod vero plurimum valet, *Clemens* Apocalypsin efficacissime ut *Canonicam* laudat, Scriptorem ejus *Prophetam* appellans *Stromat.* III. p. 560. quo quidem nomine nullum Scriptorem librorum apocryphorum, sive ex Judæis, sive ex Christianis fuerit, insignire consuevit.

SECT. VI.

De TERTULLIANI testimonio.

Tertulliani testimonium pro Apocalypsi clarius est, quam ut eludi nullo modo possit. Itaque *Dissertator* operam dedit, ut illum hinc *odiosum* & *invisum* redderet, hinc *videndum* propinaret. Prius facit, quando eum & *Chiliasmum* & *materialitatis animarum* patronum esse clamat, ac præterea causatur, eundem Apocalypsi ideo fuisse, quod utriusque hujus erroris argumenta in illa invenire sibi videretur. Neutra vero opinio efficere potuit, ut pro Apocalypsi tanquam libro divino pugnaret. *Chiliasmus* enim in Ecclesia non ante Sæculum III. inter errores, Christiano indignos, numeratus fuisse videtur. Animam vero *materiale* esse ex parabola de divite & Lazaro satis sibi colligere videbatur, quod patet ex libro de anima c. 10. itaque non opus erat, ut Apocalypsin libris canonicis in gratiam sententiæ suæ accenseret, quam libro Can. alio superstructam putabat. Porro *videndum* propinare conatur *Tertullianum* pag. 20. ad ea provocans, quæ lib. III. adv. Marcionem cap. ult. ad regnum chilasticum probandum affert: *Confitemur in terra nobis regnum repromissum* &c. *Constat enim, Ethnicis quoque testibus in Judæa per dies quadraginta matutinis momentis civitatem de cælo pependisse, omnium maniorum habitu evanescente de profectu dici.* Ponamus jam, *Montanistas* ven-

venditata hac visione *Tertulliano* imposuisse, num propterea fides ejus in dubium vocari debet, quando testatur, Apocalypsin sua ætate pro libro Scripturæ Canonico habitam fuisse?

Objicitur porro pag. 21. *Hermæ* Pastorem ut librum Scripturæ Sacræ a *Tertulliano* citari. Jam constat quidem, in libro de *Oratione* eum *Scripturæ* nomine adferri: at idem de *Pudicitia* c. 10. illum *canonicum* esse negat. *Cederem tibi*, inquit, *si Scriptura Pastoris* divino instrumento meruisset incidi, *si non ab omni Concilio Ecclesiarum etiam vestrarum inter Apocrypha & falsa judicaretur.*

CAPVT II.

Vindiciæ illorum Scriptorum, qui pro Apocalypsi faciunt, inde ab Anno Christi CCX. usque ad Sæculum hoc medium.

SECT. I.

De ORIGENIS testimonio.

Dissertator pag. 21. monet *Origenem* Apocalypsin *Joannis* nomine in præfat. ad Evangel. *Joannis*, & in Homilia VII. super librum *Josue*, oracula vero Apocalypseos in commentario super *Matth.* allegare. Inique agit *Noster*; quod hæc tantum testimonia adfert ex pluribus aliis supra Parte I. c. 2. allatis, inter quæ talia sunt, quæ *Joanni* Apostolo & Evangelistæ Apocalypsin diserte tribuunt.

Origenes *Hermæ* Pastorem ut librum θεόπνευστον afferre dicitur. At nunquam illum inter *Canonicos* retulit. Neque enim vel in ejus Catalogo librorum sacrorum apud *Eusebium* VI. 25. Hist. Eccles. vel in homilia XIV. super *Genesin*, ubi omnes Scriptores Nov. Test. commemorantur, occurrit. Deinde librum *Hermæ* nunquam simpliciter ut Apocalypsin laudat, sed sæpe dubiæ fidei in Ecclesia esse profitetur. Vide v. c. Homiliam VIII. super *Numer.* & confer *Richardsoni* præf. ad Canonem N. T. vindicatum pag. 9. Similiter comment. in *Matth.* pag. 361. ed. Huet. ait, γραφὴν ἐν τῇ Εκκλησίᾳ φερομένην μὲν, & παρὰ πᾶσι δὲ ὁμολογούμενην εἶναι θείαν.

Librum *Sapientiae*, quem passim laudat, *Salomonis* esse non credidit. Nam homil. in *Jerem.* pag. 96. & in *Johan.* pag. 289. illum τὴν Σοφίαν τὴν ἐπιγεγραμμένην Σολομῶντος vocat, comm. vero in *Joan.* locum ex illius I. 5. hoc modo adfert: εἰ δὲ τις προσέται καὶ τό.

Dissertator Revelationes *Eliae*, & *Pauli* ab Origene ait afferri, quod ad illas recte quidem, quas tamen inter libros V. T. non censuit; quod ad has falso, cum illæ *Augustini* demum ætate h. e. 105. annis post in medium sint allatæ.

Idem alia ejusmodi scripta ab *Origene* ad partes vocata recitat, ostensurus, eum *Canonica* ab *Apocryphis* scriptis distinguere non potuisse, sed talia exempla adfert, quæ, instituto examine, contrarium potius evincant.

SECT. II.

De HIPPOLYTI testimonio.

Hippolytus in Homilia quadam sua *Apocalypsin* a *S. Joanne* Evangelista scriptam esse tradit, at in eadem, monente Dissertatore, *Baruchi* prophetiam *Scripturam* appellat. Ita vero Patres sæpe agunt adversus libros, quos tamen pro Canonicis non habent, ut taceam; *Hippolytum* scire & testatam facere Ecclesiæ tunc florentis de libris N. F. sententiam potuisse, etiam si *apocryphum* aliquem librum V. T. cum Canonico confuderit.

SECT. III.

De CYPRIANI testimonio.

Cyprianus *Apocalypsin* quidem *Joanni* aut *Joanni Apostolo* diserte non tribuit, at pro *Canonica* & *ἁγία* omnino habuisse videtur. Eam enim æque frequenter atque ullum alium Nov. Test. librum, idque additis honoris titulis, allegat. Ita epist. 34. ed. Oxon. & ep. 63. *Scripturam divinam* adpellat: & in *Exhortat. ad Martyr.* §. 8. In *Apocalypsi* eadem loquitur *divinæ prædicationis hortatio*. Imo pag. 97. de habitu *Virginum* facta *Apocalypseos* citatione: Sic in *Scripturis Sanctis*, quibus nos instrui Dominus voluit & moneri; ubi simul ad 2 *Timoth.* III. 16. alludere videtur. Negari non potest, eundem adferre *Tobie* & *Maccabæorum* libros, sed non sub titulo *scriptorum ἁγίων*, quemadmodum *Baruchi* prophetiam, sed sub *Jeremiæ* nomine, tanquam vaticinii ejus partem, quæ plurium Patrum fuit sententia. Imo *Ecclesiasticum* quoque sub *Salomonis* nomine excitat, non tam ex sua, quam ætatis illius communi sententia, cum cordatus nemo illum *Salomoni* tribuere possit, qui meminerit, cap. XLVII. Prophetas aliquot & Sanctos viros alios laudari, qui multis post *Salomonem* sæculis vixerunt. At librum *Sapientiæ*, titulo ejus deceptus, pro *ἁγία* & germano *Salomonis* libro agnovit. Erravit itaque interdum, quod ad canonem V. T. quod vero ad canonem N. T. attinet, nullum omnino librum adfert, qui non in canonem sit receptus. Ex quo demonstrari fere potest, *Apocalypsin* ejus ætate ab omnibus Scriptoribus Catholicis ut *Canonicam* receptam fuisse, a qua alioquin alleganda non minus, quam a reliquis, de quo-

quorum auctoritate non ita constabat, temperaturus sibi fuisset. Contra hæc quinquaginta *Apocalypseos* loca, & inter hæc bene longa attulit.

CAPVT III.

De testimoniis APOCALYPSI contrariis, quæ DISSERTATOR inde a prima ejus promulgatione usque ad Sæculum III. medium promit.

SECT. I.

De silentio veterum aliquot Scriptorum, ratione Apocalypseos.

Ignatium ait in epistolis ad *Ephesios*, *Philadelphiensis* & *Smyrnaeos*, ad quos & Joannes in *Apocalypsi* scripserat, nullam in illa ad *Ephesios* speciatim mentionem vel moræ, a S. Joanne apud *Ephesios* factæ, vel *Apocalypseos* ad preces eorum scriptæ fecisse, cum tamen *Pauli* tanquam Doctoris eorum meminert. Hinc putat consequi, eam tunc vel nondum scriptam, vel pro non Canonica habitam fuisse. Constat vero, epistolas has ab *Ignatio* in itinere, Romam ad martyrium subeundum suscepto, festinanter exaratas esse, neque adeo mirum, ejusmodi res, quæ alias commemorari potuissent, silentio fuisse præteritas. Fortasse tamen *Joannis* data opera non meminit, ideo quod de *Paulo* jam facta erat mentio. Porro hoc *Ignatii* silentium nihil probat, quia nimium probat. Sequeretur enim, *Joannem* nunquam *Ephesi* fuisse vel docuisse. Utrumque vero *Irenæus*, *Clemens Alexandrinus*, *Tertullianus*, *Dionysius Alexandrinus*, *Eusebius* & *Hieronymus* testatum fecerunt. *Ephesinæ* denique Ecclesiæ precibus ad *Apocalypsin* scribendam *Joannes* adduci non potuit, (quod nec ullus veterum tradit,) cum ipsius Domini mandato ad eam consignandam se permotum profiteatur.

Papiam ait pag. 30. *Apocalypseos* non meminisse. *Andreas* vero *Cæsariensis*, qui Anno Christi D. floruit, in præfatione ad commentar. in *Apocalypsin* auctor est, *Papiam* honorificam ejus mentionem fecisse. Nec obstat, quod *Eusebius* eam inter libros N. T. a *Papia* agnitos, omittit. Nam *Eusebius* non omnes tales recitare voluit, nisi dicere velimus, *Papiam* præter *Acta Apost.* *Matthæi* & *Marci* Evangelia, *Petrique* & *Joannis* epistolas, (hos enim libros tantum *Euseb.* adfert,) nullum alium librum N. T. ut Canonicum agnovisse. *Eusebius* porro, ubi *Papia* meminit, *Apocalypsin*, tanquam ab eo agnitam, non commemorat, vel oblivione rei adductus; vel, quod ea *Papia* scripta non vidit, quæ postea ad *Andræ Cæsariensis* manus pervenerunt.

SECT. II.

De Anonymis Scriptoribus, ad quos, tanquam Apocalypsi adversantes, provocat DIONYSIUS ALEXANDRINUS.

Exstat *Dionysii Alexandrini* apud *Eusebium* fragmentum, quo traditur, nonnullos ætate ejus superiores, in Apocalypsin calamum strinxisse. Cum vero *Dionysius* nomina eorum non appellarit, obscurum est, cujus vel *ætatis* vel *conditionis* fuerint. Jam vero causa est, cur suspicemur, eos vel *hæreticos*, vel exiguæ auctoritatis, vel unum fortasse *Cajum* fuisse, qui 40 annis ante *Dionysium* floruit. Si enim *Catholici* Scriptores fuissent, aut ratione *ætatis*, *conditionis*ve suæ multum valuissent, num credibile est, *Dionysium* nomina illorum omisurum fuisse, qui e contrario simpliciter *τινὰς τῶν πρὸ ἡμῶν* appellat? Quod si etiam ullus Scriptor Catholicus præter *Cajum* Apocalypsi scriptum opposuisset, quomodo factum est, ut rei hujus memoria *Eusebium* & *Hieronymum* subterfugerit?

SECT. III.

De CAJI testimonio, quod non ad Apocalypsin Joannis, sed ad aliam ipsi a Cerintho suppositam spectare videtur.

Cajus, Romanus Presbyter, A. C. 200. ut *Dissertator* pag. 33. ait, vel potius 210. apud *Eusebium* H. E. III. 28. contra Chiliastras disputans, *Cerinthum* ait Apocalypses, tanquam a magno Apostolo scriptas, producentem nihil nisi prodigiosas suas de regno Christi in his terris per millennium duraturo adferre. Ἀλλὰ καὶ Κήρινθος, ὁ δι' ἀποκαλύψεων, ὡς ὑπὸ Ἀποστόλου μεγάλῃ γεγραμμένων, τερατολογίας ἡμῖν, ὡς δι' ἀγγέλων αὐτῷ δεδουλευμένας ψευδόμενος ἐπεισάγει λέγων, μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπιγίγειν εἶναι τὸ βασίλειον τοῦ Χριστοῦ, καὶ πάλιν ἐπιθυμίας καὶ ἡδονῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ τὴν σάρκα πολιτευομένην δαλέειν. Κατὰ ἐχθρὸς ὑπάρχων ταῖς γραφαῖς τοῦ Θεοῦ ἀριθμὸν χιλιονταετίας ἐν γάμῳ ἐορτῆς θέλων πλανᾶν λέγει γίνεσθαι. Ex his verbis apparet, inter Apocalypsin S. Joannis, & eam, quæ a *Cajo* tribuitur *Cerintho*, magnum intercedere discrimen. *Christi* enim regnum a *Joanne* mille annis definitur; a *Cajo* vero tempus durationis ejus non determinatur. *Hierosolyma* a *Joanne* commemorata, appellantur nova, ut a *vetere* & *terrestri* urbe distinguantur; repræsentatur eadem urbs nova, tanquam ex cælo descendens, cum e contrario *Cerinthus* ex *Cajii* narratione, docuerit, homines aliquando eandem urbem πάλιν, altera vice, nempe *veterem* illam instauratam esse habituros. Porro S. *Joannes* urbem illam suam Hierosol. describit, ut a viris sanctis tantum habitatam, cap. XXI. 27. XXII. 14. 15. At *Cerinthi* illa hominibus terrenis & genio indulgentibus patere debebat.

Cives

Cives ejus voluptatibus, *Joannis* vero illi *Deo* & *agno* servire debebant. *Apocal.* XXII. 3. Denique *Cerintus*, Scripturæ divinori adversans, mille annos in nuptialibus festivitibus transigendos sperare post resurrectionem jubebat, quando *Joannes* ab altera parte deliciarum ejusmodi carnalium nullam spem fecit, nec per Scripturam facere potuit, quæ doceat, homines post resurrectionem nec ducere uxores, nec nubere. *Matth.* XXII. 31. Dissertator frustra suspicatur, *Cajum* ad nuptias agni, in *Apocalypsi* memoratas, alludere. Nemo enim tam poterat esse stupidus, ut nuptias has sensu proprio acciperet, cum agni sponsa non unum aliquod individuum, sed nova Hierosolyma constituitur. Neque porro *Cajus* ob nuptias ejusmodi spirituales *Cerinthum* Scripturæ inimicum pronunciaturus erat, quæ ipsa conjugii inter Christum & Ecclesiam perpetui meminerit *Ephes.* V. 29. 32. Summatim dicam: *Cajus* vel recte repræsentavit illam *Cerinthi* *Apocalypsin*, vel minus. Si recte, diversa omnino fuit ab illa *Joannis*, nec testimonium ejus auctoritati illius obstat. Si minus recte, *Cajum* vel exigui vel mali ingenii hominem fuisse necesse est, qui rem hanc perspicere non potuerit, aut librum illum fictis falsisque coloribus deformare voluerit. Vtrinque vero testimonio ejus nihil prorsus fuerit tribuendum.

Cajum tamen non germanam illam *Joannis* *Apocalypsin* notasse ex eo præterea recte colligas, quod a Romana Ecclesia constanter fuit recepta. Si enim *Cajus*, cujus magna Romæ erat auctoritas, eam *Cerintho* vere adscripsisset, fieri non poterat, quin judicium ejus civibus suis omnia alia persuasisset. Romanæ itaque & Latine in universum Ecclesiæ præclarum de *Apocalypsi* judicium argumento est, *Cajum* de *Apocalypsi* quadam, a *Cerintho* fabricata esse locutum.

SECT. IV.

De *DIONYSII ALEXANDRINI* in *Apocalypsin* animadversionibus.

Dionysii Alexandrini de *Apocalypsi* judicium legitur apud *Eusebium* *Histor. Eccles.* VII. 25. quod Dissertator male admodum & finistre repræsentat. De eo itaque sic habendum est. Pauci aliqui ante *Dionysium* *Apocalypsin* rejecerant & contemni habuerant: ipse vero, communioris Christianorum, pro libro Θεοπνεύσω habentium, sententiæ ratione habita, eam non rejicit: Εγὼ δὲ, inquit, ἀθετῆσαι μὲν ἐκ αὐτῶν τολμήσαμεν τὸ βιβλίον, πολλῶν αὐτὸ διὰ σπαδῆς ἐχόντων ἀδελφῶν. Ego quidem librum rejicere non audeam, cum multi fratrum illum in pretio habeant. Hoc posito necesse ait esse, ut liber sententias habeat Spiritu Sancto dignas, quæ cum in literalis sensu non inveniuntur, sublimiorem aliquem & abstrusorem statuendum ex-

istimat

istimat, quamvis eundem a se non perspicere fateatur. Hæc generatim monuisse sufficiat. Jam vero exceptiones a *Dionysio Alexandrino* ex mente aliorum, qui ante ipsum vixerant, allatas, expendam, ostensurus, nihil in illis esse, quod vel *γνησιότητι*, vel *auctoritati* Apocalypseos fraudi esse possit.

Primo loco illi titulum libri: *Αποκάλυψις Ἰωάννης* oppugnant, negantque, hinc, *esse revelationem*, hinc, *Joannis* esse, sed a *Cerintho* potius ad chiliasmum suum stabiliendum confictam. *Revelationem* male ajunt dici librum, cujus argumentum sit *obscurissimum*. Respondeo autem, non omnia Apocalypseos momenta ita comparata esse, cum varia morum præcepta, & in vitia animadversiones, intelligentiæ cujusque obvias, comprehendat. Ponamus autem, librum, quantus quantus est, *mysteria* tradere; vel sic *ἀποκάλυψις* appellari poterat, eo sensu, ut illa revelari, sive id claris, sive obscuris verbis fiat, dicantur. Ita Paulus 2 *Cor.* XII. 1. etiam *ἄρρητα ἔηματα* appellat *ἀποκαλύψεις* *Κυρίῳ*.

Cerinthi esse scetum, ad firmandum millennium suppositum, ideo rectissime negaveris, quod primo doctrinas tradit *Cerinthi* illis prorsus contrarias, deinde vero adeo millennium illud *Cerinthi* non firmet, ut potius evertat.

Quod ad prius attinet, *Cerintbus*, auctore *Irenæo* I. 25. negavit, orbem a Deo supremo esse conditum. Huic errori adversatur *Apoc.* IV. 12. *Cerintbus* *Christum*, eodem teste, a *Jesu* distinxit, cumque hoc passum esse negavit, contra *Apocal.* I. 5. & 7. ubi non *Christus*, sed *Jesus Christus* sanguine suo nos a peccatis lavisse, & confossus esse traditur.

Quod ad posterius, *millennium* *Cerinthi*, quale ab Adversariis Apocalypseos describitur, ab illo Joannis permultum differt. Τέτο γὰρ εἶναι (ita apud *Eusebium* *Histor.* *Eccles.* VII. 25.) τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὸ δόγμα, ἐπίγειον ἔσεσθαι τὴν τῷ Χριστῷ βασιλείαν, καὶ ὧν αὐτὸς ὡρέγετο, φιλοσώματος ὦν καὶ πάνυ σαρκικός, ἐν τέτοις ὀνειροπολεῖν ἔσεσθαι γαστρός γὰρ καὶ ταῖς ὑπὸ γαστέρα πλησμοναῖς, τὰτ' ἔστι σιτίοις, καὶ γάμοις, καὶ δι' ὧν ἐνφνημότερον ταῦτα ὥσθι ποιεῦσθαι ἐσθταις καὶ θυσῖαις καὶ ἱερείων σφαγαῖς. Num vero Scriptor Apocalypseos, etiam si literalis sensu capiatur, delicias ejusmodi sperare jubet, nec potius eas ab aditu loci Sancti prohiberi testatur? Nulla præterea in Apocalypsi festorum mentio injicitur, quæ ut ad templum erant adstricta, ita in novis illis Hierosolymis locum habere non possunt, in quibus nullum sibi templum conspectum esse *Joannes* *Apoc.* XXI. 22. testatur. Hæc sunt, quæ *Dionysius* ex aliorum, se antiquiorum, mente obvertit. Jam vero audiemus, quæ ipse senserit.

Librum *divinum*, & præterea *Joannis* alicujus, hominis sancti, & θεοπνεύστου largitur. Negat vero esse *Joannis*, filii *Zebedæi*, cui Evangelium & epp. Catholicæ debeantur. Rationem ita sentiendi hanc primam adfert, quod Joannes Apostolus & in Evangelio & in tribus epistolis suis profusataceat, cum illud in Apocalypsi frequenter occurrat. Alia vero ratio est Evangelistæ, alia Prophetæ. Evangelistæ ceteri ante Joannem ut & Paulus in epist. ad *Hebr.* nomen suum omiserant; nemo vero V. T. Prophetarum similiter egit, imo *Daniel*, cujus rationes Apocalypseos Scriptor inprimis imitatur, nomen suum frequenter appellavit.

Secundo monet *Dionysius*, inter Evangelium & epistolas *Joannis* miram esse & sententiarum & dictionum adfinitem; nullam vero talem in Apocalypsi, cum illis comparata, observari. Contra hæc supra variis, nec inficiandis, exemplis ostensum est, Apocalypsi cum Evangelio & epistolis *Joannis* egregie convenire.

Tertio obvertit, mirum fore, si Joannes Apocalypsin scripsisset, nec tamen vel ejus in epistola sua, vel hujus in Apocalypsi mentionem fecisset, quando Paulus in epistola revelationem sibi factam, quamvis literis non consignatam, commemoravit. Enimvero non erat occasio epistolas in Apocalypsi excitandi, hæc vero, si *Millii* judicio stamus, ante epistolas scripta fuit, nec proinde in iis Apocalypseos mentio fieri potuit.

Quarto, dictionem Evangelii & epistolarum ab illa *Apocalypseos* ait esse diversissimam, in illis enim *pure Græcam*, in hac vero minus talem, imo *barbarismis* & *Solæcismis* plenam observari. Absit, ut dictionem Apocalypseos *pure Græcam* esse dicam, hodie tamen eam, quam *Dionysii* ætate, pejorem esse non dubito, qui alioquin contextum, multis hodie Solæcismis scatentem, non πᾶς sed πολλὰχῶς σολοικίζοντα appellaturus fuisset. * Quod autem nostra ætate Apocalypsis Solæcismis abundet, inde natum puto, quod illi Apocalypseos Scriptori familiarissimi censebantur, nec propterea librariorum vitia solícite amovebantur. Interim *Dionysius* Græcæ dictionis in Evangelio & epistolis castitatem nimis extulit, cum nec in illis Hebraicæ aut Syriacæ locutiones desint. Earum exempla habes apud *Millium* Prolegom. §. 180. quibus & aliæ addi possunt. Phrasés igitur ejusmodi non efficiunt, ut Apocalypsin Joanni abjudicemus. Quod si enim illis præ ceteris *Joannis* scriptis abundare videatur, duæ rationes adferri possunt. Cum enim primo liber sit Propheticus, Spiritui Sancto consultum visum est, Prophetis atque adeo *Hebraicis* phrasibus frequentius uti. Deinde Prophetica loquendi ratio, ut plurimum non tam elegantiam & perspicuitatem, quam argumentum ipsum spectare

Ggg

soler,

* Cave, heic TWELSH judicium probes. Omnem enim Solæcismorum suspensionem ab illis, qui illorum posulantur, locis alienam esse infra ex notis apparebit.

solet, adeoque mirum non est, in Apocalypsi dictionis minorem, quam in Evangelio & epistolis curam habitam fuisse.

Denique nulla veri specie *Joannem*, Ephesinum Presbyterum, auctorem Apocalypseos esse suspicatur. Primo enim veri non est simile, Spiritum S. non per Apostolum quendam, qualis erat Joannes, sed per Presbyterum Episcoporum, quibus ille subjectus erat, vitia fuisse reprehensurum. Deinde Scriptor Apocalypseos expressa ea, quæ refert, in insula *Patmo*, in quam religionis causa ejectus erat, vidisse dicitur, cujusmodi quicquam de Joanne Presbytero nusquam relatum legimus.

Quæ *Dissertator* pag. 43. adfert, quod scilicet *Dionysius Alex.* de Apocalypsi mitius & præclarius senserit non suo judicio, sed in sæculi sui gratiam, id omne calumnia absolvitur. *Athanasii* enim locus, quem in hanc sententiam affert, ad omnia alia pertinet, & phrasis κατ' οἰκονομίαν non significat accommodationem ad aliorum mentem, quam *Dissertator* tribuit *Dionysio*, sed ad Christum refertur, quem *Dionysius* in epistola ad *Ammonium* & *Euphranorem creaturam* appellaverat κατ' οἰκονομίαν, i. e. in quantum & λόγος naturam humanam adsumserat, ut officio suo fungi & homines redimere posset.

Idem *Dissertator* pag. 44. obvertit, ex Patribus, qui Apocalypsin citarint, probari non posse, eam inter *Canonicos* libros fuisse relatum, cum iidem Patres alios libros certissime *spuriis*, tanquam θεοπνεύστis, attulerint. Respondeo, nullum ex Patribus, si *Cyprianum* exceperis, libros spurios ut divinitus inspiratos, citasse. Id itaque argumento est, eam pro *Canonica* illis sæculis, quibus a Patribus laudatur, habitam fuisse. Urget porro, cum illi, qui Apocalypsin aperte olim rejecerint, inter hæreticos non sint numerati, vel hinc constare, quod tunc in canonem non fuerit admissa. Qui vero illi sunt, qui eam ante *Dionysii Alex.* ætatem aperte rejecerint? Supra enim ostendi, *Cajum* non Apocalypsin Joannis, sed aliam, a *Cerintho* confictam, damnassee. Reliquos vero illos, a *Dionysio* sine nomine in hanc causam productos, penitus ignoramus, nec scimus adeo, utrum illi fuerint hæretici, vel, si Catholici, utrum ob rejectam Apocalypsin hæreticis non fuerint adscripti. Quod ad *Dionysium* attinet, ille quidem propter suam de Apocalypsi sententiam hæreseos non est postulatus; at ex eo non consequitur, quod tunc non fuerit in canonem recepta. Ipse enim *Dionysius* pro θεοπνεύστis, atque adeo digno habuit, qui in canone existeret. Imo ponamus, & *Cajum* & *Dionysium* librum etiam sine hæreseos dica rejecisse, vel sic negari non posset, illum ut *Canonicum* ab Ecclesia agnitum fuisse. *Junilius* enim, Episcopus *Africanus*, illum sine inſicta hæreseos nota averſatus est Sæculo VI. quamvis jam ante Sæculum unum & amplius in canonem Eccles. Africanæ fuisset illatus. Non obstat denique, quod Apocalypſis

in *Apostolicorum Canonum* ultimo non inveniatur. Id enim non efficit, ut Sæculo III. ad quod illi referuntur, in canone fuisse negemus. Canones enim illi non sunt ejusdem antiquitatis, ultimus vero eorum, quo catalogus librorum sacrorum continetur, Sæculo demum V. *Millii* judicio accessit.

SECT. V.

*De testimoniis, quæ Apocalypsi vel favent, vel adversantur,
usque ad Sæc. III. medium.*

Dissertator, testimonia illa inter se comparans, observat, eos, qui *Apocalypsin* receperint, eam allegare simpliciter, nec exponere usquam, quomodo ad se pervenerit, dissidentes autem expendere omnia, in vetera monimenta inquirere, & varia scripta inter se invicem conferre. Sed nugæ hæ sunt. Quomodo autem veteres illi libri *γνησιότητα* adstruere debebant ante, quam in dubium vocaretur? Illorum hæ erant partes, qui primi dissentiebant. Num vero quisquam eorum ad antiquitatis consensum provocat? num quis verus aliquod monimentum affert? Nonne omnes argumentis internis, iisque admodum infirmis, aut etiam falsis, innituntur? *Dionysius* quidem ad nonnullos Apocalypseos adversarios, se antiquiores, provocat; illi vero Sæculo integro inferiores videntur illis, quorum ætate in canonem erat recepta.

Illi itaque, qui sæculo III. Apocalypsin oppugnarunt, ceteris longe sunt inferiores, sive numerum, sive auctoritatem, sive ætatem denique respicias. Accedit & illud, quod iidem, qui Apocalypsi adversabantur, chiliafmo quoque oppugnabant, veriti scilicet, ne auctoritas ejus in patrociniis hujus sententiæ abriperetur. Hoc vero argumentum Dissertator non nimis urgeri suadet, cum ipsi illi, qui Apocalypsin receperunt, chiliafmo addicti fuerint. Inter hos *Justinum Martyrem*, *Irenæum* & *Tertullianum* numerat, solumque excipit *Origenem*. Enimvero nemo ex Christianis orthodoxis Sæculi II. Apocalypsin rejecisse videtur; neque tamen omnes Chiliafmo faverunt. *Justinus Martyr* doctrinam hanc a variis ait esse rejectam, quibus tamen animum ab Apocalypsi alienum non exprobat. Similiter *Clemens Alex.* honorifice ejus meminit *Pædagog.* II. 12. de Hierosolymis novis præcipiens; at eadem opera monet, se verba illa *συμβολικῶς*, atque adeo non ex mente Chiliafstarum, accipere. Apocalypsis itaque saltem per integrum a promulgatione ejus sæculum ab omnibus Christianis, recte sentientibus, sive chiliafmo faverint, sive minus, approbata est; prima vero controversia illi mota est ab iis, qui nimio quodam fervore se chiliafistis opponebant.

CAPVT IV.

Fata Apocalypſeos inde a Sæculo III. medio usque ad finem IV.

SECT. I.

De testimoniis *Methodii*, *Victorini Petavionensis* & *Lactantii*.

M*ethodio*, qui Apocalypſi favit, opponitur, quod & Chiliasmo faverit. At idem martyr fuit, atque adeo & pietatis & veritatis studiosior merito habendus est, quam ut doctrinam suam libro, qui ab Ecclesia pro Canonico non sit habitus, superſtruere voluerit.

Victorinus Petavionensis in Apocalypſin commentatus est, sed non primus, quod *Dissertator* opinatur. Melito enim centum annis ante idem fecit, & *Origenes* commentarium in eandem pollicitus est, quem & absolvisse videtur. *Hieronymus* ad nutum amici sui præfationem præmisit, in qua proficitur, periculosum esse, de tanti viri opusculis judicare, quod *Victorino* laudi potius, quam vitio verti potest. Nec eidem fraudi est, quod *Hieronymus* in epist. ad Magnum ait: *Victorino Martyri in libris suis licet desit eruditio, non tamen deest eruditionis voluntas*. Sensus enim est, *Victorinum* in libris suis non alienum ab eruditione animum ostendisse, quamvis ea non sit usus. Idem in Catalogo Virorum illustrium opera ejus grandia sensibus, viliora vero compositione verborum appellat. Sed nihil horum *Victorinum* ut exigui ingenii hominem, quæ *Dissertatoris* est opinio, repræsentat. Imo ipse ille commentarius, qui sub *Victorini* nomine in *Bibliotheca Patrum* exstat, quique *Dissertatori* levis videtur, non est *Victorini Petavionensis*. Hic enim Chiliasmo favebat; contra quem auctor commentarii illius in calce calammum stringit. Interim *Victorinus* noster omnino in Apocalypſin scripsit, quemadmodum & in alios, sed Canonicos, commentatus est; quod ipsum indicio est, hunc quoque librum tunc inter Canonicos esse numeratum.

Lactantius a *Dissertatore* pag. 50. res raro dicitur examinasse. Sed nec examine opus erat, ut intelligeret, quid Ecclesia suæ ætatis de libris & Scriptoribus Sacris sentiret.

SECT. II.

De *EUSEBIO* incerto quidem, quod ad Auctorem libri, sed de divina ejus auctoritate certissimo.

Dissertator Eusebii verba ex *Histor. Ecclesiast. III. 25.* affert, sed adeo male & mutile conversa, ut nec de ipsius, nec de illorum, quorum tempore

pore vixit, sententia satis constare possit. *Eusebius* eo in loco suam de Apocalypsi sententiam non dicit, quod in aliud tempus differt; sed illi locum alium atque alium inter sacros libros assignat pro diversis, quæ tunc prævalebant, sententiis. Quando vero eandem inter scripta νόθα ibidem numerat, vox νόθα non spuria, sed dubia, & talia, de quibus disputatur, significat. Patet illud ex phrasi: ταῦτα μὲν πάντα τῶν ἀντιλεγόμενων ἂν εἴη. *His enim omnibus contradicuntur.* Inter ἀντιλεγόμενα enim illa ista omnino sunt, quæ antea νόθα vocaverat. Quando enim descriptis penitus spuriis agit, ea quidem non νόθα simpliciter, sed παντὸς νόθα appellat, v. c. III. 31. Verum est, *Eusebium* lib. III. cap. ult. suspicari, Apocalypsin a *Joanne Presbytero* esse scriptam. Dubium tamen se proficitur. De utroque enim Joanne, *Apostolo & Presbytero* loquens addit, *posteriores visiones illas vidisse videri, nisi quis eas priori malit adscribere.*

SECT. III.

De ATHANASII testimoniis passim exstantibus.

Athanasium Dissertator pag. 53. ait semel tantum afferre Apocalypsin, qua tamen contra Arianos, quibus se frequenter opposuit, frequentius uti poterat. Falsum hoc esse, & *Athanasium* octies Apocalypsin opposuisse Arianis patet ex sequentibus locis. Eam enim, & quidem contra Arianos ut plurimum citat: nempe I. 4. Orat. 1. contra Arian. Vol. I. pag. 415. edit. Benedict I. 8. Orat. III. contra eosdem pag. 554. & epist. 2. ad Serapionem Vol. II. pag. 684. item lib. de Synodis pag. 762. Vol. II. VIII. 9. Orat. 2. contra Arianos pag. 513. Vol. I. XXII. 1. sub nomine *magni Evangelistæ Joannis* lib. de Trinitate & Spiritu Sancto Vol. II. pag. 979. & XXII. v. 9. Orat. II. contra Arianos Volum. I. pag. 941. Longa quoque ejusdem capituli paraphrasis, a v. 13. incipiens legitur Orat. IV. contra Arianos Vol. I. pag. 639.

Idem observat, exstare in *Athanasii* Operibus fragmentum epistolæ, quæ catalogum librorum Veteris & Novi Testamenti, & in calce ejus *Apocalypsin* exhibeat, cui tamen in usum Catechumenorum subnectantur *Doctrina Apostolorum & Hermæ Visiones.* Fragmentum hoc omnino germanum est, libri vero illi apocryphi ab antecedentibus clare distinguuntur his verbis: ἐν τέτοις μόνοις τὸ τῆς εὐσεβείας διδασκαλεῖον ἐναγγελίζεται. Hoc itaque testimonium pro γνησιότητι & auctoritate Apocalypseos prorsus pugnat, maleque noster ex *Basnagio Athanasium* inter eos numerat, qui de fide ejus dubitarint. Innititur *Basnagius* versioni Latine ita habenti: *his additur & ipsa Joannis Apocalypsis.* Græca vero hæc sunt: καὶ πάλιν Ἰωάννης Αποκάλυψις, ubi τὸ πάλιν idem est, quod εἶτα, μετὰ ταῦτα, πρὸς τέτοις, καὶ ἐνθὺς, quibus vocibus in superioribus utitur, libros sacros sibi invicem ordine subnectens.

SECT. IV.

*Ostendens, Catalogum librorum sacrorum, qui in Concilio Laodicensi exstat,
& Apocalypsin omittit, non perfectum librorum Canonicorum indicem,
sed eos tantum sistere, qui in Ecclesia legi
debebant.*

Annotator pag. 55. urget, *Concilii Laodicensi*, anno 360. ab Episcopis Asiae XXXII. habiti, canonem LIX. præcipere, Canonicos tantum libros, inter quos tamen ibidem *Apocalypsis* non numeretur, legi debere. Ex hoc vero conficit, librum hunc eo in loco, in quo scriptus censebatur, agnitus non fuisse. Contra hæc notandum est, Patres Laodicens duos ultimos canones de libris sacris eo consilio attexuisse, ut lectio scriptorum privatorum in Ecclesia caveretur. Itaque scopus eorum non erat, ut ostenderent, quinam libri sint Canonici, sed, qui ex *Canonicis* in Ecclesia legi deberent. Propterea ultimus canon non ait: *hi libri sunt, quos recipere oportet*: sed, *hi libri sunt, quos legere oportet* (in Ecclesia.) Causa itaque, cur *Apocalypsis* in catalogo illo sit omissa, in eo posita est, quod propter obscuritatem legi in Ecclesia non consueverit, non autem, quod ab Episcopis Asiae Laodicens inter libros Novi Testamenti non numeraretur.

SECT. V.

De Macarii, Gregorii Nysseni, Basilii, Didymi & S. Ephraemi testimoniis.

Macario Dissertator nihil nisi contemptum aliquem, aliunde sumtum, opponit. *Gregorii* vero *Nysseni* fidem ex eo elevat, quod *miracula* quædam, ab aliis edita, sibi tribuerit, in Oratione quadam scribens: οἰκεισμός τῶν ὁμοδόλων ἡμῶν τὰ κατορθώματα. At hæc phrasis nihil aliud vult, quam, quod *miracula* illa in usum Ecclesiæ convertat, tantum abest, ut ea sibi ipsi vindicari.

Basilii, Didymi & Ephraemi testimoniis id tantum obvertit, quod allegatio libri ab illis jactata non evincat, librum ipsum a tota Ecclesia *canonicum* esse pronunciatum. At nemo est, qui illud hinc efficere conetur, sed id tantum, quod *Apocalypsis* Sæulo IV. variis in locis, ut liber Joannis Evangelistæ & canonicus, agnitus sit.

SECT. VI.

De Cyrilli, Senioris, Naxianzeni, & Amphilochoii catalogis librorum sacrorum, item de Epiphanio, Alogis, Apocalypseos adversariis, se opponente.

Cyrillus secundum Dissertatorem pag. 58. ait præter IV. Evangelia, Acta, VII. Epp. Catholicæ, & XIV. Epp. Pauli nullum librum esse in Canone,

ne, nec in Ecclesia legi. Hinc noster conficit, Apocalypsin tunc inter Canonicos locum non habuisse, nec publice lectam fuisse. Verba *Cyrilli* hæc sunt: τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἔξω κείδω, καὶ ὅσα μὲν ἐν ἐκκλησίαις μὴ ἀναγινώσκονται, ταῦτα καὶ μηδὲ κατὰ σαυτὸν ἀναγινώσκει. Ex his vero intelligitur, *Cyrillum* non dicere, nullos libros præter eos, quos ipse appellavit, in Ecclesia lectos fuisse. Nam & alios in Ecclesiis Palæstinæ lectos fuisse, suo exemplo docet, qui ipse libros, in indice hoc omisso, in orationibus suis allegat. Credine vero potest, privatam eorum lectionem prohibuisse, quos ipse in suis concionibus adferebat?

Gregorius Nazianzenus suum librorum sacrorum indicem obsignat *Juda* epistola, & reliquos ἐκ ἐν γνησίαις, h. e. *dubie auctoritatis*, numerat. *Amphilochius* vero in suo indice ait, Apocalypsin ab aliis recipi, ab aliis vero, iisque pluribus, rejici. Sed, ut non dicam, hujus Sæculi testes non præferri posse illis superiorum sæculorum; constat utique, Apocalypsin hac ipsa ætate a *Latina* Ecclesia in universum, a *Græca* vero passim ut germanam fuisse receptam.

Alogi porro pag. 59. objiciuntur, qui negarint, *Thyatiræ* Apostoli ætate Ecclesiam collectam fuisse, quibusque, quod pag. 5. urgetur *Epiphanius* nihil aliud responderit, quam quod *Joannes* de ea prophetice sit locutus. Enimvero *Thyatiræ* tunc Ecclesiam Christi fuisse constanter tuemur, quamvis in *Actis* nulla ejus fiat mentio. *Lydia* enim, inde orta, & *Actor*. XVI. celebrata, non videtur permisisse, ut lux Evangelii patriam quoque suam non collustraret. Vel saltem *Joannes*, per multos annos in Asia versatus, operam dedisse merito creditur, ut in præcipuis ejus urbibus, atque adeo etiam *Thyatiræ* cæterus sacri constituerentur. *Epiphanius* vero ita *Alogis* responderet, quod existimabat, Apocalypsin Joanni Claudii tempore factam esse. Eo vero tempore Ecclesiam ibi fuisse difficulter ostendi poterat. At illa difficultas expirat, si Joannem inclinante *Domitiani* imperio sua illa vidisse & scripsisse dicamus.

SECT. VII.

De Latinis Sæculi IV. Scriptoribus, Hilario item & Ambrosio.

Differtator pag. 60. largitur, *Latinos* Sæc. IV. magis quam *Orientis* populos, *Græcos*que ad Apocalypsin recipiendam fuisse proclives. Dicere vero potius debebat, *Græcos* aliquos γνησιότητα libri negasse, *Latinos* autem ubique recepisse. De *Hilario* finistre, sed præter rem, judicat, nec aliter de *Paulino*, *Victorino* Afro, & *Ambrosio*, tanquam Apocalypseos testibus. *Ambrosium* speciatim, & alios nonnullos ait Apocalypsin simpliciter citare. Id vero falsum esse ejus Expositio Psalm. XL. evincit. Ibi enim ait *Joan-*
nem

nem Evangelistam visiones illas vidisse: nec aliter *Hilarius* lib. VI. de Trinit. prope finem. Nimium pag. 64 tribuit *Sulpicii Severi* verbis: *liber Apocalypsis a plerisque aut stulte aut impie non recipitur*. Ex his enim efficit, *Sulpicii* ætate plures Apocalypseos adversarios, quam patronos fuisse. Sensus autem verborum hic potius est, plerosque eorum, qui Apocalypsin rejiciunt, aut stultos aut impios esse.

SECT. VIII.

De Concilio Carthagin. & Laodicensi, itemque Augustino.

Differtator pag. 64. largitur, Concilium *Carthaginense* An. C. 397. Apocalypsi locum inter libros Canonicos fecisse, male autem primo affirmat, *Laodicensi* A. C. 360. habito, hoc ipso contrariari. Supra vero jam admonitum est, non constare, illam a *Laodicensi* ut apocrypham esse rejectam. Duo itaque Concilia illa in eo tantum differunt, quod *Carthaginense* eam publice in Ecclesia legi permiserit, *Laodicenum* autem vetuerit, Deinde ait, *Laodicenum* illud Scripturæ canonem arctioribus limitibus constrinxisse, quos *Carthaginense* nimis late extenderit, non solum *Apocalypsi*, sed & *Ecclesiastico*, *Sapientiæ*, *Tobiæ*, *Judithæ* & *Maccabæorum* libris in eum relatis. Enimvero Carthaginenses Patres ut Apocalypsin ita & reliquos libros *canonicos* appellant, hoc vero nomine non *θεογραφῆς* indicant, sed eos quos in Ecclesia *Africana* publice legi fas erat, quique adeo libris *suppositis*, *apocryphis* & *hæreticis* opponebantur. Hoc enim sensu *Augustinus*, quem Noster *Africanæ* Ecclesiæ animam appellat, voce *canonicus* utitur. Neque tamen propterea Concilii hujus testimonium pro auctoritate *Apocalypseos* minus valet. Quamvis enim lectionem variorum V. T. librorum apocryphorum permiserit, non tamen *Barnabæ* aut *Clementis* epistolas, *Hermæ* Pastorem aliumque librum *Ecclesiasticum* in canonem retulit. Hoc vero argumento est, *Apocalypsin* quoque omittendum fuisse, nisi eum pro libro strictè *canonico* habuissent. Accedit, *Augustinum*, cujus magnæ in hoc Concilio partes erant, de Apocalypsi præclare sensisse.

Hac vero occasione noster pag. 66. seqq. variis modis in *Augustinum* animadvertit. Ita eum de *Canone* Judæorum contemnit ait judicasse, id eo scilicet, quod illi libros *Tobiæ*, *Judithæ*, *Sapientiæ*, *Ecclesiast.* & *Maccab.* addiderit. At *Augustinus* omnes quidem illos libros *canonicos* appellat, sed non eodem loco, quo Judæi ceteros habent, collocat, quod patet tum ex *Regulis generalibus*, quas ad judicandos & distinguendos sacros libros suppeditat, tum ex sententia, quam de libris illis, quos modo appellavimus, fovit. Inter *Canonicos* enim eos primo loco haberi vult, qui ab Ecclesia *Catholica* in universum sint recepti: id vero non nisi de illis dici potest, qui in canone Judaico exstant: reliquos enim illos variæ Ecclesiæ ante *Augu-*

gustinum, & ipsius quoque ætate, rejecerunt. Quod si vero *Augustinus* per libros Canonicos Θεωνεύσης intellexisset, quomodo fieri poterat, ut alios aliis prætulisset? Idem porro negat, librum *Judith* a Judæis in canonem esse receptum de *Civit. Dei* XVIII. 26. item librum *Sapient. & Ecclesiastic.* ibid. XVII. 20. Conf. de Prædestinat. Sanctorum c. XIV. & de cura pro mortuis c. 15. & quod ad *Maccabæorum* libros spectat, de *Civit. Dei* XVIII. 36. Itaque *Augustinus* canonem Scripturæ Judaicum non vilipendit, sed libros, in eo non exstantes, laxiore sensu *canonicos*, h. e. *ab Ecclesia non inutiliter, si sobrie legantur, vel audiantur, receptos*, quæ verba ejus de libris *Maccab. contra ep. Gaud. Donatistæ* cap. 23. leguntur, appellat, minime verò *divinam* illis auctoritatem tribuit.

SECT. IX.

Hieronymus vindicatus.

Differtator *Hieronymum*, quamvis *Augustino* eruditorem, & artis Criticæ peritiorem, non majorem tamen lucem huic causæ dare ait, qui Apocalypsin tantum propter allegationem ejus, a veteribus factam, receperit. At hæc non una causâ fuit, sed illa potius, quod veteres ad Apocalypseos auctoritatem provocare videret eodem modo, quo ad *Canonicos & Ecclesiasticos* libros, eosque fidei non dubiæ, non autem eo, quo ad *apocryphos* interdum, se recipiunt. Vide ejus ep. 129. ad Dardanum. Quæ vero lux major in hoc argumento potest deliderari? Elogium, quod *Hieronymus* in Apocalypsin confert in ep. ad *Paulinum*, Noster male exhibuit, additis de suo nonnullis. Itaque accipe illud ex *Hieronymo* ipso. *Apocalypsis Joannis, inquit, tot habet sacramenta, quot verba. Parum dixi pro merito voluminis, laus omnis inferior est. In verbis singulis latent multiplices intelligentiæ.*

Hieronymus Hermæ Pastorem eodem loco, quo Apocalypsin, habuisse falso dicitur. Sed id quidem ut non probatur, ita aliud merito colligas ex iis, quæ de eo in *Catal. Viror. Illustr.* habet, quæque cap. VII. commentarii in *Hoseam* leguntur. Postquam enim ibi ad *Hermam* provocasset, subiungit: *si cui tamen placet recipere illius lectionem.*

Idem doctor non semper ea, quæ sentiret, exposuisse dicitur, ex iis, quæ lib. 1. cap. ult. *contra Rufinum* leguntur. At si verba ipsa legeris, nihil hujusmodi inveneris. In præfat. ad *Danielem historiam Susannæ, Canticum trium infantum, & historiam Beli & draconis* inter figmenta numeraverat. Hoc vero nomine reprehensus respondet: *Non quid ipse sentirem, sed, quid illi (Hebræi) contra nos dicere soleant, explicavi.* Nec rectius Noster repræsentat ea, quæ *Hieronymus* aliquando *Augustino* responderat, qui in sententiam ejus, de *Pauli & Petri* dissensione cap. II. commen-

tarii in Galat. c. II. propositam, animadverterat. Si quis locum ipsum inspexerit, longe alia invenerit, quam quæ Dissertator in fraudem Hieronymi finxit.

Hinc pag. 73. ad *Apocalypsin* noster revertitur, & *Hieronymum* ait in *Catal. illustr. Viror.* testari, quod *Dionys. Alexandr.* in *Apocalypsin* justam dissertationem criticam scripserit. (*bad written a very just Critique*) Mirum foret, *Hieronymum* ita scripsisse, qui *Apocalypsin* *Joanni Evangelistæ* tribuat, eam ut canonicam recipiat, & tot mylteriis refertam dicat. Sed non scripsit ita. Hæc enim ejus verba sunt: *de Apocalypsi Joannis diligentissime disputat*; quæ quantopere a versione Nostri distent, per se patet. Nec facit pro Nostro, quod idem *Hieronymus* ibidem refert, Græcas suæ ætatis Ecclesias eam rejicere. Heic enim recogitandum est, hoc Græcæ Ecclesiæ præjudicium Sæculo demum IV. natum esse.

CAPVT II.

De fatiS APOCALYPSEOS Sæc. V. & sequentibus.

Dissertator pag. 74. monet, *Innocentium* I. Pontif. Rom. *Apocalypsin* Sæc. V. ineunte, suo librorum sacrorum catalogo inseruisse, eundem vero honorem *Ecclesiastico*, & libris *Sapient. Tobiae, Judith & Maccab.* habuisse. Num vero propterea *Innocentius* testis minus est idoneus sententiæ & consuetudinis, suæ ætate receptæ? Falso quoque tradit, Carthaginense An. C. 397. vel secundum alios 419. habitum imprimis effecisse, ut *Apocalypsis* in partibus orbis occidentalibus approbaretur. At idem liber jam ante his in locis receptus erat, quod ipse pag. 93. agnoscit, *Sæculo IV. eum a Latinis in universum receptum fuisse professus.*

Cyrillum Alexandrinum ait a Græcis ad Latinos defecisse, quando *Apocalypsin* ut librum Canonicum allegat. *Cyrillus* vero ita ex more Ecclesiæ *Alexandrinæ*, quæ *Apocalypsin* semper inter Canonicos libros numeravit, agebat, quod & aliæ ex Græcis Ecclesiæ sine reprehensione eodem sæculo faciebant. Noster autem temperare sibi non potuit, quin viri egregii memoriam variis, præter verum & sinistre narratis, affligeret.

Pseudo-Dionysius, i. e. is, qui *Dionysio Areopagita* nomen libris suis præfixit Sæculo V., *Apocalypsin* in suo librorum sacrorum indice exhibet. *Dupinius* hoc ipsum pro argumento *veritas* horum librorum habet, cum primitivis temporibus de eo, utrum canonicus liber sit, an minus, valde fuerit disputatum. Noster hæc ita assert, quasi ipso Sæculo I. de *ὑποκρίσει* & auctoritate libri fuerit disputatum; imo paulo post gloriatur, se ostendisse, orbem Christianum per quinque priora Sæcula dubium de *Apocalypsi* fuisse.

Quasi

Quasi vero orbem Christianum constituent *Cerdo* & *Marcion*, hæretici pessimi Sæc. II. *Cajus* vero & *Dionysius* Sæc. III. quorum tamen prior Apocalypsin a *Cerintho* fictam oppugnat, posterior autem librum Θεόπνευστον esse proficitur. Sæculo sane primo controversia eidem moveri non poterat, cum duobus demum vel tribus annis ante finem ejus scriptus sit, nec nisi Sæc. II. ineunte ad plurimum manus pervenerit.

Ad Sæc. VI. delatus Noster miratur, *Junilium Africanum*, relicto Concilio *Carthaginensi*, ad Græcos hac in parte defecisse. Scire vero debebat, *Junilium* in libro suo non suas, sed *Pauli* cujusdam, *Perfæ*, sententias exhibuisse, cujus regulas Christianæ Institutionis transtulerit, & dialogi forma, *Primasii* nutu, ceu ex Dedicatione illi inscripta patet, exhibuerit. Itaque *Junilius* cum Concilio *Carthaginensi* favere poterat Apocalypsi, quamvis *Paulus* de ea dubitarit. *Primasius* certe Apocalypsin inter libros *Canon.* censuit, eamque in præfatione ad suum super eam commentarium Joanni Apostolo & Evangelistæ adscripsit. Ex quo merito suspiceris, *Junilium*, amicum ejus, idem sensisse. Præterea Noster non satis intellexit *Junilii*, vel *Pauli* potius *Perfæ*, de judicandis & distinguendis sacris libris sententiam, quam ex lib. I. cap. 7. de part. divin. Leg. discere poterat.

Andream porro *Cæsariensem* pag. 86. nullo loco habet, qui Apocalypsin primo impetu, sine instituto ullo examine, receperit, & in præfat. ad commentarium suum, in *Gregorii*, *Cyilli Alex.* ante vero illos *Papiae*, *Irenæi*, *Methodii* & *Hippolyti* consensu acquieverit. At enimvero *Andreas* hac in parte non incuriosus fuit, sed pro auctoritate libri tum in procemio commentarii, tum in commentario ipso disputat, *supervacaneum vero arbitratumur*, quæ verba ejus sunt, *de libri hujus fide & auctoritate* N.B. *prolixè disserere.* Περί μέντοι τῆ Θεοπνεύστῃς βίβλου περιττόν μὴ κύνεν τὸν λόγον ἡγάμεθα. Confer eundem cap. LXIX. ubi Apocalypsin Joanni ex eo vindicat, quod in Evang. XXI. 22. & Apoc. XXII. 8. eadem phrasis occurrit. Fallit porro Noster, quando negat, *Papiam* Apocalypsin citasse. *Andreas* enim in præfat. ad commentar. suum in Apocal. profitetur, se legisse *Papiam*, & ex eo non minus quam ex ceteris, quos diximus, Patribus sua hausisse. Imo pag. 1572. *Papiam* allegat in eo argumento, de quo nusquam copiosius, quam in Apocal. agitur, nempe de lapsu Angelorum, ejusque causis. Fallit quoque, quando ait, *Gregorium Navianz.* Apocalypsin ex librorum *Canonic.* numero exclusisse. Fateor, illam in ipsius catalogo librorum sacrorum non exstare. Exstat tamen in alio ejusdem, qui *Amphilochii* nomen refert, ubi docet, eam ab aliis in canonem recipi, ab aliis vero rejici. Omiserit autem inter libros *Canonicos*, & vel sic pro libro divino habere potuit, quod *Andr. Cæsar.* scribit. Id ipsum vero firmari ex eo potest, quod Orat. XXXV. de filio divinitatem ejus probat ex Apocal. I. 4. ad quem locum eum *Andreas* ipse excitat, sicut ejusdem ad I. 15. & ultimum, item-

que ad III. 15. meminit. Maxime vero in *Andream* injurius Noster est, dum S. Joannem ad opem sibi ferendam invocasse testatur. Nusquam enim hoc fieri videas. Videtur vero ille huc torfisse, quod in fine procemii legitur: *συ δὲ, ὁ τῆ Θεῆ Ἀνδρῶπε, ἐυχῶνς τὸν πόνον ἀμεινον.* Hæc autem verba ad *Macarium*, amicum ejus adhuc superstitem, spectant, qui ipsum ad commentationem hanc suscipiendam permoverat. Denique falso affirmat p. 88. primum esse hunc *Andree* commentarium, qui in Apocalypsin a Græcis scriptus sit. *Origenes* enim & *Hippolytus* jam ante Sæc. III. in eam commentati videntur. *Andreas* vero ipse c. 10. priscos in eam commentatores commemorat, utrumque fortasse illorum, ac præterea *Nazianzenum*, & alios, inuens.

Aretham aliquotannis post in Apocalypsin ait esse commentatum, sed ita ut *Andream* exscripserit, & in ejusdem verba quod ad libri auctoritatem, jurarit. Qui vero commentarium utrumque compararit, intelliget, *Aretham* observatis *Andree* non pauca de suo addidisse. Idem quoque *Andree* non debet, quod cap. I. observat, nonnullos veterum Apocalypsin Joanni abjudicasse ob differentiam stili, quæ inter illam & reliqua ejus scripta intercedat. At hoc vero ut, allato primum *Gregorii Nazianz.*, Joanni eam tribuentis, testimonio responder; ita commode monet, *Apocalypsin* æque ac Evangelium & epistolas Joannis ab assertione divinitatis Christi incipere.

Quod *Apocalypsis* Sæculis sequentibus communi Græcæ & Latine Ecclesiæ consensione recepta sit, Dissertator pag. 89. *Pseudo-Dionysio*, qui tum inter Græcos pro *Dionysio Areopagita* sit habitus, tribuendum censet. Si vero hæc rei causa sit, necesse erat, ut uno vel duobus Sæculis ante reciperetur. *Pseudo Dionysius* enim ille multis jam Sæc. V. & VI. imposuit. Vide *Pearsonii* Vindic. Ignatian Part. I. c. 10. Veri est similis, quod, quemadmodum fervor controversiæ Chilasticæ *γνησιότης* libri hujus primum in dubium vocavit, eodem sopito, auctoritas ejus postliminio agnita & vindicata fuerit.

Nihili est, quod pag. 93. inculcat, plerosque Patrum Latinorum, qui *Apocalypsi* faverint, aut *Hispanos* fuisse aut *Gallos*. Falsum vero itidem. Quatuor enim Patribus, ex illis regionibus ortis, *Hilario* Pictaviensi, *Paulino*, *Paciano* & *Prudentio* opponere possumus longe plures aliarum regionum, *Lactantium* scilicet, *Victorinum*, *Tychonium*, ex Africa; *Hilarium* *Diaconum*, *Ambrosium*, *Philastrium*, *Hieron.* & *Ruffinum* ex Italia. Non rectius eodem loco negat, Græcos primos recepisse Apocalypsin. *Papias* enim, *Justinus Martyr*, *Irenæus* & *Clemens Alexandrinus*, Scriptores antiquissimi, contrarium probant.

Concilium Toletanum pag. 94. ait *ὑποτίθηται* hujus libri decretis Pontificum superstruxisse Per illos vero *Innocent. I.* & *Gelasium* intelligendos putat, & vel sic statuit, *Gelasium* decretum illud, quod nomen ejus refert, non publicasse, cum non ante an. 840. citetur. Quomodo igitur ad illud respicere potuit *Concilium Toletanum* An. C. 633. habitum?

Concilium Constantinopolitanum An. C. 692. ejusdem judicio pag. 97. parum sibi constar, quando & *Laodicenum* & *Carthaginense* concilium approbat. Vi enim prioris Apocalypsin rejiciunt, posterioris autem recipiunt. Imo vero ex eo cordates quisque merito collegerit, Patribus CPolitani Apocalypsin non visam esse in *Laodicensi* Concilio rejectam. Scilicet *Carthaginense* Apocalypsin in canonem diserte recepit, *Laodicenum* vero non diserte aut expresse rejecit.

Sæc. VIII. unum *Jo. Damascanum* pag. 99. ait fuisse, qui Apocal. libris Canonicis inseruerit. At ille unus ex hoc Sæculo est, qui indicem ejusmodi dederit, ex quo tamen non consequitur, Græcos reliquos agnovisse.

Sæc. IX. *Nicephorus* eam inter libros, quorum auctoritas dubia sit, collocat. Id vero nihil amplius probat, quam, quod illa a tota Ecclesia Græca tunc in canonem nondum fuerit recepta.

Hæc Auctor *Criticae suæ dissertationis* finem facit, summatim observans, Sæc. X. in caligine quasi Apocalypsin sensim in canonem irrepsisse. Contra hæc observandum est, hoc sæculo tenebras non *Græcam* sed *Occidentalem* potius Ecclesiam occupasse, librum vero ipsum hac ætate secunda vice universaliter fuisse receptum. Per integrum enim a promulgatione sæculum nulla illi controversia in Oriente mota fuit; hac vero postea exorta, semper fuerunt ex Græcis, qui illum reciperent, donec Sæculo X. toti huic controversiæ finis imponeretur.

CONCLUSIO.

Summa dictorum hæc est. Traditio ecclesiastica pro' Apocalypsi pugnat, Patribus *ὑποτίθηται* ejus valide testantibus. Si in ejusmodi causis antiquitas spectetur, a nostris partibus stat ultima: si *doctrina* & *nullum partium studium*; *Clemens Alex. Origenes* & *Hieronymus* nos tuentur. Illi enim a chilasmo, cujus præsidium in illo libro maxime quæritur, fuerunt alienissimi. Si *pietas* & *constans veritatis studium* testes commendat, *martyres* & *confessores* patronos habemus. Numero etiam testium vincimus dissentientes. Christiani enim Orientales *plerumque*, Occidentales vero *semper* nostram causam defenderunt. Denique unus vel duo sunt, qui librum apocryphum appellant, reliqui dubii sunt, plerisque omnibus *ὑποτίθηται* ejus profitentibus.

Hactenus *Twelfsus*; cujus tamen cogitata non omnia mea facio, quod tum ex Prolegomenis meis, tum ex iis, quæ ad nonnulla Apocalypseos loca dicuntur, adparebit.

CAPVT I.

Vers. 1. Αποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ] *Revelatio Jesu Christi* hæc est; ut recte vertit *Erasmus Schmidius*, observans præterea, idem ferme esse initium historiæ Herodoti: Ἡροδότῃς Ἀλικαρνασσεύς ἀπόδεξις ἦδε. Revelationem propheticam, Joanni, CHRISTO auspice, factam indicari ut vox ipsa, Gal. II. 2. eodem sensu adhibita, ita λόγος τῆς προφητείας v. 3. evincit. Vocem bene Græcam esse, & ab externis quoque Scriptoribus, sicut & verbum ἀποκαλύπτειν, usurpatam, contra *Hieronymum*, commentario ad Galat. I. 12. id inficiantem, ostendit *Joannes Henricus Majus* in Observationibus Sacris lib. IV. pag. 145. *Porphyrus* est locus de vita Plotini cap. XVI. Γεγόνاسι δὲ κατ' αὐτὸν τῶν Χριστιανῶν πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι ἑρμῆται δὲ ἐκ τῆς παλαιᾶς φιλοσοφίας ἀνηγμένοι — ἀποκαλύψεις τε προσφέροντες ζωάσπῃς καὶ σωτηρίαν καὶ νικηθεὶς κ. τ. λ. Videri tamen ille possit, quando de Christianis loquitur, vocem, illis receptam, data opera adhibuisse. Confer, quæ de eadem commentatur B. *Joannes Dieckmannus* ad Rabanum Maurum pag. 46. *Isaacus Vossius* in Respons. ad tertias *Simonii* objectiones p. 85. *Hieronymum*, in Gal. I. ἀποκαλύψεως vocem proprie Scripturarum esse, & a nullo Sapientum seculi apud Græcos usurpatam esse, tradentem, erroris postulat, neque tamen ipse ullum ex Græco antiquo adfert exemplum. Verbum tamen ἀποκαλύπτειν pro detegere seu revelare adhibuisse *Plutarchum* de Placitis Philos. I 7. alios autem eodem sensu διακαλύπτειν vel ἐκκαλύπτειν dixisse, commodè observat doctissimus *Fabricius* noster in Codice Apocrypho Novi Testamenti Vol. II. pag. 935. *Julius Pollux* VI. 207. ut synonyma recitat verba διακαλύψαι, ἐκκαλύψαι, ἀποκαλύψαι, δηλώσαι &c.

δείξαι τοῖς δέλοις αὐτῶν, αἱ δὲ γενέσθαι ἐν τάχει] *Dionysius Alexandrinus* apud Euseb. Hist. Eccles. VII. 25. phrasin, αἱ δὲ γενέσθαι, omittit; eam vero *Beza* expunctam suspicatur ab aliquo, cui mirum visum sit, ista cito futura dici, quæ tam longo tempore post facta non fuerint. At Rever. *Oedero* *Dionysius* non aliter, quam hodie fit, legisse, & mentem tantum suam, illa phrasi omissa, indicare voluisse videtur, quod scilicet voces ἐν τάχει, *celeriter*, cum δείξαι, vel cum ἔδωκε, non autem cum verbo γενέσθαι sint conjungendæ. Vide ejus Centuriam conjecturarum de difficilioribus S. Scripturæ locis pag. 112. Sensus foret, *longissimam rerum seriem Joanni celeri representatione divinitus esse præmonstratam*. Ita vero idem putat optime occurri *Hammondo* & aliis, qui ex phrasi, αἱ δὲ γενέσθαι ἐν τάχει, efficere conatur, visiones, de quibus in Apocalypsi agitur, ad tempora proxime sequentia pertinuisse. Mihi quidem illorum rationes se probant, qui τὸ, ἐν τάχει, referunt ad γενέσθαι, & *celeriter* illud secundum divinam computandi rationem

nem, a *Petro* 2 epist. III. 8. indicatam, explicandum arbitrantur. Quamvis enim vir doctus & illum Petri locum aliter interpretetur, sunt tamen, quæ ipsi illi interpretationi opponi possint, quæ supra suo loco attulimus. Accedit locus Joannis parallelus XXII. 6. ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον αὐτῶν δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτῶν, ὃ δὲ γενέσθαι ἐν τάχει. Quamvis enim & heic voces ἐν τάχει ad antecedens δεῖξαι referre malit, vereor tamen, ut multos consentientes inveniat. Statim enim v. 7. sequitur: ἰδὲ ἔρχομαι ταχύ, i. e. ἐν τάχει, quæ phrasis utique indicat, per ea, quæ proxime ante *celeriter* eventura dicuntur, ad celerem illum adventum speciatim pertinere. Similiter XI. 14. ἡ ὥρα ἢ ἡ τρίτη ἔρχεται ταχύ & XXII. 11. ἰδὲ ἔρχομαι ταχύ, item v. 20. ναὶ ἔρχομαι ταχύ, ubi tamen de illis rebus sermo est, quæ longo tempore post evenerunt, & parum in posterum evenient. Nolim igitur mutari receptam interpunctionem.

καὶ δέλω αὐτῷ Ἰωάννῃ] de elogio δῆλος vide supra ad Judæ v. 1.

Verf. 2. Ὁς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τῷ Θεῷ, καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅσα τε εἶδε] Ex hoc commate Interpretes tantum non omnes argumentum petierunt, quo constare possit, Joannem Apostolum & Evangelistam Apocalypseo esse Scriptorem. Iidem vero alia atque alia ratione rem instituerunt, ceu diligenter exponit *F. A. Lampius* in Prolegomenis ad commentar. in S. Joannis Evangelium pag. 155. sq. *Coccejus* quidem, *Vitringa* & alii tria momenta, heic commemorata, a se invicem distinguunt, & λόγον τῷ Θεῷ in *Evangelio* Joannis, μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ in ejusdem *epistolis*, cetera vero, ὅσα τε εἶδε in Apocalypsi hac testata facta esse existimant. Hos ex nostratibus sequitur *B. Justus Wesselus Rumpæus* in Commentar. Critica ad libros N. T. in genere pag. 111. *Lampius* l. c. pag. 157. per *verbum Dei* totam doctrinam, in nomine Dei, de Deo a Joanne tam voce, quam scriptis, publicatam, sub qua commode ipsæ quoque epistolæ ejus, præcepta veræ sanctimonie continentes, comprehendere possint; per *testimonium vero Jesu Christi*, ipsa verba Jesu Christi, ipsam doctrinam filii Dei, intelligit. Novissime autem *Rev. Oederus* in Centuria Conjecturarum pag. 228. reliquis eorum vestigiis, Joannem ad solum Evangelium suum & tria ejus præcipua momenta respexisse contendit. In eo enim ait Apostolum 1) Christum λόγον professum esse cap. I. 2) testimonium Christi, coram Pilato editum, solum ex Evangelistis tradidisse cap. XVIII. 37. 3) quædam ab reliquis Evangelistis præterita, quæ ipse suis oculis viderat, scripta reliquisse Joan. XVIII. 4-9. & XIX. 34. Recte omnino verba hæc ad vindicandam Joanni Evangelistæ Apocalypsin urgentur, & ab *Oedero* quoque ad solum Evangelium ejus, in quo de Christo restatus est, referuntur. Nolim tamen de eodem τὸν λόγον τῷ Θεῷ de Christo, tanquam *Verbo Dei*, aut μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ de *testimonio*, a Domino nostro coram Pilato edico, accipere. Phrasæ enim illæ ὁ λόγος τῷ Θεῷ, & μαρτυρία Ἰησοῦ Χριστοῦ, aliquoties

quoties ab Apostolo ad indicandam divinam & evangelicam de Christo doctrinam, ab aliis testatam, & receptam, conjunguntur, v. c. I. 9. VI. 9. & XX. 4. In his vero locis μαρτυρία Ἰησοῦ Χριστοῦ non potest speciatim de testimonio Christi coram Pilato accipi. Ita v. c. XX. 4. dicuntur πεπελεκισμένοι διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ καὶ διὰ τὸν λόγον τῷ Θεῷ, sicut Apostolus ipse I. 9. testatur, se in Patrum relegatum, & calamitatibus subiectum fuisse διὰ τὸν λόγον τῷ Θεῷ καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Jam vero ab iis, qui Christianis vel doctoribus, vel confessoribus, infensi erant, non speciatim de illo testimonio Christi adversus Pilatum, quod fortasse penitus ignorabant, edito, sed de eo potius quærebatur, quod ipsi illi doctrinam Christi hinc propagabant, hinc profitebantur. Pro viri docti sententia nil facit locus 1 Tim. VI. 13. ubi Christus dicitur μαρτυρήσας ὑπὸ Ποντίᾳ Πιλάτῃ καλὴν ὁμολογίαν. Ad illud enim testimonium Paulus speciatim Timotheum respicere jubebat, ut & ipse καλὴν ὁμολογίαν, quam ante coram multis testibus ediderat, profiteri pergeret. Ex eo non consequitur, in locis illis Apocalypticis, quod vir doctus vult, semper ad testimonium illud Christi ipsius respici. Imo vero, quoties alias vox μαρτυρία in Apocalypsi occurrit, toties testimonium de Christo, ab aliis editum, significat. Ita XI. 7. καὶ ὅταν τελέσωσι τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν, XX. 11. καὶ αὐτοὶ ἐνίκησαν αὐτὸν διὰ τὸ αἷμα τῷ ἀρνίῳ, καὶ διὰ τὸν λόγον τῆς μαρτυρίας αὐτῶν, & v. 17. καὶ ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ. Nihil denique causæ est, cur phrasin ultimam: ὅσα τε εἶδε, ad ea tantum referamus, quæ Joannes solus in Evangelio, tanquam sibi visa, commemoravit. Itaque de toto hoc commate ita putem statuendum. Apostolus testatur, se doctrinam divinam omnem, speciatimque illam, quæ ad CHRISTVM pertinet, alias tum voce, tum scripto Evangelio esse professum, atque ea tradidisse, quæ ipse oculis viderit. Ad hanc scilicet αὐτοῦ αὐτὸν idem 1 ep. I. 3. diserte provocat: ὃ ἐωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν, & v. 2. καὶ ἐωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν καὶ ἀπαγγέλλομεν. Neque mirum cuiquam videri debet, Joannem λόγον τῷ Θεῷ & μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ distincte exprimere, quamvis de eadem doctrina sermo sit. Ut enim taceam, alteram phrasin latiore, strictiore alteram esse, Joannes procul dubio id innuere voluit, quod Dominus noster ait Joan. XIV. 24. καὶ ὁ λόγος, ὃν ἀκούετε, ἐκ ἐστὶν ἐμὸς, ἀλλὰ τῷ πέμψαντός με. Eodem consilio commate primo hujus capituli visiones suas ἀποκάλυψιν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεός, appellat. Qui visa Joannis de visionibus, in Apocalypsi hac recitatis, accipiunt, non recogitant, Apostolum per verbum ἐμαρτύρησε ea indicare, quæ jam ante, quam librum hunc consignaret, professus fuerit. Alioquin enim scripturus erat μαρτυρεῖ, non autem ἐμαρτύρησε.

ὅσα τε εἶδε] ita editi plerique post *Erasmum*, & *Millius* quoque, qui tamen in Prolegomenis §. 710. mavult εἶδε, sine τε, quod in codd. scriptis variis,

variis, & versionibus quoque, *Vulg. Syr. & Æthiop.* desideretur. Omisit idem Editor Novi Testamenti Græco-Anglicani & nuper Cl. *Bengelius*. Recte id fieri contendit *Leonhardus Twells* in Vindiciis Apocalypseos pag. 33. cujus verba supra attulimus pag. 398. Quod ad sensum, nihil refert, utram lectionem sequaris. Si tamen illud τε omittas, constabit simul, *visa* illa non ad Apocalypica ista, sed ad ea pertinere, quæ Joannes tanquam spectata & cognita sibi promulgaverat. Videri poterat illud τε ab illis profectum, qui crederent, ὅσα non quadrare in antecedentem vocem μαρτυρίαν. Enimvero non tam ad vocem, quam res, testimonio illo comprehensas, respici per se patet, quod & fieri videas a τοῖς LXX. 2 Regg. XVII. 13. Ὅσα vero idem est, quod α Joh. XXI. 25. & apud Græcos *Ecclesiast.* VIII. 15.

Verf. 3. Μακάριος ὁ ἀναγινώσκων, καὶ οἱ ἀκούοντες] Hæc numeri diversitas Hebraïsmum sapere visa est *Beza*. Eadem vero loquendi ratione *Aristotelem*, *Xenophontem*, & *Isocratem* usos esse ostendit diligentissimus *Georgius* in Vindiciis N. T. pag. 230. *Aristoteles* Eudem. VII. 10. pag. 358. εἰ μὲν γὰρ ἴσον ἀριθμῷ εἰσήνεγκεν ἀργύριον, ἴσον καὶ τῷ ἴσῳ ἀριθμῷ διαλαμβάνει.

αὐτὰς λόγους τῆς προφητείας] Per sermones hos Propheticos scripta Prophetica, dudum in Ecclesia cognita & lecta, intelligi vult Rev. *Oederus* in Conjecturis pag. 232. ad quæ legenda cohortetur Apostolus. Rationem hujus sententiæ hanc habet, quod per ἀναγινώσκοντα *anagnosten*, sive lectorem publicum in singulari numero, sicut per *auditores* in plurium numero eos indicari existimat, qui prælegenti in scholis seu conventibus sacris attendant. Addit præterea, Joannem, si suum Apocalypseos librum indicare voluisset, scripturum potius fuisse: τὰς λόγους τῆς προφητείας ταύτης, vel τέτας, non autem τῆς. Enimvero articulus τῆς recte a *Beza*, *Erasmio Schmidio*, & aliis, per hujus expressus est, quemadmodum idem fieri debet *Rom.* XVI. 22. ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν & 1 *Thessalon.* V. 27. Confer, quæ scripsi ad 1 *Cor.* V. 9. Porro scripta Prophetica V. T. intelligi non possunt. Quo enim fine ad illa legenda h. l. cohortari existimandus est Apostolus, qui ejusmodi vaticinia edirurus erat, quæ a Prophetis vel proriùs non, vel obscurius tradita erant? Τὸν ἀναγινώσκοντα de lectore publico præsentibus aliis interpretari nihil opus est, cum idem verbum frequentissime de lectore privato quovis in N. T. v. c. *Matth.* XII. 3. 5. XXIV. 25. *Marc.* II. 25. occurrat. Nec obstant *audientes* in plurium numero appellati. Plures enim utique erant, qui vel literarum ignari & rudes, vel ipso libro, inprimis ea ætate, destituti, doctrinam, eo comprehensam, fando accipere potius, quam legere ipsi possent. Non juvat virum doctum phrasis, ὁ γὰρ κατὰς ἑγγύς. Neque enim eam cum ipso de vaticiniis Prophetarum, ad tempora N. T. & tum maxime gliscentem gentium conversionem relatis, & tum partim impletis, accipe-

repossimus. Præconium enim Evangelii ad Judæos & Gentiles per sexaginta circiter annos eo tempore, quo librum scribebat Joannes, perlatum erat, atque adeo *tempus* hoc non tam *prope esse*, quam *adesse* dici debebat. Præterea sunt alia, quæ Joannem Apocalypsin suam phrasi hac indicasse evincant. Quam enim v. i. ἀποκάλυψιν appellat, eam alia voce λόγον προφητείας cur non appelleret? Quæ ibidem dicuntur cito futura, cur illis non tribuatur καιρὸς? Cumque ipse non neget, *Apocal. XXII. 18. τὰς λόγους τῆς προφητείας τῆ βιβλίας τῆς de Apocalypsi esse accipiendos*, qui tandem fieri potuit, ut phrasin fere eandem h. l. aliter interpretaretur? Ita v. 9. c. XXII. commemorantur τηρῶντες τὰς λόγους τῆ βιβλίας τῆς, quemadmodum præfente loco dicuntur τηρῶντες τὰ ἐν αὐτῇ (προφητεία) γεγραμμένα. Ad verum itaque propius accedemus, ita statuentes, Joannem in limine libri ad legendum illum vel audiendum quosvis cohortari, in calce vero solitice cavere, ne quis eidem lecto & cognito manus violentas, hinc addendo, hinc detrahendo, inferre audeat. Τὰς ἀκούοντας *Pfochenius* §. 49. de Stylo N. T. per *intelligentes* interpretatur. Præstat autem, ut consuetum *audiendi* significatum retineamus, eo sensu, ut vel *legentes*, vel *audientes* lecta vel audita fidei memoria tenere jubeantur. Conf. *Luc. XI. 28.*

ὁ γὰρ καιρὸς ἐγγύς] Tempus propinquum de illis accipere possis vaticiniis, quæ proxime ad Ecclesias Asiaticas deferebantur, & brevi erant implenda. Cum vero ad lectores quosvis atque adeo cujusvis ætatis hæc admonitio spectet, recte & ea vaticinia intelligere possis, quæ longo post tempore eventu erant confirmanda. Lectoribus enim nonnullis, pro diversa, qua vivebant, ætate implementum illorum vaticiniorum, quæ ad remotiora tempora spectabant, prope erat futurum.

Verf. 4. Ἰωάννης ταῖς ἐπτὰ Ἐκκλησίαις, ταῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ] Quæ heic summatim indicantur, & mox sequuntur, ad septem Ecclesias epistolæ, eas alia atque alia ratione Interpretes accipi volunt. Eorum tres sunt classes. Quidam enim *historias* tantum esse volunt, quæ simpliciter ad Ecclesias, quarum nomen referunt, earumque conditionem spectent. Alii pro *mysticis* habent, ita quidem, ut vel Ecclesias illas quasi emblemata Ecclesiæ Catholicæ omnium locorum & temporum sistere; vel prophetias de sempiternae variante Ecclesiæ statu continere existiment. Alii denique *historicum* & *mysticum* sensum conjungunt, de literali primum, hinc de sublimiori sensu cogitantes, five epistolæ illas ex ipsa Jesu Christi intentione directe ad Ecclesiam universalem omnium locorum & temporum, five ad diversos unius Ecclesiæ universalis status referant. Has classes *Virvinga* in commentario pag. 27. seqq. constituit, & singulas suis munit auctoribus. Ipse vero p. 32. ad illos accedit, qui Spiritum S. sub typo, & emblemate VII. Ecclesiarum Asiæ mystice & prophetice *septem variantes status Ecclesiæ Christianæ*, quibus successive conspiceretur, usque ad adventum Domini

Et omnium rerum finem, depingere voluisse contendunt. *Vitringam* ex Reformatis doctoribus nonnulli sequuntur, cui, ut alios taceam, dissertationem opposuit M. *Joannes Justus Spieer* Witteberg. 1730. habitam. Ex Anglis *Henricus Morus* in Operibus Latinis pag. 781. seqq. expositionem septem harum epistolarum ita adornatam dedit, ut appareret, eas inde ab initio Ecclesiæ usque ad finem ejus pertinere. Ex nostratibus plerique omnes literalem sensum, *Luthero* in præfat. ad Apocal. præeunte, recte præferunt, quem tenendum esse *Hermannus Witsius* quoque libro singulari de septem epistolis Apocalypticis Franequ. 1678. 12. edito, & nunc in Miscellan. Sacris lib. III. cap. 3. legendo, contendit. Numerus itaque septenarius proprie hic adhibetur, quem alias ad sanctitatem & eminentiam indicandam usurpari constat. Vide, quæ Judæorum loca huc adfert Cl. *Schætgenius* in Horis Hebraicis p. 1082. & quæ ad Judæ v. 14. dicta sunt. De septem his Ecclesiis lege alia infra ad v. 11.

χαίρεις ὑμῖν καὶ εἰρήνη] de hac salutandi formula lege *Stephanum le Moyne* ad *Varia Sacra* pag. 98. & *Petavii* *Dogmata Theologica* Tom. I lib. I. c. 6. §. 5.

ἀπὸ τῆς, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος] a *Qui est, Qui erat, Et Qui venturus est*, ut reddunt *Beza* & *Erasmus Schmidius*, qui simul ostendunt, voces has non ut participia, (sic enim scribendum fuisset ἀπὸ τῆς ὄντος &c.) sed ut nomen proprium, quod ab Hebræis per יהיה & יהוה exprimitur, esse accipiendas. In eandem sententiam doctissimus *Joannes Conradus Schwarzius* in Solæcismis discipulorum Jesu Christi antiquatis pag. 42. ait, minus bellum supplementum esse participii λεγόμενος, vel ὄντος, quod nonnulli adferunt. Satius est, ita pergit, vocabula τεχνικά, a Philosophis ad certam rem signandam adstricta, ad quam vulgo non adstringi solent, solere apud Græcos nominativo casu Et sine ulla inflexione poni, eam ipsam ob causam, ut potestus vocabuli, non vulgari quadam Et communi, sed propria ac philosophica significatione induti, acrius, apertius, nervosius ostendatur: id quod satis elucet ex illo *Procli* exemplo, quod ex ejus Theologiæ Platonice libro II repetiit *Stolbergius* pag. 14. Idem pag. 101. similes *Platonis* locos ex *Phædro* pag. 345. & *Parmenide* pag. 60. extrema adfert. Posterior ita habet: τί ἐν; τὸ, ἦν, καὶ τὸ γέγονε, καὶ τὸ ἐγένετο, καὶ χρόνος μέθεξιν δοκεῖ σημαίνειν τῆς ποτε γεγονότος; καὶ μάλα. Τί δὲ; τὸ ἔσται καὶ τὸ γεννησεται καὶ τὸ γεννηθήσεται καὶ τῆς ἐπειτα, τῆς μέλλοντος; Ναί, τὸ δὲ δὴ ἔστι καὶ τὸ γίνεται καὶ τῆς νῦν παρόντος; πάντων μὲν ἐν, κ. τ. λ. *Plato* ibidem: εἰ τὸ ἔστι τῆς ἐνὸς ὄντος λέγεται. Si verbum est de uno dicitur. Ergo jam, ita *Schwarzius*, liquet ὁ ἦν dici posse Græce. Nam si de rebus dicitur τὸ ἐστὶ, de personis oportet dicere liceat ὁ ἦν. Apertum est autem, *Joannem* de persona verba facere, seu potius de Deo, cujus interminata est existentia. Nam quin nomen Dei Hebraicum יהוה signetur, quum *Joannes* dicit, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, vix dubitavit quisquam. At-

quæ hæc recte ita dici, & dictioni Joannæ satis esse consultum, nec supplemento eam ullo indigere existimem, quale v. c. illud est, quando vir doctus ad librum *Lambert. Bos* de Ellipsi Græcæ Linguae pag. 148. articulum ὅς subintelligi vult, hoc modo: ἀπὸ τῆς (ὅς) ὁ ὢν, καὶ ὁ (pro ὅς) ἦν, καὶ (ὅς) ὁ ἐρχόμενος. Confer præterea *Szolbergium* de Solæcismis & Barbarismis Novi Testamenti pag. 5. seqq. & *Ostermanni* Positiones ad Novum Testamentum Disputat. II. §. 10. qui uterque post *Danielem Heinsium* in Exercitationibus ante tria illa nomina singula subintelligi volunt τῆς λεγομένης. *Cl. Elsnerus* pag. 434. Observat. ἀπὸ τῆς idem esse putat, quod ἀπὸ τέτρα ab eo, ita ut ὁ ὢν non pendeat ab illo τῆς, sed proxime subintelligatur ἐστὶ, ut sensus sit ὁ ἐστὶ ὢν, ut v. γ. ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, (ὁ) ἐστὶ μάρτυς ὁ πιστός, sicut in Oratione Dominica, πάντες ἡμῶν, ὁ (ἐστὶ) ἐν τοῖς ἁγίοις. Equidem non crediderim articulum ὁ ante verbum finiti temporis v. c. ἐστὶ idem esse, quod relativum ὅς, quemadmodum in Oratione Dominica post ὁ non subintelligi potest εἶ, sed ὢν. Ceterum Judæos quoque eadem ratione Deum Summum exprimere idoneis locis ostendit *Schaetgenius* loc. citat. pag. 1083. v. c. ex *Schemoth Rabba* Sect. III. fol. 105. a. Dixit Deus S. B. ad Moysen: Dic ipsi: אֲנִי שְׁהִייתִי וְאֲנִי הוּא עָבָשׁוּ וְאֲנִי הוּא לַעֲתִיד לֵבָא. Ego fui, & adhuc sum, & ero in posterum. Adde locum ex *Salom. f. Gabriol* libro כְּתָר מַלְכוּת a *Ludovico Cappello* in Spicilegio Notarum ad Novum Testamentum pag. 138. allatum. Imo & apud Gentiles de Jove tales occurrere phrasæ, v. c. apud *Pausaniam*: Ζεὺς ἦν, Ζεὺς ἐστὶ, Ζεὺς ἔσσεται, ostendunt *Heinsius* Exercitatt. pag. 545. *Bulengerus* in Eclogis *Arnobian.* pag. 28. *Almeloveenius* in Opusculis pag. 107. & *Bruningius* in Antiquitatibus Græc. pag. 155. Confer, quæ de appellatione hac adferunt *Amelius* Parte I. der Erörterung, pag. 629. *Joannes Pearsons* ad Symbolum Apostolicum pag. 210. versionis Latinæ, & *B. Christophorus Sonntagius* in Observationibus in sex ἀπαξ λεγόμενα Nov. T. pag. 31. Quomodo phrasis illa vim nominis יְהוָה secundum tres temporis differentias exprimat, ostendunt *Joannes Henricus Majus* in Dissertationibus Sacris pag. 112. *H. B. Starckius* in Notis Selectis ad loca difficiliora Novi Testamenti pag. 161. & *Stephanus le Moine* in Dissertatione ad Jerem. XXIII. pag. 155. Abit tamen ab his *Rev. G. G. Zeltnerus* in dissertatione erudita de Evangelio tetragrammato (i. e. nomine יְהוָה) ex N. T. exulante pag. 29. Nomen enim ἐρχόμενος non in futuri, sed præsentis temporis notione accipit, & ad adventum Christi, tanquam Messiae, qui tunc comparuerat, refert, quo etiam alias *Matth. XI. 2.* *Joh. VI. 14.* & *Matth. XX. 9.* appelletur, eo fine, ut intelligatur, sacratissimi nominis יְהוָה (quod ad Messiae adventum breviter prænunciandum, relatum esse existimat pag. 12.) mysterium non implendum amplius, sed completum esse. Equidem, ita pergit, si *Apocalypsin* loc. citat. consideremus cum studio & attentione, colligi hinc posse videtur, participium ἐρχόμενος, formam referens præsentis temporis, futurum sonare, quia cum præsentī, atque præterito, ὁ ὢν καὶ

ὁ ἦν, conjungitur, Deoque Patri cap. I. 4. describendo, & a Spiritu septiformi atque Jesu Christo aperte distincto, tribuitur. Sed quemadmodum dubio posteriori occurremus suo loco, atque breviter jam paulo ante rem ipsam subindicavimus; ita, quod ad primum attinet, tametsi non abnuamus, usurpari hoc vocabulum interdum futuri sensu, uti Job. XVI. 13. & Actor. XVIII. 21. ex quorundam sententia; tamen hic inhæreere malumus usitatissimæ certissimæque significationi, eo magis, quo claviora præsto sunt signa hujus vocabuli, de rebus Novi Testamenti & complemento veterum in Christo, ut vidimus, quasi in summa ὁ ἐν ἀνακεφαλαιώσει congregatorum agentis. Queadmodum etiam plane persuasumus, hac nomenclatura integra minime omnium ad æternitatem divinam, jam per α & ω satis explicatam, respici, quam, quod in Vetere & Novo Testamento pariter Dei summa & communis gratia agnoscenda, prædicandaque & reverenter habenda sit, indicare. Non defunt, quæ conjecturæ viri doctissimi obverti possint. Cum vero id paucis fieri nequeat, alii loco & tempori hæc relinquenda, & lectoris judicio permittenda esse existimo.

Sunt, qui commatibus his 4. 5. & 6. ad Cabbalæ Judaicæ doctrinam de decem Sephiroth respici volunt. Inter hos primus, ni fallor, est Henricus Morus Parte II. Cabbalæ Denudatæ pag. 54. Quæ quidem, inquit, earum (Sephirarum) in tres & septem divisio mihi supponi videtur Apocalypf. I. 4. Est enim ὁ ὢν, ὁ ἦν, ὁ ἐρχόμενος, periphrasis Jehovah, qui unus ille Deus est, ac proinde tres primas Sephiroth, sive Numerationes occupat; septem autem Spiritus, qui dicuntur ante thronum illius, reliquas septem. Eum secutus est Jacobus Rhenferdius, vir doctissimus, in dissertatione de stylo Apocalypseos Cabbalistico, quæ in Operibus ejus Philologicis primum locum occupat. Postquam enim is ea, quæ de Sephiroth illis Cabbalistæ tradunt, congesserat, pag. 32. non dubitat adserere, integram fere Cabbalam Sephirothicam tribus his commatibus ὡς ἐν κεφαλαιῷ esse comprehensam. Johannes enim, ita pergit, in hoc suo voto tantum Tetragrammato utitur, ejusque explicationem more, Cabbalistis usitato, instituit. Primo enim simplicissimam vocis significationem de simplicissima & immutabili Dei essentia exponit, quæ cum tribus Sephiroth communis sit, & ipse alibi eandem unitatem docuerit 1 epist. V. 7. illas minime exclusisse censendus est; eoque minus, cum mox τῶν ἐωτα meminerit, quas alibi iisdem nominibus insignit, quibus a Cabbalistis insigniri solent, atque inde se ad ultimam convertat, quæ Messia, filio Dei, responder. Porro cum ab his solis quidem, sed omnibus, benedictionem Ecclesiis comprecetur, dubitare vix quisquam poterit, quin hic ad Cabbalam respexerit, eamque, saltem Sephirothicam, maximam partem proposuerit. Habes summam eorum, quæ vir doctus sibi in superioribus ex scriptis & mente Cabbalistarum demonstrasse visus est. Vix dubito, Joannem Meyereum in Dissertatione de Mysterio Trinitatis, ex Veteris Testamenti libris demonstrato alter-

utrum horum virorum esse imitarum, quando per elogium illud, *ὁ ἦν &c. tres primas*, per septem vero Spiritus, *septem reliquas Sephiroth indicatas videri* scribit. Non ita pridem *Joannes Jacobus Scheurmannus*, V.D. Minister Clivenfis, in concionibus de Vita fidelium post hanc vitam vernaculis pag. 169. seq. idem approbat. Confer Collectionem Nov-antiquorum Theologic. an. 1732. pag. 130. Ex nostratibus Auctor Observationis I. Tom I. Observationum Hallensium pag. 20. ab illa sententia non alienum se est professus. At enimvero conjecturæ ejusmodi ut longius petiræ sunt; ita vix veri speciem habent, tantum abest, ut cum *Rbenferdio* pro verissimis haberi possint. Quam incerta sit illius doctrinæ Cabbalisticæ de Sephiroth origo, quam incerta item secundum ipsos Judæos vis earum & sententia, ex iis apparebit, quæ in Bibliotheca Hebraica Vol. II. pag. 1221. seqq. tradidi. Adde illis, quæ a *Joanne Clerico* in Bibliotheca Veteri & Nova Tom. XVII. Parte I. pag. 88. seqq. contra *Rbenferdii* sententiam disputantur. Recte itaque eandem deseruit *Cl. Schærgenius* l. c.

ὃ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων] *Hofmannus* in commentar. ad h. l. legi malit, ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων, ab eo, qui auctor est septem Spirituum, seu donorum Spiritus Sancti, ideo scilicet, quod alioquin gratia & pax ab Angelis expetita videri possit. Sed non admittenda est hæc conjectura, quam & universalis codicum consensus, & ipsa verborum series averfatur. Tria scilicet sunt, a quibus pacem & gratiam Joannes precatur Ecclesiis, nempe *Jehova*, *septem Spiritus*, & *Jesus Christus*. Singula vero illa describuntur ab adjunctis aliquot. Itaque alterum illud, nempe *septem Spiritus*, ad primum non est referendum. Illos vero septem Spiritus Interpretes alia atque alia ratione acceperunt, quorum diversas sententias a *Joanne Honerto*, Theologo hodie Leidensi, in dissertatione de septem Spiritibus Apocalypticis Trajecti ad Rhenum 1733. habita, enarratas leges. Confer *Miscellan. Duisburgens.* Tom. II. pag. 189. Plerique omnes veteris & recentioris memoriæ non septem Archangelos, quos *Jos. Medus* in Operibus Anglicanis pag. 42. heic videre sibi visus est, sed ipsum Spiritum Sanctum a varietate donorum gratiæ, cum fidelibus communicandæ, ita appellatum intelligunt. Recte utique & stilo Scripturæ Sacræ convenienter. Ita *Jes. XI. 2.* Spiritus Jehovæ, ut Spiritus sapientiæ & intelligentiæ, Spiritus consilii & potentiæ, Spiritus scientiæ & reverentiæ Jehovæ appellatur, quo quidem loco non sex Spiritus Sancti dona, sed septem potius prædicari *Honertus* existimat, ita scilicet, ut per *Spiritum Jehovæ*, primo loco commemoratum, & per accentum *atbnach* a sequentibus distinctum, Spiritus propheticus; seu *donum prophetandi* intelligatur. Similiter in Novo Instrumento Spiritus adoptionis *Rom. VIII. 15.* Spiritus fidei *2 Corinth. IV. 13.* Spiritus gratiæ & gloriæ *1 Petr. IV. 14.* Spiritus sapientiæ & revelationis *Ephes. I. 17.* adfertur. Ad ipsam Spiritus S. personam recte hanc phrasin referri

referri ostendunt præterea ex nostratibus B. *Iustus Christophorus Schomerus* in Assertionem endoxa fidei Christianæ de Spiritu S. contra novam hæresin sub schemate Problematis orthodoxi, Francofurti 1679. 8. edita, & Sandio opposita pag. 69. seqq. *Sebastianus Schmidius* in Mysterio Gratiae divinæ pag. 550. *Joannes Steuberus* in disp. de septem Spiritibus, Marburg. 1633. *J. F. Buddeus* programmate singulari de quo *Fama Erudita* Tom. II. pag. 408. exponit, & *Amelius* Tom. II. der Erörterung pag. 806. seqq. ex ceteris vero *Christophorus Wittichius* in Causa Spiritus S. pag. 156. & in Causa victrice pag. 227. Confer præterea *Zeltneri* Historiam Crypto-Socinismi Altorfini pag. 554. & ibidem *Ruarum* in epistolis pag. 610.

Verf. 5. Καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ μάρτυς ὁ πιστός] Scribendum videri poterat τῷ μάρτυρι τῷ πιστῷ. Sunt itaque, qui hic & in sequentibus impeditam, singularem & Ebraïsmis scatentem orationis structuram cum *J. H. Majo* lib. IV. Obsl. Sacrar. pag. 124. agnoscere, quam multa, non suffectura, conquirere malunt. Idem pag. 125. hanc, quam putat, sermonis novitatem, ex eo repetit, quod, cum *Apocalypsin* narrare incepisset, dixissetque: Ἰωάννης ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις κ. τ. λ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, illico sublimia quædam & mystica Kabbalisticaque menti obvenerint, quæ non omittenda videbantur, quibus iterum adpersit nonnulla alia, ex occasione subnata, donec tandem, mole illa verum gravissimarum se ipsum quasi liberans, redeat commate novo ad id, quod dicere fuerat aggressus, inquiendo: ἐγὼ Ἰωάννης, ὁ καὶ ἀδελφός ὑμῶν. — Idem deprehendimus in prioris epistolæ initio, ubi simulac τῆς ζωῆς mentionem iniecisset, non pauca e vestigio animus subievit, ad eandem ζωὴν pertinentia, commate secundo legenda, quibus adpictis priora resumit verba: ὁ ἐωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν. Adfert denique firempseos ejusmodi exemplum ex *Polyæno* cap. XL. libri ultimi. Ανακόλῃθον τι h. l. etiam largitur *Gatakerus* ad M. Antonin. III. 4. cujusmodi & apud externos Scriptores occurrere ibidem ostendit. *Leonhardus Twells* in Vindiciis Apocalypseos comma quinque totum & initium sexti solæcismi postulat.

Alii tamen & hujus & sequentium aliquot phrasium structuræ commode consuli posse existimarunt. Ita, ὁ μάρτυς ὁ πιστός, in nominativo ἐκκλησίαις ad immutabilitatem Christi in regno suo & testimonio indicandam scripsisse Apostolus videtur *Grotio*, eodem modo, quo paulo ante nomen Dei ineffabile eodem fine expresserat. *Erasmus Schmidius*, *Starckius* & *Schatgenius* II. cc. subintelligunt ὅς ἐστι, *Elsnerus* vero post ὁ simpliciter ἐστὶ. Alii interpunctionem mutari volunt. Sic *Oederus* pag. 227. Conjecturarum phrasin totam, ὁ μάρτυς ὁ πιστός, per parentheses notam a reliquis separari cupit, ut quantus sit Jesus Christus, eo attentius consideretur.

Stolbergius denique de Solæcismis l. c. post voces Ἰησοῦ Χριστοῦ posita τελεῖα συγκύβη, novam incipi vult sententiam, hoc modo: *Hic testis est ille*
verus

verus, ille primogenitus e mortuis, & princeps Regum terræ. Posita vero heic iterum *συγγῆ* ita pergit vult: Qui dilexit & lavit nos a peccatis nostris per sanguinem suum, & fecit nos Reges & Sacerdotes Deo & Patri suo, ei, inquam sit gloria & imperium in secula seculorum. Eandem interpungendi rationem secutus est in sua editione *Erasmus Schmidius*, qui etiam v. 6. post καὶ subintelligi vult *ὁς*, & qui fecit nos; cum alioquin scribi debuisset ποιήσαντι. Ab utroque nonnihil discedit *Schwarzius* loc. cit. pag. 104. Hic enim, *συγγῆ* ibidem post voces *Ισσοῦ Χριστοῦ* posita, reliqua usque ad finem commatis sexti indivulso nexu conjungenda putat in hanc sententiam: Gratia vobis & pax ab eo, qui est, erat, & erit, a Spiritu, auctore bonorum divinatorum, & a Jesu Christo. Testis ille fidelis, primus excitatorum ab inferis, & princeps Regum terræ, ei qui amavit nos & a peccatis nostris sanguine illius lavit, etiam nos Deo & Patri suo Reges & Sacerdotes efficit, cui sit gloria & robur &c. Præcipuum impeditionis structuræ momentum in eo positum est, quod post participium λέσαντι &c. pro ποιήσαντι legitur καὶ ἐποίησε &c. Solcecismum tamen apparentem *Cl. Elsnerus* pag. 435. amolitur canone illo Grammaticorum, qui conjunctionem non similes casus & constructiones, sed sententias tantum & orationes jungere docet. Adfert idem similem *Thucydidis* locum in limine historiæ ita habentem: τεκμαιρόμενοις, ὅτι ἀκμάζοντες τε ἦσαν εἰς αὐτὸν ἀμφοτέροι παρασκευῇ τῇ πάσῃ, καὶ τὸ ἄλλο ἐλληνικὸν ὄρεων ξυνιστάμενον πρὸς ἐκατέρους. Heic enim, si καὶ eadem semper tempora conjungeret, pro ὄρεων sequi debuisset ἑώρα. Vide ibidem alia hujusmodi etiam ex Latinis Scriptoribus. Mihi quidem *Erasmii Schmidii* rationes inprimis probantur. Atque hæc de ratione structuræ sufficiant. Jam pergemus ad phrasas ipsas explicandas.

ὁ μάρτυς ὁ πιστός] De hoc Christi elogio lege *Steph. le Moyne* ad *Varia Sacra* pag. 421.

ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν] Vide nos ad *Coloss. I. 18*. Adde *Buddei* Programma Paschale Jenæ 1724. promulgatum, & in Meditationibus ejus sacris pag. 176. recusum, item *Rev. Ewaldum* in *Emblematibus* lib. I. pag. 160. Versionem Lutheri Germanicam a *Trilleri* censura vindicat *Schænlandius* in *Responsione* vernacula illi opposita p. 58.

τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς] Pro ἀγαπήσαντι *Bengelius* expaucis aliquot codicibus exhibet ἀγαπῶντι, fortasse ideo, quod sic perpetua indicetur dilectio, quæ *Grotii* ad h. l. est observatio. Malim tamen in receptiore lectione acquiescere, tum ob proxime sequens ejusdem structuræ verbum λέσαντι, tum, quod Scriptores Sacri, amorem Christi in homines commemorantes, eadem utuntur. Ita *Rom. VIII. 37*. διὰ τῆ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς *Gal. II 20*. ἐν πίστει ζῶ τῇ τῆ υἱὸς τῆ Θεοῦ, τῆ ἀγαπήσαντός με, καὶ παραδόντος ἐαυτὸν ὑπὲρ ἐμῆ. Adde *Ephes. II. 4. V. 2. &c.* Scilicet hic non amor, quo

CHRI-

CHRISTVS in credentes perpetuo fertur, innuitur; sed illé, quo homines prior amavit, quique eum ad homines, a peccatis sanguine suo abluendos, impulit, quemadmodum Deus Pater mundum amavit, & in amoris hujus argumentum Filium suum donavit, *Job. III. 16.*

καὶ λέσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν] Tres codices habent λύσαντι, quod & *Syrus* expressit. Approbat hanc lectionem *Millius*, tanquam veram, ut idem sit, quod λυτρωσαμένω. Eam scilicet a studio aliquo, cui inepia & incongrua visa sit, cum altera illa in margine permutatam, inde vero in contextum relatum esse, suspicatur. Vide eum ad *loc.* & in *Prolegom. §. 1007.* Recte vero *Kusterus* in præfatione ad repetitam Novi Testamenti *Milliani* editionem p. 6. τὸ λέσαντι tanquam naturæ ipsius rei, & genio stili sacri pulchre conveniens, præfert, quamvis *Plato* in *Cratylo* p. 266. editionis *Lugdunens.* de purgatione animæ a peccatis loquens ἀπολύειν & ἀπολύειν conjungat. Οὐκᾶν, inquit, ὁ καθάριων θεός, καὶ ὁ ἀπολύων τε καὶ ὁ ἀπολύων τῶν τοιάτων κακῶν ἕτος ἂν εἴη. Plura pro hac lectione afferunt *A. Blackwall* in *Clasficis Sacris Tomo II. pag. 287.* & *Leonardus Twells* in *Vindiciis Apocalypseos* supra exhibitis pag. 400. Confer infra VII. 14. 1 *Job. I. 7.* & *Hebr. IX. 14.* ubi similes huic phrasés inveneris. Scilicet librarii h. l. æque facile labi potuerunt, quam *Actor. XVI. 33.* ἔλυσεν pro ἔλυσεν errore non inficiando scripserunt. Ablutionis a peccatis, h. l. commemora:æ, istam reddit rationem *Stephanus le Moyne* ad *Varia Sacra* pag. 393. Quia nimirum, inquit, *Sacerdotes & Reges lavabantur ante, quam Reges renunciarentur; & quia recens nati solebant etiam aqua lavari, ideo dicit Apostolus, nos omnes esse lotos in sacro baptisinate, sed lotos non aqua tantum, sed sanguine Christi, ut Sacerdotes Deo consecraremur, & Regia dignitate ornaremur, æternum cum Christo, Rege Regum, regnaturi.*

ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ] Ita editi fere omnes, & *Millius* quoque, qui nec ullum codicem pro lectione αὐτῆς adfert. Hanc tamen prætulit *Erasmus* in tribus suis editionibus, & vertit, in sanguine ipsius, atque adeo phrasés antecedentes ad Patrem retulit, qui nos dilexerit & sanguine Filii sui laverit. Novissime *Cl. Bengelius* itidem habet αὐτῆς, sine facta alterius lectionis mentione. Illam vero nempe αὐτῆς præferendam, amoremque & ablutionem de Christo intelligendam esse, vel ex eo patet, quod is, qui amasse nos & lavisse dicitur sanguine suo, mox dicatur nos Reges fecisse coram Deo & Patre suo.

Verf. 6. Καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς] i. e. καὶ ὃς ἐποίησεν ἡμᾶς, vide dicta ad verf. 5. Vel ipsum illud καὶ pro ὃς, qui, positum censeatur, ut *Luc. XV. 15.* & 25. ubi vide quæ scripsimus. *Jos. Mede* καὶ illud per ut convertit in Operibus Anglicanis pag. 113.

βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς τῷ Θεῷ] Codices aliquot legunt βασιλείαν, quod & versiones aliquot & Patres exhibent. Hanc lectionem præfert *Grotius*, *Millius*, & *Bengelius*, in contextu eam exhibens. Cum vero & infra V. 10. βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς, ubi unus tantum codex *Alexandr.* βασιλείαν habet, occurrat, & hoc loco non ἱεράτευμα, sed ἱερεῖς legatur, non video, cur lectionem receptiorem deferamus, quamvis alioquin quod ad sensum nihil intersit. *Coptus* utramque vocem per regnum spirituale expressit. De re ipsa vide *Joannis Guilielmi Baieri* disputationem de regno Christianorum spirituali Jenæ 1691. & *J. B. Carpzovii* de regali fidelium Sacerdotio, Lips. 1695. quæ in Academicis ejus disputationibus p. 1180. recusa est. Adde nos ad 1 *Pet.* II. 5. ubi βασιλεῖον ἱεράτευμα vocatur.

αὐτῷ ἡ δόξα] scilicet τῷ ἀγαπήσαντι. Pronomen αὐτῷ heic non tam πλεονάζει, ut ὁ *Rom.* XVI. 25. 27. quæ *Erasmii Smidii* est sententia; quam vim orationis auget, sicut 1 *Corinth.* VI. 4. τὰς ἐξοφενήμενας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τέτρες καθίζετε. Vide, quæ ibi scripsimus, & quæ infra ad II. 7. scribemus.

Verf. 7. Ἰδὲ ἔρχεται μετὰ τῶν νεφελῶν κ. τ. λ.] Vide *Joannis Lomeieri* Dies Geniales Decade II. pag. 81.

καὶ ὄψεται αὐτὸν πᾶς ὀφθαλμός, καὶ οἵτινες αὐτὸν ἐξεκέντησαν] Respi-ciunt hæc ad *Zachar.* XII. 10. Compara *Gussetii* Commentarios L. Hebr. rad. וַיִּבֶן. C. & in Confutatione libri *Chissuk Emuna* Parte I. capite 36. §. 74.

καὶ κόψονται ἐπ' αὐτόν] Pro κόψονται *Pet.* 3. apud *Millium* ὄψονται, quod etiam *Coptus* Wilkinsii expressit, procul dubio ex eo, quod ὄψεται proxime antecessit. Posteriores duas voces in editis omittunt *Ald.* *Colin.* & *Erasmus*; habent reliqui & recte quidem: ita enim & οἱ LXX. *Zachar.* loc. cit. Itaque nec legendum ἐπ' αὐτῶ, quod *Præcius* ad *Luc.* XIX. 41. suspicatur. Confer Cl. *Jo. Alberti* pag. 39. Periculi Critici.

πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς] Similiter *Anacreon* carm. 3. v. 4.

Μερόπων δὲ φῦλα πάντα.

Vide eundem pag. 481. Observatt. Sacr.

ναί, ἀμήν] Has voces *Artemonius* in Initio Evangelii S. Joannis restituito pag. 246. ad initium commatis octavi referri vult, & ipsi Deo Patri, tanquam interloquenti & confirmanti una cum v. 8. tribui. Consilii hujus ratio facile cuique apparer, in eo nempe posita, ut ne Christus initium & finis, itemque *Jehova* dici videatur, quod v. 8. factum est. Frustra vero verba ita torquet *Artemonius*. Illa enim, ναί, ἀμήν, ipsius Joannis esse, adventum Domini gloriosum, ut certissimum confirmantis æque ac desiderantis, patet ex *Apocal.* XXII. 20. ubi Joannes itidem phrasin Domini, ναί

ναὶ ἔρχομαι ταχὺ, eadem ratione obfignat: αὐμὴν, ναὶ ἔρχε Κύριε Ἰησοῦ. Et qua tandem veri specie Deum Patrem, tanquam priora illa confirmantem, invehit? Quod enim infra cap. XXI. & XXII. eadem verba tanquam a Patre pronunciata ait adferri, id precario dici suo loco ostendemus. Nonne porro magis in proclivi est, credere, Christum, de cujus adventu glorioso v. 7. actum erat, v. 8. ita adferri, ut spem illam, tanquam Jehova & Omnipotens, confirmet?

Verf. 8. Εγὼ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος] Vide huc *Dan. Henrici* disput. de aphorismo Apocalyptrico, Lips. 1641. & aliam *Jo. Phil. Pfeiferi*, Regiomonti 1677. tum *J. B. Beyschlagii* illam de sigillo Numinis Dei-hominis, quæ utraque in Thesauro Theolog. Philologico Nov. Test. fol. 806. recusa existat. Rationem, cur Dominus noster Α & Ω appelletur, exposuerunt ex nostratibus *Jo. Nicolai* in dissertat. de Mose, Alpha dicto, quinque postremis capitibus, *J. C. Dietericus* in Antiquitat. Biblicis N. T. pag. 1-4. *Martin. Fesselius* Advers. Sacr. Tom. II. pag. 34. *Ursinus* Analect. Sacr. Parte I. pag. 4. *Spenerus* in commentatione vernacula de Deitate Christi pag. 338. *Polemannus* in Exercitat. Programmatica XV. pag. 10. sqq. *Amelius* Parte I. der Erörterung pag. 627. & Auctor Programmat. Natalitii, Jenæ de maiestate æternitatis Jesu, in tempore nati, per α & ω designata an. 1718. in lucem editi. Ex Reformatis idem agunt *Rev. Ewaldus* in Emblematis lib. II. pag. 196. seqq. & nuper *Cl. Christianus Gerbardus Offerhausius* disquisitione singulari, quæ existat in Miscellaneis Duisburgens. Tom. I. pag. 181. Ex Pontificiis comparentur *J. S. Menochius* in *Trattenimenti eruditi* Parte II. pag. 168. *Picinellus* in Luminibus Reflexis ad h. l. & *Petavius* in Dogmatibus Theologic. Tom. II. lib. II. cap. 9. §. 7. *Offerhausius* speciatim §. 14. sqq. ostendit, Dominum nostrum ἀλφα appellari, quod hæc litera, in se considerata, necessariam ejus existentiam & immutabilitatem inferat, ratione ordinis vero, ut prima omnium literarum, doceat, Christum esse primum natura, tempore, operatione, dignitate, cognitione, & loco; ratione denique potestatis suæ, eundem vitam electorum & Spiritum Scripturæ esse evincat. Id certum est, nomine illo ad initium & finem, ἀρχὴν καὶ τέλος, quæ expositionis loco addita sunt, & ex ipso harum literarum ordine fluunt, respici, atque adeo perfectionem significari. Atque ita & Hebræi primam & ultimam alphabeti Hebraici literam א & ת adhibent. Vide locos a *Cl. Schætgenio* in Horis Hebraic. pag. 1086. & a *Ludovico Cappello* in Spicilegio notarum in N. T. allatos. Sic *Jalkut Rubeni* fol. 174. Adamus totam legem transgressus est ה' ער' אב' ab Aleph usque ad Tau, h. e. ab initio usque ad finem. Ibid. fol. 128. 3. Deus Israëlitis dicitur benedicere ab Aleph usque ad Tau, i. e. perfecte. Ceterum varias hujus appellationis, τὸ Α καὶ τὸ Ω rationes, a variis allatas, diligenter recenset *Cl. Ewaldus* l. c. ipse vero cum *Cluvero* & *Grænewegio* ad h. l. item

Lampio de fœdere gratiæ Tom. II. cap. 3. §. 5. statuit, respici hac phrasi ad *Scripturam Sacram*, cujus α & ω initium & finis, imo totum argumentum sit Servator noster. Α & Ω in numis quoque expressum inveniri ostendit *Vener. Valentinus Ernestus Læfcherus* in *Stromatibus* pag. 168. Conf. infra ad XXII. 13.

Verf. 9. Εγὼ Ἰωάννης, ὁ καὶ ἀδελφὸς ὑμῶν καὶ συγκοινωνὸς ἐν τῇ θλίψει — — Ἰησοῦ Χριστοῦ] Θλίψις Ἰησοῦ Χριστοῦ recte explicatur per *calamitatem propter Christum sustinendam*, sicut *Colossens. I. 24.* ubi vide quæ scripsimus.

ἐγεγόνει ἐν τῇ νόσῳ, τῇ καλεσμένῃ Πάτμῳ] De hoc Joannis exilio lege *Christophori Cellarii* Dissertat. Academic. pag. 4. 3. sqq. & *Friderici Adolphi Lampe* Prolegomena in Evangel. Joannis lib. I. cap. 4. pag. 9. ubi statuit, Joannem in exilium a *Domitiano* anno imperii XV. missum esse. De *Patmo* insula, a *Plinio* IV. 12. Hist. Natur. inter *Sporadas* numerata, pauca ex veteribus constant. Vide, si placet singularem *Abr. Adami* de ea dissertationem Aboæ 1708. habitam, & *Pet. Bellonium* lib. II. c. 11. Observationum. *Tournesortius* Tom. I. Itineris sui Orientalis pag. 168. testatur, eam ab incolis hodie *Patinò* & *Palmosum* vocari, nec nisi unum habere oppidulum, arce aliqua conspicuum, quod monasterium S. Joannis appelletur, & ducentos alat Monachos; hos porro ostentare sarcophagum, Joannis corpus complectentem, & speluncam, in qua idem Evangelium suum scripsisse credatur. Nomen Πάτμος in numis cum Θ. occurrere visum est, quo posito *Pathmus* scribi deberet. Vide *Ezechielem Spanhemium* de Usu & Præstantia Numismatum pag. 902. edit. in 4to. Adde *Lampii* Prolegom. in Evangelium S. Joannis p. 59. notis.

διὰ τὸν λόγον τῷ Θεῷ καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ] Vide ad verf. 2.

Verf. 10. Εγεγόνει ἐν πνεύματι] Phrasin hanc *Cl. Schætgenius* in *Horis Hebraicis* pag. 1087. confert cum illa Judæorum, בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, vel בְּרוּחַ הַנְּבוּנָה, qua utuntur de visionibus, vigilianti oblaris. Confer *Aletbæi* *Enchiridionis* Tomo. VI. pag. 711. Hanc visionem, Joanni oblatam, exponit *Joannes Joachimus Zengeravius* in dissertatione de Enthusiasmo divino & diabolico, Argentorati 1702. & *Joannes Marckius* in *Historia Exaltationis Christi* cap. XVI.

ἐν τῇ Κυριακῇ ἡμέρᾳ] Per diem dominicum Interpretes illum, quem Solis diem hodie appellamus, intelligunt: hunc enim antiquissimæ memoriæ Patres dominicum vocant. Vide *Joannis Pearsoni* notas ad Symbolum Apostolicum versionis Latinæ pag. 470. *Briffon* ad L. Dominic. de Spectaculis & Feriis Tomo VI. Antiquitatum Græcarum pag. 2367. *Joannis Alberti Fabricii* Bibliographiam Antiquariam pag. 325. *Zornii* Bibliothecam
Anti-

Antiquario-Exegeticam pag. 275. *Baschii* dissertationem de interpretatione Novi Testamenti ex Patribus Apostolicis pag. 32. *Alethæi* Erläuterung Tomo III. pag. 416. & *Lud. Cappelli* Opera Critica p. 283. b. At *Hugo Broughtonius* in Concenu Sacræ Scripturæ pag. 164. & *Colomesius* non eum Solis diem, qui per annum quinquagies & bis (ita enim loco mox citando ex emendatione *Cl. de la Monnoye* legendum est,) recurat, sed illum præcise diem, quo Dominus noster resurrexit, intelligendum putat in Observati-
onibus Sacris pag. 100. quia *Chrysostomus* Paschatis diem ἡμέραν κυριακὴν ap-
peller. Vtramque sententiam deseruit nuper *Cl. Jo. Honertus* in dissertatio-
ne de die Dominica, Traj. ad Rhenum 1733. habita, eum diem potius in-
dicari putans, qui Judæis per Romanos interitum attulit. Hunc ait in Scri-
ptura frequenter diem Domini appellari, hunc *Matth. XVI. 28.* indicari,
hunc etiam maxime omnium idoneum ad regnum Evangelicum prove-
hendum fuisse, quo Joannes visa hæc acciperet, cum eodem Dominus
demonstraverit, se abolita Judæorum Republica, suam Ecclesiam nunquam
esse aboliturum. Confer Miscellanea Duisburgensia Tomo II. pag. 193.
seq. Mihi quidem hæc ingeniose & pie, sed non æque vero convenienter,
cogitari videntur.

ὡς ἦκεσα ὀπίσω με φωνὴν μετὰ σάλπιγγος] Ex his & sequentibus
nonnullis *Nicolaus Nonnen*, Theologus Bremensis, colligit, Salvatorem
nostrum fere eodem sub schemate Joanni apparuisse, sub quo Typhonem
repræsentarint Ægyptiî. Vocis enim, tubæ similis, sonitum, igne rutilan-
tes oculos & coruscantes pedes, capillos lanæ instar implexos, gladium an-
cipitem, ex ore prodeuntem, alia denique cum eis fere convenire, quæ &
Mythologi de eo, & ex figuris Kircherianis *Basnagius* in Historia Judaica
Tomo III. pag. 486. tradiderint. Vide hæc & alia, quæ fidem rei mihi non
faciunt, exposita in Musei Bremensis Tom. I. pag. 514. seq. Non credide-
rim, ejusmodi circumstantiarum rationes semper reddi posse, aut a profana-
rum gentium sacris repeti debere.

Verf. 11-13. illustrantur Programme singulari, Lipsiæ 1698. a
Carpzovio edito, quod exstat in *Gabrielis Terne* Sylloge Programmatum
pag. 838.

Verf. 11. Εγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔχματος καὶ] Hæc
desunt in multis codicibus & versionibus, ideoque expungenda visa sunt
Artemonio in Initio Evangelii S. Joannis restituto pag. 247. Omisit eadem
Cl. Bengelius, editor vero Novi Testamenti Græco-Anglicani parenthesi
inclusit. Mirum est, hæc in tot codicibus desiderari, quæ tamen itilo Joan-
neo ita conveniunt, quod *Beza* recte monuit, ut pro germanis merito ha-
beantur. In sequente capite Dominus nunquam alloquitur Ecclesias,
nisi præmisso aliquo sui titulo. Credasne igitur Dominum; qui Joannem

primum alloquebatur, eo abstinuisse. Suspicio fere, ideo heic esse omiffa, quod jam ante v. 8. ex parte lecta, heic superflua videbantur.

ὁ πρῶτος ἢ ὁ ἑχάτος] Phrasis petita est ex *Jes.* XLI. 4. & opposita fortasse illi, quam Gentiles fingeant, Deorum genealogiæ. Vide *Ameilium* Tomo II. der Erörterung pag. 852. Scholiastes ἀνέκδοτος Homeri, quem manu exaratum habeo, in *Iliad.* I. v. 34. ἀλλήν μὲν μοι πρῶτος, vocem πρῶτος per μόνος explicat his omnino verbis: εἰ πρῶτον, ἀλλὰ πρῶτος. δηλοῖ δὲ τὸ μόνος, οἷον μετὰ σεαυτῆ ἐκ ἑχών ἕτερον. εἰ γὰρ τίς φησι ἢ ἄλλος ὕβρισην, ἀλλὰ σὺ πρῶτος, ἦτοι μόνος αὐτὸς ἢ τέλος ἢ ἀρχή. Pro his, explicatius tradidit, *Conradus Hornejus*, qui eadem Anonymi scholia non contemnenda in *Iliados* I, sed passim manca & corrupta edidit, hæc tantum habet: πρῶτος, ἀντὶ τῆ εἰς μόνος. Suspicio fere auctorem illorum Christianum fuisse, qui phrasin ἀρχὴν ἢ τέλος, quam supra v. 8. legimus, ad interpretandam vocem πρῶτος adhibeat.

γεράφον εἰς βιβλίον] *Herodotus* libro I. pag. 59. γεράφας ἐς βιβλίον, τὰ ἐξέλεγτο, nec aliter lib. III. p. 201. observante *Rapheio*.

ταῖς Ἐκκλησίαις, ταῖς ἐν Ἀσίᾳ] De septem his, quæ nominatim appellantur, Ecclesiis lege *Jacobi Usserii* commentationem de Episcoporum & Metropolitanorum origine pag. 20. & alteram de Asia Lydiana, sive Proconsulari pag. 40. seq. ubi septem has urbes Asiæ metropoles fuisse contendit, repugnante tamen ex parte Illustri *Ezech. Spanhemio* de Usu & præstantia Numismatum Tomo I. pag. 630. Adde singularem *Christophori Cellarii* dissertationem Tom. II. Thesauri Disputationum Novi, quem *Theodori Hæxi* & *Conradi Ikenii* industriæ debemus, pag. 1033. recusam. Præsentem illarum conditionem cognoscas ex *Thomæ Smithi* Notitia septem Ecclesiarum Asiæ. Adde, quæ de iisdem tradidit præstantissimus *Joannes Albertus Fabricius* noster in Luce Evangelii salutari toti Orbi exoriente cap. V. pag. 83. Vtrum epistolæ hæc mystice an literaliter sint intelligendæ, singulari dissertatione disquisivit *Salomon van Till*, quæ Operi ejus Analytico, Trajecti 1720. edito, subjuncta est pag. 748. Eas non literali, sed mystico sensu induendas esse, atque adeo ad præsentem ætatem spectare nuper singulari tractatu Anglicano ostendere conatus est *Sam. Johnson*. Titulum habes in *Bibliothèque Britannique* Tom. III. pag. 461. In easdem commentarium Emblematico-Propheticum promissit Rev. *Wilhelmus Ernestus Ewaldus* in Museo Bremensi Vol. II. iterumque in præfatione ad libros duos priores Emblematarum Sacrorum, in quibus & quædam ejus specimina leguntur. Similiter *Petrus Zornius* Tomo I. Bibliothecæ Antiquario-Exegeticæ pag. 47. in notis Historiam VII. Ecclesiarum Asiæ ex antiquis Inscriptionibus, gemmis & numis ad illustrationem trium primorum Apocalypseos capitum collectam pollicetur.

εἰς Ἐφεσον — εἰς Σάρδεϊς] Tridui itinere Ephesum a Sardibus distare testis est *Herodotus* lib. V. pag. 351. & *Xenophon* lib. III. pag. 381. observante] *Raphelio*.

εἰς Πέργαμον] de situ ejus alii alia tradunt. Vide laudatum *Rapheliam* in Notis Xenophonteis pag. 352.

Verf. 12. καὶ ἐπιστρέψας εἶδον ἑπτὰ λυχνίας χρυσαῖς] Schema septem candelabrorum repræsentavit *Dan. Klefch* 1691. fol. Ibi, ut & alias, de septem his Ecclesiis ita statuit, quod Ephesina *Græcam*, Smyrnenfis *Abyssinam*, Pergamenfis *Moscoviticam*, Thyatirensis *Pontificiam*; Sardenfis *Reformatam*, Philadelphienfis *Lutheranam*, Laodicenavero *Lutheranos* tepidos significet. Lege de his & aliis ejus cogitatis vel somniis potius Apocalypticis Novantiqua Theologica, germanice edita an. 1705. p. 518. sq. De candelabris illis lege etiam *Henr. Dodwelli* Discursum Anglican. de uno Sacerdotio & uno altari cap. 12.

Verf. 13. Καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν ὅμοιον υἱῷ ἀνθρώπου] Ex visione hac Christum Ecclesiæ suæ præsentem esse ostendit *Feurbornius* Tom. V. Disputat. Giessens. pag. 421. Adde B. *Mart. Geieri* librum vernaculum de omnipræsentia Dei, Meditat. V.

υἱῷ ἀνθρώπου] Probo eos, qui per *filium hominis* non Christum definite intelligunt, sed *personam humanam*, cui similis Christus apparuerit. Alioquin enim Joannes scripsisset τῷ υἱῷ τῷ ἀνθρώπου. Vide ex nostratibus B. *Calovium* in Bibliis Illustratis, tum vero *Gatakerum* in Cinno, pag. 310. & *Vittingam* ad h. l.

ἐνδεδυμένον ποδήρη] *indutum veste telari*. Ita vestis Pontificis Max. V. T. repræsentatur *Exod. XXVIII.* 31. in τοῖς LXX. a *Josepho* item & *Philone*, imo & *Plutarcho* lib. IV. Symposiac., quorum locos affert Cl. *Elsnerus*, monens præterea, paganis quoque *vestem talarem* divinitatis notam fuisse. Adde *Braunium* de vestitu Sacerdotum Hebræorum lib. II. cap. 5. B. *Lutheri* versionem a censura Emseri vindicat *Raitbius* pag. 604.

καὶ περιεζωσμένον πρὸς τοῖς ματαῖς ζώνην χρυσῇν] Accusativum verbis ejusmodi passivis non minus quam ablativum jungi a Græcis Scriptoribus, copiose ostendit Cl. *Georgius* in Hierocritico pag. 75. seq. De zonis, & Sacerdotibus & Regibus receptis, lege *Braunium* l. c. lib. II. cap. 3. *Relandum* Antiquit. Hebr. pag. 145. *Vittingam* lib. I. Obs. Sacrar. pag. 123. (qui ex ipso hoc commate viri, veste talari induti, & zona cincti, effigiem repræsentans Sephiroth Cabbalisticas ad eandem accommodat) & *Amelium* Tom. I. der Erörterung pag. 210. Cl. *Elsnerus* l. c. Ægyptiorum Sacerdotes tanquam περιεζωσμένους συνδόναι ὑποκάτω τῶν ματῶν a *Diodoro Siculo* lib. I. pag. 65. descriptos adfert. Confer quæ de Zona habet *Suicerus* Tom. I. Thesauri pag. 1306. & 1310.

Verf.

Verf. 14. Η δὲ κεφαλὴ αὐτῆς, καὶ αἱ τέλχες λευκαί] Vid. Cl. *Alberti* pag. 482. De crinibus differit *J. H. Vrsinus* *Analect. Sacror. Part. II.* pag. 372.

καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ὡς φλόξ πυρός] Vide eundem *Vrsinum* pag. 376. *Paganos* quoque & *Diis* suis, & *iis*, quos *Diis* similes reputabant, fulgentes, radiantes, ardentes oculos tribuisse ostendunt *Majus* lib. IV. *Obfl. Sacrar. p.* 95. & *Elsnerus* pag. 437. sq. Adde *Picinelli* *Lumina Reflexa*.

Verf. 15. Καὶ οἱ πόδες αὐτῆς ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ] Quid *χαλκολιβανον* sit, allatis diversis eruditorum sententiis erudite disputavit magnus *Bochartus* in *Hierozoico* pag. 883. sqq. quem vide. *Χαλκολιβανον* legendum esse, contendit ex nostratibus *Joannes Tobias Major* commentar. in *Apocalypsin*, insistens fortasse *Cloppenburgii* & *Salmasii*, quem in *Responsione* ad *calumniatoriam Cloppenburgii* epistolam pag. 17. leges, vestigiis. Cum vero codices in universum omnes repugnent, vocique, ut scripta est, commodus sensus constet, conjecturam hanc merito repudiavit *Aug. Pfeifferus* in *Operibus Philologicis* pag. 632. *Bochartus* pro voce hybrida, ex *χαλκός* & *Hebr. לבן* *albus*, ut *æs album* significetur, conflata habet. Cl. *Tobias Eckhardus* in *Technic. Sacr.* pag. 128. ita: *Crediderim* ego, *vocem istam Ephesi*, ubi commoratus est *Johannes*, multique fuerunt *aurifabri*, & id genus *artifices*, qui *Dianæ Ephesiæ* *ædículas sacras* fecerunt *Act. XVIII. 24. sq.* *notissimam* fuisse, eoque ab *Apostolo* *adhibitam*, etsi apud auctores, quia *technica* quasi fuit, & *artí* *ævariæ* propria, non *adbibita*. Malim vero deducere a voce *λιβανός*, ut montem *Libanum*, non, ut thus significat, uti *G. Pasor* derivat; nam & *ὄρεϊ χαλκός* ab *ὄρος* *mons*, dicitur, ut species pro genere, *Libanus* pro monte quolibet, in verbo nostro ponatur, fortasse quod *Libanus* dederit ejusmodi genus metalli. *Hesiodus Herculi* tribuit pedes ex orichalco *Φαεινῶ* lucente, *Aspid. v. 112.* *Joannes* ait pedes fuisse similes *χαλκολιβάνῳ* seu *electro*, instar ignis fulgentes, ut hinc liceat conjicere, fuisse munimenta pedum ex orichalco confecta: ita fere *Moses* de tribu *Aser*, quæ ad radices *Libani* domicilium habuit, ferrum & *æs* calceamentum ejus, *Deuteron. XXXIII. 25.*

Alia via rem nuper aggressus est eruditissimus *Job. Conradus Schwarzius*, *Theologus Coburgensis*, in monumentis *Ingeniorum* Tom. III. pag. 284. sqq. Hic enim *χαλκολιβανον* cum *ἡνση* *Ezech. I. 4.* confert, atque ita porro commentatur: Statuamus igitur, nomen *λιβάνος* ex verbo *λείβειν* vel *λίβειν* natum esse, & ejusdem esse potestatis, ac *λιβάδα*. Nam ut ab *εἰκω* *ικανός*, a *λείχω* *λιχανός*, a *τείνω* *τετανός*, a *πέδω* *πιδανός* duci caput: ita a *λείβω* quoque *λιβανός* duci potuit. Hoc quis neget? Ergo *χαλκολιβανον* *æs* fluidum, seu in fornace conflatum esse, apertum est. Parum ut abest, quin hanc sententiam amplectar: talis certe est, quæ præ ceteris lingua Græcæ rationibus & argumento ipsi respondeat. Conf. infra ad II. 18.

Verf.

Verf. 16. Καὶ ἔχων ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χειρὶ αἰτέρας ἑπτά] Spectat huc Petri du Bosc concio singularis de stellis cœli Ecclesiæ, gallice edita. Emblemate hoc ad annulos gemmis, quæ cum stellis comparari soleant, fulgentes, respici statuit Ludov. ab Alcasar in Vestigatione arcani sensus in Apocalypsi pag. 235. Confer Petri Zornii Bibliothecam Antiquario Exegericam pag. 359. seq.

καὶ ἐκ τῆ σώματος αὐτοῦ ἑομοπαία δίσκος] Lege Vitringam lib. I. Observatt. Sacrar. pag. 138. Similiter in Pircke R. Elieser Parte I. Falkut Schimoni fol. 52. 1. Moses Ægyptium illum gladio pris sui legitur occidisse, obfervante Schærgenio pag. 1087.

καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος φαίνει ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ] Eadem phrasis exstat Judic. V. 31. & ad Moſen & Aaronem [accommodatur] in Falkut Schimoni Parte I. fol. 55. 4. apud Schærgenium l. c. Demetrium Phalereum a nonnullis ἡλιόμορφον vocatum esse, ex Athenæo XII. 9. monet Cl. Albertius.

Verf. 17. 18. Καὶ ὅτε εἶδον αὐτὸν κ. τ. λ.] Lege Jacobi Altingii Opera Tom. IV. in calce pag. 171. sqq. item Rev. Jo. Jac. Quandt, Theologi Regiomontani, Programma Paschale de Christo Triumphatore, Regiomonti 1723.

Verf. 17. ἐγὼ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔχματος] Hæc de se Christus, Dominus noster, Joanni apparens. Vide vero, & mirare, qua opera Artemonius in Initio Evangelii Joannis restituto pag. 248. phraseos hujus notionem enervet, ne divinam ejus majestatem significare videatur. Cum Joannes, inquit, persecutionem propter Jesu testimonium passus, in insula Patmo procul ab humaniori societate versaretur, atque sic indigno modo tractaretur; ac tunc, visa Filii hominis majestate, percussus pro mortuo ad pedes ejus procidisset, ille, Joannis sui amantiſſimus, inclinato ad eum capite & corpore, imponit ei dextram, septem stellis fulgentem, & his verbis eum affatur, atque erigit: Ne time, ego sum ille primus, & ille ultimus, videlicet inter filios hominum, ego ille præstantiſſimus omnium, a mundo adeo contemptim habitus & despectus, simul fui ille ultimus & abjectiſſimus; ne igitur, homo mihi dilectiſſime, animum desponde: licet te mundus ultimo habeat loco, & despiciat omnino, es tamen mihi chariſſimus, in oculis meis primus, & dextra mea septem stellis ornata coronaris. Itane vero Joannes erigi & a timore liberari non poterat, nisi in memoriam ipsi revocaretur abjecta quondam Christi hominis conditio? Itane torquenda erant hæc verba, ut, quæ Dominus de præſente sua majestate docet, ea aliquam sui partem ad pristinam abjectamque conditionem revocarentur? Si hoc sibi voluisset Dominus, dicturus erat: ἐγὼ εἰμι ὁ πρῶτος, καὶ ἐγενόμην ἔχματος. Sic enim v. 18. καὶ ὁ ζῶν, καὶ ἐγενόμην νεκρός. Nonne magis in promptu est, ita statuere, quod summum hoc

elogium divinæque & omnipotentis naturæ indicium h. l. ideo commemoratur, ut fides simul fieret, ea certissime impletum iri, quæ in iisdem tradantur, tanquam ab Omnipotente Deo, qui primus sit & ultimus, profecta? Rectius itaque alii heic agnoscunt divinæ Christi naturæ argumentum, inprimis si comparentur loci paralleli *Jes.* XLI. 4. XLIV. 6. & XLVIII. 12. ad quæ commata *Vitringæ* commentarium velim conferri. Adde quæ infra ad XXII. 13. dicuntur.

Verf. 18. Καὶ ὁ ζῶν, καὶ ἐγενόμην νεκρὸς, καὶ ἰδὼν ζῶν εἰμι εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων) Ita in *Mechilta* f. 19. 2. vocatur מֵי חַיִּים וְיִיבֵנִס vivens in secula. Vide locum apud *Schætzgenium* pag. 1088. Ceterum placet *Vitringæ* in hæc verba observatio, quæ ita putat vertenda: *Et qui sum Vivens*, (h. e. Deus ille vivens, vere vivens,) *licet mortuus fuerim*, (in humana natura) *Et ecce vere vivo in sæcula sæculorum.* Alluditur enim (ita pergit) *hic manifeste ad titulum Vivenis in æternum, quem Deus sibi tribuit Deuteron. XXXII. 4.* Et copula καὶ ad exemplum Hebræorum ἡ hic sumenda est adversative, ut in aliis accidit *S. Scripturæ* locis, *Genes. XVIII. 17. Zachar. XII. 3. Act. VII. 5. Luc. XVIII. 7.*

ἀμήν) Desideratur hæc vox in variis codd. Græcis, & versionibus, *Æthiop. Arab. Lat. Copt.* nec minus *Eratmi* editionibus omnibus, & novissima *Bengelii*. Editor N. T. Græco-Anglic. parentheses notis eam includit, & B. *Lutherus* prorsus omisit. Recte utique. Continuat enim hic oratio: καὶ ἰδὼν ζῶν εἰμι εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων, καὶ ἔχω τὰς κλεῖς τῆς ἀβύσσου καὶ τῆς θανάτου. Illa vero male & sine ullo alio exemplo interrumpitur adjecta vocula ἀμήν. Porro hic non est doxologia, cui alias subijci solet, v. c. *Rom. IX. 3.* Itaque non dubium est, eam irrepsisse studio librariorum, qui vocem, alias in doxologiis, vel votis inprimis, post vocem αἰῶνος obviam, temere infarserunt. *Erasmus Schmidius*, probe videns, ἀμήν illud in frequentiore significato locum heic habere non posse, eo progressus est, ut articulum ὁ, τῷ Ἀμὴν præfigeret, & verteret, *Amen ille*, adductus tum aliis argumentis, tum inprimis *Apocal. III. 14.* Sed non par est utriusque loci ratio, nec mirum est, alios id non observasse, quod fatetur & miratur *Schmidius*. Recte enim illi abstinerunt tum ab articulo illo, tum a voce ipsa, quia neutrum in probationibus & pluribus libris invenerant.

καὶ ἔχω τὰς κλεῖς τῆς ἀβύσσου, καὶ τῆς θανάτου) Vide huc *Amelii* & *Vite* rum Tom I. pag. 516. & qui idem est, *Pet. Zornium* Tom. I. *Biblioth. Antiquar. Exeger.* pag. 506. & 1062. quo postremo loco ad *Hecaten* triformem, five *Dianam* respici putat. Constat scilicet, Gentiles quoque κλεῖς τῆς ἀβύσσου commemorare, easque *Plutoni* tribuere. Illustris est *Pausania* locus lib. V. cap. 20. ἔχει δὲ ὁ Πλάτων κλεῖν, καὶ λέγουσιν ἐπ' αὐτῇ τὸν καλεσμένον ἀδην κεκλεισθαι τε ὑπὸ τῷ Πλάτωνος, καὶ ὡς ἐπ' ἀνείσθην ἀδὲς αὐτοῦ ἐξ αὐτῆ. *Habet*

bet autem Pluto clavim, & ajunt, ea clausum esse a Plutone locum, qui *ἄδης* dicitur, & neminem ex eo reverti. Locum hunc similesque ei alios adfert *Lamb. Bos* in *Observatt. Sacr.* pag. 285. Adde *Cl. Cleffellium* in *Biblioth. Lubecens.* Tom. IV. pag. 671. Constat quoque, eosdem paganos Diis & Deabus suis claves varii generis tribuere, ubi potestatem illis propriam indicare instituunt. Vide huc eruditissimi *Pet. Wesselingii* *Observatt.* lib. I. cap. 2. de Diis Deabusque *κληδόναις*, *clavigeris*, & inprimis luculentam de *Diis Clavigeris Christ. Gottlieb Schwarzii* dissertationem *Altorfii* 1728. editam, de qua exponunt *Acta Franconica*, germanice edita Parte XVI. pag. 293. Et sunt, qui cum *Lamb. Bos*, *Zornio*, & aliis phrasin hanc Apocalypticam, aliasque illi similes, ex illis paganorum locutionibus sententiisque partim petitam, partim illustrandam opinantur. Nolim vero ex longinquo peti, quæ in propinquo posita sunt. Phrasis enim hæc ex sacris literis *Ver. Test.* æque claram lucem accipit, in quibus nec clavium nec *ἄδης* nomen, quod apud *τὸς LXX.* Hebræorum *כְּלֵי מָוֶת* respondet, ignotum est. Claves autem potestatem, ut *Jes. XXII. 22.* *claves Domus Davidis*, sicut *ἄδης* nunc infernum nunc statum hominis post mortem, inferunt. Cum porro apud gentes plurimas claves potestatis symbolum fuerint, non video, cur ad Græcorum speciatim mythologiam confugere velimus. Si quæ ampliore luce opus foret, ad Judæorum scripta provocare mallem. Illi enim in *Targum Hierosol.* *Genes. XXX. 12.* quatuor Deo claves tribuunt, nempe *pluviae*, *cibationis*, *sepulchrorum* & *mulieris sterilis*. Vide locum, eique similes alios apud *Schatzenium* pag. 1088. ubi in altero *כְּלֵי מָוֶת* *clavis sepulchrorum*, in altero *כְּלֵי חַיִּים* *clavis resurrectionis mortuorum* appellatur. Atque hinc phrasis nostra & nata & explicanda videtur *Cl. Wesselingio* loc. citat pag. 11. Ex Judæorum monumentis alia, quæ huc spectant, adfert *Jac. Winderus* de vita functorum statu, in limine. Pro nostra, quam diximus, sententia, lege etiam laudatum modo *Schwarzium*.

Verf. 19. Γράψον, ὁ εἶδες, καὶ ὁ εἰσι, καὶ ὁ μέλλει γίνεσθαι μετὰ ταῦτα] Ex phrasi, ὁ εἰσι, cordatiores Interpretes recte conficiunt, hoc libro non tantum vaticinia de rebus, longo tempore post eventuris, sed de iis quoque, quæ tunc proximæ erant, & ex parte jam agebantur, contineri.

Verf. 20. Τὸ μυσῆριον τῶν ἐπὶ αἰσέρεων] Vide *Joan. Vorstii* *Dissert.* *Sacras* lib. I. p. 234.

ἐπὶ αἰσέρες ἄγγελοι τῶν ἐπὶ Ἐκκλησιῶν εἰσι, καὶ ἐπὶ λυχνία αἰς εἶδες, ἐπὶ Ἐκκλησίᾳ εἰσι] Lege *Grotium* de Imperio summarum Potestatum circa Sacra Tom. III. Opp. pag. 282. ubi inter cetera recte observat, errare eos, qui per Angelos ipsas Ecclesias intelligunt, cum candelabra hic Ecclesiæ, stellæ autem angeli septem Ecclesiarum appellentur. Confer eundem

dem pag. 619. Nihilominus tamen *Walo Messalinus*, i. e. *Salmasius*, de Episcopis & Presbyteris pag. 183. cum *Areta & Andrea Casar.* per *Angelos Ecclesias* ipsas intelligit. *Non enim*, inquit, *Angelis, nec Angelorum nomine ipsis singularum Ecclesiarum praesidibus hic sermo dirigitur. Ipsae Ecclesiae totae, non earum singuli praepositi, vel Episcopi, haec soli peccarunt, propter quae penitentiam agere jubentur* Enimvero haec secum invicem non pugnant. Poterant enim vel sic epistolae hae & admonitiones ad Praepositos illarum Ecclesiarum dirigi, qui partim & ipsi iisdem vitiis erant obnoxii, partim cavere debuerant, quo minus ea in cœtus suos irreperent, partim efficere debebant, ut ab illis sibi in posterum caverent. Compara, quae contra illam *Salmasii* sententiam differit *Jac. Usserius* in Prolegomenis ad *Ignatium* pag. 136. & *Petavius* passim. Praepositi Ecclesiarum sive Episcopi illi, sive Presbyteri, sive alio quocunque nomine tunc temporis sint appellati, de quo nunc quidem disputare non vacat, angelorum nomine insigniuntur, phrasi ex Synagoga Judaica desumpta. In ea enim שׁוֹחַ צְדָקָה i. e. *nuncius* seu *legatus Ecclesiae* dicebatur is, cui munus praelegendi, orandi & docendi ab integro cœtu erat creditum. Vide, quae in hanc causam copiose differuit *Campeg.* *Vitringa* de veteri Synagoga lib. III. Parte II. cap. 2. & 3. copiosius autem nuper *Cl. Schætzgenius* pag. 1089--1094. Horarum. Adde *Vener. Christoph. Matthaei Psuffii* *Origines Juris Ecclesiast.* p. 58.

CAPVT II.

Vers. 1. Τῷ ἀγγέλῳ τῆς Εφεσίνης Εκκλησίας γράψον] De *Epheso* & *Ecclesia Ephesina* diximus in Prolegomenis ad epistolam Pauli, *Ephesii* inscriptam. Confer nunc, quae habet praestantissimus *Fabricius* noster in *Luce Evangelii* salutari toti Orbi exoriente pag. 87. *Ephesinam Ecclesiam* primo loco commemorari putant eruditi, quod *Ephesus* non solum *Asiae* fuerit *metropolis*, sed, cum plures *Asiae* urbes v. c. *Smyrna* & *Pergamus* de eadem dignitate & primatu quoque disputarent, ipsa πρῶτην μητρόπολιν se appellavit, quod pater ex *Ulpiano* lib. 1. Dig. tit. 16. de *Offic. Procos. leg. 4.* Vide, quae in hanc rem ex *Joh. Harduino* in *Nemis antiquis populorum & urbium illustratis*, *Laur. Theodoro Gronovio* ad *marmoream basin Colossi Tiberii* cap. 23. pag. 497. *Tomi VII. Antiquitt. Graecarum Jacobi Gronovii*, aliisque adfert *Pet. Zornius* in *Bibliotheca Antiquar. Exegetica* pag. 41. seq. qui & p. 42. in notis monet, *Ephesum*, *Smyrnam* & *Pergamum* haec se invicem ordine excipere, quod tres illae urbes de primatu inter se contenderint. Propius huc facit, quod *Haseus* in *Bibliotheca Bremensi Class. III.* pag. 129. seq. observat, inter tres illas urbes concordiam sive ὁμόνοιαν, in *Nemis* quoque celebratam, viguisse, imo & πρῶτας Ἀσιῶν appellatas fuisse. De *Epheso* vide praeterea *Schellstrateni* *Antiquitates Ecclesiasticas* Parte

Parte I. pag. 37. & *Beveregium* pag. 234. Codicis Canonum vindicati. Epistolam ipsam primario ad unum Ecclesiæ Ephefinæ Præpositum, non plures, porro vero ad totum cœtum directam esse, hinc ex inscriptione τῷ ἀγγέλῳ, in singulari numero conformata, hinc ex argumento epistolæ recte colligitur. Quis vero ille Præpositus fuerit, non æque constat. Pro *Timotheo* vel successore ejus pugnat *Usserius* in limine opusculi de Episcoporum & Metropolitanorum origine. *Timotheum* indicari *Calovius* ex nostratibus ad h. l. censet, pluresque hujus sententiæ patronos adfert, quæ tamen parum se probat B. *Joh. Feabrio* in *Thesibus Miscellaneis* §. 5. In sensum hujus epistolæ inquirat B. *Joannes Gvilelmus Janus* capite II. dissertationis de Nicolaitis, de qua in sequentibus dicemus.

Verf. 2. καὶ ὅτι ἡ δύνη βασιάσαι] Δύνασαι, non autem δύνη Græce dici *Thomas Magister* pag. 51. præcipit, injuriosius utique in *Demosthenem*, *Iso-cratem*, *Xenophontem* & *Platonem*, quos ab eadem verbî forma non alienos fuisse ostendit *Georgius* in *Hierocritico* N. T. pag. 118.

καὶ ἐπειράσαι] ita editi libri; scripti vero nonnulli ἐπείρασας, quod in sua editione prætulit Cl. *Bengelius*. Vtraque verbî forma Græca est, quamvis diversæ originis. Nostra illa ex forma verbî πειράω media reperenda est, quæ & *Aktor* IX. 26. & XXVI. 21. occurrit. Altera vero, in N. T. frequentior ex πειράζω derivanda.

τὰς φάσκοντας εἶναι ἀποστόλους καὶ ἐκ εἰσι] *Ecclesiarum fundatores*, inquit *Salmasius* de Episcopis & Presbyteris pag. 185. quos Apostoli ad hoc mitterant, Apostolorum nomine vocavit *Ecclesiæ antiquitas*, imo vel ipsi Apostoli ita nuncuparunt. Sic *Epaphroditum* *Paulus* nominavit in epistola ad *Philippenses*, quia eum *Philippus* miserat, ad *Philippensium Ecclesiam* constituendam. Qui sibi hoc munus vindicabant absque ullius Apostoli missione, hoc quoque nomine vocabantur; quorum falsos plerosque, nec legitime vocatos fuisse, certum est. De his *Joannes Apocalyps.* II. 2. Quodsi tamen 2 *Corinth.* XI. 13. conferamus, videntur illi homines, de quibus heic sermo est, ad Christum ipsum, tanquam cujus jussu & auspiciis veniant, provocasse. Οἱ γὰρ τοῖςτοι, inquit, *ψευδαπόστολοι ἐργάται δόλιοι, μεταχρηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ*.

Verf. 3. καὶ ἐβάστασας, καὶ ὑπομονὴν ἔχεις, καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου κεκοπίακας, καὶ ἡ κέκμηκας] Ita post *Erasmum* editi plerique, quos & *Millius* cum *Stephano*, in contextu, sequitur. *Complutensis* tamen, *Parisi*na *Johannis Benenati* an. 1584 & *Antwerpienses* omnes, teste *Petro Fabro* lib. II. cap. 8. Agonisticè legunt simpliciter καὶ ἐκ ἐκοπίας fine sequenti, καὶ ἡ κέκμηκας. Eidem huic lectioni suffragantur præter codices aliquot, (inter quos *Alexandr.* habet ἡ κεκοπίακας) a *Millio* & *Bengelio* allatos, *Aretbas* in textu & commentario, adstipulantibus versionibus *Vulg.* *Syr.* *Arab.* & *Æthio.*

zhiopica. Ex quo factum est, ut nonnulli posteriorem hanc lectionem tanquam germanam amplecterentur. Inter hos est *Grotius*, *Millius* in Prolegomenis §. 1109. *Leonb. Twels* in Vindiciis Apocal. supra pag. 404. tum vero editor *N. T. Græco-Anglic. & Cl. Bengelius*, quorum ille ἐκ ἐκοντίας, hic ἡ κεκοτίας in sua uterque editione exhibent. Rationem sententiæ ita exhibet *Millius* l. c. Ob repugnantia nescio quid hoc in loco, ubi Ecclesia Ephesina, quæ versiculo proxime præcedente laudatur, ob κόπον, Christi nomine susceptum, dicitur ἡ κοπίσται, studiosus quispiam e regione τῆς, ἐκ ἐκοντίας adscripserat ad marginem ἡ κέρμικας, interpretamenti gratia. Hæc ad textum pertinere putans librarius, adposuit reliquis in contextu, expuncto ἡ ante ἐκοντίας, quo omnia quadrarent. Interim pro recepta lectione pugnat *Jac. Lydius* in Agonisticis Sacris pag. 75. Sed illud, inquit, ἐκ ἐκοντίας non immerito, quod ad vim ac proprietatem verborum attinet, vitii suspicionem habet, utpote quod nullo modo convenit cum eo, quod Apostolus commate præcedenti dixit: ὁδοὶ τὰ ἔργα σὺ, καὶ τὸν κόπον σὺ. Nam argumento a conjugatis deducto, necesse est, eum κοπίσται, cujus κόπος sit cognitus, ideoque dicere talem ἡ κοπίσται, a vero abhorreret. Quin etiam verisimile non est, ne dicam, videri absurdum, ut in tam modico interstitio ac intervallo κόπος quidem laborem, κοπίσται vero in sequenti statim versu, non laborare, sed in ipso labore defetisci laborique cedere significet. &c. Non contemnenda, fateor, est codicum, ab adversa parte allatorum, auctoritas, nec leves, quas iidem habent, sententiæ suæ rationes. Malim tamen in communiori lectione acquiescere. Scilicet Apostolus v. 3. omnino ad v. 2. respicit. In hoc autem a tribus nominatim capitibus laudaverat Ecclesiæ Ephesinæ Præsulem, nempe ἀκόπως, ab ὑπομονῇ, & quod non βαστάσαι possit malos. Jam vide, quomodo eadem illa iria prædicata v. 3. repetantur facto a postremo initio, & sic in ceteris retrogrediendo: καὶ ἐβάστασας, καὶ ὑπομονὴν ἔχεις, καὶ διὰ τὸ ὄνομα μὲν κεκοτίας. Ubi notandum est, quod posterius illud κεκοτίας ad toleratas afflictiones referatur, quas libentius, quam malos homines, tulerit. Accedit præterea communior & perpetuus fere in *N. T.* significatus, verbo κοπίω ita subjectus, ut ad laborem indicandum adhibeatur. Si enim unum Joannis locum cap. IV. 6. exceperis, quem *Twelsius* ipse ejusdem capituli comm. 38. ὁ ἔχ ὑμεῖς κεκοτίας, ἄλλοι κεκοτίας eadem ratione verbum repetita vice adhibet. Ne dicam v. 6. participio κεκοτίας addi ἐκ τῆς ὁδοπορίας, quod sensum verbi definit: hujusmodi vero nihil quicquam heic invenitur, ut merito dubites, Apostolum in hoc Apocalypseos loco de illa verbi significatione cogitasse. Similiter enim *Aristophanes* in Avibus v. 735. verbum κοπίαν defatigationis sensu adhibet, addito ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν. Porro familiare est Joanni, phrasin aliquam cum illa, quæ ipsi ratione rei opposita est, addita negandi particula, conjungere. Heic ait: κεκοτίας, καὶ ἡ κέρμικας. Similiter cap. III. v. 7. ὁ ἀνοίγων, καὶ

ἔδεις κλείει, καὶ κλείει, καὶ ἔδεις ἀνοίγει, & v. 8. καὶ ἐτήρησάς με τὸν λόγον, καὶ ἐκ ἡγήσω τὸ ὄνομά μου. Omitto alia. Denique verbum κέκμηκας ad hoc argumentum accommodatissimum esse mox ostendemus, quemadmodum heic post *Virringum* observamus elegantem dictionis figuram, quam Grammatici ἀντανάκλασιν vocant. De alterius illius lectionis origine ita statuerim, quod phrasis, καὶ ὁ κέκμηκας, tanquam in N. T. infrequentior (hoc enim sensu *Hebr.* XII. 3. tantum occurrit) adeoque insolentior visā, in nonnullis codicibus sit omiſsa, hinc vero factum, ut verbo ἐκοπίαςας τὸ ἐκ præfigeretur.

καὶ ὁ κέκμηκας) & non defatigatus es. Κάμνεν, ἀποκάμνει & καμῶν eos dici, qui vel in pugna, vel in lucta, vel in stadio animum despondent, *Jacobus Lydius* loc. cit. & *Cornelius Adami* in *Observationibus Theologico-Philologicis* pag. 406. ostendunt. Ita *Plutarchus* in *Coriolano* pag. 218. *Coriolanum* hunc, vulneribus & laboribus confectum, monitumque, ut in castra se reciperet, respondisse narrat: ὅτι νικῶντων ἐκ ἑσὶ τὸ κάμνεν, *lassitudine confici non esse vincendum.*

Verſ. 4. Αἱ ἔχω κατὰ σὲ, ὅτι τὴν ἀγάπην τὴν πρώτην ἀφῆκας) *Speſtat huc Francisci Wærgeri* Exercitatio de *Præsule Ephesino*, charitatem primam relinquente, *Lubecæ* 4to sine anni indicio edita. Illius cap. I. ostendit acerbiterem hujus epistolæ vix adæqui commentatores, cap. II. severe nihilominus hypocritis esse inculcandam, cap. III. nec aptius quicquam retundendis affectibus Theologorum vel explicari hodieque posse, vel reperi. De eadem hac reprehensione exponit e iam *J. S. Menochius* in *Trattenimenti eruditi* Parte III. pag. 285. Per primum illum amorem alludi ad primos conjugum amores, qui puri & ardentes esse soleant, respici ex *Jerem.* II. 2. statuit post *Ambrosium Ansbertum* libro II. in *Apocalypſ.* Tom. XIII. *Bibliothecæ Patrum* pag. 403. *Petrus Zornius* in *Bibliotheca Antiquario-Exegetica* pag. 187. not. Vide, & quæ habet *Saldemus* in *Otiis Theologicis* p. 413. In phrasi, ἔχω κατὰ σὲ subintellexerim τι, vel ὀλίγα, quod posterius infra exprimitur v. 14.

Verſ. 5. Μνημόνευε ἔν, πώθεν ἐκπέπτωκας) Codices aliquot habent πέπτωκας. Interim Græcis ἐκπίπτειν in ejusmodi argumento æque familiare est, arque Latinis excidere. Vide locos a *Cl. Albertio* pag. 482. allatos. Sic *Aristanetus* lib. I. epist. 21. τῶν ἐπιτετραμμένων ἐκπίπτων, concessis bonis excidens. *Seneca* de vita beata cap. 21. magnis tamen excidet ausis. Notandum, idem ait, ἐκπτώσεις, vel ἐκπτώματα a Medicis Græcis vocari articulorum ex sede sua prolapsiones & luxationes, quod deinde ad errores & lapsus transfertur. Ita *Ecclesia Ephesina* quasi articulus corporis Christi dimotus considerari potest, *Æschinem Atheniensem* Republica sponte emigrantem, video ἐκπεσόντα dici a *Philostrato* in proœmio ad *Viras Sophistarum* pag. 481. Ita non casu, ent

fato quodam, sed destinato consilio cætus Ephesus pristinam conditionem deseruerat. De nave, ad litus impingente, alias dici ostendit doctissimus *Elserus* Tom. I. Observat. pag. 484.

καὶ μετανόησον] Lege *Balibaf. Bebelii* disp. de lapsorum pœnitentia, Argentor. 1684. qua & comma quartum explicatur. Adde *B. Joannis Hennigii* Dissertat. Exegeticas in Selecta Scripturæ S. oracula, num. I.

καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ποιήσον] Omittuntur hæc ab Interpretibus, *Copto Wilkinsii*, & *Æthiope*.

εἰ δὲ μὴ, ἔρχομαί σοι ταχύ] Pœnitentiam, quæ heic suadetur, tunc temporis infecutam esse, ex eo apparet, quod lux Evangelii per longum satis temporis intervallum postea Ephesiis splenduerit. Interim minæ hæc postea eventu confirmatæ sunt, quo tempore & illa Asiæ metropolis, & ceteræ, in sequentibus commemoratæ, & lumine illo privatæ sunt, & ad miseram conditionem redactæ. In hac vero illas etiamnum jacere itinerum Scriptores una voce testantur. Eos appellatos vide a *Fabricio* in Luce Evangelii salutari toti orbi exoriente pag. 87.

καὶ κινήσω τὴν λυχνίαν σε ἐν τῷ τέπῃ αὐτῆς] Phrasin hanc ex Hebraica antiquitate illustrat *B. Theodor. Dassovius* in Emphasi Sacrarum Vorum disput. II. pag. 22.

Verf. 6. Ἀλλὰ τὸτο ἔχεις, ὅτι μισεῖς τὰ ἔργα τῶν Νικολαϊτῶν] De *Nicolaitis* his multi præter Herefiologos & Ecclef. Scriptores ex recentioribus commentati sunt. Ex nostratibus huc spectant *August. Balibasar*, in singulari disput. de prisca hæresi Nicolaitarum, Gryphiswald. 1682. *Joan. Franc. Buddeus* in Ecclesia Apostolica cap. V. pag. 385. *Joannes Fœchtius* in Examine Theologiæ Indifferentistice pag. 430. seq. *Andreas Hemmius* disput. de Nicolaitis Hafniæ 1714. *Christophorus August. Heumannus* singulari Observat. *Actis Eruditorum Lipsiensibus* an. 1712. pag. 179. sq. inserta (conf. ejusdem *Pœcilen* Tom. II. pag. 393.) *Joannes Gvilelmus Janus* dissertat. singulari, de Nicolaitis ex hæreticorum catalogo expungendis, Wittebergæ 1723. primum edita, hinc vero Thesauro Disputationum Novo Amstelod. 1732. edito Tom. II. pag. 1016. seqq. recusa, in cujus capite I. vulgaris de hæresi Nicolaitarum traditionis originem & progressum ob oculos ponit, cap. II. vero eam nullo idoneo fundamento niti docet, denique cap. III. epistolas apocalyptricas, ad Ephesinam & Pergamensem Ecclesias datas, a perversa earum expositione, tanquam ex qua fabula de Nicolaitis, hæreticis practicis, auctorem *Nicolaum* quendam habentibus, orta sit, vindicat. Confer de ea relationes Theologicas Novantiquas, vernaculo sermone editas anno 1723. pag. 1089. Bibliothecam Theologicam selectam, iidem vernaculum Tom. I. pag. 183. & Acta Academiæ Wittebergensis anno 1723. & 1724. pag. 11. seqq. *Joannes Laurentius Moshemius* in Bibliothe-

ca Bremensi Tom. I. Fascic. IV. pag. 381. atque hinc in Volumine dissertationum ejus ad Hist. Ecclesiast. pertinentium, quod Altonav. 1733. 8. prodit, differt. sexta. (Compara Relationes, quas modo dixi, an. 1733. pag. 999. & Notitiam Scriptorum ac dissertationum Mosheimii pag. 29.) & *Eberhard. Rudolphus Robtius* in dissertat. Jenæ 1668. hinc 1679. auctiore edita, postea vero Thesauro Theologico Philologico Novi Testamenti fol. 816. inserta.

Ex Reformatis huc pertinent *Jo. Valkenier* disputat. Franegu. 1664. publicata, & *Campeg. Vitringa* lib. IV. Observat. Sacrar. cap. 9. ubi de argumento epistolarum Petri posterioris & Judæ exponit, copiosius vero in commentario ad h. l. Ex Pontificiis *Nicol. le Nourry* Tom. I. Apparatus Dissertat. I. cap. 8. Ex Socinianis denique *Artemonius*, sive *Sam. Crellius* in Initio Evangelii S. Joannis restituto pag. 329. sq. & 380. in notis. Hic vero opinatur, *Nicolaitas* illos se sub primam sectæ suæ originem hoc nomine tanquam *victores mundi* appellasse, postea vero, & inprimis Sæculo II. destinatis suis frustratos, ejusdem nominis originem a Nicolao, homine sanctissimo, repetere cœpisse.

Illi, quorum indicem adhuc dedi, in eo potissimum capite a se invicem dissentiant, quod alii eorum hæresin *Nicolao* quodam auctore inventam, & ab ejus nomine appellatam, notari censent, alii vero idem nomen æque ac illud *Bileamitarum*, de quibus v. 14., mystice accipiunt, ut non dux & auctor gregis aliquis, sed hominum ita agentium conditio & persuasio, quasi *victores populi* essent, significetur. Qui priorem sententiam tuentur, illi in eo dissentiant, utrum a *Nicolao* quodam, Diacono quondam Hierosolymitano, quem veteres commemorant, an ab alio, illi *ὁμωνύμω*, nomen acceperint. Vide hanc in rem *B. Thomæ Ittigii* commentationem de Hæresiarchis ævi Apostolici pag. 87. sqq. & in Selectis Hist. Eccles. capitibus Sec. I. cap. 5. pag. 314. præter eum vero *Joannem Mællerum* in Homonymoscopia pag. 189. seqq. Hanc sententiam ut plerique antiquioris & recentioris ætatis tenent, ita nostra memoria non defuerunt, qui alteram amplecterentur. Inter hos ex Anglis primus *Jo. Lightfootus* in Horis Hebraic. ad Act. VI. 5. & ad 1 Cor. VI. 12. mysticam nominis significationem parum verisimiliter ex verbo Hebraico *ניכורא*, comedamus, repetit, quasi *beluæ istæ ad comedenda idolothyta ita se animarint*, ut illi, *Jes. XXII. 13.* quorum hoc erat symbolum: *edamus carnem &c.* Post eum *Jo. Coccejus* Cogitat. in Apocal. II. 6. *Nicolai*, atque adeo & *Nicolaitarum* nomen cum Hebraico *כלעם* i. e. *בעל עם*, dominus populi, comparavit. Postea *Campeg. Vitringa* locis supra citatis cogitata hæc amplius ornavit, consentientem nactus *Sal. van Till* l. c. Hæc amplius exposita lege a *J. G. Jano* in calce dissertationis laudatæ. Iisdem vestigiis ex nostratibus institerunt *Heumannus*, *Janus*, (quem ex suo fonte hausisse suspicatur, nescio quam re-

ete, *Heumannus* *Praeciles* Tom. II. pag. 393.) *Petrus Zornius* in *Opusculis Sacris* pag. 634. & *Joannes Fridericus Mickelius* in *Observationibus Sacris*, de quibus *Relationes Theolog.* Nov-antiquæ an. 1730. pag. 136. Easdem partes & sibi placere testatur *de la Roche* in *Memoires Literaires de la Grande Bretagne* Tom. I. pag. 251. *Johannes Clericus* in *Historia Eccles. duorum primorum Seculorum* pag. 494. nihil admodum definit, nec olim de eo, an *Nicolaus*, ab Apostolis diaconus constitutus, sectæ illius conditor fuerit, satis constituisse, affirmans, imo ex *Clemente Alexandrino* *Stromatum* III. pag. 436. patere existimans, non *Nicolaum*, sed eos potius, qui nomine ejus abusi sunt, sectæ auctores existisse. Neque tamen desunt ex recentioribus, qui priorem illam sententiam tuentur. Ex his præcipui sunt *Moshemius* & *Buddeus* II. cc. quorum hic pag. 378. sq. ad *Artemonii* speciatim argumenta respondet, ipse in eo acquiescens, quod secta hæc a *Nicola* Diacono, cujus imprudens factum & dictum in impuriorem doctrinam & vitæ licentiam abripuerit, & nomen & originem suam acceperit. Adde, si placet, *D. Joachimi Langii* *Hæresiologiam* *Seculi I. & II.* *Dissertat. III. Artic. II. §. 12.* seqq. Utraque sententia non contemnendis nititur argumentis, quorum pondus utrinque expendere nobis quidem non licet. Non diffiteor tamen, me hætenus communiorem sententiam ideo inprimis amplecti, quod v. 15. diserte mentio fit τῆς διδαχῆς τῶν Νικολαϊτῶν, quam iidem hi mordicus tenere affirmantur. Heic vero id inprimis notari velim, quod οἱ κρατῶντες τὴν διδαχὴν Βαλαάμ, de quibus v. 14. non sint distinguendi ab illis, qui dicuntur κρατῶντες τὴν διδαχὴν τῶν Νικολαϊτῶν. Iidem enim duplici hoc nomine ob convenientiam dogmatum & morum insigniuntur. Quemadmodum vero *Bileamitæ* illi auctorem & suaforem vere *Bileamum* habuerunt, ita & *Nicolaïtæ* illi habuisse *Nicolaum* aliquem, ad quem provocarint, habuisse videntur.

Verf. 7. Ο ἔχων ἔς, ἀκυσάτω κ. τ. λ.] Comma integrum illustrat *Robertus Gell* in *Reliquiis Anglice editis* Tom. II. pag. 842. seq. De phrasi prima lege *Joannem Albertium* pag. 483. qui inter cetera ex *Clemente Alex. τὰς ὅττα κεκτημένους* *Protrept.* pag. 7. & ex *Æliano* *Var. Hist. XIV. 47. ὅττα πεπαιδευμένα* huc adfert.

Τῶ νικῶντι δώσω αὐτῷ] Hebraïsmum in pronomine αὐτῷ cum *Vorstio* frustra quærent nonnulli, cum ita politissimi Scriptores loqui ament, quos adfert *Elsnerus* pag. 439. nominatim *Herodianum* lib. III. cap. 10. pag. 154. τῶτον τὰ μὲν πρῶτα τῆς ἡλικίας εὐτελῆ τινας αὐτὸν καὶ πεφυγαδευθῶτα λέγον, hunc ineunte juventute tenui fortuna & exilio multatum dicunt. Confer nos supra ad I. 6. Adde *Cl. Georgium* in *Vindiciis N. T.* pag. 262. Quis per νικῶντα & heic & in ceteris epistolis Apocalypsicis intelligatur, singulari disquisitione inquirat *Joan. d. Outrein* in *Biblioth. Bremense* *Class. IV.* pag. 605. seqq.

δῶσω αὐτῷ φαγεῖν] Ad Melchisedecum, qui Abrahamum victorem pane & vino exceperit, heic alludi nonnulli putant. Vid. Historiam Criticam Reipubl. literar. Tom. III. pag. 117. Romanos quoque strenuis militibus cœnam parasse ex *Plutarcho* in *Craſſo* pag. 536. Cl. *Elsnerus* pag. 440. docet, & *Pet. Fabrum* Agonistic. II. 18. videri jubet de athlohetis, qui victores Olympicos splendido convivio exceperint. Malim tamen ob phrasin sequentem ad arborem vitæ, in sacris literis memoratam, simpliciter respicere.

ἐκ τῆς ξύλης τῆς ζωῆς] ex arbore vitæ. Eadem phrasi frequenter utuntur Judæi, quando divinæ gratiæ fructum ad homines perventurum pollicentur. Sic in *Falkut Rubeni* fol. 19.2. Quando Deus judicat judicium veritatis, tunc animam deducit in paradisum, eique gustandam præbet arborem vitæ. Vide hunc aliosque ei similes locos apud *Schatgenium* pag. 1095. Horarum. Messiæ temporibus speciatim id eventurum Cabbalistæ tradunt apud *Fabricium* nostrum in Codice Pseudepigrapho V. T. p. 5. Cibum arboris vitæ opponi hic idololothyris, a quorum usu abhorebat ecclesia Ephesina, Nicolaitas aversans, opinatur *Alex. Morus* p. 215. De hac vitæ arbore confer *Cocquii* Phytologiam. Arborem a probatis Græciæ Scriptoribus ξύλον appellari, ostendit *Gerhardus Outbovius* in Bibliotheca Bremensi Class. I. p. 450.

ὁ ἐστὶν ἐν μέσῳ τῆς παραδείσου τῆς Θεᾶς] Confer eundem *Cocquium* p. 1096. ubi Judæorum habes de paradiso cœlesti, quem פֶּרֶץ לְמַעַל appellat, testimonia. De voce παράδεισος satis diximus ad *Luc.* XXIII. 43. Confer jam *Georgii* Hierocriticum p. 259. Græcos veteres, ea voce usos, præferentem.

Verf. 8. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας Συμυρναίων κ. τ. λ.] Nonnulla commodè huc adfert *Pet. du Bosc.* Vol. II. concionum gallice editarum p. 189. sqq. Smyrnam ære expressam exhibet, & de præsentii ejus statu exponit *Cornel. Brun* Itinere in Ægyptum p. 20. sq. Confer & *Fabricium* nostrum in *Luce Evangelii Salutaris* p. 91.

Verf. 9. ἀλλὰ συναγωγὴ τῆς Σατανᾶ] Vide *Casp. Barthii* Adversaria lib. III. cap. 12. p. 133.

Verf. 10. Μηδὲν φοβῆ, ἀ μέλεις πάχειν κ. τ. λ.] Vide huc *Sebast. Schmidium* in Appendice ad Formul. Concord. pag. 14. seq. *Joan. Bened. Carpozvii* conciones funebres Tom. IV. pag. 647. & *Jul. Franc. Lutkenii* conciones funebres num. XX.

μέλεις βαλεῖν ἐξ ὑμῶν] scilicet ἴνας, more veterum Scriptorum, quos adfert Cl. *Georgius* in *Vindiciis* N. T. pag. 185. Sic *Ælianus* Var. Hist. XII. 9. Τιμησίας ὁ Κλαζομένιος καλῶς ἐξηγήσατο τῶν Κλαζομένων ἦν γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν, scilicet τις.

καὶ δώσω σοι τὸν στέφανον τῆς ζωῆς] Stephanephororum dignitatem Smyrnæ receptam fuisse ex *Philostrato* de Sophistis lib. II. cap. 26. ostendit *Theod. Haseus* in Museo Bremensi Vol. II. pag. 239. atque hinc p. 241. olim se suspicatum ait S. Joannem eo phrasi hac alluisse, quam tamen conjecturam eo loco recte deferit. Scilicet familiare est libris sacris Vet. Test. & Judæis quoque, id omne coronæ nomine appellare, quod præclarum & honorificum est. Ita Hebræi coronam sapientiæ & justitiæ celebrant, quam duabus dissertationibus persecutus est B. *Joannes Henricus Majus*. Corona itaque vitæ appellatur vita beatorum, ut bonis aliis, ita gloria in primis plenissima.

ὁ νικῶν ἔμνη αἰδιότητι ἐκ τῆς θανάτου δευτέρου] Mors secunda, ad priorem illam naturalem habito respectu, appellatur æterna illa cum cruciatibus conjuncta; quod patet ex *Apocal.* XX. 13. *Jo. Vorstius* in dissertat. de Paradiso, quæ in Fasciculo IV. Opusculorum ad Historiam ad Philologiam Sacram spectantium recusa est, pag. 318. phrasin hanc Judæis olim, & quidem Joannis ætate, receptam fuisse, ex eo colligit, quod eadem in Paraphrasis Chaldaicis *Jes.* LXV. 6. 15. *Jerem.* LI. 39. 57. alibique legitur. Appellanti illi מוֹרָא תְּנִינָא Confer *Buxtorfii* Lexicon Talmudicum, pag. 1181. & *Adriani Relandi* Palæstinam pag. 353. De verbo αἰδιεῖν lege infra ad IX. 4.

Verf. 12. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Περγάμῳ ἐκκλησίας γράψον] De Pergamo vide *Thomam Smithum* & alios ad cap. I. 11. appellatos. Epistolam hanc illustrat B. *Jo. Gvil. Jamus* in dissertatione erudita de Nicolaitis ex hæreticorum catalogo expungendis cap. II.

ταῦτε λέγει ὁ ἔχων τὴν ῥομφαίαν τὴν δίδομον, τὴν ὀξείαν] Confer *Suicerum* Tom. II. p. 908.

Verf. 13. ὅπου ὁ θρόνος τῆς Σατανᾶς] Cur Pergamo heic thronus Sathanæ tribuatur, disquisiverunt interpretes, quorum plerique sedem idololatriæ, superstitionisque &c. ibi collocatam indicari censent. Nonnulli ad *Æsculapium*, solemni festo ibi cultum, respici in primis censent, nec minus ad templum ejus, ad quod cuncta Asia teste *Philostrato* in vita Apollonii Tyanei lib. IV. pag. 197. confluerit. Idoneis veterum locis id evicit vir eruditissimus *Michaël Rossal* in dissertatione de regno Pergameno, ex qua excerpta huc spectantia habes in Bibliotheca Bremensi Class. III. pag. 94. seq. Ibidem pag. 96. monetur, Græcos Asiaticos ipsum hunc *Æsculapium*, quem σωτήρα, & σωτήρα θεόν appellabant, optimo Salvatore nostro opposuisse videri. Compara, quæ ibidem pag. 104. sequitur *Theod. Hasei* observatio ad h. l. ubi sex adferuntur hujus appellationis causæ, nempe primo cultus *Æsculapii*, deinde idololatria, aliis quoque Diis ibidem exhibita, porro Christianorum in cultu *Æsculapii* imitatio, præterea cultus *Æsculapii* sub imagine

imagine serpentis, hinc persecutiones contra Christianos excitatae, denique cultus Hygeiae. *Throni* speciatim mentionem ideo fieri censet, quod *Æsculapius* in throno sedens cultus fuerit. De hoc *Æsculapii*, sub serpentis specie, cultu adde, quæ adfert *Petrus Zornius* in Bibliotheca Antiquario-Execratica Tom. I. pag. 680. seqq. non omisis, quas idem sub *Amelii* nomine edidit, observationibus in varia Scripturæ loca vernaculis Tom. I. pag. 147. Opu-
sculis item Sacris, Tom. II. pag. 255. Ex his simul intelligitur, eundem senti-
entiam suam, quam olim singulari dissertatione de h. l. Plcenæ an. 1716. 4. edita adopraverat, deseruisse. In ea enim *Museum Pergamenum* respici hac phrasi putat, Sophistarum cathedris seu thronis celebratum. Cum enim Sophistæ illi sua dicendi arte abuterentur, pessimisque vitiis indulgerent, præterea vero Christi sacra conviciis infectarentur, factum putat, ut Pergamenis *thronus Satanæ* tribueretur. Vide, quæ in hanc conjecturam recte animadvertit *Hafæus* loc. cit. pag. 127. seqq. Adferam, quæ V. C. *Joannes Massonus* in Vita Aristidis, hujus Operibus Oxonii 1722. & 1730. 4to editis, præmissa, plagula k. i. col. i. observat. Monet ille, *Aristidem* Tomo I. pag. 541. suum iter, ad templum Pergamenum susceptum, ita innuere: *καὶ παρελθόντος ἐναντὶ καὶ μνηῶν ἐπὶ τὴν ἐν Περγᾷ καθέδραν ἤλθομεν.* Quæ ibi καθέδρα vocatur, heic θρόνος audit. Utrouque enim, ita pergit, vocabulo eadem signatur sedes, quæ totius Asiæ communis ac veluti *Metropolitana*, seu, ut postea Christiani vocabant, Cathedralis; sacra scilicet *Æsculapio*, quem non secus ac alia id genus falsa paganorum Numina Scriptores Christiani tanquam malum habebant *Genium* sive *Dæmonem*, qui sæpe *Satanæ* & *Diaboli* nomine illis venit; quique *Apocalyps.* XII. 9. Draco est ille magnus, serpensque ille antiquus, qui vocatur *Diabolus* & *Satanas*. At vero *Pergamenus* iste *Genius*, seu *Æsculapius*, haud raro in antiquorum monumentis sub *Serpentis* *Draconis*ve figura repræsentatur, ejusque perpetuum fere symbolum est serpens, qui sacer ipsi passim erat. Vide *Pausaniam* libro II. cap. 28. *Cl. Spanhemium de præstantia numismatum* Tom. I. pag. 213. seq. *Arnobium* libro VII. pag. 249. Hæc ille. *Vitringa* ex hac phrasi contenderat, Pergamæ nomine propheticae *Alexandrain* significari. Contra eum lege *Cornelii Adami* *Exercitationem Exegeticam* I. pag. 55.

καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις] Codices aliquot καὶ omittunt, quos *Bengelius* in sua editione nuper est secutus. Malim illud καὶ tenere, hoc sensu, etiam in diebus illis. Intenditur enim heic oratio, & fides Ecclesiæ Pergamenæ eo nomine laudatur, quod nec difficillimis temporibus eam probare neglexerit. Neque vero insolens hæc notio est τὴ καὶ, quæ *Luc.* XIX. 42. bis occurrit: ὅτι εἰ ἔγνων καὶ σὺ, καί γε ἐν ἡμέραις σὺ ταύτη. Notandum porro est, *Erasmum* in tribus suis editionibus, omisso illo καὶ, novam inchoare sententiam, atque ita legere: *Εν ταῖς ἡμέραις ἐμαῖς, & ὅς ante ἀπεκτάνθη*
M m m 3 omit-

omittere. Lectionem hanc B. *Lutherus* noster sequitur. Cum vero nullus adhuc codex inventus sit, qui illi patrocinetur, recepta autem illa commodum sensum fundat, nihil causæ est, cur ab hac recedamus. ἢ ἐν ταῖς ἡμέραις, ἐν αἷς Ἀντίπας ὁ μάρτυς με ὁ πιστός, i. e. etiam illis diebus, in quibus *Antipas*, testis meus fidelis fuit. Ellipsis verbi ἐστὶ effecit, ut de altera illa lectione cogitaretur, sine quo subintellecto non patebat, quid sibi vellet sequens ὅς, cum Ἀντίπας ὁ μάρτυς ὁ πιστός commodò ad verbum ἀπεκτάνθη referri posset. At enimvero simili ratione in ipso hoc commate idem verbum, ἐστὶ omittitur phrasi: ὅπως ὁ θρόνος τῆ Σατανᾶ.

ἐν αἷς Ἀντίπας] Nomen *Antipæ* deest in *Copto* Wilkinsii, qui & in Prolegomenis testatur, in versionibus Orientalibus omnibus idem desiderari. Ipse porro *Coptum* ita reddit: *Et in diebus prodidisti testem fidelem.* Ejusdem alibi, quod sciam, mentio non exstat. Miror, *Erasmus Schmidium* nomen *Antipæ* mystice accipere, ut hominem *Papæ contrarium*, qualis v. c. *Hussus* fuerit, denoter.

Verf. 14. Αἱ' ἔχω κατὰ σὸ ὀλίγα, ὅτι ἔχεις ἐκὲ κρατύντας τὴν διδασχὴν Βαλαάμ, κ. τ. λ.] Ad hoc & sequentia aliquot commata lege B. *Johannis Henrici Maji*, Patris, dissertationem de calculo albo, quæ in Exercitationum ejus selectiorum Tomo II. num. XII. recusa est, & inter cetera Nicolaitarum historiam persequitur. Adde *Vitringam* in dissertatione de argumento epistolarum Petri posterioris & Judæ Tom. II. Thesauri Disputationum Novi pag. 986. nec omitte *Mosbemium* in Bibliotheca Bremensi Class. I. pag. 437. ubi recte hujus & sequentis commatis sensum ita expressit: *Sicuti homines quondam erant sub lege, qui, auctore Balaamo, stupra & idolorum cultum peragi juberent secure; ita tibi sunt viri, quibus nefandi Nicolaitarum errores, idem fere cum Balaamo sententium, placent.* Scilicet non duplex hominum factio, sed una, cui Ecclesia Pergamena faverit, innuitur, ita quidem, ut Nicolaitæ illi cum illis Bileami fociis conferantur. Vide, quæ supra ad verf. 6. diximus. Ceterum confert hunc locum cum *Numer. XXV. 1. 2.* *Franciscus Wokenius* in *Mose Harmonico* pag. 110. seq. Atque ibi quidem *Moses* non discrete testatur, *Bileamum* consilii hujus auctorem fuisse, testatur autem clare *Numer. XXXI. 16.* nonne istæ sunt, quæ deceperunt *Israëlitæ* ad suggestionem *Bileami*? Confer huc *Adriani Relandi* Dissertationes Miscellaneas Parte II. pag. 70. seqq. qui ex *Chronico Samaritano*, (de quo & *Hotttingerus* in *Smegmate Orientali* pag. 446.) *Iosepho* item *Antiquitatt. IV. 6.* & *Philone* *Sermone I.* de vita *Mosis* ostendit, hos, quos diximus, Scriptores *Bileamo* consilium hoc ferre acceptum.

ὅς ἐδίδασκε τὸν Βαλαάμ] ita *Curcellæus* & editi alii; at horum plerique habent ἐδίδασκεν ἐν τῷ Βαλαάμ, quod & B. *Lutherus* in versione sua expressit.

Cl. Bengelius scripsit ἐδίδασκε τῷ Βαλαὰν ad unum *Alexandr.* secundum *Mil-lin* in edit. prima (in altera enim ex eodem codice est: ἐδιδ. τὸν Βαλαὰν) indicium, provocans. Lectio nostra τὸν Βαλαὰν videtur expeditissima, quam & malit *Erasmus Schmidius*; altera vero ἐν τῷ Βαλαὰν eo sensu accipi potest, ut Bileamus Balaco, tanquam instrumento, usus dicatur, per quod Moabitas doceret, Israelitis offendiculum objicere. Vide *Joannem Vorstium* de Hebraïsmis Parte II. pag. 196. comparato *Georgio* in Vindiciis pag. 339. Tertia τῷ Βαλαὰν græce vix dici possit cum verbo διδάσκειν, nisi dativum commodi locum heic habere existimes, ut sensus sit, *Bileamum* consilium hoc in usum & ad preces Balaci dedisse, quæ *Grotii* est interpretatio, qui ex codice eodem *Alexandr.* hanc adfert lectionem, ἐδίδασκε τῷ Βαλαὰν βασιλεῖ, sine verbo βαλεῖν. Mihi quidem prima, quam exhibui, lectio placuerit. Altera tamen, ἐν τῷ Βαλαὰν teneri etiam hoc sensu possit, ut allegari dicatur parascha seu sectio illa Mosaica *Numer.* cap. XXII. 1. seqq. quæ illam Balaci, Bileami &c. historiam exponit, & hodiernum a Judæis Balaci nomine appellatur. Simile allegandi Scripturam exemplum habes *Marci* XII. 26. ἐπὶ τῆς βάρης, i. e. ubi historia rubi ardentis enarratur. Vide, quæ ibi scripsimus.

Verf. 15. Οὕτως ἔχεις καὶ σὺ κρατῶντας τὴν διδασχὴν τῶν Νικολαιτῶν] Vide supra ad v. 6.

Verf. 17. Τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ Φαγεῖν] Vide supra ad v. 7. Verbum διδόναι concedendi & largiendi significatum sine Hebraïsmi imitatione h. l. habere ostendit *Georgius* in Vindiciis pag. 99.

ἀπὸ τῆς μάννα τῆς κεκρυμμένης κ. τ. λ.] Tria hic vincentium præmia commemorantur, nempe *manna absconditum*, *calculus albus*, & *nomen novum*. In illa omnia inquit *D. Valentin. Alberti* disput. de tergemino vi-toriæ spiritualis præmio, Lips. 1693. & *Joannes Schmidius* de triplici brabeo, fidelibus promisso, ibid. 172: . Adde *Amelii Eubterung* Tom. I. pag. 11. seqq. & *J. H. Vrsini* *Analecta* Vol. II. pag. 109. seqq. De *manna* vero *abscondito* sigillatim commentatus est *B. Joannes Henricus Majus* disput. de *triplici manna*, quæ in Exercitationibus ejus Selectioribus Tom. II. n. 13. pag. 605. sqq. recusa exstat. *Manna* illud triplex est, nempe *Israeliticum*, *vulgare*, & hoc *apocalypticum*. De hoc postremo quid sentiant interpretes diversi, exponitur pag. 637. seqq. ipsa vero *Maji* sententia his edisseritur verbis pag. 639. Concedunt plurimi Interpretum, calculo albo designari justificationem, seu hominis resipiscantis liberationem a peccato, maledictione legis, & æternis suppliciis; nomine vero novo adoptionem in filium Dei, & concessionem juris ad regnum caeleste. Tanta hæc bona ex immensa & benevola Dei gratia in nos derivari inter orthodoxæ veritatis confessores sub controversiam nullam cadit. Quid ergo prohibebit manna illud absconditum determinate accipe-

re de gratia Dei in justificatione & jure filiationis impertiendo se exserente? Ad firmandam hanc sententiam id inprimis adfertur, quod gratia Dei cum cibo comparetur Ps. XC. 14. *exsatia nos gratia Dei*, porro vero Scripturæ familiare sit, id, quod generatim antea dictum sit, mox per partes tradere, interposita particula καί, quæ sæpe sit ἐξηγητική, & per, *id est*, explicari debeat. Quibus positis hunc denique verborum sensum promit: *dabo vincenti edere ex manna abscondito*, id est, *dabo illi calculum album*, & cum (ἐν hic idem, quod σύν, Apocalypf. VII. 15. & XXI 3) *calculo illo nomen novum*. Hæc satis convenienter tradita existimo. Exstat præterea *Joannis Jacobi Halleri* de manna hoc dissertatio, Leidæ 1677. præside Friderico Spanhemio habita, & in Thesauro Disputationum Novo fol. 1029. recusa, & *Gotbefsredi Jungstii*, Bremensis quondam Theologi, de eodem dissertatio, Bremæ edita. Adde *Schærgenii* Horas Hebraicas pag. 1098. qui ut gustum rerum sacrarum & gaudium spirituale, conjunctum cum spe vitæ æternæ, intelligit, ita *absconditum* appellari putat, habito ad manna Israëlitarum respectu, quod post ingressum in terram promissam vasculo singulari, in arca vel juxta arcam reposito, fuerit servatum, atque adeo κεκρυμμένον, nec ullius vel usus expositum. Addit etiam ex *Tanchuma* in *Jalkuth Schimoni* Part. I. fol. 73.4. locum, quo manna justis in sæculo futuro dicitur præparatum, ut, quicumque credat, dignus habeatur, qui illud comedat. Alia Judæorum loca adfert *Amelius* Tom. II. der Erklärung pag. 628. seq. ubi & de eo, cur *absconditum* appelletur. Non omittendus præterea est *Aletbæus* Tom. II. der Erläuterung pag. 477. cui communio cum Christo, fructusque ejus in vita æterna indicari videtur.

καὶ δώσω αὐτῷ ψῆφον λευκὴν] De calculo albo lege ex nostratibus *Christiani Dav. Funccii* dissert. de calculo albo veterum, recusam in Thesauro Theol. Philolog. N. T. p. 829. *J. H. Maji* aliam ad v. 14. allatam, & *M. Sigismundi Friderici Dresigii* illam de usu alborum calculorum apud veteres, Lips. 1731. nec non *Erasmi Vindingii*, Hafniæ 1712. Diversas interpretationum ad h. l. sententias collegerunt *Majus* & *Gvilelmus Saldemus* in Otiis Theologicis. lib. I. pag. 164. sq. quibus remissio peccatorum videtur intelligenda. Præter hos conferri possint *Canterus* in Novis Lectionibus lib. V. cap. 21. Tom. III. Thesauri Critici Parte I. pag. 633. *Jacobus Lydius* in Agonisticis Sacris pag. 141. *Arrowsmithus* in Tacticis Sacris pag. 263. seq. *Stephan. le Moynes* ad Varia Sacra pag. 681. *Jounnes Douglæus* in Analectis Sacris pag. 114. *Cornel. Adami* pag. 251. Observatt. Theolog. Philologic. *Alex. Morus* pag. 217. Notarum, *Mich. Rossal* in Bibliotheca Bremensi Class. III. pag. 102. *Petrus Zornius* in Bibliotheca Antiquario-Exgetica Tom. I. pag. 445. sqq. qui *Saldem* observata suis auget. *Aletbæus* Tom. II. der Erklärung pag. 570. & *Cl. Schærgenius* l. c. pag. 1099. qui ad sortem alludi credit, quæ jacienda erat Sacerdotibus, sacrificium oblatoris. Plerique ad

ad tesserarum *victorum* athleticas, (de quibus post *Fabrum* Agonisticorum II. 33. videbis *Laur. Pignorium* de Servis pag. 342.) respici volunt, alii vero ad *judiciales*, quoniam calculi albi hinc *victoriae*, hinc *absolutionis* indicium prae-buerunt. Utrasque conjungi vult *Funccius* dissertatione laudata. Cl. *Elsnerus* pag. 441. phrasin simpliciter ad forum & *judicia* refert, in quibus cal-culos albos absolvisse testatur Scholiaſtes Ariſtophanis ad *Vespas* v. 106. quosque reus non solum accipere, sed etiam vincere dictus sit. Ita *Theo-phraſto* Character. c. 17. pag. 78. δίκην νικήσας καὶ λαβὼν πάσας τὰς ψή-φους, sicut νικῶντες τῇ ψήφῳ *Æschini* de falsa legatione pag. 258. dicuntur. His positis Christus diceret, se victores pronuntiaturum esse eos, qui in judiciis humanis aliisque discriminibus fuissent magno cum animo periclitati. *Claud. Sarravius* epist. 122. pag. 125. edit. *Ultræjectinæ* non tam calculos ab-solutorios, quam tesserarum σιτήσεως cum *Petito* Variar. Lect. I. 8. intelligit, & *Salmasii* de iis sententiam requirit. Ineptiunt utique, qui de lapide philo-sophorum, quem vocant, cogitarunt. Vide *Michaëlis* notas ad *Gaffarelli* Curiositates inauditas pag. 11. & *J. M. Dilberrum* in *Farragine* rituum lib. III. cap. 21.

καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον) Quale illud sit, & un-de phraseos origo repetenda videatur, disquirunt *J. H. Ursinus* in *Anale-tis Sacris* Vol. II. pag. 111. *Fridericus Adolphus Lampe* in *Exercitatt.* ad *Pſalm.* XLV. pag. 567. *Alex. Morus* pag. 217. *Notarum*, *Pet. van Sarn* *Bi-blioth. Bremenſ.* *Class.* VII. pag. 490. sq. Cl. *Elsnerus* pag. 442. & Cl. *Schat-genius* pag. 1099.

Verſ. 18. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Θουατείροις ἐκκλησίας γραψόν) Per angelum illum S. *Irenæum* quidam intelligunt, contra quos leges *Theophilum Spizelium* in *Verere Academia JEſu Chriſti* pag. 44. De urbe *Thyatirenſi* lege *Curas* has ad *Act.* XVI. 14.

ὁ ἔχων τὰς ὀφθαλμὰς αὐτῆ ὡς φλόγα πυρὸς) Phraſi hac ad colu-mnam nubis & ignis alludi, quod ad rem vero Filii Dei *omniscientiam*, *san-ctitatem*, *majeſtatem*, *amorem* in *Eccleſiam*, *iram* vero in *hostes* significari cenſet *Rev. Wilhelmus Erncſtus Ewaldus* in *Museo Bremenſi* Volum. II. pag. 628. ſeqq.

καὶ οἱ πόδες αὐτῆ ὅμοιοι χαλκολιβαίνῳ) Per *pedes* innui *robur*, *facta* & *dominium* idem exiſtimat p. 642. ſq. deinde vero, relatis aliorum de voce, *χαλκολιβαίνον* ſententiis, eam cum *ἡρωῇ* *Ezech.* I. 27. comparat, & per *æs lucidiſſimum*, quale eſt *aurichalcum*, interpretatur. Vide ſupra ad I. 15.

Verſ. 20. Αὐτῶν ἔχω κατὰ σὺ δόλγῳ) Vocem δόλγῳ omittunt codd. a-liquot, quos Cl. *Bengelius* in ſua editione ſequitur. Sic ſupra II. 4. Cum tamen

tamen utrinque vocem aliquam subintelligi necesse sit, non video admodum, cur ab ea, quæ heic legitur, discedere velimus. Videtur vero vox *ὀλγὰ*, hic adjuncta esse, respectu habito ad *πλείονα*, quorum mentio est v. 18. ut simul indicetur, inter multa illa præclara hoc unum desiderari, quod impiis Jesabelis conatibus non resistat.

ὅτι ἔαυς τὴν γυναῖκα Ἰεζαβὴλ, τὴν λέγουσαν ἑαυτὴν προφῆτιν, διδάσκειν
 ὡς πλανᾶσαι ἐμὰς δέλας] Hæc ita exhibet Cl. *Bengelius*: ὅτι ἀφ᾽ αὐτῆς τὴν γυναῖκα Ἰεζαβὴλ, ἣ λέγουσα ἑαυτὴν προφῆτιν, ὡς διδάσκει καὶ πλανᾷ τὰς ἐμὰς δέλας. Hactenus quidem non intelligo, quomodo ἀφ᾽ αὐτῆς Græce dici possit, cum Græcæ Linguae rationes vel ἀφ᾽ ἑαυτῆς, quod etiam *Aretas* heic habet, vel, si pro conjunctivo habere velis, ἀφ᾽ ἑαυτῆς, quod *Grotius* mavult, requirant. Præterea non video, quis horum verborum futurus sit sensus. Quem enim *Grotius* ex illa lectione exsculpit, quasi Domini velle, ut Episcopus uxorem suam Jesabel dimitteret, eum admittere non possis. Primum enim τὸ ὅτι h. l. non aliud significare merito censetur, quam quod supra v. 4. indicat. Ibi vero denotat aliquid, quod Domino in Præfule Ecclesiæ Ephesinæ displiceret, non quod fieri juberet. Deinde aliquid præstruitur, quod veri speciem non habet, id nempe, quod Jesabel illa Præfulis conjux fuerit. Itaque hactenus in recepta lectione, cujus sensus obvius est, acquiesco. Id unum offendere aliquem possit, quod τὸ πλανᾶσαι sensu activo *seducere* significet, sine exemplo Novi Fæderis simili, cum alias passivam habeat significationem. Propterea *Erasmus Schmidius* legere malebat πλανᾶσαι. Enimvero vel medii verbi forma hic agnoscenda fuerit, vel ita statuendum, quod πλανᾶσαι vere passiva notione polleat, hoc sensu: quod pateris uxorem Jesabel docere, atque adeo seduci servos meos. Nempe Ecclesia Thyatirensis non opponebat se, prout poterat, doctrinæ & exemplo Jesabelis cujusdam, ad scortationem & idolothytorum esum ducentis. Quod enim *Vitringa* & alii Jesabelis nomen mystico sensu accipiunt, non magis probem, quam quod iidem de Nicolaitis tradunt. Neque tamen Sacerdotem aliquam gentilem intelligi posse putem, nominatimque Ulpiam Marcellam, quæ in inscriptione quadam Thyatirensi Græca, ut Sacerdos Dianæ, laudatur. Ea a *Paulo Ricauto* in Statu hodierno Ecclesiæ Græcæ pag. 87. inde vero in Relationibus Theologicis Novantiquis an. 1701. pag. 16. allata est. Confer *Amelii* *Erörterung* Tom. I. pag. 27. & *Zornium* Tom. I. Opuscul. Sacr. pag. 304. Jesabelis nomen Hebraicum est, atque adeo indicium facit, feminam hanc Ex-Judæam fuisse: neque credi præterea potest, Christianos Thyatirenses paganæ Sacerdotis consiliis audientes futuros fuisse, etiamsi prophetisam se jactaret. Constat alias, Lydos, ad quos ex veterum testimonio Thyatirenses pertinebant, luxu & scortatione infames fuisse. Vide quæ hanc in rem adferuntur in Bibliotheca Bremensi Classe VI. pag. 1046. seq.

Verf. 21. Καὶ ἔδωκε αὐτῇ χρόνον, ἵνα μετανοήσῃ] Ita Polybius p. 646. χρόνον δέναι, i.e. *spatium* & *moram concedere*, dixit. Vide *Rapbelium* p. 717.

Verf. 22. Ἰδὲ, ἐγὼ βάλλω αὐτὴν εἰς κλίνην, ἣ τὰς μοιχεύοντας μετ' αὐτῆς εἰς θλίψιν μεγάλην] *Knatchbullus*, voces εἰς κλίνην trajectas censens, proxime ante phrasin εἰς θλίψιν μεγ. collocandas putat, hoc sensu: *ecce ego mittam eam, & eos, qui mæchantur cum ea in lecto, in adflictionem magnam.* At *Homburgius* τὸ εἰς κλίνην, proxime jungit τῷ, εἰς θλίψιν. Neuro opus est, sed utrumque prædicatum suo utrinque subjecto relinqui commodè potest, ita ut prius illud εἰς κλίνην, in lectum, a posteriori, εἰς θλίψιν, explicetur, perque lectum morbum & alia, quæ ægrotantes premunt, mala significari indicetur. Hujusmodi vero locutiones in Psalmorum & Proverbiorum libris frequentantur. Ceterum per lectum alludi ad lectos, in quibus luxui & libidinibus indulserat femina illa cum suis, ab Interpretibus rectè est observatum, inter quos *Vitringer* respici speciatim putat ad lectum, in quem se Achab, Jezabelis maritus, ægritudine confectus i *Regg.* XXI. 4. conjecerat; ideo scilicet, ut nomen Jezabelis mystice capiendum esse eo minus dubitaretur. Propius ad verum accedere videntur, qui cum *Grelloto* in Prodomo Apocalyptico lectos tricliniares spectari purant, quos pagani in fanis suis, ex residuis victimarum partibus epulari, instruere solebant. Vide quæ in hanc rem copiose adfert *Zornius* in Biblioth. Antiquario Exegetica Tom. I. pag. 553. De lectis ferreis, sive catastis, in quibus primi Christiani adfligi solebant, cogitat *Cl. Schætgenius* ad h. l.

Verf. 23. Καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἀποκτενῶ ἐν θανάτῳ] Phrasis est pleonastica, externis quoque Scriptoribus non insueta, de qua leges *J. H. Majum* de Pleonasmis N. T. pag. 24. & *Cl. Georgium* in Vindiciis N. T. ab Hebraïsmis pag. 334. *Xenophon* in Hierone pag. 718. dixit βιάω θανάτῳ ἀποθνήσκειν, & *Homerus* *Odyss.* λ'. v. 411. ὡς θάνον θανάτῳ οἰκτίσας.

ὅτι ἐγὼ εἰμι ἐρευνῶν νεφρὲς ἢ καρδίας] Vide *Suicerum* Tom. I. pag. 1211. Sunt, qui hac phrasi ad i *Chron.* XXVIII. 9. respici pudent, quod inficiatur *Wokenius* in Harmonia Veteris & Nov. Test. Parte II. pag. 227.

οἵτινες ἐκ ἔχουσι τὴν διδαχὴν ταύτην] Scribendum videri vi antecedentium poterat, οἵτινες ἐκ ἔχετε. At vero frequens est & Sacris Scriptoribus & externis illa verborum enallage. Vide *Cl. Georgium* in Vindiciis Novi Testamenti pag. 255. Neque tamen ad illam provocare hoc loco necesse est, quoniam illud ἔχουσι non ad ὑμῖν, qui speciatim compellantur, sed ad λοιποὺς referendum est.

ὡς οἵτινες ἐκ ἔγνωσαν τὰ βάθη τῆ Σατανᾶ] Fieri potest, ut ad sacra paganorum facerrima, quæ, ut in abditis locis fieri solebant, ita mysteria Sathanæ inprimis pandebant, respiciatur. Vide huc Relationes Theologicas Nov-antiquas an. 1701. pag. 18. seq. *Amelium* Tom. I. der Erörterung pag. 27. &, qui idem est, *Petrum Zornium* Tom. I. Opusculorum Sacrorum pag. 304. & Tom. I. Bibliothecæ Antiquario Exegeticæ pag. 470. Alii tamen Gnosticatorum doctrinas, quas sublimiores illi jactabant, & ad carnales libidines referebant, cum *Grotio* & *Viringa* notari censent. Vide eundem *Zornium* Tom. I. Opuscul. p. 782.

ὡς λέγουσιν] scilicet harum doctrinarum præcones & mystæ. Sic gentiles sacra illa sua arcaniora *μυστήρια* vocabant, Gnostici vero *alta mysteria*, teste *Irenæo* lib. I. cap. 1. & *Tertulliano* adversus Valentin. cap. 1. *Si bona fide quæras, concreto vultu, suspensio supercilio, altum est, ajunt.*

Verf. 26. Καὶ ὁ νικῶν, ὃς τῶν ἄλλων τέλει τὰ ἔργα μὲν, δώσω αὐτῷ] Per hebraicum hæc ita dici pro τῷ νικῶντι — δώσω, multi sibi persuadent, interque eos *Grotius*, *Wysius*, *Vorstius* Parte I. p. 239. alii. Contra hos vero lege *Raphelium* Anno ait. ex Xenophonte pag. 353. *Georgium* in Vindiciis pag. 232. *J. C. Schwarzium* de Solæcismis discipulorum Christi antiquatis pag. 80. & *G. W. Kirchmaierum* de parallelismo dictionis Nov. Testamenti & Polybii p. 61. Ita prorsus *Xenophon* Oeconom. p. 648. οἱ δὲ φίλοι, ἢν τις ἐπίσηται αὐτοῖς χεῖρα, ὥστε ἀφελῆσθαι ἀπ' αὐτῶν, τί φήσομεν αὐτὰς εἶναι; Neque adeo opus est supplemento, quod *Herzogius* in dissertatione de certitudine Hermeneuticæ Nov. Test. §. 5. ita adornat: ἐάν τις εἴπῃ ὁ νικῶν. Nominativus absolute est positus, cujus vim Latine ita expresseris: quod vero ad vincentem &c. attinet. Confer infra ad III. 12.

Verf. 27. ὃς ποιμανεῖ αὐτὰς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ.] Per Dorismum scribi σιδηρᾷ pro σιδηρῇ *Wysius* existimat, cui recte se opponit *Georgius* in Hierocritico Novi Testamenti pag. 157. tum argumentis, tum auctoritate *Demosthenis* adversus Aristogitonem pag. 494. ὃς μονονυχ' αἰλύσει σιδυρᾷ δεδεμένος ὑποδύη; & *Thucydides* libro IV. §. 25. ὃς χειρὶ σιδηρᾷ ἐπιβληθείσῃ μίαν ναῦν αὐτεῖς ἀπώλεσαν. Rem ipsam ita exponit *Stephanus le Moine* ad Varia Sacra pag. 487. Promittitur, inquit, fidelibus eadem, quam Christus gestat, virga Regia, symbolum dominationis & imperii æterni, adeo ut ista virga videatur communis & Christo & fidelibus, quos in societatem imperii admittit Christus, quasi non divisum, sed unum idemque imperium cum eo fideles haberent. Quomodo verba hæc, quæ *Psalms*. II. 9. de Christo dicuntur, & *Apocalypf*. XIX. 15. de eodem pronunciantur, h. l. transferantur ad fideles, disquirat *B. Vokenius* in Harmonia Veteris & Novi Testamenti Parte II. pag. 250. seq. Existimat autem, h. l. non tam illud *Psalms* dictum excita-

ri, quam phrasin ibi obviam adhiberi, & ad fideles accommodari. Verbum *ποικαίνω* idem Græcis esse, quod *regere, gubernare*, ostensum est Volumine I. harum Curarum pag. 35. & 909.

Verf. 28. *καὶ δώσω αὐτῷ τὸν ἀστέρα τὸν πρωϊνόν*] Et hanc phrasin ad imperium ante commemoratum refert le Moyne loc. cit. pag. 387. Pollicetur vero, inquit, non solum virgam, sed virgam & stellam, ut imperium symbolis apud Orientales & Ægyptios familiaribus melius repræsentaretur. Nam virga & oculo solebant Regiam majestatem repræsentare Ægyptii: imo & divinitatem, uti patet ex Cyrillo Alexandrino contra Julianum libro IX. Conf. idem pag. 389. in hæc verba: *Suspicebam aliquando, illum stellam polliceri, allusione vel ad Urim ac Tummim, ornamentum Summorum Sacerdotum, vel ad stellarum signa, quibus victorum togæ ornata micabant, vel ad faces & lampadas, ante victores ferri solitas, quod olim concessum Duillo: vel ad ignem, Regibus præferri solitum apud Orientales, imo & apud ipsos Romanos, vel ad heroum stellas, quæ tanquam solia & sedes perpetuas Heroibus tribui, & adscribi consueverant. Sed verisimilior mihi videtur illa conjectura, qua alludi ad sceptrum & oculum, apud Orientales imperii symbolum, supra asseruimus. Malim tamen per stellam illam matutinam cum Vitringa ad h. l. Christum ipsum intelligere, quatenus auctor est illius beneficii, cujus emblemata st. lla matutina sustinere potest. Beneficium vero illud est gloriosi diei, cujus indicium aurora præbet, apparitio, quæ cum æterna luce in cælis erit conjuncta. Firmatur hæc expositio eo inprimis, quod Dominus noster infra cap. XXII. 16. se ipsum vocat, τὸν ἀστέρα λαμπρὸν καὶ ὀρθρινόν. Compara Amelium Tomo II. de Cristeruna pag. 835. seq. Absit vero, ut cum Victorino Petavionensi in Tractatu de Resurrectione, resurrectionem primam, i. e. chiliaisticum regnum heic promitti censeamus, ad quod victores illi citius, quam alii, sint resurrecturi. Non alienum se ab hac expositione profiteretur Artemonius in præfatione ad Initium Evangelii S. Joannis restitutum p. 22.*

CAPVT III.

Vers. 1. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας γράψον] *Sardes* hodie vicum ignobilem referre, in quo pauci sint Christiani, Ecclesia nulla, nullus Episcopus, testatur *Thomas Smithus* in *Notitia Ecclesiarum Asiae* pag. 31

Τάδε λέγει ὁ ἔχων τὰ ἐπ' αὐτὸ πνεύμα] Vide supra ad c. I. v. 14.

ὅτι τὸ ὄνομα ἔχεις, ὅτι ζῆς] *Herodotus* libro VII. pag. 485. ἡ στρατηλασίη, ἡ βασιλεία, ὄνομα μὲν εἶχε, ὡς ὑπ' Ἀθήνας ἐλαυνεῖ, κατιέτο δὲ ἐς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Vide *Raphelium*. Paulus 1 *Timoth.* V. 6. ζῶσα τέθνηκε, ubi nos vide. *Seneca* in *Anacephalæosi* de Claudio Imperatore defuncto ait: *desiit videri vivere*. Confer *Picinelli* *Lumina Reflexa* p. 759.

Verf. 3. Μνημόνευε ἔν, πῶς ἔληφας, καὶ ἤκουσας] Vide *Curas* has ad 1 *Corinth.* XI. 23. & *Swicerum* Tom. II. pag. 582. Pro, καὶ ἤκουσας *Coptus* Wilkinsii habet, & erraveris. Rectam esse receptam lectionem vel ex eo patet, quod τὸ ἀκούειν explicet antecedens λαμβάνειν, utrumque vero hoc verbum in μνημονεύειν egregie quadret.

εἰάν ἔν μὴ γρηγορήσης, ἥξω ἐπὶ σε,] Alludi heic ad custodiam templi Hierosolymitani, a Sacerdotibus & Levitis maxima cura noctu observaram, qua qui negligenter fungebantur, graves socordiae pœnas dederint, teste *Maimonide* de Domo electa cap. 8. existimat *Amelius* Tomo II. der *Erörterung* pag. 875. seq. & *Zornius* in *Opusculis Sacris* Tom. II. pag. 172. Vide tamen, quæ infra dicuntur ad XVI. 15. Ante verbum γρηγορήσης *Coptus* Wilkinsii habet: *egeis penitentiam*.

ὡς κλέπτῃς] Confer nos ad *Matth.* XXIV. 43.

καὶ ὁ μὴ γνῶς, ποίαν ὥραν ἥξω ἐπὶ σε] ποίαν ὥραν legi malint *Pricæus*; ut *Luc.* XII. 39. non recogitans, κατὰ ante voces ὥραν, ἡμέραν vel χρόνον frequenter omitti. Id recte monet *Cl. Alberti* in *Periculo Critico* p. 40.

Verf. 4. Ἐχεις ὀλίγα ὀνόματα καὶ ἐν Σάρδεσιν) Codices multi & versiones quoque habent: ἀλλ' ἔχεις ὀλ. ὄν. ἐν Σάρδεσιν, quæ & *Cl. Bengelius* in contextum recepit. Sensum eundem, quem hæc lectio fundit, expresse-
runt *Beza* & *Erasmus Schmidius*: *habes tamen pauca nomina*. Per ὀνόματα homines, seu personas, quas dicunt, intelligi, vix opus est, ut moneatur, cum illa vocis notio ex Novo Testamento satis constet. Neque tamen cum *Launæo* & aliis de Hebræis, vocem αὐτὸν eodem significatu adhibenti-

bentibus, simpliciter cogitandum est, cum nec externis usus hic sit infuetus. Vide nos ad *Aetor.* I. 15. *Erasmus Schmidium* ad Matth. X. 41. *Gvil. Canterum* Nov. Lction. VIII. 10. *Celeb. Dav. Millium* in Miscellaneis Philologicis pag. 15. *Georgium* in Vindiciis pag. 275. & *Zornium* Tomo II. Opusculorum Sacrorum pag. 691.

α ἐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν] *qui non inquinaverunt vestimenta sua.* Post ἐμόλυναν *Coptus* Wilkinfii inserit, *cum mulieribus.* Phrasi illa ad *tincturam purpurariam vestium*, Sardenfibus inprimis receptam, alludi existimat *Jac. Haseus* in Biblioth. Bremensi Class. III. pag. 255. seqq. erudita opera ostendens, μόλυναν ἱμάτια optime notare posse *vestes purpura tingere*; Sardenfibus porro & in universa Lydia officinas ejusmodi *purpurarias* frequentissimas fuisse; vestes *purpureas* & heic & alibi *albis* opponi; *purpureas* vestes in codice sacro hominibus, vitiorum sordibus pollutis, tribui, & apud ipsas gentes purpuram delicioforum luxuriosorumque indumentum fuisse. Hæc viri docti cogitata in summam retulit & suis auxit *Pet. Zornius* in Bibliotheca Antiquario-Exegetica Tom. I. pag. 947. Cum tamen *inquinata vestimenta* in sacris literis hominibus, vitiorum sordibus contaminatis, passim v. c. *Jes. LXIII. 1. sq.* & *Zachar. II 1. 3. 4.* tribuantur, eo potius respici crediderim, inprimis cum eadem loquendi ratio Hebræis quoque Scriptoribus sit recepta. Vide quæ præter *Vitringam* attulit *Schætgenius* pag. 1100. Horarum.

καὶ περιπατήσασι μετ' ἐμῶ ἐν λευκοῖς] Hanc loquendi rationem ex antiquitate Hebraica illustrat *Rev. Salom. Deylingius* Parte III. Observatt. Sacrarum pag. 382. sq. edit. prioris, quæ Observatio in posteriore edit. legitur Parte II. pag. 604-617. Adde *Franc. Wokenii* Meditatt. Privatas Tom. II. pag. 153. sqq. Vestes illæ albæ & virgines, & resurrectionis candidatos, & Sacerdotes veri Dei indicant, judice *Steph. le Moynes* in epistola de Melanophoris, *Gisberti Cuperi* Harpocrati subiecta, pag. 267. & 278. Confer *Christiani Bruningii* Antiquitates ex sacris Græcas pag. 36.

Verf. 5. Ο νικῶν ἔστος περιβαλεῖται ἐν ἱματίοις λευκοῖς] Vide *Rev. Sal. Deyling.* Obff. Sacras lib. III. num. 49. Ad Hebræorum Sacerdotes heic respici existimat *Schætgenius* l. c. Alia in eandem sententiam lege apud *Ame-lium* Tom. II. der Erörterung pag. 248. Conf. infra ad VII. 13. De phrasi δ νικῶν ἔστος lege supra ad II. 7. & confer *Georgii* Vindicias p. 233.

καὶ ἐ μὴ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτῶ ἐκ τῆς βίβλης τῆς ζωῆς] Per librum vitæ ad tabulas Genealogicas, in quibus Sacerdotum omnium nomina, natales, conjugia & successiones consignata erant, & in quibus adeo omnis Sacerdotum salus reposita fuerit, alludi cum *Vitringa* existiment plures, quos laudatos vide a *Zornio* l. c. Conf. *Adrian. Relandi* Antiquitates Hebraic. pag. 180. & *Schætgen.* l. c. De libro vitæ, quod ad rem ipsam spectat,

stat, ad h. l. differit *Jo. Arrowsmith* in *Tacticis Sacris* pag. 266. sqq. Confer, quæ scripsimus ad *Philippens. IV. 3.* Ceterum ἐξαλείφειν ἐκ τῆς καταλόγου dixit etiam, observante *Rapheio*, *Xenophon* Hist. Græc. lib. II. pag. 366. & VI. pag. 464.

Verf. 7--13. illustrare pro sua hypothesi instituit *Paul. Gyongyosi* dissertat. de fatis sexta Novi Testamenti ætate militantis Dei Ecclesiæ Franequæ 1700. Exstat etiam *Joannis Christophori Platzei* Lubeca Philadelphica in dissertat. epistolica ad D. *Georgium Henricum Gætzium*, Rostoch. 1715. 8. edita, quæ ad explicanda commata 7--11. refertur.

Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Φιλαδελφείᾳ ἐκκλησίας γράψον] *Quadratum* heic indicari post alios expositores censet *Lyranus*. Eos vero in errorem hunc ex male intellecto *Eusebii* quodam loco incidisse ostendit *Græbius* Tom. II. Spicileg. Patrum pag. 121. Primum Philadelphensis Ecclesiæ Præfulem a Petro constitutum fuisse Constitutiones Apostolicæ VII. 46. tradunt.

ὁ ἔχων τὴν κλεῖδα τῆς Δαβὶδ] Obscurum visum est interpretibus, quid per *clavem Davidis* intelligatur. Id vero D. *Wilhelm. Ernestum Trillerum*, qui & ingenium & doctrinam eruditis alias probavit, eo adduxit, ut de emendatione quadam verborum cogitaret. Accipe verba ejus, quæ olim per literas mecum communicavit. Quando, inquit, considero, præsentem locum manifeste respicere ad præcedentem cap. I. 18. καὶ ἔχω τὰς κλεῖς τῆς πόλεως καὶ τῆς θύρας, & alibi sæpius τῆς ἀβύσσου, hæc autem cum τῷ Δαβὶδ nihil plane habere consonum; apparet, aliam vocem loco τῆς Δαβὶδ esse substituendam. Quæ autem illa? Putem ego Τεφὲθ, aut, ut LXX. Intt. 2. Regg. XXIII. 10. exprimunt, Τωφὲθ, quod melius buc facit. Hoc autem *Hebraicum* est תופת, proprie *tympanizatio*; & locus erat in valle filii Hinnom, prope *Hierosolyma*, ubi vesani *Israelitæ* horrendo illi & boviformi *Ammonitarum* idolo *Moloch* pueros suos detestanda religione immolabant. Ne igitur *misellorum* infantum ejulatus a Parentibus exaudirentur, cum illi ignitis monstri brachiis essent impositi, tympana (תופים a תוף) pulsabantur; hinc locus iste *Tophet*. Quæ ut notissima; ita primum & obvium sensum τῆς *Tophet* præbent. Alter, sive allegoricus, quique buc maxime pertinet, est, quod *Tophet* pro loco exitii æterni sumatur, ut apparet ex *Jes. XXX. 33.* *Job. XVII. 6.* & alibi. Conf. *Buxtorf. in Lexico* & *Gussetium*, &c. ut *Rabbinorum* commata taceam, Sicut igitur ipsa vox *gebenna* toties in N. T. occurrens, ut pro loco damnatorum sumpta, facta est ex גֵּיהֶנוֹם *Gebinnem*, sive *vallis Hinnom*, ut omnes ὁμοθυμαδὸν confitentur: (vide *Bocharti Chanaan* lib. I. cap. 28. pag. 528. ubi ita inquit: תופת apud *Hebræos* est גֵּיהֶנוֹם ignis *gebennæ*, vel *inferorum*, quomodo sumi volunt *Job. XVII. 6.* & *Jes. XXX. 33.* translatione sumpta ex *valle Tophet*, quæ & *Gebennom*, in qua in honorem idoli *Moloch* pueros vivos in ignem conjicere moris erat 2 Regg. XXIII. 10. *Jerem. VII. 31. 32. XIX. 5.* &c.) ita etiam nullum

nullum est dubium, quin τὸ Tophet, quod idem cum valle Hinnom, ut ipse ille exsecrandus est locus in illa valle, ubi filii comburebantur, pro loco aeterni supplicii & sumi possit & sumatur, ut modo fuit probatum. His omnibus accedit, quod quidam codices, Arethæ inprimis tempore scripti, teste Pfaffio in *Dissert. Critica de Var. Lect. N. T.* pag. 151. & inprimis Millio ad nostrum Joannis locum pro τῷ Δαβὶδ legunt αἶδα, quæ vox mihi videtur scholion vocis Ταφείθ. Quod enim putat Millius, per incuriam librarii contractum Δαδ, (h. e. per compendium scripturæ Δαβὶδ,) mutatum fuisse in αἶδα, mihi non videtur verisimile. Nihil ceterum magis cum Δαβὶδ conspirat, quam Ταφείθ. Sunt enim sono utraque voces eadem; sunt & fere scriptione. Literæ enim homogeneæ sunt τ, θ, & δ. item φ & β ut satis omnibus constat. Videtur igitur, ut breviter omnia complectar, aliquis pro ignotopaulo Ταφείθ notius Δαβὶδ in contextu Joannis substituisse. Hæc vero nostra conjectura a cordato & pio lectore non laudem sibi expetit, sed veniam. Pro hac conjectura facit etiam Coptus Wilkinsii, pro nomine Δαβὶδ abyssi exhibens: ad quem locum Rev. Wilkinsus in Prolegomenis pag. XXXVIII. alios videre jubet, an olim scriba aliquis pro ἄβυσσος scripserit Δαβὶδ. Qua tamen est modestia vir eximius, pro ea dissensum meum facile feret. Absque loco Jesaiæ XXII. 22. si foret, facilius ad partes ejus accederem. Jam vero ibi nostra hæc totidem fere verbis leguntur: καὶ δώσω αὐτῷ τὴν κλεῖδα οἴκου Δαυὶδ ἐπὶ τῷ ὄμῳ αὐτοῦ καὶ ἀνοίξει, καὶ ἐν ἑσπῇ ὁ ἀποκλείων, καὶ κλείσει, καὶ ἐν ἑσπῇ ὁ ἀνοίγων. Ad hunc locum respici Grotius, Vitringa & alii recte monuerunt, posterior vero inprimis manifestum fecit, quomodo, quæ ibi de Eliakimo, quod ad literam, dicuntur, in Dominum nostrum sensu sublimiore cadant. Hæc apud ipsum legi malim. Hoc unum monebo, κλεῖδα Δαβὶδ h. l. idem esse, quod κλεῖδα οἴκου Δαβὶδ, ut Jesaias diserte habet, qui tamen paulo ante δόξαν Δαυὶδ itidem dixerat, fortasse pro δόξαν οἴκου Δαβὶδ, ita enim habet Catena vetus in Jesaiam Græca, quæ hodie exstat in codice membranaceo Bibliothecæ Regiæ Hafniensis, cum quo τῆς L X X. comparavit Vir præstantissimus, Joannes Grammius. Negari quidem non potest, in septem his epistolis ea plerumque elogia sub initium adferri, quæ cap. I. 12. seqq. leguntur. Id tamen non obstat, quo minus eadem, ex parte saltem, quod h. l. fit, respectu habito ad I. 18. immutentur, atque adeo pro vocibus κλεῖς τῆς αἶδας καὶ τῆς θανάτου legantur illæ τὴν κλεῖδα τῆς Δαβὶδ. Ratio hujus mutationis in promptu est. Capite primo v. 18. Dominus se repræsentat ut mortuum quondam, sed ut in posterum perpetuo victurum, atque adeo ut mortis & inferorum Dominum. Heic vero se sistit ut Dominum domus Davidis i. e. Ecclesiæ, atque adeo talem, qui illius habeat curam. Hinc fit, ut mox v. 8. ad Præsulem illum dicat: ἰδὲ δέδωκα ἐνώπιον σου θύραν ἀνεωγμένην, καὶ εἰς δύνата κλεῖσαι αὐτήν, i. e. dedi tibi amplam prædicandi Evangelii, & ecclesiæ amplificandæ occasionem, quam nemo tibi eripere possit. Conf. 1 Cor. XVI. 9. & 2 Cor. II. 12. Jam facile patet,

tet, ad hoc quidem institutum & illam in Ecclesiam potestatem vel illam ejus curam non adferri potuisse claves seu potestatem in mortem & infernum. Itaque in recepta lectione persisto, illam vero τῇ αὐτῇ lectionem ab illis natam puto, qui phraseos hujus Jesaianaë parum memores, verba nostra ad cap. I. 18. resingenda censuerunt. Confer quæ de hoc loco tradit *Casaubonus* in *Exercitatt. Anti-Baronian.* pag. 645.

Verf. 8. ἰδὲ δέδωκα ἐνώπιόν σε θύραν ἀνεωγμένην] Vide nos ad 1 *Corinth.* XVI. 9.

Verf. 9. ἰδὲ δίδωμι ἐκ τῆς συναγωγῆς τῇ Σατανᾷ τῶν λεγόντων] i. e. *patiar, ut sint quidam ex Synagoga Satanaë, qui dicant &c.* Ita II. 17. δώσω Φαρυῖν. Potest tamen δίδωμι illud eodem sensu, quo sequens ποιήσω, accipi. Post τῶν λεγόντων subintellige τινὰς, quod supra monuimus. *Satanaë* nomen heic a B. *Luthero* omissum esse in versione, falso criminatur *Emserus*. *Raitorius* saltem in *Vindiciis* p. 606. nullum ejusmodi exemplum se adhuc vidisse testatur.

Verf. 11. ἰδὲ ἔρχομαι ταχύ, κράτει, ὃ ἔχεις, ἵνα μηδεὶς λάβῃ τὸν στέφανόν σε] Vide huc *Joannis Stephani Menochii* *Trattenimenti* eruditi Parte III. pag. 212. Quid per coronam intelligatur, disputant interpretes. Alii enim, interque eos nostrates imprimis, coronam vitæ æternæ, tanquam a Deo promissam, repositam, & spe certa præceptam; alii dignitatem illam, quam doctrinæ puritate, & vitæ sanctitate instar Regum & Sacerdotum spiritualium sibi paraverant, intelligunt. Posteriores has partes amplectitur Cl. *Wilhelmus Ernestus Ewaldus* in *Museo Bremensi* Vol. II. p. 215. seqq. alludi præterea hac φεάσει existimans ad σεφανεφώρες, coronis ornatos & in celebrioribus Asiæ minoris urbibus frequentes, quorum alii Pontifices & judices in sacris annui erant, alii vero Sacerdotes honorarii & perpetui. Ex his porro illi, qui munere suo minus recteungebantur, abdicare se Magistratu, & ponere coronas jubebantur, teste *Demosthene* II. contra *Aristogit*. His positis, vir doctus per coronam hanc officia & privilegia fidelium significari existimat. Officia sunt *Propheticum, Sacerdotale & Regium*; privilegia autem seu prærogativæ *majestas, libertas, latitudo, & laus*. Lege hæc ibi copiose exposita, & adde, quæ sequuntur, *Theodori Hæwi* de *Stephano phoris* *Analecta* pag. 237. seqq. At idem ille recte pag. 241. monet, caute in ritibus ejusmodi, ad illustrationem Apocalypseos advocandis, verisandum esse, dubitare se etiam profiteretur, an *Apocal.* II. 10. ad *Stephanephoros Smyrneneses* alludatur, cum ibi de ejusmodi corona sermo sit, quæ non nisi post mortem sit conferenda. Atque eadem hæc ratio me adducit, ut & hoc loco eo non respici, sed potius de corona gloriæ, fidelibus Christi confessoribus promissa, sermonem esse existimem. Dominus ait: ἔρχομαι ταχύ, quam phrasin non nisi de adventu Domini ad judicium, atque

que adeo plenissimam brabei hujus distributionem accipi posse puto, quod & *Vitringa* ipse agnoscit, quamvis coronam illam de dignitate præsentem, quam Philadelphenses tenebant, interpretetur. Idem vero patet ex v. 12. ubi testatur, fore, ut victor quisque constituatur columna in templo Dei, h. e. in cælis. Porro vitæ æternæ brabeum coronæ nomine frequenter insigniri solet, v. c. supra II. 10. 1 *Cor.* IX. 20. 2 *Tim.* IV. 8. *Jac.* I. 12. &c. Quemadmodum vero his in locis ad illos Asiæ σεφάνηφόρος respectus non fuit habitus, ita nec hoc loco habitum fuisse existimaverim. Neque objici potest, h. l. coronam indicari, quam quis jam habeat, non autem de ea, quæ in posterum sit exspectanda. Credentes enim coronam vitæ, quam exspectant, in tantum habent, in quantum eam certissime exspectant. Paulus ait *Rom.* VIII. 24. τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν. *Timotheus* 2 ep. IV. 8. coronam illam sibi repositam intuebatur, λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης σέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος. De ea vero non dubitabat, respectu fidei, quam servaverat v. 7. Atque huc respicit phrasis, κρᾶται, ὃ ἔχεις, hoc loco. Ea vero ipsa expositioni suffragatur. Sicut enim per id, quod habebat, præclara illa, quæ Ecclesia Philadelphensis tum doctrina tum vita probabat, intelliguntur; ita per coronam præmium aliquod exspectandum indicari oportet. Patrum suffragia pro nostra sententia leges apud *Svicerum* Tom. II. pag. 1016. Non averfor interim penitus ejusmodi ex antiquitate apparatus, modo ne cogitata hujusmodi ipsis Scriptoribus Sacris tribuantur. Alioquin enim fieri potest, ut a vera ipsorum mente aberremus.

Verf. 12. Ο' νικῶν, ποιήσω αὐτόν] Vide supra ad II. 26. & adde heic Cl. *Albertium* pag. 484. clarissimum *Æliani* locum ex *Histor. Animal.* III. 41. adferentem: ὁ πικρὸν, ἔδὲν ἢ ἐπιβελὴ λυπήσει αὐτόν. Quæ alia ex antiquitate huc attulit *Petrus Zornius* Tomo I. *Bibliothecæ Antiquario-Exegeticæ* p. 977. ea apud ipsum legi malim.

ποιήσω αὐτόν εὐλογον ἐν τῷ ναῷ τῷ Θεῷ μὲν] Ita libri & editi & scripti, pro quo *Curcellæus* habet λαῷ, populo, in quam vocem εὐλογον non quadrat. Cl. *Bengelius* eam ex sphalmate in editione *Bezae*, ab ipso tamen correcto, natam, atque hinc in varias editiones translata esse monet. Templum illud Dei alii de ecclesia, tanquam templo Dei spirituali, & perpetua in eo perseverantia, inter quos ex nostratibus est Cl. *Schætgenius* pag. 1102. alii de regno cælesti, ut nostrates, v. c. *Calovius* in *Bibliis Illustratis*, qui & *Simoni Episcopi* ac *Gomari* pro hac expositione argumenta adfert; alii de Ecclesia tam credentium in his terris, quam iustorum consummatorum in cælis, cum *Vitringa* ad h. l. intelligunt. Mihi quidem media ex his placet sententia. Sermo enim est de victore; quamdiu vero aliquis in Ecclesia militante est, tamdiu ad victoriam adspirat, nondum autem retulit. Alluditur, quod plerique interpretes recte monuerunt, ad duas co-

Iumnas Jachin & Boas, in porticu templi Salomonis instar ornamenti collocatas, 1 Regg. VII. 15. Illud vero templum non tantum Ecclesiæ militantis, sed & triumphantis figuram exhibet. Mentio porro fit novæ & cælestis Jerusalem, cujus nomen columnis illis sit inscribendum. Eam vero Paulus Hebr. XII. 22. de urbe cælesti accipere videtur. Per *κύλον* Episcopus aliquis aut auctor Ecclesiæ intelligi non potest, quod nonnullis placuit, cum h. l. non sit sermo de Episcopo aut aliis Ecclesiæ Philadelphensis doctoribus, sed de *vincente* quovis, quemadmodum etiam constat, epistolas has Apocalyplicas non præcise ad Præsules, sed in universum ad Ecclesias earumque membra spectare.

καὶ ἐξω & μὴ ἐξέλθῃ ἔτι] Idita convertit B. Olearius de Stilo Novi Testamenti pag. 350. *Ἐ* foras non ejicietur amplius, h. e. æterna *Ἐ* nulli mutationi obnoxia beabitur gloria; simul vero *Syriasmī* vestigia agnoscit. Interim & externos Scriptores verbo *ἐξέλθῃν* hanc nationem tribuere ostendit Schwarzius ad Olearii librum, & Georgius in Hierocritico Novi Testamenti pag. 201. Sic *Aristoteles* in *Histor. Animal.* lib. VI. cap. 13. pag. 972. *ὅταν ἤδη ὥρα ἦ τῇ τέλει, διαρρήγνυται, καὶ ἔτω τὰ ὠὰ ἐξέρχεται, quando autem tempus parienti venit, dirumpitur, & hoc modo emittuntur*, (ejiciuntur) *οὐα*. Sed præstat in consueta egrediendi significatione acquiescere, ut scilicet τὸ *ἐξέλθῃ* non ad *κύλον*, sed ad τὸν *νικῶντα* referatur. Vide plura apud *Georgium*.

καὶ γράψω ἐπ' αὐτὸν τὸ ὄνομα τῷ Θεῷ μὲν, καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τῷ Θεῷ μὲν τῆς καινῆς Ιερουσαλήμ] Placent *Adriani Relandi* verba in *Palæstina* pag. 834. *Hinc quoque in Apocalypf. III. 12. cum Templo mentio fit nominis urbis novæ Jerusalem, Ἐ regio, quam beatæ animæ incolent, ubi ex hac vitæ exceßerint, nomine Jerusalem aptissime insignitur, ubi non tantum alta pax sit, sed Ἐ æterna ac immutabilis vitæ possessio.* Ostenderat in superioribus vir doctissimus, nomen *Jerusalem* rectissime ex *יְרוּשָׁלַיִם*, *hereditas, possessio hereditaria, & שָׁלֶוֶם, Schalem*, i. e. *pax*, derivari, atque adeo *possessionem pacis hereditariam* inferre. Inscriptionem illam nominis Dei ita accipit *Cl. Schætgenius* pag. 1102. Horarum, ut idem sit, ac si diceret: *erit mihi loco sacerdotis*, ideo, quod hujus frontali inscriptum erat *יהוה יְהוָה קֹדֶשׁ* i. e. nomen ipsius Dei. Idem inscriptionem Hierosolymæ ad Ecclesiam Christianam refert, quæ in locum duodecim tribuum, quarum nomina pectorali insculpta sacerdos summus circumferebat, successerit.

ἢ καταβαίνει ἐκ τῆς ἑρῆμῆς] Ita *Curcellæus*, plerique vero & editi & scripti codd. *ἢ καταβαίνοσα*, quæ verior videtur, & ab aliis ideo mutata, quod antecedens τῆς καινῆς Ιερουσαλήμ, vel, τῆς καταβαίνουσας, vel, ἢ καταβαίνει, requirere videretur. *Erasmus Schmidius* confert cum phrasi simili I. 5. ubi post *καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ* legitur: *ὁ μάρτυς ὁ πιστός*. Vide quæ ibi scripsimus.

Verf. 14. καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς Ἐκκλησίας Λαοδικέων γράψον) De Laodicea lege *Fabricium* nostrum in Luce Evangelii salutari pag. 89. Archippus primus fuerit Laodicensium episcopus, ab Apostolis ordinatus, si credidimus Constitutionibus Apostolicis VIII. 46.

Τὰδε λέγει ὁ Ἀμήν) Cur Dominus noster ita vocetur, disquirat *Ame- lius* Tom. II. der Erörterung pag. 803. sq. Confer *Gussetii* Commentarios L. Hebr. pag. 76. b. & *Vitringam* lib. III. Observatt. Sacrar. cap. 1. pag. 4. cujus verba apponemus: Sane oportet τὸ ἀμήν heic ita interpretari (hæc dicit Amen ille) ut possit habere significationem testis, quia mox sequitur: ὁ μάρτυς, ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός, testis ille fidus & verus, h. e. ἸΩΝ ΤΥ, testis constans, bene fundatus in suo testimonio; quod tamen paucos facere video Interpretes. Testis igitur Christus hic dicitur Amen, quia ille testabatur hominibus, Deum ita esse, uti se futurum promiserat. — — Atque hinc est præsertim, quod ipse prætor Prophetis & Apostolis Dei speciatim acceperit nomen τὸ ἸΩΝ Amen, quia non modo, quod illi, dicebat; ἀμήν, promissiones Dei impletæ, vel implendæ sunt; sed ἀμήν, impletæ sunt in me, & ego is sum, qui ostendo, Deum esse ἀληθινόν, verum & veracem in omnibus suis pollicitationibus. Vide ibi cetera, ubi & rectissime locum hunc cum *Jes. LXV. 16.* confert, de quo parallelismo etiam *Jo. Jac. Schudtius* in Deliciis Hebræo-Philolog. videri meretur.

ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός) Exstat quidam Laodicensium numus ab *Harduino* in Numis antiquis populorum & urbium pag. 92. allatus, in quo Ζεὺς vocatur φιλαλήθης. Hinc factum putat *Pet. Zornius* in Bibliotheca Antiquario-Exeget. Tom. I. pag. 54. ut Dominus non in aliis epistolis, sed in sola ad Laodicenses ἀληθινόν se appellaret, Jovi scilicet φιλαλήθει se opponens. Non recogitavit vir doctus, idem nomen legi in epistola ad Philadelphenses proxime antecedente v. 7. Taceo, Joanni in Evangelio & epistolis idem nomen de Domino nostro, rebusque ad eum pertinentibus, tam frequenter adhiberi, ut hæc loquendi ratio ipsi fere propria videatur. Sic infra XIX. 11. καλέμενος πιστὸς καὶ ἀληθινός & XXI. 5. de verbis Domini nostri: ἔτοι οἱ λόγοι ἀληθινοὶ καὶ πιστοὶ εἰσι.

ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τῷ Θεῷ] i. e. principium (nempe activum) creationis Dei, qui, ut a Patre genitus est, non autem conditus, ita omnia ipse condidit. Hoc sensu vocatur πρωτότοκος πάσης κτίσεως *Col. I. 15.* ubi vide, quæ scripsimus. Itaque non habent vel *Ariani* vel *Sociniani*, cur ex hac phrasi Dominum nostrum in creaturarum ordinem referant. Ita versio Æthiopica: fuit ante omnia, quæ creavit Deus. Hæc vocis ἀρχὴ notio est apud Græcos, v. c. *Platonem* in Phæd. edit. *Stephani* pag. 245. ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γινόμενον γίνεσθαι, αὐτὴν δὲ μὴδ' ἐξ ἐνός. Confer *A. Blackwalli* *Classicos Sacros* pag. 177. *J. H. Majum* in *Dissertatt. Sacris* pag. 413. & *Vitringam* in *Archisynagogo* p. 35.

Verf. 15. Οὐδὰ σὺ τὰ ἔργα, ὅτι ἔτε ψυχρὸς εἶ, ἔτε ζεσὸς] Existat B. *Gottlieb VVernsdorff* disputat de fervore, tepore & frigore Theologico, Vitembergæ 1707. habita & 1721. recusa. Adde *Pet. Zornii* Biblioth. Antiquar. Exegetic. Tom. I. pag. 1150. & *And. Schotti* Adagialia N. T. Nuper admodum *Pet. Janssenii* in v. 15-17. commentatio in Miscellaneis Duisburgensibus, bonæ frugis plenis, Tom. II. pag. 507. sqq. prodiit. In ea id imprimis agit vir doctus, ut ostendat, *frigus* in bonam partem accipi debere. Sententiæ summam pag. 512. his verbis repræsentat: Utinam frigidus esses, aut fervidus! i. e. *utinam instructus esses illis animi dotibus, & virtutibus, quibus quoquo modo mihi posses placere, delectationemque afferre, atque adeo sitim meam restinguere, tali potione, quæ naturæ meæ ingenioque est consentanea, sive illa sit frigida ad æstum desiderii, quo in salutem feror meorum, sedandum, inque membris meis sitientibus, solatiæque anhelantibus, humanitatis, benevolentiae, caritatis officiis me recreandum: sive illa sit calida, fervido precum, veritatis, virtutis, omniumque laudabilium actionum studio, amoris tui erga me magnitudinem demonstrando. Sed, quia neutrum præstas, & tepidus es, nullaue adeo ratione desideriiis meis respondēs; futurum est, ut ex ore te meo, tanquam tepidam aquam evomam, & castigationibus severis displicentiam tibi meam nauseamque aperiam.* Speciem habet hæc interpretatio, & digna est, quæ curatius expendatur.

ὄφελον ψυχρὸς εἶης, ἢ ζεσὸς] Similiter *Epictetus* in Enchiridio c. 36. ταῦτα εἰ συμφωνεῖ ἓνα σε δεῖ ἀνθρώπων, ἢ ἀγαθόν, ἢ κακὸν εἶναι. Confer *Raphelii* Annotatt. Polybianas p. 717.

Verf. 16. Οὕτως, ὅτι χλιαρὸς εἶ] Hos homines Hebræi בניניים i. e. intermedios vocant. Ita in *Sohar* Genes. fol. 83. col. 327. Tres dantur hominum classes: sunt enim vel *justi perfecti, vel impii perfecti, vel intermedii.* Confer *Schatgenium* p. 1102.

μέλλω σε ἐμέσαι ἐκ τῆς σόματος µε) Hæc scilicet aquæ tepidæ vis est, ut vomitum cieat. Vide *Vincent. Budii* librum de calido frigido & temperato antiquorum potu cap. XIV. Tom. XII. Ant. Romanarum, item *Freinsheimii* dissertat de calidæ potu cap. I. §. 2. & 6. ibidem Tom. IX. ex quibus quæ huc pertinent, attulit *Zornius* loc. cit. Adde *Josue Arndii* Miscellanea pag. 87. seq.

Verf. 17. 18. Utrumque comma explicat B. *Jo. VVilb. Zieveroldus* in Illustratione locorum aliquot Scripturæ vernacula p. 819.

Verf. 17. Ὅτι λέγεις ὅτι πλῆσιός εἰμι) Posterius ὅτι pleonasticum est. Sensus est: *dicis divitem te esse.* Pleonasmii hujus exempla varia passim in Nov. Test. & externis quoque Scriptoribus exstant, quod alibi in his Curis monui. Adde nunc *Franciscum Vigerium* de præcipuis idiotismis Græcæ dictionis p. 432. & *J. H. Maji* disput. de Pleonasmis Græc. Lat. in N. T. pag. 68. seqq. Omittunt Codd. nonnulli & cum iis *Bengelius*.

πλάσιός εἰμι, καὶ πεπλάτηκα, καὶ ἔδενός χρεῖαν ἔχω] Gradationem heic agnovit *Grotius*. Similia ex *Æliani* Var. Histor. I. 31. & *Cebetis* tabula pag. 36. adfert laudatus modo *Majus* pag. 75. *Ælianus* ita: ὄντες ἐν γεωργίᾳ, περὶ γῆν πονέμενοι, καὶ αὐτρεγοὶ πεφυκότες.

καὶ ἐλεεινὸς καὶ πτωχὸς] Targum *Psalmi* XLIX. 3. verba, *dives & pauper* vertit כַּדִּיחַ וְכַדִּיחַ *justus & peccator*, observante *Schatzenio*.

καὶ πτωχὸς καὶ τυφλὸς] *Marco Antonino* IV. 29. τυφλὸς, ὁ καταμύων τῷ νοσῶν ὁμῶς & πτωχὸς junctim appellatur. Conferatur idem II. 13. & utriusque *Gatakerus*.

Verf. 18. Συμβελεύω σοι ἀγοράσαι παρ' ἐμῆ χερσίων κ. τ. λ.] Ad hoc comma copiose commentatur *Amelius* Tomo I. der Erörterung pag. 829. seqq.

πεπυρωμένον ἐν πυρὸς] *igne probatum*, vel, *defecatum*. Vide *Swicerum* Tomo II. pag. 895. & *Raitbii* Vindicias versionis Lutheri Germanicæ pag. 606.

καὶ κολλύριον ἔγχεῖσον τὰς ὀφθαλμούς σου] *collyrio inunge oculos tuos*. per ellipsin τὰ κατὰ ante ὀφθαλμούς. Vide huc omnino *Petri Zornii* Programmata de Christi ophthalmici nostri collyriis, quod exstat in Opusculis ejus Sacris Tomo II pag. 35. seqq. ubi speciatim pag. 383. seqq. de voce κολλύριον, quam alii codices κολύριον vel κολύριον scribunt, ex *Salmasio* in Exercitation. Plinianis pag. 181. 241. & 936. & *Henr. Stephano* in Appendice librorum ad Thesaurum Gr. Linguae pertinentium pag. 1257. diligenter commentatur, ipse in sermone κολλύριον, a quo κολύριον cum *Salmasio* diversum esse ait, acquiescens. At vide tu *Dan Clericum* in Histor. Medicinæ gallice edita, Parte III. lib. II cap. 1. pag. 63. seqq. qui contra illam distinctionem non inepte disputat. Id certum est, Judæos κολλύριον civitate sua donasse קוליריך eodem sensu dicentes. Vide *Schatzenium* p. 1103. Horar. Hebr. & nota infimis, quod in *Vajikra Rabba* Sect. 12. f. 156. 1. legitur: Verba legis corona sunt capiti, torques collo, tranquillitas cordi, קוליריך לעינים collyrium oculis, poculum salutare visceribus. Adde de eadem voce *Alex. Morum* in Notis ad Novum Testamentum pag. 216. & 218. item Bibliothecam *Bremerensem* Class. VIII. pag. 794. De animonio seu stibio accipit *Christophorus H. twigius* in Specimine Pharmacologiæ Sacræ, Gryphiswald. 1708. edit. Confer Nova Literaria Maris Balthici an. 1708. pag. 132. *Steph. le Moyne* commentatione ad Jerem. XXIII. 6. pag. 259. ad mores Laodiceorum, mercatura inclytorum, vel ad navigationem Salomonis Ophiriticam alludi, per collyrium vero cognitionis Christum ut Prophetam, per aurum purgatum ut Regem, per vestimenta denique ut Sacerdotem repræsentari existimat.

Verf.

Verf. 19. Εγὼ ἔσας ἐὰν Φιλῶ, ἐλέγχω ἢ παιδεύω] Ad Præfectos certaminum, quos prostates, sive epistatas, item *μασιγοφόρος*, *μασιγονόμος* & *ἐαβδέχας* appellabant veteres, quique homines segnes, & contra leges certaminum peccantes virgis vel flagellis castigare solebant, alludi existimat *Zornius* Tomo I. Bibliothecæ Antiquario-Exegeticæ pag. 876. Cum vero nihil tale antecedar, quod ad ejusmodi certamina referri possit, quemadmodum nec sequens phrasis *ζήλωσον ἢ μετανόησον* eo pertinet, conjectura illa parum verisimilis videtur.

Verf. 20. Ἰδὲ ἔσηκα ἐπὶ τὴν θύραν, κ. τ. λ.] Lege, sis, eruditam *Rev. Joanis Jacobi Quandt*, Theologi hodie Regiomontani, disputationem inauguralem de Christi, ostio pulsato, ad cœnam ingressu, Rostochii 1715. habitam, *Petri du Bosc* Sermones gallice editos Tomo I. pag. 199. & 241. seqq. & Continuationem Defensionis versionis Gallicæ Montensis pag. 280. seq. una cum illis, quæ in *Richardi Simonis* Historia Critica versionum Novi Testamenti pag. 388. & in *Actis Eruditorum Lipsiens.* pag. 204. ex Observationibus in illam defensionem, gallice editis, leguntur.

Phrasin ἔσηκα ἐπὶ τὴν θύραν profanis quoque scriptoribus receptam esse ostendit *Cl. Elsnerus* p. 445. ex *Dionys. Halicarnass.* IV. p. 209. quamvis *Aristophanes* Concionatric. p. 860. ἐπὶ ταῖς θύραις ἔσως, eodem monente, dicar. *B. Majus* Obsf. Sacr. III. pag. 69. edit. repetitæ commode monet, Christum dici pro foribus stantem, non ut servum, sed ut Dominum ædium, *Luc.* XII. 36. seu præsidem cordium humanorum, qui rectius vocari possit *θυραῖος θεός*, quam vel Jupiter vel Apollo a paganis ita sit appellatus. Idem θύραν accipi posse ait de omni eo, quo Dominus noster admitti & recipi ab homine potest; quemadmodum *Eustathius* ad *Odyss.* l. pag. 1627. præcipiat: λέγονται θύρα καὶ αἱ αἰδέσεις, δι' ὧν βαίνουσιν εἰς ψυχὴν τὰ αἰδητά. Hebræos portam penitentiae Deo aperiendam jubere ex *Schir Haschirim rabba* fol. 25. 1. ostendit *Schætzgenius* pag. 1104. & ritum aliquem, qui huc videri possit pertinere, adfert ex *Tamid* fol. 26. 1. A recepta particulæ ἐπὶ expositione, per *præ*, *ante*, seu Germanicum *für*, abit *Joannes Christianus Herzogius* in dissertatione singulari de proprio significato particulæ ἐπὶ cum casu quarto junctæ, pag. 9. Ille enim per *super*, *auf*, verti vult, hoc sensu, *stiti me jam super ostium*, seu *consisto jam in limine*, ut proinde per θύραν spatium illud perforatum, per quod transimus in domum, quodque nos admittit limine, intelligatur. Longius hæc equidem petita existimo.

καὶ κρῶ] Κόπτειν potius quam κρῆεν τὴν θύραν Græce dici adseveravit *Phrynichus* de dictionibus Atticis pag. 28. falsus ipse & præceps, quod luculentis exemplis ostenderunt *Alberius* pag. 485. & *Elsnerus* pag. 445. item *Grævius* ad *Solæcistam* *Luciani* pag. 758. *Aristoph.* in *ἐκκλησιαζέσσαις* p. 700. ὁ δ' ἤδη τὴν θύραν ἐπέχε κρῶν.

εάν τις ἀκούσῃ τῆς Φωνῆς μὲν] Solebant scilicet, pulsata janua, sciscitari nomen, qui intus erant, & ad januam auscultare, ut voce cognita aperirent. Id commodè monet *Elsnerus*, & probat ex *Luciani Bis accus.* p. 335. καὶ κόπτουσιν αὐτοῖς τὴν θύραν, καὶ τὸνομα ἐπιβουμένους μεγάλη τῇ Φωνῇ ἔτε ἀνάγειν ἔτε ὑπακούειν βέλομαι. Idem hodiernum interdum, ubi res fert, fieri constat.

καὶ δειπνήσω μετ' αὐτῶ, καὶ αὐτὸς μετ' ἐμῶ] Diversas interpretum sententias de mutua hac cœna enarrat Rever. *Quandtius* disputatione modo laudata pag. 43. putans, *per illam præprimis summam animæ fidelis jucunditatem, e familiaritate cum Christo & gratiæ inhabitantis sensu ortam, adumbrari, qua Christus animam inhabitatam ineffabili gaudio & lætitia ita satiat, ut intra se non nisi solatium Spiritus S. adversus peccata, in cruce amorem suavissimum, pacemque ineffabilem, e mira hac familiaritate ortam, sentiat, inque sinu suo æternæ vitæ gaudia experiatur; sive, prægustum donorum futuri sæculi, quorum amenitate anima fidelis in hac vita perfunditur.* Idem in sequentibus pag. 47. oraculum hoc ab illorum *ψευδεμνησίαις* vindicat, qui cum recentioribus nonnullis discrimen inter gratiam Spiritu S. adstantem & inhabitantem non admittunt, vel cum *Terministis*, item *Quesnellio*, *Coccejani*, &c. eodem ad κυρίας suas δόξας fulciendas abutuntur.

Verf. 21. Ο νικῶν δώσω αὐτῷ καθίσαι] Vide supra ad II. 26. Similiter *Herodotus* lib. VI. pag. 386. observante *Raphelio*, καὶ σφι τὸ κοινὸν τῶν Σαμίων ἔδωκε διὰ τῆτο τὸ πρῆγμα ἐν εἰρήνῃ ἀναγερὰσθαι πατέροθεν. Totum vero comma explicant *Amelius* Tomo II. der *Erörterung* pag. 318. sqq. *Pet. du Bosc* in *Concionibus* gallice editis Tom. II. pag. 481. & 529. sqq.

καθίσαι μετ' ἐμῶ ἐν τῷ θρόνῳ μὲν] Convivium cum societate regni conjungitur ab *Epicteto* in *Enchirid.* cap. 21. τότε ὁ μόνον συμπότης τῶν θεῶν ἔσῃ, ἀλλὰ καὶ συνάρχων, non conviva Deorum modo, sed & imperii consors eris. Phrasi hac ad alia atque alia antiquitatis momenta alludi existimant Philologi, inter quos leges *Steph. le Moyne* ad *Varia Sacra* pag. 380. & in *Dissertatione* ad *Jerem.* XXIII. 6. pag. 269. *Vitringam* lib. II. *Obss. Sacr. c.* 4. pag. 74. *Zornium* l. c. *Majum* l. c. *Elsnerum* pag. 446. sqq. & *Christian. Brunningum* in *Antiquitatibus Græcis* pag. 240. *Lemonius* loco, quem dixi, posteriori existimat, spectari vel Deos συνάρχους, παράρχους, συνθρόνους & συμβώμας, quos pagani appellant, vel thronos Regum Orientis, qui erant latissimi, instar lecticæ, & in quibus locum capiebant Regum amici interioresque administri; vel mysteria Cabirorum, quibus initiandi thronum scandebant; vel denique vulgarem falsamque Hebræorum opinionem, qui animas fidelium sub throno gloriæ quiescere ajebant. Si qua ex his allusio statuenda est, crediderim ad συνθρόνους illos respici, de quibus singularis existat dissertatio *Georgii d'Arnaud* *Franequeræ* 1732. 8. Cum vero thronoglo-

ria, qui in cœlis fit, in scriptis Judæorum nihil fit frequentius, ad paganorum phrasas recurrere nihil attinet. Vide, quæ mox ad IV. 2. dicuntur.

καὶ ἐκάθισα μετὰ τῷ πατρὶός μου ἐν θρόνῳ αὐτοῦ] Lege *Vitringam* l. c. pag. 75.

CAPVT IV.

Ad caput hoc totum refertur das andere Blat der Monastlichen Blätter vom Baum des Lebens zur Gesundheit der Heyden, quod Berolini prodit 1735. 4.

Verf. I. Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδὲ θύρα ἡνεωγμένη ἐν τῷ ἔρειπῳ, ἣ ἡ φωνὴ ἡ πρώτη, ἣν ἤκουσα, ὡς σάλπιγγος λαλήσεως μετ' ἐμῆ, λέγεσα] Celeberrimus *Joannes Conradus Schwarzius* de Solæcismis discipulorum Christi antiquatis pag. 99. observat, Joannem potuisse heic participium λαλήσεως ad ἣν ἤκουσα retorquere, sed subintellecto nomine φωνῆν rectius subjecisse verba, σάλπιγγος λαλήσεως. Scilicet casus nominum interdum ex arbitrio scribentis pendent, quod idem variis exemplis docet.

Ἀνάβα ὧδε] Ἀνάβα heic ut alibi κατάβα *Marc.* XV. 30. & ἀνάστα *Ephef.* V. 14. pro ἀνάβη vel ἀναβάθι Attice dici, ostendit Cl. *Georgius* in Hierocritico N. T. pag. 153. allatis *Aristophanis* & *Euripidis* exemplis similibus. Ita *Aristophanes* in *Vespis* pag. 346.

Κατάβα, κατάβα, κατάβα

Καταβήσομαι

Καὶ τοὶ τὸ κατάβα τῷτο πολλὰς δὴ πάνυ

Εξηπάτηκεν.

Verf. 2. Καὶ εὐθέως ἐγενόμην ἐν πνεύματι, καὶ ἰδὲ) Ad hoc comma lege *Marckium* in *Exercitatt. Textualibus* pag. 447. seqq. ubi speciatim contra *Nicol. Mulerium* in *Exercitationibus Apocalypticis* probare instituit, *Apocalypsin* integram non unam continuam visionem, sed plures, diverso tempore oblatas, complecti. Eadem est sententia V. C. *Joannis Gotthofredi Lakemacheri* in *Observationibus Parte X. num. V.* quod in *Prolegomenis* monuimus. Ceterum commata, quæ hinc usque ad octavum leguntur, quod ad dictionem visioni *Ezechielis* cap. I. 26. sqq. passim respondere, monuit laudatus modo *Schwarzius* in *Monumentis Ingeniorum*, bonæ frugis plenissimis, Tom. III. pag. 282.

καὶ ἰδὲ θρόνος ἔκειτο ἐν τῷ ἔρειπῳ] Judæos in scriptis suis singulis fere paginis Deo כבוד כבוד *thronum gloriae* tribuere recte adfirmat Cl. *Schætgenius* in *Horis Hebraicis* p. 1105. quamvis ipsi fateantur, talem non vere in cælo dari, sed ideo adferri, ut ostendatur omnibus angelis, quod Deus Rex sit super omnia. Ita enim tradunt in *Sepher Rasiel baggadol* fol. 16. 2.

Verf. 3. Καὶ ὁ καθήμενος ἦν ὁμοιος ὁράσει λίθῳ ἰάσπιδι καὶ σαρδίνῳ] Pro *σαρδίνῳ* codices alii legunt *σαρδίῳ*, quod & recipit *Bengelius*. Utraque lectio bona & Græca est, modo ad *σαρδίνῳ* subintelligatur *λίθῳ*, sicut mox fieri debet ad vocem *σμαραγδίνῳ*, quæ ipsa τὸ, *σαρδίνῳ* confirmat. Candidum & rubicundum colorem heic inferri, ut *Cantic. V. 7.* recte observat B. *Hillerus* in *Syntagmatibus Hermeneuticis* p. 69. qui ibidem inde ap. 63. de *Faspide*, sicut p. 1. sqq. de *Sardio* commentatur. Omitto *Bochartum* & alios huc spectantes. Descriptionem *throni gloriae*, quæ in *Pirke Elieser* cap. IV. exstat, in multis cum hac Joannea convenire, ostendit *Schætgenius* p. 1105. seq.

καὶ ἴρις κυκλόθεν τῷ θρόνῳ ὁμοία ὁράται σμαραγδίνῳ] De iride ejusque coloribus & heic & infra X. 1. commemoratis, & sensu mystico accipiendis, lege Rev. *Wilhelmi Ernesti Ewaldi* *Emblemata Sacra miscellanea* lib. II. p. 188. seqq. de *smaragdo* vero *Matth. Hillerum* in *Syntagmatibus* pag. 91. sqq. Pictores parum prudenter ex hoc loco Christum, super iride sedentem, repræsentare, monuit *Robtius* in dissert. de pictore errante, quæ exstat Tom. II. *Thesauri Theol. Philol.* p. 871.

Verf. 4. Καὶ κυκλόθεν τῷ θρόνῳ θρόνοι ἕκαστοι καὶ τέσσαρες κ. τ. λ.] Lege *Joannis Stephani Menochii* *Trattenimenti eruditi* Part. V. p. 390. & *Henrici Horchii* *Invisibilia Dei in rebus ab ipso factis facta visibilia* p. 57. sqq. hinc vero in *Bibliotheca Bremenſe* *Class. III.* p. 747. sq.

καὶ ἐπὶ τὰς θρόνους εἶδον τὰς ἑκαστοὺς καὶ τέσσαρας πρεσβυτέρους καθήμενους] Alludi hic ad morem Judæorum, qui מנשי אנשי *viros stationarios* seu delegatos habebant, in XXIV. ephemerias distinctos, quique alternatim aderant, quotiescunque sacrificium jube pro toto populo immolabatur, statuit eruditissimus *David Millius* in *Corollario VIII.* ad dissert. de *Gad & Meni*. Idem ante adfirmavit & adstruxit *Steph. le Moyne* in notis ad *Varia Sacra* pag. 41. sqq. adducto cap. IV. *Taanith*, & *Maimonide* in *Kele Hammikdash* cap. IV. Quæ omnia, ita pag. 43. cum ita se babeant, si in hoc loco *Apocalypſeos*, ubi sanctuarium cæleste nobis repræsentatur, thronus Dei, seu altare, ipse agnus Dei occisus juxta thronum, ubi novus cultus spiritualis nobis exhibetur, non mirum, inquam, si ista referant consuetudines usurpata in templo *Salomonis*, si nobis sanctuarium exhibeatur, thronus & quatuor animalia ingeruntur, ad imitationem arcae fœderis & Cherubinorum, & fiat mentio *Presbytero-*

rorum, qui in ista visione & figura novi templi XXIV. stationes hominum stationariorum oculis nostris exponant, nobisque repræsentent integram Ecclesiam Christianam & Evangelicam, quæ quasi jam in templo & sanctuario gloriæ habent XXIV. stationarios, non Sacerdotes, non Levitas, sed Presbyteros, qui pro illa coram Deo & throno agni adsint, & illam repræsentative sistant. Idem tamen in Exercitat. ad Jerem. XXII. 6. pag. 177. Ecclesiam Evangelicam pariter ac Israëliticam indicari existimat, cum illa XII. Apostolis, hæc XII. Patriarchis conspicua fuerit. Ad XXIV. classes seu ordines Sacerdotum Leviticorum simpliciter alludi censet Joannes Baptistæ Ottius in Annotatt. ad Josephum pag. 327. Tom. II. edit. Havercampianæ, allato Josephi loco de Vita sua pag. 998. b. Εμοὶ δὲ ἔ μόνον ἐξ ἱερέων ἐστὶ τὸ γένος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πρώτης ἐφημερίδος τῶν εἰκοσι τεσσάρων. Synedrium minus, quod Hierosolymis ad clivum montis federit & XXIII. adseffores habuerit, spectari mavult Cl. Schætgenius pag. 1107. qui & locum promit ex Tanchuma fol. 48. 1. ubi Deus tempore futuro, i. e. sub N. T. Senioribus gloriam dicitur tributurus, vi promissionis Jef. XXIV. 23.

περιβεβλημένους ἐν ἱματίοις λευκοῖς, καὶ ἔχον ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν στεφάνους χρυσοῦς] In his codices quidam, & versiones quoque, cumque iis Bengelius omittunt ἔχον. Et abesse id per sensum quidem potest, quamvis a dictione Joannea minime fit alienum. Ita supra I. 6. post participia, ἀγαπήσαντι ἡμᾶς καὶ λύσαντι habes: καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς. Sensus est: & habuerunt illi, vel, qui habuerunt. Fortasse non fallor, si dixerō, verbum ἔχον ideo a nonnullis omissum esse, quod putarint scribendum fuisse, καὶ ἔχοντας. Quod ad rem ipsam attinet, Presbyteros illos tanquam Sacerdotes repræsentari putant ex eo, quod albis vestibus & coronis aureis ornati dicuntur, cum utrumque Sacerdotum fuerit insigne. Vide Theodor. Haseum in Museo Bremensi Vol. II. pag. 252. Conf. Petri Zornii Bibliothecam Antiquario-Exegeticam Tom. I. pag. 56. Judæi alias cœlitibus coronas aureas tribuunt, quod ex Tanchuma fol. 39. 4. & Falkut Rubeni fol. 11. 3. ostendit Schætgenius pag. 1108. Ita Henricus Horebii libro supra citato per Presbyteros illos Sanctos Vet. Testam., in cœlestem gloriam translatos, intelligit.

Verf. 5. Καὶ ἐκ τῆ θρόνου ἐκπαρέονται ἄστραπαὶ, καὶ βρονταὶ, καὶ φωναὶ] Jacobus Rhenferdus in argumentum dictionis Cabbalisticæ, qua Joannem in Apocalypsi usum esse existimat, pag. 25. Operum Philologicorum observat. Cabbalistas septem inferiores Sephiroth appellare קולות voces, seu tonitrua, נרות lampadas, & עינים oculos. Per φωνὰς alias in sacris tonitrua indicantur, quod pater ex Exodi IX. 23. Cum vero heic voces a tonitruo distinguantur, per voces majores & protracti in aëre soni, quorum alius alium continuo exceperit, significari videntur Virringæ ad h. l. Conf. eundem lib. VI. Observatt. Sacrar. cap. XI. p. 382.

Verf.

Verf. 6. Καὶ ἐνώπιον τῆς θρόνου κ. τ. λ.] *Commia* hoc cum duobus sequentibus illustrat *Joannes Affelmannus* in *Programmate Paschali Rostochii* 1615. edito.

θάλασσα ἰαλίνη] Codices quidam & versiones præmittunt particulam ὡς, quam & *Cl. Bengelius* in contextum recepit. Pro eadem pugnat *Amelius* Parte II. der Erörterung pag. 714. seq. qui & in significationem ejus mysticam inquirat, *Vitringæ* vestigiis insistens, & *gratiam Dei immotam*, tanquam fundamentum throni illius, indicari affirmans. Rev. *Ewaldus* in *Emblematibus Sacris* lib. IV. pag. 470. Christi meritum ejusque omnissufficienciam innui existimat.

ὁμοία κρυστάλλῳ] i. e. mare, vitri crystallini ad instar pellucidum, ejusque colorem referens, ut *Lamb. Bos* in *Exercitatt.* pag. 296. explicat, *Pontus vitreus* *Horatio* appellatur, *Od.* IV. 2. 3. 4.

καὶ ἐν μέσῳ τῆς θρόνου καὶ κύκλῳ τῆς θρόνου] Quatuor postremas voces omittit *Coptus Wilkinsii*. *Jos. Medus* in *Fragmentis Sacris*, Tom. X. Opusculorum ad historiam & Philologiam Sacram spectantium recufis, pag. 227. ita: *Sella, cui Deus insidebat* (apud *Ezechielem*) *absque dubio quatuor animalibus gestata fuit*, quorum singula posterioribus intro latentibus, ὁμοειδῆς sibi in circuitu throni animalia ora sua obverterunt: quemadmodum apud *Ezechielem* Divinum Numen legimus *Cerberinis*, quadruplici eorundem animalium vultu conspiciis, subvectum fuisse. Atque hoc est, quod *Johannes de throno Apocalyptrico* refert, non solum in throni circuitu, sed etiam in medio throni quatuor ista animalia conspecta sibi fuisse. Non inconvenienter hæc dici existimo, quamvis *Jacobus Haseus* in *Biblioth. Bremensi* Class. I. pag. 313. τὸ κύκλῳ idem esse malit, quod *juxta*, & quidem in semicirculi figura. Quæ de opere currus מנשה מנשה tanquam sub throno Dei collocato, *Judæi* tradunt, ea adfert *Cl. Schætgenius* pag. 1109. *Cl. Leonardus Twels* in *Examine Critico Nov. Test. Græco-Anglicani* Parte I. pag. 144. malit, voces, καὶ ἐν μέσῳ τῆς θρόνου ad antecedentia referre, & per συγκλην a sequentibus: καὶ κύκλῳ, distinguere, hoc sensu, ut mare illud crystallinum & ante thronum & in medio fuisse dicatur, sicut infra XXII. 1. rivus aquæ ex throno Dei & agni procedere dicitur.

Verf. 7. Καὶ τὸ ζῶον τὸ πρῶτον ὁμοιον λέοντι, κ. τ. λ.] De animalibus his, illorum figura, figuræque hujus origine & significatu copiose *Amelius* Parte II. der Erörterung pag. 467-500. *VVitsius* in *Ægyptiacis* lib. II. c. 13. pag. 160. seq. *Bochartus* in *Hierozoico* Parte I. lib. III. cap. 5. *Gatakerus* in *Cinno* lib. II. cap. 10. & *Suicerus* Tom. I. *Thesauri* pag. 1234. commentantur. Quomodo vero & quam varie animalia illa ad quatuor Evangelistas a Patribus sint relata, discas ex præstantissimo *Fabricio* nostro ad *Codicem Apocryphum* N. T. Tom. I. pag. 383. in notis. Alias aliorum expofitio-

fitiones, sine addita epicrisi, leges in *Labrunii Entretiens Historiques & Critiques de Theotime & d'Aristarque*, Amstelodam. 1733. 8. editis, Parte II. p. 63. seqq.

ὡς τὸ δεύτερον ζῶον ὅμοιον μόχῳ] *Móchos* heic *bovem* denotat, quod alias *vitulum* infert. Prior illa significatio non tantum τοῖς LXX. Interpretibus recepta est, sed & idoneis Græciæ Scriptoribus, atque adeo ab Hebraismo libera. Vide *Pfochenium* de linguæ Græcæ Nov. Testam. puritate §. 103. Confer *Colomesii* Observatt. Sacras pag. 137. *Lydium* de re militari lib. III. cap. V. pag. 67. & *Stephan le Moyne* ad *Varia Sacra* pag. 706. ut *Bochartum* omittam.

ὡς τὸ τέταρτον ζῶον ὅμοιον ἀετῷ πετωμένῳ] Pro πετωμένῳ *Alex.* codex, *Huntington.* & *Arethas* habent πετομένῳ, quod & *Bengelio* placuit. Receptor lectio ex verbo πετάομαι ducta non minus proba est, quam altera. Vide *Henr. Stephanum* v. πέτομαι.

Verf. 8. Καὶ τέσσαρα ζῶα, ἐν καθ' ἑαυτὸ, ἔχον ἀνά] *Arethas* & codd. aliquot ἐν καθ' ἐν αὐτῶν ἔχον legunt, quos sequitur *Bengelius*. Malim in recepta lectione persistere, quæ per τὸ ἀνά, pluralem verbi formam ἔχον requirens, fulcitur. Vide *Matth.* XX. 9. & 19. & *Job.* II. 6.

ἐξ κυκλόθεν] *Coptus* *Wilkinsii* addit: ab unguibus.

Κύριος, ὁ Θεός, ὁ παντοκράτωρ] Lege *Ezech.* *Spanhemium* de Ufu & præstantia Numismatum Tom. I p. 445.

Verf. 9. Καὶ ὅταν δώσῃσι τὰ ζῶα] *Erasmus Schmidius* recte ita: & quando datura erant. Cl. *Schætgenius* p. 1109 phrasin exponi vult ex ritu Judæorum, qui, Régem spectantes, faustis & honorificis acclamationibus uti consueverint. Idem ex *Pirke Elieser* cap. IV. locum promit, quo quatuor ceteræ angelorum ministerialium Deum laudare dicuntur.

Verf. 10. Πέσθοντα οἱ ἄνθρωποι] *Procidebant*: ita *Erasmus Schmidius*, cui verbum præsens pro imperfecto positum videtur. Confer eundem ad *Matth.* XV. 14. ubi idem τὸ, πέσθοντα pro præsentī habet, quamvis dubius, cum & futuri formam agnosci posse existimet. Atque hoc quidem malim. Quod enim vir optimus ait, hoc commate mox sequi προσκυνῶσι & βαλῶσι, in præsentī tempore, id quidem plerorumque editorum librorum auctoritate constat. At sunt tamen & scripti & editi, v. c. *Curcellæi* & novissime *Bengelii*, qui habent προσκυνήσῃσι & βαλῶσι. Sensus ex hac lectione is fuerit, ut animalia illa, laudem Deo tributura, adorare solita esse dicantur. Hæc enim futuri temporis notio in sacris obvia est. Mox verba, ἐνώπιον τοῦ θρόνου, desunt in *Copto*,

καὶ βαλῶσι τὰς σφάνδας αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ θρόνου λέγοντες) Eadem ratione omnes Reges orientis & occidentis, qui ad Pharaonem venerant, & Moſen atque Aaronem in cœleſti ſplendore videbant, cultum illis ſuum reſtati dicuntur, *ut poſitis coronis eos adorarent.* Vide *Falkut Schimoni* Part. I. fol. 55. 2. a Schætgenio allatam. Similem ritum Salios adverſus Martem obſervare ſolitos ex Capitolino in *M. Antonino* Philoſopho cap. IV. pag. 301. probat *Elsnerus* pag. 449. *Coronas*, inquit, *omnibus in pulvinar ex more jacentibus, aliæ aliis locis haſere.* Confer præterea de commate hoc *Amelium* Parte II. der Erörterung pag. 747.

Verſ. II. Ἀγίος εἶ, Κύριε, λαβεῖν τὴν δόξαν κ. τ. λ.) Lege *Sebastiani Schmidii* Collegium Biblicum poſterius pag. 73. ſeqq.

καὶ διὰ τὸ θέλημά σου εἰσι) Et per voluntatem tuam ſunt. Eadem voce διὰ quarto caſui junctæ, ſignificatio eſt infra cap. XII. 11. Conſtat alias, communiter διὰ ſecundo caſui præmiſſum, hanc notionem habere. Sed eandem etiam cum accuſandi illo obtinere, oſenſum eſt ab *Erasmus Schmidio* ad Joh. VI. 57. *Joachimo Camerario* Notat. Figurarum ibidem, & noviffime a Cl. *Tobia Eckhardo* in Obſervationibus Philologicis ad Novum Teſtamentum ex Ariſtophane pag. 12. Adde, ſi placet, etiam Curas noſtras ad *Joannis* locum citatum. Hinc recte B. *Lutherus* durch deinen Willen, in receptis hodie editionibus, quamvis in illa, quæ an. 1534. prodiit, legatur: um deiner willen. Confer B. *Raitbii* Vindicias verſionis Germanicæ pag. 606.

CAPVT V.

Verſ. I. Καὶ εἶδον ἐπὶ τὴν δεξιάν τοῦ καθημένου κ. τ. λ.) Vide huc *Joannis d'Outrein* Introduct. ad Part. II. der heilige Sinnebeelden pag. 58. ſeqq. *Amelium* Parte I. der Erörterung pag. 668. ſeqq. *Zornium*, qui idem eſt, Tomo I. Bibliothecæ Antiquario-Exegeticæ pag. 369. & *Cornelium Haſæum* in diſſertatione de libro ὁπιδογράφῳ, Bremæ 1707.

ἐπὶ τὴν δεξιάν τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου) ἐπὶ heic alii cum *Beza* verunt ad, quaſi liber ille ad dextram throno inſidentis poſitus primus, deinde vero ab eodem receptus fuerit; alii vero cum *Erasmus Schmidio* reddunt in, ideo quod throno inſidens librum dextra manu tenuerit. Poſteriores hic rectius agunt. Mox enim v. 7. agnus dicitur librum accepiffe ἐκ τῆς δεξιᾶς τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου. Cum itaque ibidem non dicatur, throni dominum librum hunc tanquam juxta ſe reſoſitum accepiffe, & tradidiſſe agno, conjectu facile eſt, eundem manu dextra jam ante prehensum & quaſi oſtentatum a ſedente fuiſſe. Eadem eſt τὴ ἐπὶ, quarto caſui

sui juncti, significatio infra XVII. 8. & XX. 1. Confer laudatam *Hafæi* dissertationem.

βιβλίον γεγραμμένον ἔσωθεν καὶ ὀπίθεν, κατεσφραγισμένον σφραγίδι ἐπτα] Ita libri editi hæc verba exhibent & interpungunt, scripti tamen quidam codices pro ὀπίθεν habent ἔξωθεν, eodem quidem sensu, sed ideo minus recte, quod ejusmodi membranæ, quæ intus & atergo scripturam referebant, proprie ὀπίδωγραφα, ceu mox videbimus, appellata fuerunt. Sensus verborum hic fuerit: *vidi librum scriptum intus & a tergo, obsignatum sigillis septem.* Alii, mutata interpunctione, legi malunt: βιβλίον γεγραμμένον ἔσωθεν, καὶ ὀπίθεν κατεσφραγισμένον, ut sic liber intus literis conscriptus, & extrinsecus obsignatus dicatur. Ita statuit *Grotius*, & ex nostratibus *Polycarpus Leyserus*, Professor quondam Helmstadiensis, in dissertatione de noviter adornanda Novi Testamenti Græci editione, pag. 10. hac addita ratione pag. 11. *Sive ὀπίθεν sive ἔξωθεν legas, apparet, sigilla eum in finem munivisse librum, ut legi non posset. Ideo Joannes dolet, neminem inveniri satis dignum, qui legeret librum, vi commatis subsequentis quarti. Legi enim ex parte saltem potuisset liber, si vel a tergo vel exterius scripturam retulisset. Nihil ergo obstat, quo minus Joannem notasse librum dicamus, qui interius scriptus, exterius sigillis septem obsignatus fuit.* In eadem sententia video fuisse *Haydockium* Anglum, in *Josephi Medi* Operibus Anglicanis pag. 790. ubi membranarum convolutarum, & extrinsecus septem laminis, tanquam totidem sigillis, munitarum forma repræsentatur. Nec displicet hæc conjectura *B. Calovio* nostro in Bibliis Illustratis. Alii tamen rectius se *Grotio* etiam hac in parte opposuerunt. Inter hos *Henricus Morus* in Operibus Theologicis Latinis pag. 592. ita: *Quasi vero ulla volumina extra scripta sint, obsignata vero intus. Tam infelix Interpres Apocalypseos est magnus ille Hugo, etiam in rebus minusculis.* Addam verba *Vitringæ*, quæ omnino rem faciunt. *Verba hæc Joannis, inquit, haud dubie referenda sunt ad similia Ezechielis (II. 9. 10.) qui sibi pariter narrat, in visione exhibitum esse librum, conscriptum פנים ואחור h. e. ἔσωθεν καὶ ὀπίθεν.* Si porro nihil novi heic diceretur & singulare de descriptione hujus voluminis: potuissent verba intus & extra omitti. Non poterat enim commodè nisi extus obsignari, ac proinde necesse non erat id moneri. Intus autem scriptum fuisse librum, quis ignorasset vel dubitasset? Sed cum rarius & insolentius esset, volumina etiam in tergo conscribi: addere id voluit & debuit *Joannes*, ne singularem hunc libri hujus characterem ignoravemus. Omitto cetera. Ad argumentum *B. Leyseri* facile responderi potest. Primo enim non satis constat, quæ sigilli hujus ratio fuerit. Fortasse enim ita illud comparatum fuit, ut ea, quæ extus scripta erant, per illud legi non possent. Pone autem, legi quædam potuisse, vel sic de summa & sensu totius argumenti constare non poterat. Denique exterior illa scriptura fortasse argumento fuit,

lectio-

lectionem membranæ integræ illi, cui tradenda erat, amoto tamen sigillo integram fore. Hoc sensu hæc *Æthiopem* accepisse, ex eo patet, quod particulam κ ante vocem $\kappa\alpha\tau\epsilon\sigma\phi\rho\alpha\gamma\iota\sigma\mu\epsilon\nu\omicron\nu$ exprimit, quæ & in Codice *Seideliano* legitur. Pro recepta expositione egregie militans $\epsilon\pi\iota\delta\omicron\gamma\epsilon\alpha\phi\alpha$ illa, h. e. membranæ intus & in tergo conscriptæ, quas veteribus receptas fuisse viri eruditi pridem ostenderunt. Vide inprimis *Salmasium* in Specimine confutationis Animadversionum *Desiderii Heraldi*, sive tractatu de subscribendis & signandis testamentis pag. 118. cujus verba habes apud *Zornium* in Bibliotheca Antiquario-Exegetica pag. 371. sq. Adde *Hasei* disputationem, quæ huc inprimis pertinet.

Quod ad $\beta\epsilon\beta\lambda\iota\varsigma$ formam attinet, Interpretes potiores recte monuerunt, illud pluribus membranis constituisse, quarum singulæ singulis sigillis fuerint munitæ, sibi invicem vero ita involutæ, ut singulæ seorsim a sigillis liberari, evolvi, inspicere legique potuerint. Hinc fit, ut in sequentibus sigilla singula sigillatim referata, atque adeo membranæ inspectæ dicantur; quod fieri non potuisset, siquidem exterior tantum membrana septem sigillis per se obsignata fuisset. Vox itaque $\beta\epsilon\beta\lambda\iota\varsigma$ in hoc commate sensu complexo accipienda est, ut ad septem illas membranas, quibus constabat, referatur, earumque singulæ eodem nomine insigniantur. Hac ratione $\kappa\epsilon\phi\alpha\iota\tau\iota\alpha$ *libellus repudii* vocatur, quod recte huc monuit Cl. *Schætzgenius* pag. 1110. Eodem sensu multi accipiunt phrasin *Matthæi* I 1. $\beta\epsilon\beta\lambda\omicron\varsigma$ $\gamma\epsilon\nu\epsilon\sigma\epsilon\omega\varsigma$ Ἰησοῦ Χριστοῦ , ut nempe genealogiam Domini nostri, ibidem exhibitam, tantum indicet.

Adferam adhuc *Josephi Medi* verba ex epistola Latina ad *Haydockum* p. 791. Operum scripta: *Aliquando, inquit, in ea sententia fui, Visiones istas sigillares, non literarum notis in volumine scriptas, sed iconibus quibusdam depictas sub sigillorum tegellis latuisse; iisque referatis visui (non ad legendum, sed contemplandum) ordine quamque suo patuisse; atque ad hanc mentem verba ista ad Joannem: $\epsilon\epsilon\chi\epsilon\varsigma$, $\kappa\alpha\iota$ $\beta\lambda\acute{\epsilon}\pi\epsilon$, baud inepte accommodari posse. Postea animadverti, hanc opinionem meam narrationi *Apocalypticae* universæ non convenire, utpote cum in sigillo quinto & sexto oratio rei visæ tribuatur: præterea in sigillo septimo Tubarum visa non simul & eodem tempore exhiberi, sed ordine & successive in adspectum produci observaverim. — — — Tandem igitur, quoniam inconcinnum nimis videbatur, sola repræsentatione extrinseca rem peractam affirmare, nihil prorsus conferente libro, in eam sententiam prolapsus sum, utrumque conjungendum esse, dicendumque, singula quidem vaticinia in volumine, sive signis & iconismis, sive literis descripta & exarata fuisse; ea vero Joanni ceterisque cælestis dramatis spectatoriis non aliter, quam repræsentatione forinseca recitationis viam explente propalam fuisse facta. Scilicet eodem fere modo ac in dramatis nostris Academicis fieri amat, ubi actoribus cum libris adstant monitores. Hactenus Morus.*

κατεσφραγισμένον σφραγίσιν ἐπτὰ) De obsignatione testamentorum &c. veteribus recepta *Salmasius*, & ex eo *Zornius* exponit ll. cc. Confer etiam, quæ de eadem tradidit Illustris *Scipio Maffejus* in *Istoria Diplomatica*, atque hinc Acta Eruditorum Lipsienf. an. 1727. p. 533.

Verf. 2. Τίς ἐστὶν ἄξιός ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον;) Mirum est, *Artemonius* in Initio Evangelii S. Joannis restituto pag. 450. & antea in Defensione Confessionis Unitariorum §. 16. pag. 72. seq. hunc locum urgere eo instituto potuisse, ut pateret, Angelos etiam bonos per Christum demum sub Evangelio corroborandos & in bono confirmandos fuisse, cum inter eos nullus perfecte justus, & absque ulla labe inventus esse dicatur, qui libro aperiendo dignus haberetur. Scilicet ἀξιότητα, quæ heic requirebatur ad aperiendum librum, quærit in innocentia & probitate morum. Nonne rectius eam quæsiturus erat in majestate singulari, qua opus erat ab librum, judiciis & decretis divinis refertum, resignandum & aperiendum?

Verf. 3. Καὶ ἔδεις ἡδύνατο ἐν τῷ ἔργῳ, ἔδδ' ἐπὶ τῆς γῆς, ἔδδ' ὑποκάτω τῆς γῆς ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον) De phrasi hac lege *Curas* has ad *Philipp. II.* 10. Pater hinc, divinam Christi Θεανθρώπου majestatem innui, qui unus hac prærogativa dignus fit habitus.

Verf. 4. Καὶ ἐγὼ ἔκλαιον πολλά, ὅτι ἔδδεις ἄξιός εὐρέθῃ ἀνοῖξαι, καὶ ἀναγνῶναι τὸ βιβλίον) Prima illa verba *Coptus* Wilkinsii per, *flebant omnes, Æthiops* autem per, *flebant multi*, exprimunt. In sequentibus codices aliquot phrasin, καὶ ἀναγνῶναι, omittunt, quam nec versiones quædam expresserunt. Eam itaque ex margine irrepsisse existimat *Millius* in Prolegomenis, & omittendam ex contextu putavit *Cl. Bengelius*. Equidem non video admodum, cur illam a Joanne ipso profectam non credamus. Si enim pro interpretamento librarii alicujus, ad oram libri scripto, haberi deberet, ratio reddi non potest, cur idem illud non tam ad verf. 3. quam ad sequentem hunc fuerit relatum. Jam vero verf. 3. nulla apparet codicum varietas. Itaque verisimilius est, a Joanne ipso in hoc commate, καὶ ἀναγνῶναι, adjectum esse, ut prægnantior τὸ ἀνοίγειν, tanquam lectionem simul inferentis, significatio pateret.

Verf. 5. Καὶ εἷς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων λέγει μοι. κ. τ. λ.) Vide *Joannis Wilbelmi Zieroldi* Illustrationem aliquot locorum Scripturæ, vernacula lingua editam, pag. 549. seq.

Idē, ἐνίκησεν ὁ λέων) Conferunt hoc *νικᾶν* nonnulli cum Hebræo נִכָּח *Psal.* II. 6. quod οἱ LXX. interpretantur *νικᾶν*. Cum vero נִכָּח notet *purum*, vel etiam *dignum* esse, aut *haberi*, hinc præfenti quoque loco leonem de tribu Juda *dignum*, vel *purum*, vel *justum* habitum dici putant, qui librum aperiret. Conferunt iidem v. 2. & 4. ubi nemo dicitur inventus esse hac

hac prærogativa dignus. Vide hanc in rem *Jo. d'Outvein* in Bibliotheca Bremensi Class. IV. pag. 610. Similiter *Grotius* & *Vitringa* ἐνίκησε vertunt ob-
tinuit. Lege *Vitringæ* in primis argumenta, & judica.

ὁ λέων, ὁ ὢν ἐκ τῆς Φυλῆς Ἰσδα] Confer *Joannis Gerbarði Vossii* Opera Tom. V. p. 369. b. & *Swicerum* Tom. II. p. 231.

ἡ εἰζα Δαβιδ] Vide infra ad XXII. 13. ubi contra *Artemonium* disputabitur.

Vers. 6. Καὶ εἶδον, καὶ ἰδὲ ἐν μέσῳ τῶ θρόνου) Comma hoc una cum sequentibus usque ad 14. diligenter exponitur ab Anonymo im Versuch und Erklärung des Gesichts vom Lamme Gottes, Brunsvigæ 1732. 4to. Confer Collectionem Novantiquorum Theologic. vernaculam an. 1735. p. 164. *Leonardus Twels* in Examine Critico Novi Testamenti Græco-Anglicani Parte I. p. 142. seq. prima verba commatis sexti ita vertenda contendit, ut agnus ille in medio throni, seu super throno Patris constituisse dicatur. Ita vero non apparet, quomodo idem agnus in medio quatuor animalium & Presbyterorum fuisse adseratur. Ad phrasin & rem ipsam propius accedemus, si agnum in area semicirculari, quæ ante thronum Dei erat, & a semicyclo thronorum Presbyterorum describebatur, constituisse dicamus, ita quidem, ut idem throno esset proximus. Vide *Vitringam*. Hinc v. 7. dicitur de agno: καὶ ἤλθε καὶ εἴληφε, ubi agnus a sedente super throno simul distinguitur.

ἔχον — ὁφθαλμοὺς ἐπ' αὐτὸν) Confer phrasin cum *Zachar. IV. 10. Ludovicus Cappellus* in Operibus pag. 143. b. Idem facit *Rhenferdus* in Operibus Philologicis pag. 27. quitamen & Cabbalistici aliquid in ea videre sibi videtur, quod Cabbalistæ septem inferiores *Sephiroth* עינים, i.e. oculos appellant. Sed de hoc supra nos dicere meminimus.

Vers. 9. ἔχοντες ἑκάστος κιστράρας καὶ φιάλας χρυσᾶς) Phrasin hanc una cum sequenti cantico non ad quatuor illa animalia, ceu nonnullis visum est, sed ad Presbyteros illos XXIV. tantum pertinere ostendit *Witsius* in Ægyptiacis lib. II. cap. 13. pag. 168. seq. De *citbaris* illis lege *F. A. Lampii* Exercitationem ad Psalm. XLV. pag. 53. de *phialis* autem *Adrianum Relandum* in libro de Spoliis templi Hierosolymitani pag. 114. ubi inter cetera *Josephum* adfert III. 2. Antiquitt. Φιάλας καὶ σπόνδια commemorantem, h. e. par illud vasorum in mensa sacra, quod thus continebat, illud quidem minus, hoc majus.

γεμέσας θυμιαμάτων) Lege *Henrici Dodwelli* librum Anglicanum de suffitu p. 36.

Vers. 9. Καὶ ᾄδουσιν ᾠδὴν καινὴν κ.τ.λ.) De hymnis cælitum ex hoc & aliis locis Apocalypsis differit Vener. *Christophorus Matthæus Pfaffius* in
Qq q 2 epime-

epimetro dissertationis de recta Theologiæ hymnodicæ conformatione, Turingæ 1731. editæ. Ωδὴ καινὴ dici hic plerisque videtur ob præstantiam & suavitatem suam; quam in rem *Cornel. Adami* in Exercitationibus Theologico-Philologicis pag. 177. affert illud *Luciani Zeux.* pag. 578. ἀληθὲς γὰρ εἶναι τὸ τῷ Ὁμῆρῳ, καὶ τὴν νέαν ὥδην κεχαρισμένην ὑπάρχειν τοῖς ἀκῶσιν. Neque tamen negat idem, ad novitatem & præstantiam argumenti, quo canticum illud pertinet, respici posse.

Verf. 10. Καὶ ἐποίησας ἡμᾶς τῷ Θεῷ ἡμῶν βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς, καὶ βασιλεύομεν ἐπὶ τῆς γῆς] Hæc in codicibus aliquot & versionibus, inter quas & *Coptica* Wilkinsii est, ita exprimuntur, ut pro ἡμᾶς legatur αὐτὰς, pro βασιλεύομεν autem βασιλεύσασιν. Eandem lectionem in contextum recepit *Cl. Bengelius*. Cum vero idem illi, qui hæc canunt, v. g. cecinisse dicantur: καὶ ἡγόρασας ἡμᾶς, non video, cur illud ἡμᾶς in hoc commate cum αὐτὰς permutari debeat, inprimis cum sic non constet, quinam per αὐτὰς intelligantur. De regali fidelium Sacerdotio ad h. l. singulari dissertatione commentatus est *Joannes Benedictus Carpzovius*, quam in Disputationibus ejus Academicis reculam leges p. 185. sqq.

Verf. 11. Καὶ ἔδον, καὶ ἤκαστα φωνῇ ἀγγέλων πολλῶν κ. τ. λ.] Cætum hic habes cælestem, ad modum Synagogæ formatum. Angeli præeunt laudes, & benedictiones Dei ad instar Legatorum Ecclesiæ in Synagogis, & Præpositorum in Ecclesiis Christianis; & animalia quatuor cum viginti quatuor Presbyteris, cætum Ecclesiæ representantibus, ἀντιφωνῶσι vulgatum illud: ἀμήν. Ita *Vitringa* de Vetere Synagoga lib. III. Part. II. c. 19. p. 1110.

καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν μυριάδες μυριάδων, καὶ χιλιάδες χιλιάδων] Ita editi plerique, præeuntibus *codd.* & versionibus non paucis, interque has *Coptica* Wilkinsii *Millius* habet tantum χιλιάδες χιλιάδων, & Novum Testamentum Græco-Anglicanum μυριάδες μυριάδων, καὶ χιλιάδες χιλιάδων. Pro lectione nostra facit, quod idem numerus ministrorum Dei legatur *Dan. VII. 10.* ubi vide τὰς LXX. Confer *Cl. Petri Adolphi Boysenii* dissert. de Codice Græco Novi Testamenti, & consilio, quo usus est *B. Lutherus* in conficienda interpretatione Germanica pag. 20. Huic lectioni, inquit, præstantissimi codices favent, ve ita postulante. Gloria enim CHRISTI iis his verbis celebratur, quibus usi fuerant *Moses Deuteron. XXXIII. . David Ps. LXVIII. 18. Dan. VII. 10. qui omnes de myriadibus Angelorum loquuntur, pariter ut Paulus Hebr. XII. 22.*

Verf. 12. Λέγοντες Φωνὴ μεγάλη] Vox λέγοντες ad antecedens χιλιάδες, non tanquam ad numerum numerantem, qui nihil λέγειν potest; sed ad numerum numeratum, nempe Angelos, refertur. Id recte monet *Erasmus Schmidius*, nec caret res exemplis alibi allatis. Ita Latini quoque tria millia cæsi, pro cæsa.

καὶ εἰς

λαβεῖν τὴν δύναμιν] Rev. *Wilkinsius* Coptum expressit: *sumere librum*; in præfatione tamen pag. XXXVIII. profitetur, vocem Copticam rectius h. l. verti per *fortitudinem*, quæ & Græcæ δύναμιν magis respondet.

Verf. 13. Ἀξίον ἐστὶ τὸ ἀρίον τὸ ἐσφαγμένον λαβεῖν τὴν δύναμιν, καὶ πλετον, καὶ σοφίαν, καὶ ἰχὺν, καὶ τιμὴν, καὶ δόξαν, καὶ εὐλογίαν] Cumulantur in hac doxologia elogia Domini nostri, tanquam agni mactati. Id vero receptum est Judæis in laudibus Divini Numinis celebrandis. Vide exempla apud *Schætzgenium* pag. 1111. Præterea quinque hic habes *Sephiroth* Cabbalisticas, nempe הוהוה δύναμιν, ממה סופיא, הוהוה ἰχὺν, הוהוה τιμὴν, & הוהוה δόξαν. Compara *Vitringam* lib. I. Observatt. Sacrar. lib. I. c. 10. p. 129.

Verf. 13. Καὶ πᾶν κτίσμα, ὃ ἐστὶν ἐν τῷ θρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῇ, κ. τ. λ.) Comma hoc non patrocinari τῇ ἀποκαταστάσει τῶν πάντων, quo qua adferri solent, ostenditur paucis in *freywilligen Heb. Opffer* Tom. I. p. 906.

Καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα ἤκουσα λέγοντας] Sic habent libri editi plerique; at codices nonnulli sic: καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, πάντας ἤκουσα λέγοντας, quam lectionem etiam Cl. *Bengelius* amplexus est. Prætulim ego lectionem πάντα, ut referatur ad phrasin, τὰ ἐν αὐτοῖς. Hæc enim loquendi ratio Davidi & aliis Sacris Scripturibus recepta est. Vide Ps. L. 12. LXIX. 35. & CXLVI. 6. Πάντας ab illis profectum existimo, qui sic structuræ melius consultum putabant, cum insolens videretur, vocibus, in neutro genere positis, statim subjici masculinum λέγοντας. Hoc vero mirum videri non debebat, cum genus non referatur ad voces, sed ad sensum, & personas, quibus elogium hoc tribuitur. Confer paulo ante v. 12.

καὶ τῷ ἀρίῳ] desunt in *Copto Wilkinsii*.

Verf. 14. ζῶντι εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων] Codices multi & versiones quoque tantum legunt ζῶντι, quam ipsam vocem una cum sequentibus *Coptus Wilkinsii* penitus omisit. Propterea *Zegerus* reliqua illa ex alio loco huc relata existimat, quæ & *Bengelio* visæ sunt omittenda. Supra I. 18. Dominus nosse ait similiter: ζῶν εἰμι εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Conf. IV. 9. 10. X. 6. & XV. 7. Unus tantum in hoc libro locutus est, ubi simpliciter legitur ζῶντος, nempe VII. 2. Itaque phrasis illa, quæ h. l. exstat, Joannea est, quæ ab ipso rectius, quam ab aliquo librariorum additamento, repetetur.

CAPVT VI.

Hoc, & sequenti capite exponuntur visiones septem libellorum obsignatorum. De VII. his sigillis exstant Jo. Lomeieri Exercitationes tres in Diebus ejus Genialibus, Decade II. p. 80-275.

Verf. 1. Καὶ εἶδον, ὅτε ἤνοιξε τὸ ἀρνίον] Emblemata agni, ad Dominum nostrum relati, ejusque rationes explicat fuse Lomeierus loc. citat. pag. 88-97.

μίαν ἐκ τῶν σφραγίδων] Codices quidam ἐκ τῶν ἐπὶ τὰ σφρ. quos & Bengelius sequitur. Μία h. l. & mox ἐνός denotat *primum* sigillum, & *primum* animal; sed sine hebraismo. Nam & probati Græciæ Scriptores vocem εἰς pro πρῶτος adhibent. Locorum, cujusmodi & nos Volum. I. harum Curarum pag. 1303. attulimus, satis habes apud Cl. Georgium in Vindiciis Nov. Test. p. 51.

ὃς ἤκαστα ἐνός ἐκ τῶν τεσσάρων λέγοντος, ὡς Φωνῆς βροντῆς] Variant in extremis vocibus codices, quando alii legunt, ut nos, cum Curcellæo, alii, ὡς Φωνῆ βροντῆς, alii ὡς Φωνῆ βροντῆς, pro qua lectione duos adfert libros Bengelius, qui eos sequitur. Prima illa non est inconueniens, modo ἀπὸ κοινῆς repetas verbum ἤκαστα, hoc sensu, *tanquam* audirem vocem tonitruui; prout convertit Erasmus Schmidius. Sic infra eadem structura XIV. 13. XVI. 1. & XXI. 13. ἤκαστα Φωνῆς. Posteriores duæ ἀμέσως referri possunt ad participium λέγοντος, *loquentem ad instar vocis tonitruui*. Φωνῆ mavult Vitringa, quam & ipse præferrem, si quid mutandum videretur. Ita supra V. 2. κηρύσσοντα Φωνῆ μεγάλη & verf. 12. λέγοντες Φωνῆ μεγάλη VI. 10. ἐκράζον Φωνῆ μεγάλη. Adde VIII. 13. &c. Particula ὡς heic additur respectu habito ad tonitru, cum quo locutio comparatur.

ἔρχε καὶ βλέπε] Codd. quidam habent, ἔρχε, ἴδε, quos secutus est Cl. Bengelius, Covelliani codicis auctoritate nixus. Vide eum in Apparatu, pag. 805. ubi ipse ita: *Formula apud Hebræos perfrequens, Veni & vide, plane videtur, in primo certe sigillo legenda, & hinc in secundo, tertio, quarto.* De illo formulæ hujus וְיָבִי וְיָבִי usu, Talmudico & Cabbalistico lege præter Ludovicum Cappellum in Spicilegio notarum pag. 14. Cl. Schætgenium in Horis Hebraicis pag. 325. Prior eam ait in Sobar & Rabbot adhiberi, quum volunt significare, se explicationem aliquam mysticam & allegoricam adducere, quæ sit diligenter attendenda. Posterior monet, apud Talmudistas occurrere, vel, quo ies post aliquam disputationem alius venit, qui rem effato suo declarat; vel sub initium novæ alicujus tractationis sive paragraphi, ut proinde asterisci instar sit, qui lectoris attentionem excitet.

Verf. 2. Καὶ ἑδόν, καὶ ἰδὲ ἵππος λευκὸς κ. τ. λ.] De quatuor equitibus Apocalypticis, qui hic & in sequentibus commemorantur, exstat singularis *Georgii Casparis Kirchmaieri* disputatio, Witt. 1694.

καὶ ἐδόθη αὐτῷ στέφανος] Ad כתר coronam, *Sephiram* Cabbalisticam, heic alludi opinatur *Vitringa* Observatt. lib. I. cap. 10. pag. 124. seq. Proponitur, inquit, nobis Rex Christus Iesus, coronam habens impositam capiti suo, vestus super Apostolis per omnes mundi plagas, sui obedientiam persuasurus gentibus maxima cum δυνάμει.

καὶ ἐξῆλθε νικῶν, καὶ ἦν νικήσῃ] Idem pag. 137. hanc phrasin refert ad aliam *Sephiram* Cabbalistarum, quæ appellatur ניצח victoria.

Verf. 4. καὶ τῷ καθυμένῳ ἐπ' αὐτῷ ἐδόθη αὐτῷ) Posterius αὐτῷ in nonnullis codicibus desideratur. Est vero phrasis Joannea: vide supra ad II. 26.

λαβεῖν τὴν εἰρήνην ἀπὸ τῆς γῆς) Libri aliqui omittunt ἀπὸ, quos sequitur *Bengelius*, alii vero cum ἐκ permutant. Retinuerim illud ἀπὸ, ut quemadmodum hominibus conciliata dicitur εἰρήνη ἐπὶ τῆς γῆς *Luc.* II. 14. ita pax sublara heic dicatur ἀπὸ τῆς γῆς. Eadem phrasis, quæ hic exstat, alibi, nempe *Luc.* X. 42. & XIX. 16. exprimitur per ἀφαιρέσθαι vel ἀγεσθαι ἀπὸ τινος.

καὶ ἦν ἀλλήλῃς σφάξωσι) καὶ deest in libris nonnullis, a *Bengelio* quoque omissum. At frequens Joanni est repetitio particulæ καὶ, etiam ubi abesse poterat. Vide heic v. 2. & mox v. 5. & 6.

καὶ ἐδόθη αὐτῷ μάχαιρα μεγάλη) De voce μάχαιρα vide ad Matth. XXVI. 51.

Verf. 5. καὶ ἰδὲ, ἵππος μέλας κ. τ. λ.) De equo hoc & ejus sessore contra *Nicolaum Mulerium* disputat *Joannes Marckius* in Exercitatione Textuali XLIX. pag. 459. seqq. eademque opera visionem hanc integram illustrat. Equos albos, rufos & nigros ex philologia & antiquitate exponit magnus *Bochartus* in Hierozoico Parte I. pag. 106.

Verf. 6. Χοῖνιξ σίτεθ δηναρίη) Chœnix aridorum est mensura, quæ *Herodoti* ætate tantum frumenti capiebat, quantum uno die homini sufficit. Ita enim is lib. VII. pag. 598. εἰ χοῖνικα πυρῶν ἑκαστος τῆς ἡμέρης ἐλάμβανε, καὶ μηδὲν πλεόν. Conf. *Raphelii* Annotatt. Herodoteas & Xenophonteas, nec omitte *Casp. Waseri* librum de mensuris Hebræorum II. 3. & *Joannem Baptistam Ottrium* ad Josephum Tomo II. edit. Havercampianæ p. 318.

καὶ τὸν οἶνον μὴ ἀδικήσης) Vide infra ad IX. 4.

Verf. 7. Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγίδα τὴν τετάρτην) Sigillum hoc quartum de Saracenis & Turcis multi accipiunt, cumque iis Rev. *Sylvester Tappius* in Tractatu vernaculo de veritate religionis Christianæ ad Quæst. 86. qui tamen, re curatius expensâ, ad Antichristum nunc referre mavult. Vide Cl. *Gœttenii Europam eruditam*, germanice editam, Parte I. pag. 816.

Verf.

Verf. 8. Καὶ εἶδον, καὶ ἰδὼ ἵππος χλωρὸς] Equum gilvum, qui alias dicitur ὤχρως, indicari putat Bochartus l. c. pag. 109. Porro, inquit, ὤχρὸν χλωμα conflatur λευκὸν ξανθὸν μεμιγμένον, cum flavo miscetur album, ut in *Timæo* docet Plato. Syrus *Interpres* reddidit equum pallidum. Num ירקון est icterus. Ita equus ille erat equiti suo, i. e. morti concolor, quæ pallida est. Hinc collige, ירק pallidum, & ירוק gilvum colores esse vicinos. Confer Jo. Braunium de Vestitu Sacerdotum Hebr. p. 171. sq.

καὶ ὁ καθήμενος ἐπάνω αὐτῷ, ὄνομα ὁ θάνατος] Rationem structuræ hujus intelliges ex iis, quæ ad II. 26. diximus. Adde Cl. J. C. Schwarzium de Solæcis discipulorum Christi antiquatis p. 80.

καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἐξουσία ἀποκτεῖναι ἐπὶ τὸ τέταρτον τῆς γῆς] Pro τέταρτον *Grotium* τεράσιον legi voluisse testatur Auctor Prolegomenorum ad N. T. Græci editionem accuratissimam pag. 174. Ubi vero ita statuerit *Grotius*, frustra adhuc quæro.

Verf. 9. Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν πέμπτην σφραγίδα, εἶδον ὑποκάτω τῷ θυσιαστηρίῳ τὰς ψυχὰς τῶν ἐσφαγμένων διὰ τὸν λόγον τῷ Θεῷ] Explicantur hæc verba a Petro Zornio in Opusculis Tomo II. pag. 536-551. & obiter Tomo I. Bibliothecæ Antiquario-Exegeticæ pag. 505. *Elsnero* pag. 450-452. *Ludovico Cappello* in Operibus pag. 246. & *Petavio* in Dogmatibus Theologicis Tomo V. lib. XIV. 12. 13. Agitur heic de ψυχαῖς Martyrum. Has vero nonnulli, inprimis Pontificii, non de animabus, sed de corporibus, per synecdochen partis pro parte, interpretantur. Vide huc *Martianæum* in Conatibus novæ versionis pag. 401. & ex nostratibus *Hackspanium* in Miscellaneis pag. 9. Sed, ut taceam, nondum satis definitum esse, num ejusmodi synecdoche in sacris literis locum habeat, satis clare h. l. αἱ ψαχαὶ a sanguine v. ἰο. atque adeo a corpore, cujus est sanguis, distinguuntur. Itaque mirum est, *Baronium* in Annalibus ad Annum Christi LV. num. 15. & Pontificios alios, hæc Joannis verba eo adhibuisse, ut probarent, martyrum reliquias ab antiquissimis temporibus solcite collectas & adservatas fuisse. Vide, quæ contra hanc sententiam disputat, & quos adfert *Zornius* loc. cit. Hinc quoque procul dubio nata postea est consuetudo, ejusmodi martyrum reliquiis altaria inædificandi, quam in rem leges ex nostratibus *Cassparis Sagittarii* dissertat. de Natalitiis martyrum §. 41. quæ recusa est in Synragmate Dissertationum Arckeliano pag. 84. Adde alios ab *Elsnero* excitatos.

Cur animæ illæ sub altari conspectæ dicantur, non una omnium est sententia. Ex nostratibus *Gerhardus* & *Calovius* in Bibliis Illustratis altare de Christo accipiunt, advocato Hebr. XIII. 10. hoc sensu, ut animæ pie defunctorum, præsertim martyrum, in manu Christi esse, & sub præsidio ac umbra Christi usque ad diem judicii ab omnibus periculis & adversis immunes servari

Vari dicantur. Alii alludi volunt ad phrasin Judæorum, per quam animæ sanctorum *sub throno gloriæ* esse dicuntur. Huc tendit *Gilbertus Gaulminus* in notis ad librum de vita & morte Moſis pag. 393. Locos Judæorum attulit Cl. *Schætgenius* pag. 1112. Cum verò aliud sit *thronus Dei*, aliud *altare*, quod Hebræi itidem paſſim myſtice interpretantur, Joannes ad illam dictiōnem h. l. reſpexiſſe exiſtimari non poteſt.

Heic vero porro dubium eſt, quo fine altare martyrum animabus quietis locum præſtitiffe dicatur. Alii itaque ad altare æneum, ſeu *holocauſti* illud, in atrio poſitum, reſpici volunt, ad cujus baſin ſanguis animalium oblatoꝝ effundi ſolebat. Hæc eſt *Grotii*, *Lightfooti*, *Medi*, *Vitringæ* alioꝝque ſententia, quam amplectitur & ediſſerit *Zornius* in *Opusculis* Tom. II. pag. 543. ſeq. Alii ad altare *aureum*, ſeu *ſuffituum* reſpectum haberi volunt cum *Hammondo*. Ad hos accedit Cl. *Elsnerus* pag. 451. *Ad ritum*, inquit, *ſupplicantium reſpici exiſtimem: inducuntur enim divinam opem & vindictam implorantes* v. 10. *Supplices autem genibus advoluti & proſtrati ad pedem altaris apparebant.* Sic *infra* XI. 1. τὸ θυσιάστηριον, καὶ τὰς προσκυνῶντας ἐν αὐτῷ.

Utrumque altare conjungit *Ludovicus Cappellus* in *Operibus* ſuis, ubi de Statu animarum poſt mortem, pag. 246. b. *Ac rurfus*, inquit, *in eo eſt alluſio ad victimas legales, quod, ſicut illarum ſanguis (qui anima in Scripturis dicitur,) ad altaris baſin effundebatur, atque per meatus & canales ſubterraneos, ſub altari in præterlabentem torrentem Cedron deſtuebatur; ita hic piorum animæ ſub altari eſſe dicuntur, iſthicque aſſervari, non diffundi atque perire, uti legalium victimarum anima ſive ſanguis. Altare aliud Chriſtus eſt, legali altari olim adumbratus, quo victimæ omnes & munera, & oblationes, quæ Deo offerebantur, ſanctificabantur. Altare legale duplex fuit, holocauſtoꝝ & ſuffitus; utroque Chriſtus fuit adumbratus: preces enim noſtræ ſuffitu legali adumbratæ, non ſunt Deo gratæ, niſi in Chriſto & per Chriſtum. Utrumlibet autem altare hic intelligatur, perinde eſt.*

Non diffiteor, ſententiam hanc, quæ altare illud ad Chriſtum, ejusque præſidium & tutelam refert, præ ceteris mihi placere, pro qua *Gerhardum* & *Calovium* paulo ante adduximus. Cavendum tamen probe eſt, ne cum *Cappello* loc. cir. ſtatuamus, hoc ipſo ſignificari animas, ſub illo altari deliteſcentes, nondum ad Dei ipſius præſentiam in cæleſti ſacrario eſſe admiſſas, ſed ſtare adhuc, ad diem uſque ultimum, vel in Atrio, vel in loco ſancto. Neque enim hoc corollarium ex antecedentibus conſequitur. Spectandus heic inprimis ſcopus eſt, ad quem omnis hæc viſio eſt relata, ut ſcilicet appareret hinc violentia hoſtium Eccleſiæ in veros doctrinæ conſeſſores, hinc vindicta de illis ſumenda. Hanc animæ martyrum, tanquam ſingulari loco conditæ, expetiſſe dicuntur voce magna v. 10., non quidem,

quod Cappello visum est, indice *vehementissimi desiderii gloriae, quam expectent, tum demum revelandae, quando complebatur numerus conservorum ipsorum*, sed argumento desiderii illius, quo expectabant judicia divina, quæ hostibus veritatis imminere sciebant, & quæ vel ideo cupide expectabant, ut divini Numinis gloria & veritatis cælestis decus amplificaretur. Cetetum negari non potest, multos ex Patribus Ecclesiæ hunc Joannis locum ita accepisse, ac si animæ martyrum quiete tantum, nec gloriæ cælesti, & plena beatitudine perfrui dicantur. Illorum sententiam etiam ex h. l. firmare conatus est *Henricus Dodwellus* in Discursu Epistolari de anima &c. Anglice edito pag. 260. τὸ θυσιαστήριον per ἄδην, seu medium animarum statum interpretatus. Vide vero, quæ ad Patres illos nunc excusandos, nunc confutandos, attulit *Balthasar Bebelius* in Examine seriæ disquisitionis de statu & loco & vita animarum, Argentorati 1671. 12. edito, nec omitte eos, quos *Zornius* attulit Tomo I. Opusculorum Sacrorum pag. 765. & Tomo II. pag. 550. seq.

Verf. 11. Καὶ ἐδόθησαν ἑκάστοις σολὰ λευκὰ] Ex pluribus, quæ heic occurrunt, varietatibus Cl. *Bengelius* lectionem codicis *Alexandr.* amplexus est: καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἑκάστῳ σολὴ λευκή. Merito vero dubites, Joannem scripsisse αὐτοῖς ἑκάστῳ. Frequens est vocis ἑκαστος usus in Novo Fœdere, sed ita, ut genitivus illi jungatur. Vide 1 *Thessal.* II. 11. ὡς ἓνα ἑκαστον ὑμῶν, & IV. 4. *Hebr.* VI. 11. & XI. 21. Confer, quæ contra lectionem illam monuit *Millius* Prolegom. §. 1003.

ἵνα ἀναπαύσωνται ἔτι χρόνον μικρόν] μικρόν cum codicibus nonnullis *Bengelius* omittit. Eadem tamen phrasi utitur Joannes infra XX. 3. καὶ μετὰ ταῦτα δεῖ αὐτὸν λυθῆναι μικρόν χρόνον. Et poterat utique ad excitationem animarum illarum multum facere, si intelligerent, exiguum fore iudiciorum divinatorum moram.

ἕως ἧς πληρώσονται] ἕως ἧς πληρωθῶσιν, *Bengelius* cum codicibus nonnullis. Sensus utrinque idem est: *donec compleantur conservi eorum*, i. e. numerus eorum compleatur. Vide, quæ pro hac significatione dixit Rev. *Oederus* in Centuria Conjecturarum pag. 477. Neque tamen contemnenda est *Vitringæ* interpretatio metonymica, per quam servi Christi dicantur πληρῶσθαι, *compleri*, quando afflictiones, iis in his terris decretæ, juxta certas divini consilii definitiones, suum consequuntur terminum & ἀποτέλεσμα: quo sensu phrasin hanc apud *Lucam* IX. 31. ait occurrere, ubi Moses & Elias cum Christo in monte dicitur differuisse de ἐξόδῳ αὐτῶ, ἣν ἔμελλε πληρῶσθαι ἐν Ἱερουσαλὴμ.

Verf. 12. Καὶ εἶδον, ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγίδα τὴν ἑκτὴν κ. τ. λ.] Lege *Vitringæ* commentarium ad *Jes.* XXIV. 23. & nonnulla apud *Joannem vander Waeyen* in Variis Sacris pag. 637.

ὡς ὁ ἥλιος ἐγένετο μέλας ὡς σάκκος τρίχινος] *Carolus le Cene in Pro-
jêr d' une nouvelle Version François* p. 281. per saccum cilicinum & heic & in
fra XI. 3. innui putat *vestem lugubrem*: hanc enim veteres *sacrum* appellasse,
sicut & Persæ luctum suum sacco testati sint. Confer *Suicerum* Tom. II. p. 924.

ὡς ἡ σελήνη ἐγένετο ὡς αἶμα] Post *σελήνη* cum codicibus aliquot ὁ-
λη addit Novum Testamentum Græco-Anglicanum, & sic ante *Erasmus* ac
Schmidius. Ceterum emblemata hoc Hebræis quoque usitatum fuisse appa-
ret ex *Succa* fol. 29. 1. *Si Sol sit, ut sanguis, bellum ingruit in mundum; si
vero sacco similis est, tela famis in mundum veniunt. Vide Schætgenium* pag.
1113. De sanguineo lunæ colore ita *Kimchi* ad *Joelis* II. 31. *quando eclipsis
est perfecta, luna est nigra; quando autem est imperfecta, rubet instar sanguinis.*
Confer *Pocockium* ad *Joel* I. c. Adde Cl. *Wideburgii* *Matthesin* *Biblicam*
Specim. VII. p. 109.

Verf. 13. ὡς συκὴ βάλλει τὰς ὀλύνθας αὐτῆς] *Herodotus* lib. II. p. 158.
monente *Raphelio*, colossos χεῖρας ὑπὸ χρόνῳ ἀποβεβληκέναι, *diuturnitate
temporis manus suas ait abjecisse.*

Verf. 14. Καὶ θραυὸς ἀπεχωρίζη, ὡς βιβλίον ἐλίσσόμενον] Quidam
libri habent ἐλίσσόμενον. Utraque verbi forma Græcis Scriptoribus frequen-
tatur. De re ipsa lege *Friderici Spanhemii* *Dubia Evangelica* Parte II. p. 353.

Verf. 15. Καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, ὡς οἱ μεγιστᾶνες] Vox postrema
μεγιστᾶνες, a Macedonibus sumpta, & in usum apud Græcos introducta vide-
tur *Salmasio* de *Lingua Hellenistica* pag. 110. & *Oleario* de *Stylo Novi Te-
stamenti* pag. 367. eo quod nec analogiam, nec terminationem Græcam
habeat, nullumque vocabuli sic Græce formati exemplum exstet, a *Phry-
nicho* denique tanquam nulli veterum recepta damnetur. Vide tamen,
quæ recte obvertit Cl. *Georgius* in *Hierocritico* *Novi Testamenti* pag. 258.
inter cetera provocans ad vocem *πελεκάν*, in plurium numero *πελεκᾶνες*,
pici martii, qua usus est *Aristoteles* VIII. 12. & IX. 10. *Histor. Animal.* Si-
militer ex *Τιτάν* & *Αλκμάν* formatur *Τιτᾶνες* & *Αλκμᾶνες*. Adde *J. C. Diete-
rici* *Antiquitates Biblicas Novi Testamenti* Parte II. pag. 9. Ceterum vocem
μεγιστᾶνες *Coptus* *Wilkinsii* vertere neglexit.

ὡς χιλιάρχοι] De voce hac ejusque significato legatur *Brissoni-
us* de regno Persarum pag. 251. & 725. &, quos citat *Dietericus* loco citato
pag. 254.

ἐκρυψαν ἑαυτὰς εἰς τὰ σπήλαια, ὡς εἰς τὰς πέτρας τῶν ὄρεων] For-
mam vocis ὄρεων pro ὄρεων ex Ionismo nonnulli repetunt. Contra hæc *Geor-
gius* loc. cit. pag. 144. ostendit, & *Jonas* quandoque crasi vocum usos esse,

& *Atticos* ab eadem etiam in hac ipsa voce abstinuisse. Ita *Aristoteles* Problemat. Sect. XXVI. problem. 55. & ἀπὸ ὀρέων πνεῦ. & *Sophocles* in *Bacchidib.* v. 86. ὀρέων.

Verf. 16. Καὶ λέγῃσι τοῖς ὄρεσι, καὶ ταῖς πέτραις κ. τ. λ.] Vide *Fabricii* nostri Codicem Apocryphum Nov. Test. Tom. I. p. 118.

CAPVT VII.

Verf. 1. ἵνα μὴ πνέῃ ἄνεμος ἐπὶ τῆς γῆς — μῆτε ἐπὶ πάντων δένδρων] i.e. *super nullam arborem*, dictione Hebræis quidem frequentissima, sed nec Græcis Scriptoribus insueta. Vide Cl. *Georgii* Vindicias Nov. Test. p. 316.

μῆτε ἐπὶ τῆς θαλάσσης] *Coptus* Wilkinii vertit: *neque super flumina.*

Verf. 2. καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον ἀναβαίνοντα κ. τ. λ.] Comma integrum una cum sequentibus aliquot explicant B. *Christophorus Sonntagius* disputatione singulari de duodenis millibus obsignatorum, Altorfii 1691. & *Amelius* Tom. I. der Erörterung p. 367. seqq.

οἱς ἐδόθη αὐτοῖς] Vide *Georgium* loco citato p. 260. & infra ad v. 9.

Verf. 3. ἄχρις ἃ σφραγίσωμεν τὰς δόλως τῶν Θεῶν ἡμῶν ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν] *usque dum obsignaverimus* &c. & sic B. *Lutherus*, bis daß wir versiegeln, qui tamen alteram lectionem σφραγίζωμεν, quæ est in editis & scriptis libris aliquot, expressit. Perperam versionem cavillatus est *Emserus*, eamque cum bezeichnen permutandam esse censuit, *signare* illud *Vulgati* secutus. Verbo enim σφραγίζειν non nudum signum indicatur, quod ostenderunt Interpretes. Conf. *Raitzii* Vindicias pag. 607. Amplior de eo orta est disputatio, quid per *signum*, quo *obsignatio* fieri debebat, sit intelligendum. Non dubium est, respici h. l. ad *Ezech.* IX. 1. sqq. ubi frontes nonnullorum signari jubentur 17. Hanc vocem ut alii de litera η ejusque figura, alii de signo quodam quocunque interpretantur; ita & heic alii certam quandam figuram & notam indicari volunt, alii vero distinctionem, per quam fideles a reliquis separati sint, significari contendunt. Priores illi de charactere crucis Christi cogitant. Inter hos *Schickardus* conjecturam hanc attulit, & aliis judicandam permisit de Jure Regio Hebræorum pag. 76. a qua non alienum se profitetur Cl. J. *Christ. Havenbergius* in Biblioth. Bremenſe Class. VI. pag. 1102. Adversantur vero illi, nec præter rem, *Campeg. Vitringa* lib. II. Obsf. Sacrar. cap. XV. pag. 247. edit. primæ, & ex nostratibus D. *Sal. Deylingius* Parte II. Obsfervatt. Sacrar. pag.

455. edit. prioris & pag. 597. posterioris, itemque *Pet. Zornius* in *Bibliotheca Antiquario-Exegetica* Tom. I. pag. 271. Optime illi agere videntur, qui cum *Deylingio*, &, quem is adfert, *Marckio* ad h. l. existimant, generatim heic indicari *fidelium segregationem publicam ab infidelibus* & *glorificationem externam, quæ eam consequetur*. Ceterum memini, *Radulphum Skinnerum*, in epistola ad *Jacobum Usserium* data, phrasi huic lucem adferre conatum esse ex iis, quæ *Kimchi* ad *Ezech. IX.* & *Maimonides* in *Tract. de Pœnitentia c. III. §. 3.* commentantur. Illi scilicet אִלּוּד, quo fideles & iusti signati sunt, per חַיִּים, *vives*, alterum vero, quod infideles, & mali præ se tulerint, per מוֹת, *morieris*, interpretantur. Vide plura in vita *Jacobi Usserii*, a *Richardo Parr* edita, p. 347. seqq. & confer *Jo. Clerici* *Bibliothecam Universalem* T. II. p. 253.

Verf. 4. Καὶ ἤνεσα τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐσφραγισμένων, εἰς χιλιάδες κ. τ. λ.] De mysterio hujus numeri lege cogitata *F. A. Lampii* in *Exercitat. ad Psalm. XLV. pag. 22.*

Verf. 5. Ἐκ φυλῆς Ἰσραὴλ β' χιλιάδες κ. τ. λ.] Scriptor Judaicus libri *Chissuk Emuna* Part. II. cap. 99. vitio vertit Joanni, quod Danis tribum omiserit. Recte vero monet *Jacobus Gussenius* in *Confutatione* ejus Parte II. pag. 457. id non magis fraudi esse hujus auctoritatis, quam *Chronicorum* libro fraudi sit, quod tribus XII. Israeliticis enumeraturus *Zabulon* & *Dan* illas omiserit; inprimis, cum ratio omissionis hujus in promptu sit. *Volebat*, inquit, *duodecim tantum numerare tribus*. Numerus quippe *duodenarius*, in *Novo Testamento* sacer est, consecratus delectu *duodecim Apostolorum*, & aliquot *mysteriis Apocalypsis*. Veteris exemplum præiit, in quo *Patriarchæ duodecim populo Dei propagando suscitantur*: & rursus *terræ Canaan hereditas sancta*, quanquam tunc erant tribus *tredecim*, *nihilofecius in duodecim sortes dividitur*. Joanni ergo non injuria unam omittere visum fuit. Tum ad hoc aptissime *Danica delecta est*, non modo, quia jam Scriptor quidam Sacer præmittendæ exemplum præbuerat; sed etiam, magisque, quia prima a cultu Dei ad idololatriam deflexerat. Eam de numero eximi decuit potius, quam *Leviticam*, præcipua ratione Deo dicatam; cum a Joanne adumbraretur *Ecclesia electorum* & *Sanctorum*. Confer in eandem sententiam *Richardi Kidderi* *Demonstrationem Messiae* Parte II. pag. 280. sqq. Observat is, *Mosen* similiter, quamvis nomina filiorum *Jacobi* probe cognita haberet, *Simeonis* nomen *Deut. XXXIII.* omittere; nec Joanni ignorantiam aut oblivionem exprobrari ab eodem *Judæo* posse, quod *Menasis* nomen pro *Dan* illo v. 6. posuerit, cum tamen illud *Josephi* mentione jam fuerit comprehensum; quandoquidem *Moses* quoque *Josephum* inter *liberos Jacobi* loc. cit. cum singulari benedictione commemorans, vel sic *decem millia Ephraimi* & *Menas* v. 13. 17. ad *Josephum* pertinentium, adferat. Porro Scriptor *Chronicorum* lib. I. cap. II. 1. 2. *Dan* quidem inter *filios Jacobi* appellat, omis-

his *Ephraim & Menasse*, in sequentibus autem capitibus singulorum familias recensens *Dan* omittit, commemoratis *Ephraim & Menasse*. Ita & c. II. inter filios Jacobi mentio est *Iosephi*, & vel sic in sequente speciali enarratione *Ephraim & Menasse* advocantur. Davidem præterea ob omissam in Psalmo alphabetico CXLV. litteram Δ ignorantiae non accusaverit Judæus. Denique *Danis* mentionem ideo neglectam suspicatur, quod numerus ille duodenarius indicium esse debebat verorum Dei servorum, ad salutem obfignandorum; inter hos vero numerari non poterat tribus *Dan*, cujus apostasia & idololatria *Judicum* XVIII. 30. commemoratur. Eadem quoque de causa tribus *Ephraim* heic taceri videtur, tanquam ex qua Micha quidem ortus ab idololatria sibi non cavisse traditur *Judic.* XVII. v. 5. Alias silentii hujus causas ita brevibus repræsentat *Vitringa* pag. 303. *Danitarum*, inquit, *tribum*, cum post Simeonem minima esset omnium, & per ceteras tribus *divisa*, & prima etiam idololatriæ inter Israëlitas pessimum dedisset exemplum: (nullam enim video causam, quare id etiam hic loci nequeat) placuit Spiritui S. illam potius in hac recensione tribuum negligere, quam aliam. Statutum enim habebat, se ob rationem mysticam numero adstringere duodenario. Simeonem autem heic negligere noluit, quod ex *Lea* esset matre, & hoc nomine *Dan* haberetur præstantior.

Verf. 6. ἐκ φυλῆς Μανασσῆ] Esse, qui heic pro *Μανασσῆ* legi malint *Δάν*, observat *Vitringa* pag. 302. Illis scilicet primo scriptum esse videtur *Δάν*, quod postea in *Μάν*, hinc vero in *Μανασσῆ* sit mutatum. Recte vero idem addit: *Sed est hæc conjectatio audacior, indicium non optimæ causæ, quæ nulla quorumcunque codicum lectione sustinetur.* Gomarum ita statuisset testatur Auctor Prolegomenorum in accuratissimam Novi Testamenti editionem pag. 174. de quo ut non dubito, ita frustra me id quidem in Operibus *Gomari* Theologicis quæsisse profiteor. Ceterum codices heic penitus consentiunt, at v. 5. duo pro *Γὰρ* legunt, *Δάν*, librariourm nepligentia, qui nomen monosyllabicum alterum cum altero facile permutare poterunt.

Verf. 9 -- 17. illustrantur a *Jo. Eskuche* in Miscellaneis Sacris Diff. II. pag. 71 - 80. & *B. Christoph. Sontagio* in disputatione de triumphantium in cælis ecclesia stolata. Altorf. 1699. *Eckuchius* ostendere conatur, vaticinium hoc non ad Ecclesiam triumphantem, sed militantem, pertinere.

Verf. 9. Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδὲ ὄχλος πολὺς — — — ἐσῶτες — — — περιβεβλημένοι] Synthesis hæc est, Græcis & Latinis recepta, per quam participia ista non ad vocem antecedentem ὄχλος ejusque genus, sed ad vocem aliquam subintellectam, & argumento adfinem, refertur. Scilicet ὄχλος πολὺς idem est, quod ἄνθρωποι, qui ἐσῶτες & περιβεβλημένοι dicuntur. Ita *Thucydides* lib. I. §. 135. καὶ τὸ πλῆθος ἐψηφίσαντο πολεμεῖν

λεμῖν i. e. ἄνθρωποι. Idem §. 25. ἡ Κερκυραῖοι χρημάτων δυνάμει ὄντες κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ὅμοια τοῖς Ἑλλήνων πλεσιωτάτοις, ubi ad vocem ὅμοια, quæ in illam, Κερκυραῖοι minime quadrat, subintelligi debet vel ἔθνη vel γένη. Vide hæc itemque alia apud Cl. *Georgium* in Hierocritico Novi Testamenti pag. 40. sq.

ὃν ἀριθμῆσαι αὐτὸν εἰς ἡδύνατο] Pronomen αὐτὸν *Vorstio* Part. II. cap. 27. pag. 103. Philologiæ S. aliisque, inter quos & *Erasmus Schmidius* nomen suum profitetur, pleonasticum videtur. Aliud vero persuasum est Cl. *Georgio* in Vindiciis pag. 260. Nolim equidem negare, interdum pronomen huiusmodi, relativo junctum, emphaticum esse, v. c. 1 *Pet.* II. 24. efficaciam vero talem hoc commate & superiori 2. perspicere me non posse fateor.

περιβεβλημένοι σοφῶς λευκῶς] Codices aliquot habent περιβεβλημέ-
νους, quod & in contextum recepit Cl. *Bengelius*, quamvis idem paulo ante legat ἐσῶτες, pro quo nonnulli ex iisdem, quos sequitur, libris habent ἐσῶτας. Neutrum vero rectum videri potest, nisi cum *Alex.* codice, qui itidem habet περιβεβλημένους, legas post ἰδὲ, ὅχλον πολύν. Hoc vero fieri non potest per perpetuam vocis huius in Apocalypsi structuram, quando non accusativum, sed nominativum secum fert. Pro lectione περιβεβλημένους id fortasse aliquis dixerit, quod non referenda sit ad ἰδὲ, sed ad εἶδον, ita quidem, ut, quæ inde a verbis καὶ ἰδὲ, usque ad τῶ ἀρνίῳ leguntur, per parenthesis a reliquis distinguantur. Sed & hoc Joanni nunquam receptum est, quoties eadem formula, καὶ εἶδον καὶ ἰδὲ, utitur.

Commatis hujus sensum indagaturus Cl. *Ewaldus* in Emblematis Sacris lib. IV. pag. 443. sqq. contendit, visione hac significari gentium conversionem universalem, quæ sub finem periodi sextæ, vel initium septimæ, secundum Prophetarum oracula futura sit; sicut inde a v. 1. ad 8. conversio *Judeorum* indicetur. Hoc posito justificationem & sanctificationem Gentilium per vestes albas, lætitiā vero, victoriā, triumphum & subjectionem sub imperio Messæ per gestationem palmarum describi existimat. Vereor, ut multis sententiam suam persuadeat vir doctus, in qua expendenda per instituti rationem versari nunc non licet. Nostrates plerique omnem hanc visionem ad statum ecclesiæ triumphantis referunt, quos sequitur *Jo. Arrowsmith* in Tacticis Sacris lib. III. c. IV. quod totum ad illam illustrandam refertur.

καὶ φοίνικες ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν] Palmam victoriæ argumentum fuisse a multis ostensum est. Vid. *Arrowsmithum* loc. cit. pag. 320. *Lydium* in Agonisticis Sacris pag. 158. *Picinellum* in Luminibus Reflexis pag. 762. & Illustrem *Exech. Spanhemium* de Vsu & præstantia Numismatum Tom I. pag. 334. In hoc emblemate illustrando occupatus est Rev. *Ewaldus* l. c.
pag.

pag. 443 -- 464. quo iudice palma in sacris, Dei, ejusque verbi, Apostolorum & Doctorum, Judææ porro & Israelis, imo & omnium credentium alias est, hoc vero loco vitæ ac gloriæ æternæ symbolum. *Joannes Spencerus* de legibus Hebræorum ritualibus lib. IV. cap. 5. pag. 1117. edit. Tubingensis hanc palmarum gestationem non victoriæ, sed lætitiæ & precationis argumentum ex v. 11. & 12. interpretatur, quemadmodum supplex apud Græcos quoque ramos oleaginos, quos *ικετηρίδες κλάδες* *Æschylus* appellet, præ se ferre consueverint.

Verf. 10. Καὶ κράζοντες Φωνῇ μεγάλῃ, λέγοντες] καὶ κράζουσι habent codd. nonnulli, quos & Cl. *Bengelius* sequitur. Utraque lectio locum rueri potest, si τὸ κράζουσι per enallagen temporum pro ἔκραζον dictum existimetur, quod existat VI. 10. καὶ ἔκραζον Φωνῇ μεγάλῃ λέγοντες. Neque tamen video, cur receptam hodie lectionem deferere velimus, cum altera illa κράζουσι ex eo nata videri possit, quod illi participium λέγοντες magis convenire videretur. At non insuetum est Joanni, duo participia, sine adhibita copula sibi invicem jungere. Ita v. 9. ἐσῶτες & περιβεβλημένοι.

ἡ σωτηρία τῷ Θεῷ ἡμῶν, τῷ καθημένῳ ἐπὶ τῷ θρόνῳ] Hæc nonnulli in voce τῷ Θεῷ per Hebraismum dativum pro genitivo positum arbitrantur, inter quos est *Wysfius* in Dialectologia Sacra, alii vero Dativi vim vere locum obtinere existimant, hoc sensu, ut *salus* omnis Deo *tribuenda* dicatur. In hanc sententiam differunt *Gatakerus* in dissert. de Stili N. T. adversus Pfochenii Sect. CXXVIII. & *Vorstius* in Philologia Sacra Parte I. pag. 243. Nec aliter *Erasmus Schmidius*. Lege præter hos Cl. *Georgium* in Vindiciis N. T. pag. 234. sq. ostendentem, Græcos etiam Scriptores genitivo casu usos esse, ubi dativus requiri videbatur.

Verf. 11. ἐσήκεσαν κύκλῳ τῷ θρόνῳ] Vide supra ad IV. 6.

Verf. 12. Λέγοντες· Ἀμήν] Judæi pronunciationi τῷ *amen* in precibus tantum tribuunt, ut fuerit inter eos, qui moram adventus Messiae, quem miseri homines vane expectant, illi vel neglectæ vel non ter repetitæ acceptam ferret. De hoc dixi in Bibliotheca Hebræa. In *Tanchuma* alias, observante *Schargenio* hæc ex ore R. *Jebuda* legis: *quicumque respondet Amen in hoc mundo, is dignus est, ut respondeat Amen in mundo futuro.*

ἡ εὐλογία — τῷ Θεῷ ἡμῶν] Vide ad v. 10.

Verf. 13-17. Commata hæc explicantur a *Joanne Wilhelmo Zieroldo* in Illustratione locorum quorundam Scripturæ, germanice edita, p. 436. & a *Francisco Julio Lütkenio* in Concionibus Funebribus num. VI.

Verf. 13. ἔτοι οἱ περιβεβλημένοι τὰς στολὰς τὰς λευκάς] Spectat huc Rev. *Salomonis Deylingii* observatio de albis cælestium animarum vestibus lib.

lib. III. Observatt. Sacrar. pag. 382. edit. prioris, & pag. 604. edit. repetitæ. Adde B. *Theodori Dassovii* dissert. II. de Emphasi Sacrarum Vorum pag. 23. & *Steph. le Moyne* Diatribam ad *Jerem.* XXIII. 6. pag. 218. seq. Posterior hic, vel ad illam gentilium consuetudinem, ex qua Deorum suorum habitum sibi accommodare solebant, quod Commodus adversus Herculem, & Domitianus adversus Apollinem fecisse feruntur; vel ad Judæorum sententiam, quæ lucem, primo die creationis conditam, in cœlis, ad vestes Judæis parandas, fervari tradit; vel ad morem Summi Sacerdotis, cum sacro cultu Sancturarium ingredientis, alludi existimat. Placent Rev. *Deylingii* verba l. c. pag. 388. ita habentia: *Ego his verbis respici existimo ad inaugurationem Sacerdotum Leviticorum, quibus cum aliis vestimentis Sacerdotalibus dabatur stola linea. Sed ad altare & ad ministerium Templi prius non admittebantur, quam ipsi una cum albis vestibus, quas induerant, solemni ritu victimarum sanguine essent adpersi, quod Aaronis filiorumque exempla probant, Exodi XXIX. 21. Levit. VIII. 30. Quemadmodum igitur Leviticos Sacerdotes sanguine inaugurari & emundari oportuit, ut ad Sacerdotii administrationem idonei redderentur; ita Christiani virtute sanguinis Christi emendantur & ornantur ad spirituale Sacerdotium in hac & futura vita obeundum. Compara hic v. 14. ubi stolæ sanguine Christi albatæ dicuntur. Vide etiam, quæ ad III. 4. allata sunt.*

τίνας εἰσι, καὶ πόθεν;] Sumta est locutio ab iis, qui peregrinos adventantes ita interrogare solebant: τίς καὶ πόθεν εἶ; quis & cujus es? τίς ἐσὶ de natalibus, πόθεν, de patria, τί ἐσὶ de vitæ genere quærit. Habes verba Cl. *Alberti* pag. 486. Obsl. Sacr. Adfert ille præter *Jos.* IX. 8. & *Jonæ* I. 8. similes externorum phrasas, interque eas hæc *Homeri* *Odyss.* τ. v. 104.

Ξεῖνε, τὸ μὲν σε πρῶτον ἐγὼν εἰρήσομαι αὐτῇ

Τίς; πόθεν εἶς ἀνδρῶν; πόθεν τοι πόλις ἡδὲ τοκῆς;

Item *Luciani* *Imag.* pag. 2. τίς ἡ λιθοποιὸς αὐτῇ ἐστὶ καὶ πόθεν; Necaliter *Latini*, nominatim *Florus* I. 18. *quienim, aut unde Romani?*

Verf. 14. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς θλίψεως τῆς μεγάλης, καὶ ἐπλυναν τοὺς στολὰς αὐτῶν, καὶ ἐλεύκαναν στολὰς αὐτῶν ἐν τῷ αἵματι ἀγνὸς] Pro ἐπλυναν editi quidam & scripti libri habent ἐπλάτυναν, contra quam lectionem recte disputat *Erasmus Schmidius*. Copiose in hæc commentatur *Amelius* Parte II. der Erörterung pag. 251 -- 258. Adferam ego verba *Stephani le Moyne* ex epistola de Melanophoris, quæ *Gisberti Cuberi* Harpocrati subjuncta est, pag. 279. seq. *Beati* ergo, inquit, quasi jam resurrexissent, ornati sunt indumentis albis, & vestibus non nigris, non tinctis sandaracha, sed in sanguine agni. *Apocal.* VII. habent λευκάς στολὰς, αἷς ἐλεύκαναν ἐν τῷ αἵματι ἀγνὸς, non quæ purpureum colorem sibi conciliarint ex sanguine agni, ut vult vir quidam eruditus; vel quæ mundiores sint redditæ & ornatiores, ut volunt

viri magni, quasi dealbare & λευκαίνειν ista omnia significaret. Certe stola proprie albæ hic sunt intelligendæ, non quidem in ipso sanguine colore infectæ & saturatæ, ut Tyrio sanguine, sed dealbatæ per meritum sanguinis agni, quo omnes vestium beatorum sordes delentur & amoveantur. Adeo ut Sanctorum vestes sanguine Christi purgatæ & ab omnibus aliis coloribus & maculis liberatæ, nive & ipsa luce evadant candidiores. In his recte averfatur vir doctus illam *Pet. Fabri* sententiam, qui Agonisticorum II. 12. σολὰς λευκὰς purpureas appellat, & λευκαίνειν non per dealbare, sed mundare, seu pellucidum, purum & nitentem reddere, convertit. Lege contra eandem *Jacobi Lydii* Agonistica Sacra cap. 47. Nolim tamen cum *Lemonio* l. c. adfirmare, alludi heic ad sententiam *Judæorum*, qui die expiationis, cum Deus placaretur, & propitius factus fuisset sacrificio birci immolati & alterius birci emissarii & αποπομπῆς, fasciam coccineam cornibus birci vel altaris alligatam, statim apparuisse candidam, colore purpureo illico in candidum immutato, fungunt, ut peccata rubicundiora, & oculos magis ferientia, omnino deleta, expuncta, dealbata significarentur. Hoc enim figmentum uri ex verbis *Jes. I. 8.* ad literam acceptis, natum est, ita posterius videtur Joannis ætate, & a nugivendulorum Magistrorum cerebro profectum.

Verf. 15. καὶ ὁ καθηήμενος ἐπὶ τῷ θρόνῳ σκηνώσει ἐπ' αὐτὰς) Vide huc *Richardi Simonis* Historiam Criticam versionum N. T. pag. 450. Sunt, qui ad festum Tabernaculorum respici existimant. Conf. *Amelium* Parte II. der Erörterung pag. 603.

Verf. 16. εἰδὲ μὴ πέσῃ ἐπ' αὐτὰς ὁ ἥλιος, εἰδὲ πᾶν καῦμα) Pro ἡλίου *Coptus Wilkinsii* habet umbra, minime convenienter. In *Chagiga* fol. 51. i. observante *Schatgenio*, quidam Magistrorum ait, in cælis æstum non futurum esse. Per καῦμα ad athleticos labores, quos beati olim sustinuerint, respici, cum recreatione per aquam vivam nunc permutatos, existimat *Lydius* in Agonisticis Sacris cap. IV. p. 17.

Verf. 17. καὶ τὸ ἄρνον — ὁδηγήσει αὐτὰς ἐπὶ ζώσας πηγὰς ὑδάτων) Codices quidam loco ζώσας, quod participium est, habent ζωῆς, ut sic duplex substantivum voci πηγὰς jungatur, facta traiectione, sine qua verba ita fluere, ἐπὶ πηγὰς ὑδάτων ζωῆς. Posteriolem hanc lectionem adoptavit *Cl. Bengelius*. Malim equidem receptiorem illam tenere, ut scilicet πηγὰς ζώσας ὑδάτων eadem ratione dicantur, qua alias ὑδὼς ζῶν vocatur, v. c. *Joh. IV. 10. II. & VII. 30.* Traiectio illa nonnihil insolentior videtur. Per aquas has ad ritum, festo Tabernaculorum receptum, alludi quidam opinantur. Solebant enim in his solemnibus aquam ex fonte *Siloa* haurire, eamque inter plausus populi præsentis festivos una cum vino per Sacerdotes in altare profundere. Vide, quæ scripsi ad *Joh. VII. 37.* Hunc ritum huc accommodant *Grellotus* in Prodomo, & *Vitringa*, cum utroque

que vero *Amelius* Parte II. der Erörterung pag. 610. seqq. At dissentiendi causam non unam habere mihi videor. Phrasis in Vet. Test. frequens est, ut per *aquas vivas* omne felicitatis & solatii genus indicetur. * Vide *Pf. XXIII. 1. & Jes. XLIX. 9. 10.* Agnus heic representatur instar pastoris, cujus emblemata cum illo Tabernaculorum festo nihil habet commune. Aquæ illæ in festo non dabantur potandæ, sed effundebantur in altare. Itaque in eo acquiescere malim, quod speciatim ad *Jes. XLIX. 9. 10.* respiciatur. Lege τὰς LXX. ita convertentes: ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς βοσκηθήσονται καὶ ἐν πάσαις ταῖς τρεῖβοις, ἡ νομὴ αὐτῶν. Οὐ πεινάσουσιν, εἰδὲ διψήσουσιν, εἰδὲ πατάξει αὐτὰς ὁ καύσων, εἰδὲ ὁ ἥλιος, ὁ ἐλεῶν αὐτὰς παρακαλέσει, καὶ διὰ πηγῶν ὑδάτων ἄξει αὐτὰς. Vides utique, inter illa *Jesaiæ & Joannis* verba nihil intercedere discriminis, nisi quod priora illa copiosius fluant. Hac occasione obiter monere liceat, verba *Jesaiæ*, quæ l.c. præsentia hæc proxime antecedunt, & in editis ita habent: καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει ἀνακαλυφθήναι, in Codice Bibliothecæ Regiæ Hafnienensis rectius, & Hebræo contextui convenientius, sic legi: καὶ τοῖς ἐν σκότει ἀνακαλύπτει. Allusionis hujus patrōni non provocare possunt ad *Joh. VII. 48.* ubi similis phrasis exstet: ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτῆ ῥέουσιν ὕδατος ζῶντος, quæque in festo tabernaculorum (vid. v. 2.) a Domino nostro sit adhibita. Largiar libens, tunc quidem ad ritum illum, aquas effundendi in altare, respectum habitum fuisse. Haberi vero rectius ibi poterat ratione argumenti, de quo agebatur. Ipse enim Joannes v. 39. *aquam* illam *viventem* de donis Spiritus S., in credentes olim effundendis, interpretatur. Vides quam belle hæc ritui festo respondeant. Aquæ ibi effundebantur in altare, atque adeo fluebant. Dona Spiritus S. effundi debebant in credentes, & de ventre eorum fluere. Vides vero etiam, quantopere *aquæ vivæ*, quarum h.l. est mentio, ab illis abludant. Neque enim hæc de donis Spiritus S. quorum participes in hac vita redduntur animæ credentium, accipiendæ sunt; sed de illis deliciis & solatiis, quibus in futura vita perfruentur. Ad has aquas *ducentur*, has potabunt, his recreabuntur; eas vero non *effundent* in aliorum usum, quod *Joannis VII.* per verbum ῥέουσιν indicatur.

καὶ ἐξαλείψει ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν] Pro ἀπὸ codd. aliquot, cumque iis *Bengelius*, legunt ἐκ, eodem sensu, ideo fortasse, quod id magis respondere videbatur verbo ἐξαλείφειν. Alluditur, ut in superioribus ad *Jes. XXV. 8.* ubi οἱ LXX. Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰχύσας, καὶ πάλιν ἀφῆκε Κύριος ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου. Habes heic itidem ἀπὸ, quo Joannes infra XXI. 4. iterum utitur: καὶ ἐξαλείψει ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, consentientibus codd. si unicum *Alexandrinum* exceperis, omnibus, consentiente quoque *Bengelio*. Itaque & h. l. τὸ ἀπὸ tenendum fuerit. Ceterum de lacrymis abstergendis ab oculis electorum diligenter ad h. l. commentatur Rev. *Ewaldus* in

Emblematibus Sacris lib. II. pag. 177. seqq. Atque ille quidem per hyporhethin, ad v. 9. commemoratam, absterfionem illam partim ad ultima Ecclesiæ militantis tempora, partim ad beatioris & futuræ vitæ conditionem, omnibus credentibus futuram communem, refert. Priorem illam ait eventuram in hac vita post persecutiones hostium veritatis, & inprimis Antichristi, ubi credentes auream conscientiæ libertatem sint adepturi, & Sponsus cælestis Ecclesiam suam visitaturus, novæque gratiæ signis exhilaraturus sit, secundum *Apocal. XXII. 11. & XXI. 4.* posteriorem vero refert ad vitam æternam, quando dolores ac luctus in gaudium æternum, curæ & anxietates in pacem animæ, miseriæ calamitatesque hujus vitæ in delicias & recreationem, persecutiones gravissimæ in tranquillam animi & corporis quietem, suspiria, gemitus, & resipiscentiæ dolores in æternam animæ felicitatem & exultationem plenissime sint commutanda. Mihi quidem, phrasium, quæ heic cumulata sunt, δένωσον expendenti, non nisi de perfecta illa & felicissima beatorum sorte sermo esse videtur. Sed hæc alio pertinent.

CAPVT VIII.

Vers. 1-5. agitur de Sigillo septimo aperto, de quo data opera commentatus est *Jo. Braunius* in *Selectis Sacris* pag. 164-290. ejus vero cogitata in compendium retulit & observationibus suis auxit *Amelius Tom. I. der Erörterung* p. 273-316.

Vers. 1. Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγίδα τὴν ἐβδόμην, ἐγένετο σιγὴ ἐν τῷ ἁγανῶ ὡς ἡμῶσιον] De hoc semihorii silentio singularis exstat oratio *Joan. van der Waeyen*, Theologi quondam Franequerani, in *Variis Sacris* pag. 681. seqq. Pro sigillo septimo in versione B. Lutheri Germanica ex edit. Augustana anni 1534. legitur *tertium*, quod exprobare *Emserus* non debebat viro optimo, sed de operarum potius sphalmate cogitare, quod & res ipsa & ceteræ editiones omnes cuique produnt. Confer *Raitbii Vindicias* p. 607.

Vers. 2. καὶ ἐδόθησαν αὐτοῖς ἑπτὰ σάλπιγγες] Huc refero, (inquit *F. A. Lampius* in *Exerciat. ad Psalm. XLV. p. 48.*) septem illas buccinas *Apocalypticas cap. VIII. in quarum explicatione duo passim non accurate observantur. Prius est, quod ipsa judicia per eas intelligantur, cum potius designent divas & interminationes, quæ ab Angelis i. e. Præconibus Evangeliz simul cum publicatione gratiæ conjungi debebant. Posterius est, quod σάλπιγγες per tubas vertantur, cum magis videantur buccinas designare. De utroque quidem instrumento vocem usurpant LXX. Interpretes, sed tristior fuit buccinarum & usus & significatio, atque adeo aptior huic loco. Idque eo magis, quia valde mihi verosimi-* le

le videtur, (cum certum sit, atque ab aliis jam notatum, Angelos hos, buccinis instructos, ad Sacerdotes respicere) speciatim ad eum Sacerdotum ritum alludi, quo in excommunicatione buccinas inflare solebant. Sic scribitur in Tract. Sanhedrin fol. 7. col. 2. — — — — — Ex Scriptoribus allegatis patet, ordinarie excommunicationem una buccina factam esse, quamvis in casibus extraordinariis numerum ad CCC, quin ad CCCC ascendisse alii narrant. Sic quoque in Apocalypsi hac buccinae non simul, sed singulae separatim, una post aliam, diversis Ecclesiae hostibus judicia minantur. Quia & numerus personarum, quae excommunicationi obnoxiae ab iisdem Magistris ad septenarium restringitur in Gemara Babylonica ad tit. Pesachim cap. X. f. 113. 6. citata a Seldeno de Synedrion lib. I. cap. 7. Quod tamen non valde urgeo. Magis proclive esset cogitata, septenarium buccinarum ad buccinas Hierichuntinas alludere, nisi quod illae plerisque simul videntur inflatae. Hæc ille.

Verf. 3. Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἦλθε, καὶ ἐστάθη ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον] Extrema hæc verba codd. quidam & cum illis Cl. Bengelius cum istis permutant: ἐπὶ τῷ θυσιαστηρίῳ. Diversa alias particulae ἐπὶ notio est pro diversitate casuum, genitivi, & accusativi, quibus jungi solet. Fieri tamen solet, ut eodem sensu cum utroque casu adhibeatur. Ita supra VII. 1. ἵνα μὴ πνέῃ ἄνεμος ἐπὶ τῆς γῆς, μήτε ἐπὶ τῆς θαλάσσης, μήτε ἐπὶ πᾶν δένδρον.

ἔχων λιβανωτὸν χρυσοῦν] Grotius mavult λιβανωτὴν, eique Attice χρυσοῦν junctum existimat. Ratio rei est, quod λιβανωτὸς Græcis thus ipsum, non thuribulum, denotet, Glossarium vero aliquod vocem λιβανωτὴς, acerra & thuribulum, convertat. Nec alienum se ab hac conjectura profiteatur Braunius in Selectis Sacris pag. 211. Enimvero codices omnes heic consentiunt, & ex voce λιβανωτὴς accusativus secundum Græcæ linguæ rationes non per λιβανωτὴν, sed λιβανωτὶδα exprimi debebat, sicut ἐλπίς, ἐλπίδα, σφραγίς, σφραγίδα &c. habet; in Glossario vero illo fortasse scribi debebat λιβανωτὸς, cum λιβανωτὴς non minus, quam λιβανωτὸς, Græcis de fructu herbæ, vel arboris alicujus dicatur. Vide, quæ præter Stephanum in Thesauro attulit Salmasius in Homonymis Hyles latricæ pag. 13. & in Exercitationibus Plinianis pag. 283. 288. & 423. Itaque tenenda est communis lectio. Thuribulum vero heic non thus, quod quidam volunt etiam ex usu τῶν LXX. 1 Chron. IX. 29. tum ex addito epithero χρυσοῦν, quod in thus non cadit, tum ex commemoratis mox θυμιάμασι liquet. Præstat igitur cum Erasmo Schmidio statuere, τὸν λιβανωτὸν in masculino thus, τὸ λιβανωτὸν in neutro thuribulum significasse. Confer verf. 5. Ceterum de thuribulo illo, & ceteris heic allatis, ex antiquitate Hebraica diligenter exponit loc. cit. Braunius. Confer Witsium in Miscell. lib. II. diff. II. §. 94.

καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάματα πολλὰ, ἵνα δώσῃ ταῖς προτευχαῖς τῶν ἁγίων πάντων] Ita codices & versiones omnes, inter quas Coptus Wilkinsii ita: ut offerret ea (incensa) post preces Sanctorum. At Cl. Schætzgenius in Horis

Hebraicis pag. 1114. verba: ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων, & hoc & sequenti commate ex glossmate valde antiquo in contextum irrepsisse putat, ideo, *quod illa & constructionem turbent, & applicatio ad reliqua, quæ Angelus hic facit, in toto contextu non appareat.* Non autem hæc sufficere existimo ad expungendam φεάσω, in utroque commate ubique adhuc receptam. Quod enim ad structuram horum commatum attinet, non video, eam his vocibus turbari, modo recte intelligantur. Alii quidem aliter heic rationes instituerunt, & nonnulli commate tertio pro ταῖς προσευχαῖς legere maluerunt τὰς προσευχαῖς, ut scilicet θυσιάματα de precibus ipsis accipiantur, quod supra V. 8. diserte fit. Ita post *Castationem* statuit *Grotius*, uterque autem comm. 4. dativum ταῖς προσευχαῖς pro genitivo τῆς προσευχῆς positum censent. Conjecturis vero his non opus est, si voces, prout jacent, simpliciter accipiantur. Ita sensus is prodierit, quem *Vitringa* ad h. l. ita proposuit: *suffitus datos esse Angelo, ut daret orationibus Sanctorum, h. e. orationibus Sanctorum bonum conciliaret odorem & fragrantiam.* Cui *sententia*, ita pergit, *nihil obstat, quam, suffitus hic non videri satis commode ab orationibus Sanctorum distinguui, quia ipsi illi suffitus alibi per Sanctorum preces explicantur. Verum hæc difficultas vere non est ullius momenti.* Mystica enim oratione utrumque dici potest; tum, ipsos suffitus esse preces Sanctorum, quatenus Deo grati acceptique habentur; tum suffitum sive fragrantiam addi precibus Sanctorum, quatenus gratia & fragrantia precibus Sanctorum non ab ipsis accedit Sanctis, sed a dignitate & meritis Sacerdotis (Christi,) qui illas preces in his terris Deo commendat, easque ipsi offert. Quod emblemata nemo neget esse elegans, & rei ipsi optime conveniens. Hactenus *Vitringa*. Confer ex nostratibus *Calovium* in Bibliis Illustratis. Hoc sensu accepit etiam *B. Lutherus*, qui & simplex & commodus est, si recogitemus, per Angelum heic intelligi Christum, cujus nomen & merita precibus fidelium & vim & suavitatem ita conciliant, ut *Paulus Hebr. XIII. 15.* cohortetur: δι' αὐτῆς ἐν ἀναφύρωμεν θυσίαν αἰνέσεως δια παντός τῷ Θεῷ, τετέσι καρπὸν χειλέων ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτῆς. Hispositis, non video *constructionem turbari*, si legamus, ἵνα δώτῃ ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων πάντων ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. Neque abludit hæc locutio a stilo Joanneo. Eadem enim ratione XIII. 15. ait: καὶ ἐδόθη αὐτῷ δῶμα πνεῦμα τῇ εἰκόνι τῆς θηρίας. Datumque est ei, ut inderet vitam imagini bestie. Urget porro vir doctus: *quod applicatio ad reliqua, quæ Angelus hic facit, in contextu non appareat.* Si quid vero video, comma quintum satis ostendit, respectum ibi haberi ad preces Sanctorum, quæ per Angelum illum Deo erant commendatæ. Postquam enim illæ ad Deum adscendissent, contraria, fulgura &c. consecuta ope ejusdem Angeli dicuntur, tanquam prodromi & signa judiciorum divinatorum in hostes Ecclesiæ, quæ mox sigillatim enarrantur. Hæc vero judicia effecta erant precum a Sanctis factarum. Conf. *Luc. XVIII. 7. & 8. & supra VI. 10.*

Quemadmodum igitur recepta lectio his arietibus non labefactatur, ita alia sunt, quæ pro ea retinenda valde militant. Non dabitur unquam exemplum glossematis alicujus, quod in omnes codices & versiones quoque irrepserit. Porro non dari potest ratio, cur quisquam de glossemate & additamento cogitare h. l. voluerit. Glossemata alias ad illustrandam vel explicandam dictionem obscuriorem adferuntur. Hoc vero loco ipsi viri docto structura orationis impeditior facta videtur. Porro phrasis hæc Joanni supra V. 8. adhibita est, ubi θυμιάματα per προσευχαῖς τῶν ἁγίων exponuntur. Accedit denique allusio ad ritum Hebræorum, secundum quem preces fieri a populo solebant, quando Sacerdos suffitum faciebat in templo. Vide *Braunium* p. 238. *Selectorum Sacrorum*.

In forma verbi δῶση Dorismum frustra a nonnullis quæri ostendit *Cl. Georgius* pag. 159. *Hierocritici*.

Verf. 4. καὶ ἀνέβη ὁ καπνὸς τῶν θυμιάματων ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων] Ira codices constanter, & velsic *Grotius* legere maluit τῆς προσευχῆς. Rectius alii elliptice id dici arbitrantur, & præpositionem τὸν intelligi volunt, ut fumus suffituum una cum precibus Sanctorum adscendisse dicatur. Ita, ut alios taceam, statuit *Lambertus Bos* de Ellipsis Græcæ Linguae pag. 361. editionis Schætzgenianæ, & ex nostratibus Rev. *Raphelius* in Annotationibus *Xenophontei* pag. 356. Uterque non inficienda ellipseos hujus exempla ex Scriptoribus adferunt. Aliis, inter quos est *Vüvinga*, placet dativus commodi, quem Grammatici appellant, ut sensus sit, fumum illum in gratiam precum Sanctorum adscendisse, ad gratum odorem illis conciliandum. *Erasmus Schmidius* pro ablativo habet & verit: per preces Sanctorum, seu, dum preces fierent.

Verf. 5. καὶ εἰληφεν ὁ ἄγγελος τὸν λιβανωτὸν] Alii, fortasse rectius, habent τὸ λιβανωτὸν, & mox αὐτό. Ita cum *Stephano Millius*, *Bæclerus*, *Schmidius* &c. Vide ad verf. 3.

Verf. 7. καὶ ὁ πρῶτος ἄγγελος ἐσάλπισε] Vocem ἄγγελος omittunt codices quidam, eorumque exemplo *Bengelius*. Fieri potuit, ut Joannes eam non scriberet, ideo quod commate proxime antecedente τῶν ἁγγέλων facta erat mentio. Res tamen est valde dubia, ideo, quod insequentibus sex angeli diserte appellantur, quoties singuli eorum buccinasse dicuntur.

καὶ τὸ τρίτον τῶν δένδρων κατεκείη) Codices quidam & versiones his præmittunt ista: καὶ τὸ τρίτον τῆς γῆς κατεκείη. Arque id recte fieri censeat *Millius* in Prolegomenis §. 1358. omissionem horum verborum ex voce τρίτον, in quam, mox repositam, precipites delati sint librarii, repetens. In contextum ea recepit editor Novi Testamenti Græco-Anglicani, & *Cl. Bengelius*. At merito dubites, a S. Joanne ea esse profecta. Mox enim

cap. IX. 4. τῆς τρίτης τῆς γῆς non fit mentio, sed ita scribitur: καὶ ἐρρέθη αὐτοῖς, ἵνα μὴ ἀδικήσωσι τὸν χόρετον τῆς γῆς, εἰδὲ πᾶν χλωρὸν, εἰδὲ πᾶν δένδρον. Taceo τὸ τρίτον τῆς γῆς, seu tertiam terræ partem jam indicari, per τρίτον τῶν δένδρων, καὶ πᾶν χλωρὸν, hæc enim ex terra nascuntur. Tertia pars in hoc capite aliquoties, ut & cap. IX. 15. 18. & XII. 4. commemoratur. Similiter R. *Mardochæus* in Notitia Karæorum, olim a me edita, pag. 102. ait: *percussus est mundus, tertia nempe pars olearum, tertia pars tritici, & tertia bordei.*

Verf. 8. καὶ ὡς ὄρος μέγα πυρὶ καιόμενον] Vide Cl. *Alberti* Periculum Criticum pag. 41.

Verf. 9. Καὶ ἀπέθανε τὸ τρίτον τῶν κτισμάτων, τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ, τὰ ἔχοντα ψυχὰς] In hac phrasi enallagen numerorum quidam agnoscunt; at Cl. *Georgius* pag. 46. Hierocritici voces, τὰ ἔχοντα non ad τὸ, τρίτον, sed ad τὸ, κτισμάτων refert, & τὸ, ἔχοντα pro τῶ, ἔχοντα ἦν, i. e. εἶχον, positum esse, τὰ vero vim relativi αὐτοῦ, habere existimat; quæ ratione *Isocrates* ad *Demonicum* pag. 9. dixerit: ἄσκει τῶν περὶ τὸ σῶμα γυμνασίων, μὴ τὰ πρὸς τὴν βίωσιν, ἀλλὰ τὰ πρὸς τὴν ὑγίειαν συμφέροντα. *Simplicius* fuerit, si subintel- ligamus τὰτ' ἐστὶ, scilicet, hoc est.

καὶ τὸ τρίτον τῶν πλοίων διεφθάρη] Codices pauci habent διεφθάρησαν, quod rectum videtur *Millio* in Prolegom. §. 1111. & in contextum receptum est a *Bengelio*. Potuit ita scripsisse Joannis, respectu non tam ad vocem τρίτον, quam ad rem significatam, multas scilicet naves, habito. Sic infra IX. 18. ἀπεκτάνθησαν τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων. Verisimilior tamen est altera lectio in singulari, quæ & in limine hujus commatis & v. 7. itemque alias obtinet. Per πλοῖα nonnulli intelligunt cætus Christi particulares. Vide *Petri Zornii* Bibliothecam Antiquario-Exegeticam pag. 84.

Verf. 10. καὶ ἔπεσεν ἐκ τοῦ θρανίου αὐτοῦ μέγας, καιόμενος ὡς λαμπρὰς] De *Avio* hoc accipit *Joannes Biermannus* in Clave Apocalyptico-Prophetica. Confer *Zornium* Tomo I. Opusculorum Sacrorum pag. 100. seqq. & fusius ejusdem *Erörterung* Tom. I. p. 699-721. ubi & diversas aliorum Interpretum sententias de eo, quis per hanc stellam indicatus videatur, enarratas leges. *Renati Masfveri* judicio in dissertatione de *Irenæi* vita & scriptis, Operibus ejus præmissa, doctrina *Mubamedis* intelligenda fuerit, quæ h. l. cum *absinthio*, quemadmodum doctrina *Pharisæorum* a Domino nostro *Matth.* XX. 6. 11. & 22. cum fermento, comparetur, cum totum Christianismus, cujus doctrina dulcis est 1 *Cor.* V. 8. corrumpat, & ingratum pestiferumque saporem illi inducat. Confer *Acta Eruditorum Lipsiensium* 1712. pag. 180. In alia omnia abit C. M. *Pfaffius* Oratione singulari de stella absinthio, sub tubicinio quinto de cælo cadente, *Tubingæ* 1728. latio-

4to. Is vero per stellam cadentem magnam exhalationum multitudinem condensatam & influmatam intelligit, quæ cum cadere incipit, integra est; sed diffiliens & comminuta in multas faculas dividitur, quæ, varia in loca cadentes, ea inficiunt. Tale meteorum ignitum in ultima mundi ætate de cælo delapsurum ait, secumque ad instar absinthii venenati & noxii, amarorem venenatum laturum & in flumina ac fontes dispersurum esse, eademque opera extremi diei proxime imminuentis indicium futurum. Sed vide, quæ contra hæc recte monentur in Collectione Novantiquorum Theologicorum an. 1731. p. 112. Adde Bibliothecam Theologicam Selectam Parte XL. p. 384.

Verf. 11. Καὶ τὸ ὄνομα τῆ ἀσέρος λέγεται ἄψιδος] Vide ad v. 10.

καὶ γίνεται τὸ τρίτον εἰς ἄψιδον.] Hæc Coptus Wilkinsii ita: & factæ sunt amaræ, sicut alce.

Verf. 12. καὶ ἐπλήγη τὸ τρίτον τῆ ἡλίου] & percussa est tertia pars Solis. Jo. Croius in Observatt. Sacr. p. 266. τὸ, πλήττεσθαι ex Hebræorum more, qui Solem & Lunam deficientes פִּגְּלָה i. e. percussos dicere solent, de eclipsi heic dici opinatur. Adstipulatur ei Jo. Olearius de Stilo N. T. p. 361. Cum vero h. l. τὸ ἐπλήγη ab obscuracione, ἵνα σκοτιῶν, diserte distinguatur, nec eclipsi ipsa horum luminarium, sed id, quod eam antecedit, percussio scilicet seu affectio præternaturalis, verbo illo indicatur. Id recte monuit Jo. Vorstius in Philologia Sacra Part. I. p. 140. & Cl. Georgius in Hierocritico p. 230.

Verf. 13. καὶ εἶδον, ὃ ἦκσα ἐνὸς ἀγγέλου] Loco ἀγγέλου codices multi, &, Bengelii judicio, plures, legunt αἰετῶ, quod & versiones, Syra, Vulg. Æthiop. & Coptica Wilkinsii, quæ aquilam exclamantem sistit, exprimunt. Approbant hanc lectionem Grotius, Pricæus, Millius in Prolegomenis §. 1111. & editor N. T. Græco-Anglicani, qui in contextum recepit. Ex nostratibus idem fecit Bengelius, quem conferes in Apparatu p. 812, nec alienus ab ea est B. Calovius in Bibliis Illustratis, qui vetustiores codices αἰετῶ legere adfirmat. Ab altera parte displicuit ea Jo. Crojo in Observatt. Sacr. p. 117. sicut contra Pricæum, lectionem hanc ex Apulejo quoque adstruere conantem, disputat Cl. Albertius p. 40. Periculi Critici, receptam illam tenendam ideo existimans, quod infra cap. XIV. 7. fere eadem ratione dicatur: καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον πετώμενον ἐν μεσσηνίᾳ. Idem argumentum inter cetera urget Leonardus Twells in Examine Critico N. T. Græco Anglic. Parte I. p. 27. Nusquam, inquit, in vaticiniis hujusmodi animalia, ut divini mandati interpretes adferuntur. Hoc ipsum vero adduxit Millium, ut pro lectione αἰετῶ pugnaret, tanquam quæ minorem emendationis speciem, quam altera illa ἀγγέλου, referat. Quasi vero necesse foret, ut alterutra illarum lectionum data opera adoptata dicatur, nec casui ali- quid in lectionum varietatibus sit tribuendum. Volucres rapaces, inter quas aquila eminet, mediam aeris regionem amant. Hinc Apocal. XIX. 17. angelus aves rapaces ad prædam in destructionem Babylonis advocans, πᾶσι τοῖς ὄρνιθις τοῖς πετώ- μένοις

μένοις ἐν μεσερανήματι loquitur. Itaque lector aliquis voces ὡς αἰετὶς h.l. ad oram illustrandi causa scripsisse videtur, succedente tempore in contextum relatas. In codice Seideliano utraque lectio junctim apparet: καὶ ἦκιστα ἐνὸς ἀγγέλου ὡς αἰετὶς πετωμένος, κ.τ.λ. Fortasse etiam librarius aliquis, memoria tenens illud αἰετὶς πετωμένος, quod Apoc. IV. 7. exstat, praeceptum αἰετὶς pro ἀγγέλου scripsit, inprimis cum voces illae in compendiosa scriptione a se invicem parum absint. Contra vero phrasin, αἰετὶς πετωμένος, nusquam ante h.l. in hoc libro occurrit, ideoque tanto minus pro sphalmate librarii haberi potest. Cum porro infra XIV. 6. dicitur: καὶ εἶδον ἄλλον ἀγγελον πετωμενον ἐν μεσερανήματι, id quidem receptae lectioni admodum patrocinator, non solum ut locus parallelus, sed ut talis, qui per ἄλλον ἀγγελον ad hunc ἐνα ἀγγελον respiciat. Denique ex hoc addam, quod librarius aliquis Apocal. XIV. 6. sive incuria, sive data opera, vocem αἰετὶς voci ἀγγελον substituit, nullum vero exemplum suppetat, ex quo ἀγγελος pro αἰετὶς positus cognoscatur. Mihi quidem lectio αἰετὶς admodum suspecta est, inprimis ideo, quod non apparet ratio, cur aquila angelis, divinae voluntatis interpretibus, misceatur; alias vero angelis, sua agentibus, alius angelus jungitur. Sic v. c. VII. 2. alius angelus quatuor illis, qui terrae & mari cladem illaturi erant, intercessisse, & VIII. 2. septem angelis buccinaturis alius supervenisse legitur. Quod si tamen aquilae mentio facta censerī debeat, malim omnino cum Seideliano codice & Primasio legere ἀγγέλου ὡς αἰετὶς πετωμένος.

πετωμένος ἐν μεσερανήματι] de forma verbi πετωμένος dixi supra ad IV. 7. Vocem postremam Syrus per, caudam sanguinis habentem expressit, quasi legeretur ἐν μέσῳ ἔρπον αἵματι, notatus ideo a Bocharo Hierozoici Parte II. lib. II. cap. 1. p. 169. Lege de voce μεσερανήμα Salmasium de annis Climactericis p. 199.

CAPVT IX.

Vers. 1-12. agitur de buccina Angeli quinti, & stella, ex caelo in terram delapsa, consecutisque ex abyssu locustis. Lege itaque ad haec commata B. Joannis Affelmanni praefationem germanicam in D. Schlüsselburgii Responsum ad D. Pelargi aliorumque scripta, quae recusa exstat in ejusdem Affelmanni Synagmate Exercitationum Academicarum, Parte II. p. 399. sqq. nec non B. Jo. Adami Scherzeri Programma singulare, Lips. 1683. editum, & in Pierate Academiae Lipsiensis, D. Christiani Frider. Bärneri cura Lipsiae 1717. 8. edita, p. 156. recusum. Dissentiunt Interpretes inter se, quis hinc per stellam illam, quive hinc per locustas intelligantur. Bellarminus Tom. I. Controversiar. lib. III. de Pontifice Romano cap. XXIII. & Tomo IV. Oratione singulari stellam ad B. Lutherum, locustas autem ad Lutheranos refert, confutatus, ut alios taceam, a Scherzero l. c. qui rectius in Papam & Jesuitas utrumque quadrare ostendit. Idem agit Affelmannus, quod ad stellam attinet, quam-

quamvis *locustas* Calvinianorum emblemata cum B. Philippo Nicolai & Schelhammero existimet. Confer. B. Dav. Sculteti Innocentiam Theologorum Lutheranorum p. 75. sq. & vide quæ dicuntur de locustis ad v. 3.

καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἡ κλεῖς τῆς φρέατος τῆς ἀβύσσου] Φρέατος τῆς ἀβύσσου
convenit ex parte phrasi Judæorum כַּחַר שוּרֵי puteus perditionis, quo nomine mundum appellant in *Jalkut Rubeni* fol. 37. 2. observante Scherzenio. Propius tamen huc facit נִקְבָּה רַחוּמָה foramen abyssus, apud inferos, quod aperiri ajunt Judæi, cum improbi multiplicantur in mundo, ut egrediantur inde multi νομοφύλακες, multique concludorum, seque per conclavia diffundant. Habes locum in *Kol Bochim* fol. 20. 4. unde eum attulerunt Jo. Andr. Eisenmengerus in Judaismo detecto pag. 336. & Jac. Elsnerus in Observatt. Sacris pag. 452.

Verf. 3. καὶ ἐκ τοῦ καπνὸς ἐξῆλθον ἀνέριδες] *Mysterium Apocalypiticum de locustis, in Væ primo revelatis*, singulari libello explicatum dedit Sigmundus Hofemannus, Francofurti & Lipsiæ 1690. 12. Atque ille quidem omnia, quæ de illis h. l. traduntur, in Arianorum historiam optime quadrare cum B. Luthero censet, & deinde aliorum Interpretum sententias expendit. Per *locustas* Jesuitas imprimis significari, multi sunt, qui tradiderunt, appellati a *Vitringa* pag. 379. commentarii. His accessit nuper Hieron. Georg. Snabelius, Theologus quondam Bremensis, cujus dissertatio de locustis Biblicis, tanquam emblemate Monachorum & præcipue Jesuitarum, exstat in ejus Amcenitatibus Theologiæ Emblematicæ & Typicæ pag. 295-311. Expeditiones cruciatæ veteris memoriæ describi hac visione videntur Jo. Casp. Malschbio in Noctium vacivarum Lucernis, 1728. 8. editis, Lucerna quinta. Conf. Collectionem Novantiquorum Theologicorum, vernacula lingua editam an. 1730. pag. 936. Constat alias, *Campeg. Vitringam* ad h. l. de *Gothis* hæc omnia accipere, qui sub Alarico & Ataulpho, Ducibus, excidium attulerint Romano Imperio Occidentali, & tum Italiam suis populationibus nec opinato vastarint; tum etiam Romam, Imperii illius antiquissimam sedem, quam Gentiles urbem æternam vocabant, in potestatem suam redegerint, diripuerint, & maximis affecerint malis, adeo ut evidentissima existeret divinae severitatis demonstratio, ab universo orbe terrarum, Gentilibus æque ac Christianis cum stupore agnita.

Verf. 4. καὶ ἐρρέθη αὐταῖς, ἵνα μὴ ἀδικήσωσι τὸν χόρτον τῆς γῆς]
Adικεῖν est vim inferre, nocere &c. idque cum accusandi casu de personis & rebus adhibetur. Legelocos veterum a Cl. Elsnero allatos p. 452. Inter hos sunt ille *Thucydidis* lib. II. p. 103. τότε ἔξω ἔλεγον αὐτοῖς μὴ ἀδικεῖν, & *Luciani Veræ Historiæ* lib. I. p. 730. ἔδεν ἡμᾶς ἠδίκειν, nihil nobis nocebant.

εἰ μὴ τὰς ἀνθρώπων μόνους] Ei μὴ h. l. idem est, quod ἀλλὰ, sed quam significationem & alias obtinet. Vide *Fessellii Adversaria Sacra* lib. IV. cap. 4. pag. 334.

οἱ τινες ἐκ ἔχουσι τὴν σφραγίδα τῆ Θεᾶ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν] Vide, quæ huc idem *Elsnerus* affert ex Judæis de *signo*, fronti *Caini* impresso, de *circumcisione* item, tutelæ adversus cacodæmones symbolo, & ex *Porphyrio* lib. II. de abstinentia ab animalibus §. 44. pag. 87. *mentis puritatem* σφραγίδα Θεᾶν adversus dæmonum insultus appellante.

Phrases χόρτον τῆς γῆς, & ἐδὲ πᾶν χλωρόν ab Hebraismo liberat *Cl. Georgius*, in *Vindiciis* N. T. p. 315. & 348.

Verf. 6. καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ζητήσουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν θάνατον, καὶ ἔχ' εὐρήσουσιν αὐτόν, κ. τ. λ.] Emphatice hæc & eleganter sine ταυτολογίας vitio dici, recte ostendit *A. Blackwallus* in *Classicis Sacris* Tom. II. p. 92. Vide etiam *Althæi* *Erläuterung* Tom. IV. p. 394.

Verf. 7. Καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀκρίδων ὅμοια ἵπποις ἡτοίμασμένοις εἰς πόλεμον, κ. τ. λ.] Graphica hæc locustarum mysticarum delineatio lucem accipiet ex iis, quæ viri summi *Sam. Bochartus* Parte II. *Hierozoici* p. 494. seq. & *Jobus Ludolfus* in Appendice ad Historiam Æthiopicam dissertatione de locustis pag. 9. seqq. attulerunt. Quantam locustæ naturales cladem regionibus & frugibus olim attulerint, ex veterum monumentis constat. In primis autem notari meretur ille locustarum exercitus (quo nomine *Joel* II. 25. utitur) qui Sæculo IX. ex Oriente in Occidentem tanta copia advolavit, ut Solis quoque lumen interceperit. Vide *Caroli Stengelii* commentarium rerum Augustanarum Part. II. cap. 10. pag. 83. Adde *B. Joannis Henrici Maji*, filii, *Obst. Sacr.* lib. IV. p. 41. seqq. ubi & hoc, & alia ejusmodi exempla, ex testibus fide dignis commemorata, leges. Nihil obstat, quo minus apponamus ea, quæ Scriptor Anonymus, qui inter Scriptores, ex *P. Pithæi* Bibliotheca editos, legitur, de illa collavie attulit. *Locustæ*, inquit, *ab Oriente venerunt, & universam superficiem terræ instar nivis operuerunt, cunctaque in agris & in pratis viridia devastabant. Erant autem ore lato, & extenso intestino, duosque habebant dentes lapide duriores, quibus tenacissimos arborum cortices corradere valebant, &c.* Nostra memoria an. 1730. ingentes locustarum cohortes Marchiam depopulatas esse constat, de quibus singularis exstat *Cl. Joannis Leonardi Frischii* commentatio, lingua vernacula edita. Locustam singularis formæ describit *la Galleria di Minerva* Tom. VI. pag. 204. Pontificios hoc insecti genus sacro fulmine profligare conatos esse, ostendit *Ludolfus* dissertatione modo laudata p. 17.

Verf. 7. Καὶ ἔχον θώρακας, ὡς θώρακας σιδηρεῖς] A loriceis ejusmodi ferreis, milites, illis muniti, appellari solebant ὀλοσιδηροί, quod ex Glossario *Nomico* ostendit *Salmasius*, ira præcipiente: Κλιβανάριοι, ὀλοισιδηροί. Κλιβανὰ γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι τὰ σιδηρεῖα καλύμματα καλεῖσιν, ἀντὶ τῆ καλύβιναι. Conf. *Ezech. Spanhemium* ad *Juliani Orationes* p. 250.

ὡς Φωνὴ ἀρμάτων, ἵππων πολλῶν τρεχόντων εἰς πόλεμον] *Blackwallus* l. c. pag. 179. recte monet, editos libros plerosque vocem ἀρμάτων a sequentibus per interpunctionis notam distinguere, ut sensus sit: *sonitus erat curruum, equis multis ad bellum currentibus*. Ceterum ad currus veterum militares heic respici per se patet. De his exstat *B. Wichmannsbaufenii* dissertatio Witteberg. an. 1722. & mea quoque de apparatu Philistæorum bellico, ibid. an. 1711.

Verf. 10. καὶ ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἀδικῆσαι τὰς ἀνθρώπους μῆνας πέντε] *B. Majus* l. c. pag. 44. ex Chronico MS. Biblioth. Butisbacensis commemorat locustarum copias, quæ an. 1339. circa festum S. Joannis Baptistæ totam Franconiam instar densæ nubis obumbrarint, ferrea quasi rostra habentes, & segetes fructusque arborum vastantes, quæque post dimidium annum avolarint.

Verf. 41. καὶ ἔχουσιν ἐφ' αὐτῶν βασιλεία τὸν ἄγγελον τῆς ἀβδύσσης, ὃν οὐκ αὐτῷ ἐβραΐσι Ἀβδδὼν] Hic *abyssi angelus* videri possit idem esse cum *Angelo mortis*, מוֹת, מְלַךְ quem Judæi appellant, ac aliis præterea nominibus insigniunt. Vide Cl. *Ern. Frid. Neubaueri* diss. de Angelo mortis, Halæ 1732. editam. Hunc mortis Angelum Judæi in codice *Schabbar* f. 89. 1. fabulantur legem, quam Moses de cælo acceperat, in cælo, terra, mari & abyssu quævisse, tandemque venisse ad מוֹת וְאֲבַדּוֹן *Abbadon & mortem*, quæ dixerint: *auribus nostris percepimus famam ejus*. Vide Cl. *Schætgenii* Horas Hebraicas p. 1116. ibidem ostendentis, Hebræos alias conclave inferni omnium infimum *Abaddon* appellare. Hebraicam esse vocem, & אֲבַדּוֹן i. e. *interitus, perniciēs*, referre, ita quidem, ut per *abstractum* pro concreto, *perditorem, vastatorem* inferat, ab aliis monitum est, & tum ex linguæ sanctæ rationibus, tum ex addita heic interpretatione Græca, ἀπολλύων, liquet. Itaque non opus est, ut cum *Ludovico Cappello* in Spicilegio notarum ad h. l. ἀβδδὼν legi posse existimemus, tanquam ex conjugatione *Piel* verbi אֲבַד, quod *perdere* significet, atque adeo convenientius h. l. sit, quam si ex conjugatione *Kal*, ubi *perire* denoret, repetatur. Interim non desunt & editi & scripti libri, qui legunt ἀβδδὼν. Hanc tamen scriptionem casu potius quam destinato consilio acceptam ferendam putem. Fusius de hac voce commentantur *Jo. Drusius* in commentario de Vocibus Hebr. N. T. pag. 1-3. *Cebetomæus* de Vocibus Græco-barbaris suo loco, *Augustus Pfeifferus* in Operibus pag. 507. *J. C. Dietericus* in Antiquitatibus Biblicis Novi Testamenti p. 7. seqq. & *Martinus Fesselius* Tom. II. Adversariorum Sacrorum pag. 353. qui tamen minus recte *Mabumedis* nomen, tanquam ex Hebr. מוֹת i. e. *delevit* derivandum, post *Casp. Waserum* in Analyfi Psalmi CX. cum nostro hoc comparat.

καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὄνομα ἔχει Ἀπολλύων] Vox ἀπολλύων i. e. perdens, quod ad significatum eo, quem diximus, modo pulchre respondet τῷ ἀβανδῶν, neque præterea aliud quicquam quærendum heic esse existimem. Ita v. c. *Heinsius* in *Aristarcho* pag. 11. Non dubitandum est, inquit, quin *Pythius Apollo*, h. e. *spurius ille Spiritus*, quem *Hebræi* Ob & *Abbadon*, *Hellenistæ* ad verbum Ἀπολλύων, ceteri Ἀπολλύων, dixerunt, sub hac forma, (nempe serpentis,) quam miseriam humano generi iniecit, primo cultus in Græcia indicetur. Confer *Petri Zornii* *Opuſcula sacra* Tomi II. p. 284. Syrus itidem habet ἀπόλλων, quemadmodum *Coprus Wikinſup* pro ἀβανδῶν adfert *Magedon*.

Verſ. 12. Η δαὶ ἡ μία ἀπῆλθε] In *Falkut Rubeni* fol. 78. 3. *Moses* ad Deum O. M. ita: כִּי־אֵתְּ מִכָּיָה עָלַי Tu vix adducis super me. Vide *Schatgenium*. Μία h. l. idem est, quod *primum*. Vide supra ad VI. 1. Cur non τὸ δαὶ, sed ἡ δαὶ dicatur, ostendit *Cl. Georgius* in *Vindiciis* p. 242.

Verſ. 13. seqq. usque ad finem capitis, ab Interpretibus plerisque & *Vitringa* quoque de Saracenis & Turcis, eorumque bellis, adversus Christianos gestis, accipiuntur. Lege ex nostratibus *B. Joannis Conradi Dannbæveri* disputat. de *Muhamedismo* in *Angelis Euphratæis* S. Joanni præmonstrato, *Argentorati* 1664. quæ in *Disputationibus* ejus *Theologicis* pag. 539-560. recula exstat. Adde *B. Joannis VVinkleri* *Meditationes* in aliquot *Scripturæ* locos, germanice editas pag. 243. seqq. de bellis *Turcicis*. Interitus imperii *Ottomannici* in hoc vaticinio & speciatim v. 15. prædici visus est *D. Georgio VVolffgango VVedelio*, qui conjecturam hanc suam scheda aliqua, an. 1716. 4. edita, & 1717. continuata aperuit. Lege *Relationes Theologicas* *Novantiquas* an. 1717. pag. 291. & adde ejusdem *VVedelii* *Exercitationem* de usu rationis humanæ in sacris *Jenæ* 1714. editam. In hac proficitur, se in hoc capite *Apocalypſeos fata Turcarum invenisse*, quæ, si juxta comma 15. calculus fiat, annos circiter CCCXCI. complectantur, anno *Christiano MDCC. finienda*, quo ipso anno pax inter Imperatorem Romanum & *Turcarum*, *Carlowizensis a loco dicta*, stabilita est. Ausim asserere, ita pergit, hoc ipso limites positos & finem tyrannidi *Ottomannicæ*, in *Christianos exercitæ*. Si enim annorum numero 1380. addantur 391. accurate emergit 1699. & ultra, id est 1700.

Verſ. 13. καὶ ἦκαν Φωνὴν μίαν ἐκ τῶν τεσσαρῶν κερμάτων τῆ θυσιαστη-
[18] Ad h. l. *Cl. Schatgenius* pag. 1116. monet, cornua altaris non retulis, se cornua animalium, qualia inepte illi adpingi, etiam in egregio illo *Bernbardi Lamii* libro soleant, sed fuisse turriculas quadratas, angulis quatuor altaris impositas, altitudine palmorum quinque, intus cavas, in summitate vero apertas. Tales autem a *Maimonide* de ædificio templi II. 7. 8. atque hinc a *Perralto* ex indicio *Ludovici Compiègne de Veil* describi. Idem præclare

clare ex antiquitate Judaica Celeb. Jo. Jac. *Quand* in Exercitat. de Cornibus altaris exterioris, Regiomonti 1714. promulgata, confutatis aliter sentientibus, demonstravit. *Rabbinos*, inquit pag. 28. *sequor duces*, afferentes, *cornua in vertice altaris holocaustorum quatuor parallepipedata fuisse, ad quinque palmos æqualiter elata, intus excavata, in summitate vero aperta.*

Verf. 14. Λέγσαν τῷ ἑκτῷ ἀγγέλῳ, ὃς εἶχε τὴν σάλπιγγα] Codd. habent ὁ ἔχων τ. σ. quod & Cl. *Bengelius* in contextum recepit. Necdubitatur *Millius* Prolegom. §. 111. lectionem hanc tanquam germanam inter male *Græca* Joannis, quæ nemo alius finxerit, reserve. Quod si Joannem ita scripsisse censeamus, dictioni illi consuli nequaquam posset; nisi illud ὁ ἔχων, tanquam in vocativo positum, cum proxime sequenti imperativo λῦσον conjungamus. Atque id in codicibus aliquot fieri testatur *Bengelius* in Apparatu Critico pag. 814.

τὰς δεδεμένους ἐπὶ τῷ ποταμῷ τῷ μεγάλῳ Εὐφράτῃ] Epitheton μεγάλῳ deest in codice *Andr.* 2. & Latinis aliquot Patribus. Ideo Cl. *Bengelio* ex cap. XVI. 12. quo loco illud magis sit necessarium, adjectum fortasse esse videtur in Apparatu Critico pag. 814. Non dubito equidem utroque in loco Joannis esse hoc epitheton, nec intelligo, cur alteri illi convenientius videatur. *Euphrates magni fluminis* elogio a *Mose Deuter. I. 7.* & frequenter ab externis Græciæ & Latii Scriptoribus, insignitur. Si Scholiasten *Callimachi* hymno in *Apollinem* v. 107. audias, Ἀσσυρίῃς ποταμοῖο μέγας ἕδος *Euphratem* designat. *Lucano* III. 253. — — — cum *Tigride* magnus *Euphrates*, *Ammiano* autem XXIII. 6. *flumen regum* & *Euphrates cunctis excellens* audit. Vide ibi Interpretes, & *Illustrem Ezechielem Spanhemium* ad *Callimachum* pag. 115. Memini, me in *Libanii* epistolis, quæ nunc operas exercent, idem legere elogium. Taceo, nominis hujus originem ex nonnullorum sententia amplitudinem inferre. De ea ex variorum mente differunt *Huetius* de Situ Paradisi cap. XVI. §. 1. seqq. *Stephan Morinus* in Exercitatt. de Lingua primæva ejusque appendicibus Exercit. I. cap. 13. pag. 13. pag. 137. & *Adrianus Relandus* Parte I. Dissertatt. Miscellan. disp. I.

Verf. 16. Καὶ ὁ ἀριθμὸς στρατευμάτων τῶ ἵππικῳ] Pro extrema voce alii τῶ ἵππικῳ, quod amplectitur *Grotius*; alii τῶν ἵππων legunt. Contra priorem lectionem Cl. *Bengelius* recte excipit, quod, si collective vox ἵππος pro exercitu equestri accipiat, in fœminino genere scribendum fuerit τῆς ἵππικῳ. Τῶ ἵππικῳ ellip. ice est accipiendum, subintellecta voce τάγμα-τος; hanc enim de cohortibus militaribus frequenter, ab *Eusebio* in primis, adhiberi docuit ad illum magnus *Valesius* pag. 239. Græci alias στρατεύμα ἵππικόν & πεδινόν dicunt.

καὶ ἡκιστα] καὶ omittitur in codd. pluribus, quos sequitur *Bengelius*. Vers. 17-19. His commatibus *tormentorum bellicorum* figuram & habitum describi nonnulli existimant. Inter hos est *Jo. Christianus Seiz*, de quo leges *Freymillige Hebpoffer* Tom. II. p. 930. & Tomo III. p. 145. cuiusdem Tom. IV. p. 33. jungitur Scriptor Anonymus libri Germanici, qui an. 1608. prodiit sub titulo: *Der von Gott bestimmten Zahlen des Antichrists 1260. endlicher Ausgang und Ende*. Transferam huc nonnulla Latine conversa: *Equi hi, inquit, longe alii sunt, quam naturales illi, ad praelium accommodati, tanquam ex quorum ore ignis, fumus & sulphur eructantur, quæ omnia, emissio sclopeto, in oculos incurrunt. Eorundem capita rotunda sunt, h. e. globos habent, quibus emissis stragem edunt. Heic vero inprimis notandum est, caudas eorum serpentibus fuisse similes. Quot vero sunt tormenta bellica, quæ serpentum nomine appellantur? quot colorem serpentum referunt? Sicut denique venenum serpentum in caudis latet, ita idem de tormentis & aliis ejusmodi machinis pronuntiari potest. Hæc ille. Alios idem sentientes adfert B. Gerhardus Gravius in commentario Apocalyptrico germanice edito. Similiter *Erasmus Schmidius* per duos testes, περιβεβλημένους σάκκους infra XI. 2. intelligit verus & novum Testamentum, quatenus eo tempore, ad quod varicinium illud spectat, chartis, ex materia linea præparatis, inscribendum & exhibendum sit.*

ἔχοντας θώρακας πυγῆας] de loricis veterum lege *Ezech. Spanhemium* ad Juliani Orationes p. 248. 199. Conf. nos ad *Ephes. VI. 15*. Πυγῆας per *areos*, probe politos & fulgidos interpretatur *Christianus Bruningius* in *Compendio Antiquitatum Græcarum ex Sacris profanarum* p. 82.

Vers. 18. ὑπὸ τῶν τριῶν τέτων ἀπεκτάνθησαν τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων] Pro ἀπεκτάνθησαν unus tantum codex legit ἀπεκτάνθη, ut scilicet voci τρίτον magis responderet. Enimvero respicitur ad ἀνθρώπους, tertia illa parte comprehensos. Vide supra ad VII. 9. Ante τέτων vocem πληγῶν inserunt codd. aliquot, quos sequitur *Bengelius*, quemadmodum & præter *Vulg.* expressit *Coptus*. Quod ad sensum, nihil interest, si omittatur. Patet enim, per τρία illa respici ad πῦρ, καπνὸν καὶ θάλασσαν proxime ante v. 17. extremo commemorata, quæ & ipsa in hoc commate repetuntur: mox tamen v. 20. dicitur: οἱ δὲ ἀπεκτάνθησαν ἐν ταῖς πληγαῖς ταύταις.

Vers. 19. Αἱ γὰρ ἐξέσται αὐτῶν ἐν τῷ σώματι αὐτῶν εἰσι] Multicodices ita: ἡ γὰρ ἐξέσται τῶν ἵππων ἐν τῷ σώματι αὐτῶν ἐσι, καὶ ἐν ταῖς θηραῖς αὐτῶν. Lectionem hanc amplexi sunt *Grotius*, Editor N. T. Græco-Anglicani, & ex nostratibus Cl. *Bengelius*, antea vero *Erasmus Schmidius*, qui tamen retinet: αἱ γὰρ ἐξέσται αὐτῶν. Caudarum in his procul dubio mentio facta est a S. Joanne; neque enim alias apparet, quomodo subjicere potuerit: αἱ γὰρ θηραὶ αὐτῶν ὅμοιαι ὄφεσιν, nisi eadem antea commemoratæ fuissent. Propterea & a *Vulg. Syro, Arabe & Copto Wilkinssi* eadem voces exprimuntur.

Vers.

Verf. 20. ἵνα μὴ προσκυνήσωσι τὰ δαιμόνια - ἢ τὰ εἰδωλα] Δαιμόνια h. l. non tam *spiritus impuros* denotant, quam *deastros*, & eos omnes, quibus cultus divinus præter verum Deum exhibetur. Ita οἱ LXX. *Deuteron. XXXII. 17.* ἔθυσαν δαιμονίοις ἢ ἐ θεῷ, θεοῖς, οἷς ἐκ ἡδεῖσαν, *immolarunt diis falsis*, non Deo: diis, quos non noverant. Ibi scilicet θεοὶ incogniti priore loco δαιμόνια appellantur. Sermo scilicet in hoc vaticinio est non de paganis, sed de iis, qui Christum ore profitentur. Conf. *Lamb. Bos Exercitatt. p. 198.* & *Jof. Medum* in Operibus Anglicanis p. 636. item in Fragmentis Sacris Tom. X. Fasciculorum a Crenio editorum, p. 256.

CAPVT X.

Verf. 1-3. singulari dissertatione illustravit B. *Jo. Gerhardus* Jenæ 1635.

περιβεβλημένον νεφέλῃ] i. e. *nube circumfufum*. Ita Deus dicitur ἀναβαλλόμενος φῶς, ὡς ἡμάτιον, *Pfalm. CIV. 3.* Inter paganos Poætæ Græci & Latini Deos ut αἶερα ἐσσαμένους, & *nube amictos* similiter listunt. Vide locos in Biblioth. Bremenſe Claſſ. IV. p. 1038. ſq.

καὶ ἴρις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς) In iridem hanc ejusque significatum mysticum diligentius inquit Rev. *Ewaldus* in *Emblematibus Sacris* lib. II. Exercitat. V. p. 188. ſq. Putat autem ad nimbos respici, quibus veteres paganos Deorum Dearumque, item Ducum ac Regum nomina ornasse constet. Porro ostendit, quomodo iridis natura, colores & figura ad Christum, tanquam Archangelum, repræsentandum, & speciatim, si, ut corona consideretur, ad gloriam ejus & majestatem Regiam adumbrandam, adhiberi possint. Observatio hæc belgice conversa exstat in *Godsgeleerde vermakeliikbeeden* an. 1733. mense Aprili p. 591. De significatu vocis ἴρις, h. l. arcum cœlestem omnino indicantis, contra *Dan. Heinsium*, pro *Herode* suo *Infanticida* adversus *Balsacium* pugnantem, differit *Salmaſius* in epistola ad *Ægid. Menagium*, ceteris ejus epistolis, Lugduni Batav. 1657. 4. editis, subjuncta p. 10. Idem p. 75. de origine vocis exponit, de qua etiam legi possit *Menagius* ad *Laertium* VII. 152.

Verf. 3. Καὶ εἶχεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆ βιβλαρίδιον) Vocem βιβλαρίδιον cum βιβλίον & βιβλιδάριον codd. quidam permutant. Receptiorem lectionem firmat vox βιβλάριον, quæ itidem de libro adhibetur. Vide præstantissimum *Bernhard. Montfauconium* in *Palæographia* p. 25. & 78. Alias etiam dicitur βιβλίδιον, quod *Salmaſius* ostendit in lib. de *Modo Usurarum*, passim. Cl. *Wilkinsius* vocem, qua heic usus est *Coptus*, per *virtutem* expressit; at in *Prolegomenis* p. XXXVIII. monet, rectius vi commatis 10. per *librum* converti.

καὶ ἔθηκε τὸν πόδα αὐτῆ τὸν δεξιὸν ἐπὶ τὴν θάλασσαν) Iu maris hujus, cui Christus, Angelus fœderis & increatus, pedem imposuisse dicitur, sensum mysticum inquit laudatus *Ewaldus* lib. IV. *Emblematum Sacrorum* p.

465. Per mare intelligit gentilismum, per terram autem, ab altero Angeli pede calcata, Judaismum, ut sic Angelus hic, tanquam gentium pariter ac Judæorum victor & dominus, repræsentetur. Hoc ostensurus ille varia recenseret momenta analogiæ, inter mare & gentilismum intercedentis. Mare scilicet est vastum, salum, impurum, nunc placidum & sedatum, nunc ventis agitaturn & tumens, porro excedit limites & aggeres, navigantibus autem per saxa ac vortices periculofum &c.

Verf. 4. Σφράγισον, ἃ ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ βρονταί) Singularis est sententia M. Georg. Christoph. Dachselii in Bibliis Accentuatis, Parte II. p. 612. sqq. ubi ex hac phrasi colligit, Joanni per τὸ σφράγισον, obfigna, præceptum fuisse, vel, ut verba illa prorsus non consignaret, vel ita consignaret, ut literas Hebræorum quadratas, quibus usum fuisse putat, nec vocalibus nec accentibus instrueret, adeoque intelligentiæ lectorum subduceret. Innititur hæc expositio illi hypothese, per quam scriptio ejusmodi obfignata Hebræis dicta fuisse ipsi videtur, quæ literas Hebræas seorsim, & vocales accentusque, iisdem accommodatos, itidem seorsim in schedula exaratos & sigillo munitos habuerit. Vide, quæ de hac sententia, non sane evicta, diximus in Bibliotheca Hebraica Vol. IV. p. 219. sq. Ponamus autem, eam vel probari vel admitti unquam posse, hoc loco tamen omnino exulare debebat. Quis enim crediderit, Joannem ea, quæ Græce scripsit, Hebræis vel characteribus vel vocibus antea expressisse? Quis crediderit, descriptionem ejusmodi obfignatam, h. e. absconditam (vide Dan. XII. 4. 9. Job. IX. 7.) dici posse, quæ literis sine vocalibus & accentibus sit consignata? Horum enim defectus non efficit, ut scriptura ejusmodi hebraice intelligenti, quod ad sensum non pateat. Præstat itaque ita sentire, quod Joannes verbo σφράγισον nihil horum in literas referre jussus sit, quemadmodum nihil illorum commemoravit.

καὶ μὴ ταῦτα γράψῃς) καὶ μετὰ ταῦτα γε. Complut. And. in MS. Aug. & in ed. Sylburg. Vide Cl. Bengelii Apparatum Criticum p. 816. qui hanc lectionem ex alliteratione ad vocem ταῦτα natam suspicatur. Falsam eam esse recte ostendit Vitringa. Miror fere, Wolfburgium in Observatt. Sacris p. 102. eam forsau rectiorem habere potuisse. Quæ enim (ita pergit) expresse à Joanne hoc in loco scripta non exstant, postea tamen occulte Ἐ σφραγιζοῦσιν sub novarum visionum figuris ac picturis nihilominus proposita, Ἐ velut obfignata reperiuntur. Nescio enim, unde hanc conjecturam fecerit vir doctus, in sequentibus vaticiniis ea esse proposita, quæ septem illorum tonitruum vocibus continebantur. Similis huic phrasis exstat XI. 2. ἐβαλε ἔξω, καὶ μὴ αὐτὴν μετρήσῃς.

Verf. 8-11. Ad hæc commata, quæ de libello, a Joanne deglutito, exponunt, differit Amelius Parte II. der Erörterung p. 858-875. Vitringam secutus.

λάβε τὸ βιβλαρίδιον) Vide ad v. 2.

Verf. 9. λέγων αὐτῷ. δός μοι τὸ βιβλαρίδιον) Codd. multi: λέγων αὐτῷ, δέναί μοι τὸ β. quos sequitur Bengelius.

ἡ πικρανὴ σε τὴν κοιλίαν] Vox κοιλία h. l. responder, iudice *Gussetio* in *Commentariis de lingua Hebr.* p. 124. b. Hebræo כוֹבֵד, quatenus illud *cor*, & duplicata metonymia, animum denotat, ut *Jobi* XV. 2. & XXXII. 18. 19. Hinc factum fortasse est, ut in *Alex.* scriptum sit καρδίαν. Secundum sensum literalem κοιλία idem est, quod *ventriculus*, ut *Ezech.* III. 1.

Vers. 10. ἡ κατέφαγον αὐτόν) καταφαγεῖν *devorare*, adeoque plus, quam *edere*, significat. Vide *Diog. Laert.* lib. VI. p. 380. μεταχῆν ἔπον, ἡ καταφαγεῖν, quem locum adfert *Cl. Alberti* p. 488. eademque opera monet, hac dictione exprimi studium, libelli illius argumentum cognoscendi avidissimum. Ita *Cicero* VII. 3. epp. ad Atticum: *quid enim tibi faciam, qui illos libros devorasti?* *Aristophan.* *Acharenf.* Act. II. Sc. IV. sub fin. καταπιὼν *Euripiδην*. *Jeremias*, vates divinus, XV. 16. *inventata sunt verba tua, & comedi illa.* Vide apud eum plura.

ἡ ἦν ἐν τῷ σώματί μου, ὡς μέλι γλυκύ. ἡ ὅτε ἔφαγον αὐτόν, ἐπικράνθη ἡ κοιλία μου) Vide *D. Philippi Mulleri* dissertat. de dulci amaro, Jen. 1676.

Vers. 11. δεῖ σε πάλιν προσητεῦσαι ἐπὶ λαοῖς) Hoc ἐπὶ *Beza* per *coram*, *Er. Schmidius* per *in*, *Hombergius* autem in *Parergis* pag. 367. per *super* convertit, ideo, quod ἐπὶ, genitivo, non autem dativo junctum, *coram* significet, ut *Matth.* XXVIII. 14. & *1. Tim.* VI. 13.

CAPVT XI.

Vers. 1. Καὶ ἐδόθη μοι κάλαμος ὅμοιος ῥάβδῳ) Auctor *Quæstionum* de revolutione animarum, quæst. LXXX & CV. Joannem aliquando in vitam rediturum, atque ea, quæ heic narrantur, facturum esse, præter rem suspicatur.

ἡ ὁ ἄγγελος εἰσήκει λέγων) Ita hæc exhibet primum editio *Complutensis*, quam recentiores maximam partem sequuntur. Cum vero, teste *Millio*, codd. manu exarati magno consensu reclamant, & phrasin illam omnem, ἡ ὁ ἄγγελος εἰσήκει, omittant, atque adeo vocem λέγων voci κάλαμος proxime jungant, *Stephanus*, *Millius*, Editor *Nov. Test. Græco-Anglicani*, alii, interque hos novissime *Cl. Bengelius* eandem omittunt, quemadmodum & *B. Lutherus* in versione sua non expressit. *Millius* in *Prolegomenis* § 1260. orationem ait esse σόλοικον & ellipticam. *Vitringa*, qui & ipse omittenda, quæ dixi, censet, phrasin omnem per ἐτέρωσιν, alias receptam, interpretatur, per quam vox λέγων non ad κάλαμον referatur, quasi ille sit locutus, sed ad sensum, qui sententiæ subest. Sententiam vero hanc esse ait, ac si scriptum fuisset: ἡ ἔδωκέ μοι κάλαμον ὅμοιον ῥάβδῳ, λέγων. Atque hæc vera puto, si a recepta hodielectione, quam tamen & *Syrus* tuetur, discedendum esse censeas.

καὶ τὰς προσκυνῶντας ἐν αὐτῷ] Pronomen αὐτῷ non referendum est ad proxime antecedens *Θυσιαστηρίῳ*, sed ad αὐτῷ. Id vero pronominebus relativis sæpe usu venire patebit ex iis, quæ ad *Matth.* III. 7. dicta sunt. Possis tamen τὸ ἐν αὐτῷ, etiam ad *Θυσιαστηρίῳ* referre, si τὸ ἐν per *juxta* convertas. Hæc enim particulæ illius notio est, ex plerorumque Interpretum sententia, *Hebr.* IX. 4.

Verf. 2. Καὶ τὴν αὐλήν, τὴν ἔξωθεν τῆς ναῦ, ἐκβαλε ἔξω] Pro ἔξωθεν codd. aliqui habent ἔσωθεν, quod cum *Stephano Millius* exhibet, & *B. Lutherus* in versione expressit. Ab altera parte plures & antiquiores libri, imo & versiones, inter quas & *Coptica* est, ἔξωθεν legunt, verius utique, & tum argumento heic tractato, tum phrasi *Ezechielis* XL. 6. ubi simile aliquid refertur, convenientius. Ibi enim, ut & in capitibus sequentibus, צֶדֶק הַחַיִּים אֵלֶּיךָ i. e. αὐλή ἔξωτέρα, atrium exterius, aliquoties commemoratur. Itaque lectionem ἔσωθεν ex eo natam recte suspicantur eruditi, quia id, quod foris esset, foras ejiciendum parum convenienter dici videretur. Enimvero ejicere h. l. idem est, quod a mensurando excludere. Id patet ex addito: καὶ μὴ αὐτὴν μετρήσης. Hoc quoque mensuris Latinis *excludere* dici commode ex *Frontino* observavit *Grotius*. Lege, quæ de hac verbi ἐκβάλλειν notione differit *Erasmus Schmidius* ad *Matth.* XXI. 12. n. 12. Adde, quæ pro nostra lectione dicunt *Nicol. Gurtlerus* in *Systemate Theologiæ Prophetiæ* p. 559. & *Rich. Simon* in *Novis Observationibus super N. T.* pag. 262. nec omite, quæ de hoc & sequentibus aliquot commatibus differit *Coccejus* Tom. II. Operum Posthumorum pag. 497.

καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν πατήσασσι μῆνας τεσσαράκοντα δύο] Tribus his annis cum dimidio ad gesta Antiochi Epiphanis respici ab Interpretibus monitum est. Illius enim persecutio eodem temporis intervallo continebatur. *Iosephus* de Bello Judaico VI. 11. ἡγεμώθη δ' ἔτη τρεῖς καὶ μῆνας ἕξ τὸ ἅγιον. Conf. Antr. X. 12. & adde *J. B. Ortii* Annotatt. ad *Iosephum* Tom. II. Operum edit. Havercampianæ p. 318.

Verf. 3-11. exponuntur a *Jo. Melchiore* Tom. I. Operum p. 651-669. & Tom. II. pag. 676. seqq. de cujus sententia mox dicemus. Cogitata ejus in summam refert, & suis auget *Amelius* Tom. II. der E. d. terung pag. 786-832. Adde *B. Henr. Muhlī* vel, si mavis, *Alberti Feldenii* dissertat. de fato duorum testium, Kilonii 1702. & *Brandini Henr. Gebhardi* illam, qua Vaticinium hoc Joanneum de *Lutheri* Reformatione accipiendum esse ostendit, Gryphiswald. 1717. 4. Eadem est sententia Anonymi Angli in *Answer to several remarks upon D. Henry More his expositions of the Apocalypse and Daniel*, quæ Londini 1685. 4. prodit. Summam libri habes in *Actis Erudit. Lipsiensium* 1685. pag. 119. In alia omnia abit Anonymus scriptor der Summarischen Betrachtung der Kirchen Historie Neues Testaments, de qua ad XII. 1. dicemus. Huic enim pag. 196. seqq. expositio hujus capituli inserta est.

Verf. 3. Καὶ δώσω τοῖς δυοῖ μάργυσι μὲν] Quinam per binos hos testes intelligantur, ab Interpretibus varie disputatur. Alii ad Fœdus utrumque, vetus & novum, referunt, quæ *Melchioris* est sententia, alii ad *Legem & Evangelium*; ut *Joannes Affelmannus* in Exercitat. Theolog. Part. II. pag. 259. seq. alii ad duas personas, speciatimque *Enochum & Eliam*, tanquam olim in vitam redituros, quod veterum multis visum esse *Natalis Alexander* diff. VI. ad Ætatem quintam Ver. Test. & *Fevardentius* ad Irenæi IV. 30. & V. 5. ostendunt, cui tamen expositioni adversantur *Chamierus* Tom. II. Panstratiæ Catholicæ lib. XVII. cap. 5. & alii ab eruditissimo *Fabricio* nostro in Codice Apocrypho Novi Testamenti Tom. I. pag. 291. allati. Idem, *Enochus & Elias* in scholiis ad codicem MS. Gr. N. T. Uffenbachianum appellantur, teste B. *Joanne Henrico Majo* Parte II. Bibliothecæ Uffenbachianæ MS. in fol. editæ, pag. 419. Alii *Mosen & Eliam* præferunt, inter quos est J. C. *Seizius*, cujus singularis exstat de his testibus dissertatio germanicæ ann. 1722. sine loci mentione edita, quæ, illos nostra ætate inter vivos comparituros, ostendere conatur. Confer Auctorem CC. quæstionum de revolutione animarum, quæst. 79. Alia de his leges in *Jac. Dursfeldii* Discursu Theolog. de duobus testibus Apocalypticis Rostoch. 1638. & apud eos, quos ex nostratibus recitat B. *Sam. Bened. Carpzovius* in Societate Frugifera, germanice edita Parte I. pag. 1444. & 1449. ubi speciatim quoque de iis, qui testes hos de *Huffo & Luthero* accipiunt. Inter hos quoque est *Samuel Martinus Horzovinus* in Comparatione *Hussi & Lutheri* pag. 143. Contra *Hammondum*, duos testes de duobus episcopis, altero coloniæ Judaicæ, Gentilis altero, interpretantem, nonnulla observat Rever. *Henr. Scharbau* in Parergis Philologico-Theologi cis Part. III. p. 90. sqq.

Verf. 4. Οὗτοί εἰσιν αἱ δύο ἐλαῖαι] Vide *Adriani Cocquii* Phytologiam pag. 137.

αἱ ἐνώπιον τῆς Θεοῦ τῆς γῆς ἐσῶσαι] Cl. *Bengelius* ita, præsentibus codicibus aliquot, & versionibus: αἱ ἐνώπιον τῆς κυρίας τῆς γῆς ἐσῶτες. Quod ad vocem κυρίας attinet, rectior illa videri potest ex eo, quod *Zach.* IV. 14. ubi in antecedentibus visio, nostræ huic similis, allata est, eadem phrasis legitur: ἔτοι οἱ δύο ὑοὶ τῆς πίστεως παρεθήκασιν κυρίῳ πάσης τῆς γῆς. Et fieri facile potuit, ut vox κυρίας cum altera Θεοῦ permutaretur, quandoquidem in codicibus altera quodam scribendi compendio per κυ, altera per θυ exarari consuevit. Pro altera tamen lectione dici potest; quod mox v. 13. Θεὸς τῶν ἑβανῶν, non κύριος, appelleretur. Utroque vero in commate Deus O. M., qui ἐκτίσεν τὸν ἑβανόν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ X. 6. indicatur. Neque enim h. l. per Θεὸν τῆς γῆς diabolum in ἀντιθέσει ad verum Deum, (tanquam *Deum calii*) intelligi posse existimo, coram quo testes hi stare dicantur, quia non causa cadant, sed eam obtineant. Ita vero statuere video *Petrum Zornium* in Bibliotheca Antiquario - Exegetica Tom. I. pag. 71. Vox ἐσῶτες pro ἐσῶσαι si admittatur, omittendus saltem

fuerit articulus αἱ, qui etiam in nonnullis codd., ἐσῶτες habentibus, desideratur. Sic enim τὸ, ἐσῶτες dici possit, non tam ad voces ἐλαῖαι & λυχναί, quæ femininum genus requirunt, quam ad personas, quæ per eas indicantur, referri, quemadmodum & vox ἔτοι antecedit.

Verf. 5. Καὶ εἴτις αὐτὰς θέλη ἀδιῆσαι] Vide supra ad IX. 4.

ἔτω δὲ αὐτὸν ἀποκτανθῆναι] ἔτω deest in *Alexandr.* ideo fortasse, quod abundare videbatur, cum tamen procul dubio respectus habeatur ad ignem antea commemoratum, tanquam quo perituri sint testium illorum adversarii.

Verf. 6. Οὗτοι ἔχουσι τὴν ἐξουσίαν κλεῖσαι τὸν θρανὸν] Judæi alias clavam pluviae soli Deo propriam esse tradunt in Targum Hierosol. Genes. XXX. 22. Vide locum apud *Schætzgenium* p. 1117.

ἵνα μὴ βρέχη ὑετὸς ἐν ἡμέραις αὐτῶν τῆς προφητείας] Codices quidam pro ἐν ἡμέραις legunt τὰς ἡμέρας, quos sequitur *Bengelius*. De illo pluviae defectu confer *J. B. Ottium* ad *Josephum* Tom. II. p. 318.

καὶ πατάξαι τὴν γῆν πάσῃ πληγῇ] Phrasin hanc confert cum illa *Isaia* XI. 4. *Vitringa* in commentario ad illum locum. Vocem πληγῇ etiam ab externis Scriptoribus de pœnis varii generis, per bella, pestilentiam, &c. inflictis, adhiberi ostendit *A. Blackwall* in *Classicis Sacris* Tom. II. p. 61.

Verf. 7. ποιήσει πόλεμον μετ' αὐτῶν] bellum faciet, phrasi Latinis & Græcis pariter recepta. Vide *Raphelii* Annotationes *Polyb.* p. 718.

Verf. 8. πόλεως τῆς μεγάλης, ἣτις καλεῖται πνευματικῶς Σόδομα καὶ Αἴγυπτος] *Aegypti* spiritualis meminerunt etiam Judæi, eamque מִצְרַיִם מְלֵכָה *Aegyptum* superiorem, inferiori, vel מִצְרַיִם oppositam, vocant. Vide loca apud *Schætzgenium* pag. 1118. Per *Aegyptum Romam* innui communi fere Interpretum consensu constat. Rationem appellationis reddit *Vitringa* *Observatt. Sacrar. lib. VI* p. 493.

ὅπερ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐσαυρώθη] Hæc phrasis *Cl. Lakemacherum* adduxit, ut urbem magnam, de qua h. l. sermo est, de Hierosolyma, quæ Christum cruci adfixum vidit, acciperet. Vide ejus *Observationes Sacras* Parte III. p. 287. Confer, quæ infra ad XVII. 8. scribentur.

Verf. 10. καὶ δῶρα πέμψουσιν ἀλλήλοις] Ad hæc verba de variis occasionibus, quibus veteres munera sibi invicem mittere, eaque nunc *natalitia*, nunc *Saturnalia*, nunc *nuptialia*, nunc *soteria*, nunc *charistia*, appellare solebant, commentatur *Doughtæus* in *Analectis Sacris* p. 157. sq.

Verf. 11. Καὶ μετὰ τὰς τρεῖς ἡμέρας καὶ ἡμισυ πνεῦμα ζωῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰσῆλθεν ἐπ' αὐτὰς] Variant in postrema phrasi codices. Alii enim cum *Erasmio* & duobus codd. pro ἐπ' αὐτὰς habent αὐτοῖς, quos secutus est *Bengelius*; alii ἐν αὐτοῖς, alii εἰς αὐτὰς. Si ex Græcorum Scriptorum consuetudine iudicium ferre velimus, præferenda fuerit lectio εἰσῆλθεν εἰς αὐτὰς. Nihil enim illis frequentius est, quam εἰσελθεῖν εἰς τινα illum dicere, qui ad

ad alium venit. Nubem exemplorum habes apud *Joannem Henricum Majum* in *Observatt. Sacris* lib. II. pag. 6. sqq. edit. repetitæ, *Ludolpho Kustero* oppositam, qui, Græce alioquin callentissimus, accuratioris elegantiae Græcos ita loqui ad *Aristophanis* Plutum v. 237. & 242. præceps negaverat. Iisdem vero etiam receptum esse εἰσελθεῖν ἐπὶ τινα, idem pag. 13. hoc *Pblegontis Tralliani* loco cap. 1. Mirabilium, probat: ἔδοξεν πρῶτον εἰσελθεῖν ἐπὶ τὸν τάφον ἡμᾶς, placuit, ut primi ingrederemur sepulchrum. Alterutrum harum lectionum prætulim illi, εἰσῆλθεν αὐτοῖς, quæ paucorum codicum auctoritate nixa omni alio exemplo, ni fallor, destituitur, quemadmodum ipsa præpositio εἰς nunquam cum dandi casu conjungitur. Cl. *Joannes Christianus Herzogius* in diss. de particulæ ἐπὶ, cum casu quarto junctæ, proprio significato pag. 31. phrasi hac εἰσῆλθεν ἐπὶ id innui putat, quod hic spiritus vitæ illos non intraverit, & statim reliquerit, sed super ipsis requieverit potius & permanserit. *Vitringa* lib. III. *Observatt. Sacrar.* c. IV. pag. 68. πνεῦμα ζωῆς comparat cum Hebræorum נשמת חיים, egressum vero ejus a Deo cum phrafi Kabbalistarum, de נצילות שיהive emanatione animarum a Deo, five *Sephiroth* frequenter loquentium. Hæc suo loco relinquo.

Verf. 13. καὶ ἀπεκτάνθησαν ἐν τῷ σεισμῷ ὀνόματα ἀνθρώπων) i.e. personæ hominum seu homines, vide supra ad III. 4. Conf. *Perizonium* ad *Æliani* Var. Histor. p. 836. qui utraque phrasi ὀνόματα & ὀνόματα ἀνθρώπων in dictis locis Apocalypseos idem significari recte existimat. Intercedit quidem *Pet. Zornius* in *Opusculis Sacris* Tom. II. p. 692. locum præsentem alteri illi παραάλληλον esse inficiatus. Nec enim, inquit, ὀνόματα ἀνθρώπων conjunctim extra locum, quem in manibus habemus, usquam reperire est: nec vox ὀνόματα simpliciter de capitibus hominum, nisi bis tantum *Act.* I. 15. & *Apocal.* III. 4. alibi alia atque alia significatione adhibetur. Quæ cum ita sint, per ὀνόματα ἀνθρώπων designantur ἄνθρωποι ὀνομάτων, viri nominis. Hujusmodi enim hypallage in Scripturis non infrequens est, ut in rectione nominum, id quod epitheti loco est, præcedat. Testantur argentum fidorum *Levitic.* V. pro fideiis argenti, seu argenteis, immunditia hominis pro homine immunditiei i.e. immundo &c. Idem post *Medum* & *Launæum* statuit *Vitringa* ad h. l. cujus argumenta leges & expendes.

Verf. 14. Ἡ ἑα' ἡ δευτέρα ἀπῆλθεν) De structura hac lege supra ad IX. 12.

Verf. 15. Καὶ ὁ ἑβδομος ἄγγελος ἐσάλπισε) *Tubicinium* hoc septimum ad Leonem X. Papam refert B. *Joannes Olearius* in programmate singulari, quod Lipsiæ primum an. 1692. editum in *Celeberr. Christiani FridERICI Bærneri* Pietate Lipsiensi recusum est pag. 142. seqq. Inter cetera pag. 144. ait: *hujus tubicinis (Leonis X.) clangor turpissimam indulgentiarum nundina-*

*dinationem in ore habentis, toto orbe insonuit. Et pag. 145: Hoc Væ ter-
rium illud, hæc ista malorum Ilias, quæ Leone X. tubicine intonante secuta est.*

καὶ ἐγένοντο Φωναὶ μεγάλα ἐν τῷ θρανῷ, λέγουσαι] Quatuor sunt co-
dices, qui habent λέγοντες, quos non video, cur secutus sit Cl. *Bengelius*.
Certe paulo ante v. 12. dicitur: καὶ ἤκουσα Φωνὴν μεγάλην ἐν τῷ θρανῷ λέ-
γουσαν, nullo codice dissentiente, nisi, quod quidam casum mutant per Φωνῆς
λεγουσῆς. S. Joannes in superioribus aliquoties Φωνὴν λέγουσαν commemorat,
v. c. IV. 1. VI. 6. 7. IX. 14. X. 4. 8. nec minus in sequentibus, etiam si-
ne dissensu codicum. Credine igitur potest, eundem hoc loco aliter
scripsisse? Nonne veri est similis, librariorum dormitantes solæcismum ma-
nifestum invexisse?

Verf. 17. ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος] Voces καὶ ὁ ἐρχόμενος
desiderantur in multis codicibus, quas propterea omittunt Editor Novi Te-
stamenti Græco-Anglicani, & Cl. *Bengelius*, tanquam ex superioribus huc
relatas. Nec dissentit Rev. *Zeltnerus* in dissertatione de Evangelio tetra-
grammato e N. T. exulante pag. 29. Vnde etiam, inquit, in locis parallelis
e. g. XI. 18. sola, ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, expressa inveniuntur, ἐρχόμενος, tanquam ad
descriptionis istius complementum non æque pertinente, plane omisso. Non in-
telligo, fateor, cur h. l. voces illas, quas supra ter adhibuerat, Joannes omi-
sisse credi debeat.

Verf. 18. τοῖς μικροῖς καὶ τοῖς μεγάλοις [Vid. ad Act. VIII. 10.

Verf. 19. Καὶ ὥφθη ἡ κιβωτὸς αὐτῆς ἐν τῷ ναῷ αὐτῆς] Phrasin hanc
ad manifestatam expiationem, per Christum factam, refert *Vitringa* in Ar-
chi-Synagogo cap. IX. pag. 167. Ἰλαστήριον, inquit, tectum erat sub V. T. ve-
lo quodam pretiosissimo, quia λύτρον nondum adductum erat, per quod fieri debe-
bat ἰλασμός καὶ ἀπολύτρωσις. Sed sub N. T. rupto velo, h. e. juxta Apostolum,
carne Christi fracta, ad crucem, tota illa arca, ἔσ' ἰλαστήριον arcæ, ἔσ' omnia,
quæ in sanctissimo illo loco erant, omnium oculis publice sunt exposita. Un-
de Apostolus (Rom. III. 25.) ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἰλαστήριον. Comparandus
omnino est locus Apoc. XI. 19.

CAPVT XII.

Quæ hoc capite exponitur visio, de muliere pariente, & draconis insidiis obnoxia, eam a variis varie explicatam esse constat. Nuper Anonymus quidam mulierem de cœtu credentium, inde a primis ejus Vet. Test. originibus usque ad initium Nov. Test. quo Messias est natus, interpretatus est, draconem autem de Satana accipit, qui, inde a paradiso & Caino usque ad Herodem, puero insidiatus sit, ut illum, ubi in lucem editus esset, tollerante, quam ex consilio divino hominibus salutem pareret, quamvis consilio suo sit frustratus. Hæc sententia fusius ab Anonymo, quem dixi, exposita est, in schediasmate vernaculo, quod sub titulo: *Erstes Blat Monatlicher Blätter vom Baum des Lebens zur Gesundheit der Heyden*, super Apocal. XII. Berolini 1731. 4. prodiit. Similiter *Anton. Driesenius*, Theologus hodie Groninganus, per mulierem Ecclesiam Judaicam, per partum vero filii, & raptum ejus ad thronum Dei, nativitatem Christi, & adscensum in cœlos intelligit in *Responsionibus ad Herm. Deusingii* dubium morum circa Chronotaxin Apocalyptricam, Ultrajecti 1717. 4. editis. Conf. Biblioth. Bremens. Class. I. pag. 144. & Class. II. p. 961. sqq.

Alii, & quidem plerique ex nostratibus, visum hoc ad ea referunt, quæ sub *Constantino M.* sunt gesta. Huc spectat etiam Anonymus auctor der Summarischen Betrachtung der Kirchen-Historie Neues Testaments von Anfange desselben biß an die herannahende letzte Zeiten zu, nach Anleitung des von Wort zu Wort erwogenen XII. Capitels der heil. Apocalypsis, quæ prodiit sine loci indicio an. 1722. 8. Ille vero hoc capite non solum beneficia, a Deo Ecclesiæ per *Constantinum M.* exhibita, sed & depravationem interioris Ecclesiæ status, mox secutam, in extremis in primis commatibus, repræsentari existimat.

Alii per mulierem intelligunt Ecclesiam Nov. Test. per filium vero Christum mysticum, mystice in mundo natum, ut Regem gentium, & mystice in cœlum adsumtum, cum in throno Dei, jam inter gentes erecto, collocatus esset, &c. Hæc est sententia *Herman. Deusingii*, quam adstruere conatur Anonymus in Biblioth. Bremense Class. I. p. 145. sqq.

Alii ad tempora reformationis Ecclesiæ, a B. *Luthero* divinis auspiciis susceptæ, spectare existimant. Inter hos est B. *Danbæuerus* Part. VIII. Latetis Catechetici p. 177. & Rev. *C. A. Heumannus*, licet alia via rem aggressus, in *Luthero* Apocalyptrico p. 19. sqq. Sententiæ summam habes in Relationibus Theologicis Nov-antiquis an. 1718. p. 292.

Alii per mulierem Ecclesiam Judaicam intelligunt, extremis his temporibus ad Christum perducendam. Ita statuit *J. W. Peterfenius* in libello vernaculo: Das Geheimniß des gebährenden Apocalyptrischen Weibes, Francofurti 1708. 8. cujus sententiæ summa non ita pridem in plagula una denuo est exposita. Confer easdem, quas modo dixi, *Relationes Theologicas* an. 1709. p. 477.

Adde vero B. Brandani Henrici Gebhardi Programma singulare, quo detorsionem Petersenianam à capite hoc abstergit, Rostochii 1710.

Novissime Cl. Jo. Albertus Bengelius cogitata sua de hoc capite & sequentibus exposuit im Alten und Neuen aus dem Reiche Gottes Parte X. p. 55. sqq. ita quidem, ut *Væ illud tertium*, heic enarratum, adhuc durare & consideratione dignum esse, ostendere conetur.

Omitto alia aliorum. Mihi quidem illi se præ ceteris probant, qui fata Ecclesiæ Christianæ, quæ sub Constantino M. experta est, hoc capite describi existimant. Ad sex priora commata Nic. Zappii Opusculum Theologicum, inter cetera tractatum de muliere, amicta Sole, complectens, & Norimbergæ 1637. 8. editum, spectat.

Verf. 1. Καὶ σημεῖον μέγα ὧφθη ἐν τῷ ἔργῳ. Ἡ γυνὴ περιβεβλημένη τὸν ἥλιον κ. τ. λ.] Simile quid legas in Sobar fol. 47. col. 187. ad Exod. XXI. 22. Quando viri secum invicem contendunt, intelliguntur Michael & Sammael. Et percutient mulierem gravidam: b. e. Ecclesiam Israeliticam. Et parvus exit: hoc fit in exilio. Puniendo punietur, nempe Sammaël. Quemadmodum uxoris maritus constituet: is est Deus Sanctus Benedictus. Observavit locum Schætzgenius p. 1118.

καὶ ἡ σελήνη ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτῆς] Ecclesiam heic tanquam perfundantem omnem idololatriam, cujus princeps tum Diana, per lunam, tanquam symbolum illi proprium, significata, fuerit, depingi existimat Jo. Robinsonus in Lapite ad altare, Endoxis ejus juncto Londini 1656. 8. Vide p. 102. Roma per lunam tanquam symbolum ejus, Ecclesia autem triumphantis situ gestu & habitu repræsentari videtur Stephano le Moynes p. 215. Dissertationis ad Jerem. XXIII. 6. Eam ait non lauru, quercu, oliva, sed stellis & luce, imo Sole, i. e. radiis Solis justitiæ ornatam fisci, sicut olim triumphantes Jovis tunica foliti sint indui.

Verf. 2. Καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσα, καὶ ἔχει ὠδίνουσα) Quare Ecclesia cum matre comparetur, ostendit F. A. Lampius in Dodecade Exercitationum ad Pl. XLV. p. 562. sqq.

Verf. 3. Καὶ ὧφθη ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ ἔργῳ κ. τ. λ.) Hoc & sequens comma illustrat Jo. Eskuche in Miscellaneis Sacris p. 53. sqq. quemadmodum Bernh. Pet. Kavlius integram periocham de dracone & duabus bestiis a ψευδεργαμηνείᾳ Hermannii Hardtii vindicat in Biblioth. Bremense Class. VI. p. 120. sqq. Quod ad phrasin primam attinet, similis est illa Homeri Iliad. β. v. 308.

Εὐθ' ἐφάνη μέγας σῆμα. δράκων ἐπὶ νῶτα δαφνοῦς
Σμερδαλέος.

καὶ ἰδὲ δράκων μέγας πυρρὸς) Per draconem rufum Diabolum ejusque instrumenta, hostes nominis Christiani, speciatim vero Imperatores Romanos, qui gravissimis persecutionibus nomen Christianum delere conati sint, indi-

indicari existimat *Jac. Lydius* in Syntagmate Sacro de re militari lib. III. c. 7. p. 94. sqq. Verba ejus repetit *Pet. Zornius* in Opusculis Sacris Tom. II. p. 282. sq. Præcipua ratio in eo posita est, quod eo tempore Joannes Apocalypsin scripsit, quo draco inter signa militaria haberi cæptus est; hoc vero loco *rufus* appellatur, quod dracones ejusmodi militares in vexillis rubris sive *purpureis* efficti sunt. Propius tamen ad mentem S. Joannis accedere videtur magnus *Bochartus*, Parte II. Hierozoici p. 436. contendens, draconem hunc ideo *rufum* appellari, quod draconibus alias *fulvus*, *flavus*, aut *rufus* color a Scriptoribus tribuatur.

Verf. 4. Καὶ ἡ ἄρὰ αὐτῆς σύρει τὸ τρίτον τῶν ἀσέρων κ. τ. λ.] [Vid. ad hoc comma *Gvil. Saldeni* Otia Theolog. p. 550. & Observatt. Miscellaneas, germanice editas Tom. III. p. 676.

καὶ ὁ δράκων ἔσηκεν ἐνώπιόν τῆς γυναῖκος, τῆς μελλέσης τέκεν] Vox μέλλουσα heic conjungitur cum futuro verbi τέκειν, sicut *Astor*. XXIV. 25. legitur, τῇ κρῖματος μέλλοντος ἔσεσθαι. Idem vero frequenter fieri a Græcis ostendit *Jo. Henr. Majus*, filius, de Pleonasmis linguæ Græcæ in N. T. occurrentibus, p. 29. Exempla habes etiam apud *Stephanum* in Thesauro T. II. col. 871. Memini, me similia legere frequenter in *Libanii* epistolis, quæ operas Amstelodamenses mea cura cum maxime exercent.

Verf. 5. Καὶ ἔτεκεν υἱὸν ἄρρενα,] Altera duarum postremarum vocum abundat, cum omnis filius sit masculus. Similiter *Aristophanes* in *Εκκλησιαζέ-σαις* v. 547.

Μὴ φροντίσης, ἄρρεν γὰρ ἔτεκε παιδίον. Et sic *Alciphron* lib. III. ep. 63. τέτοκεν αὐτῷ τὸ γύναιον παιδίον ἄρρεν. Obfervavit *Majus* loco modo laudato p. 42. Per masculum illum B. *Dannhae-rius* in *Lacte Catechetico* l. c. & in *Antichristosophia* p. 370. cumque illo D. *Jo. Olearius* in programme singulari, quod in *Pietate Lipsienfi* D. *Berneri* recusum exstat, p. 150. de *Martino Luthero* accipit. Nomen, inquit, ominosum, a fortitudine ac puritate ductum: Martinus, enim, à Marte dictus, fortem bellatorem, *Lutherus* Saxonica dialecto purum ac sincerum notat; Heros ac vere masculus filius, b. e. non mollis, sed alacris, fortis, generosus ac strenuus vir, qui negotium draconi facessere, & fortiter se ipsi opponere ausus est. Id enim vox mascululi indubitanter innuit. Nam alias satis fuisset, si filium peperisse dixisset *Joannes*, sed ut emphasis indicaret, ἄρρενα addidit. Lege cetera.

καὶ ἠρπάδη τὸ τέκνον αὐτῆς πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὸν Θρόνον αὐτῆς] Si- mile quid legis, monente *Schatgenio*, in *Falkut Rubeni* fol. 84. 4. Rachel, ne- ptis *Matheusalaë*, gravis fuit, & partui proxima in *Ægypto*. Hanc conculca- verunt, & puer prodiit ex visceribus ejus, & sublecto jacuit. Et descendit *Michael*, & adduxerunt eum coram throno gloriæ. Illa vero nocte percussi sunt omnes primogeniti *Ægypto*.

Verf. 6. ὅπως ἔχει τόπον) Codices aliquot habent, ὅπως ἔχει ἐκεῖ, quos sequi-

sequitur Cl. *Bengelius*, fortasse non præter rem, cum τὸ ἐκεῖ facile per antecedens ἔχει excludi potuerit. Quamvis enim ἐκεῖ illud h. l. natum videri possit ex mox sequente ἐκεῖ, eadem tamen dictio occurrit v. 14. ὅπῃ τρέφεται ἐκεῖ, nisi ibi cum nonnullis pro ὅπῃ legere malis ὅπως.

ἵνα ἐκεῖ τρέφωσιν αὐτήν] ut ibi nutriatur illa. Phrasis bene Græca, per quam activum verbum ponitur pro passivo, ut *Luc. XII. 20.* Vide *Georgii Vindicias N. T. p. 246.*

Verf. 7. Καὶ ἐγένετο πόλεμος ἐν τῷ θρανῷ, κ.τ. λ.) De hac pugna Michaelis cum dracone commentantur ex nostratibus in dissertationibus singularibus, *Abrah. Calovius*, Witteberg. 1677. *Jo. Dornfeldius* Lips. 1690. & *Georg. Schwarzius*, Witteberg. 1679. quæ recusa est in *Thesauro Theolog. Philologico N. T. fol. 836. sqq.* Lege de eadem duo programmata Academica, quæ recusa sunt in *Gabrielis Terne Sylloge Programmatum p. 363. & 858.* Inspice præterea *B. Francisci Wokenii Stromata Apostolica Parte II. p. 153. sqq.* & *Amelii Erörterung Tom. I. p. 382. sq.* qui cum *Vitringa* viso hoc respici existimat persecutionem Christianorum Diocletianeam, eamque ultimam, post quam Ecclesia Christi sub Constantino M. & sequentibus Imperatoribus Christianis tranquillitati sit vindicata. Phrasi hac, πόλεμος ἐγένετο frequenter uti *Polybium* ostendit *Raphelius* pag. 718. Annotatt. Polybianarum. *Bellum in cælis factum* Judæi quoque, observante *Schatgenio*, mystico sensu tradunt in *Jalkut Rubeni* ad Exodi XV. 7.

ὁ Μιχαὴλ καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτῷ ἐπολέμησαν) *Michael* de angelo increato, filio Dei, plerique accipiunt Interpretes. Pro hac sententia lege *Rev. Jo. Baltas. Bernholdi*, Theologi Altorfini, *Meditat. Exegeticam de Michaële, Archangelo uno*, Altorf. 1726. & *Cl. Ernesti Frider. Neubaueri* dissertat. de Michaële, Archangelo, non creato, sed creatore, *Jesu Christo*, Halæ 1732, ut alios omittam, de quibus supra ad ep. Judæ v. 9. Ex Reformatis huc spectant *Herman. Witsius* in *Exercitatt. Academicis Exerc. V.* quæ recusa existat in ejusdem *Miscellaneis Sacris Tom. II. p. 119.* & *Frider. Adolphus Lampe* in *Dodecade Exercitationum ad Psalm. XLV. p. 119. sqq.* ubi etiam nonnulla, ex scriptis Judæorum huc pertinentia, leges, quibus alia addit *Schatgenius*.

Verf. 8. Καὶ ἐκ ἔχυσαν) Multi codd. legunt ἔχυσεν, quod & Cl. *Bengelius* exhibet. Quod ad rem nihil refert. Pluralis numerus spectat tum ad angelos, una cum ipso præliantes; singularis vero tantum ad draconem, tanquam ducem ceterorum. *Pricæus* legere malebat, & κατέχυσαν, non prævaluerunt contra illum, sed sine ullius codicis exemplo. Itaque recte emendationem illam averfatur Cl. *Alberti* in *Periculo Critico* pag. 41. Jam vero, inquit, κατ' αὐτῷ subaudiendum, ut *Act. XIX. 16.* (quem locum ipse *Pricæus* consulit) vel simplex pro composito accipiendum ut sæpe aliis in verbis. Forte huc pertinet *Act. XIX. 20.* ut ἔχεν notet ibi, prævalebat. Glossæ: ἔχουσα, prævaluit, ἔχῳ, prævaleo.

ἔτε τόπος εὐρέθη αὐτῶν ἐτι] αὐτῶ legunt, [qui habent, ut monuimus modo, ἔχουσεν, atque alterum αὐτῶν casu natum, ἔχουσιν vero hinc consilio factum suspicatur *Bengelius*.

Verf. 9. Καὶ ἐβλήθη ὁ δράκων, ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος] *Serpens* Satanæ symbolum fuit Judæis, qui שָׁטָן Genes. III. de eo interpretantur. Vide, quæ diximus ad 2 Cor. XI. 3. Nec minus Patribus, quorum locos recitat *Swicerus* Tom. II. pag. 536. seq. Conventientia, quæ inter utrumque intercedit capita, diligenter persecutus est Rev. *Wilhelmus Ernestus Ewaldus* in Emblematis Sacris lib. II. pag. 194 - 211. Idem pag. 209. ostendit, eum *serpens antiquus* dicatur, scilicet, non quidem ob diuturnam ejus ætatem, quæ *Grelloti* est sententia in Prodro mo Apocalyp. pag. 143. sed ideo, quod primos homines, adeoque inde ab originibus humani generis, per serpentem ad malum pellexit, quo sensu Dominus noster Diabolum *homicidam a principio* vocat *Job*. VIII. 44. Similiter Judæi שָׁטָן וְהַרְמוֹנִי vocant in *Tanchuma* fol. 50. 2. & *Beveschith* Rabba Sect. XXII. fol. 23. Idem fol. 70. 4. ita: *Quam ob causam Deus Israëlitis serpentem immisit? Resp. לפי שנחש הוא פתח בלשון הרע* Propterea quod *serpens primus calumniatus est homines, & propterea maledictus est: & tamen Israëlita ab illo exemplum capere voluerunt.* Vide hæc, & item alia apud Cl. *Schætgenium* in Horis Hebraicis p. 1120. Sunt, qui Imperium Romanum, quatenus Christianos vexabat, draconis nomine appellatum h. l. putant, ideo, quod diabolus sub habitu & specie serpentis plerumque apparuerit; Romani vero vexilla sua serpentibus instruxerint. Vide huc *Amelium* Tom. I. der Erklärung p. 653. sqq.

ὁ καλέμενος διάβολος ἢ ὁ σατανᾶς] Vox διάβολος alias *calumniatorem* significat: quando autem pro Hebræo *Satan* i. e. *adversarius*, ponitur, videtur potius illa notione accipienda, per quam διαβάλλω idem interdum est, quod συγγεῖω i. e. *inimicos reddo*. Ita statuit Rev. *Raphelius* in Annotatt. Polybianis pag. 718. Adfert in rem *Epicteti* phrasin in Enchirid. cap. 92. διαβεβλημένους πρὸς τὰ ἐκτός, ad quam *Mericus Casaubonus* monuit, apud *Philostratum* διαβάλλεσθαι singulis fere paginis idem esse, quod ἀπεχθάνεσθαι, odio habere, atque hinc fortasse explicandum esse διάβολος, ut Hebræo שָׂטָן ad amussim respondeat. Observat præterea *Raphelius*, τὰς LXX. verbo ἐνδιαβάλλειν exprimere Hebræum שָׂטָן *Psal.* XXXVIII. 21. LXXI. 13. CIX. 4. 20. 29. & *Polybium* διαβολὴν pro odio dicere lib. I. cap. 67. pag. 94. atque in hanc sententiam Germanos diabolum recte vocare den bösen Feind. Confer, quæ ad *Matth.* IV. 1.

ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν] Phrasis similis, observante *Schætgenio*, legitur in libro *Babir* in *Sohar* in Genes. fol. 27. col. 107. *Et projecit Deus Summaëlem & catervam ejus e loco sanctitatis ipsorum.*

Verf. 10. ὅτι καταβλήθη ὁ κατήγορος τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν] Verbum καταβάλλειν de victore, hostem in prælio prosterrente, frequenter adhibetur. *Arrianus* de Expedit. Alexandrini lib. I. cap. 16. pag. 33. καταβάλλει τὸν Μιθριδάτην. Conf. *Cl. Alberti* Observationes Sacras pag. 489. Adhibetur idem in re pelæstrica, ubi alter alterum dicitur καταβάλλειν. Vide III. Ex. *Spanhemium* ad *Juliani* Orationes p. 262.

ὁ κατηγορῶν αὐτῶν] Similiter Judæi Satanam nunc קטרג i. e. κατήγορον, accusatorem, nunc קטרגן accusantem appellant. Vide locos apud *Schatgenium* pag. 1121. Ex pluribus unum hunc adferam, qui legitur in *Schemoth Rabba* Sect. XLIII. fol. 137. 2. Rex quidam judicabat filium suum, קטרג ומקמר עומר קטרג ויהי ו' accusator stetit, ו' accusavit eum. Pædagogus autem filii, cum videret, ipsum reum esse, expulit accusatorem, ו' loco illius stetit, docens filium, quomodo se defendere posset. Lege præterea *Christ. Sam. Scherffi* differt. de accusatore, *Lipf.* 1724.

Verf. 11. Καὶ αὐτοὶ ἐνίκησαν διὰ τὸ αἷμα τῆς ἀρνέας] Præpositio διὰ idem h. l. est, quod per. Vide supra ad IV. 11.

καὶ διὰ τὸν λόγον] *Coptus* vertit, ac si legisset αἷμα, contra phrasin, Joanni frequentem.

καὶ ἐκ ἡγάπησαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἄχρι θανάτου] Idem uno verbo expressit *M. Antoninus*, VII. §. 46. καὶ ἐ φιλοψυχητέον.

Verf. 14. Καὶ ἐδόθησαν τῇ γυναίκὶ δύο πτερυγες τῆς ἀετὸς τῆς μεγάλης] Phrasin hanc ex Cabbalistica, illi simili, illustrare instituit *Viringa* lib. I. Obsf. Sacrar. p. 142.

ὅπως τρέφεται ἐκῆ] Codd. aliquot legunt: ὅπως τρέφεται ἐκῆ, atque hanc lectionem germanam putat *Karlius* in Bibliotheca Bremense Class. II. pag. 936. ideo, quod altera illa, ὅπως ἐκῆ tautologiam involvat. Eadem tamen phrasis occurrit supra v. 6. secundum codices nonnullos. Itaque pleonasmum dicere malim, qualis occurrit in voce ἔσω *Marc.* XIV. 54. & ὁπίσω *Matth.* X. 38. Quod ad sensum nihil refert, utram lectionem sequaris, quemadmodum & pro receptiore nostra pugnavit *Driessenius*, a *Karlio* allatus.

Verf. 15. ἵνα ταύτην ποταμοφόρητον ποιήσῃ] ut eam a flumine abrepti faceret, sicut *Beza* & *Erasmus Schmidius* convertunt. *Hesychius*: ἀπόευσεν, ἀπέπνιξε, ταύτης ποταμοφόρητον ἐποίησεν, ex quo *Cl. Albertius* pag. 489. Observatt. Sacrar. conficit ποταμοφόρητον non solum flumine abreptam, sed vi torrentis præfocatam, significare. Atque hoc consilio *B. Lutherus* interpretatur: daß er sie ersäufte. Totam hanc phrasin *Coptus* penitus omittit.

Verf.

Verf. 18. Καὶ ἐσάθην ἐπὶ τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης) Vnus codex *Alexandrinus* legit ἐσάθην, quod exprimunt versiones, *Syrus*, *Vulg. Arabs & Æth.* Eandem lectionem dedit *Aldus*, & nuper editor Novi Testamenti Græco-Anglicani. Probant quoque *Piscator* ad loc. *Mede* in Clavi Apocal. pag. 520. & *Millius* in Prolegom. Recte vero communiolem lectionem tuerentur *Vitringa* ad h. l. & *Leonhardus Twells* in Examine Critico nuperi illius, quod dixi, Novi Testamenti. Prioribus illis de *dracone* sermo esse videtur, tanquam qui steterit ad littus maris. Jam vero credi non potest, S. Joannem *draconem*, quem paulo ante, tanquam persecutionibus intentum, repræsentaverat, mox sistere voluisse, ut speculantem & nihil agentem. Accedit, quod in sequenti Visio nulla draconis fiat mentio, neque adeo appareat, cur ille ut spectator adferatur. Itaque rectius τὸ ἐσάθην ad *Joannem* refertur, tanquam qui, ut reliqua omnia, ita & bestiam illam ex mari, juxta quod stabat, conspexerit. Eadem ratione *Ezechieli* offerebatur visio stanti ad aquas Chebar, cap. I. 2. Pharaon quoque sibi videbatur in somnio stare juxta aquas, & videre emergentes septem vaccas pingues. Proinde nec dubium est, hæc verba: καὶ ἐσάθην κ. τ. λ. non referenda esse ad visum illud antecedens, finemque facere capitis antecedentis, sed ad initium capitis sequentis pertinere, hoc sensu: *tum stabam ego ad littus maris, & videbam.* Ita sermonis seriem repræsentat *Coptus Wilkinsii*, & nuper *Cl. Bengelius*.

CAPVT XIII.

Vers. 1. Καὶ εἶδον ἐν τῇ θαλάσσῃ θηρίον ἀναβαῖνον, ἔχων κεφαλὰς ἐπτὰ καὶ κέρατα δέκα, κ. τ. λ.) Bestiam heic commemoratam a dracone, cujus ante facta est mentio, distinguendam esse, recte ostendit *B. P. Karlius* contra *Hermannum Hardium* in Bibliotheca Bremense Class. VI. p. 1119. sqq. Quid vero per eam intelligendum sit, de eo disputant Interpretes. Inter hos potiores sunt illi, qui per bestiam illam imperium vel *Romano-Ethnicum*, vel *Romano-Pontificium* & *Antichristianum* designari existimant. Utriusque sententiæ argumenta enarrat & expendit *Vitringa* ad h. l. in posteriore illa cum nostratibus acquiescens. Eandem, ut alios taceam, amplexus est, & brevibus exposuit *Rev. Heumannus* in *Luthero Apocalyptico* pag. 25. seq. Alia omnia heic consecratur *Hans Christoph von Dennstädt* in libro vernaculo, quem inscripsit, *Abbildung des vierdten Thier-Reichs an. 1709. 4.* Ejus judicio delineatur imperium Romano-Germanicum. Summam systematis hujus habes in Relationibus Theologicis Nov-antiquis an. 1710. pag. 90. seq. quæ recte illud adversantur. Adde *Bibliothecam Novam* Halis germanice editam Part. V. pag. 437. seq. In *Herodem Agrippam*, Herodis magni ex Aristobulo nepotem, omnia, quæ a com. I. ad 11. tradun-

duntur, quadrare ostendere conatur Cl. *Lakemacherus* in *Observatt. Philol. Parte IX. pag. 36. seqq.* Exstat præterea S. H. S. G. *Bestia Apocalypica septiceps & decicornis* an. 1680. 12. vulgata, cujus libri auctor bestiam priorem de Pontifice Romano, posteriorem autem de clero Romano, accipit. In eandem sententiam concessit *Adamus Reuterus* in *Oratione, demonstrante Papam esse bestiam in Apocalypsi* Lond. 1610. 4.

κέρατα δέκα) Per cornua regna intelligi *Josephus* tradit *Antt. X. XII. 354.* τὰ δὲ κέρατα σημαίνει τὰς βασιλεύειν μέλλοντας. Vide alia apud *Joannem Baptistam Ortium* ad *Josephum*, Tom. II. edit. *Havercampianæ* p. 318. Refertur tamen κέρας etiam ad robur, & imperium quodcunque, cujus symbolum cornu habitum fuisse ex *Plutarcho* in *Pericle* p. 155. ostendit *Lambertus Bos* in *Exercitatt. p. 298.*

καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ὄνομα βλασφημίας) Blasphemum hoc nomen ita exponit *Ezech. Spanhemius* de usu & præstantia numismatum, Tomo I. pag. 138. *Romam*, orbis caput, tanquam cæleste aliquod numen, seu terrarum Deam, gentiumque, a *Bilbilitano* vate, *Martiale XII. epist. 8. dictam*, divinis honoribus, templis, Sacerdotibus, ipsa Θεᾶς Ρώμης appellatione, quod plures Græcarum illarum civitatum numi ostendunt, sibi condecorandam existimarunt. Quo autem referendum mihi videtur illud nomen blasphemiae (*Apo-cal. XIII. 1. & XVII. 5.*) quod septem capitibus inscriptum gestasse legitur bestia in sacro Revelationum libro, & quod Hieronymus ac Prosper ad urbis æternæ appellationem retulerunt, Romæ cum alibi tum in numis ejus itidem familiarem. Verum cum vix ante Antoninorum tempora eadem occurrat in monumentis antiquis, quorum ævo demum templum urbi æternæ creatum accepimus: longe utique probabilius, imo extra dubium meo judicio positum existimarem, ad illud Θεᾶς nomen respexisse Sacrum Scriptorem, Romæ pridem ac potissimum a Græcorum in Asia urbibus, ubi agebat *D. Joannes*, passim publico velut earum cultu consecratam, ut vel clarissime arguunt venerandæ istæ veterum numorum reliquiæ. His convenienter *Pet. Zornius* in *Opusculis Sacris* Tomo II. p. 102. complures affert, qui *Romam* paganam a veteribus Deæ nomine appellatam esse, ex numis & aliis monumentis ostenderunt. Cum vero de Roma pagana h. l. non agatur, veri non fit simile, ad hoc, vel aliud ejusmodi elogium, illi olim tributum, respici; sed ea potius spectari credendum est, quæ Pontifices Romani vel ipsi sibi vindicarunt, vel ab aliis conferri permiserunt. Talia recitata lege a *Vitringa*. Conf. infra ad XVII. 3. Ceterum vox βλασφημίας deest apud *Coptum Wilkinsii*.

Verf. 2. καὶ οἱ πόδες αὐτῶν, ὡς ἄετις) In nonnullis codd. legis ἄετις, quod & *Bengelius* amplexus est. Atque hæc vocis forma tum τοῖς LXX. tum aliis Scriptoribus recepta est. Vide *Sam. Bocharti Hierozoicon* Part. I. p. 809.

καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ δράκων τὴν δύναμιν αὐτῆς, καὶ τὸν θρόνον αὐτῆς, καὶ ἐξουσίαν μεγάλην] In hæc verba commentatur *Lightfootus* Tom. II. Operum Anglicanorum p. 1165-1169. ostendens, quomodo in Romam Pontificiam cadant.

Verf. 3. Καὶ εἶδον μίαν τῶν κεφαλῶν αὐτῆς] Verbum εἶδον codd. quidam, versiones & Patres omittunt, quos sequitur *Bengelius*. Sine eo vero sensus non constat, nisi verbum εἶδον, tanquam ἀπὸ κοινῆς ex v. 2. dicas esse reperendum. Neque enim referri potest ad verbum ἔδωκε proxime antecedens.

καὶ ἐθαύμασεν ὅλη ἡ γῆ ὀπίσω τῆς θηρῆς] Variant libri & scripti & editi, quorum dissensum B. *Jo. Henr. Majus* ὁ μακαρίτης, in dissertat. de Pleonasmis dictionis Græcæ N. T. ita repræsentavit p. 62. In editione *Giesfensi* an. 1705. typis descripta sic exhibetur: καὶ ἐθαύμασεν ἐν ὅλῃ γῆ: incuria enim typothetæ irrepsit ἐν, & totum corripit locum, vel sic restituendum, καὶ ἐθαυμάδῃ ἐν ὅλῃ τῇ γῇ, quomodo legit *Er. Schmidius*, *Joan. Millius*, editio per insignis, & codicum multorum consensu munita *Rob. Stephani*, nec non *Erasmi Roterodami per Frobenium* an. MDXIX. evulgata, atque *Pritiana*, quam secuta est plerumque editio *Giesfensis*, quod præfatio docere poterit; vel hoc modo resingendum: καὶ ἐθαύμασεν ὅλη ἡ γῆ, quemadmodum offendimus in *Aretæ commentariis* p. 952. & in multis omnino editionibus, *Joannis nimirum Gregorii*, cum scholiis Græcis publicata, beneficio theatri *Scheldoniani*, an. MDCCIII. & in alia ibidem typis descripta an. MDCLXXV. & *Bezæ* editionibus omnibus, e quibus nominare sufficiat optimam illam, quæ *Henr. Stephani* opera an. MDLXV. in publicam exiit lucem, & in *Genevensi*, adnotatis *Jos. Scaligeri* instructa an. MDCXX. & in *Steph. Curcellæi*, & in elegantissima *Henr. Wetsteinii*, & in *Elzeviriana* atque *Leusdeniana*, quarum illa anno MDCLX. hæc an. MDCLXXXIIX. prelum exercuit. — Ceterum, siue ἐθαυμάδῃ ἐν ὅλῃ τῇ γῇ; siue, ἐθαύμασεν ὅλη ἡ γῆ ὀπίσω τῆς θηρῆς legere volueris, reddendum semper erit, admirans universus terrarum orbis sequebatur bestiam, vel brevius, bestiam ex admiratione secuti fuerunt; quod & antiquiores Interpretes animadverterunt, & recentiores, ac ex posterioribus *Gottfridus* quoque *Olearius*, in *Observatt. Sacris* ad Evangelium *Matthæi* p. 234. Hactenus *Majus*. Verior utique videtur lectio, καὶ ἐθαύμασεν ὅλη ἡ γῆ, tanquam plurimum & antiquissimorum codicum auctoritate munita. Eam retinuit *Bengelius*; tuentur vero *Glassius* in *Grammatica Sacra* p. 232. per *metalepsin*, vel *synthesin* ita convertens: & admirata, seu admirabunda, secuta fuit bestiam, *A. Blackwallus* in *Classicis Sacris* Tom. II. p. 49. & *Cl. Jo. Alberti* in *Observatt. Sacr.* p. 490. hæc præterea subjungens: Notandum, verbum θαυμάζω sæpe non simplicem admirationem significare, sed aliquem effectum, ex illo adfectu manantem; unde adulatoribus, servis, aliisque humilis & abjecti animi hominibus adscribitur. Exempla dabit *Casaubonus* ad *Theophrastum* p. 172. ubi hunc ipsum locum adfert, legens etiam, ἐθαυμάδῃ

ἐν ὅλῃ τῇ γῇ. *Conf. Pricæum ad Judæ c. 16. Ita θαυμάζεν h. l. non tantum venerationem & cultum innuit, sed & adulationem fervilem ac putidam animi mollietatem.*

Verf. 4. Καὶ προσεκύνησαν τὸν δράκοντα] Codd. nonnulli legunt τῷ δράκοντι, & cum his *Bengelius*, quamvis idem cum iisdem codd. mox legatur: καὶ προσεκύνησαν τὸ θηρίον. Scilicet utrique casui idem verbum à Scriptoris jungitur. Vide *Curas* has Vol. I. p. 35.

Verf. 5. Καὶ ἐδόθη αὐτῷ σῶμα λαλῆν μεγάλα καὶ βλασφημίας] Cum phrasi hac *Lamb. Bos* p. 299. *Exercitart.* confert illam *Sophoclis* in *Ajace* Flaggellifero v. 127.

————— ὑπέροκτον
Μηδέν ποτ' εἶπες αὐτὸς εἰς Θεὸς ἔπος
Μηδ' ὄγκον ἄρης μηδέν.

Bestiam Romanam Anti-Christianam heic significari ex collato *Danielis* viso cap. VII. ostendit *B. P. Karlius* in *Biblioth. Bremense* Class. III. p. 818. sq.

καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία πόλεμον ποιῆσαι μῆνας τεσσαράκοντα δύο] Quidam codd. vocem πόλεμον (vid. *Rich. Simonis* Observat. novas in N. T. p. 263) *Irenæus* vero, & alii quippe quidam Patres totam phrasin, πόλεμον ποιῆσαι, omittunt, & recte quidem, si audimus *Millium* in *Prolegom.* §. 507. Huc enim ad absolvendam sententiam addita videtur. *Bengelius* & antea *Er. Schmidius* iidem expungit πόλεμον, quod & *Grotius* fieri volebat, quia mox v. 7. occurrat: καὶ ἐδόθη αὐτῷ πόλεμον ποιῆσαι. Illi itaque verbum ποιῆσαι de *duratione* vel *tempore*, per menses aliquot facta, accipiunt, quæ phraseos notio est *Act. XV.* 33. & *XX.* 3. Neque tamen video, cur *Joannes* h. l. πόλεμον ποιῆσαι scripsisse non censendus sit, quemadmodum mox scripsit v. 7. ut scilicet indicaret, cum quibus, nempe cum sanctis, præliandi potestas bestię illi concessa sit. Non aliena est a dictione Joannea ejusmodi repetitio.

Verf. 7. Καὶ ἐδόθη αὐτῷ πόλεμον ποιῆσαι] *Et permissum ipse est.* Hanc significationem verbo δοθῆναι ex Græcis Scriptoribus vindicavit *Pfochenius* de puritate Gr. L. N. T. §. 73. & copiosius *Cl. Georgius* in *Vindiciis* N. T. p. 99. sq.

ἐπὶ πᾶσαν φυλὴν] Codd. multi & versiones addunt, καὶ λαόν, quas voces probat *Millius* in *Prolegom.* §. 1009. & in contextum recepit *Bengelius*. Nec negari potest, Joannem, quoties hac phrasi alias utitur, nec has omittere. Vide V. 9. XI. 9. & XIV. 6.

Verf. 8. Ὡς γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς] De libro vitæ lege scripta ad *Philipp.* IV. 3. & supra ad III. 5. Verba *Psalmi* LXIX. 29. *extinguantur ex libro vitarum, & cum justis non scribantur*, ita explicantur in *Bereschit rabba* Sect. XXIV. fol. 24. 2. *extinguantur ex libro caelesti.* Vide *Schætzgenium* p. 1124.

τῷ ἀρνίῳ τῷ ἐσφαγμένῳ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου] Tres postremæ voces vel 1) referri possunt ad ἐσφαγμένον, ut Christus dicatur mactatus jacto mundi fundamento; vel 2) ad verbum γέγραπται, ut nomina hominum quorundam inde ab illis mundi originibus libro vitæ non inscripta esse dicantur: quo fine alii post ἐσφαγμένον interpunctionis notam ponunt, alii per parenthesin a reliquis vocibus separant. Priorem expositionem plerique nostratium tuentur, ex quibus leges dissertationes *Abrab. Batti* Gryphiswald. 1655. *Jac. Dursfeldii* Rinthel. 1642. *Joh. Frider. Mayeri* Gryphiswald. 1706. & *Joh. Barthol. Rudigeri*, diligentissime hic occupati, Gieslæ 1719. ad h. l. habitas. Adde *B. Christfriedi Wächleri* epistolam ad *Joh. Caspar. de Loos* Dresdæ 1693. fol. tribus plagulis editam, in cujus limine eandem tuetur contra *D. Joh. Dieckmannum*, qui in editione Bibliorum vernacula eam interpunctionem, quæ verba ἀπὸ κ. κ. ad τὸ, γέγραπται refert, approbaverat. Confer *Acta Erudit. Lips. an. 1693. p. 519.* & *B. Dieckmanni* præfat. ad Biblia Stadensia vernacula p. 27. sq. Sunt tamen etiam ex nostratibus, qui posteriorem amplectuntur. Huc spectant *Beckmannus* in *Theolog. Polemica* p. 1015. *Schomerus* in *Collegio Anti-Sociniano* p. 42. *Trillerus* in *Examine locorum quorundam N. T. germanice edito* p. 275. (cui se opponunt *Schænlandius* in *Vindiciis* p. 248. & *Pfeiferus* in *disserat. singulari* p. 29.) *Joh. Saubertus* in *Operibus Posthumis* p. 29. & in *Palæstra Disputationum* p. 356. *Joh. Trellundius* in *Exercitatione Biblica Secunda* p. 10. sqq. *Aletbæus* in *der Erläuterung* Tom. I. p. 203. *Rev. Zeltnerus* in *notis ad versionem Lutheri Biblicam* p. 219. *M. Christoph. Wolle* de *Parenthesi Sacra* p. 62. & *Christ. Fende*, in *Additamento ad expositionem epistolæ ad Ephesios* p. 85. Idem visum est *Grotio* ad loc. & Tom. III. *Opp.* p. 318. b. *Gatakero* in *Adversariis* p. 160. *Colomesio* *Obss. Sacr.* p. 156. *Jac. Perizonio* in *notis ad Æliani* *Var. Histor. I.* 15. *Hombergio* in *Parergis Sacris* p. 368. *Knatchbullo* ad loc. *Carolo le Cene* in *Conatu novæ versionis Gall.* p. 482. qui & plures alios recitat. Utraque sententia non contemnendis argumentis nititur. Præcipuum pro posteriore illa in eo positum est, quod XVII. 8. ubi eadem φράσις occurrit: ὃν ἔ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ex quo consequi videtur, etiam h. l. voces ἀπὸ κ. κ. recte referri ad verbum γέγραπται, non autem ad ἀρνίον τῷ ἐσφαγμένῳ. Non minus tamen præsidium prior expositio invenit in verbis Petri 1. ep. I. 19. 20. ubi mentio fit Χριστὸς ἀμνὸς ἀμώμος καὶ ἀσπίλος, προεγνωσμένον μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου. Quemadmodum enim Christus ut agnus præcognitus, i. e. consilio divino ad homines sanguine suo redimendus destinatus esse dicitur; ita nihil obstat, quo minus idem eodem sensu h. l. mactatus dicatur. Itaque par hætenus est disputantium ratio. Nostrates priorem expositionem contra Socinianos adhibent, ostensuri, efficaciam meriti Christi sub veteri etiam scedere, ad tollenda hominum peccata, valuisse. Neque tamen existimandum est, amitti hanc veritatem, vel dubiam reddi, si posterior explicatio admittatur. Quemadmodum enim illa aliis Scripturæ locis & inprimis *Hebr. IX, 15.* egre-

gie firmatur; ita & hoc ipso loco, posteriori modo accepto, stabiliri potest. Accipe hanc in rem *Trellundii* verba ex l. c. *Dum*, inquit, *locus noster Electorum nomine ante jacta mundi fundamenta non simpliciter in libro vitæ, sed in libro vitæ Agni, & quidem Agni mactati, scripta asserit; utique præter inscriptionis hujus æternitatem, & singularitatem, simul causam quoque ejus, nec simpliciter efficientem, sed meritoriam, clarissime nobis indicat. Asserit enim hunc Christi librum, non præcise ut Filio Dei, sed ut Agno, & quidem pro nobis mactato, adeoque vi mortis & satisfactionis suæ hanc inscriptionem nobis promerito, imo æterna divini sui sanguinis virtute nos inscribenti. Profuit ergo sane meritorium Christi, antequam fuit, quia gratiæ, nobis ante jacta mundi fundamenta indultæ, fundamentum fuit; & retrosum omnino valuit, quoniam ab omni æternitate valuit. Underelicta communi constructione nihil in loco nostro perdidimus, sed præter sensum ejus genuinum, qui semper in lucro deputandus, veriorem potius & clariorem vulgaris argumenti fontem aperuimus. Et cum æternitate meriti Christi electionis simul nostræ probavimus æternitatem; imo ex hac illam omni certius exceptione demonstravimus. Interim assertæ hactenus explicationi communem ab aliis præferri facile patior, quam & i. se veritati & pietati amicam fateor; sed ita fateor, ut alteram mihi propter datas rationes probabiliorē videri non diffitear.*

De phrasi, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, vide, quæ observata sunt ad *Matth. XXV. 34.* *Hebr. IV. 3.* & alibi.

Verf. 11. Καὶ εἶδον ἄλλο θηρίον, ἀναβαῖνον ἐκ τῆς γῆς, καὶ εἶχε κέρατα δύο, ὅμοια ἀρνέϊ] Interpretes ut plurimum per hæc cornua Romæ hypocriticæ potentiam secularē & Ecclesiasticam adumbrata putant. Vide *Grellotum Prodromo Apocal. p. 158.* *Morus Opp. Theolog. p. 639.* alique de duobus Patriarchatibus, Romano & CPolitano, cogitant. Nequeo in eorum sententiam descendere, quia cornua agni Apostolus videt, i. e. qualia ipse ille agnus in medio throni Dei gestat. Malo igitur vicariatū Papæ intelligere, quem in utramque Ecclesiam, Orientalem atque Occidentalem, prætendit, & quo omnem eam gloriam ad se rapuit, qua hactenus Christus ipse utrobique fulserat. Verba *Lampii* habes in *Biblioth. Bremens. Class. II p. 696.* ex quibus simul intelligis, eum pro ἀρνέϊ legisse ἀρνέϊ, scilicet κέρασι, quam lectionem aliquot codices habent, & *Er. Schmidius* præfert.

Fuit, qui bestiam hanc bicornem de Galliæ Rege, *Hugonottas* quondam vexante, interpretaretur. Contra eum lege *B. Sandbagenii* Epistolas Theologicas germanice editas *Decade I. pag. 153. seqq.* Per eam *Rabban Simeonem II.* ab *Herode Agrippa*, tanquam bestia priore, *Synedrii Judaici* Præsidem constitutum, commode intelligi posse opinatur *Cl. J. G. Lakemacherus* in *Obss. Philologic. Parte IX. p. 46. seqq.*

καὶ ἐλάλει, ὡς δράκων] *Joannes Klefschius*, cujus supra facta est mentio, homo fanaticus, an. 1691. fol. Latine & Germanice edidit *Ænigma de*

de lingua *Draconica*, eo consilio, ut per eam linguam *Latinam* cum filiabus ejus *Italica* & *Gallica* intelligendam esse ostenderet, adplaudenrem sibi, quod mireris, nactus *Christianum Thomassium*, in Monit. ad Brenneysenii dissertationem de Jure Principis circa *Adiaphora* pag. 54. Huic, non dicam sententiæ, sed somnio singularem commentationem opposuit doctissimus *Joannes Henricus a Seelen* de lingua Draconis per linguam Latinam falso exposita, *Lubecæ* 1729. 4to. Lingua Draconis, i. e. diaboli, ea est, quam Dominus noster describit *Job*. VIII. 44. ὅταν λαλήῃ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύσεως ἐστὶ, καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ. Proinde falsæ doctrinæ, quæ alias *διδασκαλίας δαιμονίων* vocantur 1 *Timoth.* IV. 1. per loquelam illam innuuntur.

Verf. 12. καὶ ποιεῖ τὴν γῆν] Libri aliqui habent ἐποίει, quos sequitur *Bengelius*. Non dubium est, sensum verbi *præsentis* heic per *imperfectum* exprimendum esse, quod vel ex antecedente ἐλάλει v. 11. apparet. Itaque fieri potest, ut sic *Joannes* scripserit. Pro receptiore tamen lectione pugnat, quod eadem verbi forma iterum v. 12. nec minus πλανᾷ v. 14. utitur.

καὶ ἐθεραπεύθη ἡ πληγὴ τῆ θανάτου αὐτοῦ] De hac loquendi forma dictum est ad VII. 2. 9.

Verf. 14. λέγων τοῖς κατοικοῦσιν] Ita scripti & editi, quos sciam, omnes. Unus *Curcellæus* habet λέγον, procul dubio ideo, quod hæc forma magis responderet voci *θηρίον*. Enimvero non tam vox respicitur, quam perscna, per vocem significata, quod *Joanni* & aliis *Scriptoribus* frequens est.

ὁ ἔχει] ὁ ἔχε, *Bengelius* præeuntibus codd. variis: atque hoc videtur rectius; mox enim sequitur, καὶ ἔζησε.

καὶ ἔζησε] Phrasin hanc *Josephus Medus* in commentationibus *Apocalypcticis*, pag. 506. ita interpretatur: atque ita demum bestia revixit, seu redintegrata fuit. Verba enim ista, ita pergit, non pertinent ad descriptionem bestię, cujus erat imago exprimenda, quasi verba loquentis *Pseudoprophetę*, sed sunt *Angeli*, eventum consilii istius referentis, sive subjicientis, nempe, sic Bestiam illam revixisse. Estque, ac si plene diceretur hoc modo: λέγων τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ποιῆσαι εἰκόνα τῷ θηρίῳ, ὁ ἔχε πληγὴν τῆς μαχαίρας. (οἱ δὲ ἐποίησαν ὅτως) καὶ ἔζησε. Dicens incolis terrę, ut faciant imaginem bestię, quæ habebat plagam gladii; (illi vero fecerunt ita) & revixit. Ut 2 *Regg.* XX. 7. Dixit *Jesaias*: tollite massam ficuum: & tulerunt, & posuerunt super ulcus καὶ ἔζησε, & convalluit: scilicet *Ezechias*, vel ulcus. Speciem, fateor, habet hæc expositio; neque tamen exceptione major est. Rectius utique etiam ultima illa verba ad descriptionem bestię prioris referun-

feruntur. Nam illa jam ante eadem ratione, & quidem repetita vice facta erat, nempe v. 3. καὶ ἡ πληγὴ τῶ θανάτου αὐτῶ ἐθεραπεύθη & v. 12. ἡ ἐθεραπεύθη ἡ πληγὴ αὐτῶ. Neque enim ἐξῆσε aliud inferit, quam ἐθεραπεύθη Id patet ex loco 2 Regg. XX. 7. quem Medus ipse adduxit, - ubi τὸ ἦν οἱ LXX. reddunt, καὶ ὑγιᾶται. Adde Job. IV. 50. 51. 53. ὁ υἱός σε ζῇ.

Verf. 15. ἵνα καὶ λαλήσῃ ἡ εἰκὼν τῶ θηέως] Omittit hæc *Coptus* Wilkinfii.

Verf. 16. Καὶ ποιεῖ πάντας, τὰς μικρὰς καὶ τὰς μεγάλας,] Jo. Vorstius in *Philologia Sacra* Part. II. cap. 25. pag. 78. phrasin hanc ἐλληνικωτέραν ea esse largitur, quæ legitur *Actor.* VIII. 10. sed vel sic bina Hebraïsmorum genera in ea apparere existimat. Unum esse putat, quod signo universali πάντες adduntur voces μικροὶ & μεγάλοι: alterum, quod istæ voces non ad staturam & quantitatem pertinent, sed significant plebejos & illustres. Hinc pag. 80. voces πτωχοὶ & πλεῖστοι ἐξηγήσεως causa putat adjectas. Recte vero Cl. Georgius in *Vindiciis* N. T. pag. 310. voci πάντας, voces μικρὰς καὶ μεγάλας ratione dignitatis & conditionis, πλεῖστος καὶ πτωχὸς ratione fortunæ, & ἐλευθέρους καὶ δούλους ratione status, non autem παρελκόντως, junctas esse censet. Idem etiam ab externis fieri Scriptoribus, idoneis exemplis demonstrat. Conf. *Curas* has ad *Act.* VIII. 10. & Cl. *Schwarzium* ad *Olearium* de *Stilo* N. T. pag. 254. seqq. Μέγαν porro & μικρόν respectu dignitatis & conditionis variæ dici, nemo dubitaverit, qui recogitet, hoc sensu μεγάλως & magnos multos non minus in Græcia, quam Latio appellatos esse. De voce μέγας leges singularem *Jac. Gronovii* dissertationem, & *Ezechielem Spanhemium* de *Usu & præstantia numismatum* Tomo I. pag. 443.

ἵνα δώσῃ αὐτοῖς χάραγμα ἐπὶ τῆς χειρὸς αὐτῶν τῆς δεξιᾶς, ἢ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν] Notabantur olim imprimis dextra manus, & frons, quoniam hæc difficulter admodum occultari possunt, quod commode ad h. l. monet *Joannes Lomeierus* in *Diebus Genialibus* Decade II. Dissertat. VIII. ubi de notis & stigmatibus commentatur, pag. 371. Servorum notas præcipue in frontibus, militum autem in manibus expressas fuisse, post *Grotium* observavit *Spencerus* de *Legibus Hebræorum ritualibus* pag. 409. edit *Tubingenf.* Notas fronti inuri vetuit *Constantinus* M. Cod. lib. IX. tit. 47. qui est de pœnis, l. 17. quo scilicet facies, quæ ad similitudinem pulchritudinis cælestis est figurata, minime maculetur. Alia, huc pertinentia, lege apud eos, qui de stigmatibus veterum sunt commentati. His ad *Galat.* VI. 17. a me appellatis adde nunc *Picinellum* in *Luminibus Reflexis* ad h. l. pag. 763. M. *Sigismundi Friderici Dresigii* dissert. de usu stigmatum apud veteres, & M. *Godofredi Bernhardi Casseburgii* aliam, de stigmatibus servorum, illam *Lipsiæ*

psæ 1733. hanc Regiomonti 1730. vulgaram, nec non *Wilhelmum Ernestum Ewaldum* in *Emblematibus Sacris* lib. II. pag. 286. seqq. Hoc loco ad stigmata *idololatrarum* speciatim respectum haberi, argumentum, de quo agitur, evincit. De illis vero *Spencerus* loc. cit. ita: *Erant stigmata illa characteres aut notæ quædam eorum corporibus insculptæ, quibus homines peculiare aliquod fædus cum demonibus inire, & eorum cultui se mancipare censebantur. Stigmatum illorum in Veteri & Novo Testamento occurrit mentio: eorum in V. T. meminit Zacharias XIII. 6. — Alterum locum, quo forte stigmatum eorum occurrit mentio, præbet Apocalypsis XIII. 16. E quibus verbis discere licet, stigmata illa idololatrica ad ipsa exspirantis Ethnicismi tempora durasse, modo Grotii interpretatio quid fidei mereatur. Lege plura in hanc sententiam apud *Zornium* Tomo I. *Opusculorum Sacrorum* pag. 165. seqq. nec omittit *Elserum* pag. 455. seq. qui scite monet, Mohammedanos ex hoc loco accepisse videri, quod testatum de illis reliquit *Thevenotius* in *Voyage de Levant* lib. I. cap. 29. pag. 120. Ajunt enim illi, Christum ad judicium venturum, Antichristum vero eodem tempore appariturum esse, qui multos, & nominatim Judæos, sit perversurus, assecclasque suos nota insigniturus, Christum denique & Antichristum & omnes, ab eodem notatos, perditurum.*

ἡ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν] Codices aliqui habent, ἡ ἐπὶ τῷ μέτωπον αὐτῶν, quos sequitur *Cl. Bengelius*. Utraque loquendi forma utitur alias *S. Joannes*, & nostra quidem illa frequentius, v. c. VII. 3. IX. 4. XIV. 1. & 9. & XXII. 4. altera vero XVII. 5. ἐπὶ τῷ μέτωπον αὐτῆς, & XX. 4. ἐπὶ τῷ μέτωπον αὐτῶν, ubi etiam singularis relativo plurali jungitur.

Verf. 17. Καὶ ἵνα μὴ τις δύνηται] Καὶ omittunt *Andr. 1. Baroc. Hippolytus, Irenæus, Primasius, Angl. Syr. Arabs*, quos adfert eosdem sequens *Bengelius*. Addere illis possis *Coptum Wilkinsii*. Neque tamen videtur omittenda illa particula. Pendet enim illa a καὶ quod v. 16. exstat: καὶ ποιῇ - - ἵνα δώσῃ αὐτοῖς κ. τ. λ. Καὶ, (scilicet ποιῇ,) ἵνα μή τις &c. Hoc non recogitantes librarii aliqui, vel Interpretes, καὶ illud posterius tanquam παράλειπον expungendum censuerunt.

εἰ μὴ ὁ ἔχων τὸ χάραγμα, ἢ τὸ ὄνομα τῆς θηρίας, ἢ τὸν ἀριθμὸν τῆς ὀνόματος αὐτοῦ] Tres modi notandi hic designari videntur *Petro Zornio* in *Bibliotheca Antiquario-Exegetica* Tom. I. pag. 269. similes illis, qui in sacris superstitionis olim recepti fuerint. Vel enim, inquit, notabantur idololatricæ proprio Dei nomine, vel ejus παρασῆμα seu insigni, quale erat fulmen Jovis, galea vel hasta Martis, caduceus Mercurii, tridens Neptuni, bedera Liberi Patris, vel denique notabantur numero aliquo, aliave nota mystica, quæ plerumque

que Dei nomen continebat, qua ratione nomen Solis mysticum ad numerum DCVIII. pervenit, ut nos docuit Marianus Cappella, & hoc modo notabatur XX. Habes heic ea, quæ Joannes Spencerus de Legibus ritualibus Hebræorum lib. II. cap. XX. Sect. 3. p. 513. edit. Tubingenf. fusius ex antiquitate docuerat.

Verf. 18. Ὡς ἡ σοφία ἐστίν] Similiter Cabbalistæ passim, v. c. in *Sohar chadasch* fol. 40. 3. Veni, & vide: רוח רחמנות אית הכה *mysterium sapientiæ hic est.* Conf. *Schatgenii* Horas pag. 1124. Ex voce σοφία *Jacobus Haseus*, nimis mature factis functus, in Bibliotheca Bremense Class. II. p. 1007. colligit, Cabbalam Judaicam h. l. ad partes vocandam esse. Dum enim, inquit, dicit Joannes, in hoc numero nominis characteristici eruendo esse σοφίαν, aperte indicat, usum Cabbalæ Judæorum, quam illi millies חכמה h. e. σοφίαν vocant, quod & tyronibus earum disciplinarum notissimum est. Dein, quid notius est, quam Cabbala sua id Judæos maxime operam dare, quo nomina variarum rerum numerent, seu literarum in numerando potestatem jungant, & hinc mysteria cudant, arte illis Gematriæ nomine insignita. *Johannes* vero dum ait, qui ingenio pollet, Ἰησοῦ τω numerando componat, seu computet τὸν ἀριθμὸν τῆς θηρὸς (numerum nominis bestię ut v. 17. legitur) est enim numerus hominis (seu humano ingenio ejus numeri computatio pervia est) & ipse numerus est DCLXVI. nihil aliud velle, quam per Gematriam Cabbalistice nominis alicujus computum numeri 666. eruendum esse, ut scias, qui numerus sit Nominis seu characteris bestię, mihi in tam liquida luce positum est, ut vix mente attingere possim, quid huic sententiæ in adversam partem opponi possit. Adfert sibi consentientes *Vitringam* ad h. l. & Vener. Joannem *Laurentium Mosheimium* in Bibliotheca Bremense Fascicul. I. pag. 153. Idem ante illos monuerat *Theodorus Hackspanius* de hac Cabbalæ Judaicæ specie, (qua v. c. נחש cum משיח confertur, cum ex utraque voce numerus 358. emergat) differens in calce *Miscellaneorum* p. 287. & Judæi alicujus δονη-σισοφίαν exagitans, qui bonam mysterii hujus interpretationem dare se unum posse gloriatus sit. *Vitringam*, de nomine aliquo, non Græco, nec Latino, sed Hebraico, quod bestię illud per literarum valorem ad numerum 666. revocet, cogitandum esse existimantem, probat vir doctus *Jo. Gorb. Lakemacherus* in *Obss. Phil.* P. IX. p. 33. sqq. Ab altera parte intercedit *Rev. L. Gottfridus Kohldreiffus* in *Chronologia Sacra* p. 422. Omittimus, inquit, lusus ingenii, quibus hic numerus, in nescio quot nomina transformatur, secundum valorem literarum *Arithmeticum summam* 666. exhibentia. Quacunque id in lingua fuerit, certum est, hac ratione quidlibet ex quolibet, ex luce tenebras, & ex tenebris lucem fieri posse. Unde in gravitatem & sanctitatem *Scripturæ* S. omnino peccant, quibus ea variis ejusmodi atque inanibus institutis nos velle sapientiores reddere videtur. Eadem est sententia *Aristobuli Eulabii* in *Biblioth. Selecta Theologica Parte LXXII.* p. 1181.

ὁ ἔχων τὸν νῦν] i. e. *prudens, intelligentia præditus*. Phrasis Græcis familiaris, cujus exempla ex *Menandro*, *Polybio* & aliis recitat Cl. *Alberti* p. 491. Obfl. *Menander* p. 250. in fine: τῶν ἐστὶν ἀνδρῶς νῦν ἔχοντος. Conf. *Raphelii* Annotatt. Polybian.

ψηφισάτω τὸν ἀριθμὸν τῆς θηρὸς] Id quidem multi alia atque alia ratione adgressi sunt. Id apparebit ex variis dissertationibus, quas nostrates de hoc numero Apocalyptico ediderunt. Tales sunt *Andreae Helwigii* de Antichristo Romano in numero mystico, Wittebergæ 1612. *Valent. Ernesti Læscheri* de numero Anti-Christi ibidem 1696. *Jo. Paschii* de numero bestię Apocalypt. ibid. 1684. & *Jo. Prætorii* de detecto Antichristo 1674. Adde *Nathan Stephani* dissertat. de numero & charactere bestię, & *Leonb. Ryssenii* de nova explicatione numeri 666. Exstat præterea singularis *Franc. Potteri*, Angli, liber de numero bestię 666. qui Anglice primum Lond. 1642. deinde vero Latine conversus Basileæ 1656. 8. prodiit. De eo leges *Ant. à Wood* p. 299. Antiquitatum Oxoniensium, quo teste *Gallice* quoque & *Germanice* prodiit, *Josepho Medo* vero ita se probavit, ut profiteretur, *nihil unquam felicius in illorum difficili argumento in lucem produsse, nec librum hunc sine summo stupore, nisi ab incredulis plane, legi posse*. Diversas variorum sententias commemoratas leges à *Petro von Sarn* in Miscellaneis Duisburgensibus Tom. I. Fascic. III. p. 483. sqq. Observationes quasdam huc pertinentes *Jo. Christianus Seitz*. Admonitionibus suis necessariis ad lectorem & interpretem Apocalypseos, germanice editis, inseruit.

Mihi quidem pro instituti mei ratione suffecerit, recentiorum quorundam cogitata, cum alia aliorum commentarii exhibeant, percensere. Ut vero hoc ordine fiat, diversæ classes sunt constituendæ.

Primam illi constituent, qui numerum hunc *Cabbalisticaratione* expedire conati sunt. Huc vero ex *Cabbalæ* artificialis generibus duo video advocari, nempe, *Gematria* & *Notarikon*. Per *Gematriam* vox aliqua cum altera comparatur, atque illam denotare censetur, quæ per literas eundem, quem prior illa habet, sensum producit. Nonnulli itaque nomina nunc *Hebraica*, nunc *Græca*, nunc *Latina* attulerunt, numerum 666. referentia. Ex *Hebraicis Vitringa* in Commentar. p. 635. primo de רומה ורברכה & רבת הגוים quæ voces numerum 666. efficiunt, cogitavit, deinde vero mentem convertit ad ארונים cuius mentio est *Esræ* II. 13. non quidem ideo, quod literæ nominis numerum hunc referant, sed quod familia & posterij ejus 666. hominibus constituisse dicantur. Quem numerum, inquit, cum vellet *Joannes*, ab Angelo eruditus, eumque videret subjectum nomini, quod mystice admodum eleganter demonstrat characterem bestię, sive Rectorum ejus, hoc ipsum nomen mystice contemplatus est, ut nomen bestię. Significatum vero illum mysticum p. 635. ita exponit, quod idem sit, atque si dicas: *Dominus insurgens*, sive *adversarius*; vel *adversarius Domini*: quam notionem egregie quadrare putat ad

nomen, quo Antichristus 2 *Thessal.* II. 4. appellatur, nempe ὑπεραιρόμενος & ἀντιμέμενος. Sed vide, quæ huic sententiæ, longius utique petitiæ, opponuntur in *Bibliotheca Theologica Selecta* Parte LXXII. p. 1182.

Propius ad *Gematriam* Cabbalisticam accedit B. *Matthæus Hillerus* in Hierophytico Part. I. p. 168. מרם מרמי respici opinatus. Hæ enim, inquit, *literæ*, per *Gematriam*, *numerum bestię complectuntur*: □ enim finale 600. denotat, reliquæ in summam collectæ *literæ* 66. *Jodh* est *paragogicum*. Nimirum rubet *Antichristus* à *Sanctorum sanguine*, & a sanguine *martyrum Jesu, bestia*, *Apoc.* VII. 6. & XIII. 7. In ea sanguis *Prophetarum* & *Sanctorum inventus est*, & omnium, qui *maclati sunt in terra*. *Apocal.* XVIII. 24. Vide ibi plura. Sed nec hoc multis se probabit, qui fortasse non intellecturi sunt, cur duæ voces, unum idemque denotantes, adferantur.

De voce מכרות cogitavit *Jac. Haseus* in *Biblioth. Bremense Classe* II. p. 1010. illis verbis adductus, quibus dicitur: καὶ ὡς μήτις δύνηται ἀγοράσαι, ἢ πωλῆσαι, & ne quis possit emere aut vendere: *Character* proinde, inquit, *bestię est, quasi tessera, qua omnis emiturus venditurusque instructus esse debet*. Huc animum advertens observabam, מכרה notare rem venalem, & in plurali מכרות res venales. Atqui hæc ipsa vox continet illum numerum DC-LXVI. — — Commode vero hoc nomen & χάραγμα datur bestię illi, quæ *symbolum est civitatis aut Anti Christi, in ea habitantis*, emtione venditioneque omnium rerum ad luxum spectantium, diffuentis. Vide *Apoc.* XVIII. 11-16. At credibile non est, Spiritum S. ad emtione & venditionem rerum ejusmodi, ad luxum pertinentium, respexisse, quando de rebus majoris momenti fatisque Ecclesiæ agitur; tantum abest, ut nomen ejusmodi pro nota bestię haberi possit.

Zachar. Portzigius in *Collectione Nov-antiquorum Theologicorum* an. 1733. p. 662. præfert vocem סרות i. e. *apostasie*, tanquam magis ad argumentum pertinentem. Sed ipse hanc conjecturam protinus deferit, & cum alia, de qua mox dicemus, permutat.

Jo. Lightfootus numerum 666. in nomine סתור quæsit. Numerus, inquit, bestię est numerus hominis, & numerus ejus 666. Secundum *Hebræorum numeralia* Sethur (nomen cujusdam viri, Num. XII. 13.) hunc numerum implet, & quid crypticum sive mysterium reddi oportet, id ipsum, quod Romæ inscriptum est. Hanc conjecturam Cl. *Petrus à Sarn* ornare adgressus est nuper in *Miscellaneis Duisburgensibus* Tom. I. p. 487. Argumentorum summam p. 492. ita completitur: Dum itaque Sethuri numerus arithmeticus, nomen, tribus, familia, conditio, res gesta, peccatum & exitus, apprime in *Anti Christi Romani* conspirant persona, *Lightfootiana* non ita proximus rejicienda videri poterit observatio.

Aliis vox רומית *Romana*, huc visa est accommodatissima. *Jo. Piscator* in *Notis super N. T.* ad h. l. ita: Idem numerus (666) continetur etiam voce *Hebraica* רומית, ad quam subauditur nomen קהלה i. e. ecclesia, ut significetur

fecetur ecclesia Romana. Idem placuit *Petro Juriaeo*, ex cujus tamen nomine, Hebraice scripto, eundem numerum elici posse quidam Regis Galliae legatus, praeunte *Rich. Simone*, per numum ære expressum docuit. Vide B. Benthemii tractatum vernaculum de Statu Belgii Ecclesiastico & Scholastico p. 431. fq.

Jo. Gotthofredus Lakemacherus, V. C. numerum hunc invenisse sibi visus est in nomine שמעון i. e. *Rabban Simon*, quem ab Herode Agrippa Synedrui Judaici Præsidentem ait esse constitutum, atque ita præterea comparatum, ut, quæ inde à v. 11. de bestia hac posteriore allata sunt, in eo fuerint conspecta. Vide eum Parte IX. Observatt. Philologicar. p. 33. & 47. fqq. Hæc vero conjectura cum alteram illam, quæ visa Joannea ad primam Christianissimætatem cum *Grotio*, *Hammondo*, *Lightfooto*, *Rosenrobtio*, & *Hardtio* refert, præstruat; nostra quidem ætate, qua illa plerisque omnibus precario sumta recte videtur, paucissimis se probaverit. Hæc de illis sufficiant, qui in Hebraicis nominibus numerum a Joanne signatum quæsierunt.

Sequantur illi, qui nomina Græca consecrati sunt. Ex his primus fortasse est *Irenæus*. Is enim lib. V. adv. Hæreses cap. 30. p. 448. edit. Grabianæ tria affert, nempe Ευάνδης, Λατῆνος & Τερτών. Plura ejusmodi ex *Hippolyto*, *Arætha*, *Primasio* recitat ad locum illum *Fevardentius*. Adde *Arbanas Kircherum* in *Oedipo* Tom. II. p. 219. & præstantissimum *Fabricium* nostrum in præfatione ad Σύμμεκτα περὶ τὸν Ὁ Lips. 1688. edita. De voce Λατῆνος speciatim leges *Salmasium* de Transsubstantione p. 550. qui & de illa Ουλπίος p. 548. commentatur. Hoc scilicet nomen, tanquam *Trajan* gentilitium, effecit, ut nonnulli cum *Grotio* ipsum illum Antichristum sibi finxerint. *Ευίας*, nomen, origine Hebraicum, numerum bestię complecti monetur in libro de Nominibus Hebraicis Tom. II. Hieronymi edit. Martian. p. 158. Alii non in una aliqua voce, sed pluribus huc accommodandis occupati fuerunt. *Piscatori* arrisit ἐκκλησία Ἰταλικά in notis ad h. l. *Jo. Clerico* in *Additamentis* ad *Hammondum* Διὸς εἰμι ἢ Ηἑας, *Jovis sum, aut Junonis*. Copiosam aliorum dictionum Græcarum, & Latinarum, quæ omnes ad Antichristum Romanum spectant, dedit *Leónb. Christoph. Sturm* in der vollkommenen Auflösung des grössten und seit mehr als 1600 Jahr unaufgelöst gebliebenen Problematis von der Apocalyptischen Zahl 666. Rostoch. 1716. 8. Specimina aliquot habes in *Biblioth. Bremense* Class. I. Fascic. I. p. 149. Omnia vero ita comparata sunt, ut vel nomen Papæ alicujus, vel descriptionem dignitatis Papalis contineant. *Sturmium* heic nonnunquam in Græcæ linguæ genium & ὁρθογραφίαν, nonnunquam in literas, ad numeros revocandas, peccasse, ostendit *Anonymus* in *Sendschreiben*. Hrn. *Sturms* Auflösung der Zahl 666. betreffend, *Glensburg* 1716. 8. qui præterea eadem ratione nunc nomen, nunc conditionem, *Sturmii* ejusmodi vocibus Græcis describit, quæ numerum Antichristi referunt. Idem repetita vice agitur in *L. C. Sturmii* Communica-

tion eines an ihn abgelassenen Schreibens von der Zahl 666. Flensburg. 1718. 8. ubi *Sturmius* ad exceptiones sibi factas respondere fingitur. Conf. Relationes Theolog. Novantiquas an. 1716. p. 1093. 1095. & an. 1718. p. 720.

Addam Vener. *Valent. Ernesti Läscheri* conjecturam ingeniosam, in Exercitatio Historico-Philologica de numero Antichristi propositam. Monet primo loco phrasin, ἀριθμὸς ἀντιχρίστου, tria inferre, nempe ut 1) vel ætatem illius hominis, vel 2) nomen ejus characteristicum, vel 3) nomen ejus proprium referat. Tria vero hæc apparere ait, si 1) ætas Antichristi in A. C. DCVI. referatur, quo *Bonifacius III.* titulum Episcopi Oecumenici a Phoca accepit. Hic enim annus DCVI. respondebit illi DCLXVI. si LX. circiter anni antenatum Christum in computum vocentur. 2) Nomen characteristicum latere ait in voce Ἀντίχριστος, denique vero 3) numerum prodire ex *Bonifacii* illius nomine Græce, additis nonnullis, ita expresso: Βονιβάζιος ὁ Πάπας Ἐπ., ε. ε. i. e. *Bonifacius III. Papa LXVIII. Episcopus Episcoporum primus.*

Latinarum ejusmodi vel vocum, vel sententiarum, fegetem habes apud B. *Calovium* in Bibliis Illustratis, & in *Criticis Curiosis Miscellaneis* Sexagen. II. Obf. IX. Inter has applausu exceptæ fuerunt a multis illæ: *PaVLo V. VICE Deo*, quod symbolum debetur *Wilbelmo Bedello*, Episcopo quondam Kilmorensi, ceu ex vita ejus testantur Acta Erudit. Lipsiensium an. 1686. p. 244. Adde *Pet. Bælii* Dictionarium Tom. I. p. 533. not. I. & *W. E. Tenzelii* Dialogos menstruos, germanice editos an. 1694. p. 36. Pseudonymus quidam, *M. Carolus Aglaonius Irenochoræus* in Apodictica tractatione quæstionis: num cerzum aliquod Anti Christi nomen exstet, cui numerus ille Apocalypticus DCLXVI. respondeat, Gryphiswaldiæ 1600. 4. de vocibus, VICarIVs FILII Dei multum gloriatur p. 5. his verbis usus: Ecce autem præsens hoc (Vicarius Filii Dei) per omnia tale est, quale requiritur. Nam primo numerum illum Apocalypticum exactissime reddit; deinde ordini Papali per se, toti semperque convenit, quod nemo Pontificum negaverit; tertio non est odiosum, neque vile, tanquam ab adversariis ipsi inditum, sed apprime ipsi honorificum & venerabile — — denique hoc miraculi instar est in hoc nomine, quod non modo literis Latinorum significativis istum numerum Antichristicum exhibet; sed & singula in universum hujus nominis elementa, secundum numerum alphabeticum, more Græcorum & Hebræorum, disposita, tam accedant prope, ut tribus saltem adscitis punctis eundem numerum expleant; qui tamen ipse defectus quid mysterii in se contineat, & quo pacto rite supplatur, alio fortassis loco & tempore prodam. Klefchio, de quo supra, LV-DoVICVs (XIV.) Galliæ Rex, huc pertinere visus est, advocatis simul tribus liliis, regni Galliarum symbolo, quæ Hebr. voce װװ appellantur, quemadmodum װװ latinis Sex significat. Vide Relationes Theolog. Novantiquas an. 1705. p. 519. Ant. *Driessenius* in Commentar. Apocalypico p. 325. adfert sequentem inscriptionem: Vna Vera CathoLica InfaLLIBILis eC-CLESia. Omitto alia.

Atque

Atque hæc quidem ad exemplum *Gematriæ Cabbalisticæ* sunt conformata. Adferam nunc ea, quæ ad illud Cabbalæ Judaicæ genus accedunt, quod *Notarikon* vocant. Per illud vero singulæ literæ singulas voces earumque sensum exprimere existimantur. Hoc præstructo M. *Henningius Huthmannus* in tractatu vernaculo: *Tausend jährige Bindung des Satans &c.* literas $\chi\zeta\varsigma'$ ita interpretatur: $\chi\rho\iota\varsigma\omicron\nu\ \xi\rho\iota\zeta\omicron\nu\tau\alpha\ \sigma\alpha\upsilon\epsilon\omicron\nu\varsigma$ h. e. *Christum hospitantem* (apud se) *crucifigens*, quo ipso *Julianum* Apostatam significari opinatur. Vestigiis hujus insitens *Zacharias Partzigius*, easdem voces ac *Anti-Christum* κατ' ἐξοχὴν sic dictum referre, vel eundem his vocibus, $\chi\rho\iota\varsigma\omicron\mu\acute{\alpha}\chi\omicron\varsigma\ \xi\upsilon\delta\epsilon\iota\varsigma\ \sigma\epsilon\phi\alpha\upsilon\omicron\sigma\phi\omicron\gamma\omicron\varsigma$, i. e. *Christi oppugnator rufus, coronam gerens*, describi mavult. Vide Collectionem Novantiquorum Theologorum an. 1733. pag. 662.

Jungam his proxime *C. A. Heumanni* Resolutionem ænigmatis Apocalyplici, quæ exstat in Bibliotheca Bremense Class. I. pag. 864. seqq. Sententiæ summa pag. 869. his verbis exhibetur: *Signum bestię & character est $\chi\zeta\varsigma$. Hoc non est capiendum sensu literali, quasi numerus 666. denotetur, sed hæc est hujus ænigmatis mens: Pseudopropheta ille a fronte & a tergo speciem præbet Christianismi* (X enim est prima litera nominis Christi, & ς est ultima ejus litera, vel, si mavis, ς est prima litera secundæ syllabæ nominis Christi) *& vult haberi pro Duce Ecclesiæ Christianæ, seque jactat esse Vicarium Christi; verum latet anguis in herba, h. e. in medio & quasi in ventre suo, sive intus & in cute habet τὸ ξ , quæ est figura SERPENTIS, i. e. Diaboli, Apocalypf. XII. 9. & XX. 2. Serpens igitur, sive Diabolus animat eum & gubernat, per eumque loquitur, & Sanctos occidit.*

Succedat nunc altera classis, eorum, qui in numero 666. non simpliciter hærent, sed in illo expediendo alia ratione versantur. Exstat *Henrici Horchii* meletema de numero bestię Apocalyptricæ pag. 71. libri, quem inscripsit: *Invisibilia Dei in rebus ab ipso factis facta visibilia*, Marpurgi 1719. 4. Ibi in antecessum monetur (verba habes ex Bibliotheca Bremense Class. II. p. 748.) *per numerum hominis ex indole linguæ Hebrææ, intelligendum esse humanum, h. e. ejusdem generis cum illis numeris, quibus homines utuntur. Unde concluditur, numerum illum, a Spiritu S. datum, secundum leges Arithmeticæ in sua principia esse resolvendum, quod triplici ratione potest peragi, vel 1.) dividendo illum solitarie spectatum, vel 2.) extrahendo illius radicem, vel denique dividendo illum, & oppositum 14400. (qui est numerus comitum agni Apoc. XIV. 1.) unum per alterum, vel illius radicem.*

Primum illum modum ornandum suscipit *Horchius*, cujus sententiam, quæ paucis enarrari non potest, leges ibidem pag. 749. Alter placuit *Franc. Pottero*, de quo *Vitringa* ad h. l. Tertius se probavit *Coccejo*, ad quem fere accedit *Hermannus Deusingius* in Bibliotheca Bremense Class.

I. Fascic. I. pag. 157. & *J. C. Lersius*, Theologus Duisburgensis, in Miscellaneis Duisburgensibus Tomo I. pag. 26. seqq. Ex nostratibus *Joannes Henricus Vrsinus* in *Analectis Sacris* Vol. II. lib. III. pag. 121. respici putat ad XXV. idololatrias, *Ezech.* VIII. 16. commemoratos, & pag. 123. ita rationes instituens: *Cogitent, qui volunt, & valent, an non hi XXV. omnium idololatriarum, reproborum & induratorum imaginem præferant, atque adeo numero hoc XXV. per semetipsum multiplicato, additoque quadragenario & unitate corpus bestiae Apocalyptica mystice significetur, ideo, quod in eo corpore omnium idololatriarum quasi ἀνακαταστάσις & perfectio ab uno capite per omnia membra sparsa colligatur & consummetur. Nam XXV. ductis in XXV. producitur DC-XXV. numerus cubicus regularis, æquilaterus, qui ex positis fundamentis auctoritatumque sententiis, significabit corpus plenum, & in omnem partem quadratum, obduratum, immobile, ex omnium sensualium voluptatum appetentia, in extremam apostasiam prolapsum, unde resurgendi nulla spes sit. His si addas XLI. habebis numerum bestiae DCLXVI. & in his XLI. unitas caput, quadragenarius universitatem membrorum plenam per orbem terrarum significare potest.*

Fuit, qui numerum hunc conferret cum *senario*, quem heluo cum quinque fratribus suis *Luc.* XVI. 28. conficit. Quemadmodum enim per illos damnatorum numerum inferri opinatur; ita existimat, Anti-Christum heic repræsentari tanquam instrumentum, quo numerus ille *senarius* per *sex denarios*, porro per *sex centenarios* atque ita porro sic augeatur, ut numerus 666. emergat.

Tertia classis eorum sit, qui numerum 666. tantum ad originem bestiae Antichristianæ designandam spectare censent. Inter hos est Rever. *L. Gottfriedus Koblreiffius* in *Chronologia Sacra* pag. 423. Ille scilicet comma hoc Joanneum sic ἀγαφάζει: *Qui habet intelligentiam, computet, & cum aliis Scripturæ S. numeris Chronologicis conferat numerum bestiae, numerum anni, quo initium cepit ipsius potentia. Numerus enim hominis est, illius epochæ vulgaris a CHRISTO, nato homine, & numerus ejus est illius epochæ annus sexcentessimus sexagesimus sextus. Id tempus, ita pergit, cum primis vitale fuit bestiae, sedem Romanam tenente Papa Vitaliano Signino, qui ut Joannes Baleus (Act. Roman. Pontif. lib. III. n. 11.) narrat, Ecclesiasticam regulam scripsit, Horas Latinas, cæremonias, missas & idololatrias Latinas omnes in templis Latine fieri disposuit. Reprehendit quoque conjugium Sacerdotum, ut apparet ex epistola ad Episcopum Cretensem, in *Centuriis Magdeburgensibus* commemorata. Hujus Papæ temporibus, teste Anastasio, Constantinus Augustus, aliis Constans II., venit Romam Indictione VI. b. e. A. C. 663. & occurrit ei obviam Papa cum clero suo, milliario sexto ab urbe Roma, & suscepit eum. Imperatoriam ergo potestatem adhuc agnovit Pontifex, quam & tunc Imperator ita ut cum maxime Romæ exercuit. (Vide Anastasium de Vi-*

tis Pontific. Rom. n. LXXVII.) *Sed & ultimus hic fuit Jurisdictionis Imperatoriae actus Romæ patratus: Ingressus quidem fuit Constans Siciliam Indict. VII. h. e. A. C. 664. & circa Syracusas vittam agens, quæ Joannis Zonaræ sunt verba, imperium etiam Romam veterem transferre voluit &c. Horum consiliorum everfio potestatis Papæ, supra Reges eminentis, primum fundamentum fuit: quapropter Anno Christi 666. merito ut primus illius potestatis in Apocalypfi Joannea numeratur. Hactenus vir & ingenio & doctrina valens.*

Supereft *Aristobuli Eulabii*, Scriptoris pseudonymi, meditatio, quam *Bibliotheca Theologica Selecta*, germanice edita, Parte LXXII. pag. 1180. sqq. exhibet. Præstruit ille pag. 1183. 1) *numerum istum 666. fundari in ipso Joannis contextu, exque eo & oportere & posse inveniri.* 2) *Aliud esse calculationem ipsius numeri, aliud explicationem significationis.* His positis, respiciendum esse ait ad comma primum hujus capituli XIII. quo bestia prior (cujus numerum hic fisti existimat) septem capita, decem cornua, & super illis decem coronas habere dicatur. Porro pag. 1194. sq. ita calculum instituit: *Bestia hæc est pardalis cum unico & naturali suo capite, sine quo non fuisset bestia, sed truncus. Hujus bestiae numerus est appendix, & capitum secundariorum, & cornuum & diadematum. Sunt autem jam ad capitum primum secundaria 6, in quovis horum cornua decem, h. e. 60, in quovis cornu diademata decem, b. e. 600. ipse numerus a Joanne propositus 666.*

Mihi quidem heic non liquere candide profiteor, malimque sequi *Irenæi* consilium, quam incerta coniectari, vel in iis acquiescere. Audi *Irenæum* pag. 448. edit. *Grabianæ*: ἀσφαλές τερον ἐν καὶ ἀκινδυνότερον, τὸ περιμένειν τὴν ἐκβασιν τῆς προφητείας, ἢ τὸ κατασοχάζεσθαι καὶ καταμαντεύεσθαι ὀνόματος. τυχὸν δὲ ἐπὶ πολλῶν ὀνομάτων εὐρεθῆναι δυναμένον τῷ αὐτῷ ἀριθμῷ, - Εἰ γὰρ πολλά ἐστὶ τὰ εὐρισκόμενα ὀνόματα, ἔχοντα τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν, ποῖον ἐξ αὐτῶν φορέσει ὁ ἐρχόμενος, ζητηθήσεται. Et pag. 449. Ἡμεῖς ἐν ἐκ ἀποκινδυνεύομεν περὶ τῷ ὀνόματος τῷ Ἀντιχρίστῃ ἀποφανόμενοι βεβαιωτικῶς. εἰ γὰρ ἔδει ἀναφανδὸν τῷ νῦν καιρῷ κηρύττεσθαι τὸ νομα, δι' ἐκείνου ἀν' ἐρέθη τῷ κ' τὴν Ἀποκάλυψιν ἐωρακότος. εἰ δὲ γὰρ πρὸ πολλῷ χρόνου ἐωράθη, ἀλλὰ χεδὸν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς, πρὸς τῷ τέλει τῆς Δομετιανῆς ἀρχῆς. Nuper *Cl. Joannes Bernhardus Wideburgius* in *Specimine VII. Matheseos Biblicæ* pag. 112. ita: *Dubitamus (cum ex ipsius Apostoli testimonio sapientia hic opus sit,) utrum hominis sapientia sufficiat, numerum illum in libro recondito expressum supputare.* Difficultatis ratio in eo præcipue posita est, quod ad liquidum nondum sit perductum, quid per ἀριθμὸν ἀνθρώπων indicetur, neque etiam pateat, num ὄνομα Θεοῦ de nomine quodam proprio illius, quod heic designatur, accipiendum sit; denique etiam, si hoc admittatur, obscurum sit, in qua illud lingua quæri debeat, aut inveniri possit. Qui de literis ad numeros revocandis cogitant, ad morem Cabbalisticum provocantes, eos non-

nondum video probasse, ejusmodi lusus, vel, si mavis, mystica indicia S. Joannis ætate fuisse recepta.

καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν Χξς') Lektionem hanc germanam esse ostendit Cl. Bengelius in Apparatu Critico N. T. p. 826.

CAPVT XIV.

Vers. 1. Καὶ ἑδὼν, καὶ ἰδὼν, κ. τ. λ.) Ad quinque priora hujus capituli commata spectant D. Friderici Adolphi Lampii conciones aliquot, primum *Germanice* Bremæ 1710. 8. deinde *Belgice* Amstelod. 1719. 8. sub tit. Gestalt der Braut Christi vor ihrem Ausgang aus Babel editæ. Tria vero priora illustrantur ab Henrico Horchio in dissertat. singulari, quæ recusa est in Thesauro Theolog. Philologico N. T. pag. 841. seqq. Totum vero hoc visum explicat & de cætu virgineo inscribit Jof. Mede in Commentationibus Apocalypt. p. 510. Operum.

ἐχσται τὸ ὄνομα τῆ πατρὸς αὐτῶν) Codices multi, versiones, interque has *Coptica*, & Patres quoque ita: ἐχσται τὸ ὄνομα αὐτῶν καὶ τ. πατρ. α. Hanc lectionem ut verissimam amplectitur Medus l. c. p. 511. his verbis usus: Male e quibusdam exemplaribus excidit illud nomen Agni, quod agnoscunt Vulg. Primasius, Andreas, Aretas, edit. Complutenfis, Syrus Interpretres; ut eam veram lectionem esse non sit dubitandum: quin, ut ita legatur, rem ipsam postulare, in progressu interpretationis clare patebit. Alluditur enim (ut in Bestiæ quoque historia notavimus) ad ritum priscum, quo tam servi Dominorum, quam milites, Imperatoris sui nomine aut stigmate olim inscripti, cernebantur; atque servi quidem præcipue in frontibus (teste Rhodigino lib. V. 33.) milites vero in manibus. — — — Illi nomen Agni & Patris ejus in frontibus suis gerunt, qui fidem, qua se agno, seu Imperatori & Domino, & Patri ejus in baptismo, manciparunt, non frangunt, neque ad Satanae ejusque angelorum cultum pompasque, quæ semel ejurarunt, relabuntur. Exprimunt eandem lectionem Complutens. Grotius, Editor Novi Testamenti Græco-Anglicani, & Cl. Bengelius. Et facile fieri potuit, ut τὸ ὄνομα αὐτῶν excideret ob mox sequentem eandem vocem ὄνομα, in quam librarii præcipientes lapsi sint. Confirmari hæc lectio eo potest, quod mox v. 4. illi, de quibus heic sermo est, dicuntur ἀπαρχὴ τῶ Θεῷ καὶ ἀρνίῳ.

γεγραμμένον ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν) Pro γεγραμμένον Erasmus in tribus suis edit. habet καίόμενον. Cl. Bengelius hoc ex eo factum suspicatur, quod quidam in margine notarit omissum illud καὶ ὄνομα, hinc vero factum sit, ut alius legerit καίόμενον idque heic exprefferit. Veri autem fit similis, id glossemati acceptum ferri debere. Constat enim, notas ejusmodi vel fron-

frontibus vel manibus *inuri* solitas. Atque hunc morem aliquis indicaturus consultum putavit, vocem γεγραμμένον per καίμενον interpretari.

Verf. 2. καὶ φωνὴν ἤκουσα κιθαρωδῶν] Codd. aliqui & versiones, interque has *Coptica*, item Patres ita: ἡ φωνή, ἣν ἤκουσα ὡς κιθαρωδῶν, & sic *Complut.* *Grotius*, *Bengelius* Editor N. T. Græco-Anglic. habet ἡ φωνὴν ἤκουσα ὡς κιθαρ. cum tamen iidem illi codices, qui habent ὡς ante κιθαρωδῶν, reliqua etiam exhibeant. Et hic *Medus* lectionem istam *Complutensem* amplectitur, de cuius veritate est cur dubitemus. Si enim eam admiserimus, sensus fuerit, vocem illam, quam audiverit Joannes, fuisse instar citharædorum, quod tamen in vocem aquarum multarum & tonitruum vehementium minus quadrat. Ex receptiore vero lectione hic nascitur sensus, isque planior & accommodatior, Joannem scilicet audivisse tum vehementem vocem tonitruum, tum vocem molliorem, & citharædorum similem, sive alteram excepisse alteram credamus, sive duos choros constituamus. Illud ἣν nasci facile dotuit ex posteriore syllaba vocis φωνήν, quemadmodum ὡς ad imitationem antecedentis ejusdem particulæ inserta videtur.

Verf. 3. οἱ ἡγορασμένοι ἀπὸ τῆς γῆς] Antecessit proxime vox χιλιάδες. Itaque scribendum videri poterat αἱ ἡγορασμέναι. Sed & heic, ut alias, structura vocum non ad genus, sed ad personas significatas, refertur. Supra v. 1. ἔχουσα refertur ad genus vocis χιλιάδες.

Verf. 4. ἔτοί εἰσι, οἱ μετὰ γυναικῶν ἐκ ἐμολύνθησαν] De scortatione & adulterio spiritali heic sermonem esse, argumentum ipsum ostendit, & Interpretes pridem monuerunt. Neque adeo suspicio subnasci potest, quasi conjugati a gaudio regni cœlestis excludantur; quod ut amoliretur vir quidam doctus, pensitandum eruditis relinquit, an non in oculis Dei conjuges quoque virgines sint, qui scilicet conjugium caste colant. De hoc ut nunquam ego dubitaverim; ita contrarium ex præsenteloco nunquam conficietur.

παρθένοι γάρ εἰσι] Viros etiam, matrimonii & mulierum expertes, παρθένος dici à Græcis ostendit Cl. *Elsnerus* p. 456. sq. Adfert autem *Suidam* v. παρθένος, Ἀβελ & Νόνιος, παρθένιον vero ἄνδρα & παρθενικόν, i. e. virgineum ait adpellari a *Plutarcho* in Agide & Cleomene, p. 802. illum, cui nupserit virgo. Conf. Cl. *Albertinus* ad h. l. Transfertur præterea vox παρθένος ad alia. Ita παρθένος γῆ & παρθενική γῆ dicitur, de qua phrasi legi potest Jo. *Clericus* in Indice II. ad commentar. in Pentat. voce παρθένος. Triremem recens fabricatam παρθένον appellat *Aristophanes* Equitib. v. 1299. *Philos* παρθένος χεῖρας εἰς ἔργον ἀνατρέπειν dicit περὶ Φιλανθρωπίας. De numis παρθένους consule *Salmasium* de Vsuris p. 426. Quo sensu uxores quoque παρθένοι vocentur, ostendit *Ezech. Spanhemius* ad Juliani Cæsares p. 375.

ἔτοί εἰσι οἱ ἀκολουθῆντες τῷ ἀγρίῳ ὅπως ἐν ὑπάγῃ] Vide *Amelii* *Erbr.*
 Δ α α α terring

terung Tom. II. p. 875. *Lipsius* de militia Romana lib. I. dial. 6. ex *Dionysio Halicarnass.* formulam sacramenti militaris affert, qua milites promittebant ἀκολουθεῖν τοῖς στρατηγοῖς, ὅποι ποτ' ἂν ἄγωσι. De fidelibus, in hac terra viventibus, agi contendit *Lud. Cappellus* in Operibus p. 256.

Verf. 5. Καὶ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἔχ' εὐρέθη δόλος] Libri quidam, & versiones, interque has *Coptica*, habent ψεύδος & vertunt mendacium. Atque hanc vocem post *Complutenses* in contextum recepit *Bengelius*, qui vocem δόλος ex 1. Pet. II. 22. putat desumptam. Enimvero & *Joannes* & *Petrus* phrasin suam ex *Jesaiæ* LIII. 9. petiisse recte existimantur. *Jesaias* enim eo in loco Christum ut agnium repræsentat, heic vero *Joannes* de iis loquitur, qui sunt primitiæ agni, & ad exemplum ejus ab omni dolo & fraude alienos se præstiterunt. In Hebraico *Jesaiæ* exstat מרמז quod ὁ LXX. itidem per δόλον converterunt. Eadem phrasi *Joannes* utitur Evangelii I. 47. ἐν ᾧ δόλος ἔκ' ἔστι. Infra quidem XXI. 27. & XXII. 15. voce ψεύδος in argumento simili utitur, sed cum verbo ποιεῖν. Propterea nec mirum, *Medum* vocem δόλος alteri præferendam, existimasse p. 514. Opp. Porro, inquit, cum quorumvis hominum idololatria mendacium sit, tum vero eorum, qui se interim veri Numinis cultores simulant, propriissime dolus est, seu mendacium fraudulentum: ut si *Bestianorum*, quorum oppositione cætus iste signatorum agni describitur, attendamus hypocrisin; lectio, quæ dolum, alteri, quæ mendacium habet, præferenda videbitur; quamvis ad rem ipsam haud ita multum inter sit. Interim ad pleniorum hujus loci intellectum conferat lector illum *Zephaniæ* III. 13. sane huic quam simillimum. Reliquiæ *Israël* non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & non inveniatur in ore eorum lingua dolosa.

ἐνώπιον τῆς θρόνου τῆς Θεᾶς] Cum hæc in codd. aliquot, versionibus & Patribus desiderentur, omissa sunt ab Editore N. T. Græco-Anglicani & *Bengelio*, cui ex interpretamento nata videntur. At non apparet, quomodo alicui in mentem venire potuerit, phrasi antecedenti, ἄμωμοι γὰρ εἰσι, quæ per se satis intelligitur, explicandi causa hæc jungere, inprimis cum ἐνώπιον τῆς θρόνου v. 3. antecesserit. Cumque præterea eadem hæc phrasis *Joanni* admodum sit familiaris, verisimilius est, eam hoc quoque loco ab ipso esse profectam.

Verf. 6. Καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον πετώμενον ἐν μεσσηνίᾳ] Vide ad VIII. 13. Angelum illum de B. *Luthero* nostrates tantum non omnes recte accipiunt. Eos diligenter & magno numero allegat eruditissimus *Jo. Albertus Fabricius* in Centifolio Lutherano p. 330. & 773. Ex his adferam eos, qui singularibus differtationibus id egerunt, nominatim *Abrab. Calovium*, de *Luthero* ante *Lutherum Witteberg.* 1683. *Jo. Deutschmannum* de *Luthero* Apocalypico ibid. 1683. *Mich. Fertschium* de *Luthero*, angelo per cælum volante, Jenæ 1713. & *Sebast. Edzardum* de *Vfu* Logices in *Emphasibus Sacris*, Hamburgi 1713. B. *Calovii* programma huc relatum

relatum an. 1663. recusum extat in *Gabrielis Teyne* Sylloge Programmatum p. 868. sq. qui & simile D. *Jo. Adami Scherzeri* Lipsiæ 1672. evulgatum exhibet p. 877. quod etiam in *Pietate Lipsiensi Bœrneriana* pag. 49. sqq. recusum legitur. Alios hujus expositionis patronos adferunt præstantissimi Auctores *Relationum Theologicarum Nov-antiquarum* an. 1718. pag. 642. sqq. qui & ipsi eam adversus D. *Heumannum*, in *Luthero Apocalypico* omnia alia tradentem, tuentur. Quam absurde vaticinium hoc ad *Henr. Nicolai*, hominem fanaticum, adseclæ ejus retulerint, ostendit *Henricus Morus* in *Operibus* pag. 234.

ἔχοντα εὐαγγέλιον αἰώνιον] der hatte ein ewig Evangelium; ita B. *Luthe-
rus*, ubi typhotheta quidam Pontificius vocem ewig æternum cum neu, novum;
fraudulenter permutavit in Bibliis Germanicis, quæ B. *Nicolai Hunnii* cura
Witteberg. 1623. 4. lucem viderunt. Vide B. D. *Feustkingii* Introductio-
nem ad Collegii Tripolitani Mataeologiam Fanaticam pag. 104. item S. S.
i. e. *Serpilii*, ut opinor, *Verzeichniß einiger raren Bücher* Parte I. p. 22. & Col-
lectionem Novantiquorum Theologicorum vernaculam an. 1723. pag. 190.
Quid per *Evangelium æternum* intelligendum veniat, *Jo. Henricus Heideggerus*
in *Dissertatt. Selectis* Tom. IV. pag. 244. sqq. inquit. Titulo hoc falso in-
scriptus est liber singularis Sæc. XIII. a fratribus mendicantibus fabricatus,
& in lucem editus, eo consilio, ut ostenderetur, Evangelium Christi per
Evangelium regni seu *Spiritus S.* abrogandum esse. De illo plura habes apud
B. *Jo. Andr. Schmidium* in *dissert. de Pseud Evangelio æterno* Helmstad. 1700.
& eos, quos diligentissimus *Pubricius* noster appellat in *Codice Apocrypho*
Nov. Test. pag. 337. * Idem meminit *Evangelii æterni* an. 1699. germani-
ce ad adstruendam ἀποκατάστασιν τῶν πάντων. Origenianam in lucem editi,
& inprimis a *Jo. Wilhelmo Petersenio*, aliis recte oppugnantibus, variis scri-
ptis propugnati.

εὐαγγελίστα τὸς κατοικῶντας] *Bengelius*, codicibus aliquot præeun-
tibus, habet τὸς καθημένους.

Verf. 7. λέγοντα] Idem cum codd. aliquot exhibet λέγων, quod pro-
pter antecedens ἄγγελον πετώμενον structuræ causâ in λέγοντα relictum videtur.
Ponamus, ita scriptum a Joanne fuisse, vox ipsa elliptice ita fuerit accipienda,
ac si scripsisset: λέγων δὲ ἦν.

Verf. 8. καὶ ἄλλος ἄγγελος ἠκολούθησε] N. T. Græco Anglicanum
ita: καὶ ἄγγελος δεύτερος ἠκολ. omissa voce ἄλλος, cum tamen iidem
codices, quibus debetur τὸ, δεύτερος, etiam τὸ, ἄλλος habeant. Itaque
si constare sibi voluisset editor, utraque vox erat adhibenda. Atque sic
egit *Bengelius*, quemadmodum idem mox v. 9. eorundem codicum aucto-
ritate ductus, scripsit: καὶ ἄλλος ἄγγελος τρίτος. Per Angelum hunc
Matthiam Flacium, intelligit B. Sam. *Benedictus Carpovius* Introductione
Aaaa 2 in

in B. *Jo. Bened. Carpzovii* disputationes Ifagogicas in Chemnitium, L. 1701. 8. ed. Confer Acta Erudit. Lipsienf. an. 1701. pag. 305. Idem jam ante fecerat *Joan. Cluverus* in Diluculo Apocalyptica p. 163. *Flacium* una cum collegis ejus, Centuriarum Magdeburgensium collectoribus, intelligens; quem & secutus est *Jo. Andr. Lucius* in Concionibus super Apocalypsin. D. *Spenerus* in Responsis Theolog. German. Parte II. pag. 29. angelum hunc secundum de *Luthero* ipso accipere mavult.

Ἐπεσεν, ἔπεσε βαβυλῶν] Per Babylonem Romam Pontificiam seu Antichristianam intelligi, plerisque interpretibus recte persuasum est. De *Roma* sermonem esse nonnulli Pontificiorum, quorum apud suos magna est auctoritas, negare non sustinuerunt, v. c. *Ribera*, *Cornel. à Lapide*, *Lessius*, *Viega*, *Alcasar*, *Sanderus* de visib. Monarch. lib. VI. f. 217. & *Bellarminus* de Rom. Pontif. lib. II. c. 11. Confer *J. S. Menochii* Trattenimenti eruditi Parte IV. pag. 174. At ex illis alii Romam illam, quæ sub finem mundi ab Antichristo sit pervertenda; alii vero Romam paganam intelligunt. Atque hæc est & *Grozii*, quod mireris, & *Bosqueti* sententia. Horum argumenta sub examen revocavit & dispulit B. *Gorhofredus Olearius* in erudito programme Lipsi. 1711. edito, & in *Pietate Lipsiensi* Bœrneriana pag. 402. sqq. recuso. Junge illi Rev. *Sal. Deylingii* Observationes Sacras, Parte III. pag. 394. edit. prioris. Ad *Renatum Bened. Audegavum* Lutheri coævum & nostratibus fere ἐμῶν φων, lib. III. pag. 427. Pontificios remittit *Jo. Saubertus* in Operibus Posthumis pag. 287. Judæos quoque *Romam* Babylonis nomine appellasse, ex *Schir hasschirin rabba* fol. 8. 3. ostendit Cl. *Schatgenius* in Horis Hebr. pag. 1125.

ἡ πόλις ἡ μεγάλη] Multi codd. & versiones quoque, inter quas & *Coptica* est, ἡ πόλις omittunt, cumque iis *Bengelius* tanquam ex cap. XVIII. ubi hoc elogium quinquies occurrit, huc relatum. Similiter a Judæis *רבתא רבא* urbs magna vocatur in *Pesikta Rabbeta* ad *Jes.* LXI. 10. & alias. Locos habes apud *Schærgenium* pag. 1126. & *Eisenmengerum* in *Judaismo* directo Parte I. pag. 732.

ὅτι ἐκ τῆ θυμῆ πορνείας αὐτῆς πέποιθε πάντα ἔδνη] *Bengelius* primora verba, omissis vocibus ὅτι & τῆ θυμῆ, exhibet fide codicum quorundam & versionum, quemadmodum etiam in tribus Erasmi editionibus vox θυμῆ desideratur, quæ nec a B. *Luthero* expressa est. Vide Cl. *Boysenii* dissertat. de Codice Græco Novi Testamenti pag. 21. qui pro ea retinenda pugnat, quamvis *Millio* ex v. 10. huc relata videatur. Pro γνησιότητι vocis multum facit, quod infra XVIII. 3. eadem phrasin occurrit: ὅτι ἐκ τῆ αἰνῆ θυμῆ τῆς πορνείας αὐτῆς πέπωκε πάντα τὰ ἔδνη, non repugnantibus codicibus, & ipso Cl. *Bengelio* phrasin totam ibi exhibente, quamvis in Apparatu Critico pag. 840. pro glossa habeat. Nec parum valet, quod
 mox

mox v. 10. dicitur: καὶ αὐτὸς πλετοῦ ἐν τῷ οἴνῳ τῷ θυμῷ τῷ Θεῷ, eo sensu, quod, qui biberit *de vino aestuantis scortationis*, bibiturus sit etiam *de vino aestus Dei*. Itaque admodum est verisimile, vocem θυμῷ propterea h. l. a nonnullis esse omissam, quod de vera ejus, & huic loco accommodata, significatione non satis constaret. De ira scilicet, quam aliàs frequenter denotat, veteres illi cogitarunt, hanc vero notionem alienam ab h. l. censuerunt. At sunt alii vocis θυμὸς significatus, huc omnino facientes. Stephanus le Moyne in notis ad Varia Sacra pag. 293. ita: οἶνος θυμῷ, vinum iræ, vel vinum effervans, & cerebrum furore prorsus transvertens. Vel vinum veneni, seu veneno infectum & saturatum. Nam חמא revera iram, sed notat etiam venenum, adeo, ut θυμὸς hic possit utrumque significare. Posteriores notionem amplexus est Jos. Medus in Commentationibus Apocalypticis pag. 517. Operum. Is ita vertit: *philtis, vino portionato, dementavit*. θυμὸς enim hic, ita pergit, non iram aut excandescentiam valet, sed ex usu Hellenistico venenum; nempe voci Hebraicæ חמא parem esse voluere, quæ iram modo, modo venenum significat. Hinc Deuter. XXII. 33. c. LXX. θυμὸς δρακόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἀνίατος i. e. Fel draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile. Idem Job. XX. 16. & Ps. LVIII. 4. Medo adstipulatur Gatakerus in Adversariis Miscellaneis cap. V. pag. 47. edit. Londin. & A. Blackwall in Classicis Sacris Part. II. pag. 187. seq. Sed parum hæc se probant Vitringæ ideo, quod meretrices non miscent portiones, veneno tinctas, sed calida, quæ provocant libidinem, in quibus est, quod effervesceat, & eundem in sanguine motum producit. Itaque non tam venenata, quam philtis h. l. indicari existimat, ideo, quod חמא omnem potum calefacientem denoret, v. c. Hof. VII. 5. Facile illi adstipulor, si monuero, non videri Medum cum ipso pugnare, quæ & ipse diserte philtis seu vinum portionatum commemorat. Placet tamen Erasmus Schmidius, phrasin hanc scite ita convertens: *e vino i. e. per dulces illecebras, τῷ θυμῷ i. e. æstus, vel aestuantis ardoris scortationis suæ spiritualis*. Idem in notis ostendit, Græcis Scriptoribus θυμὸν non iram, tantum seu effervescentiam, sed quemcunque affectum vehementiorem, æstum animi, & aestuantem ardorem animi significare. Itaque ὁ θυμὸς τῆς πορνείας h. l. fuerit æstuantis ardor animi in exercenda scortatione. Lege præterea ad h. l. Cocquii Phytologiam Sacra. pag. 186. seqq. Pro πεπότικε Coptus Wilkinsii habet ceciderunt, & sic infra XVIII. 3.

Verf. 9. Καὶ τρίτος ἄγγελος ἠκολούθησεν] Vide ad v. 6. Angelum hunc de Martino Chemnitio accipit Carpzovius eo loco, quem ad v. 6. indicavi. Spenerus loco ibidem allegato nihil definit, sed generatim potius quemcunque præconem, causam DEI agentem, significari existimat.

Εἰ τις τὸ θεῖον προσκυνῇ, καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ κ. τ. λ.] S. Joannem his verbis indicare, Romanum imperium Ethnicum Antichristiano praeluisse, facta inter utrumque comparatione, ostendit *J. H. Ursinus* in *Analectis Sacris* Vol. I. pag. 83. sqq.

Verf. 10. Καὶ αὐτὸς πίεται ἐκ τοῦ θηρατοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ κεκρασμένου ἀκρατοῦ] *Bibet hic quoque ex vino iræ Dei, nempe mero infuso in calice iræ ejus.* Ita *Er. Schmidius*, qui & in notis ostendit, τὸ κεράννυμι ex usu veterum in ejusmodi argumento non idem esse, quod *miscere*, sed *infundere*, atque adeo hoc sensu nullam esse inter ἀκρατον & κεκρασμένον contradictionem. Diligentius & copiosius eandem phrasin illustravit *Thom. Gatakerus* in *Adversariis Miscellan.* cap. V. pag. 37. edit. Londin. quæ hic repetere nolim. Pro phrasi elegantissima habet *Casaubonus* ad Athenæum pag. 24. Ceterum negari non potest, interdum κεράννυδαι idem esse quod *misceri*, v. c. apud *Aristophan.* *Pluto* v. 1133. ubi poculum æquali portione vini & aquæ temperatum ἴσον ἴσῳ κεκρασμένον dicitur. Ακρατα solent opponi ὑδατεσέρεσις, observante *Salmasio* *Exercitat.* *Plinian.* pag. 189.

Verf. 12. ὥδε ὑπομονὴ τῶν ἁγίων ἐστίν· ὥδε τηρεῖντες κ. τ. λ.] Posteriorius ὥδε omittunt libri quidam & versiones, earumque exemplo *Bengelius*, de qua structura jam aliquoties diximus.

καὶ τὴν πίσιν Ἰησοῦ] i. e. *fidem erga Jesum.* Vide quæ scripsimus ad *Marc.* XI. 22.

Verf. 13. Μαρτύριοι οἱ νεκροί, οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι κ. τ. λ.] Ad hoc comma lege ex nostratibus *Johannis Ernesti Gerhardi* disputationem de beatitudinis in Domino morientium privilegio Jenæ 1663. & 1708. *Johannis Fechtii* disputat. de beatitudine in Domino defunctorum, Rostoch. 1708. & *C. M. Pfaffii*, quæ nunc non est ad manus. A pseudhermenis variorum illud vindicarunt *B. Hülsemannus* in *Vindiciis* Artic. XLIII. §. 118. & *Thom. Gatakerus* in *Adversariis Miscellan.* cap. 17. pag. 33. edit. Londin. Phrasin, in Domino mori, nonnulli cum *Medo*, *Vitringa* & aliis ad solos martyres referunt, qui scilicet *propter Christum*, vel *Christi & veritatis causa* facti sint functi, atque adeo a curis omnibus, laboribus atque molestiis hujus sæculi sint liberandi. Negari non potest tales heic imprimis respici; absit vero ut alios, veros Domini confessores, excludamus. Idem enim nec phasis ipsa, alibi etiam adhibita, nec series sermonis permittit. Οἱ ἀποθνήσκοντες ἐν Χριστῷ iidem sunt, qui 1 *Corinth.* XV. 18. οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ appellantur. Ibi vero nulla apparet ratio, cur de martyribus tantum id dici existimemus. Tales etiam vocantur νεκροί ἐν Χριστῷ 1 *Thessal.* IV. 16. & opponuntur illis, qui sub adventum Domini ad judicium sint victuri. Itaque & h. l. illi generatim indicantur, qui τῷ Κυρίῳ ζῶσι καὶ τῷ Κυρίῳ ἀποθνή-

ἀποθνήσκουσι Rom. XIV. 8. Idem patet ex phrasibus, quibus S. Joannes h. l. de morientibus in Domino in superioribus utitur, quod nempe nomen Patris agni in frontibus scriptum referant v. r. quod agnum sequantur v. 4. & c. quod denique praecepta Dei & fidem in Christum servant, v. 12. Hæc vero omnia non tantum in martyres, sed & alios, germanos nominis Christi confessores, cadunt. Lege plura in hanc sententiam in Rev. *Salom. Deylingii* Missu II. Observationum Exegeticarum Lips. 1731. edito, p. 13. sqq. & *Fechtii* dissert. laudata pag. 7. sq. Adde etiam, quæ ex Patribus de hac phrasi adfert Rev. *Bernhardus Raupach*, Collega mihi amicissimus, in Decade II. Observationum Sacrarum ex Patribus Apostolicis Observ. X. Eandem interpretationem diligentissime, ut solet, firmavit *Thomas Gatakerus* l. c. cap. XVII. cujus argumenta in summam retulit *Svicerus* Tom. I. p. 446. Confer eundem verbo κοιμάομαι.

ἀπάγει] In hac vocula hinc ratione interpunctionis & structuræ, hinc ratione accentuationis & sensus, dissentiunt Interpretes. Alii enim, edit. *Complutensem* & *Vulg.* Interpr. secuti, ἀπάγει separant ab antecedentibus, & referunt ad sequens λέγει, hoc sensu: *A modo jam dicit Spiritus.* Contra hos lege B. *Ittigium* in dissertat. de novis Fanaticorum quorundam purgatoriiis, in *Opusculis Variis* pag. 157. seqq. & *Raitbium* in *Vindiciis versionis Lutheri* pag. 609.

Alii, præstructa traiectione, ἀπάγει illud jungunt cum verbo sequente ἀναπαύσονται. Inter hos ex *Launæus*, *Pichevellus*, *Vitringa*, *Marckius*. Alii, a Vener. *Pfaffio* in dissertat. ad h. l. pag. 5. allati, hoc sine, ut in Christo mortui dicantur *ab eo tempore*, quo mortui sunt, a molestiis suis quiescere. At magis utique obvium est, τὸ ἀπάγει ad antecedens μακάριοι, quam, posita duriore traiectione, ad verbum ἀναπαύσονται referre, quamvis utrobique idem nascatur sensus. Itaque rectius agunt, qui vocem ἀπάγει ad antecedentia spectare censent, qui tamen & ipsi nunc ad μακάριοι, nunc ad ἀποθνήσκοντες, nunc ad νεκροί referunt. Eos diligenter recensuit & sub examen vocavit *Gatakerus* l. c. pag. 169. seqq. qui vel ad νεκροί vel ad integrum axioma: μακάριοι οἱ νεκροί refert, quasi dicat Joannes: *Deinceps, sive ab hoc tempore, pro beatis merito haberi possunt, qui mortui jam sunt, modo in Domino defungantur.* Mihi quidem illi inprimis probantur, qui ἀπάγει a voce μακάριοι pendere ajunt. Sermo est de mortuis, qui beati prædicantur, non quidem omnes, sed cum temperamento, qui in Domino obierint, & quidem *ab illo*, quo obierunt tempore. Quod si simpliciter scriptum fuisset: μακάριοι οἱ νεκροί ἐν Κυρίῳ ἀπάγει, nemo dubitaturus erat de hoc sensu. Neque tamen major est dubitandi causa, quando nunc scriptum est, οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες. Ἀπάγει non spectat, ad determinationem subiecti νεκροί, sed ad prædicatum μακάριοι.

Dixi

Dixi modo, esse, qui vocem ἀπάρετι, mutato accentu, in aliam prorsus significationem convertant. Legunt illi ἀπαρετί. Illorum vero alii vocem ita scriptam referunt ad μακάριοι, & convertunt perfecte, quod Beza facit. Alii autem cum sequente καὶ connectunt, & interpretantur omnino. Inter hos est Lamb. Bos in Exercitatt. pag. 300. ita exponens: omnino, καὶ, inquit Spiritus. Hoc sine ostendit, ἀπαρετί idem esse, quod omnino, idque recte jungi posse voculae καὶ. Prius probat ex Aristophane in Pluto v. 388. ubi Plutus ita: ἀλλὰ τὰς χρηστὰς μόνους — — — Απαρετί πλετῆσαι ποιήσω, i. e. sed bonos solos — — — ego omnino divites faciam. Ibi vero Scholiastes ἀπαρετί per ἀπηγετισμένως exponit. Confer ibidem Spanhemium & Kusterum. Posse vero ἀπαρετί cum καὶ conjungi, ex eo conficit vir doctus, quod Græci æque ac Latini duas affirmandi voculas sibi invicem jungere soleant. Ita οἱ LXX. Job. XIX. 4. καὶ δὴ ἐπὶ ἀληθείας, & Pherocrates apud Aristophanis Scholiasten l. c. ἀπαρετί δὴ πρ. Hanc Bosii sententiam amplectitur genuinus Viri discipulus, Joannes Albertius, pag. 492. Observat. tanquam non incommodam, licet & aliam expositionem lubenter se admittere posse profiteatur. Intercedit vero Cl. Elsnerus p. 458. & recte quidem, meo iudicio. Phrasis, omnino καὶ, inquit, est dura & insolens, præsertim cum ἀπ' ἀρετί toties occurrat in his libris, significetque deinceps, post: vide Matth. XXIII. 39. XXVI. 53. 64. Joh. I. 51. XIII. 9. XIV. 17. quin etiam apud Aristophanem, quem citat, ἀπ' ἀρετί rectius postea, deinceps exponitur, quicquid dicat Scholiastes, ut loci inspectio docet, & jam antea fuerat interpretatus doctissimus Gatakerus in amplissima hujus loci expositione in Adversar. Miscell. posthum. cap. 17. Ita enim Vitringa in b. l. compara ejusdem conciones Germanicas, quas de felicitate Christianorum inscripsit, pag. 379. Adde M. Christophorum Wollium in Additamentis ad Quadrigam locorum Novi Testamenti pag. 20. & in dissertatione de Ecclesia Pharisaica & Christiana pag. 309. ut & Rev. Raphelium in Annotationibus Herodoteis pag. 668.

Tribus verbis monebo, B. Fechtium in laudata dissertatione hoc momentum diligenter excutere, pag. 16. seqq. num sine offensione & sine læsione veritatis Biblicæ & Theologicæ defuncti quicunque beati appellari possint. Id quod ὁ μακαρίτης recte inficiatur.

ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν] Phrasis hæc de defunctis, Judæis æque ac paganis Scriptoribus recepta est. Ex utroque Scripro genere locos copiose adfert Rev. Ewaldus in Emblematis Sacris lib. II. p. 212. qui & notionem vocum κόπος & ἀνάπαυσις curate edisserit. De Judæis lege præterea Jo. Henr. Hottingerum ad Discursum Gemaricum de Incestu p. 49. Pet. Zornium in Biblioth. Antiquaria Tom. I. p. 505. & Schætgenium ad h. l. De Græcis, Lamb. Bos l. c. p. 302. Elsnerum p. 458. & Al.

Verf. 20. καὶ ἐξήλθε αἷμα ἐκ τῆς ληνῆ ἄχρι τῶν χαλινῶν τῶν ἵππων] Per αἷμα Interpretes intelligunt *sanguinem* humanum, nisi quod *Grotius* indicari *vinum* censuit, quia *vinum* significaverit *sanguinem*. At non hominum, sed *uvarum sanguinem* hic designari existimat B. I. H. Majus, filius, in *Historia Critica Reipubl. Literar. gallice* edita Tom. XIV. p. 201. sqq. Illius enim iudicio ad αἷμα ex v. 18. subintelligenda est vox σαφυλῆς, quam etiam alias omitti *Lamb.* observavit. Ita οἱ LXX. Hebraicum ענבֵי דם *Genes.* XLIX. 11. & *Deuteron.* XXXII. 14. αἷμα σαφυλῆς convertunt, quæ phrasis *Syrac.* XXXIX. 26. & 1. *Maccab.* VI. 34. itidem occurrit. Similiter *Achilles Tattius* II. p. 67 sq. *vinum* ὕδωρ πορφυρεῖν, αἷμα γλυκὺ, & αἷμα βοτρυῶν appellat, ideo scilicet, quod vina olim plerumque rubuerunt, quod *Grotius* ad *Matth.* XXVI. 27. & Interpretes ad *Proverb.* XXIII. 31. monuerunt. Idem per χαλκὸς τῶν ἵππων non equorum frena, sed opidum aliquod, à frenis appellatum, intelligit, quemadmodum urbs quædam, *Niven* inter & *Celachum* sita, רסן i. e. *frenum* vocatur *Genes.* X. 12. à freno, מתג האמה, a capistro alia, 2 *Sam.* VIII. 2. memorata. Nec desunt urbes ab equis appellatæ, v. c. חצר סוסה *villa equarum* *Jos.* XIX. 5. & ἵππεα ἄρα in

in Numidia, apud Scylacem p. 119. &c. Ex his ὁ μακαρίτης p. 206. ita argumentatur: *Quibus ita constitutis, quid aliud indicare voluisse Joannem putabimus, quare sanguinem illum uvarum, sive vinum perpetuo fluxu accessurum ad usque eum locum cui nomen, χαλινὸν τῶν ἵππων, sive is urbs fuerit sive campus, in quo equuli frena primum pati didicerunt.* Idem tamen per frena equorum intelligi posse ait equos frenatos, per hos autem illos equos, qui ad bellum, non vero alium usum, sint instructi, eo sensu, ut ultio divina non ad solos hostes, sed & ipsorum equos perventura dicatur. Non dubito, posteriorem hanc expositionem se nemini non prae altera illa probaturam. Sermonem de ingenti hostium clade esse apparet. Apparatus ad illam edendam vocibus metaphoricis, eventus autem voce propria, sanguinem hominum exprimente, ad allegoriae sensum indicandum, describitur, sanguis autem tam copiosus fore hyperbolica quadam ratione innuitur, ut velequos militum absorbere possit, & amplissimum spatium occupet. *Equi illi ut praelium indicant, ita sanguis cladis editae indicium praebet.*

CAPVT XV.

Ad caput XV. & XVI. lege *Johan. Melebiorem* Tom. I. Operum p. 670-688.

Verf. 2. Καὶ εἶδον — καὶ τὰς νικῶντας ἐν τῷ θηρίῳ] *Joan. d' Outreinio* verbum νικῶν h. l. respondere fere visum est Hebræo נִכְחַד quod ci LXX. Pf. LI. 6. per νικῶν convertunt (conf. supra ad V. 5.) in quantum idem est, quod *purum esse*; ut proinde νικῶντες heic *intaminatos* seu *pueros* denotent, nempe a bestia illa, ejusque flagitiis. Addit tamen, se malle in *vincendi* significatu acquiescere, nisi forte phrasin non satis Græca sit, νικῶν ἐν τινος, & alienum videatur, si fideles dicantur ab imagine bestiae victoriam reportasse. Fateor, phrasin hanc mihi nondum occurrisse; non tamen dubito Græcam esse. Latini similiter *victorem ab hoste* dicunt, quod *Vitringæ* observatum est. Videntur autem dici νικῶντες ἐν, ut indicetur, eos non tantum subiectos bestiae non fuisse, sed etiam truculentas ejus manus effugisse.

καὶ ἐν τῷ χαράγματι αὐτῶ, ἐν τῷ ἀριθμῷ τῷ ὀνόματος αὐτῶ] *Quin-* que primores voces omittunt codices nonnulli, & versiones, quibus & *Copticam* addideris. Omittunt quoque editor N. T. Græco-Anglicani & *Bengelius*. *Emserus* B. *Lutherum* reprehendit, quod eas in sua versione expressit, castigatus ideo a *Raithio* p. 610. Supra *Joannes* XIII. 17. tria illa, quæ heic occurrunt, in mentione bestiae ejusque sectatorum conjunxit eodem, quo h. l. exstant, ordine, εἰ μὴ ὁ ἔχων τὸ χάραγμα, ἢ τὸ ὄνομα τῷ

τῶν θηρίων, ἢ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀνόματος αὐτῶν. Et veri sit similis, librariorum voces, de quibus agitur, emisisse, quam alios ex l.c. addidisse.

ἔχοντας καθαίρας τῶν Θεῶν] Per Hebraismum hoc dici Beza & alii monuerunt, ut scilicet *pulcerrimæ* indicentur. Nec repugnat *Erasm. Schmidius* ad h. l. *Facile enim hic Ebraismum*, inquit, *concedimus, sine tamen omni soloecophania; sicut in Virgilio, Ovidio, & Horatio, multos Græcismos concedimus, absque tamen omni depravatione latinitatis.* Miror fere, τὸν μακαρίτην h. l. hebraismum tam facile largitum esse, quem alias in locis, propius ad illum accedentibus, averſatur. Heic sane procul esse juberi poterat, si, quod ipse antea dixerat, citharas Dei vocari dixisset, *tanquam divinis laudibus canendis destinatas.* Hoc sensu כלי שיר האלהים vocantur instrumenta Musica Dei i. Chron. XVI. 42. Citharas vero in sacris Hebræorum receptas fuisse constat, & post alios probat *Steph. le Moyne* ad *Varia Sacra* p. 888. & *Deylingius* loco mox citando. Ita quoque accepit *Jos. Medus* pag. 111. & 910. Operum, nec, puto, inconcinne. Cl. *Georgius* in *Vindiciis N. T.* pag. 366. hebraismum amolitur, adductis locis *Isocratis, Demosthenis & Euripidis*, ubi ἑώμῃ Θεῶν hominibus tribuitur.

Verſ. 3. Καὶ ἔδδσιν τὴν ὥδὴν Μωσέως, δέλας τῶν Θεῶν, καὶ τὴν ὥδὴν ἀρ-
νίσ] Vide Rev. *Salom. Deylingii* *Observatt. Sacras* Part. III. pag. 342. *Theoph. Amelii* *Erörterung* Tom. II. pag. 873. & *Steph. le Moyne* notas ad *Varia Sacra* pag. 697. & pag. 888. Atque hic postremus alludi putat ad sacra, quæ die Sabbati celebrantur apud Judæos, ubi hymnus agni jugis cantabatur, & hymnus Moſis servi Dei. Die enim Sabbati duo fiebant sacrificia, unum jube, agni nimium, qui singulis diebus debebat immolari, alterum additionale, & quod diem Sabbati præcipue spectabat. Hinc fiebat, ut duplex hymnus cantaretur, hymnus nimirum XCII. Davidis pro agno jugi, & Canticum Moſis, de quo *Deuteron. XXXII.* in memoriam Sabbati. Cum vero hymnus ille Moſis *Deuteron. XXXII.* sit increpatorius, atque adeo cœlitibus minus commode tribuatur, *Deylingius* cum Marck. ad h. l. intelligere mavult illud Moſis canticum, quod *Exod. XV.* ad mare rubrum post submersos Ægyptios & Israëlitas, ex Ægypto eductos, legitur decantatum. Confer in eandem sententiam *Vitringam. Jos. Mede* pag. 10. Operum hymnum Moſis & agni junctum de tali accipit, qui ad prædicandum cultum unius Dei pertinuerit; verba autem, quæ heic recitantur, conformata esse ait ad illa *Pſal. LXXXVI. 8. 9. 10.* Idem conferri vult *Jerem. X. 6. 7.*

ὁ βασιλεὺς τῶν ἀγίων] Pro ἀγίων potior codicum, & versionum quoque numerus habet ἐθνῶν, quemadmodum in Syro exstat *seculorum*, quasi legisset αἰώνων. Posteriores hanc lectionem probat *Millius* in *Prolegomenis* §. 509. his verbis: *Hanc lectionem omnino genuinam esse arbitror, sumtam ex Jer. X. 10. verum ob citata hic v. 4. ex cap. X. Jerem. v. 7. facile factum, ut a lectore aliquo e Prophetæ pro βασιλεὺς αἰώνων scriberetur ad mar-*
Bbbb 2 *ginem*

ginem βασιλεὺς ἐθνῶν, quod mox in Codd. plures irrepfit. Neque vero receptum βασιλεὺς τῶν ἁγίων aliud est, quam marginalis explicatio. Millium fecutus recens Editor Nov. Test. Græco-Anglicani in contextum recepit vocem αἰώνων. Cl. Bengelius prætulit ἐθνῶν, & respici ait ad Jerem. X. 7. quod & Medus monuit, receptam vero lectionem ἁγίων admitti posse negat, per quam codices fere omnes ceu quadragesima pars repudietur, & unus Erasmi codex, vel Latinismum amplectatur. Vide eum in Apparatu Critico pag. 832. Argumentis ejus addidero illud, quod Deus alias nusquam, si recte memini βασιλεὺς τῶν ἁγίων appellatur. Et fieri facile potuit, ut aliquis vocem ἁγίων cum illa ἐθνῶν permutaret, ideo, quod v. 4. Deus appellatur ὁστος, vel secundum alios codd. ἅγιος, quod elogium etiam v. 3. ἁγίων requirere ipsi videbatur. Ita vero argumentanti obverti potest, quod v. 4. ἔθνη etiam ventura ad adorandum Deum dicantur, atque adeo ratio reddatur, cur v. 3. Deus βασιλεὺς τῶν ἐθνῶν sit appellatus.

Verf. 4. ὅτι μόνος ὁστος] Codices alii legunt ἅγιος, quod rectius videtur Medo pag. 10. Operum. De phrasi ipsa & speciatim particula μόνος, creaturas & deastros excludente, lege Fesseli. Adversaria Sacra Tom. I. pag. 299.

ὅτι πάντα τὰ ἔθνη ἤξουσιν] Accipe ad hæc Jof. Medi verba ex Operibus ejus pag. 910. כּי apud Hebræos aliquando, præsertim cum geminatur, valet ideo, nempe si prius כּי causale fuerit, vel e contra. Vid. Genes. XXII. 16. 17. Jer. IV. 18. & XXIX. 15. 16. 2. Regg. XIII. 7. Eccles. VIII. 6. Quidni & ὅτι apud Hellenistas simili modo usurpetur? Verto igitur: Idcirco omnes gentes venient, & adorabunt coram te, quoniam jura tua manifestata sunt, nempe, te solum colendum esse.

ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐφανερώθησαν] quia judicia tua patefacta sunt. Ita plerique Interpretes. Medus l. c. jura, ut scilicet indicaret præcepta cultus divini. Atque hanc notionem vox sæpe in sacris habet. Vide, quæ de variis ejus significatibus dixi ad Rom. I. 32. & alias. Veri autem est similis, δικαιώματα h. l. significare judicia Dei mirabilia, in hostes veritatis edita, ut respondeant Hebræo וּבְשִׁפְטֵי, cujus idem est sensus Psalm. LXXXIX. 15. CIII. 6. Jof. XXXI. 9. Confer Vitringam ad h. l. Id vero apparet ex phrasi antecedente v. 3. ὅτι δίκαιαι καὶ ἀληθινὰί αἱ ὁδοί σου, & sequente v. 6. ubi angeli, septem plagis, tanquam judiciorum divinorum speciminibus, instructi commemorantur.

Verf. 5. καὶ ἰδὲ, ἤνοιγῃ ὁ ναὸς τῆς σκηνῆς τῶν μαρτυρίων ἐν τῷ ἔρειπῳ] Vocem σκηνὴ B. Lutherus per Hütte convertit, indignante Emsero, cui vox hæc argumenti dignitati minime convenire, & cum altera Tabernacel permutanda visa est. Germanica scilicet non Latina voce uti statuerat Lutherus. Conf. Raithii Vindicias pag. 610.

Verf. 6. Καὶ ἐξῆλθον οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι, ἔχοντες τὰς ἑπτὰ πληγὰς] Per Angelos hos plerisque, & inter hos *Vitringæ*, *Marckio*, *Andalæ*, angeli proprie dicti, tanquam judiciorum divinatorum executores, intelligendi videntur, qui *lino puro* ob sanctitatem, & *Zona aurea* ob animi promptitudinem, dignitatemque suam, ornati sistantur. At Rev. *Ewaldus* angelos mysticos potius, & veritatis præcones indicari contendit, quia, instar Sacerdotum, ex templo tabernaculi egredi dicantur; angeli porro in Apocalypsi sæpius Ecclesiæ doctores significant; hi denique doctores vim vocis ἄγγελοι, tanquam nuntii Dei exprimant. Hos porro Evangelii præcones tanquam sacros Dei ministros *ex templo* ait prodire, tanquam judicia DEI denunciatores, & *tenebre septem phialas iræ divinæ*, tanquam paratos ad easdem denunciandas, & ad exemplum Moſis precibus suis in Ægyptum mysticam derivandas, *lino* vero *puro* vitæ sanctitatem & purissimam veritatis confessionem, *cingulisque aureis* verbum veritatis, quo muniti sunt, adumbrare. Hæc ille, quæ expendi merentur. Vide *Emblemata* ejus *Sacra* lib. IV. p. 494. seqq.

ἐνδεδυμένοι λίνον καθαρὸν καὶ λαμπρὸν, καὶ περιεζωσμένοι περὶ τὰς ὀφθαλμοὺς χερσαῖς] Pro voce λίνον male codices quidam λίσον. Vide *Joannis Croji* Observationes in Novum Testamentum cap. 15. pag. 114. De *Zonis* varii generis, earumque usu pro varietate personarum vario, nec non materia & forma ex antiquitate sacra & profana erudite commentatur *Ewaldus* l. c. eo consilio, ut zonas, heic commemoratas, veritatis symbolum esse ostendat. Confer, quæ de *zonis* adfert *Suicerus* Tomo. I. p. 1306. seqq. & *Picinellus* in *Luminibus Reflexis* ad hunc locum; nec omitte, quæ supra ad l. 13. dixi.

CAPVT XVI.

Verf. 1. Τπάγετε καὶ ἐκχέετε τὰς φιάλας τὰς θυμὸς τῶ Θεῷ] Codices aliqui habent τὰς ἑπτὰ φιάλας, sicut antea ἑπτὰ ἄγγελοι commemorantur. Hos sequitur *Bengelius*. Interpres *Copius* ἑπτὰ utroque in loco, una cum vocibus, εἰς τὴν γῆν omittit, pro ἐκ τῶ ναὸς vero habet *ex celo*. Voces τῶ Θεῷ defunt apud *Col. Ald. & Erasmus*. *Emserus* eandem in versione *B. Lutheri* quoque desiderari criminatur, cujusmodi tamen editionem nullam adhuc sibi visam proficitur *Raitbius* pag. 611. Vocem φιάλας civitate donavit *Targum* Jes. cap. LI. v. 17. & 21. ubi posteriore loco חמתי כסא פילי ת phialæ poculi iræ meæ commemorantur. Vide *Cl. Schætgenium* pag. 1136. qui & locum ex *Tanchuma* in *Falkut Schimoni* Part. 1. fol. 66. 2. adfert, quo plagæ, quas Deus Ægypto inflixit, omnes futuro tempore hostibus Ecclesiæ irrogandæ dicuntur. Hebræi θυμὸν per

חמה *iram* exprimunt, inter hanc autem vocem, & aliam חמת (*chemet*) i. e. *lagna*, tanta est affinitas, ut peculiarem aliquam elegantiam observandam offerat, ubi describendo iram Dei exertam in homines adsciscitur figura vasis חמה, tanquam instrumenti, & pariter, ut undique respondeant allusiones, adhibetur verbum נתך effundere, vid. 2 Chronic. XII. 7. & XXXIV. 24. Jerem. XLII. 18. & XLIV. 6. & נפח *aequivalens*, Thren. II. 4. Ezech. VII. 18. Habes verba *Gussetii* in Commentariis L. Hebr. pag. 942. a. qui & ibidem hanc observationem ad praesentes phialas accommodat his verbis: Oportebat post figuras sigillorum & tubarum tertiam reperire; cumque ageretur de describenda iræ vindicis effusione, parumque momenti in delectu symboli instrumenti positum videretur, proclive erat & commodum, accipere figuram, cujus nomen tam bene cum nomine iræ Dei concinebat; cui etiam effundendi (ἐκχέου) verbum annectitur.

Verf. 2. καὶ ἐγένετο ἔλκος] Pro ἔλκος in Græcis & Latinis libris vocem legi, vulnus denotantem, falso adfirmat *Emserus*, maleque adeo reprehendit *Lutherum*, qui per *Geschwür* converterit. Vide *Raithium* in Vindiciis pag. 611. qui recte plagam hanc cum illa Ægyptiorum *Exodi* IX. 10. contendit. Similiter *Deuteron.* XXVIII. 35. & *Job.* II. 7. legis רע חתן, ubi עי LXX. ἔλκος πονηρόν.

Verf. 3. καὶ πᾶσα ψυχὴ ζῶσα ἀπέθανεν ἐν τῇ θαλάσσῃ] i. e. omne animal, quod vivebat in mari, mortuum est. Ψυχὴ h. l. animal cujusque generis denotat, ut *Genes.* I. 24. II. 7. &c. Conf. *Vorstii* Philolog. Sacr. lib. I. cap. 4. & *Suicerum* Tom. II. pag. 1577.

Verf. 5. Καὶ ἤκουσα τὴν ἀγγελίαν τῶν ὑδάτων] Angelus mari præfatus commemoratur etiam in *Bava Bathra* fol. 84. 2. ubi vocatur שר שר יי princeps maris. Vide *Schatgen.* pag. 1131. qui & alios locos affert, quibus singulis rebus conditis singulos angelos adsignatos esse Judæi tradunt. Adde *Eisenmengeri* Judaismum Detectum Tom. II. pag. 376. seq. & *Bartoloccii* Bibliothecam Magnam Rabinicam Tom. I. pag. 274.

Δίκαιος, Κύριε, εἶ, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ὅσιος] Codices admodum variant in extremis tribus vocibus. Quidam omittunt καὶ ante ὁ, alii utrumque. Atque hinc nata est diversa expositio. Qui καὶ legunt ante ὅσιος sine ὁ, posterior hoc prædicatum conjungunt cum voce δίκαιος, hoc sensu: *justus, Domine, es, (qui es & qui eras) & sanctus.* Atque ita quoque *B. Lutherus*. Qui omittunt καὶ & scribunt ὁ ὅσιος, referunt ad proxime antecedentia, ὁ ὢν & ὁ ἦν. Hos sequitur *Cl. Bengelius*. Ab utrisque discedit *Coptus*. Hic enim omissa penitus phrasi, καὶ ὁ ὅσιος, ex interpretatione *Wilkinsii* ita: *tu justus, qui es, & qui erat, quia judicavisti ista.* Atque eadem vox ὅσιος, tanquam parum huc pertinens, aliis cum ἐσό-
μενος

μενος visa est permutanda, ut scilicet exprimeretur illud δ ἐρχόμενος, quo S. Joannes alias in hoc elogio utitur. Prævit Beza, ut ait, *ex vetusto bonæ fidei MS. codice*. Adplaudit illi Erasmus Schmidius sed ita, ut retenta lectione καὶ ὅσιος, eidem in ipso contextu, adhibita tamen parenthesi nota, præmittat (*καὶ ὁ εἰσόμενος*). Adstipulatur ex nostratibus B. Severinus Lintropius in Mantissa ad Specimen Meletematum Criticorum §. 2. & ex Reformatis Vitringa ad h. l. Ab altera parte Cl. Bengelius in Apparatu Critico pag. 834. existimat, Bezam nonnihil dedisse conjecturæ. Cur enim, ita pergit, in nullo alio Apocalypseos loco illum codicem annotationes Bezae memorant? aut cur Rob. Stephani margo nil h. l. variat? Bezam tamen sequitur H. Stephanus, Pareus, Piscator, Amama. Rev. quoque Zeltnerus in Evangelio tetragrammato ex Novo Testamento exulante pag. 29. ita ab illa Bezae lectione alienus est, ut nihil eum vel auctoritate sua vel ratiunculis, plane frivolis, efficere posse existimet. In Bezam animadvertit quoque Marckius commentario in h. l. p. 709. ipse utique reprehendendus, qui vocem δ ἐρχόμενος confidenter alteri illi ὅσιος substituit, atque hanc vitiosam esse dubitari non posse censet. Neque tamen adhuc vel codex ullus, vel versio vetus adferri potuit, ubi δ ἐρχόμενος hinc legatur, hinc exprimatur. Non est utique causa idonea, cur lectionem, toti codicibus firmatam, aversemur. Agitur heic de judiciis, in hostes veritatis exercitis, quæ indicantur phrasi: δ τι ταῦτα ἐκρῖνας. Hæc ipsa porro judicia adferuntur ut argumentum, ex quo constet, Dominum esse δίκαιον καὶ ὅσιον. Jam vero utrumque hoc prædicatum chorus victorum bestia XV. 3. & 4. in hymno suo commemorat eo tempore, quo angeli cum septem plagis erant emittendi. Canit enim: Κύριε — δίκαια καὶ ἀληθινὰ αἱ ὁδοί σου, v. 3. & ὅτι μόνος ὁσιος v. 4. celebrat etiam ibidem δικαιώματα, αἶ ἐφανερώθησαν. Ex his liquere puto, verba nostri commatis ita esse explicanda: *Iustus, Domine, es, qui es & qui eras, & sanctus*, (sc. es) *quod hæc judicaris. Iustus vero Deus appellatur, qui malefacta pœnis subiciat, sanctus, qui ferre illa non possit*. Si quis καὶ illud ante ὁ ὅσιος per codicum quorundam auctoritatem omittendum putet, is vel sic τὸ, ὁ ὅσιος, instar prædicati alterius ad vocem Κύριε, una cum δίκαιος referendum esse videbit, si recogitet, eandem phrasin supra I. 8. occurrere, ubi post ὁ ὢν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, sine interposita particula καί, legitur ὁ παντοκράτωρ.

Verf. 6. *Οτι αἷμα ἀγίων καὶ προφητῶν ἐξέχεαν*]. Sanguinem effundere idem h. l. est, quod occidere. Ita vero Hebræi frequenter, quos heic exprimi imitando Vorstius Philol. Sacr. Part. II. pag. 215. existimat. Neque tamen eadem φράσις insueta est Græcis, quod ostendit Horatius Vitringa in suis ad Vorstium Animadversionibus pag. 248. Adde Cl. Georgii Vindicias pag. 342. Adfert hic ex Herodoto lib. VIII. c. 140. illud oraculi: αἷμα μέλαν κέχυται, & ex Æschylo in Eumenide v. 661, αἷμ' ὀμαίμον ἐκχέας πέδα.

Verf. 7. Καὶ ἤκουσα ἄλλα ἐκ τῆ θυσιασθεῖς λέγοντος] Codices nonnulli omitunt ἄλλα ἐκ, ut sic altare ipsum loquens introducatur. Nec aliter *Arabs, Armen. Lat. & Syr.* His *Coptum* addit Cl. *Bengelius*, quem tamen ita Latine exprimit Cl. *Wilkinsius*: Ἐ' *audivi vocem ex altari dicentem.* Approbant omissionem *Zegerus, Millius, Camerarius*, quos sequitur *Bengelius*, quem videbis in Apparatu Critico p. 834.

Verf. 8. Καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν Φιάλην αὐτῷ ἐπὶ τὸν ἥλιον καὶ ἐδόθη αὐτῷ καυματίσαι τὰς ἀνθρώπους ἐν πυρὶ] Mireris merito, *Schwindingium*, Anglum, in libro, quem de conditione & loco inferni conscripsit, ad hunc locum provocare potuisse, ut probaret, infernum in Sole dari.

Verf. 9. Καὶ ἐκαυματίσθησαν οἱ ἄνθρωποι καὶ μαῖα μέγα] Agnoscis heic in phrasi συγγένειαν, ut in illa χαίρειν χαρὰν quam bene Græcam esse aliquoties monuimus. Adde nunc Cl. *Georgii Vindicias* p. 199.

Verf. 10. Καὶ ἐμασσῶντο τὰς γλώσσας αὐτῶν ἐκ τῆ πόνε] Verbum ἐμασσῶντο h. l. in libris nunc simplex σ nunc duplex refert, quemadmodum & alias ab externis utroque modo scribitur. Vide *Henrici Stephani Thesaurum*, nec omitte *Aristophanem*, in cujus Comædiis frequens est. Sic v. c. *Plut. v. 320.*

Λαβὼν τὴν ἄρτον, καὶ τρεῖς
Μασσῶμενος τὸ λοιπὸν, ἔτω τῷ κόπῳ συνέιναι.

Ibi vero Scholiastes ita : τῇ περὶ τὸν πλεῖστον ἐπιμελείᾳ ἀπὸ θέματος δὲ τῆ μασσῆ δευτέρας συζυγίας, τὸ μασσῶμενος ὡς κλώμενος. Et in *Equitibus* v. 713.

Καθὼς περ αἱ τίτθαι γε σιτίζεις κακῶς.
Μασσῶμενος γὰρ, τὸ μὲν ὀλίγον ἐντιθεῖς.
Nutricum more tu populum pascis male:
Quia, ubi præmanderis, in os paulum ipsi ingeris.

Ex hoc loco judicari etiam poterit de significatu verbi h. l. obtinente. Ita Scholiast. ἐδίωκ ἢ διαμασσῶμενος.

Memini me legere, *Jo. d'Outrein* vaticinium hoc referre ad regnum Galliae in libro belgico, quem inscripsit: *Redenen van vrees en boope in desen tegenwoordigen Oorlog, &c.* Amstelodami 1707. Sed liber non est ad manus.

Verf.

Verf. 11. Καὶ ἐβλασφήμησαν τὸν Θεὸν τῷ ἔραν ἔκ τῶν πόνων αὐτῶν] Nonnulli h. l. ufi sunt, ut probarent, damnatos homines perpetuis conviciis Deum infectaturos esse. Id vero ut alias non est veri simile, ita ex hoc saltem loco, ubi de hostibus Christi adhuc superstitionibus sermo est, firmari non potest. Lege huc B. *Dannbaueri* *Hodosophiam* pag. 1498. & *Jo. Adami Osiandri* *Theologiam Casualem* Part. VI. c. 10. p. 516. sq.

Verf. 12. Καὶ ὁ ἔκτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν Φιάλην αὐτῷ ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὸν Εὐφράτην κ. τ. λ.] Exstat B. *Casparis Neumanni*, Theologi quondam Vratislaviensis, concio solennis an. 1697. in memoriam victoriæ, tunc temporis auspiciis Augustiss. Imperatoris Leopoldi a Turcis reportatæ, habita, & paulo post edita, qua ostendere conatur, oraculum hoc ad Domus Austriacæ heroës spectare, atque Reges ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλῆς, quibus, exsiccatō Euphrate, h. e. exhaustis gentis Turcicæ viribus, via paranda sit, non esse Reges in Oriente habitantes, terrisque Occidentalibus inhiantes, Turcarum autem interventu hætenus impeditos, quales nulli dentur; sed Reges esse atque Imperatores, ab ortu Solis nomen gerentes, Austriacos, Turcarum tyrannide ab Imperio Orientali recuperando hætenus impeditos. Vid. *Nova Literaria Germaniæ* an. 1703. p. 48.

Verf. 13. Καὶ εἶδον ἐκ τῶ σώματος τῷ δράκοντος — — πνεύματα τρεῖς ἀνάθρακτα ὅμοια βατράχοις] Exstat singularis oratio inauguralis B. *Mich. Henr. Reinhardi* de ranis ab ore draconis Bestiæ & Pseudo Prophetæ prodeuntibus, Wittebergæ 1721. 4. in qua docere instituit, ranas, ex ore Pseudoprophetæ progressas, esse *Jesuitas*; istas ex ore bestię, *Machiavellistas*, *Hobbesianos* & *Pseudo Politicos*; illas denique ex ore draconis, *Spinofistas*, hisque similes Philosophos, una cum Fanaticis Platonizantibus. Conf. Collectionem Novantiquorum Theologorum an. 1722. pag. 1086. *Bernh. Per. Karlius* in Bibliotheca Bremense Class. II. pag. 972. *Dominicanos* sanguinarios, *Franciscanos* animales, & *Jesuitas*, sanctimoniam mentientes, illas *draconis*, *bestię*, & *Pseudoprophetæ* ranas esse suspicatur.

Verf. 14. Εἰσὶ γὰρ πνεύματα δαιμόνων, ποιῶντα σημεῖα, ἃ ἐκπορεύεται] Pro duobus postremis verbis codd. quidam habent ἐκπορεύεσθαι, quos editiones variæ, v. c. *Erasmi Stephani*, *Erasmi Schmidii*, *Millii*, *Bengelii*, sequuntur. Obscurior & minus cohærens videtur dictionis series, ἐκπορεύεσθαι ἐπὶ τὰς βασιλεῖς τῆς γῆς ἢ τῆς οἰκουμένης ὅλης, συναγαγεῖν αὐτὰς, inprimis cum ante συναγαγεῖν desit ἢ, quo opus non est, si legamus, ἃ ἐκπορεύεται. Nec scio, an satis huic difficultati consuluerit *Er. Schmidius*, ita convertens: edentes signa, procedendo ad Reges terræ &c. ad congregandum eos &c. Gerundive scilicet accipi vult verbum ἐκπορεύεσθαι, atque similem phrasin occurrere putat 1. *Tim.* IV. 3. de quo tamen loco aliter sentiendum esse apparebit ex illis, quæ ibi dicta sunt. Itaque hætenus in altera illa lectione, non paucis codd. & *Alexandrino* quoque firmata, acquiesco.

quiesco. Interpres *Coptus* verbum ἐκπορεύεσθαι prorsus omittit. Ita enim ex versione Rever. *Wilkinsii* habet: *Spiritus enim demoniorum sunt, facientes signa super Reges terræ, congregandi illos ad bellum magni diei Dei omnipotentis.*

Verf. 15. Ἰδὲ ἔρχομαι ὡς κλέπτῃς κ. τ. λ.] Comma hoc, tanquam minus huic loco conveniens, ad cap. III. 18. rectius pertinere, atque inde huc relatum esse, suspicatur *Beza*. Sed vide, quæ illi recte opposita sunt a *Vitringa* & *Marckio* in commentar. ad h. l. & *Alethæo* Tom. II. der Erläuterung pag. 68. in notis. Id tantum observandum est, comma hoc instar parentheseos reliquis interjici, ex occasione commemorati ante diei illius magni, quo Dominus inopinato ad iudicium venturus sit, quemque adeo vigilem expectare oporteat quemcunque.

Μακάριος ὁ γρηγορῶν, καὶ τηρῶν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ] Phrasi hac ad ritum aliquem Judaicum respici multi monuerunt. Sacerdotes scilicet & Levitæ noctu in templo excubias agere solebant. Tum vero præfectus templi obire stationes, & eum, quem dormientem deprehendebat, percutere solebat. Constant hæc ex *Middoth* fol. 34. *Maimonide* cap. VIII. de Domo Electa & aliis, quos attulerunt *Dassovius* diss. I. de Emphasi Sacrarum vocum pag. 43. *Amelius* Part. I. der Erklärung pag. 83. *Zornius* Tom. II. Opuscul. Sacrorum pag. 173. *Alethæus* l. c. pag. 69. Rev. *Deylingius* Part. II. Observationum Sacrar. Obs. L. (quæ tamen in repetita editione exstat Parte III. n. XLIX. pag. 488.) *Adrian. Relandus* pag. 174. Antt. Hebr. & Cl. *Schætzgenius* in Horis Hebr. pag. 1132. Adde *Vitringam* ad *Apocal.* III. 3. Speciem habet hæc allusio, dubito tamen, an ex mente Spiritus S. instituat. *Furis* fit mentio, sicut & supra III. 3. & *Matth.* XXIV. 43. ad inopinatum adventum significandum. Furum vero illud est consilium, ut dormitantes vestibibus privent. Hoc vero fieri non potest, ubi quis vestibus indutus vigilaverit. Itaque cavere sibi quisque jubetur, ut sub adventum hunc Domini quisque vigilet, & vestibus suis, h. e. ornatu, quo Domino placere possit, instructus appareat. Hæc ad argumentum ipsum & similitudinem adhibitam propius accedere existimo. De adventu ad extremum iudicium heic sermonem esse, ostendit B. *Augustus Pfeiferus* in Scepticismo Speneriano Parte I. cap. 6.

Ceterum non opus esse, ut ἱμάτια per enallagen pro ἱμάτιον poni dicatur, ostendit Cl. *Georgius* in Vindiciis pag. 45. sq. Similiter *Plato* in Critone pag. 33. feminæ alicui ἱμάτια λευκὰ tribuit, quæ a *Xenophonte* lib. II. Memorabil. p. 583. ἐσθῆς λευκῇ appellantur.

Verf. 16. Καὶ συνήγαγεν αὐτὸς εἰς τὸν τόπον, τὸν καλέμενον Εβραϊστὶ Ἀρμαγεδδών] Ampla heic est disputatio de eo, quo pertineat verbum συνήγαγεν, utrum ad angelum illum sextum, qui v. 12. effudisse dicitur phialam,

lam', an ad tria illa dæmonia, α' ἐκπορεύεται, v. 14. nec minus de eo, quid per vallem Αἰμαγεδδὼν indicetur. Lege itaque huc *Ludov. Cappellum* in *Spicilegio notarum* p. 144. *Bonaventuram Cornel. Bertramum* in *Lucubrationibus Francktallensibus* cap. X. Tom. I. *Theauri librorum Creniani* p. 138. & *Henr. Hulsūm* de vallibus Prophetarum Exercit. XII. quæ ad totum hoc visum phialæ sextæ refertur. De nomine Αἰμαγεδδὼν consules *Drusum* in *Comment. priore de Vocibus Hebr.* p. 15. qui a יְהוֹרָגָה דְּמָוִן i. e. *excidium exercitus eorum* derivat, *Pfeiferum* de Vocibus Hebr. & *Exoticis N. T.* p. 508. *Operum Criticorum*, & *Bened. Meizon Faxovii* dissert. de loco *Hermageddon*, *Hafniæ* 1707.

Verf. 17. Καὶ ὁ ἔβδομος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτῷ εἰς τὸν αἶ-
γα, κ. τ. λ.] Visum hoc omne usque ad finem capitis persequitur *Jos. Esku-*
cbe in *Miscellaneous Sacris*, Exercit. IV. p. 111-127.

Γέγονε] *factum est*, ut *Er. Schmidius*; *fuit*; ut *Beza* vertit, eo sen-
su, ut *Babylon fuisse* dicatur secundum παροιμιῶδες illud: *Fuimus Troes*.
Hanc sententiam amplectitur, & ornat *Gatakerus* de *Stilo N. T.* cap. XIX.
p. 191. illud quoque afferens: Πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι. Malim
tamen prius, cum verbum γέγονε à Græcis non de abolitione, & interitu,
sed de effectione adhiberi soleat, quod *Schmidius* recte monuit.

Verf. 19. Καὶ ἐγένετο ἡ πόλις ἡ μεγάλη] Vide supra ad XIV. 8.
δῶνα αὐτῇ τό ποτήριον τὸ εἶναι τῷ θανάτῳ αὐτῆς] Vide ibidem.
Jos. Medus p. 518. alludi hac phrasi putat ad morem Judæorum, qui morte affi-
ciendis, ut torporem iis inducerent, calicem vini, cui myrrha aut aliud id
genus aroma amarum immixtum fuerit, præbere consueverint. *Matth.*
XXVII. 34. Conf. *Gatakeri* *Adversaria Miscellanea* p. 48. edit. *Londi-*
nensis, qui rectius ejusmodi potionem heic intelligi censet, qualis ad cru-
ciatum & exitium procurandum præberi quibusdam solebat, quod i-
dem in sequentibus ostendit. Talis enim calicis effectus XIV. 10. de-
scribitur.

Verf. 20. Καὶ πᾶσα νῆσος ἔφυγε, καὶ ὄρη ἐκ ἐνέδυσαν] Verba hæc
alii alia atque alia ratione acceperunt. Sententias collegit *Anton. Bynæus*
de *Morte Christi* lib. III. p. 469. quibus relictis ipse p. 460. ita statuit, &
insulas & montes de ipsa urbe *Roma* interpretandos esse, & *insulas* quidem
eo sensu, qui apud Romanos tritus fuerit. Scilicet *Romæ*, inquit, aliud
insulæ dictum, aliud *domus*. Hoc ex eo manifestum est, certissimumque, quod
frequens insularum & domorum in Cicerone, Vitruvio, Suetonio, Tacito,
& ceteris Scriptoribus Romanis, unde diversa ædificiorum genera fuisse liquet,
fit mentio. De quo domorum & insularum discrimine videri possunt, quæ con-
tra Justum Lipsum disputat Famianus Nardinus, lib. VI. c. 4. Veteris Romæ,

contra Nardinum vero orbis eruditi decus, summus ille doctor meus, J. G. Grævius, (præfat. ad Tom. IV. Thesauri Antt. Roman.) Et insulæ quidem, teste Festo, dictæ proprie, quæ non junguntur communibus parietibus cum vicinis, circuituque publico aut privato cinguntur, à similitudine videlicet earum terrarum, quæ fluminibus ac mari eminent, suntque in salo positæ. Romæ ante Neronianum incendium insulæ fuerunt permultæ. Quod cum aliunde liquet, tum ex hisce Suetonii verbis. Tunc præter immensum numerum insularum, domus priscorum Ducum arserunt (in Nerone cap. 28.) Post incendium Romæ illud memorabile insularum multitudo non minor fuit. Apparet hoc ex Publio Victore, & Sexto Rufo, viris Consularibus, quorum hic ætate vixit Valentiniani &c. Hæc Bynæus, qui tandem ex illis conficit, horrendam hæc denunciari ruinam, casumque, quo nulla insula superstes mansura, nec montes; ac Roma quærenda in ipsa Roma sit. Adplaudit illi Petrus Zornius in Biblioth. Antiquario-Exegetica Tom. I. p. 225. sq. Eximvero veri similis est, per montes regna majora, per insulas vero, Respublicas, quatenus Babylonica se subjecerant, indicari, eademque opera innui, non solum Babylonem ipsam periisse, sed & illi subiectos in cladis societatem venisse. Vide, quæ in hanc sententiam Vitringa commentatus est. Montes speciatim emblema rerum publicarum & regnorum esse in sacris, diligenter ostendit Cl. Ewaldus in Emblematibus Sacris lib. II. p. 223. sqq.

Verf. 21. Καὶ χάλαζα μεγάλη καταβαίνει ἐκ τῶ ἔθρονος ὡς ταλαντία.] *Et grando magna quasi talenti pondo descendit: ita Beza & Schmidius. Libram vertit Scaliger in annotationibus MSS. ad Bezæ N. T. ad Sisennam, ita loquentem, provocans. Vide Schurtzschii Acta Literaria p. 33. Josephus de Bello Judaico V. 6. p. 338. edit. Havercamp. ταλαντίαοι μὲν ἦσαν οἱ βαλλόμενοι πέτραι, talenti quidem pondere erant lapides, qui mittebantur. Exempla grandinis insignis magnitudinis passim videas adferri. Lege v. c. Rev. G. G. Zeltneri Historiam Crypto Socinismi Altorfini p. 1170. Notabilis est locus, qui legitur in Schemoth Rabba Sect. XII. fol. 111. 3. ad Exod. IX. 18. Dicam tibi, talem grandinem non fuisse neque in mundo, neque in Ægypto: sed non dixit Deus, nullam talem futuram fuisse. Talis enim futura est in diebus Gog & Magog. Vide Schætgenium p. 1132.*

CAPVT XVII.

Ad caput integrum leges ex nostratibus B. *Jo. Bened. Carpzovii* concionem vernaculam singularem de meretrice magna, Lipsiæ 1687. 12. editam; & *Joannis Henrici Heideggeri* diatribas de Babylone magna. Ad potiora ejus commata spectant disertationes nostratium singulares, *Christophor. Scheibleri* de Babylone Apocalyptica, Tremonia 1631. *Joannis Andree Quenstedii* de Babylone Apocalyptica mystica, Roma, pro throno Antichristi, Wittebergæ 1652. & *Joannis Quistorpii* de Apocalyptica meretrice Babylon. Rostoch. 1669.

Verf. 1. δείξω σοι τὸ κρῖμα τῆς μεγάλης] i. e. ostendam tibi meretricem judicandam, vel damnandam; quod sine hebraismo dici ostendit Cl. *Georgius* in Vindiciis pag. 227. Sic *Isocrates* in Areopagitico p. 303. ἐκκλησίας γενομένης περὶ ἀποδόσεως χρημάτων, indicta concione de pecuniis reddendis. Cur πόρνη ἡ μεγάλη dicatur, ostendit *Zornius* in Bibliotheca Antiquario-Exegetica pag. 192.

τῆς καθημένης ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῶν πολλῶν] Romam ita describi a cloacarum concameratis arcubus, quibus non modo hodieque totæ viæ & arcæ, sed & immensæ altitudinis ædificia, omnis omnino ruinæ secura, sustententur, existimat *Famianus Nardinus* lib. III. de Roma vetere cap. V. Tomo IV. *Theauri Antiquit.* Græviani pag. 1459. *Tam vaste enim amplitudinis urbs, inquit, supra flumina & arcus, & ut ita loquar, supra abyssos aquarum sedem suam posuit.* Vide ibi plura, & quæ inde repetit *Amelius* in der Erörterung Tom. I. pag. 225. sq. & *Zornius* in Opusculis Sacris Tom. II. p. 100. Certum id est, quod ex Spiritus S. mente ad gentes, quæ Romæ, non paganæ, sed Antichristianæ, obnoxia sint, respici debeat. Vide v. 15.

Verf. 2. καὶ ἐμεθύθησαν ἐκ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς] Vide ad XIV. 8.

Verf. 3. γέμον ὀνομάτων βλασφημίας] Per nomina blasphemiae ad e-logia illa, quibus Roma *Dea* & *urbs æterna* appellata est, respici existimat doctissimus *Elsnerus* pag. 459. adductis variis ex antiquitate exemplis. Confer, quæ supra scripsimus ad XIII. 1. *Urbis æternæ* elogium non demum sub Antoninis natum esse contra Ill. *Spanhemium* idem ostendit ex *Tibullo*, *æternæ urbis mania* prædicante lib. II. Eleg. V. v. 23.

Verf. 4. καὶ γυνὴ ἡ περιβεβλημένη] καὶ ἦν γυνή, legit, præeuntibus codicibus aliquot, *Bengelius*.

γέμον βδελυγμάτων καὶ ἀκαθάρτητος πορνείας αὐτῆς] Pro ultimis his habes καὶ τὰ ἀκάθαρτα τῆς πορν. ἀ. in codicibus variis, quos secutus est *Bengelius*, & sequendos judicavit *Millius* in Prolegom. §. 655. cui vox ἀκα-
Cccc 3 θάρ.

θάρατος ob syntaxin, ex phrasi ἀκαθάρτα τῆς, nata videtur. Dubito utique, num vox ἀκαθάρτης Græca sit, saltem nullo hactenus exemplo constat: nec Græcæ linguæ rationes hanc nominis formam, ex ἀκάθαρτος deducendam, admittere videntur. Græci dicunt ἀκαθαρσία, qua voce & οἱ LXX. & Sacri Scriptores N. T. frequenter utuntur. Neque obstat reliqua vocum structura, quo minus ἀκάθαρτα τῆς π. legamus. Non enim pendet hæc phrasis ab antecedente γέμον βδελυγμάτων, sed ab illa, ἔχουσα χρυσὸν ποτήριον ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς, cum qua ἀμέσως illud, καὶ ἀκάθαρτον 7. π. est conjungendum, ita ut γέμον βλασφημίας describat ποτήριον. Constat autem, adjectiva neutra frequenter poni pro Substantivis fœmininis. Exemplum habes apud Cl. *Georgium* in Vindiciis Novi Testamenti pag. 225.

Verf. 5. Καὶ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς ὄνομα γεγραμμένον· Μυστήριον] Fuerunt, qui *mysterii* nomen coronæ sive tiaræ Papali olim inscriptum fuisse adseverarent. Tradidit hoc, fide illustris *Montmorencii*, *Scaliger* in notis ad h. l. monens præterea, nomen illud a *Julio*, Pontifice Romano, cum altero illo: *Julius, Pontifex maximus*, deinde permutatum fuisse. Idem quoque confirmant *Franc. le Moine*, & *Jacobus Brocardus* in h. l. ad αὐτοψίαν provocantes, non dissimulante *Leonardo Lessio*. Vide Rev. *Sal. Deylingii* Observationes Sacras Part. III. pag. 403. Nostra porro memoria *Petrus Furiaeus* in libro gallico, quem inscripsit *Préjugés contre le Papisme*, argumentum hoc Pontificiis, locum hunc ad alia omnia detorquentibus, opposuit, *Jacobum Benignum Bossuetum* adversarium nactus, in commentario super Apocalypsin scripto. Huic vero se opposuit *M. Christianus Gotthilf Blumbergius* an. 1695. in *Exercitio Anti-Bossuetico*, quo *Mysterii nomen in Corona Papali olim fuisse conspicuum adversus Bossuetum demonstratur*, cujus altera pars veritatem rei adstruit, altera vero causam & modum abolitæ illius inscriptionis exponit. Habes libri summam in *Tenzelii* Dialogis mensuris germanice editis an. 1695. pag. 23. seqq. *Blumbergio* postea ex nostratibus occurrit *Joannes Ludovicus Hannemannus*, Profess. Medicus Kiloniensis, in libello ita inscripto: *Mysterium Papali coronæ adscriptum Non Ens, seu commentarius in caput XVII. Apocal. v. 5. quo demonstratur, Papali coronæ mysterion nunquam fuisse inscriptum*. Hamburgi 1698. 8vo. Lege *Neocori* Biblioth. Novorum librorum an. 1698. pag. 854. seqq. Non deferuit causam *Blumbergius*, sed adseruit potius diatriba singulari *Cygnæ* 1702. 8. edita, & inscripta: *Mysterium Papali coronæ adscriptum Ens huc usque reale, Non Enti celeberrimi cujusdam Viri oppositum*. Lege Acta Eruditorum Lipsiensia an. 1702. pag. 491. seq. nec omitte Nova literaria Hamburgensia an. 1703. pag. 58. & 217. Relationes Theologicas Nov-antiquas an. 1702. p. 1067. *Bælii* Dictionarium Tom. I. pag. 1080. & *Joannem Braunium* de Vestitu Sacerdotum Hebræorum pag. 809. Ad caput turritum heic respici, quod

quod urbium illustrium insigne fuerit, testibus numis, opinatur *Pet. Zornius* in *Bibl. Antiquar. Exeg.* pag. 32.

[βαβυλὼν ἡ μεγάλη] Romæ Antichristianæ hoc indicium est: vide supra ad XIV. 8. & XVI. 19. Confer *Vitringam* ad *Jes.* XIV. 24. p. 446.

[ἡ μήτηρ τῶν πορνῶν] De phrasi hac lege *Er. Schmidius* ad h. l. Stat huc mos veterum, ex quo meretricum frontibus nomina illarum inscribi solebant. Vide *Martin. de Roa* in *Singularibus Scripturæ* lib. IV. p. 409. Adde *Picinelli* *Lumina Reflexa* p. 765. qui & cellas meretricum earundem nomina præ se tulisse ostendit.

Verf. 6. καὶ ἐθαύμασα ἰδὼν αὐτὴν θαῦμα μέγα] Phrasis hujus probitatem sæpius adstruximus. Adde nunc *Cl. Georgii* *Vindicias* p. 199.

Verf. 7. διὰ τί ἐθαύμασας;] *Joan.* VII. 21. eadem phrasis occurrit, cujus exemplum fortasse alibi non dari ibidem observat *Er. Schmidius*, sed non deesse illi similes, v. c. θαυμάζειν τινα ἐπὶ τινι, & ἀπὸ τινος, *Cl. Albertius* pag. 494. Observatt. adfert illud *Æliani* Var. *Histor.* XII. 6. & XIV. 36. αὐτὸν δὲ θαυμάζομεν διὰ τὰ ἔργα.

ἐγὼ σοι ἐξῶ τὸ μυστήριον τῆς γυναῖκος] Eadem phrasis, observante *Schatgenio*, exstat in *Sohar* *Genes.* fol. 9. col. 35. מַסְתֵּרָא דְּנוֹקְבָא מִסְכְּנֵי מַשְׁתֵּרִיּוֹן autem feminae sunt pauperes.

Verf. 8. Θηρίον, ὃ εἶδες, ἦν, καὶ ἔκ ἔστι, κ. τ. λ.] Et hoc comma crucem fixit Interpretibus. *Jo. Marckius* in commentar. ad h. l. statuit, verba hæc, ἦν, καὶ ἔκ ἔστι, erat, & non est, pertinere ad narrationem rei externe a Joanne visæ. Sic, ut sensus sit: bestia, quam non vides amplius, sed mox vidisti, erat mox coram oculis tuis, & non est modo, cum evanuerit cito admodum & antequam ipse id exspectaveris. Ad explicationem istius visæ emblematis, ita pergit *Marckius*, tum porro fit transitus in secundo prædicato, & ascendet ex abyssō, & in exitium abibit, cujus prædicati unum & alterum membrum accurate conveniunt narrationi priori; quemadmodum bestia erat coram oculis tuis, ita regnum hoc certo ascendet ex abyssō, & quemadmodum non est amplius illa coram te, ita & in exitium abibit hoc æque certo. Hanc vero expositionem ut ineptam exagitavit *Nicolaus Mulerius*, in *Vaticiniis Patmi* elucidatis, quam *Marckius* minus feliciter adserere conatus est in *Exercitt. Textualibus* p. 469. sqq. merito eandem repudiante *Vitringa* ad h. l.

ὧν ἡ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς] Vide supra *XIII.* 8.

βλέποντες τὸ θηρίον, ὅτι ἦν, καὶ ἐκ ἑσὶ, καί ποτε ἐστὶν] *Extrema verba in edit. Complutensi & codd. nonnullis cum his, καὶ παρέσαι, permutantur. Vide Richardi Simonis Observatt. Novas in N. T. p. 264. & Cl. Bengelii Appar. Criticum, pag. 937. Atque hic ipse una cum editore N. T. Græco-Anglicani, καὶ παρέσαι in contextum recepit, ad Joannem Dalingium de Antichristo pag. 405. Franciscum Combesium in notis ad Hippolytum, & W. Wallium in Notis Criticis ad N. T. p. 405. tanquam ὁμοψήφους, provocans. Eandem lectionem approbat Grotius & Jos. Mede pag. 524. nec alienus ab eadem est Marckius in Commentario ad h. l. & in Exercitatt. Textual. pag. 473. quamvis rem non urgeat. Ab altera parte communio lectionem tueretur Henricus Morus in Operibus Theologicis Latinis pag. 676. Exemplaria, inquit, pleraque omnia habent, ἐκ ἑσὶ, καί ποτε ἐστὶν. Quæ istiusmodi videtur contradictio, ut effecerit, ut quidam καί ποτε ἐστὶν omiserint; cum neutri interim ad genuinum vaticinii sensum penetrassent. Verum, cum hæc lectio, quam sequimur, tam generaliter obtineat, quamvis primo aspectu tam obvia videatur inesse incongruitas & repugnantia, irrefragabile profecto argumentum est, veram hanc omnino esse ac genuinam lectionem; & ex sola indubitata authenticæ exemplarium fide factum esse, ut duæ illæ alteræ lectiones expunctæ sint, quas quorundam temeritas & imperitia in veræ locum intruserant. Similiter Vitringa ad h. l. lectionis illius καὶ παρέσαι nullam ait esse elegantiam, & acumen; sed tantum docere, Interpretes vel librarios ænigma hoc solvere non potuisse. Idem paulo post sensum ita edisserit, quod per bestiam designetur Imperium aliquod Romanum, de quo mystice dici ex vero possit, fuisse illud quondam & non esse amplius; & tamen esse, b. e. existere tamen illud vere, licet alia forma, quam exstiterat ante, ut adeo dici possit de illo Imperio, esse illud, & non esse: quod sacrum quoddam ænigma est. Imperium nempe Romanum, a Julio Cæsare conditum, destrueretur per Gothos, aliosque barbaros populos, atque adeo postquam aliquandiu fuisset, non esset amplius, & tamen esset; b. e. resuscitaretur in Imperio Romano Pontificis, cujus eadem essent ἀξιώματα & ιδιότητες, quæ veteris Romani Imperii destructi. Non puto, quicquam accommodatius ad sensum hujus loci dici posse. Hoc unum addidero, τὸ καὶ παρέσαι, etiam ideo locum habere non posse, quod de illis fermo sit, qui bestiam illam cum maxime videant. Receptæ porro lectioni fraudi esse non potest, quod S. Joannes particulam καί ποτε nusquam adhibeat. Id scilicet obvertit Cl. Bengelius. Sufficit utique, particulam illam tum Sacris, tum externis Scriptoribus admodum, ubi res fert, receptam esse. Præterea Joannes nec verbo πάρεμι alias utitur, ceteri vero Scriptores divini idem, sed nunquam in forma futuri temporis, adhibent. Itaque cum eadem veri specie dubitaveris, verbum παρέσαι a Joanne esse profectum.*

Verf. 9. Ὡς ὁ νῆς, ὁ ἔχων σοφίαν] Vide ad XIII. 18.

οὐ ἐπτα

αἱ ἐπὶ τὰ κεφαλὰ ὅση εἰσὶν ἐπὶ τὰ] Hierosolymam heic indicari non dubitat Cl. Jo. Godofr. Lakemacherus in Observatt. Sacris Parte III. p. 288. sqq. eo inprimis nomine, quod urbem hanc septicollem fuisse constet. Montes itaque hos septem ponit: *Zionem, Acram, Moriam, Bezetham*, qui ipsi Josepho λόφοι colles appellantur, & tria culmina montis oliviferi. De quatuor prioribus & ipse differit, & *Lightfootum, Cellarium* atque *Relandum* consuli jubet. Porro p. 295. sq. in eo est, ut montem oliveti, qui teste *Cotovico* in Itinerario Hierosol. & Syr. p. 272. tria continet cacumina, atque adeo trium montium loco haberi potest, pro parte urbis habitum fuisse adpareat. Hoc vero efficit ex eo, quod *Bethphage*, locus, in ipso illo colle situs, a Judæis veteribus pars Hierosolymorum extrema sit judicata. Id ipsum vero patet ex locis à *Buxtorffo* in Lexico Chald. Talmud. & Rabbin. p. 1691. & *Lightfooto* in Chorographia, Matthæo præmissa, allatis, c. 37. Ipse quidem ex *Pesachim* fol. 63. col. 2. sequentem promittit. Quærunt ibi doctores: *quid est extra mania?* & respondent: *extra murum Bethphages.* Glossa vero addit: *Bethphage locus Hierosolymorum extremus. Quicquid igitur extra murum Bethphages est, id simul extra Hierosolymam est.* At, quod pace viri docti dictum velim, nondum confecta videtur causa, quam agit. Dubium enim est, num illam Hierosolymorum topographiam Magistri omnes agnoverint; dubium etiam, an S. Joannis ætate; dubium denique, an S. Joannes, à Spiritu S. ductus, eandem probavit, atque adeo eo respicere potuerit. Ponamus vero, Bethphagen, in monte olivifero sitam, atque adeo montem ipsum ad urbem Hierosolymit. vere & communiter relatum esse: nondum tamen hinc liquet, ipsum illum montem ex tribus ejus culminibus pro triplici habitum fuisse, aut haberi posse. De hoc ut constet, probari, puto, debebat, ipsa illa culmina suis singula nominibus insignita & a se invicem distincta, imo vero etiam habitata fuisse. Alioquin enim dici non poterat, quod *mulier illa montes illos inhabitet.* Hactenus itaque conjecturam hanc non credo esse verisimiliorem illa *Jac. Sponii* in *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grece, & du Levant* Tom. I. p. 352. sqq. cui *Roma nova* i. e. *Constantinopolis* visa est intelligenda, tanquam quæ & ipsa ἐπὶ τὸ ἄλφος appelletur, & ad aquas posita sit. Recte enim illi *Pet. Zornius* in Opusculis Sacris Tom. II. p. 98. sequentia opponit: *Neque enim unum aut alterum attributum hic sufficit, dum cetera desunt, & manifeste repugnant. Spiritus S. demonstrat, urbem, isthoc tempore hoc character insignem, quæ jam erat & dudum fuerat in rerum natura, quam non potuisset clarius significare, nisi forte ipsius Romæ apposuisset nomen. Illa apud Scriptores est septicollis, itidemque in numis; illa habet egregium firum; illa denique sedet in multis aquis; & blasphemiarum nomina vel in ipsis ostendit numis, ut satis mirari nequeam, Sponium à recto veritatis tramite longius recedere voluisse.* Hæc *Zornius*, qui singula illa momenta idoneis præfidiis ex antiquitate firmat.

Verf. 10. Καὶ βασιλεῖς ἑπτὰ εἰσιν οἱ πέντε ἔπεσαν, καὶ ὁ ἕως ἐστίν, ὁ ἄλλος ἔπω ἦλθε, καὶ ὅταν ἔλθῃ, ὀλίγον αὐτὸν δεῖ μέναι] Et hæc de urbe Hierosolymitana, seu regimine Reipubl. Judaicæ, qualis extremo ejus sæculo fuit, interpretatur laudatus modo *Lakemacherus* Parte X. Observatt. Sacrarum p. 246. sqq. Septem Reges producit ex familia Herodiana 1) Herodem M. 2) Archelaum, 3) Philippum, 4) Antipam, 5) Agrippam majorem, 6) Herodem, & 7) Agrippam minorem. Ex his primores quinque eo tempore, quo Joanni visum hoc obtingebat, jam decessisse ait, quemadmodum *sextus*, Herodes Agrippæ majoris frater, idemque simul gener, tunc exstiterit, paulo post ab *Agrippa juniore* exceptus. Hunc vero *Photius* Cod. XXXIII. p. 19. ex *Iusto Tiberiensi*, Historico Judaico, ἑβδομον, ἀπὸ τῆς οικίας Ἡρώδου, ὕστατον δὲ ἐν τοῖς Ἰουδαίων βασιλεῦσι appellat, nec diversus is est ab illo, coram quo Paulus causam suam graviter peroravit, *Act.* XXV. 22. XXVI. 1. sqq. At vide, sis, quæ contra hæc disputat *Zornius* in Historia Fisci Judaici, p. 467.

οἱ πέντε ἔπεσαν] Spectat huc singularis epistola *Jo. Cocceji* Tom. VI. Operum ejus edit. Francofurtensis p. 77. inter epistolas.

Verf. 11. Καὶ τὸ θηρίον, ὃ ἦν, καὶ ἐκ ἐστίν, καὶ αὐτὸς ὄγδοός ἐστι, καὶ ἐκ τῶν ἑπτὰ ἐστίν] Cl. *Lakemacherus* l. c. p. 261. præstrueta ὑποθέσει modo dicta, per bestiam intelligit Rempublicam Judaicam, quæ insigniter floruerat, sed mox disparitura erat, atque sic interitura, ut vestigium ejus vix ulium esset superfuturum. Huic, ita pergit, si consideraretur separatim ab ipsius Regibus, locus tribui poterat octavus; sin autem, ut conjunctum quid cum illorum regimine, ex ipsis septem illis esse dici poterat; quia Reges illi singuli eam tenuerant, administraverantque vel in universum, vel ex parte. Pro ὄγδοος *Coptus* Wilkinsii habet angelus. De phrasi αὐτὸς ὄγδοός ἐστι, vide mox ad v. 16.

Verf. 12. Καὶ τὰ δέκα κέρατα, ἃ εἶδες, δέκα βασιλεῖς εἰσιν] Per hos Reges idem designari opinatur partim Pontifices, partim Synedrii præfides. Pontifices ait fuisse 1) Ananiam, 2) Jonathanem, Felicis Procuratoris machinis à faciaris peremtum, 3) Ismaëlem, Phabi filium, 4) Josephum Cabi filium, 5) Ananum. 6) Jesum Damnæi filium, 7) Jesum Gamalielis filium, 8) Matthiam Theophili filium, 9) Phanniam, five Phannasum, quem feditiosi, tempore belli, Pontificem fecerint, denique 10) Præsidem Synedrii unum, Rabban Simeonem, R. Gamalielis filium, quem Judæorum Historici XVIII. annis ante excidium Hierosolymorum Præsidem Synedrii constitutum, & in excidio illo interemtum fuisse tradant. Reges enim proprie sic dictos intelligi non posse, ex eo putat liquere, quod ipsi illi dicantur pontificum & Præsidum Synedrii fuerit.

Constat, *Petrum Furiaum* decem illa cornua accepisse de regnis decem, quæ Sæc. V. ex discisso Romano Imperio subnata sint; nempe Gothorum Orientalium, Occidentalium, Vandalorum, Suevorum, Francorum, Burgundionum, Saxonum, Alemannorum, Britannorum, & Græcorum. Huic sententiæ oppositus est liber singularis, quem Reformati quidam doctores Ducatus Bergensis Duisburgi an. 1706. ediderant, sub titulo: *Waghschaale des neuersonnenen tausendjährigen Lust-, Himmlisch-Paradisischen Gerichts Reiches*. Confer *Novam Bibliothecam Halensem*, lingua vernacula editam, Parte IX. p. 748.

Verf. 14. ὅτι κύριος κυρίων ἐστὶ, καὶ βασιλεὺς βασιλέων] Hanc loquendi rationem Græcam esse, aliquot *Platonis* locis evincit *Cl. Georgius* in *Vindiciis* p. 327. Is enim θεὸν θεῶν, ἐπισήμην ἐπισημῶν, ἀνδρας ἀνδρῶν appellat, sicut *Æschylus* in *Supplicibus* v. 531. ἀνακτα ἀνάκτων, μακάρων μακάρτατον καὶ τελείων τελειότατον κράτος *Jovem* vocat.

Verf. 15. Καὶ λέγει μοι. τὰ ὕδατα, ἃ εἶδες, κ. τ. λ.] Comma hoc illustrat *B. Wolfgangus Franzius* de Interpretat. Scripturæ Sac. p. 615. sqq.

Verf. 16. Καὶ τὰ δέκα κέρατα, ἃ εἶδες ἐπὶ τὸ θυρίδιον] Multi codices habent, καὶ τὸ θυρίδιον, ita quidem, ut *Cl. Bengelius* p. 839. Apparatus Critici non audeat dicere, τὸ ἐπὶ in ullo exstare codice Græco, sed ab *Erasmo* ex Latinis libris depromptum existimet. Idem itaque alteram illam lectionem in contextum recepit, quam *Syrus*, *Arabs* & *Æth.* exprimunt. *Grotius* malebat κατὰ τὸ θυρίδιον, ad libros provocans, qui tamen ab aliis non adferuntur. *Millius* in *Prolegom.* §. 657. de illa sibi nihil liquere profitetur. *Coptus Wilkinsii* habet: *Et decem cornua, quæ vidisti cum bestia*. Receptam lectionem ad sensum accommodatiorem esse per se patet. Per eam enim indicantur cornua, quæ in bestia viderat *Joannes*. Neque phrasis hæc a dictione *Joanne* aliena est. Ita com. 5. hujus capitis habes, ὄνομα ἐπὶ τὸ μέτωπον γεγραμμένον. Interim vel omnium vel plerorumque, codicum Græcorum consensus non parvi fieri debet.

ἔτοι μισήσῃσιν τὴν πόρνην] Pronomen ἔτοι etiam h. l. sicut v. 11. αὐτὸς ὁ γδοός ἐστι, non ad vocem κέρατα, sed ad personas, per cornua significatas, refertur. Recte *Celeberr. J. C. Schwarzius*, de solæcismis Discipulorum Christi antiquatis p. 83. ita: *Esse sane κέρας, quum cornu bovis, ovis, capri signat, neutrum. Sin ad homines, ad personas transferatur, obtineat ratio jus suum, obtineat humanitas nominis sui vim, ut sermonis intelligentia adjuvetur potius, quam opprimatur*. Idem vero in sequentibus similes loquendi rationes ex Scriptoribus externis recitat.

Verf. 17. Καὶ ποιῆσαι μίαν γνώμην] Deest in codd. duobus, & in *Vulg.* quoque, quod intrusum crediturum se ait *Millius*, absque consensu codicum si foret. Confer *tu Raitbii* *Vindicias* p. 612.

ἄχρι τελεῶθῃ τὰ ῥήματα τῷ Θεῷ] Codd. plures habent: ἄχρι ὃ τελεῶθῃσονται οἱ λόγοι τῷ Θεῷ, atque hos securus est Bengelius. Prophetiæ dicuntur τελεῶθαι, cum implentur. Vid. Luc. XVIII. 31. & XXII. 137. Similiter Græci dicunt oracula τελεῶθαι. Diodorus Siculus XX. pag. 765. ἕκαστος ὑπελάμβανε τετελεῶθαι τὸν χρησμὸν. Pausanias Corinth. cap. VII. pag. 126. ὡς καὶ τὸ λόγιον τετελεῶθαι Σιβύλλῃ ἐς τὴν Ρόδον ἔδοξεν. Habes hæc, itemque alia apud Cl. Elsnerum pag. 460.

Verf. 18. ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ἡ ἔχουσα τὴν βασιλείαν ἐπὶ τῶν βασιλείων τῆς γῆς] Roma pagana olim *Reginæ* vel *regnantis urbis* nomen tulit. *Imperatorum* vero, βασιλείων a Græcis dictorum, exemplo Roma quoque eorum sedes βασιλίδος, vel βασιλευσῆς πόλεως nomine, non ab Eusebio primum, aliisque illius & proximæ ætatis Scriptoribus, passim dicta; sed pridem ante ab Herodiano, ac in præclaris marmoribus Romæ, quum ibi agerem, sed paulo ante effossis, ἐν τῇ βασιλίδι Ρώμῃ, sicut postea ejus exemplo altera Roma, diviso tum imperio, iisdem nominibus est ornata, quæ obvia utique apud Historiæ Byzantinæ conditores; ac in Latinis etiam Chronicis, *Victoris Turonensis* aut *Marcellinii Comitæ* Urbs Regia & Urbs Augusta frequenter occurrit, quibus vulgo *Constantinopolis* designatur. Ita Ezech. Spanhemius de usu & præstantia Numismatum Tom. II. pag. 401. Confer eundem ad Juliani Orationes pag. 30. Vide mox ad XVIII. 7.

CAPVT XVIII.

Ad hoc caput lege B. *Philippi Ludovici Hannekenii* Contemplationem ruinarum Babylonis, Witteb. 1695. & *Enewaldi Suenonii* Babylonem magnam ruentem, Aboæ 1669.

Verf. 1. Καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ ἔραν] Per angelum hunc B. Lutherum innui multi nostratium censuerunt. Eos appellatos vide a Celeb. *Joanne Alberto Fabricio* nostro in Centifolio Lutherano pag. 335.

Verf. 2. Καὶ ἔκραξεν ἐν ἰσχύι, Φωνὴ μεγάλη λέγων] Variant heic codices, ut apparet ex Apparatu Critico *Bengelii*, qui sententiam hanc omnem retinet, ommissa tantum particula ἐν ante ἰσχύι; at Editor Novi Testamenti Græco-Anglicani, reliquis expunctis, legit: καὶ ἔκραξεν ἰχυρεῖ Φωνῇ, λέγων. Contra hunc lege *Leonardum Twells* in Examine Critico Part. I. pag. 51. Propositionem ἐν ante ἰσχύι retinere equidem malim. Facilius enim fieri potuit, ut a nonnullis ob proxime antecedens ἐν in verbo ἔκραξεν omitteretur, quam adderetur ab aliis.

Ἐπεσεν, ἔπεσε κ. τ. λ.] Vid. ad XIV. 8. Verbo πίπτειν *Herodotus* lib. VII. pag. 496. utitur de interitu libertatisque jactura Græciæ, observante *Raphelio*. Τὸτο δὲ ἤδη δεινὸν γίνεται, μὴ πέσῃ πᾶσα ἡ Ἑλλάς.

Βαβυλὼν ἡ μεγάλη] Romam Pontificiam intelligi, erudite ostendit *Rev. Sal. Deylingius* in *Observationibus Sacris* Part. III. *Observ. L. Conf.* ad. v. 4.

ὣς ἐγένετο κατοικητήριον δαιμόνων, ἡ φυλακὴ παντός πνεύματος ἀνα-
θάρετς] Desertorum locorum conditionem hac ratione describere solent
Sacri Scriptores. Vide *Spencerum* de Legibus ritualibus Hebræorum lib.
III. Diff. VIII. cap. 3. qui & *Maimonidæ* locum adfert Parte III. libri *Morè*
Nevochim cap. 39. de Zabiis hæc testantis: *Scribunt in libris suis, quod pro-*
pter iram Martis deserta & desolata loca caveant aquis & arboribus, & demo-
nes horrendi loca illa incolant. Compara *Pet. Zornii* *Bibl. Antiquario-Exc-*
getic. pag. 516.

Verf. 3. Ὅτι ἐκ τῶ οὐκ τῶ θυμῷ τῆς πορνείας αὐτῆς πέπωσε πάντα
τὰ ἔθνη] Vide ad XIV. 8.

ὣς οἱ ἔμποροι τῆς γῆς] Lege *Cl. Georgii* *Vindicias* p. 328.

ἐκ τῆς δυνάμεως τῆς σκηνῆς αὐτῆς ἐπλήτησαν] *ex facultatibus delicia-*
rum ejus divites facti sunt: ita *Erasmus Schmidius*. *Joannes Vorstius* in *Phi-*
lologia Sacra Parte II. cap. 29. pag. 125. mavult: *ex divitiis ejus luxuriosis vel,*
deliciosis. *B. Lutherus:* von ihrer grossen Wohlust. Atque postremam hanc
expositionem tuetur *Georgius* l. c. pag. 46. eadem opera ostendens, vocem
δύναμιν sine Hebraismi suspicione, heic in notione *opum* seu *divitiarum* acci-
pi posse, cum *Thucydides*, inter ceteros, lib. I. cap. 2. similiter dicat: διὰ
γὰρ ἀρετῆν γῆς αἰτε δυνάμεις τισὶ μείζους ἐγγιγόμεναι εἴσεις ἐνεποιεῖν, ἐξ ὧν
ἐφείροντο, *propter terræ enim bonitatem nonnulli, quorum opes hinc auctæ erant,*
factiones excitabant.

Verf. 4. Εξέλθετε ἐξ αὐτῆς, ὁ λαὸς μὲν] Discessionem Protestantium,
ab Ecclesia Romana factam, ex his verbis a criminationibus adversariorum
vindicat *Cel. Sal. Deylingius* in *Observationibus* S. loco modo allato, osten-
dens per Babylonem h. l. Romam Pontificiam intelligendam esse. Inter ce-
tera vero argumenta adfert nummum aureum *Ludovici* XII. Galliæ Regis,
cujus postica pars cum tribus liliis & superposita corona aperta hanc præfert
sententiam: *Perdam Babylonis nomen.* Romam enim Papæam Babylonis
nomine ibi indicari plerisque recte persuasum est. Numi illius effigiem
habes apud *Blancum* in *Tract. historico* de numis Galliæ, gallic. ed. pag.
263. *Harduinum* in *Operibus Selectis* pag. 905. *Deylingium* l. c. & nuperri-
me in *Cl. Jo. Dav. Köbleri* *Münz-Belustignng* Parte V. pag. 225. seq. addita
luculenta expositione. Adde vero etiam *B. G. Struvii* *Bibliothecam Anti-*

quariam an. 1706. Feburar. pag. 73. & eruditissimi *Christiani Sigismundi Liebe* Epigraphen numi Ludovici R. G. illustratam Lips. 1717.8.

Verf. 5. Οτι ἠκολούθησαν αὐτῆς αἱ ἀμαρτίαι ἀχρι τῶ ἔργου] Codices multi habent ἐκολούθησαν, quod & Syrus expressit, & *Lar.* expressisse videri possit, convertens, pervenerunt. *Arabs* habet: annexa sunt ei & pervigerunt; *Coptus* vero propius, adhaeserunt. Eandem lectionem approbat *Grotius*, & *Millius*, ad *Zachar.* XIV. 5. provocans, ubi apud τὰς LXX. legitur, καὶ ἐγκοληθήσεται φάραγξ. Propius vero huc spectant eorundem Interpretum phrasēs, quando dicunt κολλᾶσαι πρὸς αὐτόν *Deuteronom.* X. 20. ἐν τοῖς XXVIII. 60. & 2 *Regg.* V. 27. ἐκολήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω *Psal.* LXII. 8. In contextum receperunt Editor Novi Testamenti Græco-Anglicani, & *Cl. Bengelius*. Mihi quidem suspecta est hæc lectio. Verbum enim κολλᾶσαι de iis tantum dicitur, qui rei alicui vel personæ, tanquam sibi placenti, adherent, quod quomodo de peccatis, atque adeo de peccatoribus, respectu ad cælos habito, dici possit, non perspicio. Placet fere *Virringæ* sententia, qui peccata de peccatorum pœnis accipit ad exemplum phrasēos *Jeremiæ* LI. 9. de Babele: quia iudicium ejus pertinet ad cælos, & usque ad superiores nubes. Hæc expositio firmari potest eo, quod *Joannes* supra XIV. 13. de beatis dicit: τὰ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν. Ibi opera beatos sequi dicuntur, tanquam in cælis remuneranda, quemadmodum hic peccata sequi ad cælum dicuntur, ut punienda. Huc pertinet phrasis sequens: καὶ ἐμνημόνευσεν ὁ Θεὸς ἀδικήματα αὐτῆς, quæ non nisi de pœnis, peccantibus inflictis, accipi potest. Hyperbolen ab hac phrasi amoliri instituit *Vener. Valentinus Ernestus Læscherus* in *Stromatibus* p. 40.

Verf. 6. καὶ διπλώσατε αὐτῇ διπλὰ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆς] Per διπλὰ non duplum, sed tantundem pœnarum, quantum offensarum admissum sit, indicari existimat *Gussetius* in *Commentariis* Linguae Hebraicæ pag. 876. ideo, quod *Jeremias* voce מִשְׁמֶרֶת utatur de mensura ad præcedentem aliam accurate exacta, ac præterea justitiæ sit, tantundem, non vero duplum pœnarum reddere. Adde eundem pag. 395. ubi ostendit, *Jes.* LX. 20. vocem כַּפְלִי, quæ ratione originis suæ duplum infert, tantundem significare. Confirmari hæc expositio potest phrasi mox sequente v. 7. ὅσα ἐδόξασεν ἑαυτὴν καὶ ἐσηνίασε, τοσούτον δότε αὐτῇ βατανισμὸν.

Verf. 7. Ὅσα ἐδόξασεν ἑαυτὴν καὶ ἐσηνίασε] quantum glorificavit sese & luxuriata est. Ita *Erasm. Schmidius*. Videtur vero per σηναῖαν insolentia quædam innui cum luxu conjuncta. Ita *B. Lutherus*: und ihren Muthwillen gehabt. *Hesychius*: σηναῖωντες, πεπλεγμένοι (lege cum *Guieto* πεπλησμένοι) δηλοῖ δὲ καὶ τὸ διὰ πλεον ὑβρίζειν, καὶ βαρέως φέρειν. *Suidas* & *Phavorinus* per ἀτακτεῖν interpretantur. Confer de hoc verbo *Hæschel.* & *Nunesius* ad *Phrynichum* pag. 70. & quæ de verbo κατασηναῖαν diximus ad *1. Tim.* V. 10. & mox ad v. 9. dicemus.

ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς λέγει] Phrasis Hebrais frequens est, sed nec Græcis ignota. Hesiod. Ery. v. 499. προσελέξατο θυμῷ h. e. πρὸς θυμῷ ἐλέξατο, live ἐνόησεν, & Theognis v. 99. ταῦτ' ἐν θυμῷ φράζω. Vide Cl. Albertium pag. 494.

κάθημαι βασίλισσα] Respice XVII. 18. ubi ex III. Spanhemio ostensum est, Romam paganam olim βασιλίδα & βασιλέυσαν dictam esse. Idem ostendit Elsnerus pag. 471. qui præterea commodè monet, Romam mulieris sedentis forma fere semper in numis conspici, victoriam & fortunam altera manu sustentantem, quasi nulli unquam calamitati succubituram. Adde Douglaum in Analectis Sacris N. T. Exc. CVI. & Zornium in Biblioth. Anti-quar. Exeg. pag. 31.

Verf. 9. οἱ μετ' αὐτῆς πορνεύσαντες ἢ σερηνιάσαντες] Cl. Albertius p. 495. τὸ σερηνῶν idem h. l. esse vult, quod *luxuriari*, in deliciis & effrenate vivere. Conf. hic v. 7.

Verf. 12. Γόμον χρυσὸν καὶ ἀργύρεον κ. τ. λ.] Merces has Tyri & Babylonis mysticæ exponit doctissimus Lampius in Dodecade Exercitatt. ad Psal. XLV. pag. 465. seqq.

καὶ πᾶν ξύλον θύινον] Interpretes: & omne lignum thyinum; ubi citreum potius dicendum erat, iudice Salmasio in Exercitationibus Plinianis pag. 667. a. De citro, inquit, quæ nomen dedit citreis mensis, prius videndum. Hæc Græcis θύα vel θύον. In Theophrasto scribitur θύιον, vel θύα. Sed in Plinii libris θύον & θύα scribitur, & θύινον inde factum κτη-τικόν. Glossæ, citreum, θύινον. Et apud Athenæum: θύιναι σανίδες, citreæ tabulæ, lib. V. αἱ δὲ τῆς παραβάσεως θύρας τὸν ἀριθμὸν εἰκοσι ἑσθαι θυνίας κατασκευάζοντο σανίδι. — — — Apud Strabonem lignorum θυνίων, b. e. citreorum, fit mentio lib. IV. ad mensas faciendas, ubi de arboribus loquitur, quæ in Liguria reperiuntur: πολλὰ δὲ καὶ τῇ ποικιλίᾳ τῶν θυνίων ἐκ ἑ-σι χεῖρω πρὸς τὰς τραπεζοποιίας. — — — Mentio exstat apud Plutarchum τῶν θυνίων τραπεζῶν, quas Latine citreas vocant. Dioscorides agallochum si-mile esse dicit θυνίῳ ξύλῳ b. e. citreo ligno, εἰκὸς θυνίῳ ξύλῳ ἐστὶν γένος. Pau-lus Aegineta scribit ἀγάλοχον θύα παραπλήσιον esse, i. e. citro simile. Ligni citrei etiam mentio in Apocalypsi XVIII. & omne lignum citreum. Sic po-tius vertendum, quam thyinum. Confer eundem Salmasium ad Tertullianum de Pallio cap. 5. & in Homonymis Hyles Iatric. pag. 84. Zornium in Bibl. Antiquario-Exeget pag. 541. J. H. Vrsinum in Arboreto Biblico cap. 42. p. 569. Thom. Crenium in Animadversionibus Historico-Philologic. Parte X. c. 3. pag. 258. seqq. & Wedelium in Exercit. Medico-Philologic. Centur. II. Dec. II. Exerc. V. Ejus vero iudicio pag. 36. arbor Thyi vel Thyæ intelli-gitur, ab antiquis ita appellata, cujus lignum sacris & profanis usibus ap-prime dicatum fuerit; ob quos usus communes, & communia prædicata eodem nomine veniant non pauca, sed aliquot minimum ligna congenera,

non eadem specie, sed usu & virtute id nominis promerita. *F. A. Lampius* in *Dodecade Exercitatt. ad Ps. XLV. pag. 468. bebenum* indicari putat, ad *Ezech. XXVII. 15.* ubi inter merces Tyri cornua eburna & hebenus adferuntur, alludi existimans, quemadmodum & alibi a Scriptoribus *ebur* & *hebenus* conjungantur. Lege locum, & expende.

καὶ πᾶν σκεῦος ἐλεφάντινον] De lectis eburneis phrasin accipiunt nonnulli, quorum mentio est *Amos. VI. 4.* *Zornius l. c. p. 552.* de illis videri jubet *Ant. Bynæum* de morte Christi lib. I. cap. 3. p. 210. & *Bulengerum* de Conviviis lib. I. c. 30.

καὶ πᾶν σκεῦος ἐκ ξύλου τιμωτάτου] Pro ξύλου habet *Ms. Alex. Vulg. & Æth. male.* Vid. *Rairbii Vindicias p. 612.*

καὶ χαλκῷ] Id æris genus heic indicatur, quod omnia auro atque argento habebatur pretiosius. Sic *Josephus* *Antiquit. Judaicar. XI. 5. p. 369. b. χαλκῷ σκεῦη χρυσῷ κρείττονα* commemorat, quæ *Xerxes* dono dederit. Vide *J. B. Ottii* *Annotatt. in Josephum Tom. II. edit. Havercamp. p. 318. a.* Spectant huc, quæ de variis æris generibus, & nominatim de *Corinthio*, commentatur *Bochartus* *Part. II. Hierozoici p. 877. sqq.* Adde *Christ. Helwigii* de ære *Schediasma* in *Miscellaneis Naturæ Curiosorum Decad. III. n. VII. & VIII.*

Verf. 13. Καὶ κινάμωμον] *Cod. Alex. & alii* nonnulli addunt, καὶ ἄμωμον, quod *Vulg. Syrus & Æthiops* expresserunt. *Millius* in *Proleg. 5. 656.* non dubitat, ob κινάμωμον proxime antecedens & alteri illi adfine, excidisse. In contextum recepit *Bengelius.* Lege de *amomo Salmasium* in *Homonymis Hyles latricæ p. 135.* ad calcem *Exercitatt. Plinianarum.* Inter cetera ait: *amomum illud vetus, quod olim fuisse non dubitamus, certatim hodie eruditi plantarum quærun, nec inveniunt. In tam incerta re, saltem illud certum, non esse verum amomum, quod hoc nomen in officinis gerit. Adeo celebre olim nostrumque aroma nunc ignorari mirarer, nisi plures æque frequentatos antiquitus atque usitatos odores eundem fecisse exitum viderem.*

καὶ σμιδάδιον] *Salmasius l. c. pag. 69. a.* commemorans, *Plinium triticum & speltam* sive *far adereum Romanorum*, tanquam duo frumenti genera adferentem, addere tertium, *siliginem*, hæc subjicit: *Sed quænam illa siligo, quæ diversa traditur tam a farre quam a tritico? Quædam veteres glossæ ὄλυραν exponunt: sed ὄλυρα ador est, vel, far. Aliæ Glossæ σμιδάδιον interpretantur: siligo, σμιδάδις. Sed σμιδάδις frumenti genus non est, sed ex frumento fit. Græci tamen huic expositioni suffragantur in his Glossis latricis: Σιλικυῖς παρὰ Ῥωμαίους, ἢ Ἑλληνιστὶ σμιδάδις ὀνομαζομένη. Idem mox panem veterum σμιδαλίτην adducens ait: Hic jam purior ac nitidior panis, ex purgata farina & cribro excussa factus, σμιδάδις Græce dicitur, Latine, simila, vel simi-*

similago. *Glossæ*: similago, σεμιδαλις. *Eædem*: simila, σεμιδαλις. *Ex omni genere frumenti potest fieri, sed laudatissima e tritico, ut asserit Plinius.* *Ex his intelligis, Interpretes Latinos recte per simalam, & B. Lutherum per Gemmel convertisse. Coptus ex versione Wilkinsii habet: & simalam tritici.*

καὶ ἑδῶν] *Deest apud Syr. & Coptum.* *Exempla Græca scribunt ῥεδῶν, ῥηδῶν & ῥαδῶν.* *Rbedam Romanis fere mularem currum esse, quem Græci ἀπήνην dicant, monet Bochartus Parte I. Hierozoici lib. II. c. 19. p. 229. allato Farrone de Re rustica lib. III. 17. rbedarias ut ibi haberes mulas.* *Atque hinc factum putat, ut Arabs pro voce ῥεδῶν illam mulorum exhiberet. Adde, quæ de voce habent Vossius de Vitiis Sermonis lib. I. c. 2. & in Etymolog. v. rbeda, tum Svicerus Tom. II. Thesauri p. 899. v. ῥαιδίον.*

καὶ σωμάτων] i. e. *mancipiorum*, scil. *merces.* Ita recte *Er. Schmidtus.* *Hoc significatu vox σῶμα passim apud τὰς LXX. & Scriptores externos occurrere, ostendit Elsnerus p. 462. qui & videri vult Casaubonum ad Athenæum V. 10. & Ezech. Spanhemium ad Aristoph. Plutum. v. 6. Aristoteles de cura rei familiaris p. 689. τὰ σώματα πάντα ἔδεν ἥτιον ἀπέδοτο, mancipia nihilominus omnia vendebantur.* *Confer, quæ scripsi Vol. II. Curarum p. 236. & Vol. III. p. 723. item Gatakerum de Stilo N. T. c. X. p. 65. Male itaque σῶμα de servo nusquam lectum putat Alex. Morus Not. ad N. T. p. 258. Phrynichum scilicet & Pollucem securius secutus.*

καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων] *Hoc uberioris explicationis causa adjectum esse, & servos denotare videtur Elsner p. 463. Fortasse rectius per ψυχὰς ἀνθρώπων intellexeris homines liberos, seu honoratioris conditionis, in quos non minus, quam in mancipia, pro lubitu grassata Babylon illa mystica dicatur.* *Phrasin ipsam ἐβραΐζειν credidit Vorstius in Philologia Sacra Parte I. p. 280. repugnante Georgio in Vindiciis p. 273. Isocrates Orat. de laudib. Helenæ p. 420. A. μετὰ δὲ ταῦτα κοινὴν τὴν πατρίδα, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν πολιτευομένων ἐλευθερώσας, ἐξ ἴσθ τὴν ἀμύλλαν αὐτοῖς περὶ τὴν ἀρχὴν ἐποίησε, deinde patriam omnibus communem constituit, & animas civium (i. e. cives) in libertatem restituens, in contentione ad magistratus aditum parem honorem omnibus esse voluit.* *Polybius lib. III. p. 266. ἐταπείνωσε δὲ καὶ κατέπληξε τὰς ψυχὰς τῶν Ῥωμαίων.*

Verf. 14. Καὶ ἡ ὁπώρα τῆς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς σὺ ἀπῆλθεν ἀπὸ σῆ] *Comma totum, tanquam ab h. l. alienum, Beza inter commata 23. & 24. hujus capitis interponendum putat. Idem adstruxit Launæus, quemadmodum Vitringæ nihil verius certiusque hac sententia videtur.* *Verba hæc, fateor, abesse ab hoc loco possunt, & commode post v. 23. collocari. Cum vero & codices omnes, & versiones, & allegationes, apud Patres nonnullos obviæ, illa h. l. exhibeant, religioni mihi duxerim, quicquam in ordi-*

ne mutare. Nec obstat structura sermonis, qui a recensione mercium Babylonis variarum ad ipsam Babylonem se convertit. Tota scilicet hæc oratio, quæ inde à v. 4. procedit, emphatica est. Refertur illa primum ad eos, qui Babylonem relinquere debebant: exhortatio fit ad promeritas pœnas sumendas: describuntur pœnæ illæ: repræsentantur alii, insignem hanc vicissitudinem admirantes & dolentes. Quid obstat, quo minus dicamus, eandem orationem nunc efficaciter converti ad ipsam Babylonem per apostrophem Scripturæ S. receptissimam? Hoc scilicet sensu: *adeo, o Babylon, fructus tibi desideratissimi perierunt.* Nec insolens Scripturæ est hac apostrophes figura etiam præter expectationem uti. Accipe illustre exemplum ex Psal. LXXVII. 12. ubi in eodem commate Psaltes, de operibus Dei locutus, sermonem protinus ad Deum ipsum convertit, his verbis usus: *recordabor operum Dei: nam recogitabo ab origine facta tua.* Vidit hanc apostrophem Grotius, sed ad Reges refert, Romam alloquentes, quorum scilicet v. 9. mentio est. Aliam viam hic ingreditur Marckius. Ejus enim judicio v. 14. pendet a v. 11. Scilicet, inquit, *ibi ratio data fletus mercatorum*, quod nemo mercem eorum emeret amplius; *ad quæ, mercium recensione, justo ordine & debita constructione interposita, nunc subjicitur, & fructus desiderii animæ tuæ abiit à te &c. ut continuetur adeo per solitam copulam & ratio luctus mercatorum, & simul merces aliqua vel repetantur vel adjiciantur.* Ista sic sponte absque biatu ullo fluunt, si modo post & hic subintellegeris ὅτι, quod.

Quod ad phrasen attinet, ὁπώραν τῆς ἐπιθυμίας per *poma desiderii* convertit Vulg. & B. Lutherus, das Obst, da deine Seele Lust an hatte. Atque id recte fieri ostendit Cl. Elsnerus p. 463. ad τὰς LXX. Jerem. XI. 10. 12. & Longum in Pastoralibus p. 90. δένδρα ἔσειον, ὁπώρας ἡδίων, *arbores excutiebant, poma edebant*, & p. 100. περιήρσαν ζητῶντες ὁπώραν ἀκμάζουσαν, provocans. Idem præterea per ἐπιθυμίαν desiderium venerium seu impurum amorem, qui Rom. I. 4. πάθος ἐπιθυμίας vocetur, intelligit, atque adeo poma tanquam amoris, venerei maxime, symbola & pignora adferri existimat. His enim uti solebant amantes ad conciliandum vel significandum mutuuum amorem. Eadem addit cogitasse Ramiresium commentar. in Canticum p. 57. Confer Pet. Zornii Bibliothec. Antiquario Exegeticam p. 3. sq. & 742.

Verf. 16. ἡ περιβεβλημένη βύσσινον καὶ πορφύρεν καὶ κόκκινον] subintellige ἰμάτιον, quod recte monuit Cl. Jo. Conr. Schwarzius de Solæcismis antiquatis p. 124. Exemplum hujus ellipseos similia attulit Lamb. Bos de Ellipsi Gr. L. p. 88. edit. Schoetgen.

Verf. 17. Καὶ πᾶς κυβερνήτης, καὶ ἐπὶ πλοίων ὁ ὄμιλος, καὶ ναῦται] Comma hoc ex antiquitate erudite illustrat Rev. Wilhelm. Ernestus Ewaldus in Emblematicis Sacris Miscellaneis lib. II. Exercit. IX. p. 238. seqq. ubi often-

ostendit, naves esse vel veræ vel falsæ Ecclesiæ emblemata, naves vero Babylonis mysticas statum Antichristianismi Ecclesiasticum designare, quam in tum partes navium varias, tum diversa earum genera contemplatur. Adde doctissimi *F. A. Lampii* Dodecad. Exercitatt. ad Psal. XLV. p. 480. *J. H. Heideggerum* Parte II. Diatribes de Babylone magna p. 514. & *Pet. Zornium* in Bibliotheca Antiquario-Exegetica p. 96. De navibus sacris Gentilium commentatur etiam Abbas *de Fontenu* in dissert. de Ifide, sub forma navis culta, quæ exstat in *Memoires de l'Academie des Inscriptions* Tom. VII. p. 96. sqq.

καὶ ὅσοι τὴν θάλασσαν ἐργάζονται] *Εργάζεσθαι* alias proprie dicitur agricola, de quo *Hesiodus* *Erg.* v. 623. γῆν δ' ἐργάζεσθαι μεμνημένος; non minus vero de mari dici, idoneis veterum exemplis ostenderunt *Raphelius* in Annotationibus Polybianis p. 720. *Jo. Alberti* in Observatt. Notis p. 495. & *Pet. Wesselingius* in Observatt. variis lib. I. p. 53. *Aristoteles* *Problem.* Sect. 38. Probl. 2. p. 640. τὰς τὴν θάλατταν ἐργαζομένους & *Arrianus* de Exped. VII. 19. 8. ἐργάτας τῆς θαλάσσης appellat.

Verf. 21. Καὶ ἦεν εἰς ἄγγελος ἰχυρὸς λίθον ὡς μύλον μέγαν] Alludi videtur ad *Jerem.* LI. 63. 64. ubi veteris Babylonis ruina innuitur lapide, cui libellus alligatus erat, in mare projecto. Conf. *Fesseli* *Adversaria Sacra* lib. VI. cap. 5. p. 63. qui & alia ex antiquitate adfert, huc pertinentia. De voce μύλος vide, quæ scripsi ad *Matth.* XVIII. 6. *Coptus* heic nonnulla addit, nec in codd. Græcis, nec alibi obvia, nempe ista: Ἐ (angelus) exclamavit clamorem; item: Ἐ (Babylon) dejicietur in magnum stagnum.

Verf. 22. Καὶ φῶς λύχνος ἔ μὴ φανῇ ἐν σοὶ ἔτι] *Nabumi* II. 13. respici videtur *Ludou. Cappello* p. 101. a. Opetum.

Verf. 23. Καὶ φῶς λύχνος ἔ μὴ φανῇ ἐν σοὶ ἔτι, καὶ φωνὴ νυμφίς ἢ νύμφης ἔ μὴ ἀκησθῇ ἐν σοὶ ἔτι] φῶς λύχνος *lux lucernæ de lampadibus sponsalibus*, quæ λαμπάδας νυμφικαὶ appellari, & in solemnibus nuptialibus in lætitiæ argumentum adhiberi solebant, accipienda videtur, quia statim mentio fit Sponsi & Sponsæ. Vide, quæ de hoc veterum more scripsimus ad *Matth.* XXV. 1. Adde *Jo. Spencerum* de legibus ritualibus Hebræorum p. 1123. edit. Tubingenfis & *Casp. Calvörum* in Rituali Ecclesiastico lib. I. Sect. I. c. 23. Compara *Jerem.* XXXIII. 11.

οἱ μεγιστῶνες τῆς γῆς] Vide supra ad VI. 15.

CAPVT XIX.

Vers. 1. Καὶ μετὰ ταῦτα ἤκουσα ὡς Φωνὴν ὄχλος πολλῆς μεγάλῃν ἐν τῷ θ-
ρανῷ λέγοντος] Variant in ultima voce codices, nunc λέγοντος respe-
ctu ὄχλος, nunc λέγουσαν, propter Φωνήν, nunc λεγόντων, propter perso-
nas loquentium, exhibentes. Cl. *Bengelius* amplexus est ultimam, tanquam
a pluribus codicibus firmatam.

Ἀλλήλῃα] Formula hæc S. Joanni propria est, de qua leges, si pla-
cet, *Cheitomæum* in Vocibus Græco-barbaris, *Drusum* de recta lectione Lin-
guæ S. p. 11. *Dilberrum* in Farragine rituum lib. II. cap. 10. & *Pfeiferum* p.
509. Operum Philologic.

ἡ σωτηρία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δύναμις Κυρίου τῷ Θεῷ ἡμῶν]
Codices plures heic omittunt, καὶ ἡ τιμὴ & Κύριον, quos sequitur *Bengelius*:
nonnulli etiam pro τῷ Θεῷ habent, τῷ Θεῷ. Atque hanc lectionem malint
forasse illi, qui dativum per hebraïsmum h. l. positum esse censent pro geni-
tivo. Hos vero falli, cum dativus a subintellecta voce, sit, vel tribuatur,
pendeat, recte monuerunt *Gatakerus* de Stilo N. T. p. 259. *Vorstius* in
Philologia Sacra Part. I. p. 243. & *Georgius* in Vindiciis N. T. p. 236. Conf.
quæ supra ad VII. 10. scripsimus.

Vers. 2. ἥτις ἔφθειρε τὴν γῆν ἐν τῇ πορνείᾳ αὐτῆς] Codd. plures
habent διέφθειρε, quos sequitur *Bengelius*: totam hanc sententiam omittit *Coptus*.

καὶ ἐξεδέκησε τὸ αἷμα τῶν δέλων αὐτῆς ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῆς] Phrasis ulti-
ma multis visa est hebraizans, interque hos *Vorstius* Part. I. cap. 14. p. 298.
Neque tamen insuetum est externis Scriptoribus, vocem χεῖρ pro potestate
adhibere. Ita *Polybius* lib. XV. dixit: πεσᾶσι δ' ὑπὸ τὰς τῶν Καρχηδονίων
χεῖρας, & *Herodotus* VIII. cap. 106. οἱ θεοὶ ὑπήγαγον ἐς χεῖρας τὰς ἐμάς.
Hos, itemque alios locos attulit Cl. *Georgius* l. c. p. 281. Conf. quæ scripsi
ad *Act.* IV. 28.

Vers. 5. αἰνεῖτε τὸν θεὸν ἡμῶν] Libri aliqui habent: αἰνεῖτε τῷ θεῷ
ἡμῶν, quos imitatur *Bengelius*.

πάντες οἱ ὄντες αὐτῶν] Pro ὄντες apud *Vulg.* legis sancti, repugnan-
tibus codd. Græcis & versionibus omnibus. Itaque male ad contextum
Græcum provocavit *Emserus*, B. *Lutherum*, tanquam ab illo in opprobrium
Sanctorum abeuntem, temere reprehendens. Vide tu *Raitbii* Vindicias
p. 615.

καὶ οἱ μικροὶ καὶ οἱ μεγάλοι] Vide nos ad *Act.* VIII. 10.

Vers.

Verf. 7. Χαίρωμεν καὶ ἀγαλλιώμεθα] *Quicumque audit vocem legis in hoc mundo, ille dignus redditur, ut audiat vocem illam de qua scriptum est Jerem. XXXIII. 11. Vox gaudii & lætitiæ, vox Sponsi & Sponsæ. Locum hunc ex Debarim Rabba Sect. VII. init. adfert Cl. Schætzgenius pag. 1133. Comma hoc una cum duobus sequentibus strictim illustrat Gatakerus in Adversis. Misc. c. 24. p. 273. edit. Londinens.*

Verf. 8. Καὶ ἐδόθη αὐτῇ, ἵνα περιβάλῃται βύσσιον καθαρόν] *Reges Orientis olim amicis suis vestes pretiosas in gratiæ argumentum donare solebant. Xenophon lib. VIII. Cyropæd. pag. 265. τίς δὲ κάλλιον κοσµῶν φαίνεται σολαῖς τὰς περὶ αὐτὸν ἢ βασιλεὺς; quis illo Reges suos pulchrius ornare stolis videtur? Confer Cornel. Adami Observationes pag. 160. De frequente albarum vestium apud veteres usu, habitaque illis reverentia, lege, quæ adfert Douglæus in Analectis Sacris N. T. Exc. CVII. p. 160. sq.*

τὸ γὰρ βύσσιον τὰ δικαιώματά ἐστι τῶν ἁγίων] *Per hæc δικαιώματα alii alia atque alia intelligunt. Singularis est interpretatio, quam Steph. le Moyne attulit in Dissertat. Theolog. ad Jerem. XXIII. 6. pag. 219. Nisi dicamus, inquit, alludi ad morem Summi Sacerdotis, qui sacro cum cultu Sanctum & Sanctuarium ingrediebatur; sed fideles in cæleste Sanctuarium admittuntur cum vestibus byssinis & fulgentibus, justitia nimirum Christi, quæ est δικαίωμα τῶν ἁγίων, quod non est intelligendum de fidelibus sanctis, sed de Sanctuario cælesti, cujus ritus, ceremoniæ, justitia postulant, ut Sacerdotes fideles Christi justitia induantur, quæ justitia est ritus præscriptus & institutus a Deo, sicut olim vestes byssinæ & albæ Sacerdotibus præscribebantur, a quorum usu in templo non potuerunt abstinere, & quæ erant δικαίωμα, ritus, observatio, præceptum, quod a Deo summo legislatore originem traherat. δικαίωμα enim isto sensu sumitur Matth. III. Oportet, inquit Christus Joanni Baptistæ, oportet nos implere omnem justitiam, i. e. omnem ritum, & ceremoniam a celo & Deo institutam. Conferatur idem in epistola de Melanophoris, quæ Gisberti Cuperi Harpocrati subjuncta est, pag. 278. Ex his apparet, Lemonium vocem ἁγίων, tanquam ex neutro plurali ἁγία petitam, de sanctuario interpretari. Quo sensu quamvis in epistola ad Hebr. aliquoties occurrat, verum simile tamen non est, eadem forma & notione accipi heic posse. Neque hic de Sacerdote V. T. Sanctuarium ingrediente, ejusque ex legis præscripto vestibus, cogitari potest, cum fideles repræsententur instar sponsæ, decoro habitu ornatae. Taceo, Joannem frequenter τῶν ἁγίων meminisse ad sanctos indicandos, nunquam autem τὰ ἁγία, five sanctuarium commemorare. Ita habes V. 8. & VIII. 4. προσευχὰς τῶν ἁγίων XIII. 10. πῶς τῶν ἁγίων, XIV. 12. ὑπομονὴν τῶν ἁγίων, cum quibus phrasibus præsens nostra rectius comparatur. Per δικαιώματα igitur illa aliquid indicari necesse est, quod in sanctis sit, eisque decus & ornatum conciliet. Id vero rectissime cum B. Calovio nostro acceperis de justitia cum imputata, Rom.*

IV. 6. tum inhærente adeoque propria *Ezech. IV. 24.* quæ hic inchoata, ibi consummata V. 27. Conf. *Rom. V. 16.* ubi δικαίωμα de justitia Christi imputata adhibetur.

Verf. 10. καὶ λέγει μοι ὅρα, μὴ σύνδελός σε εἶμι] Interpretes ad huc omnes phrasin hanc ὅρα μὴ, per ellipsin verbi ποιῆς vel ποιήσης interpretati sunt: *vide, ne feceris; cave, feceris.* At Rev. Oederus in Syntagmate Observationum Sacrarum pag. 734. sensum quidem satis commodum esse largitus, eam tamen per *an non* explicare mavult, & cum sequentibus ita εἰμέσως connectere, ut sensus sit: *an non conservus tuus sum?* In exemplum hujus significatus adfert *Arrianum* in *Epictetum* lib. 1. c. 28. pag. 111. (vel p. 157. edit. Londin.) ita scribentem: ὅρα, μὴ τῷ παρακολεῖσθαι, οἷς ποιεῖ; ὅρα, μὴ τῷ κοινωνικῶ; μὴ τῷ πισῶ; *vide, an non in eo, quod potest observare, quod facit? an non communicatione? an non promissorum fide?* Locus utique est appositus; neque tamen probat, τὸ μὴ eandem h. l. obtinere significationem. Verbum ὅρα tum *inquirendi*, tum *cavendi*, notionem habet. Prior est apud *Arrianum*, quod patet ex antecedentibus: ζήτη, καὶ εὐρήσεις, ὅτι ἄλλω διαφέρει. *Quære, invenies, alia re differre.* Jam ait: *vide; an non* &c. Ex eadem verborum structura præterea apparet, τὸ μὴ h. l. interrogandi sensu acceptum, idem esse, quod *nonne?* ficut & integra sententia interrogandi nota instructa est. Talis autem interrogatio ab hoc loco est alienior. Joannes Angelo apparenti cultum præstare volebat, persona ejus majorem. Hunc a versabatur Angelus; cujus proinde verba rectius in *prohibendi* notione accipiuntur. Idem ex eo apparet, quod mox sequitur *præceptum* de Deo adorando. Porro *cavendi* significatus verbo huic in sacris frequentissimus est. Ita *Matth. VIII. 4.* ὅρα, μηδὲν εἰπῆς, *IX. 30. XVI. 6. XVIII. 10. &c.* Apoliopefis denique heic obtinet, cujus exempla ex sacris recitat *Glassius* in *Rhetorica Sacra* pag. 538. seqq. Similis huic phrasi illa est, quæ exstat *Exod. XXV. 40. & Hebr. VIII. 5.* ὅρα, ποιήσης πάντα, *vide, ut facias.* Ibi ante verbum ποιήσης omittitur ὅπως, quod recte monuit *Lamb. Bos* de ellipsi Gr. L. heic vero verbum ποιῆν.

σύνδελός σε εἶμι] In *Sohar* Genes. fol. 61. col. 241. Deus familiam suam, i. e. Angelos, ita dicitur allocutus: *Huc usque vos soli mecum fuistis in mundo, in posterum vero filii mei in terra erunt socii vestri.* Vide *Schatzge-
nii* *Horas* pag. 1133. Vocem σύνδελος *Thomas Magister* tanquam non Atticam ὀβελίζει pag. 130. de Dictionibus Atticis, tueretur autem *Lamb. Bos* in notis pag. 32. loco quodam Theopompi apud Athenæum XI. 6. δεῦρο παρ' ἐμὲ Θεολύτη, παρὰ τὸν νέον ξύνδελον, *accede hic ad me, Theolyte, ad novitium conservum tuum.*

καὶ τῶν ἀδελφῶν σε, τῶν ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν τῷ Ἰησοῦ τῷ Θεῷ προσκύνησον] *Claud. Sarravius* in epp. a Cl. *Burmanno* cum accessionibus recusis,

sis, p. 179. codicem adfert, octingentorum & amplius annorum ætatem litterarum ductibus referentem, in quo, posita post vocem μαρτυρίαν, σιγμῇ, & omisso articulo τῆ, sequitur: Ἰησοῦ τῷ Θεῷ προσκύνησαν. *O insigne*, addit *Sarravius*, pro divinitate Christi testimonium, & de quo reperto merito exultem & triumphem! Ipse tamen de γνησιότητι hujus lectionis dubitat, primum ideo, quod incertum sit, an phrasis Scripturæ ferat, ut dicantur οἱ ἀδελφοὶ Φέροντες τὴν μαρτυρίαν, simpliciter, sine ulla τῆ Χριστοῦ vel τῆ πνεύματος adjunctione; deinde, quod non tam Ἰησοῦ τῷ Θεῷ, quam τῷ Ἰησοῦ Θεῷ, vel τῷ Ἰησοῦ, τῷ Θεῷ scribendum fuisse videatur. Bonum factum, quod *Sarravio* hæc interpunctio dubia visa est, quam si falsam pronunciaisset, utique non errasset. Falsam esse statuunt *Jo. Clericus* in *Arte Critica* Part. III. pag. 224. edit. Lipf. & *Vener. C. M. Pfaffius* in *Dissertat. de Var. Lectionibus N. T.* pag. 178. Scilicet vox Ἰησοῦ a voce μαρτυρία separari non potest. Mox enim eadem phrasis repetitur: ἡ γὰρ μαρτυρία τῆ Ἰησοῦ ἐστὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Eadem phrasis Joanni frequens est. Vide I. 2. 9. XII. 17. & XX. 4. Itaque nec mirum est, interpunctionem hanc nec in codd. aliis, nec in versionibus observatam esse, quam vel sic amplexus est *Amelius* in *der Ervörterung* Parte II. pag. 375.

ἡ γὰρ μαρτυρία τῆ Ἰησοῦ ἐστὶ τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας] In horum verborum sensum diligenter *Vener. Jo. Laur. Mosheimius* vel potius auspiciis ejus *Joannes Fridericus a Stade* dissertat. singulari de Spiritu Prophetiæ de Christo testante, Helmstad. 1734. edita, inquisivit. Enarratis ibi variorum Interpretum sententiis pag. 30. ista subjicitur, per quam verba hæc ita collocantur: τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας ἐστὶν ἡ μαρτυρία τῆ Ἰησοῦ, hoc sensu: spiritus prophetiæ est testimonium JESU. Hoc posito pag. 31. ista instituitur totius commatis παραφρασις. Noli me divino cultu afficere. Nec enim dignus ego sum hoc honore, qui te non superior sum, sed idem, quod tu, munus gero. Quemadmodum enim tu Dei servus es, & ad mandata Dei ad homines perferenda unice delectus; ita ego quoque nuncius, legatus & famulus Dei sum. Et sicuti tu missus es ad auctoritatem & divinitatem Christi in orbe terrarum aperiendam & miraculis illustrandam: ita ego quoque jussus sum, testem Christi agere, ac de majestate & gloria ejus homines certiores facere. Quæres forte: quonam ego modo testari possim de Christo, qui inter cælites vivo, nec cum hominibus dego. Respondeo, edere me hoc testimonium per has ipsas vaticinationes, quas fudi & tibi dictavi. Donum enim prophetiæ, quod Deus mihi concedidit, illustris est de Christo testimonii loco. Qui nimirum post multa secula hæc legent oracula, atque videbunt, evenisse omnia illa, quæ sunt a me præsignificata, illi inde cognoscent, JESVM CHRISTVM Dei filium esse, neque dubitabunt illi fidem habere. Æque igitur atque tu Apostolus ego sum, tu præsentis ævi, ego futuri. Virique de Christo testamur: tu illis, qui nunc vivunt, ego posteris. Quocirca ut fratrem me amato, qui munere fungitur eodem,

dem, non tanquam Deum colito. Non inconvenienter hæc dicuntur: neque tamen diffiteor, semper mihi placuisse interpretationem, quam pluribus propositam leges in *Lud. Cappelli* Spicilegio Notarum in N. Test. p. 146. Rev. *G. G. Zeltnerus* in notis ad versionem Biblicam vernaculam pag. 219. ita verba παραφράζει: testimonium de Jesu est anima, h. e. primum caput & scopus palmarius hujus Prophetiæ, totaque hæc ἀποκάλυψις eo refertur, ut credentes constanter Christum profiteantur, doctrinamque ejus morte sua obfignent. Itaque noli mirari, quod me servum eorum appellem, qui testimonium de Jesu tenent & usque ad mortem tuentur.

Verf. 11. καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτὸν πρὸς καὶ ἀληθινὸς] De hoc elogio Domini nostri lege *J. H. Vrsini* Analecta Vol. II. p. 106. sqq.

καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρίνει] Ad חכמה & בינה sapientiam & intelligentiam, duas *Sephiras* Cabbalisticas, alludi suspicatur magis, quam arbitratur *Vitringa* lib. I. Obsf. Sacrar. cap. X. pag. 128. Quod mox sequitur: καὶ πολεμῶ, deest apud *Coptum*.

Verf. 12. Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλόξ πυρός] Similes externorum Scriptorum phrasas recitat *Lamb. Bos* in Exercitatt. pag. 303. cui *ardentissimum* Christi, ut ingentis herois, studium hostes suos frangendi sibi subiaciendi innui videtur. *Homerus* *Iliad.* α. v. 104. de Agamemnone.

— — ὅσπερ δὲ οἱ πυρὶ λαμπυρόντων ἐκτείν.
— — oculi vero igni micanti similes erant.

ἔχων ὄνομα γεγραμμένον, ὃ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ αὐτός] *Complut.* edit. & codices aliquot habent: ἔχων ὀνόματα γεγραμμένα, ἢ ὄνομα γεγραμμένον, quæ quidem lectio probabilis videtur *Vitringæ*. At verisimilius est τὸ ὀνόματα γεγραμμένα a sciolo aliquo profectum esse, qui pluribus nominibus opus esse censebat, ob διαδήματα in plurium numero ante commemorata. Ideo in duobus codd. a *Millio* allatis, legitur simpliciter: ὀνόματα γεγραμμένα, κ. τ. λ. Interim nihil obstat, quo minus singulis illis coronis idem nomen inscriptum fuisse censeamus. Quæritur heic, quodnam fuerit illud nomen? *Steph. le Moyne* in Dissertat. Philolog. ad *Jerem.* XXIII. 6. de nomine tetragrammato accipit pag. 90. *Allusio*, inquit, fit ad Summum Sacerdotem, qui in lamina aurea, super frontem imposita, hæc duo nomina insculpta referebat יהוה קדש Sanctitas Domini. Quibus verbis innuebatur, Sacerdotem non esse Deum, sed curare τὰ πρὸς Θεόν, & Sanctitati nominis divini semper invigilare. Sed Dominus noster Messias est summus noster Pontifex, & nobis repræsentatur, gestans nomen κρυπτὸν ἀνεκφώνητον, nomen illud *Jehova*, cujus significationem æquat, & adimplet *Jesus* noster Messias. Eadem est sententia *F. A. Lampii* in Dodecade Exercitatt. ad *Pf.* XLV. p. 606. Nomen *Jehova*, inquit, hic innui, colligo, tum ex eo, quod versu præcedente dicitur: appel-

appellabatur fidelis & verax, quæ vera & genuina nominis tetragrammati est interpretatio: tum ex eo, quod respicitur ad tiaram summi Sacerdotis, in cujus lamina aurea Sanctitas Jehovæ, legebatur: tum ex eo, quod phrasis alludit ad reverentiam, quam Judæi nomini huic ἀνεκφωνήτω dederunt, quod non ausi sunt pronunciare. Nec obstat, quod v. 13. addatur: vocaturque nomen ejus: Ser-mo ille Dei; sed potius nostram hypothesein confirmat. Valde enim probabilis mihi videtur illorum conjectura, qui per nomen λόγος ad Chaldæorum מִסְמָר allu-sum putant, non quasi Messiam speciatim hac denominatione semper designaverint, quod probatu est difficile, sed quia nominis tetragrammati hæc consueta apud eos periphrasis est. &c. Non inconvenienter hæc a duumviris istis dicuntur: malim tamen per nomen illud intelligere id, quod v. 13. diserte appellatur: ὁ λόγος τῷ Θεῷ. Constat utique, hoc nomen illud esse, quo Joannes indica-re solet Dei Filium & Messiam.

ὁ εἰδὲς οἶδεν, εἰ μὴ αὐτὸς] Hoc οἶδεν non ἀπλῶς, sed κατὰ τι intel-ligendum est, quod nempe nemo hominum & angelorum ex se & per se nomen i-stud sciat, sicut Christus, seffor super equum album, ex se & per se illud novit. Ad nostram enim notitiam requiritur patefactio, seu revelatio Filii Dei, per quam mysterium hoc enarratur nobis Joh. I. 18. 1. Joh. IV. 12. 1. Tim. VI. 16. Tali vero revelatione Filius Dei opus non habet, utpote qui est ipse Deus, qui & in Patre est, & in quo Pater est, quique unum cum Patre est, Joh. X. 30. 38. Ac-cedit hic, quod nomen istud nemo novit tanta perfectione, & tam profunde, sicut Filius, qui intime, penitissime, perfectissime & absolutissime Deum & nomen Dei novit. Verba habes Fessellii in Adversariis Sacris lib. I. p. 83. 84. Empha-tica hæc verbi, οἶδε, notio tum alias, tum 1. Cor. II. 11. locum habet.

Verf. 13. Καὶ περιβεβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον αἵματι] Placet Virvinga, ita hæc verba exponens: Vestis indicatur exterior, quæ genuina significatio est vocis ἱμάτιον (Luc. VI. 29. & Act. XII. 8.) cblamys heic loci, si-ve paludamentum imperatorium, quo indutus heros se publice conspiciendum dat. Quæ hic vestis tineta dicitur esse sanguine; vel, quod rubri fuerit & sanguineï coloris, in signum sanguinis hostium effundendi; cujus fuisse coloris paludamen-ta Imperatorum apud Orientales populos, alibi jam observavi; (cap. IX. 17.) vel, quod vere apparuerit sanguine tineta hostium, jam ante ab Imperatore prostratorum, quando respiciuntur judicia hujus Regis in paganismo exscin-dendo exercita.

καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτῷ ὁ λόγος τῷ Θεῷ] De hujus nominis ori-gine & ratione diximus satis ad Joh. I. 1. Mirum est, Artemonium, sive Crellium, in Initio Evangelii S. Joannis restituto p. 293. ad hunc Joannis locum provocare potuisse ad stabiliendam corruptelam, quam Joan. I. 1. adfricare ausus est, legens: καὶ Θεῷ ἦν ὁ λόγος. Quasi vero, qui appel-latur

latur λόγος τῷ Θεῷ, non esse nec appellari possit ὁ Θεός. Spiritus S. vocatur πνεῦμα τῷ Θεῷ *Matth.* III. 16. &c. idem vero appellatur Θεός *Act.* V. 4.

Verf. 14. Καὶ τὰ στρατεύματα, τὰ ἐν τῷ ἔργῳ, ἠκολούθει αὐτῷ ἐφ' ἵπποις λευκοῖς, ἐνδεδυμένοι βύσσινον λευκὸν καὶ καθαρόν] Quemadmodum CHRISTO ut Imperatori & heroi v. 13. vestimentum rubrum, seu sanguine tinctum tribuitur, ita copiis ejus hoc commate equi & vestes albæ puræque adscribuntur. Si *Jac. Lydium* audias, in *Syntagm. de re militari* lib. III. cap. 2. p. 48. lucem hæc acceperint ex ritu veterum militari, secundum quem belli duces purpureo, milites vero gregarii albo, vestitu incedebant. Confer *Rubonium* lib. II. *Electorum* cap. 12. & *Pet. Zornium* in *Biblioth. Antiquario-Exeget.* p. 1113. & 1116. Id certum est, hoc loco non describi pompaticum aliquem & triumphalem Christi incesum, cum respectu aliquo ad triumphalem illum procedendi modum, quo duces, præcipue Romani, post devictos hostes urbem pro more ingrediebantur. Ita quidem statuit *Jo. Douglass* in *Analectis* N. T. Exc LVIII. p. 162. Enimvero sequentia ostendunt, sermonem heic esse de certamine adversus hostes suscipiendo, quod quamvis cum gloriosa victoria fuerit conjunctum, apparet tamen, album illum colorem ad habitum potius & conditionem copiarum militantium, quam ad triumphum, qui victoriam sit excepturus, h. l. referri. Vide Interpretes.

Verf. 15. Καὶ ἐκ τῷ σώματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται ῥομφαία ὀξεία, ἵνα ἐν αὐτῇ πατάσῃ τὰ ἔθνη, καὶ αὐτὸς ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ] Respicitur ad *Psal.* II. 9. ubi extrema phrasis de Christo adhibetur. Confer B. *Wolkenium* in *Harmonia* V. & N. Testamenti Parte II. p. 250. sq. ubi de differentia exponitur, quæ inter versionem τῶν LXX. & allegationem heic factam, itemque contextum Hebr. intercedit. Adde quæ scripsimus supra ad II. 22. De voce ῥομφαία lege *Svicerum* Tom. II. p. 908.

καὶ αὐτὸς πατεῖ τὴν ληνὸν τῷ ὄντι τῷ θυμῷ, καὶ τῆς ὀργῆς τῷ Θεῷ, τῷ παντοκράτορι] Conf. *Jes.* LXIII. 3. ibique *Vitringam*, nec omitte supra XIV. 19. 20. *Gussetius* in *Commentariis* L. Hebr. p. 49c. b. observat, apud *Jesaiam* legi ἵνα, hic vero ληνόν, hunc autem esse vas, non prælum. Nam ἵνα reseretur, ita pergit, jaciuntur in ληνόν, eis non ὑπὸ, sed agens eam πατεῖ, eam calcat. Is est Christus. Et ipse, quamvis cum exercitu suo compareat, solus vincit, prout XIX. 14. 15. describitur. Sanguis, quo respergitur, hostium est in his pugnis. Poterant ad hæc nonnulla dici, quæ tamen ab aliis fere sunt occupata.

Verf. 16. Καὶ ἔχει ἐπὶ τὸ ἱμάτιον ἢ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ τὸ ὄνομα γεγραμμένον κ. τ. λ.] B. *Jo. Schmidius* comma hoc illustravit singulari dissertat. de officio Christi Regio, Argentor. 1647. Vestibus olim inscripta nomina & intexta fuisse, multi ex antiquitate ostenderunt. Videantur *Jos. Maria* *Suaresius*

refusus in diatriba singulari de vestibus literatis, Vassone 1652. 3. *Albert. Rubenius* lib. I. de re vestiaria cap. 10. *Steph. le Moyne* in dissertat. ad *Jerem.* XXIII. 6. p. 101. *Pet. Zornius* Tom. II. Opusculorum Sacrorum p. 759. alique, tum ab illo ibidem 761. & in *Biblioth. Antiquario-Exegetica* p. 1109. tum a præstantissimo *Fabricio* nostro in *Bibliographia Antiquaria* p. 556. edit. primæ, citati. Locum hunc *Apocal.* ex illo veterum ritu illustrent *Ameilius* Part. I. der Eöföterung p. 208. *M. Andr. Ritterus* in disp. de vestibus sacris, certis literis notatis (Lipf. 1703.) §. 2. *Jac. Elsnerus* in *Observatt.* p. 464. & *J. H. Vrsinus* Vol. II. *Analectorum* p. 135.

Quod ad nomen, femori inscriptum, spectat, accipe *Vitringæ* verba ex lib. I. *Observatt. Sacrar.* c. 3. p. 136. ed. primæ. Nomen, inquit, quod intextum vestimento & femori erat, duplex occurrit: βασιλεὺς βασιλέων & Κύριος κυρίων. Respiciunt hæc utrumque femur, τὸ βασιλεὺς βασιλέων, femur dextrum, Κύριος κυρίων, sinistrum. Hoc vero si supponamus, sponte nobis incidit, recurrendum esse ad illa nomina וְיָהוָה וְיָהוָה victoria & majestas, quæ depicta heic sunt in figura τῶν Sephiroth, quorum illud ad dextrum, hoc ad sinistrum femur est. *Steph. le Moyne* quidem l. c. p. 104. nomen illud non femori ipsi, sed ensi potius, ex femore pendenti, inscriptum fuisse opinatur. Sed forsam, inquit, quis commodius hoc se posse interpretari credet allusione ad arma veterum; ut clypeos, pila, enses, quæ variis characteribus & nominibus solebant obfignari; cum vero gladius femori aptari soleat, non mirum, si ensis, capulo ferroque inscriptus nomine Domini & Adonai, occasionem præbuerit Spiritui S. asserendi, nomen Dei Domini scriptum fuisse super femur verbi Messiae, binque ansam arripuerint Judæi, ineptissimum istud commentum excogitandi, Jesum nimirum Nazarenum femori, vel cruci inscripsisse tremendum istud & ἀνεκφώνητον nomen Jehovæ. Ita Judæos quoque gladios commemorare, quibus inscriptum sit nomen magnum, speciatimque nomen *Schemhamphorasch*, ostendit *Cl. Schætgenius* in *Horis Hebraicis* p. 1134. Externis gentibus eundem morem receptum fuisse evincit *Zornius* in *Biblioth. Antiquario-Exegetica* p. 267. sq. Præstat utique, de femore ipso his nominibus signato, non autem de ense cogitare. Ensis enim ille non tam ut alligatus femori, quam ut ex ore prominens, respectu scilicet habito ad verbum Dei, quod heic innuitur, describitur. Heic præterea commode observat *Elsnerus* p. 465. in veterum monimentis athletarum, victorum femora conscripta conspici, ad *Montefalconium* in *Antiquitate explicata* Tom. III. Part. II. p. 268. fig. 157. & 158. provocans.

Βασιλεὺς βασιλέων καὶ Κύριος κυρίων] Vide nos supra ad XVII. 14. & adde ad h. l. *Picinellum* in *Luminibus Reflexis* p. 766. *Elsnerum*, *Albertium* p. 499. & *J. B. Ottium* ad *Josephum* Tom. II. edit. *Havercampianæ* p. 318. Illi enim ostendunt, Reges Orientis, itemque alios

eodem elogio a suis mactatos & delectatos fuisse. Hebraïsmum ab hac dicendi formula exfulare præter *Albertium* l. c. p. 497. ostendit *Georgius* in *Vindiciis* N. T. p. 326.

Verf. 17. λέγων πᾶσι τοῖς ὀρνέοις, τοῖς πετωμένοις ἐν μεσσηνήματι.] Per aves illas, in medio cælo volitantes, populum Israelis fortasse intelligendum esse, qui divina judicia sit executurus, suspicatur *Christian*. Fendius in *Additamentis* ad epistolam ad Ephesios, nove conversam & explicatam p. 86. Argumentis ejus non temere quenquam in adsensum perductum iri, habeo mihi persuasissimum. Quod ad phrasin, inprimis si v. 8. comparatur, pertinet huc, quod legitur in *Synopsi Sobar* p. 114. n. 25. *Illo tempore, cum Deus vindictam exercebit pro populo suo Israel, carnibus hostium illorum cibabuntur, omnes bestia mensibus duodecim, & aves cibum exinde habebunt septem annis.* Attulit locum *Schargenius* p. 1135. Repræsentario prophetica ipsa petita est ex *Jer.* XII. 9. sqq.

δεῦτε, καὶ συνάγεθε εἰς τὸ δεῖπνον τῆς μεγάλης Θεᾶς.] Codd. multi legunt: συνάχθητε & τὸ μέγα τῆς Θεᾶς, quas lectiones in contextum recepit *Bengelius*. Conf. *Millii* Prolegom. §. 1113. Δεῖπνον μέγα heic à Joanne scriptum esse, præter codicum illorum & Interpretum *Syri* atque *Vulg.* auctoritatem, ex eo quoque probabile videatur, quod Joannes nunquam Dei nomini elogium τῆς μεγάλης tribuat, quo tamen res alias, quas describit, v. c. Φωνήν, θάλασσαν, σεισμόν, πόλιν &c. mactare consuevit. Præterea cæna illa omnino magna & illustis erat, ad quam tanta hominum copia vocabatur.

Verf. 19. & sequentes usque ad finem capitis persecutus est *Anonymus* aliquis in disquisitione *Theolog.* de bello hodiernorum temporum, an. 1697.

Verf. 20. ζῶντες ἐβλήθησαν εἰς τὴν λίμνην τῆς πυρὸς τὴν καιομένην ἐν τῷ θαλάσσῃ.] Hac phrasi hominum Antichristianorum malam conscientiam & desperationem, tum vero statum, doloris invidiæque plenum, indicari opinatur. *Bernh. Pet. Karlius* in *Bibliotheca Bremense Classe III.* p. 839. sqq. Λίμνη πυρὸς est stagnum igneum, de qua phrasi non hebraizante leges *Georgii* *Vindicias* p. 319.

CAPVT XX.

Capite hoc toto exponitur de millennio, quod inde a primis Christianæ doctrinæ originibus tot hominum ingenia exercuit, ut diversas, quas ingressi sunt, vias percensere difficile sit futurum. Malim itaque lectorem ad Institutiones Theticas & Polemicas nostratium Theologorum ablegare, quam hanc operam suscipere. Multum quoque huc fecerint *Friederici Ulrici Calixti* Tractat. Theologicus de Chiliafmo cum antiquo tum renato, Helmstad. 1692. 4. *Seb. Schmidii* Dissert. Histor. Theolog. de Chiliafmo Apocalyptico, hominum superstitiosorum & fanaticorum commento, textui Apocal. c. XX. contrario, Argentor. 1674. *Joannis Guilielmi Bayeri* dissertat. de regno ecclesiæ glorioso, per Christum in his terris erigendo, quæ in Decade I. Disputat. ejus Theologicarum recusa est; nec non *Jo. Georg. Neumanni* dissertationes variæ; ex Reformatis *Gisb. Voëtii* Disputat. Selectæ Part. II. pag. 1248. & 1266. & *Joannis Melchioris* Opera Theolog. Tom. I. pag. 689. seqq. ex Pontificiis autem *Michaëlis Mauduit* diss. de Millenariis, five Chiliaftis, quæ exstat in calce Analyseos Apocalypseos gallice editæ pag. 409-586. Variæ illæ sententiæ ad tres classes revocari possunt. Alii enim mille annos jam præterisse recte existimant, quæ nostratium Theologorum communior est sententia; alii eos adhuc exspectant, cum gloria & pace in his terris a sanctis exigendos; alii eosdem nostra ætate agi contendunt, & inde ab origine doctrinæ, a B. Luthe-ro repurgatæ, repetunt. Primam sententiam, quæ millennii hujus initium ab imperio Constantini M. reperit, finem vero in initium Imperii Ottomanici collocat, nuper non inscite ornavit Anonymus im dritten Blat der Monatlichen Blätter vom Baum des Lebens, Berolin. 1735. 4. ubi commata hujus capitis decem priora per dialogum & subjunctam paraphrasin exponuntur. Secundam sententiam ex nostratibus nonnulli, inprimis vero illi, qui a fanaticis sententiis parum sibi caverunt, nominatim *Joan. Gvil. Peterfenius*,) ex Reformatis vero, multi v. c. *Coccejus*, *Virvinga* & *Joannes Meyerus* in diss. de regno millenario sanctorum, quæ tractatui ejus de veritate ac divinitate historiæ & prophetiæ Mosæicæ subiecta, Harderovici 1705. prodiit, diversa quidem illi ratione, ornandam susceperunt. *Cocceji* sententiam firmare non ita pridem conatus est *Bened. Peter Karlius* in *Filo Ariadneo Sacro*, ab Angelo Daniel. VII. tradito, pro felici ac facili ex infinitarum difficultatum Propheticarum labyrintho, in Apocalypseos præsertim cap. XX. concurrentium, exitu, quod exstat in Bibliotheca Bremense Class. VII. pag. 268-310. Confer eundem Class. II. pag. 598. seqq. & pag. 961. seqq. Eidem vero se opposuerunt complures in scriptis, *Peterfenio* nominatim objectis, quæ h. l. enarrare longum foret. Vide inprimis B. *Neumanni* dissert. de regno Chiliastrum jam dudum præterlapso, Witteb.

1694. *Friderici Werneri* dissert. de vana spe regni Chiliaftici Lips. 1723. & Relationes Theologicas Nov-antiquas an. 1702. pag. 527. ubi hoc caput nova quidem ratione explicatur. Tertiā sententiā tuetur Rev. *Gustavus Georgius Zeltnerus* in Dissertat. de Chiliafmo præfente in quo vivimus, Altorf. 1716. recusa in Thesauro Disputat. Novo Amstelodamensi Tom. II. pag. 1042. & nuper admodum in præfat. ad *Johannis Friderici Bonnhoferi* Abhandlung von dem Zustande der geistlichen und leiblichen Besizung des Teufels, Norimb. 1733. 8vo. Contendit ille, ligationem Satanæ factam tunc esse, cum B. Lutheri opera doctrina cœlestis libertati suæ vindicata & quasi in integrum restituta fuit, eamque id secum ferre, ut Satanæ obsessionibus aliisque fraudibus suis non ita, ut olim, infestus esse possit. Confer den beschäftigten Secretarium Tomo III. pag. 468. seqq. Addere & hoc liceat, de eo disputatum esse, an quæstio de tempore millennii Apocalyptici problematis loco haberi possit. Vide Menfes Reservatos, germanice editos, Tom. I. pag. 152. seq. & junge Relationes Theologicas Nov-antiquas, an. 1712. pag. 833. quæ chiliafnum, qui hodie a nonnullis defenditur, Articulo XVII. Augustanæ Confess. adversari, ostendunt. Inter Anglos *Daniel Whitby* florentissima Ecclesiæ Christianæ tempora per millennium hoc præsignificari, dissertat. IV. quæ commentario ejus in N. T. subjuncta est, asseverat. Adde *Roberti Flemingii*, a *Whitby* in nonnullis capitibus dissentientis, dissertat. de Resurrectione prima, quæ Tomo II. Christologiæ subiecta, cujus summam olim in Actis Erudit. Lipsienf. Tom. IV. Supplement. p. 352. sqq. suppeditavi. Atque hæc quidem de hoc momento pro institui nostri ratione sufficiant.

Verf. 1. ἔχοντα τὴν κλεῖδα τῆς ἀβύσσου] Vide supra ad I. 18.

Verf. 2. Καὶ ἐκράτησε τὸν δράκοντα, τὸν ὄφιν τὸν ἀρχαῖον] Vide ad XII. 9.

Verf. 3. Καὶ ἔβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἀβυσσον, καὶ ἔκλεισεν αὐτόν] Vocem αὐτόν codd. varii, quos sequitur *Bengelius*, omittunt. Scribendum videri poterat αὐτήν, tanquam quod ad ἀβυσσον pertineat. Sed nihil heic est solæci, cum ad Satanam pertineat, de quo proxime ante dicitur: καὶ ἔβαλεν αὐτόν. *Etsi enim*, audis *Celeb. J. C. Schwarzius* de Solæcismis antiquariis pag. 83. sigillum magis de loco, in quem quis inclusus & abditus est, dici solet, quam de incluso; tamen, etiamsi quis in profundum carcerem deturbatus est, dici potest sigillum impressum esse super eum. Vide ibi similes Græcorum & Latinorum loquendi rationes. Ita *Lucianus Icaromenipp.* p. 198. ὁμοια δὲ τέτοις ἐν τῇ Λιβύῃ καὶ παρὰ Σκύθαις καὶ Θραξὶ γιγνόμενα ἐν τοῖς βασιλείοις ἦν ὄρεῖν μοιχεύοντας, φονεύοντας, ἐπιβλεύοντας. Commode quoque monet, nostrates poma, atque alia ejusmodi clausa dicere, quamvis locum, in quo recondita illa sint, intelligant.

.. ἀρχε

ἄχρι τελεθῇ τὰ χίλια ἔτη] Judæi tradunt, Deum O. M. mundum tempore Messiae per mille annos esse renovaturum. Vide *Jo. Lightfooti Opera Anglic. Tom. I. p. 209.*

Verf. 4. Καὶ εἶδον θρόνους, καὶ ἐκάθισαν ἐπ' αὐτοὺς, καὶ κρίμα ἐδόθη αὐτοῖς] Verba hæc singulari concione persequitur idem *Lightfootus* Tom. II. Part. II. pag. 1056-1064. Ibi vero ostendit, per eos, qui super thronis sedisse & judicium exercuisse dicuntur, intelligendos esse *Sanctos*, de quibus *Daniel* VII. 21. idem tradit, ad quem respectus habeatur, quemadmodum & Paulus Apostolus asseveret, ὅτι οἱ ἅγιοι κόσμον κρινῶσι. Eandem sententiam amplius ornat *Vitringa* ad h. l. Illi vero sunt distinguendi ab animabus trucidatorum, in hanc sententiam: *Et vidi thronos, Et sedebant super eos, quibus datum est judicium, Et animas* &c. ut καὶ posterius explanativum sit. Hoc posito non necesse est, ut relativa pronomina αὐτοὺς & αὐτοῖς per hypallagen hebraizantem ante expressum antecedens posita dicamus, cum *Beza*, & aliis ad h. l. quasi scriptum esset: *deinde vidi animas eorum, qui securi percussi sunt propter testimonium Christi* &c. *Et vidi sedes, quibus insederunt, datumque est eis judicium.* Vide contra *Bezam* disputantem *Cl. Georgium* in *Vindiciis N. T.* pag. 209. qui per illos, thronis insidentes, intelligit Seniores, de quibus IV. 4. & XII. 16. eadem opera ostendens, nec externis Scriptoribus hoc hypallages genus insuetum esse.

τὰς ψυχὰς τῶν πεπελεκισμένων] Ψυχὰς de corporibus accipi vult *Martianæus* in *Essais* pag. 401. ad *Levit. XXI. 11.* provocans. Πεπελεκισμένοι sunt securi percussi, quo sensu verbum, observante *Raphelio*, adhibet *Polybius* pag. 10. μασιγῶσαντες ἅπαντας κατὰ τὸ παρ' αὐτοῖς ἔθος ἐπελέκισαν. De hoc supplicii genere lege *Cl. Ewaldum* in *Emblematibus Sacris Miscellaneis* lib. I p. 131. Cod. *Alexandr.* male hic legere πεπολεμημένων ostendit *Henr. Dodwellus* *Dissert. Cyprian. XII. §. 20.*

Verf. 5. Οἱ δὲ λοιποὶ τῶν νεκρῶν ἐκ ἀνέζησαν κ. τ. λ.] Commahoc illustrare instituit *Lightfootus* Tom. II. Opp. Anglican. p. 1233-1239. Adde epistolam Anonymi adamicum de resurrectione prima an. 1695. editam, & *B. Brandani Henrici Gebhardi* disputat. de qualitate regni millenarii contra *Chiliasistas*, *Gryphiswald. 1709.*

Verf. 7. Καὶ εὖν τελεθῇ τὰ χίλια ἔτη, κ. τ. λ.] Hoc & sequens commah singulari concione persequitur idem *Lightfootus* loco citato pag. 1170-1179.

Verf. 8. Καὶ ἐξελεύσεται πλανῆσαι τὰ ἔθνη, τὰ ἐν ταῖς τέσσαρσι γωνίαις τῆς γῆς, τὸν Γόγ καὶ τὸν Μαγὼγ κ. τ. λ.] Quis sit ille *Gog & Magog*, disputationibus variis inquisiverunt ex nostratibus *Michael Buchenræder* in *Vaticiniis & Præfagiis de irruptione Gog & Magog in montes Israel*, horumque finali exitio,

cidio, Jenæ 1664. 4. M. *Sam. Dauberstadius*, Lipf. 1663. *Brand. Henr. Gebhardi*, Gryphiswaldiæ 1695. D. *Nicolai* in *Programmate* Lipf. 1663. edito, & in *Gabr. Terne Sylloge Programmatum* pag. 325. seqq. recuso, *Theodor. Treunerus* in *chiliascticæ eridos irenacha*, Hildburghusæ 1696. & *Joannes Cbristophorus Wernerus* in *Schediasmate de Expeditione Gog & Magog*, Hamburgi 1723. 4. Confer, quos adfert *Petrus Zornius* in *Historia Fisci Judaici* pag. 256. seq. in not. Idem in *origines & significatum vocis Gog & Magog* inquirunt. Cl. *Albertius* in *Appendice ad Glossarium Sacrum* in sacros libros N. F. pag. 219. ex *Codice Coisliniano* CCII. sequentia attulit: Τινὲς δὲ τὸν Γῶγ ἀθροίζοντα, ἢ ἀνθροισμα, καὶ τὸν Μαγῶγ ἐπηγεμένον ἐκ τῆς Εβραϊδος γλώσσης ἐρμηνεύουσιν. In *Cod. Coislin. CXCIX.* Σκυθικὰ ἔθνη, ὑπερβόρεια, ἢ τοὶ Ουννικὰ indicari dicuntur. Quid Judæi sentiant, exponunt *Raymundus Martini* in *Pugione Fidei* f. 358. *Ant. Hulsius* Parte I. *Theol. Judaicæ* pag. 503. *Hornbeckius* de *convertendis Judæis* pag. 245. & *Imbonatus* in *diff. I. de adventu Messiae* pag. 107-111. in *calce Bibliothecæ Latino-Hebr.* Constat scilicet, eos bellum, contra Gog & Magog suscipiendum, inter indicia adventus Messiae numerare.

ὧν ὁ ἀριθμὸς ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης] De formula hac proverbiali lege *Jo. Vorstium* de *Adagiis* N. T. cap. II.

Verf. 9. καὶ ἐκύκλωσαν τὴν παρεμβολὴν τῶν ἁγίων, καὶ τὴν πόλιν τὴν ἡγαπημένην] Postrema hæc phrasis in *Vet. Test.* passim adhibetur de Sione, quam amet Deus & tueatur. Vide *Psal. LXXXVI.* 1. Similiter Græcis & Latinis urbes illæ a Diis amari dicuntur, quæ illis inprimis sint curæ. Vide locos idoneos a Cl. *Elsnero* pag. 466. sq. allatos. Inter cetera observaris, *Athenas Θεοφιλεσάτας* ab *Æschylo* *Eumenid.* v. 872. Deumque tutelarem *Φιλόπολιν* in *Septem contra Thebas* v. 182. appellari.

Verf. 11. Καὶ εἶδον θρόνον λευκὸν μέγαν κ. τ. λ.] Ad illustrationem hujus & sequentium aliquot commatum *Mich. Mauduit*, Presbyter Oratorii, de judicio extremo disserit in *Analysi Apocalypseos* gallice edita, *diff. XI.* p. 682. sqq. locos *Scripturæ* parallelas, *Patrumque* de eodem sententias & circumstantias ejus hinc certas, hinc dubias adferens.

ὃ ἀπὸ προσώπου ἐφυγεν ἡ γῆ] Cum v. 13. mare mortuos suos reddidisse, heic vero cælum & terra fugisse dicantur, de *Synchyfi* quidam cogitant, quibus se opponit B. *Wokenius* in *Pietatis Criticæ* Parte II. pag. 141. cum B. *Hoë*, ad h. l. observante, judicium prius inchoandum esse, quam totum universum pereat. Conf. mox ad v. 13.

Verf. 12. Καὶ εἶδον τὰς νεκρὰς, μικρὰς καὶ μεγάλας κ. τ. λ.] In hæc verba commentatur B. *Henricus Opitius* in *dissert. de statura & ætate resurgentium Kilon.* 1707. Constat, alias disputari, num homines statura parvi in

in eadem sint resurrecturi. Vide dialogum B. *Casp. Neumanni* Parentationibus, lingua vernacula editis, subjunctum, in quo causâ hæc in medio relinquitur.

ἐνώπιον τῶ Θεῷ] Codices multi & versiones quoque pro Θεῷ legunt Θεόν. Illos secutus est editor Novi Testamenti Græco-Anglicani, & *Bengelius*.

καὶ βιβλία ἠνεώχθησαν] Judæos, Daniele præeunte, Deo quosdam rationum libros adscribere, ostenderunt *Jo. Buxtorfius* in Synagoga Judaica cap. 23. *Jo. à Lent* in Theologia Judaica cap. 20. & *Christianus Schætzgenius* in Horis Hebraicis p. 1135. Ita *Sobar* Genes. fol. 75. col. 298. *R. Febuda* dixisse fertur: omnia opera hominis libro inscribuntur, sive bona sint, sive mala, illique de omnibus rationem reddituri sunt. Eandem sententiam ad Muhammedanos & Græcos quoque dimanasse, ostendunt *Gaulminus* ad librum de Morte Moſis p. 175. & doctissimus *David Millius* Dissertatt. Select. p. 407. citati ab *Elsnero* p. 468. qui & ipse idonea adfert testimonia, qualia etiam apud B. *Majum* legeris in Observatt. Sacris lib. III. p. 55. ed. 1. & 59. ed. 2. Atque hic quidem de διφθέρας Jovis speciatim commentatur, de quibus *Suidas*, voce Ζεύς, ita: ἐκ ἀπρονοήτᾳ Φασι τὰ πάντα, ἀλλὰ τὸν Δία εἰς διφθέρας τινὰς ἀπογράφεσθαι, καὶ ποτε ἐπεξίεναι. Nil sine providentia fieri ajunt, sed Jovem, quæ fiant, omnia pellibus quibusdam inscribere, tandemque ulcisci. Conf. *Almeloveenii* Opuscula p. 136.

καὶ βιβλίον ἄλλο ἠνεώχθη, ὃ ἐστὶ τῆς ζωῆς] De illo vitæ libro diximus ad *Philip.* IV. 3. & supra ad III. 5.

καὶ ἐκρίθησαν οἱ νεκροὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς βιβλίοις] Vide B. *Jo. Deutschmanni* disputat. de libris in judicio divino aperiendis, *Witteberg.* 1686.

Verf. 13. Καὶ ἔδωκεν ἡ θάλασσα τὰς ἐν αὐτῇ νεκρὰς] Et dederat mare &c. Ita nonnulli illud ἔδωκε convertendum esse recte cum *Grotio* censent, ut Synchysis amoveatur, quando quidem mortui non ante judicari poterant, quam ex suis cadavera quæque receptaculis prodissent. Vide *Wokenii* Pietatem Criticam, Parte II. de Synchyſi, p. 142.

καὶ ὁ θάνατος, καὶ ὁ ἀδης ἔδωκαν τὰς ἐν αὐτοῖς νεκρὰς] Placent, quæ *Vitringa* ad h. l. habet. Mortuos, inquit, omnes vel mare absorpsit, vel terra a mari distincta habet, plerosque conditos sepulchris. Posterioris generis hic dicuntur reddi à morte & inferno. Mors enim & infernus heic significant terram, capace aliquo loco & ore veluti pabula recipientem mortuos. Adhuc, inquam, Græcis notat locum statumque mortuorum; quippe veteres mortuis communem, & quidem subterraneum, tribuebant capacissimum locum, ut alias

Gggg

monui:

*nionui: quæ causa est, quod mors & ἄδης (Hebræis חַיָּה) inter se passim jun-
guntur ut ἰσοδυναμία Pf. VI. 6. & XLIX. 15. Non est igitur hic cogitandum de
loco sive statu infernalium cruciatuum &c. De generali hac vocis ἄδης notio-
ne lege, quæ scripsimus Vol. I. harum Curarum p. 203. & 1034. In hac ex-
positione malim acquiescere, quam cum Henr. Dodwello in Discursu episto-
lari de discrimine inter animam & Spiritum, anglice edito p. 241. per ἄδην
intelligere aërem, tanquam animarum separatarum receptaculum, quemad-
modum Spiritus, tanquam immortales, cælo contineantur. Ita scilicet ait
Origenem phrasin Joanneam intellexisse in tract. de Resurrectione, quod 'pa-
teat ex verbis ejus, a Pamphilo Martyre in Apologia Origenis in hanc alla-
tis sententiam: *Vt ego puto, mare hic pro humido omni appellatum est elemen-
to, infernus autem pro aëre, mors vero pro terra. Hunc sensum verbis & ar-
gumento convenientissimum esse opinatur Dodwellus, ideo, quod hac ratio-
ne indicetur; sicut mors i. e. sepulcrum, & mare cadavera reddiderint, ita
aërem stitisse animas, cum corporibus conjungendas. Hujus interpretationis
vestigia videri sibi idem videtur in scripto Esdræ Apocrypho, lib. II. cap. VII.
32. *Et terra reddet, quæ in ea dormiunt, & pulvis, qui in eo silentio habitant,
& promptuaria reddent, quæ eis commendatæ sunt animæ.* Non dubitat ibi-
dem, auctorem ἀπόκευφον & heic & alibi ad locum hunc Joannis respexisse.
Nihil his opponam præter illud, quod hæc vocis, ἄδης, significatio dictioni
Veteris & Novi Instrumenti penitus adversetur. Ibi enim vel statum mor-
tuorum generatim, vel speciatim infelicem & miserum infert.**

καὶ ἐκρίθησαν ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν] Similem φράσιν habes
apud Xenophontem Cyropæd. lib. II. p. 40. Βελτίους γὰρ ἂν καὶ αὐτὸς ἠγείτο
εἶναι, εἰ εἰδείεν, ὅτι ἐκ τῶν ἔργων καὶ αὐτοὶ κρινόμενοι τῶν ἀξίων τεύξοιντο.
Nam & hos magis arbitrabatur strenuos fore, si viderent factò prius de operi-
bus suis judicio, ita demum præmia se merita consequi. Vide Rabbelii Annotatt.
Xenophontæ p. 357.

Verf. 14. Καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ἄδης ἐβλήθησαν εἰς τὴν λίμνην τῆς πυ-
ρός] Hæc verba ita interpretatur Jac. Windetus de vita functorum statu Sect.
III. in fine p. 58. Fasciculi IV. Opusculorum ad historiam & Philolog. Sacram
spectantium: *Vt cunque vides, τὸν ἄδην informem materiam Græcis pariter ac
Scheol Hebræis esse; ejusque regionem per spatia longe amplissima extendi, qua-
cunque se protendit sphaera generationis & corruptionis. Vt frustra sint, qui τὸν
ἄδην in terra, quod quidam, vel in aëre, quod alii, sategerint concludere.
Quando ergo Apocalypseos XX. 14. legis, καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ἄδης, &
mors & infernus jaciebantur in lacum ignis, detracta larva, qua personati
veniunt, rem ipsam de tota hac mortali regione, fatali demum conflagratione
absorbenda, intelligas. Præstat tamen, cum de hominibus, judicio extremo
sistendis,*

sistendis, & hinc absolvendis, hinc exitio damnandis, sermo fit, conjectionem mortis & status mortalis in stagnum ignis accipere de abolitione mortis temporalis, quæ non amplius locum sit habitura in homines, quandoquidem alii eorum, nempe quorum nomina in libro vitæ consignata fuerint, vitæ æternæ, alii vero morti secundæ, sive æternæ, sint vindicandi. Confer *Vtringam & Amelium* Parte II. der Erörterung p. 383. In hanc sententiam *Augustinus* de Civitate Dei XIII. 11. eleganter ita: *Erunt illic homines semper in morte, ac per hoc nunquam viventes; nunquam mortui, sed sine fine morientes; vitæ morituri, & mortui sine fine victuri. Nunquam autem erit homini pejus in morte, quam ubi erit mors ipsa sine morte.* Lege similia veterum Doctorum effata apud *Gatakerum* ad M. Antohinum VIII. §. 58. p. 319.

ἔτος ἐστὶν ὁ δεύτερος θάνατος] Phrasis hæc Judæis admodum est familiaris. Mortem alteram vocant מיתה משונה mortem iteratam, vel מיתה חנינה, vel מות שני Loca lege apud *Schætgenium* p. 1136. Ita in *Pirke Eliezer* c. 34. *Omnem idololatram, qui dicit, alium esse Deum præter me, ego interimam morte secunda, ex qua nemo potest reviviscere.* Ceterum pro his verbis codices quidam habent: ἡ λίμνη τῆς πυρὸς, quemadmodum *Coptus* expressit: *plenum sulphure.* De pice & sulphure inferni ad h. l. exstat *Christophori Sonntagii* disputatio Altorfii 1708.

CAPVT XXI.

Vers. 1. Καὶ εἶδον ἕρανὸν καινὸν, καὶ γῆν καινὴν] De cælo & terra, ex Judæorum quoq; sententia aliquando innovandis, lege *Schætgenium* in *Horis* Hebr. p. 1138. Ita in *Debarim rabba* Sect. XI. fol. 262. 4. *Cum Moses ante obitum oraret, cælum & terra, & omnis ordo creaturarum commotus est. Tunc dixerunt: fortasse adest tempus a Deo præstitutum, quo renovandus est orbis universus. Exivit autem Barb kol, dicens, illud tempus nondum advenisse.* De argumento ipso dictum est ad 2. *Pet.* III. 13.

καὶ ἡ θάλασσα ἐκ ἐστὶν ἔτι] Phrasin hanc id sibi velle existimat *Rev. Daniel Gerdesius* in *Vesperis Vadanis* p. 53. *non superfuturum amplius populum, qui, prout Oceani figura efflagitat, se à regno Dei separet, in quo non fiat seminis verbi, & fructus adificationis proveniant, omnibus populis Ecclesiæ servituris.*

Vers. 2. Καὶ ἐγὼ Ἰωάννης εἶδον τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν, Ἰερουσαλὴμ καινὴν, καταβαίνουσαν ἀπὸ τῆς οὐρῆς ἐκ τῆς ἕραν] Ita in *Sohar*, *Genes.* fol. 69. col. 271. *R. Jeremias* dixit: *Deus Sanctus Benedictus innovabit mundum suum, & edificabit Hierosolymam, ut ipsam descendere faciat in medium sui de cælo, ita ut nunquam destruat.* Vide *Schætgenium* p. 1139. Ad hunc *Johannis* locum

G g g g 2

respice-

respicere videtur *Hermas* in Pastore apud *Fabricium* nostrum Tom. III. Codicis Apocryphi N. T. p. 814.

ὡς νύμφην κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς] Targum Psalmi XLVIII. 3. *Pulchra est, sicut sponsa, lætitia omnium habitantium terram montis Zion.* Totum comma singulari concione explicatum dedit *Lightfootus*, quæ legitur Tomo II. Operum Anglicanorum p. 1196-1203.

Verf. 3. Ἰδὲ, ἡ σκηνὴ τῆ Θεᾶς μετὰ τῶν ἀνθρώπων] Vide huc Cl. *Schatgenii* dissert. de Hierosolyma cœlesti cap. II. 8. 12. sqq. p. 1217. Horarum Hebraicarum. *In templo Hierosolymitano, inquit, nec non ante illius tempora, in tabernaculo, arca fœderis & Cherubinis insidebat Schechina, b. e. majestas divina, nubeculam quandam pellucidam representans, ex qua Deus cum Mose & summis Sacerdotibus verba fecit, & nocentes quoque igne ex ea procedente punivit. Hinc sæpenumero in Sacris Dei & Jehovæ nomine vocatur, prout recte observat Moncæjus in Aarone purgato. Talem Schechinam, quæ erat in templo Hierosol. terrestri, etiam in cœlesti templo ex Judæorum mente, dari idem ostendit p. 1213. ex *Falkuth Rubeni* fol. 52. 3. & 102. 4. Et quemadmodum Schechina & templum est in cælo, eodem modo Schechina & templum est in terra.*

καὶ σκηνώσεται μετ' αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ λαοὶ αὐτῆς ἔσονται] Ex duplici hac phrasi *Jo. Spencerus* post *Medum* colligit, ad templum constituendum duo requiri, nempe Dei præsentiam singularem, quæ per inhabitationem innuatur, & proprietatem, seu dominium, quod altera phrasi innuatur. Lege illum de Legibus Hebræorum ritualibus p. 892. edit. Tubingenf. Comparat. I. Cor. VI. 19. & 2. Cor. VI. 16.

Verf. 4. καὶ ὁ θάνατος ἔκ ἔσται ἔτι, ἔτε πένθος, ἔτε κραυγὴ] Judæi tradunt, tempora Messiae decem prærogativis illustra futura, quæ recitantur in *Schemoth rabba* Sect. XV. fol. 114. 4. Octava ibi est, quod non amplius erit fletus & ejulatus *Jes.* LXV. 19. Nona, quod mors non erit in æternum, ibidem XXV. 8. Decima, quod non erit gemitus aut suspirium, *Jerem.* XXXV. 10. Vide *Schatgenium* p. 1140.

ἔτε πόνος ἔκ ἔσται ἔτι] πόνος molestiam & dolorem infert. Quod ut alias constat, ita ex *Herodoto*, prælium πόνον appellante lib. VII. p. 509. ostendit *Rapheilius* p. 668. Confer *W. E. Ewaldi* Emblemata Sacra Miscellan. lib. II. p. 216.

ὅτι τὰ πρῶτα ἀπῆλθον] Simili phrasi in *Vajikra Rabba* Sect. 30. fol. 174. 3. Rex ad subditos deprecantes uirur: הָיָה לְךָ רַחֲמִים, quod transiit, transiit. Vide *Schatgen.* p. 1141.

Verf. 5. Ἰδὲ καὶ πάντα ποῶ] Quod Domino heic tribuitur, id fortunæ, tanquam omnia novanti, adscribit *Polybius*, homo gentilis, pag.

377. observante *Raphelio*: διὰ τὸ καὶ τὴν τύχην ὥσανει κεκαινοπεπονημένα
πάντα τὰ κατὰ τὴν οἰκωμένην ἐν τοῖς προσηρημένοις καιροῖς.

Verf. 6. Καὶ εἶπέ μοι γέγονε, κ.τ.λ.] Lege *Jo. Philippi Pfeiferi* dissertationem singularem Regiomonti 1677.

ἐγὼ τῷ διψῶντι δώσω ἐκ τῆς πηγῆς τῆ ὕδατος τῆς ζωῆς δωρεάν] In
Avotb R. Nathan cap. 31. *Deus dicitur hominibus ante, quam aquis diluvii per-*
irent, ostendisse excellentiam fontis mundi futuri, ut rem curatius considerarent,
& dicerent: va nobis, quod bonum hoc perdidimus, & genus nostrum ex orbe ter-
rarum exstirpatur. Vide *Schatgenium* pag. 1141.

Verf. 8. Δειλοῖς δὲ καὶ ἀπίστοις κ.τ.λ.] Si δειλὸς & ἀπίστος pro
iisdem habeas, septem peccatorum genera hoc commate videbis indicari,
quæ pœnæ æternæ varii generis maneant. Observat hoc Cl. *Elsnerus* ad
Matth. XXIV. 56. pag. 113. atque hinc factum suspicatur, ut Judæi & Mu-
hamedani ex septem diversis peccatis, pœnarumque gradibus totidem in
inferno pœnarum conclavia finxerint. Eam in rem videri jubet *Pocockii*
notas miscellan. ad Portam Mosis cap. VII. & *Adrian. Reland.* Tom. II.
Dissertatt. Miscellan. pag. 69. Enimvero δειλὸς ab ἀπίστοις non minus
heic distinguendos arbitror, quam cæteri illi sex peccatores & ab illis & a
se invicem distinguuntur. Discriminis vero ratio satis manifesta est, si per
δειλὸς *meticulosos*, fidemque semel susceptam periculi metu abjicientes,
per ἀπίστος vero *incredulos* intelligas. Hoc quidem tanto verisimilius est,
quod mox peccata & vitia, ex fide, vel non recepta, vel postliminio abje-
cta, consequentia, enarrantur. Sunt quidem, qui per δειλὸς non *meticulo-*
fos, sed *impios, improbos, malefervatos* homines intelligi velint. Inter hos
sunt *Lamb. Bos* in Exercitatt. pag. 304. *Jo. Albertius* in Observatt. p. 498.
Amelius Parte II. der Eubrierung pag. 241. seq. & Auctor observationis, quæ
exstat in Biblioth. Lubecensi Tom. VII. pag. 468. Nec negari potest, eam
voci δειλὸς significationem apud Poëtas inprimis, nominatim *Homerum,*
Hesiodum, Theognidem & Sophoclem, constare. Quando vero recogito, τὰς
LXX. & Sacros N. T. Scriptores eam, sicut & cognatam, δειλία, non nisi in
timiditatis & levitatis sensu adhibere, in ea etiam h. l. acquiescere malim.
Vide v. c. *Judic.* VII. 3. . *Deut.* XX. 8. ubi φοβέμενος & δειλὸς conjungun-
tur, item *Matth.* VIII. 26. & *Marc.* IV. 40. Paulus 2 *Tim.* I. 7. πνεῦμα δει-
λίας opponit πνεύματι δυνάμεως. Taceo, quod modo monui, *meticulosos*,
atque adeo defectioni a fide facile obnoxios, recte cum *incredulis* conjun-
gi, atque illos quidem his præponi, quod conditio eorum sit deterior,
Deoque magis displiceat. Vide 2 *Pet.* II. 21. De argumento ipso commen-
tatur Rev. *Jo. David. Bayerus*, Theologus hodie Altorfinus, in programme
Inaugurali de timidis apostatis, supplicioque ipsis destinato, Altorfii 1730.
Ceterum de diversis peccatorum sedibus infernalibus, ex Judæorum sen-

tentia, appositus affertur locus a Schatgenio ex Sobar Levit. fol. 7. col. 26. *Pastor fidelis hoc docuit: Locus est in gebenna iis destinatus, qui Sabbatum publice profanarunt, neque ejus rei penitentiam egerunt. Succedit alter locus pro illis, qui impuri, & impudentes contra legem fecerunt, statuentes aliquid contra receptam traditionem; porro pro illis, qui sanguinem innocentem effuderunt, qui mendacia cogitarunt, qui cum muliere menstruata aut gentili, scorto aut ancilla concubuerunt: item pro singulis peccatis; quæ quis contra præcepta negativa commisit, singularis locus destinatus est. Similes locos habes apud Eisenmengerum in Judaismo detecto Part. II. pag. 328. sqq.*

Verf. 9. Δεῦρο, δείξω σοι τὴν νύμφην τῇ ἀντί τὴν γυναῖκα] Digna sunt, quæ heic legantur *F. A. Lampii* verba ex Dodecade Exercitatt. ad Ps. XLV. p. 340. Non mirum, inquit, in epithalamio Sponsam conjugem dici *Ab ipso desponsationis articulo conjux est, si non possessione, at saltem jure. Et utramque denominationem junctam invenimus Apocal. XXI. 9. Haberet quidem suam emphasim, si tantum ut Sponsa consideraretur. Ita enim sæpe in Scriptura inducitur, 1) quia amores, quos cum Christo exercet, ejus puritati non officiunt: 2) quia semper sunt calidi & recentes, quales sponsæ in sponsum: 3) quia sunt casti, & nihil admixtum habent adulterinum: 4) quia restat consummatio plenissima unionis in cælo. Inspici hic meretur F. A. Schmidii dissertatio de Ecclesia virgine, quæ est Hist. Theolog. Decad. I. 6. — — Sed heic mavult Vates ut conjugem considerare, quod symbolum latius est &c.*

Verf. 10. καὶ ἔδειξέ μοι τὴν πόλιν τὴν μεγάλην, τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ] Lege de hac civitate differentem *Joan. Stephan. Menochium* in *Trattenimenti eruditi* Parte IV. pag. 153. sqq.

Verf. 11. Καὶ ὁ Φωστὴρ αὐτῆς ὅμοιος λίθῳ τιμιωτάτῳ, ὡς λίθῳ Ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι] De pretioso hoc lapide, jaspidi simili, lege *Andreæ Baccium* de gemmis & lapidibus cap. XVI. pag. 116. & *Wedelium* Centuria I. Decade X. Exercitationum, Exercit. VIII. p. 65. sqq. qui per illum intelligi vult non jaspidem vulgarem, sed *adamantem*. Rationes sententiæ has adfert, quod vocatur λίθος τιμιώτατος, & κρυσταλλίζων, sicut adamas, quod ad splendorem crytallo est simillimus, quodque inconveniens videatur, adamantem inter pretiosissima illa omitti, quibus immensa & ineffabilis beatitudo, adumbrari debeat,

Verf. 12. ἔχουσιν πυλῶνας δώδεκα] Synopsis Sobar, observante Schatgenio, pag. 115. n. 27. ita: In atrio mundi futuræ sunt duodecim portæ, quarum est nomen quoddam e duodecim tribubus, v. c. Rubenis, Simeonis, &c. Qui igitur e tribu Rubenis est, non recipitur ab ulla portarum, nisi a porta tribus suæ; atque sic se habent & tribus reliquæ. Magistri Judæorum alibi in *Falkut Schimoni* f. 7. 1. duas portas paradisi statuunt sexaginta myriadibus angelis.

gelorum munitas. Locum ex *Eisenmenger* Parte II. Judaismi detecti pag. 310. adfert *Elsnerus* pag. 469.

Verf. 13. Ἀπ' ἀνατολῆς πυλῶνες τρεῖς] Cave, hæc pendere censeas ex præcedente phrasi, ἔχουσιν πυλῶνας δώδεκα, quasi scribi debuisset πυλῶνας τρεῖς. Nova enim heic inchoatur sententia, & subintelligendum est verbum εἰσι vel ἦσαν. Vide *Stolbergii* Exercitatt. Græc. L. de Solæcismis & Barbarismis N. T. pag. 85. *Ostermanni* Positiones ad Novum Testamentum Disp. II. §. 8. & *J. C. Schwarzii* commentationem luculentam de Solæcismis antiquatis pag. 92.

ἀπὸ βορρᾶ πυλῶνες τρεῖς] Sunt qui βορρᾶ in genitivo pro βορρῆ per Dorismum positum censent. Illis vero Cl. *Georgius* in Hierocritico N. T. pag. 156. recte opponit auctoritatem veterum, qui vocibus, in ας vel ᾶς terminatis, eandem genitivi formam, quæ heic est, tribuunt, quemadmodum nominatim *Ælianus* Var. Histor. XII. 61. περὶ βορρᾶ ἀνέμῃ τιμῆς dixit.

Verf. 16. Καὶ ἡ πόλις τετράγωνος κείται] Figura urbium vel castrorum quadrata parum se probat *Vitruvius* I. 4. & *Vegetius* IV. 2. Talem tamen & Babeli lib. 1. & Ninivæ *Diodorus Sicul.* I. 3. tribuunt. Vide *Picinelli* Lumen reflexa pag. 767.

τὸ μῆκος, καὶ τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος αὐτῆς ἴσα ἐστίν.] Vox ἴσα in plurium numero ponitur respectu habito ad substantiva tria antecedentia, junctim sumta. Ita *Thucydides*, lib. I. §. 23. αὐτὰς, λιμᾶς & νόσον commemorans, subjungit: ταῦτα γὰρ πάντα μετὰ τῷδε τῷ πολέμῳ ἅμα συνεπέθετο, hæc enim omnia simul cum hoc bello contigerunt. Vide *Georgii* Hierocriticon N. T. p. 47.

Verf. 18. Καὶ ἦν ἡ ἐνδόμησις τῆς τέχης αὐτῆς ἰασπις] Spectat huc *W. E. Ewaldi* Exercitatio de muris Hierosolymæ novæ ex jaspide, symbolo doctrinæ veritatis, quæ existat in Emblematicis ejus Sacris lib. IV. pag. 520. sqq. Murum ostendit in sacris literis nunc *Ecclesiam*, nunc *tutelam* seu præsidium, nunc *principes* ac *doctores* Ecclesiæ, nunc *Evangelium* & *doctrinam salutis*, ut h. l. significare. Porro docet, quæ inter murum & doctrinam veritatis analogia intercedat, atque eum in finem architectum, materiam, habitum, ex longitudine, latitudine & altitudine æstimandum, fundamenta, munitionem, portas, turres, arces, custodes &c. expendit, & ad sensum mysticum singula hæc accommodat.

ὁμοία ὅλων καθάρῳ] ita editi omnes, si *Complut.* exceperis. At codices multi, a *Millio* & *Bengelio* allati, legunt ὁμοιον, ut ad aurum proxime antecedens, non ad ὅλων referatur. Eandem lectionem expriment *Vulg. Syr.*

Syr. & B. Lutherus, ut videatur. Probat etiam *Millius* in Prolegom. §. 1114. Qui similitudinem hanc, inquit, auri & viri non deprehendebant, ὅμοιον mutabant in ὁμοία, ut nempe vitrea claritas civitati cælesti competeret: sed ὅμοιον recte dicitur. Est enim aurum, cui comparatur hæc civitas, simile vitro, non omnifariam, ac quoad διαφάνης, sed quoad puritatem, ac τὸ ὁμογενὲς partium. Atque hæc sententia, si quid video, confirmari potest ex v. 21. ubi ita: καὶ ἡ πλατεῖα τῆς πόλεως χρυσίον καθαρὸν, ὡς ὕαλος διαφανής, ubi ὕαλος itidem ad χρυσίον refertur. Non inconvenienter itaque editor Novi Testamenti Græco-Anglicani & *Bengelius* illud ὅμοιον in contextum receperunt. De voce ὕαλος lege *Bocharti* Hierozoicon pag. 872. *Lamb. Bos* in Observat. Miscellan. pag. 191. *Stephan. le Moyne* ad Varia Sacra pag. 475. & *Ex. Spanbemium* ad *Aristophanis* Nubes v. 766.

Verf. 19. Καὶ οἱ θεμέλιοι τῆς τέχης παντὶ λίθῳ τιμῇ κεκοσμημένοι.] De Hierosolymis, tempore Messiae ex variis lapidibus pretiosis ædificandis, passim tradunt Judæi, v. c. in *Schemoth. rabba* Sect. 15. fol. 114. *Falkut Ruben* fol. 13. 4. *Bava Barra* fol. 77. 1. Locos habes apud *Schætgenium* pag. 1142.

ὁ θεμέλιος ὁ πρῶτος ἰάσπισ κ. τ. λ.] Quæ heic adferuntur gemmæ, eas illustratas videbis a *Franc.* Rueo in tractatu de gemmis aliquot, quarum mentio fit in Apocalypsi, *Francos.* 1596. 12. & aliis, quos allegat doctissimus *Fabricius* noster in Bibliographia Antiquaria pag. 357. edit. primæ. Confer *Matth. Hilleri* Tractatum de gemmis duodecim in Pectorali Pontificis Hebræorum, primum Tubingæ 1698. 4. editum, deinde in Syntagmatis Hermeneuticis, Tubingæ 1711. recusum, pag. 1. sqq. (vid. *Acta Erud.* Lips. an. 1699. pag. 279. sqq.) & *Joannem Braunium* de Vestitu Sacerdotum Hebr. p. 629. seqq.

ὁ τρίτος Χαλκηδών] De hoc lapide *Colomesius* Observatt. Sacr. pag. 105. ita: *Calcedonius est carbunculi, vel pyropi (si modo lapis sit) species. Cui nomen dedit non Χαλκηδών, civitas Asiae, inchoyta quarto Concilio Oecumenico, sed Καρχηδών, sive Carthago magna, tradente Plinio XXXVII. 7. Alia statues, si legeris magnum Salmasium in Exercitationibus Plinianis pag. 395. Nec enim chalcedonius, inquit, aliunde nomen habuerit, quam ab urbe Chalcedone, & nomen antiquum esse oportet. Χαλκηδόνος gemmæ mentio in Apocalypsi cap. XXI. ubi Interpres verus chalcedonium reddit. Arethas ex iis, qui Bithyniaca scripserunt, refert dictum esse ab Chalcedone supra Chrysopolim, & colorem similem facit carbunculo. Sic videtur confundere τὸν Καρχηδόνιον λίθον, qui genus est carbunculi cum τῇ Καλκηδονίῳ, & magna sane est utriusque nominis affinitas. Nam & Χαλκηδόνος perperam scribitur apud Epiphanium pro Καρχηδόνος. Et carchedonii smaragdi apud Plinium pro calchedoniis, ut supra notavimus. Non dubium tamen est, aliquem fuisse veterum chalcedonium, qui gemma fuit. — — Quantum judico hic lapis est, quem*
recen-

*recentior ætas absolute chalcedonium appellavit. Nec temere sic judicaveris: nam omnia satis apte conveniunt. Lege cetera, & compara Hillerum in Syn-
tagmatibus pag. 100.*

Verf. 21. Καὶ οἱ δώδεκα πυλῶνες δώδεκα μαργαρίται] Vide *Ewaldum* modo laudatum in *Emblematibus Sacris* lib. IV. p. 546. Ex eo discas, margaritas apud veteres nunc *Dei*, nunc omnis rei pretiosæ, v. c. animæ, nunc *doctrinæ Evangelicæ* symbolum esse. Atque ut ultimam h. l. respici cenfet, ita analogiam, quæ inter hanc & margaritas intercedit, edisserit, evolutis eorum origine, concha, munimento exteriori, candore, splendore, rotunditate, firmitate, pretio singulari, usu vario &c.

ἀνὰ εἰς ἑκάστος τῶν πυλῶνων ἦν ἕξ ἐνὸς μαργαρίτης] Ita eodd. omnes τὸ ἀνὰ exhibent, nisi quod *Alexandr.* legit ἵνα, & alius apud *Bengelium* καί. Illud vero ἀνὰ h. l. vacare ait *Henr. Stephanus* in *Thesauro* Gr. L. p. 417. a recte ita vertens: *Et duodecim portæ, duodecim margaritæ: unaquæque portarum erat ex uno margarita, vel, & singulæ portæ e singulis erant margaritis. Quæ sententia, ita pergit, perfectæ est, cum tamen in interpretatione omiserim præpositionem ἀνὰ, unde & supervacaneam eam esse apparet. At veteri Interpretæ videtur negotium exhibuisse hæc particula, non animadvertenti, quod dico. Ita enim vertit: & duodecim portæ, duodecim margaritæ sunt per singulas, & singulæ portæ erant ex singulis margaritis.*

χευσίον καθαρόν, ὡς ὕαλος διαφανής.] Vide ad v. 18. Codices varii & versiones quoque habent διανυγής, quod præter editorem N. T. Gr. Anglicani in contextum recepit *Bengelius*.

Verf. 22. Καὶ ναὸν ἐκ ἔδου ἐν αὐτῷ] Lege *Jac. Nyloe* *Schriftuurlyke Aanmerkingen* in calce lib. II. diff. III.

Verf. 23. Καὶ ἡ πόλις ἔχρειαν ἔχει τῷ ἡλίῳ, ὅδὲ τῆς σελήνης] *Falkut Rubeni* fol. 7. 3. *Etiā Israelitis non opus fuit lumine Solis interdiu, & lumine lunæ noctu. Neque in mundo futuro opus erit lumine Solis interdiu, & lumine Lunæ noctu secundum* *Jes. LX. 19.* Vide *Schætgenium*. Alios Judæorum locos, qui animas in paradiso Numinis luce illustrari ajunt, lege apud *Eisenmengerum* in *Judaismo detecto* Tom. II. p. 318. Conf. *Elsnerum* p. 469. qui præterea ex *Aristophane* in *Ranis* v. 457. initiatos mysteriis Eleusiniis, in campis Elysiis introducit gloriantes:

Μόνοις γὰρ ἡμῖν ἥλιος
καὶ Φέγγος Ἰλαρόν ἐστὶ.

De argumento, quod hac phrasi continetur, lege *Jac. Nyloe* in *Schriftuurlyke Redeværingen* p. 64. sqq.

Verf. 24. Καὶ τὰ ἔθνη τῶν σωζομένων ἐν τῷ φωτὶ αὐτῆς περιπατήσονται, καὶ οἱ βασιλεῖς κ. τ. λ.] Hæc in edit. *Bengeliana* ad plurium codicum &
H h h h ver-

versionum quoque exemplum ita exhibentur : καὶ περιπατήσῃσι τὰ ἔθνη διὰ τῆς φωτὸς αὐτῆς, καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς φέροσι τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς αὐτήν. Nec aliter editor N. T. Græco-Anglicani, nisi quod hic post δόξαν habet etiam καὶ τὴν τιμὴν cum editis. Conf. *Millii Prolegom.* §. 1114. Respicitur ex parte ad *Jes.* LX. 3. ubi οἱ LXX. ita : καὶ πορεύσονται βασιλεῖς τῷ φωτί σου, καὶ ἔθνη τῇ λαμπρότητί σου. Ibi τῶν σωζομένων non fit mentio, sed ἔθνη simpliciter commemorantur, quæ tamen vox id valet, quod expositione *Joannis in Apocalypsi æstimatur*, nempe τὰ ἔθνη τῶν σωζομένων. Ita judicat *Gussetius* in *Confutatione libri Chiffuk emuna* p. 42. a. Voces, καὶ τιμὴν omisit etiam B. Lutherus, quæ nec in *Aldin.* & *Erasmii* edit. exstant.

Verf. 25. νῦν γὰρ ἐκ ἑσθῆ ἐκεί] Tale quid temporibus Messiaæ sperare jubent Judæi in *Schemoth rabba* Sect. 18. fol. 118. c. *Temporibus V. T. Deus Israël miraculum* (cum scilicet primogeniti cæderentur) *exhibuit nocte: sed miraculum istud transiit. Verum temporibus futuris (N. T.) mox fiet dies secundum Jes.* XXX. 26. Vide *Schætgenium* p. 1143. Respicitur h. l. ad *Jes.* XL. 20. καὶ γὰρ δύσεταί ὁ ἥλιος σοι, quod cum aliis recte monet Cl. *Albertius* p. 499. qui præterea ex *Aristophane* locum promit ad v. 23. jam allatum. *Gussetius* in *Commentariis L. Hebr.* p. 378. ita : *Illud γὰρ non designat causam, cur portæ civitatis cælestis non claudantur interdium. Nam quid ad eam rem facit, quod nox ibi nulla sit. Ergo non reddit rationem rei dictæ, sed tantum sui dicti, sic, ut ibi exstat, concepti. Scilicet meminit dici, in cujus spatio portas claudi negat. Lector autem quæsierit, quid denotet, an per eam claudantur, vel cur de ea tacuerit, cum ea sit pars temporis. Hanc itaque sententiam scriptor inserit, ut aperiat, cur ita locutus sit, nempe non dicit, ἡμέρας καὶ νυκτὸς, quia non conveniret altera hæc clausula, quippe nox ibi non est; proindeque quod de die dixit, de toto tempore, quoad illud quidem regnum, dixit. Hæc convenienter admonita puto. Sensum breviter ita expresseris: Ἐπὶ portæ ejus interdium non claudentur, quod vero ad noctem attinet, nulla tunc erit. Patet utique, tota hac phrasi tranquillitatem & securitatem perpetuam & absolutam innui.*

Verf. 26. Καὶ ὄψασσι τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τῶν ἐθνῶν εἰς αὐτήν.] h. e. *Et gentes ferent honorem & gloriam suam in eam*, five quicquid inter gentes præclarum & magnificum erit, id gloriæ ejus accedet. *Jos. Medetimi* illam de pensione tributorum & oblatione munerum accipit in *Operibus Anglicanis* p. 71. quemadmodum eadem vox 1. *Tim.* V. 17. τιμῆς διπλῆς ἀξίως δωσαν de stipendio honorario, seu alimento suppeditato accipienda nonnullis visa est. Sed hæc quidem notio locum heic habere non potest, quod vel ex v. 24. apparet, ubi eadem phrasis de Regibus adhibetur. Scilicet expositio hæc *Medi* ex eo nata est, quod regnum illud millenarium literaliter interpretatur. Comma hoc deest in *Aldin.* *Erasmii* item & *Colin.* editionibus, quod propterea nec B. Lutherus ipse expresserat, à Theologis

Wittebergensibus editioni Luneburgensi postliminio insertum. Vid. Cl. *Boysenii* differat. de codice Græco N. T. &c. p. 23.

Verf. 27. Καὶ ὃ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν πᾶν κοινὸν καὶ ποιῶν βδέλυγμα] Codices varii pro κοινὸν habent κοινόν, sicut pro κοινὸν unus *Alex.* quem *Vulg.* & *Syr.* sequuntur, legit ποιῶν. Vtramque hanc lectionem nempe κοινόν & ποιῶν illi, quæ in editis est, substituunt editor N. T. Græco-Anglic. & Cl. *Bengelius*. Quod si recepta lectio ποιῶν deferenda sit, malim utique sequi quatuor illos codices, à *Bengelio* allatos, qui habent ὁ ποιῶν. Sic enim & sensui simul & structuræ vocum consulitur.

CAPVT XXII.

Q Vinque primora hujus capituli commata à superioribus avelli non debuissent, quia descriptio florentis status Ecclesiæ continetur, Grotius recte monuit, probante hanc sententiam *Vitringa* & *A. Blackwallo* in *Classicis Sacris* Part. II. p. 131. & sequente eandem in editione sua *Bengelio*, facto ad v. 6. novi capituli indicio.

Rich. Bentley, Vir doctissimus, novam Novi Instrumenti editionem, Græce & Latine curandam, viginti circiter abhinc annis molitus, an. 1720. specimen futuri operis edidit caput hoc XXII. complexum. Vide hanc in rem epistolam ejus Bibliothecæ Anglicanæ Tom. II. p. 25. insertam, specimen vero ipsum ibidem recusum Tom. VIII. p. 85. sqq. Huic vero specimini Anonymus Anglus Cantabrigiensis, (quem non D. *Colbatchinm*, qui visus est *Bentlejo*, sed *Conyerum Middletonum* esse jam quidem ex proprio ejus indicio constat) opposuit *Animadversiones* anglice editas Londini 1721. 4. Has enarratas leges in eadem Biblioth. Anglican. Tom. IX. p. 1. sqq. sicut ibidem *Vindiciæ*, ab ipso *Bentlejo* paulo post editæ p. 19. sqq. percensentur, quas eodem tempore *Middletonus* novis animadversionibus excepit. Eodem anno 1721. Londini lucem viderunt Anonymi *epistolæ duæ* (Latinae) ad celeberrimum doctissimumque virum F. V. Professore *Amstelodam. scriptæ*: quarum in altera agitur de editione N. T. à Cl. *Bentlejo* suscepta, omnesque ejus adhuc in lucem emissæ conjecturæ de Sacro textu examinantur; in altera vero, multæ de corruptis, uti videntur, epistolarum N. T. locis conjecturæ, jam primum editæ proponuntur. Summam epistolarum habes in iisdem, quas modo dixi, ephemeridibus Tom. X. p. 74. ubi easdem p. 76. *Zachar. Pearce*, qui *Ciceronis* libros de *Natura Deorum*, & *Longinum* περὶ ὕψους edidit, acceptas communi voce ferri intelliges. Exstat præterea epistola Anonymi Anglicana ad *Bentlejum*, editorem N. T. Gr. & Lat. 1721. edita. Atque hæc virorum doctorum scripta, aliaque item impedimenta interjecta, & ipsius, ut fando accepimus, Cleri Anglicani conatus effecerunt,

runt, ut totum hoc institutum hætenus in consilio acquieverit, & fortasse penitus sit interversum. Neque negari potest, *Bentlejum*, nimium sibi in editione, quam destinabat, tributurum fuisse, quod ex Specimine ipso adpareret, & exemplis aliquot à nobis ostenderetur. Compara, quæ de hoc *Bentleji* consilio diligenter nuper commemorata sunt in *Ephemeridibus eruditorum Tubingensibus*, quæ an. 1735. edi vernaculo sermone cæpta sunt, Parte II. p. 216. sqq.

Verf. 1. καὶ ἔδειξέ μοι καθαρόν ποταμὸν ὕδατος ζωῆς] Vocem καθαρόν, in codd. aliquot & versionibus quoque non obviam, omittunt *Bentlejus* & *Bengelius*. Neque tamen admodum video, cur ea sit expungenda, quam alii codices agnoscant. S. Joanni epitheton hoc alias frequentatur, v. c. XV. 6. ubi legis λίνον καθαρόν καὶ λαμπρόν ut h. l. ποταμὸν καθαρόν, Adde XIX. 8. & 14. item XXI. 18. & 21. Convenienter præterea fluvius καθαρὸς vocatur, sicut ὕδωρ καθαρόν *Ezech.* XXXVI. 25. & *Num.* V. 17. ὕδωρ καθαρόν ζῶν, quæ quidem phrasis cum præsentē Joannis καθαρὸς ποταμὸς ὕδατος ζωῆς commode confertur. Porro ratio reddi potest, cur καθαρόν ante ποταμὸν à nonnullis sit omissum, ideo nempe, quod superfluum videbatur ex eo, quod mox sequitur λαμπρόν. Interim aliter judicare illi debebant vel ex XV. 6. ubi utrumque epitheton similiter conjungitur; ne dicam, diversa utrinque innui. Ab altera vero parte ratio reddi non æque potest, cur καθαρόν inferendum videri cuiquam potuerit. De ποταμῷ ὕδατος ζωῆς, Judæis non ignoto, & mystice accepto, lege supra ad XXI. 6. & quæ ad h. l. attulit *Schargenius* p. 1144.

ἐκπορευόμενον ἐκ τῆς θρόνης τῆς Θεᾶς καὶ τῆς ἀγνῆς] Illustrant hæc *Vitringa* tum *Observationum Sacrarum* lib. II. p. 74. ed. primæ, tum in *Archifsynagogo* p. 212. & *Rev. Salom. Deslingius* in *Observatt. Sacris* Part. II. p. 306. ed. primæ.

Quid per *flumen* illud intelligendum veniat, ex nostratibus differtat. singulari ostendit *Jo. Meisnerus* Wittebergæ 1679. quæ recusa est in *Thesaurō Theolog. Philolog.* Tom. II. p. 848. sqq. Adde *Cl. W. E. Ewaldi Emblemata Sacra* lib. II. p. 260. sqq. Exercitat. X. de fluvio crystallino, symbolo donorum Spiritus S. Ibi inter cetera p. 171. sq. phrasis λαμπρόν ὡς κρύσταλλον erudite explicatur, & quomodo καθαρὸς a λαμπρῷ distinguitur, ostenditur. Commode inprimis monetur, *Callimachum* in *Apoll.* v. 111. fluvium iridem καθαρὸν appellare. ἀλλ' ἦτις καθαρὴ τε καὶ ἀχράαντος ἀνέσπει. *Oppianum* vero ἀργυρεὺς ποταμὸς respectu ad splendorem habito dicere *Halieutic.* α.

Verf. 2. Ἐν μέσῳ τῆς πλατείας αὐτῆς καὶ τῆς ποταμῶ ἐντεῦθεν, καὶ ἐντεῦθεν] Pro duabus vocibus postremis codd. aliquot habent καὶ ἐκείθεν, quos sequitur *Bentlejus*. Enimvero recte a *Midletonio* in animadversionibus

monitum est, eandem dicendi formulam ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν, hinc & illinc, adhiberi *Job. XIX. 18.* (idque, quod notari velim, sine ulla codicum varietate) ac præterea τοῖς LXX. frequentari, v. c. *Dan. XII. 5. Num. XXII. 24. & Ezech. XL. 34. 37.* Quod vero idem eam ex Hebraismo repetit, in eo vereor ne fallatur. Neque enim video, cur quod ad repetitionem, non æque Græce dici possit ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν, quam a *Demosthene, Aristide & Aristotele* dictum est ἐνθεν καὶ ἐνθεν. Accipe locum *Demosthenis* περὶ τῆς παραπρεσβείας pag. 146. editionis Aldinæ: καὶ παρασὰς ὁ μὲν ἐνθεν, ὁ δὲ ἐνθεν, ἑτοσὶ καὶ φιλοκράτης ἐβόων. Cum itaque phrasi illi & auctoritas aliorum Scriptorum & elegantia non desit, nihil est, quod mutationem ullam suadeat.

ξύλον ζωῆς, ποιῶν καρπὸς δώδεκα, κατὰ μῆνα ἓνα ἕκαστον ἀποδίδῃ τὸν καρπὸν αὐτῇ] *Judæi in Schemoth Rabba* Sect. XV. fol. 114. 4. inter decem illas prærogativas, quæ tempora Messiae sint ornaturæ, tertio loco hanc promunt, quod *Deus faciet arbores, quæ quovis mense fructus ferent; homo vero, qui de illis comedet, saturabitur secundum Ezech. XLVII. 12.* Vide *Schætzgenium* pag. 1145. Spectat huc ex parte, quod de malo Persica *Theophrastus* Hist. Plant. XIII. 3. tradit: Φέρει δὲ τὰ μῆλα πᾶσαν ἄραν, i. e. fert autem mala omnibus anni temporibus. Conf. *Zornii* Bibliothecam Antiquario-Exegetic. pag. 8. in notis. Alcinoi hortum a simili felicitate prædicat *Homerus* Od. η. v. 116. ubi de arboribus ejus ita: Τάων ἔποτε καρπὸς ἀπόλλυται, ἔδ' ἐπιλείπει Χείματος ἂδὲ Θέρεος ἐπετήσιος.ξύλον non per Hebraismum, quæ *Joan. Vorstio* in *Philologia Sacra* Part. I. c. 2. & Part. II. c. 23. visus est, sed Græce de arbore adhiberi, idoneis veterum locis ostenderunt *J. C. Schwarzius* ad *Olearium* de *Stilo* N. Test. pag. 241. & *Georgius* in *Vindiciis Novi Testamenti* pag. 69. *Aristoteles* Hist. Animal. VIII. 3. ita: νέμονται δ' ἀμφοτέρω ταῦτα πρὸς τὰ ξύλα προπετόμενα. ἔτι κολιός. Εἰ δὲ ὁ κολιός τὸ μέγεθος, ὅσον τρωγῶν. τὸ δὲ χρῶμα χλωρὸς ὅλος. Εἰ δὲ ξυλοκόπος σφόδρα, καὶ νέμονται ἐπὶ τὰ πολλὰ. *Pascuntur autem uterque picus ad arbores advolantes, tum major & minor, itidem galgalus. Est autem galgalus, qua magnitudinem, turturi non dissimilis. Color autem est luteus. Est autem hic adeo arbores proscindens, ut magna ex parte sibi escam ab arboribus quærat.* Nec minus Græcis recepta phrasis est, ποιῶν καρπὸν, quod idem ostendit pag. 138. *Aristoteles* lib. I. de *Plantis* cap. 4. πάλιν τῶν φυτῶν τινὰ μὲν ποιεῖσι καρπὸν, τινὰ δ' ἔ. Conf. lib. II. cap. 9. & I. 4. Ita & *Herodotus* lib. I. p. 89. ἀποδοῖ καρπὸν air, quod observavit *Raphelius*.

Verf. 3. Καὶ πᾶν κατανάθεμα ἔκ' ἑσῶν ἔτι] Ita editi, si *Complutensem* exceperis, omnes: hic enim habet κατάθεμα, quod & *Bentlejus* & *Bengelius* in contextum receperunt, quorum ille ad cod. *Alex. Arctham, Andr.* & codd. plerosque omnes; hic vero ad eosdem provocat, addens præter-

ea *Vffenb.* & quinque alios. *Millius* quoque in prolegom. §. 1114. *κατανάθεμα* tanquam vocem explanatiorem ex margine irrepsisse opinatur. Vix equidem mihi persuaferim, Joannem scripsisse *κατάθεμα*, vocem LXX. Interpretibus æque ac Novo Testamento & externis Scriptoribus ignotam, adeoque in tantum nihili. Rectius itaque vel simplex *ανάθεμα*, vel compositum potius *κατανάθεμα* ab eo profectum putes, cum verbum compositum *καταναθεματίζειν* etiam *Matth.* XXVI. 74. legatur, *ανάθεμα* autem apud LXX. & Sacros Scriptores frequenter occurrat. Accedit, quod procul dubio respectus habitus sit ad *Zach.* XIV. 11. ubi vox simplex *ανάθεμα* occurrit in eadem phrasi, & de eodem argumento: *καὶ ἀνάθεμα ἐκ ἔσχατ' ἐστὶ.* Idem proinde voci *κατανάθεμα* usu venisse puto, quod vocibus ejusmodi compositis accidere solet, ut scilicet ad simpliciores formam nonnunquam redigantur. Ita pro *παρακαταθήκη* 1 *Tim.* VI. 20. codices aliquot habent *παράθήκη*, quæ proba quidem est in se, sed eo tamen loco cum altera illa non erat permutanda. Ceterum *κατανάθεμα*, abstractum pro concreto h. l. positum esse non dubito, ut homo *exsecrabilis*, seu exsecratione dignus denotetur. Ideo enim mox sequitur: *καὶ οἱ ὄντοι αὐτῶ λατρεύουσιν αὐτῷ.* *Hesychius*: *ανάθεμα*, ἐπὶ ἀκατοῦ, ἀκοινώνητος. In eundem sensum B. *Luthe- rus*: und wird kein Verbanneter mehr da seyn, qua quidem voce & abstracti formam & sensum scite expressit. Conf. *Lydii* Florum Sparsionem ad Passionem Jesu Christi pag. 103. & *Raitii* Vindicias versionis Germanicæ Lutheri p. 615.

Verf. 4. *Καὶ ὁφονταὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶ*] De visione faciei Dei ad h. l. differit Rev. *Ewaldus* in Emblematis Sacris lib. II. pag. 273. seq. Estimatur autem per eam h. l. 1) majorem cognitionis divinæ gradum, 2) ampliorem amoris ac delectationis in Deo mensuram, 3) benignitatis divinæ sensum ampliorem, 4) incrementa honoris, servis Dei exhibendi, 5) zelum in cultu divino majorem, 6) propiorem cum Deo communionem, & 7) summam fervorum Dei *παρέξισιν* significari. Hæc Exercitatio ex Latino belgice conversâ exstat in *Godsgeleerde vermakelyckbeeden* an. 1732. mens. Julio p. 1. sqq.

καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν] Et hæc verba ibidem pag. 286. seqq. ex antiquitate & sacris literis illustrantur. More olim receptum erat, ut fervorum frontes nomina Dominorum, militum illi, Ducum, & Sacerdotum denique, Deorum nomina referrent. Ostenditur itaque, quomodo diversi illi nomina inscribendi ritus ad fervos Dei accommodari possint, nomen vero ipsum de essentiali illo Dei יהוה explicatur, idque per Spiritum S. tum in regeneratione tum in sanctificatione fidelium frontibus inscribi docetur.

Verf. 5. Καὶ νῦν ἐκ ἔσται ἐκεῖ] Pro ἐκεῖ *Bentlejus* legit ἐτι in gratiam *Alex. Syri* & *Lat.* quod tamen ex v. 3. antecedente heic repetitum videtur.

καὶ χρεῖαν ἐκ ἔχουσι λύχνος καὶ φωτὸς ἡλίου] *Bentlejus*: καὶ ἐκ ἔχουσιν χρεῖαν φωτὸς λύχνος καὶ φωτὸς ἡλίου, ex auctoritate *Alex. Gregorii Palamae*, codd. *Latinorum* omnium, *Syri* item, *Copti* & *Æthiop.* Quod ad *Coptum* attinet, frustra id quidem in versione *Wilkinsiana* quaero. Illa enim sic habet: *Neque fiet nox, neque opus habent lumine in illa, neque lumine Solis.* Verbum ἔχουσι ad antecedens ἔσται reflectum videtur, præter rem, cum in scriptis Prophetiis tempus præsens & futurum promiscue adhiberi soleat. Φῶς λύχνος supra XVIII. 23. legitur, & fieri potuit, ut eadem phrasis inde huc transferretur.

ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς φωτίζει αὐτὰς] *Bentlejus* & *Bengelius*: φωτίζει ἐπ' αὐτὰς præeuntibus quod ad φωτίζει *Alex. Pet.* 3. *Gregor. Palama*, *Lat.* multis & *Primasio*; pro quo plures legunt φωτιᾷ, eadem forma. Præpositionem ἐπ' ante αὐτὰς unus habet *Alex.* afferunt vero *Palamas*, *Iren.* *Ambros.* *Primas.* Supra XXI. 29. in eodem argumento legis ἐφώτισεν αὐτήν sine ulla codicum varietate, nec apud τῆς LXX. φωτίζειν aliter inveneris, quam vel dativo vel accusativo junctum.

Verf. 6. καὶ Κύριος ὁ Θεὸς τῶν ἁγίων προφητῶν] Pro ἁγίων *Bentlejus* & *Bengelius* legunt πνευμάτων τῶν, exemplo *Complut. Alex. Arethæ*, *Græcorum* codd. fere omnium, *Latinorum* omnium, *Syri* item, *Copti* & *Æthiopis.* Ad hos provocat *Bentlejus*, quibus *Vffenbach.* addit *Bengelius.* Expendenda est hæc varietas, tot codicibus & versionibus munita. Eadem phrasis exstat 1 *Corinth.* XIV. 32. unde huc interpretandi causa translata *Millio* videtur.

Verf. 7. Ἰδὲ ἔρχομαι ταχύ] Cave, putes cum *Grozio*, verba hæc esse Angeli, qui v. 7. Joannem adloquitur. Sunt enim Christi, heic interlocutis. Recte hoc monuit, & ad liquidum deduxit *Vitringa.* Sunt, inquit, ejusmodi interlocutiones hoc in libro frequentes, & simile exemplum mox offendemus v. 10. Et præfatio vculæ, Ecce, arguit exordium orationis alterius personæ. Sic itaque se res habet. Dum Angelus cum Joanne differit, eumque certum facit de præstantium horum promissorum implemento, audit mox vocem sibi jam cognitam Christi Jesu, idem de veritate & certitudine hujus prophetiæ asseverantis, quæ proinde totam claudit & obsignat. Character Christi est: ecce venio cito; ut jam in superioribus vidimus (cap. III. 14) & mox iterum occurret (v. 12.) &c. In eandem sententiam differit *Ludovicus Cappellus* in Spicilegio Notarum in N. T. p. 148. Ille vero comma hoc septimum conjungi vult cum capitis XXI. commatibus 5. 6. 7. 8. & commati octavo subnecti, ea vero quæ sunt a v. 8. capitis XXI. usque ad v. 7. hujus capitis

XXII. inserta putat, velut per parenthesin, quæ pleniorē continet descriptionem Hierosolymæ cælestis, a Deo descendētis, ejus meminērat, sed brevius, v. 2. & 3. capituli XXI. Malim equidem interlocutionem, ὡς ἀπὸ μηχανῆς factam, quæ in scriptis Prophetiis frequens est, quam παρένθεσιν heic agnoscere.

Vers. 9. καὶ λέγει μοι, ὅρα μὴ, σύνδελός σε γάρ εἰμι] Particulam γὰρ omittunt *Alex. Arctas, Athanas. Copr. Syr. Græci codd.* omnes, *Latini* quoque omnes & *Cyprianus* tollunt enim, teste *Bentlejo*, qui & ipse omittit, quod & ante fecerat editor Novi Testamenti Græco-Anglicani & nuper *Bengelius*. Non exstat quoque supra c. XIX. 10. loco huic parallelo, ubi vide quæ scripsimus contra novam *Rev. Oederi* interpretationem, qui itidem τὸ γὰρ rectius omitti statuit, inque illo omisso sententiæ suæ præsidium ex parte invenire sibi videtur. Obverti vero illi potest, omnem hanc Angeli orationem concisam esse & ellipticam, qualis esse consuevit illorum, qui aliquid graviter averſantur. Itaque mirum non foret, si vel maxime γὰρ illud a Joanne omisſum fuisset, quod ex serie verborum facile se unicuique ingerat, ut rationem prohibitionis heic reddi sibi persuadeat.

Vers. 10. καὶ λέγει μοι, μὴ σφραγίσῃς τὰς λόγους τῆς προφητείας τῆ βιβλίου τούτου] Christi hæc verba esse, jam ad v. 7. admonitum est, quod & *Grotius* agnoscit, manifestumque fit ex v. 16. ἐγὼ Ἰησοῦς ἐπέμψα τὸν ἄγγελόν μου, μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα Qui hæc loquitur, Jesus est, ab angelo se distinguens; idem itaque ad antecedentia illa, cum quibus hæc cohærent, locutus esse existimandus est.

Vers. 11. Ο ἄδικῶν ἀδικησάτω ἔτι, καὶ ὁ ῥυπῶν ῥυπαρσάτω ἔτι] Posterior hæc sententia a *Grotio*, *Bentlejo* & *Bengelio* ita exprimitur: καὶ ὁ ῥυπαρὸς ῥυπαρευθήτω ἔτι. Provocant illi ad *Complut. Andr.* & codices Græc. fere omnes. Quod si τὸ ῥυπαρευθήτω germana sit lectio, S. Joannes tali verbo usus dicetur, quod alibi frustra quæras, & Lexica ad unum omnia ignorant, nempe ῥυπαρεύω. Pro ea enim Scriptores habent nunc ῥυπώ, nunc ῥυπαίω, nunc ῥυπαίνω. Ρυπαῖν & ῥυπῶν de squalido aliquoties adhibet *Aristophanes* v. c. in *Avibus* v. 1282. *Pluto* v. 266. & *Lysistrata* v. 279. Cl. *Bengelius* in Apparatu Critico ad h. loc. pag. 856. tradit, Græcos non ῥυπώ sed ῥυπαίω in neutro ponere. Vereor, ut hoc probari possit.

καὶ ὁ δίκαιος δικαιοσύνην ποιησάτω ἔτι] *Bentlejus* & *Bengelius* ita: καὶ ὁ δίκαιος δικαιοσύνην ποιησάτω ἔτι. In fidem lectionis afferunt, *Complut. Alex. Andr. Cov. Hunt. M. Pet. 2. 3. Seidel. Sin. Steph. i. e. Vffenb.* & ceteros omnes, *Arctas. Syr. Arab. Latinos* veteres, qui fere omnes habent: Et justus justitiam faciat adhuc.

καὶ ὁ ἅγιος ἀγιαθῆτω ἔτι.] Ad hæc verba Cl. Schætgenius adfert illud ex *Falkut Rubeni* fol. 125. 2. *Quicumque sanctificat se ipsum, Deus quoque ipsum sanctificat secundum Levit. XX. 7.* Et sanctificate vos, & estote sancti.

De sensu horum verborum legantur ex nostratibus B. *Jo. Fechtius* in *Philocalia Sacra* p. 13. *Alethæus* Tom. II. der Erläuterung p. 749. sqq. & *Amelius* Parte II. der Erörterung p. 552. ex Reformatis *Jo. Cloppenburgius*, Tom. I. p. 276. *Spanhemius* in *Dubiis Evangelicis* p. 894. & 900. & *Jo. Vorstius* Dissertatt. Sacr. lib. III. p. 117. Quod ad priorem sententiam spectat, ὁ ἀδικῶν ἀδικησάτω ἔτι, nemo est, qui dubitet, hæc per συγχώρησιν nudam explicanda esse, quæ in sacris literis frequens est, v. c. *Eccles. XII. 1. Ezech. XX. 39.* &c. quod ad posteriorem, res ipsa, de qua agitur, eam instar mandati accipere jubet. Heic vero dubium est, utrum de justitia inhærente homini, an imputata per Christum sermo sit. De inhærente accepit B. *Lutherus*, ita convertens: wer fromm ist, der sey immerhin fromm; atque idem Theologos nostrates ante B. *Jo. Gerhardum* omnes accepisse *Fechtius* l. c. affirmat. Atque hos sequuntur illi, quos modo appellavimus. Alii vero de imputata interpretari malunt, hoc sensu: qui justificatus est, in statu justificationis persistat. Ita *Fechtius* l. c. Nec aliter *Witsius* *Oeconomix* lib. III. c. 8. § 11. ita παραφράζων: quicumque per fidem justus à Deo reputatus est, id sibi operæ datum existimet, ut illam justificationem suam coram hominibus & ad propriam conscientiam suam factis comprobet. Similiter Rev. *Zeltnerus* in notis ad versionem B. *Lutheri* german. p. 219. Wer ohne Gerechtigkeit ist, der mag ferner hin (auf seine Verantwortung) in dem Stande der Ungerechtigkeit verbleiben; und wer unrein ist, in seiner Unreinigkeit ferner beharren (auf seine Gefahr.) Wer aber gerecht ist, der verharre ferner in dem Stande, daß er vor gerecht gehalten werde, und werden könne (er sehe zu, daß er aus der Gnade der Rechtfertigung nicht falle, sondern darin beständig nach Gottes Buß- und Glaubens Ordnung bleibe; und wer heilig ist, der lasse ferner sich (durch Gottes Geist) in der Heiligung bewahren und fortführen. Quod si lectionem illam, ὁ δίκαιος δικαιοσύνην ποιησάτω ἔτι, tot codd. & versionibus firmatam, amplectimur, de inhærente justitia sermonem esse omnino judicabimus. De illa enim *Joannes* eandem phrasin adhibet 1 ep. II. 29. & III. 9. ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην, δίκαιός ἐστι, καθὼς ἐκεῖνος δίκαιός ἐστι. & v. 8. ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν, ἐκ τῆς διαβολῆς ἐστὶ. Idem porro sensus ex eo firmatur, si comparemus phrasas, sibi invicem in hoc commate oppositas. In priori membro commemoratur ἀδικῶν & ἑυπαρὸς, in posteriori δίκαιος & ἅγιος. Quemadmodum igitur ἀδικός, ἀδικία & ἀδικεῖν, ἑύπος item & ἑυπαρὸς de peccatis & vitiis fordibus in sacris literis accipitur; ita vi oppositionis δίκαιος & ἅγιος is dici recte existimabitur, qui virtutibus studet. Accedit præsidium ex v. 12. ubi diferte operum fit mentio: ἔρχομαι ταχὺ — ἀποδῶναι ἐκείνῳ, ὡς τὸ

ὡς τὸ ἔργον αὐτῶν ἔσται. Nec minus ex v. 14. ubi obsequium, præceptis divinis præstitum, commendatur: μακάριοι οἱ ποιῶντες τὰς ἐντολάς αὐτῶν, quemadmodum v. 15. homines sordidi & flagitiosi instar canum ejiciendi dicuntur. Neque vero sic aliquid diminuetur de justitia Christi ad salutem impunita & necessaria. Quemadmodum enim sine illa prævia homo ad statum justificationis ne quidem perducitur; ita multo minus sine ea in eodem statu perseverare, atque adeo justitiæ studere poterit. Nec obstat quicquam, quo minus vocem δίκαιος h. l. in latiore significato accipiamus, ut hominem justificatum & justitiæ cum maxime studentem indicet.

Verf. 12. καὶ ὁ μισθὸς μετ' ἐμῶν, ἀποδοῦναι ἐκάσῳ ὡς τὸ ἔργον αὐτῶν ἔσται] Ita codd. plerique omnes. Sed vel sic ultima verba ita refingit *Bentley*, ὡς τὸ ἔργον ἐστὶν αὐτῶν, *Alexandr. Gallicum* unum & *Syrum* appellans. Conf. *Rairbii* Vindicias versionis Lutheri p. 616. & *Schotti* Adagialia N. T. ad h. l.

Verf. 13. Εγὼ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος] Vide quæ scripsimus supra ad l. 8. 11. & quos ibi appellavimus. Illis adde nunc *Samuelis Reyberi* Mathesin Mosaicam in Appendice, Loc. 47. ubi de sigillo Christi Α καὶ Ω. *Jo. Douglæum* in *Analectis Sacris* N. T. Exc. CIX. *Schottum* in *Adagialibus*, & *Anonymi cogitata Theosophica* de Α & Ω, quæ leguntur in *Hefischen Hebræer Fascic. II. p. 191. fqq.* ubi, quæ utriusque literæ adfectiones sunt Grammaticæ, aliæve proprietates, non sine ingenio quodam ad Dominum nostrum accommodantur. Similia his adfert *Cl. Offerhausius* loco ad l. 8. citato.

ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔχματος] Ita codices ad unum omnes & versiones quoque, nisi quod in nonnullis hæ voces, mutato ordine, præmittantur illis: ἀρχὴ καὶ τέλος. Et vel sic illæ ab interpolatoribus repetendæ visæ sunt *Artemonio*, i. e. *Sam. Crèllio*, in Initio Evangelii S. Joannis restituto Parte I. c. p. 44. 244. fqq. ubi locum hunc inter eos adfert, qui solo ingenio absque exemplo ullius codicis emendandi veniant. Elogium itaque illud, τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος, pro titulo *Dei Patris* habet, hunc vero titulum Filii, primus & ultimus, eo consilio ab interpolatoribus additum existimat, ut *Filius idem Deus cum Patre haberetur*. Hoc ostensurus, ipsam illam, quam diximus, ordinis varietatem ad partes vocat, tanquam loci interpolati indicium. Hoc vero argumentum parum se probaverit illis, qui sciant, nihil frequentius esse in libris tum sacris, tum profanis, quam ut ordo phrasum a librariis interdum casu quodam mutetur, quem tamen casum *Artemonius* heic adeo non agnoscit, ut malo potius consilio omne hoc tribuat. Suffecerit nobis, ex illa ordinis mutatione nihil de sententia verborum decedere, neque rationem reddi posse, cur data opera nonnulli ordinem verborum mutaverint. Rectius sibi consuluisse, si ante omnia provo-

provocasset ad *Coptum* Interpretem *Wilkinsianum*, in quo hoc elogium prorsus desideratur. Hujus tamen exemplum ut codicem aliquem præstruit; ita γνησιότητι receptæ & communis lectionis *Copti* auctoritas h. l. non magis obest, quam in pluribus aliis locis, ubi itidem ab omnibus codicibus deferitur, officit.

Cardo rei in eo vertitur, ut ostendat *Artemonius*, elogium τὸ Α & τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος, titulum Patris esse in omnibus, in quibus exstat, locis Apocalypticis. Hoc ostensurus ille a cap. I. 8. facit initium in hanc sententiam: *Joannes salutat Ecclesias* 1. 4. 5. *nomine Dei Patris, septem Spirituum & Jesu Christi, quem adserit* v. 7. *venturum in nubibus*, & ut nos ejus adventus reddat certiores, addit statim verba Dei Patris, *promissionem de adventu isto confirmantis*: καὶ, ἀμὴν, ἐγὼ εἰμι τὸ Α & Ω. Sic, Amen, Ego sum Alpha & Omega, principium & finis, dicit Dominus, qui erat, & qui est, & qui (una cum Filio & in Filio) venturus est, ille omnipotens, qui cum sit omnipotens, efficiet omnino, ut *Jesus Christus iterum appareat*. Ejus enim apparitionem, ut *Paulus simili modo*, 1. Tim. VI. 15. *emphatice docet*, propriis temporibus exhibebit, & ostendet nobis *Deus Pater*, ille beatus, ille solus dynasta, i. e. ille omnipotens. Fuit in primo Christi adventu Alpha, erit in secula Omega, & ostendet, se etiam ejus rei non solum principium, sed & finem, consummationem ac perfectionem esse. Voces: Sic, Amen; merito ad v. 8. referimus, & ipsi Deo Patri, tunc interloquenti, ac rem confirmanti adscribimus. Sic cap. XXI. introducto Deo Patre v. 5. omnium rerum creaturarum innovationem promittente, postea statim v. 6. pro istis verbis, sic, Amen; eum, γέγονε, factum est, dixisse testatur: & dixit mihi: Factum est; ego sum Alpha & Omega, principium & finis &c. Eundem ergo Deum Patrem, etiam cap. XXII. 10-13. loquentem introducit: Et ecce venio cito (veniet enim Filio conjunctus, conf. 1. Joh. II. 28. 29. coll. cum v. 24. & III. 2.) & merces mea mecum (ex Jes. XL. 10.) reddere cuique, prout opus ejus erit. Cujus sui adventus nos eo certiores reddens, addit etiam hic cap. XXII. (ut cap. I. 8. eodem fine addiderat) Ego sum Alpha & Omega, principium atque finis. Prorsus ergo incongrue h. l. titulus Filii, ille primus & ille ultimus, ab aliis interpositus, ab aliis appositus est. Non enim hic Filius ipse, sed Pater de Filio, aut de suo adventu in Filio, loquitur. Idque eo magis incongrue factum, quod verba Dei Patris hic verbis Jesu Christi contradistinguantur. Christus enim demum v. 18. loquens introducit. Ego, Jesus, misi Angelum meum, testari vobis ista in Ecclesia. Ego, sum radix, & genus Davidis, illud astrum lucidum & matutinum. Et notanda hic est titulorum diversitas atque oppositio. Pater de se v. 13. dicit: Ego sum Alpha & Omega, principium, & finis; Filius vero de se dicit: Ego sum radix & genus Davidis, illud astrum lucidum & matutinum. Nec tamen hic addit: Ego sum ille primus, & ille ultimus. Agit enim hic de sola sua gloria Salvator noster, cum qua vox ultimi

mus non congruit, & in ea locum non habet, ut statim apparebit. Et hinc etiam eo magis apparebit falsitas illius lectionis in editionibus nostris, cap. I. 11. ubi Joannes audivisse dicitur vocem dicentem: ego sum Alpha & Omega, primus, & ultimus. Quod si vox ultimus, ubi de mera gloria Filii agitur, locum non habet, multo minus cum titulo Patris jungi potuit. Nec sane ista cap. I. 11. exstant in pluribus bonæ notæ codicibus. Alibi quoque Spiritus Dei cum vocibus Alpha & Omega, non voces primus & ultimus, sed principium & finis, aliquoties jungit.

Hæc quidem sunt, quæ *Artemonius* primo loco affert, ut ostendat, Deum Patrem I. 8. appellari α καὶ ω, ἀρχὴν καὶ τέλος. Nihil novi heic quidem invehit, quandoquidem alii ex Socinianis jam antè idem persuadere aliis studuerunt. Ita *Socinus* Respons. ad *Wuheckum* p. 147. adfirmare audet, inepte & ridicule locum hunc ad Christum detorqueri. Consentiant *Enjedinus* & *Volckelius*, quorum locos habes apud B. *Calovium* nostrum in Apodixi fidei Catholicæ de præexistentia Filii Dei ante nativitatem temporalem cap. XXVI. p. 231. data opera hæc confutantem. Nos h. l. in illis hærebimus, quæ *Artemonius* adfert. Is primo quidem opinatur, voces ναὶ, ἀμήν, referendas esse ad initium commatis octavi, atque hoc una cum illis duabus adseverandi formulis a Patre interloquente, & adventum Christi confirmante, profectum esse. Contra hæc supra ad I. 7. evicisse mihi videor, τὸ, ναὶ καὶ ἀμήν h. l. Joannis esse, qui v. 5. & 6. Christum a variis beneficiis, humano generi præstitis, celebraverat, & v. 7. adventum ejus ultimum descripserat. Id patere dixi ex collato *Apocal.* XXII. 20. ubi Domini nostri professioni: ναὶ, ἔρχομαι ταχύ, ad adventum extremum pertinenti, subjicitur à Joanne: ἀμήν, ναὶ, ἔρχε, Κύριε Ἰησοῦ. Jam hæc addo. Joannes v. 6. beneficium Domini nostri prædicans, & doxologiam subjungens, addit adseverandi particulam, ἀμήν. Cur non idem fecisse existimandus est, quando mox commemorat ultimum illud in his terris beneficium, quod adventu ejus glorioso, & ad fidelium salutem relato, continetur? Cur non heic æque, ναὶ, ἀμήν, atque ibi ἀμήν subjecisse censetur? Jam pergit Joannes v. 8. commemorare eum, ad quem tota illa Apocalypsis refertur, facta summaria descriptione personæ & majestatis ejus, quemadmodum v. 4. Patrem descripserat per τὸ, ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος. Hoc patet ex interjecta commati huic phrasi, λέγει ὁ Κύριος, ait Dominus. Hæc scilicet verba sunt Johannis, verba Domini, quæ mox ex ipso auditurus erat, recitantis. Quis vero ille Κύριος? Non alius utique, quam qui hoc nomine in Novi Instrumenti tabulis frequentissime appellatur. Is, de quo Paulus I *Cor.* VIII. 6. ἀλλ' ἡμῖν — εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' ᾧ πάντα καὶ ἡμεῖς δι' αὐτῶ. Is denique, ad quem Joannes XXII. 20. ναὶ ἔρχε, Κύριε Ἰησοῦ. Dixi, Joannem hic recitare vocem, quam mox auditurus erat ex ipso Domini loquentis ore. Ita enim ait v. 11. se audivisse vocem dicentem;

rem: Εγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔχρατος. Eam vero vocem a Domino nostro prolatam esse manifestum fit ex v. 13. ubi loquens ille apparet Joanni inter septem candelabra medius, ὁμοίος υἱῷ ἀνθρώπου. Conf. v. 18. Neque vero excipi potest, quod hoc modo Christo tribuatur idem elogium quod v. 4. Pari tribuitur: ὁ ὢν καὶ ὁ ᾗν καὶ ὁ ἐρχόμενος. Christo enim sæpe ea tribui, quæ Patri, ut alias satis constat, ita ad h. l. ostensum est a Calovio l. c. pag. 234. Idem appellatur ὁ παντοκράτωρ, *omnipotens*. Et qui ita non appellaretur, qui dicere poterat: ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, *Matth. XXVIII. 18.* Conf. ad *Philipp. II. 9.* seqq. *Artemonius* quidem, ut vocem hanc Patri vindicet, id imprimis urget, quod infra *XXI. 5.* ubi insidens throno dixisse narratur: γέγονε, & statim subiecisse: ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. Hæc vero verba a Patre ait esse profecta, tanquam qui in throno sedens repræsentari soleat. Enimvero & Christus de se *III. 21.* ait: ὡς καὶ γὰρ ἐνίκησα, καὶ ἐκάθισα μετὰ τῆς πατρὸς μου ἐν τῷ θρόνῳ αὐτῆς. Itaque & h. l. ille, qui throno insidet, de Christo accipi potest. Imo vero accipi debet. Id patet ex addito mandato: γράψον, *scribe*. Hæc mandandi formula, præter h. l. undecies in *Apocalypsi* occurrit, semper vero ita, ut Christo tribuatur. Itaque nec h. l. ad Patrem transferri potest. Idem evincunt cetera prædicata. Christum enim πάντα καινὰ ποιῆν, *omnia facere nova*; nec ipsi Sociniani diffidentur. Christus dat bibere e fonte aquæ vivæ. Ipse enim *Joh. IV. 14.* Ὁς δ' ἀν πῇ ἐκ τῆς ὕδατος, ἔγω δώσω αὐτῷ, ἔμὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Et infra *XXII. 17.* ὁ διψῶν ἐλθέτω, καὶ ὁ θέλων λαμβανέτω τὸ ὕδωρ ζωῆς δωρεάν. Itaque nihil hæctenus attulit *Artemonius*, quod vocem hanc, atque adeo elogium: ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω cap. I. 8. Patri vindicet. Proinde nec rectius h. l. ad eundem refertur. Imo vero, quæ inde a v. 10. seqq. leguntur, Christi omnino esse, supra ostensum est, & vel ex phrasi illa apparet: καὶ ἰδὲ ἐρχομαι ταχύ. v. 12. Illa enim frequens est in hoc libro, & semper de Christo adhibetur, sive de judicio speciali sive universali illo sermo sit. Vide v. c. I. 7. II. 5. 16. III. 11. XVI. 15. & *XXII. 20.* Nec sufficit dicere, *Deum Patrem Filio conjunctum venturum*. Joannes I epist. II. 28. Filii παρθεσίαν, nempe ad judicium, simpliciter commemorat, neque ullam Patris mentionem facit; hæc vero frustra ex commate 20. cum hoc comparato, ab *Artemonio* elicitur. Neque enim sequitur, quoniam in *Filio* & *Patre* manere jubemur, ideo Patrem æque ac Christum, ut futurum judicem, repræsentari. Expendatur, quæso, disertum Christi oraculum *Joh. V. 12. 13.* Οὐδὲ γὰρ ὁ πατήρ κρίνει ἑδέναι, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ. ἵνα πάντες ἴμῳσι τὸν υἱόν, καθὼς ἴμῳσι τὸν πατέρα. Taceo, Christum in forma hominis visibili, quæ in Patrem non cadit, ad judicium venturum. Vide *Matth. XXIV. 30.* καὶ ὁ ὢν τὸν υἱόν τῶ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τῆς ἐραυῆς μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Tunc *sedebit super thronum gloriæ Matth. XXV. 13.* quemadmodum heic repræsentatur, ut *throno insidens*. Tunc

merces ejus cum ipso erit. Τὸς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δὲ ἔμπεροθεν τῆ βῆματος τῆ Χρυσῆς, ἵνα κομισηται ἕκαστος τὰ διὰ τῆ σώματος, πρὸς αὐτὸν ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν. Ita loquitur Scriptura de adventu Christi ad extremum judicium, & de ratione, qua illud a Christo exercebitur. Nusquam vero invenio in sacris literis, Patrem vel in Christo, vel cum Christo venturum ad judicium. Frustra porro obvertitur, quod *verba Dei Patris* v. 10-13. *verbis Jesu Christi contradiſtinguantur*, qui demum v. 18. loquens introducatur: καὶ ἐγὼ Ἰησοῦς ἐπεμψα τὸν ἄγγελόν μου. Hæc enim diſtinctio fit non quidem respectu habito ad personam v. 10-13. loquentem, sed potius ad ea, quæ v. 14. & 15. leguntur. Hæc scilicet sunt verba Joannis interloquentis, & excitaturi omnes ad præcepta Christi, qui modo locutus erat, & mercedis suæ spem fecerat, probe & sincere observanda: μακάριοι, inquit, οἱ ποιεῖντες τὰς ἐντολὰς αὐτῆς. Recte *Vitrunga* ad h. l. *Interlocutio est Joannis parenthetice accipienda, quæ Ecclesiis sententiam Domini modo expositam, de differente Bonorum & Malorum sorte atque exitu repetit & declarat.* Ita mox Joannes v. 20. verbis Domini: καὶ ἔρχομαι ταχύ subji- cit: ἀμὴν, ναὶ ἔρχε Κύριε Ἰησοῦ. Hoc præstrueto, necesse utique erat, ad lucem orationi conciliandam, ut v. 16. post verba Joannis Jesus diserte appellaretur, colophonem & sigillum toti huic prophetiæ, tanquam cujus per angelum, interpretem a se missum, auctorem se profitetur, impositurus. Non majus pondus habet, quod Christus v. 16. longe alium titulum sibi tribuat. Constat enim ex tota Apocalypsi, diversa elogia Domino nostro vindicari; constat etiam, eundem *radicem Davidis* jam supra V. 5. 11. 28. & *stel- lam matutinam* II. 28. appellari. Quis, quæso, hinc conficere conetur, eundem v. 13. non alio elogio condecorari potuisse? In causas vero varietatis hujusmodi elogiorum inquirere h. l. nec meum est, nec necesse est, cum Interpretes hanc operam occuparint. Absit vero etiam, ut existimemus, in his titulis nihil esse, quod divinæ Christi naturæ indicium adferat. Cur enim idem & *radix* & *genus Davidis* vocatur? Nonne prius *divinam* infert natu- ram, per quam Davidis est *Dominus* Matth. XXII. 45. posterius autem huma- nam, quam ex familia Davidis adsumsit? Nonne idem hic metaphorica phra- si indicatur, quod Paulus *Rom.* IX. 5. propria expressit? Vide ad hunc titu- lum plura in hanc sententiam adferentes Interpretes, & inprimis *Vitrungam* ad Apocal. V. 5. itemque ex nostratibus B. *Calovium*. Adde *Gusserii* *Com- mentarium* Linguae Hebrææ rad. 77 p. 327.

Videamus, quæ porro pro ornanda sententia sua urget *Artemonius*. Dices, ita pergit pag. 247. *idem significare primum & ultimum, & principi- um ac finem, & Alpha & Omega: ergo omnia ista conjungi, & de uno eodem- que Deo Apoc. XXII. 13. prædicari poterant. Respondeo: nullo modo esse veri- simile, unam eandemque rem uno eodemque loco ter diversis verbis fuisse expres- sam*

sam atque indicatam. Alpha quidem & Omega prima & ultima est, in alphabeto Græco litera, qua Deus Opt. Max. designatur, prout etiam Cabbalistæ eum אה Aleph Tau vocant. Et putare quis posset, principium & finem, nihil aliud esse, quam explicationem τῆ Alpha & Omega. Sed primo, si principium & finis nil nisi τῆ Alpha & Omega explicatio est: ergo & primus & ultimus, si eodem versu legi debet, nil nisi altera τῆ Alpha & Omega explicatio esset: at vero, quid erat necesse, unam rem bis eodem loco explicare? Secundo, cum vox Alpha non tantum principium alphabeti, sed etiam rem aut personam omnino præstantem atque notabilem designet; & Omega non tantum alphabeti finem, verum etiam O magnum significat, adeoque eum, qui in fine magnus & notabilis est, indicet; patet hinc, titulum sequentem, principium & finis, non exprimere omnem τῆ Alpha & Omega emphasim, adeoque aliud quid præterea significare. Quod si vero principium & finis non exprimit, nec exhaurit voces illas Alpha & Omega, multo minus phrasis illa, primus & ultimus. Principium & finis Deus non respectu suæ personæ, sed aliarum rerum vocatur, quas non tantum incipit, sed & ad optatum finem perducit & consummat. Qui autem primus & ultimus dicitur, respectu suæ ipsius personæ ita dicitur, si phrasis ista, primus & ultimus a principio & fine differt, & diversum quid significat. Prout sane diversum quid significat, aut mera est tautologia. Si non est tautologia, ergo, prout principium & finis differt ab Alpha & Omega, sic quoque primus & ultimus differt a principio & fine. Quod si vero is, qui primus & ultimus dicitur, respectu suæ ipsius personæ ita dicitur, bisariam ita dici potest, aut respectu temporis, aut respectu dignitatis & indignitatis. Respectu temporis nec Deus nec Christus ultimus dici potest. Nam omnes res a Deo creatæ, a Deo procedentes, Deo & Jesu Christo Salvatori semper coëxistent. Deus enim eas non annihilabit, sed omnia nova faciet & restaurabit. Ergo primus & ultimus non nisi altero respectu sumi potest, & nihil aliud, quam præstantissimum & abjectissimum, contemptissimumque significat, qui titulus Deo Patri aptari nequit. Ergo Apocal. XXII. 13. a sciolis absurde cum titulis Dei Deoque dignis, cum Alpha & Omega, & cum principio & fine omnium rerum, conjunctus est.

Hoc scilicet agit Artemonius, ut ostendat, tautologiam h. l. agnoscendam esse, si verba ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, ceteris ἀρχὴ καὶ τέλος a Joanne juncta credamus. Nihil equidem hujusmodi video. Duplicem enim expositionem affert Joannes, sed diverso respectu. Primum τὸ Α & Ω explicat per ἀρχὴν καὶ τέλος ad illarum literarum conditionem respiciens, quæ ita comparata est, ut binæ illæ in alphabeto Græcorum reliquarum hinc initium, hinc finem faciant. Eadem est ratio τῆ א & ת apud Hebræos. Hinc fit, ut Hebræorum magistri eadem ratione duas illas literas mystice interpretentur. Ita Jalkut Rubeni fol. 3. 2. ad verba Genes. I. 1. מִמֶּשֶׁת אה sic commentatur: In voce אה comprehenduntur omnes

omnes literæ, initium & finis earum, id quod indignant verba Ecclesiast. I. 8. Jam additur altera expositio: ὁ πρῶτος καὶ ἔχατος, respectu habito ad personam, de qua heic sermo est. Scilicet A & ἀρχή, Ω & τέλος, tum de re tum de persona dici potest, πρῶτος vero & ἔχατος non nisi de persona. Propterea non dicitur hic πρῶτον καὶ ἔχατον, sed πρῶτος καὶ ἔχατος. Christus itaque h. l. A & ἀρχή, Ω καὶ τέλος appellatur respectu rerum & actionum omnium, πρῶτος vero καὶ ἔχατος respectu personarum, quæcunque in medium adferri possint. Hoc modo altera expositio, nempe ἀρχή & τέλος, exhaurit vim literarum A & Ω quod ad res, altera vero exhaurit eandem, quod ad personas. Itaque abest hinc omnis tautologia. Potest vero & alia reddi ratio, cur additum sit: ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔχατος. Phrasis illa A & Ω, ἀρχή καὶ τέλος Joanni in Novo Testamento propria est: altera vero illa, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔχατος etiam in V. T. de Deo recepta. Vide *Jes. XLI. 4. XLVI. 6. & XLVIII. 12.* Illa itaque hic adhibetur, ut constet, de persona divina sermonem esse, quæ alias ita in Scripturis appellatur. Hoc fine adhibetur utrinque articulus ὁ, qui abesse poterat, si quis indicaretur, qui modo quodam suo πρῶτος & ἔχατος appellari posset. Eadem ratione Sanctissimus Salvator noster *Job. X. 11.* de se ait: ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, & repetit: ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ut innuat, eum se esse bonum Pastorem, qui *Ezechielis* vatis indicio constet *XXXIV. 23. & XXXVII. 24.* Quemadmodum vero in illis *Jesaiæ* locis, ubi Deus vocatur *primus* & *ultimus*, vox *ultimus* non potest in notione *abjectissimi* accipi, ita nec h. l. potest.

Quod porro ait, respectu temporis nec Deum, nec Christum *ultimum* dici posse, id nimium, atque adeo nihil probat. Probat enim simul, Deum nec *primum* dici posse, qui tamen à *Jesaiâ* diserte, agnoscentibus etiam Græcis Interpretibus, & perpetuo vocis *πρῶτος* in sacris literis usu postulante, appellatur. *Primus* vero Deus, non magis appellari potest, quam *ultimus*, siquidem *Artemonii* rationes sequaris. Hic enim *ultimum* appellari posse ideo negat, quia *res omnes à Deo creatæ Deo semper coexistent.* Si hoc efficit, ut *ultimus* aliquis non dicatur, Deus nec *primus* appellari potest, quia Deus existit ante, quam quidquam existeret. Non jam dicam, nondum probasse *Artemonium*, quod omnes res à Deo conditæ, renovandæ atque adeo perpetuo futuræ sint. Scilicet recogitare poterat & debebat *Artemonius*, phrasas, quæ de Deo, ejusque attributis, quæ cogitando nemo assequitur, in sacris literis adhibentur, eo semper sensu capiendas esse, qui divinæ ejus majestati respondet, non illo, quo alias de hominibus usurpantur. In communi loquendi usu is *primus* dicitur, qui inter personas vel res alias, sibi coexistentes, primatum ratione ordinis, dignitatis, temporisve obtineat. Deus vero ideo *primus* appellatur, quod fuit ante omnia, adeoque etiam tunc *primus* erat, cum quicquam faceret. *Ultimus* ve-

vero vocatur, quod exister, quamdiu aliquid exister, & ubi omnia pro nutu ejus perierint. Ita apud Jesaiam c. 45. & 48. speciatim tanquam *primus* & *ultimus* opponitur Diis gentilium, hoc utique sensu, quod Deus re vera erat ante, quam deastri illi hominum animis effingerentur, & futurus quoque est post eos, ubi eorum memoria & cultus etiam ex hominum animis perierit, Deusque se sub finem sæculi ut summum illud & unicum Numen ostenderit. Videamus nunc, qua ratione voci ἔχρατος, respectu ad Christum habito, *abjectissimi* significatum vindicare conetur.

Utique, inquit p. 248. *his verbis*, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔχρατος, ille primus & ille ultimus, *Filius hominis se ipsum, tanquam titulo sibi maxime proprio, cap. I. 17. & cap. II. 8. describit, aut designat.* Cum Joannes, persecutionem propter Jesu testimonium passus, in insula Pathmo procul ab humaniori societate versaretur, atque sic indigno modo tractaretur; ac tunc visa Filii hominis majestate percussus pro mortuo ad pedes ejus procidisset, ille, Joannis sui amantissimus, inclinato ad eum capite & corpore, imponit ei dextram, septem stellis fulgentem, & his verbis eum affatur, atque erigit: Ne time, ego sum ille primus & ille ultimus, videlicet inter filios hominum; ego ille *præstantissimus* omnium, à mundo adeo contemptim habitus & despectus, simul fui ille ultimus & *abjectissimus*; ne igitur, homo mihi dilectissime, animum desponde; licet te mundus ultimo habeat loco, & despiciat omnino, es tamen mihi charissimus, & in oculis meis primus, & dextra mea septem stellis ornata coronaris. *Macæ & exemplo meo, & imitatione mei.* Consuevit Salvator in exordiis epistolarum, ad septem illas Ecclesias datarum, cognomina sibi dare ex primo capite Apocalypseos desumpta, & ad statum istarum Ecclesiarum apprimè accommodata. Scribens ergo ad Smyrneneses pauperes & adstrictos, sibi tamen valde dilectos, & nullius criminis reos, istis utitur verbis: Hæc dicit ille primus & ille ultimus; in consolationem nempe Smyrnenfis Ecclesiæ, præstantissimæ simul, & in oculis hominum ultimæ, abjectæ, adstrictæ atque depressæ. Deinde titulus iste primi & ultimi utroque loco jungitur cum commemoratione mortis & resurrectionis. Ego sum ille primus & ille ultimus, ille vivens, (*vivificans*) & fui mortuus. Et postea: hæc dicit ille primus, & ille ultimus, qui erat mortuus & revixit. Vt adeo ista omnia probent, titulum primi & ultimi Christo, Filio hominis, in Apocalypsi ita esse proprium, & ita ejus excellentiam & exinanitionem hic exprimi, ut plane incongruum sit, eum cum titulis Dei Patris, cum Alpha & Omega, principio & fine, misceri. Quod cum Apoc. XXII. 13. fiat, &c.

Jam supra ad I. 17. observavi, *Artemonium* præter rem vocem ἔχρατος eo loco per *abjectissimum* interpretari, ut sic Joannes, tanquam *abjectissimus* & *contemptissimus* hominum, a pavore suo, quem Dominum conspiciens sentiebat, eo melius revocaretur. Nonne enim pavor hic æque amoveri poterat, si intelligeret Joannes, cum eo sibi rem esse, qui pro divina sua omnipotentia omnia nunc præstare posset; cum eo etiam, qui olim

fuerit mortuus, jam vero vivat, adeoque is sit, quem ut Salvatorem suum recte agnoverit? Hac scilicet ratione Dominus se Joanni ut Deum vivum, & ut hominem, olim pro hominibus, & ipso adeo Joanne, mortuum, repræsentabat, ut non minus, quam Thomas olim, Christum ex mortuis excitatum conspiciens, fiduciæ plenus dicere posset: ὁ Κύριός μὲ καὶ ὁ Θεός μὲ, *Joh. XX. 28.* *Artemonii* cogitata aliquam veri speciem haberent, si pavor ille Joannis ex oborta illi tunc temporis calamitate, quæ solatio aliquo esset demulcenda, ortus fuisset. Jam vero omnis ille metus ex illustri illa Christi apparentis specie, quæ oculis, instar ignis fulgentibus, & gladio, ex ore prodeunte, pavorem incutiebat, oriebatur. Nonne vero ille propelli poterat, si intelligeret Joannes, eum se videre, qui in omni sua majestatem sibi ita sit propitius, ut se voluntatis suæ interpretem ad Ecclesias esse jubeat? Ita enim statim Dominus ad Joannem: γράψον ἃ εἶδες. Idem scilicet hic usu veniebat Joanni, quod olim discipulis ejus. Illi enim, Dominum ex mortuis excitatum videntes, quod spectrum sibi videre videbantur, metu erant exanimes; animum autem sumebant, cum intelligerent, cum eo sibi rem esse, quem vivum Deum dominumque suum agnovissent. Nulla itaque causa est, cur Dominus pristinam suam eamque abjectam conditionem Joanni in animum, ad levandum metum ejus, revocare voluerit. Quod si hæc Domino mens fuisset, dicturus potius erat: ἐγώ εἰμι ὁ πρῶτος, καὶ ἔγενόμην ἔχατος, quemadmodum v. 18. ait: καὶ ὁ ζῶν (scilicet εἰμι,) καὶ ἔγενόμην νεκρός. Jam vero de præsentem suam conditionem, omni ex parte majestatica, ait: ἐγώ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔχατος. Quemadmodum vero ad Joannem calamitatem h. l. non respicitur, ita nec necesse est, ut II. 8. Smyrnenensis Ecclesiæ calamitatem in causâ fuisse putemus, cur hunc inprimis titulum in allocutione sua Dominus sibi tribuat. Nam & illa bono animo esse poterat, si certa esse juberetur de divina majestatem & vita Domini sui, pro se olim mortui. Neque juvat *Artemonium*, quod titulus, *primus & ultimus*, cum morte & resurrectione utrinque conjungatur. Alterum enim non explicat alterum, sed alterum divinæ naturæ & majestatis, alterum humanæ naturæ, divinæ majestatis usui plenissime vindicatæ, argumentum est.

Facile perspexit *Artemonius*, sententiæ suæ inprimis obstare illos *Jesaja* locos, ubi Deus vocatur *אֲרֶחָן וְאֶחָד*, *primus & ultimus*. Videntum igitur est, quomodo ab illis se extricet. *Objectioni*, inquit p. 249. tamen gravissima adhuc respondendum est. Nempe *Jes. XLI. 4. XLIV. 6. & XLVIII. 12.* Deum Summum, Deum Patrem vocari primum & ultimum; ergo & in *Apocalypsi* cap. XXII. 13. ita vocari potuisse. Respondeo: Ita quidem *Vulgarus Interpres Latinus* hos locos *Jesaiæ*, ex *Apocalypsi* Joannis perperam intellecta, vertit, sed non ita *LXX. Interpretes*, quorum stylum *Scriptores N. T. sequi consueverunt*. Deinde *Hebrææ voces* *rishon ve ahharon* non solum

solum adjective, sed etiam substantive principium & finis, verti possunt, imo & adverbialiter nonnunquam in Scriptura sumuntur. Eadem enim vox Hebraea pro re nata non tantum adjective, sed & substantive reddi solet, ut etiam ex iis, quae infra Parte II. c. VI. §. 2. dicimus, patet. Et notum est, Interpretes & Lexicographos vocem rischon Jerem. XVII. 12. vertere principium, ergo & vox ahharon, ei e diametro opposita atque respondens, finis verti potest.

Hæc generatim monet Artemonius, ut ostendat, verba primus & ultimus hic locum habere non posse, cum in illis, qui ut paralleli adferuntur, Jeseia locis longe alium sensum habeant voces Hebraicæ, rischon veahharon, de Deo adhibitæ. Propterea Vulgatum Interpretem culpat, qui Jeseia mentem male ita expresse, & originem erroris ex Apocalypsi Joannea perperam intellecta repetit. Quasi vero voces Hebr. rischon veahharon adeo raræ sint, in Veteri Codice, ut Interpres aliquis in Novo Testamento notionem earum quærere debeat. At oī LXX. tamen aliter verterunt. Quid tum? Non crediderim, Artemonium illos pro norma certissimæ & fidissimæ interpretationis habere, quos frequenter lapsos esse non ignorat. Sit ita, Scriptores Nov. Test. stilum eorum sequi solere. At non semper sequuntur, neque Joannes speciatim securus est, v. c. cap. I. 7. ἡ ὄψεται αὐτὸν πᾶς ὀφθαλμὸς ἡ οἰτινὲς αὐτὸν ἐξεκέντησαν, ἡ κόψονται ἐπ' αὐτὸν πᾶσα αἰ φυλαὴ τῆς γῆς. Ibi enim oī LXX. ita: ἡ ἐπιβλέψονται πρὸς με, ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο, ἡ κόψονται ἐπ' αὐτὸν κοπετόν. Omitto locos similes. Largior, vocem rischon pro re nata verti posse substantive per initium, quod factum est a Græcis Jerem. XVII. 12. מראשון מקדום קדשיו ubi in nonnullis codd. ita: ἀπ' ἀρχῆς ἀγίασμα ἡμῶν. Ibi vero vox ראשון non nude posita est, sed cum particula ׀ conjuncta, totaque phrasis indicat, in Hebræo substantivum aliquod subintelligendum esse, cujus ellipsis recte exprimi poterat per ἀπ' ἀρχῆς. Per se quidem vox rischon adjectivi formam habet, quod ex fæminino ראשונה patet. Atque eadem est ratio vocis אחרון, quam tamen vel sic Græci nunquam per τέλος, finem, expresse, runt.

Sed consideremus, ita pergit Artemonius pag. 250. sigillatim ista Jeseia dicta: differunt enim ab invicem. Primo loco est ראשון ואת אני יהוה LXX. reddunt: ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, ἡ εἰς τὰ ἐρχόμενα ἐγὼ εἰμι. i. e. Ego, Deus primus, & in ea, quæ ventura sunt, ego sum. In secundo est: Sic dicit Dominus, Rex Israel, & ejus Redemptor, Dominus exercituum, יהוה צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלערי אין אלהים LXX. Εγὼ πρῶτος, ἡ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, πλὴν ἐμῶν καὶ ἐστὶ Θεός. Ego primus & ego post hæc præter me non est Deus, ubi cum posuerint, πλὴν ἐμῶν, & non ἡ πλὴν ἐμῶν, videtur inde sequi, in Hebræo eos non ומבלערי sed solummodo בלערי legisse, adeo, ut litera ista ׀ pertineant ad finem vocis præcedentis ואני אחרונים בלערי אין אחרון & Jod pro Vav. reposito, ita esse legendum: אחרון אלהים

אלהים Adeo ut locus iste secundus cum primo, quoad vocem ahharonim accurate conveniat. In tertio quidem loco nunc legimus אני ראשון אף אני אני הוא In tertio quidem loco nunc legimus אני ראשון אף אני אני הוא Sed cum LXX. hic habeant, Ego sum primus, & ego sum in sæculum, εγώ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα, apparet hinc, Interpretes istos vocem ultimus de Deo Summo nequitiam usurpare voluisse, & studiose vitasse. Verum etiam hoc postremo loco, fortasse non אחרון sed אחרונים, ut in prioribus duobus locis in Hebræo textu olim exstabat. Non tantum, quia in duobus locis, in simili plane argumento, ab Esaia vox pluralis est adhibita, sed etiam, quia Chaldaeus Interpres omnes tres locos simili prorsus modo vertit. Nam pro voce Hebræica, quam etiam hoc tertio loco אחרונים fuisse probabile est, habet ubique: etiam sæcula sæculorum mea sunt. Ergo nec id pro certo asserere potes, quod in Hebr. textu vox אחרון (quam Vulgata ultimus reddit) apud Esaia ullibi de Deo summo re ipsa reperitur. Illas etiam voces, אני ראשון, que ab omnibus vertuntur, ego sum primus, Chaldaeus iste non vertit adjective, ego sum primus, sed in duobus posterioribus locis, ego sum ab initio; in primo vero loco habet: ego Dominus creavi sæculum a principio. Deinde cum in secundo loco, juxta emendationem nostram, sit ahharonim, si in priore vocem את non pro conjunctione cum, sed pro nota nominativi accipias, idem prorsus erit utrobique sensus: ego sum primus, & ego sum postrema, aut ultima, nempe, tempora vel secula, si vocem ahharonim adjective sumis. Quod cum nullum commodum habeat sensum, imo Deum esse tempore ultimum, falsum sit omnino, ut jam §. 3. diximus, sequitur manifeste, omnes tres locos substantive esse vertendos, duce Apocalypsi, nempe: ego sum principium, & ego sum finis. Atque ita loci isti Esaia illis Apocalypticis, ubi Deus summus dicit: ego sum principium & finis, perfecte conveniunt, imo in Apocalypsi verba ista ex his Esaia desumpta esse patet. Idque eo magis patet, quod etiam illud dictum, Ego sum - - Omega, ex hoc verbo plurali ahharonim: ego sum - - finis, quodammodo deduci possit. Notum enim est, voces Hebræas plurales significationem augere, & excellentiorem reddere. Qua de re infra Dissert. I. §. 13. & 14. nonnihil attulimus. Cum ergo Propheta prius in singulari: ego sum principium, (ראשון) locutus, postea pluralem, & ego sum fines (ahharonim) subjunxisset, hac ratione indicavit eum, qui non tantum res inceptas finit & consummat, sed etiam in fine & consummatione magnus, & excellens apparet, magnos atque illustres fines facit, atque ita se in fine Omega, O magnum esse ostendit. Adeo ut, cum emphasis phræos Hebræicæ: ego sum ראשון, & ego sum ahharonim, una phræsi Græca exprimi non posset, duæ ejus loco, nempe, ego sum Alpha & Omega, principium & finis, in Apocalypsi Johannis, adhibita esse videantur. Profecto, si in voce plurali ahharonim tanta emphasis est, etiam hinc patere videtur, eam a Propheta Esaia omnibus tribus locis fuisse usurpatam, adeoque etiam tertio illo loco, cap. XLVIII. 12. omnino ahharonim, non ahharon, in eodem plane negotio, fuisse positam.

Adfert hæc *Artemonius*, ut probet, ne apud *Jesaiam* quidem Deum appellari אחרון, five *ultimum*. Jam quod ad XLI. 4. spectat, legitur utique in Hebr. את אחרונים i. e. *cum ultimis*, neque id inconvenienter vertunt oī LXX. per, εἰς τὰ ἐρχόμενα, in *ventura*: non quidem ideo, quod *ultima* de Deo dicere vererentur, sed quod respicerent ad phrasin antecedentem: ὁ καλῶν αὐτὴν ἀπὸ γενεῶν ἀρχῆς. Quemadmodum enim ἀπὸ γενεῶν ἀρχῆς Deus aliquid vocasse dicitur, ita conveniens illis videbatur, τὰ ἐπερχόμενα scilicet γενεῶν nunc commemorari, quæ five *ultima* dixeris, five *ventura*, quod ad sensum nihil interest. Qui vero cum futuris est, idem quoque vocari potest per consequentiam *ultimus*, cum nihil sit, quod sine eo sequatur. Itaque non mirum est, Græcos vocem אחרונים per εἰς τὰ ἐπερχόμενα vertendam censuisse, cum talis vox in promptu esset, quæ & formam pluralem Hebraicæ exprimeret, & antecedentibus γενεαῖς ἀρχῆς respondere magis videretur. Quid porro fiet de altero loco XLIV. 6. ubi אחרון diserte legitur? Corruptelam heic agnoscas *Artemonii* periculo, & plorare jubeas librarios omnes. Ange vocem אחרון & capitis damna sequentem ומבלערי. Memento vero etiam τὸ ו mutare in י. Sic habebis germanam lectionem אחרונים בלערי. Cur vero ita? Scilicet Græci vertunt μετὰ ταῦτα, & non exprimunt Hebraicum ו. Num vero hinc consequitur, eos non legisse illud ו? Nonne & alibi idem in interpretando omiserunt, quando existat in Hebræo? Non dicam, figuram ד etiam olim, ut hodie, aliam in fine, aliam in medio & initio vocis fuisse. Id enim dubium est, quamvis Judæorum magistri hanc scribendi varietatem ad Moſen referant ad Codicem *Megilla* cap. 1. f. 71. Confer *J. A. Danzii* Literatorem Hebraic. p. 23. not. Id vero certum est, דς LXX. *Jes.* XLVII. 12. loco huic prorsus parallelo τὸ ו ante vocem אחרון legisse, & exdressisse. Certum quoque est, Chaldæum illud ו legisse. Expressit enim per א quod mox patebit. Si conjecturis agere licet, eadem veri specie dicerem, eos nec אחרון, nec אחרונים legisse, sed אחר. Hanc enim vocem illi sapissime per μετὰ ταῦτα convertunt, vocem vero אחרונים nunquam ita interpretantur, ut h. l. fieri opinatur *Artemonius*. Idem pari ratione grassatur in XLVIII. 12. eandem vocem אחרונים invehens. Scilicet de simili plane heic agitur, quod ait, argumento, de quo in duobus præcedentibus? Nonne vero de eodem argumento phrasēs alias atque alias, vel saltem cum levicula quadam varietate adhibere licet? Taceo, in primo loco manifestam esse a ceteris diversitatem, quod non legitur simpliciter אחרונים sed את אחרונים, quodque præterea in eodem Deus dicitur futurus perpetuo cum rebus five actionibus, five generationibus, quemadmodum in duobus posterioribus speciatim sermo est de Diis, qui scilicet aliquando etiam in hominum animis sint desituri, quando Deus suam majestatem cuique spectandam præbebit. Porro, inquit, Chaldæus Interpretēs illos locos simili prorsus modo convertit. Accipe versionem ejus. In

primo ita habet: **אֲנִי יְהוָה כְּרִית עֹלָמָא מְבֹרָאשִׁית אֶף עֹלְמִי עֹלְמִי דִּילִי**. Ita secundo: **אֲנִי הוּא דְּמִלְקָדְמִין אֶף עֹלְמִי עֹלְמִי דִּילִי אִינוּן**. In tertio: **אֲנִי הוּא דְּמִלְקָדְמִין אֶף עֹלְמִי עֹלְמִי דִּילִי אִינוּן**. Vides hic Chaldaicum neque vocem ראשון per adjectivum aliquod v. c. קדמין illi proxime respondens, sed per substantivum, nempe, nunc בראשית a principio nunc per מלקדמין ab originibus expressisse. Hinc patet ratio, cur vocem quoque אחרונים per substantivum עֹלְמִי עֹלְמִי i. e. *secula seculorum*, seu εἰς τὸν αἰῶνα, ut ei LXX. Jes. XLVIII. 12. converterit. Constat praeterea, Chaldaicum non tam Interpretem, vocibus insistentem, quam Paraphrasten agere consuevisse. Id apparet inprimis ex versione loci primi, in cuius calce ea praeterea leguntur, quae in Hebr. non exstant, sed ex secundo loco mutuo sumta sunt, nempe illa: **בְּרַ מְנִי לִית אֱלֹהֵא**, quae ipsa in tertio quoque loco, praeter Hebraici contextus fidem, junxit. Num igitur ex ejusmodi interpretandi ratione probabilem conjecturam facere possis, quam vocem, quamve vocis formam Interpres in contextu originali invenerit? Certe, si me audis, nihil aliud inde collegeris, quam, hunc vel illum sensum vocibus lectis accommodatissimum visum Interpreti fuisse. *Artemonius* conjecturas suas alia, non probabiliore, fulcit. Vocem אֶף in primo loco non pro conjunctione (praepositione scribere voluit) cum, sed pro nota nominativi casus haberi cupit, ut sensus sit: *ego sum postrema*. Non jam ingrediar illam disputationem, inter Philologos olim agitatam, num דָּ אֶף aliquando nominativum indicet. Nobis h. l. suffecerit, monuisse, *Artemonium* hac expositione & Gracos, & Chaldaicum Interpretes, ceterosque omnes deferere, atque eam praeterea voci אחרונים ut nempe τέλος, seu finem inferat, significationem ingerere, quae sacris literis prorsus ignota est. Hac vero ratione simul ruit comparatio phrasium Jesaiae cum nostro Apocalypseos loco, eo fine facta, ut verba ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος illa Jesaia, אֲנִי רִאשׁוֹן וְאַחֲרֹן repraesentare existimentur. Repetit denique *Artemonius* id, quod supra jam monuerat, Deum non posse ullo modo ratione temporis dici ultimum. Vide itaque quae supra p. 638. ad haec regessimus.

Sed nondum acquiescit *Artemonius*. Diximus, inquit pag. 252. a Cabalisticis Deum Aleph Thau, prima & ultima Alphabeti Hebraici litera vocari, prout in Apocalypsi Graece scripta Alpha & Omega ex Graco alphabeto vocatur. Voces illa principium & finis desumptae sunt ex Esaia, quidni & Alpha ac Omega? Transpone ergo apud Prophetam cap. XLI. 4. unicam vocem, & lege **אֲנִי הוּא אֱלֹהֵי רִאשׁוֹן אֱלֹהֵי אַחֲרֹנִים** i. e. Ego (sum) Jehova & Aleph Thau, principium, fines idem ego. Atqui hoc ipsum verbis illis: Ego sum Alpha & Omega, principium & finis, accurate exprimitur. Si una phrasis ex Esaia desumpta est, etiam altera desumpta est. Aleph & Alpha eandem significationem ac emphasin obtinent: quod si vero Omega majoris est emphasis,

phasir, quam Hebraicum Thau, habes vicissim in abharonim majorem, quam in Græca voce τέλος finis, emphasim. Certe ab Esaia illud וְאֵת sive id pro nota nominativi, sive pro conjunctione (prepositione scribere voluit) sumere velis, commodissime abesse potest; sed si pro nomine Dei Aleph Thau sumatur, magna emphasi pollet. Deinde prout in Esaia cum Aleph Thau non primus & ultimus, sed principium & finis, (aut fines) jungitur, sic & in Apocalypsi cum Alpha & Omega. Quam belle ergo omnia conveniunt. Quid si etiam tertio loco pro וְאֵת legeremus וְאֵת, & verba ita transponeremus: אֲנִי הוּא אֲנִי אֵת אֲנִי רִאש�ׁן וְאֵת אַחֲרֹנִים Ego sum semper idem, ego Aleph Thau, ego principium, fines; locum elegantem haberemus elegantiorum, & cum primo Esaia loco cap. XLI. 4. magis adhuc conveniret. Quid vero si arbitraremur, in secundo quoque Esaia loco, nempe XLIV. 6. olim Aleph Thau exstitisse, sed quia in voce צְבֹאוֹת Aleph Vau Thau immediate precedebat, excidisse hic istum Dei titulum Aleph ve Thau propter omnimodam trium precedentium literarum in voce ista Tzebaoth similitudinem, & a librario, eum non intelligente, omissum, tanquam superfluum, ac moram ultimarum syllabarum vocis Tzebaoth repetitionem? Quod si itaque h. l. ita ipsum Prophetam scripsisse statueremus: יְהוָה צְבֹאוֹת אֵת אֲנִי רִאשִׁן וְאֵת אַחֲרֹנִים ברערי אֵין אֱלֹהִים Sic dicit Dominus, Rex Israel, — Dominus exercituum, Aleph & Tau, ego principium & ego fines, præter me non est Deus; si, inquam, ipsum Prophetam ita scripsisse statueremus, haberemus in Esaia tribus locis hanc phrasin, Aleph Thau, principium & fines; quemadmodum in Apocalypsi Alpha & Omega principium & finis, Joannes tribus locis posuit, nempe cap. I. 8. XXI. 6. XXII. 13. Sed dicet nobis aliquis: Siste gradum conjector! tu nil nisi conjectura es. Sufficiat tibi evicisse, quod Deum Summum in Esaia dici ultimum, probari nequeat.

Miraberis mecum, sat scio, hominis frontem, qui conjecturas conjecturis tegere audeat, ne perpluat. Quid statuas de illo, qui, ut tria Scripturæ loca ad suum ingenii lusum detorqueat, voces ipsas nunc decurret, nunc augeat, nunc transponat, nunc voces in literas, materialiter sumtas, convertat, nunc significationes vel insolentiores vel alienissimas invehat; præterea vero Interpretes Græcos & Chaldæum nunc ad partes vocet, nunc, quasi nihili sint, penitus deferat? Quovis ego pignore contendere ausim, neminem vel antiquioris vel recentioris memoriæ tanta temeritate in Scriptorem externum ullum grassatum esse, quanta noster hic in Jesaiam, Scriptorem divinum, eademque opera in S. Joannem sævit. Sed hæc quidem sunt illa Divini Numinis judicia, a quibus Paulus timet Corinthiis 2. ep. XI. 3. φοβέμαι δὲ, μή πως, ὡς ὁ ὄφεις Εὐαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ παναργίᾳ αὐτοῦ, ἔτω φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν. Scilicet Artemonius nolebat Christum θεάνθρωπον dici πρῶτον καὶ ἔχατον, quem titulum illi à Joanne tributum esse & codices omnes, & ætas omnis agno-

agnoverant. Ridet hanc ἀπλότητα, eamque cum serpentina quadam astutia permutare non veretur. Memini dicti Paulini 2. Tim. III. 13. πονηροὶ δὲ ἀνθρώποι καὶ γόητες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι. Non expectabit à me lector, ut conjecturas has audacissimas denudem & pudentas sistam, quas *Artemonius* ipse tanquam insolentes agnovisse videretur. Satis securus sum, cordatum quemque idem cogitaturum esse, quod ipse *Artemonius* cogitatis suis instar sigilli impressit. - Miror interim, qui factum sit, quod idem ille in codice Hebraico non invenerit locum aliquem, ubi insignis illa corruptela loci Joanne I. 1. Evangelium καὶ τὸ Θεὸς ἦν ὁ λόγος eadem ratione, qua illa loci Apocalyplici, expressa legatur.

Verf. 14. Μακάριοι οἱ ποιεῖντες τὰς ἐντολὰς αὐτῆς] Ita codices Græci plerique omnes, versiones item, Arab. Syr. & Copt. tum vero Patres, *Tertull.* *Cyprian.* & *Ticonius.* At *Alex. Cov.* *Athanasius.* *Æth. Vulg.* & *Cassiodor.* legunt: πλύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν. Probat hanc posteriorem lectionem *Millius* in Prolegomenis §. 1212. *Phrasæos hujus mysticæ*, inquit, *interpretamentum videtur excusum nostrum*, οἱ ποιεῖντες τὰς ἐντολὰς αὐτῆς, per vetustum tamen, & quod in Italica versionis codices quosdam irrepsit ante *Cypriani* & *Tertulliani* tempora. In contextum recepit editor *N. T. Græco Anglicani*, & ante illum *Bentley* in Specimine. Priori illi, ut & *Millio*, recte se opposuit *Leonardus Twells* in *Vindictis* suis, Anglice editis. *Millius*, inquit, favet novæ illi lectioni (ab editore dicto receptæ) & alteram pro scholio marginali phrasæos mysticæ, πλύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν. habet. Hoc autem parum est verisimile, quia interpretamenta ejusmodi convenientius eo in loco expectantur, ubi phrasis obscurior prima vice occurrit, quod fieri videas *Apocal. VII. 14.* Ibi vero nullum scholii hujus vestigium exstat. Ab altera parte convenientia, quæ inter duas illas lectiones b. l. occurrit, magis facit, ut credamus, varietatem illam librariorum incuria deberi. Librarius aliquis antiquus, phrasin cap. VII. 14. memoria tenens, exemplo suo b. l. negligentius inspecto opinabatur, phrasin XXII. 14. obviam eundem sensum secum ferre, ideoque eam alteri substituens scribebat: πλύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν. Librarii alii mox longius procedentes ex eodem cap. VII. 14. addebant voces ἐν αἵματι τοῦ ἀρνίου. Ex ejusmodi exemplo nata est *Vulgata versio*. Mihi quidem probabilius videtur, primum in margine codicis ad phrasin, οἱ ποιεῖντες τὰς ἐντολὰς αὐτῆς, scriptam ab aliquo fuisse lectionem cap. VII. 14. tanquam παρὰ ἄλλῃ, quæ deinde cum dictionum habitum, nihil intercedere discriminis, atque adeo eandem hodie lectionem, vel ex eo apparet, quod v. 11. de virtutibus & vitiis fermo est. Respectu itaque apud virtutes habito Joannes commemorat τὰς ποιεῖν τὰς ἐντολὰς αὐτῆς, quemadmodum, vitia respiciens, v. 15. homines flagi-

flagitiis deditos appellat. Confer *Raitbii* Vindicias versionis Lutheri p. 616. sqq.

ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς] *ut fiat illis potestas* (eundi) *ad lignum vitæ*. Ita recte *Er. Schmidius*. Sensus est, ut liceat illis ex arbore vitæ comedere. Confer *Jo. Vorstii* dissertationem de Paradiso §. 11. quæ recusa est in Opusculis ad historiam & Philologiam Sac. spectantibus, Fascic. IV. p. 321. & *A. Blackwalli* Classicos sacros Tom. II. p. 55.

καὶ τοῖς πυλῶσιν εἰσελθῶσιν εἰς τὴν πόλιν.] Lege *Vitringam* ad *Jesaiam* Tom. II. p. 56.

Vers. 15. Εξω δὲ οἱ κύνες, κ. τ. λ.] Vide *Gatakeri* Adversaria Miscellan. p. 385. & *Saldeni Otia* p. 136. Formula olim sollemnis hæc erat, qua impuri & profani homines a templis & sacris arcebantur. Talis illa *Callimachi* hymn. in Apollin. v. 2. ἐκὼς, ἐκὼς, ὅς τις ἀλιτρός. Ad illam lege *Ezech. Spanhemium*, & quæ adfert *Cl. Elsnerus* p. 471. Idem ex antiquitate ostendit, canes apud Græcos ante templa pro foribus vinctos excubuisse, & à locis sacris abactos fuisse. Per canes h. l. Judæos intelligi, existimat *Jo. Lightfootus* in Horis Hebr. ad *Matth. XV. 26.* & cum eo *Pet. Zornius* Tom. II. Opusculorum Sacrorum p. 527. *Grotius* & *Vitringa* malunt respici τὰς ἐβδελυγμένους, de quibus XXI. 8. i. e. ἀρσενικοίτας & μαλακὰς. Adde *Alethæi* Erläuterung Tom. IV. p. 377. Sic & *Fesselius* Adversar. II. 29. §. 10. κύνες accipit de pueris meritoriiis, ad exemplum *Deuter. XXII. 18.* ubi pretium canis in domum Domini inferri prohibetur. Recte vero observat *Elsnerus* l. c. homines impuros quosvis generatim indicatos potius videri, quæ & *Bochari* Hierozoici lib. II. c. 56. fit sententia. Confer quæ scripsi ad *Philip. III. 2.* Judæos olim homines, a Judaica religione alienos, כלבים, canes, vocasse, ostendit *Cl. Schætgenius* in Horis Hebraicis p. 1145. Christianis speciatim hanc notam ab illis impingi, apparet ex locis ab *Eisenmenger*o in Judaismo detecto Parte I p. 713. seqq. allatis.

καὶ οἱ Φαρμακοὶ] Hoc nomine Græcis olim dicebantur, qui se pro salute publica morti devovebant, δημόσιοι alias & καθάρατα vocati. Schol. ad *Aristophanis* Equites v. 1133. ita: δημοσίους δὲ, τὰς λεγομένους Φαρμακούς, οἵπερ καθάριζον τὰς πόλεις τῷ ἑαυτῶν φόκῳ, ἢ τὰς δημοσίας καὶ ὑπὸ τῆς πόλεως τρεφομένους. Confer ibi *Kusterum*, ut & ad *Ranas* v. 745. præter illum vero *Valesium* ad Harpocratonem, v. Φαρμακός, *Meursium* Lection. Articularum IV. c. 22. & *Lamb. Bos Exercitatt.* p. 127. Hoc loco aliam vocis esse notionem nemo dubitaverit ex ceteris vocibus, quas sibi junctas habet. Talis vero est notio, quam Græcialias per Φαρμακούς exprimunt. Accipe *Eustathii* verba ad *Odys. α. v. 257. p. 54.* edit. Basil. Ο δὲ Φαρμακός ἦτοι τὸ κάθαμα

Φαρμακία ἐτεροῖόν τι ἐμφαίνει Φαρμάκω σημανόμενον. Αἰσιοφάνης. πόθεν δ' ἐγώ
 σοι συγγενής, ὦ Φαρμακί; ὁ μὲντοι Φαρμακεύς ἢ κατὰ Πλάτωνα Φαρμακευτής,
 ὁ Φαρμάκοις διαφθεῖρων, τῷ Φαίλῳ Φαρμάκῳ παρωνόμασα, ὥσπερ καὶ ἡ Φαρ-
 μακίς καὶ Φαρμακεύτρια γυνή. Hoc sensu occurrit vox apud Photium cod.
 XLIV. fin. ubi Apollonium ex Philostrato ait ἀπεχθάνεσθαι μάγοις καὶ Φαρ-
 μακίοις. Tales itaque indicantur homines, qui clandestinis artibus, venefico-
 rum more, noxam & interitum parant. Ex quo fit, ut illis proxime οἱ Φο-
 νεῖς jungantur. Confer Museum Bremeuse Tom. I. p. 665. sq. Observo por-
 ro, à Polluce VI. 36. §. 152. Φαρμακία, Φαρμακίδα, δωροδόκον, λησὴν, κατα-
 παντισὴν & πόρνον conjungi.

καὶ οἱ πόρνοι] Hos de cinædis, seu pueris meritoriis, quos per κύ-
 νας alii, ut modo diximus, indicari censent, interpretatur Gatakerus in Ad-
 versar. Sacr. cap. 38. Malim equidem illi voci generalem impudicitiae no-
 tionem h. l. tribuere, de qua dixi ad 1. Cor. V. 1. & 10.

καὶ πᾶς ὁ Φιλῶν καὶ ποῶν ψεῦδος] Hebraica videri possit phrasis,
 qua utitur Jerem. VIII. 10. קר שן כר & Psaltes V. 4. קר שן כר
 Eadem autem fere phrasi usus est Plato. Observavit locum Wilb. Wallasto-
 nus in libro Anglicano, quem inscripsit: the religion of nature delineated, p.
 13. in notis. Plato, inquit, eadem dicendi formula utitur: ψεῦδος μηδεὶς μηδὲν
 μήτε λόγῳ, μήτε ἔργῳ πράξει. Contrarium huic est, quod apud Aristotelem
 legitur, ἀληθεύειν ὁμοίως ἐν λόγοις καὶ πράξεσιν, ἔν ἐν βίῳ ἀληθεύειν. Com-
 para A. Blackwall in Classiciis Sacris Tom. II. p. 103.

Verf. 16. Εγὼ Ἰησοῦς ἔπεμψα τὸν ἄγγελόν μου, μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦ-
 τα ἐπὶ ταῖς ἐκκλησίαις] Præpositionem ἐπὶ codices multi prorsus omittunt,
 quos sequitur Bengelius; alii habent ἐν, quos expressit Bentleyus. Alteru-
 tram illarum retinendam putem, ut sic doctores, & nominatim Joannes, cui
 hæc revelata erant, distinguantur ab ecclesiis, ad quas per illos vaticinia hæc
 perferri debebant.

ὁ αἰστὴρ ὁ λαμπρὸς καὶ ὀρθρινός.] Bentleyus ita: ὁ αἰστὴρ, ὁ λαμπρὸς
 καὶ ὁ πρωῒνος. Bengelius: ὁ αἰστὴρ ὁ λαμπρὸς ἢ πρωῒνος. Editor Novi Te-
 stamenti Græco-Anglicani: ὁ αἰστὴρ ὁ λαμπρὸς καὶ πρωῒνος. Contra hunc
 vero Twissius in Vindiciis Parte I. p. 52. observat, scribendum fuisse ὁ πρωῒ-
 νός, cum nullus codex, nulla versio habeat, καὶ πρωῒνος. Utraque vox,
 πρωῒνος & ὀρθρινός ejusdem est significationis: utraque a τοῖς LXX. eodem
 sensu adhibetur; prior quidem frequentius, posterior rarius, v. c. Hof.
 VI. 4. & XIII. 3. Prior existat quoque supra II. 28. Placet expositio Vi-
 rringæ ita habens: Stella quidem est, quod dispellit erroris ἔν ignorantiae tene-
 bras:

bras: Splendida, quia suis peculiaribus characteribus, majoris lucis, splendoris claritatisque copiae in caelo Ecclesiae est notabilis; matutina, quod cum ortu suo adferat amanum illum diem Novi Testamenti (2. Pet. I. 19.) Adst dies, pellitur caligo noctis, ubi Christus oritur. Poterat, fateor, stellae nomen etiam ad divinam Christi naturam referri, nisi illa jam in elogio, *radix David*, lateret, & humana illa per genus Davidis exprimeretur, (quod supra ad v. 13. monitum est) atque adeo de illo heic sermo esse videretur, qualem se Christus instar stellae, humano generi in salutem exortae, praestet.

Verf. 17. Καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ ἡ νύμφη λέγουσιν ἔλθε. κ. τ. λ.] Multi codices & heic & in sequentibus pro ἔλθε legunt ἐρχε, & pro ἔλθέτω, ἐρχέσθω] Hos sequuntur *Bentlejus* & *Bengelius*. Cum Ecclesia heic, instar sponsae, Christum, ut sponsum, alloquatur, id vero nunquam in Veteri Instrumento fiat, si *Canticum* V. 1. excipias; B. *Wokenius* suspicatur, ad illum Cantici locum heic alludi. Vide ejus Harmoniam Veteris & Novi Testamenti p. 400.

Verf. 18. Συμμαρτυροῦμαι γὰρ παντὶ] Plerique codd. Graeci, & Complut. edit. habent μαρτυρῶ ἐγὼ παντὶ, quam lectionem *Bentlejus* & *Bengelius* sequuntur, posterior vero receptam hodiernam ex *Gal. V. 3.* natam existimat. Ab omnibus codicibus abijt Editor Nov. Test. Graeco-Anglicani, legens: συμμαρτυρῶ ἐγώ.

ἐάν τις ἐπιτιθῇ πρὸς ταῦτα] Multi codd. ἐπιθῇ exhibent, quod *Bentlejus* & *Bengelius* praeferrunt.

ἐπιθήσει ὁ Θεὸς ἐπ' αὐτὸν] Similis Hebraeorum phrasis est, observante *Schætgenio*, in *Tikkunim Sohar chadafsch* fol. 75. 4. Quicumque Sabbato addit ad cibum, ejus quoque deliciis multa adduntur. Et quemadmodum mox v. 19. τὸ ἀφαιρήσει opponitur τῷ, ἐπιθήσει, ita utrumque verbum conjunctum, monente *Raphelio*, exhibet *Polybius* pag. 703. ἐάν δὲ δοκῇ ἡμῖν ἀφελεῖν ἢ προσθεῖναι πρὸς τόνδε τὸν ὄγκον. Adde pag. 1443. His verbis ad *Deuter. IV. 2.* respici, Interpretes multi monuerunt. Citationem tamen proprie sic dictam agnosci debere, negat *Wokenius* in *Mose Harmonico* pag. 155. *Millius* nominatim ad h. l. ut parallelos affert *Deut. IV. 2.* & *XII. 32.* & in *Prolegomenis* §. 259. monet, minis, quae heic habentur, id unum agere Apostolum, ut ad exemplum *Mosis*, ipsiusque adeo fere illius verbis libri sui auctoritatem stabiliat. Sed de hoc asserto mox videbimus. Alios *Deuteronomii* locos, ad quos respici videatur, adfert diligentissimus *Fabricius* noster in *Biblioth. Graeca* lib. V. cap. 1. pag. 75. ubi h. l. illustrat.

Verf. 19. Καὶ εἰάν τις ἀφαιρῇ ἀπὸ τῶν λόγων βίβλου τῆς προφητείας ταύτης, ἀφαιρήσει ὁ Θεὸς] Multi codd. ita: Καὶ εἰάν τις ἀφελῇ ἀπὸ τῶν λόγων τῆ βίβλου τ. π. τ. ἀφελῇ ὁ Θεός. Atque ita verba exhibent *Bentlejus* & *Bengelius*, nec non Editor Novi Testamenti Græco-Anglicani, nisi quod hic pro ἀφελῇ habet receptum illud ἀφαιρήσει. Sensus utrinque idem est.

τὸ μέρος αὐτῆ ἀπὸ βίβλου τῆς ζωῆς] Pro βίβλου iidem, quos modo dixi, legunt ξύλον, præeuntibus ed. *Complut.* & codicibus Græcis, teste *Bentlejo*, fere omnibus, porro etiam versionibus *Æth.* & *Syr.* *Bengelius* his addit *Coptum*, qui tamen ex versione doctissimi *Wilkinsii* lectionem βίβλου cum *Arabe*, *Armeno*, & *Latinis* multis expressit. Lectio ξύλον videtur omnino re-
ctior. Ita enim v. 14. dicitur: ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς. Porro, ubi de libro vitæ in sacris sermo est, nusquam dicitur *pars* alicujus de eo *demi*; sed potius, *nomen deleri*. Ex altera vero lectione *pars* i. e. *ius*, & *potestas* ex v. 14. in lignum seu arborem vitæ *demi* alicui diceretur. Præterea fieri facile potuit, ut vox ξύλον cum βίβλος permutaretur, cum mentio *libri vitæ* in sacris & Apocalypsi quoque frequens sit. Denique in Latina lingua voces *libri* & *ligni*, inprimis, si per compendium scribantur, proxime ad se invicem accedunt. Conf. Cl. *Bengelii* Apparatum Criticum pag. 859. Qui receptam lectionem secuti sunt, ad h. l. commentantur de libro vitæ & in eum inscriptione, nominatim *Jo. Meisnerus* in disputat. *Wittebergæ* 1670, & *Seb. Niemannus* in alia *Fenæ* habita.

Καὶ ἐκ τῆς πόλεως τῆς ἁγίας] ἐκ habet cum editis *Bentlejus*, omittit *Bengelius*, quod fere miror, cum duo tantum codices adferri possint, qui omiserint, neque voces, τῆς πόλεως τῆς ἁγίας, commode referri queant ad antecedens ἀπὸ. Quemadmodum enim τὸ ἀπὸ, cum ξύλω magis convenit; ita τὸ ἐκ magis respondet τῇ πόλει, ex qua quis ejici dicitur.

καὶ τῶν γεγραμμένων ἐν βιβλίῳ τέτρω] καὶ deest in ed. *Complutensi*, & in codd. Græcis, teste *Bentlejo*, fere omnibus, nec minus in versionibus *Æth.* *Armen.* *Copt.* Omittitur ideo a *Bentlejo*, editore Novi Testamenti Græco-Anglicani & *Bengelio*. Hæret sane sensus sine illo καὶ, nisi dixeris, illud γεγραμμένων ita accipiendum esse, ut descriptum in hoc libro dicatur esse tum *lignum vitæ*, tum *urbs illa sancta*, quemadmodum v. 18. *plagæ* dicuntur γεγραμμένα ἐν βιβλίῳ τέτρω. Quod si vero καὶ legeris, τὰ γεγραμμένα pertinebunt ad egregias illas prærogativas, quarum in hoc libro spes facta est fidelibus.

Expensis ita commatum 18. & 19. verbis & phrasibus, superest, ut de argumento ipso, quod heic tractatur, dicamus. Illud singularibus dissertationibus persecuti sunt *Jo. Balthasar Bernholdus*, Theologus hodie Altorfinus doctissimus, de minaci Bibliorum clausula, Altorfii 1725. & *M. Jo. Justus Spier*, præside *Georg. Guil. Kirchmaiero*, Professore Wittebergense, de addendi detrahendique vi a verbis Apocalypticis prohibenda, Witteberg. 1730. Adde *Amelii* *Erterung* Tom. II. pag. 839. Taceo alios ex nostratibus, qui in Institutionibus Theologicis, ubi de canone Biblico, & integritate ejus exponitur, Joanneum hoc oraculum urgere & explicare consueverunt. Verba ipsa satis produnt, gravibus minis caveri, ne quis quicquam libro Apocalypseos vel addat, vel auferat. Non æque vero liquet, quid per diminutionem vel additionem intelligatur. Multi sunt, qui omnem hanc obtestationem simpliciter ad *librarios* & *falsarios* pertinere censent, cum *Vitringa*. Cum enim, inquit ille ad h. l., librarii sæpe in libris, quos describebant, socordius versarentur; tum vero non deerant falsarii, sic vero & proprio suo nomine dicti, qui sacrorum librorum lectionem adulterabant, ut eandem ad suæ sectæ placita accommodarent, de quibus luculenta exstant *Tertulliani* (adv. Marcionem II. 17.) & *Eusebii* (H. E. IV. 23. & V. 25.) testimonia. Id prævidebat *Joannes*, & ex sui temporis moribus jam colligere potuit, hujus quoque esse posse fatum libri, nisi huic fraudi & impietati seria obtestatione occurreret: quod aliis etiam *Scriptoribus* in more fuisse positum, alibi jam observavimus (*Observatt. Sacr. lib. III. cap. 19. §. 12.*) & *Grotius* quoque hic adscribere non neglexit. Confer in eandem sententiam *Anton. Dalenium* in dissert. super histor. *Aristeæ* pag. 195. Exemplum ejusmodi obtestationum minacium, a librariis antiquioris & recentioris ætatis sub finem codicum consignatarum, varia attulit diligentissimus *Montefalconius* in *Palæographiæ Græcæ* lib. I. variis capitibus, ubi notæ ejusmodi librariorum describuntur. Confer *Celeb. Fabricium* nostrum in *Biblioth. Græc. lib. V. cap. 1. pag. 75. sqq.* *M. Gottlob Henricum Pippingium* disput. de imprecationibus libris adscriptis, Lips. 1721. & *Rev. Mich. Lielliensthalium* in *Selectis Historicis & litterariis Observ. I.* Ad falsarios & impostores potius, quam ad librarios hæc spectare censet *Jo. Clericus* in *Arte Critica* Part. III. pag. 243. ed. Amstelod.

Ab altera parte *Jo. Millius* in *Prolegomenis* §. 259. contendit, *S. Joannem* hac libri clausula tantum libri sui auctoritatem stabilire voluisse. Certe, ita pergit, baud prævisos ei fuisse, qui in Apocalypseos textum quicquam tentarent, exinde constat, quod nemo jam ab ipso Apostolorum ævo repertus sit, qui partem ejus vel minimam de industria violaverit. Tantum vero aberat, ut corruptelarum aliquarum, in Apostolica scripta invecetarum, notitiam habuerit *Joannes*, ut, cum epistolarum autographa in Ecclesiarum scriniis tunc repo-

sita jacerent, extra omne depravationis periculum posita, descriptaque ex iis exemplaria pauca jam fuerint eaque apud orthodoxos conservata, Evangelia nostra, quantum ex Eusebio colligere licet, ne quidem in conspectum ei venerint, nisi paulo ante mortem, cum ab Asianis Episcopis deferrentur demum ipsi perlegenda, ejusque calculo comprobanda. Similiter Humfr. Hody in lib. adversus historiam Aristeæ cap. 16. negat Joannem huc respexisse. Millius itaque non ad voces phrasisque, nullo modo à librariis oscitantibus aut falsariis mutandas, sed ad doctrinas & præcepta, quæ libro hoc contineantur, ut divina & nullo modo migranda vel mutanda, respici existimat. Atque eadem est M. Spierii in disput. allegata sententia. Apocalypsin ait p. 15. repræsentari ut regulam & normam cui nec addi quicquam fas sit, nec adimi, unde si quis desleat, adeoque a via Apocalypseos, ejusque præscripto discedat is plagas aliquando gravissimas sit sensurus. Firmat hanc sententiam ex Deuter. IV. 2. & XII. 32. ubi hæc legas apud τὰς LXX. πᾶν ῥῆμα, ὃ ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν σήμερον, τῷτο φυλάξῃ ποιῆν, & προοθήσεῃ ἐπ' αὐτό, ἔδὲ ἀφελεῖς ἀπ' αὐτῆ. Ibi scilicet observatio præceptorum divinorum inculcatur, atque claritatis causa adjicitur, quid ad eam præstantiam agnoscendam cavendum sit, nempe hinc additio, hinc diminutio. Atque hunc præcipuum admonitionis Joannæ scopum fuisse ut non inficior; ita tamen nihil obstat, quo minus Apostolum eadem opera ad illas quoque mutationes respexisse censeamus, quæ vaticiniis, præceptisque, factis rectisque conservandis, fraudi esse poterant. Hoc autem fieri omnino poterat interpolationibus, vel incuria vel consilio in contextum illatis. Non obstat, quod Millius ait, Joanni haud prævisos fuisse, qui in Apocalypseos textum quicquam tentarent, ideo, quod nemo jam ab ipso Apostolorum ævo repertus sit, qui partem ejus vel minimam de industria violaverit. Ponam, id de industria factum non esse, factum tamen vere esse, varietates illæ ostendunt, quæ omnium confessione in variis Apocalypseos codicibus præ ceteris, eaque interdum non levis momenti, occurrunt. Dabo etiam, Joannem sua ætate ejusmodi corruptelarum exempla in scriptis Apostolicis & Evangelicis non invenisse, nonne tamen prævidere poterat, tale quid & illis & suis scriptis secutura ætate imminere? Taceo, id revera Marcionis aliorumque fraudibus usu venisse, de quibus Millius ipse diligenter in Prolegomenis suis commentatur §. 306. sqq. Imo, quod plus valet, ipsi Apocalypsi, Cerinthi dolo, accidit. Ab eo enim non Apocalypsin aliquam de integro scriptam, sed potius Joannis illam aliquot locis interpolatam fuisse, patere videtur ex Caji verbis apud Eusebium Historiæ Ecclesiasticæ III. 28. quæ in hanc sententiam recte interpretatur Fabricius noster in Codice Apocrypho Novi Testamenti p. 956. & in Biblioth. Græca, lib. IV. c. 5. p. 148. itemque F. A. Lampius in Proleg. comment. in Evangel. Joannis p. 129. sq.

Restat aliud momentum, de quo paucis videbimus. Constat, Theologos tum nostrates, tum alios, non paucos, ita statuere, quod S. Joannes his verbis canonem librorum Novi Testamenti clausurit & obfignarit. Vide *Lampii* Prolegomena commentarii in Evangelium Joannis lib. I. c. 5. p. 80. Alii vero aliter sentiunt, nominatim Vener. C. M. Pfaffius in Institutionibus Theologiæ dogmaticæ & moralis p. 59. sqq. Ex quo ipso, inquit, conspiciere est, Canonem Novi Testamenti Apoc. XXII. 18. 19. haud clausum fuisse, cum & verba illa, ubi dicitur, nihil addendum vel detrahendum libro τῆς προφητείας ταύτης, solum respiciant Apocalypsin, & βιβλίον τούτο, quod memoratur, non totum Novum Testamentum, cujus libri tum nondum in systema fusi erant, & ad quod Evangelium Joannem nondum tunc accesserat. Conferatur idem in limine commentarii in Evangelium S. Matthæi. Similiter F. A. Lampius l. c. p. 80. ait: Huc collineant, qui signaculum Apocalypseos c. XXII. 18. 19. putant, non hunc tantum librum, sed etiam totam Scripturam concernere. Nos fatemur, singulari providentia divina factum esse, ut ultima Scripturæ Sacræ pagina sigillo tam venerando muniretur; nollemus tamen ex hoc loco pugnare, quia abunde patet, Apostolum per τὸς λόγους τῆς προφητείας τῆ βιβλίας ταύτης solam Apocalypsin respicere. Idem tamen mox adfert nonnulla, quæ Joannis operam, colligendis libris Canonicis impensam, firmare possint. Nec ipse ego negaverim, figillum hoc Apocalypsi tantum a Joanne impressum esse, atque adeo ad eam primario pertinere. Nihil tamen obstat, quo minus eadem clausula ad ceteros libros Novi Testamenti omnes referatur, cum & S. Joannes omnium Scriptorum Θεοπνεύτων sit ultimus, & quod de uno libro Θεοπνεύτω affirmatur, idem ad reliquos omnes ejusdem generis pertineat. Lege plura in hanc sententiam in B. Justi Wesseli Rumpai Commentatione Critica ad libros N. T. in genere p. 112. sq. & p. 202.

Verf. 20. Λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα κ. τ. λ.] De hoc commate superius diximus. Confer præterea B. Julii Francisci Lutkenii Conciones Funebres num. XVI.

ἀμήν. Ναὶ ἔρχε, Κύριε Ἰησοῦ] Τὸ ναὶ omittunt codd. multi & versiones quoque, cumque illis *Bentley* pariter & *Bengelius*.

Verf. 21. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.] Pro his iidem duumviri ita: ἡ χάρις Κυρίου Ἰησοῦ μετὰ πάντων. Ultima vox, ἀμήν, quæ in codicibus manu exaratis plerisque, & editis omnibus legitur, nec proinde omitrenda erat, occasionem dedit B. Jo. Bartholdo Rüdigeri, Theologo Gießenfi, scribendi Meditationem Sacram de Christo per primam ac ultimam Sacræ Scripturæ vocem Genes. I. 2. בְּרֵאשִׁית
& Apo-

Et Apocal. XXII. 21. ἀμὴν *indicato*, Gieslæ 1724. eo consilio, ut ostenderet, utroque in loco *Christum ipsum, tanquam primum & postremum salutis nostræ punctum atque cardinem significari*. Summam hujus commentationis habes in Historia eruditionis Hessorum, vernacule edita, Trimestri I. p. 84. sqq. Verba hæc is p. 28. ita παραφράζει *Gratia Domini Jesu Christi sit vobiscum omnibus, ἀμὴν, in veritate, quæ Jesus est, verissimus ille Amen*. Causas, cur ita sentiat ὁ μακαρίτης, has adfert. Christus se ipsum III. 14. ὁ ἀμὴν appellat, hoc nomine pridem Jes. LXV. 16. vocatus. Origo vocis ac significatio, per quam *fidum & firmum* infert, Christo convenit. Porro ἀμὴν *veritatem* inprimis denotat; jam vero nemo excellentiori sensu, quam Christus *veritas* seu ἀλήθεια appellari potest. Vide Job. I. 14. XIV. 6. & Apoc.

III. 7. Facile quivis, me non monente, intelligit, hæc pie magis, quam solide, & argumento, de quo in hoc commate agitur, convenienter cogitari.

ΕΚ
ΤΩΝ ΦΩΤΙΟΥ
ΑΜΦΙΛΟΧΙΩΝ ΤΙΝΑ.

QUAEDAM EX
PHOTII AMPHILO-
CHII.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΔ. 1)

QVÆST. LXXIV.

Τῷ Κυρίῳ πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν 2) εἰπόντος 3) πίστευσόν μοι, γύναι, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ὅτε ἔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, ἔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ Πατρὶ. ὑμεῖς προσκυνεῖτε, ὃ ἃν οἴδατε. ἡμεῖς προσκυνῶμεν, ὃ οἴδαμεν. ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰσδαίων, καὶ ἐξ ἡς. Τάτων δὲ τῶν σεβασμίων λόγων τὴν δύναμιν διὰ ποίας ἐπιβολῆς καταληψόμεθα;

Ἡ μὲν Σαμαρεῖτις τῶν Ἰσδαίων ἐθῶν καὶ δογμάτων τὰ τῷ Σαμαρεῖτιδος δόξης ἐξαίρειν καὶ ὑπερτιθέναί τὴν ὅτι μάλιστα σπαρτὴν κατεβάλλετο. διὸ καὶ τό 4) μὴ μείζων εἰ σὺ τῷ πατρὶ ἡμῶν Ἰακώβ; ὕδαρ ζωὴν ὑποχομένῃ τῷ Σωτῆρι παρασχέιν ἀντεφθέγγετο. ὁ δὲ Σωτὴρ, οἰκονομεῖν ἅπαντα σοφῶς εἰδὼς τὸ μὲν ἐξαῖραι τὰ Ἰσδαίων,

Quando Dominus ad Samaritanam dicit: *crede mihi, mulier, quod veniet hora, quando nec in monte hoc, nec Hierosolymis, adorabitis Patrem: vos adoratis, quod nescitis; nos adoramus, quod scimus, quoniam salus est ex Judæis, &c.* horum venerandorum eloquiorum vim quo tandem studio adsequemur?

Samaritana illa operam cum maxime dabat, ut Samaritanorum placita institutis & dogmatibus Judaicis præferret & anteponeret. Propterea etiam illud: *num major tu es Patri nostro Jacobo?* Salvatori nostro, aquam viventem pollicenti, occentabat. Cum vero Servator, qui omnia sapienter curare novit, probe intel-

M m m m

lige-

1) Lege huc *Baltbas. Corderii* Catenam in S. Joannem p. 123. 128. ubi *Photii*, in idem Joannis oraculum; sed alia ratione, commentantis, quædam leguntur.

2) Ita scribo cum *Colbertino* pro *Σαμαρεῖτιν*.

3) *Joan* IV. 21. 22.

4) *Joan*. IV. 12.

ligeret, animum mulieris, præjudicio contrario occupatæ, & non nisi sensibilia sapientis, valde perculsum iri, si res Judæorum extolleret, & majorem se esse profiteretur; id quidem omne silentio prætermittit, ut taceam, humiliter & Jesu majestate indignum fuisse, servum Domino majorem profiteri. Quæ enim inter Dominum & servum, facta comparatione, differentia intercedit, illa ita comparata est, ut secundæ partes servum deceant, idem vero, si primas teneat, Dominum suum ornet. Propterea Dominus illa quidem tegit silentio, verbis vero aliis, quæ hinc non minus ad rem conficiendam accommodata erant, hinc vero ab humili dicendi genere aliena, insuperque ad demulcendas fœminæ aures magis idonea, suam exponit sententiam. Neque enim vel comparationem illam, vel dignitatis differentiam urget, sed fœminam eoducit, ut ex illis, quæ mox adferenda erant, prærogativæ suæ præstantiam colligere posset. *Qui enim, inquit, ex ista aqua biberit, sitiet denuo; qui*

καὶ τὸ μέζον ς) εἰπεῖν αὐτόθεν πλη-
ξαι πρόχειρον ἐπιστάμενος, καὶ τότε
γυναικὸς διάνοιαν προλήψει τῶν ἐναν-
τίων προκατασχεθεῖσαν, καὶ ἔδεν τῶν
αἰσθητῶν ὑψηλότερον τέως φανταζομέ-
νης· τὲτο μὲν ἀποθησαυρίζει τῇ σιωπῇ
ἄλλως τε καὶ μικρολογίας εἶναι καὶ ἀ-
νάξιον εἶναι τῆς Ἰησοῦ μεγαλειότητος,
καὶ τὸ μέζω εἶναι τὸν δῆλον τῷ δε-
σπότη ἀποφράνεσθαι. Ἡ 6) γὰρ ἐν
συγκρίσει δεσπότη πρὸς δῆλον διαφορὰ
τοῖς δευτερείοις μᾶλλον σπερνύει τὸν δῆ-
λον, καὶ διὰ τῶν πρωτείων μεγαλύνει
τὸν δεσπότην. Διὸ ταῦτα μὲν ἔχειν
ἀφίησι τὴν σιωπὴν, διὰ δὲ ἐρημάτων ἐ-
τέρων, ἔδεν μὲν ἦτον τῷ κατὰσκευά-
ζειν δυναμένων, καὶ φευγόντων δὲ ἅμα
τὴν μικρολογίαν, λεαίνειν τε τὴν αἰκοὴν
ἐπιτηδειοτέρων, τὴν γνώμην 7) παρίστη-
σιν. Οὐδὲ γὰρ ἔδεν τὴν σύγκρισιν καὶ
τὴν ἐν δόξῃ διαφορὰν αὐτὸς ἐπάγει,
ἀλλὰ παραπέμπει τὸ γύναιον ἐκ τῶν
ἐξηρησμένων τῆς ὑπεροχῆς τὴν ὑπερ-
βολὴν συλλογίσασθαι. Καὶ γὰρ 8) ἐκ
τῶν, Φησὶ, τῷ ὕδατος ὁ πῆλιν διψή-
σει πάλιν· ὅς δ' αὖ πῆλιν 9) ἐκ τῷ ὕδα-
τος, ἔγωγε δάσω αὐτῷ, & μὴ διψήσῃ
εἰς τὸν αἰῶνα.

vero

ς) Colb. μέζων, rectius puto, subintellecto εἶναι; nisi malis μέζω, ut paulo poss.

6) Sic Colb. pro ε, quod librarij incuria invexerat.

7) Post γνώμην in apographo legebatur καὶ, quod, ut superfluum, & sermonis seriem turbans, omisi.

8) Joan. IV. 13. 14.

9) Ita Colb. & mox διψήσῃ pro πῆλιν & διψήσῃ, rectius.

Καὶ ὅρα τὸ σοφὸν τῶν λόγων καὶ τὴν δύναμιν. τὸ μὲν, ὅτι διψήσει πάλιν, εἶπεν, ἡ δεόμενον κατασκευῆς ἀλλαχόθεν. αὐτόκλητον γὰρ εἶχε τὴν γυναῖκα μαρτυρεῖ. τὸ δὲ, ἡ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα, τῷ μεγέθει τῆς ἀπαγγελίας εἰς ἔφρασιν αὐτὴν τῆς ὑποχέσεως διανι-
 σῶν δι' ἀμφοῖν δὲ πρὸς ἐπιτασίαν ἀ-
 γων θεοτέρας ὑπολήψεως· μονονεχὶ λέγων· εἰ τὸν Ιακώβ ἄγεις ἐν μέizonι τιμῇ καὶ θαυμασίῳ κατορθώματι, ἐπεὶ παρέχεν ὑμῖν ὕδωρ, ἐξ ἧς πάλιν ὁ πίνων εἰς τὴν αὐτὴν ἐπαναστρέφει δάψαν· τίνα ἂν σε, λογιτάσθαι χρεῖ, ὅς ὕδωρ παρασχεῖν ἐστὶ δυνατόν, ἡ σωματικὴν δίψαν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ προῖνον, ἀλλὰ δύναμενον τῷ πίνοντι πηγὴν χρηματίσαι ὕδατος αἰωνίου, καὶ παρέχειν εἰς θρασυτηρίας, ἢ τοῖς ἀρυσταμένοισι καταρδεύει καὶ προξενεῖ ζωὴν τὴν αἰώνιον; Καὶ γὰρ τὸ ὕδωρ, 10) φησὶν, ὁ ἐγὼ δώσω, γενήσεται αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένης εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ὅσπερ δὲ τὸ ὕδωρ θεραπεύει μὲν τὴν δίψαν, καθαίρει δὲ 11) τὸν ἔξωθεν τῷ σώματι μόλυσμα, ἔτω καὶ τὰ νοερά καὶ ἀνθρώπινα τῆς διδασκαλίας τῆς Ἰησοῦ νόμιμα, καὶ ἡ περὶ αὐτῆς θεοτέρας ὑπόληψις ἱσταται μὲν τὴν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας δίψαν, ὅλην ἐκδαπανῶσαν τῆς νοεραῖς ἐνεργείας

verobiberit ex aqua, quam ego illi datus sum, non sitiet in aeternum.

Jam vide horum verborum sapientiam & efficaciam. Quando enim ait, *quod sitiet iterum*, id quidem nulla aliunde confirmatione egebat, cum ipsa foemina testem se ultro praeberet; quando vero addit, *quod non sitiet in aeternum*, eandem hujus promissi magnitudine ad desiderium ejus excitat, utrinque vero eoducit, ut divinius aliquid subesse suspicaretur; quasi diceret: si Jacobum in magno habes pretio, & admiratione prosequeris, quod aquam vobis dedit, ex qua qui biberit, eadem siti denuo corripitur; qualem illum existimare te oportet, qui aquam largiri potest, quae non corporalem sitim ad breve tempus mitigare, sed bibenti fontem aquae perennis, & illa salutis flumina suppeditare valeat, quae haurientibus vitam aeternam largiantur & conferant? *Aqua enim*, inquit, *quam ego dabo, fons ipsi fiet aqua, in vitam aeternam salientis.* Quemadmodum enim aqua tum siti medetur, tum externas corporis sordes abluit; ita doctrinae Jesu flumina, intellectu hominis adsequenda, & sublimior de eo sententia tum sitim levat ex
 Mmm 2 incre-

10) Joan. IV. 14.

11) de illud addidi ex Colbert.

incredulitate ortam, quæ alias vitam conservantemque facultatis intelligendi humorem absument; tum vero animam a sordibus purgat, quas peccatorum spurcicies & impiarum opinionum caligo allevit. Tam divine Salvator noster responsionem instruxit ad illam quæstionem, per quam Jacobo prærogativa quædam & præstantia singularis tribui videbatur.

Jam vide, quæso, quam præclare mox vis ejus eluxerit. Statim enim foemina illius mentem illuminavit, adduxitque, ut fide reciperet promissionem, omnem fidem superantem, atque adeo, Dominum majoribus suis longe majorem esse agnosceret. Animo enim ab aqua Patris sui Jacobi avvocato, ad alteram illam aquam se convertens ait: *da mibi, Domine, aquam illam.* Quare vero tu patriarchalem illam aquam negligis? Ideo utique, quod, sitim ad breve tempus levans, iterum sitire me jubet, & novam parit molestiam. Ne scilicet, inquit, iterum sitiam, nec huc veniam hauistura, sed potius, tuo fonte fruens, patriarchali illo fonte nunquam indigeam.

τὴν ζωικὴν τε καὶ συνεκτικὴν ἱκμάδα, καθαίρει δὲ τὴν ψυχὴν τῶν ἑυπασμάτων, ἣν ἀμαρτημάτων κατερέϋπωσε 12) μολυσμὸς, καὶ λογισμὸς ζοφώδης δυσσεβέντων δοξασμάτων. ἀλλ' ὁ μὲν Σωτὴρ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἐρωτήσεως, δι' ἧς καὶ Ἰακώβ τὸ πρωτεῖον ἔχειν ἐδόκει, καὶ μεγαλύνεσθαι, ὥτως ὑπερφυῶς ἐμεθέδευσεν.

Καὶ ὅρα παραγίκα τὴν ταύτης ἐνέργειαν ἀπαστρέψαν. κατέφωτισεν εὐθὺς τῆς γυναικὸς τὴν διάνοιαν, καὶ εἶλεν εἰλθεῖν, καὶ τοὶ παράδοξον ἔσαν, εἰς πίσιν τῆς ὑποσχέσεως, καὶ γνώσιν ἀναλαβεῖν, κατὰ πολὺ τῶν προγόνων μείζονα εἶναι τὸν Κύριον. Καταλιπῶσα γάρ τῇ γνώμῃ τὸ ὕδωρ τῷ πατρὸς αὐτῆς Ἰακώβ, πρὸς τῆτο τὸ ὕδωρ ἐπέειγεται, καὶ Φησὶν δὲς μοι, Κύριε, τὸ ὕδωρ τῆτο. 13) καὶ διὰ τί τὸ προγονικὸν ὕδωρ ὑπεροχῆς; ὅτι ἐν βραχεὶ παῦρον τὴν διψῶν, ἔδεν ἑλαττον διψᾶν ἀφήσι πάλιν, καὶ κόπων ἐστὶ μοι πρόξενον. Καὶ γάρ, Φησι, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἐρχομαι ἐνταῦθα 14) δὲ ἀντλεῖν, ἀλλὰ τῆς σῆς ἀπολαύσασα πηγῆς, ἐκείνῃ τῷ προγονικῷ δεήσομαι φρέατος.

Hac

12) In apographo male: κατερέϋπωσε.

13) Joam. IV. 15.

14) Colbert ἐνθάδε. Vtraque vox eodem, qui heic obtinet, sensu adhibetur, sed ἐνθάδε frequentius; quod & h. l. rectius puto, indice δὲ illo, quod post ἐνταῦθα abundat.

Οὕτως δὲ κατανασθεῖσα τὴν
 δαίνοιαν, ἐπεὶ καὶ περὶ τῶν ἀνδρῶν ἔι-
 πεν αὐτῇ, ὧν λαθραίοις καὶ μυσικοτέ-
 ραις ὁμιλίαις τὴν κοινωνίαν ἡσπάζετο
 15) εὐθέως μὲν προφήτην αὐτὸν ἀνα-
 κηρύττει, ἁδὲν δὲ τῶν βιωτικῶν αὐτῷ
 προτείνει· ἔδ' ὅσα σῶμα συνέχει, ἢ
 περὶ σῶμα συνίσταται, ἁδὲν τῶν ἔτε-
 μαθεῖν, ἔτε λαβεῖν ἐπιζητεῖ, ἀλλὰ
 παλαιὸν ἀνακινεῖ ζήτημα, καὶ ἐν ἐρω-
 τήσει γνῶναι τὴν λύσιν αὐτῆς διανύσα-
 ται. οἱ πατέρες ἡμῶν, 16) Φησὶν, ἐν
 τῷ ὅρει τῷ προσκυνήσαν, πατέρας
 μὲν τὰς περὶ τὸν Ἀβραάμ ὀνομάζουσα.
 καὶ γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ ὅρει λόγος Ἀβ-
 ραάμ τὸν Ἀβραάμ ἀνενεγκεῖν αὐτῆς
 τὸν υἱὸν ἰσορεῖ· 17) ἔτα· καὶ ὑμεῖς
 λέγετε, ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τό-
 πος, ἐνθα χρὴ προσκυνεῖν· δύο, Φησὶ,
 προσκυνήσεις· δύο χωρεῖ τῆς προσκυ-
 νήσεως. ἐκότερον βωμὸς καὶ τέμενος
 λατρείας Θεοῦ. τίς ἔν τὸ αἰμενον δια-
 πρέττειται; ὁ Σαμαρείτης, ἢ ὁ Ἰσραή-
 λ; ὁ δὲ Φιλάνθρωπος σωτὴρ πάντων·
 θα ταπεινότερον ζήτηματος λύσιν ἐπι-
 ζητήσει τῇ γυναικὶ πολὺ μείζω παρέχε-
 ται χάριν. καὶ θειότερον ἐκδιδάσκει
 δόγμα. ἀντὶ τῆς φιλολόγου προαιρέ-
 σεως πρὸς θεωρίαν ἀνάγων Φιλόσοφον.
 Φησὶ γάρ· πίστευσόν μοι 18) γύναι,

Hac luce mentem perfusa, cum
 & Dominus mentionem fecisset vi-
 rorum, cum quibus furtivum & clan-
 destinum commercium habuerat,
 statim eum Prophetam profitetur,
 nihil vero quicquam, quod ad vitam
 naturalem spectaret, quodque vel
 corpus aleret, vel ad corpus perti-
 neret, requirit: nihil, inquam, ho-
 rum vel cognoscere, vel accipere
 studet; sed veterem quæstionem
 iterum movet, ejusque solutionem
 sciscitando percipere conatur. *Patres*
nostri, inquit, *in monte hoc adorarunt*.
Patres quidem Abrahamum appel-
 lans, quem vetus fama filium suum
 in monte illo sacrificii instar obtu-
 lisse testatur. *Vos vero*, ita pergit,
dicitis Hierosolymis locum esse, ubi ado-
rare nos oporteat. Dux, inquit, sunt
 adorationes; duo adorationis loci:
 uterque altare & templum cultui di-
 vino sacrum habet. Uter itaque
 partes meliores sequitur? utrum
 Samaritanus, an Judæus? At huma-
 nissimus Salvator etiam heic sæmi-
 na, levioris dubii solutionem expe-
 tenti, longe majorem gratiam exhi-
 bet, & sublimiorem doctrinam in-
 stillat, a curiosiori quodam proble-
 mate ad meditationem philosophi-

Mmm m 3 cam

15) Colb. pro ἀπαράτην.

16) Joan. IV. 20.

17) Sic recte Colbert. pro αὐτὰς τὸν υἱὸν αὐτῆς ἰσορεῖ.

18) Joan. IV. 21.

cam & sublimiorem adducens. Ait enim: *crede mihi, mulier, quod hora venis, & jam est, qua veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu & veritate.* Quasi diceret: tu quidem quæris, utrum Judaica an Samaritana opinio potior locum habeat, & divinius judicanda sit. Ego vero tibi mysterium adhuc absconditum aperio, *venturum scilicet tempus, & jam esse, quo neque in monte hoc, neque Hierosolymis Patrem adorabitis.* Tum mulier ad philosophicam meditationem, præter foeminarum morem, Salvatoris nostri verbis perducta, non amplius sua placita illis Israelitarum præferenda esse, ut antea, contendit, sed Domini doctrina provecta & emendata, id, quod præstantius esset, doceri cupiebat. Propterea etiam inquit: *Patres nostri in monte hoc adorarunt.* Hoc enim ipsum erat, quod Samaritanorum de rebus suis opinionem extollebat inprimis & amplificabat. Cum itaque præsentem haberet Prophetam, qui Spiritus divini auspiciis res aliis ignotas cognitatas habebat, ab illo veriore & meliorem sententiam discere studebat,

ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνῆται προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. ἀντί τῆς, σὺ, Φησί, ζητεῖς, πότερον ἢ Ἰεδαία δόξα ἢ τῆς Σαμαρείτιδος γνώμης τὸ τιμιώτερον καὶ θεϊότερον ἀποφέρειται. ἐγὼ δέ σοι μυστήριον ἀποκρυμμένον ἀνακαλύπτω, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν. ὅτε ἔτε ἐν τῷ ὄρει τέτρω, ἔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ Πατρὶ. ἡ μὲν γὰρ γυνὴ πρὸς φιλοσοφίαν θᾶττον γυναικὸς τοῖς τῆ Σωτῆρος ἔημασι μετελθεῖσα, ἢ ἐν ταῖς ἑαυτῆς ἰσως προτιμώμενα δεῖξαι τῶν Ἰσραηλιτῶν, ὥσπερ κατὰρχαίς, ἐσπέδαζεν, ἀλλ' ἐνδιδῶσα καὶ βελτισμένη τῇ σωτηριῳδαί διδασκαλίᾳ μαθεῖν ἐζήτει τὸ αἰμενον. διὸ καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν, Φησὶν, προσεκύνησαν ἐν τῷ ὄρει τέτρω. τῆτο γὰρ ἦν τὸ μάλιστα τῶν Σαμαρειτῶν ἀνυψῆν καὶ ἐξαΐρον 19) τὴν ὑπεληψιν. οἷα 20) γὰρ παρόντος προφήτου καὶ ἐμπνεομένη τῷ πνεύματι τῶν ἀλλοις ἀδήλων τὴν διάγνωσιν, παρ' ἐκείνοις τὴν ἀληθετέραν δόξαν ἢ τελειότεραν ἐπεζήτει μαθεῖν.

Propter

19) Coll. pro ἐξαΐον.

20) οἷα, idem, pro οἷς.

Διὰ τοι τῷτο καὶ ἀρχομένη τῆς ὑποθέσεως ἔλεγεν· Κύριε, 21) Θεωρῶ, ὅτι προφήτης εἶ σύ. ὁ δὲ Φιλάνθρωπος Ἰησὺς πρότερον μὲν τὸ τέλος ἐκαίερας προαγγέλλει, ἵνα μὴ λυπήσῃ ταύτην ἐν τῷ περικεῖναι τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρείαν. Τί γὰρ ἂν καὶ ἀνιάτῃ τῆς ἰδίας δόξης προκηρυνόμενον σέβας, ὁ μετ' ὀλίγον ἔμελλεν εἰς τὸ αὐτὸ συγκαταλήγειν τέλος; ἔπειτα τὴν διαφορὰν αὐτῶν ἀπαγγέλλει. ὑμεῖς γάρ, 22) φησι, προσκυνεῖτε, ὁ ἅκ οἶδατε, ἡμεῖς δὲ προσκυνῶμεν, ὁ οἶδαμεν. Πῶς δὲ ἅκ ἠδισάν οἱ Σαμαρεῖται, ὁ προσεκύναν; ὅτι τῷτο μὲν τῶν ἐνοικούντων ἐκ ὀλίγων ἐκ τῆς αἰχμαλωσίαις ἦσαν τῶν Βαβυλωνίων ἀνακληθέντες, καὶ τοῖς ἐκείθεν ἔθεσι διαβιῶντες, καὶ τὴν Ἰσραηλιτικὴν θεοσέβειαν διεφθαρμένοι. Τῷτο δὲ, τὸ πλῆθος αὐτῶν Βαβυλωνίας καὶ Μήδων γενεῶς καὶ λατρείας ὄντες, εἰς τὴν Σαμαρείαν μετεκίδωσαν, καὶ τὸν παρὰ Ἰουδαίοις Θεὸν ὡπερ πάλα τὰς πατρώας ἐπιχώριον Θεὸν, καὶ μόνον, 23) τῷ ἔθνει τὴν ἐπιστάσιν ἔχειν, καὶ δεσποτείαν ἐνόμιζον. Ταύτηται καὶ τὴν λατρείαν ἐκείνῳ προσφέροντες, εἰ δὲ τὰς δαίμονας θεραπεύειν ἀφίσταντο. Τὸ δὲ Ἰουδαίων ἔθνος, εἰ καὶ μὴ σύμπαν, ἀλλ' οἷγε τῶν Μωσαικῶν νόμων τὴν μνήμην ὡς τῆς λήθης προσημύσαντες, ταύτης παντελῶς ἀπηλλαγμένοι τῆς ἐναγῆς ἦσαν ὑπολή-

Propterea, argumentum hoc proponere adgressa, agebat: *video, Domine, quod sis Propheta.* Atque ibi quidem humanissimus Jesus utriusque cultus finem antenunciat, ne, Judaicum cultum praeferens, illam redderet tristitiorem. Quomodo enim illa contristaretur, si eundem cultum, quem suo illi praeferrere videbat, paulo post similiter abolendum esse intelligeret? Postea vero utriusque cultus differentiam exponit. *Vos enim, inquit, adoratis, quod nescitis, nos vero adoramus, quod scimus.* Quomodo vero nesciebant Samaritani, quid adorarent? Ideo, quod primum quidem non pauci incollarum ex captivitate Babylonica revocati erant, qui instituta Babylonica adopraverant, & Israeliticum Dei cultum depraverant; deinde vero quod plerique eorum, Babylonii & Medi, tum origine, tum religione, existentes, & in Samariam commigrantes, Deum Judaeorum, non minus quam olim patrios suos, proprium illis esse, gentisque hujus unius curam agere, illique imperare statuebant, atque hoc nomine & illi cultum praestabant, & a colendis demonibus suis non abstinebant. Ab altera vero parte gens Judaeorum, si

NON

21) Joan. IV. 19.

22) Joan. IV. 21.

23) Colb. μόνον.

non omnis, saltem illi, qui legum Mosaicarum memoriam oblivioni præferebant, a detestanda hac opinione penitus erant immunes, Deumque, quem colebant, ut omnium rerum conditorem, ita etiam inspectorem & curatorem esse, agnoscebant. Ideo ait: *nos adoramus, quod novimus; vos adoratis, quod non nostis. Adoramus*, inquit, Judæis se accensens: neque enim tunc omnes Deitatis suæ radios in illos spargebat. Propterea & aquam poscebat, & itineris molestias subibat, defatigationemque ex itinere natam humo, tanquam throno sponte nato, solabatur. Accedit etiam, quod mulierem adloquebatur, quæ sublimiorem de ipso opinionem adoptaverat, eum ex Prophetarum numero esse, & Judæum, Deoque præ ceteris carum & sanctiorem existimans: Propterea ait: *adoramus*.

Sic itaque prima differentia erat exposita, per quam cultus Judaicus illo Samaritanorum præstabat. Quæ vero est altera? *salus*, inquit, *ex Judæis nata*. Quomodo vero salus est ex Judæis? Num fortasse ideo, quod cum genus hominum omne profanus cultus obnoxium sibi haberet, veri Numinis cognitio inde ad alios homines perlata est; quodque Judæis debebatur, quod Samaritæ

φωος, καὶ ὥσπερ δημιουργὸν συμπάσης κτίσεως ἔτω καὶ ἔφορον καὶ προνοήτην τὸν λατρευόμενον θεὸν ἐπεγίνωσκον. διὸ τῆτο μὲν φησιν ἡμεῖς προσκυνῶμεν, ὁ οἶδαμεν ὑμεῖς προσκυνεῖτε, ὁ ἐκ οἶδατε. προσκυνῶμεν δέ, φησι, συγκαταλέγων ἑαυτὸν τοῖς Ἰουδαίοις, ἔγω γὰρ ἐνασφράπτειν πάσας ἡφίει τὸν ἐν αὐτῷ θεότητος τὰς ἀκτῖνας. διὸ καὶ ὕδαρ πιεῖν ἐπεζήτει, καὶ κόπον βαδίζων ὑφίστατο, καὶ τὸν κόπον τῆς ὁδοπορίας αὐτοσχεδίῳ θρόνῳ τῷ ἐδάφει διελύετο. ἄλλως τε καὶ πρὸς γυναῖκα διελέγετο, σεβασμίαν μὲν λαβῆσαν ὑπόληψιν περὶ αὐτῆς, ὡς ἓνα μέντοι γε τῶν προφητῶν ὅμως αὐτὸν ἠγαμένην καὶ ὡς Ἰουδαῖον, ἢ θεοφιλέστερόν τε τῶν ἄλλων καὶ ἀγιοπρεπέστερον διακείμενον. διὰ τῆτο ἦν τὸ, προσκυνῶμεν εἰρηται.

Ἀλλ' εἰρηται μὲν ἡ μία διαφορὰ, καὶ ἦν τὸ Ἰουδαῖον σέβας τῆς τῶν Σαμαρειτῶν θρησκείας ὑπερεῖχεν. ἡ δὲ ἑτέρα τίς; ἡ σωτηρία, φησὶν, ἐκ τῶν Ἰουδαίων. πῶς δὲ ἐστὶν ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων; ἡ διότι πανταχῇ τῆς τῶν εὐδῶλων πλάνης τὸ γένος ἐπινομομένης, ἐκείθεν ἠνυγάσε τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἡ θεογνωσία, καὶ διότι αὐτὸ τὸ ὅλως προσκυνεῖν τὰς Σαμαρείτας τὸν θεὸν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀρχὴν ἔσχεν. μᾶλλον δὲ

Deum

σωτηρίαν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων προελθούσαν
 εἶναι ἐνωσὶν τὴν αὐτὴν τῷ Χριστῷ παρ-
 ούσαν, καὶ τὴν δι' αὐτὴν γεγεννημένην τῷ
 γένει ἀνάκλησιν τὴν παλαιὰ πώμα-
 τος, καὶ τὴν μηκέτι κλεπτομένην καὶ
 παραφθερομένην ἐχθρῶν ἐπιβλααῖς καὶ
 βασκαναῖς ἀποκατάσσειν. Τὸ δὲ, ἐρ-
 χεται ἄρα, καὶ νῦν εἶναι, τὸ πάντως
 καὶ διὰ τῶν ἐπομένων μὴνυσι. ἔ-
 γαρ, ὥσπερ οἱ προφητικοὶ χρησμοὶ χρο-
 νῶ ὕστερον ἔλαβον τὸ πέρας, ἀλλ' ὁ
 περὶ ἐμῶν ῥηθεὶς λόγος ἤδη πάρεστιν, ἡ-
 δὲ ἐνέστηκεν τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων ἐπαγ-
 γόμενος μαρτυρίαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΣ'.

Τὸ δηλοῦν τὸ παρὰ τῷ Κυρίῳ τοῖς μα-
 θηταῖς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἐξημμενον.
 Ὑμῖν 1) δεδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς
 βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τοῖς δὲ λοιποῖς
 ἐν παραβολαῖς, ἵνα βλέποντες μὴ
 βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνῶσι.

Τὸ ῥητὸν, ἔ. 2) μαθεῖν τὴν διάνοιαν
 ἡτήσας, τοῖς τέταρσι μὲν τῶν εὐαγγε-
 λιῶν ἀναγέγραπται. 3) Ἐστὶ 4) δὲ προει-
 ρημένον Ἡσαΐα τῷ προφήτῃ 5) ἀλλ' οἱ
 μὲν τρεῖς παραφράσεις 6) νόμῳ συνο-

Deum qualicumque modo colebant?
 At enimvero satius fuerit, salutem,
 ex Judæis ortam, de ipsius Christi
 adventu, factaque per eum gentis
 humanæ a pristino lapsu liberatione,
 & instauratione, inimicorum insidiis
 & artibus nunquam iterum furripi-
 enda & temeranda, interpretari.
 Quod vero dicitur: *venit hora, &*
jam est; id quidem indicat, rem
 ipsam omnino & brevi quidem esse
 eventuram. Prophetarum quidem
 oracula, inquit, aliquo tempore post
 eventum fortiebantur, id vero, quod
 de me dictum est, jam in promptu est,
 & opere ipso testimonium præbet.

QUEST. LXXVI.

Quid sibi vult illud, quod a Domi-
 no discipulis in Evangelio dici-
 tur: *Vobis datum est, nosse mysteria*
regni Dei, ceteris autem in parabolis,
ut videntes non videant, & audien-
tes non intelligant?

Dictum illud, cujus sensum ex
 me requisivisti, a quatuor quidem
 Evangelistis perscriptum exstat, a
Jesaja vero Propheta prænunciatum
 est. Tres autem eorum oraculum
 Nn nn hoc

1) Luc. VIII. 10.

2) ἔ illud est ex Colb. quod sensus postulat.

3) Colb. προεγγεγραμμένον.

4) Ἐστὶ Colb. pro τῷ.

5) *Jes.* VI. 9. 10.

6) Sic recte Colb. pro: ἡμεῖς μὲν λέγας παραφράσεις.

hoc suis verbis & quidem paraphra-
stice contexunt, divinus vero *Mat-
theus* suis illud, instar testimonii, ad-
ponit. *Jesaias* enim, cum conspe-
ctu gloriæ Domini dignus habitus
esset, & ab uno ex Seraphimis carbo-
ne linguam suam purgata[m] vidisset,
divinam illam vocem audivit, juben-
tem: *abi, & dic populo illi: audiendo
audietis, & non intelligetis, & viden-
do videbitis; & non videbitis. In-
crassatum est enim cor populi hujus, &
auribus difficulter audiverunt, & oculi
nictarunt, ne videant oculis, & au-
ribus audiant, & mente percipiant, &
convertantur, & sanem illos.* Ita ha-
bet oraculum Propheticum, quo
utuntur Evangelistæ; idemque tum
improbritatem Judæorum illius æta-
tis prodit, tum vero non minus præ-
nunciat stuporem posterorum, qui
eandem imitando expressuri, & Sal-
vatoris doctrinam non admiffuri
sint, qui & admirandis operibus &
verbis diviniorebus & aures eorum
& oculos convincere conabatur. Il-
li scilicet data opera aures mutas, o-
culos autem præ incredulitatis cali-
gine cæcos, reddebant, neque au-
res ad verba adeo salutaria aperire,

φαίνουσι τὸ ἐκτὸν λόγους ἰδίοις. ὁ δὲ γε
θεοπέσιος Ματθαῖος κατὰ παράθεσιν
αὐτὸ καὶ μαρτυρίας τύπων εἰσάγει. 7) *Ησαίας* γὰρ, ἡνίκα τῆς δόξης Κυρίου θεω-
τῆς ἡξιώθη γενέσθαι, καὶ τῷ ἀνδραμι
δι ἐνὸς τῶν Σεραφεὶμ ἐκατάρτη τὰ
χεῖλη, τήνκαῦτα καὶ τῆς θείας ἐκείνης
ἤκασεν φωνῆς, πορεύθητι, λεγέσης, καὶ
εἰπὼν τῷ λαῷ τέτω. ἀκοῇ ἀκάσσετε καὶ
ὲ μὴ συνῆτε. καὶ βλέποντες βλέψετε,
καὶ ὲ μὴ ἴδῃτε. ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρ-
διά τῷ λαῷ τέτῃ, καὶ τοῖς ὡσεὶ βαρέ-
ως ἤκασαν, καὶ ὀφθαλμοὺς ἐκάμυσαν,
μήποτ' ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς
ὡσιν ἀκῶσων, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι,
καὶ ἐπιστρέψωσιν, καὶ ἰάσωμαι αὐτές.
Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τὰ προφητικὰ ἐφημα-
τα, ὧν ἡ χρῆσις τοῖς εὐαγγελίοις περι-
εῖληπται, δηλαῖσι δὲ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν
κατ' ἐκείνο 8) καιρῷ Ἰουδαίων. ἔδεν δὲ
ἦτ' ὅσον προλέγασιν καὶ τῶν ὕστερον αὐ-
τῶν τὴν μίμησιν ἐναπομαζαμένων, καὶ
τῇ τῷ Σωτῆρος διδασκαλίᾳ μὴ πεισθέντων,
ὡς ἔργοις τε παραδόξοις καὶ λόγοις ὑπερ-
φύεσι τὴν τε ἀκοὴν αὐτῶν καὶ τὴν ὄψιν
διήλεγξεν, τὴν μὲν κωφεύσαν ἐκαστως,
τὴν δὲ τυφλώτυσαν τῇ ἀλήθειᾳ τῆς ἀπι-
στίας. καὶ ἔτε πρὸς τοσαύτην ἐφημα-
των 9) ὡφέλειαν τὴν ἀκοὴν ἀνοίξαι ἐ-
θέλοντας 10) ἔτε πρὸς ἕτω θεοπρε-

neque

7) προάγει, Colb. Vid. *Matth.* XIII. 14.

8) Sic scripti pro ἐκείνο. Eadem phrasi mox n. 13. utitur Photius, nec minus alias fre-
quenter.

9) ἐφημάτων est ex Colberz.

10) θελήσαντες, idem.

πῶς θαυμάτων 11) λαμπηδόνας τὰς ὀφθαλμοὺς ἀναπετάσας βεληθέντας. Διὸ καὶ ὁ προφήτης τὸ κωφὸν αὐτοῖς καὶ τυφλὸν ἐκ ἀλλαχόθεν, ἐκ δὲ τῆς ἰδίας μοχθηρίας περιῆναι διαμαρτυρούμενος, ἐπαχύνθη, Φησί, ἡ καρδία τῶ λαῷ τέτῃ. Καὶ ἐπεὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἐπάχυναν, διὰ τῆτο καὶ τοῖς ὡσὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τὰς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν.

Εἶτα μὴδ' ἀνανήψαι τέτῃς ἐθέλειν δηλῶν τῆς ἐκείνου πηρώσεως, ἐπάγει μὴ ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὡσὶ ἀκούσῃ, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι καὶ ἐπιστρέψῃσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. Επαχύνθησαν τοιγαρὲν τὴν καρδίαν, διὰ τῆτο βαρέως ἤκουσαν, καὶ τὰς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν. ἐκάμμυσαν δὲ τὰς ὀφθαλμοὺς, καὶ τὰ ὥτα ἐβάρυναν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὡσὶ ἀκούσῃ. καὶ τέτῃων δὲ τὴν πῆρωσιν ἐκόντες ὑπῆλθον, 12) ἵνα μὴ ἐπιστραφέντες τῶν τηλικούτων παθῶν τῆς ἰάσεως τύχωσιν. Οὕτω μὲν ἔν σαφῶς ὁ προφήτης τῶ τυφλώσει καὶ κωφεύει τὴν αἰτίαν τῆς Ἰσραὴλῆς ἀνάπλει γνώμης καὶ προαιρέσεως, ἀλλ' ἔχει θεῶ ψῆφον ἔμενεν ἐκ εἰσαίγει, ταῦτα τοῖς Ἰσραὴλῆς ἐπιφέρεισθαι. ὥσπερ δὲ κατ' ἐκείνο 13) καὶ τῶν Ἰσραὴλῆς τὰς ἀγνώμονας ὁ προφήτης ση-

neque oculos ad divinam miraculorum lucem expandere volebant. Ideo Propheta, surditatem eorum & cœcitatem non nisi ex propria malitia ortam testaturus, ait: *incrassatum enim est cor populi hujus*. Et quoniam incrassarunt cor suum, propterea auribus suis ægre audiunt, & oculis suis nictant.

Significaturus porro, eosdem ex spontanea cœcitate non esse evigilanturos, addit: *ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & ego illos sanem*. Incrassati itaque erant corde: propterea ægre audiverunt, & oculos suos occluserunt. Occluserunt vero oculos suos, & aures difficiles reddiderunt, ne oculis viderent, & auribus audirent. Vtroque vero sensu sponte se privarunt, ne conversi aliquando a tantis malis liberarentur. Clare itaque Propheta cœcos illos oculos & surdas aures ab ipsorum Judæorum consilio & arbitrio repetit, tantum abest, ut ad decretum divinum, Judæis irrogatum, referat. Sicut vero Propheta eo tempore improbos Judæos castigaturus, dicebat, eos neque oculos aperire, neque aures

N n n n 2 ad

11) θαυμάτων, ex Colb.

12) Colb. pro ἐπῆλθον.

13) idem pro κήρυξ. Vid. not. 8.

ad recipiendam salutarem sibi divi-
namque doctrinam adhibere velle,
idque per peccata, quibus adsueve-
rant, maxime vero per fastum & arro-
gantiam, majusque errorum quam
pietatis studium; ita & illi elaude-
bant oculos, auresque suas cohibe-
bant, se ipsos & cæcos & surdos
efficientes; &, quod pejus est, ita
affecti aliis se oculatiores esse opina-
bantur, præclare de se sentientes.
Quapropter etiam legis periti sibi
videbantur, Prophetarumque oracu-
la, id quod crimen eorum augebat,
labiis circumferebant, eoque ipso
morbum suum immedicabilem red-
debant. Ideo Salvator noster, post-
quam homini, a natalibus cæco, vi-
sum restituerat, illi vero linguam,
Deo inimicam, loco cultus præstan-
di, ad injurias evomendas adhibe-
bant, dicebat: *ad judicium ego veni
in mundum, ut non videntes videant;
videntes vero cæci evadant.* Cumque
Pharisæi exciperent: *numquid nos
cæci sumus?* respondebat, *si cæci esse-
tis, non haberetis peccatum: jam vero
dicitis; videmus: ideo peccatum apud
vos manet.* Qui enim novit, se per

λιτεύων, ἔλεγεν, μήτε τὰς ὀφθαλμοὺς
ἐκτελῆσαι διανοῶμαι, μήτε πρὸς ἀκοήν
παράσχῃν τὰ ἅπα πρὸς τὴν σωτηρίαν
αὐτῶν, καὶ θεοπρεπὴ διδασκαλίαν, ἐκ
δὲ 14) τῶν συνήθως 15) αὐτοῖς ἀμαρ-
τανόμενων, μάλιστα δὲ τὴν τύφον, καὶ τῆς
ἀλαζονείας, καὶ τὴν πρὸς τὴν πλάνην
μᾶλλον ἢ τὴν εὐσέβειαν ἔπειν. ἔμμύν-
τε τὰ ὄμματα, καὶ τὴν ἀκοήν συνῆ-
χον, αὐτοὶ ἑαυτὰς τυφλοὺς καὶ κωφοὺς
ἀπεργαζόμενοι. καὶ τὸ χαλεπώτερον,
ἔτι παρόντες 16) ἑαυτὰς βλέπειν τῶν
ἄλλων 17) μᾶλλον ἐνόμιζον, καὶ τῷ τῆς σὴ-
σεως ἐφλέγματι πᾶσι. Διότι νομο-
μαθεῖς τε ἔδοξαν, καὶ τῶν προφητῶν
ταῖς φωναῖς, ὁ πλεόν αὐτῶν τὴν κατ᾽
γορίαν ἐπέτεινεν, τοῖς χεῖλεσιν περιέφε-
ρον, διὸ καὶ ἀνίατον αὐτοῖς τὴν νόσον
κατεσκέαζον. Ἐντεῦθεν ὁ μὲν Σωτὴρ
τὸν ἐκ γεννητῆς τυφλὸν δεικνύς ἐξῶντα,
τῶν δὲ τὴν θεομάχον γλώτταν ἀντὶ τῆς
θυσιάζειν εἰς ὕβριν κινεῖντων, εἰς κέσμα,
φῆσιν, ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα 18)
ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσι, καὶ οἱ
βλέποντες τυφλοὶ γένωνται, καὶ δὴ καὶ
τῶν Φαρισαίων ἐπιφθεγγομένων, μὴ καὶ
ἡμεῖς τυφλοὶ ἔσμεν, εἰ τυφλοὶ ἦτε, φη-
σὶν, ἐκ εἵχετε ἀμαρτίαν. νῦν δὲ λέγε-
τε, ὅτι βλέπομεν, διὰ τῆτο 19) ἡ ἀ-
γνο-

14) malim legere ἐκ το.

15) ita cum Colb. pro συνήθως.

16) Colb. διατρέτες, εὐπρεπῶς.

17) idem pro τὸν ἄλλον.

18) Ioan. IX. 39.

19) Ibid. v. 41. ubi pro διὰ τῆτο, legis: ἡ βν.

μαρτία ὑμῶν μένει. ὁ μὲν γὰρ εἰδὼς
 εαυτὸν ἐξ ἀγνοίας τυφλὸν, συνήκεν τε τὸ
 πάθος, ἢ θάττον χωρεῖ 20) πρὸς τὸν
 ἱατρὸν, ἢ τὸ φῶς ἐπιζητεῖ τὴν ἀπό-
 λαυσιν, ἢ πρὸς ἐκείνῳ σπευδει, ἢ τῆς
 Φιλανθρωπίας διὰ τῆτο προνοίας κατὰ-
 ξιστοῖ, ταῖς σελασφόροις αὐτῆς ἀκτίσι
 τὸν νῦν φωτισόμενος, ἢ πρὸς τὴν σωτή-
 ριον θεωρίαν ἀναγόμενος. Ὁ δὲ τῇ πω-
 ρώσει μὲν ἐσκοπισ ἑνός, βλέπειν δὲ οἰώ-
 μενος, 21) διπλὴν εαυτῷ τὴν τύφλωσιν
 22) κατεσκεύασεν, ὅτι τε μὴ βλέπει,
 καὶ ὅτι μὴ βλέπων ὀξύτερον δοκεῖ τῶν
 ἄλλων ὄραν. ἢ γὰρ οἴησις 23) σκότος
 ἔσται ψυχικῶν ὁμμάτων βαθυ, τῆς προ-
 καλοχέσης ἀμαυρώσεως ἐπιτείνει μάλ-
 λον τὸ νόσημα. 24)

Ἀλλὰ γὰρ ἔγω μὲν τῶν προφητι-
 κῶν ἐημοίων τε θεωρημένων, ἔγω δὲ τῶν
 σεπτῶν λογίων διευκρινημένων, ἢ εἰ τι
 μέρος αὐτῶν ὑπάρχον τῇ εὐκρινείᾳ μὴ
 συμπεριείληπα, ἐκέτι τοῖς ἀκροαταῖς
 ὁμοίως οἶμαι εἰδὲ τοσαύτην πρόφασιν
 ζητήματος παρέξει. ὅλον μὲν γὰρ
 ὡς τοῖς μαθηταῖς δέδοται γινῶναι τὰ
 μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἐπεὶ
 μήτε τὴν καρδίαν ἐπαχύνθησαν, 25)
 μήτε βαρέως ἦκαν, μήτε τὰ ὅματα
 ἔμυσον. τοῖς δὲ λοιποῖς, 26) ἢ ἔξω κα-

ignorantiam cæcum esse, & morbum
 suum intelligit, & citius ad Medi-
 cum se convertit, lucisque usum re-
 quirens, ad eam festinat, ideoque
 cura clementissima dignus habetur,
 radiis ejus splendidissimis illumina-
 tus & ad salutarem meditationem
 adductus. Qui vero præ cordis du-
 ritie in tenebris versatur, & vel sic
 videre se existimat, duplicem sibi
 cæcitatem arcessit, quoniam nihil
 videt, &, dum nihil videt, acutius
 aliis cernere se opinatur. Præclara
 enim de se opinio profundas tene-
 bras offundit oculis animæ, morbum-
 que cæcitatís, qua correptus homo
 est, vehementer augeat.

Quod si itaque verba Prophetæ
 ita accipiantur, & veneranda Domini
 eloquia hoc modo judicentur (si vel
 maxime non omnia eorum æque
 forent perspicua) non putem illa
 audientibus gravem admodum dis-
 putandi occasionem præbere posse.
 Manifestum enim est, discipulis da-
 tum hoc fuisse, ut mysteria regni
 Dei cognoscerent, quoniam neque
 crassum factum erat cor eorum, ne-
 que oculos claudebant. Reliquis

Nnn 3 vero,

20) Colb. pro χωρεῖ.

21) ὁ δὲ οἰόμενος, addidi ex Colb.

22) idem, pro τύφλωσιν.

23) idem, pro οἴησις.

24) idem, pro νόσημα.

25) idem, pro ἐπαχύνθησαν.

vero, quos & externos vocat (nam se ipsas a salute excluderant) idem non dabatur. Cum enim vitiis modo commemoratis salutem omnem a se averterint, jure quodam id datum non est, ideo, quod se ipsos ad illud recipiendum idoneos non præstiterunt. Propterea quoque consultius erat, per parabolas cum ipsis loqui, quam gratiæ mysteria nuda proponere. Neque enim vel commodum est, vel judicii cordato convenit, dignum & indignum, quod ad doctrinam & salutem spectat, eodem loco habere; quemadmodum nec porcis margaritas projicere, neque canibus sancta offerre fas est.

Ex dictis porro constat, quomodo intelligenda sint illa: *ut videntes non videant, & audientes non intelligant.* Ut enim illud ad finem jam est voci *ideo*, & alterum pro altero sumi potest. Similiter etiam *non* illud hoc loco non *prohibitionem*, sed *negationem* significat. Hoc vero loco dictiones illas ita accipiendas esse, non meris conjecturis nititur, sed tum sensus verborum Prophetico-
rum, unde Domini eloquium fluxit, invicte testatur; tum vero S. *Mattheus* in eandem sententiam pro parti-

λῆ, ἔξω γὰρ τῆς σωτηρίας σφᾶς αὐ-
τὰς περιέστησαν, ἐκέτι δέδοται. τοῖς
γὰρ εἰρημένοις πάθεσι πᾶσαν ἑαυτοῦ
ἀποτειχίσαντες σωτηρίαν καὶ ὠφέλει-
αν, εἰκότως & δέδοται, ὅτι μὴδὲ λα-
βεῖν αὐτὰς ἐπιτηδεύεις παρεσκεύασαν.
Διὸ καὶ παραβολαῖς προσῆκε μᾶλλον
λαλεῖν, ἢ γυμνὰ προτιθέναι τῆς χά-
ριτος τὰ μυστήρια. Οὐτε γὰρ συμφέ-
ρον, ἅτε κρίσεως ἀδικίας, εἰς τὴν αὐ-
τὴν τάξιν τῆς διδασκαλίας καὶ σωτηρι-
ας τιθέναι τὸν ἁγίον τε καὶ τὸν ἀνάξιον.
ὥσπερ ἐδὲ τοῖς χοίροις τὰς μαργαρί-
τας προβάλλειν, ἐδὲ τοῖς κυσὶ ἐπιπλεῖν
τὰ ἅγια. 26)

Ἐξ ἔν 27) τῶν εἰρημένων καὶ τὸ,
ἵνα 28) βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀ-
κούντες μὴ συνῶσιν, ὁδὸν εὕρισκει τῆς
διαγνώσεως. Τὸ γὰρ ἵνα νῦν συγγενές
τε ἐστὶ τῷ διότι, καὶ μεταλαμβάνουσαν
πέφυκεν θάτερον, πρὸς τὸ ἕτερον. ὡς
αὐτως δὲ καὶ τὸ, μὴ, ἔκ ἀπαγορεύ-
σεως, ἀρνήσεως δὲ χώραν νῦν ἐπέχει.
Καὶ ὅτι τὸ λαμβάνειν τὰς λέξεις ἑ-
τως ἐνταῦθα μᾶλλον τῷ εἰκόλειν κα-
θίσταται, τῶν τε προφητικῶν ἐρημάτων
ἢ διάνοια, δι' ὧν προήλθε καὶ τὰ Κυ-
ριακά λόγια, μάρτυς ἐστὶν ἀπαράγρα-
πτος. ἀλλὰ καὶ ὁ ἱεὺς Ματθαῖος ἐπι-
cula

26) *Matth.* VII. 6.

27) Post ἔν legebatur καὶ, quod *Colb.* rectius omittit.

28) ἵνα ex *Colb.*

τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἀντὶ τῆ ἵνα χρησά-
μενος τῷ, ὅτι, καὶ ἀντὶ τῆ ἀπαγορεύ-
ειν αἰρητικῶς ἀπαγγέλλας τὸ χωρίον.
Καὶ γὰρ εἰσάγει τὸν Κύριον λέγοντα.
Διὰ τὸτο ἐν παραβολαῖς λαλῶ, ὅτι
βλέποντες ἔβλεπες, καὶ δῆλον, ὅτι
σαφὲς κατέστη καὶ τὸ ἵνα τοῖς ἄλλοις
εὐαγγελισαῖς ἀντὶ τῆ ὅτι παρελημμένον,
καὶ τὸ 29), ἀπαγορευτικὸν μόριον τὴν
τῆ αἰρητικῆς δύναμιν ἀναδεχγμένον.

Αἰ. ἔτω μὲν τὴν προγονικὴν τὸ
Ἰσραήλ ἐθνος ἀπόνοιαν καὶ ἀγνωμοσύ-
νην οἰκειόμενοι τῆς δεσποτικῆς διδασκαλίας
καὶ ὠφελείας ἀποσερεῖν ἑαυτὰς κέρδος
ἐτίθεντο. καὶ γὰρ ἔτοσόντοις πη-
γάς τῆς σωματικῆς γενέσεως εἰς ἐκείνας
ἀνέφερον, ὅσον τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας
καὶ τὸ τῆς γνώμης ἀχάριστον. Θαλάσ-
σης ὁ παλαιὸς Ἰσραὴλ ὑγρὰ κύματα
πεζοποροῦντες διέβαινον, σύλος πυρὸς
καὶ νεφέλης τὴν ὁδὸν αὐτοῖς παρεσκεύ-
αζεν ἄλυπον. ὁ μὲν ἐν νυκτὶ πυρὸν ἀ-
νάπλων, αἶμα καὶ χειραγωγῶν τὸν ἀχά-
ριστον. ἡ δὲ τὴν λυπῆσαν τῆ ἡλίου φλό-
γα ἀντὶ τῆς κατ' οἶκον ὀροφῆς ἀποσέγε-
σα, καὶ τὴν ἡμέραν τῆς ὁδοπορίας εὐφρο-
σύνης ἡμέραν ἀποφαίνεσα. Καὶ, ἐν κε-
φαλαίῳ φάναί, τῶν ὑπὲρ λόγον εὐεγ-
γεσιῶν ἀπολαύοντες, καὶ πᾶσι τοῖς κατὰ
τὸν βίον ἀγαθοῖς περιεξέρμενοι τε καὶ τι-
μωμένοι, ἀπελάττιζον μᾶλλον καὶ πρὸς

cula ἵνα alteram ὅτι adhibens, locum-
que ipsum non prohibendi, sed ne-
gandi, sensu recitans. Dominum
enim ita introducit loquentem: *Pro-
pterea per parabolas loquor, quia vi-
dentes non vident, et audientes non in-
telligunt.* Manifestum itaque hinc e-
vadit, illud ἵνα a reliquis etiam Ev-
angelistis pro ὅτι esse usurpatum, &
particulam illam prohibitivam ne-
gantis vim obtinere.

Scilicet gens Judaica, majorum
suorum infaniam & improbitatem
ita suam fecit, ut Dominica saluta-
risque doctrinae jacturam spontane-
am in lucro reputaret. Neque enim
illi natalium suorum originem ad
maiores magis, quam cordis sui du-
ritiem ingratumque animum refere-
bant. Veteres illi Israelitae maris
fluctus transibant, columna porro
ignis & nubis iter ipsis jucundum
praestabat, quando prior quidem no-
ctu facem accendebat, & viam in-
gratis praemonstrabat, posterior vero
infestam Solis flammam instar tecti
alicujus, quo domus munitur, arce-
bat, atque adeo itineris diem latitiae
diem efficiebat. At iidem illi, ut
summatim dicam, tot beneficiis,
quae omnem eloquentiam superant,
fruentes, omnibusque vitae bonis
inun-

29) Post καὶ τῆ, exstabat ἀντὶ τῆ, ex superioribus intemptive hic repetitum, ideoque recte in
Colb. omisum.

inundati & saginati, recalcitrabant, & furore quasi quodam correpti, in Divinum Numen erant injurii, fidem, conditori suo præstandam, cum idolatriæ sordibus permurantes. Ita & posteriores eorum, non minus animo quam natalibus illis similes, postquam similia & divina miracula a nato Salvatore nostro patrata vidissent, quando nunc quidem morbi corporis, alias immedicabiles, verbo propulsabantur, nunc vero homines, a noxis & infidiis Diabolicis liberabantur, nunc animæ vulnera doctrina salutari sanabantur, nunc mortui inter vivos numerabantur, nunc vim mortis jam fractam esse docebantur, multisque alijs donis & beneficiis mactabantur, vel sic animum ad illa omnia advertere, aut benefactori suo gratiam rependere volebant, sed linguam potius, Deo inimicam, acuebant. Imo videntium & audientium elogium per rapinam sibi ipsis vindicantes, neque Domini verba, quæ eos, buccina clarius, ad salutem vocabant, multos vero ex Gentilibus ad eam perducebant, veritatisque cognitionem instillabant, audire, neque miracula, quæ in oculos incurrebant, videre cupiebant, sed potius ad convicia tantum & men-

τήν τῶν θεῶν ὕβριν ἐξεμαίνοντο τῶν εἰδωλικῶν ματαιμάτων (30). τὸ σέβας τῆς εἰς τὸν δημιουργὸν ἀνταπαττόμενοι πίστεως, καὶ οἱ τῆς ἐκείνης δὲ γνώμης ἐκ ἐλαττώσεως ἢ τῆς γονῆς φύντες, διὰ τῆς τῶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας παραπλησίον καὶ ὑπερφυῶν θαυμάτων τελευμένων θαυμάζοντες, νῦν μὲν παθόντων σωματικῶν ἀνιάτων ἐλαττωμένων λόγῳ, νῦν δὲ βλάβης δαιμονίας καὶ ἐπιβελῆς τῶ πλάσματος ἀπαπαττόμενα. καὶ ψυχικῶν δὲ τραυμάτων τῇ διδασκαλίᾳ θεραπευομένων, κεκρυμμένην δ' ἤδη θανάτου τὴν ἰσχὺν εὐαγγελιζομένων. καὶ πολλῶν ἄλλων δωρεῶν τε καὶ ευεργεσιῶν ἀξιοίμενοι, εὐδὲ μὲν τῶν κατὰ τὴν γνῶμιν εἶχον, εὐδὲ ἀμείψασθαι* τὸν εὐεργέτην, πρὸς μόνον δὲ τὴν θεομάχον ἐξωστρέφοντο γλωσσῶν καὶ τῶν βασιπόντων καὶ ἀκρόντων ἀπαίζοντες τὸ ἀξίωμα, καὶ σφίσι αὐτοῖς περιτιθέντες, ὅτε ἀκρίβειαν ἠθέλον τῶν θεσποικῶν σημείων, σάλπιγγας γεγωνότερον αὐτοὺς πρὸς τὴν σωτηρίαν ἀνακαλεσμένην, καὶ πολλὰς τῶν ἐθνῶν πρὸς αὐτὴν συναγόντων, καὶ τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν ἀναδιδασκόντων. ὅτε τὰ ὑπὸ φιν τελευτήσαντα τῶν θαυμάτων βλέποντες ἠβέλοντο, πρὸς μόνους δὲ τὰς δυσφημίας, καὶ τὸν νῦν αὐτῶν καὶ τὴν γλῶτταν ἐξώπλιζον. Διόπερ εἰκότως αὐτοῖς ταμυσήρια τῆς βασιλείας ἐκ ἐπιστεύσεως χωρεῖς γὰρ τῶν ἄλλων καὶ διότι μείζον

30) Colb. pro βίαισιν.

* Sic scribo pro ἀμειψασθαι nisi malis ἀμειβεσθαι.

αὐτοῖς κρίμα περιῆπτε 31) πιστευόμενον. Ὁτῶ γὰρ ἀντὶς μείζονων ἀξίζεταί, ὁ δὲ πρὸς τὸ χεῖρον ἀντὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολῆς ἀπονεύει, ἔτος 32) διπλῆς ἔνοχος κατὰ κρίσεως, τῆς τε προλαβάνου κακίας, καὶ τῆς ἐπ' αὐξήσειν μοχθηρίας τὴν εὐεργεσίαν ποιησαμένης προαιρέσεως.

Ὅτι δὲ μὴ ἀποκληρωτῶν εἶναι τὸ δεδοθαί μὲν τοῖς μαθηταῖς ἐπιγνώσκειν τὰ μυστήρια, τοῖς δὲ μὴ, καὶ πρότερον μὲν ἀποδέδεικται. ἔδεν δὲ ἡττον παρίσῃσι καὶ ὁ Σωτὴρ, μακαρίζων τοὺς μαθητάς, ὅτι βλέπεσι, καὶ ἀκούοντες ἀκούουσιν. ὁ μακαρισμὸς γὰρ παρὰ γε τοῖς λόγοις καὶ μάλιστα τοῖς κυριακοῖς, ἐκ ἀνάγκης εἰς εἰσαγάγῃς τὸ ἀπαραιτήτον, προαιρέσεως δὲ γνωμένης τῆ βελτίονος. μακάριος γὰρ ἀνὴρ, ὃς ἐκ ἐπορεύθη ἐν βελῇ ἀσεβῶν. 33) καὶ μακάριος ἀνὴρ, 34) ὃς οἰκτείρει ψυχὰς κτηνῶν αὐτῶ. ὁ δὲ Σωτὴρ καὶ κατὰ συνέχειαν πολλὰς μακαρισμὸς συνάπῃων 35) ἔδεν αὐτῶν, ἐφ' ὧν ἀποκλή-

tem suam & linguam armabant. Hæc causa erat, cur mysteria regni divini illis non crederentur. Nam, ut alia omittam, majori crimini futuri erant obnoxii, si ea illis commissa fuissent. Quo quis enim majoribus beneficiis cumulatur, qui tamen pejor potius, quam melior evadere gestit, hoc magis duplici condemnationi est obnoxius, hinc ob malitiam antegressam, hinc ob animum pessimum, quandoquidem ipsa beneficentia ad incrementum pravitatis abutitur.

Non vero fato quasi quodam accidisse, ut discipulis facultas daretur cognoscendi mysteria, aliis vero non item; jam ante a nobis est ostensum. Idem vero non minus Salvator indicat, beatos prædicans discipulos, quod videntes videant, & audientes audiant. Quando enim in Scripturæ Sacræ, speciatimque Domini nostri, dictis beatus aliquis prædicatur, id quidem non infert, rem aliter fieri non potuisse, sed voluntariam melioris electionem indicat. Ita beatus dicitur vir, qui non ambulat in consilio impiorum; & beatus vir, qui miseratur vitam jumenti sui. Quan-

Oooo

do

31) idem pro πίπτεσθαι.

32) idem pro ἔτος.

33) Psalm. I. 1.

34) Respicere videtur ad Prov. XII. 10. ubi tamen legitur: δικαίος οἰκτείρει ψυχὰς κτηνῶν αὐτῶ.

35) Matth. V. 3. seqq.

do porro Salvator noster multas una serie benedictiones affert, nullam earum iis, in quibus distinctio quædam locum habere poterat, impertitur, sed in eos omnes confert, quorum virtus bonæ mentis fructus & seges erat. Itaque nec discipulis per sortem quandam fatalem facultas facta est mysteria regni Dei cognoscendi, neque improbis Judæorum ignoratio illorum irrogata. Imo vero ideo, quod sponte sua se cæcos & muros effecerant, divinum & falli nescium iudicium illis indignos eos esse pronuntiavit. Quo vero sensu is, quem Dominus ex discipulis inprimis amabat, magnum illud Theologiæ instrumentum, dicit: *excæcavit oculos eorum, & obduravit cor eorum*; facile ex dictis æstimari potest. Si enim *Jesaiam* verborum testem non advocasset, aut dictum ejus ad aliud argumentum probandum attulisset, dubitandi fortasse nasceretur occasio, quæstioque hæc alia, præter dictas illas, ratione esset dirimenda. Quoniam vero etiam illa ex Prophetæ verbis adferuntur, quorum sensus perspicuus est, nihilque difficultatis

ῥωσις ἔχει τὴν ἰσχὺν, ἀπονέμει, εἰς ἐκείνας δὲ συνάγει πάντας, ὧν ἀρετὴ κατὰ πὸς ὑπάρχει καὶ γενέριον τῆς προαιρέσεως. Οὐκ ἔν ἔτε τοῖς μαθηταῖς κατ' ἀποκλήρωσιν ἐδόδοτο τὰ μυστήρια γνῶναι τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, ἔτε τοῖς ἀγνώμοσι τῶν Ἰουδαίων τέτων ἡ ἀγνοία, ἀλλ' ὅτι τυφλὰς τε καὶ κωφὰς ἐκάντες ἀπέφηναν ἑαυτὰς. τέτων ἀναξίως ἡ θεία καὶ ἀδελφικὸς κρίσις δὴλεῖται. Πῶς ἔν τῶν μαθητῶν ὁ ἡγαπημένος τὸ τῆς θεολογίας ὄργανον 36) λέγει: τετύφλωκεν αὐτῶν τὰς ὀφθαλμούς καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, 37) ἔδεν ἔργον ἐκ τῶν εἰρημένων ἤδη συνιέναι. Εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐκάλει τὸ λόγον τὸν Ἡσαΐαν μάγευσα, ἡ 38) ἐφ' ἐτέρῃ θεωρημάτων προῆγε τοὺς αὐτὰς φωνὰς, ἀπορίας ἂν τινος ὑπῆρχεν ἀφορμὴ, καὶ ζήτησις παρὰ τὰς εἰρημένας ἄλλης ἐπιλύσεως. Ἐπεὶ δὲ διὰ τῶν προφητικῶν καὶ ταῦτα προάγεσθαι λόγων, ἐξ ὧν σαφές ἐστι καὶ ἔδεν ἀπορεῖν ἐπιφέρειν ἐξέλαμψεν ἡ διάνοια, καὶ μὴν καὶ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ὅσον ἦν ἀμφισβητούμενον, διεκρίθη δὴλον, ὅτι προδιαλέλυται καὶ ὅπερ ἐμελλεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τέτων διαπορεύεσθαι, ἴσον γάρ. * Οὗ πρώτος ἀνα-

conti-

36) Alludit ad *Theologi* cognomen, quod *Joannis* esse constat.

37) *Joan.* XII. 40.

38) ἢ *Colb.* pro *eis*.

* In MS. ita: ἴσον γὰρ ὁ πρῶτος κ. τ. λ. Ibi post γὰρ posui *εὐαγγέλιον* & pro sequente *δυνάμει* scripsi *δύναμι*. Alioquin enim de sensu vix constare poterit. Loquitur autem de Matthæo, Evangelistarum primo, ad quem supra imprimis provocat.

γραφάμενος τὰς δεσποτικὰς πράξεις
ἐκδιδάσκειν δύναται τὸ, τετύφλωκεν ἢ
πεπώρωκεν. καὶ τὸ, διὰ τὸτο ἐν πι-
ραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ, ὅτι βλέπον-
τες, ἔβλεψεν, καὶ ἀκούοντες ἐκ ἀ-
κούσεν.

Εἰ δέ τις τὸ, τετύφλωκεν ἢ πε-
πώρωκεν, ἔπροηγέμενα πάντα, ἀλλ'
ἐκείνοις ἐπόμενα μᾶλλον δεῖν οἶόν τινα
ἀντιμιῶσαν τῶν φθασάντων ὄντα· ἔδ'
ἔτος ἂν εἴη σκοπὲ διαμαρτάνων, δι'
ἧ φέροιτ' ἂν ἔπρόξω τῆς ἀληθείας.
Ἐπεὶ γὰρ ἐκόντες ἔμυσαν τὰς ὀφθαλ-
μὰς καὶ τὰ ὦτα συνέσχον, τῶν προ-
ηγησαμένων τῶν παθῶν πρὸν γέγο-
νεν αὐτοῖς ἐπακολοθήσασα τῇ ἐκασιό-
τητι τῆς μοχθηρᾶς γνώμης ἢ τύφλω-
σις καὶ ἡ κώφωσις, ὧν ἐν εἴη καὶ τὸ
μὴ δέδοσθαι αὐτοῖς τὰ μυστήρια τῆς βα-
σιλείας γινώσκειν. Ἐστὶ δὲ καὶ πρὸ βρα-
χέως ἀκούσαι λέγοντα τὸν Ἰησοῦν, ὡς
αὐτὸς ὁ τῆς βροτῆς ἔγραψεν υἱός· 39)
ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν
ἔστι. περιπατεῖτε, ἕως τὸ φῶς ἔχετε,
ἵνα μὴ τὸ σκότος ὑμᾶς καταλάβῃ,
ὃ ὁ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐκ οἱ-

continet, illa quoque ceterorum
Evangelistarum a dubiis omnibus
liberata modo sunt; patet utique,
etiam illud jam solutum esse, quod
ex his verbis scrupulum injicere pot-
erat. Similia enim sunt sibi invicem.
Ille, qui primus Domini nostri gesta
descripsit, explicare optime potest,
quomodo intelligi debeat illud, *occæ-
cavit, & obduravit*; itemque illud:
*propterea per parabolas illis loquor, quia
videntes non vident, & audientes non
audiunt.*

Si quis vero illa verba: *occæca-
vit & obduravit*; non tam pro pecca-
tis, quæ antecesserint, quam pro ta-
libus, quæ ea, instar mercedis prome-
rita, sint secuta, habere maluerit;
nec ille a scopo aberraverit, per quem
non longe a veritate absit. Quoniam
enim illi sponte sua oculos clause-
rant, & aures cohibuerant, cæcitas &
surditas merito instar pœnæ antece-
dentium vitiorum spontaneam animi
improbiter excipiebatur. Huc in-
ter cetera pertinebat illud, quod nec
facultate mysteria regni cœlestis co-
gnoscenti instruebantur. Porro pau-
lo ante Jesum audimus, prout idem
filius tonitruum scribit, dicentem:
*exiguum adhuc tempus lux vobiscum est:
ambulate, quoad lucem habetis, ne tene-
bra vos apprehendant, & qui in tenebris
ambu-*

ambulat, non novit, quo vadat. Salvator enim mundi adveniens, ut vera lux splenduit; illi vero oculos in eam convertere, aut in luce dogmatum ejus splendidissima versari volebant. Propterea tenebrae eos convenienter excipiebant, tanquam poenam improbitatis receptae poscentes. Id ipsum vero & *occæcari* & *obdurari* appellari videtur. Quemadmodum porro eum, qui in luce ambulare vult, id consequitur, ut sciat etiam, quo vadat; ita is, qui in luce ambulare non vult, fructus loco id habet, ut ambulans in tenebris versetur, viamque instar cæcorum & obduratorum emetiatur. Jam ante vero admonitum est, splendorem salutaris doctrinae, a Domino traditæ, Judæos ut cæcos & obduratos notasse, caliginemque & cæcitatē, quæ oculos animorum occupaverat, manifestiorem fecisse. Quemadmodum enim Sol, qui conspicitur, lucidissimus, immixtis orbis sui radiis, eos, qui ex oculis laborant, ægritudinis suæ convincit; ita & Sol, intellectu peripiciendus, lux illa nunquam occidens nec vesperscens, Christus, Deus noster, cum in mundo versabatur, Deitatisque suæ radios, editis divinis & rationem superantibus miraculis spargebat

δεν, πῶς ὑπάγει. ἔλαμψεν μὲν γὰρ τὸ Φῶς τὸ ἀληθινὸν παραγεγονῶς ὁ τῷ κόσμῳ Σωτὴρ. οἱ δὲ ἐκ ἡθέλησαν ἐναγείναι πρὸς αὐτό. ἔδ' ἐν 40) τῇ σελασφόρῳ αἰγλῇ τῶν δογμάτων αὐτῷ περιπατεῖν. Διὸ ἀκολούθως αὐτὸς κατέλαβεν ἡ σκοτία δίκην ἀπαιτῆσαι τῆς προκαταχέτης αὐτὸς μοχθηρίας. καὶ τὸτο λέγοι. ἂν τετυφλώσῃ καὶ πεπωρωσάσθαι εἰκότως. καὶ ὡς περὶ τῷ θελήσαντι περιπατεῖν ἐν τῷ φωτὶ ἐπεταί 41) καὶ τὸ εἶδέναι, πῶς ὑπάγει, ἔτως τῷ μὴ θελήσαντι περιπατεῖν ἐν τῷ φωτὶ συνακλεθεῖ τὸ, βαδίζοντα ἐν τῇ σκοτίᾳ εἶναι, καὶ τυφλῶν καὶ πεπωρωμένων ὁδὸν ἀθλίως ἐξανύειν. Προεῖρηται δὲ καὶ, ὡς τῆς δεσποικῆς καὶ σωτηρίας διδασκαλίας ἡ ἀσραπὴ τυφλὰς καὶ πεπωρωμένους ἐσηλίτευσεν τὰς Ἰουδαίους, καὶ τὴν πρὶν ἐνῆσαν τοῖς ψυχικοῖς αὐτῶν ὄμμασι λήμην 42) καὶ ἀβλεψίαν ἐμφανέσθαι τε καὶ κατὰ δὴλόν ἐποίησε μάλλον. Ὡς περὶ γὰρ ὁ αἰδῆτος ἔτος καὶ περικαλλὴς ἥλιος λαμπρὰς τῷ δίσκῳ τὰς ἀκτῖνας ἐναφίει ἐλέγχει τὰς νοσούντας τὰ ὄμματα. ἔτω καὶ ὁ νοητὸς ἥλιος, τὸ Φῶς τὸ ἀδυτον καὶ ἀνέσπερον, Χριστὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐπιδημήσας τῷ κόσμῳ, καὶ διὰ τῶν θεοπρεπῶν τε καὶ ὑπὲρ λόγον θαυμάτων ἐκαστράφας αὐτῷ τῆς θεότητος τὴν αἰγλὴν, ἐπὶ πλείον διήλεγξεν

tene-

40) ἔδ' ἐν Colb. pro ἔδεν.

41) ἔπεταγ - ἐν τῷ φωτὶ, sunt ex Colb.

42) Colb. recte pro λήμην.

τῶν ἀγνωμόνων Ἰσδαίων τὸ προκαταχόν
αὐτῶν τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα· ἡ σκότος
καὶ τὴν ἀβλεψίαν αἰδ' ὥσπερ ὁ ἐγκό-
σμιος ἥλιος ἐκ ἐξιν αἴτιος τῆς τυφλό-
τητος, ἐλέγχων τὴν ἀβλεψίαν τῶν
ἐνεχομένων τῇ νόσῳ· ἔτω καὶ ὁ ὑπερ-
κόσμιος καὶ νοητὸς ἥλιος, τὸ ἀπαράλλα-
κτον καὶ ἀληθινὸν ἀπαύγασμα τῆ πα-
τρὸς, τὴν προκαταχῶσαν τυφλωσιν τῶν
ἐαλωκότων τῷ πάθει σηλιτεύων, ἐμε-
νεν ἐκ αὐτοῦ αἴτιος νομιδεῖν, εἰ καὶ τετυ-
φλωκέναι λέγοιτ' αὐτοί, διότι μηδὲ πρὶν
λανθάνουσαν τὴν πῆρσιν αὐτῶν τὸ ἐσκο-
τισμένον τῶν λογισμῶν μάλλον ἐθριάμ-
βευσεν. Εἰ γὰρ μὴ τοσαύτη τῆ θείας
φωτὸς ἐνήνεργησεν ἡ λαμπρότης, ὥστε
καὶ τῶν ἐν σκότει καὶ σκιᾷ καθημένων ἐθνῶν
καταυγαδῆναι τὰς διανοίας, καὶ πρὸς
τὴν θεογνωσίαν ἀναβλέψαι, ἐκ αὐτοῦ ἐπὶ
τοσούτον τυφλὸν τὸ Ἰσδαίων εἰδέναι γέ-
νους. αἰδ' ἡ διὰ τῶν ἔργων προαῖσα τῆς
αἰγλης ὑπερβολή, καὶ τῆς φωτιστικῆς δυνά-
μεως ἡ ἐνέργεια καὶ τῶν ἐθνῶν ἡ ἀνά-
βλεψις, ἐλεγχος σαφὴς κατέστη τῶν
μὴ προσδραμόντων τῷ φωτὶ τῆς αἰλη-
θείας, καὶ καταυγαδέντων τὴν εὐσε-
βειαν, ὅτι περ ἐκάσιον ἑαυτοῖς κατε-
σκεύασαν τὴν τυφλωσιν, καὶ τῆς παγ-
κοσμίας σωτηρίας ἑαυτὰς ἐξ ὑπερβαλῆ-
σης ἀπονοίας ἀπεσέρεσαν.

tenebras & cæcitatem improborum
Judæorum, quæ animi oculos ante
occupaverant, magis conspiciendas
præbuit. Sicut vero Sol, in mundo
conspicius, non est auctor cæcitatæ,
quando cæcitatem hominum, ex o-
culis laborantium, demonstrat; ita
nec Sol supramundanus, & intellectu
tantum perspiciendus, splendor Pa-
tris immutabilis & verus, cæcitatem,
quæ homines illi obnoxios occupa-
verat, in apicum proferens, ejusdem
auctor cum ratione nunquam existi-
mari poterit, etiam si cæcos eos red-
didisse dicatur; quoniam auctrix in-
tellectus tenebræ cæcitatem eorum,
quæ nec antea ignota erat, magis
spectandam præbuerunt. Nisi enim
tam illustris divinæ lucis splendor
eluxisset, ut gentium quoque in tene-
bris & umbra sedentium, mentes
illuminarentur, & ad Divini Numi-
nis cognitionem adspirarent, gentis
Judæicæ cæcitas nunquam adeo facta
fuisset manifesta. Jam vero splen-
doris illius magnitudo, ex miraculis
conspicua, & facultatis illuminatri-
cis efficacia, & gentium ad lucem
conversio, argumentum non infici-
andum præbebant, eos, qui ad lucem
veritatis se non conferrent, nec ad

pietatem erudirentur, suæ sibi cæcitatæ auctores existisse, seque ipsos
salute, omnibus hominibus destinata, per incredibilem quandam vecor-
diam privasse.

QVÆST. LXXXI.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΑ.

Quid sibi vult illud : *Pro Christo igitur legatione fungimur, tanquam Deo adhortante per nos: reconciliamini Patri?*

Dictio illa, ὑπὲρ Χριστοῦ, significat loco Christi, eo quod discipuli ministerium loco Magistri susceperant. Hec velim recogites, nos quoque, si forte legationem in causis gravibus & honestis obeamus, & personæ ipsius mentionem subiciamus, legationem ipsam illustriorem reddere solere. Idem facit Paulus, dicens: *Christi loco legatione fungimur*; personæ hujus maiestate ad reverentiam præstandam eos excitaturus, ad quos legatio illa spectabat. Illius igitur, inquit, loco adhortamur, qui mundum morte sua reconciliavit. Itaque & nos morigeros esse oportet, quoniam alioquin insignis illa & ineffabilis adversus nos humanitas quoad nos irrita & probri plena futura erat. Mox eandem personam amplius extollens, ait, *quod Deus illum, qui nullum noverat peccatum, peccatum fecerit*; iterum-

Τί ἐστὶ 1) ὑπὲρ Χριστοῦ ἐν προσβούμεν, ὡς τὸ Θεὸ παρακαλῶντος δι' ἡμῶν, καὶ ἀλλάγητε τῷ πατρὶ 2)

Εἰρηλατῶ τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ, ὡς τῶν μαθητῶν ἀντὶ τοῦ διδασκάλου τὴν διακονίαν παρεληφότων. Νοήσαις δ' ἂν, ὡς καὶ ἡμεῖς πολλὰκις ὑπὲρ τινῶν σπαρδαίων προσβείαν ποιεῖμενοι, καὶ τὸ προσώπῳ * προσεπιβαλλόμενοι 3) μνήμην, αἰδεσιμωτέραν τὴν προσβείαν ποιεῖμενοι 4) τὸτο καὶ Παῦλος πρᾶττει, ὑπὲρ Χριστοῦ προσβούμεν, λέγων, ἐκ τοῦ κατὰ τὸ πρόσωπον μεγέθους εὐλάβειαν 5) καθιστῶν τὰς, οἷς προσάγεται ἡ προσβεία. ὑπὲρ ἐκείνου τοῦτον παρακαλῶμεν, Φησί, τὸν κόσμον ἐν θανάτῳ καὶ ἀλλάξαντος. ὥστε χεὶρ καὶ ἡμᾶς πειθινίως εἶναι, ἐπεὶ τόγε ἐφ' ἡμῶν, ἡ πολλὴ καὶ ἀφάτος ἐκείνη περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπία τὸ ἀπράκτον ἔχει καὶ ἐφύβριτον. ἔτι τὸ πρόσωπον ἐπὶ πλεον ἐπαίρων Φησὶν, ὅτι ὁ θεὸς ἀμαρτίαν μὴ γνόντα αὐτὴν ἀμαρτίαν ἐποίησεν. καὶ πάλιν ἐτέρας ἀνξήσεως προδήκη ἐκ τῆς εὐεργεσίας λαβῶσα τὸ ὕψωμα, ἵνα ἡμεῖς θεὸς Φησὶν δικαιωσύνη γε-
que

1) Vid. 2. Cor. V. 20. Addiderim hęc τὸ post τί.

2) Pro τῷ πατρὶ hodie in codd. omnibus legitur τῷ Θεῷ.

* Sic scripsi pro τὸ πρόσωπον.

3) Colb. προσυποβαλλόμενοι rectius, ut puto.

4) Malim legere ποιεῖμεν.

5) Colb. pro εὐβριαν, quæ vox nihili est.

νώμεθα ἐν αὐτῷ. συνεργῶντες δὲ Φησι
 καὶ παρακαλῶμεν, μὴ εἰς κενὸν τῷ Θεῷ
 τὴν χάριν δέξασθαι ὑμᾶς. ἕως ἐαυ-
 τὸν ὁ Παῦλος διασαφεῖ ὅσον ὑπὲρ Χρι-
 στῶ πρεσβευόμενος. ἵνα τί γένηται; ἵνα
 τὴν ἐκείνης χάριν τοσαύτην ἔσται μὴ
 κενὴν τότε ὑμέτερον μέρος ἀπελέγξῃ.
 ἔχ' ἡμεῖς δὲ μόνον τὴν πρεσβείαν ὑμῶν
 προσάγομεν, ἀλλ' ὡς καὶ αὐτὸς τῷ Θεῷ
 καὶ πατρὸς μετ' ἡμῶν ὑπὲρ τῶ νῦν
 παρακαλῶντος. ἐντραπήτε τὰς πρεσ-
 βευταῖς, δυσωπήθητε τὰς παρακαλῶν-
 τας, εὐλαβήθητε τὸν 6) ὑπὲρ ὃ ἡ
 παρακλήσις. τέτρε δὲ τῶ ἐκείνῃ ἐκλαμ-
 βανομένῃ, καὶ τὸ ὑπὲρ Χριστῶ ἐκ ἀντι-
 Χριστῶ, ἀλλ' ὡς εἰρηται, κατ' εὐθείαν
 παρακληθήσεται.

que novum beneficentiae amplifica-
 tæ argumentum allaturus, subjungit:
 ut nos justitia Dei fiamus per ipsum.
 Hanc igitur operam præstantes, in-
 quit, etiam nos adhortamur, ne vos
 frustra gratiam Dei accipiat. Ita
 Paulus se ipsum repræsentat, tan-
 quam pro Christo legationem obe-
 untem. Quo, quæso, fine? ut vos
 ex vestra parte tantum ejus benefi-
 cium non irritum apud vos fuisse
 ostendatis. Non vero solum nos,
 inquit, legatos ad vos agimus, sed
 ita, ut ipse quoque Deus & Pater
 una nobiscum pro filio suo adhor-
 tetur. Revereamini itaque legatos,
 magni faciatis adhortantes in pretio
 habeatis illum, pro quo instituitur

adhortatio. Quod si dictum illud hac ratione accipiamus, τὸ ὑπὲρ Χριστῶ
 non idem erit, quod ἀντὶ Χριστῶ (loco Christi) sed rectius ita, ut modo di-
 ctum est, accipietur.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΣ.

Διὰ τί προσκυνεῖ τὸ ἄγκρον τῆς ἐά-
 βδος; 1)

Προσκυνεῖ μέντοι τὴν ἐάβδον τῆς
 παιδός, ὁ νῦν ὁ ὄρων τὸν θεόν. 2) Τῆτο
 γὰρ ὁ Ἰσραήλ. ὅτι ἐκ τῆς ἐάβδος αὐτοῦ

QVÆST. LXXXVI.

Quare summitatem baculi adorat?

Adorat quidem baculum filii,
 animus, Deum respiciens. Id enim
 significat *Israel*. Flos enim ex virga
 efflore-

6) Colbert. pro τῶς.

1) Vid. Hebr. XI. 21.

2) רואה quasi רואה דין vir, videns Deum. Ita Philo olim censuit, castigatus ideo
 a R. Asaria de Rubens in בנהי כנה cap. V. p. 38. b. & recte quidem. Eadem tamen
 etymologia se & aliis probavit, de quibus lege Dallenm p. 188. sq. de Pseudepigraphis Apo-
 stolicis. Confer Leusdenium ad Jonam Illustratum p. 212., Drusium Animadvorf. II. 27. &
 Fesselium in Adversariis Sacris lib. IV. c. 3. p. 319.

efflorescens significabat, fore, ut non solum ab Israele juvene, sed sene quoque adoraretur. Idem porro benedictiones suas filiis non æqualiter impertitur, sed alios quidem benedictionibus cumulat, aliis vero filiis diras imprecatur; ideo scilicet, quod, quemadmodum hic (*Jacobus*) veterem illum populum genuit, ita Dominus, spiritualiter parturiens, novum populum gignit, eumque benedictionis suæ reddit participem, non quidem omnes, sed eos, qui se ipsos illa dignos reddiderint. Benedictionem itaque filiis non proprio quodam studio dispersit Jacobus, sed ipsorum actiones dispersionis hujus arbitras constituit.

QVÆST. LXXXVII.

Quid est illud: *quod non habitat in me, b. e. in carne mea bonum?*

Id quidem non de se ipso dicit Paulus, sed in quantum personam naturæ humanæ sustinet. Jam verò tum bonum in carne nostra non habitat, quando, consuetudine & tempore, peccato obnoxii facti malum pertinax & difficulter amoliendum cir-

προεμήνυε προσκυνηθήσεσθαι, ἔ μόνον ὑπὸ τῆ νέε, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆ γενη-
ρακότος Ἰσραήλ. Ἀλλὰ καὶ τὰς εὐ-
λογίας τοῖς παισὶν 3) ἐκ ἐπίσης με-
ρίζει. ἀλλὰ τὰς μὲν εὐλογίας ὑπο-
βάλλει, τὰς δὲ υἱὲς ἀγὰς ἀπελέγχει.
διότι ὥσπερ ἔτος τὸν παλαιὸν ἀπέτε-
κεν λαὸν, ἔτω καὶ ὁ Κύριος ταῖς πνευ-
ματικαῖς ὁδοῖσι τὸν νέον ἀπογεννᾷ λαὸν
καὶ τῆς εὐλογίας μεταδίδωσιν, ἔ πα-
σιν, ἀλλὰ τοῖς παρασκευασκόσιν ἀξίους
ἑαυτῶν. ἔ Φιλοτιμία τοίνυν διανέμει
τὴν εὐλογίαν τοῖς τέκνοις ὁ Ἰακώβ, ἀλ-
λὰ τὰς πράξεις τέτων κριτὴν ποιεῖται
τῆς διανομῆς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΖ.

Τί ἐστὶν οἶδα, ὅτι ἐκ οἰκῆ ἐν ἐμοί, τετέστιν ἐν τῇ σαρκὶ μὲ τὸ ἀγαθόν; 1)

Τῆτο ἐκ εἰς ἑαυτὸν ὁ Παῦλος ἐ-
ξηκεν, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον τῆς ἀνθρωπι-
νης οἰκεῖμενος φύσεως. Τότε δὲ ἐκ οἰκῆ
τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ σαρκὶ ἡμῶν, ἡνίκα ἔ-
δει καὶ χρόνῳ καταδεδωθέντες τῇ α-
μαρτίᾳ ἔμμογον τε καὶ δυσεξάλειπτον ἐν
ἑαυτοῖς φέρομεν τὸ κακόν. ὁ γὰρ δε-
cumfe-

3) Malim legere πᾶσιν, omnibus: ita mox in Coislin. legitur πᾶσιν, ubi Colbert. recte habet πᾶσιν.

* Vereor, ne hæc parum sana sint.

4) πᾶσιν scripti cum Colb. pro πᾶσι.

1) Vid. Rom. VII. 18.

λωθεὶς τῇ χρόνῳ τάτων διατριβῇ, καὶν βεληθῇ πάλιν πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐπαναδραμεῖν, δύσεργόν τε καὶ δυσήνυτον εὐρίσκει τὴν βελήν. διὸ Φησί· ἔκ ἐτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, τέτῃςιν, ἔκ ἐμῶ οἶδα τὸ ἔργον. πῶς γὰρ ὄγε στενοχωρέμενος ὑπ' αὐτῶ; ἀλλὰ τῆς οἰκίας ἐν ἐμοὶ ἀμαρτίας, ἐδραΐαν καὶ ἀμετακίνητον τὴν οἰκισιν κεκτῆμένης. 2) διὸ καὶ ἀποδύρομαι, τὴν ἐλευθερίαν ζητῶν καὶ ἀνακράζων· ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, καὶ ἐξῆς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΗ.

Τί ἐστὶ τὸ, ὑμῖς ἐκ τῶ πατρὸς τῶ Διαβόλου ἐσεῖ, καὶ τίς ἐστὶν ὁ τῶ Διαβόλου πατήρ; 1)

Πρῶτον μὲν ἀντιφθέγγεται τὸ μηδαμῶς τῆς ἱερᾶς ἡμῶν γραφῆς μήτε κατὰ τὰ παλαιότερα τῆς νομοθεσίας, μήτε ἐν αὐτῇ τῇ χάριτι πατέρα τῶ διαβόλου λαβεῖν τὸ ῥῆμα τὸ εἰρημένον, καὶ τοιγαυτοὶ πολλοὶ πολλὰκις περὶ τῆς πονηρᾶς ἐκείνης, δυνάμεως κατὰβέβληνται λόγοι. ἀλλὰ Σατάν μὲν καὶ διάβολον καὶ ἀποστάτην, καὶ τὰ τοιαῦτα, τὸν ἀρχέκακον τῶ γένους ἡμῶν ἐχθρὸν εὐρίσκεται τὰ λόγια ὀνομάζοντα, καὶ υἱὸν ἔδ' ὅτε δια-

cumferimus. Qui enim diuturnæ illorum consuetudiniferuit, etiam si ad virtutis studium reverti contendat, institutum suum difficulter admodum & non sine magno labore perfici intelligit. Propterea ait: *non jam ego id perficio*: h. e. novi non meum esse hoc opus. Quomodo enim perficere illud possum, qui a malo constringar? Debetur itaque hoc peccato fixam stabilemque sedem apud me habenti. Propterea & lamentor libertatem anhelans, & clamans: *me miserum hominem* &c.

QVÆST. LXXXVIII.

Quid significat illud: *Vos ex Patre Diaboli estis*: &, *Quis est Diaboli pater*?

Primum quidem heic obstat illud, quod nusquam in sacris literis vel antiqui vel novi Fœderis nomen commemoratum, *pater Diaboli*, occurrat, quamvis multis in locis malæ illius potestatis fiat mentio. Nunc enim *Satanam*, nunc *Diabolum*, nunc *apostatam*, aut similiter antiquum illum humani generis hostem in sacris literis; nonnunquam etiam illum qui prava ejus semina sibi inesse

P p p p seque

2) Ita scribo pro *κεκτῆμένη*, quod est in *Coisl.* quando *Colbert.* habet *κτῆσάμενος*. Patet utique, illud *κεκτῆμένης* ad vocem *ἀμαρτίας* referri debere. Ceterum quid de ipsa hac expositione, quam & alii nostra memoria adoptarunt, habendum sit, intelliges ex *Ciris* nostris ad l. c.

1) *Joan.* VIII. 44.

feque ad exemplum ejus conformatum probat, *filium Diaboli* vocari videas. Huc spectat, quod a divo *Paulo* ad *Elymam* dicitur: *filii Satanae*. Hoc primum est, quod *Pater Diaboli* nunquam in sacris literis commemoratur.

Deinde Salvator noster non id agebat, ut doceret, quis tandem ille Diaboli pater fit, sed ut ostenderet, cujus Patris filios improba Judaeorum gens se & esse, & appellari fecerit. Illi enim nunc Abrahamum patrem se habere profitebantur; nunc agebant, unum habemus Patrem Deum; non vero, patrem habemus Dei patrem. Jam Salvator noster eosdem a respectu paterno, qui nomine hoc inferebatur, abducturus, quoniam ipsi se a similitudine ejus abstraxerant, ait: vos Patris filios vos ipsos audetis appellare, cum tamen Diaboli potius filii sitis: & mox; *Et mandata ejus facere vultis*. Non sane, *patris Diaboli*; Vbi enim ille praecepta dedit, de quo ex Scriptura nihil quicquam constat? sed diaboli ipsius, qui pater vester est, praecepta. Ejusmodi vero sunt, scortatio, adulterium, furtum, caedes, mendacium,

βόλη τὰς πονηρὰς αὐτῶν γονὰς ἐν ἑαυτοῖς δεικνύν/α, ἢ τῷ χαρακτῆρι τῆς πλάνης διαμορφόμενον, ὡς τὸ πρὸς τὸν Ἐλύμαν εἰρημένον τῷ μακαρίῳ Παύλῳ, υἱὲ διαβόλης· 2) ἀλλ' ἐν μὲν τῷτο, τὸ μηδαμῶς κατ'ονομάζεσθαι πατέρας διαβόλης τῷ ἰδιώματι τῆς γραφῆς.

Δεύτερον δὲ, ἡ περὶ τῶν πατρὶν τῶν διαβόλων, τίς ὅλως 3) ἦν, τῷ Σωτῆρι πρόκει/αι σκοπός. ἀλλὰ τίνος πατρὸς παῖδας ἑαυτὲς ὁ τῶν Ἰσδαίων ἀγνώμων λαὸς παρεσκεύασαν ἢ εἶναι ἢ ἐνομιάζεσθαι. Καὶ γὰρ νῦν μὲν ἔλεγον πατέρας ἔχειν τὸν Ἀβραάμ, 4) νῦν δὲ, ἡμεῖς πατέρας ἓνα ἔχομεν τὸν Θεόν. 5) ἔχει δὲ, πατέρας ἔχομεν τὸν πατέρα τῶν θεῶν. ἢ ὁ Σωτὴρ ἀπάγων τῆς πατρικῆς ἐν τῇ κλήσει σχέσεως, ἐπεὶ περ αὐτοὶ ἑαυτοὺς διεχίσταντο ἢ διετεμοντο τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητος, τολμᾷτέ, φησι, λέγειν ἑαυτοὺς υἱὰς εἶναι τῶν πατρὶν, ὑμεῖς τῶν διαβόλων ἐστέ. εἴτα, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτῶν θέλετε ποιεῖν. ἔχει τῶν πατρὶν δηλονότι τῶν διαβόλων. πῶς γὰρ παραδεδωκεν ἐκεῖνος ἐντολὰς, ὅς ὅλως ἐδὲ γνωρίζεται τῇ γραφῇ; ἀλλὰ τὰς ἐντολὰς τῶν διαβόλων, ὅς ἐστιν ὑμέτερος πατήρ. αἵτινες εἰσι πορνεία, μοιχεία, κλοπή, φόνος, ψεύδος, ἢ ὅσων ἄλλων ἐκεῖνος κακῶν σπο-

& quae

2) Act. XIII. 10.

3) ὅλως Colb. recte, pro ὁ λόγος.

4) Joan. VIII. 39.

5) ibid. v. 41.

θεὸς τῇ γνώμῃ γέγονεν, καὶ ἀρχηγὸς τολμᾶσαι τὰ αἰτόλητα, καὶ καταπαράττειν καὶ τὸ, ἐκείνος ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἐστίν, εἰς τῶν αὐτοῦ οἰκειότερον ἀνενεχθεῖν, ἢ εἰς αὐτὸν γε τὸν διάβολον, ὃς τῇ γλώσσῃ τὸν Ἀδὰμ τῷ παραδείσῳ ἐξέβαλεν, καὶ πρόξενος αὐτῷ θανάτου καὶ φθορᾶς γεγενῆσθαι; Θεὸς γὰρ θάνατον οὐκ ἐποίησεν ἔδῃ τέρεπτα ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώων. 5) Τίς δὲ ἕτερος τὸν θάνατον διὰ τῷ ψεύδῳ ἐχαλκεύσας, καὶ κατὰ τῶν σπλάγχνων τῷ Ἀδὰμ τὴν φθοράν, εἰ μὴ ὁ παράδους μὲν τὸν ὄφιν, δι' αὐτῷ δὲ τὸν θανάτηφόρον ἰὸν τῆς εἰς θεὸν βλασφημίας τῇ γυναικί, καὶ διὰ ταύτης τῷ Ἀδὰμ κερατάμενος;

Ἐκ τούτων ἔν ἀπάντων καὶ ἑτέρων τοιούτων δείκνυται περὶ τῷ διαβόλῳ τὸν σωτήριον διαλαμβάνειν λόγον, καὶ τῷ πατέρα κατονομάζειν τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων. Καὶ γὰρ καί ποτε τὸν θεὸν ἐφιλοτιμῶντο πατέρα καλεῖν, καὶ εἰς νύκτας αὐτῷ καταλέγεσθαι. εἰς δύο δὲ μοῖραις μερίζων ὁ Σωτὴρ τὸν παρόντα λόγον, συμπλέκει μὲν πάλιν ἑκατέρῳ ἑκάτερον. νῦν μὲν προτάττων τὸν διάβολον, καὶ ὑποτάττων τῷ Ἰουδαίῳ, 6) νῦν δὲ προκαταλέγων τῷ Ἰουδαίῳ, εἰ τα ἐπάγων τὸν διάβολον. Διὸ περὶ τῷ διαβόλῳ προδιαλαβὼν, καὶ ἐκ τῆς τῶν

& quæ alia mala idem pro sententia sua sevit, ad prava quævis audenda & perpetranda dux & auctor existens. Id vero quod dicitur: *ille ab initio homicida fuit*; ad quem tandem potiori jure, quam ad ipsum Diabolum referetur, qui lingua sua Adamum e paradiso ejecit, mortique & perniciæ pararius existit? Deus enim mortem non condidit, neque viventium perniciæ delectatur. Quis autem alius mortem per mendacium fabricavit, perniciemque visceribus Adami attulit, nisi is, qui summo serpentis habitu, per ipsum illum mortiferum blasphemiam, in Deum conjecta, venenum primum uxori, deinde per eam Adamo miscuit.

Ex his itaque omnibus aliisque similibus apparet, Salvatoris nostri verba de Diabolo accipi debere, eumque maleficatorum Judæorum patrem appellari. Nam & illi Deum patrem suum ambitiose vocabant, interque filios ejus numerari cupiebant. Cumque Servator noster sermonem hunc suum in duo membra distinguat, alterum alteri deinde connectit, nunc quidem Diabolum priore, Judæos vero posteriore loco collocans; nunc autem Judæos præponens, Diabolum vero subjungens. Propterea

Pppp 2

cum

5) Ita Colb. pro ἐπαπολιζόντων.

6) νῦν δὲ - τῷ Ἰουδαίῳ, Colb.

cum de Diabolo antea differuisset & ex actionum convenientia & adfinitate Judæos patrem illum habere ostendisset, mox ad Judæos ipsos revertitur, a quibus omnis illa nata erat disputatio. Ait itaque: quando Judæus mendacium profert, sicut vos, nunc quidem dicentes, *patrem habemus Deum*, & *patrem habemus Abrahamum*, de propriis loquitur, h. e. ex ventre suo, non autem ex sententia Spiritus loquitur. Quod vero homo hujusmodi mendax sit, tum ex illis apparet, de quibus gloriatur, tum ex istis clare intelligitur, per quæ, similibus rebus perpetratis, Patrem sibi ipse adscivit. Propterea ait: quandocunque Judæus mendacium loquitur, & ipse mendax est, & pater ejus. Illum enim Servator, quod sæpius admonitum est, Diabolum, non autem alium esse & testatus est, & hoc nomine appellavit.

QVÆST. XC.

Vtrum in verbis: *Misit Deus filium suum* γεννώμενον, (natum) dicere an γενόμενον (factum) per unum v. oportet?

Γενόμενον (factum) ex muliere dicere oportet, sicut & γενόμενος sub lege dicitur per unum v. nunquam

ἔργων συγγενείας ἢ ὁμοιότητος δείξας τὰς Ἰσδαίους πατέρας ἔχειν αὐτὸν, μεταβαίνει πάλιν ἐπὶ αὐτὰς τὰς Ἰσδαίους, δι' ὧν καὶ ἡ ὅλη τῆ λόγια γέγενεν εἰσβολή. καὶ φησὶν ὅταν ὁ Ἰσδαῖος τὸ ψεῦδος λαλῇ, ὥσπερ καὶ ὑμεῖς νυνὶ λέγοντες, πατέρας ἔχομεν τὸν Θεόν, καὶ, πατέρας ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ. τετέστιν ἀπὸ κοιλίας φωνεῖ, ἢ ἐκ ἐκ τῶν κριμάτων τῆ πνεύματος. ὅτι δὲ ψεύσης ἐστὶ, ἢ ἐξ ὧν αὐτὸς ἀλαζονεύεται, δείκνυται, ἢ ἐξ ὧν ἔθετο ἑαυτῷ πατέρας διὰ τῆς τῶν πράξεων ὁμοιότητος, περιφανῶς ἀναδείκνυται. διὸ καὶ φησὶν, ὅταν ὁ Ἰσδαῖος τὸ ψεῦδος λαλῇ, ὅτι ψεύσης ἐστὶ καὶ αὐτός, ἢ ὁ πατήρ αὐτῆ. ὃν ὁ σωτὴρ, ὡς πολλάκις εἰρηται, τὸν διὰβολὸν ἢ ἐκ ἄλλου εἶναι, καὶ ἀπεφήνατο, ἢ κατανόμασεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 4.

Εξαπέστειλεν 1) ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τῷ γεννώμενον δεῖ λέγειν, ἢ γενόμενον δι' ἐνός v; 2)

Γενόμενον δεῖ λέγειν ἐκ γυναικὸς, ὥσπερ καὶ γενόμενον ὑπὸ νόμον διὰ

mutan-

1) Gal. IV. 4.

2) Colb. addit: ἢ διὰ δις.

τῆ ἐνὸς ἀμεταβόλῃ. πρῶτον μὲν ἐκ τῆς συνεχῆς παραθέσεως τῶν νοημάτων τε καὶ ἐξημάτων. δεύτερον δὲ, ὅτι γεγέννηται μὲν ὁ Χριστὸς ἐκ παρθένου τῶν δύο γραφομένων κατὰ τὴν δευτέραν συλλαβὴν ἀμεταβόλων. καὶ μὴν δὲ γεννᾶται. ἀπαξ γὰρ ἐκ παρθένου γεγέννηται. Μηδὲν δὲ ἢ τῆ Θεολόγου Γρηγορίου 3.) Φωνὴ πλάνης αἰτίον γενέσθω. ἐκεῖνος γὰρ ἔφησεν, Χριστὸς γεννᾶται, 4.) ἔχ. ὅτι διὰ παντὸς ἐκ παρθένου γεννᾶται, ἀλλ' ὅτι γε ἡ παρθεσία τότε πανήγυρις τῆς τῆ δεσπότῃς γεννήσεως ἐτύγχανεν ἡμέρα. διὸ παντὶ τρόπῳ φυλακτέον τῆ γενόμενον ἐκ γυναικὸς διὰ τῶν δύο ν, μὴτε τὴν γραφὴν μὴτε τὴν ἐκφώνησιν ποιεῖσθαι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 7B.

Τίνα νῦν ἀναπύτσει τὸ τῆ Αποστόλου ἐχτόν. ἐκάδισεν ἡμᾶς ἐν δεξιᾷ τῆ Θεᾶς, καὶ πατρός. 1.)

Ὅτι 2.) κρείττους ἀγγέλων γεγενῆσθαι διὰ τῆς ἐν σαρκὶ τῆ λόγου παρθεσίας ἡμᾶς ἡ θεία γραφὴ διακέκραγεν, καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἰσαγγέλους ἔσεσθαι. Ἐκάδισεν γὰρ ἡμᾶς ἐν δεξιᾷ τῆ Θεᾶς

mutandum. Primum quidem, quod sententiae & voces sibi invicem semper respondere debent: deinde vero, quod Christus quidem genitus est (γεγέννηται,) ex virgine, ubi verbum illud in secunda syllaba per duo ν scribendum est; non autem amplius gignitur: semel enim tantum ex virgine genitus est. Nemini vero heic *Gregorii*, Theologi, dictum errandi occasionem præbeat. Ille enim dixit: *Christus gignitur*; non quod semper ex Virgine gignitur, sed quod festa illa concio die Domini nostri natali habebatur. Itaque omni modo cavendum est, ne phrasin γεγόμενον ἐκ γυναικὸς, vel scriptione vel pronuntiatione per duo ν efferamus.

QVÆST. XCII.

Quem sensum habet illud Apostoli dictum: *collocavit nos ad dextram Dei & Patris.*

Præstantiores angelis nos per adventum Verbi in carnem factos esse, & in resurrectione Angelis similes futuros, divinius Scriptura testatur. *Collocavit enim nos ad dextram Dei*

PPPP 3

3) Gregorium Nazianz. intelligit, quem Theologum antiquitas κατ' ἐξοχὴν appellavit. Vid. *Calestis Monum.* Eccles. Gr. Tom. III. p. 571. & Tom. IV. p. 411.

4) Exstat hæc phrasis in limine orationis ejus εἰς τὰ Θεοφάνια, Tom. I. Opp. p. 613.

1) Frustra quidem hanc φράσιν in epistolis Paullinis quaesiveris. Similis taman illi est, qua Dominus noster uritur *Apocal.* III. 21. ὁ νικῶν δώσω αὐτῷ καθίσαι μετ' ἐμῆ ἐν τῷ θρόνῳ μου. π.

γ. λ. Conf. *Ephes.* II. 6.

2) Oritur deest in *Colb.* & revera abundat.

Ἐξ Patris, ut divus Paulus clamat, &c. Neque vero hæc secum invicem pugnant. Manifestum enim est, nos ultra Angelicam gloriam & dignitatem eo ipso evectos esse, quod illud, quod ex nobis adsumtum est, in throno Patris est collocatum. Quando vero in resurrectione nihil eorum, quæ ad corpus pertinent, vel amoveatur, vel contemnitur, nulla vero etiam re, quam corporis natura alias postulat, idem amplius indiget; id quidem nobis commercium conditionis rerum incorporearum ita largitur, ut & similes Angelis, & superiores iisdem simus futuri. Superiores quidem ideo, quod natura nostra per eum, qui illam adsumsit, juxta Patrem collocata est; ad similitudinem vero mentium incorporearum perducti; postquam ab affectibus & corruptibilitate immunes, & a corporeis affectionibus, petulantiaque & inconstantia, cui materiale quodque obnoxium est, liberi evasimus.

Hæc vero etiam observandum est, verbis illis, *erunt ut Angeli Dei*, non eandem naturæ dignitatem, sed id potius indicari, quod nihil eorum, quibus in carne fuerant obnoxii, im-

ἢ πατρός, ὡς ὁ θεὸς Παῦλος βοᾷ, καὶ ἐξῆς. καὶ ἡ μάχη τοῦτα. τῷ μὲν γὰρ συνεδριάσθαι τῷ θεῷ τῷ πατρὶ τὸ ἐξ ἡμῶν πρόσλημμα, τῆς ἀγγελικῆς καὶ δόξης ὁπλον ὅτι ἢ τῆς ὑπερανέστηκαμεν. τῷ δὲ μηκέτι μηδὲν τῶν τῆς σαρκὸς ἐν τῇ ἀναστάσει μήτε κατέλκεσθαι, μηδὲ παρασύρεσθαι, μηδ' ὅλως ἐν χρεῖα κατίσασθαι τῶν, ὅσα σαρκὸς φύσις 3) ἐδέλευν, τῆς τῶν ἀσωμάτων λήξεως χαρίζεται τὴν συγγένειαν, ὥστε εἰκότως 4) καὶ ἰσάγγελοι, καὶ κρεῖττεροι ἐκείνων ἐσόμεθα. τῷ μὲν τὴν φύσιν ἡμῶν ἐν τῷ προσλαβόντι συνεδριάσθαι τῷ πατρὶ, κρεῖττερον τῇδε κατέκασον ἡμῶν ἀπαθεία καὶ ἀφθαρσία, ἢ σωματικῶν πάντων ἢ παθῶν ἢ σκιερημάτων, ἢ ταχύτητος ἀπηλλάχθαι προσύλα, τὴν πρὸς τῆς ἀσωμάτων νόας ἰσότητα ἀναδεγμένοι. 5)

Ἐπισκεπτόν δὲ τὸ, ἔσονται ὡς ἄγγελοι θεῶν, 6) ἡ τὴν ἰσοτιμίαν κηρύττει τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὸ μηδὲν πάχυν, ὧν ἑπάρχον πρότερον, σαρκικῶν. παραπλησίως δὲ τῆς ἀγγελικῆς ἀπαθείας πο-

3) Pro φύσις Colb. φύσιν. Neutrum rectum puto: legerim φύσα. Fortasse vero pro ἐδέλυν, legendum fuerit ἐβάλευν, suadebat. Et sic retineri possit φύσις.

4) ὥστε εἰκότως Colb. pro προσεδηκός.

5) Ita scripsi pro ἀναδεσγμένοι, ex verbo ἀναδέχομαι.

6) Matth. XXII, 30.

ας ἢ αὐτὰς τῇ ἀναστάσει τῶν σαρκικῶν ἀπηλλαγμένους πολιτεύεσθαι, κρείττους δὲ καὶ ἄλλως ἀγγέλων, ὅτι ἡμῶν μὲν ὀλιγοψάντων τὴν φύσιν ἀνέλαβεν ὁ τῷ θεῷ υἱὸς καὶ ἀνεσώσατο, ἐκείνων δὲ ἕκети. καὶ ζητεῖν δεῖ τὴν αἰτίαν, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἐπλάνησαν, ἡμεῖς δὲ τῶν πλανηθέντων. καὶ ὅτι αὐτοὶ μὲν πολλὰς ἀφορμὰς ἔχον τῷ μὴ ἐξαμαρτῆσαι, τὸ δυσπαθὲς τε καὶ τὸ πλησιάζειν μᾶλλον θεῷ ἢ τὸ ἀσώματον. τοῖς δὲ ῥοπήν ἐλέε παρέχει ἢ τὸ εὐπαθέστερον ἢ τῷ σώματι καθέλκεσθαι τε ἢ συνδεδέσθαι. ἢ, τὸ μᾶλλον, ὅτι ἐκ ἐπιγεγέννηται ἐκ τῶν πεσόντων ἕτεροι, δι' ἃς ἂν τὸν Φιλάνθρωπον εἴλκεν τὸ πῶμα πρὸς ἔλεον. ἀλλ' αὐτοὶ γε οἱ παραβάντες τὴν παράβασιν διαπαντὸς μένυσσι σέργοντες. ἔτι ἔδ' ὁμοιον ἔδ' ἐγγύς ἀγγέλων τε φύσεως ἢ ἀνθρώπων ἐπιλαβέσθαι. τί γὰρ ἢ ὤνησεν τὰς ἐπεσόντας; εἰ δὲ διὰ τὰς πεσόντας, πῶς ἐχειρὸς οἱ μὴ πεπρωκότες τῶν πεπρωκόντων ἢ * τῷτο ἐπεργασέον. ἔτι σαρκωθεὶς ὁ λόγος τάτε τῆς ἀρετῆς ἢ τὰ τῆς εὐσεβείας μαθήματα ἡμῶς ἐξεπαίδευσεν, δι' ὧν ἡμῖν γέγονεν τῇ παρ' αὐτῷ χάριτι κατορθώνας, 7) ὁ ὑπέθετο τῆς τῶν ἑσπερίων βασιλείας ἀδιάδοχος κληρονομία. ἢ δὲ ἀγγελικὴ φύσις ἢ τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς εὐσεβείας ἢ

posterum simus experturi, Angelicæ vero indolentiæ participes & a passionibus corporeis immunes vitam in resurrectione acturi, quamvis interim Angelis eo simus superiores, quod nostram lapforum naturam Dei filius adsumsit & redemit, illorum vero non item. Cujus quidem rationem in eo quærere oportet, quod illi quidem nos seduxerunt, nos vero seducti sumus; quodque illi varias prerogativas habuerunt, quo minus peccarent, quippe qui adfectibus minus paterent, ad Deum vero propius accederent, & corpore denique carerent. Ab altera parte nobis quidem miserationem magis conciliavit, quod vitiis magis patebamus, corporique obnoxii & alligati eramus; tum vero inprimis, quod ex illis, qui lapsi erant, tales non geniti sunt, per quos Numen benignissimum ad veniam lapsus faciendam adduci poterat. Imo vero illi, qui legem violaverant, eandem violare semper amant. Porro neque similia neque adfinia sunt, Angelorum naturam & hominum illam adsumere. Quid enim hoc profuisset illis angelis, qui non erant lapsi? Si vero in lapforum gratiam id factum esset,

nonne

• Legendum puto ἢ.

7) Malim κατορθῆσαι, ut referatur ad antecedens ἡμῖν.

nonne, hoc factō, illi, qui lapsi non erant deterioris, quam lapsi, conditionis fuissent? Præterea Verbum incarnatum & virtutis & pietatis præcepta nos docuit, per quæ, siquidem illa per gratiam ejus observemus, eorum reddimur participes, quæ perpetua regni cœlorum hereditas sperare jubet. Jam verò Angelorum natura & virtutis & pietatis notitia erat instructa. Virtutis quidem, ceu ex eo patet, quod homines, ab illa avocatos, in contraria omnia pellebant: nec minus pietatis. Argumento est ille, qui clamabat; *novi te, quis sis: Sanctus Dei; &, Venisti, ut ante tempus nos adstiteres.* Cujusmodi complura alibi existant. Itaque Dominus frustra Angelorum naturam erat suscepturus. Incarnabatur præterea Verbum, viam nobis per ea, quæ agebat, ostensurum, per quam reditus nobis in cœlum pateret. Dæmonibus vero in exemplum propositi sunt similes illis Angelorum ordines, pristinam sedem tuentes, atque illis ipsis, quæ agunt, viam ad

χέν τὴν γῶσιν. τῆς μὲν σωτηρίας, ἐξ ὧν τὰς ὑπ' αὐτῆς 8) ὑποχελιζομένους πρὸς τάναντία μετέλκνεν τε καὶ ὑπεδελέαζεν. καὶ τῆς εὐσεβείας δ' ὁμοίως; καὶ ἐξ ὧν ἐβόα· οἶδα σε τίς εἶ· ὁ ἅγιος τῷ θεῷ. 9) καὶ ἦλθες πρὸ καιρῶ βασιλεῖσαι ἡμῶς. 10) καὶ μυρία ἄλλα. ὥστε εἰς μάτην αὐτὴν τῶν ἀγγέλων ὑπῆρχετο φύσις. "Ἐτι σαφὲς αὐτῷ λόγος, ὁδὸν ἡμῖν, δι' ὧν ἔπραττεν, ὑποδεικνύς, δι' ἧς ἡμῖν ἢ πρὸς τὸν ἑρανόθεν ἀνοδὸς ποριθήσεται. τοῖς δὲ δαίμοσι πρόκειται τὰ ὁμογενῆ τάγματα τῆς ἀρχαίας λήξεως, δι' ὧν πρᾶττεται τὴν μακαριότητα προδεικνύοντα. ἀλλ' ἐκεῖνοι γνώμης ἀπονοία ἕτε ἔπονται, ἕτε πρὸς αὐτὰς ἐπιστρέφοντα· ὥστε περιεργόν ἐστιν ἀγγέλων τὴν τῷ θεῷ φύσιν ὑπελθεῖν. μᾶλλον δὲ εἰς μείζω καὶ βαρυτέραν, ἔκπερ οἷόν τε ἐστὶ, τῆς ἀποκειμένης αὐτοῖς κολάσεως. "Ἐτι ἀγγέλων εἴπερ ἐμελλεν ὁ λόγος φύσιν ὑπέρχεσθαι, 11) πῶς ἂν ὑπῆλθεν, τόκα μὴ μεσιτεύοντος; εἰ δ' ἀπλῶς κατ' οἰκείωσιν καὶ χετικῇ συνόδον τῷτο προστῇ τοῖς δαίμοσιν, ἀλλ' ἐκεῖθεν διεξέαγῃσαν. 12) Ἐτι τίνος 13) τῶν πεπτωκότων ἐποιεῖτο τὴν κατὰ τὴν

beatita-

8) αὐτῆς Colb. pro αὐτῶς.

9) Luc. IV. 34.

10) Matth. IX. 29.

11) Sib scribo pro, ὑπέρχοντα.

12) ita Colb. pro καὶ ἐξέαγῃσαν.

13) Τίνος scripsi pro τινός. Sed vel sic sensus hiat, nisi subintelligeretur χάριν, vel sequentem vocem πεπτωκότων cum illa ἀγγέλων permutes. Mox enim angeli in ἐσῶτας & πεπτωκώτας distinguuntur. Ita vero legendum fuerit τίνος τῶν ἀγγέλων; quem angelorum eorum sibi appropriasset?

ἄκρον οἰκείωσιν; εἰ μὲν τῶν ἐσώτων, ἢ τί ἂν τὸ πεπρωκὸς ὦν; ἐκείνων γὰρ καὶ πρὶν μερόνων 14) ἐν τοῖς αἰμείνοσι τὸ δαιμόνιον ταλανίζεται. εἰ δὲ τῶν πεπρωκῶτων, πῶς τὸ δίκαιον; πῶς δ' ἂν ἐκ ἔχεν χώραν ἐκλέγεσθαι τὸ κατεγνωσμένον Παύλῳ ποιήσωμεν τὰ κακά; 15) ἔτι δὲ τόκῃ ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμεσι μὴ μεσιτεύοντος, ἔδὲ φύσιν ἦν δυνατὸν αὐτῶν ἀναλαβεῖν τὸν λόγον τῷ Θεῷ, ἀλλὰ τινα τὸν καθ' ἑκάστον. οὐ δ' ἂν ἔλαβεν, μόνον ἐκείνον ἂν ἢ ἔσωζεν. ὥστε συνέβαινεν ἂν αὐτὸν μυριάκις ἀγγέλων ἄτομά. 16) ὑποδύεσθαι. μᾶλλον δὲ ἀνίλεως εἴη 17) δαιμόνων, οἱ πάσης κακίας ἑαυτοὺς ἀπέδειξαν ὄργανα.

beatitatem commonstrantes. Illi vero, mente averſi, nec ſequuntur illos, nec ad eosdem convertuntur. Itaque ſupervacaneum foret, ſi Dei natura illam Angelorum ſuſciperet; imo id ipſum poenam imminentem majorem & graviorem, ſiquidem talis dari poteſt, redderet. Quod ſi præterea Verbum Angelorum naturam adſumere unquam voluiſſet, quomodo id ſine intercedente partu aliquo fieri potuiſſet? Si porro tantum per appropriationem aliquam & relationem moralem Verbum illud ſe cum dæmonibus communicaffet, illi vel ſic ab eo ſejuncti fuiſſent. Qua porro de cauſa Verbum lapſos illos ſibi maxime appropriaffet? Si dixeris: in gratiam illorum, qui ſtationem ſuam retinuerant, quid inde commodi ad lapſos perveniſſet? Illis enim meliore conditione pridem fruentibus, dæmones vices ſuas miſerantur. Si vero in gratiam lapſorum; quomodo id fas fuiſſet? Nonne potius id factum eſſet, quod Paulus averſatur: *faciamus mala*. Quando denique partus Angelicis coſpiis mederi & uſu venire non potuit, nec naturam angelorum Verbum Dei adſumere, ſed unum aliquem eorum, potuit. Quemcunque vero eorum aſſumiſſet, illum unum ſalvaſſet. Ita vero futurum erat, ut illa Angelorum indiviſibilia millies ſuſciperet. Satiſ itaque erat, Dæmonum non miſereri, qui ſe ipſos omnis pravitatis inſtrumenta præſtitiffent.

QVÆST.

14) Sic ſcribo cum Colb. pro μὲν ὄντων, quam lectionem tamen in verſione expreſſi.

15) Rom. III. 8.

16) Sic Colb. pro ἄτομα, quod huc non quadrat.

17) Noſter: ἀνίλεως ἔδη, nullo ſenſu: Colb. pro ἔδη habet ἔη. Legendum itaque

ἀνίλεως.

QVÆST. XCIII.

Quare Jesus Petrum, mortem ejus
agere ferentem, increpavit?

Causa rei hæc est, quod, quamvis ex calido affectu & amore fervente ita loqui videretur, eadem tamen opera Diabolo gratum faciebat. Christum enim non perpeti, maximum lucrum conciliabat Satanz, de potestate sua in homines nunquam alioquin deturbando. Propterea etiam increpatio ita habebat: *retrocede, Satana, neque enim sapis ea, quæ Dei sunt.*

QVÆST. XCV.

Quomodo Salvator noster, omnes
amare jubens, discipulos tamen
suos ad prædicandum mittens, præci-
pit, ne quem in via salutem?

Noverat, ea sibi invicem non adversari. Amplexibus enim & salutationibus vacare non licet illis, qui præconium Evangelii potiore loco habent. Idem vero amorem adeo non intervertebat, ut augeret potius, cum illud discipulorum præconium hominibus libertatem a vitiis, placabi-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 57.

Διὰ τί ἐπετίμησεν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρω, τὸν θάνατον δυσαναχετῆν-
τι; 1)

Ὅτι περ εἰ καὶ φίλτρῳ ζέοντι καὶ σοφῇ ἐμπύρῳ ἐδόκει προαγαγεῖν τὸ ἔημα, οὐκ ἐν ἡδονῇ ἔφερεν τῷ διαβά-
λῳ. τῷ γὰρ μὴ παθεῖν τὸν Χριστὸν, κέρ-
δος ἦν μέγιστον τῷ Σατανᾷ, ἅτε δὴ τῆς
τῶν ἀνθρώπων τυραννίδος ἐκ ἐξισαμέ-
νω. Διὰ τὸτο ἐν καὶ ἡ ἐπιτίμησις λέ-
γει ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, διότι
καὶ φρονεῖς τὰ τῷ Θεῷ. 2)

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 58.

Πῶς 3) ἐντελλόμενος ὁ Σωτὴρ πάν-
τας ἀγαπᾶν, ἐπιτάττει πέμπων
τὴς μαθητὰς εἰς τὸ κήρυγμα, μηδέ-
να ἀσπάζεσθαι κατὰ τὴν ὁδόν. 4)

Ἦδει, ὅτι ἐκ ἑστῶ ἐναντία ταῦτα
ἀλλήλων. ἀπαχολεῖσθαι γὰρ περὶ τὴς
ἀσπασμῶν καὶ τὰς δεξιῶσεως, ταῦτα
προκρίνοντος 5) τῷ κήρυγματος, ἐκ ἑᾶ.
καὶ μὴν γε κωλύει τὴν ἀγάπην, ἐπιτείνει
δὲ μᾶλλον, εἴπερ τὸ κήρυγμα τῶν μα-
θητῶν τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἐλευθερίαν
ἐχαρίζετο τῶν παθῶν, καὶ τὴν εὐμέ-
λιαν

1) Deest in Cod. Colb.

2) Matth. XVI 23.

3) Desideratur & hoc responsum in Colb,

4) Luc. X. 4.

5) Ita codex: legerim προκρίνεται.

νειαν, και την σωτηριαν την απο τῆ
Θεῶ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 59.

Πῶς συμβιβαθήσεται τὸ Αποστολικὸν
ῥητὸν, τὸ Φάσκον, τὰ σημεῖα εἶ
τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις,
1) τοῖς δεσποτικοῖς λόγοις, τοῖς λέ-
γουσιν, ἡ πίστις σε σέσωκέ σε. 2) καὶ,
ἐκ ἡδύνατο ποιῆσαι σημεῖα διὰ τὴν
ἀπιστίαν αὐτῶν. 3) καὶ ὅσα ἄλλα τὴν
αὐτὴν ὑποβάλλει διάνοιαν.

Τῷ διερευνῶντι Φιλομαθῶς ἐκ ἐρ-
γώδης τῶν εἰρημένων ἡ κατανόησις. Τοῖς
τε γὰρ ἤδη χρόνῳ πεπιστευκόσι, καὶ
μηδεμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆ κατ' ἡ-
μᾶς μυστηρίου παραδεχομένοις, ὡσαύτως
δὲ καὶ τοῖς τελείως τῇ ἀπιστίᾳ κεκρα-
τημένοις, καὶ μὴ θέλῃσι διὰ τῶν ση-
μείων πρὸς τὴν εὐσεβείαν χειραγωγη-
θῆναι, κενὸν καὶ μάταιον ἡ τῶν ση-
μείων ἐπίδειξις. Τοῖς δὲ γε ἐν τῇ ἀ-
πιστίᾳ μὲν τετραμμένοις, εἴτα ἡμέρα
πως τὰς λογισμὰς πρὸς τὴν εὐσεβεί-
αν ἐνδιδόναι διανισταμένοις, τέτοις οἰκεία
καὶ πρόσφορος τῶν παραδόξων ἔργων
ἡ φανέρωσις. Διὰ τῆτο καὶ ὁ Κύριος
ἔτε παρὰ τῶν παντελῶς ἀπίστων πί-
στιν ἐπιζητεῖ. ἦδει γὰρ ἐχ' εὐρίσκων
ἐν αὐτοῖς ἔτε παρὰ τῶν εἰλικρινῶς
πεπιστευκότων. προεβλήκει γὰρ καὶ
ταύτην προεισενεγκόντων αὐτῶν. * ζη-

liratem item, & salutem a Deo impe-
trandam offerret.

QVÆST. XCIX.

Quomodo dictum illud Apostolicum:
Signa non credentibus, sed in-
credulis; cum illis Domini oraculis
conciliari potest: fides tua salvum te
fecit; & Non poterat facere signa
propter incredulitatem eorum;
itemque alia, eandem sententiam in-
culcantia.

Qui discendi studio in hæc in-
quirit, illi dictorum sensus non diffi-
culter patebit. Illis enim, qui jam
per tempus aliquod crediderunt, nec
dubio aliquo de magno illo, quod
profitemur, mysterio vexantur; simi-
liter vero etiam illis, qui increduli-
tati penitus sunt obnoxii, nec ad
doctrinam pietatis per miracula ad-
duci cupiunt, signorum demonstra-
tio frustra & vano conatu offertur.
Contra vero illis, qui in increduli-
tate educari quidem sunt, postea ve-
ro sensim mentem suam ad pieta-
tem convertere sustinent, operum
mirandorum manifestatio accom-
modata & proficua est. Propterea
& Dominus nec ab illis, qui penitus
erant increduli, fidem postulat; no-
verat enim se apud illos non inven-
turum:

Qqqq 2

1) 1 Cor. XIV. 22.

2) Matth. IX. 21.

3) Matth. XIII. 58.

turum : neque ab illis, qui sincere credebant ; noverat enim, eos illam jam ante probasse. Postulat vero ab illis, qui ab impietate ad pietatem conversi fidem apud se ipsos parturiebant. Credentibus itaque signa non eduntur ; id enim supervacaneum foret : neque illis, qui ab incredulitate avocari non possunt ; frustra enim id fieret : sed illis tantum, qui ab incredulitate ad fidem perducuntur. Horum enim fides perfectior reddi debet, facta vero perfectior ad fructum ex divinis miraculis capiendum perducitur. Divi itaque *Pauli* oraculum cum verbis Evangelii non pugnat. In eorum enim, qui corde penitus obdurati erant, gratiam Deus, in hominem salutem omnia faciens, miracula edere non sustinebat. Qui vero sincere, crediderant, illis ad credendum non indigebant. Relinquitur itaque Salvatore nostrum eorum causa miracula patrasse, qui nondum crediderant, sed incredulorum hactenus locum occupantes ea requirebant, per quæ ad fidem pervenirent, miracula autem instar ducis nacti in credentium coetum transferebantur.

ταῖς δὲ παρ' ἐκείνων, οἱ ἐξ ἀσεβείας εἰς εὐσέβειαν μεταβαλλόμενοι, ἥδη 4) τὴν πίσιν ὠδύνουσιν ἐν ἑαυτοῖς. Τοῖς τοῦτον πιστοῖς δὲ δίδονται τὰ σημεῖα περιττὸν γάρ. ἐδὲ τοῖς ἀμεταβλήτως ἔχουσιν ἀπὸ τῆς ἐπιστίας, εἰς κενὸν γάρ. ἀλλὰ τοῖς ἐξ ἀπιστίας εἰς πίσιν μεταβαλλομένοις. ὧν καὶ ἡ πίσις ἐπιζητεῖται τελεσφορηθῆναι, καὶ τελεσφορμένη πρόξενος γίνεται τῆς ἀπολαύσεως τῶν θεοσημείων. Οὐδὲν ἔνδιμαρχεται τῷ θεοπιστίᾳ Παύλου ἡ φωνὴ τοῖς εὐαγγελικοῖς ῥήμασι. Πρὸς 5) μὲν γάρ τας πεπωρωμένους τὴν καρδίαν ἐκ ἡξίας παραδοξοποιεῖν ὁ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων πάντα πράττων θεός. οἱ δὲ εἰλικρινῶς πεπιστευκότες ἐκ ἐδέοντο τέτων εἰς τὸ πισεύσαι. ὑπόλοιπον, πρὸς ἐκείνας τὰς θαυματουργίας τὸν τῷ γενεῶν ἡμῶν Σωτῆρα ἐπιτελεῖν, οἱ ἔγω μὲν πεπιστευκότες ἦσαν, τὴν δὲ τῶν ἀπίστων ἔτι χώραν ἀνεπλήρουν, ὅμως ἐζήταν, διῶν πισεύουσιν, καὶ χειραγωγὸν λαμβάνοντες τὰ σημεῖα, τὴν τῶν πιστῶν μετῃλάττοντο μοίραν.

QVÆST.

4) Sic Colb. pro ἡδὴ.

5) πρὸς illud est ex Colb. quod sensus postulat.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΒ.

QVÆST. CII.

Διατί ἀγγέλων μνήμην ἐκ ἔχεν ἐν τῇ Κοσμογενείᾳ Μωσῆς; 1) καὶ τί σημαίνει τό· τῆτο γὰρ ποιῶν ἀνδρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῆ.

Ἀμφω μὲν τὰ ζητήματα ταῦτα καὶ ἐν ἑτέροις ἡμῶν γραμμασίον* οἷμα τὴν λύσιν εὑρεῖν, τῆς μὲν ἀκριβείας ἐκ ἂν εἵποιμι μὴδὲν ἀποδέσσω, τῆς δὲ δυνάμεως ἔδὲν ἔχουσιν ἐνδεέστερον. Ἐπεὶ δὲ σοὶ φίλον, καὶ ἰδιαίτερον ἔχειν τὴν περὶ αὐτῶν θεωρίαν καὶ ἀνάμνησιν, καίτοιγε κεχαρισμένος ὢν καὶ αὐτὸς ἔ μόνον εἰδέναι τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις μαθεῖν παρέχειν, τῆς σῆς συνέσεως τὴν αἴτησιν ἔ παρητήσαμεθα. Διὸ Φαμέν, ἐξ ὧν τῆς μνήμης καὶ τῶν λογισμῶν ὁ πολὺς ὄχλος, καὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν θλίψεων ἐκ ἀφείλαντο, ἀλλ' ἔτι μένειν τινα τῶν λειψάνων ὑπελείποντο, ὡς καὶ δι' ἄλλας μὲν αἰτίας Μωσῆς, τῆς κοσμογενείας εἰς ἐμφανῆ διήγησιν καθιστάμενος, ἀγγέλων ἄτε βίας ἄτε γενέσεως ἐπεμνήθη. Κεχωρισμένα τε γὰρ ταῦτα τῆς αἰδητῆς κλίσεως· καὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἄρτι πρὸς θειοτέραν θεωρίαν ἀναγομένοις ἀπὸ τῆς Ἀργυ-

Cur Angelorum mentionem non fecit Moses in creatione mundi; Et, quid sibi vult illud: Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus?

Duas has quaestiones etiam in aliis scriptis nostris solutas esse existimo, ita quidem, ut, quamvis accuratiori solutionis nihil deesse non dixero, efficacia tamen non sit inferior. Quoniam vero tibi placuit, singularem aliquam disquisitionem & commentationem de argumentis illis in promptu habere, mihi vero ipsi jucundum sit, non solum scire talia, sed &, ut alii discant, efficere, petitionem tuam averfari nolui. Dico itaque: quamdiu vulgus Judæorum memoriam & recordationem variarum tentationum & calamitatum nondum amiserat, sed reliquias quasdam in promptu habebat, Moſen quidem præter alias quoque causas accuratam orbis conditi enarrationem ingressum, nec existentiam nec origines Angelorum commemorasse. Hac enim a rebus, quæ sensibus obvia sunt, vehementer sunt distincta. Porro Israelitis, tanquam qui ad sub-

Q999 3

limio-

1) Coll. ita: Δια τί Μωσῆς ἐν τῇ κοσμογενείᾳ ἄτε ἀγγέλων βίας, ἄτε γενέσεως ἐμνημόνευσεν;

* Fortasse hoc factum est in commentariis Photii in varios Codicis Sacri libros, quos passim videas adferri. In epistolis certe ejus altum est de utroque capite silentium.

limiorem quandam meditationem ab Ægyptiaca inprimis superstitione, (inqua longum tempus, eidem quidem errori non obnoxii, sed inter eos tamen, qui illo capti erant, exegerant,) nuper admodum perducti fuerant, non facile nec obvium erat, ut ad incorporeas Deoque similes mentes percipiendas animum eveherent. Non minus vero, nisi potius magis huc; præter dicta, pertinet, quod leges laturus erat non Angelis, sed hominibus, qui & conditi erant, & ex nihilo existere cœperant. Ideo rerum conditor doctrinas necessarias, & cum utilitate conjunctas, h. e. cœli, terræ, aliorumque similium originem exponit, quoniam illa quidem ante, quam hominem conderet, esse voluit, quodque homo ipse in illis vitam acturus erat, quod denique etiam alia, ad vitam naturalem necessaria, illis, quibus leges ferebantur, suppeditare volebat. Dei enim notitiam, si non accuratam, saltem qualemcunque animis infixam habebant, Angelorum vero illam minime omnium; quemadmodum etiam post Deum quidem profitebatur,

πρωτῆς μαίσις δεισιδαιμονίας, ἐν ᾗ πολὺν χρόνον, εἰ καὶ μὴ τῇ πλάνῃ κάτοχοι, ἀλλ' ἐν γε 2) τοῖς κατεχομένοις τὸν βίον διέτριβον, καὶ ἦν εὐχερὲς εἰς ἐλάδιον φέρειν πρὸς τὴν τῶν αἰσωμάτων καὶ θεοειδῶν νόων ἐπαναγείναι μάθησιν. Οὐδὲν δὲ ἤττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον τῶν εἰρημένων, ὅτι μὴ ἀγγέλοις τὰς νόμους εἰσφέρειν ἐμελλεν. ἀλλ' ἀνθρώποις, οὓς ἦν καὶ ἡ γένεσις, καὶ ἡ ἐκ τῆς μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πρῶτος. καὶ ὁ γενεσιουργὸς ἀναγκαῖα μαθήματα, καὶ τὸ χρήσιμον παρεχόμενα, ἔραν μὲντοι καὶ γῆς καὶ τῶν ἄλλων εἰσάγει γένεσιν, ὅτι ταῦτά τε πρὸ τῆς τῆς ἀνθρώπου 4) ὥστας ὑπέστη, καὶ ὅτι ἐν αὐτοῖς τὴν διαίταν ὁ ἀνθρώπος ἐμελλεν ἔχειν, καὶ διότι τὰς κατὰ τὴν αἰδήσιν ἄλλας ἀναγκαῖας χρεῖας τοῖς νομοθετεμένοις ἐμελλε παρέχειν. Θεὸς μὲν γὰρ ὅποσον δήποτε ταῖς ψυχαῖς, εἰ καὶ μὴ πρὸς τὴν ἀκριβεῖαν ἀνηγμένην, ὅμως ἐννοιάν τινα καὶ φαντασίαν εἶχον, ἀγγέλων δὲ ὁμοῦς. ὅπως γε καὶ τὸ Σαδδουκαίων μετὰ πολλῆς γενεᾶς ἔθνος θεὸν μὲν ὁμολογεῖν

Sadducæorum secta multis seculis
Angelorum autem & Spirituum no-
mina

2) Ita scripsi pro ἔν γε.

3) Collb. pro τοῖς νόμοις.

4) Idem pro ποιητῆς ἔραν, quæ posterior vox ex compendio scriptiois αὐτοῦ, i. e. ἀνθρώπου, nata est, ad quam voces πρὸ τῆς in ποιητῆς mutata ideo a librario videtur, quod voci ἔραν magis videretur accommodata.

ἐφρόνει, ἀγγέλους δὲ καὶ πνεῦματα ἑ-
δὲ ἀκοῇ παραδέχεσθαι ἀνεκτὸν ἡγνύ-
το. 5) Ὅτι δὲ δι' ἀδένειαν τῶν δεχο-
μένων ἢ τῶν ἀσωμάτων νόων διήγησις
τῷ Θεόπῃ κατ' ἀρχὰς παραλέλη-
πται Μωσῆ, δῆλον, ἐξ ὧν ἐπὶ τέλει
τῆς ἄλλης ἱστορίας, καὶ τῶν πολλῶν λό-
γων εἰς μνήμην αὐτῶν περιῆλθεν, εἰ
καὶ μηδὲ τότε γενεσὶν εἰσάγων, ἀλλ' εὐ-
φροσύνην μὲν ἔραν ὧν, προσκύνησιν δὲ
ἀγγέλων. εὐφράνθητε, λέγον, ἔρα-
νοι αὐτῷ καὶ προσκυνήσάτωσαν
αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. 6) ὁ μέν-
τοι γε Θεοπάτωρ 7) Δαβὶδ πυρὸς τε
αὐτῶν ἀνείπεν τὴν ἐσίαν, καὶ δημιε-
γὸν ὑπάρχειν, 8) ὅς καὶ τῆς ἄλλης ἐ-
στὶ κλίσεως ἀπάσης, καὶ ἐπιγινώσκειται
δημιεργός. ὁ μὲν ἔν καιρὸς περὶ τῶν
ἀγγέλων τοιαῦτα παρέρχεν εἰπεῖν.

Τὸ δὲ, τῷτο γὰρ ποιῶν ἀνθρακας
πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῆ,
9) ἀντὶ τῆς, ἐπισυνάξεις τὰς κατανε-
μομένους αὐτῆ καὶ διαφθεύοντάς τὴν
κεφαλὴν ἀνθρακας. καὶ γὰρ θάττον
ἂν αὐτὴν διεργάσαιτο, εἰ μὴ θάττον
αὐτὰς, σὺ ταύτης ἀποσωρεύσης καὶ ἀ-
παλλάξης τῆ ἐρποντος καὶ κατεδύον-
τος αὐτὴν πάθος. Πῶς δ' ἐκ αὐ-

mina nec audire sustinebant. Quod
vero Moses, qui Deum vidit, menti-
um incorporearum commemoratio-
nem propter imbecillitatem illorum,
qui eam audituri erant, sub initium
omiserit, ex eo manifestum est, quod
in fine reliquæ historiæ, & post alia
multa recitata, mentionem eorum
fecit, quamvis ne tunc quidem crea-
tionem illorum, sed lætitiā cœlo-
rum & Angelorum adorationem
commemoravit. *Latamini*, inquit,
cum illo cæli, & adorent eum omnes
Angeli Dei. Similiter David, Dei
pater, & igneam eorum essentiam
commemoratur, & conditorem eorum
appellatur, qui reliquarum rerum o-
mnium auctor sit & agnoscatur. At-
que hæc quidem hac occasione de
Angelis adferre licuit.

Quod vero ad illud dictum spe-
ctat: *Hoc enim faciens, carbones ignis*
congeres in caput ejus; idem illud est,
ac si dixeris: coacervabis carbones,
caput ejus depascentes & consumen-
tes. Citius enim illud consumerent,
nisi mature illos ab eo remoueas, &
a repente ac consumente labe illud
liberes. Nonne vero, ita si egeris,
optimus

5) Matth. XXIII. 8.

6) Vid. Deuter. XXXII. 43.

7) Hoc elogium Davidi ob Christum Θεοῦ γεννητὸν, ex familia ejus natum, tribuitur e Chrysostomo
& aliis, quorum locos habes apud Suicerum.

8) Psalm. CIV. 4.

9) Rom. XII. 20.

optimus proximi tibi Medicus videberis? Si enim mensa & convictu hostis tuus a te excipitur, quomodo fieri potest, ut, si non ob boni virtutisque studium, saltem propter indolentiam, cujus fructum a te cepit, animum suum ab inimicitia revocet, ab insidiis vero faciendis abstineat, mentisque sobrietate recepta, flammam & iram, quas inimicitia excitaverat, in placidos mansuetosque mores convertat, atque adeo sensim eo adducatur, ut amare discat benefactorem, beneficia & amicam manu eo usus, ut acerbiter ex odio natam molliat, similitudinemque adversus benefactorem, quæ & animum ejus, & corpus, & caput depascit, in pudorem quendam & amorem convertat? Quod si tamen post tantam beneficentiam, per quam benignitatis pulchritudo repræsentatur, homo, invidiæ & odio in proximum sibi obnoxius, nec melior reddatur, nec ad mutationem morumque correctionem respicere velit; ille quidem fera bestia potius, quam homo fuerit, qualis tamen inter homines rarissime invenitur. Tu autem nihilominus vel sic, imo vero diligentius carbones, caput ejus depascentes, provida cura post tantam amicitiam coacervans beneficiis tuis, Do-

δοθεὶς ἄριστος ἔσως πρατῶν τῶ πλησίον ἰατρός; τραπέζῃ γὰρ καὶ φιλοτιμία παρὰ σὲ δεξιόμενος ὁ ἐχθρὸς, εἴ καὶ μὴ διότι φιλόκαλος, καὶ τῆς ἀρετῆς ἐραστὴς, ἀλλ' ἐν γε διὰ τὴν ἀπάθειαν, ἧς παρὰ σὲ τὴν ἀπόλαυσιν ἔχει, πῶς ἐκ ἂν ἐκτῆναι μὲν τῆς ἐχθρας λογισμὸν ἀναλάβοι, ἐκτῆναι δὲ διανοεσθῆναι τῆς ἐπιβουλῆς; καὶ ἀνανήψας τὰς λογισμὰς καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς πύρωσιν τὴν καὶ φλεγμονήν, ἣν ἀνέφλεγεν ἡ ἐχθρα, πρὸς τὸ μαραίνειν καὶ πρᾶνεναι μετὰ βαλὼν, κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὸ εἰδέναι καὶ εὐεργετῆναι τὸν εὐεργέτην χειραγωγηθεὶς διὰ τῆς εὐεργετίδος καὶ φιλοφρονέσεως δεξιὰς πᾶσαν τὴν τῷ μίσους διαγλυκύναντες πικρίαν, καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν κεφαλὴν κατὰ τῆς εὐεργετίας δυσμένειαν εἰς αἰδῶ διαλυσάμενος καὶ σοφῆν; Εἰ δέ γε μετὰ τὴν τοσαύτην εὐεργεσίαν, δι' ἧς τὸ τῆς ἀγαθότητος ἔξαικονίζεσθαι κάλλος, ἔδεν πρὸς τὸ βέλτιον ὁ τῷ φθόνῳ τῷ πλησίον καὶ τῷ μίσῳ κατόχος, ἔδεν πρὸς μεταβολὴν καὶ διόρθωσιν ἐπιβλέψαι βέλοισι, θηρίον μὲν ἂν ὁ τοιοῦτος καὶ ἐκ ἀνθρωποεῖης, καὶ σπάνιον ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ τοιοῦτον κακόν. σὺ δὲ ἔδεν μὲν ἡττον ἔδεν 10) μετὰ τὴν τοσαύτην ἀπονοίαν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τὰς κατανεμωμένους αὐτῷ τὴν κεφαλὴν ἀνδρακάς τῇ γε σῇ προνοίᾳ σωρεύων, τὴν δεσποτικὴν ἂν εἴης μίμησιν τοῖς εὐεργετούμενοις

10) Sic scribo pro ἔδεν. Proximum τὴν addidi ex Colb.

ἀναπληρῶν, ἐκεῖνος δ' αὐτῷ τὸ ἀμάρτημα πάσης 11) ἀθλῶς ἐπὶ πλεόν ὥσπερ εὐεργεσίας, ἔτω καὶ συγγνώμης ἔδειξε δυνατότερον. Εἰ δέ τις τὸ ἀνθρώπου πυρὸς ἐπισωρεύσει ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῷ καὶ κατὰ τὴν πρόχειρον ἐκδοχὴν, ἢ τὰς πολλὰς παρακαλῶσαν, εἰς τὸ μὴ τὴν ἔχθραν ἔχθρῃ καὶ ἀμύνῃ χαλεπωτέραν ποιεῖν θελήσει νοεῖν, εἰδὲ τῷτο ἂν εἴη σοχασμὸς διαπέσειν, ὑφ' ᾧ παρασκευάζεται. καὶ πρὸς συγκατάθεσιν ἔλκειν μάλλον δύναται ἢ τῷ μὴ ἀμύνεσθαι παρανεῖστα τὰς πολλὰς παιδῶ. ὁ παύεται βέλη κινῶν ὁ μᾶλλον κατὰ σὲ τὴν ἔχθραν ὑπελθὼν, ἀμεινον μὲν ἂν εἴη, τὸν κοινὸν πλάσῃν ἢ τὴν πλάσασαν δεξιᾶν ἢ τὴν αὐτὴν φύσιν ἐννοῶντα νικῆσαι γνώμης χρηστότητι τὸν μισῶμενον. διότι παράγει 12) δι' ἔχθρας τὸ ὁμοφυές. εἰ δὲ μὴ, βέλει δὲ τῷτο ἀμύνεσθαι ἢ λυπῆσαι, ἢ μηδὲν ἐν τέτοις διαμαρτεῖν, ψώμιζε, πότιζε αὐτόν. πῶς ἢ διὰ τί; τὸν κοινὸν δεσπότην διὰ τέτων σαυτῷ παρασκευάζεις ἐκδικητὴν, ἐκεῖνον δὲ διὰ τῶν εὐεργεσιῶν εἰς ἐκδίκησιν κινήσεις, θάττον ἂν ἴδοις τὸν ἔχθρὸν οἶα πυρὶ τῇ ἐκείνῃ δίκῃ ἢ κρίσει φλεγόμενόν τε ἢ κατὰ πιμπράμενον, ἢ αὐτῇ συναπολλύμενον ἔχθρῃ καὶ ἐπιβελῇ.

piendam excitaveris, inimicum poena ejus & judiciis, tanquam igne quodam, consumtum & combustum, inimicitiaque sua & odiis devoratum citius videris.

mini exemplum imitaberis; alter vero ille ostendet, peccatum suum apud se plus valere, quam omnis ejusmodi beneficentia factaque liberaliter venia efficere possit. Si quis vero verba illa: *carbones ignis congeres super caput ejus*; de proclivi in gratiam receptione, quæ multos compellit, ut inimicitiam inimicitia & vindicta graviolem non reddant, accipere malit; nec ille iudicio, quo utitur, admodum fallitur. Quæ enim ad vindictam cavendam adhortatur oratio, illa ad consensionem animorum conciliandam egregie facit. Quod si enim is, qui præter rem inimicitiam adversus te fovet, tela movere non desinat; præstiterit tamen, communem conditorem, dextramque, quæ utrumque formavit, eandem porro utriusque naturam recogitare, & facilitate sua iniquum offorem vincere. Naturæ enim ad finitatem per inimicitiam tollitur. Sin minus hoc placeat, malisque injurias ulcisci, & injurium tristitia adficere, eadem vero opera non peccare, ciba & pota illum. Quomodo vero & cur ita? Sic enim communem Dominum vindicem tibi concilias, quem si beneficiis illis tuis ad ultionem ca-

Rrrr

QVÆST.

11) πάσης debeo eidem pro πάσι.

12) Coll. διότι περ ἄγα.

QVÆST. CXI.

Ex quo Scriptura loco constat, Adamum a Diabolo deceptum esse?

Quod quæris, unde ex Scriptura constat, Adamum a Diabolo esse seductum, id quidem piis omnibus exploratum habetur. Scriptura tamen, quæ Evam tantum per serpentem, per illam vero Adamum deceptum fuit, luculentior quæriti hujus solutionem adfert. Ipse enim Dominus noster in Evangeliiis nos docuit, dicens: *ille ab initio homicida est*. Neque enim ibi, quod nonnullis visum est, Cainum innuit; sed in ipsum Satanam crimen hoc refert. Serpens enim, qui Diaboli instrumentum vocatur, nihil dubii movet, quippe qui primarius & princeps seductionis auctor haberi non possit. Propterea vero per serpentem, non autem per aliud animal malus dæmon fraudem Evæ facit, quod animal illud mulieri jucundum esset ideo, quoniam, pro singulari indole sua, alia quæcunque imitando facillime exprimere poterat. Cum vero præterea Diabolus animal hoc naturali quadam sagacitate instructum videret, idem illi maxime visum est accommodatum, cujus mi-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙΑ.

Πόθεν ἐστὶ τῆς γραφῆς λαβεῖν ὑπὸ τῆ διαβόλου τὸν Ἀδὰμ ἀπατηθῆναι;

Ὁ δὲ ἐπηρώτησας, ὡς πόθεν ἐστὶ τῆς γραφῆς λαβεῖν, ὑπὸ τῆ διαβόλου τὸν Ἀδὰμ ἀπατηθῆναι, πᾶσι μὲν εὐσεβέσι νομιζέται τῆτο, ἀλλ' ἡ γραφή * διὰ τῆ ὀφews μόνον ἀπατηθῆναι 1) τὴν Εὐαν, δι' αὐτῆς δὲ τὸν Ἀδὰμ εἰσάγει, περιφανέστερον τῆ ζητήματος τὴν λύσιν ἔχει. Αὐτὸς γάρ ὁ Κύριος ἐν εὐαγγελίοις ἐδίδαξεν ἡμᾶς εἰπὼν ἐκεῖνος ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος 2) ἐστίν. Καὶ γὰρ ἔχ, ὡς ἐνίοις ἔδοξε, τὸν Κάιν μὴνύει. ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν Σατανᾶν τὴν κατηγορίαν ἀναφέρει. Ὁ γὰρ ὀφης, ὄργανον μὲν τῆ διαβόλου χρηματίζων, ἐδεμίαν παρέχεται ἀπορίαν, αὐτεργὸς δὲ καὶ πρωταίτιος τῆς ἀπάτης ἐδαμῶς ἀν' ἑχὴ χώραν νομιθῆναι. διὰ τῆτο δὲ, καὶ ἔχ δι' ἄλλας ζῶας, προσάγει ὁ πονηρὸς τὴν ἀπάτην τῇ Εὐα, ὅτι κεχαρισμένον ἦν τῆτο τὸ ζῶον τῇ γυναικί, διὰ τῆ τὴν ἄλλην εὐφυίαν καὶ πρὸς τὸ μιμήσασθαι δυνατόν ἦν. ἄλλως τε δὲ καὶ τινος ἐμφύτης μετέχον τῆτο τὸ ζῶον ὁρῶν φρονήσεως ὁ διάβολος, ἐπιτήδειον ἐνόμισε πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῷ τῆς ἀπάτης χρηματίσαι ὄργανον, ἅτε δὴ μάλιστα καὶ γλῶσσαν ἐήμασιν ὑπηρετήσασθαι λαχόντα τότε

nisterio

* Post γραφή excidisse videtur facili lapsu librarii, γ.

1) Coislin. ἀπατηθῆναι, Colb. ἀπατηθῆναι.

2) Joan. VIII. 44.

τὸν ὄφιν. ἀφράστει δὲ προνοίας ἔργον
 ἦν καὶ τὸ, τὸν ὄφιν φωνὰς ἐνάρεθρας
 ἀφιέναι. Εὐνοῶν γὰρ ὁ πλάνης τὰς τῆ
 πονηρᾶ ἐννοίας, καὶ ὡς εἰ μὴ τὸν ὄφιν
 ὄργανον τῆς ἀπάτης λάβοι, αὐτὸς ἐκεί-
 νος τῆς ἀνθρώπου εἰς τὴν ἐαυτῶν ἀπά-
 την συλαγωγῆσει, συγχωρεῖ τὸν ὄφιν
 ἀνθρώπινος φωνὰς προΐεναι, ἵνα μὴ ἐξ
 αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ἢ τῶν ἀνθρώπων
 λύμῃ ἐκβλασθήσῃ, καὶ ἡ τῆ κακῆ ἀρ-
 χῇ ἐκείδεν τὴν πρόοδον λάβοι. Εἰ γὰρ
 αὐτοὶ τῆς εἰσηγήσεως τῆ ἀμαρτήματος
 καθεστηκότες ὠφθησαν ἀρχηγοί, ὅπερ
 ἂν ἐπὶ τῆ ὀφείας ἐπράχθη, καὶ ἐπ'
 ἐκείνων ἂν διεφυλάχθη. καὶ εἰ ἀνα-
 κρίσεως τυχόντες ἂν, ὥσπερ εἰδ' ὁ ὁ-
 φισ, τὴν καταδικάζουσιν ἐδέξαντο ψῆ-
 φον. ἀλλὰ παραχωρεῖται τῷ ὀφει τῶν
 ἀνθρώπων ὁ λόγος, ἵνα μὴ ὁ ἀνθρώ-
 πος ἀρχηγὸς ὀφθῇ γεγεννημένος τῆς
 κακίας. Τοῖόντον γὰρ τὸ θεῖον. ἐξ
 ὧν ὁ ἀντικείμενος τὴν κακοτεχνίαν ἐπι-
 νοεῖται, διὰ τῆτον αὐτῆ τὰ μηχανήμα-
 τα περιτρέπει τε καὶ καταλύει.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙΘ.

Διὰ τί μάγοι ἐξ ἀνατολῶν καὶ Περσῶν,
 καὶ ἐκ ἐξ ἐτέρας χώρας ἢ ἔθνους
 τῷ δεσποτικῷ τῷ παραγεγόνασι
 πρῶτοι;

nisterio ad fraudem faciendam utere-
 tur; inprimis cum idem tunc quidem
 linguam haberet ad verba proferenda
 idoneam. Interim ineffabili provi-
 dentia debetur etiam illud, quod ser-
 pens voces articulatas formare potu-
 it. Cum enim conditor optimus ma-
 li dæmonis consilium perspiceret, sci-
 retque, eum, nisi serpentem fraudis
 suæ instrumentum haberet, homini-
 bus ipsis ad mutuam sui deceptionem
 usurum esse, serpentem humanam
 vocem emittere passus est, ne perni-
 cies hominum ex ipsis hominibus
 nasceretur, malique origo ab ipsis
 prodiret. Quod si enim ipsi auctores
 persuasionis ad peccandum existiti-
 sent, idem illis usu venisset, quod ser-
 penti accidit, ita quidem, ut, sine in-
 stituto causæ examine, ad exemplum
 serpentis, condemnatoriam senten-
 tiam audivissent. Itaque sermonis hu-
 mani facultas serpenti permittitur, ne
 homo mali auctor fuisse videretur.
 Ita enim Deus agere consuevit, ut,
 per quæ adversarius malas artes moli-
 tur, per eadem pessima ejus consilia
 evertat, & disturbet.

QVÆST. CXIX.

Quare Magi ex Oriente & Perside, non
 vero ex alia regione aut gente ad
 Dominicum partum primi acceffe-
 rint?

Variis de causis id factum esse opinor. Primum quidem ita oraculum aliquod Propheticum impleverunt, ita habens: *Reges Arabum & Sabe dona offerent.* Persæ enim tunc temporis summam potestatem in regiones illas exercebant: eadem vero terra & aurum præstantissimum, & myrrham & thus profert. Porro Ægyptiorum imperio ad Assyrios translato, Assyriorum vero illo ad Persas devoluto, Persarumque Regibus tunc primatum tenentibus, conveniens erat, ut, qui ea ætate præcipui essent, iidem primo & uni seculorum Regi, in terra conspecto, Christo, & Deo nostro, adventu suo cultum præstarent, & dona offerrent, iis, quæ faciebant, profitentes, quod Rex modo natus ipsorum, qui tantum non omni orbi imperarent, & gentibus omnibus superiores essent, herus, dominus & Rex appellaretur, tanquam adoratus ab illis, & satellitio regio stipatus. Quoniam porro inde Abrahamus Patriarcha oriundus etiam fuit (is enim ex Chaldaeorum regione primum pro-

Διὰ πολλὰς ὁμοῦ αἰτίας. Πρῶτον μὲν γὰρ προφητεῖαν τινὰ ἐξεπλήραν, τὴν λέγσαν βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβᾶ δῶρα προσάξουσιν. 1) Καὶ γὰρ οἱ Πέρσαι τῆνικαῦτα τῶν χωρῶν ἐκείνων τὸ κράτος ἔχον. Φέρει δὲ ἡ ἐκείνων γῆ ἐπίσημόν τε χρυσὸν καὶ σμύρναν, καὶ λίβανον. ἄλλως τε δὲ καὶ τῆς μὲν Αἰγυπτίων βασιλείας εἰς Ἀσσυρίδας διαλελυμένης, τῶν Ἀσσυρίων δὲ εἰς Πέρσας μεταρρέουσης, καὶ τῶν ἐπὶ γῆς τότε βασιλέων Περσῶν τὰ πρεσβεῖα ἔχόντων, ἔδει τοῖς τὸ πρωτεῖον ἐν τοῖς τότε καὶ ἡ λαχέσι τῶ πρώτῳ καὶ μόνῳ βασιλεῖ τῶν αἰώνων, ἐπὶ γῆς ὀφθέντι Χριστῷ, τῷ θεῷ ἡμῶν, παραγεγονότας τε προσκυνῆσαι, καὶ δῶρα κομίσαι, δι' ὧν 2) ἔπραττον ἀνομολογῆντας, 3) ὅτι ὁ τε χθεὶς βασιλεὺς καὶ αὐτῶν τῶν μικρῶν τῆς γῆς ἀπάσης κρατέωντων, καὶ κατὰ πάντων τὸ πρωτεῖον ἔχόντων, δεσπότης καὶ κύριος καὶ βασιλεὺς χρηματίζει, προσκυνέμενός τε ὑπ' αὐτῶν καὶ δορυφορέμενος. 4) εἰ δ' ὅτι ἐκεῖθεν ἐτύγχανεν καὶ Ἀβραάμ ὁ πατριάρχης, ἐκ Χαλδαίων γὰρ γῆς πρώτος

fectus

1) *Jes.* LX. 6.

2) Sic scribo pro, δι' ὧν.

3) *Coisl.* male ἀνομολογῆντας.

4) *Coisl.* δορυφορέμενος. Legendum videri poterat *δορυφορέμενος*, quasi *municibus cohonestatus*. Præstat vero nostrum illud, quo & Photius alias, & Scriptores frequenter utuntur, ubi desatellitio regio sermo est. Vide quæ de *δορυφόροις* adfert *Elisius* in *Fortuitis Sacris* p. 50. & de *δορυφορῶσι* *Ezech.* *Spanhemius* ad *Cæsares Juliani* p. 384.

αἰπάρως θεογνωσίαν ἐκήρυξεν, διὰ τῆ-
το καὶ ἔτοι εἰς προσκύνησιν τῆ σω-
τῆρος, πρῶτοι τῶν ἄλλων ἐκείθεν ἐκινή-
θησαν παραγενέσθαι, τρανῶς διασαλ-
πιζέσης τῆς τοιαύτης οἰκονομίας, ὅτι
ὁ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τότε καὶ νῦν ἐνε-
ργῶν. τότε μὲν τοπικῶς, νῦν δὲ αὐ-
τοῖς πρᾶγμασι καὶ ἀληθείᾳ. Οὐδὲ
τῆστο ἂν εἴη τῆς ἐρῆνης ἀπωθεν δια-
νοίας. Νόει δὲ μοι κακῆναι. Οἱ Ασ-
συρίων βασιλεῖς τὴν τε Ἱερουσαλήμ
πολλάκις ἐπόρεθσαν, καὶ τὰ ἐν τῷ
θεῷ νεῶ κειμήλια ἀπεσύλησαν. καὶ
αὐτὸν ἐδ' ὅτε τὸν ναὸν πυρὸς ἔργον
ἀπόφηναντες. καὶ ὅσα ἄλλα ἢ περὶ
ταῦτα ἱστορία διέξαισεν. ἡ δὲ τῶν Ασ-
συρίων ἀρχὴ εἰς Πέρσας μετέπεσε, καὶ
τὸν ἐκείνοισι πλῆτον ἀπάντα, ὅσος 5)
τε ἐν λαφύροις, καὶ ὅσος ἐν ὑπηκόων
φόροις εἰς ἐκείνους συμμετέστησεν. Ἀγχι-
τοίνυν ὁ θεὸς τὰς Πέρσας εἰς προσκύν-
ησιν τῆ βασιλείως τῆ Ἰσραήλ, ὅς ἐστι
Χριστός, ὁ θεὸς ἡμῶν, ᾧ τινι καὶ ἀνεῖ-
το μὲν ἐν Ἱεροσολύμοις νεῶς, ἀνεφέρον-
το δὲ καὶ αἱ θυσίαι, 6) καὶ τρέχουσι
δρομέως, καὶ προσφέρουσι ἀντὶ μὲν τῆς
παρὰ τῶν πατέρων αὐτῶν γεγεννημέ-
νης εἰς τὰ ἱερὰ τῆ θεῆ ἀτιμίας τιμὴν,
ἀντὶ δὲ τῶν ὀυσημιῶν θεολογίαν, καὶ
προσκύνησιν ἀντὶ τῆς ἄλλης παρουσίας,
ἀντὶ δὲ τῶν συλαγωγηθέντων δῶρα.
τῆς προγονικῆς ὥσπερ ὑπεραπολογί-

fectus Divini Numinis cognitionem
publice urfu) propterea & illi primi
omnium excitati sunt, ut ex eadem
regione ad cultum, Salvatori prae-
standum, advolarent, sapientissima-
que hac rerum directio perspicue
significaret, eundem esse, qui & tunc
& nunc operaretur, tunc quidem in
typis, nunc vero re ipsa & opere. Si
quis ita statuat, nec hunc a recto ju-
dicio putaverim aberrare. Jam vero
& hoc velim expendas. Assyriorum
Reges Hierosolyma saepe expugna-
runt, templique, Deo sacri, cimelia
abstulerunt, ipsum interdum tem-
plum ignis praedam facientes, ut plura
alia taceam, quae de his historia tradit.
Postea Assyriorum imperium ad Per-
sas pervenit, omnesque eorum opes,
quae vel in spoliis, vel in subjecto-
rum tributis posita erant, ad eos
transferebantur. Deus itaque Per-
sas excitat ad adorationem Regis
Israelis, qui est Christus, Deus no-
ster, cui & templum Hierosolymis
erectum erat, & sacrificia offereban-
tur. Illi citato cursu ad eum ferun-
tur, eique pro probriis, a maioribus
suis in sacra coniectis, honorem,
pro injuriis fidei tanquam in Deum
professionem, pro flagitiis aliis cul-
tum, pro spoliis olim factis dona
offerunt, hoc modo quasi avitam te-

Rrrr 3 meri-

5) Ita Colb. pro ὅσῃ.

6) Coisl. male ἀνδυσίαι.

meritatem excusaturi, veniamque illis propriis suis moribus procuraturi. Et aurum quidem offerunt pro auro illo & cimeliis, quæ per rapinam olim abstulerant; thus vero pro sacrificiis, quæ fieri vetuerant; & myrrham denique pro illis, qui ab ipsis erant trucidati, quosque in frequentibus suis obsidionibus excitare & in integrum restituere potuissent; his enim myrrha cultum quasi suum & studium testari poterant. Fortasse vero etiam per myrrham animi sui sententiam declarare voluerunt, quod scilicet pro virili sua parte templum olim eversum & urbem Jerusalem instaurare libenter vellent. Myrrha enim ea, quæ distracta & disturbata sunt, constringere & continere solet. Quamvis enim sub *Esdra* & *Zorobabele* nonnulla, quæ ex sacris in prædam cesserant, offerrentur, tenue tamen illud omne & leve erat, cum nec *Liberator* & *Servator* noster advenisset, nec illi, qui prædam fecerant, spolia illa ipsi, sed per alios, offerrent. Porro idem *Perfarum* ante ceteros adventus præsignificabat, Gentiles priores,

μενοι τόλης, ἢ τὴν συγγνώμην ἐκείνοις διὰ τῆς οἰκείας ἐκκαλέμενοι πράξεως. Καὶ προσφέρουσι μὲν χρυσὸν ἀντὶ τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν ἱερῶν κειμηλίων, ὧν ἐσύλησαν. Λίβανον δὲ ἀντὶ τῶν θυσιῶν, ὡς ἐκώλυσαν, καὶ σμύρναν ἐπὶ τοῖς ἅπασι ὑπὲρ αὐτῶν ἀνηρημένους, 7) πάλαι κατὰ τὴν πολιτοκρίαν ἐνῆν αὐτοῖς ἀναστῆσαι καὶ παραστῆσαι, ὥσπερ τιμὴν ἐκείνοις 8) τὴν σμύρναν κομιζόντες, τάχα δὲ καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν ἐνδεικνύμενοι. ὡς τότε ἐπὶ αὐτοῖς καὶ τὸν καταστροφέντα ναὸν, ἢ τὴν πόλιν Ἱερουσαλὴμ αἰρετὸν 9) ἦν ἀνανεῶσαι. Καὶ γὰρ ἡ σμύρνα συσφίγγειν εἶωθεν τὰ διεσπῶτα καὶ διεσπασμένα. καὶ γὰρ εἰ καὶ ἐπὶ *Εσδρα* 10) τε καὶ *Ζοροβάβελ* ἀνηνέχθη τινα τῶν λαφυραγωγηθέντων ἱερῶν, ἀλλ' ἔν ἐνδεῶς ἐπράττετο ταῦτα, μήτε τοῦ λυτρωτοῦ ἢ σωτῆρος ἡμῶν παραγεγονότος, μήτε αὐτῶν τῶν συλαγωγησάντων αὐτοπερὶσωπον τὴν προσφορὰν τῶν σεσυλημένων, ἀλλὰ δι' ἐτέρων ποιημένων. προμήνυμα δ' αὖν εἴη ἢ ἡ *Περσῶν* πρώτη ἀφίξις, ὅτι πρῶτον οἱ ἐξ ἐθνῶν, ἢπερ 11) ὁ *Ισραήλ*, τὸν αἰ-

quam Judæos, Dominum suum agnitu-
turos

7) Post ἀνηρημένους puto per adfinitatem syllabæ ultimæ excidisse ἄς, frequenti librariorum incuria.

8) Ita scribo pro ἐκείνους.

9) Sic Colb. pro ἀναστῆσαι.

10) Idem pro ἔδρα.

11) Sic scribo pro ἡπερ.

κείον ἐπιγνώσονται δεσπότην. Εἰ δὲ τις ἐθέλοι καὶ τὰ προσκυμαθέντα δῶρα τὸν μὲν χρυσὸν ὡς βασιλεῖ προσε- νεχθῆναι τῶν ὅλων, αἰονεὶ φόρον τινὰ ἢ ὑπακοῆς σημείον, ὡς θεῷ δὲ τὸν λί- βανον, καὶ σμύρναν, ὡς δὲ ἡμᾶς γενη- σομένῳ νεκρῷ, ἢ τῷτο ἢκ ἂν ἀναρμό- τως τῷ προτεθέντι περιεχθεῖν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΚ.

Διὰ τί ἐπικελεύεται ὁ Ἡρώδης τοῖς εἰς προσκύνησιν ἡκισιν τῷ Σωτῆρος ἡ- μῶν Χριστῷ μάγοις ἀκριβῶς ἐξετά- σατε, λέγων περὶ τῷ παιδί, ἐπὰν δὲ εὗρητε, ἀπαγγεῖλατέ μοι, ἵνα κα- γῶ ἐλθὼν προσκυνήσω αὐτῷ. 1)

Ὅσον μὲν ἀπὸ τῷ γραμματός διὰ τῷτο, ὅτι βασιλεὺς ἦν τῆς Ἰσδαίας, ἢ βασιλέως τόκον οἰκάσας, ἐταράχθη τε καὶ ἐζήτηε ἀνελεῖν τὸν ἐλπιζόμενον παραλῦσαι τῆς βασιλείας αὐτόν. Καὶ ἐπεὶ περὶ ἢ ἦν ῥᾶν αὐτὸν ἀνευρεῖν, δό- λον προβάλλεται ἢ ἀπάτην. Καὶ διὰ τῷτο φησὶν ἵνα καὶ γῶ ἐλθὼν προσ- κυνήσω αὐτῷ. Ἀλλ' αὕτη μὲν ἡ ἐπὶ τῷ γραμματί κατανόησις. τάχα δὲ καὶ ἄκων προφητεύει τὸ μέλλον, ὅτι μὴ μόνον τὰ ἔθνη διὰ τῶν Περσῶν προσκυνήσει τὸν Χριστόν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐκείνων προσκύνησιν καὶ Ἰσδαία πᾶσα προσκυνήσει αὐτῷ. εἰ βέλει δὲ,

turos esse. Si quis denique de oblatis illis statuere malit, aurum quidem Christo, ut Regi hujus universi, in- star tributi, & in obedientia argu- mentum, thus vero, ut Deo, myr- ham denique, ut tali, qui pro nobis moriturus sit, oblata esse; id quo- que non inconvenienter modo dictis jungi possit.

QVÆST. CXX.

Cur precipit Herodes Magis, qui Sal- vatorem nostrum, Christum, adora- turi veniebant: inquirite diligen- ter, inquit, in puerum; ubi vero inveneritis, renunciate mihi, ut & ego veniens adorem eum?

Id quidem secundum sensum literalem ideo faciebat, quod ipse erat Rex Judææ, perceptoque Regis partu consternabatur, atque adeo eum interficere studebat, qui impe- rium sibi erepturus videbatur. Quo- niam vero eum difficulter invenire poterat, dolos & fraudem nectit. Propterea etiam ait: *ut & ego veniens adorem illum.* Hæc expositio ex ver- bis ipsis nascitur. Fortasse vero etiam invitatus ipse prænunciat, fore, ut non solum Gentiles per Persas, qui pri- mum venerant, Christum adorarent, sed & Judæa universa post cultum, ab illis præstitum, eum religiose ve- nera-

neraretur. Vel, si malis, procliviori modo ratio typica ostendi posfit. Herodes enim ipse duas illas gentes repræsentare queat, qui ex gentibus orrus Judæis imperabat, arque adeo, quamvis invitus, &, quæ dicat, ipse nescius, Prophetam agit, personamque totius generis humani, Gentilium æquæ ac Judæorum, sustinens, Deo, ad homines divertenti, religiosum cultum præstandum esse, proficitur. Nihil vero obstat, quo minus Prophetam egisse existimetur. Similiter enim & Caiphas ignorabat, quid loqueretur. Nam dum mens ejus furibunda in eadem ferebatur, labiis tamen vaticinium edebat, dicens: *præstat, unum hominem mori, quam totam gentem perire*. Nisi enim Christus, Deus noster, mortem obiisset, genus humanum nunquam fuisset salvatum. Quamvis enim uterque eorum dono prophetico esset indignus, hinc tamen Sacerdotalis, hinc Regia dignitas, doni alicujus fructum capiebat, quandoquidem ad eadem Domini nostri nondum erant progressi. Videas vero similiter etiam alia quædam, malo quidem animo & sanguinolento impetu prolata, instar vaticiniorum, eventum sortita fuisse. Tale erat illud. *Sanguis ejus super nos & super liberos nostros.*

καὶ αὐτόθεν ἔχει ὁ τύπος τὸ ἀπει-
θύνεσθαι. Τῶν γὰρ δύο λαῶν φέροι
ἂν ὁ Ηρώδης ἐκτύπων. ἐξ ἐθνῶν
γὰρ ὧν Ἰουδαίων ἐβασιλεύει, καὶ εἴη
ἂν ἁπλῶν καὶ μὴ εἰδῶς, ὃ λέγει, ὅπως
προφητεύων καὶ ὡς ἐκ προσώπου παν-
τὸς τῶ ἀνθρώπων γένους οἶον ἐθνῶν τε
καὶ Ἰουδαίων τὴν προσκύνησιν ἀνομολο-
γήσας τῷ ἐπιδημήσαντι πρὸς ἀνθρώ-
πους Θεῷ. ἰδὲν δὲ κωλύει προφητεύ-
ειν αὐτόν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Καϊάφας
ἐκ ἡδὲ μὲν, ὃ λέγει. ἀλλὰ τὸ τῆς
καρδίας αὐτῆς μανιώδες πρὸς μαιφο-
νίαν ἀνηρέδιστο, τὰ χεῖλη δὲ προφη-
τεῖαν ἐξέφερον ἐν τῷ λέγειν συμφέ-
ρει, ἵνα εἰς ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὅλον τὸ
ἔθνος ἀπόληται. 2) Καὶ γὰρ εἰ μὴ
Χριστὸς ἀπέθανεν ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐκ ἂν
τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐσώζετο. Εἰ γὰρ
καὶ ἀνάξιτος ἐκείνους αὐτῶν προφητικῶς
χαρίσματος ἐτύγχανεν, ἀλλ' ἐν τόγῃ
τῆς ἱερωσύνης αξίωμα, καὶ τὸ τῆς βα-
σιλείας ἐτι τινὸς χαρίσματος παραπή-
λυνεν, ἔγωγε τῆς κατὰ τῆ δεσπότῃς μι-
αιφονίας τέτοις τετολμημένης. Ἰδοὺς
δ' ἂν παραπλησίως τέτοις καὶ ἑτε-
ρὰ τινὰ κακῆργα μὲν γνώμῃ καὶ ὁρ-
μῇ μαιφόνῳ προσηνεγμένα, πέρας δὲ
προφητικὸν εἰληφότα. ὡς, τὸ αἷμα
αὐτῆς ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡ-
μῶν. 3) Καὶ γὰρ ἐπέπεσεν αὐτοῖς

Tandem

2) Joan. XI. 50.

3) Matth. XXVII. 25.

ἔχατον ἢ τῶν αἱμάτων ἔαχυσις, καὶ ὁ διὰ ξίφους θόνος. καὶ, εἰς αὐτὸν ζῆν, πάντες πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, καὶ ἐλεύσοντες οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ αἰρῶσιν ἡμῶν τὸ ἔθνος, καὶ τὴν πόλιν. 4) καὶ γὰρ ἀφῆκαν καὶ ἀκούτες ζῆν. ὁ γὰρ ἡδύνατο κύριοι καταστῆναι τῆ τῆς ζωῆς ταμεῖς, καὶ ζωοποιῶντος τὰ πάντα. Διὸ τὴν μὲν πονηρὰν καὶ μισαιφόνον ἐνέφηναν γνώμην, τῆ δὲ σκοπῇ μὴ τυχόντες ἀπώλοντο καὶ αὐτοί, καὶ τὰ γένη, καὶ ὁ ναὸς, καὶ ἡ πόλις. ὃν δὲ ἔδοξαν ἀνελεῖν, τῆτον ζωῆς χορηγὸν καὶ ζωοποιῶντα τὴν νεκρῶν τὰ ἔθνη δεξάμενοι, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν αὐτῶν προσκυνῶντες ἀνάστασιν, θεοὺ ἴσασιν ἀληθινὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν γένων ἐνανθρωπήσαντα, καὶ λατρεύουσιν εὐληκρινῶς καὶ θαιάζουσιν. Καὶ γε δὴ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπιστάντες αὐτοῖς πολέμῳ, τὴν τε πόλιν κατεστρέψαντο, καὶ τὸν ναὸν κατηρέμωσαν, 5) καὶ τῷ διὰ ξίφους θανάτῳ τὸ ἔθνος ὑπήγαγον. Ευρήσεις δὲ καὶ ὄνον ἐν τοῖς γράμμασι τοῖς παλαιαῖς προμανθάνουσαν τε καὶ προδιδάσκουσαν τὰ ἐσόμενα. 6) ἐξ ὧν ἀπάντων εἰδὲν κωλύον θεωρήσεις, καὶ τὸν Ἡρώδην εἰπεῖν κατὰ προφητικὸν τύπον τὰ πρὸς τὴν μάχην εἰρημένα.

Tandem enim sanguinis effusio, & cædes, gladiis facta, eos opprimebat. Nec minus illud : *si eum vivere patiamur, omnes in eum credent, tunc venient Romani, gentemque nostram & urbem delebunt.* Nam etiam inviti vivere eum patiebantur, cum non possent in eum dominari, qui vitæ erat penu, & omnia vivificabat. Propterea malum quidem & sanguinolentum animum prodebant, scopo vero frustrati, & ipsi & tota gens, & templum, & urbs peribant. Quem vero sibi e medio tollere videbantur, hunc gentes, tanquam vitæ auctorem, & mortuos vivificantem, recipientes, ejusque ex mortuis resurrectionem religiose venerantes, eundem, ut verum Deum, in salutem generis humani hominem factum, agnoscunt sincereque colunt & reverentur. Ab altera vero parte Romani, bello in illos moto, & urbem evertebant, & templum devastabant, gentemque omnem gladio perimebant. Videas vero etiam asinam in libris V. T. representari futura & edoctam & prænunciantem. Ex his omnibus intelliges, nihil ob stare, quo minus Herodes Prophetico more ad Magos locutus censeatur.

SSSS

QVÆST.

4) Joan. XI. 48.

5) Ita scribo pro κατηρέμωσαν.

6) Respicit asinam, Bileami Num. XXII. 23.

QVÆST. CXXI.

Quare præcursor (Joannes) Herodem reprehendit?

Præcursor & Baptista Joannes Herodem, tanquam in peccatum ruentem, recte reprehendebat. Quamvis enim alienigena esset, Herodis antiquioris nepos, Judæis tamen imperabat, & ad Judæorum leges ac instituta vitam componebat, neque adeo per leges fieri poterat, ut Herodiadem, quæ ex fratre pepererat, uxorem duceret. Lex enim, mortuo sine relictis filiis fratre, fratri alteri consuetudinem cum uxore demortui integram facit, *ut scilicet fratri semen excitet*. Semine vero & masculo relicto, prohibitum erat cum ejusmodi uxore conjugale commercium. Præcursor itaque in Herodem animadvertit, non tam ipsius rationem habens, quam ad vulgus emendandum respiciens. Quando enim ea, quæ ab imperantibus & Regibus prave patrantur, sine animadversione prætermittuntur, subjectorum vulgus ad illorum imitationem facile abripitur. Quando vero illi a facinoribus ejusmodi prohibentur, subjectos quoque ab illis diligentius sibi cavere necesse est. Venit præterea in mentem recordari ex Ve-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΚΑ.

Διὰ τί ὁ Πρόδρομος ἐλέγχει τὸν Ηρώδην;

Ὁ δὲ Πρόδρομος καὶ Βαπτιστὴς Ἰωάννης ἐλέγχει τὸν Ηρώδην δικαίως εἰς παρανομίαν ἀποκλινάτα. Καὶ γὰρ ἐξ ἀλλοφύλων κατήγετο, ἀπόγονος ὢν τῆ παλαιῆς Ηρώδης, ἀλλ' ἐν Ἰουδαίῳ τε ἐβασίλευεν, καὶ τοῖς Ἰουδαίῳ ἐπολιτεύετο νόμοις, καὶ ἔθεσιν, καὶ ἐκ ἐξῆν αὐτῷ κατὰ τὰς νόμους ἐξ ἀδελφῶν παῖδας ἔχασαν τὴν Ηρωδιάδα εἰς γάμον ἀναλαβεῖν. ὁ γὰρ νόμος, ἀπαυδὸς μὲν τῶν ἀδελφῶν τελευτήσαντος, ἐπιτρέπει τὴν πρὸς τὴν γυναῖκα τῆς συνάφειας, ἵνα, Φησὶν, ἐγείρῃ σπέρμα τῷ ἀδελφῷ. 1) κατὰ τὰς ἐπιταγὰς δὲ σπέρματος καὶ γονῆς, ἀποτρόπαιον ἦν ἢ 2) πρὸς τὴν νύμφην ὁμιλία. Καὶ τὸν ἐλέγχον ὁ Πρόδρομος ποιεῖται, ὅτι τοσούτον κηδόμενος ἐκείνου, ὅσον τὸ πλῆθος διορθῆσαι πρόνοιαν ποιῶν. Καὶ γὰρ τῶν τοῖς ἀρχαῖς καὶ βασιλεῦσι πλεημελεσμένων ἀνεπιτιμήτων μενόντων, ἐτοιμῶς τὸ πλῆθος πρὸς τὴν μίμησιν παρακαλεῖται. ἐκείνων δὲ τῆς πράξεως ἀνακαλιζομένων, ἀναγκάζει καὶ τὸ ὑπήκοον ἐυλαβεστέρον πρὸς τὰς παρανομίας διακεῖσθαι. Περιέσθαι δέ μοι καὶ εἰς μνήμην νυνὶ παλαιὰ ἴστο-

teris

1) Genes. XXXVIII. 8.

2) ἢ Colb. pro ηγ.

εἰας ἀνάγνωσις, 3) ὡς καὶ τῷ ἀδελ-
φῷ ὡσάν ὁ πρὸς τὴν ἐκείνη γυναῖκα ἔ-
ρωσ μὴ 4) ἀνακόπῃτο. Καὶ δι' αὐτῶν
ταῦτα σαφερώτερον τε καὶ παρρησιασι-
κώτερον ὁ Προδρομὸς εἶη τῷ Ηρώδῃ
προσφερόμενος τὸν ἔλεγχον.

ΕΡΩΤ. ΡΚΒ.

Πῶς νοητέον τό 1) ἐν γενητοῖς γυναι-
κῶν μείζων Ιωάννης τῷ Βαπτιστῇ ἐκ
ἐγγήγερα.

Περὶ τῷ ἐν γενητοῖς γυναικῶν μὴ
ἐγγήγερα μείζονα Ιωάννης τῷ Βαπτιστῇ,
καὶ ὅπως ὁ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ
τῶν ἑβραίων μείζων αὐτῷ ἔσῃ, εἰρη/α
μὲν μοι καὶ ἀλλὰ χε. 2) Οὐδὲν δὲ κω-
λύει τῆς ὑμῶν αἰτήσεως χάριν ἐκείνο
διαλαβεῖν, ὡς ἡ διάνοια 78 εἰπῇ, μὴ
ἐγγήγερα ἐν τῷ νόμῳ παρίσῃσι μείζο-
να προφήτην αὐτῷ. Καὶ γὰρ πλησιαι-
τάτος τε κατὰ τὰς χρόνας γέγονε τῷ
Χριστῇ, καὶ Φωνῇ βοῶντος 3) ἀναγγέλα-
π/α, ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν τῷ Κυρίῳ,
διασαλπίζετε. Φησὶ δ' ἐν καὶ τὸ γράμ-
μα, ὡς αὐτῷ μὲν μείζων ἄλλος ἐκ ἐ-
γγήγερα. 4) συναναγκάζει δὲ νοεῖν, ὡς
ἔτος τῶν ἀπάντων εἰς βαθμὸν ἀνέ-
δραμε μείζονα. Τὸ δὲ μὴ 4) μείζονα

teris Testamentilectione, fratri quo-
que amorem in fratris uxorem esse
prohibitum. Vtrumque horum ef-
fecit, ut Praecursor tanto constantius
& liberius in Herodem animadver-
teret.

QVÆST. CXXII.

Quomodo accipiendum est illud:

*Inter natos ex mulieribus major Jo-
anne Baptista non surrexit.*

De eo, quomodo inter natos
ex mulieribus nemo, Joanne Baptista
major, exstiterit, & quomodo mini-
mus in regno coelorum illo major
esse dicatur, alibi a me disputatum
est. Nihil vero prohibet, quo minus
ad petatum vestrum denuo monea-
mus, dictum illud hoc sibi velle,
quod in Veteri Testamento non sur-
rexit Propheta, ipso major. Ille
enim quod ad tempus Christo proxi-
mus erat, & vocabatur vox claman-
tis: *parate viam Domini*, pronuncians.
Scriptura itaque ait, quod nemo illo
major surrexerit; non vero ideo
cogitare nos jubet, quod idem in
gradum, ceteris omnibus altio-
rem, fuerit evectus. Hoc vero, quod

Ssss 2

Præ-

3) Levit. XVIII. 16.

4) Τὸ μὴ alieno loco positum est, & rectius omittitur.

1) Matth. XI. 11.

2) Idem scilicet argumentum Phorius persequitur, sed alia quadam ratione, in epistola CXXXV.
quæ ipsa totidem verbis in Amphilochiis exstat num. CLXVI.

3) Matth. III. 3.

4) μὴ illud expungere res ipsa jubet. Natum illud videtur ex prima syllaba vocis μείζονα, quæ
ratione pronunciationis tunc receptæ, cum voce μὴ eadem est.

Præcursor aliis omnibus major sit, non prohibet, quo minus multi alii æquales ipsi habeantur.

Alterum vero illud: *minimus vero major illo est*; alii quidem de Christo accipiunt, qui, quamvis Dominus esset, ætate tamen corporisque statura & vulgi iudicio eo tempore minor haberetur. Ego vero ut alibi de hoc momento sententiam dixi, ita huic expositioni phrasin: *internatos ex mulieribus*, adversari existimo. Christus enim non ex muliere simpliciter, sed ex virgine natus est: virgo vero mulier proprie appellari non potest, nisi vocem eo significatu induere velis, quo divus Paulus usus est, dicens: *natus ex muliere*. Cum igitur Christus ex virgine, non autem proprie ex muliere, natus sit, merito quidem a comparatione, cum Joanne instituenda, distinxisse se existimabitur.

Alii vero contendunt, minorem in regno cælorum hoc loco eum dici, qui gratiæ Novi Fœderis factus sit particeps: hoc scilicet sensu, neminem ex iis, qui sub Lege geniti sint, hominibus Joanne majorem esse; ex iis vero, qui post Gratiâ prædicatam exstiterint, etiam minimum

τὸν Προδρομὸν τῶν ἄλλων εἶναι, τὸτο δὲν κωλύει πολλὰς συνδραμεῖν αὐτῷ πρὸς ἰσότητά.

Τὸ μέντοι ὁ δὲ μικρότερος αὐτῶν μείζων αὐτῶν ἐστίν, οἱ μὲν ἐξεληλάφασιν περὶ τῆς Χριστοῦ, χρόνῳ τε καὶ τῇ τῆς σώματος ἀναδρομῇ, καὶ τῇ τῶν πολλῶν ὑπολήψει κατ' ἐκείνο καιρὸς τὸ μικρότερον ἀποφέροντος τῆς δεσπότις. Ἐμοὶ δὲ τὸτο καὶ ἀλλὰ καὶ τῆς παρεπύσεως διαίτης ἡξίωται, 5) ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ἔχει 7) ἀντιπίπτει τῇ προειρημένῃ ἀναπύσει. Οὐ γὰρ ἐκ γυναικὸς ἀπλῶς γεγέννηται ὁ Χριστός, ἀλλ' ἐκ παρθένου. ἡ δὲ παρθένα ἐκ ἀν κυρίως κληθεῖται γυνή, εἰ μὴ 7) ἐξ ἐθέλοι 7) ῥήματι καταχερήσασθαι, ὡς καὶ καὶ ὁ Θεσπέσιος Παῦλος φησὶ γενόμενος ἐκ γυναικός. 6) ἐκ παρθένου ἐκ Χριστός προσελθὼν, ἀλλ' ὁ κυρίως ἐκ γυναικός, εἰς αὐτὸν ἀν 7) ἔξω τὰ τῶν τοῦ πρὸς τὸν Ἰωάννην συγκρίσεως.

Ἐτεροι δὲ φασὶ μικρότερον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ἑρραῶν ἐνταῦθα εἰρηδοῦν τὸν ἀξιοθέοντα τῆς χάριτος, ἵνα εἴη τοιοῦτον ὁ νῦν, τῶν μὲν κατὰ νόμους γεγονότων ἀνθρώπων ὅδεῖς ἀν εἰ τῆς Ἰωάννης μείζων. Τῶν δὲ μετὰ τὴν χάριν ἀναφανέντων ὅσον ἐπὶ τῷ ἀξιοθῆναι, ὧν ἐκείνος ἐκ ἐφθασε τυχεῖν, κατὰ τὸτο τὸ

prioris

5) Vid. epistolam modo appellatam p. 181. edit. Montacutianæ.

6) Gal. IV. 4.

7) ἂν est ex Colb.

καὶ αὐτὲς μᾶλλον ὁ μικρότερος ἀπενέγκοιτο ἄν. Καὶ γὰρ ὅποιος ἂν τις ὢν ἐν τοῖς τύποις καὶ τοῖς προχαράγμασιν κατὰ μέγεθος καὶ δόξαν προκηρῖθῃ, ἕτος τῶν ἐν τῇ ἀληθείᾳ καὶ αὐτοῖς τοῖς πλάσμασι συντεταγμένων τε καὶ ἀναφανέντων ἔδῃ τὴν ἐσχάτην δοκῆντος τάξιν ἐπέχειν εἰς ἰσότητά λόγον εὐρήσει. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης αὐτοπλῆς γέγονε τῷ Χριστῷ, καὶ τῷ τῷ βαπτίσματος μυστηρίῳ ὑποχρησάτο, καὶ μάρτυς διαπρύσιος τῷ ἀμνῷ, τῷ ἄλλοντος τὴν ἀμαρτίαν τῷ κόσμῳ, κατέστη. ἀλλ' ἔκ 8) ἐστὶ τὸ νόμα καὶ τῆς σκιάς ἐν τοῖς λευκαῖσι σωζομένης, καὶ μὴ πῶ καθάρως καὶ τελείως τῆς χάριτος ἀναλαμφάσης, αὐτὸς μετέστη τῷ βίᾳ. Ἐπεὶ γὰρ τό, τε ὄκημα ᾤκησε, καὶ τὴν ἐπ' ἐλέγχῳ τῆς τῶν Μωσαϊκῶν νόμων παραβάσεως ἄδικον ὑπέστη σφαγήν, μετὰ ταῦτα ἤρξατο ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κηρύττειν τὰ περὶ τῆς βασιλείας τῷ Θεῷ. καὶ διὰ τῆς, ὅσοι τε δι' ὕδατος καὶ πνεύματος ἀνεγεννήθησαν, καὶ τῆς ἐπιφοιτήσεως καὶ τῶν χαρισμάτων τῷ παρακλητῇ ἠξιώθησαν, τῶν ἐκ ἂν τις τὰ δευτερεῖα χορῆν τῷ Ἰωάννῃ. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ὁ τὴν τελευταίαν τάξιν λαχὼν τὸ κατ' αὐτὲς μᾶλλον ἀπενέγκοι. Καὶ εἰ μὴ τις ἐκλάβοι τῶν πρὸ τῆς χάριτος 9) μηδέν

priores partes in tantum tenere, in quantum istis mactatus est bonis, quorum ille (*Joannes*) non ante factus sit particeps. Si quis enim ratione typorum & praeludiorum dignitate & prerogativis maximus habeatur, idem tamen, habito ad res ipsas, quæ opere ipso se sistunt & conspiciuntur, respectu, nunquam causam invenerit, cur se cum eo, qui minimum etiam locum tueretur, compareret. Quamvis enim *Joannes* Christum ipsum viderit, sacrique lavacri mysterium administrarit, agni-que, peccata mundi tollentis, testis exstiterit non inficiandus; idem tamen eo tempore, quo Lex & umbræ adhuc erant superstites, nec gratia clare pleneque eluxerat, ex vita excesit. Cum enim in carcere versaretur, & cædi non promerita, propter animadversionem in violatas leges Mosaicas, jam subjectus esset, tum demum Dominus noster, *Jesus Christus*, regnum Dei prædicare incipiebat. Propterea nemo eorum, qui ex aqua & Spiritu regenerati erant, & Paracleti accessu donisque digni habebantur, secundas a *Joanne* partes tenere judicari possit. Imo vero etiam is, qui infimum locum occupet, illius respectu primum tuebitur. Nisi porro quis statuatur, *Christum*

8) Legendum puto ἔν.

9) τῶν πρὸ τῆς Colb. pro, τῆς πρώτης.

flum id sibi velle, quod nemo eorum, qui ante Fœdus gratiæ fuerint, major sit Joanne, malitque dictum Domini de omnibus hominibus simpliciter accipere, commodum tibi fuerit eundem etiam Deiparæ, Domini nostræ celebratissimæ, & principibus Apostolis præferre. Id vero sana ratio nunquam permiserit. Sed hoc argumentum, alias debito examini a me subjectum, nunc quidem diligentius tractari non potest.

QVÆST. CXXIII.

Quare in salutari permissione Dominus noster, Jesus Christus, lancea confossus est?

Christus in salutari perpeffione quod ad latus confoditur. Hoc ipso vero duos nobis baptismos condidit & præsignificavit, aquæ alterum, alterum sanguinis. Neque enim ista naturæ quodam ordine & nexu ex latere, salutem pariente, fluxerunt. Post obitum enim vulnus hoc inflictum est, & post vulnus ex latere flumina illa manarunt. In latere vero, neque alia corporis parte vulnus accepit, quia ex latere quidem Adami nata est uxor, per illam

εἶναι μείζονα τῇ Ἰωάννῃ ἀνειπεῖν 10) τὸν Χριστὸν, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ τοὶ πάντων ἐξηγνήχθαι τὴν ἀπόφασιν τὴν δεσποτικὴν, ὥρα 11) σοὶ καὶ τῆς ὑπερενδόξεως δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκα τῆτον ἐπίπροσθεν ἄγειν, καὶ τῶν κορυφαίων ἀποστόλων, ὁ ἐκ αὐτῆς ἐπιτρέψει λογισμός. πλὴν καὶ ὁ περὶ τέττε λόγος, τῇ προσηκασίᾳ μοι πάλαι διαίτη ὑποβλήθεις, τὴν νῦν ἀκριβολογίαν δυσχεραίνει.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΚΓ.

Διὰ τί κατὰ τὰ σωτήριον πάθος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς [λόγχῃ νύττεται; 1)

Λόγχῃ νύττεται τὴν πλευρὰν κατὰ τὸ σωτήριον πάθος Χριστός, ὁ Θεὸς ἡμῶν. Τῆτο μὲν ἡμῖν δύο βαπτίσματα καινεργόμενός τε καὶ προτυπῶν, ἐν μὲν τὸ δι' ὕδατος, ἕτερον δὲ τὸ δι' αἵματος. Καὶ γὰρ εἰς εἰρμῶν καὶ ἀκολαθίας τῆς φύσεως ἀπεργεῖται ταῦτα τῆς σωτηρίας πλευρᾶς. μετὰ γὰρ τὸν θάνατον γεγενήσκει ἡ πληγὴ, καὶ μετὰ πληγὴν βλύζει τὰ νάματα ἡ πλευρά. ἐν τῇ πλευρᾷ δὲ 2) καὶ ἐκ ἐν ἑτέρῳ μέρει δέχεται τὴν πληγὴν, διὰτι ἐκ πλευρᾶς μὲν τῇ Α-

10) Sic idem pro αὐτῇ ἀπῶν.

11) ὥρα scribe, pro ὥρα.

1) Joann. XIX. 34.

2) δὲ, ex Colb.

δαὶμ ἐπλάσθη ἡ γυνή, δι' αὐτῆς δ' αἰμαρτία ἐπεράχθη τῷ Ἀδάμ. Πλήτ' ἐτα ἔν Χριστός, ὁ θεὸς ἡμῶν, ὁ νέος Ἀδάμ, τὴν πλευράν, ὥσπερ διὰ τῆς πληγῆς ἀναρῶν τὴν αἰμαρτίαν, καὶ τὸν Ἀδὰμ ἀπαλλάτ' ὡν τῆ διὰ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ περιγεγονότος ὀλι-
 δήματος, ὡς αὐτὸν καὶ πλεῖστον ἐκ-
 νον εἶη τὸ, ὅπερ ἐπλεόνασεν ἡ αἰμαρτία,
 3) τατέσιν ἐν τῇ Εὐα, ἥ τις γέγονεν ἐκ
 πλευρᾶς τῆς Ἀδὰμ, ἐκεῖ ἐπερίσσευσεν ἡ
 χάρις, οἷον ἐν τῇ τῆς Χριστοῦ πλευρᾶς.
 περισσεύει μὲν γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ πλε-
 ρᾷ ἡ αἰμαρτία, ὅτι ἐκεῖθεν ἔφυ τὸ κα-
 κόν. περισσεύει δὲ πάλιν ἐν τῇ δεσπο-
 τικῇ πλευρᾷ ἡ χάρις, ὅτι αὐτὴ μόνον ἡ
 τῆς αἰμαρτίας ἐν ταύτῃ γέγονεν ἀναίρε-
 σις καὶ πληγὴ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ τῆς σωτη-
 ρίας πηγὴ καὶ καὶ θάλασσα ἐξ αὐτῆς ἀνέ-
 βλυσεν καὶ μένει, μὴ κενωμένη διὰ
 πάντος. Ἰασις ἔν γίνετα λοιπὸν ἡ
 πλευρὰ τῆς πλευρᾶς, ἡ πληγείσα λόγ-
 χη τῆς πληγέσης αἰμαρτίας.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΚΔ.

Τί ἐστὶ 1) Κύριε μὴ σῆσης αὐτοῖς τὴν
 αἰμαρτίαν ταύτην 2) καὶ, εἰ ἔλαβεν
 πέρας ἡ εὐχή.

vero eidem peccatum est concilia-
 tum. Christus itaque, Deus noster,
 novus Adamus, in latere vulneratur,
 tanquam qui per latus peccatum ex-
 piet, & Adamum a peccato, per
 latus ad ipsum perlato, liberet, ut
 ira hac etiam parte impleatur illud:
ubi abundavit peccatum, nempe apud
 Evam, quæ facta est ex latere Adam,
ibi etiam abundavit gratia, nempe in
 latere Christi. In latere enim illo
 peccatum abundat, quod inde or-
 tum est malum: vicissim vero in
 Domini latere abundat gratia, quod
 in illo peccatum non tantum finem
 & vulnus accepit, sed ex eodem quo-
 que fons salutis & purgatio fluxit, &
 tanquam nunquam abolenda perse-
 verat. Latus itaque lateri fanatio-
 nem præstat, latus nempe, lancea
 perfoßum, lateri per peccatum vul-
 nerato.

QVÆST. CXXIV.

*Quid significat illud: Domine, ne
 statuas illis hoc peccatum; Et an
 eventu sit confirmata hæc precatio?*
 Dictum

3) Rom. V. 10.

1) De eodem loco vide Phoriam epistola CXLVI. ubi tamen illud non tam explicat, quam in
 usum adversus inimicum aliquem convertit.

2) Verba sunt Stephani Act. VII. 60. similia illis, quæ Dominus, ex cruce pendens, pronunciabat:
πάτερ, ἄφες αὐτοῖς ὅτι γὰρ οὐκ ᾔδασιν, τί ποιοῦσι. Vtrumque locum Phorius, hæc scribens, in
 mente habuit. Vtrumque etiam in ep. CXLVI. coniungit: Κύριε, μὴ σῆσης αὐτοῖς τὴν
 αἰμαρτίαν ταύτην, καὶ γὰρ οὐκ ᾔδασιν, τί ποιοῦσι. Novum hoc est exemplum, Nostrum non
 admodum accuratum in excitandis Scripturæ oraculis fuisse; quod & alias ipsi usu venisse,
 ex superioribus constat.

D'ctum illud: *ne statuas illis peccatum hoc*, &c. non quidem, quod existimare aliquis poterat, exitum habuit, neque precatio illo eventu confirmata est. Dominus enim noster, hominum amantissimus, generisque nostri Salvator, precatur, ne statuatur hoc peccatum illis, qui se crucifixerint, primum quidem ideo, ut humanitatis nobis & mutuae benevolentiae exemplum sistat, ut ne in illos quoque, qui mortem nobis machinari videntur, ira, excandescentia & diris invehamur. Deinde vero precatur etiam, ne illis statuatur hoc peccatum, qui desistant à malo, nec porro in idem protervitatibus & improbitatibus culmen evehantur. Jam, qui destiterunt à malitia, illis poena committi criminis non infligta est. Multi enim Judæorum non solum veniam nacti sunt, sed & veritatem postea edocti, & pietatis studio ducti, filii & heredes regni coelestis evaserunt. Qui vero ab impietatis studio provehendo sibi non temperarunt, sed caedes caedibus cumularunt, in maximam amentiam sunt prolapsi. Atque illi quidem merito poenas dederunt. Nihilominus tamen hæc Salvatoris nostri pre-

Τὸ δὲ, Κύριε μὴ σήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἐξῆς, ἕχ, ὡς ἂν τις ἀπλῶς οἰηθεῖ, * ἐκβέβηκεν εἰς πέρας, εἰδὲ τὸ τέλος ἀπειλήφεν ἡ εὐχή. Εὐχεται μὲν γὰρ ὁ Φιλάνθρωπος ἡμῶν δεσπότης, καὶ τὴν γενεὴν σωτὴρ, μὴ σῆσαι τοῖς εὐαρώσασιν τὴν ἁμαρτίαν, τῷτο μὲν ὑπογράφων ἡμῖν Φιλάνθρωπίας τύπος καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους εὐνοίας, ἵνα μὴδὲ κατ' αὐτῶν τῶν δοκούντων φοναῖν κατ' ἡμῶν, εἰς θυμὸν ἐφερόμεθα, 3) καὶ ὀργὰς, καὶ ἀγῶας. ἔπειτα δὲ μὴ σῆσαι μὲν αὐτοῖς ἐπεύχεται τὴν ἁμαρτίαν, ἱσχυμένοις τὴν κακῶν, καὶ μὴ πορρωτέρω φερόμενοις ἐπὶ τὸν αὐτὸν τῆς ἀσελγείας τε καὶ παρανομίας κρημνόν. καὶ ὅσοι γε ἐσησαν τὴν κακῶν, ἐκ ἐπέσης αὐτοῖς εἰδὲ ἡ τῶν ἁμαρτηθέντων δόκη. Πολλοὶ γὰρ ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἢ μόνον τῆς συγγνώμης ἀπήλαυσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλήθειαν μεταμαθόντες, προσδεδραμηκότες τῇ εὐσεβείᾳ, υἱοὶ καὶ κληρονόμοι τῆς τῶν ἐρανῶν βασιλείας ἐπεδείχθησαν. ὅσοι δὲ τῆς πρόσω τῶν κακῶν ἐκ ἐσησαν φορῶς, ἀλλὰ μισαιφονίας ἐπὶ 4) μισαιφονίας προσιδέντες, εἰς ἔσχατον ἐξώκειλαν ἀπονοίας, ὅτοι μὲν δικαίως τὴν δίκην ἀπέτισαν. 5) εἰδὲν δὲ ἡττον ἢ τὴν σωτῆρος εὐχὴν ἔμεινεν μὴ διαπεσῶσα

catio

* Codex habebat iterum ἐκ, ante ἐκβέβηκεν, quod omisi.

3) Malim φερόμεθα.

4) μισαιφονίας ἐπὶ, ex Colb.

5) idem pro ἀπέτισαν.

τῇ σκοπῇ. Οἶδα δὲ ἵνας καὶ ἑτέραν
 τοιαύτην ὑποβαλλομένους διάνοιαν τῷ
 ῥητῷ, ὅτι περὶ οἱ στυγερῶν τὸν Χριστὸν
 καὶ παρόντες τῷ πάθει, ἕχι τῶν Ιε-
 ραίων ἢσαν ἵνες, Ρωμαῖοι δὲ μᾶλλον καὶ
 τινες ἐξ ἑτέρων ἐθνῶν, τῶν Ιεραιῶν φη-
 ναμένων, ὡς κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει
 ἀποθανεῖν, ἡμῖν δὲ ἐκ ἕξου ἐδέναι
 ἀποποιεῖναι. 6) Εἶτα καὶ τῷ Πιλάτῳ
 παραδεδωκότων τὸν Χριστὸν οἱ Ρωμαῖοι
 ἐρατιῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν ὑπηρε-
 τῆντο λοιπὸν τοῖς περατομένοις κατὰ
 Χριστῷ. Καὶ γὰρ ἐν τῇ περοδοσίᾳ τῇ δε-
 σπότης ἄτε δὴ ὑπόφοροι ὄντες οἱ Ιε-
 ραῖοι Ρωμαῖοις, καὶ ἐκ ἐξόν αὐτοῖς
 περάττειν, ἃ ἡβάλλοντο, αὐτοὶ μὲν κατὰ
 νόμον ἐκ ἐτόλμων παρῆναι τῇ συλλή-
 ψει, τὴν δὲ σπεῖραν καὶ τὸν χιλιάρχον
 αὐτοῖς συνεπεφύροντο. Ο ἔν Κύριος
 ἡμῶν, Ἰησοῦς Χριστός, ὁ περὶ τὸ ἀνθρώ-
 πινον γένος Φιλάνθρωπος, καὶ τῇ οἰκείᾳ
 πλάσματος περονοόμενος, τὴν βέλη-
 σιν αὐτῷ καὶ τὴν Φιλανθρωπίαν εἰς ἐν-
 χῆς χηματίζων τύπον, φησὶν μὴ σῆ-
 σης αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην. Εἶ-
 τα, ἃ γὰρ οἶδασι, τί ποιεῖσι. Τῷ ὄντι,
 γὰρ τό, τε Ρωμαίων εἶδος, καὶ οἱ ἐξ
 ἐθνῶν ἐκ οἶδασιν, ἃ περάττεισιν. ἐδὲ
 γὰρ ἦσαν μεμυσταγωγημένοι, ἃ ὁ νόμος
 περονεκέρυττε, καὶ οἱ περοφῆναι περὶ αὐτῷ.
 Προσεύχεσθαι ἔν ὑπὲρ τῶν Ρωμαίων, φα-
 σὶ καὶ τῶν ἐθνῶν, καὶ αὐτῶν τῆς ἐνχῆς

catio rata fuit, nec scopo suo exci-
 dit. Noviquidem, nonnullos alium
 sensum dicto huic subicere, quod
 nempe illi, qui Christum crucifige-
 bant, & perpeffioni ejus aderant, non
 ex Judæis fuerint, sed Romani po-
 tius, & ex aliis gentibus orti, cum
 Judæi professi fuerint, Christum
 secundum legem suam mori debere,
 sibi vero non licere quenquam occi-
 dere. Postquam etiam Christum
 Pilato tradiderunt, milites Romani
 & Gentilium alii eorum, quæ postea
 in Christum patrabantur, administri-
 crant. Cum enim Christus proden-
 dus esset, Judæi, tanquam Romanis
 subjecti, nec ea, quæ vellent, per-
 ficere valentes, non audebant soli
 capturam ejus suscipere, sed cohör-
 tem potius & tribunum aliquem, sibi
 jungebant. Propterea Dominus no-
 ster, Jesus Christus, tanquam huma-
 ni generis amantissimus, & creaturæ
 suæ prospiciens, benignitatem & hu-
 manitatem suam quadam precationis
 formula expressurus, dicit: *ne statuas
 illis hoc peccatum; & postea addit:
 neque enim sciunt, quæ faciunt.* Vere
 enim & Romanorum turma & Gen-
 tiles ceteri nesciebant, quid facerent.
 Neque enim ea erant edocti, quæ
 Lex & Prophetæ de eo prænuncia-
 verant. Precatur itaque, inquit
 illi, pro Romanis, & Gentilibus ce-
 teris,

T t t t

teris,

teris, & precationis hujus fructus mox apparuit. Ita enim ipso perpeffionis tempore centurionem videas crucifixum illum Dei filium profiteri, paulo post vero *Longinum* illum, virum admirandum, non profiteri solum & credere in Christum, sed & martyrium pro eo sustinere, fideique suæ sinceritatem nunquam temerandam testatam facere. Multos præterea alios ex iis, qui tunc præfentes erant, in filiorum Dei numerum receptos, atque adeo regnō æterno non privatos inveneris.

QVÆST. CXLI.

Ad eundem Amphiloebium de eo:
Deum nemo vidit unquam.

Egregia tua industria & cura, ad sapientiæ divinæque doctrinæ capitū relata, non me solum ad idem studium excitat, sed & unicuique, ut puto, cui animus ab amore rerum præclarum alienus, non suadet, ut res amore indignas magni faciat,

φαίνεται ὁ καρπός. Ἰδοὺς γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ τῷ πάθει καὶ τὸν ἑκατόνταρχον, ἰδὼν Θεὸν ἀναβοήσαντα τὸν ἐσαυρωμένον. 7) καὶ μετ' ὀλίγον Λογγίνον 8) ἐκεῖνον, τὸν θαυμάσιον ἄνδρα, ἐκ ἀνομολογήσαντα μόνον, καὶ πεπιστευκότα εἰς Χριστόν, ἀλλὰ καὶ μαρτυρίᾳ δρόμου ὑπὲρ αὐτοῦ ἀνελήφοτα, καὶ αἵματι τὸ τῆς πίστεως εἰλικρινές καὶ ἀπαράρτητον ἐπιδεδεγμένον. καὶ πολλὰς ἄλλας ἐνέχσεις τῶν τότε παρόντων τῆς υἱοθεσίας ἡξιωμένους Θεὸς καὶ τῆς αἰωνῆς μὴ ἐκπεπρωκότας βασιλείας.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΜΑ.

Τῷ αὐτῷ Ἀμφιλοχίῳ 1) Θεὸν ἔδειξέ ὥρακε πώποτε. 2)

Ἡ καλὴ σε περὶ τὰ ἅτα σοφὰ καὶ θεῖα μαθήματα φιλοπονία καὶ σπουδή, ἐκ ἐμὲ μόνον πρὸς ἐπισκοπὴν αὐτῆς διάνησιν, ἀλλὰ καὶ παντὶ γε ὁμοίᾳ, ὅτε μὴ πάνυ τῶν καλῶν ἕτερος ἔρως τὸ φίλτρον ἐκλύων ἀντεπέστησεν τὸ ἀνέροσον 3) θειάζειν τε καὶ κινεῖν ἐπαίνε laude

7) *Matth. XXVII. 54.*

8) Hoc nomine *Photius* vel ipsum illum centurionem intelligit, vel militem, qui latus Domini nostri lancea confodit. Vterque enim ab aliis atque aliis Græcis Scriptoribus ita appellatur. Vide, quæ scripsi in his *Curis* ad *Matth. XXVII. 54.* & *Joan. XIX. 34.* Confer *Acta Sanctorum Antwerpensis* mense *Martio* Tom. II. p. 381. sq. ubi de centurione, & p. 376. sqq. ubi de milite.

1) *Amphilochius* hic *Cyzici* erat *Metropolita*, qui appellatur in epistolis *Photii Montacutianis* passim. Vide v. c. p. 190. 215. 220. &c. Insigne est, quod illi in hoc Responso datur, elogium, ex quo tamen, ni fallor, recte colligas, eum tum temporis, cum *Photius* hæc scriberet, civile aliquod munus administrasse.

2) *Joan. I. 18.*

3) Sic scribo pro ἀναίματος, & mox ἐπαίνε pro ἐπαίνε. Res per se patet.

ἄξια, κατίσταται. μάλιστα γε ὅτι καὶ ποταύτας Φροντίδας ἐγκεχειρισμένος ἐκ ἐνδίδως, οὗ καὶ ἐκάστην προνοούμενος ἐπαγρυπνεῖς, εἰς πρὸς τὴν τῶν πόνων ἀνεσιν καὶ ψυχαναγίαν ἀναφορᾶς, ἀλλὰ καὶ ἐπέκεινα τῶν λογισμῶν εἰς τὸ δραστήριον τε καὶ τὸ τῇ πατρίδι συνοῖστον ἀντιστρέφεις. καὶ τῶν ἔτω θαυμασῶν καὶ φιλοσόφων θεωρημάτων τὸ βάθος διερευνώμενος ἐκ ἀνείας, ἕως αὖν, ὡς οἷόν τε ἐσιν, εἰς αὐτὴν τῆς ἀληθείας ἀναδραμεῖν οὐ περιγένοιτο τὴν κορυφὴν. καὶ μακαρίζω τὸς ὄρωντας ἐπὶ σοὶ ταῦτα καὶ ἀκούοντας. καὶ τότε λαμβάνω συνκρίσιν τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπιρρείας, καὶ οἷς με καλεῖ καὶ ἡδίστη θεάματος ὁ φθόνος ἐσέτησεν, ἐν πολιτείᾳ ὄρον φιλοσοφίαν χορεύσαν, καὶ τότε τὴν ἡμέτεραν, καὶ ἥς ὁ καρπὸς τὰ βράνια. ἡμεῖς μὲν ἐν κατὰ τὸς Αἰγείας ἔτε τρίτος, ἔτε τέταρτος. 4) Εἰς ταύτην γὰρ τὰ ἡμέτερα τὴν λήξιν. ἐκ οἶδα, τὸ Φῦλον, 5) ἐκ οἶδα τὸ ὄσρακον, ἐκ οἶδα εἰ 6) τῷ καδίσκῳ διὰ τῆς κημῆς καδιεμένη 7) ψῆφος.

laude vero dignas aversetur, idem commendat. Idque tanto magis, quod tu quidem, tantis curis distriktus, nihil de studio hoc remittis, quamvis illis quidem singulis curate invigiles, neque ad otium animique relaxationem spectes, sed ea, quæ ad vitam activam ac patriæ commoda pertinent, etiam magis, quam meditationes tuas, urgeas. Neque vero à præclaris illis tuis & philosophicis meditentis penitus investigandis prius abstines, quam ad apicem veritatis, quoad ejus fieri potest, perveneris. Beatos igitur prædico eos, quibus hæc in te videre, & ex te audire licet. Tum vero etiam sentio, quam ægre mihi fecerint inimici, & quam pulchro jucundoque spectaculo invidia me privarit, qui videre non possim Philosophiam in media Republica chorum ducentem, & quidem nostram, atque adeo talem, cujus fructus cœlestia largitur. Nos quidem ad exemplum Aegiorum, nec tertium nec quartum locum tenemus.

T t t 2

4) Ita scripti pro *τρίτος ἔτε τέταρτος*. Proverbium in ignavos & contentos homines dici solitum, secundum oraculum illud, quod post alios recitat *Stephanus Byzant.* p. 36.

Τριῖς δ' Αἰγίτες ἔτε τρίτοι, ἕνα τέταρτοι.

Vide ibi *Thom. de Pinedo* p. 36.

5) *Codex* habet *Φῦλον*, quod, quomodo huc quadret, non video. Ex sequentibus enim patet, agi heic de rebus ad forum pertinentibus. Itaque *Φῦλον* scripti, eo sensu, ut, tribus vel ordo aliquis & classis hominum indicetur.

6) *εἰ* scripti pro *ἢ*, sicut mox sequitur, *ἢ τι*.

7) *Coisl.* *καδιεμένη*, alter *καδιμένη*, male. Indicatur mos veterum, ex quo iudices calculos

in

nemus. Ita enim res nostræ comparatæ sunt. Non novi ego tribum, non testam; non novi, numcado per specillum immissa sint suffragia; non novi, numquid aliud factum sit. Oraculum enim illud Delphicum ut alias valere jubeo, ita ad me nihil attinet, nisi quod aliquid dictis simile, quod & ipse facile fatearis, præsentī vitæ meæ conditioni acciderit. Cum literæ tuæ ad me perferrentur, adeo gravis me vexabat morbus, ut per dolores continuos non permitteret, ut ad petitionem tuam vel verbulum proferre possem. Cum eodem igitur adhuc conflictanti hoc unum dicere licet, quod Numen, omnes essentias superans & incomprehensibile, non hominum solum mentem & oculos, sed & supernas illas Deoque proximas Potestates, quæ res naturales longo post se intervallo relinquant, fugiat: idque non in hoc tantum sæculo, quo corpusculo, variis imbecillitatibus obnoxio, juncti sumus, sed & sæculis futuris, quando nos, depositis ænigmatibus & perspicillis, incorruptibile pro corruptibili induti, veritatem purius & perfectius perspicimus. Quid enim dicere attinet, quod neque Moses, qui in tantum potestatis virtutisque gradum evectus est, ut, qui alias

ἐκ οἴδα, εἴ τι ἄλλο. Τὸ γὰρ πυθόχρηστον λόγιον ἄλλως τε χαίρω, καὶ ὅτι ἔδεν πρὸς ἡμᾶς, πλὴν ὅτι παραπλήσιόν τι τῶν εἰρημένων, ὡς καὶ αὐτὸς ἂν φαίη, εἰς τὰ νῦν παρόντα τὸν ἡμέτερον βίον περιέστησεν. ἐμὲ μὲν, ὅτε τὸ γράμμα ἦκεν, νόσος ἐμάστιζε χαλεπή, μικρὸν μὴ εἰπεῖν τι 8) πρὸς τὴν αἴτησιν ταῖς ἐπικειμέναις ἀλγηδόσι τὴν ἄδειαν ἐμπαρέχουσα. Ἀλλ' ἔν, ὡς ἐν νόσῳ πιεζόμενος, ἐκείνο ἂν φαίην, ὅτι τὸ κατὰ τὴν ἑαυτῆς ὑπερῆσιν τε καὶ ἀληπτον ἔστιαν ἐκ ἀνθρωπίνην μόνον ὄψιν καὶ διανοίαν ἐκφεύγει, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς ἀνωτάτω καὶ πλησιαζέσας δυνάμεις, αἱ πολλὰ τῷ μέτρῳ ὑπερανέστηκασι φύσεως. καὶ κατὰ τὸν παρόντα μόνον καιρὸν, κατ' ὃν τῷ πολυπαθεῖ τῷ σώματι δεδέμεθα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς μέλλοντας αἰῶνας, ὅτε τὰ πολλὰ τῶν αἰνιγμάτων καὶ ἐσόπτρων ἀποσκευασμένοις, καὶ τὸ ἀφθαρτον ἀντὶ τῆς φθαρτῆς περιβαλλομένοις καθαρώτερόν τε καὶ τελειότερον ἐκαστράπτει ἡ ἀλήθεια. Τί γὰρ χρὴ λέγειν, ὡς ἔτε Μωϋσῆς, ὁ εἰς τηλικῶτον ὕψος ἀρετῆς ἀναδραμών, ὡς γε τότε ἄλλα τῶν παραδόξων χάριν ἔχων

quoque in cadum demittebant per *κημόν*, sive vasculum ex juncō vel vimine textum, specilli instar in summo latius, in imo angustius. Vide *Ladolph. Kusterum* ad *Aristophanis Equites* v. 1147. p. 113. Adde *Harpocrationem* v. *καδίσκος*.

3) Colb. pro *μη δαπάνει* τι.

ἐν αὐτοῖς γὰρ καὶ γλώτῃ γεωργεῖν ὥς-
περ ἄρξαν τὸν ἔρηνον, καὶ τροφὴν αὐ-
τόθεν αὐτοσχέδιον πολλαῖς μυριάσι ἐπαρ-
κεῖν. ἔτε Ἡλίας ὃ τῷ πυρὸς ἢ φύσις,
εἰς ἵππες ἐπιμεριδῆτα καὶ ἄρματα,
τὴν πρὸς ἔρηνον αὐτῷ καθυπερηστήσα-
το ἄνοδον. ἔτε τῷ θεῶν καὶ μακαρί-
ων προφητῶν ὁ χορὸς, ἔμενεν ἔδεις ἔ-
χεν εἰς κατάληψιν ἐλθεῖν, τίς τε ἐστὶν
καὶ ὅπως ἐστὶν ἡ ὑπερφυῖς τε καὶ ἀκή-
ρατος φύσις θεότητος. Ἀλλὰ γὰρ ὅτι
μὲν ἐστὶ καὶ ὑφέστηκεν, εἰς κατάληψιν
ἡμῶν ἐχαρίσατο, εἰ καὶ τοῖς μὲν μάλ-
λον ἐναυγάσει τὴν χάριν, τοῖς δὲ ἐπι-
δέεσθρον κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐκάστω τῷ
κατορθώματος. ἦ ποτε δὲ ἐστὶν, ἢ ὅ-
πως ποτέ ἐστιν, ἔδεν τῶν ἀπάντων ἐαυ-
τὴν ἀπεγύμνωσεν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰρη-
μένων ἀγίων ἔμπροσθεν Μωσῇ ἐπιποθή-
σαντι τὸ ἀθέατον ἔδεδώρηται. παρα-
μύθιον δὲ πόδα τῷ ἀτυχίσαντος τῆς
σαρκώσεως, καὶ τότε διὰ συμβόλων καὶ
τύπων ἐκκαλύπτει τὸ μυστήριον. τοῖς
δὲ ἐν τύποις τε καὶ ὁμοιώμασιν, ὅσα ἐστὶν
ιδεῖν ἀνθρώπῳ δυνατὰ, τὴν οἰκίαν δόξαν
τὸ θεῖον ἐνήσραφεν. ὅτι δὲ θεὸν ἀνθρώ-
πων ἔδεις ἐώρακεν, ἔτε δυνήσεται ιδεῖν,
γέμει μὲν τῆς μαρτυρίας τὰ παλαιὰ καὶ
ἱερὰ γράμματα, γέμει δὲ ἡ χάρις. καὶ
βίβλος ἀν' ἐλάκληρος εἴη ἡ τῶν ἐπι-
μαρτυρομένων λόγων τὴν γνώσιν παρὰ

quoque miracula edendi facultate
valeret, lingua sua cœlum, instar
terræ, colere atque inde multis ho-
minum millibus cibum sponte &
subito natum subministrare posset;
neque Elias, cui ignis natura, equo-
rum & currus vices præstans, aditum
in cœlum paravit; neque divinorum
& beatorum Prophetarum chorus
intelligendo adsequi potuerit, quæ
& qualis sit supernaturalis illa & per-
fectissima Summi Numinis natura.
Quod tamen & sit, & persistat, id
quidem nosse nobis dedit; quamvis
alios largius, alios parcius pro mo-
dulo, cuique accommodato, gratia
sua collustraret. Quæ vero illa Numi-
nis natura sit, aut qualis tandem sit,
nemini omnium patere voluit; quod
nec Moysi ipsi, qui ante sanctos illos,
quos diximus, viros invisibilem vi-
dere cupiebat, concessum est. In
solatium tamen desiderii, quod in
conspectum incarnationis frustra fe-
rebatur, etiam tunc mysterium illud
per symbola & typos revelabatur.
In his vero typis & adumbrationibus
Summum Numen gloriam suam,
quoad quidem hominibus perspicere
eam licet, illucescere voluit. Quod
vero Deum nemo hominum viderit,
nec videre unquam possit, id quidem
frequentibus Scripturæ sacræ, tum

veteris tum novi Instrumenti, testimoniis abunde constat. Horum oracu-

lorum, id quidem testantium, collectio justum librum efficeret. Ille quoque, qui divini Pauli eloquia audit & edoctus est, verbis quidem Rhetor, sententiis vero Philosophus, vel talis potius, qui & intelligentia & lingua sublimiorem stillat gratiam, nobisque diviniore sapientia profunda aperit, magnus, inquam, *Dionysius* præclare & graviter docet, Divini Numinis essentiam mentibus hominum nunquam subjici. Porro ex magno religionis athleta, qui per omnem vitam multa pertulit, divino, puta, *Athanasio* * multa ejusmodi effata colligere licet, quæ Numen Summum sine velamento aliquo, tegumento, aut similitudine ab humano genere, quod ad essentiam & naturam nunquam intelligi posse pronunciant. Quis vero ignorat, magnum & admirabilem *Basilium*, regiam illam Ecclesiæ stolam, optimumque & amantissimum animarum Medicum, contra *Eunomii* hæresin medicinam parantem, inter cetera Præconiaremedia id in primis supeditasse, quod divina illa & ineffabilis natura nec intelligi nec compre-

θεσις. Καὶ μὴν καὶ ὁ τῶν τῆς θείας ἐρημάτων Παύλου μύσσης καὶ κατήκοος, ἐξήτωρ μὲν τὰς λόγους, Φιλόσοφος δὲ τὰ νοήματα, μᾶλλον δὲ καὶ ὁ τῆς νῆς καὶ τῆς γλώσσης τὴν ἀνωθεν ἀποσάζων χάριν, καὶ τῆς θείας ἡμῶν σοφίας ἀναβλύζων τὴν ἀβυσσον, ἔτος ἐν ὁ μέγας Διονύσιος 9) λαμπρῶς τε καὶ δριμύτως μετέρχεται τὸ, μηδαμῇ τὸ θεῖον, τί ποτέ ἐστιν, μηδέποτε ἀνθρωπίνως υποβάλλεσθαι καταλήψαι. 10) καὶ δὴ 11) καὶ τῆς μεγάλης τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστῆς, ὅς βίον τῆς ἑθλῆς ἠνέγκατο, τὸν θεσπέσιον Φημι Ἀθανάσιον, πολλὰς ἐσὶ λαβεῖν τὰς ἐρήσεις, αἱ τὸ θεῖον χωρεῖν τινος παραπετάσματος καὶ προβλήματος ἢ ὁμοιώματος ἀληπτον παντελῶς, ὅσα γε εἰς εἶσαν καὶ φύσιν, τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει ἀνακηρύττει. τὴν δὲ τῆς ἐκκλησίας βασιλείαν εὐολὴν τὸν θαυμαστὸν καὶ μέγαν Βασίλειον, τὸν ἀριστὸν τε αἵμα καὶ ἡδιστὸν τῶν ψυχῶν ἰατρὸν, τίς ἐκ οἶδεν, ὅτι περὶ κατὰ τῆς Εὐνομίας λύσεως κερνῶν τὸ φάρμακον, ὡς ἐν 71 τῶν Παιωνίων ἀλεξημάτων, καὶ τῷ τὸ δὴ τῷ τὸ 12) τῆς θείας καὶ ἀερέτα φύσεως

hendi

9) Est ille *Dionysius Arcopagita*, cujus scripta, quæ hodie falso sub ejus nomine circumferuntur, pro germanis habuit *Phorius* noster, qui & in *Myrobiblo* suo Codice I. Theodori Presbyteri librum singularē pro γνησιότητι eorum enarrat.

10) Vide *Dionysium* de Divinis Nominibus cap. I. Tom. I. Opp. ejus edit. Corderianæ p. 437. sqq. & alias.

11) καὶ δὴ, *Colbert.*

* Vid. *Athanasium* Thom. I. Opp. ed. Montefalcon. p. 94. 227. &c. & Tom. II. p. 243. 268. & 274.

12) Posterius hoc vñ est ex *Colb.*

ἀληπρόν τε καὶ ἀνεπινόητον παρεστήσατο. Καὶ μὴν καὶ τῷ 13) ἀπὸ τῆς θεότητος τῶν λόγων μᾶλλον ἢ διὰ τῆς κλήσεως κληρωσαμένῳ τὸ 14) χρεωκτερίζεσθαι τὸν Θεολόγον, οἶδα Γρηγόριον ὡς ἐνόησας, λόγοις ἅτι καλίστα πυκνοῖς τε καὶ δευτέροις τοῖς ἐνθυμήμασι ἰχνηλατῶντι τὴν ἀλήθειαν περὶ ταύτης ἀναγέγραπται τῆς ὑποθέσεως. 15) ἀλλὰ γε δὴ καὶ τῷ ῥήτορι τῆς ἐκκλησίας, μᾶλλον δὲ τῷ μετὰ Παῦλον τὴν περιγεινὸν παύσαν τοῖς τῆ κηρύγματος λόγοις καὶ τῆς ἄλλης παιδαγωγίας πολίσαντι, καὶ τέταρτον δὴ τέτρω, ὃ τὸ σῶμα οἱ λόγοι χρεωστῶν τῷ κόσμῳ ἐγνώρισαν, λόγος ἔξων πολὺ μετὰ τῆς ἀληθείας τὸ πειθήνιον, ὃς ὁ περὶ ἀκαταλήπτου ἐπιγράφεται, 16) ἐν δὲν ἕτερον μᾶλλον, ἢ τὸ προκείμενον σπιδάζει, καὶ ἀπαδείκνυσιν. Καὶ μὲν ἄλλας τῶν θεῶν ἡμῶν πατέρων εὐροὶ ἀν τις κατὰ ὁλοήν, ὁμογνώμονα τοῖς εἰρημένοις τὴν ψῆφον ἐξάγοντας, εἰς εἰ μὴ 17) τὸ πικρὸν τῆς νόσου τὴν ὀδύνην ἐπέτεινεν, τάχα ἀν καὶ αὐταῖς λέξεσι τὴν γνώμην παρῆγον δεικνύοντας. Πλὴν ἀλλὰ σοὶ γε ῥάδιον ὑπόμνησιν λαβόντι τῶν τε εἰρημένων, καὶ τῶν ἐτι λειπομέ-

hendi possit. Præterea ab illo quoque, cui Theologi nomine ex divinis magis sermonibus, quam ex nuda appellatione designari contigit, (novi te *Gregorium* cogitare) quique copiosis & acutis argumentis veritatem hanc adserere instituit, de eodem capite commentatio perscripta est. Denique & ille Ecclesiæ orator, vel ille potius, qui totum orbem sermonibus, præconio Evangelii aliisque doctrinis plenis, instruxit, ille, inquam, quem sermones sui aurei oris nomine communiter appellari fecerunt, singulari oratione, ad veritatem non minus, quam obsequium flectente, quæ de *Incomprehensibili* inscribitur, nihil diligentius, quam idem hoc argumentum urget, & demonstrat. Præter hos innumeros ex Doctoribus nostris alios per otium inveneris, eandem sententiam suffragiis suis approbantes, quos totidem verbis eam proposuisse demonstrare possem, nisi me acris morbus doloribus intensissimis vexaret. Interim & tibi ipsi, ea, quæ dixi, & quæ alia sunt, memoria repetenti, facile fuerit,

13) Sic scribo cum eodem pro τὸ, pendet enim a sequente κληρωσαμένῳ.

14) τὸ scriptū pro τῷ.

15) Passim hoc agit *Gregorius*, imprimis vero in λόγοις Θεολογικοῖς quinque, qui leguntur Tomo I. Opp. p. 519. sqq.

16) Quinque exstant D. *Chrysostomi* λόγοι περὶ ἀκαταλήπτου, contra *Anomæos* dicti. Lege eos Tom. VI edit. *Saviliana* p. 389. sqq. *Ducanæ* Tom. I. p. 292. sqq. & *Montefalconiana* Tom. I. p. 444. sqq.

17) *Colb.* pro εἰ μὴ.

rit, testimonia illa colligere, & miram omnium consensionem perspicere. Mihi quidem nunc suffecerit apponere vocem illam, quam Angeli incorporei eo tempore, quo totus Apostolorum chorus, Dominum & Deum nostrum una cum eo, quod ex nobis adsumserat, in cælum receptum videns mirabatur & stupebat, clare promulgarunt, illis dicentes: *quid statis cælum intuentes? hic Jesus, a vobis sublatu; eo modo revertetur, quo illum in cælum proficiscentem vidistis.* Abibat scilicet, ut una cum eo, quod assumerat, in sinum Patris reciperetur, quemadmodum antea in his terris ita conspiciebatur, ut carne nostra exterius munitus, & humana forma indutus appareret. Divinum itaque illud oraculum confirmat, communem Dominum nostrum eadem specie formaque iterum fore conspicuum, oculisque nostris & cognitioni obvium. Vide vero, quibus illud sit eventurum? Non sane quibusque, neque illis etiam, qui exigua mensura alios homines, quod ad adflatum divinum cognitionisque præstantiam, ut de virtutibus aliis non dicam, superant; sed ipsis illis, qui ab ipso conditore digni præ aliis habitierant, ut ab initio spectatores Verbi, & ad totum hominum genus

νων, τὰς μαρτυρίας εἰς ἐν ἀδριστόμενον τὴν ἐκ πάντων συμφωνίαν θαυμασίαν οἶαν θεάσασθαι. ἡμῖν δ' ἀρκεῖ τὰ νῦν καὶ τῶν αἰσωμάτων μόνον ἡ φωνὴ παρατεθεῖσα, ἣν ἐπειδὴ τῶν Αποστόλων ὁ χορὸς τὸν κοινὸν δεσπότην καὶ θεὸν ἡμῶν μετὰ τῷ προσλήμματι, ἀναλαμβάνοντες, κατεπλήττοντο καὶ ἐτεθήπεσαν, διαρρήδην ἀπεφύησαντο πρὸς αὐτούς. τί ἐσηκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν ἔρανόν; ἔτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὑμῶν, ἔτις ἐλεύσεταί, ὃν τρόπον ἐθεάσαθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν ἔρανόν. 18) ἐπορεύετο δὲ δολονότι τοῖς πατρικοῖς καὶ μετὰ τῷ προσλήμματι ἐνδρυθήσεσθαι κόλποις, ὥσπερ καὶ πρότερον ἐπὶ γῆς ὥρᾱτο πρόβλημα φέρων τὴν σάρκα, καὶ τὴν ἀνθρώπου μορφήν περικείμενος. Οὐκ ἔν καὶ εἰς αὐτοῖς κατὰ τὴν ἰδέαν τε καὶ φύσιν ἐμφανιθήσεσθαι, εἰς γνώσιν τε καὶ κατάληψιν ἀφικέσθαι τὸν κοινὸν δεσπότην ὁ ἱερὸς χρησμὸς ἐβεβαίωσεν. Καὶ τότε δεῖ μοι, ἴσιν; ἔ γάρ τοις τυχεῖσιν, ἔδ' ὅσαι μικρῶ τῷ μέτρῳ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἰς ἐπίγνωσιν τε θεῶν καὶ θεωρίας ὕψος, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς ὑπερένεχουσιν, ἀλλ' αὐτοῖς ἐκείνοις, οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τῷ λόγῳ γεγενῆσθαι συμπάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπ' αὐτῇ τῇ πλάσει προεκεῖθη.

¶ us.

σαν. Σὺ δέ μοι τάτε ἄλλα ἐρέω σο, καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα θεῷ καθαρὸν συντηρῶν εἰς τὴν βίαν τὰ κύματα ἰλαρὸν πνεύματις αὐραῖς διαπερῶν, καὶ τῆς ἐκείθεν αἰλῆς ὑπερνηχόμενος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΜΒ.

Τί δηλοῖ τὸ Αποστολικὸν ῥητόν, ὅ, πάντοτε καὶ νῦν δοξαδιῆσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου, κ. ε. 1)

Ἡ τῆς ῥήτορος τῆς ἀληθείας φωνή, ἥ, ὡς πάντοτε καὶ νῦν δοξαδιῆσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου, εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου 2) πόθεν μὲν αὐτῇ 3) προχέεται σεβασμὸς τε καὶ ἱερότης, ἐλπίδος δὲ βέβηκεν φύσιν ἀγνοήσεως θνητὴν, τοιαύτην δὲ τὴν διάνοιαν ὑποδηλοῖ πάντοτε ὁ Χριστὸς ἐν τῷ σώματι Παύλου ἐμεγαλύνετο. καὶ ὅτε δεσμοῖς αὐτὸν καὶ μάστιγι ἐνταλαιπωρεῖσθαι συνεχώρει, καὶ θάνατον πρὸ πυλῶν ἐρέεισθαι, καὶ ὅτε ἐξεῖλκε αὐτὸν καὶ ἀνήρπαξεν ἐκ μέσων τῶν ἀνιερῶν. οἷς μὲν γὰρ ἐναθλεῖν ἠφίετο, καὶ τοῖς εἰς θάνατον ἄγχοι συνεπλέκετο, πειρασμοῖς ἐβεβαίετο καὶ ἐκρατύνετο τῆς εὐσεβείας τὸ κήρυγμα. λογιζομένων τῶν ὁρώντων τὰ Παύλου δεσμά, καὶ τὰς θλίψεις, καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς ὑπομονὴν ἐκκλητήσο-

ejusdem interpretes & administri essent. Ita tu & alias vale, & optimum corpusque Deo intemeratum fervans, secundisque ventis usus, præsentis vitæ fluctus supera, falsumque hoc mare emetire.

QVÆST. CXLII.

Quid significat dictum Apostoli: semper, & nunc quoque Christus glorificabitur in corpore meo. &c.

Vox illa præconis veritatis, quæ ait: *semper, & nunc quoque Christus in corpore meo glorificabitur, sive per vitam, sive per mortem*; ex desiderio quodam religioso & sacro profluit, simul vero ad spem adspirat, quæ mortalem naturam ignorat. Sensum vero hunc refert, quod Christus in corpore Pauli semper sit magnificatus, sive cum vinculis & ferulis adfligi, mortisque adeo periculis obijci pateretur Deus, sive illum ex mediis vexationibus eriperet, & vindicaret. Illis enim tentationibus, vel mortem ipsam minantibus, cum quibus conflictari & depugnare jubebatur, præconium pietatis firmabatur & stabiliebatur. Qui enim Pauli vincula calamitatesque cum ratione perspiciebant, & patientiam sub illis

Uuuu probatam

1) Philip. I. 20. ubi tamen pro δοξαδιῆσεται legitur hodie μεγαλυνθήσεται, ad quem locum nulla codicum varietas in collectione Milliana apparet. Scilicet & heic, ut alias, Photius memorie sue nimium tribuit. Ipse tamen mox verbum δοξαδιῆσεται per μεγαλύνεσθαι exponit.

2) Deesse videtur λέγουσιν.

3) Sic scribo pro αὐτῇ.

probatam admirabantur, illi ipsa hac admiratione ad conversionem excitabantur, cogitantes, nisi præconio ejus divini aliquid & verissimi subesset, se ipsum infinitis & vix tolerabilibus calamitatibus non fuisse objecturum, cum, a sententia discedens, molestius illis liberari potuisset, nec mortis periculum subire debuisset. Hoc itaque modo Christi gloria convenientissime amplificabatur, quandoquidem præconium illud quam plurimis ratum fiebat, hominumque animis infigebatur. Quando ab altera parte Deus illum ex præsentissimis periculis eripiebat, etiam tum Christus glorificabatur. Neque enim humani erat consilii & opis, athletam hunc ex mediis manus sanguinolentæ, aut improborum hominum, sanguinem sitientium, consiliis illæsum exire. Divinæ potius & plus quam humanæ gratiæ beneficium id erat, quæ scilicet servum illum amotis malis omnibus, præter expectationem, liberabat. Quomodo enim vincula solvebantur? Quomodo decidebant catenæ? quis lumen inferebat carceri? quomodo illud splendore suo totum perfunde-
bat, cum nullum flammæ alimentum suppeteret? unde carcer ille solus

μένων, ἢ τῷ θαύματι πρὸς ἐπιστροφὴν διανοισαμένων, ὥς εἰ μὴ θεῖόν τι καὶ πανάληδες τὸ παρ' αὐτῆς κηρυσσόμενον καθεσέκη, ἐκ αὐτὸν μυρίοις χαίρων ἢ ἀφορήτοις ἐδόξα κακοῖς, ἐνὸν παυσάμενον ἀπαλλάττεσθαι τῶν αἰγυνῶν ἢ μὴ θάνατον εἰς ἀγῶνα καλεῖν. Ἐμεγαλύνετο τοίνυν ἐκόντως διὰ τῶν ὁ Χριστός, τῆ κηρύγματος εἰς βεβαίωσιν τοῖς πολλοῖς ἀφικνεμένη, καὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἐμπλατυνομένη ψυχαῖς. Πάλιν δέ, ἥνικα ἐξῆλκεν αὐτὸν ἢ ἀνήρπαζεν κινδύνων ὁλεθρίων, αὐτόθεν ἔμεγαλύνετο. Οὐδὲ γάρ τις ἀνθρωπίνης ἦν ἐπινοίας ἐκ μέσῃ χειρὸς φωνῆς ἢ τῆ αἵματος διψῶντων κακῶν ἀπαθῆ πολλὰκις ἀπολύεσθαι τὸν ἀγωνιστήν, ἀλλὰ θεὰ τις, ἢ ὑπὲρ ἀνθρώπων χάρις ἦν, ἡ παρ' ἐλπίδας τὸν θεράποντα εὐομένη καὶ διαλύσασα τὰ δεινὰ. πῶς ἐλύετο τὰ δεσμά; πῶς ἐξέπιπτον αἱ αἰλύσεις; 4) τὸ πῶς τις ὑφῆπ'εν τῷ οἰκήματι; 5) πῶς περιήστραπ'εν ὅλον τῇ αἰγλῇ πληρῆν, μηδεμιᾶς ὕλης ὑπηρετεμένης τῇ φλογί; πόθεν μόνον κατεσεύετο τὸ δεσμωτήριον; πῶς ἀνεῴγνυντο αἱ θύραι; πῶς ἐκεῖνα τὰ μυρία ἢ παραδόξα ἐγγέγονε; εἰ μὴ τῆς πάντα κρατέσης ἡ δύναμις ἐπεδείκ-

concuriebatur? quomodo aperiebantur

4) Act. XVI. 26.

5) Humani aliquid passus heic est Photius. Neque enim l. c. lumen carceri illatum aliunde, sed candela a custode carceris postulata v. 29. dicitur. Ea huc retulit, quæ Petro acciderunt Act. XII. 17.

νυτο χειρός. Δι' ἀμφοῖν ἔν ὃ Χριστός ἐν τῷ σώματι Παύλου ἐμεγαλύνετο, ταῖς τε πικραῖς καὶ θανατηφόροις βασάναις ἐγκαρτερεῖντος τῷ κήρυκος, καὶ δι' αὐτὴν ὑπερφυῶς ταῖς τῶν ἐπιβελουσίων μαρτυροῦντος καὶ παρὰ δόξαν ἀνάλατον ἔτιδει καὶ ἀπεδείκνυνεν τὸν ἀγωνιστήν. Οὕτως ἔν καὶ διὰ τῆς ζωῆς τέτρεσι τῶν ζωοποιούντων καὶ διασωζόντων, καὶ διὰ τῶν θανάτου παρὰ τῶν πληγῶν καὶ βασάνων ἢ τῆς σοφίας καὶ δυνάμεως πηγὴ Χριστός ὁ Θεός ἡμῶν ἐν τῷ Παύλῳ σώματι ἐμεγαλύνετο. Οὐδὲν δὲ καλύπτει τὰ τῷ διδασκάλῳ ῥήματα καὶ προέβησιν ὑπογράφειν. Ἐπεὶ γὰρ δεύτερον τῷ Νέρωνος βήματι παρέστη, καὶ τὴν μὲν πρώτην β) ἀπολογισάμενος ἡφείθη, τὸ δεύτερον δὲ, πρὸς πάντα τῆς Νέρωνος ὁμότητος, ἀχέτω ῥύμη φερομένης, ἔειπε τὸν βίον ἀπολημπάνει, τῷτο νῦν αὖν εἰη λέγων, ὅτι μεγαλυνθήσεται Χριστός ἐν τῷ σώματί μου, εἴτε διὰ ζωῆς, ὥσπερ νῦν ἐκ χειρὸς παλαμναίας καὶ φονώσης ἀφαρπάζων με, εἴτε διὰ θανάτου, ὡς ὕστερον ἔσται, μηδὲ τῷ κεφαλῇ τῶν ἀθλῶν ἀποσερεῖντος μὲ τῷ ἀγωνοθέτῃ. Ἐδεῖ γάρ, ὡς ἔοικεν, μὴ προαποκαμῆν τὸν ἀθλητήν, μηδὲ τὸν ὑπὲρ

bantur fores? quomodo tot & tanta accidebant, nisi vis manus, omnia perficientis, se exseruisset? Vtraque igitur ex parte Christi gloria in corpore Pauli amplificabatur, sive praecece divinus acerbis & morti proximis cruciatibus exerceretur, sive Christus athletam hunc sanguinolentis insidiantium consiliis praeter naturam & praeter expectationem superiorem ostenderet. Hoc itaque modo, tum per vitam, h. e. per ea, quae vitam illi praestabant & vindicabant, tum per plagas & cruciatus, qui mortem conciliare poterant, Christus, Deus noster, tanquam fons sapientiae & potentiae in Pauli corpore glorificabatur. Nihil vero obstat, quin Doctoris nostri verba & praedictionem subjiciamus. Cum enim altera vice Neronis tribunali sisteretur, post primam apologiam, dimissus; altera vero illa vice, quando Neronis crudelitas immani impetu in pessima quaeque ferebatur, vitam gladio amittit; dicere utique poterat, Christus in corpore meo magnificabitur, sive per vitam, sicut nunc, quando ex manu adversante mortemque intentante me eripuit; sive per mor-

tem, quae mox consequetur, quando agonotheta ille me maximo certamine non destituet. Conveniens enim fuisse videtur, ut athleta hic non ante fatisceret, neque cursum, humanis viribus superiorem

Uuuu 2

β) πρώτην addidit ex Colbert. Conf. 2. Tim. IV. 16.

riorem eo mortis genere, quod natura commune facit, interverteret, sed fas potius erat, ut ipsa ejus mors, ipseque ad desideratum præmium abitus & lucta humanæ naturæ vires superaret. Hoc igitur, hoc, inquam, Paulus, qui non sibi, sed Christo vivebat, qui omnibus omnia fiebat & erat, ante indicat & docet discipulos, ne scilicet in posterum (Pauli enim vita vere insigne munus erat & præcipua post Deum salus, cui scilicet malorum copia inflicta erat) perturbatio quædam & ægritudo, spe omni abjecta, animos eorum opprimeret, quæ in summam eos tristitiam præcipitans, spem omnem everteret, ipsosque in pietatis studio segnes efficeret. Possumus vero etiam alium horum verborum scopum investigare, qui, ut alia taceam, ante pedes positus erat. Quis vero ille? Is utique, quod Paulus dicat, sicut Christus semper & per omnem vitæ suæ cursum in corpore suo magnificatus sit, cum fortiter omnia perpereretur, vitamque amaret præsentē præstantiorem, eodem vero tempore liberatus insolentius aliquid, & mortali fide majus perciperet; ita nunc quoque

ἀνθρωπον δρόμον κοινῷ τῆς φύσεως διακοπῇνα θανάτω, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πρὸς τὸ ποθέμενον ἔξοδον ἀθλον εἶναι καὶ ἀγώνισμα κρείττω φύσεως γηγενῆς. Τῆτο δὴ ἐν, τῆτο ὁ μὴ ζῶν ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ, ὁ τοῖς πᾶσι πάντα καὶ γινόμενος, καὶ ὢν, προῦποφαίνει, καὶ προαναδιδάσκει τὰς μαθητάς, ἵνα μὴ μετὰ ταῦτα (μέγα γὰρ ἦν ὡς ἀληθῶς καὶ πρώτη μετὰ Θεὸν σωτηρία ἡ Παύλε ζωὴ τῆ πάθους ἀθρόον διαδοτέντος.) θόρυβός τις καὶ ταραχὸς τῷ ἀνελπίζῳ τὰς ψυχὰς αὐτῶν διασείη, καὶ εἰς ἀμήχανον ἀθυμίαν ἐμβαλὼν πᾶσαν αὐτοῖς ἐλπίδα συγκαταστρέψῃ 7) καὶ πρὸς τὴν εὐσέβειαν καταστήσῃ ὀκνηρὸς. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον τῶν ἐρημάτων θηράσαι σκοπόν, εἰ μὴ τι ἄλλο, ἀλλ' ἐν παροῦ πόδα τέως ὑπάρχοντα τῷ ἐρητῷ. Τίς ἐν ἔτος; ὡς πάντοτε, φησὶν, ἐν ὅλῳ τῷ τῆ βίης διαστήματι. ἐμεγαλύνετο ὁ Χριστὸς ἐν τῷ τῆ Παύλε σώματι. πᾶλλον μὲν ἀνδρείως, καὶ κρείττον ἢ κατὰ βίον φιλέντος τὸ ζῆν, ἀπαλλασσομένης δὲ ξένον 8) ἀκῶσαν 9) καὶ πίστεως μείζον θνητῆς, ἔτω 10) καὶ νῦν μεγαλυνθήσεσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ τῶν ἀγωνισμάτων τῷ τέλει. μεγαλυνθήσεσθαι δὲ ἔκτε τῆ μὴ παθεῖν τὸν ὑπασπίσιν ὁμοίως καὶ ἐν

in ipso

7) Pro συγκαταστρέψα, ut mox καταστήσα.

8) Colb. pro ζῆν.

9) ἀκῶσαντος malim, ex vocum structura.

10) Sic Colb. pro ἔτω.

τῷ παθεῖν. ἦκων γάρ ὁ γεννάδας ἔτος ἐπὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖον σταδίον τῶν ἀθλων, ἀφίετο μὲν τὰ πρῶτα τῷ θανάτῳ καὶ τῇ σφαγῇ, λόγῳ ἀληθείας καὶ γνώμῃ θεοσεβείας διαλυσάμενος τὰς αἰτίας, μᾶλλον δὲ τῇς παντοκράτορος φιλομησαμένης ἐνταῦθα δεξιᾶς, καὶ δηλονότι ἐμεγαλύνετο ἐν τῷ Παύλῳ σώματι ὁ Χριστός. πάλιν δὲ τὸ δεύτερον ἔδει γὰρ ἔδει τὸ περὶ τὸν Παῦλον θαύμα φιλοτιμίας μόνον ὁρᾶσθαι δεσποτικῆς, ἔδει δὲ ἄρα καὶ τὰ ἐκείνα ἐνασπράξαι λαμπρότερον. λοιπὸν ὁμοίως πρὸς πάντα διὰ τὸ κήρυγμα χωρεῖ, καὶ αὐτὰ τὰ ξίφους, καὶ αὐτῆς τῆς σφαγῆς ὑπεροχῶν, καὶ μόνον ἓνα διώκων σκοπὸν, πάντα δεύτερα τῆς ἀληθείας ἐλέγχειν, καὶ πρὸς τὸν κηρυττόμενον ἐξομένον τῷ αἵματος ἀπελθεῖν, δι' ὃ δηλονότι πάλιν ἐμεγαλύνετο ὁ Χριστός.

unum tantum scopum contendens omnia sibi veritate inferiora esse ostenderet, atque adeo sanguine madens ad eum, quem prædicaverat, properaret. Hoc vero ipso Christus iterum magnificabatur.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΜΓ.

Τίνα ἦν τὰ ὑπερήματα τῷ Χριστῷ, ἀπερὶ ὃ Παῦλος ἐπλήρωσεν; 1)

Τῶν Αποστολικῶν ἐχημάτων ἢ προτεθεῖσα περικοπή διπλὴν ἐκφέρετο διανοίας ὁδόν. οἱ μὲν τὸ ὑπερήμα λαβόντες ἔτις ἀπλῶς, ὡς τὸ πρόχειρον ὑποβάλλει τῆς Φωῆς, φασὶ τὸν θεσπέσιον εἰρηκέναι Παῦλον, ὅτι τὰ ὑπερήματα τῶν

in ipso luctæ fine eundem magnificatum iri. Glorificandus itaque erat Christus, sive ille Dei satelles pateretur aliquid, sive minus. Strenuus enim ille athleta, ultimum certaminis stadium ingressus, primum quidem a morte & cæde liberabatur, postquam objecta crimina verbo veritatis piisque sententiis diluisset, vel omnipotentis potius Numinis dextra intercessisset. Tunc utique Christus in corpore Pauli magnificabatur. Idem vero fiebat & altera vice. Neque enim singulare & admirandum Domini studium in Paulo conspici tantum, sed & ipsius Pauli res clarius emicare debebant. Reliquum itaque erat, ut ipse propter Evangelii præconium omnia sustineret, ipsumque adeo gladium, & necem ipsam parvi penderet, & ad

QVÆST. CXLIII.

Quæ fuerunt illa, quæ Christo deerant, quæque Paulus complevit?

Proposita hæc verborum Apostoli series duplici ratione exponitur. Alii enim vocem ὑπερήμα sensu simplicissimo, qui maxime obuius est, accipientes, divinum Paulum statuunt dixisse, se reliquias perpes-

Uuuu 3

fionum.

1) Coloss. I. 24.

fionum Christi vicissim in corpore suo esse suppleturum, atque adeo id sibi velle: si quid Christus in perpeffione sua reliquum fecerit, id ego in corpore meo suppleo. Hanc expositionem confirmaturi ajunt: sicut Apostolo potestas majora Christi illis miracula patrandi facta est; sicut etiam Paulus ipse amplius aliquid, quam Domini praecepta postulabant, praestitit: (cum enim ex Evangelii praeconio alere se potuisset, non tamen inde se aluit) ita, ut alia his similia taceantur, reliquias Domini in suo corpore supplevit. Atque ita quidem sentiunt nonnulli. Alii vero non ferendum putant, ut de Christi perpeffione quicquam diminuat. Quidenim ille pati debuit, quod non sit perpeffus, maledictis obrutus, delusus, pravis consiliis, infidiis, injuriis, probris, tum domi, tum foris, expositus, denique vero crucem, maleficorum supplicium, tolerans? Qui vero talia perpeffus est, quae effugere facile poterat, idque nostra tantum causa, quomodo is destitui aliquo, aut quicquam re-

θλίψεων τῆ Χρυστῶ ἐν τῇ σαρκί με ἀντανανπληρῶ. 2) καὶ βέλεσθαι δηλῶν, ὡς, εἰ γι ἐνέλιπε Χρυστός τῆ παθεῖν, ἐγὼ ἐν τῷ σώματι με ἀντανανπληρῶ. 3) καὶ συνεπιχρύνοντες 4) τὴν διάνοιαν ταύτην, ὥσπερ, Φασί, δέδοσθαι τοῖς Ἀποστόλοις μείζονα τελῶν ἢ κατὰ Χρυστὸν σημεῖα. Καὶ πάλιν, ὥσπερ αὐτὸς ὁ Παῦλος ὁρᾷ τῶν δεσποτικῶν ἐντολῶν ὑψηλότερον γι διαπραττόμενος, ἐξόν 5) γὰρ αὐτῷ ἐκ τῆ εὐαγγελικῆς τρέφεσθαι ἐκ ἐτρέφετο, 6) καὶ τοιαῦτά ἑτεροῖ γιναι, ἔτω καὶ τὰ ὑστερήματα τῆ δεσπότῃ τῷ οἰκείῳ ἀνεπλήρῃ σώματι. ἀλλ' ἔτω μὲν τεθεωρήκασιν ἐνιοι. οἱ δὲ αὐτόθεν βαρὺ νομίζοντες τὸ σερεῖσθαι τινος 7) τὸν Χρυστὸν ἐν τῷ παθεῖν. τί γὰρ ὤφειλεν, τί δ' ἔχ ὑπέστη ἐπηρεαζόμενος, χλευαζόμενος, ἐπιβλαστὸς φέρων, ἐνέδρας, ὕβρεις, ὀνειδι, οἰκοθεν, ἐξωθεν, καὶ τὸ τελευταῖον, σαυρὸν καὶ κακέργων θάνατον. ὁ δὲ ταῦτα παθὼν καίτοι ἐσθίον ἐχων τὸ φυγεῖν, καὶ πάντα προῖκα καὶ δωρεάν δι' ἡμᾶς, πῶς ὕστερεῖσθαι λέγοιτ' ἂν τινος, ἢ παρκαλιπεῖν

liquum

2) Colb. pro ἀντανπληρῶ, recte quidem. Ita enim codices plerique legunt, lectionisque hujus efficaciam Noster mox urget.

3) Ita iterum Colb. pro altero, quod modo dixi.

4) Colb. pro συνεπιχρύνοντες, quod huc prorsus non quadrat.

5) ἐξόν scripsi pro, ἐξ ὧν. Conf. not. 10.

6) 1. Cor. IX. 14. 15.

7) Ita scribendum putavi pro τῷ σερεῖσθαι γι, quod Coisl. & pro, τὸ σερεῖσθαι γι, quod Colb. habet.

ὅλως, ὡς ἔδει παθεῖν; Τὸ δὲ δυνάμει
 λαβεῖν μείζονα τέρατα τελεῖν, εἰ μὴ
 Χριστὸς αὐτὸς ἦν ὁ τῆς δυνάμεως χορη-
 γός, ἢ τὴν εἰρημένην μόνην διάνοιαν
 περιθάλλει ὢν, ἀλλὰ καὶ ἀποπτωτέραν
 πολλῶν δυσφημίαν ἀναρρίπτειεν 8) ὢν
 ἡς ἡ Φυή, 9) εἰς γὰρ ἐκ φύσιν τῆς
 αὐτῆς, πρὸς τὴν ἡγησαμένην ἀναφέρεσθαι
 δικαία ἐστίν, καὶ ἐχὶ τῶν λαμβανόντων
 τὸ θαῦμα, ἀλλ' ἡ τῷ χορηγῶντος χά-
 ρις τῷ θαυμάζεσθαι τὴν ὑπερβολὴν ἔ-
 χει. ὅτι δὲ ἐκ τῷ εὐαγγελίᾳ ἐξόν 10)
 τρέφεσθαι ἐκ ἐτρέφετο, ἔργον μὲν ἐπαι-
 νετὸν καὶ μακάριον. ἵνα γὰρ μὴ λαβὴν
 11) δὲ τοῖς 12) ζητῶσιν αἰτίαν εὐρεῖν,
 τῆς ἐξουσίας ἀφίστατο. Δεσπότης δὲ καὶ
 ταῦτα περιφραζόμενος ἐντολῇ, δι' ἧς,
 καὶ νόμῳ καὶ φύσει πολλὰ τῷ πράττειν
 ἐλεύθεροί ἐσμεν, τὸ τοῖς πλησίον σκάν-
 δαλον ἀντιπαράδειξ ἔργῳ πρὸς τρέψατο
 τῆς ἐξουσίας ἀγειν χολὴν. ἵνα γὰρ μὴ
 σκανδαλίσωμεν αὐτὰς, Φησὶν, παρευθεὶς
 εἰς θάλασσαν, βάλε ἄγκιστρον, καὶ
 τὸν ἀναβαίνοντα πρῶτον ἰχθὺν ἄρον, καὶ

liquum fecisse dicatur? Quod vero
 dicitur facultatem accepisse majora
 miracula edendi, nisi Christus facul-
 tatis illius auctor fit & habeatur, id
 quidem non solum illam, quam modo
 diximus, expositionem fovere possit,
 sed aliam quoque sententiam, illa in-
 solentiorē, cujus origo & ratio, (ex
 eadem enim utraque radice nata est,)
 ad antecedentem illam referri debet,
 Scilicet non illos, qui facultatem hanc
 acceperunt, admirari oportet, sed
 gratia conferentis habet, quod maxi-
 me admiremur. Quod porro Pau-
 lus ex Evangelio victum sibi non pa-
 raverit, cum tamen potuisset, id lau-
 de quidem dignum erat, ipsisque salu-
 tare. Nescilicet criminandi occasio-
 nem faceret, qui eam sollicitè quære-
 bant, à libertate hac abstinuit, etiam
 heic Domini sui præcepto munitus,
 qui re ipsa admonuit, ut, quamvis
 per legem & naturam multa facere
 nobis liceat, scandalo tamen, quod
 proximo obijci possit, recogitato, a
 libertate illa abstineamus. *Ne enim,*

*inquit, offendamus illos, abi ad mare, projice hamum, tolle piscem, qui
 primus adscendit, & quem, aperto ore ejus, inveneris staterem, illum
 accipe.*

8) Hoc malui pro ἀναρρίπτειν.

9) Φυή scriptū pro, Φυγή. Ita jubet & sensus, & verbum ἐκφύοντα, quod mox sequitur.

10) Colb. pro ἐξ ὧν. Conf. not. 5.

11) Colb. pro λαβεῖν.

12) Hoc malo ex Coisl. pro ζητῶσιν, quod est in Colb.

accipe & dato illis pro me & te. Interim hæc Pauli actio laudem promeretur. Qui enim non? Nullum tamen argumentum præstat, quo constet, Christo quicquam defuisse. Propter dictas itaque rationes nonnulli, hanc dicti vocisque ὑσέρημα notionem averſantes, aliam adferunt, & sequentem sententiam ea significari contendunt. Tria sunt eorum, quæ acta erant, genera. Alia enim sunt majora, alia media, alia vero ultimum locum tuentur. Quando itaque divus Paulus ait: ὑσέρημα passionam Christi in corpore meo suppleo, postrema passionum Christi, & ultimum locum occupantia, cum innuere ajunt, tanquam quæ in corpore suo suppleat; quasi diceret, calamitates meæ, tantum abest, ut cum Christi illis comparari possint, ut, illas non cum majoribus comparare audeam, imo nec cum mediis conferam, sed cum ultimis tantum & postremis jungendas esse censeam. Quæcunque enim hominis natura pro Christo vel faciat, vel patiatur, eorum nihil est, quod in eundem censum venire possit, nec quicquam ad illa accedit, quæ ipse pro

ἀνόξας τὸ σῶμα αὐτῷ ἐνέρησαι σατήρα. ἐκείνον λαβὼν, δὸς αὐτοῖς ἑνὶ ἐμῷ καὶ σῶ. 3) Αἰὲν ἐπαινετὴ μὲν ἡ Παῦλε πράξις. Πῶς γὰρ εἰς ἑδὲν δ' ἐχέγγυον παρεχομένη πρὸς τὸ ὑσέρησά τι τὸν Χριστόν. Διὰ γὰρ τὰς εἰρημένους λογισμὰς ἐκ ἀγαπῶντες ἔνιοι τὸ ἐρηθὲν, εἰς ἑτέραν δόξαν ἀγασι τὸ ἐρηθόν, καὶ τὸ ὑσέρημα λέγουσι νυνὶ τοῦτον ἀναπύσσειν τὸ σημαίνον. τρεῖς εἰσι τῶν πραττομένων αἱ πράξεις. τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐστὶ μείζω, τὰ δὲ μέσα, τὰ δὲ ἥν ὑσάτην ἀπέληφε χώραν. Τὰ γὰρ εἰπεῖν τὸν Θεοπέσιον Παῦλον, ὅτι τὰ ὑσέρηματα τῶν θλίψεων τῷ Χριστῷ 14) ἐν τῇ σαρκὶ με ἀναπληρῶ, σημαίνειν φασὶ, ὅτι τὰ ὑσάτα τῶν θλίψεων τῷ Χριστῷ καὶ τὴν ἐσχάτην ἐπέχοντα χώραν, ταῦτα ἐγὼ ἐν τῷ σώματί με ἀναπληρῶ. 15) ταῖς τὰ ἐμὰ πάθη τοσούτον ἀπέχει τῷ παραβάλλεσθαι τοῖς Χριστῷ, ὥστε εἰ μόνον τὴν 16) πρὸς τὰ μείζω σύγκρισιν εἰ τολμῶ 17) αἰὲν ἑδὲ τοῖς μέσοις συνίστασθαι, τοῖς ὑσάτοις δὲ καὶ τελευταίοις, ἀγαπητόν ἐμοι τὸ συνεξετάζεσθαι. ὅσον γὰρ ἂν ἀνθρώπῳ φύσις ὑπὲρ Χριστῷ πράξῃ καὶ πάθῃ

13) Matth. XVII. 27.

14) Verba illa: ἐν τῇ σαρκὶ με — θλίψεων τῷ Χριστῷ, festinantis librarii lapsu, ex Coisl. exciderant, in Colb. recte suppleta.

15) ἀναπληρῶ, Colb. vid. not. 2. & 3.

16) τὴν Colb. recte pro τὰ.

17) Ita scribo pro τολμῶ.

nobis

18) ἔδεν ἐςιν ἀντάξιον, ἔδ' ἐγγύς, ὧν αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἔπαθεν. Πολλὰ δ' αὖν εἴη, φασίν, τῇ τοιαύτῃ συναδόντα θεωρεῖν. Εγὼ γάρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν Αποστόλων, καὶ ἐν εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος. 19) καὶ διώκω εἰ καὶ καταλάβω. 20) καὶ, ὁ τὴν νέκρωσιν τῷ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέρειν, 21) ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τῷ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι αὐτῷ φανερωθῇ. πῶς τῷ 22) πάντα προῖκα καὶ δωρεὰν πράξαντος καὶ παθόντος ὑπέσθημα 23) λέγοιτο ἂν ἀναπληρῶσαι, καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Καὶ λίαν μὲν ἦν ἀεμολόμενον τὸ τῆς δευτέρας διανοίας εἶδος, εἰ μὴ πολλοὶ τὸ ὑπέσθημα ἔντε τῇ παλαιᾷ καὶ τῇ νέᾳ φερόμενον γεαφῇ. μήτινος γάρ, φησιν, ὑπερήσατε; 24) καὶ, ἃ ἐσιν ὑπέσθημα τοῖς φοβερμένοις αὐτόν. 25) Καὶ, λογιζομαι γάρ μηδὲν ὑπερηκένα. 26) καὶ, ὑπερηθεῖς ἔκαστος ἐκείνην ἀδελφόν, τὸ γὰρ ὑπέσθημά μὲ προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοί· καὶ ἐν πλείοσιν ἄλλοις τῆς φωνῆς εὐρισκομένης ἔκ ἐξ ἑᾶν λαβεῖν τὴν τοιαύτην διάνοιαν, δι' αὐτῆς ἀναπύσσομένην, ἀλλ' ὥσπερ περεῖληπται. Οὕτω κα-

nobis est perpeffus. Multa vero sunt, ajunt illi, quæ hæc cogitata confirmant. *Ego enim sum, (inquit Apostolus) extremus Apostolorum, nec dignus, qui vocer Apostolus: item, persequor, ut adsequar; nec non: mortem Jesu in corpore circumferens, ut etiam vita Jesu in corpore ejus manifestetur.* Quomodo itaque Paulus illius, qui omnia gratis & nostra causa fecit & sustinuit, reliquias supplevisse dici unquam potest? Taceo alia his similia. Jam valde quidem posterior hæc expositio rei ipsi consentanea erat futura, nisi vox ὑπέσθημα in Veteri & Novo Codice frequenter occurreret. Num quid, inquit, vobis defuit? Et: Nec quicquam deficit timentibus illum. Et: non putato quicquam mihi deesse; item: indigens enim non gravis fui cuiquam; inopiam enim meam fratres sublevarunt. Porro in pluribus aliis locis, in quibus vox hæc invenitur, non facile eam, quæ modo allata est, notionem, sed illam, quæ antea est proposita, deprehenderis. Videmus itaque, vocem ὑπέσθημα ex usu Scripturæ defectum rei, de

X x x x qua

18) Sic scribo pro πράξα καὶ πάσα.

19) 1. Cor. XV. 9.

20) Philip. III. 12.

21) 2. Cor. IV. 10.

22) Colb. τῷ pro ᾧ.

23) Sic Coisl. Legerim ego ὑπέσθημα, vel ὑπέσθημα, siquidem posterior hæc vox ad sensum esse accommodata.

24) Luc. XXII. 34.

25) Psal XXXIV. 10.

26) 2. Cor. XI. 5.

qua sermo est, inferre. Cum igitur & alterutra harum expositionum dubitandum adhuc videatur, ad componendam omnem controversiam tentia etiam, quæ ex utraque promittat, & difficultates utriusque evitandi viam ostendit, adferri possit in hanc sententiam. Vocem ὑσερήμα eo sensu, qui Scripturæ Sacræ est familiaris, accipere, nec nova consuetudini oportet. Quomodo vero Paulus reliquias calamitatum Christi in corpore suo supplere potuit? De hoc superest, ut mecum disquiras. Cave, ita hoc accipias, ac si Christus non omnia quæ perpeti debebat, perperitus sit: neque enim quicquam ulla in re reliquum fecit; sed gratia ejus superabundavit. Quas igitur reliquias Paulus supplet? Eas scilicet, quas Salvator, siquidem adhuc inter homines fuisset, cum Paulus præconio Evangelii fungeretur, docens ipse, & præsens creaturæq; suæ curam agens, perperissurus erat, has, inquam, perperissionum Christi reliquias Paulus ipse patiens, pro ipso supplebat. Hoc scilicet etiam ad verbi, quo utitur, efficaciam propius accedit. Ne-

δορῶμεν τῷ ἔθει τῆς γεαφῆς τὸ ὑσερήμα τὴν χρεῖαν παρεχόμενον τῷ σηματομένῳ. ἐκατέρως ἔν τῶν εἰρημένων ἐπιδιδαζομένης ἐννοίας εἰς τὸ ἀσασίαν ἀν καὶ τρίτη δι' αὐτῶν προκύνψατα, καὶ ταῖς ἐκατέρωθεν λαβὰς μέθοδον ἐκείθεν συνευπορησάσα διαφυγεῖν, τοιαύτη τις αὖ εἴη. Δεῖ δὲ τῷ μὲν ὑσερήματι ὡς ἔθος χρεῖσθαι τὸ γεάμμα τὸ ἱερὸν, καὶ μηδὲν περὶ τὴν λέξιν καινοτομεῖν. ἀναπληρώσει 28) δὲ πῶς ὁ Παῦλος ἐν τῷ σώματι αὐτῷ τὰ ὑσερήματα τῶν θλίψεων τῷ Χριστῷ; τὸτό μοι συνδοσκόπει λοιπόν. ἔχ' ὅσα Χριστὸς οφείλων παθεῖν ἔχ' ὑπήνεγκεν ἑμεῖν. ἔδὲ γάρ τι ὅλως ὑσερήσεν. ἀλλὰ καὶ ὑπερεπλέονασεν ἡ χάρις αὐτῷ εἰς ἡμᾶς. Ποῖα ἔν ὑσερήματα ἀνταναπληροῖ; ὅσα, εἴτ' ἔτι 29) τῷ ἀνθρώπῳ 30) εἴη ἐπεδήμει ὁ σωτὴρ κατ' ἂν καιρὸν ὁ Παῦλος ἐκήρυξεν 31) ἔπαθεν αὖ διδάσκων, καὶ διὰ τῆς παρεσσίας ἔτι 32) τῷ πλάσματος προνοούμενος, ἐκείνα νῦν πάσχων ὁ Παῦλος ἀνταναπληροῖ τὰ ὑσερήματα τῶν θλίψεων τῷ Χριστῷ. Τὸ γὰρ μᾶλλον ἐγγύτερον καὶ τῇ τῷ ἑήματος ἐμφάσει. ἔ γὰρ ἀπλῶς φησι

que

27) 2 Cor. XI. 9.

28) ita Colb. pro ἁπάντων, πληρώσει.

29) Sic scribo pro ἄτε τι, quod est in Coisl. Conjecturam firmat tum sensus, tum mox sequens ἔτι.

30) In Coisl. est ἀνθρώπων. Legi etiam possit ἀνθρωπίνων.

31) Coisl. male & nullo sensu, ἐκείθεν.

32) Sic ex Colb. pro τε τὰ, Coisl. iniani.

ἀναπληρῶ ἄλλ' ἀνταναπληρῶ, τὰ ἔσιν
 ἀντὶ δεσπότης καὶ διδασκάλος ὁ δὲ ὅλος
 ἐγὼ καὶ μαθητὴς τὴν ἐκεῖνα διακονίαν
 ὑπελθὼν, καὶ τὰ ὑπερήματα τῶν θλι-
 ψῶν αὐτῷ ἀνταναπληρῶ. ἃ γὰρ ἀν-
 ἐκείνος ὑπέστη, μὴ παραθέμενός μοι
 τὴν διακονίαν, ἐπεὶ παρέλαβον ταύτην,
 εὐκότως καὶ τὰ ὑπερήματα τῶν θλι-
 ψῶν αὐτῷ ἐν τῷ σώματί μου ἀντανα-
 πληρῶ. Οτι δὲ διάδοχοι τῆς δεσποτι-
 κῆς διακονίας κατέστησαν οἱ μαθηταί,
 καὶ ἀλλαχόθεν μὲν ἐστὶν ἡ χαλεπὸν
 συνιδεῖν, ἀρκέσει δὲ καὶ αὐτὰ Παῦ-
 λος ἑαυτῷ. Τὰ γὰρ πάντα, Φησὶν,
 ἐκ τῷ θεῷ, τῷ καταλλάξαντος ἡμᾶς
 ἑαυτῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ δόντος ἡ-
 μῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. 33)
 καὶ, ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν, ὡς τῷ
 θεῷ παρακαλῶντος δι' ἡμῶν, δεόμενοι
 ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ.
 34) Ὡς περ ἐν τὸν τῆς καταλλαγῆς
 λόγον ἐκληρώσαντο οἱ μαθηταί, καὶ
 πρεσβεύουσιν ὑπὲρ Χριστοῦ, ἔτω καὶ,
 ὥς περ ἐμελλεν πάσχειν, ἐτι τὴν διακονί-
 αν αὐτοῖς ἐκπληρῶν, αὐτοὶ ταῦτα ἐν
 τῷ σώματι αὐτῶν εὐκότως ἀνταναπλη-
 ρῶσιν. καὶ τῶν μάλιστα Παῦλος, ὃς
 θαρρῶν τοῖς ἔργοις λέγει, 35) Ἐδενός
 τῶν ὑπὲρ πάντων ἀποστόλων ὑπέστησα. 36)
 Καὶ σκόπει, ὅπως ἡ τῆς θεωρίας ταύ-
 τῆς ἐπιβολή, ἔδεν προϋπέσχετο κομ-

que enim simpliciter ait ἀναπληρῶ,
 sed ἀνταναπληρῶ, h. e. pro Domino
 & Magistro servus ego & discipulus
 ministerium ejus suscipiens reliquias
 quoque passionum ejus vicissim sup-
 pleo. Quæ enim ille perpeffus est,
 cum nondum mihi hanc provinciam
 credidisset, eorum, postquam illam
 suscepi, reliquias in corpore meo
 supplere convenit. Quod vero disci-
 puli successores Domini in ministe-
 rio suo constituti sint, etiam aliunde
 non difficulter intelligitur; heic vero
 Paulus ipse sibi suffecerit. *Omnia
 enim, inquit, ex Deo sunt, qui nos sibi
 reconciliavit per Jesum Christum, no-
 bisque conciliationi ministerium tradi-
 dit.* Item: *pro Christo legatione fun-
 gimur, tanquam Deo obtestante per nos
 pro Christo: reeconciliemini Deo.* Sicut
 igitur verbum reconciliationis nacti
 sunt discipuli, atque adeo pro Chri-
 sto legatione funguntur; ita etiam
 ea, quæ Christus adhuc perpeffurus
 erat, si ministerio illo amplius esset
 perfunctus, ipsi quoque in corpore
 suo convenienter pro ipso sustinent
 & implent; inter eos vero vel ma-
 xime Paulus, qui factis suis confi-
 sus, dicit: *nullo eorum, qui valde
 sunt Apostoli, inferior sum.* Vide ve-

XXXX 2

ro

33) 2 Cor. V. 18.

34) Ibid. v. 20.

35) Coisl. male: ὁ θαρρῶν τοῖς ἔργοις λέγει.

36) 2 Cor. XII. 11.

ro præterea, expositionem hanc ita comparatam esse, ut nihil adfectati secum ferat. Vox enim ὑσέρημα nullam vim patitur, sed ex consueto Scripturæ usu explicatur. Paulus vero illa ὑσέρημα supplet, non quæ simpliciter reliqua facta sint, aut, quod Salvatori quicquàm defuerit, quod absurdum dictu foret; sed, illa, quæ, si ministerium hoc Paulo aliisque discipulis suis non commisisset, perpeffurus erat, & exantlaturus, quemadmodum antea præconio ipse fungens, & regnum coelorum annuncians, perpetiebatur. Sed hæc quidem studio tuo præclaro velificantem dixisse, suffecerit. Si quis posterorum rectiora perspexerit, nec illa mihi displicebunt.

QVÆST. CXLIV.

*Non est nobis lucta adversus carnem & sanguinem, sed adversus principatus & potestates, adversus mundi hujus rectores, adversus spiritua-
lia nequitia in cœlestibus.*

Principatus & potestates vocat Spiritus in aëre versantes & malos, non quasi illi potestatem in nos vel suo quodam jure, vel divinitus haberent, sed quod nos ipsi peccatis nos reddimus obnoxios, quorum satores & statores sunt dæmones;

1) Ephes. VI. 12.

2) Colb. pro ὑποσπορείς.

Φόν. τό, τε γὰρ ὑσέρημα ἐκ ἐκβιά-
ζεται, ἀλλ' εἰς τὸ ἔθος ἀνήκε φέρεται
τῆς γραφῆς. καὶ τὰ ὑσέρηματα ὁ
Παῦλος ἀναπληροῖ, ἐχ' ὅσα ἀπλῶς
ὑσέρησεν, ἐδ' ὅτι ὑσέρησέν τι ὁ Σωτὴρ,
ὅπερ ἦν Φοβητικόν. ἀλλ' ὅσα μὴ πα-
ραθέμενος τὴν διακονίαν Παύλου, καὶ
τοῖς ἄλλοις ὁμιληταῖς, ἔπαθεν ἂν καὶ
ὑπέστη, καθ' ὃν τρόπον καὶ περὶ κη-
ρύσσων καὶ εὐαγγελιζόμενος τὴν βασι-
λείαν τῶν ἁγίων. Ἀλλ' ἐμοὶ μὲν ὅσον
ἀφοσιώσασθαι σε τὴν καλὴν φιλοπο-
νίαν εἰρήσω ταῦτα. Εἰ δέ τις καὶ ὀψι-
γόνων ἀμενόν τι θεωροῖ, ἐμοὶ δὲ ἄρα
καὶ τῷτο φίλον.

ΕΡΩΤ. ΡΜΔ.

Οὐκ εἰσὶν ἡμῖν ἡ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ
σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς
τὰς ἐξουσίας, πρὸς τὰς κοσμοκράτο-
ρας τῶ κόσμῳ τῷτῃ, πρὸς τὰ πνευ-
ματικά τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπερα-
νίοις. 1)

Ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι ἐκάλεσεν τὰ
ἐναέρια καὶ πονηρὰ πνεύματα, ἐχ' ὡς
ἀρχὴν ἡμῶν ἡ ἐξουσίαν τινὰ οἰκοθεῖν ἡ
ἀνωθεν ἐχρηκότων, ἀλλ' ὡς ταῖς ἀμαρ-
τίαις ἑαυτὰς ἡμῶν ἐκδεδωκότων ὧν εἰσιν
οἱ δαίμονες ὑποσπορεῖς τε 2) καὶ ὑπο-
φῆται, ἐκείνων τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἐξου-
qui

σίαν, δι' ὧν πράττομεν τὰ αὐτῶν θε-
λήματα, παρεχόμενων. Καὶ γὰρ Φη-
σιν ὁ αὐτὸς ἱερός ἄνθρωπος. Ὡ γὰρ
τις ἠτήται, τέτω καὶ δεδέλωται. 4)
ἠτῶμενοι γέντοῖς ἐκείνων ἐρεθισμοῖς
καὶ ὑποθήκαις, καὶ, πρὸς αὐτὰ βέλονται
τῆς ἀμαρτίας ἔργα, φερόμενοι, εἰκό-
τως ἂν τὰς ἀρχοντας καὶ ἐξουσιασ-
τῶν ἐν ἡμῖν ἐκείθεν φουρμένων παθῶν
καθίστῶμεν, ἅτε δὴ τῆς μὲν ἐλευθερίας
τῆς παναγίας πνεύματος, καὶ τὸ τῆς
αὐτεξουσίτης ἀφηρεμένοι κύριον, εἰς
θάλας δὲ ἑαυτὰς καὶ ὑπευθύνες τῆς
ἀμαρτίας γραφαίμενοι. Διὰ τὸτο ἔχ-
ομεν τὰ τῆς πονηρίας πνεύματα
τοὺς ἀρχαίους καὶ ἐξουσίας καλεῖ, ἀλλὰ
τὰς κοσμοκράτορας καὶ τὴν κόσμῳ.
* κόσμον ἐνταῦθα, ὡς ἔθος τῇ γραφῇ,
ἐπὶ τὸ διμυρῆγμα τὸ ἐξ ἐρανῶ, καὶ γῆς
καὶ τῶν ἐν μέσῳ προαχθὲν, ἀπαγε. ἀλ-
λὰ κόσμον τὰς τὰ κοσμικὰ φρονήμα-
τα καὶ σαρκικά ἐπανηρημένους, καὶ πρὸς
τὰ τὰς αἰσθήσεις θέλγοντά τε καὶ ἐκ-
θελύνοντα 5) ἐπισημαίνοντες, καθ' ὃ σημα-
νόμενον καὶ ὁ σωτὴρ ἔλεγεν, περὶ τῶν
μαθητῶν, ὅτι ἔκ εἰσιν ἐκ τῆς κόσμου.
6) Εὐδήλον μὲν γὰρ, ὅτι καὶ εἶποι 7)

qui proinde dominium & potestatem
per ea, quibus ipsis morigeramur,
in nos exercent. Idem enim vir san-
ctus ait: *a quo enim vincitur aliquis,*
illius quoque servus factus est. Quan-
do igitur ab illorum incitamentis &
confuliis superamur, & in peccata,
quæ volunt, perpetranda ruimus,
fieri non potest, quin eosdem domi-
nos & tyrannos eorum, qui inde in
nobis excitantur, adfectuum consti-
tuamus. Sanctissimi enim Spiritus
libertate hoc modo privati, nostros-
que, quo liberi fruebamur, jure spo-
liati, nos ipsos in servorum pecca-
tisque obnoxiorum ordinem trans-
scribimus. Propterea illos nequitia
spiritus non simpliciter principatus
& potestates, sed mundi rectores &
quidem mundi hujus appellat. Mun-
dum vero hic non, quod alias Scri-
pturæ receptum est, structuram ex
cælo, terra, iisque, quæ media in-
tercedunt, constantem, appellat:
absit, ut ita statuamus; sed mun-
dum vocat homines, mundanas &
carnales cupiditates consecretantes,
atque ea, quæ sensibus blandiuntur,

mentemque effeminatam reddunt, depereuntes. Hoc sensu Salvator de
discipulis suis dicebat, *quod non sint de mundo.* Manifestum enim est,

Xxxx 3

quod

3) ἐκείνων scripti pro ἐκείνων.

4) 2 Pet. II. 19.

* Excidiſſe puto τῆτω. Sic enim habet contextus.

5) Cois. ἐκθελύνοντα.

6) Joan. XV. 19.

7) καὶ εἶποι, addidi ex Colb.

quod & illi ad mundum, tanquam opificium Dei, sicut totum hominum genus, pertinebant. *Eosdem vero ex mundo non esse* ait, h. e. non erant ex illis, qui fluxis & inanibus mundana vanitatis & fraudis delinimentis caperentur. Voces porro illas, ἐν τοῖς ὑπεράνω nonnulli, id, quod primum obvium est, illi, quod humanius est, preferentes, mutato vocis initio non ὑπεράνω, sed ὑπεράνω legunt, (quamvis ita quidem codices sacri non habeant) dicuntque, δαίμονια ὑπεράνω, h. e. *spiritualia nequitia*, appellari. Quamvis enim sive circa aërem, sive circa terram illa versentur, utrinque ὑπεράνω vocari posse. Sed quanquam hæc eorum cogitata non impia sint, mutatio tamen illa non est pia. Nullo enim modo, ne quod ad unam quidem litteram, dictiones sacras mutare fas est, imprimis, cum ex lectione, quam dixi, salva & intemerata commodus loci sensus prodeat. ὑπεράνω enim etiam illa vocari solent, quæ cælo continentur, v. c. αἶρ: nihilque obstat, quo minus, quæ in cælo versantur, h. e. spiritualia nequitia δαίμονια a sua in illo commo-

ἐκ τῆ δημιουργήματος ἦσαν, ὥσπερ 8) καὶ σύμπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος. ἀλλ' ἐκ ἦσαν, φησὶν, ἐκ τῆ κόσμου, τὰ τέτιν, ἐκ ἦσαν ἐκ τῶν ἐπισημμένων πρὸς τὰ φθαρτὰ καὶ ἐπίκηρα τῆς κοσμικῆς ματαιότητος καὶ ἀπάτης. Τὸ δὲ ἐν τοῖς ὑπεράνω τινὲς μὲν τὸ πρόχειρον τῆ φιλανθρώπου προσημύσαντες, μεταπλάττοντες τὴν τῆς λέξεως ἀρχήν, ἐκ ὑπεράνω, 9) ἀλλ' ὑπεράνω ἐξ-ἀκρίβειν, ἐκ ὅτως τῆς ἱερᾶς ἡμῶν γραφῆς ἐχέσης, καὶ φασὶ τὰ δαιμόνια καλεῖσθαι ὑπεράνω, τῆς ἐν ταῖς πνευματικαῖς τῆς πονηρίας. καὶ γὰρ καὶ περὶ αἶρα, καὶ περὶ γῆν αὐτῶν ἡ διατριβή, ἐδὲν ἦτον αὖ ὑπεράνω ἐρηθείη. ἀλλὰ τέτων μὲν καὶ ἡ διάνοια ἐκ ἀσεβείας, ὅμως ὁ μεταπλάσμος ἐκ εὐσεβείας. Οὐ δὲ γὰρ ἐδ' ἔλως, ἐδ' ἐφ' ἐνὶ γραμματί, παραχαράττειν τὰς λέξεις τὰς ἱερᾶς, μάλιστα γὰρ 10) ὅτι καὶ τῆς ἀπαραχαράττειν λέξεως ἐχέσης, ὡς ἔφην, ἀνεμποδίως ἡ τῆς ἐρηθείας πρόεισι διάνοια. Καὶ γὰρ ὑπεράνω καὶ τὰ ἐντὸς τῆς ἐρανῆς εὐφρόνως καλεῖσθαι, οἷον ὁ αἶρ. καὶ ἐδὲν καλύει, τὰ ἐν αὐτῷ διατριβόντα, 11) τῆς ἐν ταῖς πνευματικαῖς τῆς πονηρίας δαιμόνια ἀπὸ τῆς ἐν αὐτῷ διατριβῆς

ratione

8) idem pro αἶρ.

9) Id quidem in nullo codice adhuc inventum est. Gundlingius tamen ita legi volebat, contra quem vide, quæ in *Curis* meis ad *Ephes.* 1. c. disputavi.

10) Colb. recte pro καὶ ἀκρίβει γὰρ.

11) διατριβόντα. ἐν αὐτῷ, ex Colb. addidi.

ἔτιως ὀνομάζεσθαι. πνευματικὰ δὲ εἴ-
ρηται, ὅτι σαρκὸς καὶ αἵματος ἔμετέ-
χει, ἀλλὰ αὐτὸν τινα καὶ ἀσάρκον τὴν
ἐστίαν ἀπ' ἀρχῆς ἐκληρώσαντο. Ακο-
λασσότερον δ' ἂν τις καὶ τὰ προκειμένα
φάιν, ὡς ἐπεράνια ἐνταῦθα τὴν εὐσε-
βεῖαν τε καὶ τὰς ἀρετάς ἐπωνόμασε.
Καὶ γὰρ διὰ ταῦτα τὴν τῶν ἑρανῶν
κληροδοτέμεθα βασιλείαν, καὶ ἔσι ἡμῖν
ἡ πάλη πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πο-
νηρίας ἐν ταῖς ἀρεταῖς τε καὶ ἐν τῇ εὐ-
σεβείᾳ, ἡμῶν μὲν κατ' ἑρθεῖν ταῦτα σπα-
ραζόντων, ἐκείνων δὲ τὸν δυνατὸν αὐταῖς
τρόπον ἀντιθέτων, καὶ πάντα πόλε-
μον 12) ἀναδεχομένων. Διὸ σοφῶς 13)
ὁ τῆς οἰκουμενῆς διδασκαλὸς καὶ ἀεμο-
δῶς ἔφη, ὡς ἐκ ἑσιν ἡμῖν ἡ πάλη
πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰ
πνευματικὰ τῆς πονηρίας, τῷ τῆς, τὰ
μήτε σαρκὶ μήτε αἵματι συνδεόμενα
δαίμονια. Καὶ τότε ἐν τίσι καὶ περὶ τί-
νων ὁ πόλεμος; ἐν τοῖς ἐπεράνοις, φη-
σιν, τῷ τῆς ἐν τοῖς προξένοις τῷ ἑρα-
νίᾳ σκηνώματος, ὅπερ ἔστιν, ὡς εἰρηται,
ἡ εὐσεβεία, καὶ τῶν ἀρετῶν ὁ χορός.
Εἰ δὲ τῆς 14) ἐν τοῖς ἐπεράνοις προ-
χειρότερον ἐκλαβεῖν θέλοι αὐτὴν τὴν ἐ-
περάνιον κατ' οἰκίαν, καὶ ἔτιω 15) ὁ τῆς
εὐσεβείας νῆς εὐδοῖται. Καὶ γὰρ ἡ πρὸς
αὐτὴν ἔστι πάλη, ἡμῶν μὲν ἀγωνιζο-
μένων τυχεῖν τῆς ἑρανίης κληροδοσίας,

ratione ita appellantur. Spiritualia
vero vocantur, quod carnem & san-
guinem non habent, sed ab initio
essentiam materię & carnis expertem
nacta sunt. At argumento conve-
nientius dixeris, ἐπεράνια hoc loco
pietatem & virtutes appellari. Pro-
pter illa enim regnum cœlorum adi-
piscimur, luctaque adeo nobis est
adversus spiritualia nequitia in virtu-
tum pietatisque studio, quando nos
quidem illis operam damus, illa
vero, quoad possunt, se opponunt,
& bellum undiquaque movent. Pro-
pterea communis orbis doctor sapi-
enter & convenienter dixit: *non est*
nobis lucta adversus sanguinem & car-
nem, sed adversus spiritualia nequitia,
h. e. adversus dæmonia, nec carni nec
sanguini juncta. Bellum vero illud
in quibus & de quibus agitur? *in*
cœlestibus, inquit, h. e. in illis rebus,
quæ cœleste habitaculum nobis con-
ciliant. Tales vero sunt, ut moni-
tum est, pietas & virtutum chorus.
Si quis vero phrasin, *in cœlestibus*,
propius accipere malit de cœlesti ha-
bitatione, & sic quoque sancta Pauli
mens perspicitur. Lucta enim adver-
sus dæmonas suscipitur, nobis qui-
dem ad cœlestem hæreditatem con-
ten-

12) Idem pro πολέμιον.

13) Sic scribendum pro σοφῶς, quod est in *Coislin.*

14) τις Coll. recte pro τοῦ.

15) ἔτιω scribo, pro ἔτος.

tendentibus, illis vero eadem, qua ipsi exciderunt, etiam nos privare conantibus.

QVÆST. CXLV.

Quare liber Actuum Apostolicorum ita inscribitur, cum tamen duodecim Apostolorum acta non contineat, sed initio quidem miracula & doctrinas paucas Apostolorum, postea vero tota tractatio in Paulum convertatur?

Actuum Apostolicorum, inquit, liber vocatur, quamvis duodecim Apostolorum acta non complectatur, sed primum quidem miracula & exiguum partem doctrinæ Apostolorum, postea vero tota tractatio in Paulum transferatur. Enimvero liber propterea Actuum Apostolicorum titulum refert, quia, teste Paulo, *membris uno glorificato omnia membra simul glorificantur*. Similiter quoque hic Scriptor, Petri & Pauli acta communia faciens, librum hunc Apostolorum acta inscripsit. Quod si porro sub capite totum corpus comprehenditur, convenienter acta præcipuorum actus Apostolorum vocantur,

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΜΕ.

Διὰ τί πράξεις τῶν Αποστόλων ἐπιγράφεται τὸ βιβλίον, καίτοιγε ἢ τῶν δώδεκα πράξεις περιέχει, ἀλλὰ καὶ ἀρχαὶς μὲν θαύματα καὶ διδασκαλίαν ὀλίγην 1) τῶν Αποστόλων, ἐφεξῆς δὲ εἰς Παῦλον κινεῖται πᾶσα ἡ πραγματεία.

Οτι πράξεις, φησὶν, 2) τῶν Αποστόλων ἐπιγράφεται τὸ βιβλίον, καίτοιγε ἢ τῶν δώδεκα πράξεις περιέχει. ἀλλὰ καὶ ἀρχαὶς μὲν θαύματα καὶ διδασκαλίαν ὀλίγην τῶν Αποστόλων, ἐφεξῆς δὲ εἰς Παῦλον κινεῖται πᾶσα ἡ πραγματεία. πλὴν διὰ τῆτο πράξεις τῶν Αποστόλων ἐπιγράφεται, διότι, κατὰ τὸν Παῦλον, δοξαζομένους ἑνὸς μέλους συνδοξάζεται πάντα τὰ μέλη. 3) Οὕτω δὲ καὶ τὰς Πέτρους καὶ Παύλους πράξεις κοινοποιήμενος ὁ συγγραφεὺς τῶν Αποστόλων τὸ βιβλίον ἐπέγραψε πράξεις. εἰ δὲ καὶ τῇ κορυφῇ συμπεριλαμβάνεται τὸ ὅλον σῶμα, εὐλόγως ἂν τὰς κορυφαίων πράξεις ἐκάλεσαν τῶν Αποστόλων, πλὴν γε

quem-

1) ὀλίγην habet apographum meum, quod ex Coislin. codice petitum puto. Ex eo tamen præstantissimus Montefalconius p. 337. ὀλίγων exhibet. Malim alterum illud. Mox enim in limine tractationis itidem legitur ὀλίγην, & paulo post διήγησις τῆς διδασκαλίας ἐπ' ὀλίγον παρατείνεσθαι dicitur.

2) Ex hoc verbo fortasse colligas, Photium hæc aliunde mutua sumfisse.

3) 1 Cor. XII. 26. ubi tamen pro συνδοξάζεσθαι legitur συγχαίρειν.

καὶ ἡ κοινὴ τῶν Αποστόλων ἐμπειροχό-
 μένη ταύταις διδασκαλίαις, καὶ ἐπ' ὁλί-
 γον ἡ ταύτης διήγησις παρατείνεται,
 ἀλλ' ἀφορμὴν τῆς ἐπιγραφῆς παρέχε-
 ται εὐλογον. Τὸν δὲ συγγραφέα τῶν
 Πράξεων οἱ μὲν Κλήμεντα λέγουσι τὸν
 Ρώμης, ἄλλοι δὲ Βαρνάβαν, καὶ ἄλλοι
 Λευκὸν τὸν Ευαγγελιστὴν. Αὐτὸς δὲ
 Λευκὸς ἐπικρίνεται, πρῶτον μὲν ἐξ ὧν
 προσημαίνεται, ὡς καὶ ἑτέρα αὐτῷ πραγ-
 ματεία, τὰς δεσποτικὰς περιέχουσα
 πράξεις καταβέβληται. Δεύτερον δὲ,
 ἐξ ὧν καὶ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν δια-
 τίλλεται, ὅτι μέχρι τῆς ἀναλήψεως
 εἶδεν αὐτῶν τὸ σύνταγμα προελθεῖν
 ἐποιήσατο, ἀλλ' ἔτος μόνον καὶ τὴν αἰ-
 νόληψιν ἀκριβῶς ἐξηγήσατο, καὶ πά-
 λιν τὴν τῶν Πράξεων ἀπαρχὴν ἀπὸ
 ταύτης ὑπέστησεν. Ματθαῖος μὲν
 γὰρ τέλος ἔχει τὸ εὐαγγέλιον, οἱ ἑν-
 δεκά μαθηταὶ ἐπορεύθησαν. τέλος
 εἰς τῆς συντελείας τῆς αἰῶνος. 4) αἰ-
 μὴν. καὶ περὶ μὲν τῆς ἀναλήψεως εἶδεν
 προστίθεται. Μάρκος δὲ εἰ καὶ μνημο-
 νεύει, ἀλλ' ὡς ἐν ἐπιδρομῇ, λέγων 5)
 Ὁ μὲν ὢν Κύριος μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐ-
 τοῖς ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἐκά-
 θισεν ἐν δεξιᾷ τῆς Θεᾶς. Οὔτε γὰρ
 τὸν τρόπον, εἰδ' ἄλλό τι τῶν συνεκτι-
 κῶν κεφαλαίων τῇ τηλικαύτῃ πράξει
 συνδιέλαβεν. Ἰωάννης δὲ τὸ εὐαγγέλιον

quemadmodum & doctrina, tanquam
 Apostolis communis, in illis tradi-
 tur, quamvis enarratio ejus succincte
 & paucis fiat, commodam tamen
 hujus inscriptionis occasionem sup-
 peditat. Scriptorem vero Actuum
 alii *Clementem Romanum* appellant,
Barnabam alii, alii vero *Lucam Evan-*
gelistam. Ipse vero *Lucas* rem defi-
 nit, quando primum quidem in limi-
 ne libri pramonet, quod aliam com-
 mentationem, Domini gesta comple-
 ctentem, scripserit; deinde vero a
 ceteris Evangelistis in eo differt,
 quod nemo eorum tractationem
 suam usque ad Ascensionem Christi
 producit, ipse vero solus & Ascen-
 sionem illam accurate exposuit, &
 ab eadem Actuum initium fecit.
Matthaei quidem Evangelium in eo
 definit, ut discipuli undecim profe-
 cti dicantur, finisque ejus est: *usque*
ad consummationem mundi: Amen.
 Itaque de Ascensione nihil addit.
Marcus vero non tam enarrat eam,
 quam obiter quasi commemorat, di-
 cens: *Dominus itaque, postquam cum*
illis locutus erat, receptus est in caelum,
& confedit ad dextram Dei. Itaque
 nec modum, nec locum, nec alia,
 quae cum actione hac conjuncta
 erant, persequitur. *Joannis* denique
 Yyyy Evan-

4) Matth. XXVIII. 10.

5) Marc. XVI. 19.

Evangelium historiam Ascensionis in fine non tradidit, subinnuit vero, multa alia fecisse Jesum, quibus in unum collatis, non credere se, ipsum mundum libros de iis scriptos capere posse. Itaque unus *Lucas*, quod dixi, & Ascensionem in fine Evangelii latius persequitur, & ab eadem Actuum facit initium.

QVÆST. CXLVI.

Quoties Christus Apostolis post resurrectionem suam apparuit, & ubi, & quando?

Intra quadraginta dies Salvator à discipulis conspectus est, undecies vero tantum se illis conspiciendum præbuit; nec sine ratione. Cum enim undecim essent discipuli, undecies quoque iisdem apparuit. Vnde vero probari potest, undecies tantum eum ab illis ita conspectum fuisse? Scilicet primum apparuit Mariæ juxta sepulcrum, nec minus foemina aliis. Id quod & *Esaias* prænunciavit, mulieres appellans, & dicens: *mulieres a visione revertentes, venite, annunciate nobis.* Postea apparuit Petro, deinde Cleophae ejusque sociis,

τέλει ἀναλήψεως μὲν & παρέδωκεν ἰσ-
ρίαν, ἐπεσημαίνετο δὲ, ὅτι πολλὰ καὶ
ἄλλα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα εἰάν γρα-
φηταὶ καθ' ἓν, εἰδὲ αὐτὸν ὁμοῦ τὸν
κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βί-
βλια. 6) Μόνος δὲ, ὡς εἴρηται, Λε-
κάς καὶ τὴν ἀνάληψιν ἐν τῷ τέλει τῆς
εὐαγγελικῆς πλατύτερον διεξήλθεν, καὶ
τὴν ἀρχὴν τῶν πράξεων ἀπὸ ταύτης
προάγει.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΜς'.

Ποσάκις ὁ Χριστὸς τοῖς Ἀποστόλοις μετὰ
τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ὤφθη, καὶ
πῶς, καὶ πότε;

Ὅτι ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις
τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ ὤπλανετο, ἐν-
δεκάκις δὲ μόνον αὐτοῖς εἰς ὀπ/ασίαν
κατέστη. καὶ εἰκότως. ἔνδεκα γὰρ ὄν-
των τῶν μαθητῶν, ἐνδεκάτην καὶ αὐ-
τὸς τὴν ὀπ/ασίαν ἐποίησατο. πόθεν
δὲ ἡ ἀπόδειξις, ὡς ἔνδεκα μόνον ὤφθη
ἐντεῦθεν; Καὶ γὰρ πρῶτον μὲν ὤφ-
θη τῇ Μαρίᾳ ἐν τῷ μνήματι, καὶ ταῖς
ἄλλαις γυναῖξιν. 1) ὥσπερ καὶ Ἡσαΐ-
ας προαναφώνει, καλῶν τὰς γυναῖκας,
καὶ λέγων. γυναῖκες ἐρχόμεναι ἀπὸ
θείας, δεῦτε, ἀναγγεῖλατε ἡμῖν. 2)
ἔπειτα ὤφθη Πέτρῳ, 3) εἶτα τοῖς

cum

6) *Joan.* XXI. 24.

1) *Joan.* XX. 14.

2) *Jes.* XXVII. 11. ubi tamen ultima verba: ἀναγγάλητε ἡμῖν, frustra quaesiveris.

3) 1. *Cor.* XV. 5.

περὶ Κλεόπαν, 4) εἰς τε τὴν ὁδὸν ἐπι-
 θύν αὐτοῖς εἰς Ἑμμαῶν, καὶ ἔπι-
 συνήσαν ἐκεῖνοι, καὶ ἐν τῇ κλάσει τῷ
 ἄρτι, ὅτε ἐφάνερωσεν αὐτοῖς ἑαυτόν.
 εἶτα τοῖς δέκα, 5) μὴ παρόντος Θω-
 μαῶ, 6) ἔσθης ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.
 εἶτα ὁμῶς ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελ-
 φοῖς, ἐφάπαξ, ὡς ἐπισημαίνεται Παῦ-
 λος, 7) ὅτι καὶ αὐτῶν οἱ πλείους μέ-
 νουσιν ἕως ἄρτι. (ἐστὶ δὲ Ἰακώβω. 8)
 καὶ τὸτο Παῦλος διδάσκει ἔχι μόνον
 τοῖς δώδεκα. καὶ γὰρ προλαβὼν εἶ-
 πεν ὁφθῇ Κηφᾶ. εἶτα τοῖς ἑνδε-
 κα, 9) καὶ ἔτως ἐπήγαγεν τοῖς Απο-
 στόλοις. εἶτα τοῖς ἐπτά ἐπὶ τῆς θα-
 λάσσης τῆς Τιβεριάδος, τετέστιν Πέ-
 τρω καὶ Θωμᾶ καὶ Ναθαναὴλ, Ἰακώ-
 βω καὶ Ἰωάννῃ, καὶ ἄλλοις δύο τῶν
 μαθητῶν αὐτοῦ. 10) εἶτα τοῖς Απο-
 στόλοις πᾶσιν, 11) τετέστι τοῖς ἐβδο-
 μήκοντα. εἶτα εἰς τὸ ὄρος τῆς Γαλι-
 λαίας 12) ὃ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς,
 καὶ εἰς τὸ ὄρος τῶν ἑλαιῶν, 13) ὅτε
 14) καὶ ἡ ἀνάληψις.

cum iter Emauntem facerent, rem
 ipsam nondum edocti, & cum in
 fractione panis se ipsum illis mani-
 festaret. Porro decem discipulis,
 cum *Thomas* non adesset, & quidem
 sub vesperam ipso resurrectionis die.
 Inde discipulis undecim, præsente
 etiam & annumerato illis *Thoma*.
 Postea fratribus quingentis & ampli-
 us simul, quorum plerosque adhuc
 superesse Paulus testatur. Præterea
 Jacobo; quod idem Paulus docet;
 non quidem tantum inter duodecim
 illos. Ante enim dixerat: *apparuit*
Cepha: postea duodecim illis; adeoque
 Apostolis illum superaddidit. Deinde
 septem illis, ad mare Tiberiadis
 congregatis, h. e. Petro, Thomæ,
 Nathanaeli, Jacobo, Joanni, & aliis
 duobus discipulis suis. Porro Apo-
 stolis omnibus, h. e. septuaginta di-
 scipulis. Deinde in monte Galilææ,
 quo convenire eos Jesus jusserat, &
 in monte oliveti, unde & Ascensio
 facta est.

Yyyy 2

QVÆST.

4) Luc. XXIV. 16.

5) Joan. XX. 19.

6) ibid. v. 26.

7) 1. Cor. XV. 6.

8) 1. Cor. XV. 7.

9) 1. Cor. XV. 5. legis τοῖς δώδεκα.

10) Joan. XXI. 2.

11) 1. Cor. XV. 7.

12) Matth. XXVIII. 7.

13) Act. I. 12.

14) Legere malim ὅσο.

QVÆST. CXLVII.

Quare Christus præcepit Apostolis, ne Hierosolymis discederent, & quando promissionem Patris audiverunt?

Præcepit illis, ne Hierosolymis discederent, sed expectarent promissionem Patris, quam ex se audiverint. Quod Servator id dixerit, manifestum utrique est. Dixerat enim: ascendò ad Patrem meum, & precabor illum, & mittet vobis paracletum. Ubi vero Pater illud promisit? Hæc enim Patris promissio ex Evangelio non constat. Nonne igitur consequitur, in Prophetis eam inveniri? Id enim Paulus quoque testatur, dicens: *Paulus, servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, separatus ad Evangelium Dei, quod antea promisit per Prophetas suos in Scripturis sacris de filio suo.* Quando itaque Evangelium ante promisit, promisit etiam, se Spiritum S. daturum esse. Deus vero etiam per Prophetam ait: *In ultimis diebus, dicit Deus omnipotens, de Spiritu meo effundam in omnem carnem, & prophetabunt filii vestri, & filie vestre.* En promissionem! Impleta vero illa est, quando Spiritus Sanctus

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PMZ.

Διὰ τί παρήγγειλεν ὁ Χριστὸς τοῖς Ἀποστόλοις ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, καὶ, τότε τὴν ἐπαγγελίαν τῶ Πατρὸς ἠκούσαν; 1)

Παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τῶ πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ με. Ἀλλ' ὅτι μὲν ὁ Σωτὴρ ἔφη, τῆτο δῆλον. Εἰπὲν γάρ, ὅτι ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα με, καὶ παρακαλῶ αὐτὰν, καὶ πέμπει ὑμῖν τὸν παράκλητον. 2) ὁ δὲ πατὴρ πῶς ἐπηγγείλατο; ἐκ μὲν γὰρ τῶ εὐαγγελίου ἢ τῶ πατρὸς ἐπαγγελία ἔχ' εὐρίσκειται. ἢ δῆλον, ὡς ἐν τοῖς Προφήταις εὐρίσκειται; ὡς μαρτυρεῖ καὶ Παῦλος λέγων. Παῦλος, δῆλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὁ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτῶ ἐν γραφαῖς ἀγίαις περὶ τῶ υἱοῦ αὐτοῦ. 3) Προεπηγγειλάμενος τοῖνυν εὐαγγέλιον ἐπηγγείλατο καὶ πνεῦμα ἅγιον διδόναι. Λέγει δὲ καὶ διὰ τῶ Προφήτε ὁ Θεός· ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις λέγει Κύριος παντοκράτωρ· ἐκχεῶ ἀπὸ τῶ πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσων οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν. 4) ἰδὲ ἡ ἐπαγγελία. ἢ δὲ ἐκβασίς, ὅτι 5) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν

sub

1) Act. I. 4.

2) Joan. XIV. 16. cujus tamen non tam verba, quam sensum recitat Photius.

3) Rom. I. 2.

4) Joel. III. 1. sqq.

5) Legere malim, ἔτε.

ἐν εἰδει γλωσσῶν ἐφ' ἓνα ἑκάστον τῶν μαθητῶν ἐκάτισε, 6) καὶ ἐλάληεν τὰ μεγαλεῖα τῆς Θεᾶς. Ὅτι δὲ ὁ πατὴρ ταῦτα λέγει, ἔχ' ὁ υἱός, ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς δῆλον. Καὶ δώσω γὰρ, Φησι, σημεῖα ἐν τῷ ἔργῳ ἁνῶ, καὶ ἐν τῇ γῇ καίτω. Αἷμα μὲν γὰρ, ὁ παραδόξως σημεῖον λόγον ἐπέχει, τὸ ἐκ τῆς δεσποτικῆς μετὰ θάνατον ρεῦσάν πλευρᾶς, πῦρ δὲ, τὸ τοῖς Αποστόλοις, ὡς προσείρηται, διαμετεδέν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἥλιός, Φησιν, μετασφραγίσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν εἰλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ, τῆς ἡμέρας, πᾶς υἱός. Ὅτι δὲ ἀπὸ τῶν πατρὸς εἰρηται ταῦτα, καὶ ἐκ ἀπὸ τῶν Προφῆταις, ἡ ἀρχὴ τῆς ἡμέρας μαρτυρεῖται. ἔχει γὰρ ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει Κύριος, ἐκχεῶ ἀπὸ τῶν πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα καὶ ἐξῆς. Κύριος δὲ δῆλον, ὅτι ἔχ' ὁ προφήτης, ὁμοῦλος ὢν ἡμῖν, ἀλλ' ὁ τῶτον ἐπεσαλκῶς Θεός καὶ πατὴρ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΜΗ.

Πότε ἐβαπτίσθησαν οἱ Ἀπόστολοι καὶ ποῦ;

Εὐρίσκομεν τὰς Αποστόλους λαβόντας βάπτισμα πρὸ τῆς πάθους Χριστοῦ τὸ Ἰωάννη. 1) ὁ δὲ Σωτὴρ πρὸ τῆς πάθους οὐ δίδωσι βάπτισμα ἕτερον, ἵνα μὴ λύσῃ τὸ Ἰωάννη κήρυγμα, καὶ δῶ ἀφορμὴν τοῖς ἀντιλέγουσιν Ἰουδαίοις, ὅτι πρὸς ὕβριν

sub specie linguarum in unoquoque discipulorum confedit, ipsique magna Dei opera exponebant. Patrem vero hæc, non Filium, loqui, ex sequentibus apparet. *Dabo enim, inquit, signa in caelo supra, & in terra infra.* Sanguis enim, qui signi mirabilis rationem habet, ille est, qui ex Domini latere post obitum fluxit; ignis vero ille, qui, ut dictum est, Apostolis est distributus. *Sed & Sol, inquit, in tenebras convertetur, & Luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magna & illustris, h. e. Filii.* Hæc autem a Patre, non a Propheta, dici, initium oraculi hujus testatur. Id enim ita habet: *In ultimis diebus, inquit Dominus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem &c.* Manifestum hinc est per Dominum non Prophetam, qui conservus noster est, sed Deum & Patrem, qui eum miserit, indicari.

QVÆST. CXLVIII.

Quando baptisati sunt Apostoli, & a quo?

Videmus Apostolos ante passionem Christi baptismum Joannis accepisse. Neque enim Salvator ante passionem alium baptismum contulit, ne scilicet præconium Joannis irritum redderet, aut Judæis adversantibus

Yyy 3

occa-

6) Act. II. 3.

1) Act. I. 5.

occasionem præberet dicendi, quod in opprobrium Joannis baptismum quendam proprium invexerit. Quod vero illi deerat, supplebat, non aqua baptifans, sed Spiritu. Sic enim ipse ait: *vos vero baptifabimini Spiritu Sancto, non post multos dies*, nempe decem. Decem vero dies huic operi definiuntur, ut fides Apostolorum probarerur. Gratia enim quiescente, nulloque eorum, quæ promissa erant, comparente, fides eorum exercebatur, spes vero occasionem nanciscebatur, fidem non dubiam pariendi. Spiritu itaque Sancto baptifari, idem est, quod Spiritum Sanctum accipere. Spiritu igitur & aqua ante perpeffionem Christi baptifati erant Apostoli, lavacrumque illud iisdem in remissionem peccatorum, non autem Spiritus Sancti collationem, cedebat. Joannem vero Apostolos baptizasse, Dominus noster docet, ad Petrum, cum lavandus esset, abnuentem, dicens: *qui lotus est, necesse non habet lavari, nisi quod ad pedes*. Hac enim voce ostendit, non Petrum solum, sed etiam ceteros, quorum itidem pedes tantum lavabat, Joannis baptismo esse ablutos. Salvator igitur baptismum poenitentiae, qui a Joanne in remissionem peccatorum admini-

τῷ Βαπτισμῷ ἰδίον ἐπεισήγαγεν βάπτισμα. ἀναπληροῖ δὲ τὸ λείπον. ἔκ ἐν ὕδατι βαπτίζων αἱ. ἐν πνεύματι. καὶ θῶς ἢ αὐτός, φησιν, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ & μετὰ πολλαῖς ταύτας ἡμέρας, δηλονότι δέκα. Δίδοντα δὲ προθεσμίᾳ δέκα ἡμέρας διὰ γυμνασίαν τῆς τῶν Αποστόλων πίστεως. Ἠσυχάζεσθαι τῆς χάριτος, ἢ μηδενὸς τῶν ἐπηγγελμένων φαινόμενων, ἐγυμνάζετο αὐτῶν ἡ πίστις, ἢ ἡ ἐλπίς τὸ ἀδιάσκατον 2) καρποφορεῖν καιρὸν ἐλάμβανεν. Τῷ γὰρ βαπτισθῆναι ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἴσον ἐστὶ τὸ λαβεῖν πνεῦμα ἁγίον. Ἦσαν ἔν πνεύματι ἢ ὕδατι πρὸ τῷ πάθῃ βαπτισθέντες οἱ Ἀπόστολοι. καὶ ἦν τὸ λειπρὸν ἐκείνο εἰς ἀφῆσιν μὲν ἁμαρτιῶν, ἔκ εἰς μετοχήν δὲ πνεύματος ἁγίου. Ὅτι δὲ τὰς Ἀποστόλους ὁ Ἰωάννης ἐβάπτισε, φανερὸν ὁ δεσπότης ποιεῖ, ἐν τῷ λέγειν πρὸς τὸν Πέτρον, κατὰ τὸν καιρὸν τῷ νιπῆρος ἀνανεύοντα 3) ὁ λελασμένος ἔκ ἔχει χρεῖαν νίψασθαι, εἰ μὴ τὰς πόδας. 4) Ἐδειξε γὰρ διὰ τῆς φωνῆς & μόνον τὸν Πέτρον λελασμένον, ἀλλὰ ἢ τὰς ἄλλας ἐν τῷ νίπτειν αὐτῶν τὰς πόδας μόνον, τῷ τῷ Ἰωάννῃ βαπτίσματι. Ὁ Σωτὴρ ἔν τὸ μὲν βάπτισμα τῆς μετανοίας ἢ εἰς ἀφῆσιν ἁμαρτιῶν τελέμενον παρὰ τῷ Ἰωάννῃ ἔκ ἡθέτη-

Gra-

2) Sic scribo pro ἀδιάσκατον. Nostra illa vocis Photius infra Resp. CLIV. & alias, utitur.

3) Ita legendum pro ἀνανεύοντος.

4) Joann. XIII. 10.

σεν, ἀλλὰ καὶ ἐτελείωτε προοδεύεις τῇ τῷ
παναγίᾳ πνεύματος δωρεᾷ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΜΟ.

Πῶς οἱ εἰς Χριστὸν βαπτιζόμενοι Χριστὸν
ἐνδύονται;

Εἰ μὴ Θεὸς τὸ πνεῦμα, εἰ μὴ
θεϊκῆς χάριτος πηγή, πῶς οἱ θεϊκὸν
ἔνδυμα τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενοι ἰδιωτι-
κὸν τὸ τῷ πνεύματος ἐπενδύονται; Εἰ
γὰρ, ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν,
Χριστὸν ἐνεδύσαντο, 1) λέγει δὲ ὁ Σω-
τὴρ, μένετε ἐν Ἱερουσαλὴμ 2) ἐπελ-
θόντος τῷ ἁγίᾳ πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς,
πῶς ἐν τῷ καιρῷ τῷ δεσποτικῷ ἐνδύμα-
τος δαλκικὸν ἐνδύμεθα; ἀλλὰ ὅλον ἄ-
ρα ἐκάτερον ἔνδυμα ὁμότιμον, καὶ μίαν
καὶ τὴν αὐτὴν τῆς εὐεργεσίας καὶ χάρι-
τος παρτίσιν αὐθεντείαν; Ἐνδυμα δὲ
τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται τῶν πι-
στῶν, ἔχ' ὡς ἱμάτιον, ἀλλ' ὡς ἐνδύειν
σιδηρεὶς τὸ πῦρ· ἐκ ἔξωθεν περιβαλ-
λόμενος, ἀλλ' ὅλος δι' ὅλα. ἔτω γὰρ
καὶ τὸν Χριστὸν τὸ πανάγιον πνεῦμα
ἔχ' ὡς ἱμάτιον, ἔξωθεν περικείμενον,
περιβαλλόμεθα, ἀλλ' ὡς τὴν καρδίαν
καὶ τὰς λογισμὰς πληρέμενοί τε φω-
τὸς καὶ τὸ πρόσωπον χάριτος. Διό

strabatur, adeo non abrogavit, ut ad-
dito Spiritus S. dono eum perfec-
rit.

QVÆST. CXLIX.

*Quomodo, qui in Christum baptizantur,
Christum induunt?*

Si Spiritus non est Deus, si non
est divinæ gratiæ fons, quomodo illi,
qui Christum, divinum indumen-
tum, induerunt, vulgare illud Spiritus
S. induunt? Si enim, quotquot
in Christum baptizati sunt, Christum
induerunt; Dominus vero noster
dixit: *manete Hierosolymis, donec
super vos veniat Spiritus Sanctus*; quo-
modo eo tempore, quo Dominum
instar vestis induimus, servilem ali-
quam recipere possumus? Ex his
itaque apparet, utrumque vestimen-
tum ejusdem pretii esse, eandemque
& beneficentiæ & gratiæ dignitatem
adferre. Spiritus vero Sanctus in-
dumentum credentium appellatur,
non, quod instar vestis sit, sed ita,
ut ferrum ignem induit; non, quod
extrinsecus circumjiciatur, sed quod
totus totum pervadat. Ita enim &
Christum, sanctissimum illum Spiritum,
non instar vestis, extrinsecus

injecta, induimus, sed ut tales, qui quod ad cor & animum luce, quod ad

1) Gal. III. 27.

2) Act. I. 4.

ad vultum vero gratia impleantur. Propterea & adversarii illi, qui Stephani vultum intuebantur, faciem ejus ut faciem Angeli conspiciabant.

QVÆST. CL.

Quare Angeli Apostolos Galilaos vocant?

Et intuentes erant in cælum, eo abeunte. Non jam, inquit, sublato eo, dicit, sed abeunte. Nam quod ad corpus sursum tollebatur, ex sua vero potestate abibat. Galilaos vero Angeli Apostolos honoris causa appellant. Vox enim Galilai homines revelatione instructos denotat. Nam & primum miraculum Dominus Cana in Galilæa edidit, ibique gloriam suam manifestavit & revelavit. Propterea etiam Jesaias Propheta olim clamavit: *luxit terra: pudesfactus est Libanus: desertum evasit Saron: illustis erit Galilea & Carmelus.* Hoc loco porro subjici debet illud: *quid statis spectantes? Elias quidem, ut*

καὶ ἀτενίζοντες εἰς τὸ πρόσωπον Στεφάνου οἱ ἐπανιστάμενοι εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς πρόσωπον ἀγγέλου. 3)

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΝ.

Τί καλεῖσιν οἱ ἄγγελοι Γαλιλαίους τὰς Αποστόλους. 1)

Καὶ ἀτενίζοντες ἦσαν εἰς τὸν ἕρανόν πορευομένους αὐτῶ. ἔκ ἑτι, φησὶν, ἀναλαμβάνομένους λέγει, ἀλλὰ πορευομένους. Καὶ γὰρ τῇ σαρκὶ μὲν 2) ἀνελήφθη, τῇ αὐθεντείᾳ δὲ ἐπορεύετο. Γαλιλαίους δὲ καλεῖσι τὰς μαθητάς οἱ ἄγγελοι σημνύνοντες αὐτάς. Γαλιλαῖοι γὰρ οἱ ἀποκεκαλυμμένοι 3) σημαίνει. Καὶ γὰρ καὶ πρῶτον σημεῖον ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας ἐποίησεν ὁ Χριστός, καὶ ἐκεῖ ἐφάνερωσε καὶ ἀπεκάλυψε τὴν δόξαν αὐτοῦ. 4) ἔγθεν καὶ ὁ προφήτης Ησαίας προανακράζει ἐπένθησεν ἡ γῆ. ἠσχύνθη ὁ Λιβανός· ἔλη ἐγένετο ὁ Ἀσσαρών. φανερά ἐσται ἡ Γαλιλαία, καὶ ὁ Κάδμηλος. 5) ἐνταῦθα δεῖ ὑποταγῆναι, τί ἐσήκατε ἐμβλέποντες; Καὶ ὁ μὲν Ἡσέριος,

3) Act. VI. 15.

1) Act. I. 11. In Colb. hæc quaestio ita proponitur: διὰ τί εἶπε, πορευόμενοι (leg. πορευομένα) αὐτῶ, καὶ ἔκ, ἀναλαμβάνομένα. Deinde in margine scribuntur reliqua: καὶ διὰ τί καλεῖσιν α. π. λ.

2) Sic scribo pro μη.

3) Ita scilicet vox γαλιλαῖοι derivatur ex ἡλᾱ revelavit, quemadmodum in Glossario sacro, quod nuper admodum Jo. Albertius, Vir doctissimus, in lucem protulit, p. 54. γαλιλαῖοι per ἀπεκάλυψιν explicatur. Confer ibi notas.

4) Joan. II. 11.

5) Jes. XXXIII. 9. Notabis ibi aliquot lectionum varietates.

·λίας ὡς δὲλος εἰς ὕψος αἰρίον ἀνε-
·λήφθη, ἔκ εἰς τὸν ἔρανόν. 6) ὁ δὲ δε-
·σπότης ὡς κύριος πάντων, ἔχ ὡς εἰς
·τὸν ἔρανόν. Καὶ τρίτον δὲ ἐπισημαι-
·νεταὶ τὸ πορεύεσθαι, ἢ ἀναλαμβάνε-
·σθαι τὸν δεσπότην εἰς τὸν ἔρανόν τῇ
·τριπλῇ τῷ ἑήματος ἐπιφορᾷ τὸ βέβαι-
·όν τε καὶ ἀληθές καὶ ἀφαντασίας
·παριστῶν. ἰδίωμα γὰρ καὶ βεβαιώσεως
·τε καὶ ἀσφαλείας τὸ τοῖστον χῆμα τῷ
·λόγῳ ἢ ἱερὰ ἡμῶν οἶδεν γραφή.

servus, in aërem altum tollebatur,
non in cœlum, sed *quasi* in cœlum;
Dominus vero noster, ut Dominus
omnium, non tollebatur *quasi* in cœ-
lum, sed in cœlum vere. Tribus
porro vicibus per triplicis verbi usum
indicatur, Dominum in cœlum pro-
fectum vel sublatum esse, ut sic intel-
ligatur, certo & vere id factum esse,
nec id opinione quadam absolvi. Sa-
cra enim scriptura hac loquendi ra-
tione ad fidem rei faciendam uti con-
suevit.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΝΔ.

Τίνα δὲ καλεῖν τέκνα, καὶ ποῖα παι-
·δία, καὶ τίνας υἱούς; Καί, τί λέγει
Πέτρος· ἔχομεν βεβαιώτερον τὸν
·προφητικὸν λόγον;

Τρία * ταῦτά ἐσιν, οἷς τὸ ἀνθρώπι-
·νον τελειῖται. καθαρσις ἁμαρτημάτων,
·πίσις εὐσεβείας, καὶ ἀδίστακτος, πρὸς
·μὴδὲν κενὸν 1) μὴδὲ πρόσφατον ὑπαλ-
·λοιμένη, ἀγὼν καὶ νίκη κατὰ τῶν πα-
·θῶν, καὶ τῷ διαβόλῃ. ἢ μὲν ἐν τῶν
·ἁμαρτημάτων καθαρσις, γέννησις τίς
·ἐστὶ πνευματικὴ, μᾶλλον δὲ ἀναγέννησις,
·τὸν παλαιωθέντα ἀνακαινίσσα ἀνθρώ-
·πον. καθ' ὃ καὶ Παῦλος ἔλεγεν. 2)
·τεκνία, ὅς πάλιν ὠδίνω, ἕως ἃν ὁ Χρι-
·στὸς ἐν ὑμῖν μορφωθῇ. Διὰ ταύτης δὲ

QVÆST. CLIV.

Quinam vocari debent τέκνια, & qui
sunt παῖδια, quive υἱοί? Et quo
sensu dicit Petrus: *habemus sermo-
nem Propheticum firmiorem.*

Tria sunt, quibus homines red-
duntur perfectiores, mundatio a pec-
catis, fides pia, nec dubia, nullaque
re vana aut recens invec̃ta immutata,
denique vero lucta & victoria adver-
sus peccata & Diabolum. Mundatio
quidem a peccatis generatio quædam
spiritualis est, vel potius regeneratio,
quæ veterem hominem renovat. In
hanc sententiam Paulus quoque ait:
*filioli, quos iterum pario, donec Chri-
stus in vobis formetur.* Per hanc vero

ZZZZ

rege-

6) ἀλλ' ὡς .. τὸν δεσπότην εἰς τὸν ἔρανόν in Coislín a librario omiſſa, ex Colb. addidi.

*) In Catal. Bibl. Coislín. p. 337. male τοῖα.

1) Ita scribo ex Colb. pro κενόν, id enim exprimitur per πρόσφατον. Et sic mox n. 3.

2) Gal. IV. 19.

regenerationem, etiam in filios adoptamur, servi Domini Christi facti. Propterea recte quoque & *filioli* & *pueri* vocantur, qui hujus gratiæ facti sunt participes. Qui vero doctrinam pietatis, ab initio prædicatam, sectantes quod ad animum consenuerunt, vani nihil, nihil recens inventi, nihil, quod juvenilem humanæ mentis jactantiam referat, admittentes, illi quidem itidem se ipsos spirituali ista denominatione dignos esse cordato cuique judici ostendunt. Præter hos vero nonne & isti, qui, strenue & fortiter vitia & hostem debellantes, militumque & athletarum officio egregie functi, opere ipso juvenilem, viresque omnes & nervos intendentem animum demonstrarunt, ejusdem nominis participes merito habeantur? Jam quidem, puto, quaestionem propositam his ipsis habebis solutam. *Scribo vobis, filioli, quod remissa sunt vobis peccata propter nomen ejus. Scribo vobis, Patres, quod cognovistis eum, qui est ab initio. Scribo vobis, juvenes, quod vicistis malum. Scripsi vobis, pueri, quod cognovistis Patrem: scripsi vobis Patres, quod cognovistis eum, qui est ab initio: scripsi vobis, juvenes, quod fortes estis, &*

τῆς ἀναγεννήσεως καὶ νιοθετήμεθα, δό-
λοι ὄντες τῷ δεσπότῃ Χριστῷ· διὸ ἐ-
κόντως ἂν καὶ τέκνια καὶ παῖδια οἱ ταύ-
της τῆς χάριτος ἡξιωμένοι καλοῦνται ἂν.
Οἱ δὲ τὴν ἀρχὴν προκατηγγελημένην
εὐσέβειαν προσβέοντες ἤδη τὸ φρό-
νημα πεπολίονται, μηδὲν κενόν, 3)
μηδὲ πρόσφατον, μηδὲ ἀνθρωπίνης ἐπι-
νοίας νεανίεσμα ταῖς διανοαῖς· 4) αὐ-
τῶν εἰσδεχόμενοι, οἱ καὶ δικαία κρίσει
πνευματικῆς αὐτὰς ἐπωνυμίας ἀξίως
δεικνύουσιν. Ἐπὶ 5) δὲ τέτοις, οἱ γεν-
ναίως καὶ ἀνδρείως τὰ πάθη καὶ τὸν
ἐχθρὸν καταγωνισάμενοι, καὶ στρατιω-
τῶν καὶ ἀθλητῶν ὡς ἀληθῶς ἔργα δια-
πραξάμενοι, πᾶσιν 6) ἐπ' αὐτοῖς τοῖς
ἔργοις νεανικὴν τε καὶ ἀκμάζουσιν τὸν
τόνον καὶ τὸν πόθον γνώμην ἐπεδείξαν-
το, ἐχὶ καὶ τῆς κλήσεως αὐτῆς μετα-
χήσασιν; Ἐχeis ἔν, ὄϊμα, διὰ τῶν εἰ-
ρημένων σαφῶς τὸ ζήτημα σοι διαλυό-
μενον· γράφω ὑμῖν, τέκνια, ὅτι ἀ-
φένονται αἱ ἁμαρτίαι διὰ τὸ ὄνομα αὐ-
τῶ. γράφω ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώ-
κατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. γράφω ὑμῖν,
νεανίσκοι, ὅτι νενικήκατε τὸν πονηρὸν.
ἔγραφα ὑμῖν, παῖδια, ὅτι ἐγνώκατε
τὸν πατέρα. ἔγραφα ὑμῖν, πατέρες,
ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. ἔγρα-
φα ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι ἰσχυροὶ ἐσε,

3) vide n. 1.

4) In cod. erat διανοίας.

5) Codex ἔπει, male.

6) In MS. πόσιν.

ἡ ὁ λόγος τῷ Θεῷ ἐν ὑμῖν μένει, καὶ
νεανικῶν τὸν πονηρόν. 7) Τεκνία μὲν
γὰρ καὶ παῖδιά ποιεῖ ἡ τὴν ἄφροσιν τῶν
ἀμαρτημάτων χαριζομένη ἀναγέννησις,
καὶ τὸ τῆς υἱοθεσίας ἀξίωμα, δι' ὧν τοῖς
ἐργοῖς ἐπιγινώσκειν πατέρα τὸν θέμενον
ὥσπερ ἰσχύον προσειλήφμεν, ἔτω καὶ
χρέος ὑπήλθομεν. πατέρας γε μὴν
καθιστᾷ ἡ τῆς ἀπ' ἀρχῆς εὐσεβείας πο-
λιά τε καὶ ἐν τῷ βεβαίῳ σφριζομένῃ
ἐπίγνωσις. νεανίσκος δὲ τὸ κατὰ τὴν προ-
νήεᾶ καὶ τῶν παθῶν κράτος. Ἀλλ'
αὕτη μὲν ἡ τῶν Ἀποστολικῶν λογίων διά-
νοια, ἡ δὲ τῶν ῥημάτων ἐπιμονή, ἡ μὲν
ἀφηνήγματος ἐπέχει ἀν' λόγον, ἡ δὲ ἐ-
παναμνήσεως, ὅπερ εἴωθεν προσεχέ-
εως τε τὰς ἀκροατὰς παρασκευάζειν,
καὶ βαθυτέρον τῷ μνημονικῷ τῆς ψυχῆς
αὐτῶν ἐγκαρῶσαι τὴν τῶν εἰρημένων
διάνοιαν.

Ὁ δὲ 8) τῷ κορυφαίῳ Πέτρῳ
εἶρηται, ἀν' ὁρῶς ἐπισκοπήσης, ἔδεν
ἀπορέμενον περιόψει. Εκείνος γὰρ εἰ-
πὼν, καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἠκέσα-
μεν ἐξ ἑρανῶ ἐνεχθεῖσαν· εἰτα ἐπαγα-
γὼν καὶ ἔχομεν βεβαίωτερόν τὸν προφη-
τικὸν λόγον 9) ἐχ' αὐτῷ φησιν βεβαί-
ωτερον, ἀπαγε, μάλιστα γε προαναφωνῶν,
ὡς ἐπὶ πᾶσι γεννηθέντες τῆς τῷ Κυρίῳ ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ μεγαλειότητος ἐγνωρίσα-
μεν ὑμῖν τὴν τέττα δυνάμιν καὶ παρ-

*verbum Dei apud vos manet, & vicissim
impium.* Filiolos enim & pueros re-
generatio, remissionem peccatorum
dignitatemque adoptionis imper-
tians, efficit. Per utrumque enim
Patrem adoptantem agnoscendi ope-
re ipso ut vires accepimus; ita
agnoscere merito debemus. Patres
porro facit senescens illa & firmata
pietatis pridem tradita cognitio:
juvenes denique robur illud, quod
contra malum dæmonem & vitia ex-
feritur. Atque hæc quidem oraculi
Apostolici mens est: vis vero ejus
in eo sita est, ut hinc doctrinæ, hinc
commonefactionis, quæ auditores
attentiores efficit, dictorumque sen-
sum memoriæ eorum altius infigit,
locum teneat.

Quod vero a Petro, Aposto-
lorum principe, dictum est, in eo
quidem, si animum advertas, nihil
dubii inveneris. Quando enim
ille ait: *Ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ
κυρίου ἀκούσαμεν*; ac subjungit: *Ἐ
βασίλειον ἡμῶν*; non sibi quidem illum firmio-
rem appellat; absit hoc, inprimis
cum ante dixerit: *Ἐκ τῆς φωνῆς
τοῦ κυρίου ἀκούσαμεν*. *Spektatores facti
ipsi majestatis Domini nostri, Jesu Chri-
sti, vobis potentiam & adventum ejus*
Z z z z 2 *mani-*

7) 1 Joan. II. 12.

8) 3 Colb. pro τῷ.

9) 2 Pet. I. 13. 19.

manifestavimus. Quid enim firmitus eo esse potest, quando quis rem ipsam videt, auresque suas ad recipiendam vocem superne delatam aperire, atque adeo Patris testimonio edoceri potest? Itaque *firmius* dicit, habito ad eos, quibus scribebat, respectu; quasi diceret: Si quis dubiam de his, quæ testamur, mentem habeat, is quidem ad Propheticum sermonem respiciat, qui firmitior utique est dubitatione, quam adversus nos multifovenit. Ille enim certe, quod aliqui de aliis suspicari facilius possint, ex hominum opinione non est profectus. Quod vero non ratione sui, sed illorum, ad quos scribebat, *firmiorem* dixerit, id quidem paulo post clarius ostendit. Subjungit enim: *cui si attenderitis, recte facitis:* (Vos, inquit, non ego:) *tanquam candela, in obscuro loco lucenti, donec dies illucescat, & phosphorus oriatur in cordibus vestris.*

QVÆST. CLV.

Quid Apostolus vocat peripsema?

Vox *περίψημα* potest quidem simpliciter significare id, quod contentum est, & pedibus quasi subje-

σίου. 10) Τί γὰρ ἂν εἴη τῆς αὐτοψίας, καὶ τῆ ἀκοῆς ἰδίας ἀναπετάσαι εἰς ὑποδοχήν τῆς ἀνωθεν φωνῆς, καὶ τὴν παλαιὰν ἐναυγάσθηναι μαρτυρίαν. 11) Ἀλλὰ βεβαιότερον ἐκείνοις φησὶν, οἷς 12) ἔγραψεν, ὡς αὐτοὶ λέγων· εἰ τις 13) ἐπιδιδύσκει, οἷς μαρτυροῦμεν, ἔχει τὴν γνώμην, εἰς τὸν προφητικὸν ἀποσκοπεῖτω 14) λόγον, βεβαιότερον ὂν/α γε τῆς τῶν πολλῶν περὶ ἡμᾶς ἀμφισβήτησεως πάντως. Ἐκ εἴτι γὰρ καὶ ἔτος, 15) ὡς ἂν τινες εὐχερέστερον περὶ ἄλλων ὑπολήψον/αι, ἀνθρωπίνης προέχον/αι δόξης. Οἱ δὲ ἔχοντες ἐαυτῶν βεβαιότερον ἔφησεν, σαφέστερον ὑποκαταγων ἐκδιδάσκει. Ἐπιφέρει γὰρ ὃ καλῶς ποιεῖτε προσέχον/ες, ὑμεῖς, φησὶν, ἐκ ἐγώ, ὡς λύχνω φαίνον/ι ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἕως δὲ ἡμέρα διαυγάσῃ, καὶ φωσφόρος ἀνατελεῖ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν.

ΕΡΩΤ. PNE.

Τί λέγει ὁ Απόστολος περὶ ψημα; 1)

Τὸ περὶ ψημα δύναται μὲν ἔτιως ἀπλῶς νυνὶ σημαίνειν τὸ ἐν αἰτιμία, καὶ οἶον ὑπὸ τὰ ἔχνη κείμενον, ἐγγύτερον αὐτοῦ.

10) ibid. n. 16.

11) Apparet, heic ex libris excidisse vocem *βεβαιότερον*, ideo quod mox iterum sequitur.

12) Sic Coll. pro ἔτι.

13) Idem pro ἤτις.

14) Idem pro ἐπισκοπεῖτω.

15) Sic Coll. pro ἔτος.

1) 1 Cor. IV. 13.

δ' ἂν εἴη τῆς σημασίας ἢ ἀπολύτρω-
 σης, καὶ τὸ οἶον ὑπὲρ τινῶν ἱερῶν. Πε-
 ρήφημα γὰρ καλεῖν ἐκεῖνο μᾶλλον ὁ
 παλαιὸς οἶδε λόγος, καὶ τὴν αἰτίαν
 τοιαύτην παρέχεται τῷ ὀνόματι. Τὸ
 παλαιὸν ἐπειδὴν τινῶν ἀνωθεν μηνιμά-
 των εἰς πείραν ἐνέπιπτον, καὶ ποιῶν
 αὐτὰς τῶν τετολμημένων ἀπαιτεῖσθαι
 συνήθοντο, ἀθροοὶ περιζάντες τὸ ὁμό-
 φυλον ἐν τινι αὐτῶν, ὅς ἔμελλεν ἢ
 κλήρῳ ἀφοριθεῖς, ἢ τῷ προθύμῳ τῆς
 γνώμης 2) ἐκάσιος ὑπὲρ πάντων προ-
 θύεσθαι, καὶ καθάριστον αὐτῶν γίνεσθαι,
 τῶτον χειρὶ περιφῶντες καὶ ἐφαφόμε-
 ναι, περήφημα ἡμῶν, ἔλεγον, γενεῶν.
 Ἐκεῖθεν ἔν ὃ πολλὰ πολλὰκις σοφῶς
 αἰχμαλωτίσας Παῦλος εἰς τὴν ὑπά-
 κοήν τῆς Χριστοῦ, ἐδὲν δὲ ἦτον καὶ τῶν
 ἔξω Φωνῶν, ἔχ ὅση 3) κομφή καὶ
 γλωττα καὶ εὐχος, ἀλλ' ὅση γνησία
 σημαῖνα καὶ παρασηῖσθαι τὸ προκείμενον.
 Καὶ τὴν Φωνὴν ταύτην συλλαβῶν φη-
 σι, περήφημα, πρὸς Κορινθίους γρα-
 φων, πάντων ἐγενομένη. τῷ ὄντι γὰρ
 ὡς πάντων περήφημα ἔτω διὰ παν-
 τὸς ἐπαρχεν καὶ ἐταλαιπωρεῖτο, καὶ τοῖς
 δεινοῖς κατετάνετο. ἐὼν τὰλλα. Καὶ
 γὰρ εὐρίσκω Φωνὴν αὐτῆς ἐκείνης τῶν
 ἄλλων ἀπάντων ἀντίρροπον· νῆ τὴν
 ἡμετέραν καύχησην καθ' ἐκάστην ἡμέ-
 ραν ἀποθνήσκω. 4) Οὐδὲς ὅπως ἦν

ctum. Rectius vero sensum expres-
 feris per redemptionem, & victimam
 pro aliis piacularem. Illam enim
 veteres frequentius περήφημα appel-
 lare consueverunt, appellationisque
 illius hanc reddunt rationem. Quan-
 docunque veteres in divini Numi-
 nis indignationem inciderant, pra-
 veque factorum poenas a se repeti-
 sentiebant, tum cives unum aliquem
 suorum, qui vel sorte delectus erat,
 vel suo arbitrio atque adeo sponte
 se pro omnibus in victimam sistere
 eosque expiare statuerat, agmine
 facto, cingentes manibus eum tange-
 re, palpare, & delinire quasi sole-
 bant, dicentes: *sis nostrum peripsema*.
 Inde igitur factum est, ut Paulus,
 qui multa saepe sapienter in obse-
 quium Christi redegit, idem non
 minus de phrasibus Gentilium face-
 ret, non in quantum comitæ illæ
 essent & jucundæ auditu, sed in quan-
 tum ad rem recte significandam &
 representandam optime essent ac-
 commodatæ. Vocem itaque ejus-
 modi h. l. deligens ad Corinthios
 scribit: *omnium factus sum peripsema*.
 Vere enim, tanquam victima piacu-
 laris omnium, omnia calamitatum
 genera sustinebat, & vexabatur, &
 durissima quæque perpetiebatur.

Zzzz 3

Mitto

2) γνώμης ex Colb. pro γνώσις.

3) Ex eodem ὡση, pro ὡς ἡ, & μοχέω ὡση, pro ἀλάσσει.

4) I Cor. XV. 31.

Mitto alia. Invenio vero & aliam ejusdem dictionem, cum ceteris omnibus comparandam: *per gloriationem nostram indies morior*. Vides utique, quomodo omnium fuerit piaculum & victima, & *peripsema*. Neque enim pro Judæis solum intra se urebatur & ardebat, forisque infinita mala patiebatur; neque pro cognatis tantum, sed & pro Græcis & barbaris, omnibusque omnino hominibus, num quem fortasse, quod ipse clamabat, salvare posset. Quod igitur quotidie fiebat, id verbis quoque contestabatur, *omnium se peripsema factum esse*, professus.

Hunc vero significatum firmat ipsa sermonis series. Non enim, inquit, pudefaciens vos hæc dico, h. e. non exprobro vobis beneficentiam meam, neque beneficia vobis exhibita. Quid igitur? ut filios dilectos potius admoneo. Filios enim paternæ beneficentiæ meminisse decet, inprimis, quum non simpliciter sunt filii, sed etiam dilecti. Sensus itaque est: vos adeo mihi vendico, atque ita vestri amore ardeo, ut non dubitem *peripsema* pro vobis fieri, & in vestrum commodum me ipsum instar sacrificii & victimæ piacularis offerre. Ipsa porro vocum structura ad hunc potius significatum tenendum, quam illum,

πάντων καθάρσιον, ἢ ἱερεῖον, ἢ περιψήμα. Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ Ἰουδαίων μόνον ἐπυρπολεῖτο τὰ ἔνδον, ἢ ἐφλέγετο, ἢ τὰ μυρία ἔξωθεν ἐπασχεν. ἐδ' ὑπὲρ συγγενῶν, αἰλλὰ ἢ ὑπὲρ Ἑλλήνων ἢ βαρβάρων, ἢ πάντων ἀπλῶς ἀνθρώπων, εἴ πως τινὰ, ὡς αὐτὸς ἐβόα, διασώσει, 5) ὁ τοῖνυν ἐγένετο καθ' ἑκάστην ἡμέραν, τῷτο ἢ διὰ τῷ λόγῳ ἀπαγγέλλει, πάντων περιψήμα λέγων γεγενῆσθαι.

Βεβαιοὶ δὲ τὸ προκαείμενον τῷ σημανόμενῳ, ἢ ἡ κατὰ πόδα συνέχειαι τῷ ζητῷ. Οὐ γὰρ ἐντρέπων ὑμᾶς, Φησι, ταῦτα λέγω, οἷον ἐκ ὀνειδίζω τὴν εὐεργεσίαν, ἐδὲ τὰς χάριτας, αἰλλὰ τί, ὡς τέκνα με ἀγαπητὰ νεθεῶ. 6) Δεῖ γὰρ τὰ τέκνα πατρικῆς εὐεργεσίας μεμνηῖσθαι, ἢ ἐχ' ἀπλῶς τέκνα, αἰλλὰ ἢ ἀγαπητὰ, τῷτέσιν τοσῶτον οἰκεισμός ὑμᾶς, ἢ τοσῶτον τῆς ὑμῶν ἀγάπης ἐκκαίωμα, ὥστε ἢ περιψήμα ὑμῶν ε' παραιτῆμα γίνεσθαι, θυμὰ ἢ ἱερεῖον ἢ καθάρσιον προσάγεσθαι ὑπὲρ ὑμῶν. Καὶ δὴ ἢ ἡ οὐρότης τῆς ἐν τῷ λόγῳ συνθήκης πρὸς τῷτο μᾶλλον ἔπει τῆς Φωνῆς ἢ πρὸς τὸ ζητῶν τὴν ἀρχὴν, ἐπεὶ τὸ μὲν ἡτιμωμένον ἢ κατὰ πῦσον πᾶσι μᾶλλον ἀποδίδεται

de

5) 1 Cor. IX. 22.

6) 1 Cor. IV. 14.

κατὰ τὴν σύνταξιν, ἀλλ' ἐχὶ πάντων. ὁ δὲ σοφὸς καὶ θεσπέσιος Παῦλος ἐπερίφημα πᾶσιν 7) ἐγενόμενον, φησὶν, ἀλλὰ πάντων. ἐ μὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ προηγούμενον χωρίον τῆς λέξεως τῇ διανοίᾳ ταύτῃ συμφθέργεται. Εἰπὼν γάρ, λοιδορούμενοι εὐλογούμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, βλασφημούμενοι παρακαλούμεν, 8) ἐπήγαμεν, ὡς περικαθάσμα τῷ κόσμῳ ἐγενήθημεν, πάντων ἐπερίφημα ἕως ἄρτι, τετέστι, τί δὴ καθ' ἑκάστον τὴν πόνον ἀπαριθμεῖσθαι, καὶ τὰς θλίψεις, καὶ τὴν ἀγωνίαν, ἧς ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑφίσταμαι. ἐν κεφαλῇ φαίνομαι, ὡς περικαθάσμα ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, πάντων ἐπερίφημα ἕως ἄρτι. Καὶ γὰρ καὶ τὸ περικαθάσματα ῥηθεῖν μὲν ἂν κατὰ τὸ ἐβδελυγμένον καὶ φευκτὸν. μᾶλλον δ' ἀερόσειε νυνὶ τὰ καθάρσια καὶ τὰ ἱλαστήρια θύματα, ἃ ὑπὲρ ἁλῶν εἰσθεν θύεσθαι, παριστᾶν. πλὴν ἐπεὶ μὴδ' ἕτερον τῶν σημειομένων τῇ ἀληθείᾳ λυμάνεται, ἑκάστος, ὃ μᾶλλον χαίρει, τῷτο καὶ αἰρεῖσθαι ἐκεκώλυται. ἄντε γὰρ ὡς ἱεροῦσιν ὁ Παῦλος ὑπὲρ τῶν μαθητῶν ἐθύετο, τὸν δεσπότην ἐμιμεῖτο καὶ διδάσκαλον. ἄντε διδάσκων καὶ παραινῶν, καὶ πάντα ὑπὲρ τῆς αὐτῶν σωτηρίας

enim instar victimæ piacularis pro discipulis offerebatur Paulus, Dominum & Magistrum utiq̃ue imitabatur; sive docens ipse & admonens, omniaquo

de quo primo loco diximus, adducit. Si enim contemptum aliquid & abominandum inferretur, structura vocum idonea vocem πᾶσι (omnibus) potius quam πάντων (omnium) requireret. Jam vero sapiens & divinus Paulus non ait: *peripsema omnibus factus sum, sed omnium*. Imo vero & ea, quæ hanc phrasin hoc loco proxime antecedunt, sensui huic velificantur. Postquam enim dixerat: *conviciis affecti bene precamur, vexati sustinemus, infamati precamur*, subiungit: *facti sumus ut purgamenta mundi, & ut omnium sordes usque huc*. h. e. quid, molestias omnes & calamitates & luctas, quas pro vobis exantlavi, sigillatim enarrare attinet? Summatim dicam, *ut purgamenta mundi facti sumus, ut sordes omnium usque huc*. Quamvis enim vox περικαθάσματα etiam de homine abominando & fugiendo adhiberi possit, hoc tamen loco convenientius fuerit, eam de victimis piacularibus, quæ in aliorum salutem offerri consueverant, interpretari. Quoniam autem neuter significatus vero adversatur, eum quisque eligere poterit, qui maxime arrideat. Sive

7) Sic Colb. pro ἐπερίφημον.

8) 1 Cor. IV. 12.

que pro salute eorum faciens, contemptum habebatur & invisus erat, etiam hoc ad eundem Dominum respiciens, perpetiebatur. Ille enim conviciis & injuriis oneratus, omneque ludibriorum genus perpeffus, hominum injuriorum, probrisque infectantium, salutis & commodis prospicere non desinebat.

Commodum heic in mentem venit recordari illius, quod olim ex me quæstivisti, quid nempe sibi velit illud, quod in Evangelio dicitur: *Ἐκολάφωσιν αὐτόν*. Idem scilicet est, quod communiter per ἐνέπαιζαν exprimitur: ludibrii enim genus est κολαφίζειν, mutato scilicet per consuetudinem, quod & plurimis vocibus aliis usu venit, τῷ β in φ. Attica enim dialectus verbum illud per β exprimere amat. Sanguinolenta itaque & ingratissima Judæorum gens in benefactorem suum adeo impotenter ferebatur, ut non solum truculentas manus illi injiceret, sed si quid ludibrii, subsannationis & procacitatis reliquum adversus illum fecisset, nihil, quod magni esset momenti, perfecisse se opinaretur. Ita & corona spinea & arundine Regisque appellatione & similibus ei illudebant. Jam vero sublimis & magnus *Joannes*, factam injuriam

πραγματεύμενος, ὡς ἄτιμος καὶ ἐβδελυγμένος ἐνομίζετο, πρὸς τὸν αὐτὸν ἀφορῶν δεσπότην, πάλιν ταῦτα ἐπάχετο, ὃς λοιδορούμενος καὶ ὑβριζόμενος, καὶ πᾶν εἶδος ὑπομένων χλεύης τῆς τῶν ὑβριζόντων καὶ προπηλακισόντων σωτηρίας καὶ προνοίας ἐκ ἀφίεσατο.

Ἀλλ' εἰς καιρὸν ἄρα τῆς μνήμης προῆλθεν καὶ, ὃ πάλαι διηρώτησας, τί ποτε δηλοῖ τὸ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ρηθέν· καὶ ἐκολάφισαν αὐτόν. 9) τὸτο δὲ κοινότερον μὲν τὸ ἐνέπαιζαν σημαίνει. παιδιᾶς δὲ εἶδος ἐστὶ τὸ κολαφίζειν. μεταβαλόντος τῆ ἔθους, ὥσπερ καὶ ἐπ' ἄλλων πολλῶν τὸ β εἰς τὸ φ. ἡ γὰρ ἀτμίζουσα γλῶσσα διὰ τῆ β μᾶλλον τὴν λέξιν προφέρει. τοῦ νυν μαιφόνον καὶ ἀχάριτον τῶν Ἰουδαίων ἔθνος ἐπὶ τοσῶτον εἰς τὸν εὐεργέτην τοῖς θυμοῖς ἀνιρέθιστο, ὡς μὴ μόνον χεῖρας αὐτῷ σφαγῆς ἀνατείνειν, ἀλλ' εἰ καὶ τι ὅλως αὐτὸς διαλαῖδοι χλεύης καὶ μυνηρισμῶ καὶ αἰτελογίας, ὃ μὴ ἐντρέψειεν αὐτῷ, ἀδὲν ἤγαντο κατορθῶσαι μέγα. Οὕτω καὶ τὸν ἀκάνθινον σέφανον, καὶ τὸν κάλαμον, καὶ τὸν βασιλέα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπέπαιζον αὐτῷ. καὶ νῦν δὲ φησιν ὁ μὲν ὑψηλὸς καὶ μέγας Ἰωάννης, ὥσπερ ἐπιτρέχων τὴν ὕβριν, καὶ ἐδίδεν αὐτῷ ραπίσματα. 10) ὁ δὲ θεσπέ-

summa-

9) *Matth. XXVI. 67.*

10) *Joan. XIX. 3.*

σιος Μάρκος καὶ Ματθαῖος, μικρὰ γὰρ ἡ τῶν ρημάτων παραλλαγή, καὶ τὸ ὄνομα τῆς ὑβρεως λέγασιν, καὶ τὴν τῆς ὑβρεως πρᾶξιν. Εκολάφισαν γὰρ αὐτόν, 11) καὶ ἤρξαντο περικαλύπτειν αὐτὸ τὸ πρόσωπον καὶ κολαφίζειν αὐτόν. 11) Εἶτα καὶ ἐξέράπισαν καὶ ῥαπίσματιν αὐτόν ἐβαλον, καὶ ἔλεγον. Προφῆτευσον ἡμῖν, Χριστέ, τίς ἐστὶν ὁ παίσας σε. 12) Οὐ μὲντοι γε θεσπέσιος Λακῆς τὴν μὲν τῷ κολαφίζειν παρήκε, ἐξαπλοῖ δὲ σαφῶς, δι' ὧν λέγει τῆς φωνῆς τὸ δηλούμενον. Καὶ οἱ ἄνδρες γὰρ, φησιν, 13) οἱ συνέχοντες τὸν Ἰησοῦν, ἐνέπαιζον αὐτῷ, δέροντες καὶ περικαλύψαντες αὐτόν, ἔτυπον αὐτὸ τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπηρώτων αὐτόν, λέγοντες· προφῆτευσον ἡμῖν, τίς ἐστὶν ὁ παίσας σε; Καὶ γὰρ τοιούτων ἐστὶ τὸ εἶδος τῆς παιδιᾶς. οἱ μὲν τὰς ὀφθαλμοὺς χερσὶ περικαλύπτουσιν. οἱ δὲ πῦξ μετὰ κόρυς παίοντες ἐπερωτῶσιν μνηστῶν τὸν παίσαντα. καὶ μὲν τύχη τῷ τυπήσαντος, ἀφίεσθαι· εἰ δὲ μὴ, ἐπιμένουσιν αὐτῷ τὰς πληγὰς ἐντείνοντες. Τὰτο ἔνδηλοι, καὶ τὰτο παρέρησιν ἡ κυριολεξία, τὸ ἐκολάφισαν. Ὅτι δὲ κόρον εἶδεναι ἔτε· ὑβρεως ἔτε ἀσελγείας τὸ Ἰσδαίων ἔθνος ἐλάμβανεν, ἐκπληττόμενος ὁ σοφὸς ἐπισημαίνεισθαι μάλιστα Λακῆς. μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἔτυπον αὐτὸ τὸ πρόσωπον, καὶ περιεκά-

summatim complexurus dicit: & dederunt illi alapas: divi autem Marcus & Matthæus, (exigua enim est vocum, quibus utuntur, differentia) & proprium injuriæ hujus nomen, & ipsum injuriæ exercitium exprimunt. Colapbis enim ceciderunt illum, & inceperunt faciem ejus obtegere, colapbosque illi impingere. Postea: & percusserunt illum, & bacillis eum ceciderunt, & dixerunt: propheta nobis, Christe, quis est, qui te cecidit? Divus quidem Lucas verbum κολαφίζειν omisit, abunde tamen ejusdem verbi sensum per ea, quibus utitur, exponit. Viri enim, inquit, qui Jesum tenebant, illudabant illi, cadentes, & obvelantes illum: vultum ejus percutiebant, & interrogabant eum, dicentes: vaticinare nobis, quis sit, qui te percusserit. Ita scilicet illusionis hoc genus habebat. Alii enim oculos manibus obtegunt, alii, genas pugnis cadentes jubent indicare illum, qui ceciderit; quod si forte conjectura adsequatur cadentem, immunis est a plagis; sin minus, plagas illi impingere pergunt. Hoc ipsum vult, hoc ipsum significat proprium illud verbum, ἐκολάφισαν. Quod vero Judæorum gens nec injuriis nec procacitate ex-fatiari potuerit, Lucas inprimis, Aaaaa tanquam

11) Marc. XIV. 65.

12) Matth. XXVI. 67.

13) Luc. XXII. 63. sq.

tanquam stupefactus indicat. Postquam enim is dixerat, quod percusserint faciem ejus, eandemque obtexerint, subjungit: *Et multa alia contrariantes adversus eum dixerunt.* Ita satis, puto, quoad per epistolam quidem fieri poterit, perspectum habes, quid sibi velit ἐκολαφίσταν, quid περιελάττωμα, quid περικαθαγμα. Tu vero, Christi & Pauli adfectiones, probra & tentationes animo circumferens, fortiter agas, vel potius gaudeas, recogitans, in quem ordinem sis adscitus, quemque habeas ducem, adversus omnem calamitatum insultum, sive adversarii tui mali dæmones sint, sive dæmonas humana forma referant, & imitentur.

QVÆST. CLVII.

Nunc me hac contradicunt sibi invicem:

Si quis te percusserit in maxillam dextram, verte illi & alteram; &

Si autem bene, quid me cædis?

Levis pacatæque conversationis fundamentum jaciens Salvator præcepti instar inculat: *si quis te percusserit in maxillam dexteram, verte illi & alteram;* ipse vero, ab hominibus maxillam alteram percussus, pro eo quod alteram illi verteret, respondit: *quid me cædis?* Ita vero egit, non sane, quasi inconsiderate & obiter ita olim cogitasset, & nunc

λαττον, ἐπαύγει καὶ ἕτερα πολλὰ βλασφημῶντες ἔλεγον. 14) ἀλλὰ γὰρ περὶ μὲν τῆ ἐκολαφίσταν, καὶ περιελάττωμα, καὶ περικαθαγμα, ἔχεις, οἶμαι, κατ' ἐπιστολὴν ἐκ ἐνδεῶς. Σὺ δὲ μοι τὸ Χριστὸς καὶ Παῦλος κατὰ διάνοιαν φέρων πάθῃ, καὶ τὰ ἐνείδη, καὶ τὰς πειρασμοὺς ἴσατο γενναίως, μᾶλλον δὲ χαίρων, ἐννοούμενος, ᾧ συντάτῃ χορῶ, καὶ τήν κορυφαίαν ἔχεις, πρὸς πᾶσαν ἐπιφορὰν δυσχερῶν, ἅντ' εὐδαίμονες ᾧσι, ἅντε μορφῆς ἀνθρώπων ὑποκειμένοι δαίμονας οἱ ἐπιτιθέμενοι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΝΖ.

Πῶς ἐκ ἑσιν ἐναντίον τὸ λέγειν, εἰάν τις σε ῥαπίσῃ ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, σρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην. εἰ δὲ καλῶς, τί με δέξεις;

Πολιτείας ἡμέτερ καὶ αἰσασιάζου κρηπίδα πηγνύς ὁ σωτὴρ, εἰάν τις σε ῥαπίσῃ ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, σρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην, 1) τὴν ἐντολὴν ταύτην ὑπερβάλλειν, αὐτὸς δὲ πληγὰς, ταῖς ἐξ ἀνθρώπων, ἐπὶ κόρης λαβὼν ἀντὶ τῆ σρέψαι, τί με δέξεις, 2) ἡμεῖς αὐτο. εὐδαμῶς, ὡς ἂν εἰς τὸ

opere

14) ibid. v. 65.

1) Mark. v. 39.

2) Joan. XVIII. 23.

ἀπερίσκητον 3) περιτραπήν τὸ περιεργον τῶν λογισμῶν, τοῖς ἔργοις τὸν λόγον 4) κατασφάμενος, τρόπον δὲ ἵνα μᾶλλον κἂν τῇ τοιαύτῃ πράξει τὸ ἔῃμα βεβαιωσάμενος. καὶ κἔτι μὲν γὰρ ἡ παραίνεσις τὴν ἀμοιβαῖαν τιμωρίαν περιέκοπεν, δι' ἧς εἰς τὸ ἀπειρον ἡ σάσις προέρχεται. διὸ τῆς πρώτης ἀντεπιχειρήσεως ἐξίσταται διατάξαιτο. Καὶ νῦν δὲ τὸ αὐτὸ διεπράξατο. Οὐ γὰρ ἀμύνει χειρὶ τὴν ράπισσάν τῆς ὕβρεως δίκην εἰσεπράξατο, δικαιολογία δὲ μονήρημάτων τὴν ἀδικίαν διήλεγξεν.

Αχθεῖν δ' αὖν οικειότερον εἰς συμφωνίαν μᾶλλον τὸ νομιζόν ἀντιφθέγγεσθαι, ὅτι ἐκεῖ μὲν τοῖς ἀδικῶσιν εἰς τὸ σῶμα καὶ περὶ σῶμα μὴ δεῖν ἀπείρηκεν ἀντανίστασθαι. ἐνταῦθα δὲ πλάνης γραφὴν, καὶ βλάβης ἀνθρώπων, ἧς ὠδήγει το καὶ δέσσωζε διωκόμενος, εἰ μὴ δὲ ῥήμασι διανέσει λύσασθαι, αὐτὰ κατασκευάζειν τοῖς ράπισμασιν οἱ συκοφαντῶντες ἐμνηχανήσαντο, ἐκείνους μὲν εἰς ἄφεσιν ἀπέλυεν τῶ ἐγκλήματος, καὶ πρὸς θρόνος μᾶλλον ἐπέτρεβεν τῆς ἀνοσιότητος, αὐτὸν δὲ τῆς συκοφαντίας καὶ τῶ ψεύδους, ὥστε αὐτὸς δυσσεβῶς κατέχεον, ἧκ' αὖν τοῖς αἰτίας ἀπελύτο. Πῶς τοιγαρὶν ἐναντία ταῦτα, ἢ μαχόμενα, τὸν ράπισσαντα μὴ ἀντιβράπισσας; τὸν δὲ

opere ipso sermonem suum everteret. Imo vero hoc ipso facto verbum illud suum potius adstruxit. Nam ibi quidem præceptum ejus mutuas injurias prohibet, per quas contentio in infinitum producitur: ideoque à prima quoque, quæ fieri poterat, retributione abstinere jubet. Idem vero etiam nunc faciebat. Neque enim ultrice manu injuriæ, a percutientis illa factæ, pœnas repetiit, sed in rei indignitatem, causæ suæ patrocinator, verbis tantum animadvertit.

Propius vero illa, quæ sibi invicem repugnare putantur, ita conciliabuntur. Ibi scilicet illis vetat resistere, qui in corpus & ea, quæ circa corpus sunt, injurios se præstant. Hic vero nisi criminationem, quasi perverteret & seduceret homines, quos ipse male habitus recte ducebat & servabat, vel verbis amoliri instituisse, quando calumniatores illi sua colaphis firmare audebant; illis quidem liberam criminandi potestatem fecisset, &, ut pejora audent, auctor fuisset, se ipsum vero a calumnia illa & mendaciis, quæ impie in ipsum evomebant, non liberasset. Vbi igitur inter hæc pugna est, & quomodo sibi contradicunt?

Aaaaa 2 cæden-

3) Sequor Colberg. qui ita habet pro ἐπερίσκητον.

4) Ita scribo pro τῶν λόγων, quod est in libris.

cadentem te ne vicissim cadas; & si quis dicam tibi seductionis aut improbitatis scripserit, aut te, salutis præconem, pernicipi doctorem pronunciarit, illum ista tibi impingere ne patiaris, neque, submittens te, vel voce, vel silentis habitu, vel ulla alia ratione reus culpæ videaris? Itaque cordato cuiq; veritatis scrutatori nec minima, dubitandi causa ex dictis illis subnascetur. Illa vero Domini dicta: *ne faciatis eleemosynas vestras coram hominibus; & qua facit dextera tua, ea non norit sinistra tua; & si jejunaveris, ne buccines ante te, ut hypocrita; tantum abest, ut cum illis: ita luceat lux vestra coram hominibus, ut bona vestra opera videant, & Patrem vestrum in cælis laudent, pugnent, ut meo quidem iudicio secum invicem egregie conspirent.* Vitium enim est ostentatio omnis, & adfectatum gloriæ studium, vindictamque & reprehensionem, quæ alioquin ex rebus præclaris non nascitur, excitat: vanæ vero gloriæ fuga & virtus est, & honestos decet, cordatosque homines ad gratias Deo

γεαφόμενόν σε πλάνης ἢ δυσσεβείας ἢ τὴν σωτηρίαν κηρύττοντα, ὡς εἰσηγητὴν ἀπωλείας, τῆτον μὴ ἐπιτρέψῃς ταῦτά σοι περιῶπτεν; μὴδ ὑποκατακληθεὶς 5) μὴ φωνῇ μὴ διαδέσει σιγῇ 6) μὴδ ἄλλον εἶναι τρόπον ὑπαίτιος. Ἀλλὰ τῶ μὲν τῆς ἀληθείας φιλοθεάμονι εἰδὲ πρόσφασιν ἐτι τὰ εἰρημένα ἀμφισβητήσεως ὑπολείπει. Τὸ δὲ, μὴ ποιῆτε 7) τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, 8) κῆ, ὃ ποιεῖ ἡ δεξιὰ σε, μὴ γνῶτω ἡ ἀριστερά σε. 9) κῆ, ὅταν νηστεύῃς, μὴ σαλπίσσης ἔμπροσθεν σε, ὥσπερ οἱ ὑποκριταί. 10) πρὸς τὸ εἶτω λαμπράτω φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, κῆ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς ἑρανοῖς, 11) τοσῶτον ἀπέχει τῷ μάχεσθαι, 12) ὥστε κῆ τὴν ὅτι μάλιστα συμφωνίαν κρίσει τῇ ἐμῇ κατασκευάζει. Κακία μὲν γὰρ ἡ ἐπίδειξις κῆ τὸ θηεῖσθαι 13) δόξαν, νέμεσίν τε σὺν δίκῃ κῆ ψόγον, ἡ γεαφόμενον ἀπὸ τῶν σπινδαίων κινῆσαι. ἡ δὲ φυγὴ τῆς κενοδοξίας ἀρετὴ τε εἶναι καὶ

agendas

3) MS. ὑποκατακληθεὶς.

6) Ita recte Colb. pro σιγῇ.

7) Codex alter ποιῆται.

8) Matth. VI. 1.

9) ibid. v. 3.

10) ibid. v. 16.

11) Matth. V. 18.

12) ἀπέχει τῷ μάχεσθαι Colb. pro ἀπέχεσθαι.

13) Idem pro θηεῖν καὶ.

σεμνὴ ἦθας, καὶ τῶν συνετῶν ἀνθρώπων ἀποτίκτειν οἶδεν εἰς θεὸν τὴν εὐχαρίστησιν, ὅτι βλέπῃσι μὲν δοξολογίαν αἵμαζομένην, ἀρετὴν δὲ γιμωμένην. Πῶς ἔν οἱ ἐνδεικνύμενοι δόξαν ἐξ ἀνθρώπων θηρεύονται, ἐξ τῆ μᾶλλον αὐτοῖς ἔπεται φόρος; καὶ πῶς ἀπέχῃσι τὸν μισθὸν αὐτῶν; ἐκ ἀπόγε τῶν θεοφιλῶν καὶ σπαρδαίων. τὰς δὲ πολλὰς καὶ ἀγελαῖας διαπλανῶντες, καὶ μηδὲν πλεον ἔχοντας 14) διασκέψασθαι τῆ φαινομένης. Εἰ τοίνυν τὸ κενόδοξον φαύλως ποιεῖ, καὶ τὴν ἐξ ἀνθρώπων νέμεσιν ἐγείρει, ἢ δὲ τάττε φυγὴ τάναντία πράττει, καὶ τὰς ἐπικεκεσμέρας εἰς δοξολογίαν θεῶν παραπέμπει, πῶς ἐχὶ συσαγικὸν εὐρίσκειται μᾶλλον τῆ 15) μὴ ἐπιδείκνυσθαι, μηδὲ κενοδοξεῖν τὸ ἔτιως λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπεροθεν τῶν ἀνθρώπων.

Ἀλλὰ πῶς λάμψει τὸ φῶς ἔμπεροθεν τῶν ἀνθρώπων, μηδὲν τῶν ἐν κρυφῇ πραττομένων συνιέντων; Εἰρηται μὲν ἤδη. πλὴν ἔτι μᾶλλον. ὁ γὰρ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ πατὴρ, αὐτὸς τῆς ἔνδον ἀσραπῆς τὴν αἴγλην δυνατός ἐστιν εἰς τὸ φανερὸν ἐναυγάσαι. ἄλλως τε δυσὴν ὁ σπαρδαῖος χαρακτηρίζεται τρέποις, καὶ δυσὶ μάλιστα γράφεται χρο-

agendas permover, quando ambitio-nem contemni, virtutem vero in pre-tio haberi vident. Quomodo itaque ostentantes se gloriam ab hominibus aucupantur, unde contumelia potius illis nascitur? Et quomodo referunt mercedem suam? non sane ab hominibus, Deo charis & virtutis cultoribus, sed a vulgo & gregariis hominibus, quos, tanquam externa tantum judicare valentes, decipiunt. Quod si itaque vanæ gloriæ studium homines malos efficit, hominumque invidiam irritat, ejusdem vero fuga omnia alia conciliat, & optimos quosque ad Divini Numinis laudem incitat, nonne dictum illud: *ita splendeat lux vestra coram hominibus*; commendare hoc in primis existimabitur, ne quis se ostendet & vanam gloriam aucupetur?

Quomodo vero lucebit lux coram hominibus, qui nihil eorum, quæ in obscuro aguntur, perspiciunt? Id quidem jam expositum est, sed ex sequentibus amplius intelligetur. Pater scilicet, qui obscura perspicit, splendorem intus latentem in apri-cum proferre potest. Præterea vero bonus quisque ex duabus rebus cognoscitur, & duabus potissimum notis distinguitur, hinc ex virtutum studio,

14) Sic scribo pro ἔχοντας: refertur enim ad vocem ἀγελαῖας.

15) τῆ scripsi pro τὸ, & mox τὸ, pro τῆ. Ita enim sensus jubet.

studio, quæ conditori fit similis, hinc ex fuga vitiorum. Jam vero vitiorum fuga semper splendet coram hominibus, etiam si quis, quoad potest, lampadem intra se contineat. Si quis enim manu non abutitur circa injurias, & circa pecuniam; si linguæ temperat circa calumnias, jusjurandum, & hujus generis alia; si denique nullam cuiquam animadvertendi in se occasionem præbet; hæc, inquam, & his similia, invitis etiam nobis, illustrem & clarissimam lucem hominum oculis offundunt. Idem hoc divus *Paulus*, *Timotheo* sacerdotii leges inculcans, ait: *Oportet vero illum bonum testimonium etiam ab externis habere.* Vitiorum porro fuga efficit, ut Judæis & Gentilibus, & toti Ecclesiæ Christi non sint offendiculo. Jejunium vero, & pauperum miseratio, lacrymæque oculorum & intenta precatio clam fieri amant; eadem vero itidem fugam vitiorum sui habent interpretem altum clamantem, & præconem illustrem, quandoquidem illa hominum oculos primum perfringens occultæ

μασι, τῇ 16) καὶ ὁμοῶς τὴν πλά-
τῃ ἀρετῶν αἰρέσει καὶ κακίας φυγῇ.
ἡ μὲν ἐν τῇ κακίας φυγῇ 17) λάμ-
πει πάντως ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων,
καὶ ἐσὼ 71ς, 18) ὅση δύναμις, κατέ-
χη τὴν λαμπρότητα. Τὸ γὰρ μὴ χεῖ-
ρα κακῶν εἶναι, μὴ περὶ ὕβριν, μὴ περὶ
χρήματα, μὴ ἀκρατῇ γλώσσῃ περὶ
διαβολὴν, περὶ ὀρκίους, περὶ ὁμοία, καὶ
ἀπλῶς ἐν πᾶσι 19) μηδὲν μηδεμίαν
λαβὴν ἐμπαρέχειν. ταῦτα καὶ τὰ τοι-
αῦτα, καὶ μηδαμῶς βελομένων ἡμῶν
λαμπρὸν ἀπάσφαιπτει καὶ μέγα φῶς
τοῖς ἀνθρώποις. Τῷτο καὶ ὁ θεὸς
Παῦλος, θεσμὸς τῆς ἱερουσῆνης ὑπο-
γράφων Τιμοθέῳ, λέγει· δεῖ δὲ αὐ-
τὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἐκ τῶν
ἐξωθεν. 20) ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπροσκόπως
γινώσκειν Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλλήσι, καὶ τῇ
ἐκκλησίᾳ πάσῃ τῇ Χριστῷ 21) ἡ τῆς
κακίας συνίστησι καὶ κατασκευάζει φυ-
γῇ. νηστεία δὲ, καὶ πενήτων εἶκτος, καὶ
δάκρυον ἐξ ὀμμάτων, καὶ προσευχῆς
τόνος φιλεῖ μὲν τῆς ἐργασίας τὸ κρύ-
φιον. εἰδὲν ἡττον μηνυτὴν μεγαλόφωνον
καὶ κήρυκα διαπρύσιον τὴν τῆς κακίας
ἔχει φυγὴν, ἥ 71ς τοῖς ἀνθρώποις προσκ-

etiam

16) Ita scribendum pro τῇ.

17) ἡ μὲν ἐν τῇ κακίας φυγῇ debeo Colbertino, quæ verba ex altero male exciderant ob proxi-
me antecedens: καὶ κακίας φυγῇ.

18) Idem Colb. pro ἐσὼς.

19) Sic scribendum pro πᾶσι, & mox λαβὴν pro λαβῶν.

20) 1. Tim. III. 7.

21) 1. Cor. X. 32.

λάμψασα συνεφέλκεσθαι πως ἡ συν-
διαλάμπειν φιλεῖ, ἡ τῆς κρυφίης ἀρε-
τῆς τὴν μαρμαρυγὴν.

Εἰσι δ' ἔν, εἰσὶ ἑπτὰ ἀρεταί, αἷς
εἰς τὸ μέσον εἰκὸς πρᾶτ' ἔχει ἡ μάλι-
στα τὰς προεσηκότας, δικαιοσύνη Φημι
ἡ εὐσέβεια, ἡ ἡ ταύτης πρόμαχος
ἀνδρεία, ἡ ὅσα συνέρχονται. Διόπερ ἔ-
δὲ ταύτας ὁ Σωτὴρ τῷ λανθάνοντι
περιγράφεται κελεύει, νησεῖαν δὲ ἡ
ἐλεημοσύνην, ἡ εἴτι ὁμοίον. πλὴν ἐπὶ
πασῶν γε τὸ πρὸς ἐπιδείξιν τε ἡ τὸ
κενόδοξον ἐξορίζει, ἡ τὸ τοῦ αὐτοῦ τὸ
κρύφιον 22) βέλεται, ἡ τὸ μὴ γνῶναι
τὴν δεξιὰν τὰ τῆς ἀριστερᾶς. Ο δὲ κα-
θαρεύσαν τὴν γνώμην ἔχων ἡ ἀνωτέ-
ραν τῆ παύσεως, ἂντε ἐν οἰκίᾳ, ἂντε ἐν
ἐκκλησίᾳ, ἂντε ἐν αὐτῇ μέσῃ πόλει
πρᾶτ' ἡ τὸ καλὸν, τῆς δεσποτικῆς ἐστὶν
ἐντολῆς ἀκριβέστατος φύλαξ. Αὐτὸς
τε γὰρ ἔπρὸς ἐπιδείξιν ἔδὲ κενῆς δό-
ξης προβολὴν τὴν πρᾶξιν ποιῆται, ἡ
τῷ ἔργῳ τὰς ὁρῶντας εἰς τὴν τῆ πα-
τρὸς δόξαν ἐπιστρέφει. Πλὴν ἐπεὶ περ
ἔ πολλὰς ὁρῶμεν, (ὅτι συνανυψοῖ ἑαυ-
τῷ τὸ ὕψος τῆ καταρθώματος, σφο-
δρὸν γὰρ ἀφίησι κάτωθεν ἡ κενὴ δόξα
τὸ βέλος, ἡ δυνατὴ 23) πολλὰκις ἡ
σερρόν ἡθὸς διελάσσει, καὶ πρὸς τὰ

etiam virtutis splendorem secum
ferre, & oculis ingerere consue-
vit.

Sunt vero etiam, sunt virtutes
nonnullæ, quas in medium proferre,
maxime vero illos, qui aliis præfecti
sunt, oportet. Justitiam puto, &
pietatem, earumque vindicem, for-
titudinem, aliasque illis adfines.
Propterea nec illas Servator in ob-
scuro haberi jubet, sed jejuniū po-
tius, eleemosynam, hisque similes.
In omnibus tamen illud, quod ad
ostentationem & vanæ gloriæ studi-
um spectat, procul esse vult, atque
id quidem per *occultum* illud, & præ-
ceptum: *ne sciat dextera tua ea, quæ
sunt sinistra*, indicat. Qui vero men-
tem puram & adfectu superiorem
habet, sive is domi, sive in ecclesia,
sive in media urbe bonum faciat, præ-
ceptum Domini curatissime obser-
vat. Ille enim non ad ostentationem,
neque per vanæ gloriæ aucupium sua
agit, sed opere suo spectantes quos vis
ad laudem Patris convertit. Quo-
niam vero non multos tales videmus,
(præclari enim operis altitudo men-
tem secum evehit, vanumque gloriæ
studium grave telum demittit, pectus-
que etiam probe munitum lædere &
ad

22) ἐν τῷ κρυπτῷ, Matth. VI. 4.

23) cum Colb. pro διὰ τῆ.

ad inferiora præcipitare potest) multo tuitus est, si bona atque ea inprimis, de quibus diximus, in occulto præstentur. Qui vero extra omnem teli huius jactum positi sunt, illis virtutem etiam in aprico & palam consecrari licet. Ita Salvator quoque noster nonnunquam miracula sua inter medios homines & in Synagogis patrabat: nonnunquam vero illa publicari non patiebatur. Alterum quidem eorum faciebat, quod, sicut adfectibus aliis omnibus prorsus non erat obnoxius, ita nec ostentationi patebat. Alterum vero, ut regulam & exemplum nobis præberet, ad fugiendam ostentationem, & errabundos vulgi plausus solícite vitandos. Perfectius itaque & perfectorum hominum est, quod diximus, publicum virtutis studium & exercitium, tutius vero occultum. Ibi enim latens vitium sæpe virtuti se miscet; hic vero, per occultum nempe virtutis exercitium, vitii subreptio penitus cavetur. Illa itaque Domini præcepta sibi neutiquam adversantur.

Hæc, quæ dicta sunt, alia quoque ratione illustrare & perspicere licet. Phariseos enim castigans, moresque eorum simulatos & sublestos ad veram honestatem & probitatem compositurus, vetuit, ne ad

κάτω περιτρέψαι) ἀσφαλεστέρα πολλῷ ἢ ἐν τῷ κρυπῷ, καὶ μάλιστα τῶν εἰσαγομένων εὐρίσκεται ἐργασία. τοῖς δ' ἔξω παντελῶς βέλους γεγονόσιν αἰκνύ-
λυτος ἢ ἐν φανερῷ καὶ δημοσίᾳ πρεσ-
τομένη. ἐπεὶ καὶ ὁ Σωτὴρ ποτὲ μὲν εἰς μέσους καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τὰ θαύματα ἐπετέλει. ἐὰν ὅτε δὲ ἐκ εἰς δημοσιεύεσθαι ταῦτα. τὸ μὲν, ὅτι κα-
θάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις πάθεσιν ἀπροσ-
πέλαστος ὅλως, ἔτω καὶ τὴν κενο-
δοξίαν ἀπρόσιτον κατεῖχεν. τὸ δὲ κα-
νόνα καὶ γνώμονα παρέχων ἡμῖν, φεύ-
γειν τε τὰς ἐπιδείξεις, καὶ τὰς πε-
πλανημένους τῶν πολλῶν διακρίεσθαι ἐπαίνους. τελειότερα μὲν ἔν καὶ τελεί-
ων, ὥσπερ ἔφαμεν, ἢ ἐν τῷ μέσῳ προ-
ξις, ἀσφαλεστέρα δὲ ἢ λανθάνουσα. Ε-
κεῖ μὲν γὰρ πολλοῖς λαθῶσα συνεισ-
δύεται τῇ ἀρετῇ ἢ κακίᾳ. ἐνταῦθα δὲ τόγε ἐπ' αὐτῇ τῇ κρυφίᾳ πράξει ἀπο-
τετεύχεται παντελῶς αὐτῇ 24) ἢ διείσ-
δυσις. ἔτως ἑδαμῶς ἐκ ἔσιν ἐναντία τῶν δεσποτικῶν ἐρημάτων ἢ νομοθεσία.

Ἰδοὺς δ' αὖν καὶ ἄλλως εἰδὲν ἡττον τὸ ρηθέν. ἐλέγχων γὰρ τὰς Φαρι-
σαίους ὁ Σωτὴρ, καὶ μεταρρυθίζων αὐτῶν τὸ κατεχρηματισμένον καὶ ὑπερὸν εἰς τὸ κόσμιόν τε καὶ τὸν χρηστὸν τρόπον, ἀ-

24) Malim αὐτῆς, scilicet κακίας, vel αὐτῇ ἢ διείσδυσις.

πείπειν μὲν αὐτοῖς Φεύγειν τὸ πρὸς ἀν-
 θρώπων ζῆν, δῶκεν δὲ, ὅσα θεραπεύει
 θεόν. Τὰς ἂν τὴν κενοδοξίαν νοσῶντας
 ἀπαλλάσσων τῆς νόσθ, πρὸς ἐκείνας
 φησὶν μὴ ποιεῖτε τὴν ἐλεημοσύνην ὑ-
 μῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, κ, ὃ
 ποιεῖ ἡ δεξιὰ σε, μὴ γνῶτω ἡ ἀριστερά
 σε, καὶ ὅσα ὁμοία. τὰς ἐμ-
 παθεῖς περικαθαίρων τῶ πάθος, τὰς
 ὑποκριτὰς ἐλαύνων τῆς σκηνῆς, τὰς ὑ-
 πό ζόφῳ κ, πλάνῃ πολιτευομένους, εἰς
 τὸν ἀπλανῆ κ, καθαρὸν τῆς ἀρετῆς
 βίον μετακαλῶν, ἐξ ὃ διαυγάζει ἡ ἀ-
 πάθεια κ, ἡ ἀληθῆς δοξα, κ, ἡ λαμ-
 πρότης ἡ ψυχική. ἄτως ἐκ ἔστιν ἀλ-
 λήλοις ἐναντία τὰ θεῖα κ, ἱερὰ λόγια,
 ὥσε, τὰνατίον εἰδ' ἂν τινι γένοιτο τῶν
 ἔργων ἀπαεράψαι τὴν λαμπηδόνα, εἰ
 μὴ τῆς κενοδοξίας τὸν ζόφον πρότερον
 διασκηδάσῃ, κ, περιέλοι ἐξ αὐτῶ.

caliginem dispulerit, seque ab illa liberarit.

Ἀλλως τε δὲ. Εἰ τὸ μὴ σκανδα-
 λίζειν τὸν πλησίον σύνδρομόν ἐστι, μάλ-
 λον δὲ προηγέμενον τῶ περιλάμψαι τοῖς
 ἔργοις τὰς ἀνθρώπων, τὸ δὲ, μὴ ποιεῖν
 πρὸς ἐπίδειξιν, ἐν τῷ μὴ σκανδαλίζειν
 ὡς ἐν μέρει νόμος περιέχεται τῷ ὅλῳ.
 κ, τὸ Φεύγειν ἄρα τὴν κενοδοξίαν προ-
 παρασκευὴ γίνεται τῶ ἔμπροσθεν τῶν ἀν-
 θρώπων διὰ τῶν ἔργων ἀναλάμψαι.

hominum iudicium vitam suam age-
 rent, sed ea potius confectarentur,
 quæ Deo probantur. Hos itaque à
 vanæ gloriæ studio avocaturus, ita
 eos alloquitur: *ne faciatis eleemosy-
 nam vestram coram hominibus; &
 quod facit dextera tua, illud nescias
 sinistra;* aliaque his similia. Homi-
 nes itaque, adfectibus indulgentes,
 a malo hoc purgat, hypocritas ex
 theatro propulsat, homines, inter
 nebulas & errores vitam agentes, ad
 vitam inculpatam & puro virtutis
 studio coruscantem, ex qua immunis
 ab adfectibus animus, veraque glo-
 ria, & mentis splendor emicat, per-
 ducit. Propterea divina & sacra illa
 oracula adeo sibi invicem non adver-
 santur, ut potius lampas bonorum
 operum apud neminem lucere pos-
 sit, nisi qui prius vanæ ambitionis

Idem hoc etiam alia ratione
 probatur. Quod si offendiculum
 non ponere proximo conjunctum
 est, vel prævium potius illi, ut recte fa-
 cta ab hominibus conspiciantur; nihil
 autem ad ostentationem facere, tan-
 quam pars respectu totius, re-
 quiritur, ut offensionem non simus;
 consequitur, fugam vanæ ambitio-
 nis præparare hominem, ut operi-
 bus suis coram hominibus lucere
 possit.

possit. Itaque ad petitionem tuam tuaque causa variis modis ostensum à me est, Domini nostri dicta adeo sibi invicem non adversari, ut consensus potius manifeste appareat.

Imitor vero heic Domini nostri exemplum, quod facit, ut pluribus modis & argumentis in concordiam illa redigantur, quæ secum invicem pugnare videntur. Ipse enim communis nostrum & conditor & doctor, & Servator, ex iis, quæ ipse fecit, hanc regulam docuisse intelligitur. Dum in hoc sum, non injucundum tibi fortasse fuerit, etiam tertiæ quaestionis examen suscipere. Cum enim improba & impudens Judæorum natio discipulos rationem reddere jubebat, cur in Sabbato sementem comedissent, non uno modo injurios eorum sermones compescebar. Primo quidem loco necessitatem illis obvertebat. Id scilicet ipso Davidis facto & exemplo firmabatur, qui, cum panes propositionis, quibus vesci non licebat, comedisset, a culpa immunis habebatur. Alterum argumentum petit à loco, sive potius a prerogativa quadam, loco propria. Argumentum hoc itidem ab exemplo ducitur, sed priori illo est gra-

Αλλὰ γὰρ τὰ μὲν κυριακὰ λόγια σὴν 25) συνεζήτησιν τε καὶ χάριν διαφοραῖς ἐπιστολαῖς ἀντὶ τῆς διαφορῆς ἐπεδείχθη μᾶλλον ἀσπαζόμενα τὴν συμφωνίαν.

Εἰς δὲ καὶ δεσποτικῶν ἢ μίμησις νόμων, καὶ κεῖθεν ἔχει τὴν πρόσδον, τὸ πλείοσιν ἐπιχειρήμασι μεθοδεύειν τὰ σασιάζειν ἀλλήλοις δοκῶν/α τῶν προβλημάτων. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ κοινὸς καὶ πλάσις καὶ διδάσκαλος, καὶ Σωτὴρ εἰσηγητὴς ὁρᾶται τῶ κανόνος, οἷς ἐποίησεν. Οὐκ ἄχαρι δ' ἴσως ἐν ταυτῷ σοι συνδιεξαπλώσαι καὶ τὴν θεωρίαν τῶ τρίτου ζητήματος. Οτε γὰρ τὸ ἀχάριστον καὶ ἀναίχυντον ἔθνος τῶν Ἰουδαίων τῆς ἐν σαββάτῳ σιτολογίας τὰς μαθητὰς αἰτίας εἰσέπρατ/εν, 26) εἰ ἐνέγε τρόπῳ τὸ ἐπιχερασικὸν αὐτῶν ἐπεσόμενεν, ἀλλὰ πρῶτον μὲν τὴν ἀνάγκην αὐτοῖς ἀντεπέσθησεν. Τῷτο γὰρ καὶ κατασκευάζεται τῇ κατὰ τὸν Δαβὶδ πράξει καὶ τῷ παραδείγματι, ὅς τὰς ἀρετὰς φαγὼν ἐκ ἑξὸς τῆς προθέσεως αἰτίας ἀφίεται. δευτέρον δὲ ἀπὸ τῶ τόπου, ἦτοι παρὰ τὸ ἐν τῷ τόπῳ προνόμιον. παραδειγματικὸν μὲν καὶ τῷτο, πλὴν τῶ προτέρου βαθυτέρον. Ὡς περ γὰρ ἡ αὐτὴ πράξις ἔξω μὲν τῶ ἱερῷ γνωμένη πρὸς δίκην ὑπάγει,

vius.

25) σὴν habeo ex Colbert. Vocula hæc in altero ob sequens συνεζήτησιν omissa erat, ubi tamen atque adeo & heic rectius legetur σὴν ἐξαίτησιν.

26) Matth. XII. -1. sqq.

ἐν αὐτῷ δὲ τῷ ἱερῷ ἀνεύθυνον ἀπολύει,
 ἔτω καὶ σιτολογεῖν μὲν ἴσως ἀπλῶς
 ἐν σαββάτῳ, δεδότω γὰρ ὑμῖν, ποιεῖ
 ἐν εὐθύνας· τὰς δὲ τῶν ἀνθρώπων
 πωτήρας καὶ διδασκάλας, καὶ αὐτῷ τῷ
 τῆς ἱερωσύνης συνόντας δεσπότη· καὶ νο-
 μοθέτη παντὸς αἰτιάματος ἀπαλαίττει.
 πολλῶν γὰρ μείζω τὰ ἱερὰ τὰ ἐνταύ-
 θα. Ἐτι δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἐλέας τὴν αὐ-
 τῶν ἀπόνοιαν ἐηλιτεύει. Εἰ γὰρ μεί-
 ζων μὲν ἡ θυσία τῆς παρατηρήσεως
 τῆς ἐν σαββάτῳ, ἐπίπροθε τε τῆς θυ-
 σίας καὶ ὁ νόμος ὑμῶν τὸν ἔλεον
 ἄγει. ἔλεον γὰρ φησιν θέλω,
 καὶ ἡ θυσία. 27) οἱ τὰς μαθητὰς ὀ-
 ρῶντες λιμῷ καὶ ἀστίᾳ πιεζομένους,
 εἶτα ἀντὶ τῆς ἐπ' ἔλεον 28) τραπήναι
 δίκην εἰσπραττόμενοι παρανομίας, ἔτοι-
 πολλῶν χαλεπωτέρῃ παραβάσει τὴν
 σικιὴν τῆς νόμου διεδικεῖν εἰσιν ἐαλωκό-
 τες. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τετάρτῳ τάττας
 ἀποξεραπίζει λόγῳ. ἡ δὲ διὰ τὸ σαββα-
 τον τὸν ἀνθρώπον γεγονέναι λέγων,
 ἀλλ' ἀνάπαλιν ἀνθρώπου χρεῖα τὸ
 σαββατὸν ὑφεσάνα. 29) Ναὶ δὴ καὶ
 μέχρι πέμπτης πληγῆς τῆς ἀνοίας
 αὐτῶν τῇ μάστιγι τῶν λόγων καθικνεῖ-
 ται, δεσποτικώτερον λοιπὸν καὶ μετ'
 ἐξουσίας αὐτὰς ἐπιπλήττων. Κύριος
 γὰρ ἐστὶ, φησιν, ὁ υἱὸς τῆς ἀν-
 τίας ἐοικὼς ἐκείνης, qua simul instar domini cum maiore
 quadam auctoritate & efficacia eosdem castigat.

vius. Sicut enim eadem actio, si
 quidem extra locum sanctum fiat,
 crimini facit obnoxium, quæ in san-
 cto loco patrata, reum non reddit;
 ita, si qui alii simpliciter in sabbato
 frumento vescantur, (largiar hoc
 vobis) culpæ sunt obnoxii. At vero
 illi, qui hominum sunt servatores,
 & doctores, quique cum ipso Sacer-
 dotii Domino & legislatore versan-
 tur, vel propterea ab omni crimine
 immunes habentur. Quæ enim heic
 sunt, sancto illo loco sunt maiora.
 Porro vero misericordiarum quoque no-
 mine amentiam eorum castigat. Si
 enim sacrificium, inquit, præstat
 observatione Sabbati, lex vero vestra
 misericordiam sacrificio præfert:
misericordiam enim, inquit, *volo, non*
vero sacrificium; illi utique, qui pro
 eo, quod ad misericordiam flecti
 debebant, pravariationis poenas
 poscunt, maioris peccati rei merito
 habentur, umbram legis vindican-
 tes. Præterea quarto etiam argumen-
 to in eosdem animadvertit, dicens,
 hominem non propter Sabbatum
 factum, sed Sabbatum potius in ho-
 minis commodum conditum esse.
 Denique & verborum flagello amen-
 tia

Bbb bb 2

Sab-

27) *ibid.* v. 9.

28) Ita Colb. pro altero ἔλυντον.

29) Marc. II. 27.

Sabbati est filius hominis. Quod si vero Filius est Dominus; discipuli autem vel maxime filii sunt & heredes; (illi enim primi non ex sanguine, nec ex voluntate carnis nec ex voluntate viri, sed ex Deo geniti sunt, & a Deo in filios adoptati;) iidem sane non fervient, sed dominabuntur Sabbato. Hoc igitur Domini opere, aliisque illi similibus, muniti & edocti, illam, ut volebas, oraculorum venerabilium apparentem diffensionem, variis modis in consensionem manifestam traduximus. Atque illa quidem nostra ita habes. Si vero ingenii tui felicitas, & iudicii acumen, sacræque doctrinæ copia & dicendi ubertas jucundiora & sublimiora invenerit; (inveniet vero omnino, modo voluerit, siquidem ego te, amicum meum, recte novi;) mutuum hanc benevolentiam instar amplissimi præmii accepero.

QUEST. CLVIII.

Quare Paulus Apostolus in epistolis suis nomen suum præmittit?

Divinus Paulus epistolis suis nomen suum præfigit, ideo, quod os suum sine commemorata Domini

θεώπτε κὶ τῷ σαββάτῳ. εἰ δὲ κύριος ὁ υἱὸς, υἱοὶ δὲ κὶ κληρονόμοι μάλιστα οἱ μαθηταί. ἔτοι γὰρ κὶ πρῶτοι ἐκ ἐξ αἱμάτων, ἐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν, 30) κὶ τῆς ἀνωθεν υἰοθεσίας ἡξιώθησαν. ἐκ ἔτι θαλευσεν, ἀλλὰ κυεύσχει τῷ σαββάτῳ. ἐξ ἑν τῆς δεσποτικῆς ἐργασίας ταύτης, καὶ ὅση παραπλησία, δυναμωθέντες τε καὶ φοιτηταί, ὥσπερ ἦτησας, λόγοις διαφόροις τὴν τῶν σεπτῶν λογίων δοκῶσαν διαφωτίζον εἰς ἀσασίαν συνηγόμενον συμφωνίαν. 31) Ἀλλὰ γὰρ τὰ παρ' ἡμῶν σοι ἐπὶ τοσούτοι. Εἰ δὲ τὸ σὸν τῆς διανοίας τάχος, καὶ τὸ ἐν φρονήματι συνετὸν καὶ τῶν ἱερῶν θεωρημάτων ὁ πλάτος, καὶ ἑτέρω τέχνη γλυκύτερά τε καὶ ὑψηλότερά περὶ σεπιθεωροῖν, περὶ σεπιθεωρήσειδ', ἀνμόνον ἐβληθείη, εἴπερ ἐγὼ τὸν ἐμὸν ἐκ ἀγνωσθῆλον, εἰς τὸ πληρέστατον ἀν εἶν 32) τὴν ἀμοιβαίαν ἀπειληφῶς χάριν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠNH.

Διὰ τί ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ Παῦλος ὁ Ἀπόστολος προτάττει τὸ ἴδιον ὄνομα; 1)

Προτάττει τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ Παῦλος ὁ θεῖος τὸ ὄνομα, μηδὲ διαστρέφει χωρὶς τῷ μεμνηθῆαι τῆς δεσποτικῆς bene-

30) Joann. 1. 13.

31) eis asas. συνηγόμενον συμφωνίαν, ex Colb.

32) Idem pro εἶπερ.

1) Initium hujus responsi existat apud Oecumenium sub Photii nomine p. 101. Commentar.

εὐεργεσίας βεβλόμενος. καὶ γὰρ αὐτῷ
καὶ τὴν κλήσιν ἢ χάρις ἐκάνισεν, εἰς
Παῦλον τὸν Σαῦλον, ὥσπερ τὰς τρό-
πας, ἅτω διαμειψαμένη καὶ τὰ ῥήμα-
τα. Διό Φησι Παῦλος, ὁ καὶ αὐτὴν
οἶονεὶ τὴν κλήσιν ἐκ δεσποτικῆς φιλο-
τιμίας φέρον, ὁ πάντα πωλητήσας ἀπὸ
τῆ Χριστοῦ, τὸ ὄνομα, τὴν πίσιν, τὸν
πόθον, τὸν δρόμον, τὴν ἀποσολὴν, τὰ
πολιτεύματα, εἰκότως τοιγαρῶν καὶ δέ-
λος Χριστοῦ. * ὁ γὰρ προῖκα τούτων
λαβὼν, καὶ μηδὲν προκαταθέμενος, πῶς
ἔχει δέλος, 2) καὶ εἰ, τι ἄλλο τῷ δια-
τοσῶντων τιμήσαντος; Δέλοι μὲν γὰρ
καὶ ἄκοντες ἅπαντες, ὅσους ὁ δημιερ-
γηκὸς λόγος ἐκ μη ὄντων εἰς ὑπαρξιν
θέμενος, πρὸς τὸν δεσπότην ὁρᾶν ἀναγ-
κάζει, καὶ τῷ πλάσει τὸ κράτος ἐπι-
σταδαί. Καὶ γὰρ ἀνάγκη τὸ δημιέρημα
δέλον εἶναι καὶ ὑπεξέστιον τῆς τῷ δεδημι-
εργηκὸς κυριότητος. δέλον δὲ καὶ ὁ-
σων τῆς τῷ κρείττονος ἀπολαύει προνοί-
ας, καὶ τῆς ζωῆς ὥσπερ ἐκείθεν ἔχει
τὴν ὑπαρξιν, ἅτω καὶ τῆς διαμονῆς
τὴν συνέχειαν. Εἰεν δ' αὖν εὐγνωμονῶν-
τες δέλοι, καὶ οἵτινες τυραννίδος πικρᾶς
καὶ χαλεπῆς αἰχμαλωσίας μεγάλοις
ἐλευθερωθέντες λύτροις, τὸν λυτρωτὴν
ἐπιγράφεσθαι δεσπότην ἐγνώκασιν.
Ἀλλ' ὅγε Θεὸς Παῦλος ἐ τῶ-
τοις ἑαυτὸν τοῖς τρόποις ὑποτάξαι
Χριστῷ μέγα ἐποιεῖτο. Κοινὰ τε γὰρ

beneficientia aperire noluit. Gratia
enim illi nomen quoque novum im-
posuit, quæ Saulum in Paulum non
solum quod ad mores, sed etiam
quod ad appellationem converterat.
Propterea vocat se *Paulum*, tanquam
qui ipsum nomen Domini in se amor
deberet, quique a Christo omnia,
nomen puta, fidem, desiderium,
cursum, Apostolatium, reliquamque
vitæ conditionem nactus esset; nec
minus convenienter *servum Christi*.
Qui enim gratis omnia acceperat,
nihilque ante præstiterat, quomodo
is non etiam servus, & si quid aliud
est inferius, illius, qui tantis eum be-
neficiis ornaveratur, appelletur. Omnes
enim, etiam invit, servi sunt, quot-
quot verbum illud, quod omnia con-
didit, ex nihilo produciens, ad Do-
minum respicere, conditorisque sui
potentiam agnoscere cogit. Necesse
enim est, creatum quodque servum
esse, conditorisque sui potestati ob-
noxium. Servus vero & ille est, qui
majoris curæ fructum capit, quique
eidem non solum id debet, quod fit,
sed quod etiam esse perseveret. Servi
porro etiam illi jure merito habeantur
& durissima captivitate magno pre-
tium redempti liberatorem Dominum
quoque suum appellandum esse in-
telligunt.

Bbb bb 3

* Vide Rom. I.

α) ὁ γὰρ προῖκα = ἔχει δέλος accepi ex Calvert.

telligunt. Divinus vero Paulus tanti hæc non fecit, ut iis tantum nominibus se subiceret; communia enim hæc habebat cum aliis, quæ nihil præcipui aut admiratione digni secum ferebant. Alii vero erant, eaque plura & maiora, propter quæ servi se nomine cohonestat & ornat, servitutisque dignitatem & libertatem vere talem magnifice ostentat. Inter hæc primum locum tenent egregiæ illæ dotes, quibus a conditore sibi concessis gloriari præ aliis poterat. Alterum est amor efficacissime, & magis, quam in homines alios, adversus se probatus. Tertium functio Apostolatus sine tergiversatione suscepta, nec intermissus præconii Evangelici cursus. Ex his prærogativis magnifice & ingenue de servitute sua sentiens veram nobilitatem demonstrat. Ad hæc omnia accedebat curata & ingenua res suas agendi ratio, per quam se ipsum servum quod ad corpus, animam mentemque & cetera denique omnia Christo fistebat; electionem sui adeo non deturpans, aut cœlesti de se iudicium parvifaciens, ut potius pro divino munere a se haberi testatum faceret, idque opere ipso firmaret, nec quicquam præceptorum ejus negligeret, ut eadem in nonnullis etiam superare intelligatur. Admirandus ita-

ταῦτα, καὶ εἰδὲν ἐξαίρετον εἶδὲ θαυμα-
σὸν ἐνδεικνύμενα. ἑτέροις δὲ μᾶλλον
ἑαυτὸν διακοσμεῖ, καὶ διαπλάττει δὲ-
λον πωλεῖσθαι τε καὶ μείζονσι, καὶ τὸ τῆς
δουλείας καθαρόν, καὶ ὅντως ἐλεύθερον
λαμπρῶς ἐπιδείκνυται. Καὶ πρῶτον
μὲν, οἷς ἔχεν ἰδίως φιλοτιμεῖσθαι τοῖς
δεδομένοις αὐτῷ παρὰ τῆς πλάσε χα-
ρίσμασι. δεύτερον, τῷ ἐξηρημένῳ τῶν
ἄλλων ἀνθρώπων καὶ διαπύρῳ τῆς εἰς
αὐτὸν ἀγαπήσεως. καὶ τρίτον τῇ ἀ-
προφασίσῳ τῆς ἀποστολῆς ὑπηρεσίᾳ,
καὶ τῷ ἀπαρβαλῆναι δρόμῳ τῆς δουλείας,
ἐλευθέρῳ φρονήματι τὴν ὡς ἀληθῶς
ἐμφανίζει εὐγένειαν. Καὶ πρὸς γε τοῖς
εἰρημένοις τῇ ἀκρίβειᾳ καὶ καθαρότητι
τῆς πολιτεύματος, δι' ὧν ἑαυτὸν δέλον
καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ λογισμὸς, καὶ
πάντα τὰ τῷ Χριστῷ παρεσῆσατο. ἔ-
δαμνα τὴν ἐκλογὴν αἰσχύναι, εἰδὲ τὴν
ἀνωθεν ψῆφον φαυλίσαι, πανταχῶς
δὲ μᾶλλον θείαν ὡς ἀληθῶς ἀποφύνας,
καὶ τοῖς ἔργοις τὴν κρίσιν βεβαιωσάμε-
νος, καὶ μηδὲν λιπὼν, τί δὲ λέγειν τῶν
ἐντολῶν ἀκατόρθωτον, ὅπως λαβεῖν εἴ-
σιν, ὡς καὶ ὑπερεβάλλετο. Δείκνυται
τοίγαρ ὅτι θαυμάσιος Παῦλος, καθ'
ἓνα μὲν τρόπον δέλος, ὡς τῆς δημιουργικῆς
παλάμης φιλοτέχνημα. καθ'
ἕτερον δὲ, ὡς τῇ ἐκείθεν προνοίᾳ τὴν
ὑπαρξίν συνεχόμενος, εἴτα ὡς ἡγορασ-
μένος τῷ δεσποτικῷ αἵματι, λοιπὸν
ἐντεῦθεν τὰ ἰδιάζοντα, εἰδὲ γὰρ εἰδὲ

μέχρι τέτων ἴσται, εἰ δὲ 3) τοῖς κοινοῖς τὴν αὐτὴ δαλεῖαν περιγράφει, ἀλλὰ καὶ χαρισμάτων πλεον περιβαλλόμενος, ἄλλης δαλεῖας ζυγῷ καὶ τρέπῃ ἑωυτὸν ὑποζεύγνυσιν. ἀντιδεξιῶσαι φιλονεικῶν ἐκ εἰωθόσι θεραπεύεις, τὸν καινότερας αὐτὸν φιλοτιμησάμενον χάρισι. καὶ δὴ καὶ ἀντὶ πάντων φιλεῖ τὸν δεσπότην, φίλτερον ὑπερβολὴν εἰ λέπω, 4) καὶ μεῖζονεῖ κατὰ λόγον τῷ θαυμάζεσθαι. Καὶ πάντα σκύβαλα ἡγέται, ἵνα Χριστὸν τὸν ποθέμενον κερδήσῃ. ἀλλὰ καὶ ἀποσέλλεται κήρυξ, καὶ οἰκισμένην πληροῖ τῷ κηρύγματι, ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἐξ ἀφετηρίας τινὸς πρὸς τὰ τῆς γῆς πάντα θαλάσσης πέλατα, καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν ὠκεανῶν ῥευμάτων σάλπιγγας τὸ εὐαγγέλιον. Τοιαύτην δαλεῖαν ὁ Παῦλος ἡπίστατο, ἐφ' οὗ εἰς δόμοις δαλεῖας ἐξανύεται τρέπος, δι' εἰ τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας τὰς δεσμεύς καὶ τὰ νόμιμα καθαρῶς τε καὶ σωδαίως, καὶ ὡς ἐκ ἀντὶς ἑτέρας, εἰ τότε, 5) ἐκ ὕπερον, κατόρθωσέν τε καὶ διεφύλαξεν, ὑποπαύσων 6) τὸ σῶμα καὶ δαλαγωγῶν, μὴ πως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένηται. Αὐτὰ τῆς δα-

que Paulus ex una parte servum se ficit, tanquam manus omnipotentis opus; ex altera vero talem, qui per divinam providentiam esse perseveret, quique Domini sanguine sit redemptus. His vero ea, quæ propria sibi habet, jungit, neque in dictis acquiescit, aut communibus illis beneficiis servitutem suam circumscribit. Multis enim gratiæ donis se cumulatum agnoscens, alius servitutis jugo & generi se subicit, operam dans, ut non vulgari & consueto obsequio eum, qui se novis & insolitis beneficiis mactaverat, vicissim exciperet. Propterea etiam Dominum præ aliis omnibus amat, de amoris sui, ipsa admiratione, ut conveniens erat, majoris, magnitudine nihil remittens. Omnia porro pro rejiculis habet, ut Christum, sibi desideratissimum, lucretur. Mittitur vero etiam ut præco, totumque orbem præconio suo implet, Hierosolymis, tanquam a carceribus, usque ad omnes terrarum fines excurrens, & Evangelium usque ad Oceani flumina ebuccinans. Ejusmodi servitutem servire Christo Paulus didicerat. His

vero & septimum servitutis genus accedit, quando leges & instituta vitæ, in Christo acta, tam sancte soliciteque, ut nemo alius eorum, qui

3) Colb. εἰς τὴν.

4) Sic scribo pro λατρεῖ. Mox pro αἰ malim legere ἡ.

5) Ex Colb. ἵσται εἰς τὴν.

6) Idem pro κοπιᾶζων.

qui vel tunc vel postea vivebant, observavit & custodivit, corpus suum castigans & in servitutem redigens, ne aliis prædicans ipse fieret reprobis. Hæc sunt admiranda illa omnique libertate meliora servitutis genera, quæ Paulus spirabat, quæ sustinere non definebat, quibus onustus gloriabatur. Propterea literas scribens servum se Jesu Christi appellabat. Hæc, dicebat, mea est dignitas! hoc imperatoris potestatis insigne! hoc nomine omnibus velim innotescere! Qui in mundo res suas habent, illi quidem a mundi dignitatibus celebrari cupiunt, nunc Consulum, nunc Præfectorum, nunc tribunorum, nunc aliis titulis utentes. Paulo vero ad gloriæ, imperii & dignitatis amplitudinem sufficit, Christi esse servum atque hoc potius, quam alio quovis nomine, inclarescere. Atque hæc quidem causa tibi estimanda fuerit, cur Paulus nomen suum epistolis præmiserit, semperque se Christi servum appellarit.

Quod vero additur: *qui declaratus fuit filius Dei in potentia*, &c. illa mihi quidem hanc sententiam inferre videntur. *Declaratum* appellat, tanquam, qui ut talis cognitus sit,

λείας αἱ θαυμασίαι καὶ κρείττες ἀπάσης ἐλευθερίας ἰδέαι. 7) ταύτας ἀνέπνει, ταύτας ἐκ ἑληγε δαλεύων, ταύταις ἐναθλῶν ἐσεμνύνετο. Διὸ καὶ γραφῶν δᾶλον ἑαυτὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπογράφεται. τὸτό μὲ φησι τὸ ἀξίωμα. τὸτό τῆς ἀρχικῆς ἐξουσίας τὸ ἐπίσημον. ἀπὸ τῆς βάλουμαι πᾶσι γνωρίζεσθαι. Οἱ μὲν ἐν κόσμῳ ἀναστρεφόμενοι ἀπὸ τῶν ἐν κόσμῳ ἀξιομάτων δηλῶσαι βέβηλονται, ὑπάτες ἑαυτοὺς, καὶ στρατηγὰς, καὶ δημάρχους, καὶ τὰ τοιαῦτα ὑπογράφοντες. Παύλῳ δὲ ἀρκεῖ εἰς μέγεθος καὶ δόξης καὶ ἀρχῆς καὶ ἀξιώματος, τὸ δᾶλον εἶναι Χριστοῦ, κακείθεν μᾶλλον, ἢ ἀπὸ τινος ἄλλου γινώσκεσθαι. Ἀλλ' ἔτι μόντοι τε θεωρήσω ἢ αἰτία τῶν τε προτάττεσθαι τὴν κλήσιν τῶν ἐπιστολῶν Παύλου, καὶ τὴν διὰ παντὸς δᾶλον ἑαυτὸν ἀναγράφειν Χριστοῦ.

Τὸ δὲ ὀριζέντος οὕτως ἐν δυνάμει, 9) καὶ ἐξῆς, τοιαύτην τινα μοι δοκεῖ τὴν θεωρίαν ἔχειν ὀριζέντος, φησὶν, οἶον εἰ ἐπιγνωθέντος, εἰς γινώσκιν ἀνθρώποις ἐληλυθότος. 10) Εἰσάμεν γὰρ &c

7) Ἰδὲν scribo pro ἰδὲν.

8) τὰ pro τὸ, ex Colb.

9) Rom. I. 4.

10) Respicit huc Oecumenius l. c. p. 203. his verbis: διὸ καὶ οὕτως τὸ ὀριζέντος, τὸ ἐπιγνωθέντος φησὶ, καὶ οὕτως γινώσκιν ἀνθρώποις ἰδόντος. Εἰσάμεν γὰρ δι' ὀρίσμων τινῶν ἐπιγινώσκων. ἢ καὶ ἐκ τῆς διαγωγῆς ἐπιστάμεθα.

ἢ ὀνόματι τινι καταλαμβάνειν τὰ πράγματα, ἢ διὰ τινων ὀριζῶν λόγων εἰς τὴν αὐτῶν ἀφικνεῖσθαι ἐπίγνωσιν. Νῦν ἔν ὀριζέντος Φησὶν ἔχει τὸ παρὰ τινος εἰς υἱοθεσίαν ἀνελήφθαι, ἀπαγε, ἐδ' ὅτι τὴν τῷ υἱῷ τῷ Θεῷ προσηγορίαν ἀπὸ τινος ἐπέσχεον θέσεως, ἀλλ' ὀριζέντος Φησὶν, οἷον τῷ διὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἰδιωμάτων ἡμῖν ἐμφανιθέντος, καὶ εἰς γνῶσιν καὶ κατάληψιν, ὡς οἷον τε ἐστὶν ἀνθρωπίνῃ φύσει, περιελθόντος. Πόθεν ἔν καὶ ἐκ τῶν Θεῷ υἱὸς ἀπορίζεται, καὶ τῶν ἰδιότησι χαρακτηριζόμενος εἰς γνῶσιν ἡμῖν ἐρχεται; ἐκ προφητικῶν, Φησι, χρησμῶν. Τῷτο γὰρ παρίσθῃ διὰ τῷ εἰπεῖν, ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτῷ ἐν γραφαῖς ἀγίαις. 11) δεύτερον ἐκ τῶν δυνάμενων, ἃς ὑπερφυῶς ἐτέλει. τῷ ὀριζέντος γὰρ, Φησιν, υἱὸς Θεῷ ἐν δυνάμει. ἔτα ἐκ τῷ πνεύματος τῷ αἰγίῃ, ὃ τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσι ἐχορήγει. ἀλλὰ καὶ ἐκ τῷ ἀναστῆναι 12) αὐτὸν ἐκ σπέρματος τῷ Δαβὶδ γεγεννημένον. Καὶ γὰρ τέτων ἀπάντων ἡ συνδρομὴ διορίζει καὶ ἀποδιῆσιν αὐτὸν τῶν ἄλλων ἀπάντων, ὅσοις κατὰ χάριν γέγονεν υἱὸς ἐπονομασθῆναι. καὶ δέκνυσσι καὶ διδάσκει πάντας, αὐτὸν ἔναι τὸν ἀληθῶς καὶ φύσει υἱὸν τῷ Θεῷ καὶ Θεόν. Οθεν δυνατόν ἐν εἶη 13) καὶ ἔχει πωλαγιασμῷ τῶν

& ad notitiam hominum perductus. Res enim vel ex nomine suo cognoscere, vel definitionis alicujus ope percipere solemus. *Definitum* itaque appellat, non quasi a quoquam in filium sit adoptatus; absit hoc! neque, quod nomen filii Dei per impositionem quandam nactus sit; sed *definitum* vocat, tanquam qui ex proprietatibus suis nobis innotuerit, & in cognitionem nostram, quoad illa in homines cadit, pervenerit. Vnde igitur, & ex quibus momentis filius Dei determinatur, & quibus proprietatibus distinctus a nobis cognoscitur? Ex Prophetis, inquit, oraculis. Id enim significat, dicens, *quod prænunciavit per Prophetas suos in sacris literis*. Deinde vero ex miraculis, quæ supra naturæ vires edidit. Dicit enim: *qui declaratus est filius Dei in potentia*. Porro ex Spiritu Sancto, quem hominibus in se credentibus donabat. Denique vero ex eo, quod, qui ex Davidis semine natus erat, ex mortuis resurrexit. Horum enim omnium congeries eum ab aliis omnibus distinguit & separat, quibus filios Dei appellari ex gratia contigit. Hæc ostendit & docet omnes, eum vere & natura sua filium Dei & Deum esse. Hinc
C c c c c scilicet;

11) Rom. I. 2.

12) Colb. pro ἀναστάντος. S. Paulus: ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν.

13) Colb. pro ἑνῶν.

scilicet, atque adeo non ex nuda quadam verborum obliquitate, sed recta potius via, si singula sibi invicem jungantur, definire & demonstrare licet, quam eminente sensu Christus & Deus noster filius sit Dei, eademque opera puram & distinctam ejus cognitionem credentibus suppeditare. Si quis v. c. interrogetur: quid est Christus? facile illi & in promptu fuerit respondere: Christus est, qui à Prophetis quidem prænunciatus, & secundum carnem ex semine Davidis genitus, potentia sua supernaturali, sanctique Spiritus largis & infinitis donis humano generi benefecit, & resurrectione sua mortem quidem peremit, infernoque spoliato, eos, qui inde a primis sæculis mortui erant, una secum resuscitavit. Hic est Christus, hic est Dei filius & Deus. Ad hujus evangelium prædicandum Paulus separatus est. Hoc indicat vox illius, qui filius Dei declaratus est. Adde etiam, si placet ad majorem rei declarationem & intelligentiam: per quem Paulus etiam accepit Apostolatus gratiam, ut gentes barbaras persuadendo vinceret, easque ad obsequium fidei in Christum præstandum præpararet, h. e.

efficeret, ut in illum crederent, eique uni, tanquam vero Deo, & Dei filio servirent, à patriis moribus, veteraque sua, & erronea superstitione liberata.

Ceterum

ἐρημάτων μόνον ἀλλὰ κατ' εὐθείαν αὐτὰ συνείροντας τὸ ἐξάαιρετον τῆς υἱότητος τῷ Χριστῷ καὶ Θεῷ ἡμῶν ἀφορίσασθαι τε καὶ παραστήσασθαι, καὶ τὴν περὶ αὐτῶν γνώσῃ τε καὶ εἰδήσῃ σαφῇ καὶ καθαράν τοῖς πιστοῖς παραχέσθαι. οἷον ἔτις ἐρωτᾷ, τί ἐστὶν Χριστός, ῥαὸν καὶ ἔδὲν ἐργῶδες εἰπεῖν. Χριστός ἐστιν ὁ διὰ τῶν προφητῶν μὲν προκηρυχθεὶς καὶ γενόμενος κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, ὑπερφύεσι δυνάμεσι καὶ πνεύματος ἁγίου δαψιλεῖ τε καὶ ἀφθόῳ χορηγία τὰ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐνεργετῶν, καὶ διὰ τῆς οἰκείας ἀναστάσεως τὸν θάνατον μὲν νεκρώσας, καὶ τὸν ἄδην σκυλεύσας, τὰς ἀπ' αἰῶνων δὲ συναναστήσας ἐαυτῷ νεκρῶς. ἔτος ἐστὶν ὁ Χριστός, ἔτος ὁ τῷ Θεῷ υἱὸς καὶ Θεός. εἰς τὰτε τὸ εὐαγγέλιον Παῦλος ἀφορισμένος ἐγένετο. τὰτε παρέστησαν ἡ τῷ ὀριζέντος υἱὸς Θεῷ φωνή. 14) πρόσθε, εἰ βάλει, πρὸς ἐξάπλωσιν καὶ δήλωσιν σαφές ἐσαν. δι' ἧ καὶ Παῦλος ἔλαβε χάριν ἀποστολῆς 15) ἔδνη βάρεβαρα πείσασθαι, καὶ παρασκευάσασθαι ὑπακῆσαι τῇ πίσει τῷ Χριστῷ. τατέσιν εἰς αὐτὸν πιστεῦσαι 16) καὶ λατρεύειν μόνῳ, ὡς ἀληθινῷ Θεῷ, καὶ υἱῷ Θεοῦ, ἀφόμενα τῶν πατρῶων ἐθῶν, καὶ τῆς παλαιᾶς αὐτῶν καὶ δεισιδαίμονος πλάνης.

14) Act. IX. 15. ὅτι σπένος ἐπ' ἡμῶν μοι εἶπεν ἔτος.

15) Rom. I. 5.

16) Ex Colb. πρὸ πίστεως.

Τὸ δὲ, καυχᾶσθαι ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ ὕψει αὐτῷ, ὁ δὲ πλάσιος ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτῷ, τῷ ἱερῷ ῥηθὲν Ἰακώβω, 17) ἔ τῷτο δηλοῖ, ὡς, μεγαλοῤῥήμονεῖται, μεγαλαυχεῖται, ἀλαζονευέσθαι. ἔδὲν τέτων. Τίθεται μὲν γὰρ, ὡς ἔθος, τὰ ῥήματα ταῦτα ἐπὶ τῆς τοιαύτης διανοίας, καὶ τὸ πρόχειρον τῆς λέξεως εἰς τῷτο φέρεται. Ἀλλ' ἐν νυνίγε τὸ καυχᾶσθαι φησὶν ἀντὶ τῷ θαρρείτω, ἐλπίζετω. Μηδὲ 18) γὰρ ὅτι ταπεινὸς, φησὶν, ἀδυμεῖται, ὡς ἐν πένιᾳ τρυχόμενος, ἢ τῇ πᾶσι τῶν ἀνθρώπων ἀδοξία ὑβριζόμενος. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν τὰς ταπεινὰς καὶ ἐντελεῖς καὶ πένιτας, καὶ πτωχοὺς ἐξελέξατο, τὰς πλουσίας, καὶ δόξην καὶ γένει μεγαλοφρονῶντας, φρουάττεσθαι λιπῶν. Οὐκ ἐν ὀφείλει τις ἀδυμεῖν, ὅτι ταπεινὸς, ἐν φροσύνης δὲ μᾶλλον πληροῦσθαι, κοινωνὸν ἑαυτοῦ καὶ μέτοχον τῷ Αποστολικῷ χορῷ διὰ τῆς ἐντελείας καὶ ταπεινότητος ἐννοῶν. ἀλλ' ἴσως ἂν τις ὑποφέρων ἐρεῖ, ὡς ἀρμόσειε τὸ νῦν εἰρημὸν ἔχει πρὸς τὰς ἀρχομένους τότε πεισεύειν, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τὰς νῦν πεισεύει. Οὕτω γὰρ ἐκεῖνοις λαμπρὸν ἔστω καὶ αξιοθαύμαστον τὸ τῶν Αποστόλων ὑπῆρχεν ἀξίωμα, ὡς ἀπὸ τῷ κατ' αὐτὰς παραδείγματος εἰς μίμησιν ἀρετῆς καὶ ζῆλον τὰς ἄλλας προκαλεῖσθαι. ἔδὲν

Ceterum quod ad illud S. Jacobi dictum attinet: *gloriatur frater humilis in sublimitate sua, dives autem in humilitate sua*, non hæc sibi vult, ac si diceret: *magnifice loquatur, jactet se, gloriatur*. Nihil horum locum habet. Solent quidem illa verba hoc sensu adhiberi, vocisque præsentis significatus primum obvius idem infert. Hoc vero loco verbum καυχᾶσθαι idem est, quod, *confidat, speret*. Nemo enim, inquit, ideo, quod humilis est, animum despondeat, quia paupertate est extenuatus, aut hominum probris subjectus. Nam ipse Dominus noster humiles & abjectos, & pauperes & mendicos elegit, divites vero, gloriaque & genere magnifice gloriantes fremere jussit. Itaque neminem ideo animum despondere oportet, quod humilis est; imo vero fas est, eum lætari, quod participem se & consortem Apostolici chori ipsa illa abjecta humilique sorte sua factum esse intelligit. Fortasse vero aliquis contra hæc exceperit, ea, quæ diximus, non in eos, qui credere inceperint, sed in illos potius, qui jam credant, quadrare. Tunc enim Apostolici muneris dignitas tam illustis aut admiranda visa non est, ut, exemplo ab illis ducto, alli ad imitationem virtutis eorum

C c c c c 2 &

17) Jac. I. 9.

18) Legerim μηδὲ.

& æmulationem excitari possent. Hoc vero nihil obstat. Nam & tunc virtutis eorum præstantia neminem latebat, quandoquidem illos nonnulli, Gentilium sacris adhuc adducti, sacrificiis prosequi & colere instituebant. Ipse quoque Paulus aperte ait: imitatores mei estote, quemadmodum & ego Christi sum. Sublimitas igitur hominis, humiliter de se sentientis, est humilitas, qua quidem ita sibi placere, bonoque animo esse & latari oportet, quam latatur alias, qui divitias omnes hominumque gloriam nactus sit, & in promptu habeat. Qui enim ita & in his quidem rebus amilis est, is Deum habet, se exaltantem, & evchentem. *Qui enim se humiliat*, inquit, *exaltabitur*, qui vero contra se exaltat, ille Deum sibi adversantem, & humiliantem, & ipso hoc arrogantia flatu vanaque jactantia in terram deicientem expectietur. Vides itaque sublimitatem extremæ humilitatis causam, vides humilitatem in cælum tollentem; quomodo itaque bono animo non fit, & gloriatur, h. e. latetur & confidat in illa humilitatis suæ sublimitate?

δὲ ἄρα τῆτο κωλύει. Καὶ γὰρ ἡ τότε αὐτῶν τὸ τῆς ἀρετῆς μέγεθος χεδὸν ἐδένα ἐλάνθανεν, ὅπως ἡ θυσίαις αὐτῶς ἔνοι καὶ τοὶ τὰς Ἑλλήνων ἔτι θειάζοντες, γεραίρειν καὶ τιμᾶν ἐμαλέτησαν. 19) Καὶ αὐτὸς δὲ Παῦλος ἐν παρήρησι φησὶν. μιμηταὶ μὲ γένεσθε, καθὼς καὶ γὰρ Χριστὸς. 20) Ὑψος ἔν τῃ ταπεινοφρονέντος ἀνδρὸς ἡ ταπεινοφροσύνη, ἐν ἣ ἔτωσ θεραπείεσσι δεῖ, ἡ ἐνθυμεῖν, ἡ χαρᾶς πληρεῖσθαι τὴν ψυχὴν, ὡς εἰς ἄλλος τὸν σύμπαντα πλάτων καὶ τὴν ἀνθρωπίνην δόξαν εἶη περιβεβλημένος, καὶ κατέχων χειρὶ. Οὐ μὲν γὰρ ἔτω καὶ ἐν τέτοις ταπεινὸς τὸν Θεὸν ὑψέντα ἔχει, καὶ ἄνω τιθέντα. Οὐ γὰρ ταπεινὸν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται, 21) ὁ δὲ ἀπειναντίας ὑψόμενος τέττε τὸν Θεὸν ἀντιτασσόμενον 22) ἐνέξησει, ἡ ταπεινέντα, ἡ εἰς γῆν 23) αὐτῷ φουσηματὶ καὶ ματαίῳ κόμπῳ καταβάλλοντα. Εἶδες ὑψος ἐσχάτης αἰτίου ταπεινώσεως, εἶδες ταπεινώσιν εἰς ἔραν ἀναφέρεισαν, πῶς ἐκ αὐτῆς ἐνθυμος εἶη καὶ καυχῆσαι. 24) ἀν ἐικότως, τέττεσι, τερεφθεῖη καὶ θαρξήσει ἐπὶ τῷ ὑψει αὐτῆς τῆς ταπεινώσεως.

Num

19) Act. XIV. 13.

20) 1. Cor. XI. 1.

21) Luc. XVIII. 14.

22) Jac. IV. 6.

23) εἰς γῆν Col. pro ἐργῆν.

24) Idem pro καυχῆν?

Τί ἔν οἱ πλάσιοι ταύτης ἐσέζη-
 νται τῆς ἀναγωγῆς καὶ ὑψώσεως; ἔ-
 τῆτό φημι, ἐπεὶ καὶ ὁ κοινὸς δεσπότης
 ἔ τῶν πλεονέκτων ἐκβάλλει τῆς βασιλεί-
 ας, τῶν δὲ προσεδηκότας τῷ πλεονέκ-
 τῳ καὶ ταῖς φροντίσιν ὅλως πρὸς αὐτὸν
 νεύοντας καὶ ἐπ' ὀφθαλμοῖς, οἱ τὴν μέρι-
 μναν πᾶσαν τοῖς θησαυροῖς ἐνδυσάμε-
 νοι ἔχουσιν ὡς ἐν δεσμοτηρίῳ τῇ γῇ καὶ
 τῷ χρυσῷ κατορωρυγμέναις καὶ πεπεδη-
 μέναις αὐτῶν τὰς ψυχὰς. ὧν καὶ τὴν
 ἀνοιαν ζηλιτεύων ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν. ὅ-
 περ ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρ-
 δία ὑμῶν. 25) Τέτοις τοῖς πλεονέκτοις
 ἄβυσσος ἢ ἐρείκος πολιτεία, καὶ εὐκατώ-
 τερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς ἐν-
 φιδὸς διελθεῖν, ἢ ἵππος εἰς τὴν τῶν ἐ-
 ρευνῶν βασιλείαν. 26) Πῶς ἔν εἰσπελεύ-
 σονται οἱ πλάσιοι, καὶ κληῖρος αὐτοῖς
 ἔσται τὰ ἐρείκια πολιτεύματα; Ἄν μι-
 κρόν τι τὸν Αβραάμ, ἂν οἰκονόμοι κα-
 λοὶ τῶν πλεονέκτων, ἀλλὰ μὴ μικροὶ καθί-
 σαντες τύραννοι, ἔδδεν ἔλαττον τε ὁμο-
 φύς ἢ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας πολλοῖς
 κλείθεσι καὶ μοχλοῖς τὴν τῶν πενήτων
 παραμυθίαν ἐναποκλείοντες. Πόθεν δὲ
 ὁ πλεονέκτης εἰς ταύτην τὴν προᾶξιν ἀφί-
 ξεται; καὶ τίς αἰτία καὶ τῶν κατὰ θεῶν
 ματος; ἢ 27) ταπεινώσις φησὶν. Ἐάν
 γὰρ ταπεινώσῃ ἑαυτὸν, καὶ ἔ-
 πρὸς φουσίῳ ἐπαρῇ, ἔδδ εἰς

Num itaque divites illa evectione
 & exaltatione destituti sunt? Hoc
 quidem non dixerim, quia & Domi-
 nus noster non divites ex regno suo
 propellit, sed eos tantum, qui divi-
 tias suas augment, curisque suis toti
 avide illis inhiant, quique sollicitu-
 dinem suam omnem thesauris alli-
 gantes animum in terra auroque,
 tanquam in carcere quodam, desol-
 sum & vincitum circumferunt. Ho-
 rum hominum amentiam castigans
 Salvator ait: *ubi thesaurus vester est,*
ibi est et cor est. Ejusmodi divitibus
 coeleste domicilium inaccessum est,
faciliusque est, ut camelus per foramen
acus transeat, quam ut illi regnum coe-
lorum ingrediantur. Quomodo ita-
 que divites ingredientur, & quomo-
 do coelestis civitas eis obtinget? Si
Abrahamum imitentur, si *Jobum*, si
 boni fiant divitiarum oeconomi, non
 autem parvi quidam tyranni, paupe-
 rum solatium cum non minori suar,
 sibi que natura similium, salutis dis-
 pendio clavibus & repagulis multis
 coercentes. Quomodo vero dives
 eo ducetur? & quid efficiet, ut tam
 praeclare agat? Animi, inquit, demis-
 sio. Si enim se ipsum extenuet, nec
 inflari se patietur, neque auro &
 divitiis glorians & dissensus in amen-
 tiam

25) Matth. VI. 21.

26) Matth. XIX. 24.

27) ἢ lego, pro. ἢ.

tiam præceps ruat, novit utique, nihil horum suum esse, nudum se ex ventre matris suæ exiisse, omnia Dei esse, illique facile esse, ut omnia illa sibi eripiat, & in alios tranferat, darique hæc, non ut proximi rebus necessariis priventur, sed ut eorum quæ ipse accepit, reddantur participes. Taceo alia complura. Horum gnarus ille, hæc animo revolvens, datori gratias agit. Novit se esse debitorem, præceptis ejus, qui se & condidit & ditavit, audiens est, opibusque suis, ut alienis, utitur, easque administrat, vel ita potius administrat, ut maxime suæ sint, sua illa esse existimans, & faciens, quæ in ejusdem & naturæ & fidei consortes conferendi copiam nanciscitur: tam mansuete egenis impertiens, tam humaniter, tam frugaliter, quam communium bonorum custodem & dispensatorem se ab ipso Deo novit esse constitutum. Videsne, quomodo humilitas etiam divitem illustrem & sublimem & regno cœlesti dignum facere possit? Propterea ait: *dives vero gloriatur in humilitate sua.* In hac, inquit, humilitate bene speret; hac confidat; per hanc exaltabitur. Nisi enim hoc, inquit, a conditore lucretur, quid aliud ab illo accepit, ex terra, ex luto, ex lapillis

ἀπόνοιαν ἐμπέσῃ, τῷ χρυσῷ καὶ πλάτῳ γαυράμενός τε καὶ διογκόμενος. οἶδεν, ὅτι τάτων ἄδεν ἐστὶν ἰδίον αὐτῆς, ὅτι πάντα ἐστὶ τῆ Θεᾶς, ὅτι ῥᾶδον ἐστὶν ἀφελέσθαι μὲν αὐτῆς ταῦτα, εἰς ἐτέρας δὲ μετενεγκεῖν, ὅτι ταῦτα δίδονται, ἕχ' ἵνα σέβωνται τῶν ἀναγκαίων. οἱ πλησίον, ἀλλ' ἵνα ἔχοιεν ἐκ τῆ λαβόντος μεταλαμβάνειν. ὅτι μυρία ἄλλα. Καὶ ταῦτα εἰδὼς, καὶ τοῖς λόγοις ἀνελίσσων εὐχαρισεῖ τῷ δοτῇ. οἶδεν ἑαυτὸν χρεώσῃν, πεῖθεται τοῖς τῆ πλάσαντος αὐτὸν, καὶ πλατίσαντος, νόμοις, ὡς ἀλλοτρίων τῶν ἰδίων προΐσταται, καὶ ταῦτα οἰκονομεῖ, μᾶλλον δὲ ὡς μάστιγα ἰδίων. ἴδια καὶ λογιζόμενος, καὶ ποιόμενος ὅσα 28) τὰς ὁμοπίστες καὶ ὁμοφύεις ἰσχὺν εἰληφε θεραπεύειν, ἕτω πρῶτος τοῖς δεομένοις ἐπαρκῶν, ἕτω φιλανθρωπῶς, ἕτως οἰκονομικῶς, ὡς τῶν κοινῶν φύλαξ καὶ οἰκονόμος γαυδῆς ἐκ Θεᾶς. Οὕτως, ὅπως καὶ τὸν πλάσιον ἢ ταπεινώσει λαμπρὸν καὶ ὑψηλὸν καὶ τῆς βασιλείας ἄξιον ἀποφαίνει; διὰ τὸτό, φησιν, ὁ δὲ πλάσιος καυχᾶσθαι ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτῆς. ἐν ταύτῃ, φησιν, ἐπιζέτω τῇ ταπεινώσει ἐν ταύτῃ θαρρείτω, διὰ ταύτης ὑψωθήσεται. Εἰ γὰρ μὴ τὸτό, φησιν, ἀπὸ τῆ πλάσεως κεκοθήσειεν, τί ἄλλο αὐτῷ ἐξ αὐτῆς ἔσται, ἀπὸ γῆς, ἀπὸ πηλῆς, ἀπὸ ψιφιδίων

ἔτω μικρῶν. μᾶλλον δὲ, ὡς ἱερὸς Ἰα-
κώβος 29) φᾶναι, ἀπὸ μηδὲν ἄνθες
χόρτα διαφέροντος, ὃ πρὸς ὥραν μὲν
ἄνθει, καὶ τέρπει πολλαῖς αἰδήσει, ἐ-
πικαίοντος δὲ τῆς ἡλίου ξηραίνεται τε καὶ
ἀφανίζεται, μηδὲ λείψανον τῆς προτέ-
ρας εὐπρεπείας ὑπολειπόμενον. Ὡς περ
ἐν τῷ ἄνθος τῆς χόρτα, ἐν ᾧ τὸ ὡραῖ-
ον προβάλλει, φθείρεται καὶ ἀπόλλυται,
ἔτω καὶ ὁ πλάσιος ἐν αὐτῷ τῆς πολυ-
τελείας 10) τῷ ἄνθει μαραινεται καὶ
διόλλυται, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς ἐν τῷ χόρ-
τῳ εὐεχέσεως αὐτὸν ἀδενέσερον τε καὶ
ἀδρανέσεραν. Τὸ μὲν γὰρ ἰδίῳ καιρῷ
ἄνθει, καὶ ἰδίῳ μαραινεται ὁ δὲ
πλάσιος ἐν αὐτῇ μάστιγι τῇ ἀκμῇ,
ὅτε πανταχόθεν αὐτῷ βλαστάνει καὶ
ἄνθει τὰ ἡδέα, καὶ δοκῶντα εἶναι λαμπρὰ
καὶ ζηλωτὰ, καὶ τῷ ὄγκῳ καὶ τῷ φυσίματι
φλεγμαίνων τοῖς πολλοῖς ἐστὶ φοβερός,
τότε δὴ, τότε ἀδρόον πολλαῖς ἢ
θανάτῃ νόμῳ 31) συλληφθεὶς ἐξ ἄν-
θρώπων ἀφανίζεται, ἢ ναυάγιον αὐτὸν
παῖει ὑποβρύχιον. καὶ τὸ καινὸν καὶ
παράδοξον ἔδ' αὐτὸν ἔδ' ὅτε βυ-
θίζον, 32) ἀλλὰ τὸν χερυσόν, τὴν αὐ-
τῆς ψυχὴν καὶ ζωὴν, καὶ τύραννος δὲ
μᾶλλον, ἢ κατ' ἐκείνον, χεῖρ τὸν πλετον
ἀεργάσασα, ἐξημον αὐτὸν καὶ τῆς ὀφρέως

adeo parvis, imo potius, quod San-
ctus *Jacobus* ait, ab illis rebus, quæ
a flore graminis nihil differunt, quod
in horam quidem floret, sensusque
aliquantisper delectat, Sole vero
urente, marcescit & deflorescit,
nihil pristini decoris relinquens.
Quemadmodum igitur flos graminis,
in quo decor ejus emicat, perit &
aboletur; ira dives quoque, in me-
dia felicitate constitutus, & in ipso
magnificentiz flore marcescit & con-
sumitur. Imo vero eundem ipso illo
graminis flore imbecilliorē & vili-
orem inveneris. Ille enim suo tem-
pore floret, suo vero etiam marcescit:
dives autem in summo vigore suo,
quando jucunda quæque & quæ illu-
stria maximeque consecranda viden-
tur, illi nascuntur & florent, ipse vero,
fastu & arrogantia inflatus, multis
terrorem incutit, tunc omnino, tunc
frequenter vel mortalitatis lege cor-
reptus ex hominibus disparet, aut
naufragio submergitur. Neque vero
semper novum aliquid & insolitum
illum submergit, sed manus potius,
majore, quam qua ipse usus est, ty-
rannide aurum, quod animum ejus
& vitam constituit, furripens, &
fastu

29) *Jac. I. 10.*

30) *Cod. πολυτελείας.* Fortasse scribendum erat *πολιτίας.* Malim tamen *alterum* nostrum illud.

31) *Θανάτῃ νόμῳ, Colb. pro Θανατομήνῃ*

32) Malim *βυθίζον.*

fastu & vita privatum relinquit. Idem faciunt famulorum machinationes & latronum insidiae. Et quis tandem enumerare possit omnia, quibus homo ejusmodi capitur & perit? Adeo ille vilis est conditionis & magis aptus ad ea, quae flori accidunt, experiunda. Atque haec quidem epistola mea, de illis, quae scire voluisti, exponit. Tu vero, Christi, veri Dei nostri, servum & opere & doctrinate praestans, opesque tuas recte administrans, in ista humilitate confide, bonoque animo esto, nec minus cetera animo & corpore recte vale.

QVÆST. CLXXXV.

Quid a se conspectum pastores aliis de puero, illis annunciato, significarunt?

Postquam ea, quae nunciata erant, oculis ipsi viderant, admiratione rei verissimae correpti, causam illius non celarunt cognoscendi cupidis. Imo vero omnia illa, quae & antea viderant, & auribus tum ab Angelo & pracone evangelii, tum a reliqua Angelorum, Deum laudantium, corona acceperant, praesentibus aperiebant & renunciabant. Neque enim Mariae solum, & Iosepho ea significabantur quae supra rationem posita conspexerant, sed praeter

καὶ τῆς ζωῆς ἐναπέλειπεν, θεραπεύοντων ἐπιβλαῖα, λήσων ἐνέδρα. Ἰὲ ἄνθρωποι, οὓς ἐκένος ἀλίσκεται καὶ δίοδυται, φέρον ἀριθμῷ δοίη. ἔγω καὶ ἄνδρες παθεῖν ὁ τοιοῦτος φαυλότερός τε καὶ ἐτοιμότερος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, περὶ ὧν ἠρώτησας, ἡ ἐπιστολή σοι διαλέγεται. Σὺ δὲ Χριστέ, τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν, ἔργοις καὶ δόγμασι δῆλον σεαυτὸν παριστάνων, καὶ τὸν πλεῖστον καλῶς οἰκονομῶν ἐν τῇ τοιαύτῃ πεπωσιδῷ ἔσο, καὶ εὐθύμει, ταπεινώσει, καὶ τὰλλα τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι ἔρρωσθαι.

ΕΡΩΤ. ΡΗΕ.

Τί ἰδόντες οἱ ποιμένες διεγνώρισαν περὶ τῷ λαληθέντος αὐτοῖς παιδὶς; 1)

Αὐτοψία τὰ εὐηγγελισμένα λαβόντες, καὶ τῷ θαύματι τῆς ἀληθείας κατεχόμενοι, ἐκ ἀπέκρυψαν τοῖς πυνθανομένοις τὴν αἰτίαν. ἀλλ', ὥστε τε πρότερον ἐθεάσαντο, καὶ ὧν ἀκοή τὴν γνώσιν ἔχον, παρ' αὐτῶν τε τῷ εὐαγγελιζομένῳ ἀγγέλῳ καὶ κήρυκος, καὶ παρὰ τῆς ἄλλης ἀγγελικῆς καὶ ὑμνολογῆς στρατιᾶς, ταῦτα πάντα τοῖς παρῶσιν ἀπεκάλυπτον, καὶ ἀνεκήρυττον. Οὐ γὰρ μόνον τῇ Μαρίᾳ καὶ τῷ Ἰωσήφ, ἀλλ' ὑπὲρ

λόγον αὐτοῖς τεθεαμένα ἀπήγγελλον, ἀλλὰ μετ' ἐκείνας καὶ τὰς ἄλλας ἀπαν-
τας, ὅσοις ἦν ἐνυχεῖν, κοιωνέσι τῶν
ὑπερφυῶν θεαμάτων καὶ ἀκασμάτων
διὰ τῆς διηγήσεως παρελαμβάνον. Καὶ
αὐτίκα ἡ πόλις ἡ Βηθλεὲμ ἀνέπτε-
πλητο, πλησίον γὰρ ἦν, τότε σωτηρίας
τόκε τὴν ἀλήθειαν καὶ τῆς ἐξ ἐραυῶν
μαρτυρίας τὴν ἀκριβειαν, τῶν θεοσό-
φων 2) ἐκείνων ποιμένων προθύμως
πάντα διηγεμένων, καὶ τὸ φρικτὸν τῆ
θαύματος ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς
ἐναφίεντων. Καὶ γὰρ, φησι, πάντες
οἱ ἀκούσαντες ἐθαύμαζον περὶ τῶν λα-
ληθέντων ὑπὸ τῶν ποιμένων πρὸς αὐ-
τάς. 3) Πᾶς γὰρ ἐκ ἦν θαυμάζειν
τὸν ἐν ἐρανοῖς ἐπὶ γῆς ὄρεῖν, καὶ τὴν
τε γῆν τοῖς ἐρανοῖς διὰ τῆς εἰρήνης
4) συνάπτοντα, καὶ τὰ ἐράνια τὴν
γῆν οἰκειόμενα. μᾶλλον δὲ τὸ ἄφραστον
ἐκεῖνο βρέφος, τῇ μὲν θεότητι τὰ ἐρά-
νια, τῇ δὲ ἀνθρωπότητι τὰ ἐπίγεια
συνάπτον ἀλλήλοις, ἐκ τῆς οἰκείας συν-
αφείας, καὶ τὴν πρὸς ἄλλα εἰρήνην
θαυμασίαν τινα καὶ ὑπὲρ λόγον ἐπρυ-
τάνευεν. ὁ καὶ καθορῶσα αἱ ἐράνια
σρατιαὶ τὸ, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ
γῆς εἰρήνη 5) μετὰ τῆς πνευματικῆς χο-
ρείας ἀνέμελλον.

Ἀλλὰ τὸ μὲν τῶν ποιμένων ἔργον,
καὶ τὸ κήρυγμα καὶ ὁ δρόμος ἐν τέτοις. Η

eos ceteros omnes, qui quidem ade-
rant, rerum, quas vel viderant, vel
audiverant, supernaturalium parti-
cipes esse voluerunt. Statim itaque
urbs Bethlehem, vicina enim erat,
nuncio hoc implebatur, quando-
quidem veritatem partus salutaris
testimoniumque de cœlo non infici-
andum pastores illi, Deum edocti,
promte enarrabant, tremendumque
illud miraculum animis hominum
instillabant. Ideo dicitur: *omnes*
audientes mirabantur, quæ illis a pasto-
ribus nunciabantur. Nonne enim mi-
rum erat, eum, qui in cœlis est, in
terris conspiciere, & talem quidem,
qui terram, facta pace, cœlo jūge-
ret, cœlestia autem terræ impertire-
tur; vel potius infantem illum non
enarrabilem, videre, qui divinitate
sua cœlestia, humanitate autem ter-
restria sibi invicem jungeret, mutu-
amque concordiam, admiratione &
ratione omni superiorem, per suam
illam unionem conciliaret? Hoc sci-
licet Angelicæ copię perspicientes, &
spirituali tripudio ductæ, canebant:
gloria in excelsis Deo, & in terra pax.

Atque his quidem pastorum
illorum opera, præconium & studi-
um absoluebatur. *Maria vero, quod*
Dd ddd *Lucas*

2) Sic scribo cum Colb. pro θεολόγων.

3) Luc. II. 18.

4) Colb. pro ἐρημίας.

5) Luc. II. 14.

Lucas, ait, *seruabat verba hac, in corde suo conferens.* Quæ vero verba? Gabrielis Archangeli illa, tum Zachariæ, porro Elisabethæ, nec minus pastorum, quibus evangelium Angelus attulerat, tum ceterorum angelorum ordines, hymno suo salutaribus illis nunciis maiorem fidem facientes. Cum quibus vero verba illa in corde suo *conferabat?* Nonne manifestum est, id factum esse cum rebus illis, quas experta didicerat, quando sine semine conceperat, sine doloribus foetum nutriverat, & sine ulla noxa pepererat? Verba itaque illa cum rebus apud se gestis comparans, recte conficiebat, se illum, qui ex senatus erat, Deum profiteri debere. Ceterum pastores ultimum eorum, quæ mira viderant, contemplati, gaudioque perfusi, revertebantur, celebrantes & laudantes Deum super omnibus illis, quæ audiverant, & viderant, prout ipsis dictum erat.

QVÆST. CLXXXVI.

Num Sacerdos erat Simeon, qui Dominum nostrum Jesum Christum ulnis suscepit?

Sacerdos non erat Simeon ille, Sacerdotibus vero virtute multum præstabat. Propterea Sacerdos alius

δὲ Μαρία, Φησὶν, συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς. 6) ποῖα ῥήματα, τὰ τῆς Ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ, τὰ τῆς Ζαχαρίας, τὰ τῆς Ελισάβετ, τὰ τῶν ποιμένων, ἐν αἷς ὁ ἄγγελος αὐτοῖς ἐκόμιζεν εὐαγγέλια. καὶ τὰ τέγματα τῶν ἀγγέλων, ἃ διὰ τῆς ὑμολογίας τὴν πίσιν τοῖς εὐαγγελίοις βεβαιόεραν παρείχοντο. ἀλλὰ τίσι τὰ ῥήματα ταῦτα συνέβαλλον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς; ἢ δῆλον ὅτι τοῖς ἔργοις, ὧν τὴν πείραν εἶχεν. τῇ ἀσπόρῳ συλλήφει, τῇ ἀνωδύνῳ κησεί, τῷ ἀδιαφθόρῳ τόκῳ. Τοῖς ἐν καθ' ἑαυτὴν ἔργοις τὰς λόγους συμβάλλουσα Θεὸν ὁμολογεῖν τὸν γεννηθέντα τὴν κρείσιν ὁρθεῖν ἀνεδέχετο. οἱ μὲντοι ποιμένες τὰ τελευταῖον, ὧν εἶδον, παραδόξῳ θρασυάμενοι καὶ τὴν ψυχὴν χαρᾶς πληρώσαντες 7) ὑπέσχερον, δοξάζοντες καὶ αἰνῶντες τὸν Θεὸν ἐπὶ πάντιν, οἷς ἤκουσαν, καὶ εἶδον, καθὼς ἐλαλήθη αὐτοῖς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΠΣ.

Ἀρα ἱερεὺς ἦν Συμεὼν, ὁ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν δεξάμενος ἐν αἰγκάλοις; 1)

Οὐκ ἦν ἱερεὺς ὁ Συμεὼν, τῶν δὲ ἱερέων ταῖς ἀρεταῖς πολλὰ προσέειχεν. Διότι

6) Ibid. v. 19.

7) Colb. πληρωθέντες.

1) Luc. II. 28.

ὁ μὲν ἱερεὺς ἅπερ ἐπὶ τῷ βρέφει 2) πρᾶττειν ὁ νόμος ἐκέλευεν, τέτοις ὑπηρετεῖ. Ο δὲ Συμεὼν τοῖς τε ἄλλοις κατορθώμασι καὶ τῇ πρεσβυτικῇ βεβηκώς πολὺ κατὰ τὰς θείας χρησμούς τῆς ἀπολαύσεως ἤξιστο. ἐπέγνω τὸν κηρυσσόμενον, τῶν χρησμῶν ἑώρα τὴν ἀλήθειαν, ἀγκύλαις ἔφερεν τὸν φέροντα πάντα τῷ ῥήματι. καὶ τῆς τῷ γένεσ σωτηρίας ἐν ὅφει καταστάς, καὶ θειοτέρας ἐκκαπλιθεὶς ἡδονῆς, ἐν ἑτὶ τῷ ζῆν περιείχετο, αὐτίκα δὲ μάλα τῆς σωτηρίας ἐφεσώσης καταλιπεῖν μὲν ἐπόθει τὸ σαρκίον, εὐαγγελισσάσθαι δὲ καὶ τοῖς ἐν αἰδὲ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἀπολύτρωσιν. καὶ τὸν Θεὸν μὲν εὐλόγει, τῷ τέστι δι' ἐπαίνων καὶ δοξολογίας ἦγεν. εὐλόγει δὲ τὰτε ἄλλα, καὶ διότι τὰς πρὸς αὐτὸν ὑποχέσεις εἰς ἀλήθειαν ἐβλεπε προελθέσας, καὶ τὴν τῷ Ἰσραὴλ παρακλήσιν ὀφθαλμοῖς τε καθορᾶν ἤξιστο, καὶ χειρὶ φέρειν. Καὶ χαρὰς ἐπὶ τέτοις ἱερᾷς πεπληρωμένος, Νῦν, Φησὶν, ἀπολύεις τὸν δούλόν σε, δέσποτα, κατὰ τὸ ῥημά σε, ἐν εἰρήνῃ. 3) Νῦν, Φησὶν, ἐπεὶ τὸ τέλος ἔχω τῶν ἐπηγγελμένων, ἔχετω τῷτο καὶ ὁ ἐπίκρητος βίος. Τὸ γὰρ σὸν μοι ῥημα ταῦτα προανεφάνει. καὶ γὰρ, τῷ μὴ ἰδεῖν με θάνατον, πρὶν ἰδεῖν τὸν Χριστὸν Κυρίῃ, αὐτὸς μοι πάλα ταῖς εὐαγγελίαις παρέσχες. 4) ἐπεὶ

ea, quæ de infante lex fieri jubebat, administrabat; Simeon vero tum aliis præclare gestis, tum canis senilibus supra alios evectus, secundum oraculum divinum dignus habebatur, qui eo frueretur. Agnoscebat ille infantem prædicatum, veritatem oraculorum perspiciebat, ulnis denique ferebat eum, qui verbo suo portabat omnia. Cumq; hoc modo humani generis salutem oculis usurpasset, divini quoque gaudio perfusus esset, non jam vitæ studio, sed imminentis felicitatis desiderio tenebatur, corpusque deponere quam celerrime, & defunctis salutem liberationemq; partam nunciare cupiebat. Porro Deo benedicebat, h. e. laudibus & præconiis eum prosequabatur. Laudabat autem tum aliis nominibus, tum vero inprimis ideo, quod promissa, sibi facta, eventu confirmata videret, solatiumque Israelis contemplandum sibi oculis, & manibus ferendum dari intelligeret. Gaudio ex his plenus, *Nunc*, inquit, *servum tuum, Domine, dimittis secundum verbum tuum in pace.* *Nunc*, inquit, quoniam exitum habeo promissorum, finem quoque fluxa hæc vita habeat. Verbum enim tuum hoc mihi prænunciavit. Ipse mihi læti

Dd ddd 2 nuncii

2) τῷ βρέφει, Colbert.

3) Luc. II. 29.

4) Sic scribo pro παρόχες.

nuncii interpretes fuisti, me mortem non ante visurum, quam Christum Domini viderim. Quoniam itaque oculis meis oblata sunt, quæ desiderabam, quæ quærebam, quæ impense cupiebam, *nunc* dimittis servum tuum, nec metu mortis turbatum, nec animo dubio suspensum, sed in pace potius stabili, lætitiâque amplissimâ largiente. Vidi enim populorum omnium salutem. Vide hic divini sanctissimique senis solertiam! Ante enim quam visio hoc beatissimo dignus haberetur, solatium Israelis expectabat. Postquam vero spei votique sui damnatus erat, non jam solatium Israelis, sed gentium omnium salutem videre se clamabam. *Viderunt enim, inquit, oculi mei salutare tuum, quod parasti ante oculos omnium populorum.* Adeo splendor ineffabilis & ratione omni superior, ex infante micans, oculos ejus perfringebar, ut, quæ in posterum eventura & brevi aperienda erant, etiam tunc, idque plenissime, perspiceret. Ne vero occasionem cuiquam faceret suspicandi, se per populos illos omnes Judæorum tantum gentem indicare, sequentia subjungit: *lucem in revelationem gentium.* Quasi diceret: nemo putet, me de Judai-

δὲ εἰς ἐμὰς ὀφθαλμοὺς ἦεν, ἃ ἐπό-
θεν, ἃ ἐζήτην, ὧν ἐγλιχόμην, νῦν ἀ-
πολύεις τὸν δούλον σου, ἕτε πρὸς τὴν
πείραν ταραττόμενον τῷ θανάτῳ, ἕτε
λογισμοῖς θορυβόμενον ἀμφιβολίας.
ἀλλ' ἐν εἰρήνῃ παθερᾷ καὶ πολλὴν τὴν
εὐφροσύνην πηγαζέσθῃ. 5) Καὶ γὰρ
τὸ σωτήριον πάντων τῶν λαῶν εἶδον.
Καὶ ὅρα τὴν ἀκρίβειαν τῷ θεῷ καὶ ἱε-
ρεῖ γέροντος. Πρὶν ἢ μὲν τῷ μακαρίῳ
θαύματος κατὰ ξωθῆ, παράκλησιν προσ-
εδέχετο τῷ Ἰσραὴλ. Ἐπεὶ δὲ ἐντός
τῆς ἐπίδος γέγονε καὶ τῆς ἐπιθυμίας,
ἐκέτι τῷ Ἰσραὴλ ἀνακράζει παράκλη-
σιν ἰδεῖν, ἀλλὰ πάντων σωτήριον τῶν
λαῶν. καὶ γὰρ, φησὶν, ὅτι εἶδον ὅτι
ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοί-
μασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν
λαῶν. 6) ὅπως αὐτὸν περιήσφαυεν
ἢ ἐν τῷ βρέθει καθορώμενη ἀπόρρητος
καὶ ὑπὲρ λόγου αἰγλή, ὡς τὰ προ-
ιόντος τῷ χρόνῳ καὶ κατὰ μικρὸν ἀνα-
καλυφθέντα, ἐκείνῳ. 7) καὶ τῇ
καὶ αὐτὰ καὶ εἰς γνώσιν ἀδρόν ἐλθεῖν.
Καὶ ἵνα μὴδὲ χώρειν Ἰνὶ παράχοι πάν-
τας λαοὺς καλεῖν, τὰς ἐν τῷ Ἰσραὴλ
ἔθνη, ἐπάγει τὰ εἰρημένα. Ὡς εἰς
ἀποκάλυψιν ἔθνων ἀντὶ τῷ. μὴδεὶς
με νῦν αἰθεῖν πάντα καλεῖν τὸν Ἰσρα-
ὴλ λαόν, ἀλλὰ σύμπαν τὸ γένος δια-
ταύτης μηνύω τῆς Φωνῆς. καὶ γὰρ σω-

5) Codex πηγαζέσθῃ.

6) Luc. II. 30. 31.

7) Ita Colb. pro ἐκείνῳ.

τηρία καὶ ἀπολύτρωσις ἔσται πάντων
 ἔστος, ὃν ἐγὼ τεθέαμαι καὶ ἐν ἀγκα-
 λαις φέρω. καὶ ἔδὲ μέχρι τάδε ἡρε-
 σθη. ἀλλ' ἀντιδιασέλλων τὸν Ἰσραὴλ,
 πάντα τὰ ἔθνη ἐπισυνάπτει; ὥς εἰς
 εἰποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαῷ σὺ
 Ἰσραὴλ. οἷον κοινὴ μὲν ἐστὶ σωτηρία τὸ
 ἀγκαλοφάρμακον βρέφος τοῖς ἔθνεσι
 πᾶσι, καὶ τῷ Ἰσραὴλ. ἀλλὰ τοῖς μὲν
 φῶς, ὅτι τῷ σκότειος ἐξάγει τῆς εἰδωλο-
 λατρείας. τῷ δὲ δόξα, ὅτι τὰ τέτοις πά-
 λαι νόμιμα δοθέντα, 8) διὰ τῆς εἰδωλικῆς
 ἀπεκαθαίροντο ἀχλὺς, εἰς δόξαν καὶ
 τελειότητα μεταβαλεῖ. 9) καὶ ἄλλως
 δὲ δόξα τῷ Ἰσραηλιτικῷ λαῷ ὁ τεχθεῖς,
 αἵτε δὲ ἐκ σπέρματος τῷ Ἀβραάμ ἀν-
 θρωπος γεγονώς. μικρὸν δὲ καὶ Ἡσαίας
 ὁ προφήτης τὰ αὐτὰ προανακράζει,
 λέγων 10) ἰδὲ, τέθεικά σε εἰς φῶς
 ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, τὰτ-
 ἐς παραχρῆν ὁρᾶν καὶ διασέλλειν τὸ
 φῶς ἐκ τῷ σκότειος 11) καὶ τὴν ἀλή-
 θειαν ἐκ τῷ ψεύδους, καὶ τὴν εὐσέβειαν
 ἐπὶ τῆς πλάνης. Διὸ καὶ ὁ Δαβὶδ ταύ-
 την κροτῶν, οἷον εἰ χορεύων καὶ ἀνακη-
 ρύττων τὴν σωτηρίαν, πάντα ἔθνη, Φη-
 σί, κροτήσατε χεῖρας, ὅτι κύριος ὕψι-

ca gente omni tantum loqui; imo
 vero totum hominum genus hac
 voce indico. Ille enim, quem vidī,
 quemque ulnis fero, omnium salus
 erit & vindex. Imo nec in his ac-
 quievit, sed, Israelem distincturus,
gentes omnes illi vocī jungit, lucem;
inquiens, ad revelationem gentium, &
gloriam populi tui Israelis. Sensus est;
 infans, quem ulnis fero, salutem qui-
 dem gentibus omnibus & Israeli
 quoque communem adfert; at illis
 quidem est *inftar lucis*, ex idolola-
 trix tenebris eas educens; huic vero
 gloriam parit, quia leges ipsis
 (*Judeis*) olim datas, quæ caligine
 idololatriæ obscuriores reddebantur,
 splendidiore & perfectiores reddet.
 Alia vero etiam ratione natus ille in
 gloriam populi Israelitici vergebat,
 quippe qui ex Abrahami semine ho-
 minem induisset. Atque eadem fere
Jesaias Propheta antea pronunciavit,
 dicens: *Ecce posui te in lumen genti-*
um, ut aperiās oculos cæcorum, h. e.
facias, ut videant & distinguant lu-
cem ex tenebris, veritatem ex men-
dacio, & pietatem ex variis vitæ er-
roribus. Propterea & David, ean-

Dd d d d 3

dem

8) Ante vocem *ἰδὲ* puto excidisse *αὐτὸν* per antecedentem syllabam *ταυ*. Id vero frequenter usū
 venit.

9) Sic Colb. pro *μετακαλεῖ*.

10) *Jes. XLIX. 6. & XLII. 7.*

11) Codex ita: τὸ σκότος ἐκ τῷ φωτός, vocibus prave & inconvenienter positīs, quod sequentiā
 evincunt.

dem salutem, instar tripudiantis, decantans & prænuncians, omnes, inquit, *gentes plaudite manibus, quia Dominus excelsus & tremendus, Rex magnus est super terram.* Quoniam vero Israel & vocatur & est populus Christi, quando gentibus opponitur, opponitur vero omnino & Mosais legibus & gentibus, patet utique, quod, etiamsi nunquam gratiæ parriceps factus esset, ejusque fructum cepisset, vel sic Christi populus exstitisset. Quod si vero populus, in veteri Fœdere appellatus, Christi est populus, nonne hoc ipso effrenata Manichæorum ora obturantur, qui illos alteri cuidam principio acceptos ferunt?

Ceterum, Simeone sene mysteria hæc ita edifferente, *Josephus*, quod *Lucas* ait, *Et mater ejus mirabantur ea, quæ de illo dicta erant.* Mirabantur, inquit, non quidem, quod tunc demum eorum, quæ rationem omnem superabant, noticia instruerentur, sed quod præter illa, quæ ex supernaturalibus ante cognita habebant, etiam hæc recipiebant. Quoties enim insolentium rerum memoria illis, qui eas norunt, refricatur,

σοι φοβερός βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντων τὴν γῆν. 12) Εἰ δὲ λαὸς τῆ Χριστοῦ καὶ λέγεται, καὶ ἔστιν ὁ Ἰσραὴλ, πρὸς τὰ ἔθνη διασελλόμενος, διασελλέσθαι δὲ πάντας τοῖς τε Μωσαϊκοῖς νόμοις, καὶ τοῖς ἔθνεσι, ὁδόν, ὅτι, καὶ μήπω τῆς χάριτος ἀπῆλυσεν, καὶ ἐντὸς ταύτης ἐχηρημάτισεν, λαὸς καὶ ἕως ἐστὶ τῆ Χριστοῦ. Εἰ δὲ ἐν τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ λαὸς τῆ Χριστοῦ ἔστιν λαὸς 13) πῶς ἐκ ἐμφορεῖται τὰ ἀπύλωτα σώματα, τὰ ἀπὸ Μάνεντος εἰς ἑτέραν τέτρε παραπέμποντα ἀρχήν. 14)

Τὴ μέντοιγε πρεσβύτη Σύμεωνος, θεολογῶντος τὰ εἰρημένα, ἦν, Φησιν 15) Ἰωσήφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτῆς θαυμάζοντες ἐπὶ τοῖς λαλῶμένοις περὶ αὐτῆς θαυμάζοντες, 16) ὅτι νῦν τῶν ὑπὲρ λόγον τὴν ὥν γινώσκιν ἐδέχοντο, ἀλλ' ὅτι περὶ ἐπὶ τοῖς ὑπερφύως προεγνωσμένοις καὶ ταῦτα προσελάμβανον. 17) ὑπερφύων γὰρ πραγμάτων γινώσκis, ὁσάκις ἂν εἰς μνήμην ἄγει τὸν ἐγνωκότα, τοσ-

toties

10) Pl. XLVI. 2.

13) λαὸς est ex Colbert.

14) Manichæi enim & Judæos, & legem Mosaicam malo principio in acceptis ferebant. Vide Photii librum I. contra Manichæos, Tom. I. Anecdotorum meorum Græcorum p. 200.

15) Colb. pro Φαρί.

16) Luc. II. 33.

17) Colb. loco προσελάμβανον.

αὐτοῖς ἐν ταῖς διανοαῖς ἀνακαίνιζαι τὸ θαῦμα· εἶτα συντελέσας ἃ πρεσβύτης τὴν εἰς τὸ θεῖον δοξολογίαν, τρέπεται λοιπὸν ἐπὶ τὴν εὐλογίαν τῶν ἀναγαγόντων τὸ βρέφος· εἶτα ἐκείθεν πρὸς μόνην τὴν μητέρα ἀποστέφει 18) τὸν λόγον. καὶ εὐλόγησεν γὰρ αὐτὰς Συμεὼν, ἢ εἶπε πρὸς Μαριάμ 19) τὴν μητέρα αὐτῆς· πρὸς Μαριάμ, Φησι, τὴν μητέρα, ἔχῃ πρὸς Ἰωσήφ τὸν πατέρα αὐτῆς· ἀλλὰ τῆς μὲν εὐλογίας ἀμφοῖν μεταδίδωσι. τὴν δὲ πρόσρησιν τῶν ἀπορρήτοτέρων τῇ μητρὶ προσάγει μόνῃ, ἵνα διὰ μὲν τῆς κοινῆς εὐλογίας τῆ χάριτος τῶν γεννηθόντων μὴ ἀπογυμνώσῃ τὸν Ἰωσήφ, διὰ δὲ τῶν πρὸς τὴν μητέρα λόγων τὴν παρθένον ἐκαίνα διασεύας, τὴν ὡς ἀληθῶς ἀνακηρύξῃ μητέρα· εἶτα καὶ τί διαλέγεται πρὸς τὴν μητέρα; ἔτος κεῖται εἰς πτώσῃ ἢ ἀνάσσειν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἢ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. Οὐαὶ, ὅπως ὅλην τῆ μυστερίᾳ τὴν οἰκονομίαν συνοπτικῶς πρὸς τὴν παρθένον ἀναφέρει, καὶ κείνη ποιεῖται τὴν τέττα διήγησιν. Εἰ δὲ σοι φίλον καὶ πρὸς τὰ ἀκόλουθα μετελθεῖν ἀνδρῶν ἱερῶν σεμνολογήματα, τελείαν σοι τῶν ζητημένων ἢ ἱστορίαν τὴν λύσιν ἐπιδαφιλεύσοιτο.

tories admiratio animi denuo renovatur. Perfunctus ita Senex noster Divini Numinis laudibus, denique se ad benedictionem illorum, qui infantem attulerant, convertit. Hinc vero ad matrem solam verba facit. *Benedixit enim illis Simeon, & ad Mariam, matrem ejus, dixit.* Ad Mariam, inquit, *matrem*, non ad Josephum, Patrem ejus. Nihilominus tamen utrisque benedictionem impertitur, quamvis allocutionem, de rebus imprimis sublimioribus, ad matrem solam instituat: ut scilicet communi benedictione facta Josephum parentis habitu non prorsus privet; simul tamen verbis suis, ad matrem speciatim perlatis, virginem ab eo distinguens, eam vere matrem ejus profiteatur. Quid vero ad matrem loquitur? *Hic jacet in lapsum & resurrectionem multorum in Israel, & in signum, cui contradicitur.* Vides, eum totam mysterii hujus conditionem summatim Virgini aperire, illam vero ejus enarrationem postea instituire. Quod si infecuta Sanctorum virorum oracula conferre tibi libeat, historiae series quæditorum tuorum solutionem abunde suppeditaverit.

QVÆST.

18) Hoc Colbertini malim pro illo alterius ἀναγέφαι.

19) Luc. II. 33.

20) σεμνολογήματα scribo pro σεμνολόγημα.

QVÆST. CLXXXVIII.

Quid significat illud: Hic jacet in ruinam & resurrectionem multorum in Israel, & in signum, cui contradicitur?

Quoniam & sequentium solutionem statim a nobis requisivisti, eam tibi, divina ope nixi, itidem suppeditabimus. *Lapsus* hic illis tribuit, qui ex fide in illum & pietate exciderant, *resurrectionem* vero illis, qui Servatorem, in carne apparentem, agnoscebant. Hoc ipsum *Jesaias* quoque prænuñciavit, dicens: *Ecce pono in Sione lapidem offendiculi, & petram scandali: & omnis, qui eradit in illum, non pudebit.* Itaque cadere necesse est illos, qui non credunt in ipsum. Ab altera parte ad resurrectionem, animo instituentem, manuducuntur, qui ab idolorum cultu & aliis, quos antea præfacte tenebant, erroribus discedebant.

Causam vero, cur & lapsus & resurrectio eventura sit, simul aperit. Quoniam enim œconomix gratior contradicitur, mysterium hoc omne illis, qui adfentiuntur, *resurrectionis*; illis vero, qui se opponunt, *lapsus* & interitus causa existit. Quæ-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΙΖ.

Τί ἐστὶν ἔτος καὶτα εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον κ. ἐξ. 1)

Ἐπειδὴ καὶ τῶν ὑπολοίπων τὴν λύσιν τάχος ἐπεζητήσας, ἡμεῖς σοι καὶ ταύτην, θεῷ πεποιθότες, παρέξομεν. πῶσιν μὲν ἐνταῦθα τῶν ἐκπεπληκότεων τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ ἐυσεβείας, λέγει, ἀνάσσειν δὲ τῶν ἐπεγνωκότων παραγεγονότα τὸν Σωτῆρα. Τέτο καὶ ὁ Ησαΐας προανέφανε, λέγων. ἰδὲ Ἰεζεκιὴ ἐν Σιών λίθον προσκομματός, καὶ πέτραν σκανδαλίου. καὶ πᾶς ὁ πισεύων ἐπ' αὐτὸν ἐ κατακλυνθήσεται. 2) Πίπτοιεν δ' αὖν οἱ μὴ πεπιστευκότες εἰς αὐτόν. καὶ πρὸς τὴν ἐν ψυχῇ ἀνάστασιν χειραγωγῶνται οἱ τῆς εἰδωλικῆς, καὶ τῆς ἀλλῆς, ἐν ἧ ἐσηρίζοντο πρότερον, πλάνης 3) ἐκπεπληκότες.

Τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἡ πῶσις, καὶ ἡ ἀνάστασις ἔπεται, παραδηλοῖ. ἐπεὶ γὰρ τὰ ἐπὶ τῆς οἰκονομίας ἀντιλέγεται τοῖς μὲν καταβιβασμένοις, ἀνάστασις τὸ μυστήριον γίνεται, τοῖς δὲ ἀντιφθεγγομένοις πῶσις καὶ ἀπώλεια. ἵνα δὲ ἐξὶ τὰ ἀντιλε-

nam

1) Luc. II. 34.

2) Jef. VIII. 14.

3) Codex habet *μη* ἐν, inconveniente.

γόμενα; οἱ μὲν ἀναστάντες πεπιστεύσαν, ὅτι παρθένος ἔτεκεν κ', παρθένος ἔμεινεν. οἱ δὲ καταπεσόντες εἰς τὰς ὑλικὰς λογισμὰς, καὶ ἄδὲν τῶν ὑπερ φύσεως εἰδέναι θέλοντες, εἰ πείθονται συνομολογῆν, ὡς ὁ πλάσιος μὴδ ὅλως ἔσαν παρθένον, δύναται καὶ ὑποσᾶναι παρθένον φυλάττειν, μάλιστα γὰρ τὴν γέννησιν εἰ αὐτὸς ὁ πλάσιος ἀναδέχεται. ἀντιλέγεται δ' ἂν τῶν περὶ οικονομίαν καὶ ἄλλα σημεῖα. οἷον τῶν μὲν ἀναστάντων θεὸν ἀληθῶς καὶ ἀνθρώπον τὸν γεγεννημένον ὑπερφύεως ποιημένων μάθημα. Τῶν δὲ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀφένειαν ἀναφορώντων 4) κ' μὴδ ὅλως ταύτης 5) ὑψηλότερον ἐπαρτήναι βαλομένων, τὸ μὴ συνομολογῆν τὸν αὐτὸν θεὸν τε εἶναι, καὶ ἀνθρώπον.

nolunt, eundem & Deum & hominem esse inficiantur.

Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς ἀφένειας τῆ σωτήριος ἐπιδημίας εἰς ἀντινομίαν κατέστη. διεξελθὼν δὲ πρὸς τὴν παρθένον ὁ ἱερεὺς Συμεὼν τὰ εἰρημένα, ἀκροτελευτῇ αὐτοῖς ἐπιτίθησιν καὶ τὸ αὐτῆς τῆς παρθένου ἐξ ἀχθηδόνος πάθος, καὶ φησὶν· Καὶ σὲ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία, ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. 6) σὲ αὐτῆς, οἷον τῆς πάντα

nam vero sunt illa, quibus contradicitur? Resurgentes illi crediderunt, quod Virgo peperit, & Virgo mansit: illi vero, qui in crassiora cogitata prolapsi sunt, nihilque, quod naturam transcendat, nosse cupiunt, adduci non possunt, ut profiteantur, quod, qui virginem condidit, cum nondum uisset, eandem, jam existentem, virginem servare possit, inprimis ubi conditor ipse nascitur. Sunt tamen & alia circa œconomiam salutarem miracula, quibus contradici possit. Tale est, quod resurgentes pro doctrina supernaturali habent, natum illum vere Deum & hominem esse; contra vero illi, qui humanam tantum infirmitatem respiciunt, & supra eam evehi prorsus

Præter hæc vero & alia plura ineffabilis Servatoris adventus signa contradictioni obnoxia erant. Sanctus vero Simeon, dicta hæc Virgini exponens, ultimo loco ipsius Virginis dolorem & tristitiam adjungit, dicens: *Et tuam quoque ipsius animam gladius transibit, ut ex multorum cordibus cogitationes detegantur. Tuam ipsius, inquit, quæ omnia mysterii hujus capita accurate perspecta habes, h. e. tibi ipsi non parcat tristitiæ affectus.*

E e e e

affectus.

4) Colb. pro ἀναφορώντων.

5) idem pro ταύτης.

6) Luc. II. 35.

affectus. Quod enim sine femine conceperis, foetusque sine femine formatus sit, quodque sine dolore uterum gestaris; quæ porro Gabriel lata nunciavit; quæ pastores retulerint, quæque alia mira & insignia contigerint, nemo te rectius noverit. Sed illa omnia erroris amantes & veritatis adversarii non solum non profitebuntur, sed & te ipsam ex conceptione & partu calumniabuntur: atque hæc calumnia, non minus quam gladius, animum tuum mordens & vulnerans transibit. Quando vero his te injuriis afficient, tunc quidem cogitationes ex multorum cordibus dereguntur & aperientur. Quomodo vero, & qua ratione? Calumniatores scilicet non desistent ab injuriis; illi vero, qui calumnia onerabuntur, ad constitutum olim per legem judicium & explorationem confugient. Quæ vero illa alia esse possit, quam quæ per aquam exploratricem instituitur? Vetus enim percrebuit traditio, Mariam sempervirginem, calumnia illa onerata, se ipsam explorationi per aquam subjecisse, quæ puram suam & immaculatam graviditatem clarissime demonstravit & manifestam fecerit: quo facto calumniantes qui-

ἀκριβῶς τὰ τῆ μυστηρίου ἐξακριβωσαμένης, ἐδὲ σε φέσεται 7) τὸ ἀπὸ λύπης πάθος. καὶ γὰρ ὡς ἀσπόρους συνέλαβεν, καὶ ὁ τόκος ἀσπορος γέγονεν, καὶ ἡ κύησις ἀνώδινος, καὶ τὰ τῆ Γαβριὴλ εὐαγγέλια, τῶν ποιμένων τὰ διηγήματα, καὶ τὰ μυρία ἄλλα τῶν θαυμάτων καὶ ἐξαιρέτα, ἐδεῖς ἂν σε μᾶλλον ἐπιστάμενος εἶναι. ἀλλ' ἐ μόνον ταῦτα λέγουν, 8) οἱ τῆς πλάνης ἐρασταὶ καὶ τῆς ἀληθείας κατήγοροι, ἀλλὰ καὶ σεαυτὴν ἐπὶ τῇ συλλήψει καὶ τόκῳ συκοφαντήσασιν. ἡ συκοφαντία ῥομφαίας ἐκ ἑλαττον τὴν σὴν ψυχὴν δάκνυσά τε καὶ κατατιτρώσκεισα διελεύσεται. ἀλλ' ἐπειδὴν σε τέτοις ἐνυβρίσωσι, 9) τότε μᾶλλον ἐκ πολλῶν καρδιῶν ἀποκαλυφθήσονται καὶ διαλυθήσονται διαλογισμοί. Πῶς δὴ, καὶ τίνα τρόπον; τῶν μὲν συκοφαντῶν ἐκ ἐνδιδόντων ταῖς συκοφαντίαις, τῶν δὲ συκοφαντεμένων ἐπὶ τὴν παλαιὰν τῆ νόμου καταφευγόντων διάκρισιν τε καὶ κρίσιν. Τίς δὲ αὕτη ἐστίν, ἥ ἡ διὰ τῆ ὕδατος τῆς ἐλέγξεως γνωμένη; καὶ γὰρ λόγος διεφοίτησεν παλαιός, ὡς συκοφαντεμένης τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας ἠνέχετο παρασχεῖν ἑαυτὴν τῇ κρίσει τῆ ὕδατος, καὶ τὸ καθαρόν αὐτῆς καὶ ἀσπίλον λαμπρῶς ἐπιδειξαμένη, καὶ ἀποφύγαντος, αἰχλὴν

dem

7) Codex: φέσεται.

8) Ante λέγουν excidisse & suspicor.

9) Colb. pro ἐμβρίσωσι.

μὲν δοθῆναι τὰς συκοφάντας. τὰς δὲ
 πρὶν διαζόντας τὴν παρθένειαν καὶ
 τὸν ἀφθορον τόκον ἀναντιρρήτοις μαρ-
 τυρίαις βεβαιωθῆναι, καὶ τὴν παρθέ-
 νον ἀπαλλαγῆναι τῆς ἐπὶ τῇ συκοφαν-
 τικῇ ταῖς διαβολαῖς δυσθυμίας 10) τε καὶ λύ-
 πης. τὸ μέντοι γε τῆς ἐλέγξεως ὕδαρ
 ἰστορία παρειλήφαμεν περὶ τὸ Γαβῆ,
 Παλαιστίναιων δὲ τὸ ὄρος, τὰς πηγὰς
 ἀναδιδόνα, ὃ κριτήριον καὶ ὃ παλαιὸς ἐ-
 πίσταται νόμος, 11) τῶν τε τὴν σωφρο-
 σύνην & διαφθειρομένων γυναικῶν, καὶ
 τῶν ἀλλοτρίαις ὀμιλίαις τὴν νηδὺν ἐνυ-
 βρίζοντων. Ἀλλὰ τῷτο μὲν ἴσως ἀφαι-
 ρεῖται τὴν πίσιν, ὅτι τε προελθεῖν ἐπὶ
 τῇ παρθένῳ τὸ τῆς ἐλέγξεως ὕδαρ ἀνα-
 γέγραπται, ἔπω τῷ βρέφει φανέντος,
 ἡνίκα καὶ ὁ καιρὸς τὴν ἀμφιβολίαν ἔνυ-
 λογον 12) παρεῖχε, καὶ ἡ κρίσις ἐκ
 εἰς τὸ παράλογον ὑπεσύρετο, τῷ δὲ τό-
 κῳ προελθόντος, καὶ τῷ βρέφει ἐ-
 γνωσμένῳ, πῶς καιρὸν εἶχεν τὸ ὕδαρ τῆς
 ἐλέγξεως; ἀλλὰ τῷτο μὲν κατὰ τὴν
 ἰστορίαν ὁμῶς εἴρηται.

Οἶδα δὲ, πολλὰς τῶν ἱερῶν ἡμῶν
 πατέρων ῥομφαίαν ἐξεληφότας διελ-
 θεῖν τὴν ψυχὴν τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας,
 κατὰ τὸν καιρὸν τῷ σωτηρίῳ πάθει αὐτὴν

dem pudore sint suffusi, illi vero,
 qui de virginitate ejus & partu im-
 maculato antea dubitarint, argumen-
 tis exceptione majoribus, convicti
 sint, Virgine interim ab ægritudine
 sua & tristitia, ex calumnia illa &
 conviciis oborta, penitus liberata.
 Ex historia enim accepimus, aquam
 illam exploraticem juxta Gabe, qui
 Palæstinæ mons est, manasse, quod
 explorandi genus in fœminis, quæ
 vel castitatem illibatam servarint,
 vel furtivis amoribus corpus macu-
 larint, adhibitum fuisse, nec vetus
 lex ignorat. Fortasse tamen narra-
 tioni huic fides haberi non possit,
 quod aqua illa exploratoria virginī
 admota esse legitur, fœtu nondum
 edito, quando & tempus ipsum ido-
 neam dubitandi causam exhibebat,
 & judicium non inepte instituebatur;
 fœtu vero jam edito, & partu agnito
 aqua exploratoria locum non habe-
 bat. Nihilominus tamen in historia
 hæc traduntur.

Constat mihi alias, multos san-
 ctorum Patrum statuere, gladium
 illum Mariæ, semper Virginis, ani-
 mum ipso salutaris perpeffionis tem-
 pore verberasse, quando illa dolorem
 suum de Filio acerbissimum & vehe-
 mentem

E e e e e 2

10) Colb. pro δυσθυμίας.

11) Numer. V. 17. seqq.

12) Ita Colb. pro ἔλογον. Ceterum non satis hæc omnia capio.

mentem infitamque sibi matri in filium commiserationem tum tristitia summa, tum violento viscerum motu testatam fecerit. Hoc enim matris dolore factum esse, ut cogitationes ex multorum cordibus deregerentur, & tum illi, qui ipsum Dominum nostrum carnem tantum specie tenuis circumtulisse inepte fingebant, tum illi, quos non ex Virgine, sed ex cœlo, carnem illam repetere non pudebat, confunderentur. Quod si vero gladium illum Virginis animum etiam tunc confodisseticamus, quando Parentes Filium post se relictum, confecta jam longa via, non invenerunt, imo etiam reversi, tanquam thesaurum deperditum, quasi viderent, nihil statuerimus, quod rectæ rationi adversetur. Nam etiam tunc ex multorum cordibus cogitationes detegebantur; Virgine scilicet ad Filium dicente: *ego & pater tuus cum dolore te quaesivimus*; Verbo autem hypostatico & carne induto respondente: *quid est quod me quaesiveritis? nonne sciebatis, me esse debere in iis, quæ Patris mei sunt*; hoc ipso vero illustrem illum populum indicante, qui & templum & domus Patris appellabatur. Dum enim Filius Patrem suum clarissime profitebatur, clare etiam cogitationes eorum detege-

τὴν καταχῆσαν πικρὰν καὶ ὀδυνηρὰν ἐπὶ τῷ τέκνῳ ἀλγηδόνα, καὶ τῷ ἀνυπερβλήτῳ τῆς λύπης, καὶ τῷ ἐξηρημένῳ σπαραγμῷ τῶν σπλάγχνων τὴν ἔμφυτον πρὸς τὸν υἱὸν μητρικὴν συμπάθειαν ἐπιδείξα. καὶ διὰ τῆς μητρικῆς ταύτης συμπάθειας, ἐκ πολλῶν καρδιῶν λογισμὸς ἀποκαλυφθεῖναι, καὶ διελεγχθῆναι τὲς τε κατὰ φαντασίαν τὴν σάρκα φορέσαι, καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τερατολογῆντας, καὶ τὲς ἐκ ἐκ τῆς παρθένου, ἐξ ἑρᾶς δὲ ταύτης καταγαγεῖν ἀπαναχυτῆντας. Εἰ δὲ καὶ τῆνικαῦτα διελήλυθεν τῆς παρθένου τὴν ψυχὴν ῥομφαία, ἥνικα λελοπότες τὸν παῖδα, μετὰ τὸ πολλὴν ὁδὸν διανύσαι, μὴ εὗρον τέτον, ἀλλὰ καὶ ὑποσρέψαντες ἐπεζήτην, ὡς ἤδη τὸν θησαυρὸν ἀπολωλεκότες, εἰδὲν ἂν εἴη παρὰ τὸν ὄρεθον διανενοημένον λόγον. καὶ γὰρ καὶ τῆνικαῦτα ἐκ πολλῶν καρδιῶν ἀπεκαλύφθησαν διαλογισμοί, τῆς μὲν παρθένου πρὸς τὸν παῖδα λεγούσης. ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ σε ὀδυνώμενοι ἐζητῶμέν σε. 13) τῷ δὲ ἐνυποστάτῃ λόγῳ καὶ σάρκα φορέσαντος ἀνταποκρινομένης, τί, ὅτι ἐζητεῖτέ με; ἐκ ἡδείτε, ὅτι ἐν τοῖς τῷ πατρός με δεῖ εἶναί με; καὶ δηλῆτος τὸν περιώνυμον λαόν, ὃς τῷ πατρός νεῶς τε καὶ οἶκος ἐπωνομάζετο. Καὶ γὰρ τὸν ἱδὶον πατέρα σαφῶς ἀνακηρύξαντος τῷ υἱῷ σαφῶς ἀπεκαλύφθησαν οἱ δια-

bantur,

λογισμοὶ τῶν λεγόντων αὐτὸν ἐκ 14) εἶναι τῷ τέκνονος υἱόν, ἔδ' ἄλλης τινος ἐπιγείᾳ σποράς, ἀλλὰ τῷ πρὸ αἰῶνος γεγενηκότος αὐτόν. Τὸν μέντοι λόγον, τὸν λέγοντα, ῥομφαίαν αὐτῆς τὴν ψυχὴν ἐξ ἀμφιβολίας διελθεῖν, ὡς μή ποτ' ἐκ εἰη θεὸς ὁ σαυρέμενος, εἰ καὶ τισιν ἐρρήθη, ἀλλ' ἐκ αὐτοῦ ἐμοὶ ἐρρήθη.

Καὶ ἦν, Φησὶν, Ἀννα προφῆτις θυγάτηρ Φανυήλ, ἐκ φυλῆς Ἀσέρ, ἕως 8, καὶ αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων. Ἀννα προφῆτις, θυγάτηρ Φανυήλ, ταύταις διατέλλετο ταῖς διαφοραῖς αὕτη πρὸς τὴν τῆς παρθένου μητέρα. διέλαμπε δὲ ταῖς ἀρεταῖς ἀπάσαις. ἐκ γὰρ τῷ μὴ ἀφίστασθαι τῷ ἱερῷ, καὶ νηστείαις, καὶ δεήσεσιν λατρεύειν νύκτα καὶ ἡμέραν, δῆλον, ὡς καὶ ὁ λοιπὸς αὐτῇ τῶν ἄλλων ἀρετῶν συμπαρεῖν χορὸς, ὑφ' ὧν κεκαθαυμένη τὸν νῦν, καὶ τῷ παναγίῳ πνεύματι γεγεννημένη δοχεῖον, καὶ τὰς παρ' αὐτῇ δεχομένη ἐμφάσεις, αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐπισῆσα ἀνθωμολογεῖτο 15) καὶ ἐλάλει τὰ περὶ αὐτῇ πᾶσι τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν ἐν ἱερουσαλήμ. αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐπισῆσα Φησὶν. αὐτῇ, ποία; ἡ καθ' ἣν τὸ παιδίον ἡ μήτηρ καὶ ὁ Ἰωσήφ προσέφερον τῷ ἱερῷ. καὶ ὥρα τὴν παραπολισίαν τῷ Συμεῶνι ταῖς ἀρεταῖς, ὅπως καὶ

bantur, qui cum dicebant non fabri filium, nec hominis alterius sobolem, sed illius esse, qui ante saecula genuerit. Quod vero nonnulli dicunt, gladium illum animum ejus pervasisse, oborta dubitatione, an crucifixus ille fortasse non sit Deus, id nunquam ego dixerim, quamvis a nonnullis sit dictum.

Et erat, inquit, Anna prophetissa, Phanuelis filia, ex tribu Aser &c. Et illa vidua erat annorum circiter quatuor et octoginta. Anna prophetissa, Phanuelis filia, his differentiae capitibus distinguitur a matre Virginis; eadem vero egregio virtutum omnium studio praeceteris eminebat. Ex eo enim, quod a templo non recedebat, jejuniis vero & precibus noctu & interdiu vacabat, apparet, eandem reliquarum etiam virtutum corona ornata fuisse. His vero illa virtutibus quod ad animum mundata, & Sanctissimi Spiritus officina facta, ejusdemque aliquis ditata, eadem hora adstans confitebatur, & loquebatur de eo ad illos omnes, qui liberationem Hierosolymis expectabant. Eadem, inquit, hora adstans. Qua vero illa? Illa omnino, qua mater & Iosephus infantem in templo sistebant. Ad-
 E e e e 3 verte

14) ἐκ addidi, quod sensus omnino postulat. Conf. Matth. XIII. 55.

15) Coll. pro ἀνθωμολογεῖτο.

verte heic, quam similia, quæ virtutibus Simeoni similis erat, vaticinia edat. Simul enim aderant in templo, simul vero dono vaticinandi digni habebantur. Simeon quidem vaticinandi faciebat initium; hæc vero, quamvis secundum occupans locum, vaticiniis tamen suis non erat inferior. Nam infantem illum *Dominum* vocabat, *eique vicissim confitebatur*: loquebatur etiam de eo ad omnes, qui liberationem in Israele expectabant, liberationem gentis & salutem promulgans. Fortasse aliquis Simeonem ideo primas heic partes habuisse dixerit, quod typus Legis fuerit. Nam & nomen ipsum *obedientem* infert, quemadmodum *Anna* illud *gratiam* significat: id enim nomen, ad origines suas revocatum, denotat. Inter utrumque Christus positus erat medius, illum quidem, tanquam cum lege moriturum, dimittens, hanc vero una cum gratia servans superstitem. Ceterum Virgo & Joseph, postquam Deum communi hymno celebraverant, in Galilæam revertebantur, urbemque suam Nazareth, ubi deinde post quadraginta dies illa, quæ ad magos & stellam pertinent, agebantur; sicut & fuga in Ægyptum, & ex ea reditus eveniebat.

τὰς προφητείας παραπλησίως κίχρη. ἅμα μὲν γὰρ παρήσαν τῷ ναῶ, ἅμα δὲ τῆς προφητικῆς ἤξιστο χάριτος. ἀλλ' ὁ μὲν Συμεὼν προσλαμβάναν χρησμο-λογῶν. ἡ δὲ τὴν δευτέραν ἔχουσα τά-ξιν ὅμως ἐκ ἐδευτέρευσσε τοῖς χρησμοῖς. ἀλλ' ἐκάλεε μὲν τὸ βρέφος κύριον, ᾧ καὶ ἀνθωμολόγει. ἐλάλει δὲ περὶ αὐτῆ πᾶσι τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, λύτρωσιν τῶ γένους καὶ σωτη-ρίαν ἀνακηρύττουσα. Τάχα δ' ἂν διὰ τῆτο προλαβεῖν 16) ἱερολογήσῃ τις τὸν Συ-μεῶνα, διότι ὁ μὲν τύπον ἔφερεν τῶ νόμου. Καὶ γὰρ καὶ ἡ κλήσις τὸ ὑπὲρ-κοον 17) δηλοῖ. ἡ δὲ τῆς χάριτος ἡ Αν-να, 18) τῆτο γὰρ ἡ κλήσις ἀναπτοσσο-μένη δηλοῖ. ὢν ἀμφοῖν ὁ Χριστὸς ἔκειτο μέσος. τὸν μὲν ἀπολύων συντελευτῶντα τῷ νόμῳ, τὴν δὲ τέως κατέχει τῇ χά-ριτι συζῶσαν. ἡ μέντοι γε παρθένος καὶ Ἰωσήφ κοινὴν τὴν εἰς Θεὸν ἀποδεδο-κότες ὑμνολογίαν ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Γα-λιλαίαν, εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν Ναζαρετ, καὶ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέραις τὰ κα-τὰ τὰς μάγας καὶ τὸν ἀστέρα διεπέ-πρακτο. καὶ δὴ καὶ ἡ εἰς Αἰγύπτου γέγονε φυγὴ, καὶ ἡ ἀπὸ ταύτης ἐπα-νοδος.

QUEST.

16) Hoc malo ex Colb. pro προλαβεῖν.

17) Ex Hebr. שׁמַע quod audire & obedire significat. Hinc Πέτρος, respectu habito ad nomen ejus alterum, Simon, explicatur per ὑπακούων in Lexico Origeniano apud Montefalconium p. 231. Confer Drusium de Vocibus Hebr. N. T.

18) Ex Hebr. חַנָּה, gratia.

19) Colb. pro ἐντελευτῶντα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΠΗ.

Διὰ τί τὴν Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν, ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἑπτὰ δαιμόνια ἐκλέγεται ὁ Χριστός; 1)

Τὸν ἑβδομον αἰριθμὸν καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς καὶ ἐπὶ τῆς κακίας εὐρίσκομεν τὴν γραφὴν παραλαμβάνουσαν. εἰκότως ἂν τὴν Μαρίαν ἐκλέγεται τὴν Μαγδαληνὴν ὁ σωτὴρ, ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἑπτὰ δαιμόνια, ἵνα τὸν ἄρχοντα τῆς κακίας δι' αὐτῆς ἀπελάσῃ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. ὅτι, Φησὶν 2) αἱ ἰσοεῖαι τὴν Μαγδαληνὴν ταύτην διὰ βίης παρθένον διδάσκουσιν. Καὶ μαρτύριον δὲ αὐτῆς φέρεται, ἐν ᾧ λέγεται διὰ τὴν ἄκραν αὐτῆς παρθένοιαν καὶ καθαρότητα, ὡς ὕαλον αὐτὴν καθαρὸν ταῖς βασανισαῖς φαίνεσθαι. Ὅτι, Φησὶν, μετὰ τὴν κοίμησιν τῆς δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου πορευθεῖσα εἰς Εφεσον πρὸς τὸν ἡγαπημένον μαθητὴν, ἐκείσε τὸν δρόμον τὸν Αποστολικὸν διὰ τῆς μαρτυρίας ἢ μυροφόρος 3) Μαρία ἐτελείωσεν, μὴ θελήσασα μέχρι τῆς τελευτῆς χωριθῆναι τῇ παρθένῃ 4) καὶ εὐαγγελισθῆναι Ἰωάννῃ. 5) Ὡς περ, Φησὶν, ἡ ἀπαρχὴ τῶν Αποστόλων Πέτρος ὠνομάσθη διὰ τὴν ἀτάλευτον πίσιν, ἣν εἶχεν ἐπὶ Χρι-

QVÆST. CLXXXVIII.

Quare Mariam Magdalenam, ex qua septem demonia eiecerat, Christus elegit?

Numerum septenarium a Scriptura Sacra in virtutis æque ac pravitatis negotiis adhiberi invenimus. Veri simile igitur fit, Servatorem nostrum Magdalenam, è qua septem demonia eiecerat, ideo elegisse, ut omnis malitiæ auctorem per eam ab hominum natura depelleret. Ait enim, historiam tradere, Magdalenam illam, quoad vixerit, virginem mansisse. In huius rei argumentum adfertur, quod per summam suam virginitatem & puritatem instar crystalli purissimi apparuerit exploratoribus. Ait quoque, Mariam, quæ unguentum attulerat, post obitum Dominae nostræ Deiparæ, Ephesum ad discipulum amatissimum profectam, ibidem cursum suum Apostolicum martyrio absolvisse, quæ a Joanne, virgine & Evangelista, usque ad vitæ finem divelli noluerit. Sicut porro, inquit, Petrus, Apostolorum primus, nomen suum ex fide immota, quam in Christum petram probabat,

1) Luc. VIII. 2.

2) Nescio, quem heic innuat Photius, cuique hanc observationem debeat.

3) Matth. XXVI. 7. & Job. XI. 2.

4) Παρθένος Græcis vir quoque dicitur, qui fœminam non agnovit. Vide *Emilium Portum* ad Suidam Tom. I. p. 5. edit. Kusteriana.

5) Ἰωάννην habeo ex *Colberts*.

bat, accepit; ita illa quoque, tanquam discipularum prima, propter puritatem suam & desiderium, quo in illum ferebatur, a Servatore eodem, quo Mater, nomine est insignita. Quemadmodum itaque discipulorum chorus Dominum sequebatur, ita mulierum, Domini disciplinam recipientium, corona nostri Domini matrem confectabatur. Mirabantur enim, inquit, aliquando discipuli, quod cum uxore loquebatur. Ex quo manifestum est, Dominum id quidem usu receptum non habuisse. Cum itaque mater Domini Evangelii cursum una cum filio & rerum conditore proveheret, mulieres, quæ eam comitabantur, communi Domino ejusque strabant.

2VÆST. CLXXXIX.

Quid significat illud: ex me ipso non loquor.

Pseudomeffiæ ex se ipsis loquebantur, non vero ex lege, nec ex Prophetis, sed ex sua sententia & arbitrio. Contra Servator à lege non recedebat, non omittebat Prophetas, sed dicebat, nunc quidem: *recte dixit Jesaias*; nunc vero: *nonne in Lege vestra scriptum est*, & plurima

τὴν πέτραν ἔτω καὶ αὐτὴ, ἀρχηγὸς τῶν μαθητῶν γενομένη, διὰ τὴν καθαρότητα αὐτῆς καὶ τὸν πόθον, ὃν ἔσχεν εἰς αὐτὸν, Μαρία ὁμωνύμως τῇ μητρὶ παρὰ τῆ Σωτῆρος προσηγορεύεται. ὥσπερ τῷ δεσπότῃ τῶν μαθητῶν ἠκολάθει ὁ χορὸς, ἔτω τῇ δεσποίνῃ καὶ μητρὶ τῆ Κυρίως τῶν μαθητευομένων γυναικῶν ὁ χορὸς. Εθαύμαζον γάρ, Φησιν, ποτὲ οἱ μαθηταί, ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει. 6) δῆλον, ὡς ἐκ ἑσῆς τοιαύτης συνηθείας τῷ Κυρίῳ, ἀλλὰ τὸν εὐαγγελικὸν δρόμον τῆς μητρὸς τῆ δεσπότῃς συνεξανέστης τῷ υἱῷ καὶ δημιουργῷ, καὶ αὐτὰ συνακολαθῆσαι αὐτῇ τῷ κοινῷ δεσπότῃ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐταῖς ἀναγκαίοις, καὶ τοῖς μαθηταῖς διηκόνεον.

discipulis ex facultatibus suis mini-

ΕΡΩΤ. ΡΠΘ.

Τί ἐστὶ τό ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτῆ & λαλῶ. 1)

Οἱ ψευδόχριστοι ἀπ' ἐαυτῶν ἐλάλουν, ἐκ ἐκ νόμου, ἐκ ἐκ προφητῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἰδίας γνώμης καὶ οἱ ὁρμηῆς. ὁ δὲ Σωτὴρ ἐκ ἀπέστη νόμου, ἐκ ἐγκαταλέλοιπεν προφήτας, ἀλλ' ἔλεγε νῦν μὲν, καλῶς εἶπεν Ησαίας. 2) νῦν δέ, εἰ γέγραπται ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, 3) καὶ

ejus-

6) Joan. IV. 27.

1) Joan. XIV. 10.

2) Matth. XV. 7.

3) Joan. X. 34.

μυρία ταῦτα. Ἐπεὶ ἔν οι' ἐλθόντες
 πρὸ Χριστοῦ, καὶ τὸ ἐκεῖνα περιθέντες
 ἑαυτοῖς κακέρως ὄνομα, ἐκ ἀπὸ τῶν
 ἱερῶν γραφῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰδίας ἀπα-
 νοίας τὰ τῆς πλάνης πρεβάλλοντο,
 λέγει ὁ Σωτὴρ· ἐγὼ ἀπ' ἑμαυτῶ ἐ
 λαλῶ, ὥσπερ ἐκεῖνοι. Τὸ γὰρ ἀφ'
 ἑαυτῶ λαλεῖν, τὸ ἔξω τῶν ἱερῶν γρα-
 φῶν ἐστὶ λαλεῖν. Οτι δὲ τὸ ἀφ' ἑαυ-
 τῶ λαλεῖν ψευδοχρίστων ἐστὶ καὶ ψευδο-
 προφητῶν, λέγει διὰ τῶ προφήτε τῶ
 Εζεκιήλ 4) ὁ θεός· ἐκ ἀπέσειλα αὐ-
 τῶς, ἀφ' ἑαυτῶν ἐλάλησαν. ἐκ τῆς
 καρδίας αὐτῶν φθέγγονται. ἐπεὶ ἔνοι
 ψευδοπροφήται ἀφ' ἑαυτῶν ἐκήρυττον,
 ταύτην ἀποδύμενος τὴν ἀπόνοιαν. καὶ
 γὰρ ἐδυσφήμει 5) τὸ ἀχάριτον τῶν
 Ἰσδαίων ἔθνος πλάνου αὐτὸν 6) καὶ πλά-
 νῳ τὸν κόσμον. διὰ τῶτο ἔλεγεν· ἐγὼ
 ἀπ' ἑμαυτῶ ἐ λαλῶ, ἀλλ' ἀπὸ νόμου,
 ἀπὸ τῶν προφητῶν, ὅσα ἤκουσα παρὰ
 τῶ πατρός ἐν νόμῳ, ἐν προφήταις. ἐκ
 προσώπου δὲ τῆς σαρκὸς ταῦτα λέγει, καὶ
 εἰς διάλυσιν τῆς δυσσεβέστης ὑπονοίας.
 Ὑμεῖς δὲ, ὅσα ἤκουσατε παρὰ τῶ πατρός
 ὑμῶν τῶ διαβόλου. Τα γὰρ τῶ πατρός
 κληρὸς γίνεται τοῖς παισὶ, καὶ διὰ τῶτο
 τὰ ἐκεῖνα γίνεται τῶν κληρονόμων. ὡς
 ἴσον ἐνταῦθα καθορεῖσθαι, καὶ εἰς ταυ-
 τὸν συνέναι τὸ ἐξ ἑαυτῶν λαλεῖν, καὶ τὸ
 ἐκ τῶ πατρός αὐτῶν τῶ διαβόλου λαλεῖν.
 ὥσπερ ὁ Χριστὸς ἐλθὼν, ἐγένετο πλήρω-

ejusmodi alia. Quoniam igitur, qui
 ante Christum veniebant, ejusque
 nomen male sibi tribuebant, non ex
 Sacris literis, sed ex sua amentia er-
 rores serebant; ideo Servator noster
 ait: *ego ex me ipso non loquor, sicut illi.*
 Ex se ipso enim loqui idem est, atque
 præter Scripturam Sacram loqui.
 Quod vero Pseudo Messiarum &
 Pseudo prophetarum sit, *ex se ipsis*
loqui, id Deus ipse per Prophetam
 Ezechielem testatus est, dicens: *non*
misi eos, ex se ipsis sunt locuti; ex cor-
de suo loquuntur. Quoniam itaque
 Pseudopropheta ex se ipsis loque-
 bantur, hanc amentiam a se amoli-
 tur. Improba enim Judæorum gens
 erronem illum esse, & mundum
 pervertere calumniabatur. Propter-
 ea agebat: *ego ex me ipso non loquor,*
sed ex lege, ex Prophetis: quæ ex
 Patre in lege, & in Prophetis audi-
 vi. Habito vero ad humanam suam na-
 turam respectu, & ad amoliendam
 malignam illam de se suspicionem
 ita loquitur. *Vos vero, addit, ea,*
(loquimini) quæ ex Patre vestro, Dia-
bolo, audivistis. Sicut enim, quæ
 patris sunt, hereditatis loco filiis
 obtingunt; ita &, quæ illius sunt,
 ad heredes perferuntur. Itaque simi-
 lia hæc sibi invicem esse, & idem in-
 ferre

F f f f

ferre

4) Alludere videtur ad Ezech. XIII. 6.

5) Verbum ἐδυσφήμεα debeo Colbertino, quod in altero deerat.

6) Sic scribo pro πλάνου αὐτῶ, quando Colbert. itidem male: πλάνου αὐτόν.

ferre apparet, ex se ipsis loqui, & ex Patre, Diabolo, loqui. Sicut porro Christus, in carnem veniens, complementum legis fuit; ita & Spiritus complementum evangelii existit. Christus adveniens confirmavit, quæ a Patre in Lege & Prophetis dicta erant. Propterea & Paulus ait: *Christus est implementum legis*. Vicissim Spiritus Sanctus, postea veniens, implevit ea, quæ sunt Evangelii. Quæcunque Christi doctrina continentur, ea Spiritus Sanctus; quæ in Lege tradita sunt, ea Christus implevit: non quidem, quasi Pater nihil heic fecerit, sed quod Christus interpres & consummator dictorum a Patre exstiterit. Similiter Spiritus illustrat & explanat Filii dicta. *Multa, inquit, habeo vobis dicenda, sed ea nunc quidem ferre non potestis: ubi vero venerit Spiritus Sanctus, in veritatem omnem vos ducet*, &c. Neque enim ex se ipso loquitur: nam non contradicit Filio, sed dicta Filii, sicut Filius Patris illa, implet. In hoc sermone videbis *Chrysostomum* sub finem ostendere, missionem neque Filium neque Spiritum S. Patre facere inferiorem, quoniam ipse quoque Pater à Spiritu S. & à Filio mittitur. Verba ejus hæc

μα νόμος, ἡ προφητῶν, ἔγω ἡ τὸ πνεῦμα πλήρωμα τῆς εὐαγγελίας. Χριστὸς ἐλθὼν ἐβεβαίωσε τὰ παρὰ τῆς πατρὸς ἐν τῷ νόμῳ εἰρημένα ἡ προφηταῖς. διὸ καὶ λέγει Παῦλος· πληρωμα νόμος Χριστός. 8) τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπλήρωσε τὰ τῆς εὐαγγελίας. ὅσα ἐστὶν ἐν τῇ Χριστῷ διδασκαλίᾳ, τὸ πνεῦμα πληροῖ. ὅσα ἐν τῇ τῆς νόμου, ὁ Χριστός· ἕχῃ ὡς ἀτελὲς ὄντος τῆς πατρὸς, ἀλλ' ὡς ἐρμηνευτὴς τῶν τῆς πατρὸς ἡ τελειωτής. Οὕτω δὲ ἡ τὸ πνεῦμα διασκοφοῖ ἡ διατρενοῖ τὰ τῆς υἱοῦ. Καὶ γὰρ, φησιν, πολλὰ ἔχω ὑμῖν λαλεῖν, ἀλλ' ἐδύναθε βασιάζειν ἄρτι. ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πάντα τὴν ἀλήθειαν, 9) ἡ ἐξῆς. Οτι ἀφ' ἐαυτῆς, ἐ λαλεῖ, ἐ γὰρ ἀντιφθέγγεται τῷ υἱῷ, ἀλλ' ἀναπληροῖ τὰ τῆς υἱοῦ, καθ' ὃν τρόπον ὁ υἱὸς τὰ τῆς πατρὸς. Οτι ἐν τῷ τῷ λόγῳ ἐυρήσεις πρὸς τῷ τέλει δεικνύντος τῆς Χρυσοστόμου, 10) ὅτι ἡ ἀποστολή ἔτε τον υἱόν, ἔτε τὸ πνεῦμα ἐλάτῃ ποιεῖ τῆς πατρὸς, ὅτι ἡ αὐτὸς ὁ πατὴρ ἀποστέλλεται παρὰ τῆς πνεύματος, καὶ παρὰ τῆς υἱοῦ. λέγει αὐταῖς λέξεσιν. ἐάν σοι δείξω τὸν ποιητὴν ἕραν ἡ γῆς ἀποσελλόμενον παρὰ τῆς πνεύματος, ἡ παρὰ τῆς υἱοῦ, τί ποιεῖς; ἢ ἀρνησάτω τὸν Χριστόν, ἡ ἀπόρρι-

sunt:

7) Hæc totidem verbis non exstant in sacris literis, & παραφράσεως loco a Photio addita videntur,

8) Procul dubio Rom. X. 4. innuit: τῶλος νόμος Χριστός.

9) Joan. XVI. 12. 13.

10) Quem heic Chrysostomi sermonem adferat Photius, frustra quæro,

ψον 11) ταῖς γραφαῖς. ἢ, δέλος ὢν τῶν γραφῶν, ὑποτάττει ταῖς γραφαῖς. καὶ πᾶς φησιν ἐρεται τῆτο; Ἀλλε τῷ Θεῷ διὰ τῆ προφήτης λέγοντος Ησαΐα· ἀλλε με Ἰσραὴλ, ὃν ἐγὼ καλῶ. καὶ ὅλην τὴν περικοπὴν ἐκτιθεῖς τῷ χωρὶς μέχρι τῆ, καὶ νῦν κύριος ἀπέσειλέ με, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῆ, διχοχρίζεται, τὸν πατέρα ταῦτα εἰπεῖν, ἐκ τῶν προτεταγμένων βεβαιῶν τὸν λόγον, καὶ καθιστῶν δῆλον, ὡς ὁ πατὴρ εἶη νῦν ὁ λέγων καὶ ἀποσελλόμενος παρὰ τε τῷ πνεύματος καὶ τῷ υἱῷ.

Patrem esse, qui hæc loquatur, quique adeo a Spiritu & Filio mittatur.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ρς'

Πῶς βραχίονα Κυρίου ὁ Θεολόγος Ἰωάννης τὴν οἰκονομίαν 1) διαλαμβάνει; 2)

Ὅτι ὁ Θεολόγος Ἰωάννης, τὸν βραχίονα εἰς τὴν οἰκονομίαν 3) ἐκλαμβάνων τῷ Σωτῆρος, καὶ τὴν αὐτῷ Θεότητα, πολλά φησι σημεῖα ποιήσαντος τῷ Ἰησοῦ 4) ἐκ ἐπίστευσαν οἱ Ἰουδαῖοι,

sunt: Sitibi conditorem cœli & terræ ostendero missum a Spiritu & Filio, quid facies? Aut nega Christum & abjice Scripturas; aut, cum Scripturæ sis obnoxius, Scripturæ te subjice. Vbi vèro, inquit, hoc dictum est? Audi Deum, per *Jesaiam*, Prophetam, dicentem: *Audi me, Israel, quem ego voco*. Hinc idem, tota illius oraculi serie exposita, usque ad illa verba: *Et nunc Dominus me misit, & Spiritus ejus*, adseverat, Patrem illa loqui, ex antecedentibus fidem expositioni, manifestumque faciens,

QVÆST. CXC.

Quomodo Joannes Theologus œconomiam salutarem per *brachium Domini* indicat?

Joannes Theologus brachium de œconomia Servatoris nostri ejusque Deitate interpretans, *quamvis multa*, inquit, *miracula ederet Jesus*, Judæi tamen non credebant, ut impleretur dictum Jesaïæ: *Domine*,
Ff fff 2 *quis*

11) Colb. ἀπάλαψον.

12) Jes. XLVIII. 12. sqq. Ceterum illam oraculi Jesaïæ expositionem nemo temere admiserit. Prophetici enim sermonis nexus ostendit, non Patrem, sed Filium de Patre & Spiritu ejus loqui.

1) In apographo legebam *οικαμένην*, pro qua voce alteram illam recte exhibet eruditissimus Montefalconius in indire Amphilochiorum Photii p. 339. Bibliothecæ MSS. Coislinian. Fieri igitur potest, ut in apographo erratum sit, quamvis mox in responsione ad hoc quæsitum iterum legatur *οικαμένην*.

2) Joan. XII. 38.

3) Ita scribo cum Colbert. pro *οικαμένην*.

4) Colb. pro *υἱῷ*.

quis credidit dictis nostris, & cui brachium Domini est revelatum? Ipse nempe, & iustitia ejus. Prope enim est, ut iustitia mea adveniat. Ipse itaque & Servator est, & brachium. Propterea & Paulus omnia complexus, in unum confert, dicens: qui factus nobis est à Deo sapientia & sanctificatio, & liberatio. Hic oriri nobis fecit ortum justissimum. Ecce enim, inquit, oriri faciam domo Davidis ortum sanctum, & regnabit Rex justus. Ortus itaque unus est, multi vero ejusdem radii. Radii scilicet humanitatis, sanationis, pacis: radii iustitiæ, pluriumque similium. Propterea etiam David vaticinatus cecinit: in diebus ejus orietur iustitia, & pacis copia, donec Luna aboleatur. Hic igitur ortus ex alto æque atque ex terra contigit: ex alto quidem secundum divinam, ex terra autem secundum humanam naturam.

QVÆST. CXCI.

Quid significat: quod & ipsa creatura liberabitur à servitute, &c.

Serviebat creatura homini, non ut digno, Sol scilicet, & Luna, & astra, & terra, quæque in illis sunt: non, inquam, ut digno. Nam &

ἵνα πληρωθῇ τὸ ἐκθὲν ὑπὸ τῆς Ἡσαΐα· Κύριε, τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ ὁ βραχίον Κυρίου ἵνι ἀπεκαλύφθῃ; αὐτὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ δικαιοσύνην. ἐγγίζει γάρ ἡ δικαιοσύνη μὴ παραγενέσθαι. αὐτὸς καὶ Σωτὴρ, αὐτὸς καὶ βραχίον. Διὰ τῆτο καὶ ὁ Παῦλος περιλαβὼν ἀπαντα εἰς ἓν ἀναφέρει, λέγων. ὅς ἐγεννήθη ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ σοφία καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις. 5) Οὗτος ἡμῖν ἀνέτειλεν ἀνατολὴν δικαίαν. Ἰδὲ γάρ, φησὶν, ἀνατελῶ τῷ οἴκῳ Δαβὶδ ἀνατολὴν δικαίαν, καὶ βασιλεύσει βασιλεὺς δίκαιος. 6) μία μὲν ἔν ἡ ἀνατολή, πολλαὶ δὲ αὐτῆς αἱ ἀκτῖνες. ἀκτῖνες Φιλανθρωπίας, ἰάσεως, εἰρήνης. δικαιοσύνης ἀκτῖνες, καὶ μυρίων ἄλλων. Διὸ καὶ ὁ Δαβὶδ προφθεσπίζων ᾗδεν ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς δικαιοσύνη καὶ πληθος εἰρήνης, ἕως ἃ ἀνταναιρεθῇ ἡ σελήνη. 7) Αὕτη γάρ ἡ ἀνατολή ἐξ ὕψους ἀνέτειλεν, καὶ ἀπὸ τῆς γῆς. ἐξ ὕψους μὲν κατὰ τὴν θεότητα, ἀπὸ γῆς δὲ κατὰ τὴν οἰκονομίαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΣ' Α.

Τί δηλοῖ, ὅτι καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας, καὶ ἐξ. 1)

Ἐδὲλευσεν ἡ κτίσις τῷ ἀνθρώπῳ, ὥς ἄξιῳ, ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ ἄστρα καὶ γῆ, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς. ὥς ὅτι

prava-

5) 1. Cor. I. 30.

6) Jerem. XXIII. 5.

7) Psalm. LXXII. 7.

1) Rom. VIII. 21.

ξίω δὲ, καὶ γὰρ παραβάτης ἦν καὶ ὑ-
πόδικος, ἀλλὰ τῷ Θεῷ δαλεῖν προ-
τάξαντος, ὡς ἀν μὴ 2) ἐξυβριδῆ δια-
πάντων ἢ εἰκῶν, εἰ καὶ παρέβη. πᾶ-
σης τοίνυν τῆς κτίσεως σατιαζέσης, ὁ
Θεὸς κελεύει τῇ κτίσει μὴ ἀφηνιᾶν,
ἀλλὰ παρέχειν μὲν τὸν ἥλιον τὴν ἑαυ-
τοῦ ἀκτῖνα, τὴν γῆν τὰς καρπὸς, τὴν
θάλασσαν ἰχθύς καὶ τὰς ἐμπορίας. καὶ
ἐκαστον τῶν κτισμάτων, τὴν ἐξ ἑαυ-
τῶν χρεῖαν καὶ ὠφέλειαν τοῖς ἀνθρώ-
ποις. Ταύτην ἐπιγυμνῶν ὁ Ἀπόστολος
τὴν ἔννοιαν φάσκει· ἡ γὰρ ἀποκαθα-
δοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν
τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. τῇ
γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη ἕχ-
ἐκῆσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπὶ
ἐπίδωκεν· ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθε-
ρωθήσεται ἀπὸ τῆς δαλείας τῆς φθο-
ρᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν
τέκνων τοῦ Θεοῦ. οἷόν τι λέγω. ὡς εἶ-
δεν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον ἐκπεσόντα,
καὶ τὴν κτίσιν ἀνανεῦσαν πρὸς ὑπηρε-
σίαν τοῦ ἡμαρτηκότος, ἐχαλίνωσεν αὐ-
τὴν καὶ μὴ θάλασσαν, καὶ ἐκέλευσεν ὑ-
πηρετεῖν πρότερον, ἥνικα τὸ βασιλι-
κὸν ἑαυτῷ καὶ ἀρχικὸν τὴν ἐντολὴν
φυλάττων συνδιέσωζεν. ἡχύνετο γὰρ
ἡ κτίσις τὸν αἰχμάλωτον τῇ παραβά-
σει κύριον ἐπιγράφεσθαι, καὶ ἐξυπη-
ρετεῖν αὐτῷ, τῆς ἀμαρτίας αὐ-
τὸν ὁρῶσα δέλον γενόμενον. ἀλλ' ἐκε-

prævaricatus erat, & pœnæ obnoxius.
Serviebat itaque, Deo ita iubente,
ne imago sua penitus deturparetur,
quamvis deliquisset. Cum itaque
omnis creatura rebellem se sisteret,
Deus tamen creaturam imperium
non detrectare iussit, sed Solem ra-
dios suos, terram fruges, mare pisces,
mercesque alias, & condita quoque
cetera ea, quæ usui & commodo
forent hominibus, exhibere voluit.
Hanc sententiam explicaturus Apo-
stolus ait: *Solicita enim expectatio
creatura revelationem filiorum Dei ex-
spectat. Vanitati enim creatura non
sponte sua est subiecta, sed propter eum,
qui sub spe subiecit: quoniam & ipsa
illa creatura liberabitur à servitute cor-
ruptionis in libertatem gloria filiorum
Dei.* Hoc itaque dico. Postquam
vidit Deus hominem lapsum, crea-
turam vero servitium lapsu denegan-
tem, compescuit illam etiam invi-
tam, servireque eam iussit, sicut
olim, quando homo, præceptis au-
diens, regiam imperatoriamque di-
gnitatem sartam tectamque servabat.
Creaturam enim pudebat, eum, qui
lapsu captivum se fecerat, Dominum
agnoscere, eique servire, quem pec-
cati servum factum esse videbat.
Conditor autem non abnegare legis
Fffff 3 viola-

2) μὴ addidi ex Colb.

3) Rom. II. 10.

violatorem, sed potius locupletissimam communis Domini gratiam, beneficentiamque immutabilem demonstrare illam jubebat; eidem creaturæ pollicitus, fore, ut, ubi homo perditus & captivus renovatus, & in integrum restitutus fuerit, ipsa quoque renovetur; quasi diceret: cecidit imago, & peccato suo defecit, perque inobedientiam suam perditur. Sustine itaque servire perditioni illius corruptioni, ut, quando imaginem meam, hominem illum perditum, renovavero, & te, creaturam, una cum ipso renovem, gloriæque ejus consortem efficiam. Tu quidem, quæ per calamitatem ejus simul depressa es, gloriæ quoque ejus particeps resurges. Quid vero illud sibi vult, quod creatura hominis dominium refugiat? Ait scilicet: *creatura vanitati non est subiecta*. Cui vanitati? Quamprimum homo a Deo se avertit, *vanitas* vocatur. Audis Davidem canentem: *sed omnia vanitas, omnis homo vivens*: Omnis homo vanus est, qui Deum deserit, & vana consecretans. Deus Angelos per varias orbis partes disposuit, ut singuli eorum, quod & Moses ait, singulis gentibus præsent. Constituit vero ideo, ut creaturam inanimatam coërceant, Solem, & Lunam, & mare,

λευσεν ὁ κτίσης μὴ ἐξαργεῖσθαι τὸν παραβάτην, ἀλλ' ἐπιδεικνύναι τῷ κοινῷ δεσπότη τὴν ἀφθονον χάριν, καὶ τὸ τῆς εὐεργεσίας ἀμετάθετον. ἐπαγγελάμενος καὶ τῇ κτίσει, ὅτι περ ἀνακατασκευάζοντος καὶ ἐλευθερευμένου τῷ φθαρέντος καὶ αἰχμαλωτισθέντος ἀνθρώπου ἀνακαταστήσεται καὶ αὐτή. ὥσανει ἔλεγεν· ἔπεσεν ἡ εἰκὼν, καὶ ὠλίθηθεν διὰ τὴν παράβατιν, καὶ φθείρεται διὰ τὴν παρακοήν. ἀνάγκη δαλεῦσθαι τῇ τῷ φθαρέντος φθορᾷ, ἵνα ὅταν αὐτὸν ἀνακαταίσω τὴν ἐμὴν εἰκόνα, τὸν φθαρόντα ἄνθρωπον, σὺν αὐτῷ καὶ σὲ τὴν κτίσιν ἀνακαταίσω, καὶ σύνθρονον αὐτῇ τῆς δόξης ποιήσω. συγκατεσπάσθης αὐτῇ τῇ ταλαιπωρίᾳ, συναναστήσῃ τῇ δόξῃ. Τί δὲ ἐστὶ τὸ τὴν κτίσιν φεύγειν τὴν τῷ ἀνθρώπῳ δεσποτείαν; λέγει γάρ, τῇ ματαιότητι ἡ κτίσις ἔχ' ὑπετάγη. ποία ματαιότητι; ἀφ' ἧς ἂν ἐκτραπῇ ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ, ματαιότης καλεῖται. ἄκιστον ψάλλοντος Δαβὶδ. πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης, πᾶς ἄνθρωπος ζῶν. 4) πᾶς ἄνθρωπος ματαιός ἐστιν, ὁ τὸν Θεὸν καταλιμπάνων καὶ τὰ μάταια μεταδιώκων. ἔφησεν ὁ Θεὸς ἀγγέλοις κατὰ τὰ κλίματα 5) τῆς οἰκουμένης ἕνα ἕκαστον ἐπιτραπεύειν, ὡς καὶ Μωσῆς λέγει, 6) ἐνὸς ἐκάστη ἐθνὸς. ἔφησεν δὲ, ἵνα τὴν ἄψυχον κτίσιν χαλινώσωσιν, ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ θά- & ter-

4) PL. XXXVIII. 5.

5) Ita scribo pro κλίματα.

6) Moysen id quidem dicere non memini.

λασσαν, καὶ γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ὑ-
πηρετῆν τῇ τῷ ἀνθρώπῳ ἀπολαύσει.
Πάλιν οἱ ἄγγελοι ἐτεύχοντο ὑπηρετά-
μενοι ἀναξίοις καὶ δίκης ἐνόχοις ἀνθρώ-
ποις. καὶ μάλιστα ὁρῶντες αὐτὰς τὴν
δεσποτικὴν ἀξίαν τοῖς εἰδώλοις ἀνά-
πτοντας καὶ ἀνιερχόμεντας. ἔφερον ἡ γῆ
τὸν οἶνον, καὶ οἱ βῶμοι τὰς σπονδάς ἐδέ-
χοντο. τὰς ἄλλας καρπὰς καὶ τοῖς εἰδώ-
λοις ἀνέτιθεντο. διὰ τὸτο ἐδυσφόρουν
οἱ ἄγγελοι τὰ μὴ ὄντα ὁρῶντες ἀντὶ
τῷ ὄντος τιμώμενα. ἐντεῦθεν λέγεται
καὶ τὸ ἕτερον ζήτημα τὸ εἰς τὸν προφή-
την ἀναφερόμενον. Ἠλθεν πρὸς αὐτόν,
Φησιν, ὁ ἄγγελος Γαβριήλ, καὶ λέγει
αὐτῷ· Δανιήλ, ὁ δέσλος τῷ Θεῷ, αἶψ'
ἡς ἡμέρας προσέθε κακῶσαι τὴν ψυχὴν
σε ἔναντι Κυρίου, εἰσηκόδη ἡ δέησίς σε,
καὶ ἀπεσάλην ἀπαγγεῖλαί σοι τὰ ῥή-
ματα ταῦτα. ἀλλ' ὁ ἄρχων τῆς βασι-
λείας Περσῶν ἀντίστη μοι, εἰ μὴ Mi-
χαήλ, ὁ ἄρχων τῷ Θεῷ υἱῶν, ἦλθεν
εἰς βοήθειαν. 7) ἀπορήσειεν γὰρ ἂν τις,
εἰ ὁ τῆς Περσίδος ἐπιτροπεύων ἄγγε-
λος παρὰ Θεῷ ἐπιτροπεύειν τέτακται,
ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Γαβριήλ, ἀνακομί-
σων 8) τὸν Ἰσραὴλ τῆς αἰχμαλωσίας πα-
ρὰ Θεῷ ἀπέσταλται, πῶς αὐτῷ τῶν
Περσῶν ὁ ἄρχων ἀντίστατο; λυθείη
δ' ἂν τὸ διαπορούμενον ὧδε. ὁ κόσ-
μος εἰδωλολατρίας ἐπεπλήρωτο. οἱ

& terram, ut, quæ in illis sunt, ho-
minum usibus inserviant. Ab al-
tera parte dolebant Angeli, homini-
bus indignis pœnæque obnoxiiis ser-
vientes, inprimis cum viderent, eos
Domini dignitatem cultumque in
idola transferre, & convertere. Ter-
ra ferebat vinum, altaria vero dea-
strorum libamina excipiebant; sicut
& alios fructus idolis sacros esse ju-
bebant. Ægre itaque ferebant An-
geli, ea quæ non sunt, pro eo, qui
est, coli videntes. Hinc intelligi-
tur & alterum illud quæsitum, quod
ad Prophetam spectat. *Venit ad illum,*
inquit, Angelus Gabriel, dicitque illi:
Daniel, serve Dei, ex quo die animam
tuam coram Domino adstingere statuisti,
exaudita est precatio tua, egoque missus
sum, ut tibi verba hæc renunciem. Sed
regno Persarum præfectus restitisset
mibi, nisi Michael, qui genti vestre
præest, auxilio venisset. Heic dubi-
taverit aliquis, qui fieri potuerit, si
Angelus, Persiarum præfectus, a Deo,
ut illi præesset, constitutus, similiter-
que Gabriel ad Israelem ex captivi-
tate reducendum missus fuerit; ut
illi Persarum præfectus resistere?
Enimvero omnis hæc dubitatio faci-
le sic expedietur. Totus orbis ido-
latria scatebat: Angeli vero, gen-
tibus

7) Dan. X. 12. 19.

8) Sic scribo pro ἀνακομίσει.

tibus præfecti, indignabantur & ægre rem ferebant. Interea Daniel, cum civibus suis Babylonem captivus ductus Divini Numinis cognitionem instillabat. Idem faciebant tres pueri, quos ignis, urendi facultatem cum jucunda aura permutans, recreabat. Hoc facto iidem effecerunt, ut multi, ab idolatriæ errore revocati, Deum verum colerent. Persis itaque præfectus Angelus gaudebat, cum videret, Deum in partibus suis loco idolorum coli. Videbar ille, Nabuchodonosorem pro eo; quod olim Diis sacra facere cogebat, & immorigeros extremis suppliciis subiciebat, nunc tandem verum Deum maxime celebrare & dicere: *Sedrach, Misach, Abdenago, servi Dei excelsi*; & similia plura. Quoniam itaque Divus Daniel Deum precabatur, ut hebdomadibus illis septuaginta, quæ captivitati statutz erant, jam consummatis, Israelitas ex carcere educeret; & Gabriel præterea ad adferendum illi nuncium, missus erat, Persico imperio præfectus Gabrieli restitit, contristatus ex eo, quod terra, cui præerat, in pristinam impietatem & errores veteres, reductis inde veri cultus doctoribus, ruitura videretur. Restitit vero, non pugnans,

δὲ ἄγγελοι, οἱ ἐπεσῶτες τῶν ἐθνῶν, ἡγανάνκτησαν καὶ ἐθλίβοντο. αἰχμάλωτος δὲ Δανιὴλ εἰς Βαβυλῶνα μετὰ τῶν ὁμοφύλων ἀπαχθεὶς τὴν θεογνωσίαν ἐνήρτυεν. ὡσαύτως καὶ οἱ τρεῖς παῖδες, ἕς τὸ πῦρ εἰς ἰλαρὰς αὐρας τὴν καυστικὴν δύναμιν ἀμείψαν ἀνεψυχεν. 9) διὸ καὶ πολλὰς τῆς εἰδωλικῆς μετασήσαντες πλάνης θεοσεβεῖν παρεσκευάσαν. ὁ ἔν τῆς ἀρχῆς τῶν Περσῶν ἐφেষηκῶς ἄγγελος ἔχαιρεν, ὁρῶν ἐν τοῖς αὐτῷ μέρεσι τὸν Θεὸν ἀντὶ τῶν εἰδώλων λατρευόμενον. Τὸν Ναβεχοδονόσορ ἑώρα ἀντὶ τῷ καταναγκάζειν θύειν εἰδώλοις, καὶ ἐσχάταις τὰς μὴ πειθομένους υποβάλλειν τιμωρίας, λαμπρῶς θεολογῆντα καὶ λέγοντα, Σεδραχ, Μισαχ, Αβδευναγῶ, 10) οἱ δὲ οἱ τῷ Θεῷ, τῷ ὑψίστῳ, καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἐπεὶ ἔν ὁ μακάριος Δανιὴλ ἐδεῖτο τῷ Θεῷ, πληρωθέντων τῶν ἐβδομήκοντα ἐτῶν, τῶν ἐπὶ τῇ αἰχμαλωσίᾳ διορισθέντων, ἀναγαγεῖν τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἰσραὴλ, ἀπεσάλη δὲ Γαβριὴλ μηνύσαι αὐτῷ τὴν ἀνάρρησιν, ἀνδίσταται τῷ Γαβριὴλ ὁ τῆς Περσικῆς ἀρχῆς ἐπιστάτης λυπόμενος, ὅτι πάλιν ἡ γῆ, 11) ἥς ἐπεσάται, τῶν διδασκάλων τῆς εὐσεβείας ἐκείθεν ἀνακομιθέντων, εἰς τὴν προτέραν ἀναστρέψει ἀσέβειαν καὶ πλάνην. ἀνδίστατο δὲ καὶ μαχόμενος, ἀλλὰ δικαιολογούμενος.

9) Dan. III. 25. sq.

10) ibid. v. 28.

11) Codex ὁ γῆ, male, & mox, ἐπιστάτη.

τίς ἡ σπαρὴ λέγων τῆς ἀνόδου; τὴν
οἰκίαν οἰκῶν πατρίδα ὁ Ἰσραὴλ καὶ
εὐπαθῶν εἰς εἰδωλολατρείαν πολλὰς
ἐξώλισθεν. νῦν δὲ ἔκ καθαρῶς εὐσεβεῖ μό-
νον, ἀλλὰ καὶ ὑπεραθλεῖ τῆς εὐσεβείας,
καὶ πολλῶν τῶν πεπλανημένων πρὸς τὸν
ἀληθινὸν ἐπιστρέψαι τὸν Θεόν. Οὔτε ἔτι
καὶ τοῖς τὴν χάριν δεχομένοις ἔδεν κατὰ
ψυχὴν λυσιτελεσερον ἐπακολουθεῖν, καὶ
τῆς εὐσεβεῖν δι' αὐτοὺς ἀρχαίαν 12)
τὸ ἔσχατον κακόν, ἡ δυσσεβεία, πάλιν
ὑποχειρὶς ποιεῖ, πόσον ἦν ἀμεινον καὶ
τὸν Ἰσραὴλ τέως τῆς αἰχμαλωσίας μὴ
ἀναγαγεῖν; καὶ τῆς ἀρετῆς πρὸς τὸ Φῶς
ἀναβλέψαντας τῆς θεογνωσίας ἐν τῇ
αὐτῇ συντηρεῖν εὐσεβείαν. ἀπεσάλην,
φῆς, τὸν λαὸν ἀποκαταστήσαι τῇ πατρί-
δι. ποία πατρίδι; 13) ἦν οἰκῶντες
ἐμίαιναν κνίσαις, δαίμοσι θύοντες, καὶ
εἰδωλομανίαις. ἔταῦτα κατηγορεῖ λέ-
γων Ἰερεμίας· κατ' ἀριθμὸν τῶν πό-
λεων σὺ ἦσαν οἱ Θεοὶ σὺ Ἰσραὴλ. καὶ κα-
τὰ τὰ ἀμφοδία Ἰερουσαλὴμ ἔθυσεν τῇ Βα-
άλ. 14) μυρίοις τότε παρὰ Θεῶν περι-
κλύζοντο ἀγαθοῖς, καὶ τῆς κακίας καὶ ἀσε-
βείας ἐκ ἀνεχώρεν. μυρία νῦν ὑπο-
μένουσι κακά, καὶ τῷ Θεῷ ἐκ ἀφίστανται.
Τί ποτ' ἔτι ἔσται τὸ τῆς ἐπινόου κέρδος;
ἦν τούτων ἡ ἀντίστασις ἔκ κακῆς πρὸς ἀγα-
θόν. ἔτι γὰρ εἶπεν, ἐμάχετο, ἀλλ' ἀν-

sed ita causæ justitiam edifferens:
Cur reditus tanto studio urgetur?
Quoad populus Israëliticus terram
patriam habitabat, & prospere agebat,
sæpe in idololatriam divertit: jam
vero, peregrinam incolens, pure
Deum colit, nec colit solum, sed &
pro cultu hoc fortiter pugnat, mul-
tosque errantium ad verum Deum
adducit. Quandoquidem ergo &
illis, qui gratiam receperunt, nihil,
quod animæ salutaris sit, evenit, &
illos, qui per eos verum Deum co-
lere incepterunt, impietas, extremum
malorum omnium, sibi iterum ob-
noxios reddet; nonne præstaret, si
Israel nunc quidem ex captivitate
non educeretur, illi vero, qui salu-
taris Dei cognitionis lucem jam spe-
ctant, in eadem pietate conservaren-
tur? Tu quidem missum te ais, ut
populum patriæ suæ restituas. Quæ
vero est illa patria? Ea utique quam
habitantes & dæmonibus sacra faci-
entes, nidoribus & idololatria pol-
luerunt. Nonne horum accusat eos
Jeremias dicens: *Secundum nume-
rum urbium tuarum erant tibi Dii, o
Juda, & secundum bivivia Jerusalem sa-
crificabas Baali?* Tunc quidem a
Deo innumeris beneficiis inunda-
bantur, sed vel sic à malitia & im-
pietate

12) Colb. pro ἀρχαίαν.

13) ποία πατρίδι, debeo Colbertino.

14) Jer. II. 28. ubi tamen hodie legitur: καὶ μετ' ἀριθμὸν δίδων.

pietate sua non desistebant. Jam vero innumera mala perpetiuntur, neque tamen à Deo recedunt. Quis igitur reditus fructus erit? Itaque resistentia heic erat non mali adversus bonum. Non enim dicit, pugnat, sed, resistebat. Sæpe enim datur resistentia justis adversus bonum, sicut sæpe humanitas obstat legi, & lex humanitati. Lex enim delinquentem punit; at clementia Regis eundem sæpe miseratur, & a poena liberat. Pugna itaque hic est non inimici adversus inimicum, sed cognati adversus cognatum. Neque enim justitia sine bonitate, neque bonitas datur sine justitia.

Creaturam ait, quod ante dictum est, male affectam & indignitatem esse, ideoque etiam invitam delinquenti necessaria suppeditasse, & inservivisse, Angelis quoque ingrati adversus beneficia animum moleste ferentibus, totoque mundo per flagitia corrupto. Deus enim, inquit, vidit terram corruptam, quod caro omnis viam suam corruerat. Non erat creatura, qualem illam ab initio condiderat Deus. Cælum non, ut olim, sine labe aliqua astris micabat: terra non, ut olim, fructus intemeratos ferebat: non mare, non aliud quicquam, quod inter creaturas numerabatur. Peccator enim ingressus eam polluebat, & omnia blasphemias,

τίσας. καὶ γὰρ ἐστὶ πολλάκις ἀντίστασις δικαίᾳ πρὸς ἀγαθόν, ὡς ἀνθίσταται πολλάκις νόμῳ Φιλανθρωπία, καὶ Φιλανθρωπία νόμος. ὁ νόμος τὸν ἁμαρτήσαντα κολάζει. Φιλανθρωπία πολλάκις βασιλέως τὸν ἁμαρτήσαντα ἐλεεῖ, καὶ ἐξαεπάζει τῆς τιμωρίας. ὡδ' ἔν ἡ μάχῃ ἐκ ἐναντίας πρὸς ἐναντίον, ἀλλὰ συγγενὲς πρὸς συγγενές. Οὐτε γὰρ τὸ δίκαιον ἔξω ἀγαθότητος, ἔτε τὸ ἀγαθὸν ἔξω δικαιοσύνης εὐρίσκεται.

Οτι τῆς κτίσεώς, φησὶν, ὡς προεῖρηται, διακειμένης καὶ ἀγανακτήσεως, ἐφ' ᾧ καὶ ἄκρῳ τῷ παραβάτῃ παρέιχε τὴν χρεῖαν, καὶ ἐξυπηρετεῖ, καὶ ἀγγέλων ἀχθομένων ἐπὶ τῇ τῆς ἐνεργετημένης ἀγνωμοσύνης, καὶ ὅλα κακωθέντος τῆς κόσμου διὰ τὰς παρανομίας. καὶ γὰρ εἶδεν, φησὶν, ὁ θεὸς τὴν γῆν, καὶ ἦν κατεφθαρμένη, ὅτι κατέφθειρεν πάντα σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτῆς. 15) ἐκ ἧν ἡ κτίσις, οἷαν ὑπέσχησεν αὐτοῖς ὁ θεὸς ἀπ' ἀρχῆς. ἐκ ἧν τοῖς ἄστροις ὁ ἔρανος, ὡς τὸ πρῶν, ἄνευ τινὸς μιάσματος καταλαμπόμενος. ἐκ ἧν ἡ γῆ τὰς καρπὺς ἀμολύντεις, ὡς τὸ πρῶν, ἀναδιδῶσα. ἐκ θαλάσσης, ἐκ ἄλλο τι τῶν ἐν τῇ κτίσει.

turpi-

ὁ γὰρ παραβάτης εἰσελθὼν ἐν αὐτῇ, κατεμίανεν, καὶ ἀνεθόλωσεν ἅπαντα ταῖς βλασφημίαις, ταῖς θεομάχοις καὶ αἰχραῖς φωναῖς ταῖς μαιφονίαις τὴν γῆν * τοῖς πειράταις καὶ λησταῖς τὴν θάλασσαν. τὰς πηγὰς καὶ ποταμούς ταῖς εἰδωλολατρείαις, γύμφαις, καὶ δαίμοσιν ἀναπτυντες αὐτά. πᾶσα τοῖς ἀνθρώποις ἢ κτίσις εἰς θεὸς ἀνεπλάττετο. ἔδεν δὲ κτίσιν ἔτω μιάινει καὶ κηδηλεύει, ὡς τὸ θεοποιεῖσθαι αὐτήν. Εἰσῆλθεν ὁ Σωτὴρ τῷ κόσμῳ διὰ σαρκὸς ἐν αὐτῇ, καὶ ταύτην τῶν μυρίων τέτων ἀπαλλάξας μiasμάτων ἀνεκαίνισεν πολὺ χαλεπωτέρων ἢ σωματικῆς διαφθορᾶς, ἐλευθερώσας αὐτὴν κακώσεων καὶ παθῶν ἀνακαίνιζει διὰ τῆς πρώτης παρεσσίας τὴν κτίσιν. ἵνα μάθῃς, ὅτι αὐτὸς ἐσιν, ὁ καὶ ἀπ' ἀρχῆς αὐτὴν δημιουργήσας. ἔ γὰρ ἄλλοι μὲν κτίζεν, ἄλλοι δὲ διαφθαρεῖσιν ἀνακαίνιζεν· ἄλλοι δὲ τῆς αὐτῆς ἐκάτερον σοφίας καὶ τέχνης, ἀνακαίνιζεν τὴν κτίσιν κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδημίαν, ἵνα μηδεμία σοὶ χώρα καταλειφθῇ ἀπίστιας, ὡς κατὰ τὴν δευτέραν παρεσίαν ἐκαίνιθησεται, καὶ σὺ πρὸ αὐτῆς εἰς ἀφθαρσίαν, εἰς ἀπάθειαν, εἰς ἄφατον καλῶν. Εἰ γὰρ ὅτε ἦν ἐκὼν ἐν ἀδενείᾳ σαρκὸς, ἐν ἰδρώσιν, ἐν ψάδεσιν 16) ὁ Χριστὸς, ὁ τε πλάνης καὶ Σαμαρίτης εὐκοφαντεῖτο, τὴν κτίσιν ἐκάθαρεν τῶν

turpibusque & Deo adversis vocibus, cadibus item terram, piratis & prædonibus mare, fontes & fluvios idololatriis, ad nymphas & dæmonas omnia referendo, turbabat. Tota creatura, ab hominibus in Deafros convertebatur. Nihil vero est, quod creaturam adeo polluat & adulteret, quam si Dei loco habeatur. Servator orbis per carnem ingressus eam (creaturam) est, eamque, infinita labe sua, quæ omni corruptione corporea gravior est, liberatam, renovavit, multisque calamitatibus & malis ereptam per primum suum adventum restituit; ut inde intelligas, ipsum illum esse, qui eam ab initio condidit. Neque enim alterius est condere, alterius vero corruptam renovare: sed utrumque ejusdem est sapientiæ & artis, ut sic creatura per priorem adventum renovetur, nec ullus incredulitati locus relinquatur, quasi eadem in secundo adventu non sit renovanda, & tu ipse ante illam in incorruptibilitatem, iadolentiam & pulchritudinem non transferri debeas. Quod si enim Christus, dum in carnis infirmitate sudoribus, & varii generis malis sponte versabatur, dum seductor & Samarita per calumniam vocabatur, creaturam a tot tantisque, tamque diuturnis malis & impurita-

Ggggg 2

tibus

16) Sic Colb. pro ἐμπαθείαν. * τὴν γῆν addidi, sensu ita postulante.

ribus liberavit; nonne, ubi idem ut judex vivorum & mortuorum, ubi innumeris Angelorum ordinibus stipatus, ubi ut imperator & Dominus omnium advenerit, ubi omnia sibi timebunt & tremunt, translatio ex corruptione in incorruptibilitatem, ut res omnium facillima, apparebit? Accedit, quod hinc consequitur, Deoque in primis dignum est, quod Prophetæ illum Servatoris adventum prænunciarunt, ne quis scilicet existimet, quod, quemadmodum homines, alias, primis ausis & conatibus frustrati, alia via rem adgrediuntur; ita quoque Deus egerit. Ne quis, inquam, ita suspicetur, Prophetæ jam olim adventum ejus prænunciarunt, ut sic ostenderent, Deum non per meditationem quandam & circumspeditionem id, quod prodesse possit, tandem detexisse, sed ab initio potius omnia perspexisse. Nos enim homines circumspicimus omnia, & ubi primo exciderimus, novum facimus periculum: Deus autem non ita agit. Dedit ille potius Legem, Prophetas, & postea Evangelium, non cum tempore meliora postliminio edoctus, sed ab initio intelligens, creaturam, & speciatim hominem, non alia ratione vel condi, vel duci, aut incorruptibilitatis donum recipere posse,

τοσάτων ἢ τηλικύτων καὶ πολυχρο-
νωτάτων παθῶν καὶ μiasμάτων. ὅτ'
ἀν' ὡς κριτῆς ζώντων παραγένηται ἢ
νεκρῶν. ὅταν μυριάσιν ἀγγέλων δορυ-
φορέμενος τάγμασιν, ὅταν πάντων δε-
σπόζων ἢ κύριος, ὅταν πάντα φείσ-
σῃ καὶ τρέμῃ, 17) πῶς ἢ ἐκ φθορᾶς
εἰς ἀφθαρσίαν μεταβολὴ ἔ τὸ ῥασον
ἔχουσα καθορᾶται; καὶ τὸ ἀκόλουθον,
ἢ θεοπεπέσ, ὅτι παραινέται ὁ σω-
τὴρ, προκηρυττόντων τῶν προφητῶν,
ἵνα μή τις νομίσῃ, ὅτι καθ' ὃν τρόπον
ἄνθρωπος τῆς προτέρας διαμαρτῶν ἐ-
πιβολῆς ἢ βοηθείας ἐπὶ δευτέραν ἔρ-
χεται, ἔτω ἢ ὁ θεός. ἵνα ἔν μή τις
ὑπονοήσῃ τῆτο, ἀνωθεν προέλεγον οἱ
φῆται τὴν παρυσίαν αὐτῆ. ἵνα δείξω-
σιν, ὅτι θεός ἔ σκεπτόμενος εὐρίσκει τὸ
συμφέρον, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς προΐδεν ἅ-
παντα. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἱ ἄνθρωποι
σκεπτόμεθα, ἢ, εἰάν ἀποτύχωμεν τῆς
πρώτης πείρας, ἐφ' ἐτέραν μεταβαίνο-
μεν. ὁ δὲ θεός ἔχ' ἔως. ἀλλ' ἔδωκε
νόμον, προφήτας, ἢ μετὰ ταῦτα τὸ
εὐαγγέλιον, ἔ χρόνῳ τὸ συμφέρον με-
ταμαθῶν, ἀπ' ἀρχῆς δὲ εἰδώς, ὡς ἔχ
οἶόν τε ἄλλως ἢν τὴν κτίσιν, καὶ τὸν
ἐν αὐτῇ ἄνθρωπον ἔτε γενέσθαι, ἔτε
παιδαγωγηθῆναι, ἔτε τὸ τῆς ἀφθαρ-
σίας ἀξίωμα ἀναλαβεῖν. εἰ μὴ καθ'
ὃν τρόπον ἢ ἀφ' αὐτοῦ πρόνοια ἢ φιλ-

nifi

ανθρωπία ὠκονόμησεν. Οτι φατίν, εἰ
προεῖδεν ἀμαρτήσιν τὸν Ἀδὰμ ὁ Θεός,
τί καὶ προήγαγεν αὐτόν; καὶ πολλὰ
μὲν εἰσι καὶ πάγκαλοι τῷδε τῷ ἀπορή-
ματος ἐπιλύσεις. Λέγει δ' ἔν καὶ ὁ
Θεόσοφος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὅτι
ὃ τῷτο μόνον Φημί, ὅτι προήδει, ἀλλ'
ὅτι καὶ πεισόντα ἀναστήσει αὐτὸν διὰ τῆς
οἰκονομίας. καὶ ὃ πρῶτον εἶδεν τὴν
πτῶσιν, εἰ μὴ προεπενόησεν τὴν ἀνά-
στασιν. ἤδει, ὅτι πεσεῖται, ἀλλὰ προ-
έθετο τῆς ἀναστάσεως φάρμακον, καὶ
συνεχώρησεν εἰς πείραν ἐλθεῖν θάνατον
τὸν ἄνθρωπον. ἵνα μάθῃ, τίος μὲν
ἀπολαύσει δι' ἑαυτὸν. τίος δὲ τῇ τῷ
πλάσαντος χάριτι. ἤδει πεισόμενον
τὸν Ἀδὰμ, ἀλλ' ἐβλεπεν ἐξ αὐτῷ
προελευσόμενον τὸν Ἀβὲλ, τὸν Ἐνῶς,
τὸν Ἐνῶχ, τὸν Νῶε, τὸν Ἡλίαν, τὸς
προφῆτας, τὸς θαυμαστὰς Ἀποστόλους,
τὴν εὐγένειαν τῆς φύσεως, τὰ θεοκί-
νητα τῶν μαρτύρων καὶ σάζοντα τὴν
εὐσέβειαν νέφη. ἐβλεπε ταῦτα, καὶ
πῶς ἦν καλόν, πῶς δὲ δίκαιον, πῶς δὲ θεο-
πρεπές, ἵνα, διότι ἔμελλεν εἰς ἄνθρωπος
ἀμαρτάνειν, τῷτον μὴ ἀναγαγεῖν ἐκ μὴ
ὄντων, καὶ τοσάτων ἀνδρῶν, ὧν ἕδὲ καθ'
ἓνα ἄξιος ὁ κόσμος, φορὰν ἀνακόψαι,
καὶ θερίσαι προέξίζον τὴν τοσαύτην τῷ
γένεος βλάβησιν καὶ καλλονήν, καὶ κατ'
αὐτῆς ἐπαφίεσθαι τὴν ἐκτομὴν καὶ ὀργήν,
καὶ τότε τῷ τὴν ἀμαρτίαν ὑπερον ἐλό-
μένεσ ἔτε ἀμαρτόντος, ἔτε ἀμαρτεῖν

nisi illa, quam ineffabilis ejus provi-
dentia & benevolentia disposuit. Ajunt quidem nonnulli: Si Deus
Adamum peccaturum esse prævídít,
quare eum condidit? At multæ sunt
& præclaræ viæ, quibus objectum
hoc diluatur. Ita *Joannes Cbryso-
stomus*, diviniórís doctrinæ gnaríffímus,
ait: Non hoc solum dico, quod præ-
viderit (lapsum) sed quod etiam præ-
viderit, se lapsum per œconomiam
salutarem iterum excitaturum. Ita-
que non prius vidit lapsum, quam
de excitatione cogitavit. Noverat,
eum lapsurum, at excitationis reme-
dium jam ante instruxerat: homi-
nem experiundo discere mortem pas-
sus est, ut intelligeret, hinc, quid suo
sibi jumento, hinc, quid per con-
ditoris gratiam sibi sit accersiturus.
Noverat, Adamum peccaturum, at
prævidebat quoque, ex eodem prodi-
turos esse Abekem, Enosum, Eno-
chum, Noam, Eliam, Prophetas,
Apostolos admirandos, nobile illud
genus, nec minus martyrum nubes,
a Deo excitatas, & pietatem stillan-
tes. Hæc prævidebat Numen. Pul-
chræne itaque, justumne, Deove
dignum fuisset, ideo, quod unus
homo peccaturus erat, eum ex nihi-
lo non condere, & eadem opera tan-
torum virorum, quorum nec uno
dignus est orbis, proventum prohi-
bere,

bere, tam latam pulchramque humani generis sementem radicitus evellere, illique excidium & iram immittere, idque eotempore, quo homo, qui postea peccato indulgebat, nec peccaverat, neque de patrandō peccato, cum nondum existeret, cogitaverat? Si enim sapientum est, ab eo, qui peccare quidem conatus est, neque tamen vere peccavit, peccati poenas non repetere; quomodo Deum decuerit, eum, qui nec peccare tunc instituerat, peccantium poenis subicere? In primis cum, quamvis peccatum adeo grave esset; (nonne enim grave erat, præceptum Domini violare?) idem tamen medicinam ex ineffabili conditoris, hominem ad pristinam suam dignitatem reducturi, benevolentia admitteret.

Quod si itaque conditus non fuisset ideo, quod primus ille homo peccaturus erat, Deus utique talis visus esset, qui & hominem, peccati nondum reum, puniisset, & secutura revocatione ac salute privaret, creaturam denique tot & tam præclaris bonisque hominibus spoliasset.

QVÆST. CXCI.

Quid significat, primogenitus omnis creaturæ?

Quando Paulus *primogenitum omnis creaturæ* appellat, (Dominum) hæretici, non recogitantes, de quali creatura loquatur, Filium insipientes in creaturarum numerum detrudunt. Jam vero duplex est creatu-

1) Coloss. I. 15.

* In MS. Φασι, quod tamen ob sequens καταβιβάζει locum habere non potest. Itaque scripsi Φησι. Fortasse Chrysostomi hæc sunt.

μεμελετηκός, ἄτε μήπω μὴδ' ὑφ' ἑωῶτος; Εἰ, γὰρ σωφρόνων ἐστὶν ἀνδρῶν, τὸν μελετήσαντα μὲν ἀμαρτήσῃ, μὴ ἀμαρτήσαντα δέ, μὴ εἰσπράττειν ἐνθύνας ἀμαρτημάτων. εἴ περ γε ἀν εἴη θεῷ, τὸν, μὴδὲ μελετήσαντα ἐξαμαρτήσῃ, τὰς τῶν ἀμαρτηκῶτων ἀπαιτεῖν δίκας, καὶ τότε χαλεπὸν μὲν ὄντος τῷ ἀμαρτήματος, (πῶς γὰρ ἔχ' χαλεπὸν ἀθέτησις δεσποτικῆς ἐντολῆς;) ἔκ' ἀνιάτῃ δὲ ἐσομένῃ τῇ ἀφάτῳ Φιλανθρωπία τῷ πλάσαντος, καὶ τῷ πρωτοπλάστῃ, εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπανάγεσθαι μέλλοντος ἐγγένειαν. ὥστε εἰ μὴ πρόηκτο, διότι ἔμελλεν ἀμαρτεῖν ὁ ἀρχέγονος, εἰδείκνυτο ἀν τὸ θεῖον, τὸν μὴ ἀμαρτάνοντα κολάζων, καὶ τῆς ὑσερον ἀνακλήσεως καὶ σωτηρίας ἀποσεσῶν, καὶ τοσούτων ἀνδρῶν καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἔρημον τὴν κτίσιν ἀποφαίνων.

ΕΡΩΤ. ΡΣΒ.

Τί ἐστὶν πρωτότοκος πάσης κτίσεως; 1)

Οτι τῷ θεῷ Παύλῳ εἰπόντος, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, οἱ αἱρετικοὶ φησι, * μὴ νοήσαντες περὶ ποίας κτίσεως λέγει, εἰς κτίσμα τὸν υἱὸν οἱ ἀνόητοι καταβιβάζουσι. διτλὴ δὲ ἡ κτί-

ΓΑ

σις. ἡ μὲν γάρ ἐστιν ἡ γεγεννημένη. ἡ δὲ ἡ ἀνακαινιζομένη. Αὐτὸς γὰρ Παῦλος βοᾷ· ἔτις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις. ἵνα δὲ λαμπρῶς ἀποδείξῃ, ὅτι τῆς ἀνακαινιδείσης κτίσεως λέγει πρωτότοκον τὸν Χριστόν, ἐπάγει πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, ἵνα γέννηται ἐν πᾶσι πρωτεύων. 2) πρωτεύων τῶν ἀνακαινιζομένων, τῶν εἰς ἀφθαρσίαν καλεσμένων, τῶν ἐκ νεκρῶν ἐγερομένων. πρωτεύων, & κατὰ τὴν θεότητα. ἀπαγε· ὕβρις γὰρ θεῷ, τὸ καλεῖσθαι πρῶτον τῶν κτισμάτων, ὅς ἀρρήτῳ λόγῳ καὶ ἀνεπινοήτῳ ὑπεροχῇ πάσης υπερήρηται καὶ 3) ὑπερῖδεται φύσεως· ἀλλὰ πρωτεύει κατὰγε τὴν ἀνθρωπότητα, ἀρχηγὸς ἡμῶν γεγονὼς τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν μεταστοιχείας. Εἰ γὰρ 4) Ἡλίας τὸν υἱὸν τῆς χήρας ἤγειρε, καὶ Ἐλισσαῖος τὸν τῆς Σωμανίτιδος, καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ τεταρταῖον τὸν Λάζαρον συνεξανάστησεν, ἀλλ' εἰς αὐτῶν 5) εἰς ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν ἐξανάστη. πάλιν γὰρ αὐτῶν 6) ὁ θάνατος ἐκυριεύσεν. Χριστὸς δὲ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ἐκ ἔτι ἀποθνήσκει, θάνατος αὐτῷ ἐκ ἔτι κυριεύει. 7) ἀλλ' εἰδὲ ἐκείνων, ὅς κατὰ τὴν δευτέραν αὐτῷ πα-

ra genus: alia est *condita*; alia *renovata*. Ipse enim Paulus clamat: *si quis in Christo est, nova est creatura*. Vt vero clare ostenderet, se Christum primogenitum dicere, habito ad creaturam renovatam respectu, subiungit: *primogenitus ex mortuis, ut primum inter omnes obtineat: primum* scilicet inter eos, qui renovati sunt, qui ad incorruptibilitatem vocati, qui ex mortuis excitati; *primum tenet*, non secundum Deitatem; absit hoc: injurium enim fuerit, Deum primum creaturarum vocari, qui ratione quadam ineffabili & prerogativa, intellectu non adsequenda, supra omnem naturam positus & evectus est. Sed primum tenet secundum humanitatem, dux nobis factus ad resurrectionem, & ad incorruptibilitatem ex corruptione consequendam. Quamvis enim Elias viduæ filium excitavit, Elissæus vero illum Sunamitidis, Servator denique noster Lazarum, per quadri-duum mortuum, in vitam revocavit; nemo tamen eorum ad incorruptibilitatem & immortalitatem resurrexit. Mors enim in illos iterum do-minata

2) *ibid.* v. 18.

3) *υπερήρηται καὶ*, ex Colbert.

4) καὶ Ἡλίας, Coll.

5) *Idem* pro αὐτόν.

6) ita scribo pro αὐτόν.

7) *Rom.* VI. 9.

minata est. Christus vero, postquam ex mortuis resurrexit, non iterum moritur: mors in illum non amplius dominatur, sicut nec in eos, quos in secundo adventu suo excitabit. O sinistrum & insipiens nostrum iudicium! Christus venit ad nos: dedit nobis Spiritum suum: adsumsit vero corpus nostrum: facta est permutatio: massam enim nostram adsumptam evexit, & ad dextram Patris collocavit. Jam vero ingratus animus in beneficentiam hanc injurius est. Naturam ex nobis adsumsit, & a dextris Patris collocavit: nos ab illo accepimus Spiritum; & vel sic injuria afficimus, inter creaturas & servos illum numerantes.

QVÆST. CXCIH.

Quid est δέσις & προσευχή? 1)

Δέσις, inquit, dicitur, quando quis Deum ad res suas perficiendas advocat: προσευχή, quando Deum laudat: εὐχαριστία, quando pro acceptis beneficiis gratias Deo agit: ἐντυχία vero, quando quis adversus injurias Deum interpellat, eumque ad ultionem sumendam excitat. Quod vero, inquit, ἐντυγχάνειν, non idem fit, quod ἱκετεύειν, sed idem potius, quod *interrogare*, & *responsum accipere*, apparet ex eo, quod Deus ad Eliam ait: *quid tu hic agis*,

ἔρσῃαν ἀναστήσει. ὦ κακῆς ἢ ἀφρονος ἡμῶν γνώμης! ἦλθεν ὁ Χριστὸς πρὸς ἡμᾶς, ἔδωκεν ἡμῖν τὸ αὐτῷ πνεῦμα, καὶ ἀνέλαβεν τὸ ἡμέτερον σῶμα, καὶ τὸ συνάλλαγμα προῆλθεν. καὶ λαβὼν ἡμῶν τὸ Φύραμα ἀνύψωσεν αὐτὸ, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς. καὶ ἡ ἀγνωμοσύνη τὴν εὐεργεσίαν ὑβρίζει. ἐλάβομεν ἐξ αὐτῷ τὸ πνεῦμα, καὶ ὑβρίζομεν ἐν κτίσμασι καὶ δόλοις αὐτὸ καταλέγοντες.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΣΓ.

Τί ἐστὶ δέσις ἢ προσευχή;

Οτι, φησί, δέσις μὲν λέγεται, ὅταν τις τὸν θεὸν ἀξιοῖ εἰς πρᾶγμα. προσευχή δέ, ὅταν ὑμῇ τὸν θεόν. εὐχαριστία δέ, ὅταν τις ὑπὲρ ὧν ἔπαθεν, χάριν ἀναμολογῇ τῷ θεῷ. ἐντυχία δέ, ὅταν τις κατὰ τῶν ἀδικούντων ἐντυγχάνῃ τῷ θεῷ προσκαλέμενος 2) αὐτὸν εἰς ἐκδίκησιν. Οτι δὲ τὸ ἐντυγχάνειν ἐκ ἐστὶ, 3) φησὶν, ἱκετεύειν, ἀλλ' ἐρωτᾶν, καὶ ἀποκρισὶν δέχεσθαι, λέγει ὁ θεὸς πρὸς τὸν Ηλῖαν· τί σὺ ἐνταῦθα, Ηλῖα; ἀποκρίνεται ἐρωτηθεὶς ὁ προφήτης· Ζηλῶν *Elia?*

8) Fortasse legendum est αὐτὸν, ut ad Christum referatur, quando nunc ad πνεῦμα, proxime antecedens, spectat.

1) Tim. II. 1.

2) Chrysostomi hæc sunt quem noster mox appellat. Apud eum tamen illa ad h. l. non invenio.

3) Colb. pro προκαλούμενος. Idem mox ἐπὶ pro ἐστὶ, male.

ἐξήλωκα κυρίῳ παντοκράτορι, ὅτι ἐγ-
κατέλιπόν σε υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐξῆς. 4)
Καὶ ἐκ ἔσιν ἐνταῦθα δέσεις, ἀλλ' ἐ-
ρωτήσεις, καὶ ἀποκρίσεις. καὶ γέγονεν τὸ
ἐξ ἀμφοῖν ἐντευξις. Καὶ πόθεν δῆλον;
Παῦλος λέγοντος ἀκρότον. ἐκ ἀνέγνω-
τε ἐν Ἠλίᾳ, τῷ προφῆτῃ, τί λέγει ἡ
γραφή, ὡς ἐντυγχάνει τῷ Θεῷ, κατὰ
τῆς Ἰσραὴλ. 5) ἐκὼν ἐντυχία ἐκ ἔσι
δέσεις. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ Χρυσόστο-
μος. Δεῖ δ' ἔν ἐτι λεπτομερέστερον
τὰς διαφορὰς τῶν ἐξηγήσεων ὀνομάτων
ἐπισκέψασθαι, καὶ ἐπιθεωρεῖσθαι, ὅτι μὴ
τῷ πλῆθει μόνον ἱκανὰ εἶναι λέγεσθαι,
ἀλλὰ καὶ τοῖς δεινότερον διακωδωνίζεν
ταῦτα βελομένοις ἀνάλωτα καὶ ἀνεπη-
ρέαστα διαμένειν.

excutere voluerint, intemerata & salva infixas hærere.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΣ'Δ.

Οὐ γὰρ ἐπαιχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον δι-
καιοσύνη γὰρ Θεῷ, καὶ ἐξῆς. 1)

Ὅτι φησιν ὁ Παῦλος, ἐ γὰρ ἐπαι-
χύνομαι τὸ εὐαγγέλιον· δικαιοσύνη
γὰρ Θεῷ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. Πῶς
ἐν δικαιοσύνῃ Θεῷ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτε-
ται; πῶς; 2) ἐπειδὴ ὁ πρῶτος νό-
μος Ἰσραὴλ μόνους ἐδέδοτο. καὶ 3)

Elia? Heic interrogatus Propheta
respondet: *zelo zelatus sum propter
Dominum omnipotentem, quia te dese-*
ruerunt filii Israel, &c. Hoc loco
non est δέσεις (*precatio*) sed *interro-*
gatio, & responsio. Ex utroque au-
tem nascitur ἐντευξις. Vnde vero hoc
manifestum est? Audi Paulum ita
loquentem: *Nonne legistis apud Eliam
Prophetam, quod dicit Scriptura, quod
interpellavit Deum contra Israëlem?*
Itaque ἐντυχία non idem est, quod
δέσεις. Atque hæc quidem habet
Cbrystostomus. Juvat vero accuratius
in harum vocum differentiam inqui-
rere, ac simul ostendere, quod non
solum copia sua dicenda sint suffice-
re, sed etiam illis, qui eas solertius

QVÆST. CXCIV.

Neque enim pudet me Evangelii: Ju-
stitia enim Dei &c.

Paulus ait: *non pudet me Evan-*
gelii: justitia enim Dei in illo revela-
tur. Quomodo vero justitia Dei in
illo revelatur? quomodo, inquam?
In eo, quod Lex prima Judæis solis
data est, non autem ceteris homini-
bus, eundem alioquin conditorem
Hh h h h eandem-

4) 1. Regg. XIX. 9. sq.

5) Rom. XI. 2.

1) Rom. I. 16. 17.

2) πῶς ἐν -- πῶς; sunt ex Colbert.

3) δ Colbert. male omittit. Memineris quoque heic subintelligendum esse τοῖς, hoc sensu: καὶ δ
τοῖς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

candemque naturam habentibus: contra Evangelium omnibus eodem genere ortis æqualiter competit. In illo vero iustitiā Dei revelatur, idemque iustitiæ evangelium vocatur. In Veteri itaque Testamento vocatio non erat iusta: neque enim omnes pariter vocabat aut illuminabat; sed Judæos solos. Itaque non erat iusta, sed œconomica, quæque viam iustitiæ muniret. Absit, ut hanc iustam, illam vero injustam, appellem: imo vero hanc viam & præparationem ad istam esse ajo. Suspiciabantur quidem Judæi, & Evangelium sibi, etiam solis, sicut olim legem, datum iri. Præter spem vero expectatio hæc aliter cecidit. Propterea & David ait: *expectavimus, o Deus, misericordiam tuam in medio populi tui.* Et mox: *prout nomen tuum est, Deus, ita etiam gloria tua:* non solum in medio populi tui, sed & super omnes fines terræ. Ostensurus autem, iustitiæ esse, omnium terræ finium misereri, addit: *dextra tua plena est iustitiæ; Dominus regnavit.* Quomodo vero dicitur: *regnavit Deus?* Nonne ideo, quod regiam illam dignitatem recens accepit? Si enim

ἐ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, τῆς αὐτῆς ὑπαρχόντων δημιουργίας καὶ φύσεως, τὸ δὲ εὐαγγέλιον πᾶσιν ὁμοτίμως τοῖς ὁμοφύεσιν εἰκότως. ἐν αὐτῷ δικαιοσύνη θεῶ ἀποκαλύπτεται 4) καὶ καλεῖται δικαιοσύνης εὐαγγέλιον. Ἐν τοίνυν τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ ἐκ ἧν ἡ κλησις δικαία. ἐ γὰρ ὁμοίως πάντας ἐκάλει, καὶ ἐφώτιζεν. τοῖς Ἰουδαίοις δὲ μόνοις. 5) ἐκ ἧν ἔν δικαία, ἀλλ' οἰκονομική, προπαρασκευάζουσα ὁδὸν τῇ δικαιοσύνῃ. ἐ λέγω ταύτην, δικαίαν, κἀκείνην αἰδικον. ἀλλ' ἐκείνην ὁδὸν ταύτης καὶ προκατασκευὴν ταύτης ὑπελάμβανον οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι καὶ τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῖς δοθήσεται καὶ μόνοις, ὥσπερ καὶ ὁ νόμος. ἐξέβη δὲ παρ' ἐλπίδας ἡ προσδοκία. διὸ καὶ Δαβὶδ λέγει. 6) ὑπελάβομεν, ὁ θεὸς, τὸ ἔλεός σε ἐν μέσῳ τῆ λαῶ σε. ἔπειτα, κατὰ τὸ ὄνομά σε ὁ θεός, ἔτω καὶ ἡ αἰνεσις σε. ἔχι ἐν μέσῳ τῆ λαῶ σε μόνε, ἀλλ' ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς. καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ ἐλεῆσαι τὰ πέρατα τῆς γῆς δικαιοσύνης ἐστίν, ἐπάγει. δικαιοσύνης πώληρης ἡ δεξιὰ σε. ὁ κύριος ἐβασίλευσεν. 7) πῶς ὁ κύριος ἐβασίλευσεν; ὡς πρόσφατον λαβὼν τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα; εἰ μὲν γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος βασιλεύει, τὴν αἰδίον αὐτῷ εἰρημὴν dixisset:

4) ἀποκαλύπτεται debeo Colbertino.

5) Legendum fuerit, τὰς Ἰουδαίους δὲ μόνους, sc. ἐκάλει, nisi ex superioribus repetere velis ἀδίδωτο.

6) Plal. XLVII. 9.

7) Plal. XCII. 1. XCV. 9. XCVI. 1. & XCVIII. 1.

νευεν ἐξουσίαν. Εἰπὼν δὲ, ἐβασίλευσεν, τὴν διὰ σαρκὸς αὐτῆς οἰκονομίαν λέγει, δι' ἧς ἡ φύσις ἡμῶν τὴν ἐπικρατείαν τῆς διαβόλης τῆς ἁμαρτίας τῆς θανάτου ἀποτεισαμένη ἐπέγνω πλάσῃν τὸν ὡς ἀληθῶς βασιλέα, τὸν χορηγὸν τῆς ἀφ' ἁμαρτίας 8) τῆς ἀναστάσεως. Ευαγγελίζεται τοίνυν ὁ Δαβὶδ τοῖς ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, ὑπὸ 9) τῆς θανάτου, ὑπὸ τῆς διαβόλης πάλας βασιλευσμένοις, ὅτι ὁ ζυγὸς ἐκείνος συντέτριπται, τὸ κράτος λέλυται, καὶ βασιλεύει πάντων ὁ Κύριος, ὡς καὶ αὐτὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἔφη· ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. 10) πρὶν δὲ ἐβασίλευσεν ἡμῶν ὁ θάνατος καὶ ἡ ἁμαρτία. ἐβασίλευσε γὰρ ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως, 11) καὶ ἐξ ἧς καὶ ὁ σωτὴρ περὶ τῆς διαβόλης καὶ τοῦ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, ἐμερίσθη ἡ βασιλεία αὐτῆς. 12) ὥστε ἐβασίλευσεν πρὸ τῆς ἐπιδημίας τῆς Χριστοῦ τῆς γένεως ἡμῶν ὁ Σατανᾶς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἁμαρτία. Λέγει γὰρ πάλιν ὁ Παῦλος· ὥσπερ γὰρ ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι, ἔτω καὶ ἡ χάρις βασιλεύει διὰ Χριστοῦ. 13) ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν. ἀπέπαυται τῆς ἁμαρτίας τὸ κράτος, τῆς θανάτου, τῆς διαβόλης. ἐκῆν

dixisset: *Dominus regnat*; æternum ejus dominium indicasset. Quando vero ait: *regnavit*; illa, quæ ab eo in carne gesta sunt, indicat, quibus factum est, ut natura nostra, Diaboli, peccati mortisque imperium amolita, conditorem suum, verum illum Regem, ut ducem resurrectionis & incorruptibilitatis agnosceret. David igitur illis, in quos mors & diabolus olim dominatus erat, latum hunc nuncium adfert, quod jugum illud fractum sit, potestas abolita, & Dominus omnibus imperet, quemadmodum & ipse post resurrectionem dicit: *data mihi est omnis potestas in cælo & in terra*. Antea vero mors & peccatum nobis dominabatur. *Mors enim dominata est ab Adamo ad Moysen, &c.* Servator vero de Diabolo ait: *Et, si Satanas Satanam expellit, regnum ejus divisum est*. Itaque ante adventum Christi genti nostræ dominatus est Satanas, imo & peccatum. Paulus enim iterum ait: sicut enim peccatum regnavit in mortali nostro corpore, ita etiam gratia regnat per Christum. *Dominus regnavit*; defuit peccati, mortis, Diaboli robur. Itaque *exsultet terra*, natura terrena, olim.

Hh hhh 2

olim.

8) Suspicio excidisse καὶ.

9) ἐπὶ addidi ex Colbert.

10) Matth. XXVIII. 18.

11) Rom. V. 14.

12) Matth. XII. 26.

13) Rom. V. 21.

olim erroribus jactata, jam vero glorificata, olim sepulta, nunc in throno collocata. Pleraque, ait, Veteris Testamenti per œconomiam quandam agebantur, Deo vero non per se placebant, aut voluntati ejus præcipuæ satis faciebant. Typi & umbræ erant futurorum, non res ipsæ. Itaque in illis alias figuras; alia vero sensa conspicerelicet. Ita Deus non penitus acquiescit in hyacintho, aut purpura, aut cocco, aut bysso. Deus enim animarum puritatem requirit, non corporum florem aut splendorem; illis vero, quæ in corpore splendent, virtutum imaginem exprimit. Quod si enim stolis illis vere delectaretur, quare Moysen non præ Aaron induit, sed, quam ille vestem non adhibuit, ea Sacerdotes ornavit? Et Moyses quidem nec lotus aqua est, nec lavit alios. Cur ita? Vt exinde disceres, talia non esse apud Deum præcipua, perfectoque homini ad ornatum sufficere virtutem, ista denique omnia virtutes adumbrasse quidem, sed non ipsam fuisse virtutem. Sic, ait, Sacerdos summus capite gestabat tiaram, quoniam cum, qui omnibus instar capitis esset præ-

ἀγαλλιᾶσθω ἡ γῆ, ἡ φύσις ἡ γηγενής, ἡ ποτὲ πλανωμένη, νῦν δὲ δοξαζομένη, ἡ ποτὲ ἐν τάφοις, νῦν ἐν θρόνοις. ὅτι φησιν, οἰκονομίας ἦν τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῇ παλαιᾷ, ἀλλ' ἐκ ἀρεσκείας θεῶ ἢ προηγμένης εὐδοκίας. καὶ τόποι τῶν μελλόντων καὶ σκιαί. ἀλλ' ἐκ αὐτὰ 14) τὰ πράγματα. Καὶ ἔστιν ἰδεῖν ἐπ' αὐτῶν ἄλλα μὲν τὰ χήματα, ἄλλα δὲ τὰ νοήματα. οἷον πάντως θεὸς ἐκ * ἀναπαύεται ὑακίνθῳ καὶ πορφύρῃ, καὶ κόκκῳ, καὶ βύσσῳ. Θεὸς γὰρ ψυχῶν ἀπαιτεῖ καθαρότητα, ἔσωμάτων ἀνθή, καὶ λαμπρότητα, ἀλλ' ἐν ταῖς σαρκαστικαῖς φαιδρότησι τὴν εἰκόνα τῶν ἀρετῶν διαγράφει. Εἰ γὰρ ταῖς σοφαῖς ἐκείναις ὡς ἀληθῶς ἀνεπαύετο, πῶς τὸν Μωϋσῆν πρὸ τῆς Ααρὼν ἐκ ἐνέδυσεν. ἀλλ' ἦν ἐκεῖνος ἐκ ἐνεδύσατο, ταύτην τῆς ἱερέας ἡμφιάσεν; καὶ Μωϋσῆς μὲν ἐκ ἐλέσθη ὕδατι καὶ ἔλθεν. διὰ τί; ἵνα μάθῃς, 15) ὅτι ἐκ ἦν ταῦτα προηγμένα τῷ θεῷ, ὅτι τῷ τελείῳ πρὸς κόσμον ἀρεκὲ ἡ ἀρετὴ, 16) καὶ ὅτι ταῦτα τύπος ἦν ἀρετῆς ἀλλ' ἐκ ἀρετῆ. Ὅτι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, φησιν, ἔφερεν ὁ ἀρχιερεὺς τιάραν, διότι τὸν προχειριζόμενον ἀπάντων κεφαλὴν κατὰ κεφαλῆς ἔχειν τὴν ἐξουσίαν 17) ἔδει, καὶ εἰδέναι, ὅτι

fectus,

14) Sic Colb. pro ε - κατὰ.

* εἰ addidi, quod sensus postulat.

15) Idem pro μὴ θεός.

16) Ita scribo pro, ἡ ἀρετὴ.

17) Phrasī utitur Paulina 1. Cor. XI. 10.

κεφαλῇ τῶν ἄλλων προβαλλόμενος καὶ αὐτὸς ὑπὸ κεφαλῇ ἐστὶ τὸν κοινὸν ἀπάντων δεσπότην καὶ ἐξουσιαστὴν. ἀπολελυμένη γὰρ αὐθεντία καὶ αὐτόνομος ἀφόρητος 18) ἐστὶν καὶ χαλεπή. διὰ τῆτο καὶ ἐν τῇ χάριτι οἱ ἀρχιερατεύειν τελέμενοι, τὸ εὐαγγέλιον ἐπὶ κεφαλῇς δέχονται, ἵνα μάθῃ ὁ χειροτονούμενος, ὅτι τὴν αἰληθινὴν τῷ εὐαγγελίῳ τιᾶραν λαμβάνει, καὶ ὅτι, εἰ καὶ τῶν ἄλλων ἱερεργεῖται κεφαλῇ, 19) ἀλλ' ἐν καὶ αὐτὸς ὑπὸ τέρας 20) τελεῖται τὰς νόμους, καὶ τῶν ἄλλων κρατῶν κρατεῖται τῷ νόμῳ. ἀλλ' ἡ μὲν τιᾶρα τὴν ἐξουσίαν ἐτύπη, ἣν τε αὐτὸς εἶχεν τῷ λαῷ, καὶ ὑφ' ἣν αὐτὸς ἀνεφέρετο τῷ Θεῷ. τὸ δὲ πέταλον τὸ χερσῶν, ἐν ᾧ τὸ ὄνομα ἐκεκόλαπτο τῷ Θεῷ, ἐπέκειτο μὲν τῷ στήθει, φυλακῆς δ' εἰπέχε τόπον τῶν ἐν καρδίᾳ κινήματων. καὶ ὡς δὲ ταῦτα καταγράφει 21) τῇ πρὸς τὸ Θεῖον νεύσει καὶ ἀναφορᾷ. ἐπὶ δὲ τῶν ὤμων σμαράγδων λίθοι δύο, ἔχοντες τὰς ἐξ φυλακῆς ἐντεῦθεν, καὶ τὰς ἐξ ἐντεῦθεν. Οὗτοι δὲ σύμβολον ἦσαν τῆς ὀφείας τῆς ἀρχιερατικῆς. ἔχει γὰρ ἡ τῷ σμαράγδω ψῆφος καὶ χλωρότητα εὐπρεπή, καὶ καθαρότητα διαυγῇ, κατόπτρες δυνάμιν ὑποφαίνεσα. Καὶ γὰρ δὲ τὸν ἱερεῖα καὶ ἀσκήσει νήφειν, καὶ τὸν βίον τοῖς

fectus, super capite potestatem habere oportebat, atque inde colligere, quod, quamvis capite ceteris emineat, ipse tamen sub capite, communi scilicet omnium Domino & imperatore, sit constitutus. Imperium enim penitus liberum & legibus solutum grave est, & ferri vix potest. Propterea & in Novo Testamento illi, qui Sacerdotio summo inaugurantur, Evangelii librum capiti impositum habent, ut officio huic initiatus intelligat, se veram Evangelii tiaram accepisse, seque, etiamsi aliorum caput sacro ritu sit constitutus, vel sic tamen legibus iisdem subjectum esse, aliisque imperantem legis imperio teneri. Itaque tiara illa potestatem significabat, tum, quam in populum habebat, tum, cui ipse adversus Deum erat subjectus. Porro bractea aurea, cui Dei nomen erat insculptum, pectori incumbebat, eademque opera significabat, ordis adfectus probe observandos, eosdemq; ad Summi Numinis nutum esse accommodandos. In humeris præterea smaragdi duo, sex tribuum nomina hinc, illinc vero totidem expressa habentes. Illi vero symbolum erant pulchritudinis seu formæ

Hh hhh 3 Sacer-

18) Sic scribo pro ἀφόρητος.

19) Malim κεφαλῇ.

20) Colb. pro ὑπὸ αὐτῆς.

21) Sic scribo pro καθαρὴν μῆσιν, nisi scribi malis καταγράφειν.

Sacerdotem decentis. Smaragdus enim, lapis viriditate decora & pellucida puritate instructus, speculi facultatem subindicat. Sacerdotem enim virtutum exercitio vigilare, vitamque suam illis, qui sibi sunt subjecti, instar speculi repræsentare oportet. In humero vero habebat smaragdus, quoniam actionis erat indicium. Agendi enim facultas ex legibus pendet. Propterea etiam Deus ad Jerusalem inquit: *cor tuum humeris tuis impone, honoratissima filia, quia Dominus te in salutem creavit.* Nam & manus & humeros de actionibus accipit Scriptura, quando v. c. de Davide ait: *Et in prudentia manuum suarum duxit eos.* Oraculo porro illi, quod pectori erat aptatum, duodecim lapides infixi erant, qui duodecim tribus significabant. Hic velim observes, supra quidem & in humeris unum omnino lapidem, smaragdum scilicet; infra autem & in pectore duodecim fuisse. Hoc vero subinuit, nos omnes olim quidem eodem genere ortos esse, procedente vero tempore in diversa studia scissos. Itaque aliud studio nostro, aliud naturæ fertur acceptum. Sub fimbria Sacerdotis conspiciebatur margo, λῶμα dictus, ex quo flores mali puni-

ὑπὸ αὐτὸν ὥσπερ κάτοπτρον παρέχειν. ἐπὶ τὸν ὦμον δὲ ἡ σμάραγδος, ἐπειδὴ πρᾶξιώς ἐστὶ σημεῖον. ἡ γὰρ πρακτικὴ δύναμις τῶν νόμων ἡρτιστα, διὸ καὶ ὁ Θεὸς πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ λέγει. 22) *Θεὸς τὴν καρδίαν σου ἐπὶ τῶν ὤμων σου, θύγατερ ἡ τιμωμένη, ὅτι κύριος κτίζει σε εἰς σωτηρίαν. καὶ γὰρ ταῖς χεῖρας καὶ ταῖς ὤμους εἰς πρᾶξεις ἡ γραφὴ λαμβάνει, ὡς ὅταν λέγει περὶ τῆς Δαβὶδ. 23) καὶ ἐν ταῖς συνέσεσι τῶν χειρῶν αὐτῆς ὠδήγησεν αὐτὰς.* Εὐῆσαν δὲ τῷ λόγῳ, τῷ ἐπὶ τῆς στήθους καὶ οἱ δώδεκα λίθοι ἐνηρμοσμένοι, ταῖς δώδεκα φυλαῖς ὑποδηλῶντες. Καὶ ὅρα. ἄνω μὲν, καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων μία ἦν φύσις τῶν λίθων ὁ σμάραγδος, κάτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς στήθους οἱ δώδεκα. αἰνιττομένοις τῆς λόγῳ, ὅτι ἄνωθεν μὲν ἅπαντες ἐκ μιᾶς προήλθομεν φύσεως. προϊόντος δὲ τῆς χρόνης διαφοροῖς γνώμας ἐμερίσθημεν. 24) καὶ τὸ μὲν δίδωσι τῇ γνώμῃ, τὸ δὲ τῇ φύσει. ὑπὸ δὲ κράσπεδον τῆς ἱερέως, τὸ λεγόμενον λῶμα, ἀνθὲν ῥόας καὶ ῥοῖσκοι, καὶ κῶδωνες ἀπηνέχοντο. καὶ πῶς ἂν εἴη Θεῷ ταῦτα κατὰ πρῶτον λόγον ἀρέσκοντά; ἀλλ' ἐν τῷ γήματι τῆς ἱερέως ἐφῆκεν ἐξεικονίζεσθαι ταῖς ἀρεταῖς. κάτω ἀνθὲ καὶ καρποί τὰ τῶν

22) Jerem. XXXI. 22. ubi tamen hodie apud τὰς LXX. legitur *δὸς* pro *Θεὸς*.

23) Psalm. LXXVII. 78.

24) Ita scripti pro *ἐμερίσθησαν*, pendet enim ab antecedente *προήλθομεν*.

αρετῶν κατορθώματα, αἱτινά ἐστιν ἐλεη-
μοσύνη καὶ δικαιοσύνη καὶ Φιλανθρωπία,
καὶ τῶν ἄλλων ὁ σύτοιχος χορὸς.

hoc Sacerdotis habitu virtutes depingi faciebat. Qui infra erant flores
& fructus, præclaras quasque virtutes, quales sunt eleemosyna, justitia,
humanitas, & reliquarum illis similium coronam representabant.

Οτι, 25) Φησιν, μὴ μεταβάλλε
ρήματα Θεῶ ζῶντος· εἰς πατέρα καὶ
υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα ἐβαπτίσθης. τί
ἀναιρεῖς 26) τὰ ὀνόματα τὰ ζῶντα καὶ
εἰσάγεις ὀνόματα λογισμῶν, γέννημα
λέγων, καὶ ἀγέννητον, καὶ γεννητὸν, ὃν
αἰεὶ, καὶ μὴ ὃν αἰεὶ. Τέτων ἀνέχεται
θεός, τῶν ματαίων ἐρημάτων; ἐν ῥήμα,
ἵνα μεταβάλλῃ προφήτας, ποτὲ ἐκιν-
δύνευσεν ἀπολέσθαι. καὶ βλέπε ῥήμα-
τος μικρὸ ἀκριβολογίαν. τὰ ῥήματα
τῶν προφητῶν ἴσως ἐκάλεν ὑπὸ ἀπει-
ρίας * λῆμμα Κυρίου. λέγει ὁ Θεός
διὰ Ἰερεμίου. 27) εἰάν ἐρωτήσῃ σε ὁ
λαὸς, ἢ ὁ ἱερεὺς, ἢ ὁ προφήτης, καὶ
εἴποι σοι, τί τὸ λῆμμα; εἰπὲ αὐτοῖς,
ὅτι τὸ λῆμμα Κυρίου ὑμεῖς ἐστέ, λήψο-
μαι γὰρ ὑμᾶς λῆμμα, καὶ ῥάξω ὑμᾶς,
ἵνα μὴ λέγηται λῆμμα. ἐν ῥήμα ἵνα
μὴ μεταποιηθῇ ἀπειλεῖ ὁ Θεός. καὶ
σύ ὁλόκληρον δογματῶν ἀκριβείαν
διασρέφων νομίζεις διαφυγεῖν τὰς τῷ
Θεῷ χεῖρας;

feriem pervertis, manus Dei effugere te posse opinaris?

ci, mala punica aurea & tintinnabu-
la pendebant. Quomodo vero hac
Deo per se & ratione præcipui consilii
sui placere poterant? Imo vero ipso

Ne immutes, inquit, verba Dei
viventis. In Patrem, Filium & Spi-
ritum S. baptisatus es. Quare no-
mina vivatollis, & nomina cogita-
tionum tuarum invehis, progeniem,
& ingenitum & genitum, semper
existens, & non semper existens
appellando? Num vana ejusmodi
verba tolerabit Deus? Periculum
olim erat, ne unum verbum ad per-
vertendos Prophetas periret. Vide
vero, quantopere vocolæ parvæ ratio
habeatur. Prophetarum verba non-
nulli ex imprudentia λῆμμα Domini
vocabant: 27) Si te interrogaverit
populus, aut Sacerdos, aut Prophe-
ta, & dixerit, *quid sibi vult* λῆμμα?
dic illis, vos estis λῆμμα Domini:
vos enim instar λήματος arripiam,
& confringam vos, ne dicatis am-
plius λῆμμα. Ibi Deus minas fecit,
ne una vox mutetur: tu vero, qui
universam rectamque doctrinarum

QVÆST.

25) Quæ sequuntur, ea quomodo huc quadrent, non admodum video.

26) Colb. pro αὐν ἐρεῖς.

* Sic scribo pro ἀπηρίας, Nisi malis ἀπηρίαις.

27) Jer. XXIII, 33. In Codice male: Ηοῦτον.

QVÆST. CXCVI.

In oraculum illud: Si quis est in Christo, nova est creatura; vetera transferunt; ecce, nova facta sunt omnia.

Gentiles & Judaizantes dicunt: quid gloriatur Paulus dicens? *vetera transferunt: ecce, omnia facta sunt nova: si quis in Christo est, nova est creatura.* Ego enim, inquit, nihil novi video. Nonne vero habes oculos, ut ea perspicere possis? Adesdum, & faciam tibi oculos, ut videas. Tune vero oculos das? Imo vero. Tune conditor es? Vtique. Nonne mente captus es? neuriquam. Oculosne itaque corporis facis? Non sane, sed, quod plus valet, mentis. Itaque & mihi oculos paras? vel maxime. Nonne vero eos habeo? Minime. Sed tu habes? Vtique. Dic quæso, quomodo? Quod si tu templum ingressus nudum ibi simulacrum, & mutum lapidem videas, dicasque: hic est Deus; num oculos tunc habes? Neque enim externi oculi quicquam profunt, quando internis captus es. Vides itaque necesse esse, ut oculos tibi parem, quo lapidem videas esse lapidem, &

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ρς'.

Εἰς τὸ ῥητόν 1) εἰ τις ἐν Χριστῷ, καὶ νῆ κτίσις. τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, ἰδὲ γέγονε καινὰ τὰ πάντα. 2)

Οτι, Φασιν οἱ Ἕλληνισταί, καὶ τὸ ἰσχυρίζον· τί κομπάζει Παῦλος λέγων· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, ἰδὲ, γέγονε τὰ πάντα καινὰ. εἰ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις. ἐγὼ γάρ, φησι, καινὸν εἶδέν βλέπω. εἰ γὰρ ἔχεις ὀφθαλμούς, ἵνα ἴδῃς ταῦτα. δεῦρο, καὶ ποιήσω σοι ὀφθαλμούς, καὶ ὁράσεις. 3) καὶ σὺ ποιεῖς ὀφθαλμούς; ναί. καὶ δημιουργὸς εἶ; καὶ πάνυ. σὺ ἀποπενόησας; ἐχί. ἐκὼν ποιεῖς 4) ὀφθαλμούς τῷ σώματι; εἰ. ἀλλὰ τὸ ρεῖζον τῆς διανοίας. καὶ ποιεῖς μοι ὀφθαλμούς; μάλιστα. Οὐ γὰρ ἔχω; ἐχί. σὺ δὲ ἔχεις; ναί· πῶς; εἰπέ μοι. ὅταν ἀπέλθῃς εἰς ναὸν, καὶ ἴδῃς ἐκεῖ ξόανον γυμνόν, λίθον ἄφωνον, καὶ εἴπῃς· ἔστος ὁ θεὸς ἐστὶν ἄρα ὀφθαλμούς ἔχεις; μὴ γὰρ ὀφθαλμὸς τι τῶν ἐξωθεν ὀφθαλμῶν τῶν ἐνδον πεπηρωμένων. ὁρᾷς, ὅτι χρειαν ἔχεις, ἵνα ποιήσω σοι ὀφθαλμούς, ὥστε τὸν λίθον σε ἰδεῖν λίθον, καὶ τὸ ξύλον, ξύλον. ὀφθαλμούς ἔχεις, ὅταν ἴδῃς ξύλον, καὶ προσκυνήσῃς. καὶ λαβὼν ἐγὼ αὐτὸ καύσω, ἄρα ἔχεις ὀφθαλμούς τὸ

lignum

1) εἰς τὸ ῥητόν, accepi ex Colb.

2) 1. Cor. V. 17.

3) Colb. καὶ ὁρᾷς.

4) idem. ποιήσον.

καίόμενον θεὸν ὀνομάζων; ὅταν τὰ
πάθη θεοποιῇς, ὀφθαλμοὺς ἔχεις; με-
θύει ὁ ἄνθρωπος, καὶ περιφέρεται, καὶ
καταγελάται. καὶ γίνεταί ἀντὶ τῆς ἀν-
θρώπου ἄλογος. σὺ δὲ λέγεις· ἡ μέ-
θη θεός, ὁ Διόνυσος. ἡ κλοπὴ θεός,
ὁ Ερμῆς. ὁρᾷς, ὅτι χρεῖα σοι ὀφθαλ-
μῶν; ὁ νόμος τὰ πάθη κολάζει. καὶ
σὺ ταῦτα ποιοῦν ἐκ αἰδάνῃ. εἰ βέλει
δὲ, πρόσχες, ὅπως γέγονε πάντα και-
νά. ἡ ἡσυχία ἐν τῇ γενομένη λέγεται, ἡ δὲ
μόνον ἐκ τῆς μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πα-
ραγωγὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ τῆς ὄντος ἐπὶ
τὸ βέλτιον μεταβολή. ἔκτισεν ὁ θεός
τὸν ἑρᾶν. τῆτό ἐστιν ἐκ τῆς μὴ ὄντος
ἐργάσασθαι, κτίζει, καὶ ὅταν τὸν πονη-
ρὸν ἄνθρωπον καλὸν ἀπεργάσῃται. ἐν-
ταῦθα τὸ κτίζειν ἐστὶν ἐπὶ τὸ βέλτιον
μεταβολή. Καὶ ἄκιστον τῆς Δαβὶδ λέ-
γοντος. ἐπειδὴ γὰρ ἦν αὐτός καὶ ἡ
καρδία αὐτῆς ἐκτισμένη, ἐξενεπάθη δὲ
τῇ μοιχείᾳ, καὶ τῷ φόνῳ, καὶ πρὸς
φθορὰν κατεφέρετο, παρακαλεῖ τὸν
θεόν, καὶ λέγει· καρδίαν καθαρὰν
κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ θεός. 5) ἔχ' ὅτι
πρότερον ἐκ εἶχε καρδίαν, εἰδὲ πρὸς
τῆς ἐσίας τῆς καρδίας λέγει. ἀλλὰ πε-
ρὶ τῆς κοσμήσεως αὐτὴν ἀρίστης πολιτεί-
ας. Ἰδὲ τοίνυν κτίσις λέγεται, ἡ μόνον
ἡ ἐκ τῆς μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγω-
γὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ τῆς ἐσίας διαφθορείσης
εἰς τὸ βέλτιον μεταβολή. ἔτω κτίζεται

lignum esse lignum. Oculos habes,
ut videns lignum illud adores? Ego
vero illud comburam. Num igitur
oculos habes, qui illud, quod com-
buritur, Deum appelles? Homo ali-
quis ebrius est, & titubat, & deridetur,
& ex homine ratione destitutus eva-
dit. Tu vero ais: ebrietas Deus est
Bacchus; futurum Deus est, Mer-
curius. Videsne, oculis tibi opus
esse? Lex prava punit; tu vero, ea
patrans, nihil sentis. Jam, quæso te,
attende, quomodo omnia facta sint
nova? Creatura in Scriptura vocatur
non solum, quando aliquid ex nihilo
esse incipit, sed &, quando aliquid,
quod est, in melius mutatur. Deus
cælum condidit: hoc est, fecit aliquid
ex nihilo: idem vero etiam creat,
quando hominem impium bonum
efficit. Atque hic creare idem est,
quod aliquid in melius mutare. Audi
porro Davidem loquentem. Quo-
niam etiam ille & cor ejus creatum
erat, adulterio vero & cæde iniqui-
nabatur, & ad eandem ferebatur,
Deum precatur, & ait: *cor novum
crea in me, Deus*; non quidem, quod
ante non habebat cor; sicut nec de
cordis essentia, sed de optima, quæ
illud ornat, conditione loquitur.
Vides itaque quod creatura vocetur
non solum, si ex nihilo aliquid exi-
tere

stere incipit, sed etiam, si quid quoad essentiam corruptum in melius mutetur. Ita meretrix conditur, si fiat casta; ita rapax, si evadat misericors. Ita in ovem mutatur lupus, & in columbam accipiter. Duo itaque sunt creationis genera. Propterea etiam lavacrum dicitur creatio, lavacrum, inquam, regenerationis. *Exuentes enim*, inquit, *hominem veterem, induentes autem novum, qui regeneratus est ad imaginem ejus, qui eum condidit.* Vides itaque, quod nova aliqua sit creatura. Quid enim mihi prodest, si cœlum fiat novum, & terra nova, ego vero peccatis inveteravi? Cœlum domus est, ego vero in eo diversor & ægroto. Quando Medicus ægroti domum intraverit, nullaque habitatio ægroti cura muros dealbaverit, tectumque aureis ornaverit figuris, nonne ad eum dixeris, mi homo, excita ægrotum: quid domum ornas? juva decumbentem. Ita Christus quoque mundum hunc ingressus est, in quo naturam meam ægrotaantem & decumbentem invenit, inque ea sananda omnem operam collocat, renovatque naturam & restituit. Quid igitur medicum culpas, quod illud non fecerit; Christo vero vitio vertis, quod fecerit illud? Ita transferunt vetera; ita omnia facta sunt nova; ita nova facta est creatura: cujusmodi sane infinita aliquis attulerit.

σώφρων ἢ πόρνη, ἔτωσ' ἐλεήμων ὁ ἄρπαξ. ἔτω μεταβάλλεται εἰς πρόβατον ὁ λύκος, καὶ ὁ ἱέραξ εἰς περιστεράν. δύο κτίσεις. διὰ τὸτο καὶ τὸ λατρεῖν κτίσμα λέγεται. τὸ λατρεῖν λέγω τῆς παλιγγενεσίας. Αποδυσάμενοι γάρ φησὶ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἐνδυσάμενοι δὲ τὸν νέον, τὸν ἀναγεννώμενον κατ' εἰκόνα τῆς κτίσαντος αὐτόν. 6) Οὕτως ἔν, ὅτι ἐστὶ καὶ καὶ κτίσις. τί γάρ μοι ὄφελος, εἰν γένεσθαι ὁ ἔρηνος καὶ νός, καὶ γῆ καὶ νή, ἐγὼ δὲ ταῖς ἀμαρτίαις πεπαλαίωμα; ὁ ἔρηνος οἶκος ἐστίν, ἐγὼ δὲ ὁ διατῶμενος ἐν αὐτῷ, καὶ νοσῶν. Εἰν ἱατρὸς εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ἀρρώστου εἰσέλθοι, καὶ τῆς μεν ἑδμεῖαν πρόνοιαν λάβει, λευκαίνει δὲ τὰς τοίχας, καὶ χρυσογραφεῖ τὸν ὄροφον, ἐκ ἂν εἶπες αὐτῷ, ἄνθρωπε, ἀνάστησον τὸν νοσῶντα. τί τὴν οἰκίαν καλλωπίζεις; βοήθησον τῷ κειμένῳ. καὶ ὁ Χριστὸς εἰσῆλθεν, εἰς τὸν κόσμον τῶτον, ἐν ᾧ κατακειμένην ἔβρεν τὴν φύσιν καὶ νοσῶσαν, καὶ πρὸς τὴν θεραπεῖαν αὐτῆς ἅπαντα δέχεται τὸν ἀγῶνα, καὶ ἀνακαίνίζει, καὶ ἀνορθοῖ τὴν φύσιν. Τί ἔν τὸν ἱατρὸν μέμφει, ὅτι μὴ ταῦτα ἐποίησεν. τὸν Χριστὸν δὲ πάλιν ὑπὸ μῶμον ποιεῖς, ὅτι ταῦτα ποιεῖ; ἔτω παρῆλθεν τὰ ἀρχαῖα. ἔτω γέγονε τὰ πάντα καινά. ἔτω καὶ κτίσις. καὶ μύρια ἂν τις τοιαῦτα ἐπισυναγαγῇ.

QUEST.

6) Col. III. 10. ubi tamén hodie codices nonnihil aliter habent.

ΕΡΩΤ. Ρς'Ζ.

Διὰ τί ὁ Απόστολος, ὅταν περὶ Χριστοῦ
διαλέγηται, θάνατον καλεῖ τὸν ἐκείνου
θάνατον ὅταν δὲ περὶ τῆς ἡμῶν, κοι-
μησιν.

Τί δήποτε, ὅταν μὲν περὶ τοῦ Χρι-
στοῦ διαλέγηται Παῦλος, θάνατον κα-
λεῖ τὸν ἐκείνου θάνατον, 1) ὅταν δὲ περὶ
τῆς ἡμετέρας τελευτῆς, κοίμησιν αὐτὴν, καὶ
ὁ θάνατον ὀνομάζει; Καὶ γὰρ ἐν τῷ
αὐτῷ λόγῳ τρίτον μνηθεῖς 2) τῆς τελευ-
τῆς τῶν ἀνθρώπων, ἑδωκεῖ θάνατον λέ-
γει, ἀλλὰ κοίμησιν τὴν ἀναχώρησιν λέγει.
3) Οὐ γὰρ παρέργως ταύτην κέχρη-
ται τῶν λέξεων τῇ παρατηρήσει, ἀλλὰ
σοφόν τι καὶ μέγα κατασκευάζει. Ἐπὶ
μὲν ἔν τῷ Χριστῷ θάνατον καλεῖ, ἵνα
τὸ πάθος πισώσηται. ἐπὶ δὲ ἡμῶν
κοίμησιν, ἵνα τὴν ὁδὴν παραμυθήσῃται.
Ἦθα μὲν γὰρ παρεχώρησεν ἡ ἀνάστασις,
θαυρῶν καλεῖ θάνατον. ἔνθα δὲ ἐν ἐλ-
πίσιν ἔτι μένει, κοίμησιν καλεῖ. καὶ διὰ
ταύτης παραμυθέμενος ἡμᾶς τῆς προσ-
ηγορίας, καὶ χρησάς ἐλπίδας ὑποτί-
νων ἡμῖν. ὁ γὰρ κοιμώμενος ἀναστήσε-
ται πάντως. ἐπεὶ καὶ θάνατος ἐδὲν ἔτε-
ρον ἐστίν, ἢ μακροχρόνιος ὕπνος.

QVÆST. CXCVII.

Quare Apostolus, de Christo loquens,
mortem ejus *mortem*, nostram ve-
ro *somnum* appellat?

Quæ causa est, cur Paulus, de
Christo differens, mortem ejus *mor-
tem* vocat, de nostro vero obitu lo-
quens, eum *somnum*, non autem
mortem, appellat? In eodem enim
loco mortem hominum ter comme-
morans, discessum illum nunquam
mortis, sed semper somni nomine
appellat. Neque enim sine causa
hac voce perpetuo usus est; sed sa-
pienter egit, & præclarum aliquid
significavit. Scilicet de Christo *mor-
tis* nomen adhibet, ut perpeffionem
simul confirmet; de nobis vero *so-
mni* illud, ut dolori adferat solatium.
Ubi enim resurrectio jam consecuta
est, confidenter *mortem* nominat;
ubi vero spe adhuc præcipitur, *so-
mnum* vocat, ipsa hac appellatione &
nos consolaturus, & ad pulchram
spem excitaturus. Mortuus enim
omnino resurget, quoniam mors
ipsa nihil aliud est, quam somnus ali-
quis diuturnus.

liiii 2

QVÆST.

1) Rom. V. 10.

2) Codex male *μνηθεῖς*.3) Vide 1. Cor. XV. 18. 20. 21. & 2. Theff. IV. 13. 14. 15. Utroque in loco verbum *κοιμᾶσθαι*
ter legitur.

QVÆST. CXCIX.

Quæ est parabola de filio, paternas facultates sibi vindicante, & in longe dissciam terram proficiscente?

Illae eo pertinet, quod iustorum cohors dominium in creaturas sibi non per rapinam vindicare, sed omnem earum administrationem Servatoris providentiæ cupit esse subiectam. Propterea parabola illa juniorem introducit, quod paternas facultates recipiens in longinquam regionem discefferit. Longum vero illud iter non stadiis producebatur, sed moribus distinguebatur. Pecans enim quisque remotus est à Deo, non loco, sed moribus. Idem vero paternas facultates nactus, intemperanter vivendo eas dissipat. Solem enim in commodum suum nactus, donum illud instar Dei adoratur: fontes in recreationem nactus, & hoc munus Dei loco habet. Ignorat datorem, donum vero eadem creatura nimio cultu prosequitur. Neque tamen omnes paternam hereditatem eadem ratione adierunt. Alius enim ille bene, alius vero male usus est. Et hic & ille certus hominum ordo est, quamvis à se distinctus. Homo enim pius pulchritudinem cœli videt, & ob pulchritu-

ΕΡΩΤ. ΡΕ΄Θ.

Τίς ἡ παραβολὴ τῆς τὴν πατρικὴν ἔσταν λαβόντος, καὶ εἰς χώραν ἀποδημήσαντος μακρὰν; 1)

Ὅτι τὸ τάγμα τῶν δικαίων ἐ βέλεται εἰς ἑαυτὸν ἀρπάσαι τὴν ἐξουσίαν τῶν κτισμάτων, ἀλλ' ὑπὸ τὴν τῆς σατῆρος πρόνοιαν θέλει κείσθαι τὰ τῆς οἰκονομίας. διὸ καὶ ἡ παραβολὴ τὸν νεώτερον εἰτάγει, λαβόντα τὴν πατρικὴν ἔσταν, εἰς χώραν ἀποδημήσαι μακρὰν. τὸ δὲ μῆκος ἐ σταδίοις διετείνετο, ἀλλὰ τρόποις ἐξετοπίζετο. Καὶ γὰρ ὁ ἀμαρτάνων μακρὰν γίνεται Θεῷ, ἐ τόπω, ἀλλὰ τρόπῳ. Λαβὼν δὲ τὴν ἔσταν τὴν πατρικὴν ἀπώλεσεν αὐτήν, ἀσώτως ζῶν, ἔλαβεν ἥλιον εἰς ἀτόλαιυσιν, καὶ τὸ δῶρον ὡς Θεὸν προσεκύνησεν. ἔλαβεν πηγὰς εἰς τρυφὴν, καὶ τὸ δῶρον ἐθεοποίησεν. ἠγνόησε τὸν χαρισάμενον, καὶ τὸ χάρισμα ὑπερεδόξασεν ἢ αὐτὴ κτίσις. ἀλλ' ἐ πᾶσιν ὁμοίως ὀρωμένη πατρικὴ ἡ ἔστα. ἀλλ' ὁ μὲν καλῶς αὐτῇ, ὁ δὲ κακῶς ἀπεχρήσατο, τάγμα τῆςτο καίεινο, εἰ καὶ διάφορον. ὁ εὐσεβὴς τὸ κάλλος ὁρᾷ τῆς ἑστάντος καὶ ἀπὸ τῆς καλλίας τὸν δημιουργὸν ἀνυμνεῖ. Οὐφομαὶ γὰρ φησι, τὰς ἑστάντας ἔργα τῶν δακτύλων σου. 2) εἶδεν ὁ ἀσεβὴς, καὶ πρὸς μὲν τὸν κτίστην τὴν διάνοιαν ἐ διεβίβασεν.

dinem

1) Luc. XV. 13.

2) Psalm. VIII. 4.

ἐναπομείνας τῷ κάλλει τῷ ἔργον Θεοῦ
ἐφ' αὐτὰ ἴδεν τὸ δημιούργημα. ὁ εὐσεβὴς
ἐχ' ὑβρίζει τὴν κτίσιν, ἀλλὰ τῷ δε-
σπότη τὴν προσκύνῃσιν ταμιεύεται. τι-
μᾷ τὴν κτίσιν, 3) ἀλλ' ὁμόδελον. ἐκ
ἀφαιρῶν δὲ τὸ σέβας τῷ κτίσαντος
περιόπτει τῷ κτίσματι. ἐπανεῖ τὸ Φι-
λοτέχνημα, ἀλλ' ἐχ' τὴν τῷ τεχνίτῃ δο-
ξαν εἰς ἐκεῖνο περιέστησιν. ὁ δὲ δυσσε-
βὴς ἐ* κακῶς μὲν εἶδεν, κακῶς δὲ προσ-
εκύνησεν, καὶ πᾶσαν τὴν τάξιν ἀνέτρε-
ψεν. ὅτι δράκοντα πολλακίς ἡ γραφή
καλεῖ τὸν διάβολον, καὶ ὅφιν σκολιόν.
Διὸ καὶ ὁ σωτὴρ φησιν. ἰδὲ δέδωκα
ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὅφρων καὶ
σκορπίων, 4) καὶ ἵνα μὴ τὰ ἔρποντα ὑπο-
λάβῃς, ἐπήγαγεν. καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν
δύναμιν τῷ ἐχθρῷ. δράκων καὶ ὅφιν ὁ
διάβολος. ἐχ' ὡς ρίζα κακίας, ὡς φα-
σιν οἱ Μανιχαῖοι, ἀλλ' ὡς κατάρχων τῶν
δαμονίων, καὶ ἀρχηγὸς αὐτοῖς τῆς ἐκ-
πτώσεως γεγονώς.

dinem illam conditorem laudat.
*Videbo enim, inquit, cælos, opera ma-
num tuarum.* Videt eandem impi-
us, sed mentem suam ad condito-
rem non convertit: verum, in pul-
chritudine cæli ipsius hærens, opifi-
cium illud ut Deum sibi repræsentav-
it. Pius creaturam non adfcit in-
juria, sed conditori cultum defert:
honorat creaturam, sed ut confer-
vam; debitum vero honorem, con-
ditori surreptum, non transfert in
creaturam. Laudat artificium, sed
gloriam artificis illi non vindicat.
Impius vero non male quidem vidit,
male autem adoravit, totumque or-
dinem pervertit. Scriptura diabo-
lum sæpe draconem & serpentem
obliquum appellat. Ideo & Servator
dicit: *ecce dedi vobis potestatem super
serpentibus & scorpiis ambulandi* Ne
vero de reptilibus hæc accipias, sub-
jungit: *& super omni potestate inimici.*

Draco & serpens diabolus est; non ut radix malitiæ, ut Manichæi ajunt,
sed ut talis, qui dæmonibus dominetur, lapsusque auctor illis existi-
terit.

3) ἀλλὰ --- τὴν κτίσιν in altero male omissa Colbertino debeo.

* Cod. κακῶς μὲν εἶδεν, ἐ pro quo sensus nostrum illud postulat, nisi τὸ ἐ* prorsus expungere ma-
lis.

4) Luc. X. 19. Interim non video, quomodo hæc huc pertineant.

INDEX I. VOCVM HEBR.

- א & ת *primus & ultimus* apud Hebr.
 seu *perfecte* 443. 633. & 640.
 אהרון 636. sq.
 אחרונים 639.
 אחרית הימים 265.
 אנשי מעמד 483.
- ב
 בטן 523.
 בעור 219.
 בשר זר 350.
- ג
 דרך המלך 33.
- ה
 הוא i. e. *Deus* 256.
- ו
 זכח 490. 562.
- ח
 חטאים 276.
 חמה 557. 566.
 חשמאל 448.
- י
 יחיד 287.
 יצר הרע *peccatum originale* 15.
- כ
 כלבים 643.
- ל
 לוקין 513.
- מ
 מלאך המות 517.
 מעשה מרכבה 485.
 מראות an *specula?* 24.
- נ
 נפש *balitus*. 43.
- ע
 litera quomodo a τοῦ LXX. expri-
 matur. 219.
- פ
 פרנסים 162.
 פשע 346.
 פתר 199.
- ק
 קולורין 479.
- ר
 ראשון 636. sq.
- ש
 שדים *damones*. 40.
 שליח ציבור 452.
 שמן 535.
 שמות *persona*. 407.
- ת
 תא וחזי 494.
 תן 500.

INDEX II. VOCVM GRÆCARVM.

A.

α & ω cur Christus vocetur? Pag.

443. 618. 445

α litera diligentius considerata. 433

αβαδδών. 517

αγαθοποιεῖν. 336

αγγελία. 278

ἄγγελοι, exploratores. 43

ἄγε in numero singulari de pluribus
68

ἀγνίζειν. 275

ἀδελφότης. 118. 169

ἄδης. 602

ἀδιάκριτος. 55

ἀδικεῖν τινα. 515

ἀθέμιτος. 152

αἶμα vinum. 561

αἶμα ἐκχύνειν, occidere, Græce dici-
tur. 567

ἀκαθάρτης an Græca vox sit. 573

ἀκαρπος. 187

ἀκατάπαυστος, infedabilis. 216

ἀκατάχετος. 50

ἀκολουθεῖν μετά τινος. 561

ἄκρατον. 558

ἀκρων, lector. 76

ἀλαζονεία. 70. 263

ἀλειπῆς quis? 273

ἀλήθεια, sinceritas. 332

ἀλατριοεπίσκοπος. 160

ἄλογον. 212

ἀλυκός. 53

ἀμαθής. 241

ἀμάν. 73

ἀμαράντινος. 166

ἀμαραντος. 95

ἀμαρτία. 276

ἁμὴν Christi nomen proprium. Pag.

450. 477. & 650

ἁμώμητος. 238

ἁμωμον. 584

ἀνάβα. 482.

ἀναγινώσκων an lector publicus vel
anagnostes? 433

ἀνάθεμα. 614

ἀναφέρω. 123

ἀνάχυσις. 153

ἀνῆ pro τίς. 21

ἄνομα quæ? 209

ἀνομία. 276

ἀντιλέγεσθαι, in dubium vocari. 339

ἀντίτυπον. 146

ἀντίχριστος, an is, qui se ἀντὶ Χριστοῦ,
Christi vice, gerat? 271

ἅπαξ perfecte. 134. tempus etiam
peremptorium infert. 144. de aliis
ejus significationibus. 344

ἅπαρτι. 559

ἅπαρτι. 560

ἅπαρχῆ, primus, seu, præcipuus. 20

ἀπ' ἀρχῆς & ἐν ἀρχῇ idem. 245

ἀπ' ἀρχῆς interdum idem, quod in
initio præconii Evangelici 257

ἅπατα. 214

ἁπείραστος utrum passive an active ca-
piendum. 14

ἁπλῶς, candide, &, liberaliter. 11

ἀπογενέσθαι, mori. 124

ἀποκάλυψις & ἀποκαλύπτειν etiam
apud Scriptores externos. 430

ἀποκνεῖν parere, & gignere. 16. 20.

ἀπολλύων. 518

ἀπομαραίνειν, de morte. 14

ἀποσκήσμα. 18. 19

ἁποτελεῖν. 16

ἀπώ-

INDEX II.

αἰπώλεια. Pag. 241
 ἀρετὴ an *potentiam* significet? 184
 187
 ἄρκος. 536
 ἀρμαγεδδών, unde. 571
 ἀρεν παιδίον. 531
 ἀρχάγγελος non semper Christum de-
 notat. 357
 ἀρχὴ varia significat 346. princi-
 pium agens. 477
 ἀσθενεῖν, *agrotare*. 78
 αὐτός de aliquo honoris causa dici-
 tur. 257. idem, quod δεσπότης.
ibid.

B

βασιλεὺς de Imperatore Romanorum
 117
 βασιλεὺς βασιλέων. 595
 βασιλικός, βασιλικοὶ λόγοι & νόμοι. 32
 βιβλίον & βιβλαρίδιον, & βιβλίδιον.
 521
 βίος, *vitæ ratio*. 264
 βλασφημία vox bene Græca. 204
 βλέμμα, *vultus*. 209
 βορρᾶ pro βορέξ recte dicitur. 607
 βαλῆθεις, *deliberato consilio*. 20
 βρώ, 52

Γ

γαλιλαῖος quid significet. 738
 γεγυμνασμένοι. 217
 γενεσίς, *nativitas*. 49
 γίνεσθαι eis Græce dicitur. 112
 γυμνοί, *male vestiti*. 27
 γυνή etiam de *virgine* dicitur. 702

Δ

δαίμόνια, *deastrî*. 521
 δαπανᾶν. 57

δὲ post μὲν bis repetitum copulandi
 vim habet. 251

δέσις. 802
 δέγμα. 350
 δειλός, *meticulosus*, &, *improbis*. 605
 δελεάζειν. 16. 217
 δεσπότης & κύριος an differant. 127.
 δεσπότης *Christus* dicitur. 344
 δέχεσθαι, *discere*, &, *servare*. 23
 διὰ in & per cum genitivo. 145. 534.
 sæpe omittitur.
 διάβολος. 533
 διαγωνίζεσθαι. 242
 διαβαλλεσθαι. 535
 διακονεῖν. 138
 διακρίνεσθαι. 11. 31. 359. 367.
 διασώζειν eis. 145
 διασπορά. 9. & 91
 δίδωμι, *largior*. 463. *permitto*. 538
 δικαίως, *ut justum cognosci*. 40
 δίκαιος non indicat Christum specia-
 tim. 74. δίκαιος an *lenis*? 253.
 an *justificans* alios? 255
 δικαιοσύνη de *virtutibus* generatim. 32
 δικαίωματα. 564. 589
 διπλῆς, & διπλῆν. 582
 δίψυχος. 12
 δοκίμιον *exploramentum*. 10. 97
 δορυφόροι & δορυφορεῖσθαι. 694
 δῆλος, *minister*, etiam de *Aposto-*
lis. 8
 δῆνα χάριν, bene Græcum. 168. δῆ-
 να χρόνον. 467
 δύναμις, *divitiæ*. 581
 εἰ δύναμαι quid? 277
 δύνῃ pro δύνασθαι Græce dicitur. 453
 δαρεῖσθαι *active* usurpatur. 183

Ε

ἐγείρειν, *sanare ægrotum* 82
 ἐγκομβεῖσθαι. 167
 ἐγκόπτω. 130

εἰλικρινής. Pag. 225
 εἰ μὴ, *sed.* 515
 ἕπερ, *quoniam.* 107
 εἰς anidem, *quod per.* 93
 εἰς pro ἐν. 170
 εἰσέρχεται εἰς τινα. 526. vel ἐπὶ τι-
 να. *ibid.*
 ἑκαστος plurali junctum. 137
 ἐκβάλλειν, *excludere.* 524
 ἐκδέχεται. 143
 ἐκκόπτω. 130
 ἐκλεκτοὶ frequenter de Christianis 326
 ἐκπαλαῖ Græce dicitur. 205
 ἐκπίπτειν. 241. 455
 ἐκπορεύειν. 349
 ἐμπορεύεται. 204
 ἐκχύνεται, *effusum ruere.* 360
 ἐλεεῖν, *miserari aliquem.* 367
 ἔμφυτος, *implantatus, insititius.* 22
 ἐν cum dativo propter. 159. 212. *jux-*
ta. 524
 ἐν pro εἰς. 72. 283. 287. idem, *quod*
per. 142. 341
 ἐνδιόθηκος. 174
 ἐνεργεῖται an semper passive adhibea-
 tur? 84
 ἐνεκα interdum deest, ante genitivum.
 232
 ἐνθεν ἢ ἐνθεν. 613
 ἐνι pro ἐνσι, probe Græcum. 18
 ἐντροφᾶν. 213
 ἐντυγχάνειν. 802
 ἐνυπνιάζεται. 351
 ἐξακολουθεῖν. 191
 ἐξελθεῖν, *eici.* 476
 ἐξέταμα. 223
 ἐξοδος, *obitus.* 189
 ἐπαγγελία, *promissio.* 250
 ἐπαγωνίζεται. 342
 ἐπέρχομαι. 198
 ἐπερώτημα. 147
 ἐπὶ λύσις. 196

ἐπιθεάζειν accusativo jungitur. 133
 ἐπὶ varia significat. 480. 509. 513.
 cum accusativo interdum *in.* 487
 ἐπίγειος. 54
 ἐπίλυσις. 196. *seqq.*
 ἐπὶ λύω. 197. 199
 ἐπιποθεῖν. 107
 ἐπισκέπτεται. 27
 ἐπισκοπή de accurata inspectione
 116
 ἐπίσκοπος, *inspector generatim.* 125
 ἐπισκοπέω. 162
 ἐπιτήδειος. 38
 ἐπιτελεῖται, *accidere.* 169
 ἐπιφέρειν. 359
 ἐπιχορηγεῖν. 186
 ἐποπτεύειν, *accurate inspicere.* 116
 ἐπόπται in sacris paganorum. 191
 ἐπεράνια quæ? 728
 ἔργα i. e. λόγοι. 403
 ἐργάζεται terram & mare Græci di-
 cunt. 587
 ἔργον τέλειον. 10
 ἔσοπρον. 24
 ἔχατος καιρὸς quis? 96. ἔχατος an
abjectus. 449. 635
 ἔτερος & ἑταῖρος a librariis permutantur.
 68
 εὐοδῶται. 332
 εὐρίσκειται, *esse.* 121
 εὐωχεῖται. 215
 ἐφήμερος. 37
 ἔχω, *possum.* 189

Z

ζῶν de vero & certo dicitur. 94

H

ἡ interdum omittitur. 333

ἡγεμόνες qui? 117

ἡμέρα Κυριακή. 445

ἐν ἡμέρᾳ. 212

Kkkkk

Θαν.

Θ

θανυμάζειν nimium suspicere. Pag. 365.
 θανυμάζειν ὀπίσω. 537
 θανυμάζειν διὰ τι. 575
 θεᾶσθαι efficacius est τῷ ὁρᾶν. 249
 θέλημα interdum abundat. 134.
 θέλω interdum studium & contentio-
 nem infert. 228
 θεολόγος cognomen. 369
 θεοφόρος. 322
 θλίψις. 27
 θνήσκειν θανάτω. 467
 θρέφω. 73
 θρησκεία. 27
 θρήσκος. 26
 θύινον. 583
 θυμός varia significat. 557
 θυρά, de quo dicatur. 480

I

ἴδιον dicitur, quod cuique placet.

201

ἱλασμός. 255
 ἱλαστήριον. 528
 ἱμάτιον interdum omittitur. 586
 ἴνα interdum abundat. 404
 ἴος venenum & sagitta. 51
 ἱππικὰ quid? 519
 ἴρις, arcus caelestis. 521
 ἰσότημος. 182
 ἰχύω, praevalleo. 532

K

καδίσκος. 710
 καδέδρα, thronus, sedes. 461
 κατίσθαι, esse. 48
 Καθολικὴ ἐπιστολή. 1

καὶ interdum est explanativum. 94.
 159. 333. καὶ igitur. 251. adver-
 fativum. 269. 450. ut. 441. signi-
 ficationem intendit. 461

καλεῖσθαι, esse. 42. 274
 καλῶς ποιεῖν. 40. 194
 κάμνων an mortuum denotet. 81
 κάμνω defatigor, fatisco. 455
 κατὰ similitudinem infert. 102. κατὰ
 γνώσιν, prudenter. 129. κατὰ cum
 genitivo, adversus. 364. in com-
 positis verbis interdum abundat.
 165. interdum omittitur. 186.
 470

καταβάλλειν de victore. 534
 κατακαυχᾶσθαι. 35
 κατακυριεύειν, pro κυριεύειν simplici.
 165

κατανάθεμα. 613
 καταπονέσθαι. 208
 καταρτίζειν. 170
 καταφαγεῖν, devorare. 523
 κατεργάζομαι. 21
 κείσθαι emphatice dicitur. 317
 κενός. 40
 κεράννυμι. 558
 κέρως robur & imperium infert. 536
 κηρός. 710
 κληδῆχοι dii. 455
 κληῆρος, grex, cætus. 163. sq.
 κολαφίζεσθαι. 120. 746
 κολλᾶσθαι. 582
 κολλήριον, κολλήριον, & κολλύριον. 479
 κομίζειν. 98. 99
 κοπιᾶζω num idem quod defatigari?
 404. 454
 κόπος. 560
 κόπῳ θύραν. 480
 κόσμος, copia. 48. an Gentiles deno-
 tet? 256
 κράτος. 368

κρίνω

κρίνω idem, quod κατακρίνω. 68.

76
κρῖν θύραν. 480
κύνες qui dicantur? 643
Κύριος & δεσπότης an differant? 127
Κυρία interdum nomen proprium. 323.
frequenter autem appellativum,
Domina. 326
Κύω & κυέω in pariendo sensu. 16. 20
κῶμος. 152

A

λαμπρὸς. 30
λείπεσθαι dicuntur luctatores deficientes. 11
λευκαίνειν an mundare? 506
ληνός. 594
λιβανωτός, λιβανωτὸν & λιβανωτής. 509
λύτρον. 103
λύχνος & λυχία, candela & candela-
brum. 194

M

μασᾶν & μασσᾶν. 568
μέγας. 542
μεγαλαυχῆν, jactare se. 45
μεγιστᾶνες. 499
μειζότερος pro μείζων. 333
μέλλω futuris infinitivi jungitur. 531
μεμφίμοιροι. 364
μέρος, ἐν μέρει. 160
μεσσηνία. 519
μνήμην ποιῆσαι. 189
μοιχαλὶς. 215
μόλις, ægre. 161
μονογενής. 287
μυωπάζω. 188
μώλωψ, vibex. 124.

N

νεανίσκοι de juvenibus & adultioribus.
260
νικᾶν an idem, quod justum vel di-
gnum haberi? 490. aut purum
esse. 562
νόθα scripta quæ dicantur? 421
νοθεύεται liber, i. e. ἀντιλέγεται. 3
νῦν ἔχειν. 545

Π

πενίτεια. 152. 158
ξύλον arbor, sine hebraismo. 613

O

ο interdum pro ὁ in vett. codicibus.
146
ὁ pro ὅτος. 433
ὁδός, vivendirario. 12
οἰκίσμα & οἰκισμός. 47
οἰκητήριον. 347. seq.
οἰνόφλυξ. 152
ὀλοκληρος. 11
ὀλομύζειν. 71
ὀλοσίδηροι. 516
ὀμοιπαθής. 85
ὀμολογεῖν publice profiteri instar do-
ctoris. 283
ὀνειδίζειν exprobrare, v. c. beneficia. 11
ὀνόματα homines, personæ. 470. ὀνό-
ματα ἀνθρώπων. 517
ὀπιθόγραφα quæ? 488
ὀπλιζέσθαι. 150
ὀπρ ἐκεῖ. 532. 534
ὀπώρα roma. 586
ὀρᾶν ἰδεῖν & εἰδέναι ut differant? 97.
ὀρᾶν τοῖς ὀφθαλμοῖς bene Græcum
248. ὀρᾶν, inquirere & cavere. 590
ὀρέων montium pro ὄρεων. 499

ἑριδαῖς quid? 762
 ὅσα pro α. 403. 433
 ὅτι varia denotat. 280. interdum abundat. 281. 478

II

παιδία & τεκνία, quomodo differant?

259
 πάλιν, *juxta*, imo vero 259. *postea*. 421
 παράγεσθαι in forma media. 258.

264.
 παράκλητος. 254
 παραδείσος. 459
 παρακύπτειν. 102
 παραλλαγή. 18
 παραλογίζεσθαι. 23
 παρεισάγειν. 203
 παρθένος ad varia transfertur. 553. de viro fœmina experte. 785

παρεισδύειν. 342
 πᾶς, *merus*. 10. 17
 πᾶς ὅς, *nullus*. 296. 270
 πατέρες an *seniores* inter Judæos denotent? 259

πατροπαράδοτος. 103
 πειράω. 453
 πελεκίζεσθαι. 599
 περιέχει, *exstat*. 110
 περί varia significat. 332
 περιπεσεῖν τύχη. 10
 περισσεία. 22
 περιψήμα. 74
 πεσόντων, *utrum præsens*, an, *futurum*?

486
 πλανᾶσθαι active & passive adhibetur.

466
 πλανῆται. 362
 πλεονεξία. 218
 πληγή de pœnis varii generis 526
 πληθεῖσθαι. 498

πλήτ⁷·θαι an de eclipsibus planetarum?

513
 πνεῦμα, *halitus*. 43. de divina Christi natura. 135
 πνεύματα, *doctores*. 283
 ποδήρης. 447
 ποιμαίνω. 164. 469
 ποιεῖν καρπὸν. 613
 ποιεῖν, *moram facere*. 538
 πόλεμος de contentione privata. 56
 πόλεμον ποιεῖν. 526
 πόλεμος γίνεται. 532
 πολὺσπλαγχνος. 77
 πόνος, *molestia* & *dolor*. 604
 πορεία & πορία. 13
 πορεύεσθαι de viræ usu. 151
 πόρνοι an cinædi? 644
 ποταμοφόρητος. 534
 πρεσβύτερος quis? 161. *senior* ratione ætatis. 166

πρόγνωσις. 93
 προγράφειν. 343
 πρὸς, *accusativo nominis junctum* interdum *adverbialiter* exponi debet. 61
 προσάγειν. 135
 προσευχή. 812
 προσκόπτειν, *Græce dicitur*. 112
 προσκυνεῖν cum *dativo* & *accusativo*. 538

προσωποληψία. 28
 πρῶτος, *solus*. 446
 πτόησις *libido venerea*, & *timor*. 127
 πύρωσις. 158

P

ῥεδα, 585
 ριπίζεσθαι. 12
 ρυπαίνεσθαι & ρυπαρός. 22
 ῥυπαρέω. 616
 ρυπαῶ, ῥυπώ, ρυπαίνω. *ibid.*

σάδω

INDEX II.

Σ

σάρδως & σάρδινος dicitur. 483
 σάρξ an statum Judæorum carnalem &
 legalem denotet? 105
 σεμίδαλις. 584
 σεσοφισμένοι. 190
 σημαίνειν, *obscurius indicare*. 413
 σήπω. 72
 σιδηρᾷ in dandi casu Græce scribitur.
 468
 Σίμων & Συμεών. 182
 σκέυη *res & supellectiles variæ*. 129
 σκῆνωμα, *corpus*. 109
 σκληρός. 45
 σκολιός. 119
 σοφίζεσθαι, *res novas crepare*. 186
 σπένδειν transitive pro *accelerare, matu-*
rare. 235
 σπιλάδες, *maculæ, & scopuli maris*. 361
 σπιδὴν ποιεῖν. 341
 σοιχεῖα, *cæli sidera*. 234
 σρεβλῆν. 241
 σρηνῖαν. 582. 583
 Συμεών & Σίμων. 182
 συμπαθής. 131
 σύν interdu[m] omititur. 511
 συναγωγῇ, *cætus & locus congregatio-*
nis. 29
 σύνδεσλος. 590
 συνεκλεκτή. 171
 σύνθεροι & σύνεδροι Dii dicuntur. 481
 συνοικεῖν de matrimonii vinculo. 128
 σφαγῆς ἡμέρα non est *dies conviviorum*.
 73
 σφάττω. 278
 σφραγίζειν. 500. 522
 σώζειν ψυχὴν Græci externi dicunt. 88
 σῶμα an interdum pleonastice ponat-
 tur? 3. 4. an volumen legis? *ibid.*
 mancipium. 585

T

ταλαντιαῖος. 572
 ταπείνωσις & ταπεινότης quomodo dif-
 ferant? 12
 τάρταρος & ταρταρόω. 206
 τεθεικώς, Atticum est. 206
 τεκνία & παῖδια quomodo differant?
 259
 τελεῖσθαι dicuntur oracula. 580
 τέλος finem & mercedem significat. 98.
summatim. 131
 τιμᾶν de officiis charitatis exhibendis.
 118
 τιμὴ, alimentum. 130. 610
 τίς interdum omittitur. 459
 τίς, pro, εἰ τις. 53
 τίς & πότις sæpe conjunguntur. 100
 τίς καὶ πόθεν. 505
 τολμᾶν. 358
 τροπή de Sole *mutationem* denotat. 19
 τροχός, 48

Τ

τύλος. 608
 ὕλη, *materia*, 46
 ὑπακοή idem interdum quod *fides*. 93
 ὑπέρογκα. 364
 ὑπέχειν δίκην, *κρίσιν &c.* 350
 ὑπογραμμός. 120
 ὑπόδειγμα. 208
 ὑπόμνησις. 189
 ὑποπόδιον. 30
 ὑπεράναια. 728
 ὑσέρημα. 719. 723

Φ

Φαρμακῆς, *venefici*. 643

Kk kkk 3

Φαρμα-

INDEX III.

Φαρμακοί, *homines piaculares*. 643
 Φθινοπωρινός. 361 T
 Φθόνος de morte, seu fati extremis.
 57. 64. num de ira Dei dicatur?
 63. fq.
 Φιλόφρων. 131
 Φιμῆν. 118
 Φλυαρεῖν. 336
 Φρίσσειν. 40
 Φύσις interdum pleonastice adhibetur.
 50
 Φῶτα, *lumina*, quid inferant? 18

X

χαίρειν, salutandi formula probe Græca.
 10
 χαλκηδών, *gemma*. 608
 χαλκολίβανος. 448
 χιλιετηχοί. 499
 χιτών σαρκός metaphorice malos homi-
 nis mores denotat. 368
 χλωρός, *gilvus*. 496

χοῖνιξ, *mensuræ genus*. 495
 χεῖσμα, *Spiritus S.* 270. 273
 χερσόχειρ. 29

Ψ

ψυχὴ pro toto homine. 145. an pro
corpore? 496. de animali quo-
cunque. 566
 ψυχικοί qui? 366
 ψυχὰ ἀνθρώπων, Græce dicitur. 585

Ω

ὦρα. 265
 ὦρα ἐσχάτη non infert *excidium Hie-*
rosolymit. 265 nec *periculosa* aut
peffima tempora. 267
 ὠρύεσθαι de leonibus, &c. 169
 ὥς interdum deficit. 108. 485
 idem, quod *quoniam.* 183
 ὥς cum accentu, *similiter.* 348

INDEX III. RERVM POTIORVM.

A

Abaddon. 517
 Abrahamus, cur amicus Dei vocetur in
 Scriptura? 42
 Absinthium, stella Apocalypseos cur
 vocetur? 504
 Abstracta pro concretis, ut *sapientia*
 pro *sapiente.* 109. 110. 118. 270.
 273
 Accusator rei ad sinistram, patronus ad
 dextram olim stabat. 35
 Acta Apostolorum a quo scripta? 731. a
 Luca. *ibid.*

Ægrotorum visitatio commendata a Ju-
 dæis. 27
 Ægyptus spiritualis apud Hebræos.
 526
 Æmulatio quæ laudabilis? 54. incom-
 moda ejus. *ibid.*
 Æris varia genera. 584
 Æsculapius Pergami cultus. 460. quis
 cultus ejus fuerit? 461
 Agapæ veterum. 360
 Alleluja. 588
 Amen: voci huic Judæi in precibus
 multum tribuunt. 504. Amen vo-
 catur Christus. 450. 477. 650

Ami

RERVM POTIORVM.

Amicus Dei quis vocetur? 42
Amor in proximum opere ipso testan-
 dus est. 279
Amphilochius Episc. Cyzicen. 708
Angelorum cur *Moses* in historia crea-
 tionis non meminerit? 687
Angelorum lapsus. 205. 345. 348. An-
 geli mali an, &, quibus pœnis jam
 sint subiecti? 206
Angelorum naturam cur *Christus* non
 adsumserit? 681
Angeli mali an mulieribus abusi?
 347
Animalia quatuor Apocalyptrica quid
 indicent? 486
Animæ pie defunctorum an in medio
 aliquo loco? 478
Annuli gemmis fulgentes. 449
Annulorum usus & ostentatio. 29
Antipas. 462
Antichristus non est gens Judaica.
 267. seq.
Apocalypsis S. *Joannis*. V. *Joannes*.
Apocalypses confictæ. 373
Apostoli quando & a quo baptizati?
 737. cur vocentur Galilæi? 738
Apotheosis Gentilium. 275
Apparitio *Christi* post resurrectionem
 undecies facta. 732
Aqua in festo Tabernaculorum effusa.
 506
Aqua rerum omnium principium ex
 mente Philosophorum quorun-
 dam. 230. aquæ tepidæ vis. 478
Arbores fructibus semper onustæ.
 613
Arborvitæ. 459
Arena maris, proverbium. 600
Arius an in *Apocalypsi* prænunciatus?
 512
Asiæ urbes VII. Apocalyptricæ. 446

Athanasius *Apocalypsin* S. *Joanni* tri-
 buit. 421
Avaritia quomodo in sacris literis ap-
 pelleretur? 262
Audire multa, sed parum loqui juvat.
 21

B

Babylon in epistola *Petri* quæ? 170.
 illa est Roma Pontificia in *Apoca-*
lypsi. 556. *Perdam Babylonis no-*
men, inscriptio numi *Ludovici*
 XII. 581
Baptismus diluvii antitypus. 146.
Baptismalis abrenunciatio & pro-
 fessio. 148
Bentley (Rich.) novam Nov. Test.
Græco-Latini editionem molitus.
 611. seq.
Bestiæ nonnunquam locutæ. 220
Bestiæ Apocalyptricæ numerus. 666.
 a variis varie expositus. 545. seq.
Bethphage ubi sita? 577
Beverlandi quædam ex Otii Oxoniens.
 MSS. 165.
Bileamus, qui de eo scripserint? 218.
 360. cur vocetur τὸ βοσκός? 219.
 alia de eodem. 462
Bona omnia a Deo sunt. 18

C

Cabbalæ Judaicæ & speciatim τὸν *Se-*
phiroth vestigia an in *Apocalypsi*
 extant? 437. 484. 491. 493
Cain unde ex Judæorum sententia or-
 tus? 278. *Caini* signum. 516
Cajus, cui S. *Joannis* epistola tertia in-
 scripta est. 331
Calamitatum commoda. 20

Calcu-

INDEX III.

Calculi albi. 464. varii generis & usus.

465

Candelabra septem Apocalyptica

447

Canes præ foribus cubabant. 643

Canon Biblicus num Apocal. XXII.

19. obfignatus. 649

Caput turritum urbium insigne in numis.

575

Cassiodori in recognoscendis codicibus

facris diligentia. 305. legit locum

1. Joh. V. 7. 306

Catholicæ cur dicantur epistolæ? 1

Cerintbus quo tempore vixerit? 376.

Ejus ἀποκάλυψις. 414. 648. non

est auctor Joannæ illius. 416

Certaminum præfecti. 480

Christianorum nomen olim apud Gen-

tiles probrosum. 32

Christus an in cælum ascenderit antè

resurrectionem suam. 250. Chri-

sti sanguis emundans. 252. cur

vocetur παράκλητος? 255. cur

Ἰλασμός? 255. Christi anima an

præexistit? 284

Citharæ in sacris Hebræorum receptæ.

563

Claves inferni paganis commemoratæ.

450

Claves varii generis ab iisdem Diis tri-

butæ. 451. Deo item a Judæis. *ib.*

Clavis Davidis. 472

Clericorum & Laicorum discrimen.

165

Communio divinæ naturæ apud cre-

dentibus. 185. quid de illa Genti-

les? *ibid.*

Communio Christianorum mutua.

252

Complutensis editio Novi Test. unde lo-

cum 1. Joh. V. 7. hauserit? 296.

302. 308

Concupiscentiæ pravæ effecta. 16

Constantinopolis septicolis. 577

Core. 360

Cornua altaris templi. 519

Corona triplex ab Hebræis commemo-

rata. 460. corona quid in sacris de-

notet? 474

Crinium plicatura, veteribus rece-

pta. 126

Currus militares. 517

Custodia templi Hierosolymit. 470

570

Cyprianus legit locum 1. Joh. V. 7.

304 sq.

Cyria, an nomen fœminæ proprium?

325

Cyrus & Cyrillus nomina propria 325

D

Dæmones loca deserta habitare dicun-
tur. 581

Damnati an in Deum perpetuo futuri
sint injurii? 569

Descensus Christi ad inferos qualis?
137 sqq.

Deus non est mali causa. 15 Dei

similes esse jubent gentiles. 275

Deus cur amor esse dicatur? 287

Deus invisibilis. 288 & incom-

prehensibilis. 710

Diabolus cur *serpens* vocetur? 533

cur antiquus? *ibid.*

Didymus epistolam *Petri* posteriorem

non pro spuria habuit. 177

Dies Dominica. 444

Dionysii Alex. de Apocalypsi sententia.

415

Diotrephes. 335

Divires quomodo salventur? 767

Dona veterum varia, *natalitia*, *Satur-*
nalitia &c. 526

Draco-

Dracones varii coloris. 531
 Draconis lingua quæ? 541
Dublinensis codex MS. in quo exstat
 locus 1. *Job.* V. 7. p. 307

E

Ecclesia cur *mater* vocetur? 530
Eclecta, nomen proprium. 322 sq.
 Enallage generis in pronomibus.
 349
Enochi vaticinium à S. Juda allatum.
 363. liber de *Egvegoris* illi falso
 inscriptus. *ibid.*
Ephesus. 452. Quis ejus Episcopus
 ætate S. Joannis. 453
 Epistola ad *Hebræos* num Apocalypsin
 respiciat. 377. & 380
Epistola ad Parthos prima Joannis vo-
 catur. 242 sq.
 Epistolæ VII. Apocalyp. quo sensu
 accipiendæ? 437 sq. 446
 Equi varii coloris. 495
 Evangelium æternum. 555
Euphrates magnus appellari solet à
 Scriptoribus. 519
 Expiatio per Christum facta. 255

F

Fides sine operibus quomodo mor-
 tua? 38
 Fidelium fiducia adversus Deum. 473
 Filiationis gratia. 274
 Fons idem salum & dulcem aquam
 promens. 52
 Fratrum & sororum appellatio. 37
 Futura non sunt in hominum po-
 testate. 69
 Futura Græcorum habent etiam sub-
 junctivum passivum. 125

G

Gemmae variae a variis descriptæ. 608
 Genitivus nominis Substantivi, alteri
 Substantivo junctus, adjectivi lo-
 cum tenet, sine hebraismo. 20
Genitivus interdum à Græcis adhibe-
 tur, ubi *dativus* locum habere vi-
 debatur. 504
Gog & Magog. 599
 Grando insignis magnitudinis. 572

H

Herodes, quamvis impius, vatem
 egit. 698
Hieronymus posteriorem Petri episto-
 lam non pro spuria habuit. 177
 Homeri scholiastes *ἀνέκδοτος* allega-
 tur. 446
 Homo cur conditus, quem Deus vi-
 derat lapsurum. 799
 Homines gramini similes. 13
 Hospitalitas apud veteres. 157. ho-
 spitalitatis tesserae. 329
 Humilitas gloriam parit. 12
 Hymni cœlitum. 492 hymni novi
 qui? *ibid.*

I

Jacobus, scriptor epistolæ quis? 7
 Jacobi epistola cur inter Catholicas
 prima? 1. ejus vere est epistola ho-
 die exstans. 2. sqq.
 Jacobus cum Paulo in argumento de
 Justificatione conciliatus. 36
 Jaspis lapis. 606
Jerusalem undedicatur? 476. an
 septicollis? 577. an tempore Mes-
 siæ instauranda? 608
 LIII

Jesaias

Jesaias XLI. 4. XLIV. 6. & XLVIII.
 12. vindicatus. 637 sqq.
 Igne aliquando orbem peritulum esse Philosophi quidam tradiderunt.
 232. *ex igne eripere* proverbialiter de magno aliquo periculo. 367
 Imprecationes adversus librarios & falsarios in calce librorum factæ.
 647
 Inferni conclavia varia ex mente
 Turcarum & Judæorum. 605
 Injurie sunt condonandæ. 122
 Insulæ in urbe Romana quæ dictæ?
 571
 Interpunctio male mutata. 75. 143.
 213. 228. 251. 439. 590. 591. &c.
 Invidia & cædes parum a se invicem
 differunt. 57. an Deo tribui possit. 64
 S. *Joannis* epistola prima germana est,
 & Catholica. 242. quando scripta.
 243. stylus. 246. de loco 1. ep.
 V. 7. Scriptores. 293 sq. *γνησιότης*
 ejus à *Leonb. Twelfsio* vindicata. 300
 sqq. cur in codd. multis omissus.
 311 sq. Posterior ejus epistola
 germana est. 320. & 321. cur
πρεσβύτερον se appellet. *ibid.* Cur
 & quando *θεολόγος* vocatus? 370
 Apocalypsis vere ab eo scripta est.
 371. cur de eo dubitatum sit. 372
γνησιότης ejus vindicata. 387 sqq.
 quo tempore scripta? 373 sq. an
 ante Hierosol. excidium? 382
 an Petrus in epistola sua posteriore
 eam respexerit? v. *Petrus*. Num
 per intervalla scripta sit Apocal.
 373. stilus Apocal. 384. *conditio*
 ejus in hodiernis codd. 384. *obscuritas. ibid.*
Joannes Presbyter Ephesinus, à Joanne
 Evangelista distinctus, num

exstiterit. 322. 399. Non scripsit is
 Apocalypsin. *ibid.*
 Ira mora est temperanda. 21
 Iracundia multorum malorum mater.
ibid.
Irenæus à criminationibus quibusdam
 vindicatur. 407 an Papiam & Polycarpum viderit? 408
 Iridis proprietates, & ratio symbolica.
 483. 521
Israel unde dicatur? 673
 Judæorum tribus dispersæ. 9
 Jupiteo *Φιλαλήθης* dictus. 477
 Judas Apostolus, Scripser epistolæ
 Canonicae. 337. *γνησιότης* illius
 epistolæ vindicata. 338 sqq.
Justini Mart. nonnulli errores historici
 ejus fidem non elevant. 406
 a nonnullis etiam, qui ipsi impuntantur,
 immunis est: *ibid.* & p. 407

K

Kametz Hebræorum per o. expressum. 219

L

Lacrymæ abstergendæ quid indicent?
 507
 Lampades sponsales. 587
Laodicea. 477
Lateranense Concilium *γνησιότητα* loci
 1 Joh. V. 7. agnoscit. 307
 Latus Christi cur in cruce confossum.
 704
Lecti libidinis symbolum. 467 *lecti*
tricliniaries. ibid. *lecti* eburnei. 584
 Lex libertatis quæ? 25
 Lex Regia quæ? 33
 Liber est, qui legem observat. 25

Liber

Liber vitæ. 471. 538
 Librarii obtestationibus cumulati.

647

Libanii epistolarum Centuriæ XVI.
 sub prelo. 168. 104. 333. 362.

519. 531

Libri *ὀπιθόλογου*. 488

Libri rationum Deo tributæ. 601

Linguae temperandum est. 44

Lingua parvum membrum. 45

Linguae vitia & noxæ. 48 difficul-
 ter coërcetur. 50

Λιτότης sermonis. 317

Liturgia S. Jacobo falso tributa. 8

Locustæ Apocalypticæ. 514 sq. ea-
 rum copiae passim noxiæ agris fue-
 runt. 516. 517

Loricæ veterum. 520

Lotus unde dictus? 206

Luna symbolum mysticum.

Lydi luxu & scortatione infames.
 466

M

Magi cur primi ad Christum natum
 accesserint? 694 sq.

Magistratus cur *κτίσις ἀνθρώπων* vo-
 cetur. 117

Manna. 463

Margaritæ variarum rerum symbo-
 lum. 609

Martyrum reliquiæ. 496

Melitonis scripta. 408

Mercēs laborantibus non procrastin-
 anda. 73

Meretrices olim nomina sua fronti-
 bus inscripta gerebant. 575

Michaël Archangelus quis? 352

Michaël in Apocalypsi Christus est.

532

Milites strenui ccena excepti. 459

Millennium Apocalypticum 597

Ministerii Sacri oses confutati.

272

Montes emblemata rerum publicarum
 & regnorum in sacris. 572. mon-
 tes septem Hierosol. 577

Mori pro altero quomodo liceat. 279

Mors secunda quæ. 460. 603

Mors quies à laboribus. 560

Mors cur somnus vocetur. 813

Mosis corpus quid significet? 353 sq.

Mulierum virtutes præcipuæ. 126
 in maritos obedientia. 127

Mulieris viris infirmiores. 129

de illis Judæi abjectius sentiunt.
 130

Multiloquium cavendum est. 21

Mundus hic utrum aliquando reno-
 vandus, an penitus abolendus?
 236

Mundi omnia fluxa sunt. 264

Murus in sacris varia mystice deno-
 tat. 607

Mysterium an olim coronæ Papali in-
 scriptum? 574

Mysteria Gentilium. 468

N

Naves ecclesiæ symbolum. 587

Naves sacrae Gentilium. *ibid.*

Negandi particula verbis negantibus
 additur Attice. 271

Neque tertius, neque quartus, prover-
 bialiter pro contempto. 709

Nicolaus, diaconus Hierosolymit.

457

Nicolaitæ hæretici an vere exstiterint?
 457 sq. cur se ita appellarint. 286

457. scriptores de iis. 456. an no-
 men eorum mystice interpretan-
 dum. 457

L1111 2

Noachus

Noachus unde dictus? 144. arca ejus:
ibid. ejus *κρηρύματα* 207.
 Nomen novum. 465.
 Nomina olim vestibus inscripta 295.
 item gladiis, clypeis, &c. *ibid.*
 Nomina servorum, militum &c.
 frontibus inscripta. 614.
 Nominativus interdum absolute po-
 nitur. 272. 468
 Notæ in variis corporis membris si-
 gnatae. 542
 Nubibus amicti dii gentilium repræ-
 sentantur. 521
 Numerus singularis & pluralis in ea-
 dem orationis serie interdum con-
 jungitur sine hebraismo. 433

O

Oblivio noxia est discenti. 26
 Obsignatio testamentorum. 490
 Oculi ardentes & radiantes diis tri-
 buti. 448
 Odium in proximum instar *cædis* est.
 278
 Oleum olim ad sanandos ægrotos ad-
 hibitum. 78. 79

P

Palma victoriæ argumentum. 503
 Parva scintilla magnum parit incen-
 dium. 45
Passiva verba non raro *activo* sensu ad-
 hibentur. 183.
 Patmus insula. 444
 Paulus cur in limine epistolarum no-
 men suum commemoret. 758 cur
 servum se vocet. 759
 Pauli ep. ad Hebræos respicitur a Pe-
 tro 2. ep. III. 15. 239
 Peccare omnium est hominum. 43 44

Quomodo non peccent regeniti?
 727
 Peccatum originale omnis mali cau-
 sa, & quomodo ab Hebræis appel-
 letur. 15
 Peccati natura. 275
 Peccatum ad mortem quale? 316
Pergami, urbis Asiæ, situs. 447. alia
 de ea. 460
Pergamenum Museum. 461
 Petrus an nonnulla ex Jacobi epistola
 sumserit. 2. unde ita dictus? 88
 vita ejus & res gestæ. 89. epistolæ
 ju ad Ex-Judæos pariter & Ex-
 Gentiles scriptæ sunt. 91 sq. Petri
 epistola posterior germana est. 173
 sqq. an stylus posterioris ab illo pri-
 oris distinctus? 179
 Petrus 2 III. 15. illam Pauli ad He-
 bræos respicit. 239. An ad Apo-
 calypsin S. Joannis respexerit, eam-
 que in 3 sua epistola illustrarit?
 377. 380
 Phialæ templi Hierosolymitani. 491
Phorius in alleganda Scriptura 5. mi-
 nus accuratus. 667. 679. 705. 715.
 716
Photii Amphiloquia. 651 sqq. de illis
 conferatur præfatio ad hoc vo-
 lumen.
 Pleonasmus particularum, *ut, cur, si,*
 &c. 281
 Pluviæ defectus diuturnus. 86
 Pluvia à Deo expetenda, & impe-
 trata. 87
 Pluviæ clavis Deo ab Hebræis tribui-
 tur. 526
 Poma amoris symbolum. 586
 Præceptum unum violans omnium
 est reus. 35
Præsens ponitur pro *futuro*. 210.
 236.

236. *Præfens* participiū pro illo
futuri. 235

Precibus obtinetur sapientia. 11
Precum perversa ratio. 57. Preces
pro ægrotis. 79. Precum effica-
cia. 85. Preces piorum raræ sunt.

282.

Presbyter quis? 78

Primus & ultimus, cur Deus vocetur.

634

Probatio Spiritum. 283

Procul hinc procul este, profani. 643

Pronomina relativa interdum augent
vim orationis. 442. 458

Prophetiæ etiam ab impiis editæ. 698

Proscribere quid apud Latinos? 343

Protevangeliū S. Jacobo tribu-
tum. 8.

Purpuraria tinctura. 471

Purpureæ vestes hominum deliciofo-
rum. *ibid.*

Q.

Quadratus an Episcopus Philadel-
phensis fuerit? 472

Querulorum hominum mores. 364

R

Reges Judæorum an septem ex fami-
lia Herodum? 578

Resurrecturi homines qua statura?

600

Ritus gentiliū ad interpretandam
Apocalypsin caute sunt advocandi.
475. & alias.

Roma dicta *Dea* & *urbs æterna*. 573.
regina, vel, *urbs regnans*. 580.

583

S

Saccus luctus indicium. 499

Sacerdotium Spirituale & regium.

115. 442.

Sacramenta duo N. T. in cruce Chri-
sti significata. 704

Sacrificia cum spiritus meditatione
conjuncta esse oportet. 109

Salutari quo sensu vetentur hæretici?

328

Sardes. 470

Sardius lapis. 483.

Scire recta & facere oportet. 23

Sephiroth Cabbalist. an in Apocaly-
psi expressæ? 438

Septenarii rationem Hebræi inprimis
in computando habent. 363. iis-
dem sanctus habetur. 438.

Serpens Satanae symbolum Hebræis.
533. Cur illo usus sit Satanas ad
pervertendos primos homines.

692

Sigilla septem Apocalyptica. 494

Simeon, Hierosol. Episcopus, non
est Scriptor posterioris Petri epi-
istolæ. 182

Simeon unde? 784

Simoni Mago an statua Romæ dedica-
ta? 406

Smaragdus. 483

Smyrna. 459

Sodomæ everfio. 208

cum Sole Deus, & speciatim Messias
comparatur. 18

Specula olim aurea, argentea, stan-
nea, ærea, vitrea. 24

Spes fallax sæpe, sed jucunda tamen.

95

Stephanephori Afia. 460. 474
 Stigmata veterum. 542
 Superbis Deus resistit. 67. 168
Surgere dicitur, qui a morbo libera-
 tur. 82
 Sus luto amica. 223
Syntheseos vocum exempla. 502

T

Tautologia falso putata. 516
Templum Dei quod? 475
Tbya arbor quæ? 583
Tbyatira. 465
 Tormenta bellica an in Apocalypsi
 prædicta. 513
 Tribus Judæorum dispersæ. 9
 Typhon Ægyptiorum. 445
 Typographia an in Apocalypsi præ-
 dicta. 520

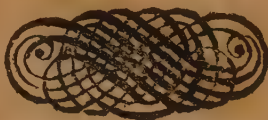
V

Verbum *internum* quo loco haben-
 dum. 23
 Verba auxiliaria, v. c. *ei*, interdum
 omittuntur. 192
 Verba sensuum nunc genitivo, nunc
 accusativo junguntur. 249
 Verba interdum substantivis sibi co-
 gnatis junguntur Attice, v. c. *ἀ-*
μαρτάνειν ἀμαρτίαν. 315

Versus inopinati in N. T. Scriptori-
 bus & alias. 17
 Vestis talaris. 447. vestes *purpureæ*.
 471. *albæ*. ibid. & 504. 589
 Vestium ornatus a fœminis cavendus.
 126
 Vestibus olim inscripta nomina. 594
Victori Vitenfi quid tribuendum?
 509. sq.
Vigilii Tapsensis quæ auctoritas? 510
 Vinum sanguis uvarum vocatur. 561
 Visio faciei Dei. 614
 Vita hominum *rota* quædam & *orbis*
 est. 49
 Vita brevis. 69
 Vitia appellantur *fordes*. 22. Vitia
 tria palmaria, *voluptatum*, *divitia-*
rum & *gloriæ* studium. 262
 Vnctio ægrotis adhibita. 77. 78
 Vnctio extrema pseudo-sacramen-
 tum Pontificiorum. 81. Vnctio
 Christianorum spiritualis. 269
Volente Deo, pia & communis dicen-
 di formula. 70. 134
 Vrbium figura quadrata. 607

Z

Zonæ Sacerdotibus & Regibus olim
 receptæ. 447
 Zonæ varii generis. 565.

INDEX IV. locorum Novi Instrumenti, in
PHOTII AMPHILOCHII nunc fuse, nunc
obiter explicatorum.

MATTHÆVS.

- II. 8. pag. 694. sq.
II. 8. p. 697.
V. 3. pag. 667. v. 16. pag. 750. v.
39. pag. 748.
VI. 1. pag. 701.
XI. 11. pag. 750.
XII. 1. p. 756.
XIII. 14. p. 652. v. 58. p. 685.
XIV. 3. p. 700.
XVI. 23. p. 684.
XXII. 30. p. 680.
XXVI. 27. p. 746.

LVCAS.

- II. 17. p. 770. v. 19. p. 772. v. 29.
pag. 773. v. 31. p. 776. v. 34. pag.
778. v. 35. p. 779. v. 36. p. 779. v.
49. p. 782.
VIII. 2. p. 785. v. 10. p. 659.
X. 4. p. 684.
XV. 13. p. 814.
XXII. 63. p. 747.
XXIII. 34. p. 705.

JOANNES.

- I. 18. p. 708.
IV. 21. 22. p. 651. sqq.

- VIII. 44. p. 675. 692.
XII. 38. p. 789. v. 40. p. 668.
XIII. 10. p. 736.
XIV. 10. p. 786.
XV. 19. p. 727.
XVI. 12. 13. p. 788.
XVIII. 23. p. 784. v. 31. p. 707.
XIX. 3. p. 746. v. 34. p. 704.

ACTA.

- I. 4. p. 734. v. 11. p. 714. & 738.
VII. 60. pag. 705.
De titulo libri, *πράξεις Ἀποστόλων*. p.
730.

ROM.

- I. 4. p. 762. 16. p. 803.
V. 10. p. 813.
VII. 18. p. 674.
VIII. 21. p. 780.
XII. 20. p. 689.

I. CORINTH.

- IV. 13. p. 742.
XIV. 22. p. 685.
XV. 18. p. 813. v. 31. p. 743.

2 CORINTH.

HEBR.

V. 17. p. 810.

XI. 21. p. 673.

V. 20. p. 672. 725.

JACOB.

GALAT.

I. 9. pag. 765.

III. 27. p. 737.

2 PET.

IV. 4. p. 678. v. 19. p. 739.

EPHES.

I. 18. 19. pag. 741.

II. 19. pag. 727.

IV. 12. p. 726.

1 JOHAN.

PHILIP.

II. 12. pag. 740.

I. 20. pag. 715.

APOCAL.

COLOSS.

III. 21. pag. 679.

I. 15. p. 800. v. 18. p. 801. 24. p. 719.

INDEX V. PATRVM a PHOTIO allegatorum.

Amphilochius, Episc. Cyzicenus.
Pag. 708

Athanasius. 712

Basilius M. 712

Chrysostomus. 713. 788. 799. 802.
seq.

Dionysius Areopagita. 712

Gregor. Nazianzen. 679. 712

p. 227. Not. in 2. Feb. 3. 4. Jo: Clavus censura Hammond in explicatione.
huius Capituli.

Handwritten mark or signature

Handwritten mark or signature

Handwritten mark or signature

Small handwritten marks or dots

